Kanuni
Sultan Süleyman ve Zamanı

Feridun M. EMECEN

TÜRK TARİH KURUMU

Rahmetli Hocalarım,
Prof. Dr. Münir Aktepe, Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ ve
Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'nun aziz hatıralarına…

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE ZAMANI

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2. 1. Dizi - Sayı: 52

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE ZAMANI

Feridun M. EMECEN

ANKARA, 2022

Emecen, Feridun Mustafa, 1958-
Kanuni Sultan Süleyman ve zamanı / Feridun M. Emecen.
Türk Tarih Kurumu yayınları; IV/A-2-2.1. Dizi-Sayı: 52
Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-975-17-5009-9

1. Kanuni Sultan Süleyman (Osmanlı Padişahı ; 1494-1566). 2. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih _ Kanuni Sultan Süleyman dönemi, 1520-1566.

I. E.a.

956.101524092

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 05.11.2021 tarih ve 829/17 sayılı kararı gereği 2000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-17-5009-9

İnceleyiciler : Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Doç. Dr. Özgür KOLÇAK

Kapak Görseli : Sultan Süleyman'ın cülus merasimi.
Kaynak: Fethullah Arifî Çelebi, *Şehnâmi-i Âl-i Osman*

Kapak Tasarım : Emine ÇAKIR

Baskı:
Neyir Matbaacılık
Matbaacılar Sitesi 1341. cd. No: 62
İvedik - Yenimahalle / Ankara
Tel: 0312 395 53 00 Fax: 0312 395 84 20
Matbaa Sertifika No: 49891 - Baskı Tarihi: 15.02.2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ XI
KISALTMALAR XIII
RESİM VE HARİTALAR LİSTELERİ XV
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE ŞEHZADELİK YILLARI

Maskat-ı Re's: Trabzon 11
Kefe Yılları: İlk Görev 21
Manisa Yılları: Saltanata Uzanan Son Görev 26
Babasıyla İlişkisi: Çatışan Yahut Farklı Mizaçlar 35
Şahsî Hanesi (Ailesi)'nin Zuhuru 40

İKİNCİ BÖLÜM
TAHTA CÜLUS, İLK İCRAATLAR, İLK SEFERLER

Cülus ve İcraat (1520) 45
İlk İsyan: Canbirdi Gazalî Olayı 54
İlk Sefer-i Hümayun: Belgrad (1521) 58
Sultan Süleyman'ın Yeni Ailesi/Hanesi ve Hürrem Sultan 66
İlk Diplomasi: Yabancı Elçilerle Yapılan Görüşmeler 70
İkinci Büyük Sefer-i Hümayun: Rodos (1522) 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
PAYİTAHTTA SAKİN YILLAR

İbrahim Paşa'nın Yükselişi ve İç Olaylar 91

İbrahim Ağa/Paşa'nın İkbâli ve Mısır Meselesi 93
İbrahim Paşa'nın Düğünü, Hilafet Tartışması ve Mısır Islahatı 106
İç Kriz: Ferhad Paşa'nın İdamı ve Yeniçeri İsyanı 119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BATIDA UZUN SEFERLER DÖNEMİNİN AÇILIŞI

Fırtına Öncesi Sessizlik: Avrupa'daki Gelişmeler ve Diplomasi 125
Macaristan Seferi: Mohaç Meydan Savaşı (1526) 134
Yeni Bir İç Kriz: Anadolu'da İsyanlar 147
Molla Kabız Olayı 157
İkinci Macaristan Seferi ve Viyana Kuşatması (1529) 164
Sultana İmparator Gerek: Üçüncü Macaristan Seferi ve V. Karl Üzerine Hareket (1532) 183

BEŞİNCİ BÖLÜM
ŞARK SEFERLERİ: SAFEVİLERLE KARŞI UZUN MÜCADELENİN BAŞLAMASI

Şark Meselesini Yeniden Başlatmak 215
Sultan Süleyman'ın En Uzun Seferi: Irakeyn'e Yürüyüş (1534) 221
Sultan Süleyman Irakeyn Seferinde: Tebriz ve Bağdad'a Giriş 238
Güneş'e Yakınlaşmak: İbrahim Paşa'nın İdamı (1536) 257

ALTINCI BÖLÜM
ADRİYATİK'TEN KUZEY KARADENİZ STEPLERİNE: İKİ UZAK ASKERİ HAREKÂT

Akdeniz Sularında Yeni Gelişmeler 267
Roma'ya Doğru: Pulya Seferi ve Sultan Süleyman'ın Korfu Kuşatması (1537) 275
Kuzey Steplerine Doğru: Boğdan Seferi (1538) 289
Akdeniz Gücü Haline Geliş: Preveze Deniz Muhârebesi 296
Uzak Sulara Doğru: Hadım Süleyman Paşa'nın Hindistan Seferi 304

YEDİNCİ BÖLÜM
OSMANLI MACARİSTANI'NIN DOĞUŞU VE BATI'DA YENİ SİYASİ MESELELER

Osmanlı Macaristan'ın Doğuşu Öncesi Payitahtta Siyaset ve Şenlik 313
Macaristan Seferi ve Budin'in İlhakı (1541) 327
İmparatorun Cezayir Hezimeti: 1541 342
Yeniden Macaristan Seferi ve Estergon'un Zaptı (1543) 346
Denizlerdeki Gelişmeler: "Françelü" ile İttifak 367
İttifakın İlk Tezahürü: Nice Kuşatması (1543) 369
Habsburglar ile Uzun Mücadelenin Sonu: 1547 Anlaşması 375
Uzak Memleketlerden Haberler: Yemen ve Basra 383

SEKİZİNCİ BÖLÜM
SAFEVİLERİ ORTADAN KALDIRMA ÜMİDİNİN SONU: İKİ BAŞARISIZ DOĞU SEFERİ VE ARASI

Yeni Seferin Muharriki: Elkas Mirza'nın İlticası 388
İkinci İran Harekâtı: Tebriz yahut Van ve Elkas Seferi (1548) 394
İstanbul ve Edirne Günlüğü 417
Ara Varyant: Erdel Meselesi 428
Akdeniz'de Turgut Reis'in Faaliyetleri ve Trablusgarp'ın Fethi (1551) 443
Tekrar Fransa ile Müşterek Deniz Harekâtı 451
Yeniden Uzak Sularda: Hint Donanması Meselesi ve Piri Reis 455
Kuzey Ekseninde Yeni Bir Mesele: Kırım Hanlığı ve Sahib Giray Han 459
Safeviler Üzerine Son Sefer: Katil, Savaş ve Barış 463
Sultan Süleyman'ın Nahçıvan'a Yürüyüşü ve Şehzade Mustafa'nın Katli (1553) ... 471

DOKUZUNCU BÖLÜM
SON YILLAR, SON İCRAATLAR VE SON SEFER

Payitahtta Yeni Hadiseler ve "Sahte" Yahut Düzme Mustafa 509
Veziriazam Ahmed Paşa'nın Katli Rüstem Paşa'nın Sadareti 515

Fransa'ya Yeni Bir Yardım Seferi ve Diplomasi 518
Uzak Sulardan Bir Seda: Seydi Ali Reis'in Gelişi ve Habeşistan Eyaletinin Kuruluşu (1555) 527
Habsburglarla Yeni Sınır Çatışmaları ve Diplomatik Teşebbüsler 535
Hürrem Sultan'ın Vefatı ve Şehzade Bayezid Olayı 542
İki Kardeş Savaşı: Konya Muharebesi 552
Elkas Mirza'ya Bedel Hediye: İran'a Sığınan Şehzade ve Katli 555
Akdeniz'deki Yeni Gelişme: Cerbe Adası'nın Fethi (1560) 562
Malta Harekâtı ve Bozgun (1565) 574
İntikam veya Fırsat: Sakız'a El Konması 589

ONUNCU BÖLÜM
SON SEFER: SZİGETVAR VE "BÜYÜK TÜRK"ÜN VEFATI

Son Sefere Doğru 593
Sefer Öncesi Diplomasi Trafiği 597
Szigetvar'a Hareket ve Kuşatma 607
Sahib-i Zamanın Vefatı (1566) 633

SON SÖZ 641
EKLER 655
KAYNAKLAR 723
EKLER 751

ÖN SÖZ

Şâdmân olun ki sultan oğlu sultandır gelen
Bahr ü berrin pâdişâhı Âl-i Osmandur gelen
Nâyib-i şer'-i Muhammed zıll-ı Yezdândur gelen
Şark u garbı seyr eden hurşîd-i rahşândur gelen
Âlemün sâhib-kırânı Han Süleymandur gelen
Yahya Bey

Osmanlı tarihinde 46 yıl süren saltanatıyla seçkin bir yer edinen ve sonradan "Kanuni" unvanıyla anılacak olan Sultan Süleyman'ın olaylarla iç içe geçmiş "şahsi tarihi" biyografik anlamda hak ettiği ölçüde büyük çaplı bir çalışmaya konu olmamıştır. Bunda en önemli sebep yerli-yabancı kaynak ve arşiv malzemesinin korkutucu ve bir ölçüde cesaret kırıcı bolluğudur. Akademik anlamda geniş çaplı müstakil bir çalışma açısından yıldırıcı etki yapan bu durum, söz konusu dönem için Türkiye dışında yazılmış popüler yanları daha ağır basan eserlerin tercümesiyle bir ölçüde kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak her şeye rağmen yine de bazı ansiklopedik çalışmalar, bizatihi onun ya dönemine ya da kendi şahsi dünyasına odaklanarak bu açığı bir ölçüde bertaraf etmiş görünmektedir. Elinizdeki kitap söz konusu boşluğu, "döneminin olayları içine haps olmuş biyografik bilgilerle" ele almak için hazırlanmış bulunmaktadır. Bu kitapta Sultan Süleyman'ın hayli uzun süren saltanatı dönemi, onun şahsi dünyası ve etrafındaki adamları, muhiti, nasıl bir siyasi yönelime sahip bulunduğu konularıyla iç içe olacak şekilde planlanmıştır. Bizzat içinde bulunduğu olaylar serisi, doğrudan dönemin kitabi kaynakları ve ulaşılabilen arşiv belgeleri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken onun hayatı ve dönemindeki olaylar çok resmi bir akademik dille değil daha popüler bir anlatımla sunulmuştur. Ama bu bilgilerin yer yer ilk elden Osmanlı kroniklerinden ve arşiv belgelerinden çıkarıldığını da belirtmem gerekir.

Hattızatında bu kitabın ana iskeletini 1980'lerin hemen başında o günkü anlayışlar çerçevesinde derlediğim bilgelere müsteniden hazırladığım metin oluşturmaktadır. Bundan dolayı aradan geçen zaman zarfında gerek Sultan Süleyman ve çevresi hakkında gerekse dönemindeki hadiseler, fikri temayüller, cihanşümul hâkimiyet düşünceleri, siyasi yapılar üzerinde irili ufaklı birçok incelemenin yapıldığını belirtmeliyim.

Tarafımdan hem onun doğrudan şahsi dünyası hem de devrinin özelliklerine dair bazı çalışmalara da imza atıldığını eklemeliyim. Bunların bir araya getirilerek söz konusu iskeleti, "ete ve kana" büründürme ameliyesi, aradan bunca yıl geçtikten sonra yeniden gündemime gelirken hiç şüphesiz içinde bulunduğumuz yılın Sultan Süleyman'ın tahta cülusunun 500. yıldönümü olması başlıca etken oldu. Unutulmuşluk içindeki metni yeniden bütünüyle ele alıp tamamen dağıtmak yerine bunu ana zemine yerleştirerek yer yer bugünkü çalışmalarla ve yeni belgelerle zenginleştirmek yolu bana daha uygun ve açıkçası "kolay" geldi. Böyle bir işin üslup bütünlüğü açısından hayli zorlayıcı olduğunu belirtmeme sanırım gerek yoktur. Bu uyumsuzluktan metni tam anlamıyla kurtaramadığımı okuyanlar fark edebilirler. Fakat bunu biraz da bilinçli şekilde tercih ettiğimi itiraf etmeliyim. Nihayetinde bu aynı zamanda aradan geçen kırk yıla yakın bir zaman içindeki bilgi birikiminin durumunu yansıtacaktı. Her türlü tenkidi göz önüne alarak eski metnin planını ve ana metnini muhafaza ettim. Bunu dönemin siyasi olayları başlıkları altında bizzat Sultan Süleyman'ın şahsi dünyasını ve muhitini işin içine dahil ederek yani bir ölçüde tabir caizse, metnin inşasını "eski temele yeni malzemeden duvar ve çatı örerek, mantolama yaparak" gerçekleştirmeye çalıştım. Bunun bir nakısa teşkil ettiğinin tabii ki farkındayım, fakat her şeye rağmen bu bilgi birikimini, boşlukları bir nebze olsun doldurabilme ümidiyle ve 500. yıldönümünün de zorlayıcı etkisiyle okuyucunun dikkatine sunmaya karar verdim. Kısaca yeni bir biyografik denemeden çok, kronolojik olarak Sultan Süleyman'ın hayatı ve doğrudan müdahil olduğu hadiseler serisini ara ara yorumlar katarak "tahkiye" etmeyi bilhassa tercih ettim. Bir bakıma uzun zamandır çeşitli vesilelerle okuyucunun çok merak ettiği Sultan Süleyman hakkında doğru bilgilere ulaşmasını sağlamak adına bu kitabın eksiklikleri ve ele alış biçimlerindeki benim de farkında olduğum bazı kusurları göz ardı ederek öncelikle intişarında –çevreden gelen yüreklendirmelerin de bir ölçüde rolüyle- "mütecasir" bir tavır sergilemiş oldum. Nihayetinde yeni bir arayış içinde olmak yerine bilindik "eski tür anlatım" yolunu takip eden bir kitap ortaya çıktı.

Metni yıllar önce okuyan ve bazı tavsiyelerde bulunan değerli meslektaşlarıma hasseten müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Belki onlar aradan bu kadar uzun zaman geçtikten sonra bu metni okuduklarını dahi unutmuşlardır. Mevcut olduğu muhakkak kusurların tamamen bana ait olduğunu bu vesileyle ifade etmek isterim. Ancak bugüne kadar akademik anlamda geniş bir çalışmaya mazhar olmayan Sultan Süleyman ve dönemini belirli bir bütünlük dahilinde ele alma çabasının, 1980'lerin başına kadar inen bu uzun yolculuğu nihayetinde, bütün bu yönlendirmelerin etkisiyle ve olanca eksiklikleriyle dahi olsa bu çalışmayla okuyucunun karşısına çıkmış olmasından dolayı -karşı karşıya kalacağımı bildiğim her türlü tenkitlere rağmen- çok da "karamsar" olmadığımı belirtmeliyim. Bu babda en büyük tesellim bu kitabın daha

geniş ve farklı bir perspektif dahilinde kaleme alınacağına emin olduğum akademik çalışmalar için zayıf da olsa bir temel teşkil etmesidir. Genel okuyucular için ise en büyük temennim, meraklarını tatmin edebilecek bir bilgilendirici metin bulabilme eksikliğini bir ölçüde giderebilecekleri bir kitabın ellerinin altında bulunmasıdır.

Onuncu Osmanlı hükümdarını on bölümde ele alan bu kitabın hazırlanışı sırasında türlü şekillerde destek veren yardımcı olan meslektaşlarıma müteşekkir olduğumu hasseten belirtmeliyim. Her zaman olduğu gibi derin ve ironik tenkitleriyle Kemal Beydilli'ye, metni okuyan ama sonradan birazcık "yan çizen" Emrah Safa Gürkan'a, yine büyük bir titizlilikle metni baştan sona gözden geçiren değerli meslektaşlarım Vural Genç ve Özgür Kolçak'a medyun-ı şükranım. Pek çok teknik işi halleden öğrencim Burak Koçan'ı ve Mehmet Yılmaz Akbulut'u da burada anmak isterim. Çalışmamın tamamlanmasında asli üyesi olduğum Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) araştırma desteğinin katkısını şükran hisleriyle belirtmeliyim. Ayrıca metnin en iyi şekilde basılmasını sağlayan Türk Tarih Kurumu yetkililerine teşekkürü borç bilirim.

Feridun Mustafa EMECEN,
Ağustos 2021/Bakırköy

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
A.RSK	: Bab-ı Asafi Ruus Kalemi Defterleri
BA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
bk.	: Bakınız
D. BRZ	: Bab-ı Defteri Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri
D. BŞM, MHF. d.	: Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği Defterleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EI2	: Encylopedia of Islam, New Edition
haz.	: Hazırlayan
Hük.	: Hüküm
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KK	: Kamil Kepeci Tasnifi
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktb.	: Kütüphanesi
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
MC	: Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları
MD	: Mühimme Defterleri
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
OA	: Osmanlı Araştırmaları Dergisi
S.	: Sayı

s.	Sayfa
TD	Tahrir Defteri
TK.	Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
trc.	Tercüme
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
vd.	ve devamı, ve diğerleri

RESİM VE HARİTALAR LİSTESİ

Haritalar

Harita 1: 1526-1532 Macaristan Sefer Güzergahları 214
Harita 2: 1541-1543 Macaristan harekât güzergahları 382
Harita 3: 1534-1555 Doğuya yönelik askeri harekatlar 508
Harita 4: Sultan Süleyman dönemi Akdeniz ve Kuzey Afrika harekatları 592
Harita 5: 1566 Szigetvar Sefer güzergahı 620

Resimler

Resim 1: 16. Yüzyıl ortalarında Manisa ve Şehzade Sarayı (Talikizade, *Şemâilnâme-i Âl-i Osmân*) 30
Resim 2: Tahta ilk çıktığı yıllarda Sultan Süleyman (Hieronymus Hopfer) 46
Resim 3: Sultan Süleyman'ın cülus merasimi (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 49
Resim 4: Belgrad Kuşatmasını tasvir eden bir Osmanlı planı (TSMA) 62
Resim 5: Sultan Süleyman Belgrad önlerinde (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 64
Resim 6: Belgrad Kuşatması sırasında kale içindekilerin tasviri (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 65
Resim 7: Batılı bir ressamın fırçasından Hürrem Sultan (Cristofano dell'Altissimo) 68
Resim 8: Rodos Kuşatmasında Osmanlı askerleri lağım kazarken (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 82
Resim 9: Rodos Kuşatmasında tüfekli Yeniçerilerin kaleye yürüyüşü (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 83
Resim 10: Rodos Kalesi'nin teslimi (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 86
Resim 11: Veziriazam İbrahim Paşa ve alayı (Talikizade, *Şemâilnâme-i Âl-i Osmân*) 116

Resim 12: 5.Karl, gençlik yıllarında bir portresi (Titian) 127
Resim 13: Fransa Kralı 1. François (Jean Clouet) 128
Resim 14: Avusturya Arşidükü ve İmparator 1. Ferdinand (Hans Bocksberger) .. 132
Resim 15: Macar Kralı 2. Lajos (Titian) 135
Resim 16: Mohaç Savaşı öncesi Macar Kralı'nın harp meclisi tasviri (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 138
Resim 17: Mohaç Savaşı'nda teke tek çarpışma tasviri (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 140
Resim 18: Mohaç Meydan Savaşı, ortada top hattının arkasında at üzerinde Sultan Süleyman ve tüfekli yeniçeriler; sol alt köşede Osmanlı sipahilerinin Macar atlılarını kovalaması (Seyyid Lokman, *Hünername*) 143
Resim 19: Budin tasviri (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*) 146
Resim 20: Kalender'in ayaklanması ve Osmanlı görevlilerinin katledilmesi (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 150
Resim 21: Kalender'in savaş meydanında katli (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 155
Resim 22: Sultan Süleyman'ın huzurunda Zapolya (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 175
Resim 23: Sultan Süleyman Viyana önlerinde (Seyyid Lokman, *Hünername*) 178
Resim 24: Alaman Seferi sırasında Habsburg elçisinin kabulü (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 200
Resim 25: Batılı bir ressamın fırçasından Hürrem Sultan (Titian) 228
Resim 26: Barbaros Hayreddin Paşa, Sultan Süleyman'ın huzurunda (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 233
Resim 27: İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman'a mektubunun aslı (TSMA) 241
Resim 28: Sultan Süleyman'ın Bağdad'a yürüyüşü esnasında nehir geçişi (Seyyid Lokman, *Hünername*) 244
Resim 29: Bağdad'ın Matrakçı Nasuh tarafından yapılan tasviri (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*) 248
Resim 30: Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın görüşmeleri (17.Yüzyıl başlarına ait bir tasvir) (TSMK) 259
Resim 31: İbrahim Paşa'nın cenazesinin saraydan geceleyin meşalecilerin eşliğinde çıkarılması (Seyyid Lokman, *Hünername*) 263

Resim 32: Batılı bir ressamın fırçasından Tunus hakimi Mevlay Hasan (Jan Cornelisz Vermeyen) 269
Resim 33: Tunus ve kıyılarının bir çizimi (*Coğrafya*, Millet Kütüphanesi) 270
Resim 34: Korfu Adası ve kıyılarını gösteren Osmanlı çizimi (*Coğrafya*, Millet Kütüphanesi) 276
Resim 35: Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferinden dönüşünün tasviri (Seyyid Lokman, *Hünername*) 296
Resim 36: Kraliçe İsabella ve çocuk kral Sultan Süleyman'ın huzurunda (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 334
Resim 37: Kraliçe İsabella ve kralzadenin huzura kabulüne dair diğer bir tasvir (Seyyid Lokman, *Hünername*) 335
Resim 38: V. Karl (Titian) 343
Resim 39: Şehzade Mehmed'in sancağa gitmek üzere saraydan çıkışı (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 348
Resim 40: Sultan Süleyman'ın eğlence meclisinde Şehzade Bayezid ve Cihangir (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 349
Resim 41: Estergon Kalesi'nin tasviri (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*) 355
Resim 42: İstolni Belgrad Kuşatması (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 358
Resim 43: Osmanlı gözünden İstolni Belgrad'ın planı (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*) 360
Resim 44: Osmanlı donanması Nice önlerinde (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*) 371
Resim 45: Osmanlı donanması Tulon limanında (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*) 373
Resim 46: Sultan Süleyman'ın huzurunda Elkas Mirza (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 392
Resim 47: Matrakçı Nasuh'un kaleminden Tebriz (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*) 400
Resim 48: Van Kalesi'nin teslimi (Seyyid Lokman, *Hünername*) 404
Resim 49: Derviş Mehmed'in Elkas Mirza ile görişmesi (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 412
Resim 50: Devlet Giray'ın huzura kabulü ve Ejderhan vilayetinin tevcihi (Fethullah

Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 421
Resim 51: Temeşvar kuşatması sırasında atı gülle ile vurulan Sokullu Mehmed Paşa'nın tasviri (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 436
Resim 52: Osmanlı çizimi ile Korsika Adası (*Coğrafya*, Millet Kütüphanesi)..... 454
Resim 53: Nahçıvan Seferi sırasında Şehzade Bayezid babasının huzurunda (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 474
Resim 54: Şehzade Mustafa ve iki adamının naaşları çadır önünde (Seyyid Lokman, *Hünername*) 477
Resim 55: Sultan Süleyman Halep'te oğlu Selim ile avda (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 487
Resim 56: Sultan Süleyman'ın Safevi elçisi Ferruhzad'ı kabulü (Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*) 501
Resim 57: Tahttan feragat ettiği yıllarda V. Karl (Titian) 523
Resim 58: Osmanlı çizimi ile Tata Kalesi (Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*)..... 539
Resim 59: Cerbe Adası'nın çizimi (yeşil renkle gösterilen) (*Coğrafya*, Millet Kütüphanesi)..... 564
Resim 60: Malta Kuşatması'nın Osmanlılarca yapılan planı (TSMK) 580
Resim 61: Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan çıkışı sırasında Sokullu Mehmed Paşa yardımı ile attan inişinin tasviri (Seyyid Lokman, *Hünername*)..... 612
Resim 62: Erdel Kralı Janoş'un huzura kabulü (Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*)..... 618
Resim 63: Osmanlılarca yapılan Szigetvar kuşatma planı (TSMA)..... 629
Resim 64: Sultan Süleyman'ın ölüm haberini alan Sokullu Mehmed Paşa ve Nişancı Feridun Ahmed Bey (Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*) 631
Resim 65: Szigetvar kuşatması sırasındaki çarpışmalar Sultan Süleyman'ın ölüm haberini alan Sokullu Mehmed Paşa ve Nişancı Feridun Ahmed Bey (Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*) 632
Resim 66: Sultan Süleyman'ın yaşlılık dönemine dair bir tasvir (TSMK) 635
Resim 67: Babasının cenaze arabası önünde dua eden Sultan Selim (Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*)..... 638

GİRİŞ

Bugün Moldova'nın statüsü problemli Transdinyestr bölgesinde bulunan Bender (Tighana) kalesinin 1538 tarihli inşa kitabesinde Sultan Süleyman, saltanatının henüz 18. yılında seri zaferleri dolayısıyla cihan mülkünün sultanı, Allahın sevgili kulu, Haremeyn'in hamisi; Frenk, Mağrib ve Hint denizlerinde gemiler yürüten, Bağdad ve Irak'ın şahı, Roma kayseri/imparatoru, Mısır Sultanı, Macaristan tacı ve tahtının sahibi gibi muhteşem ifadelerle övülüyor ve tanıtılıyordu. Gerçekten de XVI. yüzyılda dünya haritasına göz atanlar bir anda üç kıt'aya yayılan ve dünyanın merkezi coğrafyasında yer alan büyük bir imparatorluğu görürler. Bu imparatorluk, kadim Doğu Roma imparatorluğunun ilk Hristiyan başşehri olan Kostantiniyye/ İstanbul'un hemen yanı başında küçük bir Türkmen devleti olarak kurulmuş; kısa sürede Avrupa'ya adım atarak topraklarını genişletmiş, Bizans imparatorluğuna son vererek onun merkezini kendisine payitaht yapmış olan Osmanlı Devleti'nden başkası değildi.

Moğol/İlhanlıların XIII. yüzyılda Anadolu'yu istilasının hemen sonrasında Selçuklu Devletinin parçalanmasının ardından, onun mirasına sahip çıkmaya çalışan Türkmen hanedanları arasında yer alan Osmanlılar, ataları Osman Bey'in adıyla anılan bir devlet oluşturmuşlardı. Kısa süre içinde Hristiyan dünyasına karşı takip ettiği gaza siyasetiyle Balkan yarımadasına hâkim olan Osmanlılar, aynı zamanda Anadolu'da kendi bayrakları altında bütünleşmeyi sağlayacak ölçüde siyasi ilerleme göstermişlerdi. Bu ilerlemeleri Kostantiniyye/ İstanbul'un fethinin ardından daha bir hız kazandı. İslam dünyasında önemli bir siyasi güç haline geldi. Özellikle Memlük sultanlığına son verildikten sonra Osmanlılar mukaddes yerlerin hizmetçisi (Hâdimü'l-Haremeyn) olarak İslamın koruyuculuğunu ana görev olarak benimsediler. Haremeyn'i bile tehdit edebilecek şekilde önemli bir deniz gücü olarak hem tarihi ticaret yolunu ele geçiren hem de Müslümanlara karşı bir nevi yeni haçlı mücadelesi başlatan Portekizlileri bu yörelerden uzaklaştırdılar. Kuzey Afrika'da ise İspanyol ve Portekiz baskılarını tamamıyla önlediler. Keza İslam dünyasında akaid

olarak farklı yahut "sapmış" olarak telakki edilen güçlerle de mücadele edip Sünni dünyayı korumayı amaç edindiler. Bütün bunlar cihad/gaza anlayışlarıyla Osmanlı imparatorluğuna çok farklı bir mevki kazandırdı. Söz konusu dönemlerde Osmanlılar dünya siyasetinin başta gelen yönlendirici gücü konumuna erişmekte gecikmedi. Bu görünüşü zaman içerisinde bazı sarsılmalarla dahi olsa neredeyse XIX. yüzyıla kadar korudu. Özellikle bütün İslam dünyasını neredeyse bu yüzyıllar boyunca batıya karşı temsil eden tek büyük siyasi güç oldu.

İşte bu imparatorluğun tarihinde ve onun yükselmesinde, önde gelen güç olmasında en önemli hükümdarlardan biri, hem doğuda hem de batıda çok iyi tanınan Sultan Süleyman'dır. O batı kaynaklarında daha kendi zamanında "muhteşem" diye tanınırken, daha sonraki dönemlerde kendi tebaası nazarında kanunların ve adaletin yayıcısı ve koruyucusu olarak "Kanuni" diye anılacaktı. Ancak zaman içerisinde dönemi şahsi ihtirasları ve hanedanın kendi şahsında sarsılmaz bir yeri olduğunu göstermek için giriştiği eylemleriyle de olumsuz olarak değerlendirilecekti. Bunda tahta kendi zamanında aday olduklarını gizlemeyen iki oğlunu bertaraf etmesi, harem halkının gücünün artmasına imkân vermesi, klasik sistemdeki yeni arayışların, mali politikaların getirdiği huzursuzlukları katı ve sert tedbirlerle karşılaması gibi hareketleri de rol oynamış görünür. Şüphesiz uzun saltanatının sadece idareci zümre değil, halk arasında ortaya koyduğu "bıktırıcı" etkileri, hemen hemen hiç dillendirilmese de dönemin psikolojik ortamı içinde göz önüne almak gerekir. Bununla beraber onun dönemi bütün bu menfi intibaları neredeyse tamamen kapatacak ölçüde ileride Osmanlı münevverlerince daima hasretle anılacak bir zeminde değerlendirilecektir.

Daha geniş bir pencereden bakarsak, onuncu Osmanlı padişahı olan Sultan Süleyman'ın, 46 yıl süren saltanatıyla en uzun süre tahtta kalan Osmanlı hükümdarı (1520-1566) olarak Osmanlı tarihindeki yeri her zaman müspet telakkilerle karşılanmıştır. Nitekim saltanat yılları Osmanlı tarihçileri tarafından umumiyetle en parlak devir, altın çağ olarak nitelendirilmiştir. Global yaklaşımlarla bugünden yapılan bakışlar dahi siyasi anlamda dönemin ne kadar mühim gelişmelerin öncüsü olduğunu açıkça ortaya koyar. Saltanatı zamanında Osmanlı imparatorluğu özellikle Batıya, Orta Avrupa'ya doğru topraklarını genişletmiş, ayrıca ilk defa deniz aşırı siyaset izlenerek, gerek Kuzey Afrika

ve Batı Afrika'ya, oradan Kuzey Rusya steplerine, gerekse Hint Okyanusuna doğru ilerleme sağlanmıştır. Sultan Süleyman, gelecekteki haleflerine miras kalacak olan yeni bir siyasi misyonun da "kurucu atası" kabul edilmiş; daima özlenen ve hasretle anılan bir çağın temsilcisi olmuştur.

Yukarıda da Önsöz'de de temas ettiğim gibi modern literatürde daha çok "Kanunî" sıfatıyla anılan Sultan Süleyman hakkındaki bu yaygın kanaate nispetle şahsi hayatı hakkında ayrıntılı bilgilerin çok az olması ilk anda hayli şaşırtıcı bir durum olarak görülebilir. Akademik anlamda hayatı hakkında iki ansiklopedi maddesi belli ölçüde bu açığı kapatmayı sağlarsa da şüphesiz yeterli değildir[1]. Diyanet İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığım ve ayrıca buna dayalı ayrı bir kitap içine de derç ettiğim biyografi ise daha çok onun şahsi faaliyetlerini ihtiva eden bir anlayış içinde hazırlanmıştı[2]. Bu vesileyle yaptığım incelemeler sırasında siyasi ve askeri harekâtları dışında doğrudan şahsi dünyası, faaliyetleri, hayat tarzı ile ilgili dönemin Osmanlı kaynaklarında bilgi bulmanın adeta "samanlıkta iğne aramaya" benzediğini fark ettim. Bu tür bilgilerin çoğunun da ekseriyetle siyasi görev gereği İstanbul'da bulunan Batılı gözlemcilerin saray çevresinden duydukları, güvenilmez dedikodu kabilinden teyit edilemeyen bilgilere dayandığı ve bir bakıma yer yer "hayalî anlatım" özelliği taşıdığı dikkati çeker. Özellikle saraydan haber alan Venedikli elçilerin raporları adeta Sultan Süleyman ve ailesi konusundaki bilgilerin tek kaynağı vasfı taşımıştır. Bunlardaki bilgilerin ne derece güvenilir olduğu konusu ayrıca tartışmalıdır. Ancak saray içindeki çekişmeler, buna karşı Sultan Süleyman'ın tavırları, aile içi ilişkiler vb. gibi konularda bu raporlarda yer alan bilgilerin dikkatle ve devrin diğer resmi vesaikiyle beraber okunup değerlendirilmesi gerekir[3].

T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi*, XI, 99-155; bu uzun madde daha sonra müstakil kitap haline de getirildi.

F.M. Emecen, "Süleyman I", *DİA*, XXXVIII (2010) , 62-74; F.M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları, I: Bayezid (II), Yavuz, Kanuni*, İstanbul 2011, s. 96-146.

Bu raporlardan bazıları için bk. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneziani al Senato*, seri 3, Frienze 1840-1855, III/1, s. 70-75, III/3, s. 160-165.; *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato: Constantinopoli relazioni inedite, 1512-1789*, ed. M. Pia Pedani, Podava 1996, XIV, s. 32-131. Bunlardan 1522-1550 yıllarına ait olanlar Türkçeye tercüme edilmiştir: *Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, trc. P. Gökpınar-E. Ercolini, ed. E. Afyoncu, İstanbul 2012. Navagero, Anonim bir rapor ve Trevisano'nun raporları bunu takip etmiştir: *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*, ed. E.Afyoncu, trc.

Sultan Süleyman'ın bilhassa hükümdarlık yıllarına ait olarak kayda geçen bu kabil söylentilerden tarihî realiteye ulaşmak da haliyle problemli bir alan oluşturur. Dönemin Osmanlı tarihçilerinin -mesela Yavuz Sultan Selim'i adeta takip eden Haydar Çelebi gibi- bir ruzname bırakmamış olmaları Sultan Süleyman hakkındaki bu bilgi boşluğunu hayli derinleştirir[4]; bu yolda çalışacakları, ya söylentilerle meşbu elçilik raporlarına mahkûm; ya da dönemin yazarlarının ifadelerinden birtakım imalar keşfetmeye yahut da çok dağınık bir haldeki resmi belgelerden, Divân kayıtlarından bir şeyler bulmaya sevk eder. Onun gündelik faaliyetlerine, seyahatlerine ışık tutacak resmi belgeler olarak Divân bürokrasisine ait defter serileri, yıllara göre büyük eksiklikler göstermekle birlikte en azından 1540'lardan itibaren kesintili de olsa onun hareketlerinin "kronolojisini" gözler önüne sermektedir. Tayin kayıtlarını içine alan ruus, Divan'da görüşülen meseleleri ve çıkan kararları ihtiva eden mühimme (o dönemki tabiriyle ahkâm-ı mîrî), gelir ve giderleri gün begün listeleyen hazine ruznamçe defterleri, saraya ait bazı masraf defterleri, padişahın bizzat harcamalarını gündelik olarak gösteren filori, caize/in'am kayıtları bu anlamda yeni ve orijinal bilgilere ulaşmayı sağlamaları bakımından önemlidir. Söz konusu defterler gerek Divân'daki görüşmeler gerekse hazine masraflarını kronolojik bir titizlikle kayda geçirirken aynı zamanda Sultan Süleyman'ın gündelik hareketlerine dair çok kıymetli bilgilere uulaşmayı sağlamıştır. Bu çalışmada da bu tür seri defter kayıtlarından "bolca" istifade edilmiştir.

Çağdaş Osmanlı tarihçilerinin neden en azından Sultan Süleyman'ın diğer bazı Osmanlı hükümdarları gibi gündelik olarak faaliyetlerini kaleme almadıkları sorusunun öncelikli cevabı "uzun saltanat yılları" olabilir. Bunda ruzname tarzı tarih yazımının o dönem için sadece belirli büyük seferlerin menzilnâmelerini kapsıyor bulunması da ileri sürülebilir[5]. Sultan Süleyman dönemine ait bu menzilnâmeler, ne yazık ki Sultan Selim hakkında Haydar Çelebi'nin tuttuğu notlara göre çok kısa ve rutindir. Sultan Süleyman'ın siyasi

P.Gökpar-E.Ercolino, İstanbul 2012.

Mesela Haydar Çelebi ruznamesinden yola çıkılarak Yavuz Sultan Selim'in şahsi dünyası hakkında önemli ipuçları elde edilebilmiştir: Bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016.

Bu menzilnameler Belgrad, Rodos, Mohaç, Viyana, Alaman, Irakeyn, Pulya, Karaboğdan seferleriyle ilgili olup Haydar Çelebi Ruznâmesi'ne hiç benzemezler, kısa malumat verirler: Bk. Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtîn*, I, İstanbul 1274 içinde, s. 500-603 arasında yer alır.

ve askeri faaliyetlerini konu alan kronikler ise onun şahsi faaliyet alanıyla hiç ilgilenmezler[6]. Muhtemelen bunun sebebi, hanedanın bu dönemde geçirdiği anlayış değişikliğidir. Yani hanedanın temsilcisi Sultan Süleyman şahsında giderek tebaasından kopmuş kutsileşmiş, ulaşılmaz bir ihtişam sahibi hükümdar tipi tebellür etmiştir. Nitekim bu anlayışın tipik örnekleri bu dönemde kaleme alınan "Şehnâme" türü eserlerde görülür. Farsça musannalı bir dille şiir tarzında yazılmış, bu ihtişamı sergilemek üzere minyatürlerle süslenmiş Fethullah Ârifi'nin ve ayrıca Eyyûbî'nin *Süleymannâme*leri bu anlamda dikkat çekici birer örnektir[7]. Bununla beraber eserini Sultan Süleyman devrinden sonra III. Murad döneminde kaleme alan bir başka şehnameci Lokman, Türkçe kaleme aldığı eserinde özellikle 1550'lerden itibaren kroniklerin boş bıraktığı devreyle ilgili bazıları gündelik halde bir nevi ruzname metnine dönüşen bilgiler verir. Keza Sultan Süleyman'ın şahsi dünyası, hasletleri konusuna da bu kabil ilk örneklerden biri gibi mütalaa edilebilecek olan "resimli bir albüm" hazırlamış-

Mesela bu dönemin en ayrıntılı kroniği olarak Celalzâde Mustafa Çelebi'nin *Tabakatü'l-memâlik* adlı eseri örnek olarak verilebilir (nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981; edisyon kritik metni F. Demirtaş tarafından hazırlandı: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009). Buna Celalzâde Salih Çelebi'nin Süleymannamesi (*Celalzâde Salih Çelebi'nin Târih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri*, haz. S. A. Topal, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008); Matrakçı Nasuh'un (*Süleymannâme*, İstanbul Arkeoloji Ktb, nr. 379: S. Çukuryurt ve M. Tokluca tarafından tez olarak hazırlandı. Bir başka nüsha D. Erkan tarafından çalışıldı. Ona atfedilen ve Rüstem Paşa Tarihi diye geçen 1299-1561 dönemini içine alan *Tarih-i Âl-i Osman* da yayımlandı: haz. G. İnan, İstanbul 2019); İbn Kemal'in (*Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, nşr. Ş. Severcan, Ankara 1996); Bostan (*Süleymannâme*, TSMK, Revan, nr. 1283; Viyana Nationelbibliothek, H.O, nr. 42a: F. Kaytaz tarafından yayımlanmak üzeredir), Sivasî (*Süleymanname*, TSMK, Hazine nr.1340) eklenebilir. Keza Sa'd b. Abdülmüteal'in 1524'e kadar gelen ve Sultan Süleyman'ın ilk seferlerini genişçe anlatan kısmında ilginiç bilgiler vardır (*Selimnâme*, TSMK, Revan, nr. 1277, 117a-175b). Ayrıca Farsça kaleme alınmış olup müellifinin Şah Kasım olduğu düşünülen *Kenzü'l-cevâhiri's-seniyye fî fütûhati's-Süleymaniyye* adlı eser, arada boşluklarla 1529 Viyana seferi anlatımıyla sona erer (haz. A. Gül Fidan, Basılmamış Doktora tezi, Kırıkkale-Ankara 2020).

Ârifî, TSMK, Hazine, nr. 1517 [Fethullah Ârifi'nin sarayda resmi olarak görev yaparken kendisine bu iş için özel bir tahsisat ayrıldığı ve katip, nakkaş ekibi bulunduğu, 1553-1556 devresinde çeşitli malzemeler verildiği ile ilgili kayıtlar: BA, KK, nr. 7098, 42b]; Eyyübi, *Menakıb-ı Sultan Süleyman: Risâle-i Padişahnâme*, haz. M. Akkuş, Ankara 1991. Keza manzum nitelikli Süleymannameler'e örnek olarak: Senâyî (*Senâyî'nin Manzum Süleymannamesi*, haz. M. Bayram-A. Akgül, Konya 2018), Gubarî, Hâkî, İsmail'in eserleri verilebilir. Ayrıca Mevlâna İsa'nın 1543-44'te yazdığı *Câmi'ü'l- Meknûnât* adlı manzum eserinin son bölümleri Sultan Süleyman'ın gazalarını, ona Mehdi sıfatını yakıştırarak anlatan bir tonda olup eskatolojik unsurlarla doludur: *Mevlâna İsa ve Câmi'ü'l- Meknûnât Adlı Eseri*, haz. Ç. Erdoğan, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Y. Lisans Tezi, 2019.

tır[8]. Bu tür eserler, Sultan Süleyman'ın şahsında Batı'da çağdaşı imparator ve krallardan daha muhteşem olduğu yolunda yeni bir "royal" anlayış yerleştirirken Doğu'da bütün İslam dünyasında "hilâfet" meselesini öne çıkararak bir üstünlük tesisini de hedeflemiş olmalıdır. Bütün bunlar dönemin kronik yazarları için erişilmez muhteşem hükümdarlarının basit hayatını anlatmaktan özenle kaçınmalarının en önemli sebebi olarak mütalaa edilebilir. Öte yandan uzun saltanatı döneminde Sultan Sultan Süleyman'ın seferleri ile ilgili iriliufaklı birçok eser vücuda getirilmiştir. Bunların çoğu bazen birbirinin tekrarı benzeri bilgileri ihtiva etmek bakımından "maksada mukarin" değildir. Bu tür literatürün tamamına burada şüphesiz ki temas etmedim. Bunlar ancak dönemin spesifik hadisatına yönelik ayrıntılı çalışmaların kaynak külliyatı içinde bir anlam ifade eder[9].

Modern tarih literatüründe Sultan Süleyman'ın doğrudan kendisini ilgilendiren ayrıntılı bir biyografisi ise, belki de bir taraftan uzun saltanat yıllarında oluşan büyük ve devasa kaynak yığınının yıldırıcı etkisi, öte yandan yukarıda temas edilen düzenli ve ayrıntılı bilgi eksikliği sebebiyle, daha çok romanlaştırılmış tarzdaki bazı eserler[10] istisna edilirse, hâlâ yazılamamıştır. Bu durum onun şehzadelik yıllarına inildiğinde daha da açık şekilde ortaya çıkar. Biyografisini veren bazıları ansiklopedik düzeydeki eserlerde, şehzadelik yıllarının sükûtla geçirildiği dikkati çeker. Bunda kitabi kaynakların, kroniklerin bu hususta sessizlikleri etkili olmuşsa da resmi belgeler söz konusu bilgi boşluğunu dolduracak bir fırsat sağlar. Benzeri durum hayatının "sefersiz" geçen

Zübdetü't-tevârih, Türk İslam Eserleri Müzesi Ktb., nr. 1973, vr. 64b-73b; Ayrıca 1589'a doğru tamamladığı anlaşılan *Hünername* adlı eserinin II. cildinin Sultan Süleyman'ın adaleti, siyaseti, savaşları, rüyaları, ahlakı, saltanat anlayışı, cömertliği vs. gibi şahsi hasletlerine ayrılmış olması ve bunlardan minyatürlerle çeşitli sahneler ihtiva etmesi farklı bir anlayışın yansımasıdır (TSMK, Hazine, nr. 1524). Talikizade'nin 1592-93'e doğru tamamladığı Şemâilnâmesi de buna eklenebilir (TSMK, III. Ahmed, nr. 3592).

Sultan Süleyman dönemi tarihçiliği ve eserleri hakkında fikir edinmek için bk. A. Özcan, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 2006, s. 113-154.

Batı'da yazılmış şu örnekler dikkat çekicidir: F. Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, trc. E.B. Koryürek, İstanbul 1975; R.S. Salis, *Muhteşem Süleyman*, trc. Ş. Turan, Ankara 1963; H. Lamb, *Suleiman the Magnificient*, New York 1951; A. Clot, *Soliman la magnifique*, Paris 1983. Gazeteci kimliğiyle röportajlar muvacehesinde oluşturulan bir başka kitap: Henk Boom, *Büyük Türk: Muhteşem Süleyman'ın İzinden, 1494-1566*, trc. L. M. Briet-G.Özlen, İstanbul 2012.

son yılları için de görülür. Metinlerde Nahçıvan seferi ve Süleymaniye Cami inşaatından sonra "silik" bir Süleyman portresi mevcuttur. Bu durum son seferi Sigetvar ile yeniden değişirek onun zâtında adeta "şahlanır"[11].

Öte yandan Sultan Süleyman'ın kendisi olmasa bile dönemindeki siyasi, sosyal, iktisadi gelişmeler, bürokrasi, zihniyet ve dini yaklaşımlar, ilim tarihi vb. gibi pek çok konu zengin arşiv malzemesinin de ışığı altında pek çok araştırmaya konu olmuştur. Sadece döneminin olaylarını kendi ana yapısı içinde bütün olarak değerlendiren bazıları müstakil bazıları editöryal karakterli birçok neşriyatın var olduğunu belirtmeme sanırım hacet yoktur[12]. Bu tür çalışmalar içinde tarafımdan da hem döneminin genel dünya tarihi bakımından ne anlam ifade ettiği, siyasi açıdan nasıl değerlendirilebileceği, cihanşümul hâkimiyet fikri, hilafetin yeniden bu manada tahkimi, son asır yani hicri 1000 yılında kıyamet kopacağı beklentileri içinde döneminin nasıl anlaşılması gerektiği gibi birçok noktada çeşitli yaklaşımları havi çalışmalar yapılmıştır. Bu yoldaki diğer literatürü burada ayrıntılı şekilde vermek yerine merak eden okuyucuları söz konusu kitaplara yönlendirmem sanırım daha uygun olacaktır. Ayrıca tarafımdan da Sultan Süleyman devrini muhtelif yönleriyle konu alan makaleler yayımlanmıştır[13]. Yakın zamanda intişar edecek olan K. Şahin'in

Özellikle Sigetvar seferi ile ilgili döneminde telif edilmiş eserler bu meyanda hemen dikkat çeker. Hatta Sigetvarname adı altında hususi bir külliyat oluşturur. Bunlardan en meşhuru Feridun Bey'in minyatürlerle süslü *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr*'dır (nşr. A. Arslan-G. Börekçi, İstanbul 2012). İlgili literatür için: H. G. Yurdaydın, "Sigetvarnameler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II-III (Ankara 1952), s. 124-136.

Birkaç örnek: *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, I-II, Ankara 1988; *Süleymân the Second and his Time* (ed. Halil İnalcık–Cemal Kafadar), İstanbul 1993; *Soliman le magnefique et son temps*, ed. G. Veinstein, Paris 1993; *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası* (ed. Metin Kunt–C. Woodhead, trc. Sermet Yalçın), İstanbul 2002; *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007; *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, ed. B. Kurt, Bursa 2019; *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi*, ed. F. Çalışlar vd., İstanbul 2020. Ayrıca müstakil bazı çalışmalar: R. B. M. Merriman, *Suleiman the Magnuficient: 1520-1566*, Cambridge Mass. 1944; K. Şahin, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzâde Mustafa ve 16.Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, trc. A. T. Şen, İstanbul 2014; H. Yılmaz, *The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Süleyman the Lawgiver: 1520-1566*, Harvard University, Doktora Tezi, 2005; N. Z. Yelce, *The Making of Sultan Süleyman: A Study of Process/es of Image- making and Reputation Management*, Sabancı Universitesi, Doktora Tezi, 2009.

F. M. Emecen, "The Ottoman Legal System in the Reign of Sultan Suleyman the Magnificent", *The Ottoman Empire in the Reign of Suleyman the Magnificent*., İstanbul 1988, I, s.

Master of the Times: A Life of Süleyman başlıklı kitabı da standart bir biyografi çalışması olarak önemli tespitler ihtiva eder[14].

Bütün bu mülahazalar sonrası Sultan Süleyman'ın şahsi dünyası kadar onun etrafında dönen olaylar zincirini belirli bir "biyografik" bütünlükte ele alma çabası içindeki bu kitapta çok yoğun kaynak kullanımı ve dipnotlarıyla boğulmuş pür akademik bir endişenin olmadığını belirtmek isterim. Daha çok bilgilendirici anlamda yeni verileri ortaya çıkaran ve Sultan Süleyman'ı kendi çağı içinde anlamlandırmaya çalışan bir "edebiyat" tarzını tercih ettiğim hemen farkedilecektir. Metni bölümlendirmeye, numaralandırılmış başlıklarla teknik bir muamma haline getirmemeye özel olarak gayret sarfettim. Bu kitap Sultan Süleyman'a odaklı ama onun çevresini ve olup biten siyasi olaylar zincirini çok da göz ardı etmeyen bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bakımdan bilinen biyografik anlatım tercihi olarak belirli dönüm noktalarını kronolojik çerçeveye sadık kalıp daha tahkiyeci bir tarzda vermeyi amaçladım. İlk bölümde onun çocukluk yılları ve mensubiyet bağlarını, mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde bugüne kadar pek bilinmeyen yönleriyle vermeye çalıştım.

Babasının büyük seferlerinin gölgesi altında biraz da korkuyla geçen şehzadelik yıllarını arşiv belgeleri ve erişilebilen kaynakların izin verdiği ölçüde geniş ele almaya çabaladım. Tahta cülusuyla birlikte başlayan saltanat yıllarının başında belirli bir planları olup olmadığını, sevgili arkadaşı ve devlet idaresinde büyük yetkiler verdiği İbrahim Paşa ile doğu ve batıya yönelik yeni

---

111-126; "Kanuni Sultan Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, X, s. 313-382; "Kanunî ve Kanunnâmeleri: Bir Mit'in Doğuşu [Cihan Devleti'nde Hukuk]", *Tarih ve Medeniyet*, XIV (Nisan 1995), s. 42-45; "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 501-520; "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed. H. Reindl Kiel-S. Kenan, EB-Verlag/Berlin 2013, s. 342-357. "Gondolatok Törvenyhozo Nagy Szülejmán szultán "elveszett" türbéjéről/ Kanuni Sultan Süleyman'ın 'Kayıp' Türbesi Üzerine Notlar", *Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/ Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Hatırası*, (ed. Norbert Pap), Pecs 2014, s. 129-135; "Sultan Süleyman ve Cihanşümul Siyaset Telakkisi", *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, ed. B. Kurt, Bursa 2019, s. 54-76; "Ottoman Politics in the Reign of Sultan Süleyman: Internal Politics and Imperial Expansion", *The Battle for Central Europe*, ed. P. Fodor, Brill Leiden 2019, s. 7-20.

Henüz basılmamış metnini benimle paylaşma nezaketi gösteren değerli meslektaşıma müteşekkirim. Çalışmamızın ana gövdesi itibarıyla fikriyat temelli yaklaşımlarının birbiriyle parelellik arz etmesi benim açımdan da son derece kıymetli olmuştur.

bir stratejiyi devreye sokup sokmadıklarını veyahut böyle bir ana planlarının bulunup bulunmadığını tartıştım. İlk dönemlerdeki iki büyük seferinin ortaya koyduğu açılış sahnesi içinde ilk on yıl boyunca oluşturmaya çabaladığı kendi "hanesi"ni ve belli belirsiz kaynaklara akseden iç çatışmaları aksettirme yanında Hürrem Sultan ile olan bağının üzerindeki etkilerine, son on yıla damgasını vuran hastalıklarının verdiği sıkıntılarla kararlarındaki aksaklıklara temas etmeye çalıştım. Batıya yönelik büyük gaza siyasetinin, Safeviler söz konusu olduğunda İslamı koruma amacına yöneldiğini bunu da bir ölçüde Mukaddes Yerler'e sahip olmanın getirdiği bir mesuliyet olarak gördüğünü, bunda bizzat kendi düşüncelerinin payı olduğunu ifade ettim. Nihayetinde düzenlediği üç büyük "Acem seferini" tafsil ederek, diğer seferleriyle birlikte bunlarda kendi şahsi rolünü ortaya koymak istedim. Aynı durumu uzak sınırlara yönelik yeni siyasetteki rolünü anlamaya çalışarak da kuvvetlendirmeyi denedim. Kısaca Sultan Süleyman'ı kendi çağı içinde şahsi açıdan bedeller ödeyen bir insan olma yanında siyaseten büyük bir cihangir olma niyetindeki/yolundaki hareketlerini, iç ve dış dinamikler bakımından dengeleyici bir tarzda takdim etmeyi hedefledim.

Hâsılı kelam galiba Gelibolulu Mustafa Âlî gibi onun tarihini yazmaya şu mısralarla başlamak uygun düşecektir:

Yaz vasfını ey hâme Süleyman-ı zamânın
Şevketde aceb misli görülmüş mü ola anun.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE ŞEHZADELİK YILLARI

...Âlem-i milke kadem basmaları re's-i tis'a-mi'ede oldu..."[15]

Maskat-ı Re's: Trabzon

Bugünkü Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının doğusunda önemli bir liman şehri olan Trabzon'un burada idareci olarak bulunan Osmanlı hanedan mensubu şehzadelere ait sarayda hicri 900 yılı Safer ayının altısında (6 Kasım 1494) bir erkek bebek dünyaya geldi. Bu bebek, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid'in torunuydu. Babası daha sonra Memlük devletine son verecek olan Yavuz lakabıyla anılan Sultan Selim'di. Sultan Selim şehzade olarak hicri 892 (1487) yılından beri Trabzon'da bulunuyordu, burada iken muhtemelen Kırım veya Kafkasya taraflarından getirilmiş Hafsa adlı bir cariye ile tanıştırılmış ve ikisinin birlikteliğinden de bir oğlu dünyaya gelmişti. Hafsa Sultan'ın vakfiyesindeki künye bilgileri, onun Kırım Hanı'nın kızı olduğu yolundaki görüşleri zayıflatır[16]. Muhtemelen Sultan Selim'in Kefe'ye geçerek orada Mengli Giray ile yakın işbirliği içinde olmasından kaynaklanan bir rivayettir. Bazı Venedik kaynakları bu ilişkiden hareketle Selim'i Mengli Giray'ın damadı olarak gösterirler[17]. Bir kısım batılı kaynaklarda da onun değil

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, haz. A. Çavuşoğlu, Ankara 2019, s. 539.

Ç. Uluçay, "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 230-231.

1515 Ağustos tarihli Foscolo'nun beyanı: *I Diarrii di Marino Sanuto*, XII, s. 508; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. M. Ata, İstanbul 1330, IV, s. 77, 283. Ancak burada aynı zamanda Selim'in Kırım'a gittiğinde Mengli Giray'ın ona kızını vermek istediği ama onun bunu kabul etmediği bilgisi de vardır. Keza bazı kaynaklarda da oğlu Süleyman'ı Mengli Giray'ın bir kızıyla nişanladığına dair rivayet de mevcuttur *(Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512)*, İstanbul 1997, s. 47; *16 Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, çeviri ve metin 1373-1512, haz. Ş. Baştav, Ankara 1973, s. 185). Bütün bu bilgiler karışık şekilde intikal etmiş olup güvensizdir. Ayrıca tartışma için: N. Z. Yelçe, *The*

oğlu Süleyman'ın Mengli Giray'ın kızıyla sözlendiğinden bahsederler.

Sultan Selim yeni doğan oğlunun adını, Kur'an'dan açılan bir sayfada geçen Hz. Süleyman'dan hareketle "Süleyman" olarak vermişti. Dönemin çağdaş bir tarihçisi bunu: *Nâm-ı mübâreklerinin tasgiri birle müşfikane Selîm-ân lafzını buyurup... Süleyman ism-i hümâyununu* layık görmüştü diye açıklar[18]. Bu ada layık uzun bir ömür süreceği muhtemelen o sıralarda kimsenin aklına gelmemişti. Döneminin tarihçileri onu "Süleyman-ı zamân" diye tanımlayacaklardı. O Âl-i Osman'ın Süleyman'ı idi. Batılı çağdaşlarının gözünde ise "Muhteşem" sıfatına layık bir hükümdardı. Çok sonraları bu sıfatlarına kanun yapıcılığı vasfını hatırlatan "Kanunî" unvanı eklenecek[19] ve genellikle modern literatürde ve halk içinde daima bu adla anılacaktı.

Doğduğu yıl bile ihtişamına layık bir zamanı işaret ediyordu. Dönemin tarihçileri onun saltanatı sırasında veya biraz sonrasında eserlerini kaleme almış olmakla doğum tarihine özel anlamlar yüklemeyi vazife bildiler. Dönemin bürokratlarından Küçük Nişancı lakabını taşıyan Mehmed Paşa, bu tarihi gün vermeksizin 900 yılı olarak belirtirken[20] Şehnameci Lokman yukarıda zikredilen 6 Safer 900 tarihini göstererek Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece: *Tulû'dan sekiz derece akdem şems burc-ı esed ve kamer burc-ı akrebde iken* doğduğunu yazmıştır[21]. Bu kesin tarih diğer tarihçilerin kaleminde 900-901 (1494-1496) tarihlerine tekabül edecek şekilde farklılıklar da gösteriyordu[22]. Saray şehnamecisi olarak içeriden haber alan Lokman'ın verdiği tarih Miladi takvime çevrildiğinde 6 Kasım tarihinin Perşembe gününe denk düştüğü görülür. Bu gün farkının sıklıkla karşı karşıya kalındığı gibi hesaplamalardan kaynaklanan bir problem olduğu açıktır. Bununla birlikte diğer çağdaş kaynakların verdiği 900

Making of the Sultan Süleyman, s. 36-39.

Sa'd b. Abdülmüteal, *Selimnâme*, TSMK, Revan nr. 1277, 115b-116a.

Kanunî unvanı dönemin çağdaş kaynaklarının hiç birinde geçmez. Yalnız kanunları sebebiyle bu unvanın içini dolduracak ifadelere XVII. yüzyıldaki bazı Osmanlı müelliflerinin eserlerinde çoklukla rastlanır. Bilahire D. Kantemir (ö.1723) onu net şekilde "Canuni" unvanıyla eserinde anıp izahata girişir: bk. *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, tr. Ö. Çobanoğlu, İstanbul 1998, I, s. 215, 484.

Tarih, İstanbul 1279, s. 205, 222

Hünernâme, TSMK, Hazine, nr. 1524, II, vr. 19a-b (*Şehnameci Lokman'ın Hüner-nâmesi*, 2.cilt, 1-154 varak, haz. Z. Eroğlu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi. İstanbul 1998, s. 117-118).

Mecdî, *Hadaiku'ş-Şakaik*, haz. A. Özcan, İstanbul 1989, I, s. 439.

yılını gün ve ay olarak sarahate kavuşturan Lokman'a inanmamak için herhangi zorlayıcı bir senet bulunmamaktadır[23]. Fakat Gelibolulu Mustafa Âlî'nin hicri 900 senesinde doğması sebebiyle "hadis-i Nebevî'ye" göre yüzyılda bir gelecek müceddid olduğunu yazmış olması[24], bu hususta küçük bir tereddüde yol açar. Sultan Süleyman tarafından şehnamesini yazmakla görevlendirilen Fethullah Ârifî de 1558'de tamamladığı eserinde 10. yüzyılda (hicri) doğmuş 10. Padişah olarak "müceddid" konusuna dolaylı bir atıfta bulunurken "doğduğunda sene 900'den bir almıştı" diyerek 901 (1495) tarihini verir, bu yüzyılda dünyaya hükmeden sahib-kıran, yüce bir padişah, şahlarşahı şehinşah şeklinde tanımlamalar yapar[25]. Şehzade Mehmed adına düzenlenen vakfiyede de Sultan Süleyman "re'sü'l-mi'eti'l-âşireti" diye tanıtılır, müceddidliğine bu şekilde atıf yapılır. O "âşirü'l-a'zâmi's-selâtîn"dir, yani yüz yılın başında gelen asrın sahibi ve onuncu Osmanlı sultanıdır[26]. Şah Kasım'a atfedilen *Kenzü'l-cevâhir* adlı eserde de onun X. Osmanlı sultanı olmasının hikmetleri on hasleti halinde ayrıntılı şekilde sıralanır, payidar devletinin/hükümdarlığının 100 yılı bulacağı yazılır ve ondan saygı gereği adıyla değil hep "sâhib-kıran" olarak söz edileceği vurgulanır[27].

Bütün bu tarihçilerin onun 46 yıl süren uzun saltanatının önemli bir kısmına şahit oldukları düşünülürse, doğum tarihi için hicri 900 gibi anlamlı bir yılı özellikle mi seçtikleri sorusu ortaya çıkar. Şimdilik bu konuda fikir yürütmek güç ise de Lokman'ın verdiği tarihi yeni bir bilgiye ulaşana kadar kabul etmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte 900 yılının kıyametçi bakışlar içerisinde özel bir manası olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Onlara göre hicrî 1000 yılında kopması beklenen kıyamet asrının başında dünyaya gelen bu muhteşem sultan, devlet-i ebed müddeti gerçekleştirme yolunda önemli adımlar atmış belki de buna ulaşmış, bu anlamda uzun bir ömür yaşamış hükümdardı. Ona layık olan doğum tarihinin asır başı olması manevi bakımdan ve son asrın imamı, Mehdisi olma vurguları itibarıyla yüzyılın sonlarında yaşayan tarihçiler için farklı anlamlar taşıyordu.

Cenabî Mustafa Efendi de onun 74 yaşında vefat ettiğini belirtir ve bunun için 900 tarihini esas alır (*Tarih*, Türkçe trc. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3097, vr. 97a).

Künhü'l-ahbâr, s. 539

Fethullah Ârifî Çelebi'nin Şahname-i Âl-i Osman'ından Süleymannâme, haz. A. F. Çelik, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 37 (orijinal nüsha: TSMK, FY. Hazine nr. 1517, 5a-8b).

TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 3003, 10a.

Kenzü'l-cevâhir, haz. A. G. Fidan, s. 131-176.

Çocukluk yılları babasının yanında Trabzon'daki sarayda geçti. Bu saray bir sicil kaydına göre Tekfur Çayırı mevkiinde bulunuyordu ve Sultan Selim Sarayı adıyla anılıyordu. Muhtemelen diğer şehzade şehirleri mesela Amasya, Manisa gibi Trabzon'da da tahsis edilen ikamet yeri, şehrin biraz dışındaydı. Bazı araştırmalarda ise bu sarayın Orta Hisar mevkiinde Saray-ı Atik mahallesinde bulunduğundan söz edilir. Fakat buradaki sarayın ikametten ziyade bir idari merkez konumunda olduğu söylenebilir[28]. Trabzon, Latinlerin 1204'te Kostantiniye'yi işgal etmelerinin ardından Bizans imparatorluk ailelerinden biri olan Komnenoslar'ın kurdukları devletin yani Trabzon Rum Prensliğinin başşehri idi ve Fatih Sultan Mehmed tarafından 1461 yılında fethedilmişti. Kırım, Kafkaslar ve İran'a giden yollar üzerinde yer aldığı için hayli hareketli, kozmopolit bir şehir vasfı taşıyordu. Trabzon'un sert havası, vahşi tabiati ve sert iklimi daha çocukluk çağında Şehzade Süleyman'ın karekteri üzerinde -daha sonra zaman zaman görüleceği gibi- agresif etkilere yol açmış olmalı.

Karadeniz'in hırçın dalgalarını dinlediği sarayda, genç şehzadenin iyi bir eğitim aldığı tahmin edilebilir. Zira hangi hocalardan ders aldığı, babasıyla olan münasebetinin nasıl olduğu yolunda hiçbir bilgi yoktur. Bugüne ulaşan cılız kayıtlar Sultan Selim'in Salih adlı bir şehzadesi daha olduğunu fakat bunun 1499'da vefat ettiğini gösterir. Keza Kamerşah adlı bir diğer kızı ise 1503'te vefat etmiştir. Bunların küçük yaşta çok yaygın bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybettiklerine ve o sıralarda artık ergenlik çağına adım atmak üzere olan Süleyman'ın da buna şahit olduğuna şüphe bulunmaz. Aynı durum 1505'te vefat eden babaannesi Gülbahar Hatun için de geçerlidir. Nitekim hem büyük annesi Gülbahar hem de kız kardeşinin vefatı münasebetiyle dedesi II. Bayezid'in taziye için hediyeler gönderdiği tespit edilmektedir. Kız kardeşi için taziye kaydı 5 Rebiülahır 909/ 27 Eylül 1503; büyük annesi için ise 21 Cemaziyelahır 911/ 19 Kasım 1505 tarihlidir[29]. Geç tarihli bazı kaynaklarda çocukluk yıllarında bilinen en samimi arkadaşının, aynı zamanda sütkardeşi olan Yahya olduğu bilgisine rastlanır. Yahya, Trabzon kadısı Ömer Efendi'nin oğluydu ve daha sonra İstanbul'a yerleşerek önemli bir mutasavvıf ve din adamı olacaktı. Onun Beşiktaş semtindeki tekkesi XVI. yüzyılda İstanbul'da en ma-

Tartışma için bk. V. Usta, "Şehzade Süleyman'ın (Kanunî) Trabzon'da Doğduğu Ev Meselesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, s. 26, (Trabzon 2019), s. 397-414.

Bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016, s. 42, not 67 ve s. 43 not 69.

ruf yerlerden biri haline gelecekti. Yine Güzelce Kasım Bey'in (Paşa) de onun sütkardeşi olduğuna dair İbn Iyas tarafından verilen bilgiler dikkat çekicidir[30].

Babası Şehzade Selim, oğlu Süleyman'a hoca olarak önemli bir âlim olan Hayreddin Efendi'yi tayin etti. İleride hakkında daha ayrıntılı söz edilecek olan Hayreddin Efendi çocukluk çağındaki Süleyman'ın eğitiminde büyük katkı yaptı, okuma yazma yanında ilk dini bilgileri ona öğretti. Ayrıca Süleyman, arkadaşı Yahya ile saray bahçesinde çeşitli oyunlar oynarken bir taraftan da bazı el sanatlarıyla meşgul oldu. Bu iki arkadaş Trabzon'da bir Rum'dan kuyumculuk öğrenmişlerdi. Süleyman, daha sonra tahta çıktığında da kuyumculuğunu sürdürdü; sıkıntılı günlerinde zaman zaman kendisini değerli taşları işlemeye vererek dünya işlerinden uzaklaşmayı ve rahatlamayı tercih edecekti.

Gençlik çağına geldiğinde babasının bulunduğu bölgedeki askeri harekâtına da şahit oldu. İlk defa çevrede olup bitenlerin, babasının bu sınır mücadeleleri sırasında farkına varmıştı. Zira babası, o sıralarda Osmanlı sınırlarında faal bir şekilde hareket eden ve Şii/kızılbaş temayüllü Türkmenleri kendi yanına toplayarak bir devlet kurmaya çalışan Safevi Şahı İsmail'in kuvvetleriyle koyu bir mücadele içine girmişti. Özellikle 1501, 1507-1509 da Trabzon sancağı sınırlarında çatışmalar hız kazanmış; Şehzade Selim Erzincan taraflarına seri askeri harekâtlar düzenlemeye mecbur olmuştu. Ayrıca Gürcü prenslikleri üzerine de seferler icra edilmişti. Belki bunlardan bazılarına babasının yanında katılmış, ilk siyaset ve savaş tecrübesini de böylelikle edinmişti. Muhtemelen bazı zamanlarda babası yokken Trabzon'da onun yerine vekâlet etmişti.

Babasının Trabzon sancağı sınır hattındaki mücadelelerini yoğunlaştırdığı sırada henüz 10 yaşını yeni doldurmuş olan Şehzade Süleyman'ın dini geleneklere göre hayli gösterişli bir sünnet merasimi Trabzon'daki sarayda gerçekleştirildi. Bu merasim hicri 910 yılının yaz aylarına doğru (miladi 1505) yapılmıştı. Sünnet için izin alınan ve haberdar edilen dedesi II. Bayezid ise ona, babasına, annesine, kız kardeşlerine muhtelif hediyeler yollamıştı. Bununla ilgili bir kayıt, Şehzade Süleyman'ın aile çevresi için de dikkat çekici yeni bilgiler sunar. Hediyelerin İstanbul'dan gönderildiği tarih Mayıs ayı ilk haftasına

İbn Iyas, Hayır Bey'e Sultan Süleyman'dan hilat getiren Güzelbey diye andığı Kasım Bey'i Halep valisi olarak anar, Sultan Selim döneminde Hama beyi olduğundan söz eder: *Bedâyiü'z-zühûr fi Vekayi'i'd-duhûr: Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, trc. R. Şeşen, İstanbul 2016, s. 353; F. Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", *DİA*, XXIV, s. 547.

denk düşüyordu. Bunların Trabzon'a ulaşması için iki-üç haftalık bir zaman yeterli olacaktı. Hediyeleri Selim'in mirahuru olduğu belirtilen Yakub Bey götürmüştü. Bu zatın Şehzade Süleyman'ın sünnet törenini bildirmek üzere o sırada İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira adı belirtilmeyen ancak görevi mirahur olarak kayıtlı Şehzade Selim tarafından gönderilen birinin sunduğu pişkeş ile ilgili 10 Ramazan 910/14 Şubat 1505 tarihli bir not bu hususta belirleyicidir[31]. Şu halde sünnet töreni için izin alan ve bu vesileyle Şehzade Selim'in hediyelerini padişaha sunan Yakub Bey'in Şubat ayından beri merkezde beklediği ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen bu şahıs izin haberini Trabzon'a bir haberci vasıtasıyla iletmiştir. Nitekim Şehzade Selim'in kapıcıbaşısı olarak unvanı belirtilip adı zikredilmeyen bir başka adamı daha 17 Zilkade 910/ 21 Nisan 1505'de İstanbul'da idi. Ona getirdiği haberler veya gördüğü hizmetler karşılığı 3000 akçe nakid tahsis edilmişti[32]. Bu şahsın ise sünnet töreninin icrasıyla ilgili cevabi bir haber getirdiği düşünülebilir. Yani bu her iki görevlinin da Selim tarafından oğlunun sünnet merasimi dolayısıyla saraya yollanmış olduğuna şüphe yoktur.

Sünnet töreni 1505 yazına doğru henüz sıcaklar tam başlamadan yapıldığı sırada Şehzade Süleyman'ın 10 yaşını tam olarak henüz doldurmamış olduğu yukarıda belirtilmişti. Osmanlı şehzadelerinin sünnet yaşı genellikle bunun önemini anlayabilecekleri ve baliğ yaşa adım atacakları sırada 9-12 yaş arasında yapılırdı. Şehzade Süleyman'ın da bu gelenek uyarınca sünnet merasiminin icra edildiği söylenebilir. İstanbul'da hazırlanan hediyeler, Şehzade Selim'e, sünnet edilecek olan Şehzade Süleyman'a ve şehzadenin annesiyle kız kardeşine, ayrıca kız kardeşinin annesine, yani Şehzade Selim'in diğer hanımına yollanmıştı. Bu durumda söz konusu tarihte Şehzade Süleyman'ın ayrı bir anneden olan ve yaşının da hediye alabilecek seviyede bulunduğu bir kız kardeşinin var olduğu anlaşılmaktadır. Haliyle Sultan Selim'in bu sırada çocuklu iki hanımının mevcut bulunduğu ortaya çıkar. Burada Şehzade Süleyman ile ayrı anneden olan kız kardeşinin kim olduğunu tespit etmek önemli gözükür. Sultan Selim'in daha şehzade iken birçok kızının dünyaya geldiği bilinmektedir. Bunlardan hayatta kalıp daha sonra önemli devlet adamlarıyla evlendiri-

Hazine Ruznamçe Defteri, Atatürk Kitaplığı, MC, O.71, vr. 49a.
MC, O.71, vr. 55a.

lenler, Beyhan, Fatma, Hafsa, Hatice, Şah Sultan, Hanım Hatun'dur[33]. Söz konusu kayıtta adı belirtilmeyen ve yaşının da Süleyman'a yakın olduğu anlaşılan kız kardeşinin bu zikredilenlerden hangisi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak kendisine hediye gönderilmiş olması yaşça diğer kız kardeşlerden büyük olduğunu düşündürür.

Merasim için yollanan hediyelere gelince, bunların birer sembolik anlam da taşıdığı ifade edilebilir. Öncelikle Şehzade Selim'e gönderilen 300.000 akçelik nakit para (orta vasıflı bir sancakbeyinin yıllık hassı kadar) o dönem için hayli büyük bir meblağdır. Bunun düğün masraflarını karşılamak üzere yollandığı bellidir. Öte yandan yine ona ağır işlemeleri kırmızı İtalyan işi kadifeden iç ve bunun sade işlemesiz yine kadifeden üst giysisi; keza mirahuri adı verilen ve dışarıda giyilen iki havlı/çizgili kırmızı renkli İtalyan işi kadifeden bir alt ve yine İtalyan işi kemhadan, düğmeleri altın bir üst giysisi daha yollanmıştı. Sünnet edilen Şehzade Süleyman'ın hediyeleri ise, babasına verilenle aynıydı, ama farklı olarak biri kırmızı diğeri yeşil renkli iki alt elbise ve bunu tamamlayan dülbentleri (muhtemelen sarık için) vardı. Dışarıda giyebileceği mirahuri elbise de (kaftan) bunlara eşlik ediyordu. Bunun düğmeleri altındı ve beş adetti. Bu beş elbisenin biri ağır işlemeli kırmızı kadifeden, diğer ikisi iki çizgili/havlı sade kırmızı ve mavi kadifedendi. Son iki elbise ise işlemeli Bursa kadifesindendi, biri çatma (kabartma çiçekli kadife kumaş) diğeri benekli idi. Bu elbiselerin dışında şehzadeye yine giyim eşyası olarak muhtelif başlıklar yollanmıştı. Üsküf denilen başlığın biri Hint dokuması dülbentle sarılıydı, diğeri kırmızı börklüydü. Ayrıca bir başka kırmızı börk daha yollanmıştı. Bu sonuncusu muhtemelen sade olarak yani herhangi bir dülbent sarılmaksızın gündelik kullanım içindi.

Şehzade Süleyman'ın şahsı için yollanan bu elbise ve başlıkların dışında ona ayrıca özel olarak yapılmış olan altın kaplamalı bir kılıç, yine altınlı ok kuburu, bir yay ve Enderun'da özel olarak imal edilmiş 40 ok, altın süslemeli bir çeşit zırh (yancuk), altın kaşıklık, altın tuzluk, dört altın işlemeli bıçak gönderilmişti. Bunların hassaten Şehzade Süleyman'ın hususi kullanımına ait hediyeler

Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 31-34; F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 362. Bununla beraber bunlar içinde resmi kayıtlarda ismi zikredilenler daha azdır. Mesela Hatice'nin, Hafsa'nın adı hiç geçmez. Kanuni dönemine ait kayıtlarda Şah Sultan, Şehzade Sultan, Beyhan Sultan adları bulunur (MC, O.71, vr.268a).

olduğu açıktır. Sünnet merasimi için yine sini, muhtelif sayıda şamdan, leğen ve ibrik yanında yeşil renkli örtü ve muhtelif Menemen işi halılar yollanmıştı. Bunların merasim sırasında şehzade odasının tefrişinde kullanılmak üzere hazırlandığı söylenebilir. Yatağın elbise kumaşları gibi kırmızı İtalyan ve Bursa işi kadife kumaşla döşeli; örtüsünün ise Bursa alacası kadife ve Amasya kırmızı kemha kumaşından olduğu dikkati çekmektedir. Yorganlar yine kırmızı İtalyan işi kadifeden ve Bursa kadife çatma kumaştandır. Dört adet yastık İtalyan ve Bursa kadifesiyle kaplıdır. Pamuklu üç çarşaftan ikisi yorgan için diğeri ise yatağa serilmek üzere yollanmıştır. Bu yatak mefruşatını, yerlere serilen veya duvara asılan Menemen halıları tamamlayacaktır. Yine şehzade Süleyman'a bir at da gönderilmiştir. Atın gümüş kaplamalı ceviz ağacından eğeri, yine gümüş kaplı gem ve kırmızı, yeşil İtalyan işi kadifeden eğer altı örtüsü de bulunuyordu. Bunun şehzade için en değerli hediye olduğuna şüphe yoktur.

Şehzade Süleyman ile babası Şehzade Selim'in şahsına hitap eden bu hediyeler dışında öncelikle şehzadenin babaannesi (Gülbahar Hatun), annesi (Hafsa Sultan), yaşça büyük kız kardeşi ve onun annesi için de bazı hediyelerin listede yer aldığı görülür. Bu dört hanıma, her biri için ikişer adet olmak üzere elbise (veya elbise kumaşı) yollanmıştır. İnce ipekli altın düğmeli bu kadın giysilerinin sekiz adet olduğu, dördünün İtalyan işi ağır işlemeli kadifeden, diğer dördünün ise yine İtalyan işi kırmızı çatma ipekli kumaştan yapılmış bulunduğu tespit edilmektedir. Böylece hanımlar arasında herhangi bir statü farkı gözetilmeksizin hepsine aynı tür ve sayıda elbise yollanmış olduğu anlaşılmaktadır.

İlk örneklerine II. Bayezid döneminde rastlanan bu kabil hediye gönderme ve çeşitli vesilelerle caizeler yollama âdeti hanedanın Anadolu'nun muhtelif yerlerine yayılmış üyeleri için merkezle olan bağları açısından şüphesiz büyük bir anlam ifade ediyordu. II. Bayezid'in çok sayıdaki oğul ve torunlarıyla imparatorluk genelinde hanedanın temsili için bu gibi merasimleri birer vesile ittihaz etmiş olduğuna şüphe bulunmamaktadır. O babası Fatih Sultan Mehmed gibi böylesine önemli törenler için çocuklarını veya torunlarını merkeze çağırmak[34] yerine taşradaki merkezlerde bu "royal" gösterileri yaymaya özel bir çaba harcıyordu. Bu durum ilginç şekilde merkezden taşraya uzanan

Mesela bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 31.

hanedanın ana kollarıyla mahalli güçlerin ve halkın yakın irtibatını sağlayacak önemli bir vesile olmuştur. Merkezin taşraya dağılan gücü, şehzadeler vasıtasıyla merkez-taşra arasındaki bağı sağlamlaştırma bakımından mühimdir. II. Bayezid'in torunu Şehzade Süleyman'ın sünnet töreni münasebetiyle gönderdiği bu ağır hediyelerin genel merkezi siyaset ve taşrada bunun görüntüsü açısından icra ettiği etki, bu anlamda ayrıca değerlendirilebilecek bir özellik arz etmektedir.

Şehzade Süleyman için muhtemelen tam da bu tarihlerde eserini tamamlayan ve II. Bayezid'e sunan meşhur tarihçi İdris-i Bitlisî de bir kaside kaleme almıştı. Bu kasidesini sünnet merasimini duyduğu sıralarda eserine kaydettiği, belki de küçük şehzadenin babasına yolladığı farz edilebilir. Kaside sanki gelecekten haber verircesine küçük şehzadenin bahtının açık olup "hilafet nuru" ile aydınlanmış olduğuna vurgu yapıyordu. Zaten Şehzade Selim'in tahta çıkışının ardından bu küçük şehzade yegâne veliahd olacaktı, ayrıca Bitlisî, onun tahta çıktığını da görecekti. Kaside mealen şöyledir:

> Kutlu yıldızlıdır, Allah'ın bir bağışıdır. Şahlık burcunda mübarek fallıdır. Güneşin nurları alnında zahir olmuş, bütün ufukları aydınlatan bir sabah gibidir. Onun çehresinde hilafet nurunun delilleri görülmüştür. Babasının yanında göz nurudur, onun müjdesi ceddine dek ulaşmıştır. Cihangirlikte babasının veliahdı, ceddi onun berhudarlığı için çabalar. Devletinin taze dalları yeşil ve verimlidir, kimse onun gibi kutlu bir evlat görmemiştir. Bileğinin kuvvetiyle güneşin pençesini büker, pençesiyle ayın yüzünü parçalar. Zihninin ışıltıları güneşin çehresi gibidir, aslan yavrusu gibi ciğerpareleri vardır. Adı gayipten Süleyman Şah olmuştur, şüphesiz Süleyman Şah gibi de olur. Hayatı boyunca bir servi gibi şimşir ağacı gibi babasının gölgesinde daima büyüyüp yetişsin[35].

Süleyman için sünnet töreninin icrası artık çocukluk çağını geride bıraktığı anlamına geliyordu. O bu tarihten itibaren Osmanlı hanedan mensubu genç bir şehzade olma bilinciyle hareket etmeye başladı. Muhtemelen sarayda annesi Hafsa Sultan ve kız kardeşleriyle birlikte yaşıyordu, başka bir erkek kardeşi olmadığı için sadece babası Selim'in değil, annesi ve kız kardeşlerinin ona çok dikkat edip adeta üzerine titredikleri kolayca tahmin edilebilir. Bu arada onun

İdris-i Bidlisi, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye, nr. 3209, vr. 598a (Vural Genç, *"Acem'den Rum'a": İdris-i Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı*, s. 824-25).

kız kardeşlerinden bazılarının Osmanlı devletinin önde gelen bazı paşalarıyla evlendirilmelerine de şahit olduğu anlaşılmaktadır. Kızkardeşi Şahzade Sultan o sıralarda Eğriboz sancakbeyi olan İskender Bey ile nikâhlanmış (1509), bu vesileyle çeşitli hediye alış verişi yapılmıştı. Şahzade Sultan'ın bu sıralarda Şehzade Süleyman ile hemen hemen aynı yaşlarda olduğu tahmin edilebilir. Şehzade Süleyman ise henüz 15 yaşını doldurmuştu. Bu evlilik 1515'te İskender Bey'in idam edilmesine kadar sürecek, Şahzade Hatun'un ondan adları bilinen iki kızı doğacak, bunlardan biri de muhtemelen daha sonra Veziriazam Pargalı İbrahim Paşa ile evlendirilecekti[36].

Genç Süleyman'ın artık Osmanlı devlet geleneğine göre idarecilik yapmak üzere bir sancağa tayin edilmesi zamanı gelmişti. Babasının ısrarlı istekleri karşısında dedesi II. Bayezid, sonunda onun idareci olarak tayinine sıcak baktı. Fakat bu kararı, Şehzade Selim'in ağabeyisi ve II. Bayezid'den sonra Osmanlı tahtının en büyük adayı olarak kendisini gören Amasya'da idarecilik yapan Şehzade Ahmed'in muhalefetine yol açtı. O sıralarda 15 yaşı civarında bulunan Şehzade Süleyman, bütün bu olup bitenleri merakla takip ediyordu. Zira babası Şehzade Selim, ağabeyi Şehzade Ahmed'e karşı yavaş yavaş taht mücadelesi için hazırlanmaktaydı. Ayrıca oğluna sancak talebinde bulunarak kardeşinin ne yapacağını da test etmiş olacaktı. Şehzade Selim tahminlerinde yanılmadı; oğlu Süleyman için talep ettiği sancak yüzünden ağabeyi Ahmed ile karşı karşıya geldi. Selim oğlu için kendi bölgesine yakın bir yerde sancak talebinde bulunmuştu. Ama burası aynı zamanda Amasya'daki Şehzade Ahmed'in kendi bölgesinin hemen yakınında yer alıyordu. II. Bayezid, oğulları Selim ve Ahmed arasındaki bu meseleyi yatıştırmak için torunu Şehzade Süleyman'a daha uzakta ama kolayca da ulaşılabilir bir yerde bugünkü Eskişehir kesimindeki Sultanönü sancağını teklif etmişti. Ayrıca Selim'in sancağının hemen yanı başındaki Giresun-Şiran bölgesini de alternatif olarak ileri sürmüştü. Selim bu iki teklifi de reddetti, zira o oğlu Süleyman için önemli bir stratejik mevkide bulunan Şebinkarahisar sancağını istiyordu. Bu konuda babasını hayli sıkıştırdıysa da Şehzade Ahmed ve taraftarları daha ağır bastığı için bu istek kabul görmedi. Hatta Şehzade Ahmed, İstanbul'a daha yakın konumdaki Bolu san-

[36] İlgili bilgiler için bk. F. M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tesbitler ve Notlar", *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, İstanbul 2020, s. 189-191.

cağının yeğenine yani Süleyman'a verilmesi teklifine de kendi oğlu Murad'ın buraya atanması gerektiğini ileri sürerek yine karşı çıkmıştı. Sonunda merkezden her iki tarafın da razı olabileceği yeni bir teklif sunuldu. Buna göre Şehzade Süleyman'a Trabzon'un karşı yakasında Kırım yarımadasındaki Kefe sancağı layık görülürken Şehzade Murad'a Bolu verilmişti (915/1509)[37].

Kefe Yılları: İlk Görev

Şehzade Süleyman artık resmi yazışmalarda "Şehzade-i civan-baht Süleymanşah" olarak hitap edilen bir konuma gelmişti. Arkasında aslında büyük bir taht rekabeti yatan sancak tayini talepleriyle ilgili bütün yazışmalara ve teşebbüslere yakından şahit ve siyasi çekişmenin içerisinde kalarak bir ölçüde işlerin nasıl yürüdüğünü de öğrenmiş oldu. Bu ona belki de devlet yönetimi bakımından ilk önemli tecrübesini kazandırmıştı. Sıradaki ikinci büyük tecrübeyi ise babası Selim'in Osmanlı tahtına çıkmak için yapacağı mücadele sırasında elde edecekti. Şehzade Süleyman ilk idari görev yerine yanında annesi, hocası ve lalası olduğu halde gitti. Doğduğu ve 15 yılını geçirdiği ve bir daha da gitmeyeceği Trabzon'dan artık ayrılıyordu. Bindiği gemi Karadeniz'in zorlu sularında dalgalarla boğuşarak kıyıyı takip ile Kefe limanına ulaştı. Bugün Feodosia adıyla bilinen ve Kırım yarımadasının güney-doğusunda yer alan bu eski bir Cenova kolonisi olan liman şehri, Fatih Sultan Mehmed döneminde alındıktan (1475) sonra bir Osmanlı sancağı olmuştu. Buraya ilk defa atanan Osmanlı şehzadesi ise II. Bayezid'in bir başka oğlu Mehmed idi, fakat onun 1504'te Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızı ile evliliğinden kısa süre sonra 1505 Şubatı'nda ani ölümü üzerine burası bir başka hanedan mensubuna verilmemişti[38]. Kefe'ye amcasının yerine şimdi Süleyman getirilmekteydi. O buraya tayin edilen ikinci ve son Osmanlı hanedanı mensubu olacaktı.

Buradaki üç yıllık sancak beyliği sırasında ne gibi mahalli olaylara şahit olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Ancak kendisinden birkaç ay sonra Kefe'ye gelen babası Selim'in taht mücadeleleri bu sancak beyliğine damgasını vuran olayları belirlemiş gözükmektedir. Bununla beraber Ağustos 1509'da Kırım'a giden Şehzade Süleyman'ın babasının taht mücadelesine girişmesi sırasında kendi bölgesinde bazı idari işlerle ilgilenmiş olduğu yolunda küçük iki kayıt

F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 42-45.

F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 45, not 87.

mevcuttur. Bunlardan ilki 3 Zilhicce 916/3 Mart 1511 tarihli olup İstanbul'a gönderdiği adamıyla İran tarafına yapılan bir sefer ile ilgili bilgi yolladığına dairdir. İkincisi de mali bir konuyla ilgilidir[39]. Şehzade Süleyman'ın mührünü taşıyan paşalara hitaben yazılmış bir tarihsiz raporun bu kısa kayıtlardan ilkiyle alakalı olduğu tahmin edilebilir. Bu rapor mahiyet itibarıyla ilginç bir özellik taşır. Çünkü burada Şehzade Süleyman Trabzon idarecisi tavrı içinde raporu kalem aldırmıştır, muhtemelen burada asıl fail ise babasıdır. Böylelikle Şehzade Selim'in merkezin izni olmaksızın Trabzon'u bırakıp Kefe'ye gitmiş olmasının meydana getirdiği idari boşluk, bir ölçüde Kefe'deki Şehzade Süleyman vasıtasıyla geçici de olsa doldurulmuş oluyordu. Nitekim Şehzade Süleyman'ın ağzından yazılan mufassal rapor, "Torul, Şiran, Karahisar-ı şarki cihetlerindeki Safevilere destek veren mahalli beylerin faaliyetleri, Safevilerin tahrikiyle çıkardıkları ayaklanmaların bastırılması, hatta bunlardan iki elebaşının kesilmiş başlarının Kefe'ye yollandığı, Trabzon'da kalan adamlarının asayişi sağlamaya çalıştıkları, keza Şah İsmail hakkında bazı haberlerin alındığı, onun Cengiz Han'ın (Özbekleri kastediyor) emirlerinden Merv hâkimi Kanber Şah ile çarpıştığı, hatta savaşta öldüğü haberinin ulaştığı" şeklindeki bilgileri ihtiva ediyordu[40].

Babası ve kardeşiyle bağlarını iyice koparmaya karar veren Şehzade Selim, bütün adamlarını ve önemli eşyalarını toplayarak 56 küçük gemiyle Trabzon'dan ayrılmış ve 916 yılı Şaban ayında (miladi 1510 Ekim) oğlunun yanına Kefe'ye gelmişti. Onun Kefe'ye gelişi devlet merkezinde adeta bomba etkisi yaptı, hem kardeşi Ahmed hem de babası Bayezid ve vezirler arasında yazışmalar başladı. Selim burada oğlunun yanında iken Fatih Sultan Mehmed döneminden beri Osmanlı üstünlüğünü kabul etmiş olan Kırım hanlığıyla temas kurdu. Kendisine taraftar topladı, hatta babasının geri dönmesi için yaptığı teklifleri de ısrarla geri çevirdi. Onun bütün bu faaliyetleri sırasında Şehzade Süleyman, hayli endişeli günler yaşamış olmalıdır. Zira daha ilk idareciliği sırasında dedesi Osmanlı tahtındaki II. Bayezid ile babası Selim arasındaki iktidar çekişme-

MC, O.71, vr. 218b ve 222a.

[40] TSMA, nr. E. 759/127 [6691/7]. Bu haberler asılsızdır. 1510 Kasımı sonunda Şah İsmail bazı zorluklarla karşılaştıysa da Özbekleri yendi Şeybek Muhammed Han hayatını kaybetti, Kanber Şah da esir düştü ve öldürüldü: Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi*, trc. C. Cevan, Ankara 2004, s. 145-149.

sinin doğrudan tanığı olmuştu. Belki başlangıçta sonu belirsiz gibi görünen bu mücadele sırasında akıbetinden bile endişe etmiş olması mümkündür.

Devlet merkezine akseden dedikodular, Selim'in Kefe ve Kırım'ın doğu, hatta Kırım'ın kuzeybatı kesiminde müstakil ayrı bir devlet kurma fikrinde olduğu şeklindeydi. Bu durumda sadece Selim değil oğlu Süleyman da Osmanlı idaresine başkaldıran asi şehzade konumuna gelecekti. Yine de babasının saltanat için mücadelesine doğrudan karışmadı. Bunda belki Şehzade Selim'in onu korumak için kendi mücadelesine ortak yapmama düşüncesi ağır basmış olabilir. Hatta bu amacın bir parçası olarak Kırım Hanı Mengli Giray'ın desteğini daha esaslı şekilde sağlamak üzere oğlunu onun kızlarından biriyle nişanlama teşebbüsünde dahi bulunduğu zikredilir[41]. Fakat böyle bir bağın artık bir daha kurulamayacağı çok açıktı. Şehzade Süleyman'ın amcası Şehzade Mehmed'in yukarıda temas edilen evlilik meselesi bu iki hanedan arasındaki son sıhriyet bağı teşebbüsü olacaktı. Bununla beraber Mengli Giray, Şehzade Süleyman'ın Kefe'ye gelişini kutlamayı ihmal etmemişti, ona hitap ederken "oğlum hazret-i Süleymanşah kâmbîn" ifadesini kullanmış, mektup boyunca da ondan hep "oğlum bey hazretleri" şeklinde bahsetmişti; ayrıca muhtemelen babası Selim'e vereceği desteği de ona bildirmişti[42].

Mücadeleyi dışarıdan heyecanla takip ettiği anlaşılan Süleyman, dedesiyle babasının Edirne ile İstanbul arasındaki Çorlu'da Uğraş denilen mevkideki savaşını ve "hükümet" birlikleri karşısında yenilen babasının Kırım'a dönüşünü (3 Ağustos 1511) de öğrenerek, durumdan hayli endişe duymuş bulunmalıdır. Bu yenilgi sonrası Kırım'a çekilen ve buradan İstanbul'daki gelişmeleri izlemeyi ve bir süre dinlenmeyi tercih eden babasıyla zaman zaman bir araya geldiği ve gelecekteki durumlarının ne olacağı konusunu görüştükleri de dü-

Haniwaldanus Anonimi, s. 47; İbn Kemal, Şehzade Mehmed'in nikahı dolayısıyla böyle bir bağın olamayacağını belirtirken muhtemelen bu teşebbüsü hatırında tutuyordu: Ona göre böyle bir evlilik makul ve makbul değildi (*Melik-i melek suretle Mogol-ı gül-sûretin izdivacı makbul ve ma'kul değildi*), nitekim şehzade bu maksuduna ermeden vefat etmişti (İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A. Uğur, VIII. Defter, Ankara 1997, s. 24-241). Ancak bu evlilik gerçekleşmiş fakat şehzadenin vefatıyla uzun sürmemişti: F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 45.

TSMA, nr. E. 0672/5 [4085/1]: Hayli süslü bir dille yazılan bu mektupta muhtemelen Selim'den söz ederek Akkirman'a inince kendisinin Ferahkerman kalesinde bekleyeceğini, "tevliyet-i emr-i hilâfet müyesser olunca mâbeynde bâb-ı mürâsele meftuh tutulmak emri sehil olmak ma'nası mevâide olunmuş idi" demektedir ki bu ifadeler hayli dikkat çekicidir.

şünülebilir. Bu arada amcalarından Konya'da bulunan Şehinşah'ın vefat haberi üzerine hem kendisine hem de babası Selim'e taziye için II. Bayezid tarafından bazı hediyeler gönderilmişti (26 Ağustos 1511). Süleyman'ın payına süslü bir kaftan düşmüştü[43].

Eylül-Ekim 1511 tarihli hizmetli listelerini ihtiva eden deftere göre Şehzade Süleyman'ın Kefe'de iken hareminin teşekkül etmiş olduğu anlaşılır. İlgili listede hareminde 10 cariyesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca annesi ve dayesi (süt anne) yanındadır. Haremindeki cariyelerin adları ise verilmemiştir, hizmetlileri içinde ser rikabdarı Mehmed Ağa, kapı ağası Bilal Ağa, kilercibaşısı Ferhad Ağa, odabaşı Lütfi Ağa, çuhadarı Yakup Ağa yanında hocası Hayreddin Efendi, kapıcıbaşı İshak Bey, mirahur Ahmed Bey, ser zevvakin Ömer Bey, silahdarbaşı İskender Bey, ser ulufeci Hamza Bey, Çavuşbaşı Sinan Bey, kapı kethüdası Sinan Bey, imamı Sıdki Efendi, kâtibi Mustafa Efendi ve sair hizmetli grubunun isimleri sıralanır. Söz konusu hizmetli grubu içinde Trabzonlu nisbesi taşıyanların fazlalığı da dikkate değer[44].

Sonunda İstanbul'da yeniçerilerin desteğini sağlayan babasının İstanbul'a gitmek üzere ayrılışı ve tahta geçmesi, genç şehzade önünde yeni bir başlangıcın kapılarını aralamıştır. 1512'de tahta çıkan babası Selim'in gerideki taht varisi tek oğlu olmanın bilinci içinde hareket eden Şehzade Süleyman için artık yeni bir dönem başlıyordu.

Yeni Osmanlı padişahı olarak Sultan Selim tahtını güvence altına almak için bu yoldaki en büyük rakibi olan ağabeyi Şehzade Ahmed ile mücadele içine girdiğinde, şehzade Süleyman henüz Kefe'den ayrılmamıştı. Babası Kırım hanına yazdığı bir mektupla Şehzade Ahmed üzerine sefere çıkacağını ve oğlunun hemen İstanbul'a gönderilmesini, onu kendi yerine vekil yapacağını bildirince, Süleyman Kefe'den ayrıldı. Gemiyle İstanbul boğazına girdiğinde babası tarafından sevinçle karşılandı. Bu döneme şahit olan bir Osmanlı tarihçisi, sefer hazırlıklarının görüşüldüğü bir Divân toplantısı sırasında Şehzade

Taziye için merkezden hediye yollanan şehzadeler içinde Ahmed, Ahmed'in oğulları, Selim, Şehzade Şehinşah oğlu Mehmed, Şehzade Alemşah oğlu Osman, Şehzade Mahmud'un oğulları ve Şehzade Süleyman zikredilir. Taziye için Selim'in İskender Bey ile evli kızına da hediye yollanmıştır: MC, O.71, vr. 236 a-b.

44 TSMA, nr. D. 743: Eksik neşri: Ç. Uluçay, *Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar,* haz. S. Koz-H. Şahin, İstanbul 2012, s. 239-242.

Süleyman'ın geldiği haberini duyan Sultan Selim'in büyük bir mutlulukla hemen onun törenle karşılanması için hazırlıkların yapılmasını emrettiğini yazar. Derhal limandan denize açılan gemilerle karşılanan şehzade top atışlarıyla selamlanmış, sonra büyük bir kadırgaya nakledilerek sahile çıkarılmış ve bütün devlet adamlarının katıldığı mutantan bir törenle Topkapı sarayına götürülmüştü. Sarayda babasıyla buluşan Süleyman, onunla hasret giderdikten sonra ertesi günü resmi törenler icra edilerek, bu defa resmi bir protokolle Divân'da babasının huzuruna çıkıp bütün vezirler, diğer devlet adamları, bürokrat ve ulemanın huzurunda elini öpmüştü. İstanbul'a hangi tarihte ulaştığı hakkında kesin bir kayıt bulunmamakla beraber bunun hicri 918 yılı Rebiülahır ayından (miladi 1512 Temmuz) biraz önce olduğu söylenebilir[45].

İstanbul'a geldiğinde annesi Hafsa Sultan da onun yanında bulunuyordu. Şehzade Süleyman sadece şehzadeliği sırasında değil, padişahlığında da daima annesi Hafsa Sultan'ın gözetimi altında kalmıştır. Onun annesine bağlılığının babasına karşı gösterdiği sevgiden çok daha fazla olduğuna şüphe bulunmaz. Şehzade Süleyman aslında babasıyla çok uzun süre birlikte olmamıştı, zira Sultan Selim 918 yılı Cemaziyelevvel sonunda (1512 Temmuz sonu) İstanbul'dan ayrılarak Şehzade Ahmed üzerine yürümüştü. Sefere çıkarken de oğlunu yerine saltanat vekili olarak bırakmıştı: *Oğlu Sultan Süleyman'ı Dârüs-saltana-i Konstantiniyye'de kaimmakam edip, kendi devlet ve ikballe* 15 Cemaziyelevvel 918 (29 Temmuz 1512) Perşembe günü İstanbul'dan ayrıldı[46]. Böylece o sıralarda artık 18 yaşında olan Şehzade Süleyman, devlet işlerinin başında olarak bir bakıma ilerideki padişahlığının kısa bir tecrübesini bu sayede edinecekti. Hatta babası tarafından aldığı bir emirle İstanbul'a karîb yani yakın bir yere gelmesi kendisinden istenmişti. Sultan Selim Bursa'dan hareket ederek Şehzade Ahmed'in üzerine yürüyeceğini ifade etmişti. Bu münasebetle gelebilecek tehditlere karşı İstanbul'un korunması işini oğluna bırakmış oluyordu[47]. Babası saltanata rakip olacak kardeşleri Şehzade Ahmed ve Şehzade Korkud'u bertaraf edip yine bazı Osmanlı hanedanına mensup taht iddia-

Bk. F. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 79.

46 İshak Çelebi, *Selim-nâme*, haz. B. Keskin, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, s. 170. Onun İstanbul değil de Edirne cihetlerinde muhafaza hizmetinde bulunması daha akla yakın gelir.

Ç. Uluçay, *Sancaktan Saraya*, s. 97'de 27 Muharrem 919/4 Nisan 1513 tarihli belge: TSMA, nr. E. 754/101 [6185/16].

sında bulunabilecek şehzadeleri de ortadan kaldırdıktan sonra 919 yılı Safer ayında (Nisan 1513) payitahta döndü. Gelirken Gelibolu'ya geçmiş, oradan Hersekzade Ahmed Paşa'nın çiftliğine giderek birkaç gün dinlenmiş ve sonra oğlunun "kışladığı" Vize'de onunla buluşarak hasret gidermişti. Bu durumda aslında Şehzade Süleyman'ın İstanbul'da değil mutad üzere Edirne cihetlerinde bulunduğu, babasının talebi üzerine Vize tarafına geldiği düşünülebilir. Ardından da babası tarafından Şehzade Korkud'dan boşalan Saruhan sancağı beyliğine tayin olunacaktır[48].

Manisa Yılları: Saltanata Uzanan Son Görev

Şehzade Süleyman Manisa'ya hareket ettiğinde artık bir "hane/aile" sahibi ve tahtın tek varisiydi. Yukarıda belirtildiği gibi Kefe sancakbeyi iken haremінde 10 cariye vardı. Manisa'ya giderken hazırlanan Safer-Rebiülevvel 919 tarihli (Nisan-Mayıs 1513) resmi belgelerde ise açık şekilde onun haremindeki kadınlardan bahis yoktur, "darüssaade" kısmı hariç 458 saray hizmetlisi mevcuttur, toplam ödemeler her iki grup dahil 1.094.156 akçedir. Fakat bunu takip eden ve Manisa'da büyük ihtimalle şehzadelik döneminin sonlarında kaydedilen bir başka listede haremindeki kadınlarının sayısı 16 olarak verilir ve ikisi hariç, 14'ü adlarıyla birlikte zikredilir. Bu isimler arasında (Yasemen, Hubbe, Server, Aynıhayat, Şemsibanu, Mahidevran, Dilaram, Şadıman, Mahbube, Kamer, Şah Huban, Gülnaz, Gülizar, Mahbube) tanıdık olan sima, Şehzade Mustafa'nın annesi olduğu bilinen Mahidevran'dır. Cariyeler içinde üçünün günlük beşer akçe tahsisatı varken altıncı sırada zikredilen Mahidevran'ın günlüğü dört akçeydi. Bundan dolayı Şehzade Süleyman'ın 1513'ten sonra bir aile kurduğu kesin gibidir. Manisa'da iken ayrıca yanında yine annesi Hafsa Sultan, kız kardeşi, hocası Hayreddin Efendi, lalası Kasım Bey ile 750 civarında hizmetlisi bulunmaktaydı. Adamları arasında bir başka "bilindik" sima ise muhtemelen Manisa'da iken tanıdığı, daha sonra kader ortaklığı yapacağı en yakın arkadaşı İbrahim Ağa (Paşa) idi. "Hazret-i mîr" diye adlandırılan Sultan Süleyman'ın aylık ulufesi 2000 akçeydi ve 1513 kayıtlarına göre 1000 akçe artış göstermişti. Annesi günlük 200, kızkardeşi 40, dayesi ise 15 akçe almaktaydı. Yapılan personel harcamaları yekûnu üç aylık ödemeler halinde yılda 1.673.872 tutarındaydı[49]. Sarayındaki bütün hizmetli takımı Padişah sa-

Sa'd b. Abdülmüteal, *Selimname*, vr. 62a-b.

Ç. Uluçay, *Sancaktan Saraya*, s. 239-252. Ç. Uluçay, bazıları özet halde olmak üzere Sultan

rayındaki yapılanma ve görevliler ordusunun minyatür bir örneği özelliğini taşıyordu.

Şehzade Süleyman tahta çıkacağı Hicri 926 (1520) yılına kadar yaklaşık yedi yıl Manisa'da kaldı. Manisa Anadolu'nun batısında İzmir'e hayli yakın eski bir beylik merkeziydi. Saruhanoğulları denilen Türkmen beyliği burayı başkent yapmıştı. Daha sonra Yıldırım Bayezid ve ardından da Çelebi Mehmed devirlerinde kesin şekilde Osmanlı idaresi altına girmişti. İstanbul'a yakınlığı ve Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad'ın tahttan çekildiğinde bir süre yaşadığı ve saray yaptırarak bir bakıma devleti yönettiği ikinci bir başkent konumu kazanmıştı. Bu bakımdan Osmanlı şehzadelerinin burada idarecilik yapmaları onlara ileride taht yolunu açacak önemde avantaj sağlıyordu. Şimdi Şehzade Süleyman'ın tek varis olarak tayin edilmiş olması Manisa'nın tahta çıkacak şehzadelerin son durağı olma vasfını iyice sağlamlaştırmış bulunuyordu. Şehzade Süleyman burada artık olgunlaşmış bir idareci sıfatıyla bir yönetici gibi işleri yürütürken, aynı zamanda babasının iki büyük askeri seferi dolayısıyla ona vekâlet etmek ve batı sınırlarını korumak için Edirne'de de görev alacaktı.

Sultan Selim, Safeviler ile meşgulken ve Çaldıran'da Şah İsmail'i mağlup edip Tebriz'e kadar ilerlerken, o da batıdaki gelişmeleri dikkatle takip ederek zaman zaman haberler yolluyor, onu bilgilendiriyordu. Mayıs 1515'te Venedik raporlarına göre Semendire civarındaki çarpışmalarda zafer kazanmış, esir aldığı dört kumandanı İstanbul'a yollamıştı[50], ama bu muhtemelen yanlış bir istihbarattı, kazanılan zafer sınır hatlarındaki sancakbeyleri ve akıncı birliklerinin marifetiydi. Nitekim sınır hattında Bâli Bey'den gelen söz konusu çarpışmalarla ilgili 3-13 Haziran 1515 tarihli geniş bir raporu paşalara kendi ifadeleriyle yollamıştı. Raporda özetle şöyle deniyordu:

Semendire sancakbeyi Bâli Bey haber yollayarak 7 Rebiülevvelde (21 Mayıs) Macar kuvvetlerinin Tuna'yı geçip Osmanlı topraklarına girdiğini bildirince bu haber hemen paşalara yollanmış, durumu tam olarak öğrenmek

---

Süleyman'ın şehzadelik devrine ait bazı vazife, maaş kayıtlarını havi defterleri yayımlamıştır (Esas olarak bu defterler: TSMA, nr. D.743, nr. 1084 (? yanlış olmalı), nr. 10052 ve nr. 8030'da kayıtlıdır). Hizmetli listesinde adları verilenler içinde İbrahim adını taşıyan birkaç kişi vardır. Bunların hangisinin İbrahim Paşa olduğu konusu tam belli değildir.

Z. Yelçe, *The Making of Sultan Süleyman*, s. 77.

için şehzade de bizzat kendi hizmetindeki iki çavuşu Semendire'ye göndermiş. Rumeli beyleri haberdar olunca toplanarak Semendire'ye yardıma koşmuşlar. Bunlar kale altında tabur kuran Macar askerlerine saldırmışlar; "varup kâfirin yayasın dağıtıp sancakbeyleri dahi yetişip kâfirin taburu üzere varıp cenge" başlayınca 20.000 kadar cebeli atlı Macar askeri taburdan çıkıp bütün gün boyunca çarpışmışlar; sonunda Macar askerleri dağılarak 600-700 arabaları, dikme kalkanları, topları ve çadırlarını geride bırakıp kaçmışlar ve Belgrad kalesine kapağı atmışlar. Çatışmalarda Belgrad banı olan Yahşi Mihal ve Böğürdelen kalesi banı öldürülmüş, Erdel beyi ise yanındaki askerlerle Belgrad kalesine kapanıp kendisini kurtarmış. Zafer nişanesi olarak iki nefer esir tam teçhizatlı olarak bir mektup ile merkeze yollanmış[51].

Semendire önlerindeki savaş Venedik kaynaklarına bizzat Süleyman'ın katıldığı bir çarpışma olarak yansımış görünmektedir. Şehzade Süleyman'ın gönderdiği haber babasına muhtemelen İstanbul yakınlarına geldiğinde ulaşmıştı. Ondan önce kazanılan başarı dolayısıyla İstanbul'da bazı törenler icra olunduğu da açıktır.

Şehzade Süleyman babasının seferden döndüğünü duyunca (11 Temmuz 1515), Edirne'den hareket edip 26 Temmuzda İstanbul'a ulaşmış ve kendisine Yahya Paşa'ya ait evlerde (eskiden İskenderpaşa evleri diye anılıyor idi) konaklama ruhsatı verilmişti. Silivri kapısından İstanbul'a törenle girerken kendisini karşılamaya bütün devlet erkânı gelmiş; Sultan Selim ise kendisini gizleyerek yanında birkaç adamı olduğu halde oğlunun girişi merasimini izlemeyi tercih etmişti. Hatta Silivri kapıdan içeri girilirken tuğ taşıyan asker tuğun uc kısmını kapıya çarparak ortasından kırılmasına yol açmıştı. Sultan Selim oğluyla üç gün sonra buluştu (29 Temmuz), şehzade babasının elini öperek hediyeler sundu. Ertesi günü maiyetinin önde gelenleri lalası Kasım Paşa, defterdarı Sinan Çelebi, hocası Hayreddin Efendi ile birlikte huzura çıktı. 19 Ağustos'ta da babasının bir süre önce sefer dönüşü Amasya'da iken ortaya çıkan isyan meselesinde dahli olanlarla meşgul olduğu sıkıntılı dönemde, sancağına dönmek üzere kendisine izin verildi[52]. Muhtemelen bu görevleri dolayısıyla kendisine babası tarafından terakki verilerek has miktarı 114.937 akçe artırıldı. Bu eklemeler Aydın ve Saruhan sancaklarından yapılmıştı. Şehzadenin has miktarı "on kerre yüzbin" olarak (1 milyon) belirlenmişti. İlgili terakki hük-

TSMA, nr. E. 745/22 [5438/1].

F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 178, 183.

münde (berat) herkesin onu "kendülere vâli bilüp" emrine tabi olmaları tembih ediliyordu[53].

Aynı sıralarda Ferhad Paşa'nın iki mektubu Şehzade Süleyman ile babası arasındaki duruma cılız da olsa bir ışık tutar. Mahiyeti tam anlaşılmayan bir meseleyle ilgili olarak Ferhad Paşa Şehzade Süleyman'ın Perşembe günü gelip Yahyapaşa evlerine konduğunu, sancağına gidinceye kadar herhangi bir iş yapılamayacağını ifade etmiştir. Bu durum Sultan Selim'in Amasya meselesiyle ilgili teftişine atıf olabilir[54]. Nitekim bir başka mektupta Sultan Selim'in durumundan söz ederken "gönlünde bir nesne vardır, Çelebi Sultan geleliden berü hiç küşâdeliği yoktur" diyerek padişahın sıkıntılı bir ruh hali içinde olduğuna işaret etmiş olmalıdır[55].

Şehzade Süleyman'ın bir dahaki gelişi ise Mısır seferi sırasında oldu (1516). Bu defa da benzeri şekilde hareket etti. Edirne muhafazası için Trakya'ya geçti. Devlet işlerinin görülmesine onun nezaretinde Edirne'de devam edilmesi kararı alındı. Şehzadeye işlerde Rumeli defterdarı yardımcı olacaktı. Fakat muhtemelen sefer ile ilgili gerilimler sürerken onun tekrar sancağına dönmesine dair karar çıktıysa da ordunun hareketi sebebiyle bu karar iptal edildi[56]. Böylelikle Şehzade Süleyman babasının dönüşüne kadar Edirne'de uzunca bir süre ikamet ederek muhafaza hizmetini yerine getirdi; yine Batı sınır boylarındaki gelişmeleri dikkatle takip ettirdi. Bütün bunlar ona ileride bilhassa Batı'ya yönelik izleyeceği siyaset için önemli bir zemin oluşturdu. Artık o bulunduğu bölgenin meseleleriyle ilgilenen sıradan bir şehzade değil, babasının yokluğunda devleti gerçek anlamda idare eden bir taht naibi idi. Sultan Selim de oğluna Mısır seferi ve zaferi ile ilgili mufassal bir fetihname yollayarak durumdan haberdar etmişti[57].

Anlaşılacağı üzere Şehzade Süleyman bu görevleri dolayısıyla devletin iç mekanizmasını tanımış, yabancı devletlerle olan ilişkilerin gerçek durumunu

Kanunâme-i Sultan Süleyman, Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Ktb. nr. 1969, 19b-20b. Sultan Süleyman'ın iktidarının ilk yıllarında tertip edilen bu resmî derlemenin ehemmiyeti hakkında ileride daha geniş bilgi verilmiştir.

Bu meseleyle ilgili bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 180-181.

Bu iki mektup yayımlanmıştır: J. L. Bacqué-Grammont, "Neuf letters de Ferhad Paşa (1515-1521)", *OA*, X (1990), s. 74-77.

"Haydar Çelebi Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 475-476.

Kanunnâme, 53b-58a.

kavramış, Osmanlı devletinin ana misyonu hakkında fikri hazırlık yapacak iç dinamikleri daha yakından tanımıştı. Bütün bunlar da ileride tahta çıktığında onu acemi değil, ne yapacağını bilen olgun bir idareci haline getirecekti. Muhafaza hizmetinde iken gelişmelerden sık sık babasını bilgilendirdi. Mesela babasına Boğdan voyvodasının ölüm haberini (2 Nisan 1517), ayrıca gelen Macar elçilerinin gözetim altına alındığını bildirdi. Mısır seferi dönüşü Şam'a gönderdiği haberci, Sultan Selim'e Vidin beyi Mesih Bey'in vefatını ve oluşturulmaya çalışılan Hristiyan birliği arasında ihtilaf çıktığını beyan etmişti (Şubat 1518). Selim de oğluna sınır boylarındaki hareketliliğe dikkat etmesi yolunda talimatlar yolladığı gibi Şebinkarahisar sancağını tahrir eden Ali Çelebi'yi ona defterdar atamıştı. Babasının bu uzun ve yorucu seferden 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a, oradan da 4 Ağustos'ta Edirne'ye hareketi üzerine onu 12 Ağustos'ta karşılayarak sancağına dönüş için izin almıştı[58]. Tam da bugünlerde Şehzade Süleyman Hasköy'de muhtemelen babasını bekliyorken, İstanbul'daki paşalara Yergöğü kalesi kethüdası ile Bostancıbaşı Hızır Ağa'nın görevine iadesi için ricada bulunmuştu[59]. Şehzade Süleyman Manisa'daki sancak beyliği sırasında idaresi altındaki bölgeyi de tanımaya çalışıyordu. Yazın yaylalara çıktı, çok meraklı olduğu avcılık dolayısıyla Batı Anadolu'nun önemli bir kesimini içine alan yetki alanını dolaştı. Böylece halkın durumunu yakından gördü. Lalası (önce Kasım, 8 Aralık 1516'da Sinan Paşa)[60] ve ho-

Resim 1: 16.Yüzyıl ortalarında Manisa ve Şehzade Sarayı

[58] F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 334, 341.

TSMA, nr. E. 754/103 [6185/19-20] (Evasıt-ı Receb 924/1518 Ağustosu başları).

Timar ve Zeamet Tevcih Defteri, nr. 1, s. 273-278. Sinan Paşa Kasım Paşa yerine 600.000 akçelik haslarla tayin olundu. Bilahıra Sultan Süleyman'ın cülusu ardından Belgrad seferi sonrası Rum beylerbeyliğine getirildi (H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961, s. 33). Kasım Paşa, o sıralarda Koca, Cezerî ve Güzelce lakablı diğer Kasım

cası vasıtasıyla taht için kendisini hazırladı. Başlangıçta lalası Kasım Bey, babası tarafından bütün idari işler için yetkilendirilmiş gibi görünüyordu. Zaten şehzadeler sancaklardaki işlerini ve merkezle olan bağlarını daha çok lalaları vasıtasıyla görüyorlardı. Üstelik lalalar şehzadeyi etkileyecek her türlü olumsuzlukları merkeze bildirmekle de yükümlü idiler. Şehzade Süleyman'ın lalası Kasım'ın Manisa'ya ilk gidiş sırasında Sultan Selim tarafından yanına çağırılarak bir takım talimat ve nasihatlar aldığına dair ilginç bir kayıt bu anlamda son derece dikkat çekicidir. Merkeze yazdığı bir arzuhalinde lala Kasım Bey, Sultan Selim'e hitaben, şehzade Saruhan sancağına gönderildiğinde kendisini yanına çağırıp ona gidilen yerin ahvalini "şöyle göresin şöyle eyleyesin" diye nasihat ettiğini, sonra da "emirlerime muhalif iç ağalarından ve taşra olan ağalardan ve sâir kimler olursa emrime muhâlif vaz' her kimden sâdır olursa mümkünse men' eyleyesin memnû olmayanları esâmileriyle yazıp mühürleyip arz edesin" diye ferman olunduğunu belirtir. Bunun ardından da iki defa hüküm yollayıp "bundan evvel ol cânibin cemî' umurunu sana ısmarlayıp-dururum ol emrim kemakân mukarrerdir ol emrime muhalif vaz' her kimden sâdır olursa arz eyleyesin" diye emir verdiğini, o zamandan beri bu emir uyarınca mümkün olduğunca işleri idare etmeye çalıştığını, ama Şehzadenin iç ağalarından Ferhad Ağa adlı hâzinedarın bir türlü zabtının mümkün olmadığını, yaptığı uygunsuz işler olduğunu yazarak ondan şikâyette bulunur. Bu adamın kibirli biri olduğunu, gelirleri kendisine tabi adamlara verdiğini, onları koruduğunu, hatta şehzade adına bazı kimseler için "şefkat-nâmeler" kaleme aldığını, kendisinin şehzadeye benzer şekilde günde iki defa mükellef sofralarda nefis ziyafetler çektiğini, "nâ-makul ahvalinin fevka'l-hadde" olduğunu, ne kadar nasihat edip gelen hükümleri gönderse de onu dinlemediğini yana yakıla anlatır[61].

Öyle anlaşılıyor ki Şehzade Süleyman'ın nezdinde zikredilen Ferhad Ağa'nın önemli bir yeri vardı. Ferhad Ağa'nın Kırım'da iken de yanında bulunduğu, belki de Trabzon'da iken onun hizmetine girdiği düşünülebilir. Kırım'da iken hizmetindeki görevlilerle ilgili defterde, Ferhad Ağa'nın adı iç

---

paşalar ile karıştırılmaktadır. Şimdilik bk. T. Suzuki, "Kanuni'nin Vüzerasından Koca Kasım Paşa'ya Dair", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1998), s. 311-318; İ. Erünsal, "II. Bâyezîd Dönemi Vüzerâsından Cezerî Kasım Paşa ve Yeni Bulunan Divânı", *XIV. Türk Tarih Kongresi: Ankara 9-13 Eylül 2002: Kongreye Sunulan Bildiriler*, II - II Kısım, Ankara 2005, s. 1211-1215.

TSMA, nr. E. 640/56 [3466/1].

ağaları içinde "ser-kilarî" olarak yani kilercibaşı şeklinde yer alır[62]. Muhtemelen Kasım Bey, açık olarak şehzadenin adını zikretmeksizin bu adamın pervasız tavırlarını öne sürüyordu, ama şüphesiz şehzadenin tasdiki olmasa onun böyle davranamayacağını da Sultan Selim'e hissettiriyordu. Bu Ferhad Ağa'nın "Sultan Bayezid'in reddiyle merdûd olanlardandır" diyerek önceki ahvalinin de şüpheli olduğunu belirtiyordu. Başka herhangi bir bilgi olmadığı için bu hadisenin bir rekabet mi yoksa yetki tartışmasından mı kaynaklandığını ve gerçek mahiyetini bilemiyoruz. Fakat Kasım Bey'in arzının üstündeki boşluklara mealinin aynen ama açık okunabilecek bir nesih hatla daha iri harflerle tekrar edilmesi, bunun doğrudan Sultan Selim'e sunulduğunun işareti olmalıdır. Sultan Selim oğlunun ahvaliyle ilgili halleri anlatan bu arzı bizzat görüp okumuştu. Bu hususta nasıl bir tedbir aldığı konusunda bilgi yoktur. Ancak genç şehzade belki de bu şikâyet üzerine durumu sarsılan ve yakın çevresinde bulunduğu anlaşılan bu Ferhad Ağa'nın yerini İbrahim Ağa ile dolduracaktı.

Öte yandan Şehzade Süleyman bu döneme ait bazı kayıtlardan anlaşıldığına göre yöresinde vuku bulan çeşitli meselelerde mühim yetkilerle görev icra ediyordu. Ne yazık ki Manisa'daki şehzadeliğine dair daha sonra buraya gelen oğlu II. Selim gibi Şehzade Divân kayıtlarını havi ahkâm defteri mevcut değildir[63]. Bununla birlikte timar tevcih kayıtlarını havi bir defterde bizzat kendisi tarafından yapılan bazı tayin direktiflerine rastlanır. Bunlardan birinde Manisa'ya tabi Tarhaniyat (Menemen) kadısı Yeni Foça kale dizdarı İsa'nın kalenin muhafazasıyla ilgilenmediği yönünde halkın şikâyetleri olduğunu bildirmiş, Şehzade Süleyman da dizdarlık görevini kendi maiyetindeki müteferrikalardan Yunus'a vermişti (12 Ramazan 924/17 Eylül 1518)[64]. Yine Manisa kalesi dizdarlığını, Manisa kadısının şikâyeti üzerine Saraç Bâli'den alıp kendi adamlarından (müteferrika) Timur'a tevcih etmişti (15 Ramazan 924/25 Mayıs 1518)[65]. Timur, kendisiyle birlikte Trabzon'dan gelen ve bu ke-

Ç. Uluçay, *Sancaktan Saraya*, s. 240 (Receb 917 tarihli defter: TSMA, nr. D. 743).

Bu tür ahkâm kayıtlarında şehzadenin idari tasarrufları konusunda çok geniş bilgi edinilebilir. Büyük bir tesadüf eseri II. Selim'in şehzadelik dönemine ait 1544 tarihli defter parçalar halinde de olsa bugüne ulaşmıştır: *Şehzade Divânı Defterleri*, haz. F. M. Emecen-Z. Mete-A. Bilgin, Ankara 2017.

64 *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri*, nr. 1, s. 3.

Timar ve Zeamet Tevcih Defteri, nr. 1, s. 3.

simde daha önce dizdarlık yapmış bulunan eski emekdarlarından biriydi. Daha sonra onun görev yeri Sultaniye kalesine nakledilecekti.

Şehzade Süleyman'ın bizzat devreye girdiği bir başka tayin, Karaca Foça kalesi dizdarlığı münasebetiyle gerçekleşti. Şehzade merkeze yolladığı arzda kale dizdarı İsa için "kendi ve oğlu nice şenâ'atler edüp bu diyâr anlardan tahlis olunmalıdır ve eski sâhibi Kosovalı Hamza yarar kimesnedir, bu diyâr halkı andan râzı ve şâkirlerdir" diyerek şikâyetçi olmuştu[66]. 1 Rebiülevvel 926 (20 Şubat 1520) tarihli bu kayıt, adeta tahta çıktığında giriştiği ilk "adalet dağıtma" gösterisinin mübeşşiri gibiydi. Fakat bir sene sonra kendi tahtta iken bu defa aynı şikâyetler kendi tayin ettiği Kosovalı Hamza için yapılacak ve o da görevden alınacaktı. Şehzade Süleyman ayrıca civar bölgelerde de bazı timar tekliflerini merkeze bildirmişti. İltimasta bulunduğu yerler Aydın ve Bolu sancaklarıydı. Bu tayinlerden anlaşıldığına göre yanında getirdiği kalabalık sayıdaki adamlarına timar tevcih ederek önemli taşra görevlerine atama gibi bir yol izlemeye çalışıyordu. Bunların çoğunu her halde saltanata geçtikten sonra yanına getiremeyeceğinin farkındaydı, ayrıca taşradaki temsil de önemliydi.

Manisa'daki görevinin son yılına ait (1519) bir gelir-gider muhasebe defterinde, Şehzade Süleyman'ın "kapı" halkının hayli fazlalaştığı da dikkati çeker. Civardaki çeşitli gelir kaynaklarından intikal eden bir aylık meblağın masraf kısmında Manisa Sarayı'nda şehzadenin maiyyetinde hizmet eden ve maaş alan asker ve diğer personelin toplam sayısının en az 2100'ü bulması hayli anlamlıdır. Ödenen üç aylık rakam 1.626.693 akçedir. Sipahi sayısı 561, silahdarlar 860, kapıcılar 161, zağarcılar 50, zağanos denilen bir çeşit avcı kuşçuları 12, çadır mehterleri yani çadırcılar 68, alem mehterleri 14, enderunda iç ve dış hizmette bulunan gılman 148, müteferrika 16, çeşniciler 19, ekmekçiler 161, aşçılar 61 nefer/kişi olarak tespit edilmiş bulunuyordu[67]. Bu kalabalık maiyyetin, veliahd şehzadenin muhafaza görevi vesilesiyle yanında bulunan sipahi, silahdar grubunu da kapsıyor olması mümkündür. Şehzadenin hazine ruznamçesi, bu tür ödemeleri daha sonraki bir tarihte çıkan meblağlar arasına dahil etmiş olabilir. Her ne olursa olsun bütün bunlar daha önceki maiyetiyle ilgili kayıtlarla karşılaştırılırsa, veliahd olarak Şehzade Süleyman'ın gücünün

Timar ve Zeamet Tevcih Defteri, nr. 1, s. 17.

TSMA, *Ruznamçe Defteri*, nr. D. 4056, s. 6a. Bu parça defter 925 yılının Zilhicce (Kasım-Aralık 1519) ayına ait irad ve masrafları ihtiva eder.

bir göstergesi şeklinde de okunabilir. Saltanat makamına geçtiğinde de bunların çoğunun İstanbul'da görev almış bulunmaları beklenebilir bir uygulamadır.

Öte yandan Manisa'daki manevi dünyası hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmaz. Bununla birlikte bugüne ulaşan Esedullah imzalı 1519 Ağustosu ortalarında yazılmış bir mektupta, Şehzade ve yanındaki yakın adamlarının onunla bu anlamda bir irtibat kurduklarından söz edilir. Esedullah, halini soran şehzadeye iyi olduğunu, gece ve gündüz sürekli olarak kendisine dua ettiğini, "sır ve hafâ âlemi şahittir ki her an cemâl-i ziyânız gülşen ve firâvandır" diyerek onun "devam-ı devleti" duasına meşgul bulunduğunu yazmıştı. Kendisine yollanan 3000 akçeden dolayı da büyük bir memnuniyet duyduğunu belirttikten sonra ileride tahta çıkacağını müjdelercesine, "serîr-i saltanatında husûl-i murâdât ve şümul-i sa'âdât birle serefraz olasız" diyordu. İlginç taraf Esedullah'ın ona "Oğlum Çelebi hazretleri" diye hitap etmesiydi. Keza yine oğullarım diye bahsettiği İbrahim Bey (Paşa), Nişancı Bey, Hacı Ağa, Hazinedarbaşı Ağa ve Zeyni Bey'e ve diğer "ahbaba" sonsuz selamlarını sunuyor ve dualarının kabulünü rica ediyordu[68]. Bu zatın ifadeleri ve oğlum hitapları Şehzade Süleyman ve yakın arkadaşı İbrahim Ağa'nın da içinde bulunduğu bu ekiple aralarında tasavvufi bir bağın bulunduğuna delalet eder.

Yine bu dönemde onunla ilgili başka hikâye bir cifr kitabında yer alır. Buna göre 922 (1516) yılında şehzadenin hocası sıla-i rahm için memleketine giderken Akhisar'a gelir ve orada Şeyh İlahi ile buluşur. Hoca onunla konuşurken "Âl-i Osman'ın ne zamana kadar hüküm süreceğini ve inkırazının ne vakit olacağını" sorar. Şeyh, Fatiha suresine dayalı cifr ilminden dem vurur ve "mâliki yevmüddin" harflerine kadar hilafetin Sultan Alaeddin'i işaret ettiğini bundan sonra Âl-i Osman'ın "iyyâke na'büdü" den başladığını ve şehzadeyi işaret ederek Sultan Süleyman'a geldiğini ifade eder. Fatiha tamam oluncaya kadar "Âl-i Osman inkıraz bulmaz" der. Hoca tatmin olmaz, Âl-i Osman'ın hangi tarihe kadar "âleme nizam vermeğe" devam edeceğini sual eder. Şeyh de 1400 yılına kadar Âl-i Osman'ın devam edeceğini, lakin "en'amtü" harflerine gelindiğinde Kırım hanının oğlanlarından birinin sultan olacağını fakat istikrar bulamayıp ortadan kalkacağını, saltanatın yine Âl-i Osman'a geçece-

[68] TSMA, nr. E. 581/70 [3219/1].

ğini nakleder[69]. Burada zikri geçen hocanın Hayreddin olduğu bilinmektedir, hikâyede esas olarak Şehzade Süleyman'ın saltanatıyla başlayacak ve 1400 yılına kadar kesintisiz devam edecek bir Âl-i Osmanı müjdelenmektedir. Yani Şehzade Süleyman bir bakıma Osmanlı hanedanının "zübdesi" yani ana çekirdeği mesabesinde tasvir edilmek istenmiştir. Keza Bayrami-Tennuri şeyhlerinden Akhisarlı İlyas-ı Saruhanî'nin (İbn İsa) 965'te (1557/58) kaleme aldığı *Rümûzü'l-Künûz*'u da Sultan Süleyman'ın artık yaşlandığı bir dönemde kaleme alınmış olmakla Âl-i Osman'ın geleceğine cifr ilmi çerçevesinde bazı tuhaf açıklamalar getirmesi bakımından bu hikâyeyle bağlantılı bir hususiyet kesbetmektedir[70].

Babasıyla İlişkisi: Çatışan Yahut Farklı Mizaçlar

Şehzade Süleyman'ın sert ve haşin tabiatıyla bilinen babası Sultan Selim ile olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur. Trabzon'da iken çocukluk yıllarında babasının gözüpek faaliyetlerinden etkilenmiş olma hali söz konusu olabilir. Tek erkek çocuk olarak ileride saltanat makamına oturacak veliahd şehzade olduğunun farkına muhtemelen kendisine ilk sancak tevcih edildiği dönemden itibaren varacaktır. Annesi Hafsa Hatun ile bu dönemde babasına nispetle çok daha yakın olduğuna şüphe bulunmaz. "Erkekler" takımına yahut "silkine" dâhil oluşu ergenlik çağı arifesinden itibaren daha kesif bir şekilde gerçekleşmiş olmalıdır. Belki de "şehzade" babasıyla Trabzon civarını dolaşmış, av münasebetiyle onun yanında uzun sürek avlarına katılmıştır. Diğer hanedan mensubları gibi ava merak duyması normal karşılanabilir, fakat saltanatı zamanında türlü vesilelerle avlar düzenlemesi, hatta yaşlılık/hastalık döneminde bile bundan vaz geçmemesi onun bu düşkünlüğünün bir nevi tutkuya dönüştüğüne işaret etse gerektir. Bu alışkanlığını Trabzon yıllarında babasıyla olan uzun av seyahatlerinde edinmiş olması mümkündür. Zira gerek Kefe'de gerekse daha sonraki yıllarda muhtemelen bir daha babasıyla bu anlamda beraber olma fırsatı yakalayamayacaktır.

Bu alıntı için bk. Ö. Şenödeyici, "Ehl-i Beyt'in Gizemli Mirası Cifir ve Türkçe Cifir Metinlerinden Örnekler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 87, (Güz 2018), s. 230.

İlyas b. Îsâ-yı Saruhanî'nin Rumûzü'l-Künûz Adlı Eseri, haz. A. Özgül, Kırıkkale Üniv. Y. Lisans Tezi, Kırıkkale 2004.

Küçük yaşta iken babasının sert karakterinin onun üzerindeki etkisi konusunda bir şey bilemiyoruz. Ancak mizacının babasından farklı olduğu da açıktır. Yine de ilk saltanat yıllarında gösterdiği "şiddet", babasının yolunu izlemek düşüncesinin eseri değil daha çok âdil bir hükümdar olduğunu, yanlış işler yapanlara karşı müsamahasız davranacağını gösterme amacına matuf bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Her şeye rağmen babasının bu karakterini -Trabzon'un haşin iklimiyle birleştirerek- kendi şahsında zaman zaman "acımasızca" gösterdiği, "devlet" söz konusu olduğunda bunun hayli aşırıya kaçtığı da saltanatı sırasındaki birtakım hadiselerden çıkarılabilmektedir. Diğer hanedan mensupları gibi şiire olan temayülünün, bir ölçüde Trabzon yıllarında babasının bu yöndeki kabiliyetinin gölgesi altında oluşmaya başladığını düşünmemek için bir sebep yoktur.

Babasının kendisi gibi bir şehzade oluşu ve taht rekabeti yılları, "ortak bir kaderi paylaşmak" açısından baba-oğulu birbirine asıl yaklaştıran dönemi teşkil etmiştir denilebilir. Bilhassa Kefe sancağına tayin edilmesi ve babasının da o sırada yanına gelmesi, İstanbul ile olan gerginlik, muhtemelen kulağına ulaşan "tatsız dedikodular" sebebiyle hayli heyecanlı zamanlar yaşamıştır. Şehzade Selim'in kendi başına buyruk hareket etmesi ve merkeze karşı aleni başkaldırısı Şehzade Süleyman için büyük ihtimalle endişe verici olduğu gibi babasıyla olan bağlarının daha çok kuvvetlenmesine –bir nevi kader ortaklığı hali- vesile teşkil etmiştir denilebilir. Yani taht rekabetinde babasının başarısızlığı halinde karşı karşıya kalacağı hayatî tehlikenin kendisi için de söz konusu olabileceğini zaten biliyor olmalıdır. Bütün bu durum baba ile oğul arasındaki bağların daha da kuvvetlenmesine yol açmış olabilir.

Babasıyla anlaşmazlık konuları var mıydı sualinin dönemin kaynakları temelli cevapları yoktur. Daha sonra ortaya çıkan çeşitli anekdotlar, rivayetler gerçek vaziyeti yansıtıyor olmayabilir. Bunlar içinde en bilinen Sultan Selim'in şatafata düşkün olmayışına örnek göstermek üzere oğluyla olan diyaloğudur. Oğlunu süslü elbiselerle gören Selim, onu ikaz ederek bu şekilde giyinmekten kaçınmasını tembih etmiştir. Aslında bu ifadeler, iki ihtişamlı hükümdarın konumlarıyla ilgili sonradan ortaya çıkan mukayeselerle irtibatlıdır ve asıl mesajı kendi dönemlerine vermek isteyenler tarafından üretilmiş olmalıdır. Bununla beraber dönemin tarihçilerinden İbn Kemal bu belirtilen hususu tam olarak yansıtmamakla birlikte Sultan Selim'in hasletlerini anlatırken onun "hilâfet

hil'atini istihkakla giymişken fakîrâne libas-kisvet ihtiyar etmişti" diyerek her iki manada onun mütevazı haline değinir[71].

Baba oğul arasındaki meselelerle ilgili olarak Evliya Çelebi'nin kendi döneminde anlatılan rivayetlere yer vermesinin, muhtemelen onun içinde yaşadığı zamana yönelik bir anlamı vardır. Bu anlatılanlar içinde Sultan Selim'in oğlu Süleyman'ı ortadan kaldırması, idam emri vermesi ve sonra pişman olması ön plandadır. Belki Evliya Çelebi doğru olmadığı açık olan bu rivayetler kanalıyla kendi zamanındaki hayli kaotik dönemlere tarihten bir demet sunarak okuyucularına seslenmek istemektedir. Naklettiği hikâyeler yeri geldikçe tuhaf anekdotlarla süslediği İstanbul'un semtleriyle ilgili bahislerde yer bulur. Mesela Kandilli'de Papas Korusu bitişiğindeki Kule bahçesi yani Kuleli ile ilgili anlatımında devreye birden Sultan Selim ve oğlu Süleyman'ı sokar. Burada Selim'in Şehzade Süleyman'a gazap edip katletmek için bostancıbaşıya teslim ettiği hikâyesi anlatılır. Bostancıbaşı şehzadeye kıyamamıştır, onun yerine bir başka oğlanı katleder. Süleyman'ı bahçıvan kılığına sokar. Üç gün sonra Selim Mısır'dan döner, fakat öleceğini hissedince, "Ah bostancıbaşı mazlum Süleyman için azim hata ettik, işte bilâ-veled fevt olursak bu devlet-i âl-i Osman kime nakleder" der. Bunun üzerine bostancıbaşı hemen Kule bahçesindeki Süleyman'ı getirir. Süleyman derhal babasının ayağına kapanır, o da onu bağrına basar. Sonunda Süleyman tahta çıkınca bostancıbaşıya Mısır'ı ihsan eder[72].

Bu anekdotu Evliya Çelebi bir başka vesileyle daha ayrıntılı şekilde tekrar eder. Rumeli kısmındaki kasabalardan Tırhala'yı anlatırken burada bulunan Osmanşah Camii bahsinde, bu zatın Sultan Selim'in kızıyla vezirlerinden Kara Mustafa Paşa'nın oğlu olduğunu yazar. Ardından da padişahın oğlu Süleyman'a kızarak katledilmesi emrini verdiğini belirtip yukarıdaki hikâyeyi anlatır. Selim, Mısır'dan döndükten sonra hastalanmıştır. Bunun üzerine kendisine, "Padişahım sizden sonra bu tac ve taht kime intikal eder? İşte hâlâ padişahım bilâ-veled kalıp sultan Korkut ile Sultan Ahmed biraderlerine kıydınız ve ciğer-köşen şehzade Sarı Aslan Süleymanınıza kıydınız, şimdi Osmanlı

Bu ifadeyi İbn Kemal muhtemelen hem hilafet meselesiyle ilgili kullanmıştır hem de zahiri olarak anlaşılacağı gibi kıyafet tercihini beyan etmeye çalışmıştır: X. Defter, s. 26.

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, haz. R. Dankoff-S. A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 2006, I, s. 231.

tahtının sultanı kim olur?" denildiğinde, "Kızım evladı Şehzade Osmanşah müstakil padişah olsun" diye cevap verir. Osmanşah'ı müstakil padişah etmek için bütün devlet görevlileri de söz birliği yapar. Hemen Bostancıbaşı Sarı Süleyman'ı Kule bahçesinden başında zerkülah, elinde çapasıyla huzura getirip babasına gösterir. Baba-oğul birbirine sarılır. Sultan Selim bu moralle kırk gün kadar sıhhat bulur, bostancıbaşıyı kubbe veziri yapar, sonunda ahrete gider. Fakat Süleyman müstakil padişah olursa da kul taifesi hayli dedikodu ederler. "Selim Han vasiyet etmişti biz Osmanşah'ı padişah ederiz, zira ulu şehzadedir" diye konuşurlar. Bunu duyan Süleyman, Osmanşah'ı annesi olan kız kardeşi ile Tırhala'ya gönderir[73].

Açıktır ki bu sonuncu hikâye, I. Ahmed'in vefatından sonra yerine oğlu Osman'ın değil, kardeşi Mustafa'nın getirilişiyle örtüşür bir mahiyet taşır. Bir ölçüde babadan oğula geçen hükümdarlık algısının Evliya Çelebi'nin yaşadığı çağda sekteye uğramasına karşı oluşturulmuş görünen tarihî rivayetlerin hoş bir yansımasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Sultan Selim uzun seferleri sırasında oğlunu Edirne'ye getirterek ona muhafaza hizmeti vermiş, bir ölçüde ona güvenini çok sarih şekilde göstermiştir.

Bazı Batı kaynaklarında da Sultan Selim ile oğlu Süleyman arasındaki bağlar konusunda Evliya Çelebi'nin hikâyelerini andırır tarzda bir takım güvenilir olmayan bilgiler bulunur. Bunlar içinde en bilineni Sultan Selim'in amansız öfkesinden oğlunun da nasibini almış olduğuna örnek olarak Sultan Süleyman'ın ölüm fermanının çıkmasıyla alakalıdır. Buna göre güya Sultan Selim kendisini zamanından önce tahttan indirebileceği korkusuyla babasının akıbetine düçar olmamak için oğlu Süleyman'ı öldürtmek niyetindeymiş. Çok kişi onun zehir sürülmüş bir giysiyle oğlunu zehirlemek istediğini düşünüyormuş. Hatta Sultan Süleyman babası Mısır seferinden döndükten sonra acilen sancağına dönerek canını kurtarmış[74]. Benzeri hikâyenin Venedik elçi

Seyahatnâme, VIII (İstanbul 2003), s. 92-93.

"Güvenlik içinde yaşayamayacağını sonunda kavrayınca, bazılarının söylediğine göre acımasız karakteri depreşti ve henüz çok küçük yaşta olan Süleyman'ın söylediği bazı sözcüklerden ötürü, gönderdiği bir kürkle oğlunu zehirlemek istedi; ne var ki, kocasının huyunu bildiği için her şeyden kuşkulanan anne, büyük bir ustalıkla bu hamleyi boşa çıkardı: Kürkü çevresindeki saray adamlarından birine giydirdi, adam da hemen oracıkta ölüverdi": Chalcocondyle, *Histoire de la Decedance de l'Empire Grec, et Establissement de Celuy des Turcs*, ed. B. de Vigenere, Zeyl Kısmı, Rouen 1660, s. 400 (*Halkokondylas Zeyli*, trc. T. Tunçdoğan-

raporlarında da görülmekte olması dikkat çekicidir. 5-10 Nisan 1515 tarihli bir raporda gömlekten şüphelenip giymeyenin bizzat Şehzade Süleyman olduğu bilgisi vardır. Yabancı misyonlara ulaşan dedikodular Sultan Selim'in, Şehzade Süleyman'dan şüphelendiği ve yeniçerilere dayanarak kendisini tahttan indireceği korkusu içinde bulunduğu yolundadır. Hatta 25 Nisan 1515 tarihli İstanbul mahreçli olmayan bir başka raporda, Sultan Selim'in Çaldıran'da Şah İsmail karşısında yenilgiye uğradığı şeklinde sahte haberlerden etkilenen Şehzade Süleyman'ın kendisinden destek isteyen babasına sert bir mektup yazdığı belirtilir. Bu mektupta babasını suçlayan şehzade başarısızlığı sebebiyle memleketi haraba verdiği, askerin kırılmasına yol açtığı, harap olmadık hiçbir kalenin kalmadığı, şimdi bütün emrindeki kuvvetleri isterse bu defa koruyacak kimse bırakılmadığı için bütün memleketin mahvolacağı gibi sözler sarfetmiş, bunu okuyan Selim çok şaşırararak gerçekten bunları oğlum mu yazmış diyerek kederlenmişti[75].

Bütün bu rivayetlerin ve ortada dolaşan söylentilerin doğru olmadığı açıktır. Bunların Sultan Selim'in ne yapacağı belli olmayan sert tabiatının yansıması olan ani kararlarından saltanatın varisi olan tek oğlunun dahi müstesna olmadığını gösteren ruh halini ifadeye yönelik olduğunu düşünmek mümkündür. Tabii ki Sultan Selim'in dönemin kaynaklarına yansıyan sert mizacının örnekleri, bunu zaman zaman oğluna karşı da gösterebileceğini düşündürür. Bununla beraber yerli muasır kaynaklar bu hususta en ufak bir imada bile bulunmazlar.

Sultan Süleyman'ın babasıyla olan bağlarına dair Evliya Çelebi'nin yaşadığı asırda başka tarihçilerin de birtakım fıkralara yer vermiş olmaları, bu yüzyılın kendi atmosferi içinde şüphesiz ayrı bir yer edinir. Bunlardan biri Mısır tarihi müellifi Rıdvanpaşazâde Abdullah tarafından görevden azl edilen Lütfi Paşa'nın Rüstem Paşa'nın vezarete gelmesiyle ortaya çıkan usulsüzlükleri dile getirmesi dolayısıyla nakl edilir: Buna göre Mısır dönüşü Sultan Selim İbn Kemal'in de hazır bulunduğu meclise oğlunu davet eder. Oğlu geldiğinde İbn

---

Mustafa Daş, II. Cilt, TTK'da yayımlanmak üzere). Bu hikâyenin menşei o dönemlerde pek meşhur bir eser kaleme alan Paolo Giovio'nun (1483-1552) yazdıklarına dayanır. Ayrıca bk. J.W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, trc. N. Epçeli, ed. K. Beydilli, İstanbul 2011, II, s. 437-438.

Bu anekdotlar için bk. Z. Yelçe, *The Making of Sultan Süleyman*, s. 86-87.

Kemal'e dönerek onun saltanata layık bir melik olduğunu, fakat bid'ate ve mala rağbete biraz yatkın, etrafındakilerin yetersizliğini teşhiste yani adam seçmede biraz acemi bulunduğunu ifade eder. Sultanlara gerekli olan adaleti bu sözlerle dolaylı şekilde vasiyet etmiş olur. Bu sözler şehzadenin hatırından hiç çıkmaz. Sonra haksız yere azlettiği Lütfi Paşa'nın gerçekleri kendisine anlatması üzerine ona bir kanunname yazması teklifinde bulunur, onun sözlerine itimat eder, aldığı bu tedbirler dolayısıyla babasının kendisine vaktiyle yaptığı nasihatlerin ne kadar yerinde olduğunu bilir ve daima hatırlar. Hatta Rodos gazası sırasında İbn Kemal'e mealen: "ey emsalsiz müfti, hatırladınız mı? Babam bizi sizden sual ve hakkımızda bazı sözler sarf eylemişti. Mısır'ın fethi onlara mukadder olduysa bolay ki denizden yollar açmak, kâfiri ortadan kaldırmak bana müyesser olaydı" der. Gerçekten de bunu başarır, hatta büyük fütuhatın sahibi olur. Kısaca ona göre himmet sahibi bu sahib-kıran sultan: "Vasiyet-i vâlidi üzere hareket edip dest-i ihsânı açtı ve ni'met-i adâleti dünyaya saçdı. Sebeb-i lütfu ile fakir ve gani asrında gınadan müstağni oldu"[76].

Şahsî Hanesi (Ailesi)'nin Zuhuru

Şehzade Süleyman'ın Manisa yılları, onun kendi hanesini oluşturduğu dönemi teşkil etmiştir. Zira ilk çocuklarının Manisa'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Kesin olarak ulaşılabilen kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla 1520'de saltanat makamına geçmeden önce üç erkek çocuk sahibi bir veliaht konumunda bulunuyordu. Bu arada kızları ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Erkek çocuklarından en büyüğü ise sanıldığı gibi Şehzade Mustafa değildi. Nitekim Haydar Çelebi Ruznamesi'ndeki güvenilir bir kayıtta 921 Ramazan ayının on birinci günü (19 Ekim 1515): *Şehzade-i civânbahtın oğlu doğduğu haberi geldi kapıcılar kethudasıyla, murad-ı han olmağın, Sultan Murad tesmiye olundu* şeklindeki bilgi bu anlamda dikkat çekicidir[77].

Bununla beraber 28 Aralık 1515 tarihli bir berat kaydında: *Oğlum Süleymanşah'ın oğlu Selimşah Çelebi hakkında mezîd inâyet izhâr edüp 921 Zilkadesinin 27. Gününde yılda 200.000 akçe sâliyâne ta'yîn edüp bu berât-ı*

Rıdvanpaşazade Abdullah Çelebi, *Târih-i Mısr (inceleme ve Metin)*, haz. S. Tınas, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 201-206 (krş. TBMM Ktp, nr. HK.1157, vr. 113b-114a).

Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn* içinde, I, s. 470.

âlişânı verdim şeklindeki ibare son derece düşündürücüdür[78]. Bugüne kadar Şehzade Süleyman'ın Selimşah adlı bir oğlu olduğuna dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Eğer buradaki kayıtta yer alan isim kâtip tarafından 1524'de doğduğu bilinen Selim'i nitelemek üzere bu belge örneğine eklenmemişse, o vakit 1515 gibi erken bir tarihte kendisine has tayin edilebilecek yaşta bir erkek evladının olduğu bilgisi ortaya çıkar. Aslı bugüne ulaşmayan bu berat örneğinin bir kanunname mecmuasında yer alması ve şehzadenin isim yerindeki küçük bir oynama hali tereddüt uyandırırsa da Şehzade Süleyman'ın 1515'ten önce de çocukları olabilecek ergenlikte bulunması (bu sırada 20 yaşında), söz konusu bilgiyi yine de hemen göz ardı etmemizi engeller. Eğer böyle ise o vakit şöyle bir istihraçta bulunulabilinir: Şehzade Süleyman'ın 1515 Ekimi'nde doğan Murad ikinci erkek evladıdır, ilk doğan oğluna da babasının adını vermiştir! Şu halde tahta çıkmak için Manisa'dan ayrıldığında adı bilinen üç erkek evladı olduğu konusunda tereddüt bulunmayan Şehzade Süleyman'ın bu "Selimşah Çelebi"sinin küçük yaşta iken vefat ettiği söylenebilir. Sultan Süleyman belki de onu hatırlatmak istercesine ileride Hürrem Sultan'dan olan ikinci oğluna da aynı adı vermiştir. Yine bu vadide istihracı sürdürürsek: Söz konusu beratın, Şehzade Süleyman'ın babasının adını verdiği ilk oğlu olarak doğumunun sarayda sevince yol açtığı ve dedesi tarafından da bilahire kendisine yüklü haslar tahsis edilmiş olduğu ileri sürülebilir. Kısaca bu şehzadeyi, Şehzade Süleyman'ın doğan ilk erkek evladı olarak kabul etmek mümkündür denilebilir.

Haydar Çelebi'nin kaydındaki ilginç durum ise yukarıdaki kaydı kabulümüz halinde ikinci erkek evlat olarak doğduğu anlaşılan çocuğa Murad adının bizzat şehzade tarafından konulduğuna işaret edilmesidir. Murad adının kelime oyunu ile tekrarlanması muhtemelen Sultan Selim tarafından onaylanmasıyla ilgilidir. Yani o sırada Çaldıran zaferi sonrası Anadolu'daki yarım kalmış işleri payitahta döndüğünde (11 Temmuz) halletmekle meşgul olan Sultan Selim bu adı tasdik etmiştir. Şehzade Süleyman'ın diğer iki oğlu Mahmud ve Mustafa'nın Murad'dan kısa süre sonra doğmuş oldukları açıktır. Mahmud ve Mustafa'nın doğum tarihleri hakkında ise bu Haydar Çelebi Ruznamesi'nde bir kayda rastlanmaz. Ancak bazı kaynaklarda Mustafa'nın doğum yılı 921

[78] *Kanunnâme*, 53a-b.

(1515) olarak gösterilir[79]. Eğer bu tarih bir karıştırma eseri değilse o vakit Murad'ın doğumunun hemen ardından Mustafa'nın dünyaya geldiği ve annelerinin de ayrı hanımlar olduğu düşünülebilir. Fakat Venedik raporlarından hareketle Mustafa'nın 1517'de doğduğu anlaşılır. Venedik elçilerinden biri 1522 tarihli raporunda Mustafa'nın bir yaşını geçmiş olduğunu; bir diğeri 1526'da onun 9 yaşında bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca daha sonraki raporlarda da Şehzade Mustafa'nın yaşı bu bilgilere uygun olarak zikredilir[80]. Şu halde Mustafa'nın 1515'de değil 1517'de doğmuş olma ihtimali hayli kuvvetlenir. Talikizâde, Şehzade Mehmed'in vefatıyla ilgili bahiste onun Mustafa'dan beş yaş küçük olduğunu yazar[81].

Kısaca kesinlik kazanan husus şu anda eldeki bilgileri göre eğer söz konusu berattaki ibareyi doğru kabul edersek, Şehzade Süleyman'ın Selimşah adlı bir oğlu olduğu, ama çocukluk çağında iken vefat ettiği, Murad'ın ise ondan sonra doğduğu yolundadır[82]. Bundan hareketle Şehzade Süleyman'ın bir aile kurmasının, Manisa'ya ulaştıktan hemen sonra gerçekleştiği söylenebilir. Manisa'dan ayrılıp İstanbul'a gittiğinde ve saltanat makamına geçtiğinde üç erkek evladıyla hanedanın devamı bakımından herhangi bir problemi olmayan bir hükümdar durumunda idi. Ayrıca adı tam bilinmeyen bir veya iki de kızı vardı. Belki Manisa'da iken haremindeki diğer cariyelerden olan ama bebeklik çağında veya oğlu Selimşah gibi çocukluk döneminde o zamanlar için yaygın olan hastalıklardan kurtulamayıp ölen başka evlatları da olmuştu. Şehzade Mustafa'nın annesinin Mahidevran olduğu kesinse de diğer üç oğlunun annelerinin kimliğine dair bir bilgi yoktur. Oğlu Murad'ın annesinin Mahidevran olmaması daha galib ihtimaldir, Mahmud'un annesi ise bir başka cariyedir. 1529 tarihli bir defterde Sultan Süleyman'ın çocukları adıyla anılan eşleri içinde "Valide-i Şehzade-i Küçük, hemşire-i Sultan Mahmud tâbe-serâhu" kaydı,

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 237.

Marco Minio'nun 1522 ve Bragadino'nun 1526 tarihli raporları: *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî*, s. 13 ve 50. Minio keza 1527'de 11 yaşında olduğunu tekrarlar (s. 68). Ayrıca 1533'te 16 yaşında olduğu bilgisi de Ludovisi tarafından verilir (s. 111). Her halükarda bütün bu bilgiler 1516-1519 yıllarına işaret eder, 1515'e inmez.

Şemâilname, TSMK, nr. A. 3592, 73a.

L. Peirce ise Murad'ın üçüncü erkek çocuk olduğunu Sultan Süleyman tahta çıktığında Mahmud'un 8, Mustafa'nın 5 yaşlarında, Murad'ın ise bebeklik döneminde bulunduğunu bildirir (L. Peirce, *Hürrem Sultan*, trc. R. Akman, İstanbul 2019, s. 41).

Mahmud ve adının Şehzade olduğu anlaşılan kızının aynı anneden olduğunu ve bu kadının Sarayda yaşadığını gösterir. Mustafa'nın annesinin kaydı ayrıca belirtilmiştir[83]. Bu durumda Şehzade Süleyman'ın Manisa'da iken en az üç cariyeden çocukları olduğu ortaya çıkar. Şehzade Murad'ın da yaşının dinî eğitim alabilecek seviyede olduğu, ona muhtemelen daha Manisa'da iken hoca tayin edilmiş bulunmasından anlaşılır. Bu hocanın adı Emre'dir, hatta onun iki oğlu saraydan aylık olarak nafakası/ulufesi bulunan müşahere grubu içinde zikredilmiştir[84].

Çok bağlı olduğu eşi Hürrem Sultan ile de muhtemelen Manisa'daki son yıllarında tanışmıştır. Bazı tarihçiler onun Süleyman'ın tahta cülusu sırasında hediye edilmiş olma ihtimalini kuvvetle ileri sürerler. Hürrem Sultan'ın Rutenya/Lehistan asıllı, asıl adının ise Alexandra Lisowska olduğu, Lviv'de Rogatin adlı bir yerde esir alındığı iddia edilir. Ancak bütün bilgiler kesin olarak doğrulanamamaktadır. Osmanlı kaynakları onun hakkında hemen hiçbir bilgi vermezler, bazı Venedik elçi raporları hakkındaki dedikoduları naklederken kökenlerine dair kulaktan dolma bilgiler aktarırlar. Kesin olarak bilinen husus onun Kuzey ülkelerinden birinden esir alınarak bir şekilde Sultan Süleyman'ın haremine getirilmiş cariye olduğudur. Süleyman'ın gözüne girmesi yahut dikkatini çekmesi ise saltanatının ilk yıllarında olacaktır.

Hürrem Sultan'ın 1520-21 dolayında Sultan Süleyman'ın haremine girmesi gerektiğine dair bir iddiada, yaşının 17'den küçük olmadığı, en erken 1516'da esir alınmış olabileceği, Tatar köle tacirleri tarafından Kırım'da Kefe'ye, oradan İstanbul'a nakledildiği ileri sürülür. Yabancı kaynaklarda Roxelana adıyla geçen Hürrem Sultan'ın ilk durağı saray kadınlarının bulunduğu Eskisaray olmuş; Sultan Süleyman ile de tanışmaları burada gerçekleşmiştir[85].

BA, KK, Harc-ı Hassa, nr. 7097, s. 63. İlginç şekilde bu kayıtlar 1556-1557 yılına ait harç-ı hassa kayıtlarında da tekrarlanmıştır. Hatta hâlâ padişahın annesine yapılan tahsisat bile sürdürülmüş gözükür. İlgili kayıtlarda şehzadegan validesi, Şah Sultan, Şah Sultan'ın validesi, Şehzade Mehmed'in kızı Şehzade-i küçük, Şehzade Sultan'ın kızı Hanım-ı küçük kayıtları söz konusudur. Darüssaade müteferrika içinde Gülfem'in bile hala adı geçer.: BA, KK, Harc-ı Hassa, nr. 7098, s. 1-3.

TSMA, D. nr. 7844, 4b. Tarihsiz bu defter muhtemelen 1525'ten biraz önceye dayanır. Burada adı geçenin II. Bayezid'in oğlu Mahmud olmadığını hemen belirtelim.

L. Peirce, *Hürrem Sultan*, s. 23-35.

Sonuç itibarıyla, Şehzadelik yıllarında Trabzon, Kefe, Edirne, İstanbul ve Manisa gibi yerleri ve bunların bulundukları bölgeyi tanıyan Şehzade Süleyman, belki de kazandığı bu alışkanlıkla ileride doğuya ve batıya yapacağı seferlerle imparatorluğunun uzak topraklarını, hatta sınır ötesini görme yolunda ciddi bir zihni meleke kazanmıştı. Büyük bir imparatorluğu devralıp onu daha da genişletmek gibi bir vazifesi olduğunu hiç aklından çıkarmadığı anlaşılan ve bu mesuliyetin ağırlığını daha şehzadeliği sırasında yüklendiği açık olan Sultan Süleyman, idari konularda tecrübe kazanmaya özel bir önem vermişti. Nasıl bir idari eğitim aldığı konusunda kaynaklarda yeterli bilgiler yer almasa da babasının tek oğlu olması, geleceğin hükümdarı olarak veliaht konumunda bulunması, esaslı bir siyaset eğitimi almış olduğuna işaret eder. Bu yıllarda babasının taht mücadelesine yakından şahit olduğu için ileride oğullarının taht hırslarına çok sert karşılık vermekten de çekinmeyecektir. Bu anlamda belki de en büyük korkusu, babasının dedesini tahttan indirme şeklidir. Aynı akıbete düçar olmamak ve hayatının sonuna kadar hükümdarlığını tam bir yetkiyle tartışmasız şekilde sürdürmek onun en bariz düsturu olmuş görünmektedir. Bu yolda "oğulların feda edecek raddelerde" şahsi fedakârlıklar yapmaktan da geri durmayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHTA CÜLUSU, İLK İCRAATLAR, İLK SEFERLER

"Karn-ı saltanat-ı hümâyûnu âşir-i kurûn olmağın karnuhû 'âşir cülûs-ı hümâyûnuna târih oldu..."[86]

Cülus ve İcraat (1520)

Şehzade Süleyman'ın Manisa'daki günleri, babasının 8-9 Şevval 926'da (21-22 Eylül 1520) vefat ettiği haberini Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa'nın gönderdiği haberciden (Kethuda Süleyman Ağa) almasıyla sona erdi. Babası Selim, Edirne'ye gitmek için İstanbul'dan ayrıldığında rahatsızlanmış ve muhtemelen sırtında çıkan bir çıbanın kanını zehirlemesiyle, Çorlu yakınlarında vefat etmişti. Babası çok sert, ne yapacağı kestirilemeyen bir karaktere sahipti. Fakat kararlı siyasetiyle Osmanlıları Doğu ve İslam dünyasında en büyük güç haline getirmişti. Süleyman'ın babasıyla olan münasebetleri konusunda yukarıda da temas edildiği üzere -çok sonraları ortaya atılmış, inanılması güç bazı hikâyeler dışında- bilgi yoktur. Selim'in sert tavırlarından oğlunun da etkilendiği, hatta onu da ortadan kaldırmayı düşündüğü gibi inanılması mümkün olmayan rivayet ve hikâyelerin gerçekle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu tür hikâyeler muhtemelen Selim'in etrafındaki vezirlere karşı davranışlarından hareketle uydurulmuş masallardan başka bir şey değildir. Zira Süleyman babasıyla daima iyi geçinmiş, onun sözünden çıkmamış, saygılı ve sadık bir evlat gibi davranmıştır. Üstelik onun hanedanın tek erkek varisi olduğu düşünülürse, Sultan Selim'in onu öldürtmek istemesinin ne kadar anlamsız olacağı açık şekilde anlaşılır.

Şehnameci Ârifî Çelebi vefat haberini Manisa'da alan şehzadenin hemen maiyyetini toplayıp onlarla konuştuğunu, haberi kendisine verenlerin ona

[86] İbn Kemal, X. Defter, s. 30-31.

tahtın tek varisi olduğunu hatırlattıklarını, acele etmeksizin vakur bir şekilde adamlarını hazırlayarak payitahta gitmesini talep ettiklerini, Şehzadenin ise onlara derhal tahta çıkmak üzere hareket etmek lazım geldiğini ifade ettiğini belirterek, şöyle dediğini beyan eder:

Resim 2: Tahta ilk çıktığı yıllarda Sultan Süleyman

> Keder seli âlemi götürürken bize kendimizi düşünmek yaraşmaz. Padişah bir an gevşeklik gösterse âlem o an sele gark olur. Şöhret için ben niçin bekleyeyim. En iyisi askerlerimi burada bırakıp tek başıma payitahta gideyim. Tahta yalnız olarak hemen varayım. Ortada bir uyuyan dururken ben nasıl rahat uyuyayım. O uyuyan beni beklerken ben nasıl rahat şekilde beklerim. Onun başı ucuna yetişeyim, yaralı gönlüne merhem koyayım. İstirahatgâhında huzur içinde yatırayım.

Daha sonra da Şehzade Süleyman akşamın alaca karanlığında yola revan oldu, "Ne gece uyudu ne gündüz dinlendi, gece ve gündüzün ikisini de uyanık geçirdi. Ay gibi bütün gün menzil aldı. Payitahta varıncaya kadar iki menzili bir yaptı, dördüncü göğün onuncu güneşi, dördüncü gün dördüncü akşamda Üsküdar'a geldi"[87].

Konuyla ilgili bazı Anonim Osmanlı tarihlerinde belirtilenlere benzer şekilde fakat hayli süslenerek anlatılan bir versiyon Batı kaynaklarında görülür: Buna göre Sultan Selim'in ölüm haberi on gün saklanmış, bu arada Ferhad Paşa derhal Şehzade Süleyman'a haberci yollayarak cülus için İstanbul'a gelmesini bildirmişti. Fakat Şehzade bu habere inanmadı ve babasının kendisini denediğini zannetti. Kaynağa göre olaylar şöyle cereyan etti:

> Ne var ki, Süleyman, bu mektupların babasının bir oyunu olabileceğini düşündüğü için, ya da olayın doğru olup olmadığını anlamak için, ya da acımasızlığından ötürü çok kuşkuyla baktığı babasının kendisinden kurtulmak için çevirdiği bir dolap olup olmadığını görmek için hemen yola çıkmaya cesaret edemedi. Bu kuşkulara bir de mektubun diğer paşalarca

[87] *Şahnâme-i Âl-i Osman*, s. 38-39 (10a-13b).

değil de yalnızca Ferhad Paşa tarafından imzalanmış olması eklendi. Oysa Ferhad Paşa Selim'in ölümünü diğer paşalara duyurmadan önce ilk olarak Süleyman'a bildirmek istemişti. Böyle davranmasının amacı, diğer paşaların Süleyman ile aynı zamanda gelmelerini sağlamaktı. Çünkü birçok kişinin bildiği bir şeyin, içlerinden birinin ihtiyatsızlığı ya da boşboğazlığı yüzünden –genellikle hep olduğu gibi- gizli tutulamayarak herkesçe duyulmasından çekinmişti. Ne var ki, Süleyman'a boş yere haberciler gönderdiğini, Süleyman'ın habere inanmadığını anladı; bunun üzerine diğer paşalara, özellikle de Pîrî Paşa'ya haber vermeye karar verdi. Bu nedenle Pîrî Paşa'ya çok güvendiği bir adamı göndererek Selim'in öldüğünü bildirdi. Diğer vezirler de ordugâha geldiler. Sultan Selim'in öldüğünü görünce, onlar da Ferhad Paşa'nınkine kendi mektuplarını eklediler. Bu mektuplarda Selim'in öldüğünü haber verdiler ve yeniçerilerin ordugâhta kazan kaldırmalarından korktuklarını belirterek Süleyman'a acele etmesini rica ettiler. Mektuplar paşaların düşünceleri doğrultusunda Sipahi-oğlanlarının kethüdasıyla yollandı; ondan –gelenekler doğrultusunda- menzil atlarını yanına alarak elinden geldiği kadar hızlı biçimde yol almasını ve Süleyman'ın İstanbul'a acele gelmesini sağlamasını, eğer Devlet-kapısının yeniçerileri Selim'in ölümünü haber alacak olurlarsa Süleyman'ın İstanbul'a gelişinden önce her şeyi talan edeceklerini, dolayısıyla acele davranarak kent halkının ve kullarının mallarını kurtarmasını istediler[88].

Anonim Osmanlı tarihlerinde de benzeri şekilde Ferhad Paşa'nın vefat haberini on gün sakladığı, şehzadeye haber yolladığı, fakat onun gelen habercinin diğer vezirlerin mektuplarını getirmemesi sebebiyle hareket etmekte imtina ettiği belirtilir. Bunun üzerine Ferhad Paşa, o sırada Edirne'de olan Pîrî ve Ahmed paşalara adam göndererek durumu haberdar etmiş, paşalar derhal gelerek Sultan Selim'in vefat ettiğini görmüş ve şehzadeye birer davet mektup yazarak Sipahi-oğlanları kethüdası Kasım Bey'le yollamışlardı. Hatta vefat olayı İstanbul'da duyulunca şehirde yağma olayları başgöstermişti: "Bu cânibde kul taifesi duyup şehri talan ettiler[89].

Chalcocondyle, *Histoire*, s. 399-400.

Tevârih-i Âl-i Osman, TSMK, Revan, nr. 1100, 89b-90a [Bu eser Y. Lisans tezi olarak hazırlanmıştır: *(Anonim) Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A. Akgün, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, s. 73].

Aynı bilgileri tekrarlayan bir başka Anonim'de de biraz daha farklı şekilde hadise anlatılır. Buna göre Sultan Selim'in hastalığının ağırlaştığı sırada yanında bulunan Ferhad Paşa, vefatını haber alır almaz kimseye bir şey söylemeden hemen bir ulağı Manisa'ya yollamış: "tiz gelip tahtgâhına erişmek ardınca olasız" diye bildirmiş. Fakat şehzade diğer vezirlerden mektuplar gelmediği için acele etmeyerek beklemiş. Sonunda vezirlerden her birinin "Tâife-i Yeniçeri baban Sultan Selim Han meyyitin duyup fesâd eylemeden ve re'âyâdan kimseye bir zarar olmadan gelip tahtgâhına erişmek ardınca olasız" şeklinde ayrı ayrı mektuplarını alır almaz haberin doğru olduğunu anlayarak duraksamaksızın İstanbul'a doğru harekete etmiş[90].

Bu bilgilerin yukarıda temas edilen Batı kaynaklarıyla örtüşmesi şüphesiz dikkat çekicidir. Aslında şehzadenin küçük bir tereddüt yaşamış olması mümkün olabilir. Zira muhtemelen babasının hastalığından haberdardı, ama bunun mahiyetini tam olarak bilemiyordu. Sultan Süleyman'ın ilk anda çekingenlik göstermesi korkusundan veya muhtemel bir tuzağa düşmemek için ihtiyatlı davranmasından değil tamamen haberin teyidi ile alakalı olmalıdır. Bu gibi durumlarda birkaç kanaldan aynı tür bilgiler gelmesi halinde haberin sıhhati ikna edici olur. Şehzade Süleyman da büyük ihtimalle bu şekilde davranmış, birkaç yerden gelen haberler üzerine yukarıda temas edildiği gibi beklemeksizin yanında az sayıda adamla derhal yola revane olmuştur.

Kara yolundan İstanbul'a hareket ederek dört günde 17 Şevval 926'da (30 Eylül 1520) Üsküdar'a ulaşan Sultan Süleyman bugünkü Ayrılıkçeşmesi mevkiindeki İbrahim Ağa Tekkesi'ne indi, gelişi yeniçerilerce duyulunca derhal bir grup asker yeniçeri ağasıyla karşıya geçip yeni sultanı istikbal etti. Oradan kayığa binip Topkapı sarayına ulaştı[91]. Anonim Tarih'e göre önüne düşüp onu saraya getiren yeniçeri ağası: "İşte padişahınız geldi" demiş[92], yeniçeriler içeri girerken onu durdurarak "kadim adet" üzere terakki ve bahşiş talep etmişler, istekleri yerine getirilince çekilerek girmesine izin vermişlerdi. Bu aslında on-

Tevârih-i Âl-i Osman, haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 304-305; ayrıca bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 140'da daha muhtasar bir anlatım var.

Bu hususla ilgili çağdaş kaynaklardaki bilgiler: H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, s. 3-4. Burada bahsi geçmeyen Ârifî'nin Şehnamesi'nde de tarih 17 Şevval 926 Pazar günü olarak verilir: *Şahnâme-i Âl-i Osman*, s. 40 (18a-19a).

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, haz. A. Akgün, s. 74 (90a-b).

ların bir nevi gövde gösterisiydi; ama yeni sultan bu seramoniyi biliyordu, en azından babası gibi davranmamayı tercih etti[93].

O gelinceye kadar Sultan Selim'in vefat ettiği haberi herkesten gizlenmişti. Sultan Süleyman'ın gelir gelmez ilk emri hemen babasının naaşının payitahta getirilmesi, oradaki değerli eşyalarla hazinenin kontrol altına alınması oldu. Veziriazam İstanbul'a dönmüştü, onu eşyalara nezaret eden diğer vezirler izledi. Yapılan umum Divânı'nda padişah kendisini herkese gösterdi[94]. Ertesi gün babasının naaşını karşılamak için Edirnekapı'ya kadar gitti. Cenaze töreni Fâtih Camii'nde icra edildi. Babasının cenaze namazını kıldıktan sonra yeni padişah, atalarının türbelerini ziyaret etti ve adet üzere cülûs bahşişi dağıttırdı, hemen sonra da Manisa'daki hareminin ve şehzadelerin (Mustafa, Mahmud ve Murad) getirilmesini emretti. Ailesinin İstanbul'a Kasım 1520'de ulaştığı bilinmektedir. Gelibolu'dan geçen kafile, İstanbul'a birkaç konak yaklaştığında bütün devlet erkânı ve ileri gelenler tarafından törenle karşılanmıştı[95].

Resim 3: Sultan Süleyman'ın cülus merasimi

Sultan Süleyman ilk icraat olarak Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa'yı yerinde bıraktı, eski lalası Kasım'a vezirlik pâyesi verdi; böylece Divân'daki vezir sayısı, Pîrî Mehmed Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ile birlikte dörde yükselmiş oldu. Babası için imâret, türbe, câmi yapılmasına dair ilk emrini veren Sultan Süleyman, daha sonra tahta cülus ettiğini, çeşitli eyaletlere ve dost devletlere yazılan "cülus-nâme" ler ile bildirdi.

Sultan Selim salatanatı devr aldıktan sonra saraya gizlice giderek tahta oturmuştu: Bunun sebepleri ve mütalaalar için bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 70.

Sa'd b. Abdülmüteal, *Süleymanname*, vr. 109b.

Bostan, *Süleymanname*, TSMK, Revan, nr. 1283, vr.6a-b; Viyana H.O. nr. 42a, 10a-b. Hafsa Hatun'a atfedilen ve oğlunun cülusu sonrası hasret çektiğini ve bir an önce ona kavuşmak istediğini bildiren mektup: TSMA, E. 759/89 [6667/1].

Mesela kritik bir Osmanlı eyaleti konumundaki Mısır'a yollanan mektupta naib olarak yani bir nevi vali gibi görev yapan Hayır Bey'e birkaç mektup göndermiş, onun şanı övülerek idaresine devam etmesi istenmiş; bu durum Kahire'de büyük bir sevince yol açmıştı. Hatta İbn Iyas Kahire'de dört dellaldan ikisinin Arapça, ikisinin Türkçe *el-Melik el-muzaffer Selimşah'a rahmet okuyun, el-Melik el-muzaffer Süleyman'ın muzaffer olmasına dua edin* diye nida ettiklerini, Kahire'nin bu haberle adeta çalkalandığını, bu vesileyle onun hakkında şöyle beyitler söylediğini eserine nakleder[96]:

Sultanımız Osmanoğlu tahta çıkınca sevindik, emniyette olduk. Atalarından devleti miras aldı. O zamanın Süleymanıdır.

Dönemin kaynakları onun cülustan sonraki faaliyetlerinin adaleti yaymaya ve tebaasını korumaya yönelik hizmetlerde bulunmaktan ibaret olduğunu belirterek bazı örnekler zikreder. Buna göre babası tarafından vaktiyle Tebriz ve Kahire'den sürülmüş olan 600-800 kadar sanatkâr, âlim ve ümeranın memleketlerine dönüşüne izin verdi. İbn Iyas o sırada Mısır'a dönen sürgünlerden bahseder. Bazılarının kaçtıklarını, çoğunun ise Sultan Süleyman tarafından serbest bırakıldığını belirtir. Hatta geri dönenler arasında Mısır naibi statüsünde olan Hayır Bey'in İstanbul'a rehin olarak götürüldüğü anlaşılan eşi ve çocukları da vardır[97].

Yine onun İran ile yapılan ipek ticareti üzerindeki yasağı kaldırdığı, bundan dolayı mallarına el konulan tüccarların zararlarını karşıladığı da belirtilir. Halka eziyet eden idareci ve askerleri cezalandırdığı, genel bir teftiş yaptırdığı üzerinde durulur. Dönemin bütün kaynakları neredeyse ortaklaşa olarak halk tarafından aleyhinde türlü şikâyetlerde bulunulan ve "Kanlı Cafer" diye şöhret bulmuş Gelibolu Sancakbeyi vazifesi ile Kaptanıderya olan Cafer Bey hakkında takibata girişilmesini, isnat edilen suçlar sabit olunca da derhal katline emir verilmesini (Kasım 1521) önemli bir örnek olarak takdim ederler. Ayrıca uygunsuz hareketlerde bulunmaları dolayısıyla şikâyetlere maruz kalan bazı sancakbeylerinin – mesela hür insanları esir olarak sattırdığı iddia edilen Prizren Beyi gibi – cezalandırıldığı; halka zorbalık yapan, evler basan birtakım silahdarların da aynı akıbete uğratıldıkları ifade edilir. Bu ilk adalet örnekleri

Bedâyiü'z-zühûr, s. 328-329. Ayrıca cülusun akabinde Mısır'a önce Nasuh Bey'i ardından da Sinan Bey'i bir nevi idarî temsilci gibi Kahire'ye yollayacaktır: s. 359 ve 403.

Bedâyiü'z-zühûr (R.Şeşen), s. 378, 388, 389, 378

dönemin tarihçilerince belki de "maksada uygun" olarak biraz da abartılmış şekilde "özellikle" vurgulanmış gözükür.

Sultan Süleyman'ın ayrıca bir süre sonra babası tarafından Kahire'den İstanbul'a getirilen son Abbasi halifesi Mütevekkil-Alellah'ı gözetim altından çıkardığı, ona maaş bağladığı, daha sonra da Mısır'a dönmesine müsaade ettiği bilinmektedir (1524). Böylece bir bakıma halifeyi önemsizleştirerek yeni bir hilâfet anlayışının kendi şahsında ortaya çıkışının ilk adımını atmış oluyordu. Nitekim ileride bütün Müslümanların tek sultanı ve halifesi olduğu fikri yaygınlaşacaktır. Bütün bunlar, yine dönemin kaynaklarına inanmak lazım gelirse halk ve idareciler nezdinde yeni padişahın nasıl bir tavır sergileyeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirildi[98].

Aslında tahta geçişiyle Osmanlı saltanatının yeni bir dönüşümün eşiğinde olduğunun ilk göstergeleri olarak mütalaa edilebilecek bu hareketler, onun yeni bir "ajandası" olduğunun da işareti gibiydi. Nitekim her tahta çıkan padişah gibi o da girişeceği ilk büyük sefer-i hümayununu planlarken aynı zamanda iç dinamikleri hesaba katıyordu. Bahsedilen ilk adalet gösterilerinin mahiyeti iç siyasette Mısır fâtihi, dinin koruyucusu, Haremeyn'in hadimi sıfatını taşıyan babası Selim'in yerini doldurabilecek evsafta olduğunu gösterecek vasıf taşımalıydı. Bu bakımdan 1520-1524 devresi hem belirtilen adalet prensipleriyle içeride kendisini öne çıkaran hem de 1521 ve 1522'de giriştiği iki büyük seferle cihangir niteliğini sergileyerek beklentileri tatmin etme yolunda önemli birer işaret olan faaliyetlere ışık tutar. O kadarki bunun devlet idaresini tanımaya ve bürokratik gelenekleri oluşturabilecek alt yapıları atmaya varan yönleri dahi gözlemlenebilmektedir. Nitekim tahta çıktıktan hemen sonra bir ölçüde devletin ana yapısını tanıtmaya yönelik bir derlemenin *Kanunnâme* adıyla mevcudiyeti müstağni kalınamayacak ölçüde kıymetli ipuçları sunar.

Bu derleme 1520-1523 yılları arasındaki kayıtlarla önceki dönemlere ait bir takım bürokratik uygulamalara dair örnekleri ihtiva eder. Mesela burada

Konuyla ilgili geniş bilgi: F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, s. 49, 54. Ayrıca ileride bu konuya temas edilecektir. Bu vesileyle İbn Iyas Kahire'ye gelen mektupta tahta cülus eden Süleyman hakkında şunların yazılı olduğunu kaydeder: "Sultan Süleyman tahta çıkınca halka adaletini gösterdi, halifeyi babasının hapsettiği yerden İstanbul'a getirtti. Ona günlük 6 dirhem maaş bağladı. Babasının hapsettiği mübaşirlerden Nazır el-Has Alaeddin'i ve çok sayıda kişiyi serbest bıraktı. Yine babasının hapsettiği, kendilerinden 12.000 dinarlık ipek aldığı çok sayıda İranlı tüccarı salıverdi, ülkelerine dönmelerini emretti. Buna benzer adaletli çok işler yaptığı söylenir" (*Bedâyiü'z-zühûr*, s. 331).

hiyerarşik olarak Fatih Sultan Mehmed'in ilk teşkilat kanunnamesinden de hatırladığımız elkablar kısmıyla başlanması anlaşılabilir bir husustur. Devletin yüksek dereceli idari görevlileri, beylerbeyiler, sancakbeyleri, ulema vs. ile ilgili elkablarda yani onlara gönderilecek resmi mektuplarda veya emirlerde hangi unvanlarla anılacakları konusunda yeni uygulamaların başlatılmış olduğu anlaşılır. Son derece dikkatlice hitaplara yer verilirken vaktiyle yazılmış berat ve fermanlardan örnekler serdedilmiş, bazen görevde bulunanların adlarına da yer verilmiş, birçoğunda ise isim kullanılmamıştır. Öncelikle Mekke emirinin unvanlarıyla başlanıp ardından diğerlerine geçilmesinin de bir anlamı olmalıdır. Mısır'daki "naibüs's-saltana" unvanını taşıyan Hayır Bey'e, Kırım Hanı Mehmed Giray'a nasıl hitap edilip mektub yazılacağı izah edilmiştir. Bunu Kürt emirleri izlemiştir. Bundan sonra muhtelif kimselere yazılan tayin veya terakki berat, mülknâme örnekleri, bazıları II. Mehmed dönemine kadar giden çoğunlukla II. Bayezid, Sultan Selim ve kendi dönemi başlarına ait olmak üzere, yer almıştır.

Bu kayıtlar aslında mevcut berat ve mülknâme suretleri olup bazılarında sadece örnek olmak bakımından adlar çıkarılmış şekilde kaydedilmiştir. Sultan Süleyman'ın tahta çıktıktan sonra Pîrî Mehmed Paşa, Ayas Paşa, Mustafa Paşa, Ahmed Paşa, gibi vezirlere ve çok yakın arkadaşı konumunda olan İbrahim Ağa/Paşa'ya verdiği beratlar dahi burada elkap örnekleri veya bu tür mülk, terakki, tayin misalleri olarak yer bulmuştur. Keza fetihnâme suretleri de bunlar arasında mevcuttur (Kara Boğdan, Modon Koron, İnebahtı, Draç, Mercidabık, Mısır, Belgrad, Rodos vs.)[99]. Taziye misalleri yine dikkat çekicidir[100]. Münşeat tarzına girebilecek nitelikte mektup örnekleri içinde Selim'in Şah İsmail'e ve Memlük sultanı Kansav'a yazdıkları da not edilmiştir[101]. Hatta İdris-i Bitlisî'nin Şehzade Ahmed'den tarihine koymak üzere bilgi talebine dair bir mektup dahi mevcuttur[102].

Mercidabık zaferi için başlıkta "Fetihname-i inhizam-ı Kansav der-Haleb" başlığı vardır. Kansav yazılışı çok açık şekilde sesli harfler gösterilerek yazılmıştır (*Kanunâme*, 66b).

[100] Mesela bunlardan birinde II. Bayezid Cem Sultan'ın vefat haberini alınca muhtemelen diğer şehzadeler gibi Trabzon'da iken Selim'e de bir taziye mektubu yollamış, onun için bütün memlekette olduğu gibi orada da gıyabi cenaze namazı kılınmasını talep etmiştir (*Kanunnâme*, 51b-52a).

Kanunnâme, 74b-77b, 78a-b.

[102] İdris, kendisine II. Bayezid tarafından Âl-i Osman tarihi yazma görevi verildiğini,

Burada önemli olan bir başka husus bütün beylerbeyilik, sancak, kadılıkların listelerinin mevcudiyetidir. Muhtemelen bu durum yeni sultana memleketin taşra idaresini tanıtma amacına matuftur. 1522-23 yıllarına ait bu geniş liste görevdeki isimleri de vermektedir[103]. Bu anlamda söz konusu derleme sadece bürokratik bir iş olmaktan çıkarak bilgilendirme amacı ağır basan bir anlayış sonucu hazırlanmış görünür. Bunun hemen akabinde ise "Kanunî" lafzının içini dolduracak evsafta muhtemelen Sultan Selim dönemindeki uygulamalara dair genel kanunname metni üzerinden geliştirilen muhtelif kanunnâme parçalarına yer verilmiştir[104]. Bunların bir bölümünün Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarına ait olduğu da hemen fark edilmektedir. Bu durum onun "adalet" prensipleriyle de zahiri olarak örtüşen bir zihni hazırlığının yansımaları olarak mütalaa edilebilir. Bu faslın başlığı da bütün bu yazılanların bir zübdesi gibidir: "Kanunnâme-i Osmanî ki şimdi mukarrerdir" [105].

Açıkça bilinen bir münşeat türü olarak nitelendirilemeyecek özellikleri haiz resmi bir vasıf da taşıdığı söylenebilecek olan bu derlemedeki bilgilendirmelerin aynı zamanda bizatihi Sultan Süleyman'ı muhatap almış olabileceğini düşünmemek için bir sebep yoktur. Bilhassa yeni tahta çıkmış bir hükümdarın kendisini nasıl gördüğü noktasında kullanılmasını istediği elkab kısımları, vermeye çalıştığı ilk intibalar açısından manidardir. Bunların çoğunda daha o dönemden itibaren "bil-istihkak hilafeti" elinde bulunduran bir sultan tiplemesinin öne çıkarıldığını görmek mümkündür. Nitekim ileride de temas edileceği gibi çok bariz şekilde ajandasının bu kısmının hilafet bağlamında yukarıda Kahire'ye dönmesine müsaade olunduğuna temas edilen son halifenin de katılacağı bir mecliste tartışıldığı ve bir ölçüde artık muayyenleştiği ileri sürülebilir.

İlginç olan husus Ârifî'nin şehnamesini yazarken cülustan hemen sonra

---

"şehzadenin bu husus içün tafsil-i ahvalleri talep olunup" ilamı için hizmetkâr irsal olunduğu halde şehzade tarafından herhangi bir cevap gelmediğini bildirmiş ve talebini yenilemişti (*Kanunâme*, 99b-100a).

Kanunnâme, 110a-123b. Bu kısım araştırmacılarca öteden beri çok alaka çekmiş, en son biraz dikkatsizce de olsa listeler halinde çalışılmıştır.

Kanunnâme, 125b-126b'de timar rüsumu kanunu. Keza ulak hükmü. Asiyab, aşar, ağıl vs.: 211a-221b.

Kanunnâme, 126b-166b. Bu metinler yayımlanmıştır. Bununla birlikte dönemi için ne anlam ifade ettiği sükutla geçilmiştir.

hazırlanan kanunları, Osmanlı sarayını, bürokrasisini, devlet adamlarını, askeri zümreleri, hazineyi, türlü grupların durumlarını, Osmanlı ülkelerini, haraçgüzar ülkeleri, donanmayı, silahları tanıtıcı tarzda girizgâh yapmasıdır[106] ki bu anlayış söz konusu kanunnâmenin muhteva mantığı ile önemli ölçüde örtüşür. Bunların hükümdara yönelik bilgilendirmelerle bağlantısı olma halini de bir şekilde teyit eder. Benzeri bir tanıtımı Sultan Süleyman'ın tarihini Ârifî gibi hemen hemen aynı dönemlerde kaleme alan, bürokrat kimlikli tarihçi Koca Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi de eserinde yapmayı denemiş ve bunu gerçekleştiremese de ilgili planının bir fihristini tarihinin başına eklemiştir[107].

Bütün bu kabil planlamalarda Sultan Süleyman'ın yanında bulunan ekibi içinde lalasının dışında çok değer verdiği anlaşılan yakın adımı İbrahim Ağa'nın rolü şüphesiz büyüktür. Kendileriyle anlaştığı ve vezaret verdiği paşalarla yeni bir dönemi başlatma yolunda ciddi adımları atarken ve ses getirecek, doğuda ve batıda adını herkese "belletecek" büyük bir sefer için hazırlıklar yaparken daha ikinci ayında önemli bir tehditle karşı karşıya kalacaktır. Bu tehlikeli vaziyet babası zamanında Şam beylerbeyliğine getirilen eski Memlük emîri Canbirdi Gazalî'nin isyanıyla baş gösterecektir.

İlk İsyan: Canbirdi Gazalî Olayı

Aslen Dalmaçyalı bir Slav esiri iken Kayıtbay tarafından azad edilen ve Tomanbay zamanında onun nüfûzlu beyleri arasına girdiği belirtilen Canbirdi Gazalî, Memlüklerin Halep emiri olan Hayır Bey vasıtasıyle Sultan Selim'e tabi olmuş, Osmanlıların idaresini Memlük emirlerine kabul ettirme yönünde önemli rol oynamış; Sultan Selim de Mısır'ı ele geçirince Hayır Bey'i Mısır'a, Gazalî'yi ise Şam beylerbeyliğine getirmişti. Selim ölüp yerine Sultan Süleyman geçince, onun tecrübesizliğini göz önüne alıp kaynaklara göre şöyle demişti:

> Bir dahi Âl-i Osman'da o azîmet ve himmet ki, Sultan Selim Han eylemiştir, oğlu Sultan Süleyman'a müyesser olarak muhâldir ve ânın yerin tutmak ne ihtimâldir, bir tâze âdemdir etrâfında olan düşmanları ile ancak başa çıkabilür, devleti bir seneye varmaz[108].

Şahnâme-i Âl-i Osman, 41-56 (24a-54a).

[107] *Tabakatü'l-memâlik* (F. Demirtaş), s. 12-34.

[108] Geç tarihli olmakla birlikte muhtelif eserlerin derleme/kopyaları tarzında hazırlanan

Canbirdi Gazalî'nin başkaldırma sebebi sadece bu izahata dayalı değil daha ziyade Mısır'daki idareyle olan irtibatı ve bulunduğu bölgede hâkimiyet tesisi gibi düşüncelerin eseri olarak mütalaa edilebilir. Aslında ilk kıpırdanmalar daha Sultan Selim'in son yıllarında başlamış, merkeze yollanan istihbaratta onun Şah İsmail ile olan bağlarından söz edilmiş, bulunduğu yerde kendi gücünü ikame gayreti içinde olduğu, etrafına eski Memlük beylerinin toplandığı ve güçlü bir askeri birlik oluşturduğu üzerinde durulmuş, Rodos şövalyeleriyle de irtibatına değinilmişti. Buna rağmen Sultan Selim ona sert davranmamış hatta çeşitli hediyeler yollayarak hukukuna riayeti tercih etmişti. Bunda en önemli sebep muhtemelen Şah İsmail'in hareketleriydi. Sultan Selim, Gazalî'yi sahte oyunlarla Şah İsmail'i bu kesime çekerek yok etmeyi başarabilecek biri olarak görmekteydi[109].

Canbirdi Gazalî muhtemelen Sultan Süleyman'ın tahta çıkması üzerine Sultan Selim dönemindeki ayrıcalıklarını ve birtakım gizli faaliyetlerinden dolayı makamını koruyamayacağı zehabına kapıldı. Yeni idari değişikliğin etrafındaki güçlü askeri birlikleri sayesinde kendisine bulunduğu kesimde eski Memlük yönetimini müstakil olarak sağlayacak ortamı hazırladığını düşündü. Ardından da "el-melik el-eşref Ebu'l-fütûhât" unvanıyla hükümdarlığını ilan etti ve adına hutbe okutarak, para bastırdı. Büyük ölçüde etrafındaki kabile eşrafına dayandı, aynı zamanda Safevîlerin Bağdad valisi Şah Ali vasıtasıyla, Safevî hükümdârı Şah İsmail'e, birlikte hareket etmelerine dair mektuplar yolladığı gibi vaktiyle kendisi için tavassutta bulunan Mısır beylerbeyi Hayır Bey'e de elçiler ve mektuplar göndermek suretiyle, onu kendi yanına çekmeye çalıştı. Hayır Bey Canbirdi'den gelen elçilerin getirdiği mektuplardan dolayı büyük rahatsızlık duymuş, durumu hemen tahta yeni geçmiş olan Sultan Süleyman'a iletmiş, ayrıca Çerkes ve Osmanlı beylerini toplayarak Sultan Süleyman'a itaat yemini almış, herhangi bir saldırıya karşı askeri tedbirlere başvurmuştu[110]. O sırada denizde "Frenklerin" yani Rodos gemilerinin faaliyetlerini giderek artırdıklarını da müşahade etmiş bulunuyordu. Gerçekten de Canbirdi Gazalî, Rodos Şövalyeleri üstâd-ı azamı Fabrizio de Caretto'ya adamlar göndermiş, silah ve cephane yardımı görmüştü.

Solakzade'nin *Tarih*'inde bu hadise ilginç şekilde tahkiye edilerek hayli teferruatlı nakledilir: *Tarih*, İstanbul 1298, s. 423-438.

J.Bacqué-Grammont, "Şah İsmail ve Canberdi Gazali İsyanı", trc. M. Şakiroğlu, *Erdem*, V/13 (1989), s. 227-237.

[110] *Bedâyiü'z-zühûr*, s. 332-333, 338-339, 379.

Gazalî'nin önce Suriye ve Filistin'i ele geçirmek, sonra da Mısır'ı zabt edip eski Memlük sistemini yeniden kurmak gibi büyük emeller peşinde koştuğu rivayet edilmektedir. Hatta bu tasavvurlarını gerçekleştirmek amacıyla, Mısır beyi Hayır Bey'e birlikte hareket etmeleri için daha fazla tazyike başlamış, ona tehdit yollu mektuplar göndermiş, bu arada kalabalık askerleriyle harekete geçmiş, Beyrut'u zabt etmiş, Cebel Lübnan'daki Dürzileri isyana teşvik etmişti. Hayır Bey ise bir taraftan oyalayıcı bir taktik izleyerek onun "kilid-i Arab" mesabesinde olan Halep'i ele geçirmesinin gerektiğini telkin ediyor, öte yandan da bütün olup biteni sürekli şekilde İstanbul'a bildirmiş bulunuyordu[111]. Bu telkinlerle hareket ettiği anlaşılan Gazalî, Halep üzerine yürüyerek şehri kuşattı (1 Kasım 1520).

Dönemin çağdaş tarihçisi İbn Iyas, Sultan Selim ölüp yerine Süleyman geçince Canbirdi Gazalî'nin Hayır Bey'e gizlice elçi yolladığını: "Sen Mısır'ın sultanı ol, ben de Şam'ın başında kalayım. Fırat'tan Gazze'ye kadarki yerlere de hükm edeyim. Bu Osmanlıları Mısır'dan kovalım" dediğini belirtir. Hayır Bey ise onun bu düşüncesini ifşa eder. Tekrar mektup yollayan Gazalî: "Sen sultan olmazsan yanında sultan olacak var" diyerek tehditte bulunur. Hayır Bey bu haberi Sultan Süleyman'a iletir, Sultan Süleyman ise: "Sen Mısır'dan Gazalî'ye karşı yürüme. Biz onun işini hallederiz" diye emir yollar[112].

Sultan Süleyman henüz tahtına tam olarak ısınamamışken bu meseleyi gündeminde buldu. Bu durumu kendi saltanatı ve gücü açısından büyük bir tehlike olarak görmüş olması muhtemeldir. Toplanan Divân'da ısrarlı bir şekilde bu başkaldırının sona erdirilmesi için sert önlemler alınmasını istemiş olabilir. İstanbul'da Divân'da yapılan görüşmeler sonucu Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa Karaman askeriyle, Silahdar ağası Mehmed Ağa 1000 kadar si-

İbn Iyas, açık biçimde isyanda Hayır Bey'in Osmanlı taraftarı tutumuna temas eder. Hayır Bey'in, Sultan Selim'in ölümü üzerine Şam'dan kendisine gelen mektubu alınca sinirlendiğini ve diğer emirlere yollanan mektupları da ondan zorla aldığını belirtirken aslında başından beri bu hareketi tasvip etmediğine işaret etmiş olur. (*Bedâyiü'z-zühûr*, s. 337). Hatta kendisinin de Gazalî gibi isyan edeceği dedikodularını ortaya atan bir şahsı öldürttüğü, "Şam naibi Gazalî Mısır'a gelecek, sizi buradan perişan halde çıkaracak" diye konuşan başka birini de idam ettirdiği belirtilir (s. 342). Keza Gazalî'nin Şam Sultanı olduğunu, askerlerinin önünde yer öptüğünü duyunca çok sarsıldığını, fakat Çerkeslerin bu durumdan büyük memnuniyet duyduklarını not eder (s. 347). Memlüklerin ve 500 tüfekli askerin Canbirdi'ye katıldığı, Mısır'dan onun safına geçenlerin fazlalığından endişe ettiği yazılır (s. 346-47).

[112] İbn Iyas, *Bedâyiü'z-zühûr*, s. 379-380.

lahdar ve sol ulufeciler ağası Bostancı Ali Bey de 1000 kapıkulu askeriyle isyanı bastırmak için görevlendirildi. Kapıkulu birlikleri 21 Kasım'da İstanbul'dan hareket ederken o sırada üçüncü vezir olarak bulunan ve padişahın kız kardeşi Beyhan Sultan ile evli olan Ferhad Paşa gönderilen birliklere başkumandan tayin edildi, yanına yeniçeri ve kapıkulu askerlerinden bir kısmı verildi. Ayrıca Anadolu ve Rum beylerbeyilerine, Dulkadırlı beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de hükümler yollandı. Bütün bu hazırlıklar yeni padişahın bu meseleye çok büyük önem verdiğini açık şekilde gösteriyordu. Çünkü bu kesimlerde çıkacak isyanın büyümesi, Kahire'ye kadar uzanacak büyük bir alev topuna yol açabilirdi, üstelik meseleye Şah İsmail'in de dâhil olma ihtimali söz konusuydu. Rodos şövalyelerinin fiili yardımları endişeleri daha da artırmıştı. Kısaca yeni padişah gereken hazırlıkların tamamlanıp meselenin bir an evvel çözüme kavuşturulmasını heyecanla beklemeye başlamıştı.

Canbirdi Gazalî ise üzerine yollanan birliklerin hareketini öğrenir öğrenmez Dulkadırlı Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Pîrî Bey'e haber yollayarak kendi safında yer almaları talebinde bulundu. Ne de olsa bu iki bey, Osmanlıların doğrudan sancakbeyi konumunda değillerdi ve farklı bir idari tasarruf dâhilinde Osmanlılara bağlıydılar, dolayısıyla onlarla bu bağlarını koparıp kendisine katılmalarını umabilirdi. Bununla de yetinmedi, daha önceden beri irtibat halinde olduğu Şah İsmail'den yardım talep etti. Rodos şövalyelerinin ittifakta yerleri hazırdı, fakat ilginç şekilde Şah İsmail belki de güvenmediği ve tuzağa çekildiğini düşündüğünden yerinden kıpırdamadı.

Bu sırada Canbirdi'nin saldırılarına karşılık Halep beylerbeyi Karaca Ahmed Paşa, Hama, Hums ve Trablus sancakbeylerini de yanında toplayarak, muhasara altında bulunan Halep'i müdafaaya başladı. Öte yandan Ferhad Paşa, Anadolu, Karaman, Sivas eyaletlerinin timarlı sipahileri, 4000 kadar yeniçeri ve 200 top arabasından müteşekkil kuvvetleri ile harekete geçti (28 Aralık 1520). Fakat o daha yolda iken, Şehsuvaroğlu Ali Bey sür'atle Halep üzerine yürüdü, Osmanlı kuvvetlerinin hareketini haber alan Gazalî de Şam'a çekilmek mecburiyetinde kaldı. Şam'a çekilen Gazalî'nin, burada emrine uymayan yeniçeri ve sair halkı katliama tabi tuttuğu da anlaşılmaktadır. Bu arada Halep'te bulunan Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa, Şehsuvaroğlu Ali Bey ve kale müdafileri Gazalî'yi takibe çıkacakları sırada Ferhad Paşa kuvvetleri de yetişti, hep birlikte harekete geçen Osmanlı birlikleri iki kola ayrıldı. Şehsuvaroğlu Ali Bey,

Anadolu beylerbeyi Ayas Paşa sağ tarafta, Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa sol tarafta olmak üzere Şam yakınlarına geldi. Nihâyet iki taraf Şam yakınlarında "Mastaba" mevkiinde karşılaştı (27 Safer 927/6 Şubat 1521)[113], burada 6 saat kadar süren çarpışmalar neticesi Gazalî kuvvetleri bozguna uğradı. Gazalî ise bir rivâyete göre, Aneze aşiretine sığınmak üzere giderken arkadan atılan bir okun isabetiyle, bir diğer rivâyete göre de adamlarından Seydi Ali adlı birinin efendisini ele vermesi sonucu, başı kesilmek suretiyle öldürüldü, kesik başı İstanbul'a gönderildi. Gazalî hadisesinde onunla işbirliği içinde bulunan müsait bir ortam bekleyen Safevî hükümdarı Şah İsmail ise onun bertaraf edildiği haberini alınca Kazvin'e döndü. Ancak Ferhad Paşa her ihtimale karşı bir müddet İran serhaddinde bekletildi. Bu arada Şam beylerbeyliği Anadolu valisi Ayas Paşa'ya verilmiş, Kudüs, Gazze, Safed sancaklarına da yeni tayinler yapılmıştı[114]. Anadolu vilayetine Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa, Karaman'a ise Gelibolu kaptanı Şâdi Paşa getirilmişti.

İlk Sefer-i Hümayun: Belgrad (1521)

Dönemin tarihini yazan ulemadan İbn Kemal yeni sultanın ilk zaferini "Bâd-feth bâb-ı mülk-i Üngürüs" diye anarak tarih düşürmüştü[115]. Bu sıralarda Sultan Süleyman daha ilk aylarında Şam bölgesinde Canbirdi Gazalî isyanı ve yol açtığı büyük bir gailenin korktuğu kadar büyümeden bertarafından dolayı rahatlamıştı. Haber saraya ulaştığında ise o saltanatını perçinleyecek ve aynı zamanda gazâ geleneğini canlandıracak anlamlı bir sefere çıkma planları yapıyordu. Sultan Süleyman, Batı'ya karşı geleneksel gaza siyasetini canlandırırken iki ana hedefi ön plana aldı. Bunlardan ilki Orta Avrupa'nın kilidi durumunda bulunan Belgrad, diğeri Akdeniz hâkimiyeti bakımından son derece önemli olan Rodos idi. İlk sefer-i hümâyunu olan Belgrad harekâtı sadece askeri ba-

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), vr. 13b; Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 58. Bu tarihin 20 Safer'de vukubulduğu genellikle kabul edilirse de hatalı olmalıdır.

H.G.Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu*, s. 7-14: Burada çağdaş Osmanlı kaynaklarına dayalı bir tasvir söz konusudur; ancak bu kitapta ele alınmayan bir başka kaynakta hayli tafsilata rastlanır: *Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i*, haz. A. Akgün, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 58-62. Ayrıca bk. F.M. Emecen, "Canbirdi Gazâlî", *DİA*, VII, s. 141-143; O. M. Abu Nahel, "The Mamluk Jan Bardi el-Ghazali and the Ottoman Sultanete: A New Historical Outlook", *Journal of Islamic Research*, 31/2 (2020), s. 394-415.

İbn Kemal, X.Defter, s. 108.

kımdan değil devletin vizyonu açısından da sembolik bir önem taşır. Burası, vaktiyle büyük atası Fâtih Sultan Mehmed'in başarısızlığa uğradığı ana hedefi konumundaydı. Sultan Süleyman, sefer sırasında bazı tereddütler yaşasa da Belgrad'ı alarak Batı'ya karşı yeni bir açılım sağlamayı öne çıkaracaktı. Bu sırada Avrupa'da 1519'da imparator seçilen Habsburg hanedanından V. Karl ile ona rakip olan Fransa Kralı I. François 1521 Martı'nda görünüşte Milano dükalığı meselesi dolayısıyla, fakat gerçekte daha derinde yatan hanedanlar arası zıddiyet ve Fransa'nın kendini kuşatılmış hissetmesinin tesiriyle savaşa girişmişti. Belgrad'a hâkim durumdaki Macarlar ise kendi meseleleriyle uğraşıyor, 1516'da dokuz yaşında tahta geçen II. Lajos henüz otoritesini hissettirecek bir durumda bulunmuyordu. Bu uygun ortamdan yararlanan Sultan Süleyman sefer sırasında son derece kararlılık ve disiplinle hareket etti.

O sıralarda genel olarak Avrupa'da Sultan Selim'in ani vefatı sevinçle karşılanmış, yerine geçen oğlu Süleyman yeteneği kısıtlı, babası gibi sert ve fütuhatçı karaktere sahip olmayan bir genç olarak tanınmış, yumuşak başlı barışçı bir kişiliği olduğu kanaati yaygınlaşmıştı. Dönemin bazı batılı tarihçileri bu durumu şöyle ifade etmişti:

> ...Herkes kızgın bir aslanın halefi olarak yumuşak başlı bir kuzu olduğuna inanıyordu. Süleyman'ın tecrübesiz ve sakin tabiatli bir genç olduğu düşünülerek öyle deniyordu.[116]

Türklere karşı büyük bir Haçlı Seferi tertibi için yanıp tutuşan Papa X. Leo da Tanrı'ya şükrederek kendi halkının ve Hristiyanların yakındaki düşmanının yani Sultan Selim'in Tanrı'nın yardımıyla ortadan kalktığını, Haçlı ittifakı çabalarının boşa çıkmasının belki de bu sayede telafi edildiğini düşünüyordu[117]. Ancak bütün bu genel kanaatlerin ne kadar yanlış çıkacağını anlamakta gecikmediler. "Kuzu"nun aslandan bile daha şedit, Batı dünyasına karşı cihangirâne bir siyaseti devreye sokacağını, onları büyük gailelerle karşı karşıya bırakacağını hiç tahmin edemediler. "Kuzu", Belgrad gibi kilit mesabesinde olan önemli bir stratejik mevkii hedefleyerek bu gibi iyimser fikirlerin ne kadar boş ve saçma olduğunu "kuzu postuna bürünmüş bir kurt" misali gibi herkese gösterecekti.

[116] Giovio'dan naklen Zinkeisen, II, s. 439-440.
Papa'nın mektuplarından: Zinkeisen, II, s. 440.

Sultan Selim'in vefatının hemen ardından Macaristan sınır hattında küçük çaplı askerî hareketlenmeler artmış, Bâli Bey ve Mustafa Bey'in akınları rahatsızlık verici olmuş, Vesprim (Veszprém) piskoposu ve İlirya valisi Peter Berislo bunları durdurmaya çalışırken hayatını kaybetmişti. Osmanlı sınır güçlerinin Yayça'ya yaptıkları saldırı ise geri püskürtülmüştü[118]. Tam da bu ortamda Sultan Süleyman'ın cülusunu haber vermek ve haraç talebinde bulunmak üzere Macaristan'a gönderilen elçiler kötü muameleyle karşı karşıya kalmışlardı. Rivayete göre Osmanlı elçisi Behram Çavuş ve maiyetindekiler öldürülmüş, bir başka kayda nazaran ise sadece aşağılayıcı muameleyle karşılanıp hapsedilmişlerdi[119]. İşte bu durum aklında zaten böyle bir sefer olan Sultan Süleyman için müsait bir zahiri bahane oluşturmakta gecikmedi. İlk olarak İran serhaddinde bulunan Ferhad Paşa'ya emir gönderilerek, Anadolu, Karaman, Dulkadir, Rum ve Halep askeriyle hudutları muhafaza etmesi için Kayseri havalisine gelmesi istenildi.

Ferhad Paşa, bazı yazarların bahsettiği gibi, Belgrad muhasarasına katılmak üzere Rumeli'ye geçmeyerek, bu havalide kalmıştı. Nitekim Belgrad'ın fethinden sonra ona bir fetihnâme gönderilmesi bu iddiayı ayrıca destekler mahiyettedir. Bundan başka Rumeli beylerinin askerleriyle birlikte beylerbeylerinin yanında toplanmalarına dair emirler çıkarıldığı gibi ordunun ihtiyacı olan develerin toplanması, Rumeli'ye geçirilerek zahire yükletilmesi hususunda Anadolu'daki kadılara da hükümler gönderilmişti. Bu arada hazırlıklar devam ederken Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa padişahın emri muvacehesinde, İstanbul'dan hareket etmiş ve İpsala taraflarına giderek asker toplama işleriyle meşgul olmaya başlamıştı. Karadeniz'in Tuna sahillerine kadar olan yerlerinin muhafazası için de Danişmend Reis, 50 çektiriden müteşekkil donanma ile

[118] İbn Kemal, Belgrad seferi öncesi akıncıların faaliyetlerini genel ifadelerle belirtir: X. Defter, s. 48-50.

[119] Osmanlı kaynaklarında elçinin katliyle ilgili bilgi yoktur: Bk. H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu*, s. 15-16. Gelibolulu Mustafa Âlî, Macar kralının haraç talebi için giden çavuşu bırakmadığını yazar: *Künhü'l-ahbar*, s. 544. Hammer meseleyi tartışmaya açıp katledildiklerini ve cesetlerin Tata yakınlarındanki bir göle atıldığını belirtir: *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. M. Ata, İstanbul 1332, V, s. 271. Onun öldürülmeyip uzun süre mahpus kaldığı, 1524'teki görüşmeler için onun devreye sokulması yönünde düşünceler olduğu, Ayas Paşa'nın elçilik vazifesiyle yollanan görevlinin hayatta olup olmadığını sorduğu gibi bilgiler için bk. P. Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", trc. Ö. Kolçak, *Tarih Dergisi*, S. 40, İstanbul 2004, s. 30-31.

bu taraflara gönderildi. Ayrıca 400 at gemisi yapılması emredildi. Padişah ise 10 Cumadelahıre 927'de (18 Mayıs 1521), bizzat ordusunun başında olduğu halde İstanbul'dan Belgrad üzerine hareket etti.

Bu ilk seferine çıkma arifesinde Sultan Süleyman kendisini İstanbul halkına göstermek ve aynı zamanda mutad seremoniyi icra etmek istedi. İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce Eyüb Sultan'a gitti, burada fakirler için 30.000 akçe dağıttı, 100 koyun sadaka etti. Sonra babasının mezarına giderek duada bulundu, yine sadaka verdi, o sırada inşaatı süren cami ve türbe için mimara talimatlar vermeyi de ihmal etmemişti. Oradan ayrıldıktan sonra meratibe göre önce Fatih Sultan Mehmed, ardından da II. Bayezid'in türbelerini ziyaret etti, yine 30.000'er akçe dağıttı. Bursa ve Edirne fukarasını da göz ardı etmeyerek bu iki şehre 100.000'er akçe yollattı. Ama daha iş bitmemişti, İstanbul'daki suleha, ulema ve mevaliye durumlarına göre 3000 ila 10.000 akçe in'amlar tahsis etti[120]. Şüphesiz bu büyük "royal" gösteri halk nezdinde de yeni sultan için girişeceği sefer dolayısıyla büyük bir etki icra etti. Onların hayır dualarını almış oldu, ne de olsa meşru bir sultan olarak itibarını onlar nezdinde "bol bahşişlerle" hayli yükseltmişti.

Sultan Süleyman, Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa'yı Belgrad üzerine gönderdikten sonra, kendisi de 28 Mayıs'da Edirne'ye geldi. Burada orduya Rumeli kuvvetleri de katıldı. Oradayken hemen Divân tertip ettirdi ve daha çok protokol görüşmeleri icra edildi, hediyeler verildi ve alındı. Ardından avlanmak bahanesiyle Edirne civarını gezmeye çıktı, etrafı teftiş etti. Sonra 7 Haziran'da ordu Filibe'ye vasıl oldu. Burada Divân toplanarak müşaverede bulunuldu ve toplantıda genel olarak sefer esnasında nasıl hareket edileceği, kat edilecek yolun kolaylık ve zorlukları konuşuldu. Ordunun Sofya'ya varması ile derhal Divân kurularak, seferin nereye tevcih edileceği konusunda karar alınmaya çalışıldı.

Burada başlıca iki fikir ortaya çıktı. Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa, Sabacz (Böğürdelen) hisarının alınmasını, sonra Macaristan'ın merkezi Budin üzerine yürünmesi fikrinde idi. Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa ise, Macaristan'ın kilidi mesabesinde olan Belgrad'ın alınması görüşünü hararetle müdafaa etmektey-

Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i, haz. A. Akgün, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 64-65.

di. Divân'da ortaya atılan bu mülâhazalardan ilkinin, Belgrad hedefini daha da ileri götürme ihtimali bakımından padişah üzerinde müessir olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim alınan bu karara göre geride kalan Belgrad'dan herhangi bir yardım gelmesi ihtimaline karşı oranın şimdiden muhasarası Pîrî Mehmed Paşa'ya yeniden emredilmiş; padişah da Ahmed Paşa'yı önceden Böğürdelen üzerine göndermiş, kendisi onun arkasından hareket etmişti. Ayrıca ordu daha Sofya'dan ayrılmadan, ordunun ihtiyacı için Sofya, Semendire, Alacahisar taraflarından istenilen 10.000 araba yükü zahire ulaşmış, bunlar Anadolu'dan getirilen develere yükletilmiş, ücretleri de hazineden peşin olarak ödenmişti[121].

Resim 4: Belgrad Kuşatmasını tasvir eden bir Osmanlı planı

Sultan Süleyman otağını Sava suyu kenarına kurdu, nehir üzerine köprü yapılmasını emretti. Burada akıncı beylerine hükümler gönderilerek, bunlardan Mihaloğlu Mehmed Bey'e bağlı olan kuvvetlerin Macaristan'a yürümesi, Ömer Beyoğlu Hasan Bey idaresindekilerin ise ordugâha gelmeleri istenildi. Böylece Sultan Süleyman'ın Ahmed Paşa'nın fikri muvacehesinde Budin üzerine yürüyerek burası alınmak suretiyle geride kalan yerlerin – Belgrad kalesi gibi – ele geçirilmesinin kolay olacağı düşüncesine sahip bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu arada asıl ordudan Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa kumandasındaki kuvvetler 1470'te inşa edildiği bilinen Böğürdelen kalesi önüne gelmiş bulunuyordu. Macar tarihlerinden de istifade ederek bu döneme ait bilgi veren

[121] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 24a.

Osmanlı tarihçisi Peçuylu'nun, Belgrad'ı tazyik için vaktiyle Semendire beyi Şaban Bey tarafından yapıldığını ve Macarların bu kaleye "Şabaş" adını vermelerinin de bu sebebe dayandığını yazdığı[122] Böğürdelen kalesi, Osmanlı kuvvetleri tarafından büyük bir mücadele neticesi 7 Temmuz'da feth olundu. O esnada Böğürdelen yakınında bulunan Sultan Süleyman fethin ertesi günü şehre girmiş: *Evvel feth ettiğüm kal'adur, ma'mûr olmak gerekdür* diyerek, kalenin tamirini emretmişti. Daha sonra buradan hareketle Sirem tarafına geçmişti.

Belgrad'ın muhasarası ile uğraşan Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa ise Belgrad karşısındaki Zemin kalesinin fethi için Semendire beyi Hüsrev Bey'i vazifelendirmiş; Hüsrev Bey yoğun top atışı ile kaleyi 12 Temmuz'da ele geçirmişti. Hüsrev Bey aslında Osmanlı ordusunun intikalinden önce 3 Temmuz'da Belgrad etrafını ihata ederek geçiş yerlerini kontrol altına almış ve etraftaki kale ve varoşları yakarak Belgrad'ın çevreyle irtibatını tamamen kesmişti[123]. Aynı zamanda ikinci vezir olan ve padişahın bir başka kız kardeşi Şahzade Sultan ile evli bulunan sonradan "Çoban" lakabıyla anılacak olan Mustafa Paşa yine sadrazam tarafından Salankamen taraflarına yollanmıştı.

Bu esnada Sultan Süleyman Belgrad muhasarasının kaldırılıp bütün kuvvetlerle Budin üzerine gidilmesini kendisine telkin eden Ahmed Paşa'nın sözlerine uyarak, Belgrad muhasarasının kaldırılması kararını almıştı. Bu karar gereği Pîrî Paşa çaresiz kalarak muhasarayı kaldırıp topları çekmeye başlamışsa da, Mustafa Paşa ve Yahya Paşa oğlu Bâli Bey'in tesiriyle Sultan Süleyman kararını değiştirdi. Zira Salankamen'den gelen Mustafa Paşa mevcut hâli padişaha arz ederek daha önceleri kendisinin de tasvip etmediği Belgrad'ın muhasarası işinin şimdi daha da önem kazandığını ifâde etmişti. Ayrıca Bâli Bey'in de sözlerinin tesirli olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka sonbaharın yaklaşması, nehir üzerine kurulan köprünün yıkılmasıyla ordunun geçişinin zaman alacağı gibi mülahazalar padişahın eski fikrinin değişmesine yol açmıştı. Pîrî Paşa'ya: *Vezirim Mustafa Paşa âsitân-ı muhalledü'l-ikbâle tafsil-i ahvâl-i Belgrad'ı arz etmekle inân-ı azm-i hümâyûnum ol savba münsarif kılındı. Gönderdiğim topları dönderesin ve muhasara-i hisara kemakân meşgul olasın* şeklinde gönderdiği

Peçuylu, *Tarih*, İstanbul 1283, s. 68.

Hüsrev Bey'in arzı: TSMA, nr. E. 755/28 [6214/1]: 27 Receb'te ihata Belgrad'ı kuşattığı; etrafındaki iki kale (Becanye ve Zemin) varoşu yaktığı, dört gündür burada olduğu hakkında.

emirle Belgrad konusundaki tereddütleri tamamen ortadan kaldırdı[124].

Nihayet 1 Ağustos'da Zemin civarında yüksek bir mahalde otağını kurduran Sultan Süleyman: *Bu asıl sa'b hisâr görülmüş değildir* diyerek Belgrad'ın kat'i olarak muhasarası emrini verdi. Pîrî Paşa'nın güney, İkinci vezir Mustafa Paşa'nın kuzey, Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa'nın batı tarafındaki ada cihetlerinde toplar yerleştirerek ve hendekler, metrisler kazarak başlattıkları muhasara birdenbire şiddetlendi, Osmanlı kuvvetleri dış kaleye girdi. Dış kaleye girildikten sonra, iç kalenin alınması için kulelerin birine doğru lağımlar yani yer altından tüneller kazılmış ve bunun neticesi kule çökertilmiş, iyice çaresiz kalan kale müdafileri şehri Osmanlılar'a teslim etmek mecburiyetinde kalmışlardı (25 Ramazan 927 / 29 Ağustos 1521).

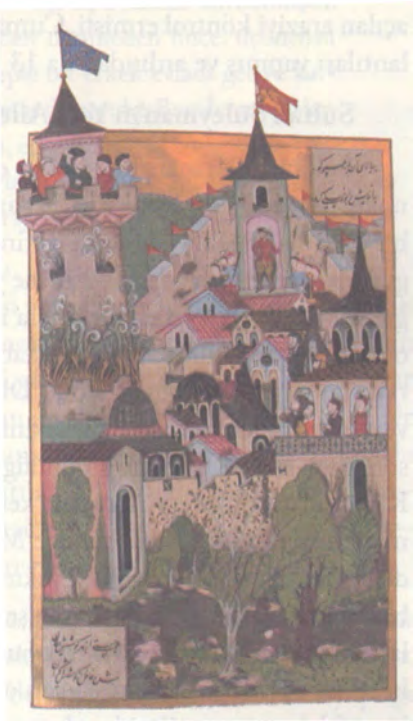
Resim 5: Sultan Süleyman Belgrad önlerinde

Belgrad'ın fethi şüphesiz Sultan Süleyman'ı tarifsiz bir sevinç içinde bırakmıştı. Zira o şimdi büyük atası Fatih Sultan Mehmed'in başaramadığı çok önemli ve güçlü bir kaleyi elde etmiş muzaffer bir sultandı. Ertesi günü şehre girerek, İslami adetler uyarınca camiye çevrilen büyük kilisede Cuma namazını kıldı, daha sonra da askerlere ve beylere bahşişler dağıttırdı. Ayrıca Belgrad ahalisinden Macaristan'a gitmek isteyenlere müsaade etti, Belgrad'da kalmak isteyenleri de cizye mukabilinde yerlerinde bıraktı. Bir kısım Belgrad ahalisi İstanbul'a getirtilmiş, bunlar Büyükdere üstündeki Belgrad köyünü kurmuşlar, buradaki ormana da isimlerini vermişlerdir. Bir tarihçi bunların kendi talepleriyle başka bir yerde ikamet ettirilmelerini istediklerini, bunun üzerine ulufeci ağasına emir yollanarak onların muhafaza altında "İstanbul nevahisine

[124] *İbtihâcü't-tevârih*, s. 75.

gönderilip ziraate ve imarete meşgul olmaları karşılığı üç yıl tekâlif türü vergilerden muaf olmaları" emrinin çıktığını yazar[125].

Belgrad'ın fethi haberi, Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Ferhad Paşa'ya ve Venedik dojuna birer fetihnâme ile bildirildi. Ayrıca fetihten sonra Belgrad'ın muhafazası, Semendire ile birlikte 900.000 akçe haslarla Yahya Paşa oğlu Bâli Bey'e tevcih olundu. Rumeli kesiminde namlı akıncı bey ailesine mensup olan Bâli Bey aynı zamanda II. Mehmed'in kızdan torunu Göde Ahmed Bey'in kızıyla evliydi. Fakat hanımının uygunsuz hareketleri yüzünden çok zor duruma düşmüş, bu tecrübeli ve cesur asker, şerefini kurtarmak için uğraşarak hayli üzüntülü günler geçirmişti[126]. Bosna'ya ise Saraybosna şehrinin büyük bir merkez haline gelişine öncülük edecek olan Hüsrev Bey tayin kılınmıştı. Ayrıca Belgrad'ın tamiri için 20.000 altın tahsis eden ve cami, imâret, mescit gibi binaların inşasını emredip şehre 3000 muhafız tayinini ve erzak yerleştirilmesini buyuran Sultan Süleyman bilhassa surların evvelkinden daha güçlü bir şekilde

Resim 6: Belgrad Kuşatması sırasında kale içindekilerin tasviri

İbtihacü't-tevârih, s. 82. Bu sürgünler ve ayrıca sefer için bk. F. M. Emecen, "XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi: Gelibolu'da Sirem Sürgünleri", *Osmanlı Araştırmaları*, X (1990), s. 161-179. Keza Belgrad seferinin Macar tarihi bakımından ehemmiyeti: Fr. Szakaly, "Nandorfehervar 1521: The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian-Ottoman Military and diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, Budapest 1994, s. 48-76.

[126] Ç. Uluçay, *Haremden Mektuplar*, İstanbul 2011, s. 58-62. Uluçay, Bali Bey'in hanımının II. Bayezid'in kızı Hümaşah olduğunu belirtir. Bu kadının sebep olduğu skandal saraya mektupla bildirilmiştir. Mektubun muhatabının Sultan Selim olduğu da belirtilir. Bali Bey için ayrıca bk. P. Fodor, "Wolf on the Border: Yahyapaşaoğlu Bali Bey (?-1527). Expansion and Provincial Elite in the European Confines of the Ottoman Empire in the Earlyı Sixteenth Century", *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on his Seventieth Birthday*, ed. P. Fodor vd., Budapest 2019, s. 57-88.

"berkitilmesi" işine azami dikkat edilmesini de istemişti. Yine verdiği emirle Belgrad kalesinin etrafını açtırıp temizletmişti. Ormanlık alanlarda ağaçlar kesilmiş ve bu iş için çok sayıda asker vazifelendirilmişti. Bu talimatları verdikten sonra da Sultan Süleyman, daimi âdeti haline getireceği üzere ava çıkmış ve açılan araziyi kontrol etmişti. Cuma namazı için Belgrad'a dönerek Dîvan toplantıları yapmış ve ardından da 13 Eylül'de İstanbul'a hareket etmişti.

Sultan Süleyman'ın Yeni Ailesi/Hanesi ve Hürrem Sultan

Sultan Süleyman Belgrad'ın elde edilmesiyle şimdilik ilk amacına ulaşmıştı. Burasını bir askeri üs yaparak Batı'da Hristiyan dünyasına karşı yeni bir gaza hareketini gündeme getirebilirdi. Muhtemelen bu ilk zaferinin haklı gururu içinde Belgrad'dan Edirne'ye doğru hareket ederken bütün bu duyduğu sevinci gölgeleyecek bir acıyla sarsıldı. Yolda iken Niş yakınlarında büyük oğlu Şehzade Murad'ın ölümü haberini 21 Şevval 927'de (24 Eylül 1521) alarak son derece müteessir oldu. Diğer oğullarıyla teselli bulacağını düşünerek ve yol boyunca avlanarak 9 Ekim 1521'de Edirne'ye ulaştı. Fakat aynı ayın sonlarına doğru İstanbul'a döndüğünde diğer oğlu Mahmud'un ölümü (1521 Kasım ayı sonu) ile birlikte bir kere daha sarsılmıştı[127]. Her tarafta büyük bir matem havası hâkimdi, Şehzade Mahmud'un cenazesi kardeşi Murad gibi dedeleri Sultan Selim'in türbesi yakınına defnedilmişti[128]. O sırada sarayda çiçek hastalığı yaygınlaşmış, iki küçük şehzade bu bulaşıcı hastalığın kurbanı olmuşlardı. Nasılsa Şehzade Mustafa bu hastalığa ya yakalanmadı ya da hastalıktan kurtularak iyileşti. Hayattaki son oğlunun iyileşmesi Sultan Süleyman'ı rahatlattı, fakat o zaman ileride tahtına göz diktiği iddiasıyla kurtuluşuna sevindiği oğlunu bizzat öldürteceğini hatırına bile getirmemişti. Şimdi oğlu Mustafa ve annesi Mahidevran birden bire sarayda öne çıkmıştı.

Fakat her an bu tek erkek evladının da hayatı tehlikede olabilirdi. Hanedanın devam etmesi gerekiyordu. Muhtemelen bunu düşünen annesi ve kız kardeşleri, ona yeni cariyeler sunarak, doğacak yeni erkek evlatlarla hanedanı kuvvetlendirmek istiyorlardı. Bazı Venedik raporlarında, Sultan Süleyman'ın hareme kapandığı, kendisine pek çok eş sunulduğu konusunda

İbn Kemal, X. Defter, 114-116, 118-120; Ârifi, Murad'ı sekiz yaşında, Mahmud'u altı aylık (yaşında?) gösterir: *Şehnâme*, s. 66 (113b-116b). *Kenzü'l-cevâhir*'de Murad'ın sekiz, Mahmud'un yaşının ise 6'ya henüz vardığı yazılıdır: haz. A. G. Fidan, s. 327-328. *İbtihacü't-tevârih*'de Murad'ın sekiz, Mahmud'un beş yaşında olduğu beyanı vardır: s. 84, 86.

[128] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 45a.

dedikoduların yer alması, aslında böyle bir ihtiyacın sonucuydu. 1522 yılında raporu Venedik senatosunda okunan Venedik elçisi Marco Minio, bu olaylarla ilgili şöyle yazar[129]:

> Sadece birkaç gün içinde ikisi erkek, biri kız üç evladını kaybetmiştir. Bunlardan ikisi Sultan Belgrad seferinden dönmeden önce, üçüncüsü döndükten sonra vefat etmiştir. Bu sebeple bir erkek evladı geriye kalmıştır. Bu çocuk da bir yaşını biraz geçmiş durumda. Ben İstanbul'dan ayrılmadan önce iki çocuğu daha doğdu, eğer Sultan ölürse devleti büyük bir karmaşanın içine düşer, fazlasıyla şehvet düşkünü olduğu söyleniyor, sık sık kadınların bulunduğu saraya gidiyor, düzensiz bir hayat sürüyor.

Bununla birlikte Sultan Süleyman şahsi zevklerini "Harem"e dayalı olarak öne çıkaran bir hükümdar gibi gözükmemektedir. Hanedanın yeni varislere sahip olması gerekliliği onu bir ölçüde yeni gözdelerle baş başa kalmaya icbar etmiş gibiydi. Bu sırada tek oğlu Mustafa'nın annesi Mahidevran'dan başka bir çocuğu olmadı, onun yerine kendisine Manisa'dan gelirken veya İstanbul'da tahta cülusundan hemen sonra haremine katılan ve o vakitler dikkatini çekmeyen, pek güzel olmayan ama çekiciliği ve cazibesiyle öne çıkan yeni bir cariyeden yani Hürrem Sultan'dan erkek çocukları dünyaya gelmeye başladı.

İşte, Sultan Süleyman'ın yeni bir "aile/hane" kurması, hanedanına yeni üyeler kazandırmak amaçlı olarak bu vefat olaylarının hemen sonrasına rastlar. Bu yeni "hane" ise Hürrem Sultan'ın 1522'den itibaren birbiri ardınca yaptığı doğumlarla başlar. Kısaca Sultan Süleyman'ın artık Manisa'dan İstanbul'a taşıdığı ve Mahidevran'ın temsil ettiği eski hanesi giderek ikinci planda kalmaya başlayacaktır. Bütün bu olayların başlangıcı ise bu iki oğlunu ve belki de diğer kız çocuklarından bir-ikisini kaybettiği çiçek salgını olmuştur. Bütün bunların kaderin bir cilvesi olarak hanedanı kökten etkileyeceğini o vakitler hiç kimse tahmin edemezdi. Artık Hürrem Sultan ön plana çıkmıştı ve bunu kabullenmek istemeyen Mahidevran yahut eski haneyle, dönemin muasır Osmanlı kroniklerine ve resmi kaynaklara hiç yansımayan, ancak Batılı elçi raporlarından çıkarılabilen bir iç iktidar kavgasının ilk kıvılcımları ateşlenecekti.

Hürrem Sultan'ın kendisini haremde kabul ettirmesi aslında pek zor olmuştu. 1524'te bir Venedik elçisinin raporunda "şehvet düşkünü olmayan"

[129] *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî*, s. 13.

Sultanın geceleri sadece bir hanımla kaldığının belirtilmiş olması[130] Hürrem Sultan'ın erkek çocuklar doğurduktan sonra Harem'de padişahın tek hanımı konumuna geldiğini gösterir. Ancak bunun nasıl olduğu konusunda kaynaklar hayli yetersiz bilgi verir[131]. Saraydan çıkan dedikodulara yer veren bazı İtalyan kaynaklarında Hürrem Sultan ile ilgili sözü edilen hikâyelerin gerçekle olan ilgisi hayli şüphelidir. Bununla beraber Sultan Süleyman'a haremi için cariyeler sunulması –gelenek uyarınca- şüphesiz devam ediyordu. Onun Hürrem ile olan ilişkisi ve doğan çocukları dururken bunlarla bir ilişki kurmuş olup olmadığı meselesini kat'i olarak çözmek şimdilik pek mümkün görünmez. Fakat 1526'da Venedik balyosu Bragadin'in duyduğu bir dedikodu bu hususta küçük bir perde aralar.

Resim 7: Batılı bir ressamın fırçasından Hürrem Sultan

Balyosun duyduğuna göre mutad olarak bir sancak beyi Sultan Süleyman'a ve annesi Hafsa Hatun'a birer Rus cariye hediye etmiş, ancak bu durum Hürrem Sultan'ın ağrına gitmiş ve çok üzülmüş. Onun bu durumunu gören Hafsa Hatun, Hürrem'i teskin etmeye çalışarak oğluna verdiği kızı geri almış ve bir sancak beyine eş olarak vermiş. Sultan Süleyman da kendisine hediye edilen cariyenin haremden çıkarılarak başka bir sancakbeyine nikâhlanmasını kabul etmiş. Bu anlatılanların doğru olup olmadığı tabii ki bilinmiyor. Ancak buradan çıkarılabilecek olan ana bilgi, Hürrem'in Sultan Süleyman nezdindeki itibarı ve konumunun yüksekliğidir. Aslına bakılırsa çocuk doğuran bir hanım olarak muhtemelen bu dönemlerde Sultan Süleyman ile beraber olmuyordu. Bu "aylar boyunca" Sultan'ın başkalarıyla bir ilişki kurmuş olması beklenebilir bir durumdu. Hürrem Sultan bunu makul karşılamış olabilir, ancak kendi yerine geçecek ve çocuk verebilecek başka birine tahammül etmesi beklenemezdi. Üstelik sarayda Mahidevran ve belki de

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni, s. 43.

Bu yetersiz bilgiler dolaylı anlatımlarla ancak süslenebilmiştir: Örnek için bk. L. Peirce, *Hürrem Sultan*, s. 70-75.

diğer vefat eden çocukların anneleri gibi kadınlar da düşünüldüğünde onun için durumun daha da vahamet kesbedeceği açıktı. Her şeye rağmen Hürrem Sultan padişahı kendisine bağlamayı bir şekilde başardı. Aralarında büyük bir bağ oluştu, bundan sonra herhangi bir başkasından söz edilmedi. 1523-1526 devresinde ilk defa uzun süre sarayda kalan Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan arasındaki bu sıkı bağlar, iki çocuğun doğumuyla da perçinlenmişti. Mehmed ve Mihrümah seferlerde bulunmadığı ara dönemlerin çocuklarıydı. Üç yıllık dönemde ise 1524'te Selim, ardından da Abdullah doğdu[132]. Beş yılda Hürrem Sultan padişaha dört çocuk vermişti. Böylece adeta "çekirdek" bir hane/ailenin temelleri atılmıştı.

1528-1529 yılına ait saray masraf defterindeki kayıtlar, Sultan Süleyman'ın yakın çevresindeki kadınlar hakkında belirleyicidir. Yapılan tahsisatlar ile ilgili notlara nazaran Sultan Süleyman'ın şahsi hareminde annesi Hafsa Hatun, Şehzade Emir Mehmed'in validesi olarak yazılıp adı belirtilmeyen Hürrem, yine aynı şekilde Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran, Şehzade adlı kızının yine ismi verilmeyen annesi, Teyze (Dayize) Hatun, Gülfem Hatun adlı kadınlar ile daye hatun[133], saray ağası olduğu anlaşılan Yakub Ağa, tavaşiler ve 49 cariye bulunuyordu. Bu durumda hayattaki çocuklarının üç annesinin haremi paylaştıkları, adı Valide sultandan sonra ikinci sırada zikredilen Teyze Hatun'un, yapılan tahsisatların yüksekliğine nazaran önemli bir yeri haiz olduğu anlaşılır. Bu hanımın kimliği konusunda şimdilik söylenebilecek olan tek husus, adından hareketle onun Valide Hafsa Sultan'ın kızkardeşi olduğu yolundadır. 1525-1526 tarihli olduğu anlaşılan bir müşahere defterinde adı Dayize şeklinde yazılmış olup alttaki açıklamada "Teyze Hatun" olarak zikredilmekte ve kızının oğlu olan Mehmed Çelebi'nin yevmiye olarak ayrılan tahsisatı belirtilmektedir[134]. Gülfem'in ise hareminin vazgeçilmez isimleri arasında bulunduğu söylenebilir. Gülfem kendisinin cariyesi olmayıp belki de babası zamanından kalma eski bir saraylı hanım idi. Nitekim I. Selim'in tahta çıkışı sırasında ona

L. Peirce, *Hürrem Sultan*, s. 83-85.

Daye kadının kocası Ahmed eski kapıcıbaşılarından olup müteferrika grubu içinde en başta adı geçer, günlük 100 akçe tahsisatı vardır: TSMA, D. nr. 7843, 4b (Bu defter Ö. L. Barkan tarafından yayımlandı: İFM, 15/1-2, İstanbul 1955, s. 319. Defterin tarihi kayıtta oğulları vesilesiyle adı geçen İskenderpaşa oğlu Hürrem Paşa'nın Karaman beylerbeyi olmasından hareketle 1525-26'ya denk düşer. Barkan tarih veremez).

[134] TSMA, D. nr. 7843, 4b; krş. Barkan, "aynı neşir", s. 320.

yazdığı mektup aralarındaki yakınlığı ortaya koyar[135]. Yine tahsisat tayin edilen şehzadeleri zikredilirken yaş sırasına riayet edildiği Mustafa, Emir Mehmed, Selim ve Bayezid ile kızı Şehzade'nin adlarının sıralandığı görülür[136]. Bu tahsisatlar içinde Mihrümah için herhangi bir pay ayrılmadığı dikkati çeker. Bu durum onun yaşının küçüklüğünden kaynaklanmış olabilir. Şahzade adıyla tanınan kızın ise Mihrümah olmadığı kesin gibidir. Zira Hürrem Sultan'ın diğer çocukları mevcutken sadece ilk erkek evladı olan Mehmed'in validesi olarak tanındığına şüphe yoktur. Osmanlı bürokratları yahut saray kâtipleri, Sultan'ın eşlerini ve hatta annesini adıyla anmaktan "teeddüb" ediyorlardı. Bu durum Sultan'ın eşlerine ve ailesine has bir özellik göstermekteydi.

İlk Diplomasi: Yabancı Elçilerle Yapılan Görüşmeler

Belgrad seferinden döndükten sonra, oğullarının vefatıyla hayli sarsılmış görünen Sultan Süleyman kendisini devlet işlerine verdi. İstanbul'da sarayda Divânı toplayarak halkın işlerini gördüğü gibi yabancı elçileri de kabul etti. Böylece acısını bir ölçüde unutmuş oluyordu. İstanbul'da toplanan müteaddid Divânlar'da, Ragusa (Dubrovnik), Venedik, Rus elçilerini kabul etti. Hususiyle bunlar, hem yeni padişahı tebrik ve hem de hükümetleri namına birer imtiyaz antlaşması koparmak düşüncesindeydiler. Ragusalılar memleketlerinin ihtiyacı için zahire satın almak istiyor, liman ve iskelelerde gümrük vergisi muafiyeti talep ediyorlardı. Rus elçileri ise, padişahın cülusunu tebrik etmiş ve Kırım'dan kendi topraklarına yapılan akınlardan şikâyette bulunmuşlardı. Bu istekler istikametinde Kırım Hanı Mehmed Giray'a, Rusları fazla rahatsız etmemesi tembih edilmiş, ancak Rusların antlaşma teklifi kabul görmemişti. Ragusalılar ise ticaret ve muafiyet hususlarındaki isteklerine erişmişlerdi.

Bu küçük imtiyazlar yanında asıl Venedikliler ile yapılan antlaşma ehemmiyet kazanmaktadır. Venedikliler Sultan Süleyman'a karşı hoş görünüp kendi lehlerine kârlı bir anlaşma yaparken, Sultan Süleyman'ın bu anlaşmayı kabulü

Ç. Uluçay, *Haremden Mektuplar*, s. 56-57.

[136] BA, KK, Masraf-ı Şehriyarî, nr. 7097, s. 59-61, 63. Yazlık ve kışlık giyim tahsisatı olarak Valide Sultan'a 162.979 akçe ayrılırken, Hürrem Sultan'a 18.000, Mahidevran'a 11.400; adı belirtilmeyen Şehzade adlı kızının annesine 11.600 akçe tahsis edilmişti. Dayize Hatun için 11.200, Gülfem'e 3000, daye kadına 11.200, Yakup Ağa'ya 10.000 akçe ayrılmıştı. Keza yiyecek tahsisatı da dört şehzade için küsürattaki küçük oynamalarla hemen hemen aynıydı (57.000). Şehzade'nin ise 28.000 akçeydi.

tasarladığı Rodos seferi arifesinde, Ege ve Akdeniz'de Venedik ile herhangi bir problem çıkmaması düşüncesinden ileri gelmekteydi. Venedik elçisi Marco Minio'nun Osmanlı vezirleri ile yaptığı görüşmelerden sonra, iki taraf arasında 11 Aralık 1521'de bir ahitnâme imzalanmıştır[137]. Marco Minio, bu sırada Osmanlı vezirleri olan Pîrî Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Kasım Paşalar ile sık sık görüştüğünü, cülus tebriki ve yeni bir ahitnâme almak için geç gelmesinin sebebinin kendisine sorulduğunu da bildirir[138].

Ahitnâme 8 Nisan 1522'de Venedik Senatosu'nda okunmuştur. Bu 30 maddelik antlaşma ile ticâret serbestisi ve güvenliği getirilmekte, Venedik'in her üç senede bir değiştirilmek üzere İstanbul'da bir elçi bulundurması kabul edilmektedir. Antlaşmanın diğer maddelerine göre: kaçak esirler iâde olunacak, deniz kazazedelerine dokunulmayacaktı. Her kaptan gemisinden mesul olacak, katiller ve diğer suçlular her iki tarafca karşılıklı olarak geri verilecekti. İki devlet tebaası arasındaki davalarda tercümanlar hazır bulunacak, herhangi bir Venedikli'nin borcu için balyos hapsedilmeyecekti. Venedik tüccarları balyosun ruhsatı olmaksızın Osmanlı memleketlerinde seyahat edemeyecek, bunların ruhsata ve verasete ait davaları Venedik balyosu tarafından görülecekti. Venedik tüccar gemilerinin Kuzey Afrika memleketleriyle ticaretlerine mani olunmayacak, ticaret gemileri, Gelibolu'da değil, İstanbul'da yoklanacaktı. Nihayet Venedik, Kıbrıs ve Zenta adalarına karşılık senede 10. 000 ve 5.000'er dukalık haraç verecekti.

Söz konusu ahitnâme ticâri yönden yeni şartlar getirmemekle beraber bilhassa adli cihetten ehemmiyetlidir. Bu hususiyetleriyle de ahitnâme, Osmanlıların daha sonra yapacakları bu çeşit antlaşmalara esas teşkil etmesi sebebiyle önemini daima koruyacaktır. Antlaşmanın uygulanmasında ilk anlarda birtakım aksaklıkların çıktığı da görülmektedir. Nitekim Venedik gemilerinin eskisi gibi Gelibolu'da arandığının ve gümrük vergisi talebinde bulunulduğunun haber alındığına ve bunun ahitnâmeye mugayir olduğuna dair Gelibolu kadısına hitaben bir hüküm gönderildiği bilinmektedir.

M. Şakiroğlu, "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Anlaşmasının Aslî Metni", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12 (1982), s. 387-404.

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî, s. 16-25; Ayrıca misyonu için bk. E. Bozok, "1520'lerde Venedik'ten İstanbul'a, İstanbul'dan Venedik'e Yansıyanlar: Elçi Marco Minio", *Osmanlı İstanbulu*, V (İstanbul 2018), s. 191-212.

Elçilerle özellikle de Venedik elçileriyle yapılan görüşmelerdeki yumuşak tutum, Sultan Süleyman'ın kararlaştırmış olduğu yeni bir seferi perdeleyecek özellikte idi. Nitekim Minio, Osmanlıların Rodos için hazırlık yaptıklarının farkına varmamıştı. Sultan Süleyman ikinci büyük seferini bir ada olan Rodos'a yapmaya kararlıydı, bunun için deniz kuvvetlerine büyük ihtiyaç olacaktı. O hem karada hem de denizde kudretli bir hükümdar olacağını daha saltanatının başında Hristiyan dünyasına göstermek istiyordu.

İkinci Büyük Sefer-i Hümayun: Rodos (1522)

Dönemin önemli bürokratlarından tarihçi Celalzâde Mustafa Çelebi Sultan Süleyman'ın Rodos'a yönelik niyetini: "Gaza-yı feth-mü'eddâ-yı Rodos'a mâil olup Cenâb-ı Bârî'den isti'ânet eyledi..." diyerek açıklar[139]. Nitekim büyük atası Fatih'in ayak izlerini takip eden Sultan Süleyman, kurmayları olan dört veziriyle derhal yeni seferinin planlarını inceden inceye hazırlamaya başlamıştı. Bir taraftan saray içinde yeni şehzadelerin doğumu beklentisi içindeyken, bir taraftan bütün mesaisini bu büyük sefere teksif etmişti. Bu arada asayişle de ilgilenmekten geri kalmıyordu. Bazı cürm ve kusurlarının tespit edildiği Silahdar Ağası Mehmed Ağa'nın doğrudan padişahın emriyle idamı kapıkulu arasında şok etkisi yapmıştı. Balyos Minio, onun çok zengin ve itibarlı biri olduğunu, fakat idamı için gelen adamlardan haberi aldığında sessizce boyun eğdiğini, kalabalık sayıdaki hizmetlilerinin hiç direniş göstermediklerini not eder[140]. Bu meselenin yanında Sultan Süleyman'ın o sırada küçük yaşta vefat eden iki oğlu için türbe inşasını tamamlattığı da anlaşılmaktadır[141]. Bir ara Yemen'den gelen haberlere dikkat kesilmiş, orada isyan eden İskender adlı birinin bağımsızlığını ilan etmesi üzerine sevkedilen Rumeli kumandanlarından Kemal Bey'in isyanı bastırdığı ve yeniden hutbeyi Sultan Süleyman namına okuttuğu haberiyle sevinmişti[142]. Aynı anda babası döneminden kalma emektar beylerden Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın vefat haberini alarak üzülmüş, onun yerine Anadolu beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı tayin

Celalzâde'nin Rodos Fetihnamesi, haz. M. Yıldız, İstanbul 2013, s. 74.

[140] *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî*, s. 8. Ayrıca idamı için Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 47b-48a.

İki şehzadenin türbesi üstündeki kubbenin tamamlandığı: Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 48a.

Ârifî, *Şehname*, s. 66 (116b-117a).

etmişti. Rodos seferi öncesi bir başka önemli görev değişikliğini Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa'ya vezirlik vererek gerçekleştirmişti. Aynı zamanda lalası olan Kasım Paşa yaşlılığı sebebiyle vezaretten ayrılınca yerine Ahmed Paşa getirilmişti. Şam beylerbeyi Ayas Paşa ise Rumeli beylerbeyi olmuştu[143]. Şam'a Trablus sancakbeyi Ferhad Paşa tayin edilmiş; Karaman beylerbeyi diğer Kasım Paşa Anadolu beylerbeyi olmuş, hakkındaki şikâyetler üzerine bir ara teftişe maruz kalıp isnat olunan suçlardan aklanan Şâdi Paşa ise Karaman'a atanmıştı. Gelibolu sancakbeyi ve kaptanı olan Lala Sinan Paşa Rum (Amasya-Sivas-Tokat) beylerbeyiliğine getirilmişti.

Tam da bu sıralarda Belgrad seferi sonrası ve Rodos seferi arifesinde Sultan Süleyman'ın durumu hakkında küçük bir değerlendirme yapan Minio, İstanbul ve Galata'da 100 büyük 92 küçük geminin hazır bulunduğunu, İstanbul'daki tersanenin büyütülme işinin sürdüğünü, Sultan Süleyman'ı -kendisi İstanbul'dayken- en az iki defa tersaneyi ziyaret ederken gördüğünü, Gelibolu tersanesinin iyileştirildiğini ifade eder. Onun kanunlarına herkesin sonuna kadar uyduğunu, fakat Sultan'ın hem Yahudi hem de Hristiyanların düşmanı olduğunu, tahta çıktığında söylendiğinden çok farklı bir kişilik sergilediğini, çok okuduğu ve bilgili olduğunun bilindiğini ama gereğinden daha katı kararlar almayı da ihmal etmediğini, kendi fikirlerini uygulamakta inatçı davrandığını yazar. Son kertede kanaati onun "çok sulhsever bir kişi" olmadığı, aksine savaşçı bir hükümdar olduğu düşüncesini paylaşır. Hatta Belgrad'ı ele geçirdikten sonra daha da cesaretlendiğini, kendisinden başka büyük icraatlar beklenebileceğini ima eder. Bu arada büyük bir donanma hazırlandığına yönelik haberler almıştır, ancak kendisinin böyle bir gözlemi olmamıştır. Gelibolu'ya gittiğinde de bir hareketlilik olup olmadığını anlamamıştır. Fakat buraya Sakız ve Midilli'den ustalar çağrıldığından haberdardır. Emin olduğu şey Vezir Mustafa Paşa ile görüştüğünde kendisine her yıl olduğu gibi mutat olarak 10 kadırga hazırlattığını ve donanmanın başına daha vasıflı bir kumandan (muhtemelen Palak lakablı Mustafa Bey) getirtileceği şeklinde verdiği cevabına müstenittir[144].

Bütün bu bilgiler Rodos için düşünülen seferin nasıl gizlendiğini ve dışarıya haber sızdırılmadığını göstermesi bakımından manidardır. Donanma

17 Cumadelula 928 (14 Nisan 1522) tarihli Ayas Paşa'nın beylerbeylik beratı: *Kanunname*, 177a.

[144] *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni*, s. 11-12.

hazırlıklarının yapıldığı bilgisi normal zamanlardaki gibi rutin iş olarak elçiye aktarılmış, o da bunu raporuna kaydetmiştir. Bununla beraber yeni bir sefer için donanmanın hazırlanma işine bu sıralarda başlanmış olduğuna şüphe yoktur. Venedik senatosunun sefer hakkındaki bilgilenmesi Andrea Priuli'nin kısa konuşmasıyla yahut 24 Ekim 1522 tarihli raporunun okunmasıyla kesinleşmiş gibidir[145].

Aslında Rodos'a yönelik deniz seferi hiç de kolay olmayacaktı, büyük bir teknik beceri istiyordu. Karadan hareket edecek ordunun da harekât planlarını önceden kararlaştırmak gerekiyordu. Rodos'un öncelik kazanması aynı zamanda Akdeniz hâkimiyeti bakımından önemliydi. Ada, çok işlek bir yol olan Kahire-İstanbul deniz yolu hattı üzerindeki Hristiyan ileri karakolu niteliğini taşıyordu. Böyle bir askeri sefer ancak kuvvetli bir donanma ile gerçekleştirilebilirdi. Sultan Selim'in yaptırdığı tersane ve son dönemlerinde hazırlattığı büyük donanma bu iş için ek bir hazırlık gerektirmeyecek derecede kolaylık sağlayacaktı. Ayrıca Rodos seferi arifesinde adaya vaki olabilecek yardımlarla ilgili teşebbüsler konusunda istihbarat da alınmaya çalışılmıştı. Yanya sancakbeyi Hüsrev Bey'in ilettiği haberi Frenk Mustafa adlı bir Osmanlı casusu Divân'a bildirmişti. Papa'nın meclisine bile sızarak haber alacağını söyleyen Frenk Mustafa, Napoli'ye geldiğinde burada İspanya'nın 100 gemisi olduğunu görmüş, Tunus ve Cerbe niyetiyle hazırlık yaparken, Rodos'a yönelik Kurdoğlu'nun faaliyetlerini duyunca hemen gemileri silahlandırdıklarını, içine koydukları atları çıkardıklarını, Rodos'un idarecisi konumundaki "üstad-ı azamından" gelen yardım talebi üzerine "Françe", İspanyol, Papa, Macar ve Venedik temsilcilerinin Verona'da toplandıklarını belirtmişti[146].

O sıralarda Rodos, aynı zamanda dini bir vasfı olan ve tapınak şövalyelerinden oluşan ve çeşitli milletlerden teşekkül eden St. Jean Şövalyeleri'nin idaresi altındaydı. Bu şövalyeler 1309'dan beri Rodos ve civar adaları ellerinde bulunduruyorlar, ayrıca Batı Anadolu sahillerinde dahi hâkimiyetlerini tesise çalışıyorlardı. Hospitaller tarikatına bağlı şövalyeler itaat, yoksulluk ve bekârlık yemini etmiş fanatik bir gruptan oluşuyor, asıl amaçlarını kutsal topraklar-

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni, s. 39.

[146] TSMA, nr. E. 11793. Tarihsiz olan bu raporun I. Selim döneminde akim kalan Rodos seferiyle de bağlantılı olma ihtimali varsa da Hüsrev Bey'in konumu dolayısıyla Belgrad seferi sonrasına denk düşmesi daha muhtemeldir.

da yaralanan Hristiyanlara bakmak onları iyileştirmek olarak ilan ediyorlardı. Ama şimdi kutsal topraklar Müslümanların elinde olduğundan onların gemilerine yaptıkları baskınları, dini bir görev telakki etmeye başlamışlardı. Bunlar bir ölçüde kendi "cihatlarının peşinde koşan" bir korsan topluluğu durumundaydı[147]. Şövalyeler Timur tarafından çıkarılana kadar, uzun bir müddet İzmir'i ellerinde tutmuşlar, daha sonra da Bodrum'a yerleşerek burada bir kale inşa edip bu kıyılarda âdeta "kuş uçurtmaz" olmuşlardı. Bir süre sonra Osmanlılar aleyhinde ittifaklara girip Haçlı donanmalarına üs temin eden, Osmanlı ticaret gemilerine ve Anadolu sahillerine saldıran korsan gemilerine yataklık yapan şövalyeler, karşılarında Anadolu'da birliği kurmaya çalışan Fatih Sultan Mehmed'i bulacaklardı. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı-Venedik muharebeleri sırasında aleyhde faaliyetlerde bulunan St. Jean Şövalyeleri'nin üzerine gitmek niyetinde idi. Çok geçmeden Venedik ile antlaşma imzalar imzalamaz 1480'de Mesih Paşa'yı Rodos üzerine göndermiş, burada cereyan eden çetin mücadeleler bir netice vermemiş, Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştı[148].

Sultan Selim zamanında Suriye ve Mısır'ın ele geçirilmesiyle başlayan Doğu Akdeniz sahilleri üzerindeki hâkimiyet, İstanbul ile bu yeni fethedilen yerlerdeki limanlar arasında vuku bulacak seyrüseferin emniyeti açısından yeni tedbirler almayı lüzumlu hale getiriyordu. Rodos bu çok önemli ticaret ve hac yolu üzerinde Hristiyanlığın tehlikeli bir ileri kalesi durumunda bulunuyordu. Ayrıca Rodos şövalyeleri Sultan Selim devrinde olduğu gibi Sultan Süleyman'ın ilk zamanlarında da korsanlık faaliyetlerine hiç ara vermemişlerdi. 1516'dan bu yana Divân'a ulaşan istihbaratta ve raporlarda bu husus başta gelen bir mesele olarak yer bulmuştu. Mesela 1518-1519'da özellikle Eğriboz adasına yönelik faaliyetlere dair bir dizi şikâyet Divân'a ulaşmıştı[149]. Birinde şöyle deniliyordu:

> Sancak beği sefere gideliden beri hod İstanbul'dan ve Gelibolu'dan ve Selânik'den ve İzdin'den âyende-revende rençber gemileri gelmez oldu-

Genel olarak Akdeniz korsanlığı için bk. E. S. Gürkan, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700,* İstanbul 2018.

N. Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, trc. T. Altınova, İstanbul 2000; E. Kollias, *The Knights of Rhodes: The Palace and the City,* Athens 1996; D. Delhoume, *le Turc et le Chevalier*, Limoges 2004.

İlgili belgelerin değerlendirilmesi: Vatin, *Rodos Şövalyeleri*, s. 434-447.

> lar gelseler dahi ekseri alınıp Müslümanları Rodos'a iletirler, Eğriboz sancağına müteallik hassa-i padişahda ne kadar iskele var ise muattal olmuştur...[150]

Bir diğerinde ise şu ayrıntılar söz konusuydu:

> Mezkûrân zimmilerden teftiş olunup beş pâre kayık ve iki kalyatadur dediler... karyei garet edip halkını Rodos'a iletmişler idi, içlerinde sipahi taifesinden Mehmed nam sipahi avratı ve oğlancuklarıyla Rodos'da iki yıl mikdarı mahbus olup kendüyü satun alup çıkmıştır. Ol mel'unların ekseri ve reisleri Rodos kâfirleriyle Venedik adalarında...[151]

Şüphesiz benzeri faaliyetleri Osmanlı tarafına bağlı korsanlar da icra ediyorlardı. Ama özellikle karşı tarafın daha sistemli korsanlıkları ticari anlamda önemli iskeleler ve hanedanla bağlantılı gelir kaynakları için tahripkâr bir özellik gösteriyordu. Rodos'un alınması korsanlığı bitirecek bir adım değildi, fakat en azından Mısır'a uzanan yolun emniyetini temin edecek büyük bir atılım olacaktı. Stratejik gerekçeler burada yeniden kendisini gösterdi. Rodos hedefi biraz sonra Ege adaları hâkimiyetine dönüşecek bir vasat yakalamakta gecikmeyecekti.

Rodos şövalyelerine kesilen faturalar, alacaklıyı haklı çıkarır bir mahiyet arzetmiyor da değildi. Nitekim yeni sultanın ilk yıllarında isyan bayrağını açan Canbirdi Gazalî'ye büyük ölçüde yardımda bulunmuşlar, onunla ittifak yapmışlardı. Aynı zamanda Şah İsmail gibi davranmayarak ittifakın faal bir üyesi olmuşlar, Osmanlı ticaret ve hac gemilerine saldırarak pek çok esir almışlar, bunları ağır işlerde çalıştırmaya başlamışlardı. Sultan Selim'in son seferinin hedefi olan ancak türlü stratejik sebeplerle vazgeçtiği Rodos, yeni sultanın önünde aciliyet kesbedecek bir önem arzediyordu. Sultan Süleyman'ın babasının akim bıraktığı işi tamamlama vakti gelmişti. Belgrad'ın fethinden sonra şimdi bu kara zaferini Rodos'u alarak süslemek iktidarı açısından çok büyük önem arzediyordu. Böylece Belgrad'da olduğu gibi Fatih Sultan Mehmed'in başaramadığı bir iş daha gerçekleştirilmiş olacaktı. Belgrad'ın fethi Sultan Süleyman'ı bu yolda cesaretlendiriyordu. Ayrıca Rodos'da bulunan bir şehza-

[150] Vatin, *Rodos Şövalyeleri*, s. 437-440.

Vatin, *Rodos Şövalyeleri*, s. 445-447. Rodos şövalyelerin yardımcı olduğu Venedik korsanlarının listesi: *age.*, s. 441-444.

denin, Osmanlı taht varisi olarak şövalyeler tarafından ortaya çıkarılması ihtimali de bir ölçüde seferin gerekçeleri arasında yer bulmuştu.

Bu taht varisi II. Bayezid ile saltanat mücadelesine girişen kardeşi Şehzade Cem Sultan'ın oğlu Murad'dı. Cem'in Avrupa'ya nakli sırasında Rodos'a getirilen Murad'ı şövalyeler bir koz olarak ellerinde tutmayı kendi menfaatleri açısından münasip görmüşlerdi. Rodos'da Hristiyanlığı kabul eden Murad ile bir ara Şah İsmail de ilgilenmişti. Safevî hükümdarı Şah İsmail, "Gran Maestro" (üstad-ı azam/ şövalyelerin reisi) Emery d'Amboise'a mektup göndererek Murad'ın serbest bırakılmasını istemiş; Çaldıran mağlubiyetinden sonra da bu kez Fabrizio de Caretto'ya bir başka mektup yollayarak Türklere karşı yeniden bir sefere hazırlandığını ve Murad'ın kendine verilmesini talep etmişti. Hatta bu tekliflerin reddi, Şah İsmail'i yine de yıldırmamış, 2 Mayıs 1521'de bu defa bir elçiyi Rodos'a göndermiş, bu Safevî elçisi Murad ile görüşmüş, fakat bir netice alamayarak geri dönmüştü. Murad'ın üzerinde sadece Şah İsmail değil aynı zamanda Papalık da ehemmiyetle durmaktaydı.

İşte Sultan Süleyman bu siyasi ve stratejik sebeplere dayanarak Avrupa'ya yeni bir sefere çıkmadan önce Rodos problemini halletmek mecburiyetinde olduğu düşüncesindeydi. Bunun için ortam da gayet müsait vaziyetteydi. Zira bu sıralarda Avrupa'da siyasi durum hayli çalkantılıydı. Bir taraftan I. François ile V. Karl arasındaki mücadele devam etmekte, diğer taraftan Reformcularla Papalık arasında çekişme başlamış bulunmaktaydı. Yani onların Rodos'la ilgilenebilecekleri ve yardımda bulunabilecekleri ihtimal dâhilinde gözükmemekteydi. Öte yandan Akdeniz'de Rodos ile alakadar olabilecek tek devlet olan Venedikliler ise, eskiden beri ticari menfaatlerini zedelememek için Osmanlılarla iyi geçinmek politikasını sürdürmekteydi. Bunu gayet iyi bilen Sultan Süleyman, onları da iki devlet arasında tecdid edilen ahitnâme ile kendine çekmişti; dolayısıyla herhangi bir yardımda bulunmaları ihtimali söz konusu değildi.

Nihayet İstanbul'da Divân toplanarak, sefer hususu görüşülmüş, Divân erkânının fikirleri alınmıştı. Devlet ileri gelenlerinin bir kısmı, Rodos kalesinin çok kuvvetli bir şekilde tahkim olunduğu ve bu sebeple uzun müddet muhasaraya dayanabileceği, bu süre zarfında Avrupa'dan yardım görebilmesinin muhtemel olduğu fikriyle tereddüt içinde idiler. Ancak Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa, ikinci vezir Mustafa Paşa ve Kurdoğlu Muslihiddin Reis,

Avrupa devletlerinin birleşmesinin şu sıralarda mümkün olamayacağını söyleyerek, müstereddit davranan Divân üyelerini iknaya muvaffak olmuşlardı. Bu tartışmalar neticesi, Divân'da Rodos'a sefer açılması kararı alındı[152].

Harp hazırlıklarına başlamış bulunan Osmanlı ordusu, hem deniz ve hem de karadan Rodos üzerine gidecekti. Sefer için ordunun ihtiyacı olan azeb ve kürekçiler, Anadolu ve Rumeli eyaletlerinden sağlandı, Karaman'dan da zahire tedariki için emirler gönderildi. Bu arada Rodos seferi için Ahmed Paşa serdar olarak tayin olunmayı arzu etmişse de bu vazife Pîrî Paşa'nın da tavsiyesi ile ikinci vezir Mustafa Paşa'ya tevcih olunmuştu. Diğer taraftan bu hazırlıklardan haberdar olduğu anlaşılan Rodos üstad-ı azamı Philippe Villiers de l'Isle Adam, muhtemel bir muhasaraya karşı bazı tedbirler almaya başlamıştı: Kale tahkim edilmiş, surlar onarılmış, lüzumlu yiyecek ve erzak depolatılmış, Girit'ten ücretli asker toplatılmış, şehrin önündeki iki liman Türk gemilerinin yanaşmasının önlenmesi amacıyla zincir çekilerek kapatılmıştı. Ayrıca Papa ve Fransa'dan da yardım talebinde bulunulmuştu. Ancak bu istek yukarıda da belirtildiği üzere gerekli ilgiyi görmeyecekti.

10 Receb 928'de (5 Haziran 1522) Serdar Mustafa Paşa komutasındaki 300 gemiden mürekkep donanma İstanbul'dan hareket etti, yolda donanmaya Gelibolu kaptanı Palak Mustafa Bey idaresindeki bazı gemiler de katıldı. Donanmanın hareketinden sonra, Sultan Süleyman törenlerle sefer için 21 Receb/16 Haziran'da Üsküdar yakasına geçmişti. Bu esnada, 14 Haziran'da İstanköy adasına saldıran Osmanlı donanması, daha sonra Rodos yakınlarında küçük bir ada olan Gnido'ya varmış bulunuyordu. Burada bir Osmanlı elçisi, Sultan Süleyman'ın üstad-ı azama, şövalyelere ve Rodos halkına hitab eden mektubunu, Philippe de l'Isle Adam'a sundu. Bu mektupta, Rodos şövalyelerinin itaat etmeyi kabul ettikleri takdirde hürriyetlerinin sağlanacağı, mallarına halel gelmeyeceği bildirilmişti. Bunun üzerine toplanan şövalyeler meclisi, bu teklifi halka duyurmamak ve hiçbir cevap vermemek kararını aldı. Şövalyelerin bu teklifi sükût ile reddetmeleri üzerine Osmanlı donanması 24 Haziran'da Rodos şehrinin 12 mil güney-batısındaki Villanuova mevkii önlerine gelerek demir atmış ve Serdar Mustafa Paşa başkanlığında bir meclis toplanarak ya-

Bu hususta İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 313. Dönemin kaynaklarında temas edilmez. Chalcocondyle Zeyli'nde bu konuya ayrıntılı olarak yer verilir ve Kurdoğlu'nun Rodos'a karşı amansız düşmanlığından söz edilir: Chalcocondyle, *Histoire*, s. 419.

pılacak işler müzakere edilmişti. Yapılan görüşmeler neticesi Sultan Süleyman Marmaris'e gelinceye kadar donanmanın muhasara hazırlıkları ile meşgul olması, bu arada hafif gemilerden müteşekkil bir filonun Rodos kalesi önünden geçip uygun bir mevkide karaya asker ve mühimmat çıkartması kararı alınmıştı. Bu karar mucibince Osmanlı filosu, 25 Haziran'da Rodos kalesi önünden geçerek 4 mil kadar doğudaki Cape Voudhi (Öküz-limanı)'de demir atarak gemilerdeki asker ve malzemeyi karaya çıkarmaya başladı. Ancak Padişahın gelişine kadar geçen bir ay zarfında herhangi bir çarpışma vuku bulmamış, bu müddet içinde sadece adanın abluka altına alınmasıyla meşgul olunmuştu.

Sefer kararı almış olan Sultan Süleyman, yola çıkmadan az önce korsan yatağı haline gelen ve Frenk gemilerine ev sahipliği yapmakta olan harap haldeki Kavala kalesinin yeniden yaptırılması emrini vermiş ve içine muhafızlar koymuş; etraftaki halk da gelip buraya yerleşmeye başlamıştı[153]. Böylece kaleyi mamur hale getirerek emniyeti sağladığı gibi büyük bir liman ve ticaret şehrinin gelişmesinin de önünü açmıştı. İkinci büyük seferine çıkan ve Üsküdar'dan törenlerle uğurlanan Sultan Süleyman, Kütahya'ya geldiğinde kendisine Rumeli birlikleri ve Anadolu birlikleri katılmıştı. Toplanan orduyla beraber Kütahya, Sandıklı yoluyla Aydın'a vasıl oldu. Buradan Kargasekmez belini aşarak çok zorlu yolları izleyip Ramazan ayının ikinci günü (26 Temmuz) Marmaris'e vardı. Yol boyunca kendisine birçok haber ulaştırılıyordu, bunlar içinde özellikle Hersek beyinin İskaradin (Skardin/Scardona) kalesini fethi[154] ve yardım kuvvetlerinin bozguna uğratılması haberleri öne çıktı. Ferhad Paşa'dan da 11 Temmuz'da gelen bir haberde Dulkadırlı beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katledildiği bildirilmişti: *Yevmü'l-isneyn fî 26 minhu Kasaba-i Çine sahrasında konuldu. Mukaddema Ferhad Paşa'yı Şehsuvaroğlu Ali Bey kasdına askerle göndermişlerdi, müşârün-ileyh dahi varup bir hîle ile kendüyü ve üç nefer oğullarını tutup katl eyledüğü haberi geldi ve başları dahi geldi*[155].

Ali Bey, 1515'de Dulkadıroğlu Alaüddevle'nin vaktiyle Çaldıran Seferi sırasındaki tutumu yüzünden aynı zamanda kızdan torunu olan Sultan Selim tarafından katlinden sonra Osmanlı devletine bağlı yarı müstakil bir duruma getirilen Dulkadır vilayeti beyliğine tayin olunmuştu. Şehsuvaroğlu, beyliği sı-

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 48b.

Dalmaçya'daki bu kalenin düşüşü: Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, s. 104.

"Rodos Seferi Ruznamesi", Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 530.

rasında Osmanlılara mühim hizmetlerde bulunmuştu. Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerinde onun yanında yer almış, son olarak da Gazalî isyanının bastırılmasında şecaati görülmüştü. Ancak onun bu başarıları aynı zamanda âkıbetini de hazırlayan başlıca sebeplerden birini teşkil edecekti. Zira Sultan Süleyman'ın cülusu sırasında İstanbul'a gitmeyerek hediye göndermekle iktifa eden Ali Bey'in bu davranışı, bazı çevrelerde kendi şahsi ikbali için çalışacağına hamledilmişti. Şimdi ise kazandığı başarılardan gurura kapıldığı ve söz dinlemez tutumuyla bu ihtimali kuvvetlendirici hareketlerde bulunmaya başladığı düşünülüyordu. Bununla beraber Şehsuvaroğlu Ali Bey'in sonunu hazırlayan gelişmeler, Canbirdi isyanı dolayısıyla bölgede bulunan vezir Ferhad Paşa ile anlaşmazlığına dayanır. Muhtemelen merkezi hükümetin gücünü bölgedeki beylere kat'i şekilde göstermeye çalışan Ferhad Paşa, yeni bir Canbirdi Gazalî olayına meydan verilmemesi için kudretli mahalli beyler üzerindeki nüfuzu kendi görevi vasıtasıyla ikame etmekte sert davranışlar sergilemiş, bundan da en çok rahatsızlık duyanların başında Ali Bey gelmişti.

Bu ikili arasındaki anlaşmazlık giderek çözümsüz hale geldi. Ferhad Paşa onun hakkında, istiklal için isyana kalkışacağı yolunda şikâyetlerde bulunmaya başladı. Ali Bey'e yollanan Belgrad fetihnâmesinde ondan yarı müstakil beylere benzer tarzda hitap edilmiş olmasının bu ortamda özel bir yeri de olmuşa benzer. Ancak Osmanlı kaynaklarına inanmak lazım gelirse yapılan şikâyetleri tetkike gidenlerin öldürtülmesi, Ali Bey'in ortadan kaldırılması yolundaki temayülün, kat'i bir hal almasına mucib olmuş; bu karar muvacehesinde Ali Bey, güya İran'a açılacak sefer için serdar tayin olunan Ferhad Paşa'ya katılmak üzere Sivas taraflarına çağrılmış, Tokat yakınlarında Artukova'da tertip edilen bir ziyafet esnasında, üç oğlu ile birlikte katledilmişti. Oğullarından İskender'e ise dokunulmamış olduğu Ferhad Paşa tarafından gönderilmiş olan bir mektuptan anlaşılmaktadır[156]. Onun katlinden sonra da Dulkadır ülkesi 5 sancağa ayrılarak her birinin idaresine Padişahın "kadîm bendeleri" tayin olunmuştur. Dulkadır topraklarındaki Türkmen timarlarının, bu vesile ile devlet hazinesine

[156] TSMA, nr. E. 813/13 [7097/1]; J. L. Bacqué-Grammont, "Trois lettres de Ferhad Paşa sur la fin de Şehsuvaroğlu Ali Bey, Beylerbey de Zu'l-kadriyye (1522)", *Varia Turcica*, XIX (Parise 1991), s. 241-256. İbn Kemal, "oğullarının her biri bir kabile-i nebilenin şahıydı, gerçi günahları yoğidi, amma Zülkadırlü'nün ki hakikat zül-gadirlülardır, aslından oğulların neslinden olmağın..." şeklinde açıklama yaparak meseleyi merkez gözüyle vaz eder: X. Defter, s. 144.

alınması, ileride de bahis mevzu olacağı üzere, bu vilayette geniş çapta bir ayaklanmanın çıkmasına yol açacaktır. Şehsuvaroğlu'nun katli Sultan Süleyman'ın daha sonra başını hayli ağrıtacak olayların başlangıcı olacaktır[157].

Sultan Süleyman iki gün sonra Marmaris'ten Rodos adasına geçti. Bu sırada askeri harekât son safhasına varmış bulunuyordu. Kara ordusunun yanında bulunan 100'den fazla büyük muhasara topları da iki gün zarfında Rodos'a taşındı. Padişahın gelişi ile Osmanlı kuvvetleri şehrin surları boyunca mevzilenmişler, 29 Temmuz'da kısmi çarpışmalar meydana gelmişti. 1 Ağustos'da Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa'nın Alman şövalyeleri tarafından müdafaa edilen San Giorgio kulesi ile Amboise kapısı arasındaki kısma hücum etmesiyle asıl çatışmalar başlamış oldu.

Bu arada Sultan Süleyman kara ordusu daha Marmaris'te iken serdar olma arzusu ile âdeta "yanıp tutuştuğu" anlaşılan Ahmed Paşa'nın, serdarın muhasara işini beceremeyeceğini söyleyerek padişahtan bütün kuvvetlerin emrine verildiğine dair bir ferman aldığı bazı kaynaklarda kayıtlıdır. Nitekim Celalzâde Mustafa Çelebi, muhtemelen Ahmed Paşa'nın daha sonraki isyanı sebebiyle onu kötüleyici bir dil kullanarak itham ederken muhasara sırasında oluşan olumsuzluklardan genellikle onu mesul tutmuştur. Burada da veziriazamlık hırsı ile yanıp tutuştuğu iddia edilen Ahmed Paşa'nın kendi ikbali için bu seferde göstereceği başarıya bel bağladığı, bu amaçla serdar Mustafa Paşa'ya "gamz edip" onun hakkında: *Memur olan mesâlihe nâ-ehil olup ol hizmetin edasında kudreti yokdur* diyerek Sultan Süleyman'ı ikna ettiği ve bunun üzerine padişahtan "min-ba'd Ahmed Paşa mübâşir ola" şeklinde aldığı emirle ordunun sevk ve idaresini, sorumluluğunu üstlendiği kayıtlıdır[158]. Seferin serdarlığı konusunda Sultan Süleyman iki veziri arasında tercih yapmak durumunda kalmış görünüyordu. Bu durumda Belgrad kuşatmasında gayretleri ve ataklığı ile öne çıkan Ahmed Paşa'yı tercih etti. Eski serdar Mustafa Paşa ise bir süre kendi kolunda büyük gayretle mücadeleyi sürdürürken kuşatmanın en kritik döneminde Mısır "emirü'l-ümerası" Hayır Bey'in vefatı ile onun yerine tayin olunarak Mısır'a gönderilecekti[159].

Celalzâde'nin Rodos Fetihnamesi, haz. M. Yıldız, İstanbul 2013, s. 75-78 (Bu metin Celalzâde'nin Tabakatü'l-memâlik'inden müstahreçtir); İbn Kemal, X. Defter, s. 141-144.

Celalzâde, *Tabakatü'l-memâlik* (F. Demirtaş), s. 115.

F. M. Emecen, "İhtişam Çağının Başlangıcında Bir Osmanlı Devlet Adamı: Kanuni Sultan

Rodos kalesi, daha önce de kaydedildiği gibi son derece kuvvetli istihkâmlara sahipti. Hatta içindekiler nazarında Rodos kalesinin zabtı imkân hariciydi ve "Rodos kapılarını ancak Rodoslular açabilir" sözü ile bu durum ifade ediliyordu. Ayrıca muhasara arifesinde Venedikli mühendis Gabriele Martinengo'ya iç surlar ile mevziler arasında yer altı tünelleri yaptırılmış, kale daha da sağlamlaştırılmıştı. Rodos müdafilerinin vaziyetlerine gelince: Bunlar, etnik menşe itibariyle çeşitlilik göstermekte ve mensup oldukları milletlerin dilini konuşmakta idiler. Başlıca, İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol, Alman, Portekiz, Provens ve Overniye lisan gruplarına mensup olan bu şövalyelerin her bir grubuna birer burç mıntıkası verilerek, buraların müdafaasıyla vazifelendirilmişlerdi. Rodos muhasarası sırasında kalenin en mühim 5 burcunu şu gruplar ve komutanlar müdafaa ediyorlardı:

İtalyan burcunda, Andelot Gentili; İngiliz burcunda, Nicholas Huzy; Provens burcunda, Berenger de Lionsel; İspanyol burcunda, Francisko de Carreras; Overniye burcunda, Chavelier du Mesnil; Konuştukları dile göre ayrılan "Lisan mıntıkaları"nın başında ise Fransız mıntıkasında, Joachim de St-Simon; Alman mıntıkasında, von Waldner; Overniye'de, Raymond Roger; İngiliz mıntıkasında, Sir William Whatson; Provens mıntıkasında, Raymond de Picard; İtalyan mıntıkasında, Giorgio Emara; Portekiz mıntıkasında, Hernandez Soller; İspanyol mıntıkasında, Don Juan de Barbara vardı. Buna mukabil Osmanlı ordusunun muhasara tertibi ise şu şekilde idi: Rumeli beylerbeyi Ayas Paşa ve kuvvetleri Rodos kalesinin kuzey cephesindeki Alman ve Fransız burçları karşısında; Ahmed Paşa kuvvetleri, Amboise kapısı cihetinde, İspanyol ve Overniyeliler karşısında; ikinci vezir Mustafa Paşa idaresindeki kuvvetler, İngiliz burcu; Anadolu

Resim 8: Rodos Kuşatmasında Osmanlı askerleri lağım kazarken

Süleyman'ın İkinci Veziri Mustafa Paşa", s. 237.

beylerbeyi Kasım Paşa idaresindekiler, Provens burcu ve nihâyet Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa idaresindeki grup ise İtalyanların karşısında yer almış durumdaydılar. Padişahın otağı da, Türkler tarafından Kızıl Tepe olarak isimlendirilen "St. Cosme et St. Damien" tepesi üzerinde kurulmuştu.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1 Ağustos'da Alman burcu civarına top atışı ile asıl muhasara başlamış oldu. Ağustos ayı Osmanlı tarafının top atışı ve lağım kazma faaliyetleri ile geçti. Bu top atışları kale surlarını tahrip etmekle beraber esaslı bir tesir göstermemekteydi. Kazılan lağımlar ise Venedikli mühendis Martinengo tarafından hususi bir usulle tespit ediliyordu. Top atışlarının bir netice vermemesi üzerine Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa toptan vazgeçilerek kalenin alınması için başka tedbirler düşünülmesi gerektiğini ileri sürdü. Serdarlığa getirilen Ahmed Paşa ise top atışı ile kalenin alınacağı hususundaki düşüncesinde ısrar ediyordu. İlk önceleri Ahmed Paşa'nın fikri dikkat nazara alınarak bir müddet daha top atışlarına devam edilmesine rağmen bir sonuç hasıl olmayacağı anlaşıldı. Bizzat Sultan Süleyman'ın tertip ettiği Divân'da her iki paşa da görüşlerini padişahın huzurunda dile getirdi[160].

Resim 9: Rodos Kuşatmasında tüfekli Yeniçerilerin kaleye yürüyüşü

Hayli tartışmalı geçen toplantıda Ahmed Paşa'nın fikirleri ağır bastı. Pîrî Paşa ise daha sakin bir tavırla eski fikrinde ısrar ile çuvallara toprak doldurulup kuleler yapılması, üzerlerine tüfenkli askerler yerleştirilmesi ve böylece surlardaki düşman askerlerini kaçırttıktan sonra, hendeklere asker indirile-

[160] Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 121.

rek, asıl hisarda gedikler açılmasının mümkün olacağı görüşünü ileri sürdü. Hattızatında Pîrî Paşa, bu usulü kendi cephesinde uygulamış ve bazı başarılar da elde etmişti. Ahmed Paşa bu görüşe sert bir dille itiraz etti ve kuşatma işi eskisi gibi sürdürüldü. Ancak kesif top ateşine rağmen bir sonuç çıkmıyordu, hatta topların barutu tükenmiş ve tedarikine dahi çalışılmıştı. Bu durum karşısında Ahmed Paşa tedbirsizliği başkalarına yükleme yolunu tercih etti. Osmanlı tarihçisi İbn Kemal'e göre, Ahmed Paşa, top atışı işinin uzaması üzerine: *Ayas Paşa âheng-i cengde bizim ile demsâz olmadı, koldaşları yedi-yedine yoldaşlık etmeyicek savaş işi başa varmadı, çerinin gerüsü yürümeyecek ilerüsü durdu* diyerek suçu Ayas Paşa'ya yıkmış, artık iyice sabırsızlaşan Sultan Süleyman gazaba gelerek Ayas Paşa'yı bir süre gözetim altına aldırmış ise de müstakbel sadrazamı ve yakın arkadaşı olan İbrahim Ağa'nın (Paşa) tesiriyle bundan vazgeçerek onu eski vazifesine iade etmişti[161]. Osmanlı tarihçilerinin naklettiği bu olay muhtemelen uzayıp giden ve tıkanma noktasına gelen kuşatma halinden memnuniyetsizlik duyan Sultan Süleyman'ın meseleye bizzat müdahil olduğu ilk büyük krizin habercisi oldu. Donanma kumandanı kapudan Mustafa Paşa (Palak) da azledilerek yerine Behram Paşa getirilmişti[162].

Osmanlı ordusu top atışından vazgeçerek, hendek doldurma ve toprak yığma sonucu oluşan durumdan istifade ederek ilk hücumu İngiliz burcuna yapmış, bazı muvaffakıyetler de elde etmişti. Ancak derhal bu burcun imdadına yetişilmiş ve rivayete göre, askerler 2000 zayiat vererek geri çekilmişlerdi. Bundan sonra bu mevkiye iki hücum daha yapıldı ise de başarı sağlanamadı. Nihayet bütün cihetlerden yapılan ilk hücum 24 Eylül'de vuku buldu. Müdafilerin çok şiddetle karşı koymaları üzerine bu saldırı dahi başarısızlıkla sonuçlandı. Serdar Ahmed Paşa İngiliz burcunu sıkıştırdı ise de buraya yapılan üç hücum bir netice vermedi. Ancak yapılan bu hücumlar, kale müdafilerini artık güç durumda bırakmaktaydı, hendekler dolmaya başlamıştı; surların tamiri de vaktinde yetiştirilemiyordu. Nitekim 30 Kasım'da kısa bir müddet dahi olsa İtalyan ve İspanyol burçları zaptedilmişti.

Artık yiyecek ve mühimmat sıkıntısı içinde bulunan ve Avrupa'dan ge-

İbn Kemal, X. Defter, s. 158-160: ondan naklen *Matrakçı Nasuh'un Süleymanâmesi (1520-1537)*, haz. D. Erkan, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, s. 63. Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 119-123.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 64b.

lecek yardıma bel bağlamış durumda olan Rodos müdafilerinin takat ve mücadele güçleri iyice zayıflamıştı. Hatta Gran Maestro müdafaa çemberinin daraltılmasını emretmişti. Müdafilerin durumlarını gayet iyi bilen Sultan Süleyman, Rodos'un teslimi için şehre beyannameler attırmış, ayrıca şövalyelerin reisine iki de haberci göndermişti. Vaziyetlerinin zorlaştığını iyice idrak eden Üstad-ı azam Adam, halkın ve Ortodoksların da baskısı ile 9 Aralık'da tarikat meclisini toplamıştı. Bu mecliste Türklerle müzakerelere girişilmesi yolunda bir temayül belirmişti. Bunun üzerine, teslim şartlarını görüşmek için, Antonio Groleo ile Roberto Perusio 11 Aralık 1522'de Osmanlı ordugâhına gönderildi. Osmanlı tarafından da Zağarcıbaşı ile Serdar Ahmed Paşa'nın kethüdası, mukabil olarak şehre yollandı. Padişahla görüşen temsilciler, teslim şartlarının belirlenmesine kadar dört günlük bir mütareke yapılmasını teklif ettiler. Padişah bu dört günlük mühleti kabul ettiğine dair bir mektup vermiş olmasına rağmen, şövalye temsilcilerinin Osmanlı ordusu hakkında malumat vererek kayıplarının çok olduğunu söylemeleri ve Alfanso Spagnuolo komutasındaki bir Venedik gemisinin Osmanlı donanması arasından geçerek şehre girip 100 Latin askeri ile yiyecek maddeleri getirmesi, müdafilerin maneviyatlarını kuvvetlendirdi ve Avrupa'dan er-geç yardım geleceği yolundaki umutları artırdı. Nitekim tarikat meclisi, zaman kazanmak amacıyla bir başka temsilciyi Osmanlı ordugâhına göndermiş ve mühletin uzatılmasını talep etmişlerdi. Ancak Sultan Süleyman'ın şövalyelerin bu oyalama siyasetini anlaması ile çarpışmalar tekrar başladı.

Şiddetle yapılan Osmanlı hücumları karşısında şövalyeler son bir çareye daha başvurdular: Vaktiyle II. Bayezid'in Rodos üstad-ı azamı Pierre d'Aubusson'a verdiği ve şövalyelere karşı harp edecek ahfadını lânetleyen ibareyi de havi ahitnâmeyi bir mektupla birlikte padişaha gönderdiler. Fakat Ahmed Paşa bu mektubu padişaha göstermeye bile lüzum duymadan yırtıp attı. Son hamleler fayda etmeyince iyice çaresiz kalan şövalyeler, Osmanlıların teklifini kabul etmeye mecbur oldular ve teslim için on günlük bir mühlet istediler. Sultan Süleyman bunun bir oyalama taktiği olmasına meydan vermeyerek, karşılığında rehine talebinde bulundu, bunun üzerine İstanköy hâkimi Giovanni'nin emrindeki 25 şövalye dâhil 53 kişi Osmanlı karargâhına gönderilerek nezâret altına alındı. Bunun akabinde 1 Safer 928 (20 Aralık 1522) Cumartesi günü, Villiers de 1'Isle Adam, Hospitaller/Ospitalie teşkilatından bir şövalye ile halkın ileri gelenlerinden birini teslim müzakereleriyle vazi-

felendirdi. Yapılan müzakereler neticesi, bunlara aynı gün öğleden sonra bir ahitnâme verildi. Bu ahitnâmenin başlıca şartları şunlardır:

Rodos'daki şövalyeler eşya ve silahlariyle Rodos'dan ve ona bağlı adalardan on iki gün zarfında çekilecekler. Rodos'dan ayrılanların nakli, Kandiya limanına kadar Türk gemileriyle yapılacak. On iki günlük müddet içinde Rodos kalesine 4000 kişilik yeniçeri ordusu girecek ve ordunun diğer kısımları şehrin açığına çekilecek. Şehirdeki Hristiyanlar dinî âyinlerinde serbest olacak. Arzu edenler üç sene içinde Rodos'u terk edebilecek. Yerlerinde kalan ada halkı üç sene kadar vergiden muaf olacak. Ada halkından devşirme alınmayacak[163].

Resim 10: Rodos Kalesi'nin teslimi

İşte, yaklaşık beş ay süren bu kanlı muhasara neticesi Rodos, şövalyeler lehine gayet müsait şartlar ile Osmanlı idaresi altına girmiş oluyordu. Sultan Süleyman'ın, şövalyeler lehinde fazlasiyle müsamahalı olan bu şartları kabulü, biraz da Osmanlı ordusu ve donanmasının muhasara uzadıkça düştüğü "sıkıntılı" durumdan ileri gelmekteydi. Nitekim Osmanlı ordusu muhasara sırasında epeyi zayiat vermiş, şövalyeler tarafından limanın ağzına gerilen zinciri kıramayan Osmanlı donanması, kışın yaklaşması ile çekilecek müsait bir liman bulamayarak Marmaris'e gitmiş, bu arada devriye gezen gemilerden bir kısmı da fırtınadan batıp parçalanmıştı. Bundan başka askere zahire getiren gemilerin bazıları da şövalyelerin eline geçmişti. Ayrıca Rodos'la Avrupa arasındaki münasebetler de tam olarak kesilmiş değildi. Muhtemelen bu sebepler çerçevesinde Sultan Süleyman, böyle bir antlaşmaya taraftar olmayı tercih etmişti.

Rodos kuşatması ve safahatı hakkında bk. Zinkeisen, II, s. 446-454; keza Ş. Turan, "Rodos'un Zabtından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 49-54.

Bu arada St. Jean Şövalyeleri'ne tabi olan Herke, İlyaki, İncirli adaları, Rodos muhasarasının ilk aylarında ele geçirilmişti. Bundan başka, Rodos teslim alınırken de Leros, Sömbeki, Kalimnos, Limonsa adaları ile Anadolu sahillerindeki Bodrum, Aydos ve Tahtalı kaleleri Osmanlı idaresine intikal etmişti. Böylece Rodos şövalyelerinin son idare bölgelerinde de Osmanlı hâkimiyeti tesis kılınmıştı.

Sultan Süleyman 26 Aralık 1522'de Rodos şehrinin anahtarlarını vermek üzere gelen Gran Maestro Villiers de 1'Isle Adam'ı huzuruna kabul etti. Gran Maestro'nun hizmetinde bulunan ve olayların içyüzüne vakıf olan Iacopo Fontana'nın yazdıklarına inanmak lazım gelirse, Sultan Süleyman ona Hristiyan Avrupalılar tarafından yardım vaatiyle aldatılıp yalnız bırakıldıklarını söyledikten sonra, Osmanlı hizmetine girme davetinde bulunmuştu. Buna karşılık o da güya, devletinden mahrum olmaktansa kendi hayatını feda etmeyi ve şerefsiz olarak yaşamaktansa mağlup olarak yaşamayı tercih ettiğini söylemiş: *Sizin tarafınızdan mağlup olmak utandırıcı bir hal değildir* diyerek, teklifi vakur bir şekilde reddetmişti. Fontana, Süleyman'ın birkaç gün sonra teklifini tekrarladığını yazar. Bu yazılanların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı hakkında kesin bir şey söylemek güçtür. Yine Fontana'nın yazdıklarına göre, Sultan Süleyman 29 Aralık'ta ansızın Gran Maestroluk sarayına iade-i ziyarete gitmiş, yol hazırlıkları ile meşgul olan Üstad-ı azam da onu diz çökerek karşılamıştı. Fontana, Sultan Süleyman'ın yaşlı Üstad-ı azamı, "baba" diye hitap ederek ayağa kaldırmış olduğunu ve elini başına götürerek selamladığını kaydeder[164]. Üstad-ı azam Villiers de 1'Isle Adam 1523 yılının ilk günü kurulmuş olan Divân'da sadrazam ve vezirleri ziyaret etmiş, padişahın elini öperek veda etmiş, kendisine mukabil olarak hediyeler takdim olunmuştu. Nihayet Kandiye'ye gitmek üzere Osmanlı gemisine binip Rodos'dan ayrılmıştı.

Şövalyelerin Rodos'u terkinden 8 gün evvel Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa ve Serdar Ahmed Paşa askerlerinden başka 150 kadar yeniçeri de şehre girerek Şehzade Cem'in oğlu Murad'ı yakalamakla vazifelendirildi. Muhtemelen tanassur etmiş olan Murad, şövalyelerin kendisi için tahsis ettikleri Fonta şatosunda iki oğlu ve iki kızı ile yaşamakta idi. Rodos'un tesliminden sonra Murad, şövalyelerin arasına katılarak adadan çıkmak düşüncesiyle hareket etmek üzere

Bunun için bk. Ş. Turan, "Rodos'un Zaptı", s. 69-70.

iken onun yakalanmasına büyük önem veren Sultan Süleyman'ın aldığı tedbirler sayesinde bu imkânı bulamamıştı. Padişah o bulunana kadar şövalyeleri götürecek gemilerin adadan ayrılmalarını yasaklamış, yerini gösterecek olana da on duka altın tahsis etmişti. Büyük bir ihtimalle Rodos Üstad-ı azamıyla da bu hususta anlaşılması neticesi Murad yakalanmış ve 2 oğlu ile birlikte katledilmiş, 2 kızı ve zevcesi İstanbul'a yollanmıştı. Ahmed Paşa'nın mektubunda Cem'in oğlu için "...Cem oğlu adına olan kâfirin hususiyçün fermân olunmuş mezkûrun iki kızı ve bir avreti ayağınız toprağına gönderilip berüye döndükde..." ifadeleri dikkat çekicidir[165].

Şövalyelerin Rodos'u terkinden sonra, her tarafa bu müjdeli haberi bildirmek üzere fetihnâmeler yollandı[166]. Padişah 2 Ocak 1523'te camiye çevrilen San Giovanni kilisesinde Cuma namazı kıldı ve bunun akabinde Mahmud Reis'in kadırgasına binerek İstanbul'a dönmek üzere Marmaris'e hareket etti, 29 Ocak'ta da İstanbul'a ulaştı. Rodos adası fetihten sonra Midilli sancağına bağlandı, idâresi Midilli sancakbeyi olan Dizdarzâde Mehmed Çelebi'ye havale olundu. Kale muhâfazası için 500 hisar eri, 500 yeniçeri bırakıldı. Ayrıca Rodos kalesinin harap olan surlarının inşası, hendeklerin temizlenmesi için Anadolu beylerbeyi Kasım Paşa görevlendirildi. Menteşe, Saruhan, Karesi, Aydın sancaklarındaki, Yörük, piyade ve müsellemler kalenin inşasında çalışmak üzere adaya sevkedilmişti.

Sultan Süleyman kuşatma esnasında hem çarpışmalara nezaret etmiş, hem de sık sık etrafı dolaşmıştı. Özellikle Santurluoğlu Bahçesi, Cem Sultan Bahçesi, Eski Rodos gibi yerleri gezmişti. Yapılan Divânlar'da Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ile devamlı müşaverede bulunmuştu. Pîrî Paşa'ya kaptan ile İstanbul'a deniz yoluyla hareket etme emri verilmiş, fakat kış dolayısıyla Midilli ve Sakız açıklarında bazı gemiler batmış, içindekiler kara yakın olduğu için canlarını kurtarabilmişti. Sultan Süleyman ise yine geldiği yoldan dönmeyi tercih edecekti. Bu sırada yolsuzlukları gerekçesiyle Anadolu vilayetindeki yirmi beş kadının görevine son vermişti. Daha muhasara sürerken gelen Hürrem Sultan'dan olan ilk oğlu Mehmed'in doğum haberini Ekim ayı ortalarında alarak büyük bir sevinç yaşamıştı. Artık hanesi daha da büyüyordu.

TSMA, nr. E. 748/7 [5681/1]'deki mektubun neşri ve değerlendirmesi: Vatin, *Rodos Şövalyeleri*, s. 459-460

Kanunnâme, 85a-90b (Rodos Fetihnâmesi).

İstanbul'a dönerken keyfi hayli yerindeydi, yoldayken sürek avları düzenletmiş, deve güreşleri yaptırıp bunları izlemişti[167].

Rodos'tan çıkan l'Isle Adam ise bir hafta süren yolculuğun ardından Papalığa ait Civitavecchia limanına gelmiş, uzun boyu, ak saçları ve karizmatik duruşuyla kendisini görenleri hayli şaşırtmış, ancak bu kazandığı şöhrete rağmen Papa ile görüşmesi hemen olmamıştı. Papa onun Fransız asıllı olmasından dolayı görüşmeyi geciktirmişti. Çünkü 1523 yazında Fransa ile Papalık arasında gerginlik had safhadaydı. Sonunda 1 Eylül 1523'te yaşlı ve hasta papa ölümünden birkaç hafta önce şövalyelerin büyük reisini kabul etti, ona tıpkı I. François, V. Karl ve VIII. Henry gibi "İnancın Savunucusu" unvanını verdi. Şövalyeler daha sonra Malta adasına yerleştirileceklerdi.

Rodos seferine dair ayrıntılı ruzname tarzı bir anlatım için: *İbtihacü't-tevârih*, 91-115. "Rodos Seferi Ruznamesi", Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 529-540 (krş. Mehmet Akif Erdoğru, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 19, 2004, s. 55-71).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAYİTAHT'TA SAKİN YILLAR

"Vâkı'â bu fi'l-i sa'b ve ukde-i müşkilün inhilâli olursa ancak senün rây-ı sâ'ib ve fikr-i sâkıbunla müyesser olur. Gayri kimesne uhdesinden hurûc idecek kaziyye değildür"[168].

İbrahim Paşa'nın Yükselişi ve İç Olaylar

Rodos'un fâtihi Sultan Süleyman yakın adamı durumundaki İbrahim Ağa/Paşa'ya olan "sonsuz" itimadını yukarıdaki cümlelerle yani "en zor ve müşkil işlerin onun güzel tedbirleriyle çözüleceğini, bu işlerin üstesinden ondan başka hiç kimsenin gelemeyeceğini" söyleyerek ifade ediyordu. Ayrıca bu anlamda yapılacak pek çok işin daha kendilerini beklediğini ihsas ettirmiş durumdaydı. Rodos'un fethiyle ikinci büyük zaferini kazanmıştı. Artık kendisini denizlerin sultanı olarak da gösterebilirdi. Büyük bir gösterişle İstanbul'a geldiğinde bir yıl arayla icra ettiği bu iki büyük seferinin yorgunluğunu gidermeye çalışacaktı. Fakat vuku bulan iç olaylar, saraydaki yeni gelişmeler bir süre için onu yeni ve büyük bir sefere çıkmaktan mahrum bırakacaktı. Belki de bunu kendisi tercih etmişti. Zira iki büyük zaferle artık tahtında sağlam ve güçlü bir hükümdar olarak kendisini ispat etmişti. Şimdi bunun verdiği güçle Divân'da istediği gibi tasarrufta bulunabilirdi. Kendi amaçlarına uygun devlet adamlarıyla çalışma fırsatı da artık elindeydi. Nitekim bunun ilk uygulamasını yakın arkadaşı konumundaki İbrahim Ağa'yı teamülleri hiçe sayarak kısa sürede veziriazamlık makamına getirmekle gösterdi.

Sefersiz geçen üç yıl boyunca devlet işlerine daha çok ağırlık verdiği anlaşılan Sultan Süleyman'ın bürokratik anlamda yeni uygulamaların önünü açtığı,

[168] Sultan Süleyman'dan İbrahim Paşa'ya hitap: Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymanname*, s. 192-193.

saray hiyerarşisini kendi denetimi altında oluşturmaya çalıştığı, keza iki büyük seferin harcamalarını telafi etme amaçlı birtakım iktisadi tedbirleri devreye soktuğu da anlaşılmaktadır. Babası zamanında başlanan vergiye esas nüfusu ve varlıkları tespite yönelik tahrirleri tamamlatmaya daha çok itina gösterdi. Bu iş 1530'lara kadar fasılalarla devam edecekti. Yukarıda sözünü ettiğimiz kanunnâme mecmuasının münderecatı, tam da bu üç yıllık dönemdeki icraatın zayıf da olsa bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Nitekim burada tahrir kararıyla ilgili genel hüküm örneğinin bulunmakta olmasını bu atmosfer içinde okumak kabildir[169].

Asayiş meselelerinin hukuki prosedürlere dikkat edilerek hallini temin eden kanun metinleri ve merkezi gücün kudretli şekilde bizzat kendi eline geçtiğini gösterecek tatbikatlar yanında Sultan Süleyman'ın muhtemelen bundan sonraki hamlelerini, İbrahim Paşa ile birlikte planlama ve uzun soluklu bir strateji oluşturma yolunda çalışmalarla yapacaktı. Ancak bu yıllarda yıpratıcı iç rekabetlerin yaşanacağını da öngörmüş gibiydi. Kubbe vezirleri ve kızkardeşleriyle evli paşalar arasında güç mücadelesinin kaynaklara pek aksetmeyen yıpratıcı etkisini İbrahim Paşa ve o sıralarda artık tek gözdesi konumundaki Hürrem Sultan ile gidermeye çalıştığı da düşünülebilir.

Özellikle veziriazam Pirî Paşa, Rodos'un fethinde kendisine büyük pay çıkaran Ahmed Paşa ve farklı beklentiler içindeki Ferhad Paşa ile şimdilik Mısır muhafazası göreviyle merkezden el ayak çektirilen Mustafa Paşa ortaya çıkan hizipleşmelerde baş aktörler olarak sivrileceklerdi. Ancak herkesin unuttuğu kişi, sultanın yakın arkadaşı ve has nedimi, adamı olan İbrahim Ağa idi. Hiç kimse onun bu kadar kısa sürede bütün hizipleşmelerin üstünde yer alacağını o sıralarda kestirememiş, kimse planlarını onun üzerinden ikame etme öngörüsünde bulunamamıştı. Rodos dönüşü Sultan Süleyman Karaman beylerbeyisi Şâdi Paşa'nın vefatı üzerine yerini Trabzon sancakbeyi İskender'e verirken hakkında şikâyetler gelen Rum beylerbeyi Sinan Paşa'yı azlederek yerine donanma kaptanı Behram Paşa'yı atamıştı. Şam kesiminde ise beylerbeyi Ferhad Paşa'nın vefatı haberi ulaşmış, onun da yeri Trablus beyi olan Hürrem Paşa'ya verilmişti[170]. Bu Hürrem Paşa, İskender Paşa'nın oğlu olup müstakbel

Vilayet yazılmak için verilen 16 Zilkade 921/22 Aralık 1515 tarihli nişan-ı hümayun örneği: *Kanunname*, 12b-13a.

[170] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 74b-75a.

veziriazam İbrahim Paşa'nın kayınbiraderiydi ve annesi dolayısıyla sarayla yakın ilişkisi vardı.

İbrahim Ağa/Paşa'nın İkbâli ve Mısır Meselesi

Sultan Süleyman'ın, Manisa'daki şehzadelik günlerinde, ona intisap etmiş olan İbrahim, kısa zamanda, bu genç şehzadenin dostluğunu ve itimadını kazanmayı bilmişti. Süleyman tahta geçince, bu zeki, mahir ve şen tabiatli "arkadaşı"nı yanından ayırmayarak, sarayda istihdam etmişti. İbrahim de genç padişahın ilk seferlerinde, onun yanında yer almış ve bu arada has odabaşılığa kadar yükselmişti. Böylece Türk korsanları tarafından esir alınarak bir kadına (muhtemelen İskender Paşa'nın dul hanımı olan Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Şahzade Sultan[171]) köle olarak verilip Müslüman terbiyesi almış ve onun tarafından şehzadeye hediye edilmiş olan İbrahim, devletin ikinci adamı olma yolunda nihai adımı atmış bulunuyordu. Venedik kaynakları onun Pargalı, orta boylu, ince yüzlü, solgun benizli, güzel konuşan sevecen biri olduğunu belirtirler. Ayrıca eğlenmekten hoşlandığını, bol kitap okuduğunu, entelektüel seviyesinin ve siyaset bilgisinin çok yüksek olduğunu da vurgularlar[172]. Belki de bu meziyetleri onu gençliğinden beri tanıyan ve hizmetine alan Sultan Süleyman'a birlikte imparatorluğu yeniden geliştirme yolunda iyi bir yardımcı bulduğu fikrini vermişti.

1526'da Venedik balyosu Bragadino'nun Venedik senatosunda okunan raporunda İbrahim Paşa'yı esas alan bir anlatımı benimsemiş olması ilginçtir. Burada İbrahim'in sarsılmaz gücünü vurgulamak için birçoğu dedikodulara dayanan bilgilere de yer verilmiştir. Bunlardan birinde Sultan Süleyman'ın sofrasında daima beraber yemek yedikleri bir dostu olarak İbrahim'in tanıtılması ve buna Şehzade Mustafa'nın tepki göstermesi hikâye edilmiştir. Buna göre şehzadenin de davetli olduğu bir yemek sırasında Sultan Süleyman öncelikle kaşığı İbrahim'e uzatır, sonra da oğluna bir kaşık verir. Mustafa hiddetlenip kaşığı kırar, yere atar. İbrahim, kaşığı daha önce kendisine vermediği için mi kızdığını sorar. Bir köle olduğunu ve itibarının kendisi gibi olmadığını ha-

Bu hanımın adı tahsisat defterlerinde Şahzade-i büzürg, yani Büyük Şahzade olarak geçerken Sultan Süleyman'ın aynı adı taşıyan kızı "küçük" olarak anılır.

Venedik Elçi Raporları, s. 42-44. Zen'in 1524 tarihli bu kısa raporunda İbrahim Paşa babasının kendi sancağı olduğundan bahsetmiş. Asıl detaylı bilgi balyos Bragadino'dan gelir.

tırlatırsa da Mustafa: "Bu nasıl kölelik, sen her gün babamla birlikte yemek yiyorsun ve benden önce kaşığı eline alıyorsun" der. Bir başka gün ise Sultan Süleyman İbrahim'e mücevherlerle süslü eyer takımı gönderir, Mustafa bunu öğrenince kendisi içinde talepkar olur, İbrahim Paşa kendisine yollananları ona göndererek saklamasını ister, sultanın ona da ayrıca göndereceğini ifade etmekten de geri durmaz. Bütün bu bilgiler dedikodu kabilinden de olsa İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman nezdindeki itibarının dışarıya yansıyan abartılı hikâyeleri olmak bakımından dikkat çekicidir.

Bragadino ayrıca İbrahim Paşa'nın fiziki hususiyetlerine de temas ettikten sonra onun eğlenmeyi seven, kitap okunmasından hoşlanan, Büyük İskender, Hannibal gibi tarihi şahsiyetlerin savaşlarına merak duyan, Acem'den gelme bir müzik üstadıyla besteler yapan biri olarak entelektüel kimliğini ortaya koyar. Dünyadaki büyük beylerin neler yaptığını öğrenmeye, ülkeleri tanımaya çalışan, değerli ilginç eşyaları satın alan İbrahim Paşa'nın çoğu kez Sultan Süleyman'ın yanında sarayda kaldığını, hatta yatak odasının bile sultana yakın olduğunu, sık sık görüşüp önemli işleri kararlaştırdıklarını, Sultan Süleyman'ın İbrahim Paşa olmaksızın yaşayamayacağını dahi ifade eder. Son olarak da başlangıçta herkesin ondan nefret ettiğini, ama şimdi sultan ile olan yakınlıklarını görenlerin ona yanaşmaya çalıştığını belirtir. Bunlar içinde Hafsa Sultan, Hürrem Sultan ve diğer iki vezir paşanın (muhtemelen Mustafa ve Ayas paşalar) onunla iyi geçinmeye özel itina gösterdiklerini, İbrahim Paşa'nın sultana çok sadık olduğunu, gizli saklı hiçbir hediye kabul etmediğini belirtir[173]. Bu sonuncu ifadeler muhtemelen 1522'den itibaren baş gösteren hizipleşmeler içinde İbrahim Paşa'nın konumunu belirleyici bir mahiyettedir. Yani daha bu sıralarda sonraları tamamen değişecek olan İbrahim Paşa ve Hürrem Sultan işbirliği karşısında Şehzade Mustafa ve annesinin hizbinin oluştuğu düşünülebilir.

Sultan Süleyman ile birlikte İstanbul'a gelen ve daima onun yanında bulunan İbrahim'in saraydaki statüsü ilk anda farkedilmedi, ama kısa zaman içinde padişahın en yakın adamı olduğu anlaşıldı. Sultan Süleyman onu has odabaşı ve iç şahinciler ağası olarak yanında tutuyordu. Mertebesinin üstünlü-

Venedik Elçi Raporları, s. 51-53. Bragadino'nun elçilik münasebetiyle pekçok ileri gelen zevata ve paşalara getirdiği hediyeler, yaptığı ödemeler için bk. O. Cristea, "Diplomacy and Gifts in Constantinople: The Book of Accounts of Bailo Piero Bragadin (1524-1526)", *Revista Istorica*, XXIX/1-2 (2018), s. 15-31.

ğünü perçinleyen resmi bir kayıtta, ona yazılacak emirde hitap cümleleri olarak "takarruba" göre yazılması, yani padişahla yakınlığı nispetinde övücü hitaplarla anılması gerektiğine işaret edilmiş; her odabaşına bu şekilde yazılmayacağı da hususen tembihlenmişti. Daha o sırada yazışmalarda ona "kıdvetü'l-havass ve'l-mukarribîn" veya "mukarribü'l-hazreti'l-aliyyeti mu'temedi's-saltanati's-sâmiye" veya "enîsü'l-hazreti'l-aliyyeti's-sultaniye, celîsü'd-devleti's-seniyyeti'l-Hakaniyye" şeklinde hitaplar edilmesinin yerinde olacağı vurgulanmıştı[174]. Bu seçkin unvanlarda atıflar hep Sultan Süleyman'a idi, onun itimat ettiği, muhabbet beslediği en yakın adamı olma şerefini ifade ediyordu. Bu kabil unvanlar belki bir daha bu seviyede bir başkası için kullanılmayacaktı. Hatta Sultan Süleyman ona Filibe'de bir köyü mülk olarak vermiş ve temlikname dahi hazırlatmıştı[175]. Bir başka temlik ettiği yer ise onunla tanıştığı Manisa bölgesinde idi[176]. Zamanla buradaki emlaki genişletilecek hatta bu köy topluluğunun statüsü sebebiyle burası "Emlak nahiyesi" diye anılacaktı[177].

İbrahim Paşa ve Sultan Süleyman'ın ayrıca ilk dönemlerde İstanbul'da kalındığı sırada sık sık birlikte gezmeye ve ava çıktıkları not edilir. Sultan Süleyman esasen Topkapı sarayında uzun süreli kalmıyor, haremin bulunduğu Eskisaray yanında sık sık İstanbul civarındaki sayfiye bahçelere gidiyordu. Bu gezilerinde İbrahim Paşa'yı yanına alıyordu. Hatta bazı zamanlar Hürrem Sultan'ın da onlara katıldığı belirtilir. Bilhassa Beykoz ile Paşabahçe arasındaki Sultaniye bahçesi en gözde mekân olmuştu. Burası I. Selim zamanında ihya edilmişti ama asıl binaların tamamlanması Sultan Süleyman dönemindeydi. 1523 ve 1525 yazlarını buradaki köşkte geçiren Sultan Süleyman aynı zamanda burayı bir idare merkezi gibi de kullanmıştı. Mesela 1523'te Safevî elçisini, 1528'de de Venedik diplomatlarını bu bahçede kabul etmişti. Sultaniye bahçesinin geniş çaplı tamiratını ise 1528-29 döneminde gerçekleştirecekti. Köşk binasınının esaslı şekilde elden geçirildiğine dair tamirat kayıtları bugüne ulaşmıştır. Bu döneme ait kayıtlarda gerek tamir gerekse yeni binaların eklenmesi ve yiyecek tahsisi gibi sebeplerle adları sıralanan bahçeler: Sultaniye dışında

Kanunname, 10b-11a.

Kanunname, 50a-51b.

Kanunnâme, 105a-107b.

F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 113. İbrahim Paşa Emlak nahiyesi köylerinden Müslüman Bozköy'de bir mescit inşa ettirmişti.

Bahçe-i âmire, Bahçe-i Cedid (Çengelköy'de), Göksu, Sandıklı/Sovuklu, Beykoz, Vadi-i büzürg, Ayrık (?), Bebek Çelebi, Emin, Koca/Cüce, İskenderpaşa, Beykoz'da İbrahimpaşa (Paşabahçe) idi[178]. Bu sonuncusu İbrahim Paşa tarafından oluşturulmuş bahçeydi, tahsisatının bir bölümü hazineden karşılanmıştı. İbrahim Paşa ile olan bu alışkanlığını aslında ondan sonra da sürdürdü. Nitekim 1541'de yine bu bahçede ve diğerlerinde tamiratlar yapılmıştı. Sultan Süleyman'ın gezilerinde asıl favori mekânları zamanla Haliç'te Tersane bahçesi, Vidos, Halkalı, Haramidere, Beykoz, Göksu, Bebek Çelebi, Emin, Koca/Cüce, Istavroz/Beylerbeyi, Çengel/Kule, Çubuklu, Paşabahçe (İbrahimpaşa), Üsküdar, Haydarpaşa, Fener teşkil edecekti[179].

İkinci vezir Mustafa Paşa'nın Rodos serdarlığından alınıp Hayır Bey'in ölümü ile boşalan Mısır beylerbeyliğine yapılacak tayine kadar muhafaza hizmetini yerine getirmesi için yollanmasından sonra[180], önemli bir rakibi uzaklaştırdığını düşünen Ahmed Paşa, Sadrazam Pîrî Paşa ile geçinemediği gibi, onun mevkiini ele geçirmek için büyük gayret sarfediyordu. Rodos'ta kazandığı başarılar sebebiyle yaşlı sadrazamın yerine kendinden başka kimsenin tayin edilemeyeceğinden gayet emindi: Nitekim kendine en yakın rakip olarak gördüğü Mustafa Paşa da gözden düşerek, Mısır gibi uzak bir memlekete gönderilmişti. Fakat bu arzusunun gerçekleşmesi, her şeyden önce Pîrî Paşa'nın vazifesinden uzaklaştırılması ile mümkün olacaktı. Diğer önemli bir figür olan Vezir Ferhad Paşa faktörünü de göz ardı etmiyordu.

Bu yolda çalışan Ahmed Paşa, Sultan Süleyman'ın yakın adamı olan İbrahim Ağa'yı devreye soktu. Onunla dostluk kurdu, sadrazam olma isteğini ona açtı ve desteğini istedi. Onunla yaptığı işbirliği sebebiyle giderek daha da

[178] BA, KK, Masraf-ı şehriyari, nr. 7097, tür. yer; *MAD*, nr. 17884, s. 36-45.
Genel olarak bk. G. Neciboğlu, "Suburban Landscape of Sixteenth Century Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture", *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires*, ed. A. Petruccioli, Leiden 1997, s. 47; M. Yıldız, "Osmanlı Hasbahçelerinin Sultanı: Sultaniye Hasbahçesi", *Belleten*, LXXVIII/282 (Ağustos 2014), s. 571-576.

[180] Vezir Mustafa Paşa'nın vazifesi beylerbeyilik veya valilikten çok muhafaza olarak nitelendirilir ki Celalzâde Salih Çelebi bunu "emanete hâfiz-ı Mısr" diye tanımlar: *Süleymannâme*, s. 160. Bunun doğru olduğu ona verilen berattan da anlaşılır. Başlık şöyledir: "Sûret-i berât vezir-dâde berâ-yı hıfz-ı Mısır" Metinde de "mahrûse-i mezbûre muhâfizeti hizmetiyle irsâl olunup..." denir (*Kanunnâme*, 16a-18b). Celalzâde Salih Çelebi'nin belirttiği üzere Mustafa Paşa ikinci vezirliğini korumuştur. Ahmed Paşa ise o sırada üçüncü vezir konumundaydı (*Süleymannâme*, s. 181).

mütecasir ve hiç kimseyi kaale almayan bir davranış sergiledi, kendisine sadrazamlık yolunun açıldığından artık çok emin görünüyordu. Şehnameci Ârifî, bu konuyla ilgili bu bilgileri açık şekilde belirtirken Ahmed Paşa'nın çok şımardığını, hatta bir mecliste Ferhad Paşa'yı suçlayarak töhmet altında bıraktığını, padişahın da muhtemelen İbrahim Ağa'nın tesiriyle bu sözlere itibar ettiğini, Ferhad Paşa'yı Bosna'ya yollayarak uzaklaştırdığını, Pîrî Paşa'nın ise onun fitnesinden çekinerek görevinden ayrıldığını, ancak umduğu şekilde kendisinin değil İbrahim Ağa'nın teamüllere aykırı şekilde derecesi yükseltilerek bu makama getirildiğini yazar[181].

Gerçekte Ahmed Paşa, İbrahim Ağa'nın da devrede olduğu bir hizip içerisinde Sultan Süleyman'a tesir ederek, Pîrî Paşa'nın, Sultan Selim zamanında İstanbul'a sürülmüş şahıslardan rüşvet alıp onların memleketlerine dönmelerine izin verdiği iddiasında bulunmuştu. İbrahim Ağa'nın da taraftar olduğu anlaşılan bu iddiasıyla padişahı etkileyen Ahmed Paşa, kendi hizbi içinde gözüken Kazasker Fenarîzâde Muhyiddin Çelebi'nin, işin tahkiki ile vazifelendirilmesini sağlamış; Fenarîzâde de yaptığı tahkikat neticesi Pîrî Paşa'yı kabahatli bulmuş; bunun akabinde de yaşlı sadrazam vazifesinden ayrılmak durumunda kalmıştı[182].

Ancak bundan sonraki olaylar Ahmed Paşa'nın umduğu gibi gelişmedi. Padişah, bu hırslı veziri yerine, büyük ihtimalle mazul sadrazamı Pîrî Paşa'nın da teşviki ile has odabaşısı İbrahim Ağa'yı önce Rumeli beylerbeyiliğine sonra da bu görevi üzerinde kalmak üzere, o zamana kadarki teamüle aykırı olarak sadrazamlığa getirdi (27 Haziran 1523). Bu durum aslında "oyun içinde oyun" niteliği taşıyordu. Bunun baş aktörü muhtemelen bizzat Sultan Süleyman ile İbrahim Ağa idi. Sultan Süleyman ani bir kararla fevri bir harekete kalkışmak yerine işi tedricen perde arkasından yürütmeyi tercih etmiş olabilir. İbrahim Ağa'nın Ahmed Paşa ile birlikte onu destekler mahiyetteki oyununun da muhtemelen gizli "muharriki" konumundaydı. Nihai hedefi zaten en yakını olan İbrahim'i en yüksek makama geçirmekti; bunun için dengeleri bir süre gözetmiş, Ahmed Paşa vasıtasıyla ortaya çıkan gerilimden istifade ederek İbrahim Ağa'ya yol açmıştı.

Şehnâme, s. 73 (161b-167a).

Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 147-148. Ayrıca Piri Mehmed Paşa için bk. Y. Küçükdağ, *Veziriazam Piri Mehmed Paşa,* Konya 1994.

Beklediğine nail olamayan Ahmed Paşa ise bundan çok müteessir oldu. Oyuna getirildiğini geç de olsa anlamıştı ve durumun kendi aleyhine daha da kötü hale gelmemesi için muhtemelen merkezden uzaklaşmayı bizzat kendisi arzu etmişti. Bunda başka "mütecasir" düşüncesinin etkisi olup olmadığı hakkında kesin kanaata varmak güçtür. Eğer Osmanlı kaynaklarına inanacak olursak bu elemi onu, memleketin yeni ele geçirilmiş ve henüz idârenin tam olarak tesis etmemiş olduğu bir köşesinde, müstakil bir devlet kurma sevdasına düşürecek; "Hain" lakabıyla anılmasına yol açacaktı. Bostan Çelebi, Ahmed Paşa'nın tertip edilen Divân'da İbrahim Paşa'ya karşı "bî-edebâne" bazı tavırlar sergilediğini, galiz sözler söylediğini, etrafındakilere de "hadden ziyade hiddet" gösterdiğini, hiddetine yenik düştüğü görülünce onun İstanbul'dan uzaklaştırılmasının lazım geldiğini yazar[183]. Öyle anlaşılıyor ki İbrahim Paşa ilk Divân toplantısında Ahmed Paşa'nın sert ve incitici sözleriyle karşı karşıya kalmış; çare olarak onun "gözden çıkarılması" kararına varılmış, bu işin İstanbul dışında halledilmesi daha uygun mütalaa edilmişti. Bundan dolayı muhtemelen Ahmed Paşa'nın Mısır'ı istemiş olmasına sıcak bakıldı ve Sultan Süleyman da bunu tasdik etti. Kısaca İbrahim Paşa'nın yolu üzerindeki "çalılar" artık yavaş yavaş temizleniyordu.

Sultan Selim Mısır'ı ele geçirince buranın idaresini "nâibü's-saltana" olarak tanımlanan ve Memlük ümerasından olup Osmanlılara iltihak etmiş olan Hayır Bey'e vermeyi uygun bulmuştu. Onun bu unvanla idareci olması klasik Osmanlı taşra sisteminin tam anlamıyla uygulanmadığının göstergesi gibiydi. Osmanlı ümerası tarafından pek de hoş karşılanmayan bu tayin, Sultan Selim'in ne kadar konjonktürel davrandığının ilginç bir örneğiydi. Zira yeni fethedilen ve Osmanlı merkezine uzaklığı dolayısıyla kontrol imkânının güç olduğu Mısır'da birden bire Osmanlı idâresini bütün yönleriyle tatbik etmek doğru olmayacaktı. Sultan Selim, Mısır'da kaldığı süre boyunca bu durumu gayet olgunlukla mütalaa etmiş görünüyordu. Hayır Bey valiliğe tayin olununca Mısır halkının ve Memlük ümerasının Osmanlı idaresine karşı tepkisini önlemek amacıyla Memlükler zamanındaki eski kanun ve usullerle Mısır'ı idareye başlamıştı. Ayrıca valiliği müddetince daima Osmanlılara sadık kalmış, Canbirdi Gazalî hadisesinde de bu sadakatini ispatlamıştı. Bundan başka, hayatının son demlerinde, Rodos seferi için Hz. Muhammed'in "ukab" adlı sancağını da taşıyan 20 gemiden müteşekkil bir filo yollamıştı.

Süleymannâme (Viyana), 80b.

Rodos muharebelerinin kızıştığı bir sırada, Sultan Süleyman bu sadık bendesinin vefatı haberini almış ve Mısır'a serdarlıktan azlettiği Mustafa Paşa'yı muhafaza hizmetine memur ederek göndermişti. Mustafa Paşa, Kahire'ye gelir gelmez işe başlamış, ancak Hayır Bey'in vefatı ile zaten Osmanlı idaresine ısınamamış olan ve yeni bir Memlük devleti kurmak isteyen, hatta Canbirdi olayına karışıp sonradan kaçarak Mısır'a dönmüş bulunan Çerkes emirleri isyana teşebbüs etmişlerdi. Bu isyanın elebaşıları, Hayır Bey'in imrahoru Kansu/Kansav, küçük hazinedarı Mısırbay ve Tüfenkçi-başısı Budak idi. Fakat bunların ani bir baskınla Mustafa Paşa'yı yakalayıp bütün Mısır'ı ele geçirme planları vaktinde haber alınmış ve bunun üzerine yakalanarak idâm edilmişlerdi. Ancak bu olayın akabinden daha geniş bir isyan patlak verdi.

İsyanı çıkaranlar Şarkıyye kâşifi yâni sancakbeyi Canım, Etfihiyye kâşifi Hüdâverdi ve Garbiyye kâşifi İnal ismindeki sancakbeyleri idi. Bir Osmanlı tarihçisinin ifadesine göre: *Şimden girü saltanat-ı Mısr'ı Rûmîlerden ihrâc, ednâ himmete muhtâcdır* diyerek isyân bayrağını açan bu âsiler, etraflarına 20.000 kişilik bir kuvvet topladıkları gibi civardaki Memlük emirlerine de mektuplar yollayarak, toplanan vergilerin adil olmadığını, kendilerine katılırlarsa borçlarının affedileceğini ve daha sonra da vergi miktarının yarıya düşürüleceğini ilan ettiler. Bu vaatleriyle de birçok taraftar topladılar ve Garbiyye kâşifi İnal'ı "Sultan" olarak öne sürdüler.

Mustafa Paşa, isyanın büyümesi karşısında sert tedbirler almayı doğru bulmayarak Çerkes beyleri arasını bozmak ve urbânın mühim şahsiyetlerini elde etmek amacıyla onlara mektuplar yolladı. Bundan başka halka ağır gelen vergileri indirerek onların isyana katılmasına mani olmak istedi. Mustafa Paşa'nın aldığı bu tedbirler müsbet netice vermiş, halk asi kâşiflerden ayrılmış, ayrıca bazı mühim kimseler de elde edilmişti. İsyancılar üzerine yürünmeden önce Kadı Berekât adlı bir şahıs Mustafa Paşa'ya: *Siz acele eylemen, ben varayım bir hile ve aman-nâme ile ele getüreyim, ba'dehu fermân sizindir* diyerek, isyancılarla konuşmak üzere gitmişse de bu fayda etmemiş ve bu şahıs asilerce öldürülmüştü.

Mustafa Paşa asilerin güçlerinin zayıfladığını anlar anlamaz, Kapıkulu ve gönüllülerden oluşan 3-4 bin kişilik kuvvetlerinin başına geçirdiği Hızır Ağa'yı, sultanlığını ilan etmiş olan İnal üzerine gönderdi. Kahire'ye gireceği günü dahi kararlaştırmış ve bundan Kahire'deki taraftarlarını haberdar etmiş

olan İnal'ın bu plânı, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtı üzerine bozuldu ve asiler Ridaniye yakınlarında hezimete uğratıldı. Muharebe esnasında yakalanan İnal'ın başı kesilerek öldürüldü. Bundan sonra diğer asiler de yakalandı ve elebaşlarından bir-ikisinin başı, Kahire'deki meşhur Bâb-ı Züveyle'ye asılarak halka teşhir edildi (15 Haziran 1523)[184].

Sultan Süleyman'ın Mısır'dan gelen iyi haberlerden dolayı memnun olduğuna şüphe bulunmaz. Zira henüz saltanatının başında Canbirdi Gazalî isyanı gibi ikinci büyük isyan hareketi, çok önem verdiği Mısır'da patlak vermiş, zorlu Rodos savaşından sonra yeni bir iç mesele birden gündemini işgal etmişti. Şimdi bu son derece hassas bölgede çıkan isyanın bastırılması onu hayli rahatlattı, hatta kızkardeşinin kocası olan Mustafa Paşa'yı İstanbul'a geri getirtti. Bunda kızkardeşinin de rolü olmuştu. Bir gün kızkardeşi ona talihsizliğinden yakınarak ilk kocasının (İskender Paşa) babası Sultan Selim tarafından öldürüldüğünü, şimdikinin ise Mısır'da bulunduğunu söylemiş ve geri çağrılmasını rica etmişti. Öyle anlaşılıyor ki saray içinde yeni dengeler yerli yerine oturtulmak isteniyordu. Padişah kızkardeşleri ve ailesiyle olan ilişkilerini yeni bir düzen altına almaya çabalıyordu. Eniştesini İstanbul'a çağıran Sultan Süleyman Mısır valiliğini Anadolu beylerbeyisi Güzelce Kasım Paşa'ya verdiyse de az sonra sadrazam olma hırsı içinde kıvranan ve bunu elde edemeyince de Mısır valiliğini isteyen Ahmed Paşa'nın bu arzusunu kabul etti[185], Kasım Paşa'yı İstanbul'a geri çağırttı. Kasım Paşa'dan boşalan Anadolu beylerbeyiliğini henüz tayin olunduğu Rum beylerbeyliğine gitmemiş olan Behram Paşa'ya vermişti. Karaman beylerbeyisi İskender Paşa (Ahmed Paşa'nın amcası) ondan boşalan yere talip olmuş, Karaman beylerbeyliği de o sırada kaptan olan Lütfi Paşa'ya, ondan boşalan kaptanlık ise iç hazinedarbaşı Süleyman Paşa'ya tevcih edilmişti[186].

[184] Mustafa Paşa'nın Mısır'daki görevi ve faaliyetleri için en ayrıntılı bilgi Diyarbekrî tarafından verilir: *Nevâdirü't-tevârih*, Millet Ktb. Ali Emiri T. Nr. 596, 372a vd. Ayrıca bk. F. M. Emecen, "İhtişam Çağının Başlangıcında Bir Osmanlı Devlet Adamı", s. 230-235; Ayrıca nezaretimde yapılan ilgili bir tez çalışması: B. Gür, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziri Mustafa Paşa: Hayatı ve Mısır Beylerbeyliği*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Ahmed Paşa'nın Mısır beylerbeyliğine tayin beratı 6 Ramazan 929/19 Temmuz 1523: *Kanunnâme*, 167a-180b. Bu nişan-ı hümayun hayli uzun olup meselenin ehemmiyetini ortaya koyacak özelliktedir.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 78b-79a. Buradaki Lütfi Paşa ile kariyerleri birbirine çok benzeyen ve sonradan vezirazam olacak Lütfi Paşa karıştırılmamalıdır.

Sultan Süleyman Mısır'ın hassas konumu sebebiyle yakın vezirlerini buraya idareci olarak göndermeyi tercih etmişti. Hayır Bey'den sonra yaptığı üç tayin de bu anlamda dikkat çekicidir. Bunda biraz da İbrahim Paşa ile başlatmak istediği yeni bir idareci kadrosu oluşturma ve sadık bir ekip kurma anlayışı ağır basmış olabilir. Merkezde problem çıkaracağı belli olan Ahmed Paşa'nın Mısır'ı istemesi, bir anlamda Sultan Süleyman'ın da işine gelmişti. İbrahim Paşa böylece önemli bir rakipten kurtulmuş olacaktı. Ancak Ahmed Paşa'nın gideceği Mısır'da büyük bir isyan çıkaracağını belki de hiç tahmin etmemişlerdi.

Mısır valiliğine tayin olunan Ahmed Paşa, Sultan Süleyman'a babasının zamanından kalan bir Osmanlı veziriydi. Babasının adının, Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'a ait bir vakfiyeye göre, Üveys Bey (II. Bayezid'in çaşnigiri) olduğunu öğrendiğimiz Ahmed Paşa, Sultan Selim'in itimat ettiği, Trabzon'da hizmetine aldığı bir devlet adamıydı. II. Bayezid ile Çorlu yakınlarında vuku bulan çarpışmalar esnasında Sultan Selim'in yanında bulunuyordu. Sultan Selim de bu hizmetine karşılık onu önce mirahurluğa, daha sonra da Rumeli beylerbeyliğine getirmişti. Sultan Süleyman'ın Belgrad seferi sırasında da Rumeli beylerbeyi olarak sefere katılmış, kazandığı başarılarla, padişah üzerinde büyük bir etki bırakmıştı. Yukarıda da temas edildiği üzere Rodos muhasarasında Mustafa Paşa'nın yerini alıp serdarlığa tayini, onun sadrazamlık hırsını iyice körüklemişti. Ancak yukarıda da temas edildiği üzere Pîrî Paşa'nın aleyhine çalışıp ona işten el çektiren Ahmed Paşa, kendi yerine İbrahim'in sadrazamlığa getirilmesini hazmedemeyerek derin bir ye'se düşmüş ve Mısır valiliğini istemişti. Divân üyelerinin, sadrazamlığı elde edemeyen Ahmed Paşa tarafından devamlı taciz edildikleri yolundaki şikâyetleri ve uzaklaştırılmasını istemeleri üzerine oluşan ortamdan aslında memnun olduğu anlaşılan Sultan Süleyman, Ahmed Paşa'nın arzusunu yerine getirmişti. Muhtemelen buradaki ana plan onu bu gözden uzak vilayette bir şekilde tamamen devre dışı bırakmak üzerine bina edilmişti.

Ahmed Paşa, 1523 Ağustosu'nun başlarında İstanbul'dan ayrılarak, Mısır'a hareket etti. Dönemin Osmanlı kronikleri onun Mısır'a gelir gelmez de müstakil bir idare peşinde koşarak gözünü Mısır Sultanlığına diktiğini vurgularlar. Bu iş için evvela Mısır'ın Osmanlı idaresinden gayri memnun olan ileri gelenlerini kendine çekmek üzere harekete geçtiğini, ancak Kahire'deki

yeniçerileri elde edemediğini belirtirler. Yeniçeriler Ahmed Paşa'yı desteklememekle beraber onun kuvvetlerinin fazlalığı karşısında herhangi bir harekete de teşebbüs edememişler; nihayet Ahmed Paşa da: *Vezir-i a'zamlık benim yolum iken, içerüden çıkma bir çelebiye verildi* diyerek, gizliden gizliye sürdürdüğü faaliyetlerini gün ışığına çıkarmış ve "El-meliki'l-mansûr Sultan Ahmed" namına hutbe okutup para bastırarak hükümdarlığını resmen ilân etmiştir (930 yılı Rebiülevveli/ Ocak 1524). Bir taraftan da Papa ve Malta şövalyelerine başvurarak şayet kendisine yardım olunursa, Rodos'u iade edeceğine söz vermiş ve yine bazı Hristiyan prenslerine de buna mümâsil mektuplar yazmıştır. Bu arada Mısır'daki mühim mevkileri de elde etmiş durumdadır. Ardından Osmanlı sistemini kaldırmaya çalışarak eski sistemi ihya için harekete geçmiştir: Celalzâde bunu şöyle ifade eder: "Kanun-ı Osmanî uslubundan çıkarıp münharif, nazm u intizam-ı şer'-i kavîm, hava-yı nefs-i sakime munsarıf oldu"[187].

Bu bilgiler neredeyse bütün Osmanlı kaynaklarında tekrarlanır, buna karşılık içeriden yazan Diyarbekrî ve ilginç şekilde aslı Hoca Sadeddin Efendi'nin notlarından oluşan (muhtemelen babası Hasan Can'dan müntakil malumatın yer aldığı) *İbtihâcü't-tevârih*'de farklı bilgiler bulunur. Bunların naklettiğine göre Mısır'a gelen Ahmed Paşa, sağa sola gizlenmiş eski Memlük beylerini yanına çekmiş, Mısır muhafazasında olan askeri kendine has yeni tarz üzerine tanzim ederek farklı bir askeri birlik kurma teşebbüsünde bulunmuştu. Bu durum Mısır yeniçerilerinin tepkisine yol açtı. Bunun üzerine Ahmed Paşa kendi adamlarına silah tevzi edip Divânı basan ve serkeşlik eden Mısır yeniçerisine karşı gönderdi. Durumun vahametini gören ileri gelenler paşayı teskin etti. Özellikle o sırada Kahire'de bulunan meşhur mutasavvıf İbrahim-i Gülşeni paşayla görüşerek onu bu işten vazgeçirmişti. Tam bu sırada Mısır ümerasından Kara Musa adlı emire İbrahim Paşa'nın bir mektubu geldi. Burada Ahmed Paşa'nın ahvali ve uygunsuz davranışlarından söz edilerek hıyanet ettiği ve kendisinin beylerbeyliğe getirildiği bildirilmişti. Ahmed Paşa'ya ise Halep beylerbeyliğinin verildiği ifade edilmişti.

Aslında Kara Musa'ya verilen talimat Ahmed Paşa'nın "itlafı" yolundaydı. Bunu İstanbul'da olan Ahmed Paşa'nın kethüdası Kara Mustafa öğrenince durumu defterdar İskender Çelebi'de sordu. İbrahim Paşa ile çok yakın olan

187 Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 151.

İskender Çelebi ona sırrı aşikâr etmedi, ama İbrahim Paşa'ya gidip bu adamın planı öğrendiğini iletti, derhal bulunması için emir çıktıysa da Kara Mustafa süratle Mısır'a gelip olup biteni Ahmed Paşa'ya yetiştirdi. Ahmed Paşa, kendisine Halep beylerbeyliği, Kara Musa'ya Mısır vilayeti verildiğini, ayrıca Kara Musa'ya kendisinin yakalanması talimatının da gönderildiğini öğrenince, merkez tarafından tamamen gözden çıkarıldığını anladı. Karşı harekâta geçerek Kara Musa için "kendi tuğrasını çektiği" katil hükmünü hazırladı. Divân'da hükmü okutup Kara Musa'yı idam ettirmek niyetindeydi. Fakat Kara Musa durumdan şüphelenip kaçtıysa da kısa süre sonra katledildi. Ahmed Paşa ayrıca yeniçeri ağasını da sahte emirlerle ortadan kaldırdı. Yeniçerilere emir çıkarttırarak kendisinin yanında toplanmalarını istedi[188].

Ahmed Paşa ayrıca kendine yakınlık göstermeyerek emrine ram olmayan Kahire kalesine kapanmış yeniçerileri tazyike başladı. Kaleyi kuşattıysa da yeniçeriler büyük bir mücadele misâli göstererek onun 4000 kadar adamını saf dışı bıraktı. Kaleyi alma hususunda iyice karamsarlığa kapılan Ahmed Paşa, kalenin altında eski bir suyolu bulunduğu haberini alınca yeniden ümitlendi; buradan içeriye asker sokarak yeniçerileri gafil avladı. Yeniçeriler katliama tabi tutuldu, öldürülmekten kurtulanları ise sağa sola dağıldı. Böylece Kahire'yi zabteden Ahmed Paşa, şimdi kendini daha rahat hissetmeye başlamıştı. Osmanlı tarihçilerinden Celalzâde onun "emr-i hilafette" kendisine bir ortak ve yardımcı arayışı içinde "Kızılbaşa iktidâ" ettiğini, "tac-ı dalâlet-revac" diktirdiğini belirtir[189]. Şah İsmail ile irtibat kurma emelini ima etmeye çalışır. Ancak böyle bir teşebbüsünün olamayacağı da açıktır. Bununla beraber Ahmed Paşa için durum artık bir "hayat/memat" mücadelesine dönüşmüş görünüyordu. Bu bakımdan Mısır'da merkezle irtibatını kopararak müstakil bir idare kurma yolunu denemekten başka çare bulamadı.

Mısır'da duruma hâkim olunca, birtakım idari düzenlemelere girişti[190].

İbtihacü't-tevârih, s. 121-122; Ârifî, *Şehname*, s. 74 (168b-171b); Keza olay hakkında ayrıca Zaim Mehmed'in eserinde geniş bilgi vardır: *Câmiü't-tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)*, I. Cilt, haz. A. Nur Sır, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 347-354.

Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 153. Ahmed Paşa'nın Gülşenilerle olan temasından ötürü böyle bilgilerin yer aldığı söylenebilir. Aslında Mustafa Paşa da İbrahim Gülşeni ile irtibat kurmuştu: F. Emecen, "İhtişam Çağının Başlangıcında Bir Devlet Adamı", s. 233.

"Bakıyyetü's-süyûf olup kalmış Çerakise evlad u ensâbına, ol taife-i bagiyyenin kılıçtan ka-

Osmanlı sistemini örnek alarak, kendine üç vezir seçti. Bunların arasında, Sultan Selim zamanında Kırım'dan gelip Osmanlı hizmetine girmiş olan ve Ahmed Paşa ile birlikte Mısır'da bulunan Kadızâde Mehmed Bey de yer almaktaydı. Bu zat içten içe padişaha bağlılığını sürdürmekte ve Ahmed Paşa'yı bertaraf için müsâit bir fırsat gözlemekteydi. Nihayet hamama gitmek üzere kaleden çıkan Ahmed Paşa, Kadızâde Mehmed Bey'in ani bir baskınına maruz kaldı. Ancak dama çıkıp bir tarikle canını kurtarmayı ve kaleye kaçmayı başardı. Mehmed Bey zaten sağdan soldan toplama, derme-çatma birkaç bin kişilik kuvvete sahip olduğu için şiddetle hareket etmek yerine kale içinde bulunan Mısır hazinesini adamlarına dağıtmayı tercih etti. Hazinenin onların, paşanın ise kendinin olduğunu söyledi. O hırsla kale duvarlarına tırmanan adamları, kale kapılarını zorlamaya başladı. Ancak Ahmed Paşa, çıkan karışıklıktan istifâde ile bir kere daha canını kurtararak, 20 kadar adamıyla birlikte, Şarkıyye nahiyesindeki Beni Bakar aşiretine sığındı. Mehmed Bey, onun peşini bırakmayarak takip için 3000 kişilik bir kuvvet yolladı. Ancak bunların başarısızlığı üzerine bizzat kendisi harekete geçti. Beni Bakar aşireti reisi Haris, üzerlerine gelen kuvvetlerden çekinerek, Ahmed Paşa'yı zincire vurup Mehmed Bey'e teslim etti[191].

İbtihacü't-tevârih'de Ahmed Paşa'ya bağlı adamların sıkı takibinin yapıldığı, hatta Selman Reis'in kaçma ihtimaline karşı Süveyş yolunu, Cidde ve Yemen taraflarını tutmasına dair emir aldığı belirtilir. Buna göre Ahmed Paşa artık Mısır'da kendisi için "beka ihtimali" görmüyordu. Yemen taraflarına kaçmayı düşünse de buna fırsat bulamadı, sığındığı aşiret onu Güzelce Kasım Bey'in gönüllü kâtibi olan Mirza Bey'e teslim etti. Ahmed Paşa son demlerinde Mirza Bey'e isyana mecbur kaldığını itiraf etmiş ve mealen şöyle demişti:

> Herkes bana hıyanet nispet eder, padişaha itaat yolundan sapmakla itham eder, Ama ben padişahın hazinesine el uzatmadım, bir habbe kendi

çıp kurtulmuş etbâ vü eşyâına hüsn-i iltifatlar ve envâ riâyetler edip, perde-i ihtifada muhtefi olmuş eşirrayı cümle zuhura getirip dirlikler eyledi. Mısır muhafazasında olan sipahın etvârını tebdil edip tarz-ı cedîd ihdâs eyledi" (Celalzâde, *Tabakat*, s. 151). Burada yeni tip asker ihdası ilginçtir. Muhtemelen İbrahim Paşa Mısır'a gittiğinde bu sistemi koruyacaktır.

Ahmed Paşa'nın durumu ve isyanın seyri: Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 149-155. Ayrıca Diyarbekrî Ahmed Paşa'nın durumu hakkında farklı bilgiler verir: *Nevâdir*, 401b-428a. Ahmed Paşa'nın Mısır'daki durumu hakkında ayrıca bk. S. Emre, "Anatomy of a Rebellion in Sixteenth-Century Egypt: A Case Study of Ahmed Pasha's Governorship, Revolt, Sultanate, an Critique of Ottoman Imperial Enterprise", *OA*, S. 46 (2015), s. 77-129.

> malıma katmadım, Şimdi doğruluk taslayanlar beni bu hale düşürdüler, padişahın hazinesini darmadağın ettiler, benim malım onlara yeterdi, bari onunla yetinselerdi. Karışıklık sırasında şehirliden aldıkları mallar onlara yetmez mi idi? Bu bedbahtları ortadan kaldırmak gerek idi. Benim bu duruma tevessül etmem hıyanetimden değil idi. İbrahim Paşa başıma kast edip itlafıma çalıştığı cihetten katle rıza dört mezhep kadılarınca da evla görülmediğinden kendimi kurtarmak için bu yola girmeye mecbur kaldım. Demek ki ömrüm tamamlanmış, beni bu zilletle canlı götürme, başımı kes, boynumu haka sal[192].

Bütün bu belirtilenler Ahmed Paşa'nın isyanının devlet merkezli hadiseyi değerlendiren Osmanlı kroniklerinin anlattıklarından farklı bir düzlemde vuku bulduğuna işaret eder. Onun hayatına kastedildiği kanaatiyle müstakil bir idarenin peşinde koşmaya adeta mecbur olduğu yolundaki söylemleri yabana atmamak gerekir. Bunda tavizsiz, hırslı ve mağrur halinin, yani kendi şahsi karakterinin de rol oynadığı söylenebilir. Ortadan kaldırılması hiç şüphe yok ki güçlü bir rakipten İbrahim Paşa'yı kurtarmış oluyor, en çok da onun işine yarıyordu. Zira etrafta ondan başka sert mizaçlı, düşündüğünü ifade eden bir devlet adamı pek yoktu. Sultan Süleyman'ı da -daha önceki iki büyük seferde görüldüğü üzere- savaşçı kimliğiyle etkilemesini biliyordu. Sonunda büyüme eğilimi gösteren hadise korkulan ölçüde etrafa dal budak salmadan yatıştırılmıştı. Sultan Süleyman'ın bu can sıkıcı hadiseyi dikkatle takip ve durumu İbrahim Paşa ile sürekli olarak müzakere ettiğine şüphe bulunmaz.

Sultan Süleyman Mısır'daki isyan hareketini duyduğunda hemen 3000 yeniçeriyi ikinci vezir Ayas Paşa kumandasında kara yoluyla Mısır'a sevketmişti. Fakat Ahmed Paşa isyanının söndürüldüğü haberi ulaşınca gönderilen birlikler geri çağrılmış ve Mısır valiliği yeniden Kasım Paşa'ya tevcih olunmuştu. İsyanın bastırılmasında emeği geçenlerin ise merkezden bekledikleri taltifi görmedikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan biri olarak adı kaynaklarda belirtilen İskender Kethuda'ya sancak beyliği verilecekken bundan vazgeçilmiş, yalnızca timarı 30.000 akçeye çıkartılmış; Mehmed Bey ise "hazine zabtında gösterdiği tekâsül" sebebiyle azl edilmiş ve habse atılmış sonra da serbest bırakılmıştı[193].

[192] *İbtihacü't-tevârih*, s. 126-127.

İbtihacü't-tevârih, s. 127-128.

İbrahim Paşa'nın Düğünü, Hilafet Tartışması ve Mısır Islahatı

"Hain" Ahmed Paşa vak'ası esnasında Sultan Süleyman daha önce bahsedildiği gibi sarayına yeni bir çeki düzen verme işiyle meşguldü. Özellikle yeni sadrazamı İbrahim Paşa bu işin öncülüğünü üstlenmişti. Ahmed Paşa'nın ayrılmasından hemen sonra 13 Ağustos 1523'e denk düşen Ramazan bayramı namazı için Ayasofya'ya giden ve bu sırada büyük bir merasim yaptıran Sultan Süleyman, Divân önünde devlet erkânı ve ulemaya ziyafet çekmiş, böylece bir bakıma yeni veziriazamını da herkese yeniden göstermişti. Bayramlaşma törenlerinin ardından İbrahim Paşa ile Anadolu yakasına geçerek Beykoz bahçesine intikal etmiş, devlet işlerini buradan görmeye başlamıştı. Tam da bu sırada Şah İsmail'in cülus tebriki için zengin hediyelerle gelen elçisi iki ay kadar bekletildikten sonra huzura kabul edilmiş, sonra da dönmesine izin verilmişti. Kurban bayramında da burada kalınmıştı. Ahmed Paşa'nın gadrine uğradığı için azledildiğini iddia eden Sinan Paşa huzura çıkmış, İbrahim Paşa'nın desteğiyle yeniden Rum beylerbeyi olmuştu. Ahmed Paşa'nın amcası İskender Paşa ise "tenzil-i rütbe" ile Rum beylerbeyliğinden azl edilip yeniden Trabzon sancağına yollanmıştı. Ama İskender Paşa'nın saray çevrelerinde ve dolayısıyla Sultan Süleyman nezdinde ayrı bir değeri bulunuyordu. Hatta ileride onu düğün töreni vesilesiyle özel olarak davet dahi edecekti. İbrahim Paşa Ahmed Paşa'ya karşı böylece ilk önemli adımı atmış oluyordu. Kış gelince Sultan Süleyman yanında haremi ve İbrahim Paşa olduğu halde Topkapı sarayına dönecekti[194].

İbrahim Paşa Sultan Süleyman'ın has kulu ve yakını olarak gücünü yavaş yavaş herkese göstermeye başladı. Ahmed Paşa hadisesinin hemen ardından düzenlediği düğün töreniyle herkese yeni bir mesaj verilmiş olacaktı. Bizzat Sultan Süleyman'ın direktifleri bunda etkiliydi. İstanbul'da büyük merasim ve tantana ile Sadrazam İbrahim Paşa'nın düğünü yapıldı. Düğüne Sultan Süleyman da katıldı. Bu onun yeni veziriazamına ne kadar büyük değer verdiğinin bir göstergesiydi. Dönemin tarihçileri bu muhteşem düğün ile ilgili süslü anlatımlarla ayrıntılı bilgiler verirler. Düğün için padişah vezir Ayas Paşa ve yeniçeri ağası tarafından saraya gidilerek davet edilmişti. (18 Receb 930/22 Mayıs 1524). Şehnameci Seyyid Lokman'a göre, düğün için birçok ülkeye

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 83a-84a.

("Etraf ü eknaf-ı âlem ü memalik-i Arap ve Acem ve diyâr-ı Türk ve Deylem") davetiyeler yollandı, ayrıca bütün beylerbeyilerin hazır bulunması da istendi. Bunun amacı padişahın ihtişamını ve şerefini bu düğün vesilesiyle herkese göstermekti. Onların pişkeş veya hediye getirmemeleri özellikle tembihlendi. Çünkü İbrahim Paşa maddi açıdan fayda sağlamak değil, padişahın düğüne gelmesiyle akranları arasında nasıl bir seçkin yere gelmiş olduğunu göstermek arzusu içindeydi. Böylece "cânib-i saltanata" hayır dualar kazandıracağını düşünmüştü. Bir şekilde hediye getirenler ise incitilmemek için geri çevrilmedi, daha sonra törenler tamamlandığında getirdikleri hediyeler sahiplerine iade edildi ve gönülleri alındı. Bütün bu bilgileri aktaran Şehnameci Lokman, bir bakıma bu düğünü devletin ihtişamlı çağının başlangıcına örnek göstermek üzere Sultan Süleyman'ın nasıl bir tutum içinde bulunduğunu belirtmek için kaleme almıştı[195].

İbrahim Paşa'nın sarayının yer aldığı Atmeydanı gösterilerin ve şenliklerin merkezi olacaktı. Bu bakımdan her taraf süslendi, kıymetli kumaşlarla döşendi, Sultan Süleyman için bir köşede taht kuruldu, seferlerde ganimet olarak alınan büyük otaklar açıldı, çadırlar dikildi, her taraf sergi yerine döndü, fukaraya yemekler dağıtıldı. Yapılan düğün o zamana kadar görülmeyen alışılmışın dışında büyük şenliklere sahne oldu. Bizzat Padişahın katıldığı ziyafetler, eğlenceler düzenlenmiş, "helva" sohbetleri yani daha eğlenceli konuşmalar yapılmış, bunun yanında ciddi konular üzerinde de durularak ilmi "musahabelerde" bulunulmuştu. Sultan Süleyman bu düğün dolayısıyla kendisini sık sık halka gösterdi, saltanatının ihtişamını her kesime hissettirmek ve hanedana karşı bağlarını daha da kuvvetlendirmek yolunda önemli bir vesile olarak bu törenin ihtişamlı olmasını bizzat arzu etmişti. İstediği gibi de oldu, her kesimle bir şekilde buluşma imkânını sağladı. Muhtemelen İstanbul ilk defa böylesine azametli bir gösteri ve şenliğe sahne oluyordu. Bu son da olmayacaktı, bundan sonraki dönemlerde sefer dönüşlerine tesadüf eden çeşitli vesilelerle bu tür şenliklerin icra edildiği bilinmektedir ki şehzadelerinin sünnet merasimi bunun en dikkat çekici örneği olacaktı. Sultan Süleyman'ı sevindiren başka bir gelişme de düğün sırasında Hürrem Sultan'ın ona ikinci erkek evladını vermiş olmasıydı (28 Mayıs). Sultan Süleyman bu çocuğa babasının adını (Selim)

Lokman, *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 216-244 (89b-113a): Burada söz konusu düğünün çok geniş bir anlatımı yer alır.

verdi. Hanesinde Hürrem Sultan'dan olma iki, Mahidevran'dan olma bir oğlu vardı, ailesi gittikçe genişliyordu, hanedanın kendisiyle son bulma tehlikesi artık hayli uzaklaşıyordu[196].

Öte yandan İbrahim Paşa'nın muhteşem düğünle nikâhlandığı hanımının kim olduğu konusu ilgi çekici tartışmaların kaynağı oldu. Esasen böylesine büyük ve resmi nitelik taşıyan törende evlenilen hanımın bu şana uygun üst kesimden biri olması beklenebilir bir hususdu. Zaten düğün için Celalzâde, İbrahim Paşa'nın bu hususta Hz. Peygamberin emrinin ("sünnet-i seniyyenin") yerine getirildiğini vurgular. Bu resmi nikâhlanma konusu, hanedanın epeyidir terk ettiği bir âdetin hatırlatılması anlamına da geliyordu. Nitekim bizzat Sultan Süleyman'ın kendisine evlatlar veren Hürrem Sultan ile onu hür bırakarak nikâhlanması, bu anlamdaki bir fikrin devamı olarak yorumlanabilir. İbrahim Paşa'nın hanımı basit bir kişi olamazdı, genellikle alışıldık olan husus padişahlara yakın devlet adamlarının hanedan mensubu hanımlarla nikâhlandırılmasıydı. Bu bakımdan İbrahim Paşa gibi sultanın çok yakın "mukarrebine" ancak hanedana mensup bir eş yakışırdı.

Uzun zaman literatürde İbrahim Paşa'nın hanımının Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice Sultan olduğu bilgisi yer almıştır. Ancak bunun doğru olmadığı son zamanlarda yapılan çalışmalar sonucu tespit edilmiş bulunmaktadır. Venedik elçilerinin düğün ile ilgili yazdıkları, İbrahim Paşa'nın hanımının Hatice Sultan değil, saraya mensup bir başka hanım olduğunu gösterir. Muhtemelen İbrahim Paşa'nın hanımı, Sultan Süleyman'ın kızkardeşlerinden birinin Muhsine adlı kızıdır. Onun, Sultan Selim tarafından katledilen ve Hanım/Şahzade Sultan ile evli olduğu bilinen İskender Paşa'nın kızı olması kuvvetle muhtemeldir[197]. Şahzade Sultan'ın İskender Paşa'nın katlinden sonra ikinci

Düğün için ayrıntılı tasvirler: Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 155-161; *İbtihâcü't-tevârih*, s. 128-132.

Spondugnino, İbrahim'in "ilk sahibesinin kızıyla evlendiğini" açıklar. İbrahim Paşa'nın Paxos adasından esir alındığını, bir kadına satıldığını, kadının da onu Süleyman'a hediye ettiğini, onunla birlikte büyüdüğünü yazar (T. Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, haz. D. Nicol, trc. N. Balta, İstanbul 2015, s. 105'te cümle eksiktir. Süleyman'ın ona bir eş bulduğu şeklinde bir nakil vardır. Hâlbuki orijinal cümle yukarıdaki gibidir: 1538 tarihli İtalyanca metin C.N. Sathas editörlüğündeki orjinali: *Documents inédits relatifs à l'historie de la Gréce au Moyen Age* içinde, IX, Paris 1890, s. 189). Konuyla ilgili ayrıca bk. İ. H. Uzunçarşılı, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Makbul ve Maktul İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", *Belleten*, XXIX/114 (1965), s. 355-361; E. Turan, "The Marriage of İbrahim Pasha

vezir Mustafa Paşa ile evlendirildiği bilinmektedir[198]. Yani İbrahim Paşa vaktiyle esir olarak satıldığı hanenin kızıyla bu evliliği yapmıştır.

İskender Paşa ile Şahzade Sultan'ın kızının adının Muhsine olduğu bilgisi onun İbrahim Paşa'ya yazdığı bir mektuptan açık şekilde anlaşılır[199]. Venedik elçisi Zen'in raporunda bu durumu vuzuha kavuşturacak bilgiler söz konusudur. Zen, yanına gelen ve kendisini İbrahim Paşa'nın kayınvalidesinin yeğeni olarak tanıtan birisinden nakille, İskender Paşa ailesi ile ilgili bazı notları aktarır. Yanına gelen adamın anlattığına göre İskender Paşa Pera'lı asil bir kadınla evlenmiş ve bundan iki kız çocuğu olmuştu. Bunlardan biri Yakup Ağa ile evlenmişti (Mihrişah veya Hacı Hatun). Yakup Ağa ölünce bu kadın dul kaldı, hatta Aya Mavra'nın ele geçirilmesi sırasında birkaç Türk satın aldı, bunlardan biri İbrahim idi ve onu Sultan Süleyman'a bağışladı. İskender'in diğer kızı bir sancakbeyi ile evlendi ve iki kızı oldu. Bu kızlardan biri Sultan Süleyman'ın Çavuşbaşı, diğeri ise İbrahim ile nikâhlandı. Bu kız önce İbrahim kölesi olduğu için evlenmek istemiyordu, sonra Sultan'ın muvafakatıyla ikna edildi.

Zen bunu belirttikten sonra bu adam hakkında bazı şüpheler serdeder ve İskender Paşa öldüğünde zevcesinin henüz yeni doğduğunu dolayısıyla kendisinin onlarla ilişkisi bulunamayacağını söyler[200]. Buradaki mesele hangi İs-

(Ca. 1495-1536)", *Turcica*, S. 41 (2009), s. 3-36; Z. Yelçe, "Evaluating Three Imperial Festivals 1524, 1530 and 1539", *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*, ed. S. Faroqhi-A. Öztürkmen, Calcutta 2014, s. 77-79, 85-87.

198 Mustafa Paşa vefat edince Şahzade Sultan saraydan tahsisat alanlar arasına katıldı ve adı ilgili masraf defterlerinde geçmeye başladı: İlk kaydı 23 Ramazan 935 ile aynı yılın Rebiülevveli arasındaki tahsisat ile ilgilidir (31 Mayıs 1529'dan Kasım ayına): BA, *MAD*, nr. 17884, s. 81.

199 TSMA, nr. E 750/53 [5878/1]. Ayrıca İ. H. Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i azamı Makbul ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", s. 360'da Kumkapı'da yaptırılmış bir cami dolayısıyla Muhsine adını öne sürmüştür. Ayrıca İskender Paşa'nın adı bilinen diğer iki kızından ilki hayratı da bulunan Mihrişah Hatun'dur. Diğeri ise Hafsa Hatun olup İskender Paşa'nın kızdan torunu Fatma Hatun ile birlikte 24 Rebiülevvel 933/ 29 Aralık 1526'da ilk defa mevacib listesine dahil edilmişlerdir (BA, KK, nr. 7092, s. 8-9, 78-79; BA, *MAD*, nr. 17884, s. 5-6). İbrahim Paşa'nın hanımına yazdığı mektuplarda selam kısmında Hafsa ve Fatma'nın adının zikredilmesi tesadüfi olmamalıdır: TSMA, nr. E. 750/35 [5860/1-11]. Ayrıca Hacı Hatun diye zikrettiği de 1527 dolayında vefat ettiği anlaşılan Mihrişah'tır.

200 İlgili alıntı, Zen'in raporundan E. Turan tarafından nakledilerek üzerine yorumlar yapılmıştır: "The Marriage of İbrahim Pasha (Ca 1495-1536)", *Turcica*, 41 (2009), s. 11-12.

kender Paşa'dan söz edildiğinde düğümlenir. Zen İskender paşaları karıştırdığı için anlatılanlara pek itimat etmez görünür. Ancak İbrahim Paşa'nın hanımı Muhsine'ye yazdığı mektupların selam fasıllarında kayınvalidesinin adını vermemekle birlikte Mihrişah (Hacı Hatun), Hafsa ve Fatma (Fatı)'dan da ayrıca bahsetmesi, eşinin İskender Paşa'nın torunu olmayacağına delalet eder. Kısaca Muhsine'yi İskender Paşa'nın kızı olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Bunların saray in'amat defterlerinde adlarının geçmesi annelerinin dışarıdan biri değil saltanata mensup aile üyelerinden olduğunu kesinleştirir. İleride de bahsedileceği gibi saray entrikaları sırasında Muhsine'nin ve kardeşlerinin, Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan ve Sultan Süleyman'ın kız kardeşleriyle çok yakın ilişkisi bulunmakta, kendisi de sürekli saraya girip çıkmaktaydı.

Sultan Süleyman İbrahim Paşa'nın düğünü vesilesiyle imparatorluğun yeni bir vizyonu olacağını yavaş yavaş etrafına hissettirmeye başladı. Özellikle İstanbul'da bulunan Halife'nin Mısır'a yollanmasıyla doğacak boşluğu doldurmayı düşündüğü açıktır. Nitekim düğün sırasındaki sohbetlerde, ulemayı ve devletin ileri gelenlerini bir araya getirerek Kur'an'daki *halifeten fi'l-arz* ayetini geniş şekilde tefsir ettirdi. Bu ilmi toplantıda bulunmuş olma ihtimali yüksek olan Celalzâde düğün merasimini ayrıntılı şekilde anlattığı bölümde, 2 Şaban 930'da (5 Haziran 1524) icra edilen söz konusu meclise katılanları sıralarken isim vermeksizin Sultan Süleyman'ın bir tarafına müftinin, diğer tarafına hocasının oturduğunu, diğer "mevâli-i izâm, ahâli-i kirâm ve erbâb-ı medâris-i Semâniye"nin protokol düzenine göre padişahın karşı cenahında yerlerini aldıklarını yazar.

Bu durumda daha sonra Osmanlı tarihçilerinden olup aynı olayı Celalzâde mahreçli olarak nakleden Gelibolulu Mustafa Âlî'nin de açıkladığı gibi sultanın yanı başında oturanlar Şeyhülislam İbn Kemal ile hocası Hayreddin Efendi'dir[201]. Onların karşısında ise Semâniye medresesi müderrisleri yanı sıra bütün önde gelen ulema ve ayrıca ahaliden de muteber kimseler yerleşmiştir. Tartışmaya açılan konu, Kur'an'daki "*yâ Dâvûdu innâ ce'alnâke halîfeten fi' l-arzi*" ayetidir ve bunun "keşf ü tefsiri" hakkında türlü bahisler açılmış ve "bînihaye güft ü gûlar" yapılmıştır. Bu hususta çeşitli sualler sorulmuş ve cevaplar

---

Söz konusu raporun orijinalinden yaptığı çeviri için değerli araştırmacı Adnan M. Gökçen'e müteşekkirim.

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 549. *İbtihâcü't-tevârih*'te de aynı bilgi yer alır: s. 131.

alınmıştır. Bunların çok derin ve ilmi açıdan mükemmel bahisler olduğunu süslü cümlelerle anlatan Celalzâde, gökteki meleklerin bile büyük bir hoşnutlukla bunu dinleyeceklerine emin olduğunu ifade etmekten kendini alamamıştır[202].

İbtihacü't-tevârih'te, bu tartışmanın akabinde daha sakin ve ağır havayı dağıtacak farklı bir sohbete geçildiği, "her köşeden kulakların işitmediği nükteler, hoş ve faydalı sözler" ile herkesin rahatladığı, yemekler yenilip içildiği, ulemanın her birine şekerlemelerle dolu tepsilerin peşlerinden hanelerine yollandığı, ardından musiki faslı başladığı belirtilir[203]. Bununla beraber eserini III. Murad döneminde kaleme alan Seyyid Lokman çok uzun olarak tafsil ettiği bu düğün sırasında vuku bulan ulema meclisinde Nisa suresi 125. ayetinin (*Allah İbrahim'i dost edinmişti*) konuşulduğuna işaret eder. Hilafet ile ilgili olan tartışmanın ise Şehzade Mustafa ile Mehmed ve Selim'in sünnet törenleri sırasında vuku bulduğunu yazar[204]. Ancak burada Seyyid Lokman İbrahim Paşa'nın durumuna ve dönemin atmosferine uygun olarak bu ayetin gündeme alınmış olma halini daha uygun bulmuş olabilir.

Sultan Süleyman, babasının hilafet anlayışını bu şekilde yavaş yavaş terk etmeye hazırlanıyordu. Sultan Selim tıpkı Memlükler gibi halifeyi yanında tutarak hilafet makamının İstanbul olmasını istemişti. Fakat Sultan Süleyman halifeyi geri gönderip onun otoritesini tamamen önemsizleştirerek, hilafeti kendi şahsında temsil edebileceği bir formül arayışı içine girmişti. Nitekim Osmanlı hilafeti hakkında önemli bir dönüm noktası olarak düşünülebilecek olan bu meclisin ardından bunun hangi anlama geldiği yönünde yeni argümanlar ortaya çıkmakta gecikmedi. Kendisinin de bu sırada olup bitenden haberdar olduğunu anladığımız dönemin diğer önemli bir devlet adamı olan Lütfi Paşa'nın risalesi, hem hilafet meselesinin nasıl anlaşılmış olduğunu hem de hilafet şartlarının neler olması lazım geldiğini ortaya koyması bakımından manidardır. Belki de bu risalesi, kendisinin katılma ihtimali olduğu söz konusu ulema meclisinde mutabakat sağlanan görüşlerin bir yansımasıdır[205].

Tabakat (F. Demirtaş) s. 159.

İbtihâcü't-tevârih, s. 131.

Lokman, *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 228 -235 (97b-100b).

F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 55-56; Ayrıca risale için bk. H. Yavuz, "Sadrıazam Lutfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul

Lütfi Paşa risalesinde Sultan Süleyman'ı zamanın imamı olarak anmakta herhangi bir beis görmedi; hilafet için iddia edildiği üzere "Kureyşilik" meselesinin belirleyici bir durum olmadığı konusunu savunarak Sultan Süleyman'ın gerçek anlamda halife olduğuna vurgu yapıyordu. Ona göre Sultan Süleyman şartlara uygun bir halifeydi, çünkü Müslümanların yaşadığı bütün coğrafya neredeyse onun hükmü altına girmişti. Bu coğrafya Anadolu merkezli olarak bütün Arap topraklarını, Hicaz ve Umman'a varıncaya kadar Yemen bölgesini, hatta Mağrib'i içine alıyordu. Almanya'nın en uç sınırlarına ulaşıncaya dek Macaristan gibi Müslümanların yaşadığı bölgelerin çoğunu yine idaresi altında tutuyordu. Bütün bu coğrafyadaki meseleler, anlaşmazlıklar Sultan Süleyman'ın "gölgesi altında" halledilip çözüme kavuşturuluyordu. Bu bakımdan Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman zamanının tek hâkimi, tabi olunacak büyük halifesiydi ve dini ihya eden asrın müceddidi konumundaydı. Onun imam ve halife unvanını kullanamayacağını her kim söylerse bunu sadece akli değil aynı zamanda şer'i ve nakli delillerle açıklaması gerekirdi.

İşte Sultan Süleyman bunun ilk adımlarını, bu düğün sırasında söz konusu âyetin anlamını ulemaya tartıştırarak atmak istemişti. Bunu esaslı bir şekilde benimsediğini de daha sonraki siyasi ve dini faaliyetlerinden anlamaktayız. Bunun ardından Sultan Süleyman'ın Haremeyn işlerinin Mısır'ın emniyetine bağlı olduğunu düşünerek en güvendiği adamını yani veziriazamı İbrahim Paşa'yı bu vazife ile görevlendirmiş olması da son derece manidardır. Nitekim İbrahim Paşa, bu muhteşem düğününden dört ay kadar sonra Mısır işlerini yoluna koymakla vazifelendirildi. Mısır tam manasiyle Osmanlı idaresine ısınamamıştı. Hayır Bey'den bu yana sık sık isyanlar patlak vermişti. Şimdi Mısır'da iyice sarsılmış olan devlet düzenini, lâyıkı vechile tesis etmek lâzım gelmekteydi. Ayrıca Haremeyn'in emniyeti buraya bağlıydı. Bunun için en uygun ve işbilir kişi ise Sadrazam İbrahim Paşa olarak görünmekteydi: Padişah bu sebeplerle yeni sadrazamını geniş selâhiyetler vererek Mısır'da Osmanlı kanunlarını vaz ve bozulan idareyi ıslah ve ihya etmek; aynı zamanda Mısır valisi Kasım Paşa ile defterdar Mehmed Efendi arasındaki geçimsizliği de sona erdirmek üzere resmen vazifelendirmişti. Ayrıca onun bu vazifesi sırasında kazanacağı başarı, meslek hayatı üzerindeki olumsuz görüş ve fikirleri dağıtacak

1991, s. 73-110; C. A. Köksal, "Bir İslam Alimi Olarak Lutfi Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 50, 2017, s. 42-47).

önemde idi. Kendisinin işbaşına getirilmesinin boşuna olmadığı ve ne derece isabetli bulunduğu herkese gösterilmiş olacaktı.

İbrahim Paşa, büyük bir merasimle, 1 Zilhicce 930'da (30 Eylül 1524) İstanbul'dan hareket etti. Fakat Silivri yakınlarında hava muhalefeti sebebiyle zaruri olarak Kızılada limanında birkaç gün beklemek zorunda kaldı. Bunun üzerine haberi alan Sultan Süleyman bizzat bu sevgili sadrazamını görmek üzere kayıkla adaya gitti. Birkaç gün beraber etrafı dolaştılar, diğer adalara geçip hava sakinleşinceye kadar avlanmakla vakit geçirdiler, hatta bu sıralarda "tenhâ köşelerde müzâkere-i esrâr eylediler", sonunda havalar müsait olunca vedalaştılar[206]. Bu hareket o vakte kadar emsâli görülmemiş bir iltifat eseri idi. 10 kadırga, 100 yeniçeri ve birkaç bin asker ile yola çıkan İbrahim Paşa'nın yanında, defterdar İskender Çelebi, ulufeciler ağası Hayreddin Ağa, çavuşbaşı Sofuzâde Mehmed Ağa, 30 kadar çavuş ile devlet işlerinde kendisinden istifade edilmek üzere yeni sadrazamın yanına verilmiş olan tezkireci Celalzâde Mustafa Çelebi (ö.975/1567) de bulunmaktaydı. Celalzâde, daha sonra Osmanlı bürokrasinin en yüksek makamlarından biri olan nişancılığa getirilecek ve Koca Nişancı lakabıyla anılacaktı. Ayrıca kendisi Sultan Süleyman dönemini içine alan bir de tarih yazacaktı. *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecatü'l-mesâlik* adını taşıyan bu tarih, Sultan Süleyman döneminin 1555 yılına kadar standart bir vekayinamesi özelliği taşır.

İbrahim Paşa yol üzerinde Gelibolu'ya ulaşıp daha önceden padişahın bizzat yolladığı yeniçeri grubu tarafından karşılandı. Ardından önce Sakız'a daha sonra da Rodos'a uğradı. Sakız'a geldiğinde İbrahim Paşa'yı Venedik memurları karşılamış ve kendisine hediyeler takdim etmişlerdi. Buradan Rodos adasına varıldı. 7 Kasım 1524'te Rodos'dan hareket eden Osmanlı donanması, şiddetli sonbahar rüzgârlarının tesiriyle tekrar Rodos'a dönmek mecburiyetinde kaldı. Havaların düzelmemesi, kışın yaklaşması, İbrahim Paşa'yı tehlikeli olabilecek bir deniz yolculuğu yerine karadan Mısır'a gitmek zorunda bıraktı. Bu amaçla 28 Kasım'da Marmaris'e geçildi. Rodos beyinin mevcut olan 6 kadar atı alınarak, binbir meşakkatle kara yoluyla Muğla'ya gelindi. Burada iken etrafa binek ve kasaplık hayvan tedariki için adamlar gönderildi. Bu hal ile Lâzikiye'ye (Denizli) varıldı. Bu esnada Mısır'daki icraatinin hesabını vermek

[206] *İbtihâcü't-tevârih*, s. 133.

üzere İstanbul'a hareket etmiş olan defterdar Mehmed Efendi, sadrazamın Mısır'a gelmekte olduğunu duyarak İbrahim Paşa'nın yanına ulaşıp huzuruna çıktı. Ancak onun bu hareketi İbrahim Paşa tarafından tasvip edilmeyerek, Antalya limanından gemiyle Kahire'ye geri dönmesi emredildi. Halep'te iken asayişi sağlamaya yönelik hareketlerde bulundu, naibinden hesap sordu. Celalzâde, İbrahim Paşa'nın yanındayken onun bu konuda kendisine söylediklerini nakl ederek mealen şöyle dediğini bildirir:

> Bir gün paşanın huzurunda benden başka kimse yoktu, o gün mezkûr emir, paşaya nihayetsiz hediyeler yollamıştı. İşlemeli kumaşlar, birkaç tavla at, Arap ve Bedevi atları, koşumlu develer, katırlar, değerli çeşit çeşit kumaşlar ve sair eşya ile oda dopdolu olmuştu. İbrahim Paşa bunlara bakıp üzüntüyle gözleri yaşararak bana dedi ki: *Bu nâdan bunca malı helal haram toplayıp bize getirmiş. Şimdi bunu kabul etmesem mürüvetsizliğe yorulur, Vallahi bir top benefşe getirse dahi makbulümdü, amma vilayetinde zulm ve cevri zahir olaydı, bu hediyeleri günahını örtemezdi, hakkından gelinmek gerekir idi* dediler. Vakıa bir kimse gelip zulmünden şikâyet etseydi hemen onun idamını emretmesi muhakkaktı, bu hale vakıf olunca bu zat, Halep'e vali olalıdan beri zulümle aldığı emvali fakirlere dağıtıp hepsini razı etmiş. Can korkusuyla neyi var yok dağıtmış. Herhalde bu bakımdan hiç kimse ondan şikâyete gelmedi, hak davasında bulunmadı[207].

Bu anekdot, İbrahim Paşa'nın asla hediye kabul etmediği yönünde yukarıda sözünü ettiğimiz Venedik balyosunun raporundaki bilgilerle örtüşür. İbrahim Paşa bu gibi haksızlıklara karşı olduğunu gittiği her vilayet ve sancak merkezinde ilgili idareciler nezdinde göstermiştir. Nitekim Şam'a geldiğinde de halkın şikâyetlerini dinledi, onların davalarını halletmeye çalıştı. Şam beylerbeyisi olan İskenderpaşa oğlu Hürrem Paşa, İbrahim Paşa'nın hanımının ağabeyi olduğundan onu sıcak bir şekilde karşılamış, fakat İbrahim Paşa bazı yolsuzlukları haber aldığı için ona karşı hayli sert davranarak nasihatte bulunmuştu. Bu sırada Kasım Paşa da Şam'a gelmiş, Mısır'daki durumu ona anlatmış, söyledikleri makul karşılanınca Sultan Süleyman'ın yanına payitahta gitmesine izin verilmişti.

[207] *Tabakat*, s. 166.

Şam'dan hareket eden İbrahim Paşa bir ay kadar sonra 8 Cumadelahıre 931'de (2 Nisan 1525) Kahire'ye geldi. İbrahim Paşa Kahire'ye gelir gelmez vaziyeti tetkik edip halkın memnuniyetsizliğinin sebebini anlamaya çalıştı. Mısır halkı kendilerinden zulmen alınan haraç ve vergilerden şikâyet etti. İbrahim Paşa bunun üzerine, Kayıtbay zamanındaki kanunları gözden geçirdi, Mısır Sultanı Kansav Gavri ve Osmanlı valisi Hayır Bey zamanında nasıl bir tatbikat yapıldığını öğrendi. Bütün bunlardan yeni bir kanun çıkararak, adalet prensibini ön planda tuttu; halkın ve hazinenin korunmasını esas aldı. Bundan başka askeri sahada da bir takım düzenlemelere girişti. Yeni yapılan bu kanunlar, İstanbul'a da gönderilerek padişah tarafından tasdik olundu[208].

İbrahim Paşa'nın Mısır'da yaptığı işler bununla sınırlı kalmadı: Halkın şikâyetlerini dinleyerek, bunları halletmeye çalışan sadrazam, evvela Mısır halkından borçları sebebiyle mahkûm edilenleri serbest bıraktırdı, borçlarını hazinden ödedi. Celalzâde bunların defterini bizzat paşanın emriyle hazırladığını uzun uzun anlatır. Yine malı olmayan muhtaç durumdaki yetimlerin defterini hazırlattığını hazineden onlara günlük tahsisat ayırdığını, büluğa eriştiklerinde de yerlerine başka yetimlerin dâhil edilmesini tembihlediğini bildirir[209]. Ayrıca Mısır'ın en ücra köşelerinde yaşayan Arap aşiretlerinden (urban) bağlılık yeminleri alınarak, bunların Osmanlı hâkimiyeti altında birleşmesine çalıştı. Kahire kalesinin karşısına hazine muhafazası için iki kule yaptırttı. Nil kenarında harap bir vaziyette bulunan Amr İbnü'l-As câmiini kendi hazinesinden tamir ettirdi. Vergi defterlerini eski Mısır vergi defterlerine göre düzenlettirdi, Mısır'ın umumi gelirini hesaplattırarak, defterdarlık hesaplarından fazlasını 8 yük (80.000) altın olarak tespit ettirip bunun hazineye, İstanbul'a gönderilmesini kararlaştırdı[210].

[208] Mısır kanunnamesi, Osmanlı sistemiyle eski sistemin nasıl imtizaç ettirildiğinin ilginç bir örneğidir. Kanuname neşredilmiştir: Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 355-387. Ayrıca A. Atçıl, "Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adlî Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 38 (2017), s. 89-121.

Tabakat, s.169.

[210] Celalzâde, *Tabakat* (F. Demirtaş), s. 162-171.

Resim 11: Veziriazam İbrahim Paşa ve alayı

Bir Osmanlı tarihçisi, bu vesile ile şöyle bir olayı kaydeder: Süleyman Paşa 1538'de Hint seferine serdar tayin olununca, yerine Hüsrev Paşa geçer. Hüsrev Paşa, her sene gönderilmesi mutat olan bu 8 yük irsaliye yerine 12 yük gönderir. Bunun İstanbul tarafından hoş karşılanacağını ve kendisine iltifat edileceğini sanır. Hâlbuki Sultan Süleyman Mısır irsâliyesinin 4 yük akçe fazla gönderilmesinden memnun olmaz. Çünkü bu meblağın halktan ancak zorla ve zulmen alınabileceği fikrindedir. Hüsrev Paşa'yı Mısır valiliğinden azlederek hesap vermek üzere İstanbul'a çağırır. Kendini savunan Hüsrev Paşa'nın *Süleyman Paşa Hind deryâsında donanma-yi hümâyûn hızmetinde meşgul olmağın, çendân tahsîl edememiş, Padişahım ben tekayyüd eyledim israf ve itlâfdan sakındım bu mıkdâr fazla hâsıl oldu* demesine rağmen padişahın şüpheleri zail olmaz: *Bu maldan şüphemiz olmuştur* diyerek, bu meblağın hazineye girmesine mani olur. Şeyhülislamın da tasdiki alınarak bu 4 yük faza akçe, hayır işlerine sarf olunur ve İstanbul'un su problemi halledilir[211]. İşte bu olay dönemin tarihçilerince Sultan Süleyman'ın adalet fikrine örnek olarak gösterilir; ayrıca Mısır mesele-

Solakzâde, *Tarih*, s. 451.

sindeki hassasiyetine ve buradaki Osmanlı idâresinin halk üzerinde menfî tesir uyandırmaması hususundaki itinasına misal olarak yorumlanır. Hem bizzat kendisinin hem de İbrahim Paşa'nın gittiği yerlerdeki bu kabil adalet gösterilerinin –siyaseten- amacının devlete olan bağlılığa yönelik kuvvetli bir propaganda etkisi yaptığını düşünmemek için bir sebep yoktur.

İbrahim Paşa, bu adli, mali ve idari ıslahat için üç ay kadar Mısır'da kalmıştı. Orada iken meşhur mutasavvıf İbrahim-i Gülşeni'nin durumuyla da alakadar olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Menakıbnâme metnine inanılacak olunursa, İbn Kemal İbrahim Paşa'ya Mısır'a gittiğinde onunla görüşmesini nasihat etmiş. İbrahim Paşa onu ziyaret gitmeyip ayağına davet etmiş. Şeyh gelmeyince de İbrahim Paşa mağrurluğu dolayısıyla çok sinirlenmiş, bunun için onun başına geleceklerin işaretleri o sıralarda belirmiş. Hatta İbrahim Paşa Şeyh'in oğlunun Tumanbay'ın hatunu ile evlendiğini ondan doğan çocuğun sonradan büyük meselelere yol açacağını Sultan Süleyman'a söylemiş. Aslında bir cifrde İbrahim adlı birinin saltanatına göz koyduğunun ortaya çıktığını öğrenen Sultan Süleyman bunu İbrahim Paşa'ya gösterince, o da bu cevabı vermiş. Bir bakıma kendi için olanı Mısır'daki Şeyh İbrahim-i Gülşeni üzerine yıkmış[212].

İlginç şekilde benzeri bir hikâyeyi Âlî de eserinde nakleder ve İbrahim Paşa'nın gidişinin bir sebebini de şeyhin durumunu tahkik ettirme amacına dayandırır[213]. Tahkikat meselesi sebebiyle Şeyh İbrahim İstanbul'a gelir ve durumu İbn Kemal ile Fenarizâde Muhyiddin ve Kadiri Efendi tarafından soruşturulur, onlarla görüşür, herhangi bir olumsuzluk olmadığı anlaşılır. Muhyî'nin menakıbında Sultan Süleyman ile İbrahim Paşa arasında Şeyh İbrahim-i Gülşeni ile ilgili konuşmalara dair başka anekdotlar da vardır. Bunlardaki temel konu İbrahim Paşa'nın şeyhe hiç iyi gözle bakmadığı ve onun "küfr içinde" olduğu yolundadır. Sultan Süleyman ise daha çok teenni ile hareket edip şeyhin faziletlerini savunur pozdadır. Hatta devreye İbn Kemal'i sokarak onun

Muhyi-i Gülşeni, *Menakıb-ı İbrahim-i Gülşeni*, haz. M. Koç-E. Tanrıverdi, İstanbul 2014, s. 323-328. Burada başka birçok olaydan söz edilir. Bunların gerçek olup olmadığı konusunda ne yazık ki kesin bir şey söylemek güçtür, fakat verilen adlar tamamen doğrudur. Hatta Celalzâde ve İstanbul'dan haber getiren Şüca Çavuş'un adı da geçer. Ayrıca Muhyi, Şehnâme yazarı Ârifî'nin İbrahim-i Gülşenî'nin kızdan torunu olduğuna işaret eder: s. 336-337.

Künhü'l-ahbâr, s. 554-555.

karar vermesini talep eder. İbrahim Paşa *Manevî* adlı eseri[214]: *Elbette Molla küfriyyatını çıkarıp tafsil ile yazsın ki padişah hazretlerinin gayet muradıdır* diyerek İbn Kemal'e yollar. İbn Kemal Sultan Süleyman'a inceleme sonucunu bildirir ve kitabın çok değerli olduğunu, herkesin içindeki manaları kavrayamayacağını, ekserisinin tefsir ve hadise dayandığını söyler. Sonuç itibarıyla: *ehlullahın ahvâline itikad ve ruhaniyetlerinden istimdâd mühimdir* der[215]. Sonra şeyhin Kahire'ye dönmesine izin verilir. Şeyh altı ay kadar kaldığı İstanbul'da âdeta "iade-i itibar" ederek kendisine tayin edilen 10.000 akçe tasadduk ile 1528 sonbaharında Mısır'a dönmüştür[216]. Bu metinler İbrahim Paşa'nın müteşerri halinin, tasavvuf karşıtlığının bir örneği olarak sunulur. İleride idamı bahsinde bu olumsuzluklar onun akıbetini hazırlayan sebepler silsilesi içinde yerini alacaktır.

İbrahim Paşa'nın Mısır'daki son günlerinde Şam valisi olan Hadım Süleyman Paşa'yı Mısır vâliliğine tayin ettirdiği görülmektedir. Hamravî adlı bir zat da defterdarlığa getirilmiştir. Ayrıca meşhur denizci Selman Reis'i Süveyş iskelesinde 20 kadırga ile Yemen taraflarına Aden, Taif semtlerine yollamış, bu engin denizlerde Osmanlı varlığını herkese göstermek istemiştir. Bu durumdan bahseden bir tarihçi: *Zaman-ı Osmaniyan-ı bülend-âşiyânda derya-ı Hind'de kadırga nümâyân olmamış iken ol Süleyman-ı zaman... kudret-nişanın ol câniblere revân edip usat-ı Urbân ve serkeşân-ı Habeşân tiğ-i kahrlarından hırâsân olup*...itaat ettiler demektedir[217]. Nihayet kendisi de 14 Haziran 1525'de Kahire'den ayrılmıştır. Onun yine burada iken Venediklilerin 1504'te Kızıldeniz ticaretini Akdeniz'e bağlayacak kısa bir yol arayışları çerçevesinde Memlük sultanlığına teklif ettikleri Süveyş'i Nil nehrine bağlama projesini de benimsediği anlaşılmaktadır. Venedik raporlarına göre, Firavunlar zamanındaki bağlantıyı yeniden kazdırarak açtırmak için emir vermiştir. Ancak bunun bir fanteziden ibaret kaldığı açıktır.

Gülşeni'nin Mevlânâ'nın Mesnevî'sine nazire olarak yazdığı Farsça 40.000 beyitlik manzum eser. İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda nüshası mevcuttur: N. Azamat, "İbrahim Gülşeni", *DİA*, XXI, s. 304.

Muhyi-i Gülşeni, *Menakıb*, s. 341-342.

BA, KK, nr. 1764, s. 54; İ. Erünsal, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'amat Defteri", *OA*, IV (İstanbul 1994), s. 7.

İbtihâcü't-tevârih, s. 139.

Suriye yoluyla Anadolu'ya hareket eden İbrahim Paşa, Maraş'dan Kayseri'ye gitmekte iken Şehsuvaroğlu vak'asından sonra timarları hazineye aktarılan Türkmen sipahilerin şekavetini haber aldı ve bunların Mısır hazinesiyle kendisinin yüklerini vuracaklarını öğrendi. Bunun üzerine Türkmen timarlı sipahilerinin elebaşları ve boy beyleri ile görüştü. Ellerinden haksız olarak alınan timarları dolayısıyla böyle bir harekete teşebbüs ettiklerini öğrenince, dirlikleri kesilenlerin timarları geri verildi. Böylece Türkmen beylerini hoş tutarak bölgedeki asayişsizliğin önünü aldı ve huzursuzluğu bir müddet dahi olsa ortadan kaldırdı.

Gerek Mısır'da, gerek gidiş ve dönüş yolunda yaptığı icraatlarda büyük muvaffakiyetler kazanan İbrahim Paşa, nihayet 931 yılı Zilkadesinde (1525 Eylül başları) İstanbul'a geldi. Padişah İbrahim Paşa'yı vezirlere dört günlük mesafeden istikbal ettirdi. Gidişi gibi gelişinde de büyük merasimler yapılan İbrahim Paşa'ya göz kamaştırıcı birçok hediyeler takdim olundu.

İç Kriz: Ferhad Paşa'nın İdamı ve Yeniçeri İsyanı

Sultan Süleyman çok muhabbet beslediği yakın arkadaşının Mısır'dan dönüşüne çok sevinmişti. O yokken merkezde bazı olaylar da meydana gelmişti. Bunlar hakkında onunla konuşmak için sabırsızlandığı açıktı. Bu olaylardan ilki saray çevresine vermek istediği yeni düzen ile adalet kavramını herkese hissettirmek istemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Adalet prensibini kim olursa olsun herkese eşit olarak uygulayacağını bütün tebaasına göstermek istiyordu. Nitekim bu niyeti, çok yakınındaki bir vezirinin yolsuz hareketleri üzerine açık şekilde sergiledi. Aslen Hırvat olan Ferhad Paşa, babası zamanında Rumeli beylerbeyliği ile Anadolu'daki Celalî eşkıyasını tediple vazifelendirilerek vezirliğe getirilmişti. Kızkardeşi Beyhan Sultan'ın da kocasıydı. Yukarıda da temas edildiği gibi Ferhad Paşa, daha sonra Gazalî hadisesi sırasında, Dulkadir Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katlinde önemli rol oynamıştı.

Osmanlı kaynakları onun bundan sonra zulüm ve kıtal hareketleri ile Anadolu'da bir cellat gibi davranmaya başladığından dem vururlar. Nitekim bir Osmanlı tarihçisine göre: Sultan Süleyman'ın amcası Şehzade Ahmed'in oğullarından Sultan Murad adlı bir şehzadenin İran'dan gelip Amasya'da bazı eşraf ve Türkmen beyleri ile görüştüğü ve ayaklanmak üzere olduğu şeklindeki doğru olmayan rivâyete inanarak padişahtan gerekli yetkiyi alıp daha önce

öldüğü bilinen şehzadenin durumunu araştırmakla görevlendirilmiş, teftiş adı altında Eyalet-i Rum'da (Sivas-Amasya-Tokat bölgesi) büyük zulümde bulunmuş, bu arada da 600 kadar masum insanın kanına girmiş, pekçok mal gasp etmişti[218]. Padişah Rodos seferinde iken bu yolda pek çok şikâyet kendisine ulaşmıştı. İstanbul'a döndüğünde de şikâyetlerin ardı arkası kesilmemişti. Bunun üzerine Ferhad Paşa bir müddet sonra azledilip idamı için ferman dahi çıkarılmıştı. Fakat Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın ve kızkardeşi Beyhan Sultan'ın şefaati ile affedilmişti. Sultan Süleyman onu Rumeli'de Semendire sancakbeyliğine tayin etmişti. Ancak burada iken de hakkında şikâyetler eksik olmamıştı. Osmanlı kaynakları onun burada da para ve mal hırsıyla hareket ettiğini ve halktan yine birçok şikâyetin Sultan Süleyman'a ulaştığını belirtirler. Hakkında tekrar böyle olumsuz haberler gelmesi üzerine Sultan Süleyman onu Edirne'ye getirtmişti. Bir süre burada gözetimde tutulan Ferhad Paşa muhtemelen buradaki sert ve söz dinlemez tavırlarıyla tamamen gözden çıkarıldı ve idam edildi (4 Muharrem 931/1 Kasım 1524).

Osmanlı kaynaklarının söz birliği etmişçesine zikrettikleri bu olaylar serisinin Sultan Süleyman'a yakın vezirler içinde yer alan Ferhad Paşa'nın katlinde gerçekte ne derece rol oynamış olduğunu bilememekteyiz. Onun bulunduğu bölgelerdeki sert tavırları hakkındaki şikâyetler gerçek olabilir, fakat idamına yol açan ana sebepler içinde yine iktidar çekişmesinin yattığı düşünülebilir. Zira İbrahim Paşa'nın yokluğunda damat paşalar içinde Ferhad Paşa'nın geri plana itilmesi ve sürekli şekilde merkez dışına yollanması muhtemelen İbrahim Paşa ekibinin işidir. Ferhad Paşa'nın da tıpkı Ahmed Paşa gibi kendi akıbetinden çekinmek bir yana İbrahim Paşa'dan hiç hoşlanmadığı, onun aleyhine tertipler içinde bulunduğu düşünülebilir. Ayrıca İbrahim Paşa hakkındaki bu kanaatlerini Sultan Süleyman'dan da muhtemelen saklamamıştır. Nitekim Venedik balyosu Bragadino onun hakkında bazı hatalı bilgiler nakletse de İbrahim Paşa ile olan gizli çekişmesi bakımından bazı ipuçları vermeyi ihmal etmez.

Ona göre Ferhad Paşa, İbrahim Paşa'nın Mısır'a yollanmasından hoşnut olmamış, kendisinin Şam bölgesinde bulunduğu sırada haksız yere çok para topladığı biliniyormuş. Hakkındaki şikâyetler üzerine Sultan Süleyman'ın annesini ve hanımı olan kızkardeşini devreye sokmuş ve sultanla görüşmek

[218] Celalzâde bu olaydan söz etmez. *İbtihacü't-tevarih*'de ayrıntı vardır: s. 141-142; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 555-556.

istemiş. Padişah bunu kabul edince Edirne'ye gelmiş, ona hediyeler sunmuş, hatta bunlar arasında Canbirdi olayı sırasında el koyduğu değerli eşyalar da varmış. Görüşme sırasında bundan önce gösterdiği yararlılıkları, başarılarını naklettikten sonra azledilmesine üzüldüğünü bildirmiş. Sultan Süleyman ise bu bölgede gösterdiği uygunsuz tavırlar yanında hazineye gereği kadar gelir getiremediği için onu görevden aldığını belirtmiş, kendi hazinesini doldurduğunu, üstelik Macarlar karşısında başarısızlığa uğradığını söylemiş. Bunun üzerine sinirlenen Ferhad Paşa, "bunların sebebi o oğlan İbrahim'dir" diyerek Sultan Süleyman'ı en zayıf yerinden vurmuş. Padişah da onu huzurundan kovmuş, fakat Ferhad Paşa direnmiş, bağırıp çağırmaya başlamış. Bunun üzerine çavuşlar vasıtasıyla dışarı çıkarılıp yere atılmış. Bu haldeyken de bağırmayı sürdürmüş ve sonunda padişah idamını emretmiş. Ferhad Paşa hançerini çıkarıp karşı koymuşsa da sonunda başı kesilmiş ve ibret olsun diye üç gün boyunca teşhir edilmiş. Onun ölümüne Sultan Süleyman'ın annesi (Hafsa Sultan) çok üzülmüş, oğluna serzenişte bulununca, Sultan Süleyman da Ferhad Paşa'yı aslında hapse atmak istediğini ama karşı koyunca başka çaresinin kalmadığını ifade etmiş. Kocası öldürülen Beyhan Sultan ise bir daha kardeşi sultanla konuşmamış[219].

Bu hadise belki renklendirilmiş şekilde anlatılmış olabilir ama temelde idam sebebi konusunda bazı gerçekleri de ortaya koyacak niteliktedir. Ferhad Paşa'nın İbrahim Paşa'ya karşı tahammülsüzlüğü ve padişahla onun hakkında münakaşaya girişmesi, muhtemelen sonunu hazırlayan zahiri sebepleri teşkil etmiştir. Osmanlı kaynaklarının "adalet gösterisi" şeklinde sundukları olayın gerçek yüzü iktidar çekişmesine ve aile içi rekabete dayanıyor olabilir. İbrahim Paşa faktörünün vezirler arasında büyük bir tepkiye ve içten içe dillendirilen bir huzursuzluğa yol açtığı düşünülebilir. Aslında İbrahim Paşa'nın ani yükselişi ve bazı ilk uygulamaları ciddi bir tartışma konusu olmuşa benzemektedir. Ona karşı olanlar yeni bir hizip oluşturmuşlar, Ferhad Paşa olayının huzursuzluğu kısa sürede askere de intikal etmiştir.

Bu hizbin ilk hamlesi, yeniçeri gruplarından bir kısmının İstanbul'daki isyanı olmuştu. Fakat bu oyunun kendi aleyhlerine döneceğini fark edemeyeceklerdi. Olaylar şöyle gelişti:

[219] *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni*, s. 57-58.

Sultan Süleyman ilk defa olarak Ferhad Paşa olayı esnasında kışı geçirmek üzere Edirne'ye gitmiş bulunuyordu. Sadrazam İbrahim Paşa da henüz Mısır'dan dönmemişti. Padişah, Edirne'deki günlerini avla geçiriyordu, Divân toplantısına ise haftada iki defa iştirak ediyordu. Bu arada Şam beylerbeyi Hürrem Paşa azledilmiş, burası o sırada kaptan olan Süleyman Paşa'ya tevcih edilmişti. İşlerin yavaşlaması, memleketin idaresine tesir etmekte gecikmedi. Sultan Süleyman sekiz aydır Edirne'de idi. Yeniçerilerin çıkardıkları olay aslında İbrahim Paşa aleyhtarlarının önemli bir hamlesi gibi görünüyordu. Bunlar ortamı gayet müsait bularak rahatça faaliyetlerde bulunuyorlar ve yeniçerileri tazyik ve tahrik ediyorlardı. İbrahim Paşa ekibinde yer aldığı anlaşılan tarihçi Celalzâde Mustafa Çelebi, İbrahim Paşa'nın Mısır'a gidişi üzerine onun aleyhinde olanların artık bir daha buradan gelmeyeceği düşüncesiyle sevinip bu yolda dedikodu çıkardıklarını, fakat onun dönüş haberini alınca yeniçerileri tahrik ettiklerini ifade eder:

> İbrahim Paşa Mısır'da ebedî kalıp Âsitân-ı muhalledü'l-ikbâle gelmez derlerdi. Bu tahayyülât ile erbâb-ı hıkd u hased emîn olup asâyiş ve huzurda olurlardı, vakta ki ol zünûn gayri vâki olup paşa geri atabe-i ulyâya gelmek fermân olundu, kalplerinde ol hazrete kin merkuz olup...münâfikîn gerü kayda meşgul olup muradları ol hazreti dergâh-ı mu'alladan dûr u mehcûr etmek idi[220].

Bu ifadeler Ferhad Paşa olayının da hizip meselesi olduğunun farklı bir veçhesini teşkil eder. Sultan Süleyman İstanbul'daki huzursuzluğu haber alarak, Edirne'den ayrılmış ancak şehre girmeyerek Kağıthâne ve Terkos taraflarında avla meşgul olmaya başlamış ve Beykoz tarafına geçmişti. Onun gelişinden üç gün sonra isyan patlak verdi (23 Receb 931/ 16 Mayıs 1525)[221]. Yeniçeriler, ikinci vezir Ayas Paşa ve Defterdar Abdüsselam Efendi'nin hanelerini, İstanbul gümrüğünü, Sadrazam İbrahim Paşa hanesini, Yahudi mahallesini ve dükkânları basarak yağmaladılar. Mustafa Paşa'ya da gittiler, fakat bir ziyan vermediler. İbrahim Paşa'nın evinde bir şey bulamayan asiler "güzel kapıları-

Tabakat (F. Demirtaş), s. 171.

Tabakat (F. Demirtaş), s. 17; Bostan, *Süleymanâme* (Viyana), 100b'de bu tarih yanlış olarak 941 Receb ayı evaili olarak gösterilir. Diğer bir nüshada ise 931 yılı Şaban evaili şeklinde belirtilir.

nı ve pencerelerini pare pare" ettiler[222]. Sultan Süleyman bunu duyar duymaz süratle şehre girerek saraya geldi. İsyanı durdurmaya çalıştı. Bu arada kendisinden hediye talebine cüret eden yeniçerilerden üçünü bizzat kendi eliyle öldürdüğünden söz edilir. Bundan sonra yeniçerilere isyanın sükûtu için yüklü miktarda altın dağıttırdı. Nihayet alınan bu tedbirler sayesinde isyan bastırıldı. İsyanın elebaşları olarak görülen Yeniçeri ağası Mustafa Ağa idam edildi. Ayrıca muhtemelen İbrahim Paşa karşıtı ekipte bulunan ve Osmanlı Divân bürokrasisinin önde gelen bürokratı Reisülküttab Haydar Çelebi ile Mustafa Paşa kethudası Bâli ve Sipahiler ağası ile bazı yeniçeriler katledildiler[223]. Haydar Çelebi Sultan Selim'in seferlerinin tarihini yazmış kıymetli bir kalem erbabıydı. Ancak onun İbrahim Paşa'nın devlete hâkim oluşuna karşı muhalefet oluşturduğu, kendi yerini korumaya çalıştığı için böyle bir tertibe dâhil olduğu düşünülebilir. Bu belki de söz konusu isyan vesilesiyle İbrahim Paşa karşıtı hizbe indirilen çok önemli bir darbe olmuştur. İbrahim Paşa daha İstanbul'a gelmeden başta Ferhad Paşa olmak üzere dişli rakipleri bu isyan tertibi sonucu ortadan kaldırılmış oluyordu.

Padişahın geri dönüş davetini alan İbrahim Paşa 22 Şaban'da (15 Mayıs) süratle hareket edip karayoluyla 6 Eylül'de nihayet payitahta ulaşabilmişti. İstanbul'a geldiğinde derhal Divân toplantısı yapılmış ve Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarak ona çok kıymetli hediyeler takdim etmişti. Çeşitli değerli taşlar ve kumaş yükleri sunan İbrahim Paşa'nın özellikle paha biçilmez değerde iki elmas getirdiği ve bunların 55'er karat olduğu[224], nice memleketlerin haracına eşit kıymette bulunduğu belirtilir. Böylece İbrahim Paşa'nın bu netameli dönemde gecikmesini bir ölçüde bu paha biçilmez hediyelerle bağışlattığı anlaşılır. Celalzâde'nin yukarıdaki ifadeleri dikkate alındığında İbrahim Paşa'nın Mısır'dan gelmemesi gibi bir küçük ihtimalin yine de Sultan Süleyman'ın zihninde yer ettiği söylenebilir. Fakat bu şüpheleri çabucak izale olmakta gecikmeyecektir. 1525 yılı kışını İstanbul'da geçirme kararı alan Sultan Süleyman yine İbrahim Paşa'yı yanından ayırmadı. Divânlar tertip ederek

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, haz. G. İnan, İstanbul 2019, s. 345.

Tabakat (F. Demirtaş), s. 172; Lütfi Paşa, *Tarih*, nşr. K. Atik, Ankara 2001, s. 253.

Buradaki karat ölçüsünün standart olmadığını hemen belirtelim. Bu durumda standart ölçülere göre meşhur Kaşıkçı elması 86 karat olarak tesbit edilir. Buradakilerin de bugünkü karat ölçülerine göre ona yakın olma ihtimali söz konusudur.

memleket meselelerini sıklıkla ele aldı. Süleyman Paşa'nın Mısır'a tayiniyle boşalan Şam beylerbeyliği, Karaman beylerbeyi Lütfi Paşa'ya verilirken Hürrem Paşa muhtemelen İbrahim Paşa'nın etkisiyle affedilerek Karaman beylerbeyliğine atandı. Mısır'dan mazul Kasım Paşa donanma kaptanı olmuş, Rum beylerbeyi Sinan Paşa ise yaşlılığı sebebiyle görevinden kendi isteğiyle ayrılmış, buraya Bosna sancakbeyi olan Hüseyin Paşa gönderilmişti[225].

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 103a.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATIDA UZUN SEFERLER DÖNEMİNİN AÇILIŞI

"Dâimâ def'-i düşman ve feth-i memâlik içün seferden halî olmayup biz dahi anlarun tarîkıne sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b u hasîn kal'alar feth eyleyüp gice ve gündüz atımız eyerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır"[226].

Fırtına Öncesi Sessizlik: Avrupa'daki Gelişmeler ve Diplomasi

Fransa kralı I. François'ya yazdığı meşhur mektubunda Sultan Süleyman yukarıdaki ifadelerle Batı'ya karşı daimi bir savaş başlatacağının ilk sinyallerini açık şekilde vermişti. Gerçekten de İbrahim Paşa'nın İstanbul'a dönüşüyle birlikte Batı'ya karşı yeni bir askeri harekâtın hazırlıklarına başlandı. Bütün bu siyaseti İbrahim Paşa belirleyecekti. Şimdi önemli rakiplerini bertaraf etmiş olarak Sultan Süleyman'ın da desteğini kazanmış şekilde Hristiyan dünyasına karşı büyük bir gaza cephesi açma vakti gelmiş bulunuyordu. Bu durum Sultan Süleyman'ı dünya siyasetinin ana mihveri durumuna getirecek bir mahiyet arz ediyordu. Sultan Süleyman kendisini Hristiyanlara karşı yeniden gazayı canlandıran ve onları kendi imparatorluğu altında toplamaya çalışan bir hükümdar olarak tanıtmak istiyordu. Böylece bir ölçüde Haçlı seferlerine İslam dünyasının bir karşı cevabı olarak bu yüce amacın bayraktarlığını üstlenecekti. Daha tahta çıktığı günlerde onun hakkında Venedik balyosu Minio'nun kanaatleri neredeyse gerçekleşecek gibiydi. Balyos, Süleyman hakkında şöyle diyordu[227]:

Kanuni'den I. François'e mektub: E. Charriere, *Negacations de la France dans le Levant 1515-1580*, Paris 1848, I, s. 111-117. Bu mektubun aslı bulunmuştur.

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni, s. 9-10.

> Bu yüce sultan kusursuz bir Türk olarak görülüyor. Kanunlarına sonuna kadar uyuluyor. Hem Hristiyanların hem de Musevilerin düşmanı... Çok okuduğu, bilgi sahibi olmak için çabaladığı doğru ama gerektiğinde katı kararlar almayı ihmal etmiyor, başkalarının onun yerine ülkeyi idare etmesine kesinlikle izin vermiyor, çok sulhsever biri kişi olduğunu sanmıyorum, hatta savaşçı olduğunu düşünüyorum. Belgrad'a yaptığı seferden sonra artık yapamayacağı bir şey olmadığını düşünmeye başladı... herkes bunu açıkça söylüyor, Hristiyanlara saldırmaktan başka bir şey yapmayacak... Macarlara saldırmaya kararlılar...

Venedik balyosunun düşüncelerinin bir bakıma Belgrad fethi eksenli bir çıkarım olduğu düşünülebilirse de onun bundan sonra Macar topraklarını hedef alacağı yönündeki mülahazaların doğru bir zemini olduğuna şüphe bulunmaz. Aslında Sultan Süleyman'ın bütün planları İbrahim Paşa ile birlikte yaptığı açıktır. Hedefin bu çerçevede Macaristan olacağı da kesindi. Rumeli'ye geçip Avrupa'ya ayak bastıkları andan itibaren Osmanlıların en büyük rakipleri Macarlar olmuştu. Özellikle Papalık tarafından Osmanlıların karşısına âdeta bir piyon gibi sürülen Macarlarla Osmanlıların mücadeleleri, Macaristan'ın ele geçirilmesi ile nihayetlenecekti. İşte Sultan Süleyman cülusu akabinde tabii yayılma sahası olarak gördüğü Orta Avrupa üzerine yürümek ve buraları elde etmek amacını ön plana almış; hatta bu niyetle çıktığı ilk seferinde Belgrad'ı zapt ile iktifa etmişti. Belgrad gerçekten müstakbel Osmanlı fütuhatı için çok mühim bir mevkide bulunuyordu. Buranın bir üs olarak kullanılmasıyla Osmanlılar rahatça Macaristan üzerine yürüyebilirlerdi. Nitekim Belgrad kalesinin zaptından hemen sonra Türk akıncıları bu ileri karakola dayanarak daha bir emniyetli şekilde akınlarını Orta Avrupa içlerine kadar icra etmeye başlamışlardı.

Aslında Belgrad'ın fethinden Mohaç seferine kadar geçen 5 yıllık bir sürede hudutta birçok problemler de baş göstermişti: Osmanlı Devleti'nin bir haraçgüzarı olan Eflak'da boyarlarla, iktidarı elde etmek isteyen voyvodalar arasında şiddetli mücadeleler başlamış, bu karışıklıklara Osmanlılar da müdahale etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Haksızlığa uğrayan tarafın daveti ve Divân'ın kararı ile Eflak'a giden sancakbeyi Mehmed Bey orada nizam ve asayişi sağlamış, böylece bir müddet için Lehistan ve Erdel hudutlarının güvenliğini temine muvaffak olabilmişti. Ayrıca Osmanlılara iltica eden ve boyarlar arasında büyük nüfuzu haiz Eflak Prensi Radu, 14.000 duka altın cizye vermek şartıyla voyvodalığa getirilmişti.

Diğer taraftan Tuna boylarında da bir takım hudut hadiseleri ve küçük çaplı mücadeleler vuku bulmaktaydı. Mihaloğlu Ferhad Bey kumandasındaki akıncılar, Drava ve Sava nehirleri arasındaki araziyi vurarak birçok ganimet elde etmişlerdi. Bu akıncılar, Sirem taraflarına yaptıkları bir akın sırasında Szávaszentdemeter'de (Sremska Mitrovica) mağlup edilmişler ve esir düşen kumandanları Ferhad Bey'in kesilen başı, Macar hudut kumandanı Papaz Pál Tomori tarafından Macar kralına gönderilmişti (1523). Bunun akabinde Hüsrev ve Bâli beylere mensup akıncıların hücuma geçtikleri ve Yayça'yı zapta çalıştıkları, ancak Frangipan Kontu Kristóf'un imdada yetişmesi üzerine muvaffak olmayıp geri çekildikleri bilinmektedir. İşte bu sınır mücadeleleri ve Osmanlı akıncılarının seferleri Macaristan seferinin zahiri "mukaddimesi" vasfını taşır[228]. Ancak Sultan Süleyman'ın bu sefere çıkması, Papalık, Macaristan ve Lehistan münasebetleri neticesi ortaya çıkan birçok âmillere dayanmakta ise de asıl Fransa'nın durumu önemli bir gerekçe oluşturmuştur.

Sultan Süleyman saltanatının başlangıç yıllarında Fransa krallığı ile Almanya ve İspanyol kesiminde hüküm süren Habsburglar arasında çekişmeler hayli artmıştı. Fransa Kralı I. François'nın Alman imparatorluk seçiminde Habsburg hanedanından V. Karl'a (Carlos, Charles-Quint) rakip olarak namzetliğini koyması, İtalya'ya hâkim olma yarışı içindeki bu iki devletin şiddetli bir mücadeleye girmesiyle neticelendi. Bir müddet sonra Avusturya arşidükü I. Filip ile Kastilya (İspanya) kraliçesi I. Juana'nın oğlu olan V. Karl, anne tarafından dedesi olan II. Fernando'nun ölümüyle birlikte annesi Juana ile İspanya kralı olmuş (1516), baba tarafından dedesi Mukaddes Roma-Germen imparatoru I. Maximilian'ın ölümüyle de (1519) imparatorluğa adaylığını koymuştu. Bu yolda çekiştiği Fransa kralı I. François'ya karşı Alman prenslerinin oylarını

Resim 12: 5. Karl, gençlik yıllarına bir portresi

A. Kubinyi, "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolaszi (1523). The Ottoman Advance and Hungarian Defence on the eve of Mohács", *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europa. The Military Confines en the Era of Ottoman Conquest*, (ed. G. Dávid-P. Fodor), Leiden-Boston-Köln 2000, s. 71-115.

satın alarak imparator seçilmişti. Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıkmasından bir ay sonra 1520 Ekimi'nde Alman imparatorluk tacını giymiş bulunuyordu, ama Papa'nın elinden tac giymek için 1530'a kadar bekleyecekti. İmparator olduktan sonra V. Karl Hristiyan dünyasının tek hükümdarı olma bilinciyle hareket etmiş, Katolik dünyasını kendi hükmü altında birleştirmeyi tasarlamıştı. Onun dünya hâkimiyeti fikrine karşı en büyük rakibi ise kendisi gibi dünyada tek bir hükümdar olma tasavvurunu benimsemiş olan Sultan Süleyman'dan başkası değildi. 1521'de Belgrad'ın alınmasıyla başlayan süreç içinde bu iki imparator, Avrupa'nın kaderini belirleyecek siyasi işlere damgalarını vuracaktır.

Modern Avrupa'nın şekillenmesinde Osmanlı tarafının özellikle Orta Avrupa'ya doğru olan seferlerinin ve Macaristan'a hâkim olmasının çok önemli bir rolü vardır. Sultan Süleyman bu ilk yıllarda V. Karl'ın durumunu hayli merak ediyordu. Hatta daha Belgrad kuşatmasından hemen sonra Venedik elçilerinden onun durumu ve gücü hakkında bilgi almaya dahi çalışmıştı. Fakat Fransa hakkında çok iyi bir fikir sahibi değildi, onlar vasıtasıyla Avrupa'da kuvvetli bir taraftar bulacağını ilk zamanlar hiç düşünmemişti. Fakat gelişen olaylar birden bütün bu vaziyeti değiştirdi. Tam bu sırada Avrupa'da Hristiyanlığın ciddi bir reforma ihtiyacı olduğunu öngören Protestan hareketi hayli sarsıcı neticeler veriyordu. I. François ile V. Karl arasında İtalya üzerindeki tarihi emeller sebebiyle olan gerginliğe bu defa Martin Luther'in ön ayak olduğu Protestanlık hareketi tuz biber olmuştu. I. François, 25 Şubat 1525'de Pavia mevkiinde V. Karl'a mağlup olup esir düştü. Madrid'e götürülerek hapsedildi. I. François'nın esareti üzerine, Fransa sarayı müttefik arayışlarına girişti. Ancak kendilerine Osmanlıların dışında kimse yardım sözü vermedi. I. François'nın annesi ve saltanat nâibesi Angouléme düşesi "Louise de Savoie", Sultan Süleyman'a hitaben bir mektup kaleme aldı ve bunu bir elçiyle Osmanlı payitahtına gönderdi. Bu mektupta saltanat naibesi, padişaha, V. Karl'ın gittikçe

Resim 13: Fransa Kralı 1. François

büyüyen nüfuzunu kırmak ve yarattığı tehlikeyi bertaraf etmek üzere bir ittifak yapılması teklifinde bulunmaktaydı:

> İspanya Kralı Şarlken, Oğlum Fransuva'yı Pavi muharebesinde tutup, haps eyledi ve şimdiye kadar oğlumun halâsını, Şarlken'in insâniyetine bırakmış idim. Halbuki me'mûlümüz olan insâniyeti icrâ etmediğinden başka oğlumun hakkında bir takım hakaret dahi etmektedir. İmdi âlemin musaddakı olan azamet ve şânınız ile oğlumu düşmanımızın pençe-i kahrından halâs ile ibrâz-ı übbühet buyurmanızı bilhassa zât-ı şâhânenizden niyâz ederim.

Annesinin bu mektubu yanında bizzat I. François da padişaha bir mektup göndermiş bulunuyordu. François bu mektubunda:

> Dünyânın cihât-ı ma'mûresinden birçok ülke ve bilâdın hâkim ve pâdişâhı ve bi'l-cümle mazlûmların dâd-hâhı olan Sultan-ı mu'azzam ve Hakan-ı mufahham hazretlerine arz-ı mâfi'l-bâl budur ki, Macaristan Kralı Birinci Ferdinand'ın üzerine hücûm etdiğinizde, biz dahi himmet ve inâyetiniz ile habsten halâs olup İspanya kralı Şarlken'in üzerine hücûm edüp öcümüzü merkumdan alırız ve siz ki, şehinşâh-ı celîlü's-şânsınız, mûmâ-ileyhin hakkından gelmeğe inâyet buyrulduğu hâlde bundan böyle bende-i ni'met-nişânınız olduğumuza iştibâh verilmeye[229].

İlk mektubu getiren elçi İstanbul'a ulaşamamakla birlikte aynı senenin sonlarına doğru gönderilen ikinci Fransız elçisi Hırvat asıllı Macar asilzade Jean Frangipani, biri I. François'nın, diğeri de annesinin olmak üzere yukarıda söz edilen iki mektupla birlikte İstanbul'a gelmeye muvaffak olmuştu (Ocak 1525). Padişah bu mektupları alınca elçi Frangipani'ye Macaristan'a bir sefer yapmak suretiyle fiili bir yardımda bulunacağını vaat etmişti. Frangipani İstanbul'da bulunduğu müddet içinde daimi şekilde padişahı teşvik etti, Avrupa'daki durumu etraflıca anlattı: V. Karl'a karşı karadan ve denizden yapılacak bir taarruz neticesi esir kralının kurtarabileceğini, aksi takdirde bu iki kralın mecburi olarak yapacağı bir antlaşma ile V. Karl'ın daha da güçleneceğini, böylece Avrupa'nın yegâne hâkimi kesileceğini söylemişti. Bunun üzerine Sul-

[229] Mektuplar Fransızcadan (E. Charriere, *Negociations de la France dans le Levant, I, 119)* bu dille Hayrullah Efendi tarafından tercüme edilmiş olup onun üslubunu aynen muhafaza ettim: *Tarih*, XI, s. 230; Hammer, V, s. 134.

tan Süleyman Venedik elçisinin de görüşünü alarak, Fransa kralına hitâben Rebiülahır 932 tarihli (15-25 Ocak 1526) bir mektup yazmıştır. Bu meşhur mektubunda François'yı, bir hükümdarın savaş sırasında başına her türlü şeyin gelebileceği sözleriyle teselli ettikten sonra elçiye de V. Karl'a karşı biri İtalya sahillerine, diğeri Macaristan'a karşı olmak üzere iki cepheden harekete geçeceğini bildirmişti[230]:

> ...Ben ki, Sultanü's-selâtin ve burhânü'l-havâkin, tâc-ı bahş-i hüsrevân-ı rûy-i zemîn zıllullâhi fi'l-arzeyn, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rûm'un ve vilâyet-i Dulkadriyye'nin ve Diyarbekir'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Halep'in ve Mısr'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve külliyen diyâr-ı Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki, ebâ-i kirâm ve ecdâd-ı mu'azzam enerallahu berâhinehum kuvvet-i kahireleri ile fetheyledikleri ve cenâb-ı celâlet-me'âbım dahi tîğ-i âteş-bâr ve şemşir-i zafer-nigârım ile fetheyledüğüm nice diyârın sultanı ve padişahı, Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Hân'ım. Sen ki, Françe vilâyetinin kralı Françesko'sun, Dergâh-ı selâtin-penâhıma yarar âdemin Frankipan ile mektub gönderüp ve bazı ağız haberi dahi ısmarlayup, memleketinize düşmen müstevlî olup el'an hapiste idüğünüzü i'lâm edüp halâsınuz husûsunda bu cânibden inâyet ve meded istid'â eylemişsiniz, her ne ki demiş iseniz benim pâye-i serîr-i âlem-me'âsirime arzolunup alâ sebîli't-tafsîl ilm-i şerîfim muhît olup tamâm ma'lûm oldu. İmdi, padişahlar sınmak ve hapsolunmak acîb değildir, gönlünüzü hoş dutup âzürde-hâtır olmayasız. Öyle olsa, bizim ebâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâmımız, nevverallahu merâkıdehum, dâimâ def'-i düşman ve feth-i memâlik içün seferden hâlî olmayup biz dahi anlarun tarîkıne sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b u hasîn kal'alar feth eyleyüp gice ve gündüz atımız eyerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak Sübhânehu ve te'âlâ hayırlar müyesser eyleyüp meşiyyet ve irâdâtı neye müte'allik olmuş ise vucûda gele. Bâki ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istintâk olunup ma'lûmunuz ola. Şöyle bilesiz. Tahrîren evâil-i şehr-i âhırü'r-Rebi'în li-sene isnâ ve selasîn ve tis'mie. Be-makam-ı Dârüs's-saltanati'l-aliyye Kostantiniyyeti'l-mahmiyye el-mahrûse.

[230] E. Charriere, *Negociations de la France dans le Levant*, I, s. 116-119'daki bu mektubun aslı bulunmuştur: A. Berthier, "Kanuni Süleyman'ın I. François'ya Mektubu", *Toplumsal Tarih*, S. 17 (Mayıs 1995), s. 43-45.

Fransız elçisi dönüşünde, Madrid'e giderek, o sırada esaretten kurtulmuş olan I. François'ya padişahın vaadini bildirmiş, François da padişaha minnet ve şükranlarını ifade eden bir mektup yollamıştı. Aslında Sultan Süleyman sefere çıkarken I. François V. Karl ile anlaşma yaparak hapisten kurtulmuştu (Madrid Antlaşması: 14 Ocak 1526). Bu yapılan ancak geçersiz kalan anlaşma ile ilgili istihbarat Osmanlı Divânı'na da bir süre sonra intikal edecekti, ama Sultan Süleyman'ın çıkacağı sefer artık kaçınılmaz durumdaydı. Osmanlı Divânı'na iki devlet arasındaki anlaşmanın maddeleri ayrıntılı olarak intikal etmişti. "Frençe ile İspanya'nın ortalarında barışıklıklarının şartları ve ahitnâmelerinin sûretidir" başlıklı bu metinde maddeler teker teker sıralanmıştı. İlk madde Fransa kralının tutsaklık halinde kendi "bahası için" kurtulma akçesi olarak 2 milyon filori vermesi idi. Bu şart üzere kararlaştırılan tutar gereği 1.200.000 altın ödenmişti. Yıllık ödemeleri de söz konusuydu. Hatta İspanya kralının İngiltere beyine olan 300.000 filori borcunu Fransızlar üstlenecekti. Burgonya meselesi iki taraf arasında çekişme mevzusuydu ve elinde tutmasına karşılık Fransa, 60.000 filori verecekti. 12 kadırga, 6 barça ve 6 kalyonluk Fransız donanması bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere İspanya'nın emrine tahsis olunacaktı (altı ay süreyle). Fransa kralı Rasa (Artois), Turnay (Tournai) ve Fiyandır (Flanders) üzerindeki iddialarından vaz geçecekti. İtalya'daki tartışmalı yerler de İspanya'nın lehine çözülmüştü. Pulya'da Anabolu (Napoli), Milan vilayetlerindeki şehirleri İspanya beyine terkedecekti. Teslim alınana kadar da 20.000 filori verecekti. Fransa kralı, İspanya'ya "hain" olup kendisine sığınanları memleketine koymayacaktı. İspanya beyine bağlı "ser leşkeri" olan Barbon (Bourbon) öldüğü için memleketi ve emlaki varislerine verilecekti, Fransa kralı onları "hıyanet defteri"nden çıkaracaktı. Bu talepleri kabul eden Fransa kralı da hem İspanya beyiyle hem de kardeşi Ferendoş (Ferdinand) ile barışmış olacaktı, bunun için haber gelip gidene kadar üç ay mühlet istemişti. İspanya'ya bağlılık arzeden Franze'nin (Firenze/Floransa) beyi Fransa beyinin talebiyle affedilecekti. Filorantin beyleri de bu barış halini kabul edecekti, şartları Papa ile barışmaları yönündeydi, bunun için üç ay vade verilecekti. Fransa ve İspanya beyleri Papaya tabi olan kaleleri ve memleketleri alacaklardı. Fransa beyi o taraflarda bir bey olan Dobiyo (Dubois) Delamarke ki İspanya'nın düşmanıdır, ona yardım etmeyecekti. Fransa beyi İspanya beyine 12.000 askeri bütün masrafları kendine ait olmak üzere verecek, ayrıca İspanya beyinin kızkardeşini Fransa beyi alacak, taahhüt edilen askerin harcamalarını, evleneceği hanımın

çehizine sayacaktı. Bunun ardından Fransa beyi eşini alacaktır ki adı Lenarador'dur (Eleanor), Fransa beyinin iki oğlu rehin bırakılacaktır[231]. Kısaca Osmanlı yorumuyla intikal eden bu anlaşma metni Divân'ın yakın ilgisini çekmiş ve çıkılan sefer münasebetiyle Fransa'nın durumu hakkında fikir edinilerek harekât planları ona göre tamamlanmış olmalıdır. Böylece Osmanlı tarafı müttefiki gibi gördüğü Fransa'nın İspanya ile olan ilişkisinin mahiyetini anlamaya çalışmıştı. Bu tarihsiz belgenin ne zaman merkeze ulaştığı tam bilinmemekle birlikte Venedik istihbaratının bir neticesi olarak 1526 sonrasında Divân'a intikal etme ihtimali yüksek görünür.

Resim 14: Avusturya Arşidükü ve İmparator I. Ferdinand

Tekrar mevzuya dönersek, I. François'nın bir taraftan Osmanlıları kendi lehine kazanmaya çalışırken diğer taraftan da Avrupa devletleri yanında itibarını düşünerek Sultan Süleyman ile vardığı mutabakatı ve anlaşma yaptığını gizlemeyi uygun bulmuş olması tabii bir gelişmeydi. Osmanlı tarafı bu durumu gayet yakından takip ediyor ve biliyordu. İlginçtir Sadrazam İbrahim Paşa'nın bu meselenin gerçek mahiyetini, daha sonraları İstanbul'da Ferdinand'ın elçilerine sanki herkes biliyor imiş gibi açıklaması, padişahın François tarafından yardım vaadinin gizlendiğinden haberi olmadığına yorulur ki bunun yanlış olduğu açıktır. Gerçekten 1533'te Alman/Habsburg elçileriyle görüşen veziriazam İbrahim Paşa'nın, siyasi konjonktür gereği gibi düşünülebilirse de konu hakkında bazı ipuçları veren beyanı dikkat çekicidir.

Buna göre padişah tahta çıktığında Macarlar ile iyi münasebet kurmak için babasının vefatı ve kendisinin tahta cülusunu bildirmek ve böylece karşı taraftan bir tebrik alarak mevcut anlaşmayı (1519) teyit etmek maksadıyla Macar kralına bir elçi yollamış, fakat kral bu elçiyi ve onun ardından gelen bir diğerini hapse atınca bu durum padişah tarafından düşmanlık belirtisi sayıl-

Bu ilginç metin: TSMA, nr. E. 745/54 [5467/1].

mıştı. Daha sonra Fransız kralının annesi yardım talebinde bulununca kralın esaretine üzülmüş olmasının etkisiyle buna bir cevap olmak ve İmparator V. Karl'a darbe vurmak için onun kız kardeşiyle evli Macar kralı üzerine sefer yaparak hem imparatoru zor duruma düşürmeyi hem de barış çağrılarına düşmanca davranan II. Lajos'tan intikam almayı planlamıştı[232]. Bu ifadelerden Macar kralının Osmanlı elçisine niçin böyle bir muamelede bulunduğuna dair işaret olmamakla birlikte, bunda padişah tarafından iletilen mesajın etkisi olduğu açıktır. İbrahim Paşa'nın bu sözleri 1532 seferinin ardından gelen elçiler Hieronymus von Zara ve Cornelius Duplicius Schepper'i yönlendirmek, gözdağı vermek maksatlı ifadeler olarak düşünülebilir ve olaylar cereyan ettikten sonraki bir değerlendirme olarak da nitelendirilebilir ise de bütünü ile göz ardı edilmemesi gereken unsurlar taşır. Döneminin kaynaklarıyla da uyum sağlar.

Sefer ile çağdaş en önemli Osmanlı kaynağı olan Kemalpaşazâde'nin eserinde sebepler şöyle sıralanır: a) Macar kralı "*kâfir*" hükümdarların ulularındandır, Osmanlıların sınır boylarındaki önde gelen düşmanıdır; b) Vilayetinin eşkıyası sınır boylarında sürekli savaşır, boyun eğmezler, bu yüzden padişah onları cenk ile yola getirmek diler; c) Sirem denilen bölge stratejik öneme sahiptir, daha önce de buraya çeşitli defalar Osmanlı askeri girmiştir, hatta Fatih Sultan Mehmed burayı almak istemiş fakat başaramamıştır; d) Fransa kralı Osmanlılara başvurarak İspanya beyinin pençesi altında olduğunu memleketinin işgal edildiğini bildirmiştir. İspanya beyine yenildiğinde vezirlerine danışmış ve onların da mutabakatı ile padişaha müracaat etme kararı almıştır. Onların isteği Macar kralının desteğiyle İspanya beyi *kahir* olduğundan onun bu başta gelen yardımcısının ortadan kaldırılmasıdır. Eğer böyle olursa kendileri İspanya ile daha rahat mücadele edebileceklerdir. Padişah bu istekleri uygun görmüş ve Macaristan'a yönelmiştir[233].

Bu sonuncu görüş Celalzâde Salih Çelebi'nin eserinde de ayrıntılı olarak genel anlamda yer alır ve imparatorluk mücadelesinin bir sonucu olarak

Hammer, V, s. 134-135; Zinkeisen, II, s. 459; H. D. Jenkins, *Pargalı İbrahim Paşa*, trc. N. Epçeli, İstanbul 2011, s. 53.

Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter, s. 202-209, 218-222; keza Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1286, vr. 98b-99b; *İbtihâcü't-tevârih*, s. 146-148. Ayrıca geniş değerlendirme için bk. F. M. Emecen, "Büyük Türk"e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç 1526", *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 45-92.

sebepler içinde izah edilir. Osmanlı bakışı açısını yansıtan Celalzâde, Avrupa'daki milletlerin her birinin bir "serdarı" olduğunu bunların içlerinde birinin hepsine hükmeder durumda bulunduğunu "dillerince ona çasar" dediklerini, bunun karşılığının "sultanü's-selâtin" yani sultanlar sultanı olduğunu, başına koyduğu taca ise "korona" dendiğini belirtir. Ardından bu tacı öteden beri "Alaman Beyleri"nin giydiğini, "nice kurûna değin çasar" olduklarını, çasarlığın genişleyip zamanla "mahlûl" ve tacın da ölünün geride bıraktığı mallar gibi ortada kaldığını, bunun için en önde gelen adayların "İspanya banı ile Françe ruhbanına" münhasır bulunduğunu, elli altmış yıldır Alaman'a hükm edip çasarlık tacını takınmak için bu ikisinin devamlı niza ettiklerini açıklar. Sonunda bu anlaşmazlığın "kılıca" havale olunduğu, İspanya beyinin Üngürüs kralı ile anlaşıp Françe'ye düşmanlık beslediklerini, İspanya'nın galip olduğunu, İspanya beyi ile Üngürüs kralının Françe üzerine yürüme kararı aldıklarını, çasarlığın dahi İspanya'ya mukarrer olduğunu, bunun üzerine Françe'nin çaresizlik içinde Sultan Süleyman'dan istimdat talebinde bulunduğunu ifade eder. Sultan Süleyman'ın da Üngürüs üzerine yürüyerek bu ittifakı bozmaya karar verdiğini ekler[234]. Bütün bu ayrıntılı açıklamalar, Osmanlı dünyasında bir "garp meselesi" varlığının doğrudan oluşması yolundaki bilincin ilginç bir aksi olarak mütalaa edilebilir[235].

Macaristan Seferi: Mohaç Meydan Savaşı (1526)

Doğu'daki karışıklıklar sebebiyle bir müddet için ertelenmiş olan mukadder Macaristan seferi, Fransız telkinleri ve tesirleriyle daha da kat'î bir hâl almış görünmektedir. Bunda Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın kararlılıkları ve mevcut konjonktürden istifade etme niyetleri de önemli rol oynamıştır. Ayrıca Sultan Süleyman etrafındaki yeni ekibiyle çok büyük işler başaracağını tebaasına göstermek de istiyordu. Düzenlenecek olan bu yeni seferdeki başarının gücünü daha pekiştireceği açıktı. Osmanlılar Macaristan'ı ele geçirmekle, Habsburglar ile aralarındaki bir engeli kaldırmış olacaklar ve böylece yeni bir ileri adım için esaslı bir zemin elde edebileceklerdi. Mamafih bu sıralarda Ma-

Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymannâme*, s. 217- 223.

Ferdinand'ın Osmanlılarla diplomatik ilişkileri hakkında: Ernst Dieter Petritsch, "Abenteurer oder Diplomaten? Ein Beitrag zu den diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. mit den Osmanen", *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*, hrsg. Martina Fuchs, Teréz Oborni, Gábor Ujváry, Münster 2005, s. 249-261

caristan iç durumu da pek iyi değildi. 1506'da doğan Macaristan Kralı II. Lajos Lehistan asıllı Jagellon hanedanına mensuptu. Siyasi evlilik planları dâhilinde V. Karl'ın kız kardeşi Maria ile evlendirilmiş, buna karşılık kendi kız kardeşi Anna da V. Karl'ın kardeşi olup Avusturya Arşidükü bulunan Ferdinand ile nikâhlanmıştı (1521). Lajos çok gençti ve Macaristan'daki krizi yönetecek olgunlukta hiç gözükmüyordu. Macaristan Habsburglarla olan bu aile bağları yüzünden iç bölünme ile karşı karşıya olduğu gibi II. Lajos'un başarısız yönetimi ve soyluların uyumsuz hareketleri de krallığı sarsmaktaydı. Nitekim Erdel Prensi Zapolya (Szapolyai János) da Macar tahtı için ümitler besliyor, hem krala ve hem de Habsburg nüfuzuna karşı çıkıyordu. Vaktiyle durumunu kuvvetlendirmek için II. Vladislav'ın kızı Anna'ya talip olmuş (1506 ve 1510) ama Macar kralı kızını Ferdinand ile nikâhlamak için I. Maximilian ile anlaşmıştı. Öte yandan kötü yönetim Macar köylülerini, Protestan hareketine katılmaya sevketmekteydi. Ayrıca Macar ordusu da düzensizlik içindeydi. Paralarını alamayan birçok Macar askeri Osmanlı akıncı beyi Bâli Bey'e iltica etmişti. İşte yukarıda anlatılan sebepler yanında Macaristan'daki bu iç karışıklıklar, sefere kat'î olarak karar vermiş olan Sultan Süleyman'ı harekete geçirmeye yetecekti[236].

Resim 15: Macar Kralı II. Lajos

Osmanlı ordusu sefer hazırlıklarına kıştan başlamıştı. Sultan Süleyman 1525 senesi Ocak ve Şubat aylarında Rumeli sancakbeylerine emirler göndererek, bütün kuvvetleri ile ilkbaharda Sofya sahrasında toplanmalarını, sefer hazırlıklarını görmelerini emretti. Ayrıca sefere katılmaları için, Anadolu beylerbeyi Behram Paşa ile Kırım Hanı Saadet Giray'a da mektuplar gönderildi. Se-

Macaristan'da II. Lajos'un durumu hakkında 1519-1523 yılları arasında Budin'de elçi olarak bulunan Venedikli Lorenzo Orio'nın raporları dikkat çekicidir. Söz konusu karışıklıklar ve II. Lajos'un kötü yönetimi, aşırı masraflar, Macar asilzadeleri arasında çekişmeler (Bathory ile Zapolya arasında) bu rapora yansımıştır. Belgrad'ın düşüşünün ortaya çıkardığı memnuniyetsizlik de belirtilmiştir. Ayrıca 19 Nisan 1521 tarihli mektubunda da Osmanlı elçisi Behram'ın gözetim altında tutulduğu bilgisini de vermiştir (N. Z. Yelçe, "Venedikli Gözüyle Osmanlı-Macar Çatışması", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, III/1, Nisan 2017, s. 75-90).

ferin serdarlığını Veziriazam İbrahim Paşa'ya tevcih eden Padişah, İstanbul'un muhafazasını Güzelce Kasım Paşa ile Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'ye ısmarladı. Bu arada memleketin her tarafına sevkedilen habercilerle kritik bölgelerin muhafazasına dikkat edilmesi yönünde emirler yollandı.

Sultan Süleyman 11 Recep 932'de (23 Nisan 1526) kapıkulu askerleri ve 300 top ile birlikte İstanbul'dan hareket etti. Sefere çıkmadan önce adet olduğu üzere Eyüb'e gitmiş, fetih ve zafer duaları okutmuş, ardından babasının mezarını ziyaret etmiş, oradan Fatih'in türbesine uğramıştı. Ayrıca yol üzerinde Şeyh Ebu'l-Vefa türbesini de ihmal etmemiş, oradan II. Bayezid türbesine gitmiş ve saraya dönmüş, İstanbul, Bursa ve Edirne fukara, suleha ve ulemasına, şeyhlere, seyyidlere in'amlar dağıtmıştı. Bu mutat törenlerin ardından da İstanbul'dan ayrılmıştı[237].

2 Mayıs'ta Edirne'ye ulaşan, orada büyük törenlerle karşılanan Sultan Süleyman, daha sonra sefer için harekete geçti. Büyük bir nizâm ve disiplin içinde yürüyen askerlere, Osmanlı topraklarında ilerlerken ekili tarlalara girerek hayvan otlatmak, reayanın elindeki hayvanları almak şiddetle yasaklandı ve bu şekilde harekete tevessül edenler derhal cezalandırıldı. Osmanlı ordusuna daha önce gönderilen emirler muvacehesinde yeni yeni kuvvetler katılmaya devam ediyordu. Anadolu beylerbeyi Behram Paşa ve maiyetindeki Anadolu askerleri, Gelibolu'dan geçerek Edirne sahrasına ulaşmıştı. Oradan Sofya'ya gelerek ana kuvvetlere mülaki olacaktı. Edirne-Sofya-Niş üzerinden Belgrad'a yürüyen Osmanlı ordusu, yol güzergâhının çamurlu ve balçık olması yüzünden epeyi zahmet çekmekteydi. Ordu Sofya'ya varınca genel bir yoklama yapıldı, askerin mevcudu tespit edildi. İbrahim Paşa maiyetindeki kuvvetlerle padişahın yanından ayrılarak ileri harekâta geçti. Bu "pişdâr" kuvvetler, asıl ordu önünden gitmekle ilerideki yol güzergâhı ve çevre hakkında malumat topluyor; alınan haberler derhal geriye ulaştırılıyordu. İbrahim Paşa kumandasındaki Rumeli askeriyle 2000 tüfekli yeniçeriden müteşekkil olan öncü kuvvetler, Tuna boyundaki Petervaradin (Pétervárad) üzerine yürüdü. Ayrıca Osmanlı ordusunu Tuna nehrinde gemi ve kayıklardan oluşan Selman Reis idaresinde "ince donanma" takip ediyordu[238].

İbtihac, s. 159-165.

İbtihâc, s. 158: "Mellahân-ı bî-nazîre kapudan ve reis nasb olunan Selman Reis'e teslim olunup Karadeniz'den nehr-i Tuna'ya doğru çekdirmek emr olundu". Ayrıca Celalzâde

İstanbul'dan hareket ettikten iki buçuk ay sonra Belgrad'a gelen Sultan Süleyman, Ramazan bayramını burada geçirdi. Burada iken İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri Petervaradin kalesini kuşatmakla meşguldü. Osmanlı muhasarasına on iki gün kadar dayanabilen kale, surların altına lağımlar kazılmak suretiyle açılan gediklerden Osmanlı askerlerinin içeri girmesi neticesi zaptedildi (27 Temmuz 1526). Kuşatma sürerken Sultan Süleyman yakın bir yerden yapılan mücadeleyi heyecanla seyretmişti. Kalenin fethinden sonra kale civarındaki ovaya otağı kurulmuş, Divân toplanarak, sadrazam vezirler, beylerbeyi ve sancakbeyleri elini öpmüşler, o da 400.000'den fazla dirliğe sahip beylere 30'ar bin akçe ile bir kaftan, dirliği az olanlara ise 20.000 akçe ve yine birer kaftan ihsan eylemişti[239]. Bu arada Sirem topraklarına giren Bosna beylerinin bu arazideki bazı kaleleri fethettikleri haberi da vasıl olmuştu. Kalenin alınmasından iki gün sonra da seferin hedefi Budin olarak ilan edildi.

Sultan Süleyman'ın maiyetindeki Osmanlı ordusu, Tuna boyunca ilerleyerek, İlok (Uyluk-Ujluk) kalesi önüne geldi. Padişah kalenin kuşatılmasını, ancak etraftaki köylerin yakılıp, yağma ve tahrip edilmemesini özellikle emretti. Sonra da İbrahim Paşa ile birlikte kaleyi ve etrafını dikkatli bir şekilde gözlemledi. Yedi günlük bir muhasaradan sonra kale teslim oldu. Buranın zaptından sonra ordu Drava nehri boyunca hareket ederek, Ösek (Osseg, Esseg veya Eszék) kalesi önlerine geldi. Ösek kalesi mukavemetsiz olarak Osmanlıların eline geçti. Burada padişahın fetih istikameti, askere de açık şekilde "pâdişâhın azmi Budun'dur" denilerek nida olundu. Kuzey istikametinde ilerleyen ordu, Drava nehri üzerinde beş günde kurulan köprüden iki gün zarfında karşıya geçti ve daha sonra köprü yıktırıldı (23 Ağustos 1526). Artık Osmanlı ordusu adım-adım harp mevkiine doğru ilerlemekte idi.

Bu arada Macarlar, Osmanlıların Macaristan'a karşı sefer hazırlıklarına giriştiklerini Pál Tomori'nin casusları vasıtasıyla haber almış bulunuyorlardı.

Salih Çelebi de "Selman Reis ki san'at-ı riyâsette mertebe-i kemâle ermişidi, ol taifeye reis nasb olunup Karadeniz canibinden nehr-i Tuna bahre kavuştuğu yere doğru çekdirmek emr olundu" der (*Süleymanname*, s. 238). Selman Reis'in bu sıralarda Süveyş donanmasının düzenlenmesiyle meşgul olduğu belirtilir (Bostan, *Süleymannâme*, 105b), fakat araştırmalarda bu iki kaynağın bilgileri tartışmaya açılmaz (Selman Reis'in faaliyetleri için bk. İ. Bostan, "Selman Reis", *DİA*, XXXVI, s. 444-446; krş. Bostan, "Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16 Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul 2017, s. 133-146).

BA, D. BRZ, nr. 20611, s. 19.

Osmanlı ordusunun hareketi üzerine de Macar kralı II. Lajos harp hazırlıklarına başlamış, ayrıca Avrupa ülkelerinden de yardım talebinde bulunmuştu. Ancak Habsburg imparatoru V. Karl'a karşı Fransa, İngiltere, Papalık, Venedik ve Milano ittifak yapmış oldukları için her ne cihetten bakılacak olursa olsun, Macarlar yalnız kalmaya mahkûmdular. Ne Karl Macarlara arzu edildiği gibi bir yardımda bulunabilir, ne de bir başka devletin -Avrupa'nın bu karışık durumunda- buna gücü yetebilirdi. Toplanan Macar meclisi kralın bizzat ordunun başında bulunmasına karar verdi. Avrupa'nın en güçlü zırhlı süvarilerine sahip bulunan Macar ordusu krallarının kumandasında 20 Temmuz'da Budin'den hareket etti.

Macarlar Osmanlı ordusunu tabii savunma hattı olan Drava'nın 40 km. kadar kuzeyinde durdurmak amacındaydılar. Ancak bu arazi bataklık bir halde bulunmakta idi. 6 Ağustos'da Tolna mevkiine gelen Macarları burada başkomutanları Nándor István beklemekte idi. Burada yapılan bir müzakerede Nándor'un Ösek'e doğru gitmesi kararlaştırılmış ise de Macar askerinin bu karara uymaması üzerine ordunun toplu halde hareket etmesi daha münasip görülmüştü. Bu arada Kalocsa başpiskoposu olup Osmanlı hudutlarında faaliyetlerde bulunan Macar kumandanı Pál Tomori de Mohaç sahrasına gelmiş ve Macar ordusu Osmanlıları beklemeye başlamıştı. Ayrıca Macar kralı Lajos daha yolda iken Erdel voyvodası Zapolya ile Eflak voyvodasına en kısa zamanda bütün kuvvetleriyle kendine katılmaları için haberler yollamıştı.

Resim 16: Mohaç Savaşı öncesi Macar Kralı'nın harp meclisi tasviri

Osmanlı ordusu kuzey istikametine ilerlerken harp düzeni içinde yürüyüş yapmakta ve bu arada, "mum donanması" yani fener alayları düzenlemekteydi. Osmanlı ordusunun önünde Semendire sancakbeyi Bâli Bey, onu takiben Rumeli askerleriyle padişah ve maiyetindeki tüfenkendaz yeniçeriler ile ardcı olarak Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey komutasındaki Bosna süvarileri ilerlemekte idi. Sonunda 26 Ağustos'ta Osmanlı ordusu Mohaç sahrasına vasıl oldu. Padişah askerin yorgunluğunu bildiği için sabaha kadar dinlenilmesini, sabahleyin cenge başlanılmasını emretti; bu arada da harp meclisinin toplanmasını istedi. Bu meclise serhat beyleri ve ihtiyar güngörmüş akıncıların katılması ferman olundu. Osmanlı tarihçilerine nazaran, bu görüşmeler şöyle cereyan etmişti:

İbrahim Paşa, Rumeli alaylarını yerleştirdikten sonra, Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkar. Padişah serhat ümerasına çavuşlar gönderilip müşavere için davet olunmalarını emreder. Herkesten önce Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey, padişahın huzuruna gelir. İbrahim Paşa ve sair vezirler, padişahın mukabilesinde durmakta iken İbrahim Paşa ayakta olduğu hâlde, Hüsrev Bey'e: *Serhad beylerisiz, sa'âdetlü pâdişâhımız sizden müşâvere ister, İşte Mohaç sahrası bu imiş, henüz düşmandan bir eser yok, tedbîr nedir?* diye sorar. Hüsrev Bey bu soruya: *Sa'adetlü pâdişâhım, biz serhadde müşâvereyi serhaddin umûr-dîde ihtiyârları ile ederiz, kendü re'yimiz ile bir iş etmeziz, fermân olunursa varup söyleşelüm ve sa'âdetlü pâdişâha gelüp cevâb verelüm* diye cevap verir. Bunun üzerine padişah bizzat devreye girerek: *Ol müşâvere edicek âdemleri bunda getürün* emrini verir. Hüsrev Bey, yakınlarında bulunan adamlarından birine: *Tîz var, Koca Alay Beyi ve Kara Osman ve Mehmed Subaşı ve Adil Tavıca ve Balaban Çeribaşı gelsünler, sa'âdetlü pâdişâh müşâvereye emretti* diyerek gönderir. Tam o esnâda Adil Tavıca denilen bir yaşlı güngörmüş asker, cebesi arkasında, tolgası başında, kepeneki atının terkisinde olduğu hâlde gelir. Hüsrev Bey onun davet üzere geldiğini zannederek: *Gel Adil Tavıca, sa'âdetlü pâdişâh müşâvere emretti* der. O da: *Bunda müşâvere, döğüşmekten özge var mıdır, beni Koca Alay-beyi size gönderdi, düşman alayları görünmüş, çarhamız elleşmeye başlamış, gelin sancağınız dibinde bulunun ve alayları ağırlıkdan ayırı-görün* diyerek at tepip kendi alayına dönüp gider. Hemen ardından Küçük Bâli Bey'den bir haberci gelerek, düşmanın yaklaşmakta olduğunu, Mohaç sahrasına bakan boğazlardan alaylarını ileri sürdüklerini, tepelerden ve doruklardan yer yer düşman bayraklarının göründüğünü bildirir[240].

[240] Peçuylu, *Tarih*, I, s. 90-91. Bu anekdot dönemin hiçbir kaynağında geçmez. Peçuylu'nun kurgu metni olma ihtimali yüksektir.

Bu anlatılan anekdotların tarihi değeri hususunda bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte karşı taraftan Macar ordusunun durumuna dair haberlerin sürekli şekilde Osmanlı ordugâhına geldiğine şüphe bulunmaz. Sefer *Ruznâmesi*'nde daha önce 18 Ağustos'ta Budin'den bir Macar beyinin gelip Macar ordusu hakkında haber getirdiği belirtilir. Ancak bu şahsın kim olduğu ve hangi amaçla geldiği, ne gibi bir mesaj getirdiği konusunda bilgi verilmez. Gelen habercinin Macar savaş meclisinde barış taraftarı olarak görüş beyan eden grubun adamı olma ihtimali yüksektir. Hatta onun getirdiği haber üzerine ertesi gün padişah ile sadrazamın baş başa uzun uzadıya görüştükleri bildirildiğine göre[241], bunun önemli bir mesajla gelme ihtimali ortaya çıkar.

Sultan Süleyman'ın otağı Hünkartepesi dedikleri, şimdiki adı Sátorhely olan mevkide kurulmuştu. Bütün beyler sancaklarını açmıştı. Padişah bu sancakların önüne gelip: *İlâhi havl u kuvvet senin. İlâhi tasarruf u nusret senin, inâyet senin, himâyet senin, bir bölük ümmet-i Muhammed zü'efâsın yerindirme* diyerek, gözyaşları döküp dualar etmekteydi. Buna şahit olan askerler ise yerlere kapanarak padişah uğrunda can ve baş vereceklerine dair yeminler ediyorlardı. Osmanlı kronikleri savaş arifesindeki bu ulvi havayı, okuyucularına da hissettirme gayreti içinde hayli abartılı dille anlatmayı tercih ederler. Muhtemelen bu sırada Sultan Süleyman ilk defa bir meydan savaşına girişmenin stresini yaşıyor

Resim 17: Mohaç Savaşı'nda teke tek çarpışma tasviri

[241] *Münşeat*, I, s. 560. Gelen bu Macar soylusuna in'amlar takdim edilmişti: "in'am be-merdüm-i kral-ı Üngürüs ki an kal'a-i Budim âmed be-ihtiyâr hod" (BA, D. BRZ, 20611, s. 8). Bu barış temsilcisinin son kertede herhangi bir netice alamayacağı açıktı. Ayrıca gelişmeler için bk. S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, ed. I. Zombori, Budapest 2004, s. 68-69.

olabilir. Bundan önceki mücadelelerde nihayetinde önlerinde muhkem veya daha zayıf kaleler vardı, fakat bu defa güçlerini tam da kestiremedikleri bir orduyla göğüs göğüse vuruşulacak bir meydan muharebesi kendisini bekliyordu. Muhtemelen kalabalık ve son derece disiplinli birliklerine güveniyordu, üstelik de böyle bir savaşı göze alarak yola çıkmıştı, artık bundan dönüş olamazdı.

Osmanlı ordusu muharebe düzeni almaya başlamıştı. İlk hücum Macarlar tarafından 21 Zilkade 932'de (29 Ağustos 1526) yapıldı. Macar ordusu iki muharebe safı hâlinde bulunuyordu. İlk saf merkez, sağ ve sol taraflara ayrılmıştı. İkinci saf ise arkada ve birbiri ardınca 4 koldan müteşekkildi. Padişahın harbi ertesi güne bırakma kararına karşı, Macar ordusu hemen taarruz etmeyi yeğlemişti. Zira Macarlar son derece güçlü, zırhlı süvarilere sahip olduklarından zaferi bunların vasıtasıyla kazanacaklarına inanıyorlardı. Macarların ilk hücumunu Raskay ve Batthányi; ardından ikinci hücumu Tomori ve Perényi yaptılar. Bu taaruzlar çok şiddetli idi ve iki taraf arasında müthiş bir mücadele başlamıştı. Macarların şiddetli saldırılarıyla Rumeli askeri yanlara doğru açılmış, Macar süvarileri de zafere eriştikleri zannıyla içeri, Osmanlı ordusunun merkezine doğru ilerleme teşebbüsünde bulunmuştu. Bu ilk hattakileri Macar Kralı II. Lajos'un idaresindeki ikinci saf takip etmekteydi. Rumeli askerinin içine dalan Macarlar yanlardan Anadolu askerinin tazyiki ile topların ve tüfekçi yeniçerilerin hizasına geldiler. Aynı zamanda Hüsrev ve Bâli Beylere bağlı kuvvetlerin aniden Macar birliklerini çevirdikleri görüldü. Tam o sırada da Osmanlı topçusunun müessir ve hedefi bulan atışları başladı. Bu atışlar Macar askerleri arasında büyük karışıklıklara ve zayiata sebep oldu. İnanılması güç bir rivayete göre Osmanlı ordusunun içine dalan Macar süvarilerinden Sultan Süleyman'ı öldürmeye and içtiği belirtilen 23 kadar fedai onun bulunduğu yere çok yaklaşmışlar, hatta zırhına üç de ok isabet ettirebilmişler ise de kısa sürede tamamen bertaraf edilmişlerdi.

Savaşın gidişi üzerinde bizzat Sultan Süleyman'ın ne gibi bir kumanda becerisi gösterdiği konusunda bilgi yoktur. Ancak belki de buna gerek kalmamıştı. Çünkü Macar birlikleri umulmadık kadar kısa sürede darmadağın olmuşlardı. Şiddetli topçu ateşi ve özellikle yeniçerilerin etkili, saflar halinde seri tüfek atışları, Osmanlı kuvvetlerinin çevirme harekâtıyla dağılan Macarlar, panik hâlinde kaçmaya başlamışlar, bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, diğer kısmı da bataklığa saplanarak boğulmuşlardı. Bu imha muharebesinde Macarların

20.000 askeri ve 4000 süvarisinin maktul düştüğü dile getirilir. Bu rakamların biraz aşağı çekilmesi daha makul görünür. Kral Lajos ise nehri geçmek üzere iken sulara kapılarak boğulmuştu. Diğer bazı Macar komutanları kılıçtan geçirilmiş; bunların önde gelenlerinden Pál Tomori'nin başı kesilerek mızrak ucunda askere teşhir edilmişti.

Muharebeden sonra Sultan Süleyman yanında sadrazam ve vezirler olduğu halde harp meydanını gezdi, ortalıktaki cesetlerin hemen gömülmesini emretti, aynı akşam da Osmanlı ordusunda zafer şenlikleri düzenlendi. Padişah harp meydanını gezerken bir sancağın dibinde Koca Alay beyini görerek, İbrahim Paşa'ya *Alay beyini çağır ve şimdiden sonra tedbir nedir* diye sormasını emretti. İbrahim Paşa Koca Alay beyine seslenerek yanına gelmesini işaret etti, Koca Alay beyinin koşarak gelmesi üzerine de ona: *Bi-hamdi'llahi te'âlâ, sa'âdetlü pâdişâhımız bu gazâ-i ekbere muvaffak oldu, şimden sonra tedbir nedir* diye sordu. Alay Beyi: *Hünkârum domuzun yatağında çocuğu olmasın* cevâbını vererek, Budin üzerine yürümesinin lâzım geldiğini telmih etti[242]. Osmanlı kaynaklarının bazılarında yer alan bu hikâye, Budin'e yürünme gerekçesi olarak gösterilirse de Sultan Süleyman Macar ordusunu tamamen yok ettiği için zaten Budin'e kadar ilerlemesi tabii bir glişmeydi. Orada çok da kalmayı düşünmüyordu, zira ana sınır hattından hayli uzak bir yeri muhafaza etmenin zorluğunun farkındaydı[243].

Üç gün Mohaç sahrasında kalan Sultan Süleyman zafer dolayısıyla sadrazama sorguçlar takarak ve ümeraya hil'atler giydirerek Osmanlı memleketlerine zafernâmeler gönderilmesini emrettikten sonra ileri harekâta devam edilmesini kumandanlara ve vezirlere duyurdu. Ayrıca Macaristan içlerine de akıncılar sevkedildi. Sultan Süleyman'ın emri uyarınca alınan esirlerin "hoyradları" yani söz dinlemez kaba-sabalarının boyunları vurulurken diğerleri köle olarak dağıtıldı[244].

Peçuylu, *Tarih,* II, s. 95.

Bu meydan muharebesinin ayrıntılı anlatımı, tartışma noktaları ve taktikler konusunda geniş bilgi için bk. F. Emecen, "Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç 1526", s. 45-92; keza *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, ed. C. Yılmaz, II (İstanbul 2018), s. 14-63.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 127a

Resim 18: Mohaç Meydan Savaşı, ortada top hattının arkasında at üzerinde Sultan Süleyman ve tüfekli yeniçeriler; sol alt köşede Osmanlı sipahilerinin Macar atlılarını kovalaması

Mohaç'tan hareket eden Sultan Süleyman 10 Eylül 1526'da Budin önlerine ulaştı. Daha yolda gelinirken Földvár mevkiinde Macar temsilcileri Sultan Süleyman'a şehrin anahtarlarını sunmuşlardı. Ertesi gün padişah şehre girdi. Askerlerin şehre girişinden önce Macar kralının dul hanımı ve Macar asilzâdeleri şehri terk etmişlerdi. Ancak askerlere şehrin yağmasının yasaklandığına dair emirler yollandı. Halka zarar verilmemesi istendi. Bununla birlikte yer yer taşkın hareketler meydana geldi. Sultan Süleyman Kurban bayramını burada geçirdi, her tarafta şenlikler, eğlenceler tertip olundu. Padişah şehrin odun pazarı mevkiinde Tuna üzerine köprü kurdurdu ve bu köprü tamamlanınca da İbrahim Paşa ile karşıya Peşte yakasına geçti. Burada Macar devlet erkânından bazılarını kabul ederek onlarla görüştü. İbrahim Paşa ile birlikte şehrin her tarafını dolaştı, tahrip ve yağma yasağına rağmen çıkan bir taşkınlıkta büyük kilise ile bazı mahalleler yakıldı. Sultan Süleyman bunu bir disiplinsizlik olarak görüp tedbir alınmasını istedi. İbrahim Paşa'ya yangını söndürmesi ve duruma müdahale etmesi için emir verdi, fakat yangın çok büyüdüğünden bu mümkün olmadı. Sultan Süleyman yangın dolayısıyla kayba uğrayanları tespit ettirip zararlarını tazmin ettirmişti[245]. Ayrılırken kendi ikamet ettiği için sarayı koruma altına aldırarak dokunulmasını önlemişti: "Hüdavendigâr dahi devletle köprüden geçip otak-ı âmiresine vâsıl oldu. Kralın sarayında sohbet eyledikleri ecilden ihrâk eylemek mürü'et değildir deyü ihrâk etdirilmeyip nöbetçi yeniçeri ta'yîn olundu"[246].

Gerçekten de Sultan Süleyman Budin'de kaldığı süre içinde kralın sarayına yerleşmiş, burada türlü eğlenceler düzenletmiş, kralın av köşküne gidip avlanmıştı. Sonra şehir halkından bir bölümünün nakledilmesini istedi. Yahudiler Selânik'e, Hristiyanların büyük bir çoğunluğu da İstanbul'da Yedikule civarına iskân edildiler. Bu arada kralın hazinesi ve cebehânesindeki bazı eşyalar gemilere yükletilerek İstanbul'a yollandı. Bunlar arasında Herkül, Diana, Apollon'un tunçtan heykelleri, iki büyük tunç şamdan ve Mathias Corven'in

Ârifî, *Şehnâme*, s. 80. Celalzâde Salih Çelebi ise ordu çekilirken şehrin saray hariç ateşe verildiğini överek anlatır. Hatta surların da tahrib edildiğini ima eder: *Süleymannâme*, s. 348-349.

[246] "Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 564. Gerçekte burada sarayın nöbetçiler gönderilerek muhafaza altına alındığı söylenirken şehrin özellikle yakıldığı dolaylı olarak ifade edilmiş olur. Sonra ordu karşı yakaya tamamen geçtiğinde bu nöbetçiler sarayı terkederek orduya katılmışlardır.

kitapları da bulunuyordu. Heykeller Bizans zamanında da bu tür ganimetlerin sergilendiği Atmeydanı'nın İbrahim Paşa Sarayı önündeki kısma diğer ganimetlerle birlikte yığıldı. Bunun amacı halka alınan ganimetleri ve böylece zaferin büyüklüğünü göstermekti. İstanbul halkı gelip bu ganimetleri ve eşyaları hayretle seyrediyordu[247]. Ancak sarayının karşısına zafer nişanesi olarak yerleştirilen heykeller daha sonra İbrahim Paşa karşıtları tarafından onun aleyhine kullanılacaktı. İbrahim Paşa hakkında, birtakım dedikodular zuhur etmiş, Şâir Figânî'nin İbrahim Paşa'yı yermek için söylediği şu şiir epeyi meşhur olmuştu:

Dü İbrâhim âmed be-deyr-i Cihân
Yeki büt-şiken şüd, yeki büt-nişân
Dünya'ya iki İbrahim geldi
Biri put yıkan, diğeri ise put diken oldu

Sultan Süleyman 24 Eylül'de Budin'den ayrılarak İstanbul'a hareket etti. Şehri askeri bakımdan tamamen boşaltmayı daha uygun bulmuştu, burası ana sınır hattından uzak olduğu için elde tutulması zor olarak görülüyordu. Ordunun dönüşünde geliş yolu tercih edilmedi. Tuna boyunu takip eden Osmanlı ordusu Tissa nehri kıyısındaki Segedin şehrine vardı. Burası kolayca alındı (28 Eylül). İbrahim Paşa'nın yanındaki yeniçeriler terkedilen eşyaları yağmalamak için harekete geçtilerse de Yahyalı akıncıları daha önce gelip buraları talan etmişti. Yeniçerilere ise ancak döküntüler kalmıştı. Bununla beraber bol esir alarak "kayıplarını" telafi ettiler. Ardından ahalisi firar etmiş Titel önlerinden geçildi. Segedin'den sonra süratlenen Osmanlı ordusu Baç (Bacs, Becsne) şehri önlerine geldi. Şehir Osmanlılara direndi. Bunun üzerine kale muhasara altına alındı ve yapılan şiddetli hücumlar neticesi zapt edildi; fakat mukavemet görüldüğü için yağmaya izin verildi[248]. Osmanlı ordusu bu hadisenin hemen akabinde ciddi bir direnişle karşılaştı, arabaların arkasındaki tüfekli Macar as-

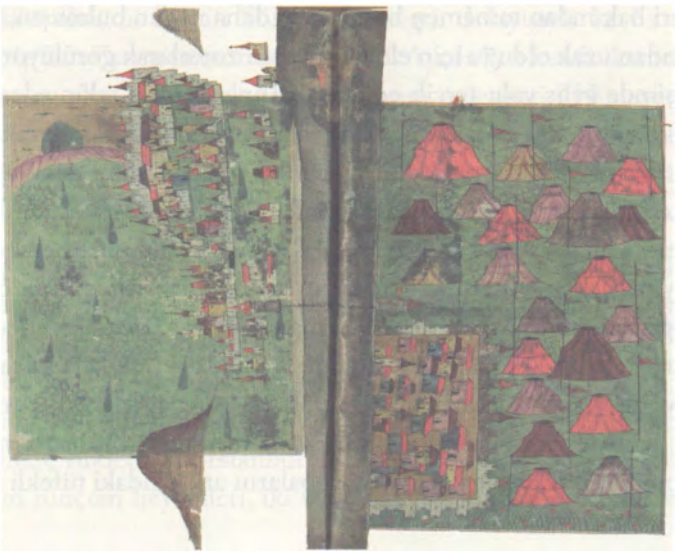
Bununla ilgili mesela bk. Celalzâde Salih Çelebi, *Süleymanname*, s. 345-346'da bu heykelleri kadim Macar kralı ve iki oğlu olarak tanımlar. At Meydanı'nda herkesin seyrine açık olduğunu da belirtir. İlgili bahse düşülen bir notta ise bu suretlerin yerinden indirildiği, parçalanarak tunç aksamının top dökümü için eritilme emri verildiği, kaidesinin mevcut olduğu, ayrıca dikilen şamdanların yerlerinde bulunduğu belirtilir. Bu not muhtemelen heykellerin dikilmesinin yarattığı tepkilere müstenit sonradan belki de İbrahim Paşa'nın idamı sırasındaki gelişmelere dayalı olarak metne eklenmiştir.

248 İbn Kemal, X. Defter, s. 329-333; Celalzâde, *Tabakat*, s. 209-210.

kerleri karşısında epeyi zayiat verildi, hatta Yeniçeri ağası Şüca Ağa, bazı yayabaşılar, yeniçeri çavuşu, samsoncubaşı şehit düşmüştü. Sonunda araba/tabur düzenini bozmaya muvaffak olan Osmanlı birlikleri direnişi tamamen kırdı[249]. Mücadeledeki kayıplar neredeyse Mohaç meydan savaşında bile verilmemişti. Bu gibi zorlu çatışmaların ardından Petervaradin'e gelindiğinde burada inşa edilen köprüden karşıya geçildi[250]. Bundan sonra mutat yolu takiben yani Belgrad-Niş-Sofya yoluyla Edirne'ye varıldı. Padişah bir müddet Edirne'de dinlendikten sonra 7 Safer 933/13 Kasım 1526'da "Macaristan Fatihi" olarak İstanbul'a vasıl oldu.

Celalzâde bu zafer münasebetiyle düşürülen tarihlerden birini verirken şu ifadeleri kullanır:

> Elsine-i nâsda memalik-i Üngürüs Kızıl Elma demekle meşhur olmağın bu tarih dahi Kandî'nindir: Kızıl Elma'yı tiğiyle kim aldı şeh dedim tarih/Kopardı ol Kızıl Elma'dan eyü esif elması[251].

Resim 19: Budin tasviri

"Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 565.

[250] Celalzâde, *Tabakat*, s. 210-214.

Tabakat, s. 216.

Yeni Bir İç Kriz: Anadolu'da İsyanlar

Sultan Süleyman daha orduyla seferden dönerken Anadolu'da büyük çaplı isyan hareketlerinin vuku bulduğu yolunda hayli endişe verici haberler almıştı. Önce buna pek anlam veremedi, fakat daha sonra gelen haberlerden bu isyanların bilhassa kadim düşmanları olan Safevîler'in tahrikiyle vuku bulduğu yolunda kanaate sahip oldu. Bununla birlikte gerçek durum tam da böyle değildi. Bu isyanların başka ekonomik ve sosyal sebepleri vardı, bunu muhtemelen sonraları daha iyi anlayacaktı. Seferden dönüşünde Hürrem Sultan'dan bir oğlu daha doğmuştu. Bayezid adı verilen bu şehzadenin doğumuyla ilgili haberler veren Osmanlı tarihçileri, bu olayı Mohaç seferi dönüşüne yerleştirirler[252]. Ayrıca bir ruznamçe defterinde doğan bir şehzade için tarih düşüren meşhur şairlerden Deli Birader'e 6 Cemaziyelevvel 934'te (28 Ocak 1527) 40.000 akçe bahşiş verildiği kayıtlıdır[253]. Bu durumda Hürrem Sultan'ın seferde iken Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplar bir anlam kazanır. Bugüne ulaşan bir mektubunda Hürrem Sultan seferin başarılı geçmesi için duaları iletir, ayrıca Mekke cihetinden gelen bir azizin getirdiği koruyucu özelliği olduğuna inanılan ve üzerine ayetler işlenmiş tılsımlı gömleği de gönderdiğini yazar. Savaş sırasında bu gömleği giymesi için yalvarır, bir başka mektubunda ona karşı duyduğu hasreti dile getirirken çocuklarının ismini sayarak Mehmed, Mihrümah, Selim ve Abdullah'ın "envâ' selamlar edip ayağınız tozuna yüz sürerler" diye yazar. Kısaca burada Bayezid'in adı geçmez ve onun sefer dönüşünden az sonra Ocak 1527'de doğmuş olduğu açıktır ve bu mektupları kaleme aldığında da Hürrem'in hamile olma ihtimalini yükseltir[254]. Hürrem Sultan'ın hamileliği sırasında küçük yaştaki oğlu Abdullah'ı ise kaybettiği anlaşılır. Onun vefatı haberi Sultan Süleyman'a dönüş yolunda ulaşmıştı[255].

Sultan Süleyman'ın payitahta dönüşü ve ailesine yeniden kavuşmanın bahtiyarlığı, muhtemelen Macaristan'da iken yer yer baş gösteren isyanlarla gölgelendi. Saraya döner dönmez bu meseleyle ilgili haberleri gündemine

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 252.

BA, KK, nr. 1764, s. 28: "Mevlânâ Birader Efendi, târih-i vilâdet-i Şehzâde-i civân-baht: 40.000"

TSMA, nr. E. 745/9 [5426/1]; nr. E.5662; Ç. Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektubları*, İstanbul 1950, s. 29-33 L. Peirce, *Hürrem Sultan*, s. 86-91.

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 252; Ârifî, *Şehnâme*, s. 82 [231b-236b].

aldı. Kış mevsimi dolayısıyla İstanbul'da kaldı. Rumeli beylerbeyliğini Kasım Paşa'ya, onun makamını da Avlonya beyi Mustafa Paşa'ya tevcih etmişti. Karaman, Maraş beyi Mahmud Paşa'ya, Rum beylerbeyliği de mirahurluktan sancakbeyliğine geçmiş bulunan ancak henüz görev yerine gitmemiş olan Yakup Paşa'ya tevcih edilmişti[256]. Semendire beyi Bâli Bey'in vefatı üzerine de yeri kardeşi Vidin sancakbeyi Mehmed'e verilmişti. İstanbul'a Macar serhaddinden bazı haberler de ulaşmıştı. Sirem bölgesinden yine Macarlara karşı girişilen harekâtla alakalı bilgiler alınmıştı. Bu sebeple Belgrad'ın fethi sırasında harap olan Salankamen kalesi tamir edilip içine muhafız yerleştirilmiş, Sirem kesiminde emniyet sağlanmaya çalışılmıştı. Gelibolu kaptanı ise donanma ile altı ay sürecek bir sefere çıkmış, ganimetlerle geri dönmüştü.

Bütün bu haberlere karşılık Anadolu cihetlerinden pek iyi havadisler alınmamaktaydı. Daha önce Sultan Selim zamanında Anadolu'da bilhassa Türkmen grupları arasında geniş çaplı ayaklanmalar vuku bulmuş, bu isyanlar sert bir şekilde bastırılabilmişti. Sultan Selim devrinde bir müddet için ancak şiddetle teskin edilebilen Safevî propogandası, I. Tahmasb'ın tahta çıkışı ile yeniden hız kazanmaya başlamıştı. Bunun en önemli sebebi, küçük yaştaki Tahmasb'ı kendi etkileri altına almaya çalışan, çoğunun da Anadolu ile bağlantısı olan Safevî ümerasının kendi yandaşlarıyla daha kuvvetli bir şekilde irtibata geçme istekliliği olmalıdır. Ancak bu gibi propogandalara vesile teşkil edebilecek ve tesirini daha da artırabilecek birtakım hareketler de olmuyor değildi. Özellikle girişilecek geniş çaplı askeri harekâtların finansmanı ve tımarlı asker varlığını tespite yönelik tahrir uygulamaları, bu sırada hassas bölgelerdeki sosyal yapılar dikkate alınmaksızın sert icraatlara başvurulması, bir önceki devirden intikal eden mezhebi takibatın yol açtığı huzursuzluk içten içe hareketlenmelerin ana sebebini oluşturacaktı. Tahrir memurlarının vergi tespitlerindeki zorlayıcı hareketleri, sipahilerin, eski sipahilerin, sipahi oğullarının durumunu dikkate alarak bazı tensikatlara girişmeleri ve ifrazları/fazlalıkları hazineye mal etmeleri, vergi yükleri artan halkın, ama daha çok ekseriyeti Osmanlı öncesine dayanan mahalli timar sahiplerinin memnuniyetsizliğine yol açıyordu. Osmanlı sistemine yeni intikal eden veya öteden beri Osmanlı merkezi idaresinin uygulamalarına direniş gösteren bölgelerde başgösteren huzursuzluklar Sultan Süleyman'ın daha ilk senelerinde ortaya çıkmış ve Safevî propogandalarından

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 136a.

da "beslenerek", adeta birbirini izlercesine seri isyanların parlamasına müncer olmuştu.

Sultan Süleyman Mohaç seferine çıktığı sırada, Karaman, Rum, Diyarbekir, Halep, Şam ve Mısır eyaletlerinin kuvvetlerini ve beylerbeylerini, memleketlerinin asayişi ve muhafazası için bırakmış, böylece bu bölgelerde çıkabilecek muhtemel bir karışıklığa karşı gerekli tedbiri almıştı. Ancak az sonra kendisi Budin'e doğru ilerlemekte iken bu bölgelerden biri olan Bozok'ta isyan zuhur etti. Önce Hersekzâde Ahmed Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in idaresinde bulunan Bozok sancağının tahriri esnasında olaylar çıktı. Dönemin Osmanlı tarihçileri, tahrir sırasında sayım memurlarının haksız ve sert davranışlarından söz ederler.

Buna göre tahrir memurları, Kızılbaş Türkmenlerden "Süğlün Koca" adlı bir ihtiyarın tasarrufundaki mezrasına 200 akçe vergi takdir etmişler, bunun üzerine bu şahıs, tahrir memuru Kadı Muslihiddin ve sancakbeyi Mustafa Bey'e müracaatla 200 akçenin hiç olmazsa 100 akçeye indirilmesi ricasında bulunmuş. Fakat bu teklifi kabul edilmediği gibi ısrarı üzerine öfkelenen memurlar, oradaki adamlardan birinin sakalını keserek onu aşağılayıp işkence etmiş[257].

Bu bilgiler tahrir işinden memnuniyetsizlik duyan kesimlerin varlığının açık işaretidir. Ayrıca bahsedilen olayın da geniş bir ayaklanmanın adeta fitilini ateşlediğine şüphe bulunmaz. İbn Kemal Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katledilmesinin ardından ona tabi olan adamlarının isyandaki rollerine temas eder, ayrıca o bölgede mukim olan Bozoklu Türkmenlerin tahriri sırasında bunların serbest bir hayat içindeyken şimdi "kalan raiyyetler gibi hizmetkâr olup çift harcın ve bağ haracın vermek ağır geldi" diyerek isyan sebebini özetler. Tahrir işiyle görevli Kadı Muslihiddin Mustafa'nın onlara taviz vermeyen yaklaşımı üzerine de onun çadırını basıp katlettiklerini böylece isyana "mübaşeret" ettiklerini bildirir[258].

İsyanın elebaşları Süğlün Koca ile bunun oğlu Musa, büyük bir ihtimalle Safevî halifesi olduğu düşünülen Baba Zünnûn adlı biriyle birleşerek etraflarına Bozok Türkmenlerini toplamışlar ve Celalzâde'ye göre, 28 Ağustos 1526'da Bozok sancakbeyi Hersekzâde Ahmed Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'i, Kadı

Âlî, *Künhü'l-ahbâr,* s. 565.

[258] İbn Kemal, X. Defter, s. 343-344.

Muslihiddin'i ve kâtibi Mehmed'i öldürmüşlerdi[259]. Bozok'taki bu isyanı hemen aynı tarihlerde, Maraş, Sivas, Adana, Tarsus ve İçel bölgelerindeki ayaklanmalar takip etti. Bütün bunlar kalkışmaların belli bir plân dairesinde cereyan ettiğine ve işin içinde bazı tahriklerin de olduğuna delalet etmektedir.

Resim 20: Kalender'in ayaklanması ve Osmanlı görevlilerinin katledilmesi

Vaktiyle beyleri Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katli ve timarlarının devlet hazinesine aktarılması yüzünden muğber olan Dulkadırlı Türkmenlerin de katılmasıyla büyüyen isyan haber alınınca, Karaman beylerbeyi Hürrem Paşa, bu asi Bozok-Dulkadır Türkmenleri üzerine yürüdü. Bu esnada asiler, köyler ve kasabalar basarak kendilerine zorla taraftar toplamakta ve Sivas'a doğru ilerlemekteydi. Hürrem Paşa Kayseri civarında asilere yetiştiyse de Kurşunlubeli'deki çarpışmada tedbirsizce davranması yüzünden mağlubiyete uğrayıp hayatını kaybetti[260].

Asiler bu galebeden sonra Tokat taraflarına hâkim konuma gelmişti. Bu durum Adana beyi Pîrî Bey tarafından, tam da bu sırada Macaristan'dan dönmekte olan padişaha bildirilmiş bulunuyordu. Baba Zünnûn ve asi Türkmenlerinin isyanlarının sükûtu için Rum beylerbeyi Hüseyin Paşa hazırlık yaptığı gibi diğer taraftan Tarsus beyi Hüseyin Bey ile Sis beyi Mustafa Bey de kuvvet toplamaya başlamışlardı. Bunlar Pîrî Bey ile birlikte asilerin üzerine yürümüşler, bunun üzerine Baba Zünnûn ve Süğlünoğlu Musa idaresindeki topluluk Sivas taraflarına çekilmiş, bu arada Tokat ve Artukabad yağmalanmıştı. Maraş beyi Mahmud Bey'in emrindeki kuvvetlerin 12 Eylül'de kendisine katıldığı Hüseyin Paşa ise Malatya beyi Yularkısdıoğlu İskender Bey'i 1000 kadar sü-

Tabakat, s. 220.

[260] İbn Kemal, X. Defter, s. 345.

vari ile keşfe göndermişti. İskender Bey, asilerin yolu üzerinde onlara tuzak kurmaya çalışırken, pusuya yatırdığı askerinin sebatsızlığı ve kaçması üzerine büyük bir bozguna uğrayarak 400 kadar adamını kaybetmiş, kendisi ise güçlükle kurtulabilmişti. Bunun üzerine Diyarbekir, Antep ve Şam askerinin de Malatya civarına geldiği ve hep birlikte hareket edilmesi gerektiği yolunda Adana beyi Pîrî Bey'in ikazlarını dinlemeyen Hüseyin Paşa, emrindeki askerlerle asilerin üstüne yürümüş; Pîrî Bey de onunla birlikte gitmeye mecbur kalmıştı. Sonunda Hüseyin Paşa ve Pîrî Bey kuvvetleri 26 Eylül 1526'da Höyüklü mevkiinde Zünnûn'un Türkmenleriyle karşı karşıya gelmiş, yapılan çarpışmada asiler mağlup edildiği gibi bazı önemli liderleri de hayatını kaybetmişti. Hatta bunların arasında Baba Zünnûn'un da bulunduğu rivayet edilmektedir. Ancak dağa çekilen mütebaki asi kuvvetler, Hüseyin Paşa askerinin onların geride bıraktıkları malları yağmaya başlayıp intizamlarını bozmaları üzerine, ansızın dönüp hücuma geçerek galipleri "mağlup" etmişler ve onları dağıtmaya muvaffak olmuşlardı. Hüseyin Paşa yaralı bir halde Sivas'a çekildi, birkaç gün sonra da burada, aldığı yaraların tesiriyle öldü. O esnada Diyarbekir beylerbeyi Hüsrev Paşa yetişerek zaten kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybetmiş asileri kolayca dağıttı. Böylece Baba Zünnûn hadisesi kapanmış oldu.

Baba Zünnûn hareketinden hemen sonra Adana taraflarında Berendi nahiyesinde Domuzoğlan, Ulaş nahiyesinde Yekçe (veyahud Beyce) ve Karaisalı'da Veli Halife isyanı baş gösterdi. Bunlar etraflarına adam toplayarak, 1527 senesi başlarında ayaklandılar ve çevredeki köy ve kasabaları bastılar. Bunun üzerine daha önce Baba Zünnûn ve yandaşlarıyla çarpışan Pîrî Bey, önce Domuzoğlan ve onun arkasından da Yekçe Bey isyanını bastırmayı başardı. Domuzoğlan mücadele sırasında hayatını kaybetti ve kesilen başı, diri olarak tutulan Yekçe Bey ile payitahta sevkedildi. Yekçe Bey'in ibreti âlem için Divân'da boynu vuruldu. Karaisalı kadısı Mustafa Halife'nin oğlu olan ve çevrede Safevî şahının halifesi olarak tanınan Veli Halife ise başına 500'den ziyade adam toplamış ve etrafı yağmalamaya başlamıştı. Celâlzâde'nin ifadesiyle "üç sancaklık yer kaldırmış"tı. Daha sonra Tarsus'a hücum etmiş, burada kendisine karşı koyanlarla kanlı bir çarpışmaya girişmiş, tam bu sırada yetişen Pîrî Bey'in baskınıyla bozguna uğramış ve onun tarafından "gailesi ve kârı itmâm" edilmişti[261].

Tabakat, s. 227.

Bozok ve Çukurova'daki isyanların akabinde bunlardan daha şümullü bir isyan hareketi ortaya çıktı. Karaman'dan Maraş'a kadar uzanan bölgede yayılan bu hareketin liderliğini, Hacı Bektaş soyundan geldiğini iddia eden Kalender Çelebi yapmakta idi. Kalender Çelebi rivayete nazaran Hacı Bektaş'ın Kadıncık Ana'dan doğma oğlu Habib Efendi sülalesindendi. Babası İskender, Dedesi Balım Sultan (ö.1516?), onun babası Resul Çelebi ve nihayet Habip Efendi olmak üzere bir silsileye sahipti. Ancak bu silsilenin sıhhatinin hayli şüpheli olduğu da belirtilir.

Kalender Çelebi'nin, Hacı Bektaş postnişini oluşu ve bu soydan geldiğini iddia etmesi, kısa zamanda yanına binlerce kişinin toplanmasına yol açtı ki, Karaman ve civarındaki Türkmenlerle bunların sayısının 30.000'e ulaştığı devrin kaynaklarında kayıtlıdır. Kalender Çelebi öyle anlaşılıyor ki, diğer isyanların da etkisinde kalmış ve konumunun verdiği avantajla -tarihçi Celalzâde'nin devlet bakışı merkezli ifadesine nazaran- sayıları yüzlerceyi bulan tekkelerde Kalender'in bayraklarını kaldırarak, davullar ve boynuzdan borular çalan dervişler vasıtasıyla bu kadar adamı yanına çekip yağma ve katil hareketlerine başlamıştı. Kalender Çelebi'nin yanına toplananların çoğu devletin ağır mükellefiyetlerinden gayri memnun "konar-göçer" Türkmen gruplarıydı. Bunlar arasında Çiçekli, Akçakoyunlu, Masatlı, Bozoklu gibi aşiretler başta yer alıyordu[262]. Aşağıda da temas edileceği gibi bu toplulukların amacı aslında Safevîlere yönelmek ve onlara katılmaktı.

Kalender'in hareketlendiğine dair haber, Mohaç sahrasından dönmekte olan Sultan Süleyman'a Petervaradin'e geldiği bir sırada ulaştı. İsyanın genişlediğini öğrenince derhal Anadolu beylerine emirler göndermiş; ayrıca İstanbul'a döndüğünde de İbrahim Paşa'yı bu işle vazifelendirmişti. İbrahim Paşa muhtemelen daha önce gelen haberlerle durumu yakından takip ediyordu. Karaman beylerbeyi Mahmud Paşa'nın mektubu bu hususta yeterince açıklayıcıdır[263]. İbrahim Paşa'nın kayınbiraderi olan Hürrem Paşa'nın asilerce savaş meydanında öldürülmesi de onun nezdinde üzüntü verici olmuştur denilebilir. Gelen haberleri Sultan Süleyman ile istişare eden İbrahim Paşa, isyanın sakinleştirilmesi işini üstlenmekte gecikmeyecektir. Zira büyük başa-

Tabakat, s. 228; Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 139b-140a.

J. L. Bacqué Grammont, "1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayımlanmamış Bir Rapor", *Belleten*, LI/199 (1987), s. 109-117.

rıyla dönülen bir gazadan sonra içeride başgösteren ve bazı beylerbeyi ve sancakbeylerinin hayatına mal olan, genel emniyeti de hayli sarsan bu karışıklığın önlenmesi konusunda kararlılık sergilemiş olmalıdır. Fakat her şeye rağmen sınırsız bir öfkeyle hareket etmediği, dikkatlice isyan hareketinin mahiyetini öğrenip başarısızlığın sebeplerini araştırdığı ve makul tedbirlere başvurduğu dönemin tarihçilerinin kaleminden tespit edilebilmektedir.

İbrahim Paşa, 3000 yeniçeri ve 2000 kapıkulu süvarisi ile hareket etmeden önce Sultan Süleyman'la görüşmüş, ondan icazet alarak yola çıkmış (Mayıs 1527) ve Aksaray civarına geldiğinde, Anadolu beylerbeyi Behram Paşa ve Karaman beylerbeyi Mahmud Paşa'yı eyaletleri askeriyle Kalender'in üzerine göndermişti. Bu kuvvetler Cincife (Gökdere) adı verilen bir mahalde, asilerle karşılaşmışlar, ancak, çarpışmalarda mağlup olmuşlar, hatta bu arada, Karaman beylerbeyi Mahmud Paşa, Alaiye beyi Sinan Bey, Amasya beyi Koçi Bey, Birecik beyi Mustafa Bey, Anadolu timar defterdarı Nuh ve Karaman defter kethüdası Şeyh Mehmed hayatlarını kaybetmişlerdi (8 Ramazan 933/ 8 Haziran 1527). Osmanlı kuvvetlerinin büyük bir bozguna uğradığını ve bu kadar ümeranın hayatını kaybettiğini haber alan İbrahim Paşa, emrindeki seçme kapıkulu askerleriyle derhal Elbistan civarına geldi ve asilerin sayıca üstünlüğü karşısında bazı tedbirler alma lüzumunu hissetti. Çünkü asi toplululuğu muharebe sonrasında ortada kalan birçok malzemeyi ele geçirmiş ve bu muvaffakiyet neticesinde kendilerine yeni yeni katılımlar olmuş, böylece sayı olarak daha da fazlalaşmışlardı. Kalender Çelebi'nin isyanı böylece, dini bir hâdise olmanın çok ötesine geçmiş, bir nevi Şahkulu Baba Tekeli isyanına benzer unsurlar taşımıştır.

Onun Osmanlılara karşı saltanat davası güttüğü, "Kalender Şah", ünvanını takındığı ve Safevîlerle de münasebet içinde bulunduğu rivayetleri dönemin kaynaklarına yansımıştır. Ancak bu asilerin temel amacı Şah İsmail döneminde olduğu gibi "Acem" tarafına iltica etmekti. Nitekim Osmanlı tarihçisi Bostan Çelebi, Kalender'in de Acem'e sığınmak istediğini ve o tarafa yürüdüğünü, fakat gidemeyince bu defa Bağdad tarafına iltica etmek niyetiyle Dulkadır topraklarına yöneldiğini belirtir[264]. Onun anlatımı hareketlenen asilerin asıl gayelerinin gayri memnun zümreleri toplayarak İran'a geçip Safevîlere iltica

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 141b, 142b-143a.

etmek olduğu konusunu sarahate kavuşturur. Bunun sebebinin askeri baskılar, tahrir sisteminden duyulan rahatsızlık ve Tahmasb'ın yanındaki çoğu Anadolu menşeli emirlerin propagandaları olduğu düşünülebilinir.

Gittikçe güçlenen ve dağınık güçlerini organize hale getirdikleri tahmin edilebilen eski Dulkadırlı sipahilerinin sistemli savaş taktikleriyle başarısını katladığı anlaşılan Kalender'e karşı İbrahim Paşa başka tedbirleri de devreye sokmakta gecikmedi. Öncelikle Kalender önünde mağlup olup kaçanları, henüz harbe girmemiş olan kendi kuvvetleri ile temas ettirmedi. Böylece yeni kuvvetlerin maneviyatlarını, morallerini bozabilecek ortama izin vermemiş oluyordu. Ayrıca eyalet askerlerinin kısmen de olsa kendilerinin de mensup bulundukları Türkmen gruplarına karşı gerektiği gibi harbe girmemeleri ve hatta onlara iltihak etmeleri sebebiyle, sadece Kapıkulu askerini yanında mahfuz tutuyordu. Ancak hayli kalabalıklaşarak -kaynaklara güvenmek gerekirse- sayısı 30.000'e ulaşan asilere karşı kuvvet yoluyla mukabelede bulunmanın zorluğunu anlayıp hemen etrafındaki beylerle bir toplantı yaptı. Toplantıda Kalender'e katılmış bulunan Dulkadırlı Türkmen beylerinin yeniden devlete itaatlerinin sağlanması kararlaştırıldı. Bunlar Şehsuvaroğlu'nun katlinden sonra timarları hazineye tahvil olunmuş Dulkadırlı Türkmen sipahileri idi ve bu yüzden Kalender'e katılmışlardı. İbrahim Paşa'nın timarlarını geri vereceği vaadi üzerine bu boy beyleri, kendilerine tâbi Çiçeklü, Akçakoyunlu, Masatlu, Bozoklu gibi Dulkadır aşiretlerini Kalender'in yanından çekmişlerdi[265]. Esasen bunların, timarlarının geri verilmesi üzerine sonu meçhul bir yola girmektense, Osmanlılara bağlı olarak kalmayı yeğledikleri anlaşılmaktadır.

İbrahim Paşa etrafında pek az adamı kalan Kalender'in üzerine Saray çaşnigiri olan Bilal Ağa ile Deli Pervane adlı iki kapıkulu kumandasında bir kuvvet sevketti. 22 Ramazan 933'te (22 Haziran 1527), Başsarız adı verilen yaylakta bu kuvvetlerin baskınına uğrayan asiler dağıldılar. Bu mücadelede Kalender hayatını kaybetti, ayrıca Kalender ile birlikte Dulkadıroğullarından olduğu söylenen Divane Dündar adlı biri de katledildi.

İsyanın bastırılmasından sonra Anadolu beylerbeyi ve maiyetindekilerin

Celalzâde Salih Çelebi, isyana katılan Türkmenleri çok ağır şekilde aşağılar. Ezelden beri kanun ve şer'e uymayan dağ adamları şeklinde tanımlar: "Vilâyet-i Türkman ki anlar elinden yeni feth olunmuş memleket olup ekser nâsı hâtî vü nâsî, kalblerinin reng ü pası çok dağ erleridir" (*Süleymannâme*, s. 382).

mağlubiyetine çok içerleyen İbrahim Paşa, bu yenilginin sebeplerini araştırmak üzere bir Divân topladı. Divân'a Behram Paşa başta olmak üzere Anadolu, Karaman, Rum ve Dulkadır eyaletlerinin sancakbeyleri ve takriben 40 kadar önde gelen bey katıldı. Bu Divân'da hazır bulunan ve İbrahim Paşa'nın sorgusuna şahit olup zabtını tutan tarihçi Celalzâde'ye göre, İbrahim Paşa asiler karşısında mağlup olup kaçanları sert bir şekilde azarlayarak, devletin talim ve terbiye görmüş bir askeri birliğinin böyle bir bölük başıbozuk acemi önünde kaçmasının mertlik kârı olmadığını, buna sebep olanların derhal idamının gerektiğini söyledi. Daha sonra Celalzâde'ye, suallere verilen cevapları aynen padişaha bildireceği için kaydetmesini tenbih etti. İlk soruyu Behram Paşa'ya yöneltti. Behram Paşa şaşırıp bir cevap vermeye kadir olamayınca, diğer beylere dönerek, mağlubiyetlerinin sebebini onlara sordu. Bunların doğru dürüst bir cevap vermeyip birbirini suçlamaları üzerine sinirlendi, hazır bulunan cellatlara işaret etmek için harekete geçerken kendisinden önceki vezirazam Pîrî Mehmed Paşa oğlu olup İçel sancakbeyi bulunan Mehmed Bey'in sözleriyle sakinleşebildi. Mehmed Bey, paşayı övücü sözlerden sonra, eski serdarların, düşman yakınına vardıklarında, aklı eren kimselerle görüşüp tartıştıklarını ve ondan sonra alınan karara göre hareket ettiklerini; kendilerinin ise serdarları ile anlaşıp bir tedbir alamadıklarını; ümeranın, küçük rütbeli fakat güngörmüş, tecrübeli kişilere ehemmiyet vermeyip kalabalık askerleri dolayısıyla gurura kapıldıklarını; Hacı Bektaş "ışıklarını" küçük gördüklerini, mağlubiyetlerinin de bu yüzden meydana geldiğini söyledi. Bu sözlerden duygulanan İbrahim Paşa, suçlu olarak telakki ettiği kimselerin idamından vazgeçti[266].

Resim 21: Kalender'in savaş meydanında katli

Kalender'in katlinden sonra, Adana beyi Pîrî Bey, İstanbul'a çağrıldı ve padişahın huzuruna kabul edilerek kendisine kıymetli hediyeler takdim olun-

[266] Celalzâde, *Tabakat*, s. 233-234.

du. Ancak Pîrî Bey bir müddet sonra hastalanarak yatağa düştü ve bu yüzden sancağının işleriyle alakadar olamadı. Tam bu sırada Adana ve civarında bir isyan daha patlak verdi. Bu isyanın müsebbibi, Üzeyir (=Özer) sancağı beyi Ahmed'in kardeşi oğlu Seydi adlı biri idi. Seydi, önceleri Kızılbaş olmadığı hâlde daha sonra, başına kırmızı taç giyerek etrafına adamlar toplamaya başlamıştı. Önce dayısı Ahmed Bey'i öldüren Seydi (12 Şubat 1529), Kınık ordugâhını basarak Kınık beyzâdelerinden Yusuf ve Hüseyin adlı zeamet sahiplerini katletti. Berendi nahiyesini bastıktan sonra Ayas'ı da yakıp-yıktı. Bu sırada etrafında 5000 kadar adam toplanmıştı. İsyanın büyümesi üzerine Adana beyi Pîrî Bey hasta olduğu hâlde kendi adamlarından 1500 kişi ve etraftan topladığı 4 bin kadar yaya ve okçu ile harekete geçti. Seydi bu kuvvetlerin üstüne geldiğini duyunca, Maraş'a bağlı Kars-ı Zülkadriyye (Kadirli) kasabasına geldi. Burayı da ateşe verip kendisine 500 kadar adamı ile birlikte iltihak eden İnciryemez adlı bir asiyi de yanına alarak Sis (Kozan) üzerine yürüdü. Sis sancak beyi kaleye kapandı. Asiler şehri yakmaya ve kaleyi ele geçirmeye çalışırken Pîrî Bey kuvvetleri ile yetişerek bunlarla mücadeleye girişti. Pîrî Bey'e bağlı bazı askerler kaçarak dağlara çekildilerse de Pîrî Bey sebatını koruyarak çarpışmayı sürdürdü ve asileri bozguna uğratmaya muvaffak oldu. İki kola ayrılan asilerin bir kısım Üzeyr (Özer) oğullarından Ürkmez, İskender ve Şah Ferah adlı elebaşları ile birlikte Üzeyr sancağına kaçtılar, diğerleri ise Seydi'nin yanında kaldılar. Ancak bunlar Sis dağlarında Derbend geçitinde Pîrî Bey kuvvetleri tarafından imhâ edildiler. Seydi yakalandı, kardeşi Cihanşah ise öldürüldü. Yakalanan Seydi İstanbul'a yollandıktan sonra, Pîrî Bey kuvvetleri ile Üzeyr üstüne yürüdü ve buradaki kuvvetleri dahi dağıtmada başarılı oldu (24 Şubat)[267].

Böylece Adana bölgesindeki bu isyanlar da sona erdirilmişti. Ancak tam bu sıralarda İstanbul'da Divân, devlet erkânı ve ulemayı meşgul eden mühim bir dava ile meşguldü. Bu Molla Kabız vak'asıydı. Olay bizzat Sultan Süleyman'a intikal ettiği için yeni sefer hazırlıklarıyla uğraşırken bir taraftan da faturası Safevî tahriklerine kesilen Anadolu'daki isyanlar sebebiyle gittikçe hassaslaşan kamuoyuna yeni bir mesaj vermek gerekti. İsyanların saray çevresinde ve payitahtta nasıl karşılandığı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Fakat çeşitli mahfillerde olaylar ile ilgili dedikoduların yapıldığına şüphe bulunmaz.

[267] *Tabakat*, s. 234-237.

Bu bakımdan Anadolu'da gösterilen katı tutumun İstanbul için de geçerli olduğunu ihsas ettirecek olay adeta bekleniyordu. Sonunda bu iş Molla Kabız'ın şahsında "köpürtülecekti"

Molla Kabız Olayı

İran'dan gelip Osmanlı ulemasına katılmış olan Molla Kabız, İstanbul'da ilginç bir dini meselenin ateşli bir savunucusu olarak ortaya çıktı. Molla Kabız 1527 senesi sonlarında çeşitli meclislerde, Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğu yolunda konuşmalar yapıyordu, bunu ispat için bazı âyet ve hadisleri tefsir etmekte idi. Bu iddiaların, halkın inançlarını sarsması ve ictimai bir problemin baş gösterme ihtimali söz konusu olabilirdi. İsevî eğilimli olarak nitelendirilen bu görüşlerinin aslında dönemin ulemasını rahatsız ettiğine şüphe bulunmaz[268]. Zira hadiseyi nakleden Celalzâde, "dâire-i şer' ve edebden hurucuna ulemadan ba'zı sahib-gayret kimesneler tahammül edemeyüp..." onu Divâna sevkettiklerini belirtir ki bu durumda ulemanın tamamının aynı şekilde düşünmediği ortaya çıkar. Bazılarının ortamın müsait oluşundan istifade ederek bu gibi aykırı görüşlere tahammülsüzlük sergilemelerinin örnekleri tarihin pek çok döneminde görülür. Hassas dönemler normal zamanlarda hiç dikkat çekmeyen birtakım hususları bazen abartılı da olsa mahkûm edebilecek zemini kolayca hazırlayabilir. Hadisenin Safevî tahriklerine yorulan ve Anadolu'daki "rafızi/mülhid" kavramlarıyla anılan isyanların atmosferinde değerlendirilmesi mümkün görünür. Divâna intikal eden mesele karşısında bunun şer'i bir tartışma haline dönme ihtimali olduğundan "kazıyye" tabii olarak kazaskerlere havale edildi.

Celalzâde, 8 Safer 933 (3 Kasım 1527) günü İstanbul'da yapılan Divân toplantısında, Rumeli kazaskeri Fenarîzâde Muhyiddin ve Anadolu kazaskeri Kadirî Çelebiler hazır bulunduğu halde davanın görülmeye başlandığını anlatır. Buradaki bütün bakış açıları devlet gözüyle olduğu için gerçekte Kabız'ın durumu ve fikirlerindeki incelikler tam olarak anlaşılamamaktadır. Dönemin tarihçilerine nazaran Kabız, burada fikirlerini serbestçe açık şekilde serdetmekten çekinmedi ve: *Elimizdeki Kur'an ve meydandaki hadislere göre, Hz. İsa, Hz. Muhammed'den efdaldir. Kur'an âyetleri ve hadislerle de bu iddiâyı teyid ede-*

Kabız için bk. İ. Üzüm, "Molla Kabız", *DİA*, XXX, s. 254-255. Dönemin genel havası içindeki yeri hakkında ayrıca bk. A. Y. Ocak, *Yeniçağlar Anadolusu*, s. 132-134, 285-286.

bilirim diyerek bir-iki hadis yanında Kur'an'dan âyetler okumuş, Divân'da hazır bulunanları şaşkınlığa düşürmüştü. Divân'daki paşalar buna karşı kazaskerlerin cevap verip soru sormalarını istediler. Ancak kazaskerler söyleyecek bir şey bulamayıp sadece "katloluna" diye hüküm verdiler. Kazaskerlerin bu iddiaları çürütecek bir cevap verememeleri üzerine İbrahim Paşa birkaç kere kazaskerlere, işi ilmen halletmeleri hususunda ikazda bulundu: Onun iddiasının şer'e muhalif olduğunu, eğer hatalı ise hatasının gösterilmesi gerektiğini, içine düştüğü şüphelere cevap bulmanın lazım olduğunu, örf ile değil şer' ile bu cevabı vermelerini ısrarla belirtti. Kazaskerler ise sadece hiddet gösterip Kabız'ın katlinde ısrar ettiler.

Sultan Süleyman'ın bu tartışmaları dikkatle takip ettiği bilinmektedir. Hatta münakaşaları dinleyip bir sonuç elde edilemeyince İbrahim Paşa'yı çağırtarak ona bu işin neden halledilemediğini sormuştu. Sultan Süleyman'ın hitabını nakleden Celalzâde, muhtemelen bunu kendi duyduğu değil, hadisenin vehametine göre belki de İbrahim Paşa'nın anlatımından hareketle kurgulamış olabilir. Celalzâde'nin çok sonraları yazdığı Sultan Süleyman Tarihi, onun Osmanlı siyasi tefekkür ve emperyal imaj çabalarıyla ancak anlamlandırılabilir. Bu hadise de bunun tipik bir örneği olarak okunabilir. Onun kurgusuna nazaran Sultan Süleyman İbrahim Paşa'ya: "Bir mülhid Divân'ımıza gelip peygamberimiz iki cihân fahrine salavatu'llahi aleyhi ve selâmuhu tafzîl-i Hazret-i İsâ eyleyüp müdde'ası isbatında ekavil-i bâtıla tenzil eyleye, şüphesi zâyil olmayıp ve cevâbı verilmeyip niçün hakkından gelinmedi" diye sorar. İbrahim Paşa da: "Kazaskerlerimizin şer'le def'e kudretleri olmayıp hışm ve gazab ile cevâb verirler. Nice edelim def'-i meclis ettik" şeklinde cevap verir[269]. Sultan Süleyman bunun üzerine veziriazamına şu talimatı verir: "Erbâb-ı ulûm kazaskerlere münhasır değil, fetvâ hizmetinde olan müfti'l-müslimîn ile İstanbul kadısını Divân'a da'vet edin, yarın şer'le görülsün". Bunun üzerine Kabız tutulup habse atılır. Ertesi günü Divân'da Müfti Kemalpaşazâde ile İstanbul kadısı Sadî Çelebi huzurunda dava yeniden görülür.

Metni Celalzâde'den alan Âlî ise konuşmaları şöyle kurgular: *Bu mülhid divânımıza gelür, hazret-i aleyhisselâtü vesselâm peygamberimizin i'tilâ-i şânına naks veren hezeyâna cür'et kılur ve zu'm-ı fâsidince delâil ve berâhin nakleder ve ma'a hâzâ mülzem olmadan çıkar-gider, buna bâis nedir?* buyururlar, âsâf-ı ekrem ve vezir-i efham: *Nice edelüm, kazaskerlerimiz mesâil-i şer'iyyeye âlim değiller ki, mülhid-i mezbûru iskât ve ilzâmdan sonra icrâ-yı hükme kadir değiller* cevabın verdiler: *Künhü'l-ahbâr*, s. 570.

Sorgulama sırasında Kemalpaşazâde, çok yumuşak bir şekilde iddialarının neler olduğunu Kabız'a sorar. Kabız iddialarını tekrarlayınca bu âyetlerde ve hadislerde gayet ince manalar bulunduğunu söyleyerek her biri hakkında açıklayıcı malumat verir ve Kabız'ın iddialarının tutarsızlığını gözler önüne serer. Bu cevaplar karşısında şaşıran Kabız'a daha sonra tekrar hitap edip: *İşte hak ma'lûm oldu, dahi sözün var mıdır, i'tikad-ı bâtıldan udûl ve hakkı kabul eder misin?* diye sorar. Ancak Kabız yeniden iddialarını ortaya atar ve fikrinde inat eder. Kemalpaşazâde de bu durum karşısında, İstanbul kadısına dönerek: *Fetvâ tamam oldu, şer'le lâzım geleni siz hükm edin* der. İstanbul kadısı Sadî Çelebi, Kabız'a hitaben tekrar: *Mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâat üzere i'tikad-ı pâke sâlik oldun mu?* diye sorar, ancak Kabız yine de eski fikrinde direnir. Bunun üzerine, katline hükmedilen Kabız, derhal Divân'ın akabinde idam olunur (9 Safer 934/ 4 Kasım 1527)[270].

Eğer hadiselerin gerçek ciheti böyle ise Molla Kabız'ın inandığını açıkça söylemekten çekinmeyen, aynı zamanda kendi tezlerini kuvvetle ve savunan biri olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak hadisenin dönemin yazarlarınca ne gibi kurgularla anlatıldığını tespite yarayacak başka bir belge henüz mevcut değildir. Bu bakımdan olayı döneminin konjonktürel yapısı içinde okumak ve mütalaa etmek en doğrusu olacaktır. Celalzâde kaynaklı anlatım ile gösterilmek istenen husus, yaşlılık dönemdeki perhizkâr ve dini anlamda giderek daha keskin görüşleri benimseyen Sultan Süleyman'ın daha çok önceden de aynı şekilde davranışlar içinde bulunduğunu okuyucuya yansıtma gayretiyle alakalı olmalıdır. O bunun temellendirmesinin ilk örneği olarak bu hadiseyi eserine kaydetmiştir.

Kabız meselesinden iki-üç ay kadar sonra, İstanbul'da 24 Şubat 1528'de bazı eşkiya bir evi basıp içindekileri katletti. Bunların kimler olduğu araştırıldıysa da herhangi bir ipucu bulunamadı. Sultan Süleyman asayiş meselelerini dikkatle takip ettiği için çıkacağı yeni bir sefer arifesinde adil sistemine bir halel gelmemesine büyük itina gösteriyordu. Bunun üzerine suç, cadde ve sokak-

[270] İbn Kemal'in Kabız'ın ileri sürdüğü konularda kaleme aldığı bir risalesinin mevcudiyeti biliniyor. Kabız'ın bu soruşturma sırasında ne gibi iddialarda bulunduğu hakkında ancak İbn Kemal'in bu risalesindeki cevaplara göre bir çıkarım yapılabilir. Risale tahkikli olarak yayımlanmıştır: S. Sabri Yavuz, "Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in Efdaliyyetu Muhammed Risalesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/1 (2005), s. 147-184.

lardaki işsiz-güçsüz takımına isnat edildi, bunların çoğu gayrimüslimlerden oluşuyordu. Celalzâde eğer yine abartmıyorsa, İstanbul'un asayişini berkitmek için çavuşlar, kapıcılar, asesler yollanarak sokaklarda ve çarşılarda, meyhane ve bozahanelerde bekâr işsiz güçsüz "leventlik üzere olan kefere-i fecereyi güruh güruh tutup getirip" bunlardan 800 kişi şehir içinde herkesin görebileceği meydanlar, çarşılar, sokakbaşlarında idam edildi[271]. Bu husus genel bir asayiş teftişini hatırlatırsa da bu kadar fazla sayıda idam hadisesine inanılması pek mümkün görünmez. Muhtemelen yakalanan çeşitli suçluların katli söz konusudur ve bu rakamlar da gözdağı verebilmeyi amaçlamak üzere abartılı şekilde belirtilmiştir. Zira çok sayıda halka açık idamların o sırada İstanbul'da bulunan yabancı gözlemcilerin dikkatlerinden kaçmayacağı aşikârdır, ancak onların raporlarına bu yönde yansıyan herhangi bir habere rastlanmaz[272].

25 Nisan'da ise Halep'te maliye müfettişi iken hakkında sık sık şikâyetler yapılan ve her defasındaki İstanbul'daki koruyucuları vasıtasıyla bu şikâyetleri örtbas ettirebilen Halep kadısı ve muhtesibi, Halep'te Ulucâmi'de bir Cuma namazı sırasında, halkın hücumuna uğrayarak katledildi. Bu sebepden dolayı Halep ayanından pek çok kimse Rodos'a sürgün olundu. Olayın hemen akabinde de İskenderiye sancakbeyi Bâli Bey halka zulmü dolayısıyla ibret için mahallinde idam edildiği gibi 8 adamı da aynı akıbete uğratıldı[273].

Sultan Süleyman yeni bir seferin arifesinde 1527'den itibaren sarayda ve sıklıkla gittiği İstanbul'un sayfiye yerlerindeki kasırlarda inşaat hamlelerini de sürdürdü. Topkapı sarayında divanhâne, hazine binası yeni baştan yapılmıştı. 1527-1529 arasında yeni divanhânenin yanına sekiz kubbeli dış hazine binası yaptırılınca buradaki kule, hazine yeri olma hususiyetini kaybederek farklı bir hale dönüşmüş ve böylelikle Adalet Köşkü oluşturulmuştu. 1525'ten itibaren

Tabakat, s. 242.

Mesela Bostan Çelebi de genel ifadeler vardır, ancak sadece İskenderiye ve Hama beylerinin zülumleri dolayısıyla idamından söz edilir, böyle bir hadiseye yer verilmez: *Süleymannâme*, Ayasofya, nr. 3317, 106b; Viyana, 147b: "...devlete nizâm virüp zaleme vü eşrâr olanlarun dahı vücûdları hubsından sâha-i rûzigârı pâk eyleyüp ve ol esnâda memâlik-i mahrûse beylerinden Hama ve İskenderiyye sancakları beylerinün re'âyaya ziyâde zulmleri...". Ayrıca görüşler için bk. M. Ş. Yılmaz, "Crime and Punishment in the Imperial Historiography of Süleyman the Magnificent: An Evaluation of Nişancı Celâlzâde's View", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60/4 (2007), s. 438-441.

[273] Celalzâde, *Tabakat*, s. 243.

Mimar Alaeddin'in riyasetinde kademe kademe Saray neredeyse tamamen elden geçirilmiş gibiydi. Yeni teşrifat kaideleri ve siyasi mentaliteye uygun bir mimari sarayda giderek hâkim olacaktı. Sünnet kasrının/odasının yapımı da bu yıllara aitti. Onun saltanatının başından beri saraya girip çıkan Venedik elçilerinin gözlemleri 1521-1530 arasındaki bu değişimi çok iyi tafsil eder. Onlara göre saray fevkalade hale getirilmiş, her tarafa süslemeler yapılmış, yeni sultanın ihtişamı sergilenmeye başlanmıştı[274].

Bu anlamda bilhassa sarayda kendi şahsi odasıyla (has oda) alakalı çeşitli tamiratlara dair birçok kayıt bulunur. Bunlar içinde yatak odasının döşemesinin yenilenmesi, sandıkların varaklanması, duvarların süslenmesi, dolapların yapılması gibi birçok işleme tesadüf edilir. Ayrıca bu sırada sarayda bir de mevcudiyeti II. Mehmed dönemine kadar indirilen "duhterân odası"nın var olduğu, buranın ve yanındaki hamamın tamir edildiği dikkati çeker[275]. Odaların iskemlelerle donatılması da bir başka gelişmedir. Venedik elçileri has odayı tanımlarken duvarlarının mücevherat ile bezenmiş altın levhalı, gümüş kubbeli olduğunu yazarak burada altın püskülüyle sarkan büyük bir cam top, yerde ise altın, gümüş ve ipek işlemeli halılar olduğunu, yandaki odanın aynı özellikte bulunduğunu naklederler. Haseki sultan için ayrılan odanın dışındakilerin süsü ise daha azdır. Arz odası, has oda, havuzlu mermer sofa böyledir[276]. Bütün bunlar Sultan Süleyman'ın kendi siyasi görünürlülüğünü ve ihtişamını mimariye de katma niyetinde olduğuna ışık tutar. Sultanlara layık bir "rahat"lık ve inceliğin yansımaları artık sarayında hâkim olmaya başlamış gibidir. Aynı inşaat hamlesi padişahın sıklıkla gittiği bahçelerde de gerçekleşmiştir. Sultaniye bahçesinin yanısıra bu sırada Beykoz bahçesinde kendisi için bir oda (kasr) yaptırmıştı[277]. Her iki bahçede "kızlar odası"nın da bulunması Sultan Süleyman'ın bu bahçelere kendi haremiyle intikal ettiğini düşündürür. Öte yandan 1528 yılı için İbrahim Paşa'ya "saadet-hanesinin" yani kendi sarayının

G. Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı. Mimari, Tören ve İktidar*, tr. R. Sezer, İstanbul 2007, s. 49-50, 119, 247.

BA, *MAD*, nr. 17884, s. 50-58; BA, KK, nr. 7097, s. 24 (Rebiülahır 935/ Aralık 1528: duhteran odası yanında yeni bir oda yapımı); krş. G. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı,* s. 211-212.

G. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, s. 190.

BA, *MAD*, nr. 17884, s. 57.

imarına birkaç defada toplam 1.250.000 akçe tahsis etmişti[278]. Yine kaybettiği oğullarının türbesinin kaplanması işi için de tahsisat ayırmıştı[279].

Sultan Süleyman'ın ayrıca bahçe gezilerinde ve uzun kalışlarında çeşitli eğlenceler düzenlettiği bilinmektedir. Bunlarla alakalı fazla bilgi olmasa da ruznamçe defterlerinde kendilerine in'amlar verilen şarkıcı ve çalgıcıların adlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Üstelik hayatının muhtelif sahnelerini görüntüleyen "minyatürlerde" ziyafet ve eğlence meclisleri ile ilgili sahnelerde de musiki üstatlarının mevcut olduğu dikkati çeker[280]. Küçük bir örnek olarak 1541-1545 devresinde maaş alan sazendeler arasında saray mensubu olanlar yanında saray dışında olanları da farkedilir[281]. Çeşitli saz üstatları içinde tanbur, çeng, ud, barbat, rud, def, ney, rebab, kanun, erganun, miskal ve şeşta çalanlar vardır. Âlî'nin naklettiği bir anekdota göre, Sultan Süleyman şöhretini duyduğu bazı müzisyenleri yanına çağırtıyor ve onları dinliyordu. Bunlardan biri de Malkaralı Mehmed Çelebi'ydi. Eyüb civarındaki bir bahçede yârânı ile eğlenirken padişah bir kapıcı göndererek onu saraya çağırtmış, huzura girdiğinde de bizzat padişahın "oku" emriyle muhatap olmuştu. Bunun üzerine "nefesim hastadır" cevabını veren Mehmed Çelebi'ye Sultan Süleyman hastalığının ne olduğunu sormuş, o da gönderdiği kapıcıların kendisini "cebren" getirirken bindikleri kayığı Kasımpaşa iskelesine yakın geçirdiklerini ve bundan dolayı ihtiyaten yavaşlamaları üzerine damağına yoğurt kokusu geldiği için kederlendiğini ifade etmişti. Sultan Süleyman bu cevaba hayli gülerek onu bırakmış ve emrine uymamasını da hoş karşılamış, ona herhangi bir ceza vermemişti. Âlî, Mehmed Çelebi'nin davudi sesi ile her ne okusa makbul olduğunu da belirtmekten kendini alamamıştır[282].

Bu arada sınır boylarında hareketlilik kendini göstermeye başlamıştı. Mohaç meydan savaşının ardından Bosna sınır hatlarında küçük çaplı çarpışmalar

BA, *MAD*, nr. 17884, s. 81.

BA, *MAD*, nr. 17884, s. 33.

Z. Tarım, "Süleymânî Bezmler Şâhâne Meclisler: Minyatürde Sultan Süleyman'ın Musikili Meclisleri", *Dârülelhan Mecmuası*, S. VIII, (Bahar 2017), s. 2-12.

Söz konusu filori defteri için bk. K. Erdoğan, *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde On Yıl: Bir Filori Defteri Işığında Harcamalar ve Rumeli Güzergâhı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Mevâidün-nefâis fî *Kavâidü'l-mecâlis*, haz. M. Şeker, Ankara 1997, s. 326-327.

vuku buluyordu. Sınırda önemli bir askeri üs vasfı taşıyan Yayçe kalesi Bosna sancakbeyi tarafından ele geçirilmişti[283]. Osmanlıların sancak olarak teşkil ettikleri Sirem bölgesinde de yerli Sırp güçlerinin kontrolü sağlanmaya çalışılmış, köylü general diye de bilinen Yovan Nenad'ın topladığı kısa ömürlü kuvvetler dağıtılmış, bölgedeki Sırplar sürülmüştü[284]. Bu sıralarda Mahmud Paşa'nın ölümüyle boş kalan Karaman'a atanan İsa Paşa, Şam'a; Şam beylerbeyi Lütfi Paşa ise Karaman'a tayin edilmişti.

Sultan Süleyman o yazı yine Boğaz'daki bahçelerde geçirdi, avlar düzenledi ve Divân'ı da burada toplayıp devlet işlerini gördü. Burada iken Leh, Venedik, Habsburg elçileri ve beylerini kabul etmişti. Habsburg elçisi aşağıda temas edileceği üzere gözetim altına alınmış, sonra devlet erkânının araya girmesiyle affedilip memleketine irsal edilmişti. Sultan Süleyman 1528 kışı için tekrar Topkapı sarayına döndü[285]. 1528 Eylülü'nde Flordin (Floransa) elçisi gelip hediyelerini sundu[286], aynı ayda Venedik balyosu da huzura kabul edilip kendisine dönüş izni verilmişti[287]. Leh elçisi Eylül ayında İstanbul'da idi. Getirdiği hediyeler hayli mütevazı görünüyordu, uğurlanırken ise hem kendisine hem de yanındaki adamları ve tercümanına elbiseler verilmişti[288]. Bu arada Divân'da adları belirtilmeyen iki Macar beyi (Pere Beyi, Macarca Pribék, hain, düşman tarafı tutan anlamında kullanılır.) Müslüman olmuş bunun için kendilerine kisve hediye edilmişti[289]. Arap aşiret beylerinden Ömeroğlu ise zengin hediyelerle İstanbul'a ulaşmıştı. En değerli hediyesi siyahi kölelerdi. Habeş asıllı sekiz köleden dördü tevaşi (hadım), dördü ise gılman olarak belirtilmişti, ayrıca 16 da genç siyahi köle vardı. Bunlardan gılman kayıtlı gençler seyis ve terzi çıraklığına verilirken tevaşiler haremde hizmete alınmışlardı[290]. Hediyeler arasında

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 145b; Peçuylu, *Tarih*, I, s. 130. Yeni fethedilen Yayça kalesine cebehane-i amireden silahlar ve barut sevki yapılmıştı: BA, *MAD*, nr. 17884, s. 33 (bir başka kale ile birlikte 200 tüfek, 300 yay, 20.000 ok sevki).

F. M. Emecen, "Sirem Sürgünleri", *OA*, X, s. 173.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 146a-148a.

BA, *MAD*, nr. 17878, s. 10 (22 Zilhicce 934/7 Eylül 1528).

BA, *MAD*, nr. 17878, s. 9 (21 Zilhicce 934/6 Eylül 1528).

288 BA, *MAD*, nr. 22082, s. 6 (13 Muharrem 935/27 Eylül 1528), s. 9 (huzura kabul ve icazet alışı 1 Safer 935).

BA, *MAD*, nr. 22082, s. 16 (10 Rebiülevvel 935/22 Kasım 1528).

290 BA, *MAD*, nr. 22082, s. 17 (22 Kasım 1528).

10 adet fildişi, alaca kumaş, abanos, misk ve tir-i Hindî yanında 59 kantar tutarında şeker de bulunuyordu. Mağrib'den gelen elçi yine huzura kabul edilmişti. O sırada geniş çaplı tamirat geçirdiği anlaşılan divanhâne için pencerelerine ve döşemelerine halılar, çeşitli kumaşlar (atlas, kemha, dolama) alındığı dikkati çeker[291]. Kış eyyamında ise artık Macar meselesi tam anlamıyla gündemdeydi.

Anlaşılacağı üzere bütün bu olaylar Sultan Süleyman'ın Mohaç seferi sırasında ve sonrasında meydana gelmişti. Sultan Süleyman bir ölçüde dini bir mahiyet gösteren bu isyanların faturasını Safevîlere çıkarmıştı. Fakat Avrupa'daki gelişmeler henüz bu yöne doğru yeni bir siyaset ve askeri harekâta el vermiyordu. Sultan Süleyman için öncelikli konu Macar Krallığı veraseti meselesiydi.

İkinci Macaristan Seferi ve Viyana Kuşatması (1529)

Macar Kralı II. Lajos'un geride bir vâris bırakmadan Mohaç'ta hayatını kaybetmesiyle Habsburglar'ın müdahil olduğu yeni bir veraset meselesi ortaya çıkmış, Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturya ve Bohemya taraflarının idaresini üstlenmiş olan Ferdinand, kız kardeşinin II. Lajos ile evliliği dolayısıyla Macar tahtı üzerinde hak iddiasında bulunmuş, Bratislava'da akdedilen mecliste Macar kralı olarak ilan edilmiş (17 Aralık 1526); buna karşılık Macar soyluları bundan yaklaşık bir ay önce Erdel bölgesinin beyi olan János Zapolya'yı İstolni Belgrad'da muhtemelen Sultan Süleyman'ın gizli temsilcilerinin de bulunduğu mecliste kral seçmişlerdi (10 Kasım 1526). Budin'i boşaltan Osmanlılar da şimdilik bölgeyi tampon halde tutmak amacıyla Zapolya'nın krallığını kendilerine tabi olması kaydıyla tanımıştı. Macar politikasının oluşmasında hiç şüphesiz bizzat Sultan Süleyman'ın ve veziriazamı İbrahim Paşa'nın etkili bir rolü vardı. 23 Eylül 1527'de Ferdinand, Zapolya'yı Budin'den çıkarıp 3 Kasım'da Macar kralı olarak tac giyince, içerideki ağır krize rağmen Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa bütün dikkatlerini buraya yöneltti. Zapolya'nın gönderdiği Laczky adlı Leh asilzadesini huzuruna kabul eden Sultan Süleyman, Zapolya'ya destek vereceğini söyledi. Bu sırada İstanbul'a gelen Ferdinand'ın elçilerinin teklifleri reddedilerek bunlar gözetim altına alındı ve yeni bir seferin hazırlıkları başlatıldı. Sultan Süleyman öncelikli olarak Budin'in kurtarılmasını ve Zapolya'nın desteklenmesini düşünüyordu. Onun doğrudan Viyana'yı

[291] BA, *MAD*, nr. 22082, s. 1 (1 Muharrem 935/15 Eylül 1528).

hedeflediği, burayı alıp hem Habsburglar'ı hem de Macarlar'ı dize getirmek istediği yolundaki fikirler tam olarak doğru olmamalıdır[292].

Savaş Öncesi Diplomasi: Sultan Süleyman'ın ve Veziriazam İbrahim Paşa'nın elçiyle yaptıkları görüşmeler, onların Avrupa siyasetinden ne kadar haberdar olduklarını açık şekilde gösterir. Bunda özellikle Venedik doçu olan ve vaktiyle İstanbul'da elçi olarak bulunan Andrea Gritti'nin gayrimeşru oğlu Alvise Gritti önemli rol oynamıştı. Bu şahıs hayli yetenekliydi ve Avrupa işlerini ve buradaki gelişmeleri çok iyi takip etmesi sayesinde padişahın ve İbrahim Paşa'nın itimadını kazanmıştı. Özellikle Veziriazam İbrahim Paşa ile ticari anlamda işbirliği de yapıyordu. Zapolya'nın elçisi onun vasıtasıyla padişahla görüşme imkânı bulmuştu. Elçinin intikalinden önce bir Macar asilzadesinin 9 Ekim 1527'de geldiğine dair kayıt, söz konusu teşebbüslerin girizgâhı gibidir. Bu şahsın elçilik misyonuyla ilgili olarak önceden gönderilmiş olma ihtimali söz konusu olabilir[293].

Laczky 22 Aralık 1527'de İbrahim Paşa tarafından kabul edildiğinde onun tarafından sert şekilde azarlanmıştı. Zapolya'nın hareketlerinden bahisle, her iki taht iddiacısının (yani Ferdinand ve Zapolya) ve diğer Hristiyan prenslerinin ne karakterde ve neler yapabileceklerinin bilindiğini ona söylemişti. Elçi bu sözler üzerine, Zapolya'nın padişahın dostluğunu değil yardımına mazhar olmayı şiddetle arzu ettiğini söyleyerek, havayı yumuşatmaya çalışmıştı. Ertesi gün ikinci vezir Mustafa Paşa, elçiye yine sert bir biçimde hitap etmiş ve ona: *Bizim dostluğumuzu değil, yardımımızı istemeye gelmişsin, söyle bakayım, senin efendin, padişahın atının ayağını bastığı Budin'e ve efendimizin avdeti için tahsis olunan kral köşküne girmeye nasıl cür'et etmiştir, bizim kanunumuz ister ki, padişahın istirahat ettiği, atının göründüğü her yer daima hükmümüz altında bulunsun, Efendinin dostluğu padişahımız için çok değersiz. Haracı getirmedi-*

Konuyla ilgili genel değerlendirme: F.M. Emecen, "Sultan Süleyman ve Cihanşümul Siyaset Telakkisi", *Hilafet ve Saltanat*, s. 96-97; P. Fodor, "Ottoman Policy Towards Hungary 1520-1541", *Acta Orientalia*, 45/2-3 (1981), s. 271-345. Ayrıca genel olarak bk. S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginning to 1540)", *Fight Against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century* (Ed. Z. István) Budapest 2004, s. 37-90.

Belgede ilgili not 13 Muharrem 934/ 9 Ekim 1527 tarihli olup, "*Üngürüs* vilayetinden kaçıp gelen Pere Bey'e" in'am verildiği bilgisi bulunur (BA, KK, nr.1764, s. 4).

ğin sürece seninle işim olmaz. Hediyesiz geldiğine göre padişahımızı göremeyecek ve elini öpemeyeceksin demişti. Sadrazam İbrahim Paşa, elçiyi ikinci defa 28 Aralık'ta kabul ederek ona Macar kralını öldürdüklerini, dolayısıyla buranın Osmanlıların olduğunu, "icrâ-yi hükûmet" edenin altın değil kılıç olup kılıçla kazanılan şeyin yine kılıçla muhafaza edilebileceğini, Macaristan'ın hazinesi kalmadığını, padişaha tabi olunursa, o zaman yardımda bulunulabileceğini ve bu şekilde Ferdinand'ın ve bütün dostlarının mahvedileceğini söyleyerek şöyle devam etmişti: *Eğer ben yeniçerilerle, Rumeli askeriyle, Ferdinand'ın üzerine yürümüş olsaydım yahud Ayas Paşa Boğdanlılarla, Tatarlarla efendinin üzerine düşmüş olsaydı ne olacaktı; bu yaz Venedikli dostlarımızın ricası üzerine kendimizi hareketsiz tuttuk; fakat böyle yapmakla uyumuyorduk ve eğer iktiza ederse, muharebeye çıkmaya hazırız; iki rakibin birbirinin kuvvetlerini mahvetmiş olduğunu görüyoruz, padişahın orduları suhûletle galebe edecektir.*

İbrahim Paşa ayrıca, Budin'i bir Türk şehri yapacaklarını söylemiş ve şu dikkat çekici sözleri sarfetmişti:

> Ben sana Türk usulüyle, yani pek kısa söyledim; Türkler az söyler, çok yaparlar. Sen benim güldüğümü görüp de taaccüb ediyorsun, kılıcımızın kuvvetiyle feth ettiğimiz yerleri istemeye geldiğin için gülüyorum. Malumunuz olsun ki, bizim şahin pençesinden daha korkunç pençelerimiz vardır. Ellerimiz, bir kere koyduğumuz yerden geri çekilmez, meğer ki kesilsin.

Bizzat Sultan Süleyman 27 Ocak 1528'de huzuruna çıkan Laczky'e: *Kralının dostluğunu memnuniyetle kabul ederim. Şimdiye kadar hükumeti fiiliyatta hiçbir vakit onun olmamıştır. Orası feth ve seyf hakkıyla benimdir, lâkin zâtıma intisabına mükafat olarak Macaristan'ı terk ettikten başka, Avusturya arşidükü Ferdinand'a karşı ona müessir surette yardım edeceğim, bundan böyle başını rahatlıkla yastığa koyabilir, zira onun sıkıntısı bundan sonra benim sıkıntım olacaktır* demişti.

Ardından İbrahim Paşa da elçiye, Zapolya'nın "düşmanının" üzerine yürüyeceği, ayrıca ona Erdel banı değil, kral diyecekleri beyanında bulunmuştu. 3 Şubat'ta veda kabulünde ise Sultan Süleyman elçiye tekrar ilk görüşmedeki sözlerini hatırlattı ve: *Atalarımın başı üzerine birçok kez bulutlar toplandı ama Hristiyan hükümdarlar bugüne kadar yıldırımlarını gönderemedi. Ben ve atalarım bunu bilmemiş olsaydık uzun zaman boyunca insan kanı akıtılmış olurdu. Bize karşı güç kullanmak isteyenlerin gücünü kırmak elimizdedir. Bu sebeple efendin*

Hristiyanlar tarafında ne olup bitiyorsa bize anlatsın, bu şekilde dostluğumuz kök salacak, ona dost ve müttefik olacağız. Düşmanlarına karşı onu var gücümle destekleyeceğim diye konuşmuştu[294].

Raporlardaki gibi Sultan Süleyman'ın doğrudan elçilere böyle hitap edip etmediği tam belli değildir, dolaylı olarak tercüman aracılığıyla bunları söylemiş olabilir. Bununla beraber bu yıllardan itibaren Venedik balyoslarının yorumları doğruysa, artık Sultan Süleyman kabul protokolünde kendi şahsıyla alakalı yenilikler yapmış görünmektedir. Buna göre Sultan Süleyman kabul sırasında elçilerin girişinde onları ayağa kalkarak karşılamıyordu. Huzurunda da oturtmayıp ayakta bekletiyordu. Hatta onlara tek bir söz bile söylemiyordu. Yüksekçe bir sofa üzerinde mindere bağdaş kurmuş halde oturmak yerine artık Batı'da da olduğu üzere tahtta heybetle oturmaya başlamıştı, bunu ilk defa o uyguluyordu. Sultan elçilerle konuşmuyordu, böyle bir kaide konulmuştu: "hiçbir sözcü veya elçi konuşmayacak sultan da cevap vermeyecek, elçi sadece el öpecek, sonra paşalar tarafından Divân'dan çıkarılacak"[295]. Bir başka balyos Pietro Zen de 1530 tarihli raporunda onun tahtında Batılı uslübu üzere oturduğunu, tıpkı "tapınılacak bir ilah" gibi durduğunu belirtiyordu. Onların yorumuna göre bu aslında basit bir vakur kaidesi değildi, sonradan bağlayıcı hale gelecek olan "mutlak gücün" yansıtılmasıydı[296].

Bütün bunlar Sultan Süleyman'ın yeni kurallarıydı, peki ama bu onun muazzam kudretini kullanmaktan alıkoyabilir miydi? Münzevi bir görünüşü ortaya çıkarmıyor muydu? Giderek varlığının daha da sembolik hale gelme tehlikesi yok muydu? Bu sorular dönemin gözlemcilerinin de önünde duruyordu[297]. 1534'te De Ludovisi onu "ihmalkâr" diye nitelediği gibi büyük bir

Zinkeisen, II, s. 472-476.

Marco Minio'nun 1527'de Senato'da okunan raporu: *Venedik Elçilerinin Raporları,* s. 69. Yine de bunun sarayda böyle olduğu, ama çoğu defa daha rahat, minderler üzerine oturmuş halde elçileri kabul ettiğini de mesela Busbecq'in anlattıklarından biliyoruz. Ayrıca bk. A. H. Lybyer, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi,* trc. S. Cılızoğlu, İstanbul 1987, s. 131.

G. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, s. 53-54, 143.

Ramberti, 1534 dolayında Sultan Süleyman'ın dört vezirinin olduğunu bunların devlet işlerini görüşmek için padişahın huzuruna çıktıklarını ama aslında ülkeyi kendi dileklerine göre yönettiklerini belirtmiştir: Rapor için bk. Lybyer, *Osmanlı İmparatorluğ'nun Yönetimi*, Ek, s. 289. Ayrıca yorumlamlar: G. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı,* s. 54.

ülkenin sahibi gibi davranmadığından dem vuruyor, bunu da İbrahim Paşa'ya bağlıyordu[298]. "Geride vakur ve dokunulmaz olarak duran bir sultan ve onun emrinde onun gölgesi altında işleri icra eden vezirler ve bürokratlar" şeklinde ifadesini bulan bu yeni algılayış biçiminin aslında daha önceki örnekleri yok değildi, ama gözlemciler şimdi bunu Sultan Süleyman'ın bir yeni yönetim şekli, sistemi olarak ortaya koymaya meyyaldiler. Artık işleri "kalemiye/bürokrasi" halledecekti, vezirler de buna uygun görevler almışlardı. Sultanın yalnızlaşması ve dokunulmazlığı ileri vadede haleflerine Sultan Süleyman'ın bu gibi ilk tatbikatlarından miras kalacaktı. Ama bunun aslında büyüyen imparatorluk için vazgeçilmez ve kendi çizgisinde yürüyen bir gelişme olduğunu da unutmamak lazımdır. Sultan Süleyman bütün bu tespitlere rağmen yeri geldiğinde önemli siyasi meselelere müdahil olma, Divân'ları takip, halkla yer yer temas etme halini elbette sürdürecekti.

Sultan Süleyman'ın Habsburg elçilerine hitabı, kılıcıyla aldığı bundan sonra da sürekli olarak tekrarlayacağı Budin'in statüsü açısından, Osmanlı kurmaylarının zihinlerinde henüz tam olarak nasıl hareket edileceğine dair olgun bir düşüncenin oluşmadığına işaret eder. Fakat giderek ağırlığın Zapolya tarafına doğru dönmeye başladığı da açıktır. Hattızatında Zapolya yardım istememiş olsa dahi Osmanlıların, Ferdinand'ın Macaristan'a hâkim olmasına müsaade edebileceği düşünülemezdi. Sultan Süleyman'ın elçiye yönelik sözleri artık tam anlamıyla Macaristan üzerindeki siyasi hedefleri temellendiren bir özellik gösteriyordu. Onun ve İbrahim Paşa'nın birbirileriyle irtibatlı ve uyum içinde olan bu sözleri, aynı tarihlerde payitahta gelen Avusturya heyetiyle yapılacak görüşmelerin mahiyetini de belirlemişti.

Nihayet Laczky, vekili olarak takdim ettiği Gritti'nin de rolüyle antlaşmayı temin edebildi. 29 Şubat 1528'de mutabık kalınan antlaşmaya göre, Sultan Süleyman, János Zapolya'yı kendine bağlı bir hükümdar olarak tanımakta idi.

Bu arada Ferdinand, Zapolya'nın teşebbüsü ve Osmanlıları kendi yanına çekmesinden haberdar olarak, o da İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermişti. Zira Ferdinand da artık Macaristan krallığına giden yolun Osmanlı devlet merkezinden geçtiğini idrak etmeye başlamış bulunuyordu. Hoberdanecz János ile Sigismund Weichselberger'den ibaret olan Avusturya elçilik heyeti, 16

[298] *Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanuni*, s. 94-96, 111.

Mayıs 1528'de İstanbul'a geldi. Bu heyet aynı zamanda Avusturya tarafından gönderilen ilk sefaret heyeti olma hususiyetini de taşımakta idi. 29 Mayıs'ta Veziriazam İbrahim Paşa tarafından kabul edilen elçilerin Ferdinand'dan yücelterek bahsetmeleri, İbrahim Paşa'nın canını sıkmış ve elçi Hoberdanecz'e, bütün Hristiyanlık âlemi padişahın gölgesine sığınmak isterken, hem de padişahın huzurunda, Ferdinand'ın bu şekilde nasıl gururlanabildiğini sormuştu. Elçinin mağrurane bir şekilde, Osmanlı himâyesini kabul eden Hristiyan devletlerin kimler oldukları yolundaki sorusu üzerine İbrahim Paşa Fransa, Lehistan, Papalık, Erdel, Venedik'in isimlerini vererek, elçiyi susturmuştu. Ayrıca Macaristan'ın tamamen boşaltılmasını da talep etmişti. Eğer kral gerçekten barış istiyorsa ilk şart bu olmalıydı. Elçiler ise sürekli bir kalıcı barış söz konusu olması durumunda sultanın Macaristan'da zaptettiği bütün yerleri geri vermesi gerektiğini ısrarla ileri sürüyorlardı. İbrahim Paşa buraların nereler olduğunu sorunca elçi bunların isimlerini sıralamaya başladı. İbrahim Paşa tahammül edemeyerek araya girdi ve "efendinizin İstanbul'u istemediğine çok şaşırdım" deyince elçi de hazır cevaplılık gösterip "İstanbul ülkesine ait değildi o yüzden istemedi" dedi. Kralının bu yerler hakkında haraç ödemeyi kabul ettiğini de bildiriyordu. İbrahim Paşa bu sözler karşısında adeta çileden çıkarak: *Sultanı elinde kılıcıyla fethettiği yerleri parayla geri verecek kadar fakir mi sandın, Hazinelerle dolu şu Yedikule'yi görüyor musun, efendiniz barış ve iyi komşuluk istiyorsa bunun tek yolu Budin'i ve Macaristan'ı boşaltmasıdır* diye konuşarak müzakerelere nihayet verdi. Gerçekten de Ferdinand'ın listesinde, başta Belgrad olmak üzere, Osmanlı hâkimiyetindeki birçok kale ve şehrin adı (Böğürdelen, Salankamen, Petervaradin, Severin, Orsova, Yayçe, Banaluka, Skordana, Novigrad, Sivrihisar ile Sirem ve Bosna'daki birçok yer) bulunmaktaydı.

Uzun süren müzakerelerin ardından Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkan elçilere bizzat padişah kararını sert bir şekilde bildirdi. Elçi kralına sunduğu raporda yer aldığı kadar yumuşak olmadığı tahmin edilebilecek olan bu sözleri muhtemelen değiştirerek kaydetmişti. Ona göre Sultan Süleyman: *Efendiniz bugüne kadar dostluğumuzu ve komşuluğumuzu hissetmedi, ama yakında hissedecektir. Efendinize talep ettiği kaleleri kendisine şahsen geri vermek için var gücümle bizzat geleceğimi açıkça bildir. Bana iyi davranmak için her türlü hazırlığı yapmasını da mutlaka hatırlat* şeklinde hitap etmişti. Buna kralının kendisini dostça karşılayacağı, düşmanca gelinmesi halinde başa neler geleceğini sultanın çok iyi bildiği cevabını verdiğini yazmıştı. Şüphesiz elçinin son kertede bizzat

sultana böyle söz söylemesi asla mümkün olabilecek bir durum değildi. Sultan Süleyman'ın sözlerini de yumuşatarak vermişti[299]. Sultan Süleyman gerçekte bu ifadelerden çıkarılabildiği kadarıyla kralı açık biçimde tehdit ederek Budin'de ve olmazsa Viyana'da onu bulup hesap soracağını söylemiş olabilir. Osmanlı kaynaklarından bazıları yukarıda da temas edildiği gibi gelen elçilik heyetinin istenen haracı kabul etmeyip haddi aşan sözler söyledikleri gerekçesiyle gözetim altına alındıklarını ifade eder[300]. Beş ay kadar gözetimde kalan elçiler sonra ülkelerine gönderildiler.

Böylece hiçbir netice alınmayan bu müzakerenin ardından Ferdinand'ı cezalandırmak ve Zapolya'yı himâye etmek niyetiyle Sultan Süleyman, Macaristan'a sefer kararını aldı. Bu arada İbrahim Paşa'nın nüfuzu çok artmıştı. Sultan Süleyman gibi gösterişli kıyafetlerle dolaşıyordu. Venedik'te ticari ortakları vardı, birçok değerli eşya getirtiyordu. Avrupa siyasetini yakın bir dostu olan "Bey-oğlu" Venedikli Alvise Gritti ile birlikte takip ediyordu[301]. Gritti, İbrahim Paşa'ya siyasi danışmanlık yapıyor, onu Avrupa işlerinden haberdar ediyordu. Gritti Pera'daki malikânesi yakınlarına inşa ettirdiği mahzeninde Suriye ve Mısır'dan gelen ürünleri depoluyor, İbrahim Paşa da baharat, ipek, şeker gibi önemli ürünlerin İstanbul'a yönlendirilmesini sağlıyordu. Levant ticaretinin İstanbul merkezli hale gelmesi, Venedikliler açısından büyük bir endişe kaynağı olmuştu. Hatta 1531'de Venedik gemileri İskenderiye'den eli boş döndü, baharatlar artık İstanbul'a akıyordu[302]. İbrahim Paşa sevkiyat için Gritti ile birlikte hareket ediyordu ve Rumeli kesiminde bir takım ana istasyonlar teşkil etmişti. Gritti'nin de aracılığıyla İbrahim Paşa, Sultan Süleyman için tıpkı papanın külahına benzer şekilde dünya hâkimiyetini tasvir eden büyük bir miğfer dahi ısmarlamıştı. Venedik-Rialto kuyumcuları 144.000 altın değerinde papanın külahına benzer bu süslü miğferi hazırlayıp İstanbul'a yollamışlardı. Bu bir ölçüde Batı normlarına uygunluk gösterecek tarzda vaktiyle büyük atası

Zinkeisen, II, s. 477-478. Elçiliği için ayrıca bk. M. Halef Cevrioğlu, "Janos Hoberdanecz's Embassy to Constantinople", *CIEPO 22. Uluslararası Osmanlı* Öncesi *ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi*, ed. K. İnan-M. Tosun-D. Çolak, Trabzon 2018, II, s. 403-414.

[300] Bostan, *Süleymanname* (Viyana), 147a.

Daha sonra da hakında bahsedilecek olan Gritti'nin Osmanlı ve Macaristan bağlantıları için şimdilik bk F. Szakály, *Lodovico Gritti in Hungary, 1529-1534*, Budapest 1995.

R. Finlay, "Venedik, Baharat Ticareti, Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Hint Okyanusu", *Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2009, s. 7.

Fatih Sultan Mehmed döneminde çerçevesi belirlenmiş olan "Roma Kayzeri/İmparatoru" vasfıyla da tanınma ihtiyacının ilginç bir adımıydı. Kısaca şimdi Macaristan meselesi ve iddiaları için anlamlı bir sembole ihtiyaç duyulmuştu. İleride bahsedileceği üzere Korfu seferiyle Roma'nın hedefe alınması bu sembolle de anlamlandırılabilecek bir alt yapıyı haizdir[303]. İbrahim Paşa'nın bu tür tasarımlarıyla Sultan Süleyman'ı etkilediğine şüphe bulunmaz. Ayrıca İbrahim Paşa Venediklilerle sıkı ticari ilişki ağı kurmuştu. O kadar ki 1525-1536 tarihleri arasında Venedikli birçok usta tersanede görev yapmış, gemi inşaatında istihdam edilmişlerdi. Bu ustaların onun idamından sonra ayrıldıkları bilinmektedir.

Viyana Kuşatması: Sultan Süleyman, Sadrazam İbrahim Paşa'ya, Viyana kuşatmasıyla sonuçlanacak olan ikinci Macaristan seferi için büyük yetkiler verdi. Tarihçi Celalzâde Mustafa Çelebi tarafından kaleme alınmış olan seraskerlik beratı, o güne kadar alışılmamış geniş selâhiyetleri ihtiva etmekteydi. Celalzâde bu durumu şöyle anlatır: Bir gün Divân toplantısından sonra Sultan Süleyman beni çağırdı, "Eknâf-ı memleketimiz uzayıp mesalih-i müslimîn için mühimmatımıza nihâyet yok. Her hususta bizzat kendimiz mübâşeret etmek münasip olmayıp din ve devlet işlerinin icrası için İbrahim Paşa serasker adına olup cümle kullarımız ona bağlılık göstermek için berat-ı şerif hazırla getir" dedi. O gece beratın müsveddesini hazırlayıp ertesi gün kendisine arz ettim, muhtevasını dinledi ve kabul etti. Bunun üzerine yazılıp nişan-ı hümayun ile mükemmel hâle geldiğinde kendilerine getirilmesini emretti[304]. Sultan Süleyman bu şekilde yakın arkadaşının rütbesini o zamana kadar görülmemiş şekilde daha da yükseltiyor ve neredeyse kendisininki ile eşit hale getiriyordu. Ona beratın yanısıra 500.000 akçe, son derece kıymetli takımları olan dokuz at, mücevherlerle süslü bir kılıç, dört hil'at, dokuz bohça kıymetli kumaş ve bazı hediyeler de göndermişti. Beratı Divân'da herkesin huzurunda büyük bir

Mesela imparatorluk tacı meselesine yapılan vurgular sözde değil fiilayata dahi yansımıştır: Otto Kurz, "A Gold Helmet Made in Venice for Sultan Suleyman the Magnificent," *Gazette des Beaux-Arts,* 74 (1969), s. 249–58; G. Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and Representation of Power in Contex of Ottoman-Habsburg-Papal Rivalry", *Süleyman the Second and His Time*, ed. H. İnalcık-C.Kafadar, İstanbul 1993, s. 195-216; Ana Pulido-Rull, "A Pronouncement of Alliance: An Anonymous Illuminated Venetian Manuscript for Sultan Süleyman", *Muqarnas*, 29 (2012), s. 101-150.

Tabakat, s. 246.

törenle okunmuş, haslarına bir milyon akçe eklenmiş, hatta onun şanına riayeten, o vakte kadar devlet bayrağı dört iken şimdi yedi adede çıkarılmıştı.

Böylece iktidarının en yüksek noktasına ulaşan İbrahim Paşa'nın, bu beratı 28 Mart 1529 tarihini taşımaktadır[305]. İbrahim Paşa'nın has geliri bu eklemeyle üç milyon akçeye iblağ olunmuştur. Kararlaştırılan ikinci büyük Macaristan seferi için İbrahim Paşa adeta tek yetkili konumuna getirilmiş, gücü ve kudreti doruk noktasına ulaşmıştır. Bu arada, ikinci vezir Mustafa Paşa'nın ölümü ile yerine Ayas Paşa, ondan boşalan üçüncü vezirliğe ise Rumeli beylerbeyi Güzelce Kasım Paşa getirilmiş, Rumeli beylerbeyliği de sefer arifesinde tekrar İbrahim Paşa'nın uhdesine tevdi edilmiştir.

Avusturya Arşidükü Ferdinand'a karşı, Zapolya'yı himayeye söz veren ve Macaristan'ın kat'i olarak yönetimi için asker ve kaynak kullanma yerine, şimdilik Zapolya'nın yönetiminde müstakil bir Macaristan devletini, Habsburglara karşı tampon olarak bırakmayı tercih ettiği anlaşılan Sultan Süleyman, 2 Ramazan 935 (10 Mayıs 1529) Pazartesi günü İstanbul'dan hareket etti. Ordu Halkapınar'da konduktan sonra, Çatalca'ya vardı ve burada yürüyüş tertibi hakkında bir ferman çıktı: Padişah sancakları önünde, çaşnigirler, müteferrikalar, Enderun ağası, kazaskerler, defterdarlar ve nişancı yürüyecekti. Edirne'ye gelen padişah burada 10 gün kadar kaldı ve seferle ilgili işlerin ikmaliyle alakadar oldu. Edirne'den ayrılan Osmanlı ordusu, Filibe-Sofya-Niş yolunu takiben Belgrad'a vardı, burada bazı Macar asilzadeleri itaat arzettiler. Yol boyunca da bu durum devam edecekti.

Yol boyunca yağan yağmurlar dolayısıyla ordu güçlükle ilerliyordu, iyice azgınlaşan nehirlerden geçmek de büyük bir sıkıntıya yol açıyordu. Hatta Divân bile bu yüzden toplanamamıştı. Bozan hava sebebiyle askerler güçlük çekiyordu, içlerine düşen yıldırımdan dolayı yeniçerilerden ve zağarcılardan 9 nefer ya yaralanmış ya da hayatını kaybetmişti. Bu arada İbrahim Paşa'nın seraskerlik beratı bütün Rumeli askerleri huzurunda okundu[306]. Paşa ve beyler berat okunurken bunu ayakta dinlemişlerdi. Macaristan topraklarına doğ-

Celalzâde en yakın görgü şahidi olarak bu vuku bulan olayları anlatmış, ayrıca İbrahim Paşa'nın seraskerlik beratını da metnine eklemiştir: *Tabakat*, s. 247-251.

306 "...ve ikindüyin paşa divân edip cemi' Rumeli beyleri ve yarar sipahileri cem' olup verilen seraskerlik berâtı muvâcehelerinde okunup mübârek bâd edüp el öptüler ve berât okununca paşa ve beyler ayak durdular" ("Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 570).

ru ilerlenmeye başlandığı sırada haberciler ulaşarak Erdel beyinin itaat etmek üzere geleceğini bildirdi ve bunun üzerine Divân kurularak "Yanoş Kralın el öpmesi hususu söyleşildi"[307]. Müspet cevap verilmiş olmalı ki, Mohaç sahrasına gelindiğinde János Zapolya, yanında elçisi Laczky olduğu halde ordugâha vasıl oldu ve İbrahim Paşa tarafından istikbal edildi. Sefer Ruznâmesi'nde kralın karşılanması ile ilgili bilgiler ona gösterilen itibar bakımından dikkat çekicidir. Buna göre karşılama ve buluşma merasimi için özel olarak büyük çadırlar kurulmuş ve sıra sıra muhafız askerler yerleştirilmişti. İhtiyaten elli kadar solak askeri ellerinde yay olduğu halde birer ok gizlemişler, yeniçeriler harbe ve tüfekleriyle hazır bulunmuşlar, askerler bütün otağı emniyet gerekçesiyle çepeçevre sarmışlar, sonra gelen kralı Divân çadırına iletmişler, içeri girdiğinde "Hünkâr hazretleri kalkıp ta'zim edip taht üstünde [iken o da] üç ayak karşı gelip el öpmüş", huzurda iskemle üzerine oturtulmuş, vezirizam sıfatıyla İbrahim Paşa'nın da oturmasına izin verilmiş, ama diğer iki vezir (Ayas ve Kasım paşalar) ayakta durmuşlardı[308]. Aslında Zapolya'ya daha önce elçiyle görüşmeler sonucu İstanbul'dan bir nâme-i hümayun gönderilmiş ve emrindeki bütün kuvvetleri ile birlikte gelip Osmanlı ordusuna iltihak etmesi istenmiş, mühimmatça hiçbir sıkıntı çektirilmeyeceği de bildirilmişti.

Sonunda Sultan Süleyman'ın başında bulunduğu ordu, 29 Zilhicce 936'da (3 Eylül 1529) Budin önlerine geldi. Şehrin varoşlarını işgal ettiren padişah ordugâhını kurarken, Osmanlı ordusu da şehrin kuşatılması ile meşgul olmaya başlamıştı. Muhasara hazırlıkları henüz bitmiş ve toplar hazır hale getirilmişken, kaleye zarar vermemek için İbrahim Paşa ve yanındakiler "samurdan başlıklar giyip etrafına sarık sarmaksızın çıkıp kaleye gittiler". Birkaç kez daha aynı şeyi tekrarladılar. Muhtemelen kaledekileri teslim olmaya ikna etmek için çaba gösteriyorlardı. Netice alınamayınca askerler top atışı yapılmaksızın kaleye birkaç hücum gerçekleştirdiler. Bunun üzerine kaledekiler aman dilediler[309]. Böylece 4 Muharremde (8 Eylül) Budin mukavemetsiz teslim olduğu için, ikinci defa yağmadan kurtulmuştu. Ancak kaleden çıkan müdafiler

"Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 569; Ayrıca bu ruznamenin Almanca tercümesi ve orijinal metni de yayımlanmıştır: *Sulaiman des gesetzgebers (Kanūni) tagebuch auf seinem feldzuge nach Wein im jahre 93 D.H.j. 1529 n. Chr. zum ersten male im türkischen originaltexte*, nşr.W.F.A. Behrnauer, Wien 1858 (Bu iki benzer metin arasında küçük farklılıklar vardır).

"Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 570.

309 "Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 571.

giderlerken arkalarından yetişen bazı Osmanlı askerlerince saldırıya uğramış, yaya olanlarından çoğu katledilmiş, atlılar ise kaçarak hayatlarını kurtarmışlar, geride bıraktıkları malları ise yağmalanmıştı. Ortalık o kadar karışmıştı ki Zapolya dahi herhangi bir tehlikeye maruz kalmamak için Tuna'nın karşı yakasına çekilmiş ve orada çadırlarını kurmuştu[310].

Şehnâme müellifi Ârifî kuşatma sırasında İbrahim Paşa'nın kale içindeki Macar ve Alman askerler arasına nifak sokarak ayrılmalarını temin ettiğini, kaçan Macar askerleri katledilince Alman askerlerin korktuğunu, teslim olmaya karar verdiklerini, bunun üzerine 200 yeniçeriyi muhafaza için kale içine yolladığını, kaleden çıkan Alman askerlerin bazılarını yanlarına birer hançer alıp gizlediklerini, İbrahim Paşa'ya sokularak onu öldürmeyi planladıklarını, ona yanaşamadıklarını, iki çavuş refaketinde giderlerken fırsatını bulup bu iki refakatçi çavuşu katlettiklerini, bunun üzerine yeniçerilerin onlara saldırmak isteğini, aman verildiği için çavuşların bunu engellemeye çalıştıklarını, fakat içlerinden bazılarının aman-nâmenin yürürlükten kalktığını söyleyip onlara saldırdığını, epeyi askeri katlettiğini, buna İbrahim Paşa'nın çok üzüldüğünü, fakat anlaşmayı ilk ihlal edenin onlar olduğu anlaşılınca da rahatladığını bildirir[311].

Sultan Süleyman, Budin'in muhafazası için Elbasan sancak beyi Hüsrev Bey ile birlikte elli yeniçeriyi görevlendirdi. İki gün boyunca Budin civarında sürek avı yaptı. Bu arada sekbanbaşı maiyetindeki yeniçerilerle, Zapolya'ya refakat edip Budin'de sarayda onu tahtta oturttu (14 Eylül). Sefer Ruznâmesi'ni tutan kâtip sahneyi şu kısa cümle ile açıklar: "Sekbanbaşı yeniçeriler ile Kral Yanoş'u alıp tahtına geçirdiler"[312]. Zapolya'ya çok iltifat etmesine rağmen ava çıkan Sultan Süleyman'ın bu törende hazır bulunmaması, ayrıca çok alt seviyede bir katılım yaptırması dikkat çekicidir. Hattızatında Budin'in Zapolya'ya bırakılması orduda genel bir hoşnutsuzluğa da yol açmıştı. Sefere iştirak ettiği bilinen Lütfi Paşa, "Budim alınacak padişah-ı İslâm dahi Yanoş'a krallığın verip hem Budim teslim etdi" diyerek bu huzursuzluğu ima eder. Ona göre ordu Budin'de iken Zapolya içeride bulunan küçük birlikle birlikte Budin'in kendi-

[310] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 571.

Şehnâme, s. 88-89 (vr. 275a-286b).

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 571. Zapolya tahta oturduktan sonra sekbanbaşına 2000, ona refakat eden yeniçerilere ise 1000 altın bahşiş vermişti.

sine teslim edilmesini istemiş, ayrıca Sultan Süleyman'ı "hem Beç dahi Budin'e karib olup gâh gâh gelip Budin'i incitir, anı dahi alıvermesine inayet edesiz" diye teşvik etmişti[313]. Bu ifadeler eğer doğruysa o vakit Zapolya'nın Osmanlı ordusunun Budin'e girmesini istemediği ve onları Viyana'ya yönlendirmek arzusunda olduğu düşünülebilir. Öte yandan İbrahim Paşa'nın Macar krallık tacını almak için Vişegrad (Visegrád) kalesine gittiği, korona adı verilen bu tacı istettiği, kale kumandanının onunla anlaşıp tacı verdiği, sonra bu tacı Sultan Süleyman'ın erkânının katıldığı büyük bir törenle Erdel beyi Yanoş'a giydirdiği[314] yönündeki bilgilere de dikkat çekmek gerekir. Ancak bu ifadeler, Sefer Ruznâmesi'ndeki bilgiyle örtüşmez.

Resim 22: Sultan Süleyman'ın huzurunda Zapolya

Sultan Süleyman Budin'de iken Ferdinand ile karşılaşmak üzere Viyana'ya doğru ilerleme kararı almıştı. Bir konak ileriden giden İbrahim Paşa'yı takiben Budin'den ayrılarak Viyana'ya doğru yürümeye başladı. Yol boyunca ordunun nizamı için büyük gayret gösterdi, yoklamalar yaptırdı. Hatta bir keresinde bazı bölüklerin az olduğunu görünce çok kızdı ve ağalarından defterlerini istedi, neredeyse bütün ağaların boyunlarının vurulmasını dahi emredecekti. Ağalar hemen mevcudu tespit edip defterlerini ona sundular. Bu yürüyüş sırasında yol boyunca, Vişegrad, Estergon (Esztergom/Gran), Komárom, Tata kaleleri anahtarlarını göndererek bağlılık arzetmişlerdi[315]. Osmanlı ordusu 22 Eylül'de Avusturya-Macaristan hududundaki Óvár kasabasına vardı ve Almanların

Tarih (Atik), s. 267.

Şehnâme, s. 89-90 (vr. 288b-293b).

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi (1520-1537), haz. D. Erkan, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü Y. Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 147-149 (vr. 158a-160b). İleride Osmanlıların daimî olarak bu kaleleri barış için ön şart koşmasının sebebi bu sıradaki bağlılık arzına dayanır.

Ungarich-Altenburg dedikleri kasaba alındı. Türk akıncıları da Viyana önlerinde görünerek, bazı düşman birliklerini bozup esirler almaya muvaffak oldular. Bu esirlerin sorguya çekilmesi neticesi, Ferdinand'ın kuvvet toplamak üzere Viyana'dan ayrıldığı ve Avusturya içlerine çekildiği, kalede 20.000 piyade ile 2000 süvari bıraktığı anlaşıldı.

Osmanlı ordusu Viyana önlerinde toplanmaya başlamıştı. Nihayet padişah da Viyana'ya geldi ve otağını Simmering köyünde kurdu. Sonunda Osmanlı ordusu Viyana kalesi ile karşı karşıya idi. Viyana Avrupa'nın meşhur şehirleri arasında mütevazı bir özellik taşıyordu, ama Habsburgların önemli bir merkeziydi. Viyana'nın alınması, Avusturya için tam bir darbe olacak ve Macaristan gibi Osmanlı hâkimiyetine geçmesi kolaylaşacaktı. Mamafih bunu gayet iyi idrak eden Ferdinand da Viyana'yı tahkim ettirmiş, şehrin Stuben kapısı ile Kaerntner kapısı arasına 5 metre yüksekliğinde bir iç sur ile büyük hendekler kazdırmıştı. Ayrıca Avusturyalılar Osmanlı toplarının etkisine ve yangın çıkarabilme ihtimaline karşı, şehirdeki evlerin ahşap kısımlarını sökmüşler, ayrıca güllelerin düştükleri yerde sekme yapmaması için cadde ve kaldırımların taşlarını dahi kaldırmışlardı. Bu arada şehirdeki sivillerin büyük bir kısmı da önceden şehri terk etmişti.

Osmanlı ordusu tarafından 23 Muharrem 936'da (27 Eylül 1529) kesin olarak muhasara başlatıldı. Padişahın otağını kurduğu mevkiide 12 bin yeniçeri mevzilenmişti. Bunların sağ tarafında Schwechat deresine kadar olan kısımda Anadolu askerinin başında beylerbeyi Behram Paşa; Anadolu kuvvetlerinin sol tarafında da İbrahim Paşa kuvvetleri yer almakta idi. Topçuların çoğu da Viyana'nın güney tarafını teşkil eden kısımda bulunmakta idi. Ayrıca Bâli Bey kuvvetleri Wienerberg tepeleri ve bunun şehre bakan yamaçlarındaydı. Hüsrev Bey ise bunların daha ilerisinde yer almaktaydı. Viyana'nın Tuna kenarındaki kıyıları da Osmanlı donanması tarafından tutulacaktı.

Viyana'daki müdafilerin başında ise Ferdinand kuvvet toplamak için Kerms'e gittiğinden kumandan olarak Bavyera herseki Palatinate kontu Philipp bulunmaktaydı. Fakat asıl müdafaa tertibinde mühim rol oynayan kumandan ise, o sıralarda 70 yaşlarında bulunan Nicolas de Salm idi. Osmanlı kuvvetlerinin en önemli kısmını teşkil eden sadrazamın bulunduğu cephenin karşısındaki surlarda, müdafaa halinde 400 süvari ve 4 tabur imparatorluk askeri mevcuttu. Keza şehrin muhtelif kapıları arasında da müdafi kuvvetler

çeşitli istihkâmları tutmuş vaziyette idiler. Ayrıca müdafiler şehrin savunması için yeni yeni toprak istihkâmlar yapmışlar, Tuna kenarına da kazıklar dikmişlerdi.

Eylül ayı sonlarında başlayan muhasarada, evvelâ Osmanlı donanması, 400 parçalık gemi ve kayık ile Tuna'da ilerleyerek nehir üzerindeki köprüleri yıkmış ve şehrin karşı ile irtibatını kesmeye çalışmıştı. Ancak anlaşıldığına göre bu yöne ilerleyecek gemiler Györ yakınında Tuna'da yığılmış ve daha yukarıya gidememişti. Bunun sebebi imparatorluk kuvvetlerinin Tuna yolunu kapatmış olmasından kaynaklanıyordu. Lütfi Paşa bu durum karşısında gemilerden top getirtilip bunların bir iki yere ancak kurulabildiğini belirtir[316]. Matrakçı Nasuh da gemilerden çıkarılıp kuşatma alanına sevkedilen toplardan etkili bir sonuç alınamadığını açıkça yazar[317]. Bunun akabinden, Avusturya kuvvetlerinin iki çıkış harekâtı yaptığı görüldü. Esâsen Osmanlı ordusu, daha Viyana önlerine gelir gelmez şiddetli yağmurlarla karşılaşmış, her taraf çamur içinde kalmıştı. Kuşatma boyunca da soğuk havalar, esen sert rüzgârlar Osmanlı askerini çok zor durumda bırakmıştı. Muhasara boyunca toplar pek kullanılmadı. Bunların surlara tam anlamıyla yanaştırılamadığı anlaşılmaktadır. Getirilen küçük çaplı toplarla da surların tahribi mümkün olacak gibi görünmüyordu. Gemilerden çıkarılarak getirilenlerle idare edilmeye çalışıldı. Bu sebeple surların altına doğru lağım açma faaliyetlerine hız verildi. Ancak Avusturyalılar da mukabil lağımlar açarak bunları tespit ediyor, böylece lağım açma teşebbüsleri akim kalıyordu. Ayrıca müdafiler etkili top ve tüfek atışlarıyla lağım kazma işini önlemeye de çalışıyorlardı. 2 Ekim'de Kaerntner kapısı mıntıkasında, St. Claire kilisesi cihetine doğru açılan lağım, Avusturyalıların mukabil faaliyetleriyle başarısız kalmıştı.

Bu şekilde karşılıklı lağım açma ve topçu ateşi ile devam eden muhasarada, nihayet umumi çarpışmalar vuku bulmaya başladı. Osmanlı ordusu, böyle bir büyük hücuma hazırlanmakta iken Avusturyalılar da mukabil bir çıkış hareketi için geniş çaplı faaliyetlere girişmişlerdi. 8 bin kişilik Avusturya kuvvetinin bir kısmı gecenin karanlığından istifade ile Burg ve Kaerntner kapılarından, diğer kısmı ise Kermes manastırı civarından huruç ile Osmanlı ordusunu

Tarih (Atik), s. 268.

Süleymannâme, haz. D. Erkan, s. 152 (162b-163a).

çevireceklerdi. Fakat gecikerek ancak sabaha doğru şehirden çıkış yapan Avusturya kuvvetleri, Osmanlılar karşısında büyük zayiat vererek kaleye döndüler; bununla birlikte bir bölümü çarpışmalar dolayısıyla Osmanlı askerleriyle karıştığı için içeri giremedi. Müdafiler Osmanlı askerlerinin kendi askerleriyle karışık halde içeri girmesini önlemek için kale kapılarını kapattı. Böylece kendi askerlerini Osmanlıların insafına bıraktılar. *Ruznâme* kâtibi bu sırada 500 "baş kesildiğini" birçoğunun diri teslim alındığını yazar[318]. Bu çıkış hareketi, Avusturyalıların ilk ve son hücumları oldu; bir daha böyle bir taarruza cesaret edemediler. Muhasaranın bundan sonraki safahatı Osmanlı tarafının birbiri ardınca yaptığı hücumlarla geçecekti.

Resim 23: Sultan Süleyman Viyana önlerinde

Artık lağım ve topçu atışları yavaş yavaş tesirini göstermeye de başlamıştı. Nitekim topçu atışı ile Kaerntner kapısı civarındaki toprak istihkâm yıkılmıştı. Arkasından yine aynı kapıya doğru açılan lağımlar patlatılarak surlarda geniş gedikler açıldı. Osmanlı kuvvetleri bu gediklere yöneldi; burada kanlı mücadeleler cereyan etti. Hatta bir aralık birkaç Osmanlı askeri gediklerden içeri girip surlara bayrak çekmeye çalıştıysa da başaramayıp yakalanmış ve katledilmişlerdi. Fakat bu mücadeleler vuku bulurken, mevsim de iyiden iyiye kendini göstermiş; havalar soğumuş, yağmurun yanı sıra kar da yağmaya başlamıştı. Bu yüzden ordu erzak sıkıntısı çekmekte idi; ayrıca mevsimin ilerlemesi ve yağışların başlaması, mühimmat naklinde kullanılan 20.000 devenin sevkini imkânsız hâle getirebilirdi. Nitekim İbrahim Paşa, savaşın günlüğünü kaydeden *Ruznâme*'ye göre: *Bî-vakt oldu ve hem kahtdır, seferden dönmek münâsibdür* mütalaasında bulunmuş ve ayrıca Osmanlı

[318] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 572.

ordusunda da bazı huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştı[319]. Bazı tarihçilere göre, Budin'in yağmasına izin verilmemesi, yeniçerileri memnun etmemiş, bu yüzden Viyana muhasarası sırasında da gönülsüz davranmışlardı. Nitekim daha Budin'de iken yeniçeriler İbrahim Paşa'yı bir kilisede sıkıştırıp bahşiş talep etmişler, istekleri kabul görünceye kadar paşayı da kiliseden çıkarmamışlar, sonra kendilerine söz verilince onu bırakmışlardı[320]. 14 Ekim 1529'da son hücumun yapılacağı orduya duyruldu. Başarı gösterecek olanlara terakki ve mansıb vaadinde bulunuldu. Bizzat Sultan Süleyman ata binip lağım sonucu oluşan gedikleri dolaştı, "tamam makbulleri olup paşaya çokluk istihsan eylediler"[321]. Fakat bütün çabalara rağmen bu son genel hücumda da başarı kazanılamadı. Halbuki birçok gedik açılmış, hatta Avusturyalıların önde gelen kumandanları Nicholas de Salm da ağır yaralanmıştı. Bu hücum I. Viyana kuşatmasının son taaruzu oldu ve padişah, sadrazam ve vezirlerin de mütalaasını alarak muhasaranın kaldırılmasını emretti. 15 Ekim'de çadırlar toplandı ve Osmanlı ordusu geri dönüş hazırlıklarına başladı[322].

On yedi gün süren kuşatma aslında burayı doğrudan hedeflemeyen padişahın emriyle kaldırılmış oluyordu. Osmanlı Sefer Ruznâmelerinde ve kroniklerinde kuşatmanın kaldırılması, Ferdinand'ın şehirde bulunmadığının anlaşılması ve Viyanalılar'ın aman dilemelerine bağlanır. Esasen burası alınsa bile Budin örneğinde olduğu gibi elde tutulamayacağı bilindiği için Sultan Süleyman kötü hava şartlarının da etkisiyle fazla oyalanmanın anlamsız olacağı konusundaki görüşlere itibar etmiş olmalıdır. Sefer Ruznâmesi ilginç şekilde kaleye aman verilme meselesini şöyle nakleder:

> Beç'den dönülüp İstanbul canibine müteveccih olundu ve şehre karîb

[319] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 573-574.

[320] Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 268. Sefer Ruznâmesi'nde de aynı olay anlatılır. Budin'in teslimi sırasında vuku bulan bu hadisede taşkın yeniçerilerin paşanın yanında na-makul sözler sarfettikleri, sekbanbaşının başını yardıkları, bazı ileri gelenleri de taşladıkları belirtilir (*Münşeat*, I, s. 571).

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 574.

[322] Muhasaranın ayrıntıları çok önceden beri ele alınmıştır. Hammer özellikle muhasara ile ilgili ilk ayrıntılı çalışmayı gerçekleştirmiştir: *Wien's erste aufgehobene türkische Belagerung*, Pest 1829. Osmanlı kroniklerinde kuşatma safahatı önemsizleştirilir ve fazla ayrıntı bulunmaz: Celalzâde, *Tabakat*, s. 259-260; Bostan, *Süleymanname*, 114b-115a; Lutfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 267-268. XVII. yy. tarihçilerinden Peçuylu, bu eksikliği Macar tarihlerindeki bilgileri ekleyerek tamamlar: *Tarih*, I, s. 135-151.

> konuldu ve Divân olup cemi beylere hil'at giydirilip cümle el öptüler ve İbrahim Paşa hazretlerine bir murassa kılıç ve dört kaftan ve beş kise akçe ve sâir paşalara ikişer kaftan verildi ve kal'adan bir kâfir gelip kal'ada olan beylerin ve sâir halkın itâ'ati haberin getirdi, anlar canibinden aman diledi. Padişah dahi kabul edip aman verdi ve Beç kal'asından tutulmuş ne kadar kâfir var ise koyuverdiler ve kal'ada olan Müslüman tutsaklardan kâfir dahi üç neferin salıverdi[323].

Bu bilgiyi anlamlandırmak hayli güçtür. Zira yine bizzat bu ruznâme yazarı, kuşatmayı kaldırmakla uğraşan ve geri dönüş için hareket eden Osmanlı birliklerinin üzerine kaleden sürekli şekilde top ve tüfek ateşi açıldığını bildirir. Resmi bir kaynak olmak itibarıyla ruznâme yazarı kâtibin meseleyi bu şekilde aktarması, bir bahane üretmekten ziyade farklı bir açıklama yapma düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.

Öyle anlaşılıyor ki bu kuşatmayı bir gövde gösterisine dönüştüren Sultan Süleyman bu kadarını maksadına ulaşmakta yeterli görerek 16 Ekim'de Budin istikametine doğru harekete geçti, yağmur ve kar yağışı altında, batak hale gelmiş yollardan zorlukla ilerleyerek 9 gün sonra oraya vardı. Burada Zapolya tarafından karşılanan padişah, Budin'de fazla eğlenmeyerek 16 Aralık'da İstanbul'a vasıl oldu. Osmanlı temsilcisi olarak Gritti, bir yeniçeri birliği ile Budin'de bırakıldı. Sefer Ruznâmesi'nde Budin'den ayrıldıktan sonra İbrahim Paşa'nın at üstünde beyleri toplayıp kralların giydiği koronayı yani tacı getirttiği, "Anuşervan zamanından beri kalmış taçlar diye" beylere gösterdiği, ardından krala tacı giydirmek için Venedik Beyi oğlunun (Gritti) ve Pirin Petri (Perényi Péter) ile kuşatma sırasında gelip Osmanlılara iltihak eden önemli şahsiyetlerden Erşek'in (Estergon başpiskoposu Pál Várdy) Budin'e yollandıkları belirtilir[324]. Mohaç savaşına katıldığı bilinen Perényi Péter (ö.1548), Vişegrad'daki Macar krallık tacının (Macaristan'ın simgesi Aziz Stefan tacı) muhafızıydı[325]. Savaştan sonra Ferdinand'ın yanında yer almıştı ve Ferdinand'ın taç giyme töreninin akabinde taç tekrar Vişegrad'a getirilmişti. Şimdi bu taç onun vasıtasıyla Osmanlı karargâhına ulaştırılmış ve ardından Zapolya'nın krallığı-

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 574.

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 572; Keza Celalzâde, *Tabakat*, s. 263.

P. Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti", s. 60.

nın bir göstergesi olarak ona yollanmıştı. Osmanlı kaynakları Perényi'nin İbrahim Paşa'nın marifetiyle hapisten kurtarıldığını yazarlar[326]. Ayrıca Zapolya'nın tacının Osmanlılar tarafından garanti altına alınmasının da sembolik bir ifadesi söz konusuydu. Nitekim Zapolya yıllık haraç verecek ve himaye görecekti. Bu arada Türk akıncıları, Alpleri aşarak Almanya'ya girmişler, Bavyera'da Regensburg veya Ratisbonn'a ve Bohemya'da Brünn şehrine kadar uzanarak, hayli tahribat yapmışlar ve birçok esirle geri dönmüşler; bu şekilde Osmanlı ordusunu arkadan gelebilecek tehlikelere karşı teminat altına almışlardı.

Muhasara sırasında takriben 10.000'e yakın kayıp veren Osmanlı ordusu, 17 gün tazyik ettiği Viyana surları önlerinde başarısız kalarak geri dönmüştü. Ancak bu muvaffakiyetsizlik dönemin Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı askerinin savaş gücünden ziyade hava şartlarından, büyük çaplı bir muhasara için gerekli teknik malzemenin yetersizliğinden, erzak ve mühimmat kifayetsizliğinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim Celalzâde, bu memleketin kışının çok şiddetli olduğunu ve sürekli yağışların askere göz açtırmadığını yazar. Ayrıca ana hedefin Viyana'nın muhasarası olmadığı ve Ferdinand ile bir meydan muharebesi yapmak amacı güdüldüğü için de büyük ve müessir muhasara toplarıyla sair teknik malzemenin getirilmemiş olduğu da belirtilir. Buna yukarıda temas edildiği gibi yeniçerilerin isteksizlikleri de eklenir. Aslında Sultan Süleyman'ın ve kurmaylarının bütün bu belirtilenlerin de ötesinde harekât alanı ve savaş destek kapasitesini düşünerek buraya kadar ilerlemeyi yeterli görmüş olma ihtimali yüksektir. Bahsedildiği gibi zaten şehir elde edilseydi bile akıbeti daha önce alınan/girilen Budin'den farksız olmayacak ve Osmanlılar burayı belki de tahrip edip çekileceklerdi. Bunu coğrafi kopukluk ve ana dayanak noktalarından uzaklık gibi çok önemli stratejik endişelerle birlikte okumak -başarı ve başarısızlık yaklaşımlarının da ötesinde- daha gerçekçi bir zemin sağlar. Osmanlı kurmaylarının bu sefer ile Macaristan'ı önceledikleri ve burayı askeri açıdan yeni bir ileri karakol haline getirme yolunda önemli bir adım attıkları söylenebilir. Bir ölçüde Avrupa'da yayılmalarının nihai hattını da belirlemiş olmalıdırlar. Gerçekten de Macaristan'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlar; Avusturya ve Kuzey Macaristan hayli tahrip olunduğu için karşı saldırı ihtimali kalmamış ve nihayet Macaristan'ın kuzey ve batı sınır bölge-

[326] *Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi*, s. 141.

leri haricindeki yerlerde müstakil bir yönetim tesis edilerek arzu edildiği gibi büyük güçler arasında bir tampon bölge adeta "ihdas" edilmiş görünmektedir.

Viyana'nın düşmemesi ve dolayısıyla kale önlerindeki başarısızlık, V. Karl ve müttefiklerinde yeni ümitler de uyandırmış, imparator müttefikleri ile daha sağlam bir dayanışma içine girmeyi kararlaştırmıştı. Bu sebeple Venedik'i de ittifakı içinde görmek istedi, ancak Venedikliler imparator ile ittifaka girmeyi, Osmanlıların husumetini çekmemek için uygun görmediler ve hatta onlarla yeni bir muahede imzaladılar. Bu arada Zapolya da ikiyüzlü siyaset içinde bulunan Venediklilerin tesiriyle Lehistan Kralı Sigismund ile birlikte üzerindeki "hain" damgasını silmek için V. Karl ve Ferdinand ile anlaşmak istediyse de bu gerçekleşmedi.

Osmanlı ordusunun Viyana kuşatması aslında Avrupa'da büyük heyecana yol açmıştı. Genel hava bütün Hristiyanlığın büyük bir tehlike altında olduğu yolunda idi. Hatta Protestan hareketinin lideri Luther, başlangıçta Türklere olumlu bakarken bu tarihten sonra onları Hristiyanlığın baş düşmanı olarak ilan etti. *Türklere karşı savaşmak, Türk kamçısıyla günahlarımızın cezasını veren Tanrı'ya karşı gelmek gibidir* diyen Luther, "Türklere Karşı Savaş Hakkında" adlı bir eser kaleme alarak Hristiyanların vaktiyle şiddetle karşı çıktığı V. Karl'ın yanında toplanmasını ve Türklere karşı amansız bir savaş verilmesini istiyordu. Aslında Türkleri Deccal olarak gördüğü için önceki ve sonraki fikirleri arasındaki çelişkiyi bir ölçüde bertaraf edebilirdi. Deccale karşı koymak kabul edilebilir bir sebep sayılabilirdi. Deccal'in ordusu olan Türk ordusuna direnmek bir yurttaşlık vazifesiydi ama Hristiyanlık görevi değildi. Kendi düzenini, evini ve ailesini korumak için Türklere karşı savaşmakta herhangi bir beis yoktu. Bununla beraber bunu sırf inanç için, Kutsal kitabı savunmak için yahut da Haçlı seferi ruhuyla yapmak doğru olmazdı. Çünkü Haçlı seferi Tanrı'ya başkaldırmak anlamına geliyordu, İsa'nın mesajına aykırıydı. Bu görüşleriyle Speyer meclisindeki toplantıda Protestan prenslerin Arşidük Ferdinand'ın yanında savaşmalarına izin veriyordu. Zira Türkler Ren nehrine kadar bütün Almanya'yı ele geçirirlerse, Katolik veya Protestan bütün Hristiyanlık için büyük bir tehlike haline gelebilirlerdi. Söylentiye göre kendisiyle ilgilenen ve hakkında bilgi alan Sultan Süleyman'ın: *Keşke daha genç olsaydı ve benim hi-mayem altına girseydi* şeklindeki sözlerini işitince, iç çekip haç çıkararak alaycı bir tavırla: *Tanrı beni bu geniş gönüllü velinimetten korusun!* demişti. Bununla

beraber aslında imparatorluğa karşı olan bu Türk baskısı hem Fransa'yı hem de Protestanları hayli rahatlatmıştı. Protestan prensler kendi güçlerini dini inançlarıyla beraber imparatorluk içinde kabul ettirmiş oluyorlardı. Protestan inancının yayılması için böylece iyi bir adım atılmıştı[327].

Öte yandan Fransa kralı Osmanlı orduları Macaristan'da iken imparatorla anlaşma imzalamıştı (13 Ağustos 1529). Protestanlar ise Osmanlıların, Habsburg imparatorluğuna yönelik hareketi dolayısıyla V. Karl tarafından Türklere karşı yardım beklentisi sebebiyle kendi varlıklarını ona kabul ettirme imkânı bulmuşlardı. Ancak Fransa, oluşan yeni atmosferde Türklerle irtibatını gizledi, kendisini temize çıkarmak için Osmanlı karşıtı Hristiyan ittifakına katıldı. Bunun sadece görünüşü kurtarmak üzere olduğu, daha sonra anlaşılacaktı. Sultan Süleyman muhtemelen batıdaki bütün bu gelişmelerden haberdardı. Hatta kendisine Luther'in faaliyetleriyle ilgili de raporlar geliyordu[328]. Macaristan defterini henüz kapatmamıştı, ama kendisiyle rekabet halinde olan İmparator V. Karl ile Avrupa'nın en büyüğü kim sualine cevap verebilecek bir boy ölçüşmeye de neredeyse hazır gibiydi.

Sultana İmparator Gerek: Üçüncü Macaristan Seferi ve V. Karl Üzerine Hareket (1532)

İstanbul'a dönen Sultan Süleyman, öncelikle kışı sarayında geçirme kararı almış, ardından Ösek kalesinin tamiriyle Sirem bölgesinin tam anlamıyla muhafazası emrini vermiş, 3000 muhafız ve gereken savaş aletleri yollanmıştı. Rumeli beylerbeyliğini Behram Paşa'ya ihsan ederken onun makamı olan Anadolu beylerbeyliğini Rum beylerbeyi Yakup Paşa'ya, Rum beylerbeyliğini ise donanma kaptanı Mustafa Paşa'ya, kaptanlığı Silistre beyi Mehmed'e vermişti[329]. Bu mühim işleri tamamlar tamamlamaz da bir ölçüde Viyana önlerindeki başarısızlığın izlerini silmek için haftalarca süren şenliklerle oğulları Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğünlerini yaptırdı. Haziran 1530'da

Genel olarak bk. S. S. Fisher-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestanism 1511-1555*, Cambridge 1959; Zienkeisen, II, s. 481-483. Ayrıca bk. Adam S. Francisco, *Martin Luther and Islam. A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics*, Leiden: Brill 2007.

[328] Mesela bk. C. Isom-Verhaaren, "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestant Challenge to the Power of Charles V", *Turcica*, XXVIII (1996), s. 299-318.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 163b.

Atmeydanı'nda başlayan törenler onun halk nezdindeki ihtişamını güçlendirecek bir meşruiyet aracı olacaktı. Kazanılan zaferlerin nişaneleri meydanda sergilenmiş, ele geçirilen büyük çadırlar, eşyalar ve Budin'den getirtilen heykeller sıralanmıştı. Dönemin tarihçilerinden Spandunis bu vesile ile Sultan Süleyman'ın aldığı ganimetlerle sarayını doldurduğuna, İtalyan tarzı masa ve iskemle kullanmaya başladığına işaret eder. Hatta "Hristiyanlar" gibi masa kullanımının Sultan Süleyman'ın bu seferi sonucu muhtemelen sarayda yaygınlık kazandığından bile dem vurur[330]. Bu doğruysa o vakit Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın Macar sarayında ikametleri sırasında bu alışkanlığı kazanmış oldukları düşünülebilir. Spandunis'in ziyafetlerde sofrada kutlama yapma, masa ve iskemle kullanma modasının başlamasıyla alakalı bilgisi, bu durumda ilk görünür uygulamanın düğün törenleri sırasında gerçekleştiğini hatıra getirir. Eğer bunlar doğruysa "sünnete aykırı" mütalaa edilebilecek olan bu âdetin çok sürmediği, daha muhafazakar düşüncelerle kaldırıldığı söylenebilir.

Sefer Öncesi İhtişam Gösterileri: Düzenlenen düğüne bütün devlet erkânı katıldığı gibi vasal ülkelerin hükümdarlarına da davetiyeler çıkarılmıştı. Venedik'e yollanan davetiyelerden birinin tercümesini bizzat Spandunis yapmıştı[331]. Bu muhteşem törenlerin aynı zamanda saltanatın onuncu yılına denk düşürülmesi dikkat çekicidir. Böylece Sultan Süleyman'ın kendi tahta çıkışından sonraki ilk büyük çaplı gösterisi gerçekleşecekti. Bir bakıma Sultan Süleyman batıdaki çağdaşları imparator ve krallar gibi kendi şaşaasını burada alışıldık mutantan gösterilerle tanımlamaya çalışıyordu. Nitekim iki sene sonra üzerine yürüyeceği Habsburg İmparatoru V. Karl, sonunda Bologna'da düzenlenen büyük bir törenle Papa'nın elinden İmparatorluk tacını giymişti. Bu muazzam törenden neredeyse dört ay sonra da Sultan Süleyman belki de buna kendi kudretini herkese gösteren ilginç bir cevap veriyordu. İlişkilerin yüksek olduğu bazı Batılı devletlere yollanan davetiyelerin, bu rekabetle alakası olma ihtimali bazı araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir.

Sünnet merasimi 27 Haziran 1530'da başlamıştı[332]. 10 Temmuz'da şehzadeler ata bindirilmiş olarak tören alanına getirilmişti. Onları gören bazı yabancı

330 T. Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, s. 106, 134.

Osmanlı Sultanları, s. 107.

K. Şahin, "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance", *The American American Historical Review*, 123/2 (2018), s. 463-492.

gözlemciler bu sahneden etkilenmiş olarak şehzadeler hakkında bilgi verirler: İlki şehzade Mustafa'dır, 12 yaşındadır ve limoni renkte iç gömlek giymiştir ve üstünde kırmızı kadife kaftan vardır. Altın işlemeli kılıcı yanındadır ve başına işlemeli bir sarık takmıştır. Mehmed, 8 yaşındadır, kıyafeti kardeşininki gibidir. Şehzade Selim 6 yaşındadır, limoni renkte gömleği ve altın renkli kaftanı vardır. Hepsi de beyaz tenli, sarışın, güzel çocuklardır. İkisinin annesi (Hürrem) padişahın gözdesidir. Devlet erkânı sıra sıra onların önünden geçip selamlama törenini icra etmişlerdir, onlar da selama karşılık vermiştir. Sonra İbrahim Paşa şehzadelere sünnet olana kadar kalacakları yere, babalarının yanına kadar eşlik eder. Sünnetin bir hafta sonra Perşembe günü yapılacağı duyurulur. Bu arada havai fişekler atılır, ışık oyunları yapılır. Sonra türlü şenlikler sürer, özellikle yeniçerilerin savaş oyunları hayranlık uyandırmıştır, padişah bunları gururla seyretmektedir. Halk hınca hınç meydanı doldurmuştur, günde 10.000 kişiye yemek çıkmaktadır[333].

Yapılan merasim, eğlence ve gösteriler ile ilgili Celalzâde Mustafa Çelebi ayrıntılı bilgiler verir[334] ve yabancı gözlemcilerin raporlarını tamamlar. Bütün bu anlatılanlar merasimin, sade bir sünnet töreni olmaktan tamamen çıktığını ve bir nevi "imparatorluk gösterisine" dönüştüğünü düşündürür. Sultan Süleyman'ın bunu özellikle düzenlettiği ve şaşaalı olmasına hususi bir önem verdiği, yapılan hazırlıkları yakından takip ettiği söylenebilir. Celalzâde'nin nakline göre, Sultan Süleyman vezirleri Ayas Paşa ve Kasım Paşa'nın refakatinde saraydan çıkarak Atmeydanı'na gelmiş, önceden hazırlanan ihtişamlı ve değerli mücevheratla süslü tahtına oturmuştu. Etrafında bütün yüksek dereceli devlet erkânı vardı. Tahtın yakınlarına kazanılan zaferlerde elde edilen önemli semboller yerleştirilmişti. Vaktiyle Fatih Sultan Mehmed tarafından mağlubiyete uğratılan Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan'ın ve Sultan Selim tarafından Mercidabık'da ele geçirilen Memlük Sultanı Kansav Gavri'nin otakları en dikkat çekici olanlarıydı. Onlara Budin sarayından getirilen heykeller ade-

Venedik elçisinin ayrıntılı tasviri: Nevin Özkan, *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, Ankara 2004, s. 96-98.

Tabakat, s. 265-278. Hazine Ruznamçe defterinde düğün münasebetiyle verilen in'amların kayıtları Zilhicce 936'da (27 Temmuz- 25 Ağustos) başlar. İlgili kayıtlar da geçen ifade "der-urs-ı mübârek" şeklindedir. Sünnet anlamına gelen "hiten" tabiri geçmez: BA, KK, nr. 1764, s. 114-116 (Bu defterdeki kayıtlar sayfaların çok silik olması ve rutubetten etkilenmesi sebebiyle tam anlamıyla okunamamaktadır).

ta nazire yapıyordu. Sultan Süleyman'ın bir tarafında vezirleri İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Kasım Paşa, Rumeli beylerbeyi Behram Paşa ve Anadolu beylerbeyi Yakub Paşa, Hocası Hayreddin, Kazaskerler, Kırım hanının oğlu oturuyordu. Sol cenahta ise mütekait veziriazam Pîrî Paşa, Zeynel Paşa, kadim Akkoyunlu ümerasından Ferruhşad Bey, Bayındırlı (Akkoyunlular'dan) Murad Bey, Memlük sultanı Gavri'nin oğlu Muhammed Bey, Dulkadırlı Latif Bey yer alıyordu. Trabzon sancakbeyi İskender Paşa da davet edilenler arasındaydı. Bu düzen bir bakıma Divân protokolünü hatırlatıyordu. Yabancı misyona ayrılmış locada Venedik docunun temsilcisi sıfatıyla Alvise Gritti, Venedik elçiliği heyeti (Mocenigo, Bernardo, Zen), Macar kralı Zapolya'nın temsilcisi olarak Hieronymus Laczky yerini almıştı, İstanbul'daki yabancı misyon görevlileri de onlara katılmıştı. Merasime Doğu Anadolu'dan Ekrad beylerinin önde gelenleri de davet edilmişti. Fakat bunlar törenlere yetişememişlerdi. Bu sebeple İbrahim Paşa'ya onlarla özel olarak ilgilenmesi emri verildi. İbrahim Paşa bu beyleri kendi sarayında ağırladı, "ihtiram ve lütufta" bulundu[335].

Bununla beraber şehnameci Seyyid Lokman, geniş yer verdiği bu sünnet düğünü için emekli vezirlerden Pîrî ve Zeynel Paşalar ile fiili olarak görev yapmakta olan Anadolu beylerbeyi Yakub Paşa ve Trabzon sancakbeyi İskender Paşa dışında hiçbir ümera ve hâkimin bizzat gelmesine izin verilmediğini, sadece adamları vasıtasıyla hediyelerini gönderebileceklerinin tembihlendiğini, amacın halka ağır gelmemesi için sade bir tören icrası olduğunu, ama alınan tedbirlerle "tenhaca" bir tören beklenirken büyük kalabalıkların biriktiğini, Üsküdar, Galata, Eyüb'te bütün odaların dolup taştığını, izdihamdan neredeyse basılacak toprağın bile görünmediğini mübalağalı şekilde beyan eder. O kadar çok insan toplanmıştır ki bazı sipahi grupları ek tedbir olarak çadır kurmak zorunda bile kalmıştır. Lokman'a göre bu törenler bizzat padişahın: "min ba'd şehzadelerimizin hitanları erişip bu eyyamdan evvel bahar-ı huceste-âsâra dek tedarük-i sûr görülmek lâzım olmuşdur" şeklindeki fermanı üzerine başlatılmıştır[336].

"Eyyâm-ı sûr-ı hümâyûna erişemeyip, ri'âyetleri lâzım olmağın İbrahim Paşa sa'adet-hânelerinde cem'iyyet-i âlî edip ... ümera-yı Ekrâdı ziyâfet eylediler" (*Tabakat*, s. 278). Bunlardan Çemişkezek beyi Hüseyin ve Soranî Mehmed Bey'e padişah tarafından da in'amlar verildi: BA, KK, nr. 1764, s. 114.

Hüner-nâme (Eroğlu), s. 244-270 (113a-126b).

Sultan Süleyman ayrıca bu gibi düğünlerin ayrılmaz bir başka parçası olarak önde gelen ulemayı toplayıp onlarla da bir meclis oluşturmuş ve türlü meseleler konuşulmuş, ilmi sohbetler yapılmıştı. Çağrılanların başında Şeyhülislam Kemalpaşazade ile hocası Hayreddin Efendi geliyordu. Anadolu kazaskeri Kadri Efendi, Rumeli kazaskeri Fenarizâde Muhyiddin Efendi hazır bulunmuştu. Düzenlenen bu ilmi sohbetin konusu "sûre-i Fâtiha-i şerîfe" tefsiri oldu. Derin bir tartışma husule geldi. Öğle saatlerinden akşama kadar uzayan karşılıklı müzakereler çok yüksek mertebeye ulaşmış, bazıları bunları anlamakta zorlanmıştı. Hatta ulemadan Süleyman Halife, "fer'-i ulûma adem-i ittilâ'ı" olduğu için nutku tutulmuş, evine gittiğinde hicabından dolayı o gece vefatı vuku bulmuştu[337]. Celalzâde'nin bu ek bilgisi, muhtemelen bu hadiseyi Süleyman'ın ilmî meclislerinin ne kadar yüksek seviyede olduğunu göstermeye yönelik bir örnek olarak vermek istemesi şeklinde okunabilir.

Yine bu sırada bir protokol değişikliği de gündeme gelmişti. Bu durum tamamen İbrahim Paşa'nın yönlendirmesi sonucuydu. Ulema biyografisi yazarı Nev'izâde Atâî, ulema meclisinde padişahın sağ tarafında Şeyhülislam İbn Kemal ile Anadolu kazaskeri Kadri Efendi'nin sol yanında ise Hoca Hayreddin ile Rumeli kazaskeri Muhyiddin Efendi'nin oturduğunu, diğer ulemanın padişahın karşısında yerlerini aldıklarını, bir günün devretmesi gibi saat hesabı üzere 24 ulemanın toplandığını belirtirken İbrahim Paşa'nın çok önemli bir iş yapıp protokolü ulemaya hürmeten değiştirdiğinden övgüyle söz eder. İbrahim Paşa kendisinin sağda ilk sıradaki yerini Sultan Süleyman'ın bizzat iznini de alarak İbn Kemal'e bırakmıştır ve onun bu mevkii artık sabit hale gelmiştir. Hoca Efendi önceleri sağda iken şimdi sola ilk sıraya konmuştur[338]. Bu geç tarihli anlatım ulemanın ümeraya karşı olan üstünlüğünü vurgulamaya yönelik, bir ölçüde yazarın kendi zamanına da mesaj veren bir anlayışı yansıtmaktadır.

Bu vesileyle Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan ile de törenler sırasında resmen nikâh kıymış olmasının ihtimal dâhilinde olduğu düşünülebilir. Nitekim tarihsiz bir mektupta Cenovalı banka temsilcisi, şehirde fevkalade bir

Celalzâde, *Tabakat*, s. 276. Lokman bu mecliste hilafet ile ilgili ayetin risaleler yazılarak tartışıldığını belirtir (*Hüner-nâme*, s. 265-266; metin 120b-121a). Bunun bir karıştırma mahsulü olma ihtimali yüksektir.

[338] *Hadâiku'l-Hakaik Fi Tekmileti'ş-Şakaik*, haz. S. Donuk, İstanbul 2017, I, s. 445. Burada sünnet töreni geniş şekilde tafsil edilir: s. 445-446.

törenin yaşandığını Sultan Süleyman'ın Roksalan adlı Rus köle kadını imparatoriçe olarak aldığını, sarayda düzenlenen törenin At Meydanı'nda halka açık şenliklerle sürdüğünü, Hürrem Sultan ve nedimeleri için kafesle bölünmüş büyük bir tribün kurulmuş olduğunu, türlü gösterilerin seyredildiğini not eder[339]. Öte yandan sarayda Mahidevran ve Hafsa Sultan hizipleri yüzünden Hürrem Sultan ile olan nikâhın 1534'ten biraz önceye denk düştüğü yolunda fikirler, Venedik elçisi Daniello De Ludovisi'nin Venedik senatosunda okuduğu 3 Haziran 1534 tarihli raporundaki bir bilgiden kaynaklanır[340]. Burada elçi herhangi bir evlilik töreninden değil yalnızca sultanın Türk geleneklerine göre onunla evlenmiş olduğundan söz eder. Bundan dolayı evliliğin Hafsa Sultan'ın vefatından (Mart 1534) biraz önceye veya sonraya denk düştüğü yolunda görüşler ifade edilmiştir[341]. Dönemi anlatan kaynaklar bu tarihlerde müstakil olarak böyle bir mutantan evlilik merasiminden bahsetmezler. Buna karşılık Cenovalı banka temsilcisinin tasviri, Osmanlı tarihçilerinin de etraflı şekilde aktardıkları 1530'daki sünnet törenleriyle eşleşir. Bu durum Hürrem Sultan'ın oğullarının sünneti sırasında aynı zamanda sarayda sultan ile nikâhlarının kıyıldığını düşündürebilir. Bu hadiseden dönemin tarihçilerinin bahsetmemeleri ise edeben açık şekilde yazmama adetlerinden ve bunun yerine sünnet tantanasının öne çıkarılmasından kaynaklanmış olabilir. Tabii ki aynı endişeler kulağı delik halk ve temsilciler için geçerli değildir. Kaynaklarda bahsedilen diğer kutlamalar ise Irakeyn seferi dönüşünde (1535) yapılmışsa da bu husus bir iki cümle ile geçiştirilir, ama yine hiçbir kaynakta evlilik ile ilgili bilgi bulunmaz.

339 Bu rapordan alıntılar ilk kez G. Young (*Constantinople depuis les origins jasqu'a nos jours*, Paris 1934, s. 178) ve ondan naklen B. Miller (*Beyond the Sublime Porte*, Oxford 1931, s. 93-94) tarafından verilmiştir. Bunlara atfen ayrıca bk. L. Peirce, *Harem-i Hümayun*, trc. A. Berktay, İstanbul 1996, s. 82. Bu tarihsiz rapor A. Fisher tarafından 1534 olarak tanımlanır: "The Life and Family of Süleyman I", *Süleyman the Second and His Time*, ed. H. İnalcık-C. Kafadar, İstanbul 1993, s. 10-11.

340 *Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanuni*, s. 112.

Tartışma için bk. L. Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 82-83. Peirce bu olayı önce müphem bırakırsa da ardından Hafsa Sultan'ın vefatından iki ay sonra Mayıs 1534'te gerçekleşmiş olabileceği kanaatini ileri sürer: *Hürrem Sultan*, s. 135. Daha sonra Cenova bankasının temsilcisinin raporunu 1536'ya taşıyarak nikâhın 1534'te kıyıldığını, düğünün ise 1536'da İran seferinden dönüşünün hemen akabinde gerçekleştiğini bildirir (*Hürrem Sultan*, s. 170). Ancak bu hususta hiçbir Osmanlı kaynağına atıf yapılmadığı gibi mevcut kronikler bundan zaten bahsetmemektedirler.

İleride Hafsa Sultan ve Mahidevran meselesine temas edileceği için burada bu konuyu bırakarak, Hürrem Sultan'ın o sıradaki vaziyetine temas edersek, artık onun bu evlilik öncesi hürriyetini elde ettiği, efendisi tarafından azad belgesiyle ödüllendirildiği ve ardından da nikâhın kıyıldığı söylenebilir. Resmi nikâh hukuki olarak birtakım gereklilikleri öngörüyordu. Herşeyden önce evlilik akti için mehir belirlenmesi lazımdı, üstelik nikâhın şahitler huzurunda kıyılması elzemdi. Bunun için en yetkin ulemanın devreye girdiği belki de padişahın emektar ve yaşlı hocası Hayreddin'in ön ayak olduğu düşünülebilir[342]. Hoca Hayreddin ilmiye çevrelerinde çok tanınmış ve birçok adı bilinen âlimin de hocası olmuş, nüfuzlu bir şahsiyetti. Kendisinden icazet alan talebelerinin çoğu önemli görevlere gelmişlerdi. Bir ölçüde onun yanında yetişmek ve mensup olmak ilmiye derecelerini katetmekte etkili bir referans oluşturuyordu[343]. Bunda şüphesiz Sultan Süleyman'ın hocasına karşı duyduğu sonsuz hürmetin payı yok değildi. Eğer gerçekleştirilen muhteşem törenler sırasında nikâh işi de araya eklenmişse bunda Hoca Hayreddin'in önemli rolü olması muhtemel gözükür. Aslında hukuki prosedür bizzat nikâhta bulunmayı gerektirmediği için önde gelen vezirlerin vekaletiyle tören gerçekleştirilebilirdi. Üstelik başka örneklerde olduğu gibi nikâhın sünnet töreniyle birleştirilmiş olmasında herhangi bir sakınca yoktu. Ancak yine de bu hususta kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Nikâh meselesinin, aile içi rekabetin Hafsa Sultan'ın vefatı vesilesiyle farklı bir seyir kazanacağı dönemde gündeme gelmiş olabileceğine dair görüşler de mevcuttur ki buna ilerleyen sayfalarda ayrıca temas edilecektir.

Kısaca her ne olursa olsun artık Hürrem Sultan, Sultan Süleyman'a çocuk vermiş bir cariye/köle değil hür bir hanım sultan konumunu kazanmıştı. Bu duruma Osmanlı tarihinde hemen hemen ilk defa rastlanıyordu. Sultan Süleyman kendisine oğullar veren Hürrem ile olan bağını iyice takviye etmiş; Hürrem de artık haremde ve sarayda hayli nüfuzlu hale gelmişti. Bunun kısa bir süre sonra onunla İbrahim Paşa arasında bir çekişmeye yol açacağı açıktı.

Sultan Süleyman yaşlı hocasının halini Irakeyn seferi sırasında bile merak etmiş, Hürrem Sultan da mektubunda ona özel bir yer ayırarak durumundan Sultan Süleyman'ı haberdar etmişti: "heman bir meyyittir ne ölü ve ne diri öylece yatar... hâlini Allah'dan başka kimse bilmez" (TSMA, nr. E. 753/36 [6056/1]; Ç. Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950, s. 40). Hoca Hayreddin bundan epeyi sonra 10 Aralık 1543'te vefat edecektir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 75.

Mesela Ataî'nin eserinde dönemin müderris ve kadıları içinde onun talebesi olmuş kimseler için bk. *Hadâik*, II, indeks.

Sultan Süleyman için de zor günler başlıyordu. Yakın dostu ve "kader" arkadaşı İbrahim ile çok sevdiği ve bağlandığı hanımı Hürrem Sultan arasında kalmıştı. Tercihini bundan altı yıl kadar sonra sadece Hürrem Sultan lehine yapacaktı. Bu arada 1530 şenlikleri sırasına Hürrem Sultan Şehzade Cihangir'e hamileydi, zira kaynaklara göre Cihangir 937'de (1531) doğmuştu[344].

Sultan Süleyman kamuoyunda pek başarılı karşılanmayan Viyana seferinin yarattığı hayal kırıklığını gidermek için bu sünnet düğününü "öncelemiş" görünüyordu. Aslında sefer başarısız olmamıştı, Viyana'nın kuşatmasından ayrılışın yine de halk gözünde farklı bir algıya yol açacağını düşünüyordu. Hem yaşları gelen oğullarını sünnet ettirmek ve hem de bu vesile ile tıpkı yakın arkadaşı İbrahim Paşa gibi dini vecibeye bağlılığını göstermek üzere meşru evlilik yapmak kararını vermiş olabilir. Dönemin Osmanlı kaynakları müşahit sıfatıyla bu üç hafta süren düğünü safha safha anlatırlar. Bu törenler 1524'te İbrahim Paşa'nın düğün merasimleriyle benzer özelliği haizdi. Hatta rivayete göre Sultan Süleyman İbrahim Paşa'ya kendi düğünü ile bu merasimin hangisinin daha muhteşem olduğunu sorması üzerine: "Elbette benimki daha ihtişamlı oldu, çünkü benim düğünümü bizzat Mekke ve Medine, Mısır, Budin ve Şam sultanı şereflendirdi, ama senin düğününe o rütbeden kimse gelmedi" cevabını vermişti[345].

Sultan Süleyman bu muhteşem törenlerin hemen akabinde 19 Temmuz'da İstanbul'dan ayrılıp Bursa'ya gitti, Uludağ'a çıktı ve etrafı gezdi, orada biraz vakit geçirdikten sonra Ekim ayı başında payitahtına döndü. Bu neredeyse üç ayı aşan Bursa günlerinde yanında kimler olduğu ve ne gibi faaliyetlerde bulunduğu hakkında bilgiler yetersizdir. Muhtemelen kadim atalarının yurdunu dolaşmış,

[344] Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 254.

Solakzade Yahya Bey'den nakille bu rivayeti anlatır: *Senin düğünün ile benim düğünüm nicedir, kangısı mükelleftir nice anlarsın* dediklerinde İbrahim Paşa cevabında Padişah-ı cihana küstahâne: *Benim düğünüm kadirdür, Âdem'den bu deme gelinceye değin görülmüş değildir, ne olmuşdur ve ne dahi olacaktır* deyü mutâyebe yüzünden cevab vericek, şehriyar-ı âlemgîr bu takdirden nev'an infiâl-pezîr olup eyitmişler ki: *İbrahim da'vaya ma'nâ âşıka nişân gerek senin düğünün bizim düğünümüzden âli olduğuna delilin nedir* dediklerinde İbrahim Paşa eyitmiş ki: *Padişahım benim düğünümü bizzat Mekke ve Medine ve sedd-i sedîd-i İslâm olan Budin ve Mısır ve Şam padişahı Süleyman-ı zamân ve halîfe-i bülend-âsitân ve süreyyâ-mekân hazretleri teşrif buyurdular, amma senin düğününe ol rütbede kimse gelmek vâki' oldu mu?* dediklerinde padişah-ı kâmkâr bî-ihtiyâr: İbrahim sana *hezâr-tahsîn ve âferin ki bizi bu te'vîlin ile ilzâm ettin* (*Tarih*, I, s. 478).

avlanmış ve türbeleri ziyaret etmiştir. O sırada İstanbul'da görülecek işleri için payitahta gelmiş olan Gazzî adlı bir seyyah, bütün devlet erkânını padişahın çocuklarının sünnet düğünüyle meşgul olarak bulmuş, bu yüzden kimseyle görüşme fırsatı yakalayamamıştı. Tam da şenlikler bittiğinde Sultan Süleyman'ın birden Bursa'ya gittiğini işitmiş, bu da işlerinin gecikmesine yol açmıştı. Padişahın dönüşü Muharrem ayını bulmuştu. Ancak o yokken İstanbul'da veba hastalığı yaygınlaşmış, Gazzî de hemen burayı terkedip İzmit'e gitmeye karar vermişti. Bu bilgiler Sultan Süleyman'ın muhtemelen aile efradını da alıp hızlıca niçin Bursa'ya gittiği konusunda bilgi sağlar. Muharrem ayının sonunda şehre dönen Sultan Süleyman'ın çadırlarıyla karşılaşınca nihayet Gazzî o kafileye katılıp İstanbul'a dönmeye çalışmıştı[346]. Maiyyeti karadan giderken Sultan Süleyman gemiye binerek Topkapı sarayına ulaşmıştı. Muhtemelen veba salgınının sakinleşmesiyle Sultan Süleyman kendini devlet işlerine verebildi. Kendisini meşgul edecek yeni siyasi gelişmeler, giderek Macaristan merkezli olarak aciliyet kazanacak bir hale dönüşecekti. 1530 sonbahar ve kışını İstanbul'da geçirdiğinde tek önemli mesele Budin'e yönelik Habsburg saldırıları olacaktı.

Bununla beraber bazı iç idari tedbirler almayı ihmal etmeyen Sultan Süleyman, Dulkadır vilayetine müstakil bir beylerbeyi tayinini gündemine almış ve buraya Trablus sancakbeyi Süleyman Paşa'yı göndermişti. Şam bölgesindeki tacirlerden gelen şikâyetleri nazarı itibara alarak beylerbeyi İsa Paşa'yı hemen azledip yerini Rum beylerbeyi Mustafa Paşa'ya vermişti. Şam bölgesinden yapılan şikâyetlerde tacirler: "Hac yolunun korunmasında beylerbeyinin ihmali sebebiyle mallarının harami Arap kabilelerince yağmalandığı"nı söylemişlerdi. Bu durum aslında Haremeyn'in hizmetçisi sıfatını şimdi hilafet ile taçlandırmayı hedefleyen Sultan Süleyman'ın en hassas olduğu hususu oluşturuyordu ve buna müsammaha göstermesi demek söz konusu sıfatına halel gelmesi anlamı taşıyabilirdi. Bu bakımdan muhtemelen tereddütsüz şekilde gereken değişikliği yapmaktan geri durmadı. Rum beylerbeyliğini yanında itibarı olan ve muhtemelen şehzadelik yıllarından beri tanıdığı Trabzon sancakbeyi İskender Paşa'ya ikinci kez vermişti.

Bu işleri halledip Leh elçisini de huzuruna kabul ettikten sonra yaz için yine Boğaz'daki bahçelere gitti. Bu sırada henüz Rum beylerbeyliğine atadığı

[346] "Gazzi ve Mekkî Seyahatnâmesi", haz. Ekrem Kamil, *Tarih Semineri Dergisi*, I/2 (İstanbul 1937), s. 55-56.

İskender Paşa'nın vefatını öğrendi ve onun yerine donanma kaptanı (Gelibolu sancakbeyi) Mehmed Paşa'yı atadı. Hemen ardından Süveyş'te 80 parça gemi yapılarak "Hind'e gaza olunması" emrini verdi. Bunun üzerine 60 gemi gerekli alet edavatı haiz olduğu halde Mısır'a hareket etti. Sonra kış için yeniden Topkapı sarayına döndü. Ulama Bey'in Osmanlı topraklarına girişini ve ilticasını dikkatle takip etti. Ulama meselesi yüzünden Diyarbekir beylerbeyisi Hüsrev Paşa'yı ihmali ve bazı taksiratı sebebiyle azledip yerini Yakup Paşa'ya vermişti. Sonra da Şam beylerbeyi Lütfi Paşa ile Karaman beylerbeyi Mustafa Paşa'nın görev yerleri karşılıklı olarak değiştirilmişti.[347] Az sonra da Anadolu beylerbeyliğini İstanbul'a gelerek af dileyen ve zengin "pişkeşler" çeken Hüsrev Paşa'ya verecekti. Donanma kaptanı olan Ahmed Bey'e 80 kıta gemiyi hazırlaması ve derhal denize açılmasını buyuran Sultan Süleyman Doğu sınırlarındaki gelişmelerle ilgili yeni raporlar da almış ve Bitlis hâkimi Şeref Han'ın durumundan haberdar edilmiş ve onun yerini Osmanlı tarafına iltica eden Ulama'ya vermişti[348].

Alaman Seferine Doğru: Sultan Süleyman bu iç idari değişikliklerin yanı sıra asıl mesele olarak mevcut siyasi durumu İbrahim Paşa ile yeniden değerlendirmeye başladı. Bu sırada gelen elçiler Macaristan meselesinin hâlâ tam olarak halledilemediğinin göstergesi olmuştu. Ferdinand'ın iddiaları, Budin'i tazyik etmesi (23 Aralık 1530), V. Karl'ın davranışları, onu Macar meselesini kökünden halletmeye, Habsburg imparatorluğuna darbe vurmaya ve Osmanlı gücünü Orta Avrupa'da tam manasiyle tesis etmek amacıyla harekete geçmeye sevkediyordu. Fakat bunu tam olarak gerçekleştiremeyeceğinin kendisi de farkındaydı. Yeni bir "gözdağı" seferi daha etkili olacak gibiydi.

Bu arada Ferdinand'ın yeni birtakım diplomatik teşebbüslerde bulunduğu görüldü. 17 Ekim 1530 senesinde İstanbul'a gelen Ferdinand'ın elçilik heyeti, 24 kişiden müteşekkil olup başlarında, Hırvat şövalyelerinden Güns şehri kumandanı Nicolas Jurischitz ile İstirya şövalyesi Joseph von Lamberg bulunmakta idi. Elçiler İbrahim Paşa tarafından kabul edildiler. Önce ona niyetlerini açıklamaktan çekinir bir tutum gösterdiler. İbrahim Paşa'nın sert ve kararlı konuşması üzerine, sulh akdi için geldiklerini kendisine bildirdiler. İbrahim

Bütün bu hadisat için: Bostan, *Süleymannâme*, (Viyana), 176a- 179b.

348 Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 180b-181a.

Paşa bundan sonra elçilere, padişahın Ferdinand'ı aramak için sefere çıkmış olduğunu, Budin'de bulamayınca Viyana önüne geldiğini, Ferdinand'ın daima Osmanlılar önünden kaçtığını, Viyana'yı fethetmek için değil, ancak dolaşmak için geldiğini anlatmak ve bu ziyâretinden bir hâtıra bırakmak amacıyla Viyana surlarını tahrip ettiğini, büyük topları yanına almayarak bu türlü bir askeri gezintiyi müşkil hâle getiren soğuklar sebebiyle geriye döndüğünü, avdetinde János Zapolya'yı Macaristan kralı olmak üzere "tetvic eylediğini", yani taç giydirdiğini söylemişti. Ayrıca Ferdinand'ın, İspanya kralı V. Karl'ın bir valisi olmaktan başka bir sıfatı bulunmadığını ve bu sebeple Macaristan üzerinde hiçbir hakkı olmadığını ifade etmiş, yine V. Karl hakkında düşündüklerini de elçilere anlatmaktan geri durmamıştı. Karl'ın İtalya seferini Fransa'dan para koparmak maksadıyla yaptığını, başına kukelatadan taç geçirmekle kendini imparator saydığını söyleyen İbrahim Paşa, onun Zapolya'ya ihsan olunan krallığı kabul etmedikçe ve Ferdinand'ı Macaristan sevdasından vazgeçirmedikçe sulhun mümkün olamayacağını elçilere serahatle beyan etmişti.

Avusturya elçileri bunun üzerine İbrahim Paşa'ya para teklifinde bulundular. İbrahim Paşa'nın onlara verdiği cevap ise adeta Osmanlı kudretinin propagandası gibidir. İbrahim Paşa, teklif üzerine daha önce yaptığı gibi yine parmağıyla Yedikule'yi gösterip oranın altın ile dolu olduğunu, binaenaleyh onların servetine muhtaç olmadığını, daha önce gelmiş olan heyetin de kendilerini himaye için şahsına 1.000.000 filori teklif ettiklerini fakat hiçbir türlü hediyenin kendisine padişahın menfaatlerini unutturamayacağını, böyle rüşvetlerle padişahın ülkesini terk yerine, cihanın fethinde ona yardım edeceğini söylemişti. Elçiler bunun üzerine para teklifinden dolayı özür dileyerek, padişahla görüşebilmek için İbrahim Paşa'nın tavassutunu rica etti. Nihayet 17 Kasım 1530'da Sultan Süleyman onları kabul ederek görüştü. Elçiler ellerindeki itimat-nâmeleri ve Ferdinand'ın isteğini havi bir kâğıdı Padişaha takdim ederek en yakın zamanda cevap verilmesi ricasında bulundular. Sultan Süleyman onları derin bir sessizlik içinde dinledi, tek kelime bile konuşmadı, sadece ara sıra tasdik eder mahiyette başını hafifçe öne eğiyordu. Huzura kabulden iki gün sonra tekrar İbrahim Paşa tarafından kabul edilen elçilerin, haraç mukabili Macaristan'ın Ferdinand'a terki yolundaki istekleri, İbrahim Paşa'nın, "*iki defa kılıç ile feth olunan Macaristan'ın iâdesinin mümkün olamayacağı*" şeklindeki sözleriyle reddedildi. Elçiler bu karar üzerine, ellerinde Ferdinand'a hitaben yazılmış olan bir mektup ile birlikte geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Sultan Süleyman elçileri 15 Kasım'da son kez kabul etmiş, zengin ziyafet sofrası

hazırlatmış, onlarla vakur tarzda ılımlı konuşmuş, yazılan cevabi mektup da bu sırada verilmişti[349]. Elçiler bundan altı hafta sonra memleketlerine geri dönüş izni alacaklardı.

Bu görüşmeler devam ederken, Ferdinand da Macaristan'a saldırmak için müsait bir zaman kollamaya başlamıştı. Bir müddet sonra da bu fırsatı yakaladı. Szigetvar banı Zapolya János'a karşı isyan etmişti. Zapolya onu tedip için 10.000 Macar askeri ve Budin'de bırakılmış 3000 yeniçeri ve sair asker ile üzerine yürümüştü. Tam bu sırada Ferdinand da Budin üzerine harekete geçti. Ferdinand'ın General von Roggendorf komutasındaki kuvvetleri Budin önlerine gelerek 23 Aralık 1530'da şehri kuşattı. Szigetvar harekâtında bulunan Kasım Paşa bunu duyunca, yanındaki kuvvetlerle Budin'e döndü ve Avusturya çemberini kırarak Budin kalesine girmeye muvaffak oldu. Artık Budin Zapolya'ya bağlı Macar askerleri ve Kasım Paşa kuvvetleri tarafından müdafaa olunmaktaydı. Kale müdafileri Roggendorf'un hücumlarına çok iyi dayanmaktaydı. Bu esnada Semendire sancak beyi Yahya Paşazâde Mehmed Bey ile Bosna beyi Hüsrev Bey'in emrindeki akıncıların Budin'e imdâda geldiklerini duyan Roggendorf, iki ateş arasında kalma ihtimâline karşı muhasarayı kaldırarak geri çekildi. Bunda ayrıca, sadrazamın büyük bir ordu ile gelmekte olduğu şayiasının yayılması da mühim rol oynamıştı. Avusturya kuvvetleri ağır silahlarını olduğu gibi bırakarak süratle geri çekilmek durumunda kaldı. Bunun akabinden Budin'e gelen akıncılar, Ferdinand'a tabi topraklara bir gözdağı akını yaparak pek çok esirle geri döndüler[350].

Diğer taraftan İbrahim Paşa, Zapolya'nın durumu ve ona destek veren Macar beyleri üzerindeki baskıları artırıyor, siyasi anlamda da Osmanlı tarafının müdahalesinin sinyallerini veriyordu. Macaristan kesiminde Osmanlı hâkimiyetini ne şekilde olursa olsun destekleyecek gruplara ihtiyaç vardı. Sultan Süleyman ile birlikte daha önce Mohaç seferi sırasında irtibat kurdukları Macar beylerini kendi saflarında tutma düşüncesini fiilayata geçirmeyi

[349] Zinkeisen, II, s. 499-502.

[350] Celalzâde'ye göre, Budin kuşatması sırasında kaledeki Zapolya'nın askerleri Ferdinand'a şidddetle karşı koymuşlar, bunu duyan Semendire sancakbeyi Yahyapaşaoğlu Mehmed ve Bali Bey, akıncılarıyla Budin tarafına yönelmişler ve İbrahim Paşa'nın büyük bir orduyla imdada geleceği haberini yaymışlar, bu durum Ferdinand'ın askerlerinin geri çekilmesine vesile olmuştu. (*Tabakat*, s. 280-281).

kararlaştırmış görünüyorlardı. Nitekim 19 Mart 1531'de başlayan toplantıda (Bélavár) Macar beylerinden daha önce Osmanlılarla yakın ilişki kurmuş olan Perényi Péter, Osmanlılarla müttefikane hareket etmeleri gerektiğini ifade etmişti. 18 Mayıs'taki yeni bir toplantıda (Vesprim/Veszprém) bu yönde kararlar alınmıştı. Bu konu Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın gündeminde kalmayı sürdürdü. Meseleyi özetleyen Nisan-Mayıs 1531 tarihli olup İbrahim Paşa tarafından Perényi'ye gönderilen mektupta bazı Macar beyleriyle ittifak ederek Zapolya'ya tabi olmak için ahitleştikleri, diğer beylere de haber yollayarak 18 Mayıs'ta toplantı aktedecekleri yolundaki haberlerinin alındığı belirtilerek bu hizmetleri vesilesiyle takdir ediliyordu.

Bu uzun mektupta 1532 büyük seferi öncesinde Osmanlı siyasi beklentilerinin mahiyeti çok açık şekilde ortaya konuyordu. Beylerin Zapolya'ya bağlı olmaları halinde onlara hiçbir şekilde ahde ve âmâna aykırı zarar gelmeyeceğini, daima korunacaklarını, Sultan Süleyman'ın ne kadar büyük bir gücü olduğunu, Alman ve İspanyollar gibi perakende birliklerinin bulunmadığını, Ferdinand'ın Macar beylerini kendi tarafına çekmek için Fransa ve Leh kralıyla birlikte hareket ettiği yolundaki propagandasının hile olduğunu, onların memleketlerini ellerinden almaya çalıştığını, onun sözlerine kulak asmayıp Zapolya'nın yanında yer almalarının sağlanmasını, eğer aksi bir durum olursa Sultan Süleyman'ın askerinin bir ucunun Edirne'de diğerinin Viyana'da olacağını, padişahın "niyet-i hümayunlarının Rim (yani Roma) diyarlarını dahi yıkıp yakmak" olduğunu beyan etmişti[351]. Ayrıca burada Fransa ile olan ilişkileri konusunda da bilgi sahibi olunduğu ima ediliyordu[352].

Söz konusu mektupta belirtilenlerden 1532 Alaman seferinin mukaddimesinde, Viyana hedefinden ziyade alt zemindeki argümanlar itibarıyla Zapolya'nın konumunun desteklenmesi niyeti ve karşı tarafa gözdağı verme arzusunun tekrar öne çıktığı anlaşılır. Bunu Macar meselesini kısa yoldan Viyana'yı alarak çözme amacıyla bağdaştırmak, meselenin temel özü ve tedrici siyaseti göz ardı etmek anlamına gelir.

TSMA, nr. E. 758/26 [6526/1]'da kayıtlı bu mektubun tam metni P. Fodor tarafından yayımlanmış ve değerlendirilmiştir: "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti", s. 80-84.

Zira Osmanlıların tam destek verme meselesinde başlangıçta tereddüt yaşadıkları Zapolya 18 Ekim 1528'de Fransa kralıyla bir anlaşma yapmış ve bu 1 Eylül 1529'da tasdik edilmişti. Şayet kendisi varis bırakmadan ölürse Orleans Prensi Henry Macar tahtına geçecekti. Bu durumun Osmanlılarca da bilindiği ve kabul gördüğü açıktır.

Bu diplomatik teşebbüsler tamamlandıktan sonra Sultan Süleyman 1531 Temmuz ayı ortalarında Beykoz taraflarında bulunuyordu, 20 Temmuz'da Yalova ve İznik cihetine avlanmak için gitmişti. Celalzâde bu ihtişamlı büyük avdan övgüyle söz eder. Ayrıca hemen o günlerde vuku bulan ilginç bir olayı da kaydeder: Rumeli beylerbeyisi Behram Paşa'nın hizmetkârı tarafından suikast sonucu öldürülmesi. Hadisenin sebebi tam olarak anlaşılamamakta ise de Celalzâde onun iyi bir adam olduğunu, özel sohbetlerinde daima gazaya düşkünlüğüne yönelik sözler sarfettiğini hatta şehit olmak arzusunda bulunduğunu anlatır. Kendisine hizmet eden gulamlarından bazılarının paşaya diş biledikleri ni ve sonunda tam da çıkılacak büyük sefer arifesinde 14 Şaban 938 (22 Mart 1532) gecesi bir hizmetlisinin nacak ile başına vurarak onu öldürdüğünü yazar. Sabah Divân toplantısı sırasında olay duyulunca paşanın bütün adamları zincire vurularak Divâna getirilmiş ve bu işi yapan şahıs tespit edilip hemen orada öldürülmüş; bu işte ihmali görülen kapıcıbaşısı, mirahuru ve 18 adamının idamı gerçekleştirilmişti. Bu durumun Sultan Süleyman'ı ne derecede etkilediği ve anlatılan gibi basit bir suikast olayı mı olduğu, yoksa arkasında başka siyasi rekabetin mi rol oynadığı hususunda herhangi bir bilgi yoktur[353]. Fakat bu hadisenin İbrahim Paşa ve Sultan Süleyman nezdinde ciddi bir endişeye yol açtığını düşünmemek için bir sebep bulunmaz.

Alaman Seferi: Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa İstanbul'daki diplomatik teşebbüsler ve sınır boylarındaki hareketlenmeler yanında Zapolya'nın durumunu da dikkate alarak yeni bir sefer hazırlığı için "düğmeye" bastılar. Ferdinand'ın bu hareketleri üzerine sefere karar veren Sultan Süleyman, Macaristan'dan öte topraklara yönelik önemli bir hamle yapmayı tasavvur ediyordu. Bunun için belirlenen hedef 1530'da taç giydikten sonra Habsburgların gücünü bütün Avrupa'ya benimsetme yolunda önemli adımlar atan V. Karl olacaktı. Gerçekten de bu defa açık şekilde hedefin doğrudan Habsburg İmparatoru V. Karl olduğu ilân edildi. Sultan Süleyman kendisi gibi dünya hâkimiyeti fikriyle hareket eden V. Karl ile bir meydan savaşı yaparak hesaplaşmak istiyordu. Bu sefer, dönemin Osmanlı kaynaklarında V. Karl'ın hedeflenmesi dolayısıyla "İspanya kralı kastına" şeklinde nitelendirilir.

[353] *Tabakat*, s. 285.

Her iki hükümdarın cihanşümul hâkimiyet telakkileri, bir nevi üstünlük mücadelesine doğru dönüşüm geçirmeye adaydı. En azından çağdaş tarihçi ve entelektüellerin kaleminde durum böyle şekillendirilmişti. Bir taraftan V. Karl'ın "bütün bir dünyanın hükümdarlığı için" yahut büyük bir armağan için Türkle savaşacağı ya onun ya da Sultan Süleyman'ın "dünyanın hâkimi olacağı" zira cihanın bundan böyle bu iki güneşi birden kaldıramayacağı ileri sürülürken, diğer taraftan benzeri şekilde "sahib-kıranlık" iddiasında bulunan ve başına korona denilen tacı takan İspanya kralı Karlo'nun bütün Hristiyanların başı olmakla iddialarının bertarafı gerektiği belirtiliyordu. Venedik senatosuna intikal eden haberlerde de iki güçlü hükümdarın kozlarını paylaşma isteklili-ğine vurgu yapılıyordu[354].

19 Ramazan 938'de (25 Nisan 1532) İstanbul'dan ayrılan Sultan Süleyman, bayramı Edirne'de geçirdi. Bu sırada ulak hizmeti için at vermek istemeyen ve karşı koyan bazı gayrimüslim mültezimler sert şekilde cezalandırıldı[355]. 13 Haziran'da Niş'e geldiğinde Ferdinand'ın elçileri ordugâha ulaşıp tekliflerini tekrarladı. Bu elçiler, yine Lamberg ile Nogarola Kontu Leonard ismindeki bir diğer elçiydi. Elçilere verilen tâlimat, kısa bir müddet önce Vişegrad'da Zapolya ile Ferdinand arasında yapılan mütarekenin uzatılmasını sağlamaktı. Ayrıca bunlar, Sultan Süleyman Macaristan'ı Ferdinand'a verdiği takdirde, hediye namı ile ödenecek senelik meblağı 25.000 dükadan, 100.000 dükaya kadar teklif edebileceklerdi. Voyvoda Zapolya yaşadığı sürece Macar kralı kalacak fakat evlenemeyecekti, sadece şimdilik sahip olduğu topraklarla yetinecekti, eğer sultan talep ederse kralın elinde bulunan bazı kalelerden dikkatli bir şekilde enine boyuna tartarak vazgeçilebilecekti (en iyi kaleler pazarlıkta en sona bırakılacaktı), voyvoda bu elinde tuttuğu yerlere karşı haraç verecekti, ancak ölümü halinde bütün buralar mirasçısı sıfatıyla Ferdinand'a geçecekti, eğer bu kabul edilirse voyvodadan tazminat alınmayacaktı, İbrahim Paşa herhangi bir

Mesela Desiderius Erasmus ve Celalzâde'nin sefer öncesi ileri sürdükleri iddialar bu yöndedir. Ayrıca bk. Z. Yelçe, "Sanuto'nun Günlüklerinde Osmanlı Sefer Haberleri ve Söylentileri: 1532 Alaman Seferi", *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, ed. M. Y. Ertaş-H. Kılıçaslan, İstanbul 2017, s. 193. İki büyük hükümdar arasındaki rekabet ile ilgili popüler vurgulu, kaynakları kontrol edilemeyen bir deneme için bk. J. Reston, *Kanuni ve Şarlken: Avrupa Uğruna Savaş 1520-1536*, trc. D. Arslan, İstanbul 2011.

Ruznâme'ye göre bunların reisleri ata sürttürülmüş, ikisi idam edilmiş, ikisinin elleri kesilmiş, dördünün boynu vurulmuş, on beşi de ağır şekilde dövülmüştü: "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 577. Bu kadar ağır cezaya neyin yol açtığı metinde çok açık şekilde anlaşılmıyor.

şekilde elde edilemezse ona yapılan teklif, yıllık 10.000 Macar altınına kadar yükseltilebilecekti[356].

Elçilerin aldıkları bütün bu talimatlara dayalı olarak yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağı aşikârdı. İbrahim Paşa onlara doğrudan: "Artık Sultan Süleyman'ın kralla (Ferdinand) hiçbir işinin olmadığını, hedeflerinin üzerlerine yürüyeceğinden söz edilen İspanya kralı (V. Karl) olduğunu, gerçekten kendisini tanıttığı gibi biri olup olmadığını şimdi ispat etmesinin zamanı geldiğini" alaycı dille ifade etmişti. 5 Temmuz'da Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilen elçiler padişahın otağındaki ihtişamdan çok etkilenmişlerdi. Altın tahtın yanında özel bir sehpa üzerinde İtalya'da yaptırılan 115.000 duka değerinde muhteşem bir tac duruyordu. Tahtın üzerinde ve yanında asılı silahların mücevherleri göz kamaştırıyordu. Elçiler otağa gelirken sıra sıra dizilmiş elleri tüfekli yeniçeriler arasından geçirilmişlerdi.

Raporlarında şöyle yazmışlardı: "Aralarına girdiğimizde hepsi tüfeklerini kurusıkı doldurdu ve sanki burnumuzun dibinde ateşlediler ve bizi neredeyse biraz da alaya aldılar"[357]. Sefer Ruznâmesi'ne göre aslında burada Fransa elçisi sebebiyle büyük bir karşılama töreni düzenlenmiş, bu mutantan merasim, vaktiyle Mohaç'ta Zapolya'nın karşılanma töreninden bile daha ihtişamlı olmuştu. Ruznâme yazarı çok yüksek sesle çalınan tablhaneden (mehter) söz eder ve ordudaki bütün darbzenlerin ateşlendiğini, büyük şenlik olduğunu belirtir[358]. İbrahim Paşa burada elçilere Ferdinand'ın Macaristan'da bir karış toprağı bile kaldığında barışın olmayacağını, şimdi İspanya kralının arandığını, Macaristan'ın devrine asla izin verilmeyeceğini, biri Budin'de diğeri Estergon'da iki kralın hükmetmesinin hayırlı bir durum olmayacağını, Macaristan'da sahip olduğu her şey sultana ait bulunduğundan Zapolya'nın herhangi bir tazminat teklif etme hakkının olmayacağını açık şekilde belirtti[359]. Görüşmeler sonlandırıldı. Önce ayrılmaları için elçilere izin verildiyse de sonra bundan vazgeçilerek orduda alıkonuldular.

Osmanlı ordusu Belgrad'a varmadan önce Kırım hanı tarafından gönde-

Zinkeisen, II, s. 517.

Zinkeisen, II, s. 519.

358 *Münşeat*, I, s. 579.

359 Zinkeisen, II, s. 516-519.

rilen Tatarlar da orduya katıldı. Bunlar Kazan Hanı Sahib Giray'ın emrinde 10.000 kişiden mürekkep birliklerdi. Bu arada yolda asla yolsuz hareketlere müsammaha gösterilmedi. Hatta Çaldıran savaşında şehit düşen Beyşehir sancakbeyi Karlıoğlu Sinan Bey'in iki oğlunun yeniçerilere ait koyunları gasp etmeleri ve sürüye bakan bazı yeniçerileri yaralamaları üzerine her ikisinin de boynu vurularak herkese teşhir edilmişti. Yine haramilik ettikleri gerekçesiyle 41 kişinin daha idamı gerçekleştirildi[360].

28 Haziran'da Sirem ovası geçildikte, ordugâha Fransız elçisi Rinçon geldi ve padişah tarafından parlak bir törenle karşılandı. Fransa kralının Rinçon'u Osmanlı ordusunu seferden vazgeçirmek için gönderdiği şeklindeki bilgiler[361] tam olarak doğru olmamalıdır. Fransa'da bulunan Venedik elçisi Zuan Antonio Venier Fransa'da Osmanlılar ile ilgili haberlerin konuşulduğunu, I. François'nın "Papa'nın ve diğerlerinin Bologna'da kurdukları ittifakın sadece Osmanlılara karşı değil aynı zamanda kendisine de karşı olduğu fikrinde" bulunduğunu belirtir. Roma'da bulunan Venedik elçisi Marc Antonio Venier, Venedik'ten gelen bir mektupta Fransız elçisinin anlattıklarını öğrenip bunları Papa'ya bildirmişti. Onun nakline göre Fransız elçisi kralı adına Ferdinand'ın elçilerinin salıverilmesi ve Osmanlıların geri dönmesi için yalvarmıştı. Sultan Süleyman elçiye "Fransa beyi"nin kendi tarafında mı yoksa aleyhinde mi olduğunu sormuş, I. François'nın 1531'de hareketsiz kalmasını anlamadığını bildirmişti. Sultan Süleyman Fransa ile eski dostluğu ileri sürerek Fransa kralına karşı fena muamele eden bir adamın lehinde ricalarda bulunmasına hayret ettiğini söylemişti. Sonra da bunca yolu bu kadar kuvvet ile geldiğini, bu merhaleden sonra geri dönmenin şerefli bir iş olmayacağını, Karl'ın aynı zamanda Fransa'nın da düşmanı olduğunu ifade etmişti. Aslında Rinçon büyük ihtimalle böyle bir ricada bulunmamıştı. I. François'nın durumunu Papa'ya bu şekilde yansıtmak ona daha uygun gelmiş olmalıydı. Kralının Hristiyanlık karşıtı gibi çalışmadığını göstermek istemişti. Venier ayrıca mektubunda İngiltere kralı VIII. Henry'nin V. Karl'a destek vermeye hiç hevesli olmadığı notunu da düşmüştü. Henry, imparatorun kendisinden yardım istemeyecek ölçüde güçlü ve zengin olduğunu söylüyordu[362].

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 579.

T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, s. 114.

Raporlara dayalı bilgiler için bk. Z. Yelçe, "1532 Alaman Seferi", s. 196-197.

Ordu Sirem arazisinde ilerlemeye başladığı sırada, Perényi Péter 18 Temmuz'da ordugâha geldi. Daha önce de sözü edildiği gibi Perényi, İbrahim Paşa ile görüşerek Macar beylerinin bağlılığı konusunda ve diğer meselelerde görüşlerini aktardı. Ancak kendisine karşı itimat sarsılmıştı ve Ferdinand namına hareket ettiği fikri giderek hâkim olmuştu. Bu bakımdan üç gün sonra tutuklandı[363]. Onun Gritti ile iş birliği dâhilinde İstanbul'da müzakereler yaptığı ve kendisini Osmanlılara bağlı bir bey olarak kabul ettirip Macar tahtına geçmek istediği, bu maksatla da birçok hediye ve esir gönderdiği belirtilir[364]. Celalzâde bu konuda ayrıntılı bilgi verme ihtiyacı hissetmiştir: Ona göre Perényi, "Üngürüs krallığına ümitvâr olup" Viyana seferi sırasında Osmanlılara bağlılık arzetmişti, fakat sadakati "zahirî"ydi, hakikatte düşmanlık peşinde koşuyordu. Yanına silahlı "nice bin adam" toplamıştı, Osmanlı ordusunu arkadan vurma tehlikesi vardı. Bu durum İbrahim Paşa tarafından anlaşılmıştı. İtaat suretinde ordugâha geldiğinde, yanındakilerle birlikte tutulup hapsedildi ve gemiyle Belgrad kalesine sevkedildi[365]. Osmanlı tarihçilerinden Bostan ise Macar kralı Zapolya'nın yanında onun veziri mesabesindeki Gritti'nin padişahın yanına gelerek onun bazı "cerayiminden" bahsettiği için Belgrad kalesine hapsedildiğini beyan eder[366]. Peçuylu da Macar tahtı talibiyetinden bahsetmeksizin ayrıntı da vermeksizin onun Ferdinand ile ilti-

Resim 24: Alaman Seferi sırsasında Habsburg elçisinin kabulü

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 579.

364 T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, s. 114.

Tabakat, s. 304-305; bu bilgiyi Matrakçı Nasuh ondan almış olarak tekrarlar. Farklı olarak onun şehrinin Şikloş olduğunu ve buranın varoşunun yağmalandıktan sonra kalesinin anahtarlarının teslim alındığını yazar: *Süleymannâme*, s. 167-168.

366 Bostan, *Süleymannâme*, (Viyana), 188a.

sakı olduğunu bildiren Zapolya'nın talebi doğrultusunda tutuklandığını, ancak daha sonra yine Zapolya'nın devreye girişiyle serbest bırakıldığını yazar[367].

Sultan Süleyman'ın başında bulunduğu Osmanlı ordusu Ferdinand'ın memleketine doğru ilerlemeye başladı. Bu mıntıkada Osmanlı hâkimiyetini tanımamış pek çok şehir ve kasaba bulunmakta idi. Yahya Paşazâde Mehmed Bey ile Bosna beyi Gazi Hüsrev Bey buraların zaptını gerçekleştirdiler. Bu şehir ve kasabalar arasında, Egerszeg (Erşak), Siklos (Şikloş), Kapolna, Babócsa (Babofça), Belovar (Belvar), Berzeneze (Berzence), Wutuseh (Vutuş), Nagykanisza (Kanije), Kapornak (Kabarnak) ve Pölöske (Bloşker) gibi kaleler de vardı. Ayrıca bunlara daha başkaları da eklendi[368]. Osmanlı ordusu Macaristan'a girerek Ferdinand'a ait topraklarda ilerlediği halde imparatorluk ordusundan herhangi bir iz görülmedi. Sultan Süleyman Viyana'ya 60 mil mesafedeki Güns'ü (Köszeg) kuşatma altına alıp V. Karl'ın kendi üzerine gelmesini bekledi.

V. Karl bir taraftan Viyana'yı savunma için hazırlandığı gibi diğer taraftan da yardımlarına muhtaç olduğu Protestan Alman prensleriyle anlaşmıştı (23 Temmuz 1532, Nürnberg). Aşağı Saksonya mıntıka komutanı olarak seçilen Brandenburg prensi de imparatorluk ordusuna katılmış; ayrıca toplanan orduda İspanyol, İtalyan, Hollanda, Çek, Slovakya, Macar, Sloven ve Almanca konuşan bütün ülke askerleri bulunmakta olup bu ordu Viyana yakınlarında Brigittenau'da beklemeye başlamıştı. Bu hayli renkli olan ve mevcudu 100.000'e ulaşan ordu Viyana ve sonra da Güns'te bekleyen Osmanlılar üzerine yürümedi. Aslında kimse Ferdinand'ın Macaristan üzerindeki hesaplarını desteklemek, para ve asker kullanmak istemiyor, savunma için toplanmış bulunuyordu. Her iki taraf da bulundukları yerde birbirini beklemekteydi. Osmanlılar, imparatorluk ordusunu kendi şartları altında bir savaşa mecbur etmek gibi aslında akıllıca bir taktik izliyordu. Sultan Süleyman'ın beklemekte olan imparatorluk ordusu üzerine yürümemesinin bir korkaklık ve çekingenlik mahsulü olarak yorumlanması doğru değildir. Arazi şartlarının imparatorluk kuvvetleri lehine olduğu bilinmeyen bir yöne yürüyüp karşı tarafın müsait şartlarını kabullenme

Peçuylu, *Tarih*, I, s. 160.

[368] Celalzâde Salih Çelebi, *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*, haz. F. Kaymaz, İstanbul 2016, s. 40-46.

gibi bir zaafa düşülme ihtimali yerine imparatorluk ordusunu kendi üzerlerine çekmenin düşünülmesi taktik bir anlayışın sonucudur[369].

Çok iyi tahkim edilen Güns kalesinde her türlü müdafaa tedbiri alınmış olup etrafı derin hendeklerle çevrili idi. Osmanlı ordusuna öncü tayin olunan Semendire sancakbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Bey, 10 Ağustos'da Güns önüne gelmiş, yanından geçerken kale muhafızlarının şiddetli ateşine maruz kalmıştı. Padişahın da bulunduğu asıl ordunun muvasalatı üzerine kalenin muhasarasına karar verildi. Esasen sefer, Ferdinand'ın memleketini tahrip ve imparator ile bir meydan muharebesi yapmak olarak açıldığından, yine gerekli büyük toplar getirilmemişti. Hatta Celalzâde bu durumu mealen şöyle açıklar: "Bu kutlu seferde padişahın niyyeti kale almaya müteallik ahvale iltifat değil, ümmet-i Muhammed üzerine kast edip iman ehline zarar vermek üzere ittifak eden mezbûr kralın def'i hususuna azimet etmek idi. Bu yüzden kale kuşatması için gerekli malzemelerden hisar döven toplar getirilmemişti"[370].

İbrahim Paşa kaleye bakan yüksek bir yere küçük çaplı sahra topları kurdurdu, öte yandan siperler ve surların altına doğru lağımlar kazıldı. Ancak bunların bir kısmı, su çıkması sebebiyle tamamlanamadı. Yalnızca bir tanesi kazılarak bitirilebildi. Ateşlenen bu lağım, surlarda büyük hasara sebebiyet verdi. Ancak akabinden yapılan hücum bir neticeye ulaşmadı. Bir müddet sonra kazılabilen iki lağım daha patlatıldı. Bu patlama ile surlar yıkıldığı gibi üzerindeki askerler de helâk oldu. Fakat bunun arkasındaki hendek aşılamadı. Bu kez hendeklere odunlar ve çalı-çırpı doldurularak bunların üzerinden yürünmesi düşünüldü. Etraf ağaçlık olduğundan hendeklere bol miktarda odun yığıldı. Surların boyuna kadar yükselen ve kule şekline giren bu yığınlar, kaledekilerin ateşi ile karşı karşıya kaldı. Kale müdafileri odun yığınlarını yakmak için buğday, arpa demetlerini katrana bulayarak ateşe verip atıyorlardı. Ancak Osmanlı tarafı bu işe yılmadan devam ettiği için bir müddet sonra çaresiz kaldılar, ardından da kaleyi teslim etmeye yanaştılar. Kale kumandanı olup vaktiyle Ferdinand'ın elçisi olarak İstanbul'a gelmiş olan Nicolas Jurischitz aman diledi ve kale, muhasaranın 17. günü 28 Ağustos 1532'de Osmanlıların eline geçti[371].

[369] F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2018, s. 156-157.

[370] Celalzâde, *Tabakat*, s. 311. Celalzâde Salih, *Sefer-i Alaman*, s. 50.

Ayrıntılı kuşatma anlatımları: Celalzâde, *Tabakat*, s. 311-316. Celalzâde Salih, *Sefer-i Alaman*, s. 47-56.

Sultan Süleyman'ın karargâhı kaleye yakın bir yerde bulunmakta idi ve çarpışmaları yakından takip ediyordu. Kalenin zaptı haberini İbrahim Paşa'nın müjdeci olarak yolladığı babalığı müteferrika Cafer Bey'den alınca ona 500 sikke bahşiş verdi, kaftan hediye etti ve arpalığını 10.000 akçe artırdı[372]. Sonra bir konak mesafe yere gelerek İbrahim Paşa ve askerleri ödüllendirdi. Güns kalesinin zaptından sonra daha önce Belgrad'da padişahla görüşen Ferdinand'ın elçileri Lamberg ile Nogarola tekrar huzura kabul edildiler. Bunlar geri dönmelerine izin verilmediği için iki ay boyunca Osmanlı ordusunu takip etmek zorunda bırakılmışlardı. Güns kalesinin kuşatılmasına da şahit olmuşlardı. Sultan Süleyman onlara Ferdinand'a hitaben bir mektup verdi. Bu mektup Ferdinand'ın biraderini "er meydanına" davet etmekteydi. Padişah 1529'da Viyana'yı dahi kuşattığı ve ona ait topraklarda ikinci seferini icra ettiği hâlde karşısında hiç kimseyi görmediğini ifade ediyordu. Ancak barışçı mesajlar vermekten de geri durmuyordu. Sabırsız şekilde İspanya kralının bir an evvel karşısına çıkmasını beklediğinden dem vurmayı ihmal etmiyordu.

> Türklere karşı savaşa girmek zorunda olduklarını söyleyerek uzun zamandır ülkenizdeki zavallı Hristiyanları kandırıyorsunuz. Her yıl onlardan bu bahane ile para topluyorsunuz. İmparatorluk meclisinde görüşmeler yapıyorsunuz. Bu sebeple İspanya kralı üzerine gitmeye karar verdim. Niyetim size değil İspanya kralına karşıdır. Uzun zamandır üzerimize yürüyeceğine dair böbürleniyor. Şimdi Allah'ın yardımıyla ordumu onun üzerine yürütüyorum. Cesareti varsa beni muharebe alanında karşılar ve Allah neyi takdir ederse o olur. Beni beklememesi halinde haraç göndersin. Barış ve dostluk için elçilerinizi gönderdiniz. Bu hususta dürüstseniz, barışı reddetmeyiz, diğer hususları elçilerinize sözlü olarak aktardık[373].

Benzeri şekilde Osmanlı tarihçisi Peçuylu da Macar tarihlerinden aldığını belirttiği bir tehdit mektubunu kopyalar, ancak buradaki dil çok ağırdır ve muhtemelen İbrahim Paşa'nın daha sonra esirlerle yolladığı mektuptur.

Padişahın bu mektubunu elçiler 2 Eylül'de Ferdinand'a ulaştırabildiler, ancak bu süre zarfında ne o ve ne de V. Karl ortada göründüler. Peçuylu'nun kaydına göre imparator, 80.000 yaya ve 40.000 atlı toplamış ancak açlık ve

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 581.

Zinkeisen, II, s. 520.

kıtlık yüzünden padişahın karşısına çıkamamıştı. Gerçekte Ferdinand ve Karl, Sultan Süleyman ile bir meydan muharebesi yapmaktan çekiniyor, müstahkem mevkilere kuvvetler yığarak, Osmanlı ordusunu oyalayıp yıpratmak istiyorlardı. Nitekim Sultan Süleyman'ın Viyana'ya karşı muhtemel bir ikinci muhasarasına karşı, burayı Kraine başkaptanı Johann Katzianer kumandasındaki kuvvetlere tahkim ettirmişlerdi. Asıl orduyu da buradan 150 km. kadar mesafede Linz şehrinde bekletmeyi uygun görmüşlerdi.

Osmanlı ordusu Güns'un zaptını müteakip burayı Zapolya'ya bağlı kalmak şartıyla yine eski sahibine bıraktı. Peçuylu bu vesileyle Jurischitz'e bir "sancak-ı hümâyun" ihsan edildiğini, kendi zamanında dahi bu sancağın kalede mahfuz tutulmakta olduğunu bildirir[374]. Daha sonra Sultan Süleyman bölgedeki ileri harekâtına devam etti. Bundan sonra nüfusu kalabalık, kilise ve kaleleri bol bir şehir olan Sopron (Şopron), mukavemetsiz olarak teslim oldu. Buradan Almanların meskûn olduğu topraklara girildi ve Viyana'nın çok yakınlarına gelindi. Avusturyalılar Osmanlı ordusunun Viyana üzerine yürüyeceğini sanırlarken ordu İstiria kıtasına geçmiş, Graz önlerine gelmişti. Burası oldukça müstahkem bir kale olduğu için zaptına teşebbüs edilmemiş, şehrin civarı yakılıp yıkılarak, Mur nehri geçildikten sonra Marburg (Maribor) şehri yakınlarında, Drava vadisine ulaşılmış ve padişah ordugâhını burada kurmuştu (17 Eylül 1532). Drava nehrine köprü çatılarak askerler karşıya geçirilmiş ve güney istikametinde ilerlenmeye başlanmıştı. Slovenya arazisine girildiğinde de buradaki bazı şehirler ve kasabalar itaat arzetmişlerdir ki bunların arasında Podgogonce ve Zagreb şehirleri de bulunmaktaydı[375].

Bu arada Osmanlı akıncılarından Kasım Bey 12.000 akıncı ile Alp dağlarını aşıp Linz'e kadar ilerledikten sonra, padişahın İstiria'ya gittiğini öğrenince, geri dönerek bu istikamete doğru giderken Brandenburg prensi tarafından pusuya düşürülmüş ve şehit olmuştu. Ancak diğer akıncı kolları, çevrede pek çok tahribat yapmayı sürdürmüşlerdi. Sefer süreci içinde meydana gelen bu hadisenin ilginç şekilde abartılarak bütün bir seferin başarısızlığına yorulmuş olması da son derece dikkat çekicidir. Osmanlı ordusunun bu akıncıların mağlubiyeti sonrasında geri çekildikleri, dolayısıyla seferin başarısız olduğu yolunda bazı

Tarih, I, s. 165.

Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi, s. 183-184.

modern tarihçilerin yorumları da hatalıdır. Bu husus akın ile ilgili haber veren Alman tarafına ait kaynağın abartmasına dayanır. Gerçekte 5.000'den az bir akıncı birliğinin önemsiz bir kaybı niteliğini taşıyan bu hareket Brandenburg prensinin kahramanlığının ve başarısının abartılmasına vesile olmuş ve neredeyse bütün bir seferin en önemli olayı olarak aktarılmıştır[376].

Osmanlı birlikleri Slovenya topraklarına girdikten sonra geri dönüş için yürüyüşe başladı. 27 Eylül'de İbrahim Paşa "dümdar" vazifesi ile ve Pozsega istikametinde ilerlemek için ordudan ayrıldı. Sultan Süleyman ise Ösek yolu ile Belgrad'a doğru hareket etti. Bu arada İbrahim Paşa'nın Lagowitz'de, André Stadler adındaki bir esirle Ferdinand'a hitaben bir mektup gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu mektupta seferin niçin yapıldığı izah olunmuş ve Ferdinand'ın korkaklığı ile alay edilmiştir ki bunun yukarıda temas olunduğu üzere Peçuylu'nun da zikrettiği mektup olma ihtimali söz konusudur. Peçuylu'nun nakli şöyledir:

> Bu kadar zaman erlik da'vâsın edersin, merd-i meydânım dersin. Şimdiye değin kaç kerredir ki, üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden ve ne de karındaşından nâm u nişâne yok, size saltanat ve erlik da'vâsı harâmdır. Askerinden belki avretinden dahi utanmaz mısın, belki avretde gayret var sende yokdur, er isen meydana gelesin. Hakk te'âlâ hazretlerinin takdîri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Beç sahrasında üleşelüm, re'âyâ fukarâsı dahi âsude olsun. Yoksa meydanı arslandan hâlî buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almayı erlik sayma, bu kerre dahi meydana gelmezsen, avretler gibi, iğ ve çıkrık alup dahi pâdişâhlık tâcın urunmayasın ve erlik adın diline getürmeyesin[377].

Nihayet Sultan Süleyman ile İbrahim Paşa 12 Ekim'de buluştular. Burada bir Divân toplantısını müteakip devlet erkânına ihsanlarda bulunulmuş, her tarafa zafernâmeler gönderilmişti. Sultan Süleyman ayrıca Venedik dojuna hitaben bir mektup yazarak, bunu götürmeye Divân tercümanı Yunus Bey'i

Bu hususdaki argümanlar için bk. Klaus Schwarz, "XV ve XVI. Asırlarda Berlin, Brandenburg ve Türkler", *Tarih ve Toplum*, IX/50, (1988), s. 35-40. Ayrıca İspanya kanadına nasıl intikal ettiği konusu: Ö. Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi", *Tarih ve Toplum*, XXXVI/216 (Aralık 2001), s. 27-31.

Tarih, I, s. 170-171.

vazifelendirdi. Mora'da Modon doğumlu olan ve Latinceyi iyi bildiği anlaşılan Yunus Bey, daha 1519'da Venedik'i ziyaret etmişti. Bu vesileyle onun hakkında bilgi toplayan Venedikliler babasının Giorgio Taroniti olduğunu tespit etmişlerdi. İkinci yolculuğunu 1522'de yapan Yunus Bey, bazı ticari ilişkiler de kurmuş, ardından üçüncü ziyaretinde Sultan Süleyman'ın Budin'e girişiyle ilgili fetihnâmeyi Venedik senatosuna sunmuştu[378]. Şimdi ise götürdüğü mektupta padişahın dönüşünün Ferdinand'ın korkaklığına ve karşısına çıkmamasına müstenit olduğu yazılmakta ve seferde ele geçirilen kalelerden bahsedilmekte idi.

Osmanlı tarihlerinde Alaman seferi adı verilen bu harekât, belirtildiği üzere aslında Viyana'yı doğrudan hedefleyen bir askeri seferden çok karşı tarafa gözdağı verme ve Macar topraklarındaki Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırma amacını taşıyordu. İmparatorluk orduları da kendi topraklarına giren Osmanlı ordusuna karşı herhangi bir karşı harekâta girişememişti. V. Karl aslında büyük bir savaşı göze alamamış görünüyordu. Nitekim Zinkeisen'in belirttiğine göre, günah çıkarttığı papazının ona yolladığı 5 Ekim 1532 tarihli mektupta bu durumu dolayısıyla kendisine ağır sitemler yapılmıştı. Türklerin çekilmesinden sonra yazdığı bir başka mektupta da Hristiyan kardeşi olan kralın (Ferdinand) huzuru için bazı şeyler yapması gerektiğini söyleyerek: "sizi seven biri Türk'ün mülkünüzün büyük bir bölümünü talan ettikten ve aylarca burada kaldıktan sonra barış içinde evine dönmesine asla sevinmez" demişti[379]. V. Karl'ın buna cevabı karadan değil denizden olacaktı. O sıralarda donanmasının elde ettiği başarılarla yetiniyordu.

Belgrad'dan ayrılan Sultan Süleyman, Filibe'ye vardığında, Divân'ı toplayarak, Kırım hanları ve hanzâdeleri arasındaki ihtilafı kesin bir biçimde halletti: Kırım hanlığına kendisi ile birlikte sefere katılan Mengli Giray Han oğullarından Sahib Giray Han getirildi[380]. Bunun akabinden Lehistan elçisi de kabul olunarak iki devlet arasındaki mütarekenin uzatılması kararlaştırıldı. Yol boyunca her uğradığı yerde şenlikler ve merasimlerle karşılanan padişah,

[378] Yunus Bey için bk. J. Matuz, "Die Pfortendolmetscher zur Herrschaft Süleymāns des Prächtigen", *Südost-Forschungen*, S. 34, (1975), s. 42-46; B. Aydın, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri," *Osmanlı Araştırmaları*, S. 29, (2007), s. 47-54.

[379] Zienkeisen, II, s. 524.

[380] F.M. Emecen, "Sâhib Giray", *DİA*, XXXV, s. 519-520.

22 Rebiülahır 939'da (21 Kasım 1532) İstanbul'a dâhil oldu. İstanbul'da da Alaman seferi dönüşü sebebiyle 5 gün 5 gece şenlikler yapıldı, türlü eğlenceler tertip olundu. Eğlenceler sırasında kıyafet değiştirerek İbrahim Paşa ile birlikte şehri dolaştı, bedestene gitti, çarşıları teftiş etti.

Bu sırada yukarıda belirtildiği gibi V. Karl'ın denizden gelen hamleleri söz konusu idi ve ciddi bir tehdit ortaya çıkmış görünüyordu. Gerçi seferin başlangıcında Sultan Süleyman 80 gemilik donanmayı sevketmişti, bunlar Mora kıyılarında biraz dolaştıktan sonra geri dönmüş, hemen ardından Andrea Doria'nın idaresindeki Habsburg imparatorluk donanması Mora sahillerine gelerek Koron'u almış, Patras (Balyabadra) ve İnebahtı'ya asker çıkarmıştı[381]. Bu durum Akdeniz'de Osmanlı donanmasının güçlendirilmesini artık tam anlamıyla zaruri hale getiriyordu.

Koron Meselesi: II. Bayezid zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan Koron kalesi, Alman seferiyle meşguliyet sırasında, V. Karl namına faaliyetlerde bulunan Andrea Doria kumandasındaki bir filonun taarruzlarına hedef oldu. Pek çok devlet adına amirallikte bulunan ve en son imparatora intisap etmiş olan Andrea Doria, yüksek kenarlı 35 gemi, 48 kadırgadan müteşekkil donanma ile Mora'da Koron kalesi önlerine gelmişti. Karaya asker çıkararak kaleyi deniz ve karadan muhasara altına alan Andrea Doria, surları topçu ateşine tutturdu. Bunun neticesi kale duvarlarında derin gedikler açıldı ve müdafilerden de 1500 kadarı telef oldu. Doria, deniz tarafından açılan gediklerden içeri asker sokarak, kaleyi ele geçirmeyi başardı. Kaleyi aldıktan sonra da iç kaleye Frenkleri, dış kaleye yerli Rumları yerleştirdi. Fransuva Mandoza kumandasındaki 2000 İspanyol askerini Koron'da bırakan Doria, Patras'ı ve İnebahtı'yı da zapt etti. Kaleye yardıma gitmek isteyen ve Mora'dan alelacele toplanan Osmanlı kuvvetleri, topçu üstünlüğü, Arnavut ve yerli Rumların karşı tarafa iltihak etmeleri yüzünden başarı kazanamadı. Sultan Süleyman karadan 2000 tüfekçi yeniçeri ve bazı beyleri yolladığı gibi 50 gemilik donanmayı Kemankeş Ahmed Bey kumandasında kaleyi kurtarmak için göndermişti. Osmanlı donanmasının gelmekte olduğunu duyan Andrea Doria bu sulardan çekilmekle beraber, kalelere asker ve toplar yerleştirerek tahkimatı sağlamlaştırmayı da ihmal etmemişti[382].

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 194b-195a.

382 Celalzâde, *Tabakat*, s. 332-333.

Alman seferi dönüşünde sulh istemek üzere İstanbul'a gönderilmiş olan Avusturya elçisi Cornelius, Macaristan krallığının Ferdinand'a verilmesi hâlinde, Kuzey Afrika'daki Arcel adası ile Mora'daki Koron kalesinin iade olunabileceği teklifini getirmişti. Ancak İbrahim Paşa Osmanlı Devleti'nin Koron'dan daha ehemmiyetli birçok kalesinin bulunduğunu, Koron'un önemli bir yer olmadığını söylemiş: "istediğimiz zaman burayı harb ile alabiliriz, hatta yakabiliriz de..." diyerek ona cevap vermişti.

Bununla beraber aslında Osmanlı kurmayları Koron'a büyük önem veriyor, buranın bir an evvel kurtarılmasını bir itibar vesilesi olarak addediyorlardı. Gerçekten de hemen sonra Semendire sancak beyi Yahya Paşazâde Mehmed Bey, Mora sancakbeyliğine getirilerek, Koron'un zaptı ile vazifelendirildi (Mart 1534). Mehmed Bey bir taraftan Koron'u tazyikle uğraşmakta, diğer taraftan da Rum ve Arnavutların düşmanla aralarını açmaya ve bunları birbirine düşürmeye çalışmakta idi. Sonunda, Rum ve Arnavutların elebaşlarından Habsburg tarafıyla ittifak içinde bulunanları yakalatarak öldürttü; bunları birbirine düşürmeye muvaffak oldu. Öte yandan Koron da abluka altında tutulmakta idi. Nitekim Koron'a yardım için gelen 8 gemi dolusu takviye kuvvetine güvenen kale müdafilerinin huruç harekâtı başarısızlığa uğratıldı, bunların çoğu katledildi, dış kale ele geçirildi. Durumlarının nazikleştiğini anlayan iç kaledeki muhafızların aman dilemesi ile kale yeniden Osmanlıların eline geçmiş oldu (18 Ramazan 940/ 2 Nisan 1534) [383].

Mütarekeye Doğru Diplomasi: Alman seferinden sonra Ferdinand, Osmanlı seferlerinin ağır faturası karşısında, kardeşi Karl'ın da tavsiyesiyle "anlaşma yollarını" yeniden aramaya başladı. Bu esnada Doğu sınırlarında birtakım problemler baş gösterdiğinden Osmanlılar da sulh isteğini müsait karşılamışlardı. İstanbul'a müzakereler için gelen elçilik heyeti 14 Ocak 1533'de Sultan Süleyman tarafından kabul edildi. Elçi Zaralı Hieronymus sulh için geldiğini arz etmiş, padişah da sadece bir mütarekeye muvafakat edeceğini, kat'i bir sulhun yapılabilmesi için Ferdinand'ın bir itaat alâmeti olarak Estergon (Gran) kalesinin anahtarlarını teslim etmesinin şart olduğunu bildirmişti. Sultan Süleyman'ın sulh için ileri sürdüğü bu şartı, Ferdinand'a bildirmek üzere Avusturya elçisinin oğlu Vespasien bir Divân çavuşu ile Viyana'ya gönderilmişti. Elçi 21 Ocak tarihli raporunda Sultan Süleyman'ın Ferdinand'ı

Celalzâde, *Tabakat*, s. 334-335. Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 196a-b.

oğlu, her iki kraliçeyi yani Ferdinand'ın eşi ile kızkardeşini (dul Macar kraliçesi Maria) de kendi kızları gibi gördüğünü yazmıştı. Ayrıca sınır komutanlarına, Andrea Doria ile Estergon kumandanına saldırgan tavırlarını durdurmaları talimatı verilmişti[384].

Öte yandan Osmanlı elçisi Viyana'da merasimle karşılanmıştı; bu elçi Viyana şehrinin gördüğü ilk Osmanlı elçisiydi. Ferdinand elçiyi tahta oturmuş ve başında bir tac olduğu halde kabul etmişti. Kabul sırasında, Ferdinand'ın sağ tarafında Macarlar, sol yanında da Bohemyalılar bulunmakta idi. Hatta Osmanlıların teklif ettikleri Estergon'un anahtarlarını teslim şartı, Bohemyalıları epeyi korkutmuş, Ferdinand onları zorla teskin edebilmişti. Diğer maddelerde yani Macaristan işlerinin Sultanın yetkilisi Gritti tarafından düzenlenmesi, Koron'un iadesi, yapılacak anlaşmaya Papa ile V. Karl'ın dâhil edilmesi gibi hususlara ses çıkarılmamıştı. 29 Mayıs'ta Osmanlı elçisi, yanında Gran'ın anahtarlarını padişaha götüren Vespasien ile hem Ferdinand'ın ve hem de Macaristan'ın son kralı II. Lajos'un karısı Maria'nın temsilcisi Cornelius Schepper bulunduğu halde İstanbul'a hareket etti. Cornelius padişaha iki de mektup getirmişti. Bunlardan biri V. Karl'dan olup Ferdinand ile Sultan Süleyman arasında tavassutu ve Macaristan'ın kardeşine bırakılması teklifini muhteviydi. Ferdinand'ın mektubunda ise Koron'un iadesi için V. Karl nezdinde tavassutta bulunacağı vaadi ifade olunmaktaydı.

Avusturya elçileri ile mülakat, Mayıs ayı sonlarında başladı. Bu arada Macaristan'da bulunan ve görüşmeler için bilhassa celbettirilen Gritti de bu mülakatlarda hazır bulundu. Avusturya elçilik heyeti ilk önce Sadrazam İbrahim Paşa tarafından kabul olundu. Elçi raporlarına göre heyet, İbrahim Paşa'ya Estergon'un anahtarlarını ve Ferdinand'ın göndermiş olduğu 2000 düka kıymetindeki elmas ve bunun iki misli kıymette bir yakut ve elmasın değerinin yarısı nisbette kıymeti haiz armud şeklinde bir inci ile müzeyyen madalyondan mürekkep hediyelerini takdim etti. İbrahim Paşa derhal görüşmelere başlanmasını arzu ettiği için müzakerelere geçildi. Elçilik raporlarına istinaden müzakereler şu şekilde cereyan etti:

İlk görüşmeler 27 Mayıs'ta yapıldı. Budin'den getirilme heykellerin bulunduğu İbrahim Paşa Sarayı bahçesini tavsif eden ve İbrahim Paşa'nın sırmalı bir

[384] Zinkeisen, II, s. 527.

kaftan ve bunun altında yine sırmalı mavi renkli elbisesi bulunduğunu, orta boylu, esmer tenli, beyzi çehreli, seyrek dişli olduğunu raporlarında belirten elçiler, İbrahim Paşa'nın eteğini öperek Kraliçe Maria'nın ve Ferdinand'ın selâmını ilettiler. İbrahim Paşa elçilere Osmanlı idari, mali ve askeri gücü hakkında bilgi verdikten sonra, bütün kudretin kendi elinde olduğunu; memuriyetleri, eyaletleri kendisinin verdiğini; harp, sulh ve servetin kendi elinde bulunduğunu söyleyerek, serbestçe her arzularını açık olarak kendisine anlatmalarını istemişti. Bunun üzerine elçi Cornelius da Ferdinand'ın, Macaristan'ın elinde bulunan kısmı için İbrahim Paşa'nın nasihatine ve tavassutuna muhtaç olduğunu söylemiş, Ferdinand ve V. Karl'ın mektuplarını sunmuştu. Daha sonra Cornelius, imparatorun mektubu hakkında izahata girişerek, onun padişahı kardeşi olarak addettiğini, Ferdinand'ın sulhuna dâhil olmak istediğini, Macaristan'ın Ferdinand'a bırakılması hâlinde, Arcel adasının ilk sahiplerine, Koron'un da Osmanlılara teslim olunacağını açıkladı. Macar tahtı için Koron'un ve Arcel'in öne sürülmesi üzerine, İbrahim Paşa elçilere, Koron'un sulhen alınması yerine harple alınmasını arzu ettiklerini; zira buranın pek mühim bir yer olmadığını, hatta icabında kaleyi yakabileceklerini; padişahın Macaristan'ı Kral János'a verdiğini ve dünyada hiçbir kuvvetin bu kararı değiştiremeyeceğini söyledi.

İbrahim Paşa, bu ilk görüşmelerden sonra, yapılacak diğer müzakerelere, Gritti'nin de katılmasını arzu etmiştir. Gritti Avusturya elçilerine padişahın Zapolya János'u mutlak surette destekleyeceğini, bu hususta ısrarın faydasız olduğunu, ayrıca Koron'un öne sürülmesinin uygun olmayacağını, çünkü Türklerin 60 kadırga ile Koron'u muhasara ettiklerini bildirmişti. İkinci müzâkerelerde Gritti'nin yanında tercüman Yunus Bey ve Celalzâde Mustafa Çelebi de hazır bulundu. Gritti'nin pozisyonu aslında bizzat Sultan Süleyman'ın Zapolya'ya yolladığı mektupla daha önceleri açık şekilde belirlenmişti. Zapolya verdiği cevapta böyle bir temsilci olma halini memnuniyetle karşıladığını yazmıştı: *Cümle maslahatlarımız huzur-ı şerifinize takrir eylemesini ısmarlamışsız*, diyerek padişahın emirlerine can u gönülden uyacağını beyan etmişti. Zapolya, Sultan Süleyman'a hitabında ona "Bizim dahi ulumuz, sa'adetimiz, bize iyilikleri dokunucu, eşiği secdegâhımız" diyordu.[385]

[385] Yanoş Kral'dan Sultan Süleyman'a mektup: TSMA, nr. E. 657/45 [3926/1].

İbrahim Paşa ikinci görüşmelerde kendisinden sık sık bahsederek kudret, kuvvet ve selâhiyetlerini yeniden elçilerin gözü önüne serdi. Daha sonra da Macar meselesini, Osmanlıların yaptıkları seferleri, Ferdinand'ın takındığı tavırlar hakkında görüşlerini belirtti. Ayrıca padişahın V. Karl tarafından Ferdinand ile bir tutulmasının abes olduğunu söyleyerek onun kudret ve ihtişamından, sahip olduğu ülkelerden bahsetti. Padişahın infialini çekmemek için V. Karl'ın mektubunu ona takdim etmeyeceğini bildirerek: *Eğer Karl sulh istiyorsa bir elçi göndermesi gerekirdi, ona intizâren 3 aylık bir mütâreke imzalanabilir ve nihâyet Barbaros bu müddet zarfında denizlerde Hristiyanlar aleyhinde her türlü düşmanlığı tatil edecektir* dedi. Bu görüşmelerin akabinde Gritti ile sadrazam bir araya gelerek görüştüler. Bunun neticesi Gritti 11 Haziran'da Avusturya elçilerini müzakereye davet etti. Bu davette Karl'ın mektubunda kendisini padişah ile bir tutma şeklindeki ifadesini ayıpladıktan sonra elçilere yalnız padişahın sulha karar verebileceğini, o ne isterse, derhal kayıtsız-şartsız icra olunacağını ifade etti.

Nihayet bu uzun görüşmeler sonunda 25 Haziran 1533'te mutabakata varılabildi. İbrahim Paşa ile üçüncü kez görüşen elçiler, ertesi gün padişah tarafından da kabul edildiler. Elçiler padişaha: *Oğlun kral Ferdinand, senin mâlik olduğun şeyleri kendi malı gibi ve kendisinin sahip olduğu şeyleri senin malın gibi addeder. Çünki senin oğlundur, Macaristan'ı kendine alıkoymuş olduğunu bilmiyordu. Zira bilmiş olsaydı bu memleketi muhafaza etmek için muharebe etmezdi. Mademki sen onun pederisin, memleketinin sınırları dâhilinde bulunmasını istiyorsun, sana mübârek olsun* dediler. Bu sözleri sarfeden ve kabul merasiminde padişahın eteğini öpen Avusturya elçileri reisi Cornelius, takdim edebilecek hediyesi olmamasından dolayı özür dilemiş, ayrıca Kraliçe Maria'nın çeyizinin iadesini ve Ferdinand'ın kardeşi mesabesindeki İbrahim Paşa'nın padişah nezdinde kralın vekili olarak bulunmasına müsaade olunmasını rica etmiş ve bu istekler padişah tarafından kabul olunmuştu. Bütün bu görüşme ve müzakereler neticesinde 14 Temmuz 1533'te İstanbul'dan ayrılan Avusturya elçileri ile sözlü bir ateşkes sağlanmıştı[386]. Kâğıda dökülmemiş olduğu anlaşılan bu se-

Müzakereler ile ilgili raporlarından hareketle Hammer çok ayrıntılı olarak meseleyi anlatır: Hammer, V, s. 126-142: Zienkeisen, II, s. 528-533; Bostan, barış talebiyle gelen Ferdinand'ın elçilerinin reddedilmeyip sulha ferman olunduğunu, üç yıla değin ateşkes yapıldığını beyan eder: *Süleymannâme*, Ayasofya, nr.3317, 143a-b.

beple de hakkında bazı tereddütler doğan ateşkes sırasındaki müzakereler, bir ölçüde Ferdinand'ın Macar krallığının bir parçasının hükümdarı olduğunun tanınması anlamı taşıyordu[387].

Bu vesileyle İbrahim Paşa'nın doğrudan V. Karl'a yolladığı mektup dikkat çekicidir. Elçilerle görüşmelerin sona ermesine yakın günlerde kaleme alındığı anlaşılan bu mektupta İbrahim Paşa, yukarıda da belirtildiği gibi V. Karl'ın uygunsuz tekliflerine sert cevaplar vermişti. Evail-i Zilhicce 939 (24 Haziran-3Temmuz 1533) tarihli olan mektupta kendini "Sultan Süleyman hazretlerinin ben ki kaimimakam-ı saltanat ve serasker-i sâmî- mertebet veziriazam-ı cenâb-ı hilâfet menkabetleri İbrahim Paşa'yım" şeklinde tanıttıktan sonra V. Karl'a "siz ki vilâyet-i İspanya'nın ve ana tâbi olan yerlerin kralı Karlo Kralsız" diye hitap etmiş, Karlo adını süslü ve büyük karakterle yazdırmıştı. Elçinin geldiğinden bahsettikten sonra Osmanlı iddialarını tekrarlayarak Macaristan'ın padişahın kılıcıyla alınmış olduğunu, kimsenin hak talebinde bulunamayacağını, buna karşılık "miras tarikinden hakkımız" vardır diye Ferdinand'ın Macaristan'a müdahale ettiğini, bunun asker çekilerek önlendiğini, "Sultan'ın atının ayağı bastığı yerlerin" ona ait olduğunu ve onun burayı Yanoş krala ihsan ettiğini belirtmişti. Ardından da şimdi iki defa gelen elçilerin bu memleket sevdasından feragat edildiği ve vazgeçildiği yolunda tazarruda bulunduklarını ve onlara itimat olunduğunu yazmış; "Françe padişahı" gibi dost olma halini öne sürmüş ve Ferdinand'ın oğulluğu kabul ettiğini, hatta istek halinde ona askeri destek bile verilebileceğini bildirmişti. Fakat V. Karl'dan gelen mektuptaki unvanında kendisini "Kudüs ve gayrı yerler" diye tanıtmış olmasını ziyadesiyle garipsediklerini, bir padişahın kılıçla alınmış memleketine, "o memleket benimdir" demenin doğru olmayacağını hatırlatmıştı[388]. Bu noktada özellikle V. Karl'ın konumunun Osmanlı mercileri nezdindeki yerini karşı tarafa açık şekilde belirtirken Kudüs iddiasının diplomatik nezakete yakışmayacağını da bildirmiş oluyordu.

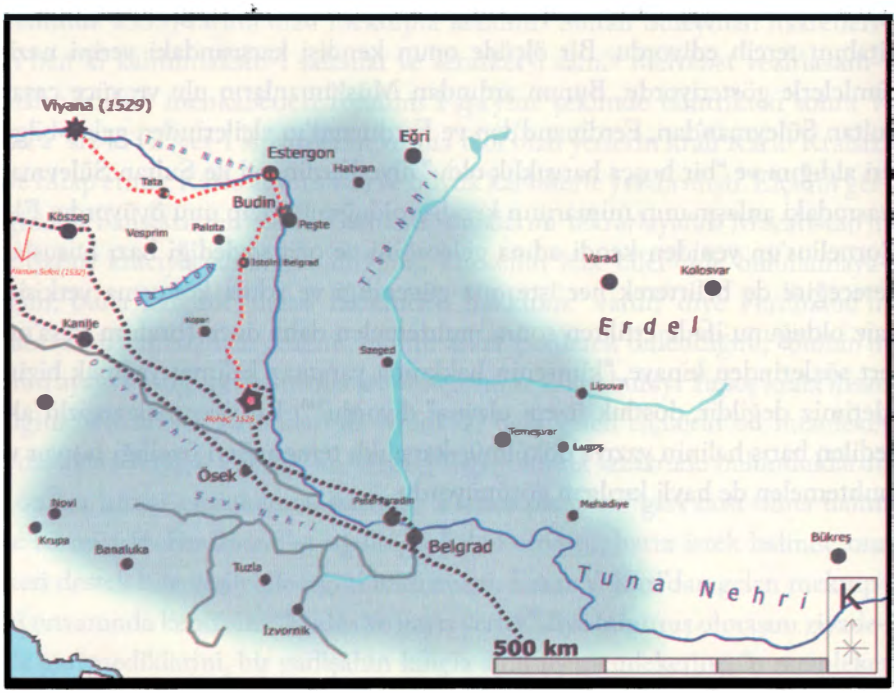
Siyasi ve diplomatik gelişmeler için ayrıca bk. K. Setton, *The Papacy and the Levant*, III (Philedelphia 1984), s. 371-392. Ayrıca diplomatik teşebbüsler için: R. Finlay, "Prophecy and Politics in Istanbul: Charles V, Sultan Süleyman, and The Habsburg Embassy of 1533-1534", *Journal of Early Modern History*, 2/1 (Leiden 1998), s. 1-31.

388 Mektup yayımlandı: J.L. Bacqué-Grammont, "Une lettre d'Ibrahim Paşa a Charles-Quint", CIEPO, VI, Leiden 1987, s. 65-88.

Bu mektuba V. Karl'ın 18 Haziran 1534 (7 Zilhicce 940) tarihinde ulaşan cevabında imparator doğrudan İbrahim Paşa'yı muhatap alan bir üslup kullanmıştı[389]. Kendisini biraz da Sultan Süleyman gibi mutantan ifadelerle birçok ülkeyi sayarak onların imparatoru, çasarı ve kralı şeklinde takdim ederken İbrahim için "rûşen ve sâfî İbrahim Paşa hazretleri ki külliyen Müslümanların çasarı olan devletlü yüce padişah Sultan Süleyman Şah'ın ulu veziri ve sırdaşı ve cümle memleketlerinin zabt edilmesi ve cümle beylerinin ve kullarının ve raiyyetlerinin başı ve ulusudur, bizim dahi sevgili dostumuz..." hitabını tercih ediyordu. Bir ölçüde onun kendisi karşısındaki yerini nazik cümlelerle gösteriyordu. Bunun ardından Müslümanların ulu ve yüce çasarı Sultan Süleyman'dan, Ferdinand'dan ve Ferdinand'ın elçilerinden gelen bilgileri aldığını ve "bir hoşça barışıklık oldu" diye Ferdinand ile Sultan Süleyman arasındaki anlaşmanın mimarının kendisi olduğunu yazıp onu övüyordu. Elçi Cornelius'un yeniden kendi adına geleceğini ve ona söylediği bazı hususları ileteceğini de belirterek her işte ona güvendiği ve adına konuşma yetkisini haiz olduğunu ifade ettikten sonra muhtemelen daha önce İbrahim Paşa'nın sert sözlerinden kinaye, "kimsenin hakkında yaramaz kelimat yazmak bizim âdetimiz değildir, dostluk üzere olavuz" diyordu[390]. Bu yazışmalar sözlü akdedilen barış halinin yazıya dökülmüş karşılıklı temennileri özelliği taşıyor ve muhtemelen de hayli kırılgan görünüyordu.

[389] Habsburg elçisinin bu tarihten önce İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. 29 Mayıs 1534'te elçiye verilen hediyelerle ilgili kayıt dikkat çekicidir. 10.000 nakit, maşrapa, tepsi, kadeh gibi eşyalar, ayrıca elbiseler tahsisi: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 217. 7 Haziran tarihli kayıtta ise Efrenç lakabıyla kaydedilen silahdarlardan Mehmed'in elçinin yanında olduğu ve kendilerine 10.000 akçe harcırah verildiği bildirilmiştir: s. 231.

Terceme edilmiş haliyle elde bulunan bu mektupta yıl olmamakla birlikte ay ve gün söz konusudur: TSMA, nr. E. 756/99 [6371/1].

Harita 1: 1526-1532 Macaristan Sefer Güzergahları

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞARK SEFERLERİ: SAFEVİLERE KARŞI UZUN MÜCADELENİN BAŞLAMASI

"Acem mülküne hükm eyledi Süleyman"[391]

Şark Meselesini Yeniden Başlatmak

Sultan Süleyman Batı'daki meseleleri belirli bir temele oturttuktan sonra öteden beri zihnini meşgul eden Doğu sınırlarındaki gelişmelerle artık ilgilenebilirdi. Babası I. Selim zamanında Osmanlı Devleti için bir "Şark Meselesi" haline gelen ve yakın zamanlarda çıkan isyanlardan da mesul tutulan Safevîlere kat'i şekilde son vermek arzusundaydı. Esasen uzun süredir ciddi bir şekilde askeri harekât yapılmayan Batı'ya karşı gazayı yeniden canlandırmıştı; şimdi sıranın, ana problemlerin kaynağı olan Safevîler'e karşı İslamın koruyuculuğunu üstlenme misyonuna geldiğini düşünüyordu. Bu sadece askeri alanda değil dini-siyasi alanda da Osmanlı Devleti'nin genel görünüşünde önemli bir değişimi beraberinde getirecekti. Dini hassasiyetin giderek artması bürokratik ve siyasi mekanizmaları da etkileyecek bir eğilime yol açacaktı. Sultan Süleyman kendisini Sünni dünyanın en büyük temsilcisi olarak görüyordu. Hilafet ile ilgili düşüncelerini tam anlamıyla gerçekleştirmek için sadece Hristiyan dünyasına karşı gaza yapmak yeterli olmayacaktı. O aynı zamanda İslamın Sünni devlet anlayışına en büyük tehdit olarak ortaya çıkan ve önemli bir siyasi-dini ideolojiyle bulunduğu İran coğrafyasında etkili bir devlet haline gelen Safevîlere son vermeyi başlıca ödevi olarak görüyordu. Bu yolda İbrahim Paşa ile ciddi bir planlama yaptıklarını düşünmemek için bir sebep yoktur.

Aslında Çaldıran muharebesinden sonra Osmanlı-Safevî münasebet-

[391] Rıdvanpaşazade, *Tarih-i Mısr*, 113b.

lerindeki problemler devam ediyordu. Osmanlıların Çaldıran zaferi ile Şah İsmail'in Anadolu'daki emellerine kat'i bir darbe indirilmişti fakat bu kat'i darbe, Safevîler'in bu yoldaki faaliyetlerini tam manasıyla önleyememişti. I. Selim'in ölümü sonucu ortaya çıkan yeni durum karşısındaki tavrı hakkında herhangi bir bilgi olmayan Şah İsmail'in Canbirdi Gazalî isyanını yakından takip ettiğine şüphe yoktu. İsyanın sükûtu ve Osmanlıların onun hareketlerini takip ettirmesi, Ferhad Paşa'yı hudutta bekletmesi üzerine de herhangi bir karşı harekâta tevessül etmemişti. Nitekim ondan haber almak için yollanan Osmanlı casuslarından birinin raporuna göre isyanın bastırılması ardından Belgrad seferi sırasında Şah İsmail Nahçıvan'da bulunuyordu. Oradan kaçarak canını kurtardığını belirten casus, Belgrad zaferi hakkında Faik Bey'den gelen fetihnameyi alınca, bunun nasıl olduğunu kendisine sorduğunu, haberi bulunmadığını söylemesi üzerine de "biz işittik ki kuleler altını kazıp top otun doldurmuşlar, oradan od verip kuleler havaya perrân etmişler vaki midir? Rum'da bunun gibi san'atlar varmış" diyerek şaşkınlığını dile getirdiğini, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Bağdad'a yöneldiği haberini duyunca da oraya üç emirini yollayıp kendisinin Tebriz'e döndüğünü bildirmişti. Casus ayrıca Şah İsmail'in yanında 15.000 adamı, 500 tüfekçisi ve birkaç prangı denilen ufak çapta topunun bulunduğunu da rapor etmişti[392].

Yukarıda da temas edildiği üzere Anadolu'da, bilhassa Mohaç seferi esnasında çıkan isyanlar, Safeviler ile bağlantılı olarak algılanıyordu. Muhtemelen Safevî halifelerinin propaganda faaliyetleri o sıralarda sürüyordu. Fakat Şah İsmail özellikle Diyarbekir bölgesindeki Bıyıklı Mehmed Paşa'nın sınır boylarındaki hareketliliğinden hayli müşteki görünüyordu. Osmanlıların Belgrad seferi ile meşgul bulunduğu bir sırada, Gürcistan'a bir sefer düzenlemiş ve Rumlu Div Ali Sultan vasıtasıyla Doğu Gürcistan memleketlerini ele geçirdiği gibi Şirvanşah II. İbrahim ve Hüseyin Bey'in bölgelerinde yani Şemahı ve Şeki'de hâkimiyetini tesis etmişti. Bu işlerle uğraşırken Osmanlıların Belgrad ve Rodos seferlerini tebrik için bir elçilik heyeti göndermeye de teşebbüs etmişti. Ancak Sultan Süleyman'ın cülusunu tebrik ve aradaki bağları yeniden inşa etmek için serinkanlı davranmıştı. Bu hususta Mirza Hüseyin'den Faik

[392] TSMA, nr. E.12181'deki bu rapor yayımlanmıştır: J. L. Bacqué-Grammont, "Une mission diplomatique Safavide de aupres de la Porte Ottomane 1522", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, İstanbul 1979, s. 23-37.

Bey'e gelen bir mektupta, aslında bunun için niyet edip elçiler yolladığını ancak bunların ulaşmadığını, devlet erkânının devletlerarası adetlere muhalif elçileri tuttukları ifade ediliyordu. Mehmed Paşa'nın da elçileri yakalayıp habs ettiğinden söz ediliyordu[393]. Sonunda 1522'de 500 kişilik Safevî elçilik heyeti İstanbul'a varabildi. Ancak bunlar Osmanlı vezirleri tarafından pek sıcak karşılanmadı, 20 kadarı İstanbul'a geçirilirken diğerleri Üsküdar'da bekletildi. Ayrıca Sultan Süleyman da daha sonra 23 Mayıs 1524'te ölen Şah İsmail'in yerine geçen oğlu I. Tahmasb'ı mukabil olarak tebrik etmeyecekti.

Osmanlı-Safevî münasebetlerinin bu nazik devresinde, 11 yaşında iken Safevî tahtına geçen I. Tahmasb'ın ilk senelerinde, birtakım zorluklar baş göstermeye başladı. Safevî tahtının bir çocuğun elinde bulunmasından istifade etmek isteyen Gürcü prensi Levend veya Lewan Han, istiklalini elde ettiği gibi Şah İsmail'in ölümünü ganimet bilerek, Şeki üzerine yürümüş, Şirvanşah Hüseyin Bey'i mağlup ve maktul düşürmüştü. Öte yandan Özbekler de harekete geçerek Horasan'a yayılmaya başlamışlardı. Bütün bu gaileler yanında Safevîler, Osmanlılardan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Rumlu Div Ali Sultan'ı Emirü'l-ümerâlığa getirerek, Sa'd Çukuru adlı meşhur mevkide muhafaza görevine tayin etmişlerdi.

İçteki bu karışık durum, Tebriz'de hâlâ Sünniliği gizlice de olsa muhafaza eden yerli ulema ile Sünni Gilân hâkimi Melik Muzaffer'in el altından mektup göndererek Osmanlı hükümdarının İran üzerine sefere çıkması dileğinde bulunmalarına yol açmıştı. Bu da Sultan Süleyman'ın bir taraftan Safevîler hakkında bilgi verilmesi için Gilân hâkimine mektup yollamasına, diğer taraftan da I. Tahmasb'a sert bir tehditnâme göndermesine vesile teşkil etmişti. Osmanlı sultanlarının mektuplarını toplayan Feridun Bey'in Münşe'ât'ında yer alan muhtemelen 1525 tarihli olan bu tehditnâmede, Sultan Süleyman, I. Tahmasb'a adam gönderip "arz-ı ubûdiyet" etmemesinin sebebini soruyor ve otağını Tebriz, Azerbeycan ve belki de Semerkand ve Horasan'da kuracağını; bu ana dek Belgrad ve Rodos'un fethi ile meşgul bulunduğunu; şimdi ise üzerine varacağını, şahlık tacını bırakıp ecdadı tarikine salik olup "abdal-var nemed giyip" tekkesinde münzevi olmaz ise her nerede olursa olsun yeryüzünü "vücûd-ı habisinden tathir" edeceğini yazıyordu[394].

TSMA, nr. E. 648/18 [4256/1]'daki mektup için bk. J. L. Bacqué-Grammont, gm., s. 33-37. *Münşeat*, I, s. 541-543.

Bu sert mektubun karşı tarafta belirli bir şaşkınlık icra ettiğine şüphe yoktur. Çünkü o sıralarda sınır hatlarında bazı hareketlenmeler vardı ama bunların savaşa yol açacak bir yönü yoktu. Muhtemelen Osmanlı kurmayları, Anadolu'daki isyan hareketlerinin faturasını Safevilere kesmek için bahaneleri adeta "biriktiyorlardı". Aslında isyan edenler de kapağı Safevî topraklarına atmak için uğraşıyorlardı. Onlara yönelik açık bir davet olmadığı halde yönlerini bu tarafa doğru çevirmeleri, Şah İsmail zamanındaki "etkilerle" sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Bu durum haliyle Osmanlı devlet adamları nezdinde Safevîlere yönelik şüpheleri giderek artırıyordu. Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa iki büyük zaferin ardından Safevîlerin durumundan da yararlanarak Osmanlıların yeni dini misyonlarının gereğini yerine getirmek için bazı planlamalar yapmışlardı. O kadar ki Sultan Süleyman çok sonraları 1534'te çıkacağı seferde yazdığı bir gazelinde, Safevi tehlikesinin kökünü kazımak için var gücüyle ve din gayretiyle hareket edeceğini açıkça vurgulamıştı[395]. 1525'te Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya gönderilen bir fermanında, Sünni Tebriz ulemasından gelen mektubun tarafına ulaştığını, kendisinin de esasen sefere kararlı olduğunu, gelinceye kadar, düşmana ait yerlerden gözüne kestirdiklerini feth eylemesini bildirmişti[396].

Bu durum Sultan Süleyman'ın 1526'da Mohaç seferine çıkmadan önce Doğu seferini düşündüğüne yorulur. Fakat Macaristan meseleleri buna fırsat tanımamıştır. Sonunda Habsburglarla 1533'te nisbi bir ateşkes sağlandıktan sonra meydana gelen iki olay, Safevîlere karşı zaten zihinlerde yer eden hesaplaşmayı şimdi kuvveden fiile geçirecek zahiri sebepleri oluşturmakta gecikmedi. Bunlardan biri Bağdad'da, diğeri ise Osmanlı-İran sınırında, Bitlis'te vukua gelecekti:

1508'de Şah İsmail tarafından ele geçirilmiş olan Bağdad'a, I. Tahmasb zamanında Türkmen Musullu oymağından Nohud Ali Sultanoğlu Zülfikar Han hâkim olmuştu. Bu zat 1528'de Kelhur hâkimi iken İran'ın Bağdad beylerbeyisi olan amcası İbrahim Han'ı, yanına asker almadan yaylağa çıktığı bir

"Allah Allah diyelim sancak-ı şâhı çekelim/Yürüyüp her yanadan şarka sipâh çekelim" beyti ile başlayan şiir: *Muhibbi Divânı. Bütün Şiirleri. Kanuni Sultan Süleyman*, haz. Kemal Yavuz-Orhan Yavuz, İstanbul 2016, nr. 2358; ayrıca *Muhibbi Divânı*, haz. Coşkun Ak, Ankara 1987, s. 4.

Münşeat, I, s. 543-544.

sırada ani bir baskınla katletmiş (29 Mayıs 1528), kırk gün kuşattığı Bağdad'ı da ele geçirmişti. Bağdad valisi ve "Halîfetü'l-hulefâ"unvânını taşıyan Zülfikar Han Safevîlerin bu oldubittiyi kabul etmeyeceklerini idrak ettiği için bir müddet sonra Osmanlılara müracaatta bulunarak şehrin anahtarlarını göndermişti. Ayrıca Sultan Süleyman adına hutbe okutarak sikke bastıran Zülfikar Han, bu şekilde Osmanlılara bağlılığına resmi bir görüntü kazandırmıştı.

Osmanlı kayıtlarına göre Zülfikar Han'ın elçileri 19 Mart 1529'da İstanbul'daydı. Kendisine gönderilmek üzere hilatler ve çeşitli kumaşlar verilmiş, ayrıca elçiye ve haberciye de yine hilat hediye edilmişti. Bunun yanısıra istekleri kabul görmüş olacak ki cinsi belirtilmeyen bazı malzemeler de ona verilmek üzere teslim edilmişti[397]. Ancak Osmanlıların bu esnada (1529) Viyana kuşatması ile neticelenecek yeni bir Macaristan seferiyle meşgul bulunmaları, Irak'a fiili yardımlarını önlemiş, bundan istifade eden ve Bağdad'ı tekrar ele geçirmeyi planlayan Safevîlerin Bağdad üzerine yürümesini kolaylaştırmıştı. Tahmasb'ın gönderdiği Safevî kuvvetleri Bağdad'ı kuşatmış, Osmanlıların yardım kuvvetlerini bekleyerek canla başla Bağdad'ı müdafaa eden Zülfikar Han, ihanete uğrayarak akrabasından Ali Bey tarafından öldürülmüş, böylece Bağdad yeniden Safevîler eline geçmişti. Bağdad'ın zaptıyla bütün Irak'a hâkim bir vaziyet kazanan Şah Tahmasb, buraya Seyfüddinoğlu Tekelü Mehmed Bey'i Han olarak tayin etmişti[398].

Savaşın diğer ve başlıca tezahür etme sebebi ise İran beylerinden Ulama Han'ın Osmanlılara, Osmanlı ümerasından Bitlis hâkimi Şeref Han'ın Safevîlere sığınması olayıdır. Ulama Han, Teke Türkmenlerinden iken Kızılbaş olmuş, 1510-1511'de Şahkulu Baba Tekeli isyanına katılmış, daha sonra da Şah İsmail'in yanına kaçarak çeşitli görevlerde bulunmuştu. Tahmasb zamanında ise Tekelü Türkmenleri ile birlikte Azerbaycan beylerbeyi olarak Tebriz'de oturmaktaydı. Ulama Han Tekelülere mensup olan şahın başveziri Çuha Sultan'ın Isfahan'da Şamlu Hüseyin Bey tarafından katlinden sonra boşalan bu makama kendisini aday olarak görmekteydi. Mamafih Çuha Sultan'ın ölümünü haber alan Tekelüler'in bir kısmı da süratle Kazvin'e gelerek Şamluları mağ-

Ruznamçe Defteri parçası: BA, AE, Kanuni, nr. 46, [2-46], 5a (9 Receb 935) ve irsaliye, 7b (2 Şaban 935). Burada Zülfikar Han şöyle tanımlanır: "Zülfikar mîr-i şehr-i Bağdad".

398 Celalzâde, *Tabakat*, s. 336; F. Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi*, Ankara 1993, s. 127-128.

lup etmişler, Hüseyin Bey'i kaçırtmaya muvaffak olmuşlardı. Boşalan emirü-l-ümeralığa da Çuha Sultanoğlu Kubad geçirilmiş, fakat ortalık durulmamış ve Tekelülere karşı İran'da tepkiler baş göstermeye başlamıştı. Şah Tahmasb tarafından da desteklendiği anlaşılan Ustacalu, Dulkadır, Rumlu ve Afşarlu aşiretleri birleşerek, Tekelülere karşı harekete geçmişler ve Tekelülerin pek çok beyzâdesini ve ileri gelenlerini öldürmüşlerdi. Oymağına karşı olan bu hareketi hazmedemeyen Ulama Han, o sırada Horasan'da bulunan şaha başkaldırmış, fakat yeterli kuvvet toplayamadığından Osmanlılara müracaat etmek zorunda kalmıştı. Kendi eyaletine dâhil Van'a gelen Ulama Han, Diyarbekir beylerbeyi vasıtasiyle bu isteğini İstanbul'a bildirmiş, bunun üzerine Bitlis beyi Şeref Han'a haber gönderilerek, Ulama'nın ailesi ile İstanbul'a gönderilmesinde yardımcı olması istenmişti.

Şeref Bey, Van'a gelerek, 20 kadar adamı ile buradaki bir köyde (Harküm) bulunan Ulama ile görüşmüş ve neticede Ulama Han Osmanlılara sığınmıştı[399]. İstanbul'a gelen Ulama Han, Divân'da vezirlerle konuşup Şeref Han aleyhinde birtakım sözler sarfederek zihinleri karıştırdı. Şeref Han'ın şaha meyli olduğunu ve hatta kendisini öldürtmek için çalıştığını söylüyordu. Şah Tahmasb ise kaleme aldığı hatıratında Ulama'nın özellikle İbrahim Paşa'yı etkilediği üzerinde durarak "İbrahim Paşa'nın Ulama'ya, Şehzade Mustafa'dan çekindiğini söyleyip içini döktüğünü, Ulama'nın da ona Şark diyarının boş bulunduğunu, Kızılbaş beylerinin çoğunun müttefiki olduğunu, eğer o tarafa yönelinirse buraları ele geçirmenin kolay olacağını ve paşanın Azerbaycan, Irak ve Fars'ta padişahlık yaparak Hünkâra hediye yollayacağını belirtip" onu oyuna getirdiğini ifade ediyordu[400]. İbrahim Paşa'nın da devreye girişiyle Sultan Süleyman Köszeg muhasarasından önce huzuruna kabul ettiği Ulama Han'a Bitlis'i, ocaklık statüsünü kaldırarak bir nevi beylerbeylik haline getirip Hısnıkeyf ile birlikte yüklü miktarda tahsisatla tevcih etmişti. Bunu haber alan Şeref Han da bazı Kürt ümerasını mühim kalelerin muhafazasına bırakarak, adamlarının bir kaçını alıp Tebriz'de bulunan Şah Tahmasb'a iltica etmiş ve yardım talebinde bulunmuştu.

[399] Şah Tahmasb'ın hatıralarında Ulama meselesi epeyi yer tutar: Şah Tahmasb-ı Safevi, *Tezkire*, trc. H. Kırlangıç, İstanbul 2001, s. 29-30. Tahmasb Ulama'nın kendisine isyanını, kendisinin Horasan seferine giderken onun Tebriz'e girerek mülküne mallarına el koyması olarak açıklar.

[400] *Tezkire*, s. 30: Şah Tahmasb, zımnen İbrahim Paşa'nın hükümdarlık arzusuna atıf yapar, ama tabii o eserini çok sonraları yazdığı için bu cümleleri ona göre okumak gerekir.

Şeref Han, I. Selim zamanında Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı İdris-i Bitlisî'nin teşvikiyle Safevîlerden yüz çevirip Osmanlıların hâkimiyetini tanımış, kendisine ve ailesine Bitlis yöresi ocaklık olarak verilmişti. Eyyübîler devrinden itibaren gittikçe "Kürtleşen" Bitlis'te bu aile oldukça geniş bir nüfuza sahipti ve pek çok taraftarı da mevcut bulunmaktaydı. Şimdi Şeref Han'ın Safevîlere ilticası, Osmanlı tarafı için ciddi bir tehlike arzetmekteydi. Bu yüzden Ulama "Paşa", 1532'de Dulkadır, Diyarbekir vilayeti askeriyle Bitlis üzerine gönderildi. Ulama Paşa Bitlis'i kuşatarak kaleyi topa tutturdu. Kale duvarları yıkılan Bitlis tam ele geçirilmek üzere iken Şah Tahmasb'ın yardıma geldiği haberi ulaştı. Esasen Şeref Han, Safevî kuvvetleri ile Bitlis üzerine yürürken şah da Ahlat civarına yaklaşmıştı[401].

Bu haberler üzerine Ulama Paşa, kuşatmayı kaldırarak Diyarbekir'e çekilmeye mecbur oldu. Bu sırada Şeref Han ise Ahlat'ta şah tarafından huzura kabul ediliyor ve kaftanlarla taltif edilip resmen "Şeref Han" unvanını alıyordu. Ayrıca Şah Tahmasb kendisine 21 Eylül 1532'de Kürdistan beylerbeyliğini veriyor, Bitlis'ten başka, Ahlat, Muş, Hınıs'ı da tasarrufuna bırakıyordu. Şah Tahmasb'ın Osmanlılara bağlı bir uç beyliğini kendi himâyesine alması, öte yandan Osmanlı padişahı adına hutbe okunan ve dolayısıyla bir Osmanlı şehri olarak telakki edilen Bağdad'ı kuşattırıp ele geçirmesi, Osmanlılarca fiili harp sebebi sayılmış ve Dîvan'da yapılan görüşmeler sonucu Safeviler üzerine yürünmesi kararı alınmıştı.

Sultan Süleyman'ın En Uzun Seferi: Irakeyn'e Yürüyüş (1534)

Alaman seferi dönüşü yeni bir Doğu seferinin sahnesinin açılışı, Sultan Süleyman için pek de beklediği şekilde cereyan etmeyecekti. Safevîlerle mücadele tecrübesini babası zamanında belki uzaktan yaşamıştı ama bunun ne kadar zorlu bir iş olacağının da muhtemelen farkındaydı. Ancak gaza misyonuna eklediği babasından mevrus "Hadımü'l-haremeyn" unvanının Müslümanların halifesi ve koruyucusu sıfatlarıyla birlikte kendisine yeni bir vazifenin kapılarını araladığının bilinci içinde hareket etmeyi tercih edecekti. Yeniden "hareminin tacı" Hürrem Sultan'dan ve çocuklarından ayrılıyordu. O sıralarda annesinin sağlık durumu da pek iyi değildi. Bu arada yeniden bazı önemli idari tedbir-

[401] Bütün bu hadiseler Şeref Han'ın torunu Şeref Han tarafından ayrıntılı olarak anlatılır: *Şerefnâme*, nşr. Zernov, I, s. 420-423.

ler almayı da ihmal etmemişti. İbrahim Paşa'nın sefer için İstanbul'dan ayrılışından sonra Ulama ile yaptığı askeri harekâttaki ihmali sebebiyle Diyarbekir beylerbeyisi Fil Yakup Paşa'nın yerini Dulkadır beylerbeyisi Süleyman Paşa'ya vermiş, Dulkadır eyaletini ise Avlonya beyi Ahmed Paşa'ya tevcih etmişti. Şam'da beylerbeyi olan Lütfi Paşa'nın da vefatı üzerine, suçunu affettiği İsa Paşa'yı yine Şam beylerbeyliğine yollamıştı. O kış Anadolu beylerbeyisi Hüsrev Paşa'nın da vefatı haberi ulaştı. Bütün bunlar Habsburg elçilerinin gelişinden (1533) az önce vuku bulmuştu. Hemen ardından Anadolu beylerbeyliğine yine suçunu affettiği Yakup Paşa'yı getirmişti. Az sonra da onu Rumeli beylerbeyi yapacaktı. Ondan boşalan Anadolu beylerbeyliğini ise Süleyman Paşa'ya verecekti[402]. Bahar ayları geldiğinde ise mutad üzere yeniden Boğaz'daki sayfiyeye intikal edecek, yine bütün vaktini avlanmakla geçirecekti[403].

Kış için Topkapı sarayına dönünce sefere karar verildi ve her tarafa emirler yollanarak ordu toplanmaya başlandı. Ayrıca toplarla cephanenin Diyarbekir'e önceden gönderilmesi, beylerbeyleri ve sancakbeylerinin sefer hazırlığı yapmaları da emredilmişti. Her zaman olduğu gibi İbrahim Paşa, padişahtan önce yanında 3000 kadar yeniçeri bulunduğu halde Üsküdar'dan hareket etti. Kendisinin hedefi ilk anda Halep olarak belirlenmiş görünüyordu. Nitekim Sultan Süleyman tarafından kendisine verilen hediyeler ile ilgili Ruznamçe kaydının başında "der-vakt-i sefer-i Halep" kaydı yer alır. Bu vesileyle Sultan Süleyman ona 29 Rebiülevvel 940'da (18 Ekim 1533) altın ve gümüş cinsinden yüklü miktarda nakit verdiği gibi çeşitli kumaşlar, üsküf, altın alem, altın işlemeli at takımı, çeşitli eşyalar da hediye etmişti[404]. İki gün sonra İbrahim Paşa Üsküdar'a geçti. Daha Konya'ya varmadan önce Ulama'nın adamları Şeref Han'ın kesik başını getirdi.

Şeref Han, yukarıda da bahis mevzu edildiği üzere Safevîlerin yardımıyla ülkesini yeniden ele geçirmişti. Şah Tahmasb, Horasan'a giderken Şeref Han'a, kendisi yok iken Osmanlılarla bir müddet iyi geçinmesini tenbih ile Azerbaycan'ın Osmanlı cephesinin idaresini ona havale etmiş ve bazı Kızılbaş beylerini yardımcı olarak yanında bırakmıştı. Fakat Şah Tahmasb'ın nasihatlerini dinlemediği anlaşılan Şeref Han, Bitlis kuşatmasında Ulama ve Fil

[402] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 201b.

[403] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 198a-199a.

[404] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 43.

Yakub paşalara yardımda bulunan Kürt beylerinden intikam almak amacıyla birtakım hareketlere girişti. Hizan üzerine yürüyerek burayı kuşattı. Bunun üzerine ikinci defa kendilerine Bitlis üstüne yürüme emri gönderilmiş olan Diyarbekir beylerbeyi Yakup Paşa ve Bitlis beylerbeyi tayin olunmuş Ulama Paşa, önce Hizan beyine yardıma gittiler, buradan da Hizan kuşatmasını kaldırıp Bitlis'e çekilen Şeref Han üzerine yürüdüler. Şeref Han kendisine karşı olan Kürt beylerinin Ulama Paşa'nın yanına geçmelerinden sonra Safevîlerden ve kendine bağlı Kürt beylerinden aldığı askerlerle Osmanlı kuvvetlerini karşıladı. 27 Eylül 1533'te Tatik kalesi mevkiinde arkasını dağa verip emniyete alan Osmanlı birlikleri önünde kendine bağlı olan ve sol kolda yer alan Mahmudî Emire Bey'in taraf değiştirmesi ile yenilgiye uğradı. Aldığı bir kurşun yarası neticesi maktul düştü. Ulama Paşa onun kesilen başını İbrahim Paşa'ya gönderdiği gibi Kürt beylerinin Şeref Han oğlu III. Şemseddin'in yanında toplandıklarını ve hepsinin Osmanlılara itaat arzettiklerini de haber verdi[405].

Çınarlı mevkiinde Şeref Han'ın kesik başını ve Ulama'nın mektubunu alan İbrahim Paşa Bitlis'i yeniden "ocaklık" halinde Şemseddin Bey'e verdi ve durumu padişaha arzederek Ulama'ya da gösterdiği hizmetler mukabili mükafatlandırılacağını bildirdi. Daha sonra yoluna devam ederek Konya'ya ve buradan da hareketle 27 Aralık 1533'te Halep'e vasıl oldu. Osmanlı kuvvetlerinin ileri harekâtı kışın en şiddetli devresine rastlandığından Halep'te kışlanması uygun görüldü. İbrahim Paşa bu amaçla Halep'e gelmişti. Kışı Van taraflarında geçiren Ulama Paşa, "altın harcamak ve istimâlette bulunmak" yoluyla Van gölü çevresindeki Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Van'ı Osmanlılara itaat ettirmişti. 1533 yazını Belh'e Özbekler üzerine akın yapmakla geçiren Şah Tahmasb ise Bitlis'in elden çıkması ve Van ile civar kalelerin itaati karşısında, Özbeklerle uğraşmaktan vazgeçerek Osmanlılarla mücadele etmek üzere hazırlıklara başladı. Fakat onun niyeti Osmanlıların ezici askeri gücü karşısında pasif kalıp yol güzergâhını tahrip etmek ve onlara karşı yıpratıcı "gerilla" tarzı taktik uygulamak olacaktı. Osmanlılarla Çaldıran benzeri bir meydan savaşına girişmeyi asla düşünmüyordu. Bunu da muhtelif defalar etrafındakilere açık şekilde söylemişti[406].

Celalzâde, *Tabakat*, s. 338-339; Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi*, s. 130-132.

Mesela ilk olaylar sırasında Tahmasb savaş isteyen emirlerine, Sultan Süleyman'ın küffar üzerine gazaya gittiğini, onun için üzerine gitmenin dinen uygun olmadığını söylemişti:

Halep'te bulunan İbrahim Paşa, Bağdad'a inmek ve burayı zaptetmek amacındaydı. Nitekim bu gaye ile Anadolu eyaleti askerlerinin Âmid'de (Bugünkü Diyarbakır şehri) toplanmasını istedi, Halep'ten hareketle 14 Mayıs'ta Âmid'e geldi. Burada iken Anadolu, Karaman, Rum, Dulkadır eyaletleri askerleri de kendisine kısım kısım katılmaktaydı. Ayrıca Bitlis ocak beyi Şemseddin Bey de hediyelerle Diyarbekir'e gelip hizmete girmiş ve sefere katılma vazifesi almıştı. Âmid'de ordunun toplanması için 40-50 gün kadar kalındığı esnada, Ulama Paşa Tebriz yönünde Van civarında beklemekte idi.

İbrahim Paşa Bağdad'a yürümek için Diyarbekir'den Musul'a hareket etmek istiyordu. Fakat bu sırada Rumeli defterdarı olup sadrazam kethüdalığı hizmetinde bulunan İskender Çelebi'nin de hararetle desteklediği, Ulama Paşa'nın fikri olan Tebriz üzerine yürünmesi kararlaştırıldı. Zira Ulama Paşa şahın Tebriz'i bırakarak Horasan'a çekildiğini, dönmeye niyeti olmadığını, bu sebeple Azerbaycan'ın kolaylıkla ele geçirileceğini haber vermekte idi. İbrahim Paşa da evvelce Safevîlere mensup olan ve sonra Osmanlılara katılan nüfuzlu şahsiyetler ve İskender Çelebi'nin tesiriyle bu fikri kabule yanaşmıştı. Ancak bu yolda endişelerini de dile getirerek bu topraklarda harbedecek asker bulunmadığını, bu yüzden boş olan bir memlekete gitmenin ayıp olduğunu, hem Tebriz'e girilmekle orasını tam manasıyla kendilerine mâl edemeyeceklerini, Bağdad'ın ise Safevîler tarafından henüz kontrol altına alınamadığını ve elde etmenin kolay olduğunu söylemişti. İbrahim Paşa'nın bu mütalaası, Tebriz alındığı takdirde Bağdad'ında kendiliğinden ele geçirileceği iddiasıyla karşılanmış ve gerek bu karşı fikir ve gerekse "Acem ve Azerbaycan fâtihliği" gibi parlak bir ünvanın çekiciliği, İbrahim Paşa'yı Tebriz üzerine yöneltmişti.

İbrahim Paşa Tebriz'e yürümek için Diyarbekir eyaleti merkezi Âmid'den hareket etti. Ordu Van'a yaklaştığı bir sırada, şehrin Safevî hâkimi itaat arzedip şehrin anahtarlarını gönderdi (11 Zilhicce 940/23 Haziran 1534). Ayrıca Osmanlı ordusu Van'a gelinceye kadar civardaki pek çok kale de Osmanlı hâkimiyetini tanımıştı. Osmanlılar Van'a hâkim olmakla, doğuda çok mühim bir üsse sahip olmuşlardı. İleride de görüleceği üzere bu kale müstakbel Osmanlı-Safevî münâsebetlerinde önemli bir yer alacaktı. İbrahim Paşa, Van'ı,

Tezkire, s. 32.

Şam beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya verdi[407]. Ayrıca ertesi günü Siyavan (Ortanca) kalesi hâkimi Emir Bey Mahmudî, kalenin anahtarlarını Osmanlılara takdim etti. Müteakip günlerde de daha birçok kale Osmanlı hâkimiyetini tanıdı[408]. Bingöl'e varan İbrahim Paşa bu yörede 20 gün kadar kaldı. Burada bazı Kürt beylerinin de katıldığı Osmanlı kuvvetleri, Tebriz cihetine hareket etti. İbrahim Paşa, 1 Muharrem 941'de (13 Temmuz 1534) muharebesiz olarak Tebriz'e girdi. Hatta Tebriz halkı tarafından daha yolda karşılanmıştı. İbrahim Paşa otağını Sadâbâd ovasında kurarak şehirde ikamet etmedi. Sonra Tebriz'in asayişi için bir miktar asker tayin ederek şehre yerleştirdi, ayrıca bir de kadı tayin etti. Tebriz'in güneyinde İlhanlılardan Gazan Han'ın türbesinin bulunduğu yeri ve civarındaki eski kale harabesini yeniden inşa ettirdi, içine de bir miktar asker yerleştirdi[409].

İbrahim Paşa Tebriz'de iken Kızılcadağ'da ciddi bir çarpışma vuku buldu. Bu hadisede 10.000 kişilik Osmanlı kuvveti epeyi zayiata uğradı. Bu harekât, İskender Çelebi ve Ulama Paşa tarafından kararlaştırılmış görünüyordu. Bunlar İbrahim Paşa'ya giderek: *Bu diyârlarda Kızılbaşların ocağı Kızılcadağ'dır, bir miktar asker ile verün varalım ocaklarını söyündürelim* demişler ve paşadan izin almışlardı. Kendisinden hiç hoşlanmadığı anlaşılan tarihçi Celalzâde'ye göre Ulama Paşa: *Gaziler içerisi şenlik memleketlerdir, doyum olursuz, seğirdin* diyerek Osmanlı askerlerini dar ve geçilmesi zor derbentlere sokmuş ve telef olmalarına sebebiyet vermişti[410].

İbrahim Paşa Tebriz civarındaki Alınca kalesini, Urmiye gölünün kuzey-batısındaki Güğercinlik'i ve güney-doğudaki Sarıkurgan'ı ele geçirmekle Azerbaycan ülkesini kontrolü altına almış ve buralara birer sancakbeyi tayin etmişti. Buna göre, Tebriz beylerbeylik itibar olunarak, Ulama Paşa'ya; Nahçıvan, Ulama'nın kardeşi Veli'ye; Meraga, Tekelü'den Veli Can'a; Erdebil, Serav ve Miskin birer sancak itibar olunarak Ali Bey'e verilmişti. Padişaha göndermiş

[407] Bu Hüsrev Paşa sonradan vezir olan diğer Hüsrev Paşa'dır. Daha önce Halep beylerbeyliğinden Şam'a atanmıştı (Bostan, *Süleymannâme*, 204b).

[408] Bu hususlarla ilgili İbrahim Paşa'nın raporu: T. Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı", *Belleten*, XXI/83 (1957), s. 466-470.

[409] Celalzâde, *Tabakat*, s. 345-346.

[410] *Tabakat*, s. 348-349.

olduğu bir arzda İbrahim Paşa, Tebriz'e girilmesi ve civarının ele geçirilmesi keyfiyetini anlatırken bunlardan başka, Irak-ı Acem'e tâbi, Hemedan, Kâşân, Kum, Şav (Şahve), Rey ve Şehriyar'ın nazari olarak sancak itibar olunduğunu ve bunlara sembolik olarak birer bey tayin edildiğini zikretmektedir[411]. Osmanlı ordusu Tebriz'de iken Gilân hâkimi Muzaffer Han 10.000 piyade askerle itaat arz etmiş, bundan başka Akkoyunlulardan Murad Bey ve Şirvan şahlardan Sultan II. Halil b. İbrahim de bağlılıklarını bildirmişlerdi.

Sultan Süleyman'ın İbrahim Paşa'nın Diyarbekir'de bulunduğu sırada Sultan Süleyman henüz İstanbul'dan ayrılmamıştı ve sefer için hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. İbrahim Paşa'nın hareketinden az önce Leh elçisi ve Venedik elçisi huzura kabul edilmiş[412]; ayrıca Sultan Süleyman Üsküdar iskelesiyle bunun yakınındaki Öküz limanının tamirini emretmiş, Haliç kıyısındaki bazı iskeleler de yine elden geçirilmişti[413]. Portekizli kaptan ve bir gemi yapımcısı olan Zan Françesko'yu günlük 50 akçeyle tersanede gemi inşası için görevlendirmiş; "hassa kadırga" inşası için ona ayrıca 10.000 akçe tahsis etmişti[414]. Hayreddin Reis/Paşa'nın İstanbul'a geliş arifesindeki bu görevlendirme şüphesiz denizcilikle ilgili planlamalar açısından manidar gözükür. O sırada saraya yukarıda belirtildiği üzere bir yıl önce suikaste uğrayan Behram Paşa'nın eşyaları gelmiş, altın gümüş takımlar, türlü kap kacak Enderun'a intikal etmişti[415]. Benzeri şekilde Anadolu beylerbeyi iken vefat eden Hüsrev Paşa'nın da muhallefatından saraya hançerler, yüzükler, kürkler, muhtelif elbiseler, cam tabak, çanak, kadeh, kâse vs gibi çeşitli eşyalar gelmiş, bunlar arasında çok kıymetli kitaplar da yer almış (Mesnevi, Kufi hat kitap, Tarih-i Taberî, Musavver Şehnâme, Şems-i Tebrizî Divanı, Farisî tarihler, çeşitli divanlar vs.) yine tamamı Enderun'a aktarılmıştı[416]. Yine bu dönemde Sultan Süleyman vefat etmiş

İbrahim Paşa'nın 21 Ağustos 1534 tarihli arzı: T. Gökbilgin, "aynı makale", s. 471-476.

Venedik elçisi "Toma Kontari"nin (Tomaso Contarini) teşrifi: 5000 nakit akçe ve elbise, adamlarına, kâtibine ve tercümanına da elbise takdimi: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 19: 13 Safer 940/3 Eylül 1533.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 26: 8 Rebiülevvel 940/27 Eylül 1533.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 55-56: 15 Rebiülahır 940/3 Kasım 1533; ona gemilerin inşası için yeni tahsisatlar da yollanmıştır: Bunlar 8000 ila 25.000 akçe arasında değişir, s. 92, 108, 208.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 89: 18 Cumadelahır 940/4 Ocak 1534.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 114: 24 Receb 940/8 Şubat 1534.

olan Lütfi Paşa'nın kızını Küçük Mirahur Hürrem Ağa ile nikâhlamış, onlara çeşitli hediyeler de vermişti[417].

Sultan Süleyman'ın bazı yapılacak işleri, İbrahim Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirmek istediği de söylenebilir. Bunlardan en önemlisi en büyük oğlu Mustafa'yı Osmanlı hanedan kurallarına göre, idarecilik yapmak için bir sancağa gönderme işiydi. Görünüşte İbrahim Paşa'nın seferde bulunması, tıpkı daha önceki kritik işler gibi bütün mesuliyeti bizzat Sultan Süleyman'a yüklemiş olacaktı. O sırada Mustafa, annesi Mahidevran ve İbrahim Paşa'nın Hürrem Sultan ve ekibine karşı bir cephe oluşturdukları tahmin edilebilir. Fakat bunun mahiyeti kaynaklara dayalı olarak tespit edilememektedir. Mustafa'nın Osmanlı tahtı için kuvvetli adayların gönderildiği Manisa'ya atanması bir bakıma Mustafa'nın ileride bir veliaht olarak öne çıktığı yolunda taraftarlarına ve annesi Mahidevran'a büyük ümit vermiş olmalıdır. Bu tayinde Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın da etkisi olduğu düşünülebilir. Fakat aslında Mustafa ve onunla birlikte gitmek mecburiyetinde olan annesi Mahidevran'ın saraydan uzaklaşmış bulunmaları, Hürrem Sultan'ı hayli rahatlatacak ve onu adeta tek konumuna getirecekti. Hafsa Sultan'ın varlığı ise onu şimdilik frenleyecek önemli bir engel gibi gözükmekteydi. Belki Mahidevran oğluyla birlikte Manisa yollarına revan olurken Hafsa Sultan'ın varlığını kendisi için de önemli bir teselli vesilesi sayıyordu. Şehzade Mustafa yanında annesi ve adamları olduğu halde 8 Şevval 939'da (3 Mayıs 1533) İstanbul'dan Manisa'ya uğurlandı. Sultan Süleyman muhtemelen en büyük oğlunun sancağa çıkmasından dolayı gurur duymuştu. Ona 400.000 akçe nakit ve hilatlar ile değerli kumaşlar verilmişti[418]. Aynı gün bayram in'amı olarak Kırım hanzadesi Saadet Giray ile Şirvanşah'ın oğluna da hediyeler takdim edilmişti

Bundan yaklaşık on ay kadar sonra Hafsa Sultan'ın vefatı (4 Ramazan 940/ 19 Mart 1534), Sultan Süleyman'ı üzdüğü kadar ihtimaldir ki Mahidevran ve onun saraydaki taraftarları için de şok etkisi yapmıştı. Celalzâde bu vesileyle Sultan Süleyman'ın üzüntüsünü süslü cümlelerle tasvir eder, ruhu için bahşişler verdiğini, fukarayı sevindirdiğini, cenazesini Sultan Selim Camii civarına

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 50: 21 Rebiülahır 940/ 9 Kasım 1533. Bu şahıs bilinen veziriazam Lütfi Paşa değildir. Bu sırada Lütfi Paşa donanma kaptanı idi ve az sonra Karaman beylerbeyliğine atanacaktı.

[418] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1764, s. 192.

defnettirdiğini, üzerine müstakil türbe yaptırttığını yazar. "Erkan-ı sa'âdet-ihtisas libas-ı matem ile mülebbes idiler", Sultan Süleyman adet gereği ayan ve kibara hilatler ihsan etmişti[419]. Gerçekten de taziye için vezirlere (Ayas Paşa ve Kasım Paşa), Rumeli beylerbeyi Yakup Paşa ile Hayreddin Paşa'ya, hocası Hayreddin Efendi'ye, kazaskerlere ve diğer ulemaya, Enderun halkına, bürokratlara hilatlar dağıtılmıştı (6 Ramazan 940/21 Mart 1534). Bunlar içinde o sırada İstanbul'da bulunduğu anlaşılan yeğeni İskender Paşa oğlu Osman Bey de bulunuyordu. Osman Bey Sultan Süleyman'ın ana-baba bir kızkardeşinin oğluydu. Validesinin teçhiz ve tekfini için İstanbul şehr emini Üveys Bey'e 100.000 ayrıca sair masraflar için de yine 100.000 akçe vermişti[420].

Valide Sultan'ın vefatı Hürrem Sultan'a artık haremde tek söz sahibi olma fırsatını verecekti. Hürrem Sultan önce Mahidevran'ın uzaklaşmasından memnun olmuştu; şimdi kayınvalidesinin hemen bunun ardından vefatı, ona büyük bir güç ve nüfuz kazandıracaktı. Hürrem Sultan şimdi üç önemli rakibinden kurtulmuş oluyordu. İbrahim Paşa seferde idi, hanımı ise sarayda olup bitenden onu haberdar ediyordu. Onların mektuplarından anlaşıldığına göre bu sırada harem ve sarayda çok önemli yeni gelişmeler olmuş, ortalık tam anlamıyla karışmış görünüyordu. İbrahim Paşa yazdığı mektupta hanımının saraydan uzak durmasını istemişti[421]. Bütün bunlar Hürrem Sultan'ın zaferini artık açık şekilde ilan ettiği anlamına gelmekteydi. Sultan Süleyman bütün bu gelişmeler sırasında Hürrem Sultan'ın yanında yer almıştı. Hatta belki de İbrahim Paşa'nın gözünden tam olarak düşmesi bu esnada olmuştu. Bazı araştırmacılar söz konusu atmosfer içinde Hürrem Sultan ile Sultan

Resim 25: Batılı bir ressamın fırçasından Hürrem Sultan

Celalzâde, *Tabakat*, s. 331-332.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 141. Yapılan harcama 90.549 akçe oldu: s. 68; keza türbe ve taamiye için 40.342 akçe masraf yapılmıştı: s. 197.

Mektuplar için bk. Ç. Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 71-73'teki mektup.

Süleyman'ın resmi evliliklerinin bu sıralarda gerçekleştiği üzerinde dururlar. Daha önce de belirtildiği gibi Hafsa Sultan'ın cenaze merasiminden bahseden dönemin kaynakları, Cenovalı banka temsilcisinin belirttiği gibi bu sıralarda herhangi bir düğün töreninden sözetmezler. Venedik kaynaklarına nazaran aynı yıl zaten nikâhlı olma hali söz konusuydu. Eğer bir tören icra edilmişse de bunun için en yakın tarih 1530'daki şehzade sünnetine denk düşer. Fakat 1534 tarihini de hemen devreden çıkarmamak gerekir. Belki de Hafsa Sultan'ın vefatından hemen önce İbrahim Paşa'nın sefere gidişi ve Mahidevran'ın uzaklaştırılması ardından oluşan boşlukta resmi bir nikâhın yapılmış olma ihtimalini zayıf da olsa ifade etmek mümkündür. Hürrem Sultan'ın bu evlilikten sonra çocuklarıyla beraber Topkapı sarayına yerleşmiş olduğu da belirtilir. Bu beyan 3 Haziran 1534'te sekreter De Ludovisi tarafından Senato'da okunan rapora dayandırılır[422]:

> Türk Sultanının yaklaşık 16 yaşlarında bir oğlu var, diğer üç oğlundan daha büyük ve adı Mustafa. İyi ve cömert olduğu söyleniyor, Sakız'ın karşısında Manisa sancağı onun. Yanında Arnavut kökenli annesiyle birlikte yaşıyor. Diğer oğulları ise halen sarayda yaşıyorlar. Onların annesi Rus kökenli bir kadın. Bu kadın halen sultan ile birlikte yaşıyor. Sultan kendisiyle Türklerin geleneklerine göre evlenmiş.

Bu durum Eskisaray'dan gerçek anlamda Topkapı sarayına bir geçiş olma halini çağrıştırırsa da Eskisaray'ın "haremin" ikamet mahalli olma halini sürdürdüğü rahatlıkla ifade edilebilir. Sultan Süleyman'ın Eskisaray'a ilk saltanat yıllarında haremi ve annesini ziyaret amaçlı muntazaman gidişi söz konusudur. Oğulları 1530'daki sünnet merasiminde Eskisaray'dan Atmeydanı'na getirilmiştir. Şehzade Mustafa da annesiyle birlikte Manisa'ya gitmeden önce Eskisaray'dan gelip babasının elini öperek vedalaşmıştır. Rüstem Paşa'ya nikâhlanan kızı Mihrümah yine Eskisaray'dan gelin gitmiştir[423]. Keza şehzadelerin sünnet merasiminde onların da Eskisaray'da oldukları anlaşılır. Sünnet olmak için Eskisaray'dan alınarak tören yerine getirilmişlerdir[424]. Bu bakımdan elçinin bilgisi, geçici veya ara sıra olan ziyaretleri kastediyor olabilir. Topkapı sarayı hareminin bu anlamda güçlenmesine biraz daha zaman vardır.

Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanuni, s. 111-112.

G. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, s. 211-212.

[424] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 327b-328.

Barbaros'un İstanbul'a Gelişi: Sultan Süleyman İstanbul'da sefer hazırlıklarıyla meşgul olup İbrahim Paşa'nın ileri harekâtı hakkında bilgiler alırken tam bu sırada Osmanlı donanmasının başına geçmek üzere gelen Hayreddin Reis'i (Barbaros) kabul etmiş ve onunla görüşmüştü. Bu durum yeni bir denizcilik hamlesinin habercisiydi. V. Karl'a denizlerde de karşılık verecek gücün ikamesi gerekiyordu. Muhtemelen bu hususta daha İbrahim Paşa sefer için ayrılmadan uzun uzadıya fikir teatisi yapılmış ve Andrea Doria'nın Osmanlı sularındaki harekâtına karşı koyabilecek bir altyapının hazırlanması kararı alınmıştı. Bunun için tek isim hiç şüphe yok ki Barbaros lakabıyla anılan Hayreddin Reis'ti.

Asıl adı Hızır olan Hayreddin, ağabeyisi Oruç Reis ile birlikte Akdeniz'de korsanlık faaliyetinde bulunmaktaydılar. Hristiyan gemilerine ve topraklarına yönelik baskınlarla etrafa korku salarak bu denizlerde büyük şöhret kazanmışlardı. Bu iki kardeş, babadan ve atadan timar sahibi olan Yakup adlı bir sipahinin oğullarıydı. Yakup, Midilli'nin alınışından sonra buraya yerleşmiş bulunuyordu. Hızır ve Oruç'tan başka, İshak ve İlyas adlı iki oğlu daha vardı. Oruç, denizciliğe heves ederek korsanlığa başlamış, kardeşi İlyas'ı yanına almıştı. Bunu takiben ayrı bir gemi ile Hızır da korsanlığa girişti. Oruç Reis, Doğu Akdeniz sahillerinde yani Anadolu, Suriye ve Mısır; Hızır ise Ege denizi ile Selânik sahillerinde faaliyette bulunuyordu. İki kardeş daha sonra birlikte hareket ederek Tunus ve Cezayir kıyı şeridini faaliyet sahası olarak seçmişler, mahalli beylerle anlaşıp Tunus'un iskelesi olan Halkulvâd'a (Goulette) yerleşmişlerdi.

Akdeniz dünyasında şöhretleri hayli artan Oruç ve Hızır Reislerin etrafında birçok korsan reisi toplanmıştı. Muhtemelen Kurdoğlu Muslihiddin ve Kemal Reis'in yeğeni Muhyiddin gibi "Osmanlı resmi muhitinde" tanınan reislerle de temas kurmuşlardı. Rivayete göre 1515'te Oruç Reis, Muhyiddin Reis vasıtasıyla Sultan Selim'e hediyeler takdim etmiş, padişah da onlara her şeyiyle mükemmel iki kadırga göndermişti. Oruç ve Hızır Reisler, böylece durumlarını daha da sağlamlaştırarak Cezayir kıyılarında hâkimiyetlerini kurmuşlardı. Bu durum bölgedeki İspanyollar için korku verici olmuş, Cezayir karşısındaki Penon adasına sığınarak V. Karl'dan yardım istemişlerdi. Fakat Karl, Barbaros kardeşleri Cezayir'den çıkarmaya muvaffak olamamıştı. Sonunda mücadelelerin ardından Oruç Reis hayatını kaybedince (1518), Cezayir'e Hızır Reis hâkim

olmuştu. Hızır yahut Hayreddin Reis batıda bir görüşe göre Baba Oruç'un adıyla ve onun bozuk şekliyle "Barbaros" lakabı ile anılacaktı[425]. Bundan sonra Cezayir ve Tunus'ta çok tanınmış bir denizci olarak namı yayılacaktı. Bu kesimlerde özellikle İspanyollara karşı mücadelesini sürdürecek, bazı kaynaklara göre de kendisini emniyete almak için Sultan Selim ile yakın irtibat kuracaktı. 1519'da Osmanlı padişahına bir heyetle birlikte 4 gemi ve birçok esiri hediye olarak göndermişti. Sultan Selim'in bu müracaattan memnun kaldığı ve ona beylerbeylik hilati gönderdiği gibi bir hayli gemi ve harp levazımı ile 2-3 bin kadar asker yolladığı; ayrıca, Anadolu'dan istediği kadar asker toplayabilmesine de müsaade ettiği rivayet edilir. Hayreddin Reis bundan sonra Cezayir hâkimiyeti için büyük mücadeleler verdi, bir ara burayı terke mecbur kaldıysa da (1520) daha sonra yeniden ele geçirebildi. 1530'da da Cezayir'in karşısındaki Penon adlı İspanyol üssünü tahrip edip buradan çıkan taşları Cezayir ile Penon adası arasına döşeterek denizi doldurup bu iki yeri birbirine bağlamıştı.

Ertesi yıl Osmanlı merkeziyle daha sıkı ilişkiler kurduğu anlaşılan Barbaros'un Akdeniz'de gösterdiği faaliyetler ve kazandığı başarılar, imparator V. Karl'ı rahatsız etmekteydi. Karl, Akdeniz'de serbestçe hareket edebilmek ve Barbaros meselesini halletmek için bir meclis toplamış ve burada alınan kararlar neticesi, devrin tanınmış denizcilerinden Andrea Doria, Barbaros'un faaliyetlerini önlemek ve onu bertaraf etmekle görevlendirilmişti. Cenovalı önde gelen bir aileye mensup olan ve henüz 19 yaşında iken denizciliğe intisap eden Andrea Doria, bir müddet devamlı bir yere kalmayarak, çeşitli hükümdarlara hizmet etmişti. Bunlar arasında Papalık, Napoli, Fransa gibi devletler de bulunmaktaydı. En son olarak V. Karl'ın emrine giren Andrea Doria, Barbaros'un karşısına çıkarıldığı vakit 60 yaşlarında idi. Bu tecrübeli amiral, Barbaros'a karşı elindeki kuvvetleri yeterli görmeyerek takviye alıp 60 gemilik bir donanma ile denize açılmıştı. Onun Cezayir istikametine geldiğini duyan Barbaros ise derhal 35'i kendisinin, yedisi Sinan Reis'in olmak üzere 42 gemiden müteşekkil donanmasıyla harekete geçti. Ancak her iki taraf da denizde birbirine tesadüf edemedi. Andrea Doria, Şerşel'e varıp karaya asker çıkardı ve burayı ele geçirmek istedi. Kaleden çıkıp mukavemet gösteren müdafiler, Doria'nın

[425] Anonim Osmanlı tarihlerinde Hayreddin Paşa'nın bu lakabı için: "Frengistan'da her veçhile bahadırlığını ve korsanlığını medh edip Frenk dilince Barbaros derlerdi, sarı sakallı olmağın" ifadesi söz konusudur: *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A. Akgün, s. 75-75 (92b-93a).

kuvvetlerinden 1400'ünü katl, 600 kadarını da esir ettiler. Doria geri çekilmek zorunda kaldı ve İspanyol sahillerine yelken açtı. Barbaros ise Mayorka adası civarına kadar ilerlemiş, ancak Doria'ya rastlayamadığı için Fransız sahillerine dümen kırmış ve Marsilya ile Tulon'u yağmalamıştı. Buradan geri dönerken de Doria'nın faaliyetinden haberdar olmuştu. Yolda İspanyol sahillerine ulaşan Doria'nın İtalya'dan istemiş olduğu üç bin kadar asker ve malzeme ile yüklü iki gemiye tesadüf etmişti. Bunların üzerine gönderdiği Sinan Reis, derhal bu gemileri ele geçirmiş, Doria yardım kuvvetinin ve malzemelerin başına gelenleri öğrenince hemen Cebelitarık'ın Akdenize açılan kesimindeki Sebte'den (Ceuta) çıkıp Sevilla limanına sığınmış, Barbaros ise onu takip etmeyerek Cezayir'e geri dönmüştü.

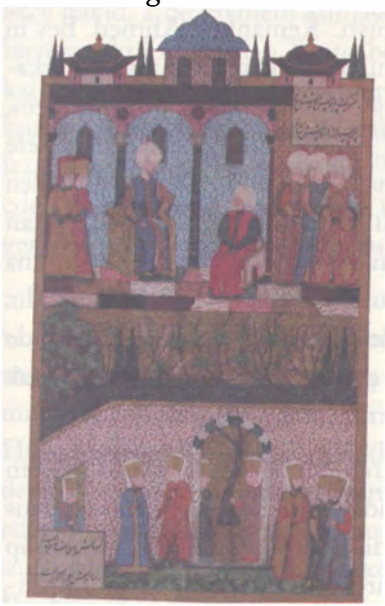
Sultan Süleyman'ın Barbaros'un bu faaliyetlerini daha tahta ilk çıktığı sıralardan beri dikkatle takip etttiği söylenebilir. Barbaros da yaptığı işler ve kazandığı zaferler hakkında haberler göndermekte; ayrıca, ganimetler ve kıymetli hediyeler yollamaktaydı. Bundan başka Sultan Süleyman Batı Akdeniz'in ahvâli hakkında da Barbaros'dan sürekli haberler almaktaydı. Hatta Mustafa adlı bir çavuşu Barbaros'a göndererek Fransa ile yapılan barışın ve bu devletin vaziyetinin nasıl olduğunun bildirilmesini istemişti.1532'de Alman seferine çıktığı sırada daha önce de bahsedildiği üzere V. Karl, Doria'yı Mora üzerine göndermişti. Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin tesisine önem veren ve karadaki başarıların denizde de görülmedikçe tam bir hâkimiyetin kurulamayacağının idrâki içinde bulunan Sultan Süleyman, muhtemelen İbrahim Paşa ile birlikte durumu müzakere ederek Doria'nın faaliyetlerine karşı Barbaros'u devreye sokmaya karar verdi. Zaten İbrahim Paşa da bu sıralarda yürüttüğü diplomaside Barbaros'un adını karşı tarafa bir nevi gözdağı verircesine telaffuz etmekten geri durmamıştı.

Seyyid Muradî tarafından kalem alınan *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı hatıratına[426] göre Barbaros, Aydın Reis ile Sultan Süleyman yeni tahta çıktığı

[426] Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendi hayatını anlattığı anıları farklı versiyonlarla çok ilginç bilgiler ve ayrıntılar sunar: Hayreddin Paşa'nın hayatını Muradî'ye yazdırdığı bu eserin ilmi bir neşri tez olarak hazırlanmıştır: Seyyid Murad, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, ed. M. Yıldız, Aachen 1993. E. Düzdağ tarafından sadeleştirilerek yayımlanan metin problemlidir: Seyyid Muradi, *Akdeniz Bizimdi: Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, İstanbul 1990. Ayrıca A. Gallotta, "Seyyid Murâd'ın 'Gazavât-ı Hayreddin Paşa' Adlı Eseri", çev. M. H. Şakiroğlu, *Erdem*, 4/10 (1981), s. 127-163. Keza F. Kurtoğlu, *Barbaros Hayreddin Paşa*, İstanbul 1935; Ş. Turan,

sıralarda ona zengin hediyeler yollamıştı. Hatta padişah Barbaros'un mektubunu bizzat okuyarak dualarda bulunmuştu. Karşılık olarak ona beş çektiri gemi ihsan etmiş ve bir de hattı hümayun göndermişti[427]. Padişahın gönderdiği bu hatta kendisine, "emirü'l-ümera, Cezayir-i Garb beylerbeyisi" şeklinde hitap edilmişti. Devamında "Murad-ı şâhânem İspanya kralı mel'una bir iki şamar virmektür, imdi sen mücâhid kulum ol tarafların ahvâlin bilmekle emr-i şerifim vusûlüne isti'calen südde-i sa'adetime gelip hâkipâyıma yüz süresin..." denerek yerine bir naib bırakıp derhal gelmesi istenmişti[428].

Dönemin kaynakları Barbaros'un Osmanlı hizmetine doğrudan girişini bu davete bağlarlar. Yine anlatılanlara göre padişahın davetini Sinan Çavuş'tan alan Barbaros yol hazırlıklarına başladı. Bu arada Cezayir'de bulunan çok sayıda Hristiyan esirin emniyetle muhafazası işiyle meşgul oldu. Tam bu sırada kaçmak için tertip kuran esirlerin bir kısmı idam olundu. Barbaros, Cezayir'de yerine vekil olarak oğulluğu Sardunyalı bir mühtedi olan Hadım Hasan Ağa ile müşavir olarak Ramazan Çelebi'yi bıraktı. Kendisi de yanında tanınmış reisler bulunduğu halde 1532 Ağustos'unda İstanbul'a doğru yelken açtı. Ancak direkt doğu istikametinde Afrika kıyılarını takip etmeyerek Sardunya adasına yöneldi. Oradan da Sicilya'ya doğru dümen kırdı. Messina boğazında rastladığı Hristiyan gemilerini yağmaladı, bazı gemi-

Resim 26: Barbaros Hayreddin Paşa, Sultan Süleyman'ın huzurunda

"Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*, V, s. 65-67. Ayrıca menşei ile ilgili meseleler için bk. N. Vatin, "Comment êtes-vous apparus, toi et ton frère? Note sur les origins des frères Barberousse", *Studia Islamica*, new series, I (2011), s. 103-131.

Gazavat-ı Hayreddin Paşa, ed. M.Yıldız, s. 181.

428 *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, ed. M.Yıldız, s. 193. Başka bir versiyon: *Sen kim Cezâyir beyi Hayreddin Bey'sin benüm evvelden kulum oğlu kulumsun ve benüm alemlü sancağum çekersin imdi benüm İspaniyya vilayetlerine bir hayır niyyetim vardır gelüp sen dahi bile olasın kim ol yerlerin yolun ve izin aslı ve fer'i ile sen bilirsün* ("Gazavat-ı Hayreddin Paşa", A. Gallotta neşri: *Studi Magrebini* XIII, 1981, v. 212a).

leri mürettebat ve yüklerini aldıktan sonra Messina halkının gözü önünde ateşe verdi. Ele geçirdiği esirlerden, Doria'nın donanma ile Koron'a gittiğini haber aldığı için süratle Preveze'ye geldi. Barbaros'un Preveze'ye varışından biraz önce Doria İtalya'ya yelken açmıştı. Barbaros, onun peşinden 25 gemilik bir kuvvet göndermiş, hatta bunlar Doria'nın arkadan gelen gemilerinden yedisine yetişerek beşini kaçırıp ikisini zapt ile geri dönmüşlerdi. Barbaros, Preveze'den Navarin'e gelerek Osmanlı donanması kaptanıderyası Kemankeş Ahmed Bey ile buluştu. Buradan beraberce 1533 Aralığında 20 gemiyle İstanbul'a gidildi[429].

Gerçekten de Barbaros veya resmi kayıtlardaki adıyla Hayreddin Reis İstanbul'da muhteşem bir şekilde karşılanmıştı. Kemankeş Ahmed Bey'in Atmeydanı'ndaki konağında misafir edildi. Sultan Süleyman onu ve 18 arkadaşını vezirler ve ulemanın da hazır bulunduğu mecliste kabul etti. Barbaros, padişahın elini öptü, padişah da ona iltifat ederek hilat giydirdi. Rivayete göre Barbaros padişahın huzuruna çıktığı esnada etek öpmeyi bilmediğinden doğruca onun elini öpüp karşısına oturmuştu. Onun bu pervasız hâli Sultan Süleyman'ın çok hoşuna gitmiş ve ona dinin ve devletin hayırlısı anlamına gelen "Hayreddin" adını vermişti[430]. Ancak bu kayıt şüpheyle karşılanmalıdır. Zira daha 1520'lerde, Barbaros'un Cezayir'de yaptırttığı camiin kitabesinde Hayreddin adı görüldüğü gibi Osmanlı resmi çevrelerinde ondan daimi olarak Hayreddin şeklinde bahsedilmişti.

İstanbul'a pek çok kıymetli hediyeler getiren Barbaros'un yanında mühim bazı kimseler bulunmaktaydı. Bunların arasında en dikkat çeken sima, Tunus hükümdarı Mevlay Hasan'ın kardeşi Reşid idi. Benî Hafs sülâlesine mensup olan Reşid, kardeşi Mevlay Hasan'ın şedit hareketleri ve kardeşlerini öldürtmeye başlaması yüzünden kaçarak Barbaros'a sığınmıştı. Mevlay Hasan buna rağmen onun peşini bırakmamış, hatta Sultan Süleyman'a dahi müracaatta bulunmuştu. Padişah da Barbaros'tan, İstanbul'a gelirken Reşid'i de beraberinde getirmesini istemişti. 20 Cemaziyelevvel 940 (7 Aralık 1533)'da padişahın hu-

[429] Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 257. Matrakçı Nasuh'un 26 Eylül'de geldiğine dair kaydı şüphelidir; krş. İ. Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu 1534", *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul 2017, s. 109.

Âlî, yanlış olarak Sultan Süleyman ile Halep'te iken görüştüğünü ve Hayreddin unvanının verildiğini beyan eder: *Künhü'l-ahbâr*, s. 589-590.

zuruna çıktığında hediyelerini sunan Barbaros, ilgili kayıtta "Hayreddin Bey, mîr-i Mağrib el-meşhûr be-Hayreddin Reis" şeklinde anılır. O dönemler için Hayreddin Reis diye şöhretinin her tarafı tuttuğu bu kayıttan kolaylıkla istihraç edilebilir. Getirdiği hediyeler (pişkeş) aslında çok aşırı kıymette değildir. 21 gılman/köle, 2 tevaşi (siyahi hadım)[431] yanında kıymetli madenlerden imal edilmiş 14 maşraba (değeri: 3400 akçe), 32 surahi (5200 akçe), çeşitli kıymetli kumaşlar (kadife, atlas, kemha, iskarlet çuha), mercan parçalarıyla dolu küçük bir sandık (mercân-ı şâh)[432], biri büyük diğeri küçük iki saat (saat-i Frengî), iki aslan, bir panter/leopar (peleng), bir karakulak (yabani kedi), bir de köpek cinsi vaşak (kelb-i vaşak-ı Frengi) takdim etmişti. Mukabil olarak kendisine 50.000 akçe nakid, 2 de kıymetli kumaşdan kaftan (câme) verilmişti. Onunla birlikte huzura çıktığı anlaşılan Tunus beyine (mîr-i Tunus) 20.000 akçe nakit ve bir kaftan; refakat eden gemi reislerine de Bursa işi kumaşlardan kaftan (câme-i mirahurî) hediye edilmişti. Onlara giymeleri için Osmanlı usulü sarık ve kıyafetler için tahsisat da ayrılmıştı[433]. Bu sonuncu kayıttan Hayreddin Reis'e eşlik eden gemi reislerinin sayısının 10 olduğu anlaşılır. Kaynaklarda ise onun 20 gemiyle geldiği üzerinde mutabakat vardır.

Sultan Süleyman görüşme sırasında onunla gazaları hakkında konuştu ve Akdeniz'deki durumla ilgili bilgi aldı. Ardından Hayreddin Paşa'yı donanmanın başına geçirmek, mevcut konumunu Osmanlı resmi sınırları içine almak ve beylerbeyilik unvanı vermek, durumunu mütalaa etmek için o sırada Halep'e ulaşarak burada hazırlıklarını sürdüren İbrahim Paşa'nın yanına gönderdi. Celalzâde, devlet işlerinin görüldüğü yer olarak İbrahim Paşa'yı işaret eder. Sultan Süleyman'ın onu buraya niçin sevkettiğini "mezbûrun ri'âyeti hususu onlar ile müşavereye mevkuf olup" diyerek açıklama ihtiyacı hisseder[434]. İbrahim Paşa serasker ve veziriazamdır, padişahın vekili vasfını taşır, bu gibi bürokratik işler onun tarafından görülür, bundan dolayı Barbaros'un tayininin de onun tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Bu durum aslında Sultan

Tevaşi meselesi İbrahim Paşa'nın hanımına yolladığı mektubunda da konu olmuştur. İlginç şekilde siyah hadım olarak taveşilere rağbet fazladır. İbrahim Paşa, aşağıda temas edilecek mektubunda buna temas edecektir.

Mercan taç olmamalıdır: krş. İ. Bostan, agm., s. 109.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 66, 72. Ayrıca Hayreddin Reis ile Tunus beyine ve reislere Osmanlı usulü (destarî ve çavuşî) kıyafet: s. 73.

Tabakat, s. 340.

Süleyman'ın kendisini geriye çekmesi veya otoritesini devretmesi anlamına gelmez, aksine yetki paylaşımı açısından en üst konumda bulunduğunu gösterir. Nihayetinde bu mesele orada görülecek ve son karar kendisinde olacaktır.

Öte yandan Sultan Süleyman'ın Osmanlı hizmetine giren bu büyük "korsan reisi"nin başından geçenleri yazmasını istediği, bunun üzerine Barbaros'un gazalarını Seyyid Muradî'ye yazdırdığı bilinmektedir. Bu bir ölçüde onun beklenmedik şekilde böylesine önemli bir göreve getirilmesine karşı duyulan hoşnutsuzluğa bir nevi cevap niteliği taşıyordu. Eğer eserin girişindeki ifadeler doğruysa, Sultan Süleyman'ın sadece önceki faaliyetleri değil kendi zamanındaki derya seferlerini de ihtiva eden bir eser yazma direktifini vermiş olması, Barbaros'un imajı açısından son derece anlamlıdır. Kitabın girizgâhında Sultan Süleyman'ın ona şöyle dediği kayd edilir:

> İmdi sen ve karındaşın nice huruç eylediğin, zuhûrunuza ve hurûcunuza sebeb-illet ne idüğün ve sizler ne kimesne idüğün, kul taifesinden midir ve hâricden midir, aslı ve fer'i ile bu zamana gelince dahi berrde ve bahrde kalil ü kesîr her ne denlü gazalar ve arbedeler kim eylediniz... anları hep bî kusûr cem edip ale't-tafsîl nazm ile ve nesr ile iki kitab edip âsitâne-i sa'âdetime irsâl eyle...[435]

Kara yoluyla hızlı bir şekilde Halep'e ulaşan Barbaros Hayreddin, İbrahim Paşa tarafından kabul edildi. İlk kabulde kendisine paşaların ve beylerin altında yer gösterilmiş, ikinci kabulde ise Cezayir beylerbeyi hilati giydirildiği için diğer beylerbeylerin üstünde bir yere oturtulmuştu. Aslında İbrahim Paşa onunla daha önceden haberleşiyordu. Nitekim İstanbul'da hanımından aldığı mektuba Halep'te iken yazdığı cevapta ondan söz etmiş, Hayreddin Paşa'nın getirdiği tevaşi meselesi dolayısıyla sadece o değil diğer kulların da ona ait olduğunu söylemişti[436]. Bu durum bir bakıma saray çevrelerinde hanımlar arasında bu mesele dolayısıyla birtakım anlaşmazlıklar ve çekişmelerin çıktığını gösterir. Muhtemelen bu hediyeler harem içinde ciddi bir "krizin" habercisi olmuştur. İbrahim Paşa'nın bu sözleri ise onun kendi "pozisyonunu" yani mevkiini nasıl gördüğünü ortaya koyması bakımından önemli bir ipucu sağlar.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa, s. 46.

[436] Ç. Uluçay, *Aşk Mektupları*, s. 70 (TSMA, nr. E. 12316).

Öte yandan Hayreddin Paşa'nın bu tayini bazı çevrelerce tepkiyle karşılanmıştı. *Gazavat*'taki bir nota göre bazıları padişahın bu işte acele davrandığı, "bir izbandud gidisine donanma verip kapudan paşa eylediği", daha önce hiçbir şey değilken bile söz dinlemez biri olduğu, şimdi bu kadar donanmaya malik bulunduğunda hemen Cezayir'e gideceği yolunda dedikodular yapılmıştı[437]. Ona karşı olan bu muhalefetin gerçek olma ihtimali yüksektir, zira beklenti içinde olan içeriden bazı devlet adamları böyle önemli bir vazifeye bir "korsan bozuntusu"nun gelmesinden rahatsızlık duymuşlardı ki dönemin önemli devlet adamlarından Lütfi Paşa da biraz bunu ima edercesine "Hayreddin Reis iken Hayreddin Paşa" olduğunu yazar[438]. İleride de Korfu seferi vesilesiyle onu ağır şekilde tenkit edecektir.

Her ne olursa olsun denizleri ve İspanya kanadını iyi bilen, Osmanlıların uzak kaldığı Batı Akdeniz'i yeterince tanıyan tecrübeli bir denizcinin donanmanın başına geçirilişi, hiç şüphe yok ki Akdeniz'deki Osmanlı gücünü tam anlamıyla takviye edecek ve rakipleriyle boy ölçüşebilecek seviyeye ulaşılmasını sağlayacaktı. Kısaca artık Barbaros, bir Osmanlı "beylerbeyi" unvanını taşıyordu ve buna uygun beylerbeyilik bölgesi oluşturulmuş görünüyordu. Koca Nişancı Celalzâde'nin ifâdesi ile: *Gelibolu Sancak beyi ve sefâyin-i pervin-cem'in kapudanı ve Cezâyir-i Mağrib-zemînin Beylerbeyisi*... idi[439]. Küçük Nişancı Mehmed Paşa ise onu: *Reis Hayreddin ki diyâr-ı Mağrib'de Cezâyir demekle ma'rûf vilâyet hâkimi idi.. padişaha kul olup Cezayir beylerbeyliği verildi* şeklinde takdim ediyordu[440]. *Gazavat*'taki bilgilere göre dönüşte Sultan Süleyman ile buluşan Hayreddin Paşa, İbrahim Paşa ile olan görüşmelerini ona nakletmiş, ardından da tersanede hızla gemilerin hazırlanması işine nezaret ederek bir süre sonra 100 gemiyle Mesina taraflarına sefere çıkmıştı. Ruznamçe kayıtları gemilerin mürettebatı (2335 alatcı, 7130 cengci ve 14.975 kürekçi; bilahire 270 topçu) için yaklaşık 24 milyon akçenin ayrıldığını, 35 baştarda, 52 kadırga, 6 kalyata ve 7 kayığın hazır olduğunu gösterir. Masrafların Sultan Süleyman'ın hazine-

Gazavat-ı Hayreddin Paşa, s. 201.

438 *Tarih* (Atik), s. 272.

439 Celalzâde, *Tabakat*, s. 408; *Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi*, s. 188. Ayrıca Barbaros'un İstanbul ile irtibatı ve beylerbeyliğe tayini konusundaki tartışmalar için bk. N. Vatin, "Comment Hay red-dîn Barberousse fut reçu à Istanbul en 1533", *Turcica*, 49 (2018), s. 119-151.

440 *Tarih*, s. 257.

sinden tahsis edildiği anlaşılır. Ayrıca huzuruna çıkan Hayreddin Paşa'ya da 50.000 akçe nakid ile iki hilat vermişti (17 Mayıs 1534)[441]. Sultan Süleyman sefere çıkmadan hemen önce de Kefe'de Cankirman kalesinin fethedildiğini haber almış ve buraya derhal 100 muhafızın görevlendirilmesi için maaşları Zilhicce başından (13 Haziran 1534) başlamak üzere tahsisat sağlamıştı[442].

Sultan Süleyman Irakeyn Seferinde: Tebriz ve Bağdad'a Girişi

Sultan Süleyman annesinin vefatı dolayısıyla duyduğu büyük üzüntüyü kısmen atıp sefer hazırlıklarıyla meşgul olduğu sırada şeyhülislamı meşhur âlim ve tarihçi İbn Kemal'in vefatıyla tekrar sarsılmıştı (16 Nisan 1534). İbn Kemal, devlet işlerinin şer'i zeminde kolaylaştırıcı şekilde hallinde mühim hizmetleri olan bir büyük âlimdi. Bir ölçüde Sultan Süleyman'ın ne yapmak istediğini bildiği için devletin çarklarını işletmede "şer'i muhafazakârlığın direnişine" karşı kritik hizmetler icra etmişti. Nitekim kendisinden sonra bu makama atananlardan bazılarının katı bakışlarla sebep oldukları hadiseler ileride ciddi sıkıntılar doğuracaktı. Sultan Süleyman, İbn Kemal'in dengeli yorumlarını bu dönemlerde herhalde çok arayacak, az sonra da Ebussuud Efendi'nin şahsında yeni "İbn Kemal"ini bulacaktı. Sultan Süleyman'ın devrinde "kavanin-i Osmaniye'yi şer'-i şerîfe" tatbik ve böylece "dinî ve dünyevî meseleleri nizamı üzere tensik, onların içtihadı ve kararlarıyla" ıslah bulmuştu. İbn Kemal "muallim-i evvel" idi, Ebussuud Efendi ise "muallim-i sânî" konumundaydı[443]. Önemli bir ulema ailesine mensup olan Ebussuud Efendi çeşitli müderrisliklerde bulunmuş, dönemin meşhur âlimlerinden Müeyyedzade Abdurrahman ve İbn Kemal'den dersler almış, 1533'te İstanbul kadılığı gibi önemli bir görevin ardından 1537'de Rumeli kazaskeri olmuştu. Hoca Çelebi diye de tanınıyordu ve bu vazifesinin ardından 1545'te şeyhülislamlık makamına getirilmiş, vefatına kadar da görevini sürdürmüştü[444]. Diğer taraftan kış eyyamında Rumeli beylerbeyliğini verdiği Yakup Paşa'nın vefatı vuku bulmuş yeri Anadolu beylerbeyisi Süleyman Paşa'ya verilmişti. Anadolu beylerbeyli-

Gazavat-ı Hayreddin Paşa, s. 203'te 80 gemi. BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 200, 202; krş. İ. Bostan, agm., s. 112.

442 BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 217: 16 Zilkade 940/29 Mayıs 1534.

443 Atâî, *Hadâik*, I, s. 643.

444 Atâî, *Hadâik*, I, s. 639-650.

ğine Karaman beylerbeyi Mustafa Paşa'yı, Karaman beylerbeyliğine ise donanma kaptanı sıfatını taşıyan Lütfi Bey'i/Paşa'yı getirmişti. Rum beylerbeyisi Mehmed Paşa, görme kaybı sebebiyle malulen emekli edilmiş ve yeri Şam beylerbeyi İsa Paşa'ya verilirken Şam, o sıralarda Halep beylerbeyi olan Hüsrev Paşa'ya tevcih edilmişti[445]. Ancak Hüsrev Paşa, yukarıda da sözü edildiği gibi İbrahim Paşa tarafından Van'a nakledilecekti.

İstanbul'da sefer hazırlıklarına ara vermeden hızla tamamlayan ve kendisine mutat üzere 26 Zilkade 940'da (8 Haziran 1534) hazineden 5 milyon akçe nakit yanında çok çeşitli eşyalar, takımlar, kumaşlar, elbiseler ayrılan Sultan Süleyman[446], 11 Haziran'da Üsküdar yakasına geçti. İbrahim Paşa, daha Halep'ten kalkıp Diyarbekir'e gitmekte iken İstanbul'a yolladığı arzda (14 Mayıs 1534) padişahın "Anadolu câniblerine teveccühünü" uygun görüyordu. Ayrıca seferin yönü meselesi dolayısıyla İbrahim Paşa ile İskender Çelebi'nin arası açıldığından orduda ikilik zuhur etmiş ve çeşitli dedikodular ayyuka çıkmış ve herkes *"Şâha şâh gerekmiş"* diye söylenmeye başlamıştı. Sultan Süleyman Saruhan sancakbeyi Şehzade Mustafa'yı Anadolu muhafazasına, İstanbul'u da itimat ettiği bir sancakbeyine bıraktı ve Rumeli askerinin bir kısmı ile Üsküdar'a geçti. İbrahim Paşa'nın mektubunu aldığı ve ordunun durumunu öğrendiği için süratle hareket ederek Bursa-Yenişehir-Kütahya yoluyla Konya'ya gelmişti. Daha önce Akşehir'de iken Van ve civardaki kalelerin fetih haberi ve Konya'da da bunların anahtarları padişaha vâsıl oldu.

Sultan Süleyman Konya'da iken Mevlâna'nın türbesini ziyareti ihmal etmedi. Az sonra da İbrahim Paşa'nın Tebriz'e girdiği haberleri ulaklarla ulaşmıştı[447]. Onun Tebriz'e hareketinden Sultan Süleyman'ın haberi olmamıştı. Gerçekten de İbrahim Paşa hanımına yazdığı mektupta: "Bizim bu yerlere geldiğimizden kimesne haberdar değildir, devletlü padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin dahi ma'lûm-ı şerîfleri olmayıp bizi henüz Diyarbekir'de tasavvur

Bostan, *Süleymanâme* (Viyana), 204b. Bu tayinler kış mevsimi sonlarına doğru yapılmıştı. Lütfi Bey Barbaros'un kaptanlığa tayini sebebiyle 1534 Şubat'ında Karaman'a atanmıştı. Bostan Çelebi, bu tayinleri Hayreddin Paşa'nın donanma ile ayrılmasından önce, İbn Kemal'in de vefatından sonrasına araya eklemiştir.

BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1863, s. 233-234'te dökümler vardır, fakat defterin sayfaları burada birden kesilir.

"Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 585.

ederler" diye yazmıştı[448]. Sivas'a konaklanınca da, Yeşilbaş yani Özbek (Safevi ve yandaşları için giydikleri başlıktan dolayı "Kızılbaş" denildiği gibi, bunlara da yeşil tülbent sarındıkları için "Yeşilbaş" denmekte idi) elçisi geldi. 20 Ağustos'da Erzincan'a varıldığında Şirvanşah elçisi vusul buldu. Erzurum'a vâsıl olununca da harap bir halde bulunan şehrin imarı emredildi. Bu arada henüz Erzurum'a varılmadan biraz önce, İbrahim Paşa, bütün Azerbaycan'ın ele geçirildiğini padişaha bildiriyordu[449]: "Külliyen Azerbaycan ve Irak memleketlerinin feth" olunduğunu ve Azerbaycan beylerbeyliğinin Ulama'ya, Irak'ın ise Bayındırlı Murad'a verildiğini, yukarıda görüldüğü gibi Azerbaycan'a çeşitli sancak beyleri tâyin ettiğini ve bunların kimler olduğunu da haber veriyordu. Tebriz'de muhafaza için kale yapıldığını ve Gilan hâkiminin itaat haberlerinin geldiğini yazan İbrahim Paşa, ayrıca padişahın kışı geçirmek üzere Diyarbekir istikametine gitmesini tavsiye etmekte idi.

İbrahim Paşa'nın yanında bulunan Celalzâde, paşanın etrafındaki bazı kimselerin onu sürekli yanlış yapmaya sevkettiklerini, Tebriz'e yürünmesinin sebebinin ise İskender Çelebi ve Ulama olduğunu, fakat bunun doğru bir iş olmadığını; yine Tebriz'e gelindiğinde bazı müfsidlerin Tebriz'de bir kale yapılması için teşvik ve Acem diyarını tutmak adına kale yapılarak içine toplar, tüfekçiler yerleştirilmesini tavsiye ettiklerini; fakat paşanın önce bunu makul bulmadığını sonra da bunların Tebriz halkını ona yollattıklarını; halkın "burası artık dârü'l-islam oldu, ehl-i sünnet ve cemaat ayinleri yerleşti, bize büyük bir hisar lazımdır" diye istimdadda bulunduklarını; bunun üzerine paşanın razı gelerek Şenb-i Gazan mevkiinde kale yapımını başlattığını belirtir. Celalzâde'nin kanaati tabii ki sonraki gelişmeleri de bilen biri olarak Tebriz'de tutunulamayacağı tezi üzerine bina edilmişti. Belki o sırada kendisi de bu şekilde düşünmüyordu[450]. Sultan Süleyman dönemi sonlarında eserini toparladığında muhtemelen olayları o zamanki duruma ve döneminin ruhuna uygun olarak tevil edici ve savunmacı bir refleksle yazmayı tercih edecekti.

Sultan Süleyman Erzurum'da iken buradaki azizlerin mezarlarını ziyaret etmiş, ayrıca her tarafa fetihnâmeler yollatmıştı. Sonra İbrahim Paşa'nın tavsiyesine uyarak Erzurum'dan ayrıldı, askere ileri gidilmemesi emrini verdi ve

[448] Ç. Uluçay, *Aşk Mektupları*, s. 71; (TSMA, nr. E. 750/35 [5860/1-11].

[449] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, 586.
Tabakat, s. 349.

zorlu bir yolculuktan sonra 16 Eylül'de İbrahim Paşa'nın seferin başında ele geçirdiği Erciş'e vardı. Burada iken, bazı olaylara müdahale etti. Bunlardan biri vezir Kasım Paşa'nın kaçan kölelerinden üçünün yakalanıp kazığa vurulması hadisesiydi. Ayrıca mirahur Mehmed Ağa ile de İbrahim Paşa'ya ağır hediyeler ve in'amlar göndermişti. İbrahim Paşa'nın ulağı vasıl oldu ve şahın gelmekte olduğunu, padişahın acele olarak Tebriz'e yetişmesi isteğini bildirdi. Bundan hemen önce de Ferruh Çavuş, "Kızılbaş için geliyorlar" diye haberler getirmiş, bunun üzerine Divân düzenlenerek durum müzakere edilmişti[451].

Ferruh Çavuş'un tekrar İbrahim Paşa'ya padişahın bizzat kaleme aldığı mektupla döndüğünü, İbrahim Paşa'nın kendi el yazısıyla cevabi olarak kaleme aldığı arzından öğrenmekteyiz. Doğrudan padişaha özel olarak yollandığı anlaşılan ve hiçbir hitap da ihtiva etmeyen, şaşkınlık verecek derecede çok bozuk imla ve düşük cümlelerle dolu bu mektupta İbrahim Paşa, bir taraftan Tebriz'deki durumu anlatıyor ve şahın nerede olduğu konusunu ele alıyor, padişahın Tebriz'de değil dışında ordugâhını kurmasını, kale inşaatını bitirdiğini belirtiyor, diğer taraftan da babalığı olan Cafer Çelebi ile ilgili ricasının yerine getirilmesi konusunda bunu diğer paşalar yanında kendi durumunun takviyesi olarak görüyordu. Mektup Arapça menşeli kelimeleri Türkçe okunuşuna göre vokalleri dahi gösterecek mahiyette, neredeyse yazıyı yeni öğrenmiş birinin kaleminden çıkma, hatalı yazış ve karışık cümlelerle aynen şöyledir:

Resim 27: İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman'a mektubunun aslı

Ferâh Çavuş geldi sultanım buyurmuşsuz şükür Allah'a bendeniz Sultanım nâmesine ma'lûm ola. İmdi benim güzel sultanım eğer kızılbaş içün hal nedür buyurursanız bendeniz ki yürürüm, haber almış dön-

[451] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, 587.

müş karavol gönderdim ki Şah'dan gayri kim var ise buluşsunlar, eğer Şah kendi ise bendeniz buluşurum erenler himmetiyle. Sultanım hayır duâdan unutman eğer ceng içün buyurursanız her gün cengdir amma hayr, Allah bize inâyet eder erenler himmetiyle. Heman Sultanım inâyet eylen Tebriz'e konman geçün, bendeniz kona, gine konun. Aseli vardır ve hem Tebriz-âbâd hisârı tamam oldu. Sultanım himmetiyle dahi söz çok nâsib olursa ayağınız tozun[d]a görüle, bâki fermân padişahındır ve hem benüm Sultanım, Cafer Çelebi bir tevliyet verildi inâyet eylen biz gayri kulunuza, görsünler paşalar kullarunuza, zira bendenüz bunda dedüm ki padişah biz gayri kuluna buyurmuşlar ki görün deyü, heman buyurun gene görüle bâki ferman padişahındır[452].

Muhtemelen İbrahim Paşa'dan gelen bu haber üzerine Tebriz'e yönelen Padişah 21 Eylül'de Erciş'ten süratle hareket etti ve Bendimahî yoluyla, 19 Rebiülevvel 941'de (28 Eylül 1534) Tebriz'e vusul buldu. İbrahim Paşa'nın da mektubunda sözünü ettiği gibi "Tebriz'e gelindi, konulmadı"[453]. Sultan Süleyman Tebriz halkı tarafından iştiyakla karşılandı, ayağı altına süslü kumaşlar ve bezler döşendi. Onun Tebriz'e gelişiyle Divân düzenlenerek el öpme merasimi yapıldı. Bundan iki gün kadar sonra da iki ordu yani padişahın ve "serasker" veziriazamın ordusu, Ucan mevkiinde birleşti. Sultan Süleyman topladığı bir Divân sonrasında, Şirvanşah oğlu Muhammed Mirza'yı Tebriz'e serasker tayin etti ve onunla birlikte şehrin muhafazası için Bayburd sancak beyi İdris Bey, Kemah beyi Sinan Bey, Karahisar-ı şarkî beyi Bıyıklı Mehmed Paşaoğlu Mustafa Bey ve Aydın beyi İhtiyar Bey'i bıraktı. Sonra da Zencan yolu ile Sultaniye'ye hareket etti[454]. Bu arada Rey (Tahran) yakınlarında bulunan Tahmasb da Kazvin'e gelmiş ve kardeşleri Behram Mirza ve Elkas Mirza'yı Şamlu Türkmen kuvvetleriyle Tebriz'e göndermişti. Bunlar Karaağaç önünde İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı geldiler; Afşarlu Elvend Han da onlara katıl-

[452] TSMA, nr. E. 750/35 [5860/4]. İbrahim Paşa'nın özellikle çoğunun hanımına yazdığı başka mektupları da vardır. Onların yazı karakteri pek iyi olmamakla beraber cümlelerin düzgün, imlasının yerinde olduğu görülür. Bu bakımdan özel mektuplarını yanındaki yakın hizmetlilerinden birine yazdırdığı ve belki de oradan kendi yazısıyla bunları kopyaladığı anlaşılır. Bu mektubu ise çok özel olarak "mahfice" muhtemelen kimsenin haberi olmasın diye bizzat kendi kaleme almış olmalıdır. Küçük bir örnek olarak inâyet kelimesini aynı yazı karakteri içinde ayn ile yazarken, bu mektubunda hep elif ile yazması belirtilebilir.

[453] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 587.

[454] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 587.

dı. Ancak Osmanlı toplarından korktukları ve padişahın Sultaniye'ye doğru ilerlediğini haber aldıkları için süratle şahın yanına Ebher tarafına çekildiler.

Padişah yürüyüş sırasında İbrahim Paşa'yı Rumeli askeriyle pişdar, Karaman beylerbeyi ve Karaman askerini dümdar olarak tayin etmiş idi. Osmanlı ordusu Zencan çayını takiben Nikbey Han'a oradan da Zencan şehrine varmış, buradan da Sultaniye'ye vasıl olmuştu. Burada şahın memleketin iç taraflarına çekildiğini öğrendi. Zaten Tahmasb yukarıda belirtildiği üzere Osmanlılarla büyük bir çarpışmaya girmek istemiyor, devamlı şekilde geri çekiliyor, geçtiği yerleri, Osmanlı ordusunun menzil noktalarını tahribata uğratıyor, bir ot bile bırakmıyordu. Nitekim emirleriyle yaptığı bir toplantıda Hüseyin Han'ın "bizim atlarımız zayıf, Osmanlı ordusunun karşısına çıkamayız" demesi üzerine Tahmasb, "Biz Osmanlılarla savaşmayı irade ettik mi de sen bu sözü söylüyorsun" dediğini, kendi kuvvetlerini birkaç bölüme ayırıp Osmanlı ordusunun geçeceği yerlerin etrafını "çöle çevirmeye ve tahrip etmeye" karar verdiklerini yazar[455].

Kızıl Özen'i geçerek Irak-ı Acem'e giren Osmanlı ordusu, ıssız, harap, halkı Kızılbaşlar tarafından göçürülmüş bir arazide ilerleyerek çok zor şartlar altında Sultaniye'ye gelebilmişti. Bu arada bazı Safevî ümerâsı Osmanlılara itaat arz etti. Bunlardan en önemlisi Tahmasb'ın emîrlerinden Dulkadıroğlu Muhammed Bey'di. Bu zat Şahruh'un oğlu olup evvelce Anadolu'daki isyanlar sırasında Safevîlere sığınmış ve kendisine şah tarafından Tarım ve Halhal vilâyeti verilmişti[456]. Şah Tahmasb da hatıratında onun 1000 kişiyle kaçıp Sultan Süleyman'ın yanına gittiğini belirtir. Hatta kendisi Osmanlı ordusunun durumunu bir tepe üzerinden görünce hemen aşağı inip ordugâhını toparladığını, kardeşlerini (Elkas ve Behram) yanına çağırdığını acele olarak çekildiklerini belirtirken bu iltica haberini aldığını yazar. Ayrıca Kaya Han ve Tekelü Burun Sultanoğlu Hüseyin Sultan, 3000 kadar askerle gelerek, Osmanlı hizmetine girmişti.

Bu sırada Şah Tahmasb, esir düşen biriyle Sultan Süleyman'ın kendisine savaşa davet mektubu yolladığını belirtir. Bu mektupta: "Senin baban rahmetli Şah İsmail benim babamla çarpıştı. Sen de şecaat iddiasındasın, gel savaşa-

Tezkire, s. 39.
Celalzâde, *Tabakat*, s. 352.

lım, eğer savaşmak istemezsen bir daha şecaat sahibiyim diyemezsin" yazıyordu. Buna Tahmasb'ın cevabı çok alttan oldu. O âyetlere atıf yaparak güçsüz durumda iken tehlikeye atılmayı Allah'ın men ettiğini, sayıca on kişinin karşısında bir kişinin bile bulunmadığı dengesiz kuvvetlerin üstelik de Müslüman birliklerin birbiriyle savaşması için fetva alınamayacağını, Müslümanları tehlikeye atmayacağını belirtmişti. Mektubun devamında: "Babamın sizin babanızla çarpıştığı gün Durmuş Han ile diğer beyler, hatta ordusunun tamamı sarhoştu, akşamdan sabaha şarap içip savaşa yönelmişlerdi, bu hadise son derece akıl dışı ve kötü olmuştu, o tarihten itibaren ben Çaldıran savaşı hikâyesi gündeme geldiğinde Durmuş Han'a beddualar ediyorum. Çünkü o babam Şah İsmail'i şaşırtıp savaştırdı" diyordu. İnsanın kendisini bile bile ateşe atmayacağını, gereksiz yere savaşmayacağını, bunun için ancak deli veya sarhoş olmanın gerektiğini, memleketinde bu gibi kötü fiillerin olmadığını, bozahanelerin, şaraphanelerin tamamının kapatıldığını da bildirmişti[457]. Açıkca Şah Tahmasb bu samimi itirafıyla askeri üstünlüğün Osmanlı tarafında olduğunu kabul ediyordu ve kendisini de sofu bir Müslüman olarak tanıtıyordu. Uygulayacağı stratejiyi açık şekilde Sultan Süleyman'a göstermişti; onu tabiat şartları ve vahşi bir coğrafyayla adeta başbaşa bırakmıştı.

Resim 28: Sultan Süleyman'ın Bağdad'a yürüyüşü esnasında nehir geçişi

Gerçekten zor coğrafyaya şimdi de kötü hava şartları eşlik etmeye başlamıştı. Havalar soğumuştu ve kar yağışı giderek artıyordu. Osmanlı ordusu, bir taraftan havanın kötülüğü, diğer taraftan yolun bozukluğu ve erzak, mühimmat darlığı, hayvanların bu yüzden telefâtı gibi çok zor şartlar altında Sultaniye'den Ebher'e kadar ilerlemeye muvaffak ola-

[457] *Tezkire*, s. 39-40.

bildi. Yol esnasında dar patikalar ve boğazlar aşılırken, 100 kadar top arabası taşınma güçlüğü sebebiyle ateşe verildi, topları ise toprağa gömülmüştü[458]. Bu hengâmede zenginliği dillere destan olan herkesçe tanınan Defterdar İskender Çelebi ansızın görevden alınmış ve yerine Hüseyin Çelebi getirilmişti. Yine Nişancı Seydi Bey de zahire tedarikinden dolayı duyduğu üzüntüden mütevellit vefat etmiş, Sultan Süleyman önce onun Bağdad'da İmam-ı azam türbesi yakınına gömülmesini emretmiş, fakat yoldaki meşakkatler karşısında dört gün sonra cesedi Şahin Kale mevkiine defn edilmişti[459]. Şah Tahmasb'ın ortalıkta görünmemesi ve bütün bu zor şartlar yüzünden Sultan Süleyman Bağdad üzerine yürünmesi kararını almak mecburiyetinde kaldı. Osmanlı ordusunun bu yürüyüşü gerçekten muhteşem bir hareket idi: Issız, harap ve yağan yağmurlarla balçığa dönmüş yollardan bin bir müşkilatla ve fakat sabırla yola devam edilmiş olması, dünya tarihinde eşine ender rastlanan bir vâkıaydı. Asıl zorluklar düz araziye inildiği sırada Dokuz Ölüm adlı ırmak kenarına konulduğunda yaşandı. Yoğun yağmur hem nehri azdırmış hem de etraftaki çeltik arklarını doldurarak geçilmez hale getirmiş, bütün sahrayı sel kaplamıştı. Pek çok kayıp yaşanmasına rağmen su içinde yürüyüş sürdürülmüştü[460]. Ordu, İstanbul'dan Bağdad'a kadar 123 konağı 6 aydan fazla bir zaman içinde aşabilmişti.

Osmanlı ordusu, Sultaniye'den, Hemedan istikametine yöneldi. Bu arada Ulama Paşa, yanında Dulkadırlı Muhammed Bey bulunduğu hâlde Tebriz'e gönderildi. Gilan hâkimi Muzaffer Han'ın da ülkesine dönmesine izin verildi. İbrahim Paşa ise yanlış yol seçtirdiği için İskender Çelebi aleyhinde, padişaha telkinlerde bulunmaya başlamış; bunun neticesi de yukarıda bahsedildiği gibi onu azlettirmeye muvaffak olmuştu. Ordu 15 Ekim'de Kasrışirin'e, sonra da Hanikin mevkiine geldi. Burada Safevîlerin Bağdad beylerbeyi Tekelü Muhammed Han'ın, şahtan aldığı emir uyarınca, itaat arzettiğine dair bir mektubu ulaştı. Fakat Muhammed Han bu teklifinde samimi olmayıp Osmanlıları oyalamak niyetinde idi. Bağdad halkının şehrin anahtarlarını padişaha gönderilmesi yolundaki dilekleri ve şahtan aldığı emir üzerine, mukavemetsiz şehri bırakarak Basra ve Dizful yoluyla Şiraz'a kaçtı. Bağdad'ın müdafaasız kalma-

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 590. Çekilen zahmetler *Ruznâme* yazarı tarafından dramatik dille anlatılır.

Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 589-590.

460 Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 591.

sı üzerine İbrahim Paşa önden gönderildi. Bağdad halkı öncü olarak gelen İbrahim Paşa'ya 21 Cumadelula 941'de (28 Ekim 1534) Bağdad'ın kapısını açtılar ve bütün burçlara Osmanlı bayrağı çekildi. İki gün sonra da bizzat padişah şehre ulaştı ve doğruca İmâm-ı azam Ebu Hanife'nin mezarının bulunduğu Azimiyye adlı yere geldi. Bu arada İbrahim Paşa'nın emir-i alemi ve babalığı Cafer Bey, padişaha Bağdad'ın anahtarlarını takdim etti. Kendisine bir ağır kaftan, 500 altın ve 300.000 akçe haslarla İzvornik sancakbeyliği tevcih edildi.

İbrahim Paşa Bağdad'a girince hanımı Muhsine'ye yazdığı mektupta buraya kadar olan macerayı özetlerken, Şah Tahmasb'ın karşı koymaya mecali olmadığını, kaçtığını, Hemedan'a kadar kovalandığını, geride bıraktığı eşya ve yüklerinin ele geçirildiğini, o sırada kış bastırmakla Sultan Süleyman'ın önüne düşüp o civardan Bağdad'ın fethine azimet edildiğini belirtir. Ayrıca kendisine pay çıkararak: "Bunca vilayetler ve memleketler feth olunup bir kimsenin dahi burnu kanamayıp ol vechile yüz aklıkları hâsıl oldu ki bir zamanda bir kimesneye müyesser olmamıştır" diyerek satırlarına son verir[461]. Bağdad'da iken yazdığı bir diğer mektubunda da benzeri şeyleri ifade eder[462]. Bu durum onun bu seferin bütün sorumluluğunu üstlenmiş olduğuna yorulabilir. O kadar ki sonraki gelişmeler içinde bu uzun soluklu seferde, Safevîlerin ortadan kaldırılamaması başarısızlığa yorulacak ve bunun bedelini de ödeyecektir.

İbrahim Paşa Bağdad'ı teslim aldığında askerleri içeri sokmamıştı, bunun amacı şehir halkının incitilmesini önlemekti. Sultan Süleyman geldiğinde şehir kapıları artık açıldı, törenler icra edildi. Padişah yakın arkadaşı olan ve kendisini "serasker sultan/veya serasker-i sultan" olarak tanıtan İbrahim Paşa'ya bu fetih dolayısıyla 20.000 nakit filori/altın, murassa bir kılıç ve Mısır vergilerinden 20.000 altın yıllık gelir (saliyane) tahsis etmişti. Bu seferin tarihini de eserinde genişçe yazan Celalzâde Mustafa Çelebi Divân bürokrasisinin başı olarak nişancılığa getirildi. Boşalttığı kâtip reisliği (reisülküttaplık) Receb Çelebi'ye tevcih olundu[463].

Uzun bir yol kat eden Sultan Süleyman'ın amacı kış mevsimini Bağdad'da geçirmekti, böylece dinlenmeyi ve baharda yapacağı yeni askeri harekâtı planlamayı düşünmüştü. Dört ay kadar şehirde kaldı. Bu süre içinde evvela şe-

TSMA, nr. E. 750/35 [5860/2]. Ayrıca bk. Uluçay, *Aşk Mektubları*, s. 73-74.

462 TSMA, nr. E. 750/35 [5860/11]. Uluçay, *Aşk Mektupları*, s. 74.

Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 591-592; Celalzâde, *Tabakat*, s. 357-359.

hir halkını koruyucu önlemler aldığı gibi padişaha itaat eden Tekelü taifesini serbest bırakmış ve bunların ileri gelenlerinden üçüne sancak ihsan etmişti. Ayrıca İmâm-ı azam Ebu Hanife Numan bin Sabit'in kabrini buldurarak, pislik ve enkaz yığınını temizlettirmiş, mezarı ortaya çıkartıp buraya bir türbe ve cami yapılmasını emretmişti[464]. Daha sonra, Kadirî tarikatının kurucusu Şeyh Abdülkadir Gilânî'nin kabrinin üzerine bir türbe ve imâret yaptırttı. Bundan başka, Şiî büyüklerinden İmam Musa Kâzım'ın mezarını; Kerbelâ ve Necef'e giderek de Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in makamlarını ziyâret etti. İki gün orada kaldı. Onların neslinden gelenlere otuzar kırkar bin akçe dağıttı, etrafında olan fukaraya da birkaç yük nakit tasadduk etti. "Taife-i Yezidiyye'nin rağmına" Fırat'tan bir kanal kazdırıp buraya su akıtarak susuz çorak arazilerin sulanmasını sağladı, o kadar ki yöre halkı "Kerbela kande idiğin bilmez" oldu. Meşhed-i Ali'de kılıç ve kemer kuşandı, nakib ve sadata akçeler dağıttı, kendisine kılıç kuşatan Hz. Hüseyin evladına muntazam gelirler bağışladı, kendilerine altın nişanlı beratlar verdi[465].

Onun bu hareketi kadim halifelerin merkezi Bağdad'da İslâm halifesi olarak bu sıfatının bizzat Hz. Peygamber soyundan gelenlerce tasdik edildiği anlamını da taşıyor olmalıdır. Ayrıca bu durum bilhassa bölge halkı üzerinde müsbet intibalar da uyandırmış görünür: "ol fırkanın ekseri Aleviyye olmağla makam-ı ulvîden meyl-i dünya-yı süfla etmezler iken...genc-i bî-taleb mâlikler olup fakir u gınâ beraber ve yeksân paylaşdılar"[466]. Ayrıca Sultan Süleyman Bağdad'ın tahririnin yapılmasını, has, zeamet ve timar usulünün buraya da uygulanmasını emretti. Bu arada, Basra, Müşaşaa, Cezire, Katif, Bahreyn'e kadar olan yerler sultanın idaresi altına girdi[467], Şehriban, Haruniye, Dakuk, Kerkük,

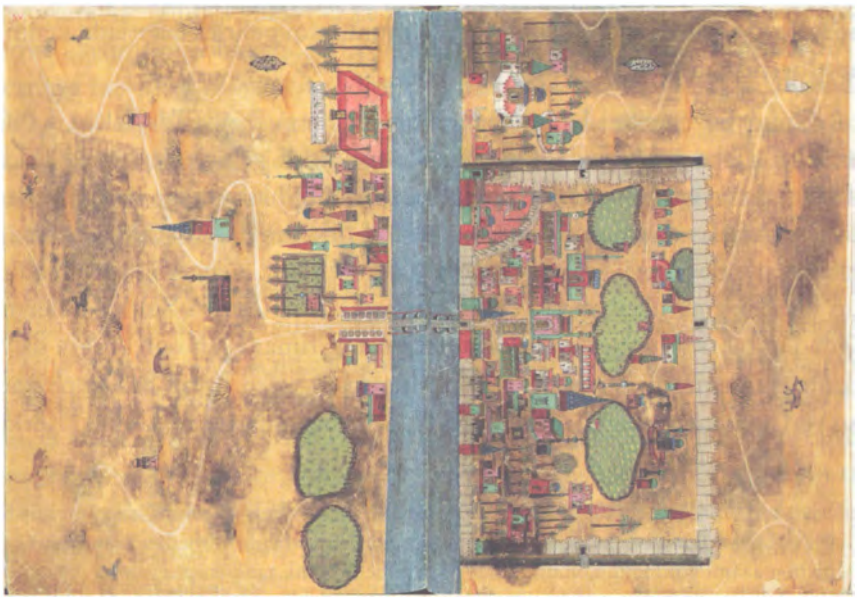
Celalzâde bu münasebetle mezar keşfi rivayetini aktarır. Velayet sahibi bir pîrin gördüğü rüyayı Diyarbakır çavuşlarından birine anlattığını, bu türbenin türbedarı olarak rüyasında İmam-ı azamı gördüğünü, onun erbab-ı şerrin belirdiğini, sandukasını yakma niyeti olduğunu, huzurunun bulunmadığını, bu bakımdan üzerindeki sandukayı bir tarafa kaldırmasını söylediğini ve bir gün bir Rum padişahının gelip Bağdad'ı aldığında mezarımı ve vakıayı ona naklet dediğini yazar. *Tabakat*, s. 364. Aranan mezarın tesadüf eseri olarak bulunduğuyla ilgili anekdotunda paşaya gelen müderrislerden Taşkun adlı bir mülazimin anlattıklarını beyan ederek bir yıkıntıya kazma vuran birinin çıkan rayihadan etkilenip can verdiğini söylediğini, bunu duyan İbrahim Paşa'nın hemen oraya gittiğini, gerçekten bu rayihayı hissetiğini, o taşı elleriyle kaldırdığını ve mezarı bulup tezyin ettiklerini ifade eder.

Lokman, *Hünername*, (Eroğlu), s. 144-145 (metin: 37b-39a).

Hünername, s. 146 (39a).

Celalzâde, *Tabakat*, s. 375; Matrakçı Nasuh, Sultan Süleyman'ın ziyaret ettiği yerler hakkın-

Hille, Luristan gibi yerler de buna dahildi[468]. Bütün bu elde edilen bölgeler, o sırada yolda zahire tedariki sıkıntısından vefat eden Seydi Çelebi'nin yerine nişancılığa getirilen Celalzâde Mustafa Çelebi nezaretinde tahrir edilmiş ve evkafı yazılmıştı. Padişah Bağdad'da iken de meşhur şâir Fuzulî, kendisine: *Kıldı meşhûr-ı Arab feth-i Acem tarihin / Geldi burc-ı evliyaya padişah-ı nâmdar* beyti ile biten bir kaside sunmuştu. Bu beytin son mısra'ı, Bağdad'ın fetih tarihini veriyordu. Bağdad valiliğine daha önce Mısır valisi iken merkeze orduya gelmesi emredilen ve yeri Hüsrev Paşa'ya verilen Süleyman Paşa getirilmişti. Yanında Bağdad'ın muhafazası için 1000 tüfekçi, 1000 de atlı ulufeci kapukulu bırakılmıştı. Kendisine verilen emirde Bağdad'ın içinde yeni bir sur yapılması, önceki duvar ve kulelerin ise tamiri buyurulmuştu. Bostan Çelebi, bu işin üç yılda mükemmel şekilde tamamlandığı notunu düşer[469].

Resim 29: Bağdad'ın Matrakçı Nasuh tarafından yapılan tasviri

Bu arada, Sultan Süleyman sefere çıkarken, 3000 askerle Macaristan'a

da hayli uzun bir liste verir: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 366-367.

[468] Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 261.

[469] *Süleymannâme* (Viyana), 225b. Ancak Bağdad'ın verildiğini söylediği Mısır'dan gelen Süleyman Paşa'nın az ileride Anadolu beylerbeyliğine getirildiğini zikreder: 231a.

gönderdiği Gritti'nin Erdel'de katli hadisesini duyup olup bitenden dolayı endişe içindeydi[470]. Bağdad'dan Viyana'ya bir çavuş yollayan ve Venedik'e de bir zafernâme gönderen padişah, Bağdad'a gelinirken azlettiği İskender Çelebi'nin idamını emretti. Osmanlı kaynaklarınca Tebriz üzerine gidilmesinde birinci derecede âmil olan İskender Çelebi'nin, bir müddet sonra ordunun çektiği mihnet ve meşakkat karşısında, bu yolun onun tarafından seçildiği isnadında bulunan İbrahim Paşa ile araları açılmış, hatta yukarıda belirtildiği üzere Tebriz'den Bağdad'a yürünürken de azledilmişti. İskender Çelebi, padişahın annesi Hafsa Sultan vakfiyesine göre Musa adlı birinin oğlu olup maliye kaleminden yetişmiş, daha sonra da başdefterdarlığa kadar yükselmişti. Celalzâde onun "Hain" lakabıyla anılacak olan Ahmed Paşa ile olan yakınlığından bahseder, ama hakkını da vererek ahlak sahibi, iyi muamele ile maruf, makbul bir zat olduğunu yazar. Defterdarlık payesini ise Ahmed Paşa sayesinde aldığını belirtir. Hatta İbrahim Paşa yanında makbul biri olduğunu, fakat nihayetsiz mala malik olarak irtişa töhmetiyle itham edildiğini, Halep'te Şam bölgesini tahrir eden Nakkaş Ali adlı birinin onun bütün bu haline vakıf olduğunu, herşeyi İbrahim Paşa'ya anlattığını, böylece Paşa'nın gözünde itibarının düştüğünü yazar. Ona göre büyük servete malik olmakla bu durumunu korumak isteyen İskender Çelebi, İbrahim Paşa'ya karşı harekete geçer ve ondan intikam almak için onu hacil ve kötü duruma düşürecek oyunlara başvurur. Bu anlamda da Paşa'yı etkili sözlerle Tebriz üzerine gitmesi yönünde teşvik eder. Niyeti "paşayı ele vermek veyahut bir nekbete mübtelâ etmek"tir[471].

Bürokrat olarak olayların en yakın şahidi olabilecek konumdaki Celalzâde'nin bu yazdıklarında, İskender Çelebi'ye karşı grupta yer almış olmasının payı olabilir. Fakat onun verdiği bilgiler sonraki tarihçiler tarafından adeta ters yüz edilerek çok farklı hikâyelere dönüştürülmüş görünür. Özellikle Gelibolulu Mustafa Âlî'nin olay ile ilgili yazdıkları, etkileri bakımından dikkat çeker. Hatta Âlî, işe Sultan Süleyman'ı da dâhil eder ve İskender Çelebi'yi İbrahim Paşa'ya kethüda tayin ederek sözünü dinlemesini, ona göre hareket etmesini tembihlediğini aktarır: Askerin kışın ortasında bu zor coğrafyada

[470] Bostan, *Süleymanâme* (Viyana), 209b-210a: "Venedik beyi oğlu Luvize nâm zimmî ki atabe-i ulyânın yararı ve doğru hizmetkârı olup... ba'zı mühimmat için üç bin mikdârı âdem ile diyâr-ı Üngürüs'e müteveccih olup... ol etrafda kefere beylerinin ittifakı ile mezkûrun üzerine asker gönderip katl eylediler..."

Celalzâde, *Tabakat*, s. 343-344.

kalmasından rahatsızlık duyan Sultan Süleyman İbrahim Paşa'ya: " İbrahim bu asker-i azîm şitâ zamanına dek düşman vilâyetinde kalmak hatar-ı elîm idüğün bilmedin mi idi" diye sitem edince İbrahim Paşa: "Biz bir adam mı idük, emr ü nehy İskender Çelebi kullarına müfevvez olup atebe-i ulyâdan müfârakatimizde rüzgâr-dîdedir diye bu kulunuzu anlara sipariş buyurmuştunuz, felâ-cerem anların tedbiri böyle iktizâ eyledi" der. Ayrıca onun göz kamaştırıcı zenginliğinin de İbrahim Paşa'nın kıskançlığını celbettiği rivâyetini benimser. Âlî'ye nazaran, İskender Çelebi'nin üç yüzü sırmalı serpuş giyen 600 kadar kölesi bulunmakta idi ve bunların pek çoğu sonradan, sadrazam, vezir ve beylerbeyi olmuştu. İskender Çelebi'nin kullarından olan Sadrazam Ahmed Paşa'nın onun hakkında Âlî'ye şu sözleri söylediği tarihinde kayıtlıdır:

Şimdi Divân'da yedi veziriz, hepimizin toplam serveti, merhûm efendi kadar değildir.... [472]

Bu kadar servet ve nüfuz sahibi olduğu anlaşılan İskender Çelebi öldüğü zaman kul defterinde kayıtlı satın alınmış 6200 köle/nöker olduğu rivayet edilir. Köle ve câriyelerinin ihtiyacı için her sene Trabzon'dan bir gemi yükü bez geldiği söylenir. Hatta sefere katıldığında da her şeyiyle mükemmel 1200 kişilik bir maiyeti bulunmaktaydı[473]. Âlî'nin yazdıklarına göre aradaki münafereti daha da ziyadeleştiren bir başka olay Azerbaycan hududuna varıldığında patlak vermiş, Sadrazam dellallara nida ettirirken, dellallar: *Serasker Sultan*'ın emri diye bağırmışlar, İskender Çelebi de buna müdâhale ederek: *Serasker Sultan deme, serdar hazretlerinin emri budur diye nidâ et!* sözleriyle dellâlları susturmuştur. Aradaki müfsitler bu haberi hemen Paşa'ya yetiştirmişler ve İskender Çelebi'nin ona karşı tertip içinde bulunduğu yolunda tezviratta bulunmuşlardır[474].

Bütün bu yazılanlardan anlaşıldığına göre, büyük nüfuz ve şöhrete sahip İskender Çelebi ile Sadrazam İbrahim Paşa arasında, Tebriz yürüyüşü sırasında baş gösteren geçimsizlikler şahsi rekabetlerle gün yüzüne çıkmıştır. Muhtemelen İbrahim Paşa'nın âmirane istekleri İskender Çelebi'yi hayli zorlamış ve aralarında küçük çaplı geçimsizlikler zuhur etmiştir. Bütün bunlara farklı beklentiler içindeki bazı kimselerin dedikoduları da eklenince ikisi arasındaki soğukluk giderek tırmanma eğilimi göstermiştir.

Künhü'l-ahbâr, s. 601.
Künhü'l-ahbâr, s. 601.
Künhü'l-ahbâr, s. 601.

Sonuç itibarıyla Celalzâde'nin anlattıkları temelinde meseleye bakacak olursak, İskender Çelebi'nin, İbrahim Paşa'nın taviz vermez, sert iş görme şeklinin kurbanı olduğu, Sultan Süleyman'ın da buna ses çıkarmadığı söylenebilir. Mazul halde Bağdad'a gelen İskender Çelebi, 13 Mart 1535'te bir Divân tertibi esnasında Ayas ve Kasım paşalar henüz Divân'a girmeden evvel padişahın çıkan fermanı gereği, şehirde At pazarı mevkiinde idam edildi. Defterdarın malları ve köleleri, hazineye aktarıldı. Böylece İbrahim Paşa önemli bir hizbin gücünü kırmış ve rakibini ortadan kaldırmıştı ama o da büyük bir yara almıştı. Bir müddet sonra da onun akıbetine düçar olacaktı.

Sultan Süleyman İskender Çelebi'nin idamından 10 gün sonra paşalarla birlikte Şiilerce kutsal sayılan "Meşhedeyn-i mübarekeyni" (Necef ve Kerbela) ziyarete gidip beş gün sonra Bağdad'a döndüğünde[475] Tebriz'de bıraktığı Ulama Paşa'dan acilen yetişmesi için haber geldi. Sultan Süleyman Bağdad'da iken Şah Tahmasb da ilk büyük tehlikeyi atlattığından dolayı rahatlamış durumdaydı. Tahmasb asıl rakibinin Sultan Süleyman (onun deyişi ile "Hazret-i Hundkâr") olmadığını ve bu sebeple Bağdad valisi Muhammed Han'a haber göndererek, şehri tahliye ettirdiğini söylüyor: *Benim hasmım Ulama*'dır diyordu. Ortaya çıkan bütün fitne ve kargaşadan Ulama'nın sorumlu olduğunu, ondan intikam almak lazım geldiğini, zira sadece kendisine değil Sultan Süleyman'a da zarar verdiğin söylüyordu[476]. Ayrıca bu arada, kendisini küçümsediğini sandığı ve sadakatinden şüpheye düştüğü halası oğlu Şamlu Hüseyin Bey'i öldürtmüştü. Bunun üzerine Tekelü emirlerinden Horasan beylerbeyi Gazi Han da sıranın kendisine geldiğini düşünerek birkaç adamı ile Tebriz'e kaçmak mecburiyetinde kaldı. Bu şekilde şahın yanında Tekelülerden yalnız eski Bağdad valisi Şerefüddinoğlu Muhammed Han bulunmakta idi. Osmanlılara sığınan Gazan Han Ulama'ya şahın Tebriz'e gelmekte olduğu söyledi. Bu haber üzerine Ulama Paşa, padişaha bu yolda haberler gönderdiği gibi, kendisi de Tebriz'de tutunamayacağını anladığından Dulkadırlı Muhammed Han ve diğer Osmanlı beyleri ile birlikte önce Şenb-i Gazan'a, arkasından da müstahkem Van kalesine çekildi. Burada bıraktığı İhtiyar Bey de Tebriz'i boşaltıp

İbrahim Paşa da Safevî Menteş Sultan'a yazdığı mektupta bir vesile ittihazıyla Sultan Süleyman'ın Hz. Ali, Kerbela Şehitleri türbelerini ziyaret etmiş olduğunu karşı tarafa bildirmişti (T. Gökbilgin, "aynı makale", *Belleten*, s. 479-481).

Şah Tahmasb, *Tezkire*, s. 44.

Diyarbekir'e çekildi. Ama fatura ona kesilecek ve bu hareketi sebebiyle idamı emredilecekti[477]. Ulama'yı takip eden Şah Tahmasb, Tebriz'e girdi, yirmi gün kadar burada bekledikten sonra Van'a gelerek kaleyi kuşattı, yolları kestirdi ve bütün kışı Van'ın muhasarası ile geçirdi. Ulama Paşa da Van'ı müdafaa ederek, top ve tüfenk atışı ile Safevîleri kaleye yaklaştırmadı, onları menzil dışında durmaya mecbur bıraktı. Safevîler bu durum karşısında, Van'a giden yolları tutup çevreyi abluka altına almakla iktifâ ettiler ve Van kalesine yaklaşamadılar. Bu arada kaledeki Ulama Paşa da devamlı olarak yardıma yetişilmesi hususunda padişaha adamlar yollamaktaydı[478].

23 Mart 1535'te Ulama Paşa'nın ulağı Sultan Süleyman'ın yanına vararak durumu bildirdi. Bunun üzerine padişah Tebriz'e yürüme kararı alarak, 27 Ramazan 941'de (1 Nisan 1535) Bağdad'dan ayrıldı. O sırada Rumeli beylerbeyisi diğer Süleyman Paşa'nın kışlak olarak kendisine tayin olunan Musul'da vefat ettiği haberi ulaşmıştı. Bu makam bilahıre Anadolu beylerbeyisi Mustafa Paşa'ya verilecekti. Arazinin durumu gayet iyi bilindiği için ordu üç kola ayrılarak birbirini birer konak ara ile izlemeye başladı. Fakat bu defa Bağdad'a geliş yolu tercih edilmeyerek Kerkük istikametinde nisbeten ârızasız bir yol güzergâhı takip edildi. Ordu Göktepe mevkiine gelince, kışlaktan dönmekte olan askerlerin yetişmesi için bir hafta kadar burada beklenildi. Göktepe'den hareket eden ordu, Kızıldere'ye ulaştı. Burada iken Ulama'nın bir ulağı gelerek, Osmanlı ordusunun hareketi üzerine geri çekilen şahın yeniden Van'a yöneldiğini, şahın kardeşi Sam Mirza'nın itaat arzetmek için padişahın yanına varmak üzere olduğunu bildirdi. Şah Tahmasb da Van kuşatması sırasında kardeşi Sam Mirza'nın durumunu öğrenince "ben de Dulkadiroğlu'na oğul demiştim, o bana ne yaptı ki Sam Mirza Hünkâr'a yapsın" diyerek duruma müdahale etmek için kuşatmayı kaldırdığını yazar[479].

Tam bu sırada payitahta Fransa kralının padişaha gönderdiği üçüncü elçi Jean de la Forest'in Barbaros'un gemisiyle ulaştığı haberleri de geldi[480]. Fransız elçisi V. Karl'a karşı Osmanlıları yeni bir savaş cephesi açmak amacıyla Sultan Süleyman'ın ordugâhına hareket etmeyi düşündüyse de sonra

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 226a.

478 Celalzâde, *Tabakat*, s. 375.

Tezkire, s. 45.

480 "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 594.

padişahı İstanbul'da beklemeye karar verdi[481]. Ancak bir Fransız temsilcisinin elçinin gelişini haber vermek üzere ordugâha gittiği de kesindir. Elçinin amacı padişahtan harp hazırlıkları için maddi destek talep etmek ve Osmanlı donanmasının Sardunya ve Sicilya'ya karşı hareket etmesini sağlamaktı. Ordu Sarucakamış konağında (22 Haziran) iken şahın eşikağası (teşrifatçısı-elçisi) Taclu Han gelerek, barış dileğinde bulunup anlaşmak için nabız yokladıysa da bu adama güvenilmeyerek işinin hile ve hud'a olduğu, gerçekte Osmanlı ordusunun durumunu öğrenmeyi amaçladığı anlaşıldığından geri gönderildi[482].

Nihayet padişah Meraga-Ucan üzerinden 28 Zilhicce'de (30 Haziran) Tebriz'e vardı. Evvela Sadâbâd'da konakladıktan sonra, Tebriz'e girdi. Bu onun Tebriz'e ikinci gelişi oluyordu. Bu defa şahın sarayını gezen Sultan Süleyman, Akkoyunlu Sultan Hasan camiini temizletti, halılar serdirdi ve ezan okuttu. Burada Cuma namazını kıldı. Namaz esnasında yeniçeriler camiyi tamamen sarmışlar, beyler de at üzerinde durarak beklemişler ve etrafı emniyete almışlardı. Bu durum Sultan Süleyman'a karşı herhangi bir olumsuz hareketi önlemeye yönelik tedbirleri hatıra getirir. Bu sırada askere bahşişler, devlet erkânına terakkiler ihsan olundu. Birbiri ardınca Divân'lar tertib edildi. Hatta Divân'ın teşekkül tarzında da bir değişiklik yapıldı. Bundan böyle sadece Rumeli beylerbeyi Divân'a her zaman katılacak, Anadolu beylerbeyi ise gerektiği hallerde iştirak edecek, diğer bütün beyler ise Divân'dan hâriç tutulacak, divânhanede çardak altında bekleyeceklerdi[483].

Tebriz'e bu ikinci girişinde Sultan Süleyman, şahın Sultaniye civarında olduğunu duyunca, Tebriz'den hareketle, onu yakalamak için yola çıktı (19 Muharrem/20 Temmuz). Ucan-Miyane-Kızılözen-Sultaniye-Haydarnebi ve

J. L. Bacqué-Grammont, "Kanunî Sultan Süleyman'ın I. François'ya İki Mektubu", trc. R. Yinanç, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII/14-23 (1970-1974), s. 90-91; İsmail Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *Tarih Dergisi*, III/5-6 (1953), s. 73-77.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 376-377. Nişancı Mehmed Paşa ise şahtan ve Taclu Han'dan bu konakta iken mektuplar geldiğini yazar: *Tarih*, s. 262. Az önce de Şah Tahmasb ile mektuplaştığı tesbit edilen Soran hâkimi İzzeddin'in Divân'da boynunun vurulduğunu bildirir.

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 595: "Rumeli beylerbeyi Divân'a çağrıldı, paşalarla oturdu, Anadolu gelmeye dendi, eğer arz olunması lazım maslahat düşerse o vakit paşalarla otura, sâir beylerbeyiler Divân'a gelicek paşalarla oturmayıp Divânhâne'de taşra çardak altında otura".

Taht-ı Süleyman üzerinden Dergüzin'e kadar geldi. Bu yürüyüş esnasında dellallar vasıtasıyla, padişahın Sam Mirza'yı oğul edindiği, Kızılözen'den ötesini ona verdiği ilan olundu. Dergüzin'de dört gün kadar kalındı ise de şahtan bir eser bulunmadı. İbrahim Paşa eşi Muhsine'ye yazdığı mektupta Tebrize gelerek kovdukları şahın Hemedan'a kaçtığını, arada "bir meydan yer" kaldığında Osmanlı öncülerinden bir grubun bunlara yetişip çarpıştığını, artık durmaya mecalleri kalmayınca kaçıp sarp dağlara düştüklerini, şahın harami gibi dağdan dağa kaçtığını, bunun üzerine Dergüzin'den dönülüp Tebriz'e gelindiğini bildirmişti[484].

Şahın yakalanamayacağı anlaşılınca daha ileri gidilmedi, tekrar Tebriz'e gelindi. Şah Tahmasb ise bu sırada elçiler göndererek barış yapılması teşebbüslerinde bulunmuş, bunlardan bir sonuç çıkmayınca bir süre Dergüzin'de beklemiş, Osmanlı ordusunun geldiğini öğrenince Hemedan'a çekilmişti. Şah Tahmasb'a göre barışı istemeyen İbrahim Paşa'nın kendisiydi. Gönderdiği elçilere "keyfi yerinde olduğunda yüksek perdeden konuştuğunu, kudretin kendi elinde bulunduğunu, keyfi yerinde olmadığında ise elinden bir şey gelmediğini her şeyin Sultan Süleyman'ın hükmüne bağlı olduğunu" söylediğini yazarak bu duruma temas ediyordu. İbrahim Paşa ona tam tersi ağır tehdit ihtiva eden bir mektup yollamıştı. Ucan'da iken aldığı bu mektup üzerine etrafındakiler endişeye kapılmışlardı, çünkü bir yanda Sam Mirza diğer yanda Hünkâr'ın orduları karşısında çok zor durumda kalacaklarını düşünüyorlardı. Bunun üzerine Zencan'a çekildiğini yazan Tahmasb, yine de barış peşinde koşarak Sultan Süleyman'a elçiler yollamayı sürdürdüğünü beyan eder. Netice alamayınca da Hemedan'a yönelmiştir[485].

İlginç şekilde Celalzâde'de İbrahim Paşa'nın bu sırada bazı dengesiz hareketleri olduğunu ima eden ifadelere yer verir. Paşanın tabiatının "diger-gûn" yani değişken, fazla iltifattan dolayı da "kuvvet-i havsalasının" zebun olduğunu belirtir. Etrafındaki işe yaramazların sözüne kandığını beyan ederken Ulama'nın

[484] TSMA, nr. E.5869/5.

Tezkire, s. 47-48. Elçi meselesini Tahmasb'a benzer tarzda Ârifî Çelebi de yazar, Teklifi reddedilen elçinin kovulmasından sonra Tahmasb'ın ikinci bir elçiyi İbrahim Paşa'ya hediyelerle birlikte yolladığını, İbrahim Paşa'nın ona kendisinin aciz bir kul olduğunu, bundan dolayı kendisinden bir şey beklememesi gerektiğini, merd ise bulunduğu yerden kaçmamasını söylediğini nakleder: *Şehnâme*, s. 103 (376a-377a).

telkiniyle "serasker sultan" unvanını elkabına kayd ettirdiğini belirtir. Sultan lafzının "bir bendeye yarayan isim olmadığını" kaleme aldığı şiirinde vurgular[486]. Bu durumun Sultan Süleyman'ın nezdinde nasıl bir etki yaptığı konusunda bir karine yoktur. Muhtemelen Sultan Süleyman bu yakın arkadaşının davranışlarından şimdilik çok da derin sonuçlar çıkarma peşinde değildir. Ama daha sonraki bazı tarihçiler bu davranışlarının Sultan Süleyman tarafından hoş karşılanmadığı, onu kızdırdığı, bununla birlikte sefer hengâmında nihai hesaplaşmayı sonraya bıraktığı kanaatindedirler. Şüphesiz Sultan Süleyman'ın bunu hatırlayacağı zamanlar yakında gelecektir.

Sultan Süleyman Tebriz'de durmayı artık gerekli görmedi, altı gün sonra şehri boşaltarak seferin bittiğini bir ölçüde ilan etmiş oldu. 27 Ağustos'ta Tebriz'den hareket eden padişah, Merend yanından geçerek Hoy'a oradan da Erciş'e vardı. Ahlat'a ulaşıldığında da Ulama Paşa Van'a gönderildi. Ayrıca bu esnada Erzurum eyaleti kurularak, Dulkadırlı Mehmed Han'a verildi. Padişahın amacı Tebriz'in elde tutulmasının zorluğu yüzünden Safevîler'i hiç olmazsa Van sınırlarında engellemekti. Nitekim bu gerçekçi strateji daha sonraki seferlerde de açık şekilde kendisini gösterdi. Ordu geri dönerken Şah Tahmasb hemen harekete geçmiş; önce, Tebriz'e ardından da Merend ve Hoy'a girmişti. Osmanlı ordusunun ardçı kolu olan Dünbüllü Hacı Bey koluna, Behram Mirza'yı saldırtmıştı. Kendisi de Van'a, Ulama Paşa üzerine yürümüştü. 18 Eylül 1535'te Van önlerine geldi ve Ulama Paşa'nın Vastan'a çekildiğini öğrendi. Diyarbekir beylerbeyi Mehmed Paşa, Ulama'ya yardıma gittiyse de Gevaş'da Kuzgunkıran boğazında 22 Eylül'de mağlubiyete uğradı ve bu esnada Tatvan'dan hareket eden Osmanlı ordusuna güçlükle ulaşabildi. Bu arada bazı araştırmalarda Sultan Süleyman'ın Tebriz'de, evvelce kendisine mektuplar yollayan Sünni ahaliden isteyenleri "Rum"a yani Anadolu'ya getirttiği ve Erzurum civarına yerleştirerek onları Şah Tahmasb'ın intikamından koruduğu belirtilir. Erzurum ile Rize-Trabzon arasındaki halkın şivelerinin Tebrizlilerinkine benzemesi de bu hadiseye isnat edilir[487].

Sultan Süleyman yol esnasında Beşiri sahrasında ırmak kenarında uzun bir süre bekledi, muhtemelen vuku bulan çarpışmaların akıbetini merak edi-

Tabakat, s. 377-378.

Bu görüş F. Kırzıoğlu tarafından iddalı şekilde ileri sürülür: *Osmanlıların Kafkas-Elleri Fethi*, s. 156.

yordu. Burada kaldığı süre zarfında avlanarak vakit geçirdi, sonra Âmid şehrine gitti, şehir seyrine çıktı, Cuma namazlarını Eski Cami'de kıldı, kendisini halka da göstermiş oldu, neredeyse bir ay kadar sonra buradan hareket etti. 20 Ekim'de ulaştığı Âmid'den Halep'e geldi, birkaç gün orada kaldı. Bu sırada Şam beylerbeyisi Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine yeri Mehmed Paşa'ya verilmişti[488]. Sonra Antakya-Gülekboğazı-Ulukışla yolundan Konya'ya ilerlerken, şah da Van ve Erciş'i işgal ederek Van muhafızlığına Sofuoğlu Ahmed Sultan'ı atamıştı. Daha sonra kendisi de Tebriz'e dönerek burada kışladı. Padişah ise Konya'dan hareketle 14 Receb 942 cumartesi günü (8 Ocak 1536) İstanbul'a ulaştı.

Bu askeri harekât Sultan Süleyman'a, Safevîler'in umduğu kadar kolay bir şekilde bertaraf edilemeyeceğini açık biçimde göstermişti. Osmanlıların Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'e girmesi dolayısıyla Irakeyn seferi olarak adlandırılan bu harekâtın gözle görünür tek faydası, Bağdad ve çevresinde Osmanlı hâkimiyetinin tesisidir. Zira yukarıda da görüldüğü vechile daha Osmanlı ordusu çekilir çekilmez, derhal Tebriz ve civarı Safevîlerce tekrar ele geçirilmişti. Bu sefer Safevî varlığına son verilemeyeceğini de açıkça ortaya koymuştu. Hakikatte buraya yapılacak seferler, oldukça pahalıya mâl olmakta ve ordu bin bir meşakkat çekmekte idi. Mamafih Safevîler bu meşakkati daha da artırmaktaydılar. Osmanlıların karşısına çıkmıyorlar, geçeceği yerleri ateşe veriyorlar, suları kurutuyorlar, halkı göçürüyorlar; bu güzergâhta ot bile bırakmıyorlardı. İşte bundan sonraki Osmanlı seferlerinin gayesi daha gerçekçi bir zeminde belirlenecek, Van'ı ele geçirmek ve Safevîlerle burada bir sınır teşkil etmek olacaktır. Bir bakıma ciddi bir tehdit olmayan Safevîler üzerine bu kadar düşülmesinin asıl sebebi iç dinamiklerin dini tansiyonunu yatıştırmaya yönelik bir misyonla da bağlantılı görünmektedir.

Öte yandan bu askeri harekât sırasında Osmanlılar Safevîlerin azılı düşmanı Özbek hanlarıyla doğrudan temas ve birlikte hareket etme imkânı da yakalanmış görünmektedir. Osmanlı birlikleri Tebriz'den daha ileriye doğru yürüdüğünde Özbeklerin Horasan'a girerek Safevîleri zor durumda bırakmaları mümkün gibiydi. Bu yolda diplomatik teşebbüsler yapılmıştı ama bunun fiiliyata dökülmesi, karşılıklı muhaberatın ağırdan alınması dolayısıyla gerçekleşmemişti. Karşılıklı olarak birbirleriyle dostluk gösterisinde bulunan bu iki

[488] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 241a.

Sünni devletin Safevîler'in ortadan kalkmasıyla sınırdaş hale gelme ihtimali, siyasi-dini bir belirsizlik vaat ediyordu. Bu ancak Kırım hanlığı gibi vasal konumda gerçekleşebilirdi, bunun karşı tarafça kabul görmesi ise uzak bir ihtimaldi[489]. Bu uzun sefer, dönemin silahşör, tarihçi, sanatkâr ve matematikçisi Matrakçı Nasuh tarafından minyatürlerle süslenerek müstakil şekilde anlatılmış, geçilen menziller, şehir ve kasabaların minyatürleri yapılarak, Osmanlı coğrafyası "dilsiz bir harita" gibi o dönemin okuyucusuna tanıtılmaya çalışılmıştır. Sultan Süleyman'a ise muhtemelen bu uzun seferi ve hatıraları zaman zaman bakarak yâd edeceği bir "albüm" hediye etmiştir[490].

Güneş'e Yakınlaşmak: İbrahim Paşa'nın İdamı (1536)

Sultan Süleyman İstanbul'a ulaştıktan sonra o kışı payitahtında geçirmeyi tercih etti. Bu uzun soluklu seferin şerefine payitahtta beş gün beş gece süren büyük şenlikler icra ettirmişti. İstanbul'un sokakları, bütün dükkânları, çarşıları, bedestenleri süslendi, kumaşlarla tezyin edildi, her taraf adeta gülistana döndü. Çeşitli eğlenceler düzenlendi, sazendeler, şarkıcılar toplandı, meclislerde sohbetler yapıldı. Bir ölçüde bu meşakkatli seferin ağırlığı giderilmeye çalışıldı. Fakat bu zafer atmosferi az sonra yerini dedikodularla oluşan kasvetli bir havaya bırakacaktı. Bunun da baş aktörü kendisine "Serasker Sultan" dedirten İbrahim Paşa'dan başkası değildi[491]. Eğlenceler bittikten sonra durum muhasebesi yapıldığında büyük ümitlerle icra edilen seferde istenilen amaca ulaşılamadığı daha yakından anlaşıldı. Bunun faturası ise herşeyi kendisinin planladığını ve zaferleri kendi namına kazandığını düşünen hatta hanımına yazdığı mektuplarda da buna vurgu yapan Veziriazam İbrahim Paşa'ya kesi-

[489] Bu hususa dikkat çeken J.L. Bacqué-Grammont, bu noktada eski anti Timur refleksini öne sürer ("Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François'ya İki Mektubu", s. 96). Ancak Osmanlı ulemasının hilafet kavramı içinde Müslümanların tek bir halifesi olma fikri çerçevesinde böyle iki müstakil Sünni devletin sınırdaş olarak varlığı ciddi problemler ortaya koyabilirdi (Bu hususdaki siyasi ve dini algı için bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, s. 13-15).

[490] Irakeyn seferi müstakil olarak minyatürlerle süslü ayrı bir nüsha haline konulmuştur: *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. H. G. Yurdaydın, Ankara 1976.

İbrahim Paşa'nın mücevheratının envanterini ihtiva eden ve idamından bir ay önce hazırlanmış defterin başlığı: "Mevcûdât-ı cevâhir-i hâssa-i hümâyûn-ı hazret-i Serasker Sultan dâme- ulüvvuhu" şeklinde olup burada lal, elmas, yakut, zümrüd, inci, firuze gibi kıymetli taşlar ve bunlarla işli yüzükler, tesbihler, küpeler, levhalar kaydedilmiştir: TSMA, nr. D. 5927 ve bunun temize çekilmiş şekli; D. 10023 (19 Şaban 942/12 Şubat 1536).

lecekti. Sultan Süleyman aile içi çekişmelerin de etkisinde kalarak bu yakın arkadaşını sarayda ansızın idam ettirecekti (21-22 Ramazan 942/ 14-15 Mart 1536).

Sultan Süleyman uzun süre ayrı kaldığı haremine sonunda kavuşmuştu. Harem'de artık tek söz sahibi olarak öne çıkan Hürrem Sultan ve ondan doğmuş çocukları tarafından hasretle karşılanmıştı. Ne de olsa ilk defa bu kadar uzun bir süre saraydan ayrı kalmıştı. Bu uzun ve yıpratıcı sefer kendisini epeyi yormuştu, Safevîlere karşı da büyük bir zafer kazanılmamıştı. Tek teselli Bağdad'da kurulan Osmanlı hâkimiyetiydi. Sultan Süleyman sarayında dinlenebileceğini ümit ederken burada aile içi kavganın tam da ortasına düştü. Hürrem Sultan'ın Harem'deki dengeleri kendi lehine çevirmesi arkada kalan tek önemli rakibi İbrahim Paşa için hiç de hayırlı olmayacaktı. Çünki daha Irakeyn seferi sırasında Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplarda ima yollu olarak artık İbrahim Paşa'nın gözden çıkarılması gerektiğini bildiriyordu. Daha önceleri İbrahim Paşa'ya olan küskünlüğünden söz eden Hürrem Sultan, daha sonra Sultan Süleyman'dan aldığı mektuba cevaben pek anlaşılmayan bazı "temaşa"lardan ve "değiş-tokuş"lardan kendisini bilgilendirmesini isterken İbrahim Paşa için "çıkarmıyasız" tabirini kullanmaktaydı:

> Amma sultanımdan temenni ederim ki buyurduğunuz çok temaşa vardır ve hem değiş-tokuş olundu deyü buyurdunuz. A benim sultanım canımın pâresi ve devletim mektûb-ı şerifiniz ile cariyenize ilâm edesiz. Kaçan ola ki temaşaları işidem, hazret-i Resul ruhiyçün yazıp cariyenize ilâm edesiz, kurban olduğum padişahım, amma sultanım inşallah *İbrahim Paşa'yı çıkarmayasız* devletim.[492]

Buradan açık olarak çıkarılabilecek sonuç, Hürrem Sultan ile İbrahim Paşa arasındaki iplerin artık iyice koptuğu, muhtemelen saraydaki eşinin de bu kopuşta esas rolü oynadığının düşünülebileceği yönündedir. Bu mektubun ulaştığı dönemde Sultan Süleyman'ın da bu kadim dostunun pervasızlıklarından artık giderek rahatsızlık duymaya başladığına yukarıda temas edilmişti. Her ne kadar bu uzun sefer dönüşü kazanılan zaferler halka takdim edilip kutlamalar yapılsa da Sultan Süleyman asıl maksadın yani Safevîlerin bütünüyle ortadan kaldırılamaması, üstelik aksine ordunun çekilmesinden sonra Van

[492] TSMA, nr. E. 10704; Ç. Uluçay, *Aşk Mektupları*, s. 84.

kesminin yeniden Safevî idaresine geçmesi sebebiyle huzursuzluk duyuyordu ve bunun suçunu da sefer sırasındaki kendi başına hareketleri yanında asıl kahraman gibi görünmek isteyen İbrahim Paşa'ya yükleyecekti. Gerçekten bu ana kadar onunla adeta kader birliği yapmışlardı, ama padişahlara bu kadar yakın olmak hayli tehlikeli sonuçlar verebilirdi. Nitekim sonunda Sultan Süleyman ona herşeyden önce kendisinin mutlaka saygı gösterilmesi gereken bir hükümdar olduğunu çok acı şekilde gösterecekti. Böylece şehzadelik yıllarından beri yanında bulunan en yakın sırdaşını daha da yayılması muhtemele dedikodular ve saray içindeki bazı olumsuz gelişmeler dolayısıyla feda etmiş oluyordu.

İbrahim Paşa'nın kendisinin de beklemediği bir anda sarayda iken ansızın idam edilmesi dönemin tarihçilerini de hayli şaşırtmıştı. Bunların hemen hepsi gerçek amilleri beyan etmeyip kendilerine göre bazı çıkarımlar yaparak idamının sebebini izaha kalkışmışlardır. Bununla beraber vezirlik makamına gelişinden Bağdad seferine kadar Divân kâtibi olarak yanında bulunduğunu beyan eden Celalzâde'nin tespitleri belli açılardan dikkat çekicidir. Celalzâde, onun daimi olarak niyetinin hayır canibine matuf olduğunu, adaleti ön plana aldığını, meşveretsiz bir işe kalkışmadığını, yapacağı işlerde şeriatin ne dediğini dikkate aldığını, Kur'an'a çok saygı gösterdiğini, hediye olarak Mushaf getirseler hemen alıp başı ve göğsü üzerinde tuttuğunu belirtir. Fakat Bağdad'ın fethinden sonra olmayacak kişilerle beraber olduğunu, onların sohbetiyle ahlakının değiştiğini yazar[493]. Anlaşıldığı kadarıyla Celalzâde'nin tezi aşağıda da görüleceği gibi devlet erkânı arasında hoşnutsuzlukla karşılanan Tebriz ve Bağdad seferinde, Safevîlere karşı büyük bir başarı kazanılamamasının ortaya koyduğu tepkilere yaslanmaktadır. Daha sonraki tarihçiler ise işi çok farklı mecralara sürükleyeceklerdir.

Resim 30: Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın görüşmeleri (17. Yüzyıl başlarına ait bir tasvir)

[493] *Tabakat*, s. 382-383.

Bazıları bir zamanlar: *Şehriyâr hazretlerinin tırnaklarını kesüp, pây-i şeriflerini gaslettikleri suyu nûş* eden İbrahim Paşa'nın[494], maaşlara zam yapmak, in'am ve ihsan gibi hükümdar selahiyetleri dışında, bütün devlet işlerinde tam bir istiklâl ile hareket etmek üzere, padişahtan seraskerlik beratını da almış olmasının kendisinde gurura sebebiyet verdiğini ifade ederken diğerleri meseleyi İskender Çelebi'nin haksız yere idamına bağlıyordu. Bu hadisenin Sultan Süleyman'ın İbrahim Paşa'dan yüz çevirmeye başlamasının ilk örneği olduğunu belirtiyorlardı. Hatta buna rüya motifini de eklemeyi ihmal etmiyorlardı: Buna göre, Sultan Süleyman, İskender Çelebi'nin katledildiği günün gecesi bir rüya görür. İskender Çelebi ona hücûm ederek: *Bre zâlim ben bî-günâhı bir müfsidin sözüne uyup salbeyledün ve hayli zamandan berü hıdmet-i sâbıkamı neden selbeyledün* demiş ve elindeki destarla onu boğmaya kalkmış. Kan-ter içinde uyanan padişah elini açıp: *İlâhi İbrahim sen bana nice ki ol bî-günâhı berdâr ettürdün ise, Allah'dan dilerim ki, sen dahi yılına varmayup, katle sezâ vâr olasın* diye beddua etmiş[495].

Doğru olmasa bile bu rüya ile dönemin Osmanlı tarihçileri, İskender Çelebi'nin katlinden dolayı padişahın üzüldüğü ve İbrahim Paşa'yı suçladığı izlenimini yaratmaya çalışmışlardır. Onun saltanata kast ettiği ve kendi saltanatı peşinde koştuğu fikirleri ise doğru olmamalıdır. Âlî bile: "Eğerci mülke kasd etti diye müttehemdir, lâkin ol ma'na hilâf-ı vâki idüğü tahkik-i ukelâ ile müsellemdir" diyerek bunu kesin dille reddeder[496]. Öte yandan İbrahim Paşa'nın, Irakeyn seferi sırasında harcadığı bol paranın hakkındaki şüpheleri artırdığına dair başka rivayetler söz konusudur. Bu paraları kendine taraftar toplamak amacıyla sarfettiği söylentisi yayılmıştır. Harcanan 80 bin dinar üzerine padişahın şüphelenerek o sırada İbrahim Paşa'nın yerine tayin olunan Ayas Paşa'ya: *İbrahim'in kasd-ı saltanat içün mürtekib olduğu zehâb-ı bî-iyâb seksen bin altun in'am-ı bî-hesâb etmesinden bize ma'lûm olmuşdur, yani ki bedhâh-ı dîn ü devlettür denilerek kelâmını tasdik ol sefâhat isrâfâtından tahakkuk bulmuşdu* dediği nakledilir[497].

Bu sözler İbrahim Paşa'nın idamından sonra padişah tarafından sarfe-

Âlî'nin efendisi Lala Mustafa Paşa'ya atfen anlattığı hikaye: *Künhü'l-ahbâr*, s. 604

Solakzade, *Tarih*, s.489-490.

Künhü'l-ahbâr, s. 604.

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 603.

dilmişse, bunun ağır şekilde cezalandırılan İbrahim Paşa dolayısıyla yaptığı bu işin baskısı altındaki Sultan Süleyman için mütmain olma haliyle irtibatı olduğu düşünülebilir. Fakat bu bilgiyi aktaran Âlî yukarıda temas edildiği gibi saltanat davası peşinde koştuğu ithamlarını reddeder. Hizmetinde bulunduğu Lala Mustafa Paşa'nın anlattığı bir hadiseye de dikkat çeken Âlî, o sıralarda Sultan Süleyman'ın "ser-tıraşı" yani berberi olan Mustafa Paşa'nın tırnak suyu içilmesi ile ilgili naklettiği anekdotun yanına, yine paşasından duyduğu bir başka durumu da ekler. İbrahim Paşa'nın "kemâl-i beşâşeti" yani neşeli anlarında Sultan Süleyman'a "Türk" diye hitap, ecdadının Türkistan'dan geldiğiyle ilgili komik sözler sarfıyla alay ettiğini vurgular[498]. Bu belki ilk devrelerde Sultan Süleyman ile olan yakınlığının ve aralarındaki şakalaşmanın bir yansıması olarak mütalaa edilebilir.

Osmanlı dışı kaynaklarda da İbrahim Paşa ile Sultan Süleyman arasındaki bağa dair çeşitli söylentiler yer alır. Bunlardan biri İbrahim Paşa'nın sultana ihanet ettiği ve güya V. Karl ve Ferdinand ile gizli ilişkileri olduğu yönündedir. Keza benzeri şekilde Sultan Süleyman'a suikast düzenlemek için İranlılar'dan para aldığı, bunun şahidinin de İskender Çelebi olduğu için onu ölüme götürdüğü bilgisi de tamamen inandırıcılıktan uzaktır. Dönemin çağdaş bir başka batılı gözlemcisi Postel de idam sebeplerini sayarken İskender Çelebi ile suiistimalde işbirliğini, gizli Hristiyanlığını, imparatorla anlaşmasını, Şah Tahmasb ile gizli irtibat kurmasını, sultan olma hevesini, Şehzade Mustafa'yı tahta çıkarma istekliliğini belirtirse de bunların hiçbirinin tarihi bir değeri yoktur[499].

Aslında iktidarın tek güneşi olan padişahın otoritesiyle eşit olmaya çalışan bir "kul"un kendisini öne çıkarması çok tehlikeli bir oyundu. Sonraki Osmanlı yazarları, padişahla bu kadar yakınlaşmanın bedelini ödediğini savundular. Ne de olsa güneşe fazla yaklaşmanın elbette "ölümcül" bir yanı olacaktı. Gerçekte Sultan Süleyman'ın ne düşündüğü ve idamına nasıl karar verdiği hakkında bir şey bilinmemektedir. Onu çevresinden uzaklaştırmaksızın sarayda ansızın katlettirmesi, İbrahim Paşa'nın da böyle bir harekete maruz kalacağını hiç tahmin etmediğinin bir delili olmalıdır. İbrahim Paşa'nın Tebriz harekâtı sırasında

Künhü'l-ahbâr, s. 604.

Bu konularla ilgili bk. H. D. Jenkins, *Kanuni'nin Veziriazamı Pargalı İbrahim Paşa*, trc. N. Epçeli, İstanbul 2011, s. 109-112.

hanımına yazdığı mektupta, saray içindeki çekişmeler dolayısıyla oraya ölüm veya hastalık gibi hususlar dışında herhangi bir vesileyle gitmemesini tavsiye etmiş olması, döndüğünde tekrar bu meseleyi konuşacaklarını söylemesi, keza Barbaros'un getirdiği kulların kendisine ait olduğu yönündeki ilginç beyanı, tavaşi konusundaki yazdıkları, aslında aile içi rekabetin ne derecelere ulaştığı konusunda ciddi bir fikir verecek önemdedir. Üstelik aynı sıralarda yukarıda sözü edildiği gibi Hürrem Sultan'ın Sultan Süleyman'a yazdığı mektuptaki imalı bir cümle, İbrahim Paşa'nın daha bu sefer sonlarında gözden çıkarıldığına delalet edebilir. Sultan Süleyman'ın İbrahim Paşa'ya yönelik bütün muhtemel şüpheleri, belli bir birikimin ardından büyük bir nefrete dönüşecek mahiyet kazanmış olmalıdır.

XVII. yüzyılın ilk yarısından bakarak bir değerlendirme yapan Rıdvanpaşazâde 1639'da kaleme aldığı eserinde başka kaynaklarda bulunmayan bazı hususlara işaret eder. Bunların "hayali" olma ihtimali varsa da kendi dönemine intikal eden bu hadiseyle alakalı nasıl bir algının yerleşmiş olduğu hususunda fikir verir. Buna göre İbrahim Paşa'nın hareketlerinden iyice şüphelenen Sultan Süleyman işin özüne vakıf olabilmek için imtihan kasdıyla sevgili vezirine mealen şöyle der: "Ey iş bilir vezir, sikke-i hümayunumun bir canibine Süleyman b. Selim ve bir tarafına Vezir İbrahim yazdırmak istesem, senin bu hususta aklına gelecek mahzurları ve bunun ortaya koyacağı tepkileri bana açık şekilde anlat". İbrahim Paşa bunu büyük bir lütuf gibi anlayıp "edeb dışı" olarak "hüve'l-murâd" diyerek kabul sureti gösterir, Sultan Süleyman bunun üzerine hemen vezirinin ömrünü "berbad eyler". Tarihçi, İbrahim Paşa'nın idamının akabinden Sultan Süleyman'ın: "Ben İbrahim'i saltanata şerik etmeye kabul ettim; ol beni kabul etmedi" diyerek yakındığını da ekler[500]. Şehnameci Lokman ise, Irakeyn seferine serasker olunca unvanın "serasker sultan" olarak değiştirdiğini, hatta beylere yazdığı emirlerin kenarına altın harflerle adını tuğra şeklinde çektirdiğini, bunu kendi saltanat için değil de padişahın bunun gibi kudretli bir kulu olduğunu (serasker-i sultan/yani sultanın seraskeri olarak anılma hali) herkese göstermek için yaptığını belirtir. Padişah seferde iken hâlâ aynı unvanı kullanmasının ise büyük bir küstahlık olduğunu, padişahın bunun farkına vararak gazaba geldiğini, ama o sırada yeri olmadığı için vaktini beklediğini, sonunda İstanbul'a dönülünce saraya çağırıp idam ettirdiğini yazarak

[500] *Tarih-i Feth-i Mısr*, TBMM Ktb. nr. 728 A, 114b; krş. Tez, haz. S. Tınas, s. 207, 211.

"güya dünyaya İbrahim gelmemiş gibi oldu" der[501]. Daha ziyade saray dışı hissiyatı yansıtan Anonim tarihlerde ise idam sebebi kısaca: "mâl-ı pâdişahîye hıyâneti ve Frenkle muvâzı'atı duyuldu" şeklinde açıklanır[502].

Irakeyn seferi dönüşü Sultan Süleyman'ın artık hakkında derin şüpheler duyduğu İbrahim Paşa, İstanbul'da Batılı elçilerle çeşitli meseleler üzerine yoğunlaşmış durumdaydı. Özellikle Irakeyn seferi dönüşü İstanbul'da bekleyen Fransız elçisiyle diplomatik işleri bizzat kendisi yürüttü. Fransa ile bir ahitnâme yapılması gündemdeydi. İbrahim Paşa vasıtasıyla anlaşma şartları belirlenmeye çalışılıyordu. Sultan Süleyman'ın da bu sırada meseleyle ilgili bilgilendirildiğine şüphe bulunmaz. Ama her şey tamamen vezirazamının elindeydi. Fransız elçisi Jean de la Forest, ortak bir askeri harekât için kralının talimatıyla önce Barbaros Hayreddin Paşa'ya gelmiş, sonra da Sultan Süleyman'a gönderilmişti. Siyasi meseleleri İbrahim Paşa ile görüşen elçi ile mutabakat sağlanmıştı. Hatta bir metin de hazırlanmış durumdaydı. Anlaşmadaki ticari maddeler asıl siyasi meseleleri örtüyordu, yeniden Habsburglara karşı birlikte harekât planları esastı. Bu arada sözkonusu ilk Osmanlı-Fransız ahitnâmesinin taslak olarak kaldığı ve resmiyete intikal etmediği de iddia edilmektedir[503]. Bununla beraber anlaşmanın ticari geçerliliği söz konusu gibidir. 1540 tarihli belgelerde Fransız gemilerine ticaret izinleri verildiği, hatta Fransa kralı için 20 at alınıp

Resim 31: İbrahim Paşa'nın cenazesinin saraydan geceleyin meşalecilerin eşliğinde çıkarılması

Hünernâme, II, 163a-165b.

Anonim, haz. A. Akgün, s. 78 (96a).

H. İnalcık, "İmtiyazat", *DİA*, XXII, s. 248'de mevcut metnin iki taraflı bir anlaşma formunda olduğunu, hâlbuki böyle ahitnamelerin tek taraflı olarak Osmanlı padişahınca ferman ile verilegeldiğini, bu usule uymadığını, bundan dolayı tasdik edilmediğini ileri sürer. Fakat mevcut düzenlemelerin işlerliği söz konusudur.

gönderilmek için ruhsat alındığı, Fransız elçisine buğday satın alması için hüküm çıktığı görülmektedir[504]. 1542'de Venedik docuna Fransa ile dostluk üzere olması hatırlatılırken "Frençe padişahıyla mâbeynimizde vâki' olan mu'âhede-i hümâyûnum kemâkan mukarrerdir" denerek söz konusu anlaşmaya atıf yapılmıştı[505].

Netice itibarıyla İbrahim Paşa hazırlanan bu anlaşmanın sonuçlarını göremeyecekti. Az sonra Ramazan ayı olduğu için saraya çağrıldı. Hiçbir şeyden haberdar olmadığı anlaşılan İbrahim Paşa, o gece büyük bir imtiyaz olarak sarayda kendisi için hazırlanan odada kaldı, ama gece odaya giren cellatlar Sultan Süleyman'dan sonra imparatorluğun en kudretli adamını boğarak öldürdüler. İbrahim Paşa'nın cesedi gece karanlığında saraydan çıkartılarak deniz yoluyla bilinmeyen bir yere götürülüp gömüldü. Burasının bugün İstanbul'da, Galata'da Tersane arkasında Can Feda tekkesi civarında olduğu rivayet edilir. Cenazenin saraydan çıkarılması bir minyatüre de gerçekçi biçimde konu olmuştur. Minyatürde tabut saraydan çıkarken ellerinde meşaleler olan hizmetlilerin ona refakat ettikleri görülmektedir[506].

İdamından sonra mallarına el konularak terekesi tespit edilmiş ve bunların önemli miktarı satılarak nakde dönüştürülmüştür. Hazineye girişlerde ilk olarak Sultani, Efrenci, Macar, Papa, Korona olarak cinsleri belirtilen altın sikkeler ve altın külçelerin tadadı yapılarak bunların 1.964.866 akçe ettiği hesap edilmiş; ikinci defada Silistre ve Niğbolu haslarından gelen 262.438 akçe kayda geçirilmiş, üçüncü defa da satılan cariyelerinden 122.290, evlerinden ve diğer eşyalarından 1.420.000 akçe ile yine muhtelif hasene olarak 1826 altın sikke girişi yapılmıştır[507]. Bu İbrahim Paşa'nın büyük servetinin muhtemelen

[504] BA, A.RSK, nr. 1452/A, s. 5, 8, 10, 21. Bu kayıtlarda Fransız gemilerinin adları yanında kaptanlarının isimleri de geçer.

T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, II (1965), s. 132-133.

[506] İbrahim Paşa hakkında ayrıca bk. F.M. Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", *DİA*, s. 533-535; T. Gökbilgin, "İbrahim Paşa", *İA*, V/2, s. 908-915; E. Turan, *The Sultan's Favorite: İbrahim Pasha and the Making of Ottoman Universal Sovereignty*, Doktora Tezi, University of Chicago 2007.

[507] Üzerinde 18 Rebiülevvel 943/4 Eylül 1536 tarihi bulunan defter: TSMA, nr. D. 0543. Altın sikke değerleri itibarıyla Sultani denen Osmanlı altınının karşılığı 57 akçeden hesaplanırken, Efrenci, 56; Macar, 52; Korona 49 akçeden satılmış görünür. Altın parçalarının değeri

tamamını teşkil etmiyordu. Ne de olsa bunları "devlet" sayesinde elde etmişti ve padişahın kulu olarak da mahkeme edilmeksizin siyaseten idamı vuku bulmuştu; her ne kadar hürriyetini kazanmışsa da eski bir köle olarak malları üzerinde aynı zamanda efendisinin de hakkı bulunuyordu.

Son olarak İbrahim Paşa ile ilgili Sultan Süleyman'ı da alakadar eden bir anekdota temas etmek gerekir. Rumeli Kazaskeri Fenarîzâde Muhyiddin Efendi bir gün Divân'da bir meseleyi dinledikten sonra duruma tam olarak vakıf olabilmek için hüküm vermeyerek erteler. Meseleyi bilen Veziriazam İbrahim Paşa, bunun sahih olduğunu, kendisinin şahitlik edebileceğini, tehir etmenin gereksiz bulunduğunu söyler. Fenarîzâde bunun üzerine şeriate göre onun şahitliğinin makbul olmadığını çünkü azat edilmemiş bir köle olduğunu hatırlatır. İbrahim Paşa buna çok içerleyerek Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkar. Kendi şerefine halel geldiğini, onun şerefinin sultanın şerefi anlamına geldiğini söyleyerek konuyu ona açar. Sultan Süleyman ise buna alınmasının yerinde olmadığını çünkü bu hususun şer'i bir durumu yansıttığını, kazaskerin şeriat görüşünün tavizsiz olduğunu, buna karışamayacağını söyleyip onu azat ettiğini sözlerine ekler. İbrahim Paşa Divân'a dönerek Sultan Süleyman'ın kendisini azat etmiş olduğunu, şahitliğinin artık geçerli bulunduğunu ifade eder. Fenarîzâde bu defa sultanın gelip bizzat ikrarda bulunması veya bir delil göstermesinin gerekli olduğu cevabını verir. Sonra arza çıktığında azatlıkla ilgili ikrarı Sultan Süleyman'dan duyar ve azatlık belgesini buna göre hazırlar. Ertesi gün Divân'da bu hazırladığı azatlık beratını İbrahim Paşa'ya verir ve artık şahitliğinin kabul edilebileceğini söyler. Bütün bu gelişmeler Fenarîzâde'ye karşı İbrahim Paşa'nın diş bilemesine yol açar. Hatta ileri vadede İbn Kemal

---

1642 miskaldir ve miskali 64 akçeden değer bulmuştur. Papa altını (hasene-i Papa) 34 adettir. Beheri 2 sikke yani altın değerindedir. İbrahim Paşa'nın Silivri/Kulfallı Çiftliği yanında Filibe, Niğbolu, Silistre, Tırhala, Eğriboz'da haslarından satılanlar (Toplam has miktarı: 1.606.259 akçedir: TSMA. Nr. D. 0544, s. 1-5: ilk dönemleri), hanımı Muhsine tarafından satılan cariyeler v.s. gibi taşınır taşınmaz malları hazineye aktarılmıştır: BA, D. BŞM, MHF, nr. d. 12349/L. Her birinin özel marifetleri olduğu anlaşılan 17 cariyesinin alıcıları arasında Yeniçeri Ağası, Hayreddin Paşa, Huban Hatun, Cafer Çelebi, Kapıcı başı vs. gibi dönemin adı bilinen önemli şahsiyetleri de yer alır. Bunlardan yedisi Macar asıllıdır (çengi, rakkas vs). Emlaki İstanbul ve Galata mahallelerinde oda, mahzen, dükkân olarak verilmiş; Edirne, Selânik, Sidrekapsı, Silistre, Varna-Balçık, Tırnova ve Ustrumça'da muhtelif oda, dükkân sayıları yer almıştır. Borçlu olanların listesinin de yine tespit edildiği görülür. Nakit olarak 10.061 sikke/altın kendisinde, adamı Çaşnigir İbrahim Ağa'da ise 103.663 sikke kaydı vardır: TSMA, nr. D.5831.

ile olan bir dava meselesindeki tartışmalarında, kimseden destek alamadığı da belirtilir. Sonunda İbrahim Paşa'nın siyasi gücünü arkasına almış olan Şeyhülislam İbn Kemal karşısında Fenarîzâde ilgili davada hacil duruma düşürülmüş olur[508].

Şüphesiz bu fıkra, İbrahim Paşa'yı değil Fenarîzâde'nin konumunu ve nasıl bir dini tavır içinde olduğunu belirlemek üzere anlatılmışsa da esasen İbrahim Paşa hakkında ulema çevrelerinde oluşan genel kanaatler açısından ve onun Sultan Süleyman ile olan bağı bakımından dikkate değer bir yaklaşım sağlar. Ataî'nin kaydına göre 1537'de Korfu seferi dönüşünde iki kazasker Muhyiddin ile Kadri Efendiler, padişahın huzurunda iken sohbet sırasında söz İbrahim Paşa'ya gelir, konunun açılmasından hiç hoşlanmayan Sultan Süleyman o gün ikisini de görevden alır. Yerlerine Ebussuud Efendi ile Çivizâde'yi tayin edecektir[509]. Sultan Süleyman'ın infialini İbrahim Paşa'ya karşı olan derin hayal kırıklığının yahut şahsi anlamda duyduğu rahatsızlığın bir yansıması olarak yorumlamak evladır. Artık bu meselenin yanında konuşulmasına bile tahammül edememektedir. Muhtemelen İbrahim Paşa'nın katli kararı, Sultan Süleyman'ın ruh dünyasında değişime yol açacak ölçüde etkili olmuştur. Aile içi hizipleşmeler dolayısıyla giderek daha da katılaşacak olan padişah artık iyice Hürrem Sultan'ın etkisi altına girecektir.

[508] Kefevî'den nakledilen bu hikâye için bk. M. Gel, "Kanûnî Devrinde Müfti ile Rumeli Kazaskeri Arasında Bir Hüccet-i Şer'iyye İhtilafı Yahut Kemalpaşazâde-Fenârîzâde Hesaplaşması", *OA*, XLII (2013), s. 72.

[509] *Hadâik*, I, s. 646.

ALTINCI BÖLÜM

ADRİYATİK'TEN KUZEY KARADENİZ STEPLERİNE: İKİ UZAK ASKERİ HAREKÂT

"..Bu sefer-i feth-intimâda hazret-i sâhib-kırân ile hemrâh olup cümle asâkir-i muvahhidin teveccüh-i müveccah eylediler"[510]

Akdeniz Sularında Yeni Gelişmeler

Sultan Süleyman Irakeyn seferi ile meşgulken Akdeniz'de sular iyice ısınmış vaziyetteydi. Buradaki dengeleri donanmasının başına geçirdiği Barbaros Hayreddin Paşa vasıtasıyla kendi lehine değiştirmek istiyordu. Barbaros, Halep'ten İstanbul'a dönünce, yukarıda da temas edildiği üzere donanmayı hazırlayarak ve gemi envanterine yeni tip kadırgalar da ekleyerek denize çıkmış, 1534 senesi yazında İstanbul'dan hareket ettikten sonra Mora kıyılarına ulaşıp Modon'a gelmiş, burada Fransa elçisiyle buluşmuş, elçi ona Fransa'nın İspanyollara karşı harekete geçeceğini söylemiş, bunun üzerine de Barbaros onunla birlikte İtalya sahillerine yelken açmıştı. Böylece bir ölçüde söz konusu harekâtında Fransa'nın etkisi öne çıkmış görünüyordu. Barbaros, Messina boğazındaki Reggio (Riçyo) şehri önlerine gelerek burayı tahrip etmişti[511]. Ardından Santo Lucca'ya (San Lucido) hücum etmiş, burayı dahi tahrip

[510] Celalzâde, *Tabakat*, s. 396.

Hazırlıkların Roma'ya ulaştırılan istihbari bilgilerinde 1534 Mart ayında İstanbul tersanesinde 30 Gelibolu'da 40 kadırga hazırlandığı, Koron'un iadesinden sonra Haziran ayında 100 kadırga ile denize açılabileceğinin duyulduğu, Modon bölgesine gideceği belirtiliyordu. Ayrıntılı başka bir raporda onun 28 Mayıs 1534'te 52 kadırga ile İstanbul'dan hareket ettiği Gelibolu'dakilerle birlikte 82 kadırga ile denize açılacağı istihbar ediliyordu. Raporda: "kadırgaları neredeyse denizle eşit seviyede alçaktı. Kürekle çekilenlerin bazıları iyi olmakla beraber çoğu işe yaramaz" deniyordu: *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri*, haz. M. Arıkan-P. Toledo, Ankara 1995, s. 226-227; 264-265.

ettikten sonra Sitraro'ya (Cetraro) saldırmıştı. Bu şehrin limanında bulunan 18 Hristiyan gemisi yakılmış, akabinden de Piciotta, Procida, Sperlonga ve Napoli arazisindeki Terracina ve yanıbaşındaki Fondi'ye uzanmıştı. Fondi'nin tahribi, Avrupalı yazarlara göre, o zamanın İtalya'sının en güzel kadını olduğu söylenen Giulia Gonzaga'nın esir alınıp Sultan Süleyman'a takdim edilmek istenmesinden ileri gelmişti. Bu kadın henüz 14 yaşında iken Traetto Dukası ve Fondi Kontu Vespasiano Colonna ile evlenmişti. Daha sonra dul kalan bu kadının çevresi, sanatkârlar, şairler, askerler ve filozoflar tarafından çevrilmiş ve bunlar vasıtasıyla ünü ve güzelliği abartılı bir şekilde her tarafa yayılmıştı. Barbaros, bu kadını kaçırmak için gece gizlice onun sarayına gelmiş ve içeri girmek üzereyken Guilia sadık hizmetçileri tarafından bin bir meşakkatle kaçırılmıştı. Hatta onu gece elbisesi ile kaçırıp Barbaros'un elinden kurtaran hizmetkârın, bilâhire bu kadını çıplak gördüğü ve ona mecburen dokunduğu gerekçesiyle ortadan kaldırıldığı rivâyet olunmaktadır. Bu olay Avrupalılar'ın muhayyilesinde geniş bir yer tutmuştur[512]. Bununla birlikte vak'anın inkişaf ve intikali hayli şüphelidir ve fantastik bir rivayetten başka bir şey değildir.

Barbaros Hayreddin Paşa idaresindeki Osmanlı donanması, İtalya kıyılarındaki harekâtından sonra muhtemelen asıl ana hedefi olan Tunus üzerine hareket etmişti. Onun İtalya kıyılarındaki faaliyetleri, bir ölçüde Andrea Doria'yı üzerine çekmek içindi. Ancak Doria Barbaros'u aramak amacıyla az sayıda kadırga ile denize açılmış, sert esen rüzgârlar sebebiyle bu keşif harekâtını tamamlayamayarak Spezia limanına dönmek durumunda kalmıştı. Barbaros ise âdeta izini kaybettirerek doğrudan Tunus'a yönelmiş ve bu sahillerdeki Bizerte (Benzert) limanına vasıl olmuştu[513]. İstanbul'dan bakışla Tunus'un hedef haline getirilmesinin "cihanşümul anlayış" ile doğrudan bir bağı yoktu, burası ancak İtalya'ya yönelmek için önemli bir dayanak noktası olabilirdi. Nitekim az sonra İtalya hedefi daha açık şekilde Osmanlı kurmaylarının gündemine oturacaktı.

Bu garip ve doğru olmayan olay için bk. Hammer, V, s. 175: keza, Ö. Kumrular, "İspanyol ve İtalyan Arşivi Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros'un 1534 Seferi", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 195.

Andrea Doria V. Karl'a yolladığı 14 ve 17 Ağustos 1534 tarihli mektuplarında Barbaros'un filosunun Sicilya'dan geçtiğini, Mayorka'yı hedeflediğini yazmıştı: *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri*, s. 215. Hatta Cenova'yı da tehdit altına aldığı söylentileri yayılmıştı. Bu harekât için bk. E. Türkçelik, "Osmanlı Donanmasının Batı Akdeniz'deki İlk Resmî Seferinin Güzergâhı", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi, Sempozyum Bildirileri*, haz. G. Yıldız-S. Osmanlıoğlu, İstanbul 2020, s. 51-62.

Osmanlı donanmasının kaptanıderyası Tunus sahillerine ulaştığında yerli halk kendisini iştiyakla karşılamış, onların desteğini alan Barbaros Tunus şehrine doğru harekete geçmişti.

Tunus uzun zamandan beri Benî Hafs hanedanı elinde bulunmaktaydı. O esnada Tunus hükümdarı, bu soydan gelen 22. varis olarak tahta geçen Mevlay Hasan'dı. Hasan 44 kardeşinden 42'sini öldürmüştü. Ayrıca zalimâne hareketleri sebebiyle de halk tarafından sevilmemekteydi. Barbaros Hayreddin Paşa, onun hayatta kalan 2 kardeşinden biri olan, vaktiyle kendisine sığınmış bulunan ve hatta yanında İstanbul'a götürdüğü Reşid'i bahane ederek Tunus'u ele geçirmek istiyordu. Tunus kalesinde elde edilen iki muhtedinin gizlice kale kapılarını açmaları üzerine, beş bin kişilik Osmanlı kuvveti derhal içeri dalmış ve Tunus şehrini kontrol altına almıştı. Mevlay Hasan şehirden kaçmış, Tunus halkı bunun yerine Reşid'in tahta çıkarılacağını sandıklarından Osmanlıların şehri zaptetmelerini sevinçle karşılamışlardı. Ancak Barbaros, Reşid'i yanında getirmemişti. Buraya bir bakıma Osmanlı Devleti adına el koymuştu. Tunuslular ise bunu hoş karşılamadı, şehre giren Osmanlı askerlerine karşı mukavemet gösterildi. Bundan istifade etmek isteyen Mevlay Hasan topladığı kuvvetlerle derhal harekete geçti, hatta bir ara Tunus'a girmeye muvaffak oldu. Ancak Osmanlı topçuları önünde bozguna uğrayarak zorlukla şehirden kaçabildi[514].

Resim 32: Batılı bir ressamın fırçasından Tunus hakimi Mevlay Hasan

Barbaros, Mevlay Hasan'ın bundan sonra da Tunus üzerine hücumlarını sürdüreceğini ve onu bertaraf etmeden Tunus'da tam bir hâkimiyet kuramayacağını bildiği için 10.000 kişilik bir kuvvetle onu takip etti. Kayrevan'da bulunan Mevlay Hasan, Barbaros'un topçu ve tüfenkçileri karşısında tekrar bozgu-

Hammer, V, s. 171-172; Zinkeisen, II, s. 544. Tunus hedefi konusundaki meseleler için: N. Vatin, "Sur les objectifs de la primière campagne navale menée par Hayreddîn Barberosse pour le compte de Soliman le Magnifique (1534)", *Archivum Ottomanicum*, S. 35, (2018), s. 173-191. A. Hess, *Unutulmuş Sınırlar. 16. Yy. Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Ö. Kolçak, İstanbul 2010, s. 106-108.

na uğradı ve kaçtı. Barbaros'un Kayrevan'a giderken top arabalarına yelken bağlatarak rüzgârın yardımıyla hızla hareket ettirdiği rivâyet olunmaktadır. Bu şekilde Barbaros, 1534 Eylülü'nde Tunus'u Osmanlı topraklarına dâhil etmiş bulunuyordu. Ancak Osmanlıların Tunus'u alması, Akdeniz ve Kuzey Afrika hâkimiyeti için önemli bir adımın atılmış olması demekti ve bu da imparator V. Karl'ı düşündüren başlıca meseleydi. Çünkü İspanyolların Akdeniz'deki beklenti ve gelecekleri büyük bir tehlike altına giriyordu. Ticari seyrüseferin aksaması da mümkündü. Muhtemelen V. Karl, bu yapılan harekâtı mahalli bir üstünlük mücadelesi şeklinde okuyor, Barbaros'un arkasındaki büyük gücün pek farkında değilmiş gibi hareket ediyordu. Tunus'ta yeni ve güçlü bir devlet yapılanmasının önünü erkenden almak ve mevcut statükoyu tekrar ihya etmek aciliyet göstermekteydi.

Resim 33. Tunus ve kıyılarının bir çizimi

Tunus ile bağlantılı olan Avrupa'nın Akdeniz kıyılarındaki bazı "tüccar devletçiklerin" haklı telaşına kulak veren V. Karl, nüfuz tesis etmek için bir deniz harekâtına girişmeyi uygun gördü. Rodos'tan Malta'ya taşınmak zorunda kalmış olan St. Jean Şövalyeleri de onu teşvik edenlere katılmıştı. Osmanlı padişahının Irakeyn seferiyle meşgul olduğu bölgedeki mahalli beylerin dahi kulağına gitmişti. Trablusgarp'ta bulunan Mevlay Hasan'ın hayattaki iki kardeşinden biri olan Abdülmümin durumdan haberdardı. Bu sebeple Trablusgarp kıyısında hâkimiyet sahaları bulunan Malta şövalyelerinden başka Mevlay Hasan da V. Karl'a müracaat etmişti. Şartları uygun gören V. Karl Tunus'u kurtarmak üzere bizzat harekete geçmeye hazırdı[515].

V. Karl'ın Mevlay Hasan'a hitaben yolladığı 14 Kasım 1534 tarihli mektupta Türk donanmasının bir kaptanının haksızca krallığını elinden aldığını, bu uğradığı haksızlık sebebiyle ve aynı zamanda komşuluk hatırıyla yardıma koşacağını belirtiyordu. Ayrıca Barbaros'un donanmasının Napoli krallığına ait bazı yerleri yakıp yıktığını da ekliyordu. 14 Aralık tarihli bir başka mektubunun muhatapları ise Mağribli kabile şeyhleriydi ve onları Tunus hakimi yanında görmek istediğini bildiriyordu: *XIV.-XVI.Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri*, s. 220, 223.

Osmanlı kurmayları ise gelen haberler vasıtasıyla gelişmeleri takip etmeye çalışıyorlardı. Özellikle Venedik'ten gelecek istihbarat önemliydi, bununla birlikte imparatorun harekâtı hakkında yeterince açıklayıcı bilgi alınamamış gözüküyordu. Tunus'a gelen Barbaros da o sırada Fransa elçisini buradan memleketine yollamış, üç yıllık barış hali konusunda serinkanlı davranışlarını tenkit ederek, onların Sicilya ile ilgili başka niyetlerini devreye soktuklarını iletmiş, İspanya'nın işgali sırasında ölen Sicilya beyinin Fransa'ya sığınan kardeşini geri gönderirken onunla gelen Fransız elçisini İstanbul'a sevketmişti[516].

İmparator, 29 Mayıs 1535'te yanında İspanyol asilzâdeleri bulunduğu hâlde, Barselona limanından gemiye bindi. Andrea Doria'nın idare ettiği İspanyol donanması 500 parçaya yakın gemi ile yelken açtı. Bu filoda Alman, Malta, İspanyol, Portekiz, Ceneviz ve Napoli askerlerinden müteşekkil 24.000 kişilik bir kuvvet mevcuttu. 16 Haziran'da bu muazzam donanmasıyla Halkulvâd kalesi önlerine geldi. V. Karl'ın İspanyol askerleri ki, donanmanın esas kuvvetini teşkil etmekteydiler, küçük kayıklara binip tüfenk ateşi ile karaya çıkmaya muvaffak oldular; onları İtalyan ve Alman askerleri takip ediyordu. Barbaros, etrafı muhtelif istihkâmlarla çevrili dört köşe bir şekilde bulunan kaleye 600 asker yerleştirmişti. Tunus'un kapısı mesabesindeki Halkulvâd'ı bir ay kadar ancak müdafaa edebildi. Bununla beraber tarafların kuvvet dengesizliği ortadaydı; buna rağmen kale müdafileri canla-başla kaleyi savunuyorlardı. Hatta imparatorun kuvvetleri, Osmanlı askerinin tüfenk ve top atışı altında, kale önlerinde ancak 20 günde ordugâh kurabilmişlerdi. Aynı zamanda müdafiler gece baskınları ile imparatorun askerlerini taciz ediyorlardı. Üç defa da kaleden çıkarak huruç hareketine girişmişlerdi. Ancak buna rağmen muhasara şiddetle devam ediyor; imparator kayıplarını takviye birlikleriyle kapatıyordu. Bu müdafaada bilhassa liman tarafını savunan Sinan Reis'in büyük çabalarına rağmen kale, kalabalık Hristiyan kuvvetlerine daha fazla dayanamadı. Yapılan ikinci genel hücumda V. Karl kaleyi ele geçirdi. Kalede bulunan askerlerden kurtulabilenler Barbaros'un yanına gitti (15 Temmuz 1535). Kaledeki birçok mühimmat ve malzeme de İspanyolların eline geçti. Halkulvâd'ın ele geçirilmesinin ardından Mevlay Hasan, minnet duygularıyla V. Karl'ın huzuruna çıkmış ve iyi karşılanmıştı. Onun ardından birçok yerli grup da V. Karl'ın ordusuna katılmıştı[517].

[516] TSMA, nr. E 746/42 [5532/1]; krş. İ. Bostan, *Osmanlı Akdeniz'i*, İstanbul 2017, s. 82-83. Ö. Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında V. Karl'ın 1535 Tunus Seferi", *Yeni Belgeler Işı-*

Bu sırada Barbaros Hayreddin Paşa, birçok camisi, zengin çarşısı ve yeşil bahçeleri ile çok güzel bir şehir olan Tunus'u müdafaa hazırlıklarını sürdürmekteydi. Ancak emrindeki kuvvetlerin sayısı azdı ve bu kadar büyük bir şehri müdafaa etmek de o kadar kolay değildi. Şehir içindeki halkın Barbaros'a karşı güvensizliği ortadaydı ve ona yardım etmekte hayli gönülsüz davranıyorlardı. Fakat Barbaros şehri müdafaadan vazgeçmedi. İki taraf arasında Tunus surları önünde yapılan mücadelede Barbaros, imparatorun kuvvetlerine ağır zayiat verdirdi. Ancak tam bu sırada şehir içinde bulunan 4000 kadar Hristiyan esirin karışıklıktan istifade ile hapisten kurtulmaları, müdafileri zora soktu. Osmanlı kuvvetleri iki ateş arasında kalmıştı. Bunun üzerine Barbaros Hayreddin Paşa, 200 kişilik maiyetiyle 28 Temmuz 1535'te Cezayir taraflarına çekilmişti[518].

Tunus'a giren imparatorluk askerleri şehri yağmaya başladılar. V. Karl, şehrin muhasarası sırasında Tunus'un yağma edilmesine izin vermişti. Bunlar şehrin her tarafını yağmaladılar. Evler soyuldu, camiler, medreseler, kütüphaneler yakılıp tahrip edildi, şehir halkı katliama uğradı, Tunus sokakları cesetlerle doldu. Kadınlar, çocuklar, genç askerler esir edildi, meydanlarda satıldı. Hatta Mevlay Hasan, bir gemicinin eline düşmüş olan odalığını kurtarabilmek için 2000 duka altın vermek zorunda kalmıştı. Bu kargaşa ve dehşet ortamı günlerce sürdü. Nihayet V. Karl 1 Ağustos'ta askerin şehir dışına çıkmasını emretti. Buna rağmen yağmacıların şehirden ayrılması epeyi zaman aldı. Bunlar eşya ve esir nakli sırasında birbirlerine giriyorlar, şehrin tahliyesi de bundan dolayı uzuyordu. Bu arada halkını kurtarmak için onların başına büyük bir belâ getirmiş olan Mevlay Hasan, 8 Ağustos'da V. Karl ile bir antlaşma imzaladı. Buna göre Tunus'daki Hristiyan esirler serbest bırakılacak ve bu topraklarda din ve âyinlerini serbestce icra edebileceklerdi. Ayrıca Mevlay Hasan Halkulvâd'ı İspanyollara veriyor, onun masraflarının karşılığı olarak da 10.000 duka ödemeyi kabul ediyordu. V. Karl, Halkulvâd kalesinin muhafazasına, büyük bir birlikle Don Bernardino Mendozza'yı bıraktı. Kendisi de 17 Ağustos 1535'te Roma'ya, Papa'ya tazimlerini sunmak üzere giderken Doria'yı bir kısım kuvvetlerle birlikte Cezayir'deki Barbaros'un üstüne gönderdi. İmparatorun ka-

ğında Osmanlı-Habsburg Düellosu, İstanbul 2011, s. 203-214.

[518] Osmanlı kaynaklarının olayı tasviri örneği için: Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 234a-237b. Ayrıca bk. Hammer, V, s. 174; K. Setton, *Papacy*, III, s. 396-399.

zanmış olduğu zafer, Hristiyan dünyasını sevince boğmuştu. Abartılarak anlatılan olaylar, her tarafa yayıldı[519].

Tunus'dan çıkmış olan Barbaros Hayreddin Paşa ise Arapların Beledi'l-Unâb dedikleri Bone'ye gelmişti. Burada, hazırlık yaptıktan sonra, Bicâye/Becaye (Bougie)'ye vusul buldu ve reislere haber göndererek, gemilerini toplamalarını emretti. Oradan Cezayir'e geçti. Buradan da sağladığı gemilerle, 32 gemilik bir donanma meydana getirdi. Barbaros uğradığı mağlubiyetten asla yeise düşmedi ve derhal bu toplamış olduğu kuvvetlerle İspanya sularındaki Balear adalarına vardı. Minorka adasının Mahon ve Mayorka adasının Palma kalelerini bastı. Hatta Mayorkalılar onu Tunus zaferiyle dönen Hristiyan gemileri sanarak şenlikle karşılamışlardı. Balear adalarını basan Barbaros, birçok ganimetle Cezayir'e döndü[520]. Barbaros'un bu baskını, Roma'daki zafer şenliklerini tatsızlaştıracaktı. Bunun akabinden Barbaros, Irakeyn seferinden dönen padişah tarafından İstanbul'a çağrıldı. Bu vesileyle Bostan Çelebi, onun göz kamaştırıcı hediyelerle Sultan Süleyman'ın huzuruna çıktığını ve büyük iltifata mazhar olduğunu belirtir[521]. Bu arada da 1535 sonbaharında Barbaros'un askeri harekâtı sırasında Venediklilere bizzat İbrahim Paşa'nın yolladığı mektuplarda hedefin İspanya olduğu, Venedik'in onlara müzahir olmaması lazım geldiği, Hayreddin Paşa'ya dostluk gereği yardım etmelerinin beklendiği hatırlatılıyor ve sitemde bulunuluyordu[522].

İstanbul'a gelen Barbaros'un 1536 senesi Eylülü'nde 30 parçalık bir donanma ile çıkıp İtalya sahillerine küçük bir harekât daha gerçekleştirmişti. Bu sefer öyle anlaşılıyor ki, I. François'ya yardım niyetiyle icra olunmuştu[523]. Zira

[519] Hammer, V, 175-176. Ayrıca bütün bu hadisat için bk. F. Kurdoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932, II, 283-293. Rubén González Cuerva, "Infidel Friends: Charles V, Mulay Hassan and the Theatre of Majesty", *Mediterranea-ricerche storiche*, XVII (2020), s. 445-468: zaferin saray ressamı/nakkaşı Jan Cornelisz Vermeyer (ö.1559) tarafından tablo ve halı resimleriyle anlatımı söz konusu olmuştur. Bunlar Viyana'da Kunsthistorisches Museum Wien'de (Viyana Sanat Tarihi Müzesi) sergilenmektedir.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 236b-237b'de anlatım da doğru gözükür.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 241b-241a. Onun 18 pare gemiyle İstanbul'a vusul bulduğu: *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 79 (97a).

[522] T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, II (1965), s. 162-163. Kasım 1535 tarihli name.

Kastilya amirali, V. Karl'a: "Büyük Türk'ün amacı olan Hristiyanlığa saldırmak ve tahrip et-

padişah Napoli krallığına karşı müşterek bir harekât için Fransız kralına söz vermişti. Bu sebeple Barbaros, Otranto'ya asker çıkardı. Osmanlı tarihlerinin "Pulya seferi" adını verdikleri bu hareket sırasında Kastel alındı, ancak daha fazla ileri gidilemedi. Zira Napoli üzerine müştereken yürümek için gelecek olan Fransız kuvvetleri ortada görünmüyordu; ayrıca Osmanlı filosu da küçük olup böyle bir harekâtı başarabilecek kapasitede değildi. Ancak bu sefer ertesi yıl icra edilecek ikinci sefer için iyi bir tecrübe olacaktı. Bu arada 1532'de Alman seferi sırasında ele geçirilen Solin kalesi, 1537'de on iki bin kişilik bir Avusturya kuvveti tarafından kuşatılmış, kaleyi kurtarmaya giden Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey, Avusturyalıları bozguna uğrattığı gibi onların elinde bulunan ve daha önce de Osmanlıların hedefi olan Klis'i dahi ele geçirmişti (13 Şevval 943/25 Mart 1537)[524]. Nitekim 1536 Aralık ayında Venedik docuna yollanan bir mektupta Klis'te bulunan eşkıyanın Osmanlı topraklarını sürekli taciz ettiği, bunların Venedik'e ait kalelerden destek gördüğü, bu durumun aradaki dostluğa sığmadığı hatırlatılmıştı[525]. Hemen ardından da Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey, Solin'e yapılan saldırıyı önlediğini ama yakalananların beyanlarından Venedik'in etrafta olan kalelerinden de bunlara destek verildiğinin öğrenildiğini; buradan kaçanlara Split kalesinin arka çıktığı ve onları koruduğu bilgisinin alındığını Venedik beylerine bildirerek onları uyarmış[526] ve bir bakıma hemen sonraki Klis kuşatması hamlesinin gerekçelerini de ortaya koymuştu. Klis gibi sınır hattında ciddi bir problem yumağı oluşturan askeri üssün ele geçirilmesi haberi İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılandı. Celalzâde bu haber geldiğinde seferde olan Sultan Süleyman'ın "hizmette olan beylere ve diğer gazilere" çeşitli inayetleri olduğunu, kalenin içine dizdar ve muhafız konarak sancak haline getirildiğini belirtir[527].

---

mek, Fransa'nın da amacı olmuştur" diyordu: *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri*, s. 243.

[524] Celalzâde, *Tabakat*, s. 387-393; Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 254a-255a.

T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", s. 143.

[526] T. Gökbilgin agm., s. 165-166.

Bilahıre Korfu seferi dönüşünde 20 Ekim 1537'de Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey'e 100.000 nakit, iki kaftan, bir altın zincir ve kemha kumaşlar hediye edecektir. Ayrıca onun yanında olduğu anlaşılan Selânik sancakbeyi Mehmed de 100.000 nakit almıştır. Alacahisar beyi Ahmed ile İzvornik beyi Cafer'e 20.000 nakit verilmiştir: BA, *MAD*, nr. 17837, s. 23.

Roma'ya Doğru: Pulya Seferi ve Sultan Süleyman'ın Korfu Kuşatması (1537)

Vaktiyle atası Fatih Sultan Mehmed'in yarım kalan İtalya'ya girme düşüncesi, (Otranto Seferi) onun iki büyük hedefini gerçekleştiren Sultan Süleyman için şimdi önünde duran en önemli konu olacaktı. Esaslı bir askeri üs oluşturmak için İtalya'ya yönelmeyi sağlayacak bir stratejik mevkiye, köprübaşına ihtiyaç duyulacaktı. Sultan Süleyman, Irakeyn seferinden döndükten sonra, Barbaros'a yeni vazifeler verdikten başka, onu Pulya (Otranto) sahillerine göndermişti. Zira bu sırada, Venedik ile olan münasebetler bozulmaya başlamıştı. Gritti'nin katli durumu daha nazik bir hâle getirmişti. Ayas Paşa'nın Venedik'e karşı itidalle hareket edilmesi tavsiyesi, Venediklilerin vaziyetini yakından bilen Barbaros Hayreddin Paşa'nın askeri görüş ve siyasî fikirleri karşısında sönük kalmıştı. Nitekim Venedikliler Osmanlılar aleyhindeki ittifaklara açıkça girmemekle beraber fırsat düştükçe onların zararına birtakım faaliyetlere teşebbüs etmekte, arasıra güdümlerindeki korsanlara Osmanlı ticaret gemilerini vurdurmaktaydılar. Osmanlı kurmayları onların V. Karl ile bağları bulunduğunu, Venedik'e ait adaların halkının vaktiyle Koron'a saldıran Doria'ya yardımcı olduğunu biliyordu. Hatta İstanbul'daki balyos 1536 Mayısında V. Karl ile yapılan ittifaktan vazgeçilmesi için ikaz edilmişti. Sultan Süleyman bir ölçüde Venedik'i Fransa'ya yanaştırmak istiyordu. Venedik'e giden elçi Rinçon da bu yolda herhangi bir müspet cevap alamamıştı. Durumun kendi aleyhlerine döneceğinin farkına varan Venedikliler savaşa hazırlanmaya başlamışlardı. Zira Adriyatik'te gerilim iyice artmış, bazı Osmanlı ve Venedik gemileri arasında küçük çaplı çatışmalar meydana gelmişti.

Bu sırada Venedik'e ahitnâme hükümlerine riayet edilmesi hususunda gönderilen Divân tercümanı Yunus Bey'e yapılan muamele, münasebetleri iyice soğuk bir hâle getirdi. Yunus Bey bu defaki gidişinde, Venedik hükümetine, muahede hükümlerine riayetten başka, V. Karl'a karşı I. François ile ittifak yapması tavsiyesinde bulunuyor ve Osmanlı ordu ve donanmasının hazır olduğunu imâ ediyordu. Yunus Bey bunları şifahi olarak İtalyanca anlatmıştı, getirdiği mektuplarda ise bu siyasi meselelere temas edilmemiş, sadece ticari birtakım meseleler dile getirilmişti. Sultan Süleyman bu gizli diplomatik görevi için elçiye şifahi talimatlar vermişti. Fakat Osmanlılarla dostluklarını devam ettirmek isteyen Venedikliler, daha önceki Pavia savaşı sonrasındaki gibi:

Yenilenle üzülüp yenenle sevindikleri için V. Karl ile I. François arasındaki mücadeleye de karışmak istemiyorlardı[528]. Elçi Yunus Bey'i iyi karşılayan Venedikliler, barışçı niyetlerini teyit etmekle beraber imparatora karşı bir ittifaka girmek teklifine yanaşmamışlardı. Yunus Bey'in derhal uzaklaştırılması gerekiyordu, çünkü imparatorluk elçisi bir Osmanlı temsilcisinin Venedik'te bulunduğunu duymuş ve hangi görevle geldiğini de öğrenmişti. O da Venedikliileri kendi imparatoruyla anlaşmaya ikna etmeye çalışmaktaydı. Onların bu hareketleri, Osmanlıların şüphesini artırdığı gibi Yunus Bey'in Venedik'e beşinci defa gidip geri dönüşü sırasında Venediklilerin taarruzuna uğraması, görünüşte sulhün bozulmasına ve harbin başlamasına sebep teşkil edecek bir bahane oluşturuyordu. Korfu savunmasıyla görevli Girolamo Michiel Venediklilerle görüşmek için hareket eden ve içinde Yunus'un da bulunduğu Osmanlı gemilerine, bu diplomatik girişimden habersiz olduğu için saldırı düzenlemiş, karaya kaçan Türkler esir alınmıştı. Bunlar içinde Yunus Bey de vardı. Durumun bir yanlış anlamadan kaynaklandığını ifade eden Venedikliler, olayı örtbas etmek için Yunus Bey'e 6000 duka ödemişlerdi[529].

Resim 34: Korfu Adası ve kıyılarını gösteren Osmanlı çizimi

Venedikliler, Osmanlıların harp hazırlıkları üzerine onların karadan daha kuvvetli olduğunu bildikleri için bu seferin Macaristan'a yapılacağını tahmin etmekteydiler. Hatta bu sırada Venedik elçisi Tomaso Mocenigo, İstanbul'a giderek Irakeyn seferinden başarı ile dönen padişaha Venedik docunun tebriklerini arz etmiş, Venedik'in Şam bölgesine gönderdiği malların gümrüğünün arttırılmasından, balyosun mektuplarının kendisine verilmemesinden ve muahedeye aykırı

[528] Zinkeisen, II, s. 547-549.

[529] Maria Pia Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına. İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, çev. E. Yıldırım, Ankara 2011, s. 127-129.

olan diğer bazı meselelerden dolayı şikâyette bulunmuştu. İbrahim Paşa'nın katlinden sonra yerine geçirilen Ayas Paşa'nın, meselelerin halline dair teminat vermesi, Osmanlı limanlarındaki mevcut büyük hazırlıkların Tunus ve Napoli üzerine olacağı hakkında Venedik Senatosu'nda büyük bir ümit uyandırmıştı. Gerçekten de büyük hedef Roma'ya ulaşma yolunda Pulya'ya geçmek ve bir bakıma Korfu'da bir köprübaşı tutmak olacaktı.

Korfu, İtalya'ya yönelik herakât planlarında ve hazırlıklarında önemli bir deniz üssü haline getirilebilirdi. Zaten Osmanlı karşıtı ittifaklarda müttefiklerin gemilerinin buluşma yeri orası olacaktı. Ayrıca bu karar alınırken Papa tarafından Osmanlılar aleyhine yapılan ittifaka Venedik'in dâhil olması göz önüne alınmıştı. Papa III. Paul, V. Karl ile I. François'nın arasını bulup mütareke yaptırttıktan sonra Venedikliler de bu oluşumun içine dâhil edilmişti (1537). Ancak Fransızlar Osmanlılarla ittifakları çerçevesinde bir filoyu Adriyatik'e yollayacaklardı[530]. Bu durum İbrahim Paşa zamanından beri ortada dolaşan türlü rivayetler tahtında Osmanlıların İtalya'yı alıp Roma'ya girecekleri ve Fransa'ya öteden beri İspanyollarla çekişme konusu olan Kuzey İtalya'yı verecekleri, kendi hâkim oldukları yere ise bir uygun vasal tayin edecekleri şeklindeki ciddiye alınan bilgiye dönüşmüştü[531]. Osmanlı-Fransız yakınlaşması İtalya üzerinde bu defa açık bir planlama ile ortadaydı. Pulya'ya giden Osmanlı donanması Fransa donanmasını bekliyordu. Bu arada Venedik kaptanlarının tacizleri can yakıcı hâle de gelmişti. Bununla birlikte Venedikliler hayli sıkıntılı bir süreç yaşıyorlardı, ikili kıskaç içinde çaresiz durumdaydılar[532].

Irakeyn seferi sonrasında İstanbul'daki tersanelerde yeni yeni gemiler inşa olunmuş, ayrıca Anadolu'nun her tarafına emirler gönderilerek 30.000 kürekçi temin edilmişti. Lüzumlu malzemeler gemilere yerleştirildikten sonra 1 Zilhicce 943'te (11 Mayıs 1537), irili-ufaklı 200 gemiden müteşekkil donanma

[530] Siyasi gelişmeler için: K. Setton, *Papacy*, III, s. 421-432.

İbrahim Paşa V. Karl ile Papa'yı bertaraf edeceklerini, yeni seferin bir Fransız-Osmanlı müttefik harekâtı olup İtalya'nın hedeflendiğini açık şekilde beyan etmişti. Plan İtalya'nın kontrolünü sağladıktan sonra François'ya Kuzey İtalya'yı vermekti. R. Finlay, "I am the Servant of the Turkish Sultan", *Venice Besieged. Politics and Diplomacy in the Italian Wars, 1494-1534*, Ashgate 2008, 10. Makale.

Korfu seferi hakkında geniş bir çalışma: E. Otman, *The Crescent, the Lion and the Eagle: Re-Analyzing the Ottoman Apulian Campaign and Attack On Corfu (1537) in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 2018.

vezir Lütfi Paşa ile Barbaros Hayreddin Paşa idaresinde denize açıldı. Bu deniz harekâtını Lütfi Paşa'nın yanında olarak anlatan Harirî, bütün hazırlıkları onun yaptığını, gemileri hazırlattığını ve 100 pare gemiyle Pulya'ya hareket ettiğini belirtir[533].

Lütfi Paşa, İbrahim Paşa'nın katlinden sonra Rüstem Paşa ile birlikte yıldızı parlayan devlet adamlarından biriydi. Sultan Süleyman İbrahim Paşa'nın katli akabinde onun yerine Ayas Paşa'yı getirirken, İbrahim Paşa muhitinden olduğunu düşündüğü bazı beylerbeyileri azletmişti. Bunlar arasında Dulkadır beylerbeyi Mehmed Paşa da vardı. Kendisi "İbrahim Paşa'nın tevâbi'inden olup ol vilâyette nice uygunsuz fiillerde bulunduğu" yönünde müteaddid şikâyetlerin gelmesi üzerine görevden alınmıştı. Yerine ise Rüstem Paşa atanmıştı. Bu arada Şam beylerbeyi Mehmed Paşa ile Rum beylerbeyi İsa Paşa'nın makamları değiş-tokuş edilmişti. Ayrıca ilginç şekilde vezir Kasım Paşa da "bu değersiz dünyaya meyl edip mal biriktirmedeki tama'ı ve denaati" sebebiyle vezaretten alınmıştı. Sultan Süleyman sanki İbrahim Paşa'nın geride kalan pürüzlerini temizletiyordu. Kasım Paşa'nın makamına Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'yı atamıştı; bu makam boşalınca hemen Lütfi Paşa'yı buraya nakletmişti. Rüstem Paşa'yı da ondan boşalan Karaman'a sevketmiş, Dulkadır vilayeti İlyas Paşa'ya tevcih olunmuştu[534].

Bu gibi idari işlerin sürdürüldüğüyle ilgili bilgiler devrin kaynaklarına kadar yansımıştır. Bostan Çelebi Anadolu beylerbeyisi Süleyman Paşa'ya vezirlik verildiğini, ondan boşalan makama Diyarbekir beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın, Diyarbekir'e Rüstem Paşa'nın atandığını, Karaman'a İlyas Paşa'nın, Dulkadır'a ise Faik Paşa'nın nakledildiğini yazar[535]. Az sonra Süleyman Paşa Hint sularında Portekizlilerin hareketliliği üzerine Mısır'a sevkedilecek, Hüsrev Paşa da Mısır'dan ayrılıp payitahta dönecekti[536]. Süleyman Paşa'nın gidişi üzerine de vezirlik Lütfi Paşa'ya inayet olunmuştu. Ondan boşalan Rumeli beylerbeyliği Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, Anadolu vilayeti ise Mısır'dan

Harirî Abdülcelil Efendi'nin Ferahat-nâmesi, haz. M. Akgün, Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 53-55.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 245a.

Süleymannâme (Viyana), 248a-b.

Süleymannâme (Viyana), 248.-249a. Bu tayin üzerine Süleyman Paşa'nın Pulya seferi arifesinde 943 yılı Rebiülahırının sonlarında (1536 Ekim ortası) Mısır'a gittiğini yazar.

mazul Hüsrev Paşa'ya tevcih edilmiş, hakkında şikâyet gelen Rum beylerbeyi Mehmed Paşa azledilerek Bâli Paşa onun yerine atanmıştı[537].

Donanmanın Adriyatik sahillerine hareketinden bir hafta kadar sonra bizzat Sultan Süleyman yanında henüz kendilerine sancak verilmemiş olan iki oğlu Şehzade Selim ve Mehmed bulunduğu halde karadan hareket etti (7 Zilhicce/17 Mayıs). Sultan Süleyman'ın iki oğlunu yanına almasının aslında sembolik bir önemi de vardı. İlk defa Hürrem Sultan'dan olan oğullarını bu sefer münasebetiyle ortaya çıkarmış ve tercihini de onların tarafına yaptığını göstermiş oluyordu. Ayrıca düşünülen hedef vaktiyle büyük atası Fatih Sultan Mehmed'in asker çıkardığı ve fethini düşündüğü İtalya idi. Korfu'nun alınması bu anlamda önemli bir basamak olacaktı ve ayrıca Papa'ya da ciddi bir mesaj niteliği taşıyacaktı. Sultan Süleyman, Roma hayalini gerçekleştirme amacıyla hareket ettiğinde belki de feda ettiği eski arkadaşı İbrahim'i yeniden hatırlamıştı, muhtemelen şimdi hissettiği boşluğu oğulları vasıtasıyla doldurmayı düşünmüştü.

Sultan Süleyman İstanbul'dan çıkıp Edirne'ye geldiğinde yine büyük törenlerle karşılandı, halk şiddetli yağmur altında beklerken, terzi esnafı bayraklarına yıldırım düşmüştü. Beş gün Edirne'de kalındıktan sonra Filibe'ye hareket edildi. Sultan Süleyman Samakov-Üsküp yoluyla İlbasan'a ulaştı. Burası şikargâh yani av alanı olduğu için oğullarıyla birlikte sürek avına çıktı. Oradan Avlonya'ya geldi; Veziriazam Ayas Paşa kendi memleketi olmakla, burada adeta Sultan Süleyman'a ev sahipliği yapıyordu. Bu vesile ile Celalzâde, bölgedeki Arnavut asilerin fesatlarından Müslüman ahalinin çok ızdırap çektiğini, bunların ekserinin de devlet erkânının akrabası, yerlisi olmakla onlar tarafından korunduğunu, şimdi ordunun gelişiyle bölgedeki ehl-i islamın onların şerrinden emin olduğunu yazmaktan kendisini alamamıştı. Aynı şeyi derya kenarında Rum korsanlarla ittifak içinde olma halleri ve Müslüman ticaret gemilerine saldırmaları, zarar vermeleri meselesinde de zikretmişti. Bu asi Arnavutlar Ayas Paşa vasıtasıyla gelip itaat göstermişlerdi. Böylece bütün bir vilayetin ıslahı da önemli ölçüde sağlanmış oluyordu[538].

Osmanlı donanmasının ise Otranto civarına çıkartma yapmakla meşgul

[537] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 250b-251a.
Tabakat, s. 398-399.

bulunduğu bir sırada 17 Temmuz'da denize açılmış olan Andrea Doria, Paksos adası civarında asıl donanmadan ayrı düşmüş 12 gemilik bir Osmanlı filosunu vurmuştu. Bu filo, Osmanlı donanmasına katılmak üzere gelen Gelibolu Tersane kethüdası Ali Çelebi emrindeydi ve Ali Çelebi, bu üstün kuvvetlere karşı cesaretle muharebe etti. Karşı tarafa hayli zayiat verdirildi, hatta Doria bu mücâdele sırasında diz kapağından yaralandı. Ancak buna rağmen üstün kuvvetler karşısında Osmanlı filosu daha fazla dayanamadı, gemilerin bir kısmı yakıldı, diğer kısmı ise zaptedildi[539]. Bu filonun mağlubiyetinin duyulması üzerine Barbaros derhal Andrea Doria'nın üstüne gittiyse de Doria, hemen geri çekilerek gözlerden uzaklaştı. Doria'nın bu hadiseyle ilgili 29 Temmuz tarihli mektubunda on iki Türk kadırgasıyla karşılaştığını, onları yakalayabilecekken ve elinden gelen her şeyi de yapmışken çok zor durumda kaldığı için Mesina'ya sığındığını, burada Ağustos ayı ortalarına kadar beklemek mecburiyetinde kaldığını imparatora bildirdiği dikkati çeker[540]. Barbaros, bu kez muhtemel bir baskına karşı ihtiyatlı davranmak gereğini hissetti ve 60 gemiden müteşekkil bir filo ile Mısır'dan zahire getirmekte olan gemileri himaye altına aldı. Daha sonra Pulya sahillerinden dönmüş olan Lütfi Paşa ile birleşip Preveze'ye geldi. Aslında Lütfi Paşa idaresindeki donanma Otranto'ya 8000 kişilik bir birlik çıkarmış, bölgedeki zayıf şehirleri tahrip etmiş, bir ay boyunca hiçbir engelle karşılaşmadan burada kalmıştı[541]. Barbaros'un gemileri ise Lütfi Paşa'ya destek verememişti. Daha sonra aldığı emir uyarınca Korfu'ya hareket etmişti.

Sultan Süleyman henüz kesin olarak Venedik'e harp ilanında bulunmamıştı. İşte tam bu sırada, yukarıda belirtildiği gibi Venedik gemilerinin Venedik'ten dönmekte olan Divân tercümanı Yunus Bey'e saldırmaları ve Andrea Doria'nın Venedik amirali Benedetto Pesaro'ya hitaben yazdığı ve aralarında gizli bir ittifak bulunduğu hakkında şüpheyi celbedecek tarzdaki mektubunu bilhassa Osmanlı denizcilerinin eline geçirtmesi, Osmanlı kuvvetlerinin Avlonya seferini Venedik üzerine çevirtti. Sultan Süleyman Lütfi Paşa'ya Venediklilere ait Korfu'nun muhasarasını emretti. Hazine ruznamçe kayıtlarına göre, seferden

[539] "Sefer Ruznamesi", *Münşeat*, I, s. 600.

[540] *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri*, s. 245.

Hariri'nin Ferahat-nâmesi, s. 63-65. Nişancı Mehmed Paşa bu civardaki 34 kalenin feth edildiğini, fakat bunların derya içinde olup elde tutulmaları zor olduğu için tahrip edilerek bırakıldığını yazar: *Tarih*, s. 263.

dönen Lütfi Paşa'ya, 13 Rebiülevvel 944'te (20 Ağustos 1537) mutat üzere 2 kaftan ve bir altın zincir hediye etmiş; ayrıca onun yanındaki sancakbeyleri (Yanya sancakbeyi Bali; Teke sancakbeyi Hürrem, Çankırı sancakbeyi Ali, Hamidili sancakbeyi Cafer, Çirmen sancakbeyi Ahmed, Karahisar sancakbeyi Nokta, Alaiyye sancakbeyi Mustafa, hassa reislerden Sinan, Salih, Pîrî ve Cihan reisler) de ödüllendirmişti[542]. Bu beylerden bazıları Sultan Süleyman'a deniz harekâtı sırasında ele geçirdiklerinden birer esir (Efrenci gulam) sunmuşlardı. Sultan Süleyman Avlonya'da bulunduğu sırada ayrıca ikinci vezir Mustafa Paşa'yı asi Arnavud bölgelerinin kontrolü için görevlendirmiş; Sadrıazam Ayas Paşa'nın da katılmasıyla bu iş kolaylıkla başarılmıştı.

Lütfi Paşa, 25 Ağustos'ta Avlonya önünden ayrılarak ertesi günü Korfu'yu muhasaraya başladı. Venediklilere ait bir ada olan Korfu'nun müstahkem kalesi San Angelo denizden top atışı ile dövüldü. Üç tarafı deniz ile çevrili bu kalenin ele geçirilmesi zor bir işti, fakat yoğun topçu ateşi surlarda hasara sebep olmaktaydı. Bu sırada Osmanlı akıncıları bu adanın köylerini tahrip etmişlerdi. Padişah ise 26 Ağustos'ta Avlonya'dan hareketle Korfu karşısındaki Bastia iskelesinde karargâh kurdu. Mücadele şiddetle devam ederken de Ayas Paşa'yı Korfu'ya göndererek muhasaranın kaldırılmasını emretti. Lütfi Paşa ile Barbaros'un, kalede pek çok gedik açıldığı ve muhasara kaldırılırsa bunca emeğin boşa gideceği yolundaki itirazları dinlenmedi ve Sultan Süleyman kararından dönmedi.

Muhasaranın kaldırılmasının, havanın ani soğuması ve şiddetli yağmurların başlaması yüzünden olduğuna dair Osmanlı tarihlerindeki bilgiler rutin şekilde tekrarlanır. Ayrıca yine bunlara göre, kaleden atılan bir top güllesinin askerlerin üzerine düşüp dördünü şehit etmesi üzerine Sultan Süleyman: *Bir mücâhid kulumu, böyle bin kaleye değişmem* diyerek muhasaranın kaldırılmasını istemiştir[543]. Fakat bu sebeplerin muhasaranın kaldırılmasına dair asıl gerçekleri örttüğüne şüphe yoktur. Bazı modern tarihçilerin Sultan Süleyman'ın bu teşebbüsten esas itibariyle pek memnun olmadığı, I. François'yla olan ittifakın

BA, *MAD*, nr. 17837, s. 9.

Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 278-279'da bundan söz etmez, onun derdi Barbaros iledir. Savaşta Barbaros'u gevşek davranışları yüzünden tenkit eder, kendi faaliyetlerini öne çıkarır. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 609'da muhasaranın kaldırılışını askerlerin şehit oluşuna bağlar. Bilgiyi ondan alan Peçuylu, *Tarih*, I, s. 198'de bu sözleri Sultan Süleyman'a söyletir.

böyle bir anda uygulanabileceğine kani bulunmadığı; Sadrazam Ayas Paşa'nın askeri ve stratejik kabiliyetine güvenmediği hakkında bazı görüşleri de mevcuttur. Bununla beraber Ayas Paşa'nın kifayetsizliğine dair Osmanlı tarihlerinde en küçük bir işaret dahi yoktur. Ayrıca I. François'nın davranışları ve arada tavassutta bulunması hakkında da bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Yalnız Bostan Çelebi, Fransa'dan bir elçi geldiğini, namesini ve hediyelerini sunduğunu, onunla aradaki ahdin yenilendiğini, sonra da memleketine gönderildiğini yazar[544]. Matrakçı Nasuh ilginç şekilde bunu iki sebebe bağlar gözükür. Bunlardan biri Salih Reis'in Hristiyan donanmasının yardım için hareket ettiği yolunda getirdiği haber, diğeri ise doğu sınırında Şah Tahmasb'ın Bağdad taraflarında görüldüğü yolundaki istihbaratın alınmasıdır[545]. Öte yandan Fransız filosu Korfu kuşatması sürerken Arnavutluk kıyılarına gelmiş, sonra da Barbaros'un gemilerini takip ederek Sakız adasında kışlamıştı[546]. Saint Blancard baronunun idaresindeki filo, ertesi yılın Haziranı'nda Fransa'ya dönecekti[547]. Bu durum İtalya üzerine müşterek harekât planlamalarının mahiyeti hakkında fikir verir. Fakat irtibatsızlıklar, gecikmeler, tereddütler böyle bir fırsatın değerlendirilmesini engellemiş görünür.

İlginç olun husus Anonim tarihlerde seferin anlatılış biçiminde kendini gösterir. Bunlarda Sultan Süleyman'ın Avlonya'ya gittiği, sonra yaylağa çıktığı, asi Arnavutları cezalandırdığı, donanma gemileri "Korfuz" boğazından geçerken kaleden atılan bir topla arkadaki zahire gemilerinden birinin vurulup batması üzerine padişahın gazaba gelip Hayreddin Paşa'yı Venedik illerini basmaya gönderdiği yazılıdır. O da gemilerini esirlerle doldurup İstanbul'a gelmiş, halk arasında "Beşiktaş'ta esir satılıyor, isteyen gelsin" diye ilan edilince herkes buraya koşmuş, ikişer üçer altına esir satın alınmıştır[548]. Şüphesiz bu bilgiler, sonuçsuz bir seferin İstanbul halkına -biraz da propaganda amaçlı olarak- nasıl yansıtıldığını anlamak bakımından manidardır.

Böylece muhasarayı kaldıran Sultan Süleyman, 24 Eylül'de yola çıkıp

[544] *Süleymannâme* (Viyana), 298b.
Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 198-199.

[546] "Françe canibinden on pâre kadırga ile Baron nâm kapudan gelip ve kış mevsimi geldiği ecilden: Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 376.
Zinkesen, II, s. 551.

[548] *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 79 (97b).

Manastır-Ostrova-Selânik-Serez-Ferecik-Dimatoka ve Edirne yoluyla 18 Cumadelahıre 944'de (22 Kasım 1537) İstanbul'a dönmüştür. Yukarıda da söz edildiği üzere dönüş sırasında yararlılığı görülen ve kendi sınır hatlarında başarılı akınlarda bulunan Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey, Selânik sancakbeyi Mehmed Bey, Alacahisar sancakbeyi Ahmed Bey ve İzvornik sancakbeyi Cafer Bey'e nakit akçe vererek ödüllendirmeyi de ihmal etmemişti[549]. Maiyetindeki ağırlıkları önden İstanbul'a yollarken kendisi az sayıda kapıkuluyla yavaş hareket etmeyi tercih etmişti. Bunun sebebi muhtemelen bu seferden herhangi bir "gözle görülür" netice alınamamış olmasıydı, bu bakımdan gidişini ağırdan alıyor, avlanarak vakit geçiriyordu. Tam da bu sırada on yıldan ziyade görevde kalan iki kazaskerinden Anadolu kazaskeri Abdülkadir Efendi'yi rüşvet aldığı, ehil olmayan kimselere görev verdiği gerekçesiyle azletmişti[550]. Edirne'ye geldiğinde de burada on gün kalmıştı. Onun İstanbul'a dönüşü ile Venedik-Osmanlı mücadelesi bitmemiş, denizde bir müddet daha devam etmiştir. Barbaros Hayreddin Paşa'ya, İtalya seferinin sona ermesiyle 60 gemilik bir filo ayrılmış; donanmanın geri kalan kısmı Lütfi Paşa ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. Fakat dönüş yolunda Moton civarında fırtına yüzünden 15 gemisi "suya gark" olmuş, içindekiler kendilerini karaya atarak canlarını kurtarabilmişlerdi[551]. Harirî'nin nakline göre Sultan Süleyman bu seferin başarısızlığını bazı garezkârların sözüne uyarak Lütfi Paşa'ya yüklemişse de daha sonra onun bir suçu olmadığı anlaşılarak bağışlanmıştı. Bostan Çelebi bu vesileyle Lütfi Paşa'nın "varta-i itâba" düşüp birkaç gün vezaretten azl olunduğunu yazarak duruma işaret eder[552]. Bu durum Lütfi Paşa ile Barbaros ekibi arasındaki gerginliklerin açık bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir.

Öte yandan Barbaros Hayreddin Paşa emrindeki 100 gemiyle denizlerde yeni yeni seferlere girişti. İlk olarak Venediklilerin elindeki Kefalonya adasını vurdu, sonra, güney doğu istikametinde ilerledi; bu arada Mora sancakbeyi Kasım Bey, Venediklilerin elindeki Monembasia ve Malvasia ile Napoli di

BA, *MAD*, nr. 17837, s. 23. Ayrıca Avlonya seferinin irad ve masraf hesaplamalarına dair bir başka defter daha mevcuttur: BA, *MAD*, nr. 17839.

[550] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 270a-271a.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 169a.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 275b. Ayrıca ileride Şevval evasıtında vezirliğin inayet olunduğunu tekrarlar: 278b.

Romania (Anabolu) kalesini muhasara altına almıştı. Venediklilere ait Çerigo adasını vuran Barbaros ise Çuka adası olarak da adlandırılan bu adayı yağmalayıp birçok ganimet elde ettikten sonra Egina körfezindeki bazı adaları üç günlük bir mücadele sonrası zaptetmişti. Oradan Mürted veya Zea adasını, ardından da Para (Paros), Antiparos adalarını aldı, Kiklad takımadalarının en mühimlerinden biri olan Nakşa (Naksos) önlerine geldi. Nakşa adası Kiklad adalar grubunun merkezi durumundaydı. Barbaros'a karşı dayanamayacaklarını anlayan ada hâkimi Grispo, ona boyun eğerek Türk hâkimiyetini kabul etmiş ve her sene vermeyi taahhüt ettiği 5000 dukanın ilkini de peşinen ödemişti. Barbaros daha sonra, Syra (Şira), Nios (İne), Tenos (İstendil), Patmos, Giyarus ve Stampalya (İstanpulya) vs. gibi adaları da ele geçirmişti[553].

Bu adalar seferi sonunda İstanbul'a dönen Barbaros, pek çok hediye ve esirler getirerek padişaha sunmayı ihmal etmedi. Sefer icrası sırasında Mora beyi Kasım Bey, Venedik'in Mora'da kalmış son toprak parçası olan Anabolu ve Malvasia'yı büyük toplarla dövüp buraları abluka altına almışsa da bir sonuç elde edememişti. Sultan Süleyman aslında Korfu'ya başarısız bir sefer düzenlemiş olduğunun farkındaydı ve bunu izale etmek için başka planları devreye sokmak niyetindeydi. Bunun izlerini silmek için o sırada Osmanlıları metbu durumdaki Boğdan (Moldova) meselesiyle daha yakın bir şekilde ilgilenmeye başladı. Bu işlerle uğraşırken de bir taraftan Dalmaçya ve Slovenya taraflarından gelen çarpışma haberlerini dikkatle takip ediyordu. Gerçekten Hırvatistan sınır boylarında ciddi gelişmeler olmaktaydı. Korfu seferinden dönüşünde, Habsburg kuvvetlerinin Hırvatistan taraflarında askeri faaliyetleri görülmeye başlanmıştı.

Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey'in, Klis'i almasını ve daha başka faaliyetlere teşebbüs etmesini bahane eden Habsburg sınır kumandanları (kaptanlar), Drava nehri boylarında kuvvet toplamaya başlamış, 16.000 piyade er ve 8000 süvariden müteşekkil birlik Sloven/Hırvat asıllı Habsburg beylerinden Başkaptan Johann Katzianer (Kaçiyaner veya Osmanlı kaynaklarında Koçyan) kumandasına verilmişti. Hırvat, Sloven, Bohemya, İstirya, Tirol, Karniyol ve Karintiya asilzâde ve kumandanları da bu birlikte yer almaktaydı. Yanlarında 49 adet top da bulunan bu kuvvet, Ferdinand'dan aldıkları talimat uyarınca

[553] Zinkeisen, II, s. 552; F. Kurdoğlu, agm., s. 298-299; M. Arıkan-P. Toledo, "Venedik'deki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", *OTAM*, IV (1993), s. 388-389.

hududu geçerek stratejik açıdan hayati önemi haiz Eszeg yani Ösek'i geri almak maksadıyla şehrin önlerine geldi. Ancak Yahyapaşazade Mehmed Bey'in devamlı şekilde saldırılariyle âciz bir duruma düşmüşler, hatta müdafaaya geçmek zorunda kalmışlardı. Bu arada civarın Hristiyan halkı da Habsburg ordugâhına gizlice girerek ordunun at ve öküzlerini kaçırıyor; karışıklığa sebep oluyorlardı. Yiyecek kolları kesilen ve gittikçe durumu tehlikeye giren Katzianer, bu sırada Gazi Hüsrev ve Yahyapaşazade Mehmed Bey'in gelmekte olduğunu duyunca, geri çekilmeye başladı. Bu işi acele ile yaptığından topların bir kısmı nehre yuvarlandı.

Sınır hattındaki hareketliliği duyan Yahyapaşazade Mehmed Bey, Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey'e, İzvornik sancakbeyi Cafer Bey'e ve Alacahisar beyi olan kardeşi Ahmed ile Klis beyi Murad'a haber göndererek derhal yetişmelerini istemişti. Bunun üzerine Vukovar cihetinde toplanan Osmanlı kuvvetleri sür'atle Habsburg birliklerinin üzerine yürümüşlerdi. Katzianer, Osmanlı kuvvetlerinin geldiğini öğrenmiş ve Vertizo dağının yüksek tepelerini aşıp düzlüğe geldiğinde birden Osmanlı süvarileri ile karşılaşmıştı. 1 Aralık 1537'de burada meydana gelen çarpışmada Habsburg birlikleri tam bir bozguna uğradılar ve zayiat verdiler. Hatta Güns müdafaasında kendini tanıtan ve Türk akıncılarından Kasım Bey'in hayatını kaybettiği Neustadt yakınlarındaki mücadeleyi idare eden Avusturyalı kumandan Pál Bakiç de maktul düşmüştü. O gece harp meclisini toplayan Katzianer, Valpo yoluyla geri çekilme kararı aldı. Ancak ertesi günü bu planı tatbike hazırlanan Tirol ve İtalyan birliklerinin kumandanı Kont Ludwig/Ludovica Lodron, Katzianer'in gece karanlığından istifade ile yanındaki bir kısım kuvvetlerini alıp gizlice kaçtığını öğrendi. Bunun üzerine çaresiz kalan Lodron kaçmak yerine savaşmayı tercih etti, ikinci günkü çarpışmada bozguna uğradı ve esir düştü. Yahyapaşazade onu zafer müjdesini hamil oğlu Arslan Bey ile İstanbul'a yolladıysa da ağır yaralı olan Lodran yolda öldü[554]. Vertizo galibiyeti İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılandı. Burada elde edilen ve bu zaferin sembolü haline gelen büyük bir topa "Koçyan topu" denmiş, hatta sonraki seferlere dahi götürülmüş, adı kaynaklarda adeta bir top cinsi şeklinde sıklıkla tekrarlanmıştı.

[554] Celalzâde, *Tabakat*, s. 401-402; Ayrıntılı bilgi: Peçuylu, *Tarih*, I, s. 200-204. James D. Tracy, *Balkan Wars. Habsburg Crotia, Ottoman Bosnia and Venetian Dalmatia, 1499-1617*, Lanham: Rowman & Littlefield 2016, s. 101-103.

Vertizo'da bu olaylar cereyan ederken Osmanlı-Avusturya hududunun başka bir noktasında Tisza nehri boylarında yeni yeni hareketlenmeler de vuku bulmuştu. Tisza ırmağının Budrog ile birleştiği yerde bulunan şaraplarıyla meşhur Tokaj şehri, bir Osmanlı akıncı birliği tarafından tazyik edilmişti. Bunun üzerine kasabayı kurtarmak için Bohemyalılara mensup kuvvetlerin başında bulunan Devel hemen harekete geçti. Buraya yollanan Peroni idaresindeki birlikler kale altındaki çarpışmada Osmanlılar karşısında başarılı olamadı. Kendisi yaralandı ve bozulan askerini alıp çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı kuvvetleri böylece Tokaj'ı kontrol altına almakla birlikte burada tutunamayacaklarını çok iyi bildiklerinden kasabayı yağmalayıp terkederek geldikleri yere döndü[555].

Sultan Süleyman Hırvatistan sınır hattındaki haberleri aldığında, birakım idari işlerle meşgul durumdaydı. Öncelikle Mısır beylerbeyi Süleyman Paşa'yı Süveyş'te donanma hizmeti için görevlendirip Hint seferi hazırlıklarını ona yaptırırken Mısır'a Davud Paşa'yı göndermiş, ikinci vezir Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine yerini Lütfi Paşa'ya vermiş, Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa'yı vezirliğe getirmişti. Ayrıca Rumeli beylerbeyliğini Anadolu beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya tevcih ederken Rüstem Paşa'yı Anadolu beylerbeyliğine atamıştı. Ondan boşalan Diyarbekir'i Rum beylerbeyi İsa Paşa'ya, Rum vilayetini de Hüseyin Paşa'ya vermişti (1538 Mayıs sonu). Söz konusu tayinleri yaparken de diğer taraftan Boğdan seferi hazırlıklarını sürdürüyordu. Ancak deniz işlerini de düzenlemek lazım gelecekti. Öncelikle Barbaros Hayreddin Paşa'yı 9 Muharrem 945'de (7 Haziran 1538) yeniden Ege denizine yolladı.

Bununla birlikte bu o kadar kolay olmadı: Barbaros Hayreddin Paşa, eldeki gemilerin sayısının kifayetsizliğini öne sürerek daha da arttırılmasını, tersanedeki gemi inşaatına hız verilmesini istemişti. Padişahın tasvibini alarak 100 gemi hazırlanmasını arzu ediyordu. Tersaneye gerekli emir verildiği için bunların yapımına hemen başlanıldı. Gemilerin inşası sürerken Hayreddin Paşa'dan denize açılması istendiyse de o gemilerin henüz hazır olmadığını ileri sürerek itirazda bulunmuştu. Ancak vezirler bir hileyle onu denize açılmaya adeta mecbur bırakmışlardı. Bunlar Andrea Doria'nın 40 gemi ile Girit'e gelip Hindistan malını 20 parça ile Mısır'dan getirmeye memur Salih Reis'in ge-

[555] Bu bilgi Osmanlı kaynaklarında mevcut değildir. Hammer, V, s. 211.

milerini vurmak üzere beklediği haberini yaymışlardı[556]. Barbaros Hayreddin Paşa toparlayabildiği kadar gemi ve mürettebatla alelacele bazı Osmanlı tarihçilerine göre 7 Haziran (9 Muharrem), bazılarına göre de 7 Temmuz'da (9 Safer) İstanbul'dan hareket etmişti. Maiyetindeki gemiler 40 kadardı. Onun arkasından, henüz hazırlanmamış olan 90 gemi daha gelecekti. Hareketinden önce padişah tarafından kabul edilen Hayreddin Paşa ayrıca devlet erkânı tarafından iskeleye kadar da uğurlanmıştı.

Barbaros Hayreddin Paşa, Andrea Doria üzerine gitmek gayesiyle sefere azimet etmişti. Fakat onun Girit adasında olmadığını haber alınca, Ege'de fetihlerde bulundu. İmroz adasına geldiğinde orada batan bir gemiden kullanılır halde 17 top çıkartıldı. Akabinden donanma Osmanlıların İşkatoz adını verdikleri Sciatos adasını altı günlük bir muhasara sonrası fethetti. 3800 esir alındı. Bu arada İstanbul'dan 90 parçalık gemi Salih Reis'in emrindeki 20 parça gemi ile gelip donanmaya katıldı ve böylece Osmanlı donanmasının gemi mevcudu 150'ye yükseldi. Fakat bunların 12'si eksik malzemeli olduğu ve adamları yetersiz bulunduğundan Gelibolu'ya geri döndü. Geri kalan kısmı da Eğriboz istikametine yollandı. Bu esnada Barbaros Skyros'u (İşkiri) zaptetti ve elde ettiği ganimetleri, İstanbul'a yolladı. Ardından da kuzeyden itibaren, Andros, Tinos (İstendil) ile Koyunluca (Seriphos) ve Scarpanto (Kerpe) ele geçirildi. Barbaros Hayreddin Paşa, Sporat ve Kiklad takımadalarındaki faaliyetten sonra doğru Girit'e teveccüh etti. O esnada burası Venedikliler elinde bulunmaktaydı. Bu ada Venedikliler tarafından 1204 senesinde yapılan antlaşma ile Bizanslılardan 100.000 gümüş karşılığı alınmıştı ve Venedikliler o tarihten beri buraya hâkim bulunuyorlar, adanın Rum ahalisine pek de iyi davranmıyorlardı.

Girit'in Venedikliler elinde olması, onlara Ege denizini kontrol imkânını veriyordu. Venediklilerin mühim bir üssü olan bu adanın ele geçirilmesi Ege'deki hâkimiyetin perçinlenmesi demek olacaktı. Bunu gayet iyi idrak eden Barbaros, bu kadar büyük bir adanın alınması için kuvvetlerini kâfi görmeyerek buraya akınlar yapıp önemli mevkileri vurmak ve tahrip etmek amacındaydı. Hem böylece ileride girişilecek bir hareket için de bu akınlar mühim bir zemin hazırlayabilirdi. Barbaros Hayreddin Paşa, Girit'e, Kandiye kalesi

[556] F. Kurtoğlu, agm., s. 300.

önlerine geldi. Buradaki Milapotama civarındaki 20 kadar köyü tahrip ettikten başka Resmo'nun etrafını da yağmaladı. Daha sonra Girit'in diğer bir merkezi olan Apokoran'a geldi ve buradaki 8 kadar köy tahrip edildi, birçok esir alındı. Hemen ardından Suda civarı talana uğradı, Hanya'ya yüklenildi. Hanya halkı kaleye kapandı. Barbaros Hayreddin Paşa, hisarın sağlamlığı karşısında uzun bir muhasarayı gereksiz gördüğünden oyalanmak istemiyordu. Civardaki kasaba ve köyleri yakıp yıkmakla iktifa edecekti. Böylece Girit'e dehşet salınmış, birçok esir alındıktan başka kasaba ve köyler tahrip olunmuştu. Barbaros Hayreddin Paşa bir ay kadar süren Girit akını sonrası İstanbul'a dönmedi. Kerpe adasına geldi ve üç adet kalesi bulunan bu adayı aldı. Burada 10 gün kadar kaldı. Bu esnada da civardaki Kaşot'u zaptetti. Osmanlı donanması daha sonra Rodos civarındaki bazı adalara uğradı. Ancak şiddetle esen sam yelinin kürekçileri takatten kesmesi üzerine İstanköy adasında bir müddet dinlenildi. Burada Hristiyan kürekçilerden başka Anadolu'dan pek çok kürekçi donanmaya katıldı. Donanma bu şekilde ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra, Astropalya'ya gelip burayı aldı. Böylece bu müddet zarfında 25 Venedik adası dolaşılmış; 13'ü ilhak edilmiş, 12'si haraca bağlanmış, Girit de yağma edilmişti. Ancak Venedik'e ait bu yerlerin zapt ve tahribi Venedik donanmasını harekete geçirmemişti[557].

Sultan Süleyman Barbaros'un bu faaliyetleriyle ilgili haberleri muhtemelen Boğdan seferine giderken yolda almıştı. Ancak İstanbul'dan ayrılmadan bir ay önce bir başka deniz faaliyeti için verdiği emir yerine getirilmişti. 15 Muharrem 945'de (13 Haziran 1538) Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa Portekizliler'in Hint sularında artan faaliyetlerini önlemek için Kızıldeniz'de Süveyş'teki Osmanlı donanmasıyla Hint seferine hareket etmiş bulunuyordu. Bunun sebebi Hindistan'daki küçük Müslüman sultanlıkların Portekiz tehdidi karşısında yardım talepleriydi. Sultan Süleyman İslamın koruyuculuğu imajını kuvvetlendirecek böyle bir teklife zaten sıcak bakıyordu. Hem Barbaros'un Akdeniz'deki büyük zaferi ve hem de Süleyman Paşa'nın seferiyle ilgili ilk bilgiler kendisine ulaştığında başarıyla gerçekleştirdiği Boğdan seferinden dönüş yolunda bulunuyordu.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 439-440; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 615; Zinkeisen, II, s. 556; F. Kurdoğlu, *age.*, s. 299-302.

Kuzey Steplerine Doğru: Boğdan Seferi (1538)

Moldavya ismiyle de anılan Boğdan'a Osmanlılar ilk olarak II. Bayezid zamanında yapılan seferler ve bunun neticesi Kili, Akkirman kalelerinin zaptı ile girmişlerdi. Osmanlılara bağlı vasal bir voyvodalık konumunda bulunan Boğdan, voyvoda Stefan Cel Mare zamanında (1457-1507) 4000 altın vergi vermekteydi. Bu daha sonraları biraz daha artırılmıştı. 1527 senesinden beri ise Boğdan'ı, padişahın beratıyla Petru Rareş idare etmekteydi. Petru Rareş'in Sultan Süleyman'ın Macaristan'da bulunduğu sırada elçisi vasıtasıyla aldığı bu beratta, Boğdan'a âyin serbestisi verildiği; voyvoda seçim hakkının boyarlara ait olduğu, ancak seçilen şahsın padişah tarafından tasdikinin gerektiği belirtiliyordu. Aynı zamanda, boyarlardan teşkil edilen bir heyetin her sene tabiyet alâmeti olarak İstanbul'a 4000 dukalık cizye, 40 kısrak, 20 tay getirmeleri kararlaştırılmıştı. Viyana dönüşü, Sultan Süleyman kararlaştırılmış olan vergileri Petru Rareş'den bizzat almış ve buna karşılık kendisine, bir kürk, iki tuğ ve bir "kuka" yani hâkimiyet sembolü olan bir başlık verdiği gibi İstanbul'da Fener'de bir saray inşâ ettirmesine de müsaade etmişti. Fakat Rareş'in bazı siyasi faaliyetleri hakkında gelen haberler Osmanlı payitahtında ona karşı derin bir güvensizliğe yol açmıştı. Genel olarak bu seferin ana sebebi de kaynaklarda buna bağlanır.

Buna göre Rareş, o sırada karışıklık içinde bulunan Erdel'i gözüne kestirmiş ve Habsburglarla gizli ilişkiler kurmuştu. Ayrıca Rareş'e karşı Boğdan boyarları tepkiliydi ve onun değiştirilmesini istiyorlardı. Lehlilerin de ondan anlaşma şartlarına aykırı hareket ettiği için şikâyetçi oldukları ve İstanbul'a bu yolda başvurdukları da vaki idi[558]. Özellikle daha önce de bahsedilen Osmanlıların bu kesimdeki mutemet adamlarından Gritti ile düşmanlık halinde bulunmuş ve onun katline de vesile olmuştu. Keza Osmanlı payitahtı her yıl ödemekte olduğu vergiyi aksattığını, asker taleplerinin yerine getirilmediğini de öne sürmüştü. Bütün bu sebepler içinde Sultan Süleyman'ı en fazla kızdıran husus, hiç şüphesiz Gritti'nin katledilmesi olayıydı.

[558] Zinkeisen, II, s. 561. Ayrıca Rareş'in Boğdan seferi öncesi durumu ve siyasi teşebbüsleri için bk. M. Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538M. 945H.)", *Belleten*, L/198 (1986), s. 748-762. Burada onun Papa'nın oluşturduğu Kutsal Lige (Santa Liga) katıldığı, Sultan Süleyman'ın onu bu bloktan ayırmak istediği, fakat inatçı bir şahsiyeti olan Rareş'in Osmanlılara karşı yüz çevirdiği, Osmanlıların burayı Habsburglara bırakmasının mümkün olmadığı ve bunun üzerine harekete geçildiği tezi işlenir.

Hayli maceralı bir hayatı olan Gritti'nin vaktiyle İbrahim Paşa ile olan yakın bağları, Osmanlıların Macaristan politikaları içinde onu önemli bir aktör haline getirmişti. Hem İbrahim Paşa hem de bizzat Sultan Süleyman diplomatik girişimler ve görüşmelerde onu mutlaka yanlarında görmek istiyorlardı. 1533'teki Habsburg elçileriyle olan müzakereler sırasında Gritti'nin oynadığı rol büyüktü. Hatta Sultan Süleyman bizzat İbrahim Paşa ile birlikte bu "Beyoğlu"nun evine bile gitmişlerdi. Bununla beraber Gritti'ye karşı hoşnutsuzluklar da sergileniyordu ve özellikle tercüman Yunus ile Barbaros Hayreddin Paşa ona karşı bir hizip oluşturmuşlardı. Anlaşıldığına göre Barbaros'un İstanbul'a gelmesinde önemli katkıları olan Gritti'yle araları, Venediklilerin kayırılması ve ödenmeyen borç sebebiyle bozulmuştu. Defterdar Mahmud Çelebi'nin de yine onun para hırsından müşteki olduğu belirtiliyordu.

Gritti'ye karşı asıl nefret kusan şahıs Divân tercümanı Yunus'tan başkası değildi. Habsburg elçisine onun ikiyüzlü biri olduğunu, arsızlığının nihayeti bulunmadığını, bugüne kadar böyle bir adamı bir Macar'ın çıkıp da niye öldürmediğine şaşırdığını, İbrahim Paşa dışında herkesin ondan nefret ettiğini söylemişti, hatta öldürülmesi halinde bu "fahişenin oğlu ile kim ilgilenirdi" diyordu[559]. Gritti aslında ciddi anlamda finans zorluğu çekiyordu, iflasın eşiğine gelmişti, bu yoldaki çabaları da para hırsına yoruluyordu. Elçi raporuna göre Gritti'nin itibarı Macarlar nezdinde de sarsılmış vaziyette idi. Özellikle Zapolya ondan şüphe duyuyor, kendi hükümdarlığı için çalıştığını düşünüyordu. Oradaki hareketleri de kralı haklı çıkartıyordu. Erdel'e tek başına gelmemişti ve yanında sipahi, yeniçerilerden oluşan kalabalık bir birlik bulunuyordu. Ayrıca buraya Boğdan üzerinden ulaşmış, voyvoda Rareş'ten sultanın emriyle ordusunu hazırlayıp Macaristan'a gelmesini istemişti.

Gritti Erdel sınırından geçerken de oradaki beyleri, şehir ileri gelenlerini yanına çağırmış, ancak bu durum genel bir memnuniyetsizliğe yol açmıştı. Erdel voyvoda vekili Ordea (Varad) piskoposu Imre Czibak askerle gelince Gritti bunu düşmanca bir hareket olarak algılayarak 800 atlısıyla kendi birliğine katılan Macar soylularından Orbán Batthyány ve János Dóczy'i ona karşı göndermiş, gece baskınıyla Czibak'ın maiyyeti katledilmiş kendisi de öldürülmüştü. Bu hadise duyulunca Gritti'ye karşı askeri hazırlıklar başladı.

[559] Elçi raporlarından: Zinkeisen, II, s. 582. Ayrıca bk. G. Barta, "Gritti Ludovicus'un Macar Valiliği (1531-1534)", trc. V. Yıldırım, *Belleten*, LXXII/263 (2008), s. 251-293.

Saksonyalı Gotthárd Kun ve Istvan Majláth'ın idaresindeki birliklerin hareketi üzerine Gritti zor durumda kaldı ve Boğdan voyvodasından yardım istedi, ancak yardım yerine Gritti karşısında Majláth'ın askerlerini buldu ve orada boynu vuruldu. Gritti'nin Sultan Süleyman'a yolladığı son raporunda ondan bizzat aldığı emirle yanındaki küçük birliklerle Erdel'e geçmek için Niğbolu'dan Tuna'yı aşıp Eflak'e girdiğini, fakat sultanın emrine rağmen voyvodanın kendisine asker desteği (3000 kişi) vermekten imtina ettiğini, askerin masraflarını karşılamak üzere istediği Eflak haracını (1.400.000 akçe) alamadığını, hatta Eflak voyvodasının adamları tarafından kuşatıldığını bildirip şikâyette bulunmuştu[560].Yukarıda da bahsedildiği gibi bu olay sırasında Sultan Süleyman Bağdad'da idi, hadisenin duyulması üzerine İbrahim Paşa ile birlikte muhtemelen durumu müzakere etmişler, faillerin araştırılması için diplomatik girişimler yapılmasına karar vermişlerdi. Nitekim Ferdinand'a gönderilen mektup bu konuyu ihtiva ediyordu. Ferdinand diplomatik manevra ile bu olaydaki suçun Zapolya'ya ait olduğunu kendisiyle ilgisi bulunmadığını belirtmişti[561]. İşte büyük ihtimalle Macar meselesi ve Gritti olayındaki sorumluluklarda Boğdan voyvodasının tutumu unutulmamış gözüküyordu.

Rareş'in bu faaliyetleri yanısıra Lehlilerle iyi geçinmeyip onlar tarafından voyvodanın azledilmesi hususunda vaki olan müracaatları, gözden çıkarılmasına müncer olacaktı. Bütün bu mülahazalarla 1538 Mayısı'nda Boğdan'a yürünme kararı alınmıştı. Ancak sefer kararı, hazırlıkları bitip ordu Edirne'ye ilerleyene değin açıklanmadı. Yapılan hazırlıklar sadece Boğdan için değildi, aynı zamanda Barbaros da bu sırada yeni bir sefer için denize açılacaktı. Sefer hazırlıklarını bitiren Kocaili sancakbeyi Ali, Teke sancakbeyi Hürrem, Hamidili sancakbeyi Ali ve Alaiye sancakbeyi Mustafa ile Gelibolu sancağına mensup askerler, Barbaros'un idaresindeki donanma ile harekete geçecekti. Sultan Süleyman ayrıca Erzurum beylerbeyi Dulkadırlı Mehmed Han'ı şark

[560] Bu geniş rapor: TSMA, nr. E. 745/80 [5496/1].

Ayrıntılar ve dönemin kaynaklarından alınan bilgiler için bk. Zinkeisen, II, s. 583-587: Ayrıca Gritti hakkında bk. Gizella Nemeth Papo-Adriano Papo, *Ludovico Gritti un principe-mercante del rinascimento tra Venezia i Turchi e la corona d'Ungheria,* Edizioni della Laguna, 2002; S. A. Yalman, *The Life of Alvise Gritti (1480/1534) in the Ottoman Empire*, Basılmamış Doktora Tezi, Harvard University, 1999; E. Osman, *The Role of Alvise Gritti within the Ottoman politics in the context of the "Hungarian question" (1526-1534)*, Bilkent Üniversitesi, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 2009.

hududu; Diyarbekir, Rum, Dulkadır, Karaman, Şam beylerini, Adana-İçel beylerini ve Ramazanoğlu'nu kendi bölgelerinin muhafazına bıraktı. Anadolu muhafazasını Sis sancakbeyi Şah Veli'ye, İstanbul muhafazasını ise Aydın sancakbeyi Ferhad'a havale etmişti. Saruhan sancakbeyi Şehzade Mustafa'yı kendi mıntıkasının zabturaptı ile vazifelendirmişti[562]. Yani bu şekilde daha önce örneklerine sık rastlanan uygulamada bulunmamış, adet üzere o sıralarda sancakta görev yapan tek şehzade olarak Mustafa'ya Edirne muhafazası görevini vermememişti. Bu durum diğer oğulları lehine hareket edeceğinin adeta habercisi gibiydi. Korfu seferinde yanına aldığı iki şehzadesini şimdi yeni seferi için yine yanında götürüyordu. Bu bir ölçüde Şehzade Mustafa taraftarlarına yönelik belki de ilk "tercih mesajı" özelliği taşıyordu. Ayrıca tam bu sırada gelen Floransa elçisi kıymetli hediyeler sunmuştu. Sultan Süleyman, 11 Safer 945'te (9 Temmuz 1538) İstanbul'dan hareket edip ertesi günü Çatalca'ya ulaştığında kızkardeşi, Mustafa Paşa zevcesi Hanım Sultan'ın vefatı haberini aldı[563].

İstanbul'da sarayından çıkarken büyük bir debdebe ile uğurlanmıştı. Tüfekçi yeniçeriler o göründüğünde tüfeklerini ateşleyerek selamlamışlar, sokaklar kalabalıklar tarafından doldurulmuş, bu şekilde Edirnekapı'ya ulaşmış, bu arada ulema, müderrisler, dervişler, muzafferiyeti için dualar etmişlerdi. Celalzâde bu uğurlama töreninin ihtişamını süslü cümlelerle anlatırken taht-taki hükümdarın üstün gücünün sarsılmazlığını adeta okuyucularına bir kere daha göstermeyi hedeflemişti[564]. Sultan Süleyman Edirne'de iken, o zamana kadar bağımsız kalmış olan Basra hâkimi Magamizoğlu Emir Râşid'in oğlu Mani gelerek, itâat arzetmişti[565]. Gelibolu'dan geçirilerek Edirne'ye ulaştırılan Mani'nin gelişi münasebetiyle Divân yapılmış; Mani, Mir Muhammed adlı veziriyle birlikte kabul edilmişti. Mani padişaha çok kıymetli hediyeler sunduğu gibi babasının, Basra'da onun namına hutbe okutup sikke bastırdığını bildirmiş, Basra'nın anahtarlarını takdim etmişti. Sultan Süleyman da Basra hâkimliğini Emir Râşid'e verip kendisine berat ve sancak göndermişti.

[562] Celalzâde, *Tabakat*, s. 410- 415.
"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 602.
Tabakat, s. 416-421.
"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 602'de 25 Safer 945 (23 Temmuz 1538) Pazartesi günü geldiği ve iki gün sonra Divân'da kabul edildiği bilgisi mevcuttur.

Celalzâde o zamana kadar nereye sefer yapılacağının henüz açıklanmadığını, sonra bunun Boğdan üzerine olacağının anlaşıldığını hafif bir şaşkınlıkla nakleder: "Meğer Moldav ki Kara Boğdan demekle meşhurdur" deyip burayı tavsife girişir. Sonra da yapılan hazırlıkları anlatır[566]. Gerçekten de Tuna'yı geçmek için daha önceden emirler yollanmış ve önemli bir geçit olan İsakçı iskelesinden geçilmek için köprüler yapılması istenmişti. Ardından Sultan Süleyman'ın başında bulunduğu Osmanlı ordusu Edirne'den 26 Temmuz'da Boğdan üzerine hareket etmişti. Bu arada Gelibolu'dan Rumeli'ye geçmiş olan Anadolu askeri ile Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa, Edirne'ye vâsıl olmuşlardı. Celalzâde özellikle Mihaloğlu Hızır Bey şahsında orduda bulunan Rumeli akıncılarından övgüyle söz ederken onların hallerini de aksettirir: "Kurt takkeli, tekne kalkanlı, kartal kanatlı, ayı derisi kaftanlı, boyun ve bellerinde Seyyid Gazi tekerlekli, kahküllü, Kerbela tesbihli, çıkrık mahmuzlu, atları zilli, elleri ser-desteli..." garip eşkalleriyle delilerin güruh güruh saf tuttuklarını yazar[567].

Osmanlı ordusu Sultanlar köyü menzilinde iken Petru Rareş'den bir elçi geldi ve Sultan Süleyman tarafından kabul olundu. Elçinin bundan sonra emirlerine itaat gösterileceğini bildirmesi üzerine yanına Kefe emini Sinan Çelebi'yi katıp Rareş'e hitap eden bir davet mektubuyla birlikte geri gönderdi (7 Ağustos). Bu mektupta padişah onun hırçınlığı ve azgınlığı sebebiyle bu seferi açtığını, şayet tövbe eder ve bir daha bu şekilde davranmaz ve gelip eşiğine yüz sürüp şartları kabul ederse, merhamet görebileceğini bildirmiş, yanına çağırmıştı. Ancak Kefe emini Sinan Çelebi'nin, Rareş'e Yaş şehrinde mülâki olarak ona padişahın emirlerini tebliğ ettiği sırada, voyvodanın aldığı askeri tedbirleri görmesi ve geri döndüğünde (17 Ağustos) Rareş'in durumundan bahsedip gelmeyeceği haberini vermesi üzerine sefere devam kararı alındı[568].

Ordu İsakçı'da kurulan köprüden bütün yük ve ağırlıkları ile 30 saatte karşıya geçti. Askerler intizamlı bir şekilde mevki alıp padişahın emirlerini beklemekte idiler. 17 Ağustos'ta Babadağı'na giden padişah buradaki Sarı Saltuk Baba Türbesi'ni ziyaret etti, bölgede sürek avı düzenletti ve avlandı[569]. Osmanlı

Tabakat, s. 423-424.

Tabakat, s. 428.

"Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 602. Sinan Çelebi'nin Boğdan asıllı olduğu ve orduya klavuzluk yaptığı belirtilir: M. Guboğlu, agm., s. 769.

[569] "Sefer Ruznâmesi", *Münşeat*, I, s. 603.

ordusu daha sonra Boğdan toprağında ilerlerken, Prut nehri üzerinde de bir köprü kurulması gerekti. Bu köprü işi vezir Lütfî Paşa'ya verildi. Lütfi Paşa da köprü kurulmasını Mimar Sinan'a tevdi etti. Sinan 13 gün zarfında, dayanıklı ve mükemmel bir köprü inşa etti ve ordu 31 Ağustos'ta buradan geçti. Bu arada Kırım hanı Sahib Giray'ın askeriyle ve hanzadeleri ile orduya mülâki olduğu, ayrıca 3000 kadar baltalı Eflak kuvvetinin orduya katıldığı görüldü. Bu sonuncuları, daha ziyâde istihkâm işlerinde ve öncü olarak kullanıldılar. Sahib Giray Han, Sultan Süleyman ile buluşmak üzere geldiğinde bir süre onu beklemiş, bu sırada Boğdanlıların saldırısına uğramış ve onları püskürtmüş, sonra da Sultan Süleyman'a katılmıştı. Sultan Süleyman onu törenle ayakta karşılayarak itibar ettiğini gösterdi[570].

Bu sırada Rareş'in Botşan adlı derbentte kalabalık askeriyle hendek kazıp müdafaaya hazırlandığı bilgisi ulaşmıştı. Osmanlı ordusunun Boğdan toprağına girip voyvodanın av konağının bulunduğu Falçın (Falçı) kasabasına varması üzerine Rareş bu kuvvetler önünde tutunamayacağını anladığı için bugün Stançeşti köyü civarında olduğu bilinen ormanlık bir yer olan Botşan mevkiindeki hazırlıklarını bırakıp Erdel içlerine çekilmeyi uygun görmüştü. Osmanlı kaynaklarında Rareş'in boyarları topladığı ve savaşa girip girmeme durumunu müzakere ettirdiği, fakat birçok boyarın buna şiddetle karşı çıktığı da belirtilir[571]. Onun evvela Potoşini dağına, ardından da Erdel'e ric'ati sırasında öncü Tatar askerleri Yaş şehrine girmişler ve burayı yakıp yıkmışlardı. Daha sonra ise voyvodanın merkezi olan Suceava şehri zaptedilmişti (20 Rebiülahır 945/16 Eylül 1538). Burası harpsiz olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmişti. Sultan Süleyman kalenin teslimi sırasında Rareş'in değerli mallarını hisarın bir tarafına gizlediğini duyunca bunların bulunması için Mirahur Hüseyin Bey'i görevlendirdi. O da bu malları ve eşyaları buldu, içlerinde değerli kılıçlar, meçler, inciller, mücevherler, altın-gümüş kaplamalı kitaplar, haçlar ve çok miktarda nakit paralar da mevcuttu. Rivayete göre Sultan Süleyman bu

[570] F. M. Şen, "Nidai ve Kırım Tatarları Hakkında Yeni Bir Eseri: Nusret-i Gaza-yı Sahib Giray Han Hikâyet-i Boğdan", *Türkiyat Mecmuası*, S. 23, (2013), s. 162-163; Keza, *Tarih-i Sahib Giray Han*, nşr. Ö. Gökbilgin, Ankara 1973, s. 28-31; Karşılama ayrıntıları Celalzâde'de mevcuttur: *Tabakat*, s. 433-435. Onu Karakurum Hanı diye tanıtması da ilginçtir ve Cengiz'in kadim payitahtına yapılan bir atıftır.

[571] M. Guboğlu, agm., s. 783.

hazineyi görünce "Bu kadar küçük memlekette bir bey, nasıl böylesine zengin hazineler biriktirmiştir" diyerek şaşkınlığını ifade etmişti[572].

Sultan Süleyman Boğdan halkına emân vererek dört güne kadar beyleri, beyzâdeleri, âyan ve ruhbanlarının huzuruna gelmesini emretti. Bunun üzerine bütün asil-zâdeler gelerek, padişaha bağlılıklarını bildirdiler. Boğdan'a yeni voyvoda olarak Stefan Lacusta tayin edildi. Padişah ona samur kürk, kuka, tuğ ve sancak ile bir de berat verdi. Bu beratla yeni voyvoda, iki senede bir memleketin vergisini İstanbul'a bizzat getirecek, verilen emirlere riayet edecekti. Ayrıca Osmanlılar bu sefer neticesi, Prut ile Dniester nehirleri arasındaki toprakları ellerine geçirmişlerdi. Bu şekilde güney Besarabya arazisi yani Bucak bölgesi bir Osmanlı sancağı (Akkirman-Kili) hâline getirilmiş oluyordu. Buraya "devlet ümerasından" Hasan Bey tayin edilmiş, yıktırılan Kili kalesi yeniden inşa olunmuş, Akkirman ise iyice tahkim edilmiş, bunun yanı sıra Dniester nehri kenarındaki Tighina şehri ele geçirilmişti. Bu şehir, Bender adı ile giderek büyük önem kazanacak, stratejik açıdan mühim bir askerî üsse dönüşecekti. Ayrıca Boğdanlıların Bucak kesimi hududunda tahkimat yapmaları da yasaklanmış, bir emniyet tedbiri olmak üzere Stefan'ın yanına 500 yeniçeri, muhâfız olarak bırakılmıştı. Böylece Osmanlılar Karadeniz'in kuzey kesimini neredeyse tamamen kontrolleri altına alma sürecini tamamlamış oluyorlardı. Bu bölge İstanbul'a ulaşan tarihi yolların Karadeniz'e açılan mahreci gibiydi. Kuzey denizinden inen ticaret yolları Lehistan'ı da içine alacak derecede, İstanbul'a bağlantısında bu bölgedeki güzergâhı izliyordu. Kısaca başşehrin iaşesi ve Karadeniz hâkimiyeti için son derece önemli olan Moldova kıyıları ele geçiriliyor; Akkirman'dan Lviv'e uzanan yolların kontrolü sağlanmış oluyordu.

Boğdan meselesinin bu şekilde halledilmesinden sonra Sultan Süleyman Prut nehrini geçtiği bir sırada Kırım hanı Sahib Giray'a geriye dönüş izni verdi, ayrıca memleketin her tarafına ulaklar ile zafernâmeler gönderdi. Ancak daha sonra, yeni voyvoda ve onun yerine geçen diğer boyarın, vaziyete hâkim olamadıkları ve Boğdan'da sükûn ve istikrarı sağlayamadıkları için Rareş'i İstanbul'a dâvet ederek voyvodalığı ikinci kez ona vermek mecburiyetinde kalacaktı (1541-1546)[573]. Onun affedilmesi meselesi Kırım hanı Sahib Giray'ın

M. Guboğlu, agm., s. 788 (Hurmuzaki-Iorga'nın derlediği belgelere atfen). Ayrıca Celalzâde, *Tabakat*, s. 437. Keza bu sefer ile ilgili geniş bilgi: Matrakçı Nasuh'un müstakil bölümü: *Fetihname-i Karaboğdan*, TSMK, Revan, nr. 1284/2.

Rareş, Zapolya tarafından bırakılarak İstanbul'a sevkedilmiş, Sultan Süleyman'dan özür

azledilmesi sırasında padişaha kendisini bağışlatmak için bir örnek teşkil etmişse de hadiselerin gelişimi onun ümit ettiği gibi gerçekleşmeyecekti[574].

Padişah Boğdan seferi dönüşü, Bağdad beylerbeyisi Süleyman Paşa'yı azletmiş, yerine Dulkadır beylerbeyliğinden mazul olan ve Menteşe beyliği yapan Mehmed Paşa'yı getirmişti. Yanbolu'ya geldiğinde Anadolu beylerbeyliğine tayin olunan ve Diyarbekir'den gelen Rüstem Paşa'yı huzuruna kabul etmişti. Avlanmakla vakit geçirdiği bir sırada Barbaros'un oğulluğundan, Preveze zaferini haber almış, arkasından da Edirne'ye giderek kışı orada geçirmeyi münasip görmüş, bu arada bazı idari işlerle meşgul olmuştu. Nitekim öncelikle Boğdan voyvodasından hediyelerle gelen elçiyi kabul etmiş, vefat eden Karaman beylerbeyi İlyas Paşa'nın yerine Ferhad Paşa'yı tayin etmiş, Ramazan bayramını kutladıktan sonra avlanmak için Yanbolu taraflarına gitmiş, bir ay kadar burada kalmış, bahar ayında İstanbul'a dönmeye karar vermişti[575].

Resim 35: Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferinden dönüşünün tasviri

Akdeniz Gücü Haline Geliş: Preveze Deniz Muhârebesi

Sultan Süleyman Yanbolu'da iken Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğulluğu Hasan Ağa, ona yapılan deniz harekâtını ve Preveze savaşının safhalarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Bu anlatılanlar o sırada orduda Nişancı olarak görev yapan Celalzâde'nin eserine de aynen intikal etmiş olmalıdır. Celalzâde büyük bir ihtimalle onun ağzından adeta gün be gün olup bitenleri eserine kendi süslü ifadeleri ve hatta şiirleriyle yansıtmıştır. Bu anlamda Preveze savaşıyla alakalı en ayrıntılı bilgi onun eserinde yer almakta,

dilemiş, voyvodalığını tekrar kazanmıştı (Guboğlu, agm., s. 801).

574 *Tarih-i Sâhib Giray Han*, s. 139: ".. bilmez misiz ki Boğdan voyvodası Petre'yi hünkâra hâin anlatıp padişah...onun yerine gayri voyvoda nasb etti, sonra Petre voyvoda kapıya varıp günâhını affettirip geri Boğdan'a voyvoda dikildi..."

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 301a.

diğer tarihçiler ise ona istinat etmektedirler. Celalzâde bu anlatılanları dinleyen Sultan Süleyman'ın duyduğu memnuniyeti, dolaylı şekilde de olsa ifade etmekten çekinmemiştir. Sultan Süleyman Edirne'ye hareket ederken aldığı bu haberin sıhhatini teyit ettirdiği de ileri sürülebilir.

Anlaşıldığına göre Barbaros Hayreddin Paşa'nın Akdeniz ve Ege'de giderek gerginliği tırmandırıcı faaliyetleri, Fransa ile olan ilişkileri V. Karl'ı ciddi derecede endişelendirmiş durumdaydı. Sadece Karl değil, Papa da Türkler aleyhinde bir ittifak yapılması hususundaki çalışmalarına hız kazandırıyor, hatta Karl ile I. François'nın arasını bulmaya çalışıyordu. Papa III. Paul öncelikle V. Karl ile Venedikliler bir savunma ve saldırı ittifakına razı etmeye çalışıyordu. Bu herşeyden önce donanmanın hazırlanmasını öngörüyordu. 200 kadırga, 100 nakliye gemisi, 20.000'i İtalyan ve 10.000'i İspanyoldan mürekkep toplam 50.000 piyade ve 4500 ağır süvari, gereken miktarda top tedariki planlanmıştı. V. Karl 82 kadırga 100 nakliye gemisini hazırlayacaktı, Venedikliler ise 118 kadırganın donanımını üstlenecekti. 36 kadırganın masrafları Papa'ya düşüyordu. Bu ittifaka I. François ile Ferdinand da dâhil olacaktı. Donanmanın başına Doria, kara kuvvetlerinin başına ise Urbino Dükü geçecekti. Yapılan anlaşmada daha da ilerisi düşünülmüş, parçalanacak Osmanlı topraklarının paylaşımı bile konuşulmuştu. Bu görüşmeler ve planlar Avrupa hükümdarları arasında kâğıtta da kalsa belirli bir heyecana yol açmıştı. I. François 18 Haziran 1538'de müttefik güçlerle 10 yıllık bir ateşkes imzaladığından onlarla dostane bir ilişki içine girmişti, ancak fiili olarak bir şey yapmayı hiç düşünmüyordu.

Öte yandan Venedikliler ise uzun bir zamandır Osmanlılarla dost geçinmelerine rağmen, şimdi denizdeki gelişmeler karşısında bu ittifaka dâhil olarak hazırlıklara başlamıştı. Ayrıca Barbaros'un Ege adalarındaki son harekâtı Girit'e yönelik saldırıları, kendisine ait adalar üzerindeki hâkimiyetini yitirmesi üzerine donanmasını toplayarak Korfu'da endişeli bir bekleyiş içine girmişti. V. Karl çekingen davranışlar içindeydi, Sultan Süleyman ile anlaşma yollarını zorluyordu, yardım taleplerini yerine getirmekte aceleci davranmıyordu. Sonunda Urbino Dükü'nün yerine ordu kumandanlığını üstlenecek olan Don Fernando Gonzaga 30 Napoli gemisiyle Korfu'ya geldi. Müttefikler işi ağırdan alıyordu, Doria'nın gelişi Eylül başlarını bulmuştu[576].

Zinkeisen, II, s. 555-557.

Müttefiklerin arasında ciddi bir zihin karışıklığı söz konusuydu, yaptıkları müzakerelerde de başlıca iki fikir ortaya çıkmıştı. Bu fikirlerin birincisi, V. Karl'ın korsan yatağı olan Cezayir'in zaptına dair arzusu; ikincisi ise Venediklilerin Türklerin yeni fethetmiş oldukları adaların geri alınması hususundaki düşünceleri idi. Ama zaten bütün mesele bu sonuncusu değil miydi? Nitekim zaman kaybı yaşandığını düşünen ve gemilerin gelmesini beklemekte sıkılan Papalık donanması amirali Marco Grimani, Yanya'nın güneyindeki Narda körfezinde bulunan Preveze kalesine 36 kadırgasıyla hücuma yeltendi. Grimani'yi Preveze'yi de içine alan Karlıili kesiminin sancakbeyi Hüseyin Şah Bey'in kuvvetleri karşıladı. Hüseyin Şah Bey, bunların kuvvetlerine karşı koymaya çalışırken, bir taraftan da Boğdan seferini yapmakta olan Sultan Süleyman'a ulaklar yollayarak durumu bildiriyordu. Grimani ise kaleyi deniz tarafından toplarla dövdüğü gibi karaya da asker çıkarmıştı. Ancak Hüseyin Şah Bey, kaleden bir çıkış hareketi yaparak bu kuvvetleri geri çekilmeye zorlamıştı. Grimani'nin deniz cihetinden bombardımanı şiddetlendirip karaya yeniden asker çıkartması dahi bir netice vermemişti. Grimani, bu sırada Osmanlı donanmasının gelmekte olduğunu duyunca da Korfu'ya geri dönmüştü.

Barbaros Hayreddin Paşa, daha İstanköy adasında iken müttefiklerin toplanma çabalarını öğrenmişti. Turgudca/Turgud Reis idaresinde göndermiş olduğu bir keşif filosu, 40 parçalık Hristiyan donanmasına tesadüf ederek geri dönmüş ve bunların Preveze'de toplandıklarına dair haberleri Barbaros'a ulaştırmıştı. Barbaros, Turgudca'nın bu haberinden başka devamlı olarak yeni yeni bilgiler ediniyordu. Hatta Koron civarında, Preveze baskınını öğrenmiş ve bütün dikkatini keşif harekâtına teksif etmeye başlamıştı. İtalya sahillerine hızlı seyreden dört gemi yollamış, bunlar Andrea Doria'nın 90 kadırga ve 50 küçük cins gemiden müteşekkil donanmasını gördükleri gibi bu donanmanın arkasında kalan küçük bir kayık ile bir nakliye gemisini tutup Barbaros'un yanına dönmüşlerdi. Bu şekilde alınan haberlerle müttefik Hristiyan donanmasının müşterek harekât planlarından haberdar olunmuştu.

Barbaros Preveze mevkiine doğru hareket ederken emrindeki donanma, 20'si korsanlara ait olan 122 gemiden müteşekkildi. Bunlar çektiri denilen kürekli gemilerden ibaret, baştarda, firkate ve kadırga nevinden idi. Andrea Doria'nın idaresindeki müttefik donanmasının mevcudu hakkında, yerli ve yabancı kaynaklarda muhtelif sayılar ileri sürülür: Genel olarak da sayıları

160 civarında kadırga tipi ve diğerleri nakliye türü olmak üzere 300 civarında gösterilir. Celalzâde de muhtemelen Hasan Ağa'nın naklettiğinden hareketle müttefik donanmasını 300 büyük gemi olarak kaydeder ama bunlardan büyük karak (Carrack/Nau) tipi yelkenli, barça, kalyonlar ile 52 kadırganın Doria'nın emrinde olduğunu, 80 kadırganın Venedik, 30 kadırganın Papa, 10 kadırganın Malta şövalyelerine ait bulunduğunu, Portekiz gemilerinin de yer aldığını belirtir[577]. Bununla beraber Müttefik donanmasının 136 kadırga ve iki kalyon ve 30 da asker taşıyan gemiden oluştuğu anlaşılır. Barbaros'un donanmasında muharip güç olarak üç bini yeniçeri olmak üzere, 8000 askerin mevcut olduğu ifade edilir. Aslında her iki donanma da gemi sayısı ve insan gücü açısından birbiriyle benzerlik gösterir.

Barbaros'un 24 Eylül'de Preveze'ye gelip harp düzeni aldığı bir sırada Doria da 25 Eylül 1538'de Preveze önlerine ulaştı. Doria, Preveze'nin iki mil açığına demirlemişti. Buna karşılık Osmanlı gemileri Arta körfezindeydi. Barbaros çarpışma öncesinde gemi reislerini toplayarak yapılacak işleri ve alınacak tertibâtı müzâkere etti. Bazı gemi reisleri, müttefik donanmasının gücünden söz ederek bir miktar asker ve topun karaya çıkarılmasını tavsiye etti. Barbaros önce buna yanaşmak istemediyse de müttefik askerlerin karaya çıkma teşebbüslerini duyarak karaya asker döküp bu şekilde müttefiklerin karaya asker çıkarmalarını, şiddetli top ateşi ile durdurdu. Bunun üzerine müttefik donanmasına mensup gemiler ikinci günü top atışı ile karayı dövmeye başladı. Fakat Osmanlı donanmasından Murad Ağa, Turgudca, Güzelce Mehmed Reis ve başkaları, gemileriyle ileri çıkıp onları geri çekilmeye zorladılar[578]. Bu durum mücadeleyi amfibik bir harekata dönüştürmüş gibiydi.

Bu arada Andrea Doria ilginç bir manevrayla kuvvetlerinin bir kısmını Preveze'de bulunan Osmanlı gemileri üzerine gönderdi. Bu gemiler Preveze boğazına gelip buradaki Osmanlı donanmasına ateş açtılar. Barbaros Hayreddin Paşa derhal davul çaldırıp sancak çözerek harekete geçti ve 6-7 mil kadar açığa ilerleyip demir attı. Diğer gemiler yanına gelinceye kadar bekledi. Hepsi gelince top ateşi ile düşmanları üzerine yelken açtılar. Ortalığın kararması ile müttefik donanmasına mensup gemiler çekilip gitti, Barbaros da körfeze dö-

Tabakat, s. 443.

Tabakat, s. 443.

nüp yapılacak işler için harp meclisini topladı. Bu sırada Andrea Doria'nın harp meclisinden aldığı kararlar muvacehesinde, Barbaros'u Preveze'den çıkarıp savaşa mecbur bırakmak için İnebahtı'ya hücumda bulunmak üzere harekete geçtiği görüldü. Andrea Doria idaresindeki müttefik donanması 27 Eylül 1538 sabahı, erkenden denize açıldı. Yine aynı sabah, Osmanlı donanması da Korfu istikametinde harekete geçmişti. Barbaros Hayreddin Paşa yol esnasında direklere adamlar çıkartarak etrafı tetkik ettirdiğinden bu gözcüler Ayamavra adası civarında gemi direkleri görüldüğünü bildirdiler. Böylece Andrea Doria'nın o tarafta olduğu anlaşıldı ve donanmanın rotası güneye çevrildi. Güneş yükselmeye başladığı bir sırada Andrea Doria, Osmanlı donanmasının arkada olduğunu fark etti.

Sabahın ilk saatlerinde rüzgâr müttefik donanmasının lehine esmekteydi. Hatta bu yüzden Türk gemicileri epeyi telaşlanmışlardı. Fakat güneşin iyice yükselmesiyle rüzgâr kesiliverdi: "Ol barçalar ateş gibi geliyürürken duruvarup dahi ol kara dağ gibi barçalar Dobruca oyunu gibi deniz yüzünde gâh kıçı gâh başı dönüp oynamağa başladı"[579]. Böylece müttefiklerin büyük yelkenli gemileri hareketsiz kaldı. Bu arada Barbaros'un cesaretle üzerine gelmesi, Andrea Doria'yı epeyi şaşırtmıştı. Hatta, muharebeye girip-girmeme hususunda tereddütlü saatler geçirdi. Aslında Doria Venediklilere güvenmiyor, geri planda kalmayı tercih ediyordu. Venedikli amiral Capello daha istekli bir şekilde davranmaktaydı. Doria'nın tereddütünü görünce niçin saldırıya geçilmediğini sormuş, eğer ondan şüpheleniyorsa isteği gibi davranabileceğini, kendisinin saldırıya geçeceğini haykırmıştı[580]. İki taraf Ayamavra adasının batı kıyısının 3-4 mil açığında karşılaştılar. Osmanlı donanması, merkezde Barbaros Hayreddin Paşa, sağ tarafta Salih Reis, solda ise Seydi Ali Reis olmak üzere ay şeklinde tertibat aldı. Arkada Turgut Reis'in gönüllü gemileri, her iki yanda ihtiyat olarak bırakılmıştı. Müttefik donanması ise önde büyük, yelkenli kalyonlar, ikinci sırada, üç gurup hâlinde kürekli kadırgalar, bunun arkasında yine kürekli küçük gemiler ve çekdiriler sıralanmış olarak nizam almıştı. Andrea Doria ikinci saftaki kadırgaların merkezinde yer almakta olup öndeki ağır gemileri bir siper olarak kullanmak niyetinde idi.

[579] Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 381.

[580] Zinkeisen, II, s. 558.

Barbaros Hayreddin Paşa müttefik gemilerine rampa ederek göğüs göğüse bir mücadeleye girişmeyi, karşı tarafın kuvvetlerinin çokluğu sebebiyle uygun bulmadı ve onları uzaktan top atışı ile tâcize başladı. Osmanlı gemilerinin uzun menzilli topları müttefik gemilerinde derin yaralar açmaya başladı. Buna mukabil menzilleri daha kısa olan müttefik gemilerinin gülleleri, hedefe yetişememekteydi. Bunun üzerine Andrea Doria ve Venedik amirali Capello, ikinci hattaki kadırgaları yürüterek Osmanlı gemilerinin arkasına dolaşıp onları iki ateş arasında bırakmak istedi. Ama Osmanlı toplarının menziline girildiği için buna muvaffak olamadılar. Andrea Doria bu taktiği yeniden denedi. Ancak Barbaros Hayreddin Paşa onun taktiğini anladığı için tertibâtını buna göre almaktaydı. Andrea Doria Osmanlı gemilerini çevirmek isterken o da kendi gemilerini döndürüyor ve düşmanını yandan vuruyordu. Doria bu defa aksi bir manevra yapınca da mukabil olarak Osmanlı gemileri buna göre hareket ediyor, Doria'ya fırsat vermiyordu. Barbaros, Doria'nın öndeki gemileri siper alıp manevrada bulunması karşısında aldığı mukabil tedbirleri yeterli görmüyordu. Bu sebeple Doria'nın hiç beklemediği, ani bir hücuma karar verdi. Birden bire Doria'nın ön safındaki Venedik ve Papa'nın gemilerine taarruz edip hattı yardı ve kadırgalarla mücadeleye başladı. Osmanlı ihtiyat kuvvetleri de müttefik gemilerini yeniden çevirmekle uğraşıyordu.

Barbaros'un bu ani hücumu, Andrea Doria ve diğer kumandanlarını şaşırtmıştı. Bu yüzden müttefik donanmasına mensup gemiler birbirine girdiler. Hatta pek çoğu birbirine bindirerek yara almaktaydı. Diğer taraftan Osmanlı ihtiyat kuvvetlerinin çevirme hârekatı karşısında durumun nazikleştiğini anlayan Doria, geri çekilme emrini verdiyse de tam bu sırada başlayan fırtına, gemilerinin iyice birbirine girmesine sebep oldu. Fakat bu, ayrıca onların kurtuluşu da olacaktı. Zira rüzgârı arkasına alan müttefik donanmasına mensup yelkenli gemiler süratle harp mahallinden kaçmayı başardılar. Hatta sancak gemisinde bulunan Andrea Doria, fenerini bile söndürerek hızla gecenin karanlığında gözden kayboldu. Müttefik donanmasından kurtulabilenler doğru Kofu'ya geldiler[581]. Bir Osmanlı tarihçisi bu son durumu şöyle anlatır: "Kadırgalar dahi

Celalzâde'nin Osmanlı cihetinden olayı anlatımı, diğer Osmanlı kroniklerince esas alınmıştır: *Tabakat*, s. 442-447. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 616-617; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, haz. İ. Bostan, Ankara 2008, s. 93-94; *Mehmed b. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Tarih-i Âl-i Osman*ı, haz. A. Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 190-191. Biraz farklı

barçaların bir yanına dahi dolaştılar. İslam donanması geri önün aldılar. Kâfir kadırgaları geri barçaların bir yanına dahi dolaşdılar. Muhassal-ı kelâm değirmen katırı gibi kâfir kadırgalarını barçalarının etrafında döndürdüler, âhirü'l-emr gördüler ki dönmekle olmaz, barçalarını koyup fil-hâl kâfir kadırgaları kaçmaya başladılar"[582].

Kendisi de donanmada görev yapmış olan Lütfi Paşa ise ordugâha gelen haberciden nakille olayı anlatmakla yetinir ve zafer havasından çok sonucuna odaklanır, Barbaros'un adını bile zikretmeksizin "donanmada olan başbuğdan haber geldi" diyerek olayı anlatır, müttefik donanmasının çekildiğini, Korfu'ya gittiğini ama devamında Hersek sancağında Nova adlı hisarı sarıp ele geçirdiklerini söyler, bu durumdan Sultan Süleyman'ın "hayli bî-huzûr" olduğunu fakat "bî vakit olup kendisi Edirne'de kışlayıp donanmaya emretti kim İstanbul'a çıkıp her kişiye destur vereler" diye emrettiğini yazıp bu bahsi muhalif bir kalem olarak tamamlar[583]. Ayrıca batı kaynaklarında Doria ile Barbaros'un karşılıklı olarak doğrudan savaşa girmekte isteksiz oldukları, özellikle Doria'nın Venediklileri öne sürüp kendisini arka planda kalma arzusu, başarısızlığın faturasını da onlara kesme fikri öne çıkarılır. Öte yandan savaş öncesinde Barbaros ile Doria arasındaki gizli haberleşmeler, bu savaşın "danışıklı bir döğüşe" dönüşeceğinin belirtisi olarak yorumlanmıştır[584]. Üstelik V. Karl'ın ajanı Alarcon'un Barbaros'a yazdığı mektupta imparatorun Tunus'u ona veremeyeceği ama başka yerleri alabileceği, buna karşılık da Osmanlı hizmetinden çıkması ve Cezayir'e dönmesi talebi iletilmişti. Alarcon'un V. Karl'a 25 Eylül 1538 tarihli olarak bildirdiğine göre Barbaros eğer Venedik'e savaş açılırsa bütün kuvvetiyle ona yardım edeceği sözünü iletmişti. Karl da Barbaros ile temas kurma yolunda Doria ve Gonzaga'ya tam yetki vermişti. Bu bilgiler yukarıda sözü edilen Preveze savaşındaki gevşekliğin ana sebebi olarak bazı batılı tarihçilerce paylaşılır. Fakat bütün bunların doğruluk payı hayli düşüktür[585].

---

bir anlatım: Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 380-381 ve Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 294a-298a.

582 Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 381.

Tarih (Atik), s. 282. Bu duruma Bostan Çelebi de işaret eder: *Süleymannâme* (Viyana) 298b-299a.

Manfroni'nin kitabından yapılan tercüme: A.Büyüktuğru, "Preveze Muharebesine İlişkin Belgeler", *Belleten*, XLII/168 (1978), s. 629-665. Burada söz konusu yorumlarda Doria'yı suçlayıcı, açık bir İtalyan bakış açısı hâkimdir.

İlgili tartışmalar için bk. A. Büyüktuğrul, "Preveze Deniz Muharebesine İlişkin Gerçekler",

Böylece Barbaros Hayreddin Paşa'nın ustaca manevraları sonucu bu deniz muharebesi, Andrea Doria'nın akıbetin kötü olacağını hissederek alandan çekilmesiyle sona ermiş oluyordu. Barbaros'un uyguladığı bu yarma harekâtı da deniz savaşları tarihi için önemli bir taktik vasfı taşıyordu. Müttefik donanmasının 60 gemi kaybı olduğu ve 2775 askerinin esir düştüğü belirtilirse de batılı şahitlerin ifadeleri çok az kaybın söz konusu olduğu yönündedir. Buna mukabil Osmanlıların 800 asker kaybettikleri ama ciddi bir gemi kaybının olmadığı ileri sürülür. Gecenin karanlığından istifade ile kaçan gemileri takip etmeye gerek karanlık ve gerekse şiddetli fırtına mani olmuştu.

Buradaki savaş aslında tam bir taktik mücadelesi şeklinde vuku bulmuştu, taraflar büyük deniz savaşları gibi korkunç bir mücadele ve çarpışmaya tevessül etmemişlerdi. Bunda her iki donanmanın mahir iki denizcisinin pratik ve taktiğe dayalı uygulamaları etkili olmuşa benzemektedir. Her ikisi de muhtemel riskleri göz önüne alarak kendi güçlerini "ezdirmemeye" itina göstermişlerdi. Bu bakımdan dönemin kaynaklarında Doria'nın itham edildiği ve bu durumdan büyük rahatsızlık duyulduğu ifade edilir. Her ne olursa olsun Doria'nın filosu hızla çekildiği için bunu büyük bir zafer olarak Sultan Süleyman'a bildirmek gerekiyordu. Barbaros bu amaçla oğulluğu Hasan Ağa'yı esir düşen Hristiyan kaptanlardan ikisi ile birlikte padişahın katına göndermiş, yukarıda da temas edildiği gibi Boğdan seferinden dönmekte olan padişah bu haberi Yanbolu'da iken almıştı. Barbaros'un zafernâmesini ayakta dinledi ve zaferin derhal bütün vilayetlere tebşirini buyurdu. Ayrıca padişah Barbaros'un has gelirine yüklü bir ekleme yapılması (100 bin akçe) emrini verdi. Barbaros ise bu sırada 15-20 gün bu sularda kaldıktan sonra Kefalonya'yı yağma edip kışı geçirmek üzere Yunanistan sahillerinden İstanbul'a hareket etmişti. Bostan Çelebi'ye göre de Sultan Süleyman henüz Edirne'de iken onun huzuruna çıkarak büyük iltifatlarına mazhar olmuştu. Ondan hilat ve in'amlar alan Barbaros emir gereği hemen İstanbul'a dönerek donanmanın hazırlık işleriyle meşgul olmuştu[586].

Belleten, XXXVII/145 (1973), s. 77-78. Bunun amfibik bir savaş olduğu görüşü: J. F. Guilmartin, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Cambridge 2003, s. 60-69. Burada savaş biraz daha farklı anlatılır.

Süleymannâme (Viyana), 299b-300a.

Uzak Sulara Doğru: Hadım Süleyman Paşa'nın Hindistan Seferi

Sultan Süleyman için 1538 yılı üç büyük harekâtın gerçekleştiği bir zaman dilimini oluşturmuştu. Boğdan seferinden sonra İstanbul'a döndüğünde de Hindistan'a giden Osmanlı filosunun faaliyetleriyle ilgili raporları almıştı. O sıralarda Portekizliler Hindistan ticaretine esaslı bir darbe vurarak Akdeniz'e yönelen baharat ticaretini sekteye uğrattıkları gibi daha Memlükler zamanından beri de İslam'ın mukaddes yerlerine saldırılar düzenlemeye çalışmışlar, Kızıldenize girmişlerdi. İlk Portekizli gemicilerden Bartholemeu Dias, Afrika'nın güney ucundan dolaşmaya, yani Ümit burnu yolunu bulmaya muvaffak olmuş; onun gittiği yolu takip eden diğer bir Portekiz gemicisi Vasco da Gama da 1498 senesinde Hindistan kıyılarına varabilmişti. Burada, Portekizlileri böyle bir maceraya sürükleyen sebepler, şüphe yok ki iktisadi menfaatlerle doğrudan alakalıydı. Fakat buna manevi bir hava da verilmiyor değildi. Portekizliler aynı zamanda Haçlı fikriyatını bir ölçüde canlandırıyorlar, hatta uzun süredir Hristiyanların romantik beklentilerini karşılayacaklarını, bu manada da Doğu Hristiyanlığının efsanevi temsilcisi Preste Joao'yu bulacaklarını ilan ediyorlardı. Afrika'daki, "Guinea" altınına erişme arzusu da yine ön plandaydı. Tabii ki herşeyin başı baharat ticaretine hâkim olmak, zengin Hindistan'a ulaşmaktan geçiyordu. Hatta Vasco da Gama, 1489'da Hindistan'a vardığında, ağzından çıkan ilk söz, "Hristiyanları ve baharatı bulmaya geldik" olmuştu.

Böylece Asya'nın zenginliğine ortak olmak ve Hristiyanlığı yaymak amacıyla Hindistan sularına gelen Portekizliler, derhal Hint kıyılarını ellerine geçirmeye başlamışlar; bilhassa Vasco da Gama, 1502'deki ikinci seyahatinde bunu gerçekleştirmek için epeyi gayret sarfetmişti. Ondan sonra Hindistan'da Portekiz sömürgelerini tesis eden şahıs ise Alfenso d'Albuquerque olmuştur. Onun zamanında Portekizliler, Hint sahillerindeki Goa'yı ele geçirmişler, hattâ Kızıldeniz'den Endonezya'ya kadar uzanmışlardı. Portekizlilerin Hindistan'da yerleşmesi, Kızıldeniz'de ve Hint denizinde işleyen Memlük, Arap, Hint denizcileri için büyük bir tehlike teşkil ediyordu, aynı vaziyet bu kesimlerdeki Müslüman devletler için de söz konusuydu. Portekizlilerin askeri ve ticari kıymeti haiz mühim noktaları ele geçirmeleri, bunların her bakımdan sarsılmalarına yol açmaktaydı. Nitekim Portekizliler, Aden açıklarındaki Sukatra (Socotra) adasını ve Basra körfezinin mühim şehri Hürmüz'ü zaptederek,

Doğu mallarının Akdeniz'e nakledildiği noktalara hâkim olmuşlar ve böylece ticareti kendileri kontrol etme imkânına kavuşmuşlardı (1515).

Doğu ticaretinin Avrupa'ya uzanan kapıları mesabesinde olan ve Memlükler'in elinde bulunan limanlar, Aden-Cidde-Süveyş yolunun sonundaki İskenderiye ve Hürmüz-Basra yolunun ulaştığı Suriye sahillerindeki iskeleler, özellikle Trablusşam'dı. Hindistan'dan ve diğer Doğu memleketlerinden gelen mallar "Baharat yolu" diye de adlandırılan yollardan, bu limanlara gelir, oralardan Avrupa'ya nakledilirdi. Memlük Sultanlığı bu limanları kontrolünde bulundurmakla, gelen malların transit vergisinden büyük kazançlar sağlıyordu. Aynı durum Arap tüccarlar için de geçerliydi. Fakat şimdi bunun sonu gelmişe benziyordu. Portekizlilerin bu limanlara açılan yollardaki stratejik yerleri ellerine geçirmeleri Memlükleri ekonomik anlamda zorlamaya başlamıştı[587].

Memlükler Portekizlilere karşı mücadele etmeyi denedilerse de bunu etkili şekilde sürdüremediler. Memlük sultanı Kansav Gavri, Osmanlı padişahı II. Bayezid'e müracaatla, ondan şöhretleri bütün Akdeniz'e yayılmış olan Anadolu levendlerini, Memlük sultanlığının yardımına göndermesini istemiş ve kereste, demir, halat gibi gemi inşaat malzemeleri ile top, barut gibi ateşli silahlar talep etmişti. II. Bayezid bunu müsait karşılayarak bir yardım kafilesini derhal yola çıkarmıştı. Memlük tarihçisi İbn Iyas, Selman Reis idaresindeki 1000 Türk denizcisi hakkında bu münasebetle kıymetli malumat vermektedir. Selman Reis, Cidde beyi Hüseyin Bey ile 20 gemiden müteşekkil bir filo teşkil etmeye muvaffak olmuştu. 1515'te bu filo ile Portekizlilere karşı sefere çıkan Selman Reis ve Hüseyin Bey mağlup olmuşlar; ancak yine de yılmayarak ertesi sene 22 gemi ve 2 kalyon ile tekrar hareket ederek Aden taraflarına gitmişlerdi. Bu seferde dahi başarılı olamayan Selman Reis yaralı olarak Cidde'ye döndüğü bir sırada Mısır'ın Sultan Selim tarafından fethedildiği haberini almıştı[588].

Sultan Selim, Mısır'ı zaptının akabinde Mekke emiri tarafından gönderilen şehrin anahtarlarını almış ve mukabil olarak emire bir ferman ile he-

Portekiz gücünün mahiyeti ve idealleri hakkında artık klasikleşmiş olan C. R. Boxer'in kitabı gösterilebilir: *The Portuquese Seaborne Empire 1415-1825*, London 1969. Ayrıca Asya'daki etkileri için bk. S. Subrahmanyam, *The Portuquese Empire in Asia 1500-1700*, London 1993.

588 Selman Reis'in faaliyetleri, yazmış olduğu raporlarda açık şekilde görülür. Bütün bu konularla alakalı olarak bk. S. Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar: Osmanlı ve Portekiz*, İstanbul 2013.

diyeler göndermişti. Aynı zamanda haksız mal topladığı iddia edilen Cidde beyi Hüseyin Bey'in katlini emretmişti. Ayrıca burada bulunan Selman Reis'i de yanına çağırmıştı. Selman Reis ise adamını Selim'e gönderip şimdilik buradan ayrılamamasının sebeplerini izah eden bir de ariza sunmuştu. Bu raporda Cidde'de kuldan, leventten ve Mağribliden 600 denizci olduğu; Yemen taraflarından gelen haberlere göre, Portekizlilerin Bâbü'l-Mendeb'e 45 gemi ile gelip kale inşasına başladıkları; 25 Mart 1517'de 30 parça gemi ile Portekiz donanmasının Cidde iskelesine geldiği; burada bulunan 6 kadırga, 2 kayık ve 4 gemiyi yaktıkları ve fakat bunların karaya asker çıkarmasına fırsat verilmeyip top ateşi ile kovuldukları anlatılmaktaydı[589]. Selman Reis, Portekizlilerin Aden hâkimi tarafından Cidde'nin boş olduğu yolundaki telkinleri ile buraya geldiklerini yazmaktadır ki, bundan da Portekizlilerin Kızıldeniz'de tutunmak için bir üs teminine çalıştıkları düşünülebilir. Ayrıca bu karşılaşma "uzak denizlerdeki" Osmanlı-Portekiz mücadelesinin başlangıcını teşkil etmiştir.

Selman Reis daha sonra, Mısır'a giderek Sultan Selim'in huzuruna çıkmış, buradan da İstanbul'a dönmüştü. Kısa bir müddet sonra ise Ahmed Paşa'nın valiliği sırasında yeniden Mısır'a gelmiş ve Yemen'de Osmanlı hâkimiyetini yerleştirmeye çalışmıştı. Ahmed Paşa'nın isyanı ve Sadrıazam İbrahim Paşa'nın bu sebeple Mısır'a gelmesi üzerine onun yanına gitmiş; Sadrıazama Yemen ahvâli hakkında bilgi vermişti. 1525 senesinde de Süveyş'te yeni Cidde beyi olan Hüseyin Bey tarafından hazırlanan 20 kadırgadan müteşekkil bir filo ile Aden taraflarına gitmiş ve Kızıldeniz'deki limanlarla, Portekizlilerin Hindistan'daki kalelerinin, Sumatra, Malaka gibi yerlerin ticari durumlarını belirten bir layiha/rapor kaleme almıştı[590]. Bu rapor Osmanlıların Kızıldeniz, Habeşistan ve Hint denizi meseleleri ile ciddi bir şekilde meşgul olmaya kararlı olduklarını göstermektedir. Selman Reis komutasındaki donanmanın yukarıda da işaret edildiği gibi Aden'e gitmesi, Osmanlı filosunun ilk defa Hint denizine çıkmış olması bakımından büyük önem taşır.

Böylece Osmanlılar Mısır'ı aldıktan sonra yavaş yavaş Kızıldeniz ve Hint denizinde faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Memlükler yerine onlardan daha kuvvetli Osmanlıları karşılarında bulan ve baharat ticaretinin mü-

[589] Ş. Tekindağ, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 9, (1968), s. 77-80. Keza Y. Mughul, *Kanuni Devri,* Ankara 1987, s. 78-84.

[590] Muhtelif defalar yayınlanan bu belge için bk. S. Özbaran, *Osmanlı ve Portekiz,* s. 52-58.

him güzergâhlarından olan Kızıldeniz'de ticaret merkezi kurmaya çalışan Portekizlilerin bu teşebbüsleri giderek aksamaya başladı. Bu da onların Doğu ticaretini tam manasiyle ele geçiremediklerinin göstergesiydi. Aslında Osmanlı idaresi Mısır'da yerleşmeye başladığı sırada, Portekizliler, Hint Okyanusunu ve Atlantik'i dolayısıyla Akdeniz'i birbirine bağlamış durumdaydılar. Yine de sürekli kontrollerine rağmen Müslüman tüccarlar zaman zaman Hindistan-Kızıldeniz yoluyla mal getirmeye çalışıyorlardı. Kızıldeniz önlerindeki Portekiz ablukası sebebiyle Mısır'da İskenderiye şehri ve Kahire ile Beyrut limanlarında baharat fiyatları gittikçe yükselmeye başlamıştı. Nitekim 1518'de Kahire'ye gelen bir kervan çok az baharat getirebilmişti.

Mısır'ın fethini müteakip burayı ziyaret eden meşhur seyyah Afrikalı Leo, Mısır'da hiçbir ticari faaliyetin yapılmadığını, bunun da sebebinin Portekizlilerin baharat ve diğer emtiayı Ümit burnu yoluyla taşımaları olduğunu yazmaktadır. Artık Memlük idaresinin yerini alan Osmanlıların bu duruma müdahale etmeleri kaçınılmaz hale gelmişti. Mısır irsaliyesi yani yıllık olarak toplanan nakdi ve aynı zamanda baharat, şeker, pirinç vs gibi malları da ihtiva eden ayni vergi gelirleri doğrudan saraya iç hazineye intikal ediyordu ve paha biçilmez derecede önemliydi. Bu gelir kalemleri içinde Hint ticareti emtiası ve baharat tabii ki ön plandaydı. Hint yolunu emniyet altına alıp Mısır'daki ticari faaliyeti canlandırmak, askeri tedbirlere eskiden olduğundan daha çok ihtiyaç hissettirmeye başlamıştı. Portekiz baskısının kırılması için Süveyş'te güçlü bir donanmanın mevcudiyeti bu anlamda vazgeçilmez bir konumdaydı. Nitekim Mısır'a gelen Sadrazam İbrahim Paşa, Süveyş limanı merkez olmak üzere Mısır/Süveyş kaptanlığını iyice takviye etmişti (1525). Akdeniz limanlarına, baharat ticaretinin eski canlılığını kazandırmak gereklilik haline gelmişti. İbrahim Paşa, Şam valisi Hadım Süleyman Paşa'yı Mısır beylerbeyliğine tayin ettirerek yeni bir devri açmış oldu.

Süleyman Paşa, göreve geldikten sonra yetkisi altındaki beylerbeyliğin işlerini düzene koymakla işe başladı. Önündeki en önemli konulardan biri Kızıldeniz'in tehlikelerden korunması ve İslam'ın mukaddes yerlerine vaki olabilecek Hristiyan tehdidinin tamamen bertaraf edilmesiydi. Sultan Süleyman'ın şahsen bu konuda nasıl bir fikriyat içinde bulunduğunu ortaya koyacak açık bilgiler yoktur, fakat muhtemelen gelen haberleri yakından takip ediyor, Hint sularındaki durum hakkında bilgilendiriliyordu. Mesela Gücerat

hâkimi olup Portekizliler karşısında güç duruma düşen, daha sonra da yaptığı mücadele sırasında hayatını kaybeden Bahadır Şah'ın elçisini kabul etmiş, mektubunu almış ve durum hakkında bilgilendirilmişti (1536). Bunun üzerine Hüsrev Paşa'ya talimat göndererek Bahadır Şah'ın Mekke'de emanet koyduğu altınları almasını istemişti. Daha sonra da Süleyman Paşa'ya: "Mısır'a varıp Bahadır Han'a muavenet eylemek ecliyçün gemileri gereği gibi ma'mûr ve hazır ve müheyya edip kapıma arz edesin ki sonra emrim ne üzere câri olursa anınla amel edesin" diye emir yollayıp Hint seferinin önünü açmıştı[591]. Bostan Çelebi de Bahadır Han'ın hazinesini kaçırıp Haremeyn'e gönderdiğini, Portekizlilerle mücadelede hayatını kaybettiğini, varisi kalmadığı için buradaki hazinesini Süleyman Paşa'nın İstanbul'a sevkettiğini, altın ve filori dolu 300 demir sandığın geldiğini ve tartılıp sayılarak hazineye konduğunu yazar[592].

Süleyman Paşa'ya ilk tayini sırasında verilen talimat bu kesimi koruma altına alacak ve gelebilecek tehditleri önleyecek kuvvetli bir donanmanın tesisi yönündeydi. Böylece Süveyş'te yeni gemilerin inşa hamlesi başlatıldı. Ayrıca gerekli malzemelerin Mısır'a ulaştırılması için acil kararlar alındı; teçhiz edilen 20 gemiye toplar yüklenip sevkedildi. Malzemeler Mısır'a varınca da burada muhtelif büyüklükte 76 parça gemi yapıldı ve toplarla takviye olundu. Fakat Sultan Süleyman'ın Bağdad'a hareketi sırasında Süleyman Paşa başka bir göreve tayin edilmiş, yerine Hüsrev Paşa getirilmişti. Bu da yapılması muhtemel seferin bir müddet ertelenmesine sebep oldu. Hindistan'daki Gücerat ve Kaliküt gibi Müslüman hükümetlerin Portekizlilere karşı Osmanlılardan yardım talepleri geliyordu[593]. Irakeyn seferi sırasında Bağdad'ın ilhakının ardından Sultan Süleyman, Hadım Süleyman Paşa'yı ikinci kez Mısır valiliğine getirdi. Süleyman Paşa, Mısır'a gelir gelmez ilk iş olarak sefer hazırlıklarını tamamlamaya çalıştı. Süveyş tersanesinde Cenovalı gemi inşaat mühendisleri nezaretinde yaptırdığı donanma ile Gücerat üzerine hareket etti. Bostan Çelebi, donanmanın mavna ve kalyon denilen büyük gemilerle kadırgalardan oluştuğunu bildirir[594]. 22 Haziran 1538'de donanma Kızıldeniz'e açılır-

Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 277.

Süleymannâme (Viyana), 278a.

Özellikle Gücerat hâkimi Bahadır Şah'ın Portekizlilerle olan ilişkilerindeki bozulma ve onun Osmanlı sultanıyla olan yazışmaları konusunda bk. Y. Mughul, *Kanuni Devri*, s. 125-136.

Süleymannâme (Viyana), 283a.

ken Sultan Süleyman Boğdan seferine çıkıyor, Barbaros Hayreddin Paşa da Preveze'ye hareket ediyordu. Bu hâl Osmanlı Devleti'nin o sıradaki kudret ve ihtişamının ilginç bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir.

Hadım Süleyman Paşa idaresindeki Osmanlı donanması 49 büyük, yedi küçük kadırga, bir karak ile altı pergente tipi gemiden oluşuyordu. Bunlara 30 gemi daha katılacaktı. Böylece sayı 90 civarına ulaşmıştı. Bir başka kaynak gemi sayısını 15 baştarda (33 sıralı), 25 kadırga (30 sıralı), 10 küçük boy kadırga, dört küçük gemi, çifte yelkenli altı gemi, dört erzak ve sekiz yük gemisinden ibaret 72 parça olarak gösterir. Kuvvet olarak da gemilerde, 1500 yeniçeri, 2000 okçu, 500 Memlük ve Anadolu ile Akdeniz sahillerinden toplanmış 3000 kişi bulunuyordu. Keza bunlara kalabalık sayıda teknik sınıf eşlik ediyordu. Gemilerde kale dövmekte kullanılacak iri toplar da mevcuttu[595]. Hadım Süleyman Paşa, Aden limanı önlerine geldi. Stratejik bakımdan önemli bir mevkiye sahip olan Aden, Tâhirîler'den Amr bin Davud'un hâkimiyetindeydi. Yemen'e hükmeden Zeydî ailesinden İmam Şerefüddin ile arasındaki geçimsizlik yüzünden Amr bin Davud, Süleyman Paşa'dan yardım istemişti. Ona yardım talebini Kameran adasına geldiğinde öğrenen Süleyman Paşa bir şey söylemeden, 27 Temmuz 1538'de Aden önlerine gelmişti. Süleyman Paşa, Aden hâkimini hile ile ele geçirip onu gemi direğine asmak suretiyle idam etmiş ve şehri böylece Osmanlı hâkimiyetine almıştı. Süleyman Paşa, buraya Behram Bey adlı birini sancakbeyi olarak tayin etti; maiyetinde de 500 asker, 20 topçu neferi bıraktı[596]. Bu şekilde birkaç sene sonra Osmanlıların elinden çıkıp 1568'de tekrar ele geçirilecek olan bu çok önemli ticaret merkezi, Osmanlı idaresiyle tanışmış oldu!

Akdeniz şartlarına göre hazırlanmış ve yelkenli gemilerden ziyade, kürekli gemilerden teşekkül eden Osmanlı donanması, Aden'den hareket ettikten 19 gün sonra Hindistan sahillerine vardı. Bu yolculuk sırasında, gemiciler alışık olmadıkları Muson rüzgârlarından büyük sıkıntı çektiler. Hindistan'da ilk olarak Gokala ve Kat kalelerine hücum edilerek buralar ele geçirildikten sonra Diu'ya hareket edildi. Bu esnada Gücerat tahtında Mahmud Şah bulunmaktaydı. Mahmud Şah Osmanlılara yardıma pek hevesli değildi, ülkesinin elinden çıkacağı endişesine kapılmış görünüyordu. Onun davranışları selefi

S. Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 134.

[596] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 310b-312a.

Bahadır'ın yardım istekleriyle tamamen tezat teşkil ediyordu. Zira Süleyman Paşa Gücerat hâkimi olup daha sonra öldürülmüş olan Bahadır Şah'ın yardım istekleri ile Diu'ya gelmişti. Diu, Portekizliler tarafından tahkim edilmiş olup onların bu kıt'adaki en büyük ve müstahkem kalesi idi. Eylül'ün ilk günlerinde karaya asker çıkaran Süleyman Paşa kalenin muhasarasına başladı. Yerlilerin de kendisini geniş ölçüde destekleyeceğini ümit ediyor ve kaleyi onların yardımı ile kolayca alacağını sanıyordu. Fakat durum beklediği gibi olmadı:

Karadan ve denizden sıkıştırılan Diu, toplarla dövülmeye başlanmıştı. Burayı Antonio de Sylveira adındaki bir Portekizli müdafaa etmekteydi. 20 gün süren kuşatma sırasında Diu kalesi istihkâmları, Osmanlı topları önünde tahrip olup yıkılmaya başlamış; fakat müdafiler canla-başla savunmaya devam etmişlerdi. Dış kaledeki muhafızlar artık dayanamayacaklarını anlayıp iç kaleye çekildikleri bir sırada birden Süleyman Paşa'nın acele ile yükleme ameliyesine başlayıp topları dahi karada bırakarak denize açıldığını gördüler. Kuşatmanın kaldırılışı Aden emirinin katlini göz önünde tutan Mahmud'un, Osmanlılar tarafından istenilen yiyecek ve diğer malzemeleri göndermemesinden ve ayrıca bu sırada Portekiz donanmasının gelmekte olduğunun öğrenilmesinden dolayı olmuştu. Keza bu hususta bazı tarihçiler Mahmud'un bir hilesinden de söz ederler: Buna göre Diu'ya yardıma gelen bir Portekiz donanması yoktu. Gücerat hükümdarı Mahmud Portekizlilere izâfe edilen ve Portekiz donanmasının hareketi hakkında malumatı havi olan bir sahte mektubu casuslar tarafından yakalanmış süsüyle Süleyman Paşa'nın eline geçirtmişti[597].

Hadım Süleyman Paşa gemilere taşıyamadığı topları Selman Reis'in adamlarından Mustafa Bey ile Hindistan'dan gelen ve kendisine Hüdavend unvanıyla valilik verilmiş olan Hoca Sefer'e teslim etti. Süleyman Paşa Aden'e geldiğinde 6 Aralık 1538'de Mahmud Şah'ın vezirine mektup yollayarak gereken desteği alamamaktan şikâyetçi olmuş, kendisine ayrıca kış boyu kalabileceği emniyetli bir liman ayarlanmadığından bahsetmiş, bu yüzden döndüğünü açıklamıştı[598]. Bunu yazarken aynı zamanda vezire: "İntikam almak için tekrar

Diu kuşatmasındaki başarısızlığın sebepleri ile ilgili geniş bilgi: Y. Mughul, *Kanuni Devri*, s. 178-182. Ayrıca sefer için bk. Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", *OTAM*, 23 (2008), s. 195-239.

[598] Keza Şihr beyinin İstanbul'a yolladığı mektupta da seferdeki başarısızlıkta "ehl-i Hind'in gönüllerinin kâfirle bir olduğu, askerin ifsadına kastettikleri, bu durumda Allah'ın vezire

döneceğim. Eğer uykuda iseniz uyanınız, zira düşmanınızın kim olduğunu bilmiyorsunuz" diye tarihi bir ifadede bulunmuştu[599]. Donanma Diu'dan dönüşte Aden civarındaki Şihr iskelesine uğradı. Şehrin idarecisi Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Böylece Süleyman Paşa'nın Hint seferi dönüşünde Yemen'in ahvaline de bir çeki-düzen vermek istediği anlaşılmaktadır.

Mısır'ın fethinden sonra Yemen'de de bilhassa Zebid taraflarında, Sultan Selim adına hutbe okunarak, Osmanlı idaresi tanınmıştı. Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Barsbay'ın ölümü üzerine Zebid'e Çerkez Hüseyin Bey adlı biri idareci oldu. I. Selim'in ölümü sırasında, bu bölgeyi ele geçiren İskender Bey, Osmanlılardan yüz çevirmişti. Buna rağmen üzerine gidilmek için bir teşebbüs icra olunmamıştı. Bir müddet sonra bu şahıs Nâhuda Ahmed tarafından öldürülmüştü. Hadım Süleyman Paşa, Moka'ya vardığı bir sırada Nâhuda, Zebid hâkimi olarak bulunuyordu. Hadım Süleyman Paşa, Moha önüne gelir gelmez, Nâhuda Ahmed'i gemisine dâvet etti. Ancak Nâhuda bu davete icabet etmedi. Bunun üzerine Süleyman Paşa yine güler yüzlü muamele ile kethüdası Süleyman'ı onun yanına gönderdi. Süleyman Ağa, Nâhuda Ahmed'e verilmek üzere sancak ve beylerbeylik beratını da getirmişti. Ancak yanında kalabalık bir maiyeti vardı, bunlardan bir bölümü fedai idi, herhangi bir ters durum veya itaatsizlik halinde Nâhuda'yı öldürme emri almışlardı. Fakat Nâhuda Ahmed bunlara karşı kurnazca davrandı, daveti reddettiyse de kendisine yapılan tevcihatı kabul eder göründü. Hatta kendisiyle yıllık vergi vermek şartı ile bir anlaşma da yapılmıştı.

Süleyman Ağa geriye dönerken Nâhuda Ahmed, Süleyman Paşa Yemen'den ayrılır ayrılmaz, anlaşmayı bozup Aden'i ele geçireceğini, kılıçla aldığı yerleri anlaşma ile değil kılıçla vereceğini söyledi. Bunun üzerine Süleyman Paşa Kameran adasına gelerek top arabaları yaptırttı, ardından Salif iskelesine asker çıkarttı. O civarın hâkimi olan Kâşif Sinan da Osmanlılara katıldı ve onlara binek ve yük hayvan tedarikinde bulundu. Bunlar beraberce Nâhuda'nın karşısına çıktılar. Nâhuda kumandanlarından Veli Bey'in kendi aleyhine dönmesi üzerine, çarpışmayarak geri Zebid'e çekildi. Zaten Süleyman Paşa da onun

ilham edip askeri orada durdurmamaya karar verdiği ve Hind vilayetinden ayrıldığı" vurgulanır: TSMA, nr. E. 760/19 [6704/1]; F. Kurtoğlu, "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektubları ve Belgrad'ın Muhasara Planı", *Belleten*, IV/13 (1940), s. 60-70.

[599] Y. Mughul, *Kanuni Devri*, s. 196; S. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 135.

adamlarından bir kısmını elde etmişti. Nâhuda gittikçe zayıf düştü. Bunun üzerine Süleyman Paşa'nın müsait şartları ihtiva eden teslim ve itaat teklifini kabul etti. Süleyman Paşa'nın bu şekilde kolayca Zebid'e girince ilk işi Nâhuda Ahmed'i idam ettirmek oldu. Sonra da durumu ve vuku bulan hadisatı Sultan Süleyman'a ayrıntılı bir raporla bildirdi[600]. Zebid bölgesinin idaresine Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Gazze beyi Mustafa'yı tayin etti. Daha sonra Mekke'ye gelen Süleyman Paşa oradan Mısır'a gitmiş ve bir müddet sonra İstanbul'a çağrılarak kubbe altı vezirleri zümresine dâhil olmuştur.

Portekizliler nezdinde büyük korku yaratan Hint seferinden aslında umulan fayda elde edilememişti. Ancak Osmanlılar Aden ve Zebid'de tesis etmiş oldukları üsler vasıtasiyle güney ticaretini Portekizliler aleyhinde olmak üzere kontrol edebilirlerdi. Ayrıca Hint seferi sırasında, Mısır'ın güneyinde bulunan ve Osmanlı müelliflerince Habeşistan olarak tavsif edilen bölgede bazı kaleler de elde edilmişti. Hadım Süleyman Paşa, bu yerlere Özdemir Bey'i tayin etmiş; Özdemir Bey de İbrim, Derr, Say kalelerini Funç hükumetinin elinden almış ve Sevakin'e girmişti. Böylece, Habeş krallığı ile sınırdaş olan Osmanlılar, Kızıldeniz'deki, Habeşistan'a ait kısım hâriç, Babü-l-Mendeb'e kadar denizin iki tarafına hâkim olarak Doğu ticareti için Portekizlilerle yeni bir mücadele ve nüfuz sahası açmışlardı.

[600] Bu hadise ayrıntılı şekilde Süleyman Paşa'nın ilgili raporundan öğrenilmektedir: TSMA, nr. E. 9663'ten F. Kurtoğlu, "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları", s. 71-75; Y. Mughul, *Kanuni Devri*, s. 197-200. Osmanlı kaynaklarında da bu hususta bazı bilgiler vardır: Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 313b-314b; Peçuylu, *Tarih*, I, s. 223-224

YEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MACARİSTANI'NIN DOĞUŞU VE BATI'DA YENİ SİYASİ MESELELER

"Mezkûr krallar memleketlerine kaniler olmayıp Üngürüs'e tama'ları ecilden dâima makhûrdurlar"[601]

Osmanlı Macaristan'ın Doğuşu Öncesi Payitahtta Siyaset ve Şenlik

Celalzâde yeniden Macaristan problemine dönüşü aksettiren yeni mücadelenin sayfalarını aralarken Habsburg imparatorunun ve kardeşi Ferdinand'ın Macaristan üzerindeki inatçı ısrarlarını bu cümlelerle açıklamayı tercih ederek olayların tafsilatına girişir. Gerçekten de Macaristan konusu, aradaki pamuk ipliğine bağlı ateşkesi, tamamıyla ortadan kaldıracak gelişmeleri daha ilk yıllarda geçersiz kılmıştı. 1537 ve 1538 seferleri sırasında Habsburg-Osmanlı sınır hatlarındaki karşılıklı savaş ortamı neredeyse hiç dinmemişti. Zapolya'nın durumu hakkında devamlı şekilde merkeze istihbari bilgiler akıyordu. Sultan Süleyman bu günlerde Macar meselesinin yeni bir askeri harekâtın kapılarını aralayacağının muhtemelen farkındaydı. Nitekim çok geçmeden düşündüğü gibi Zapolya'nın ansızın ölümüyle ortalık tekrar karışacaktı.

Aslında Sultan Süleyman üst üste çıktığı Korfu ve Boğdan seferlerinden döndükten sonra hızlı seferlerine biraz ara vermeyi tercih etti. Artık yaşı da kırkı geçmişti. Boğdan'daki başarının ardından iki büyük deniz harekâtından dolayı aldığı haberler onu tatmin etmiş gözükmekteydi. Fakat Venedikliler ile savaş hali devam ediyor, sınır bölgesinde ve Bosna'da bazı olaylar vuku buluyordu. Venediklilerin bu bölgedeki askeri hareketliliği üzerine, Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey, onlara ait olan ve Zadar'ın batısında yer alan Nin kalesini

[601] Celalzâde, *Tabakat*, s. 465.

zabtetmiş, Zadar kalesinin etrafına asker yerleştirip kimseyi dışarı çıkartmamış, ele geçirdiği atlı askerlere kumandanlık eden birini İstanbul'a yollamış, buna mukabil olarak Venediklilerin Klis kalesine yönelik saldırısı önlenmişti. Hatta Gradişka taraflarında iken Venediklilerin 10 bin piyade ve 2000 süvari ile Nadin kalesine yaptıkları akını haber alınca hemen o tarafa yönelip onları geri çekilmeye mecbur bırakmıştı.

Bu haberler İstanbul'a geldiğinde memnuniyetle karşılanmıştı[602]. Ancak bir müddet sonra, Dalmaçya'da, Kataro körfezinin kuzey kıyısında olup Hersek sancağına tabi Kastelnova (Nova kalesi), Preveze'nin acısını çıkartmak isteyen Andrea Doria'nın saldırısına uğradı. Barbaros'un Yunan sularından uzaklaştığını duyan Andrea Doria, Preveze karşılaşmasından bir ay kadar sonra Kastelnova'ya varıp burayı kuşattı. Karaya asker çıkartarak, şehri top ateşine tuttu. Kale muhafızları canla-başla savunma yapıp birkaç kere huruç hareketlerinde bulundukları sırada kuvvetlerinin çoğunun maktul düşmesi ve sayılarının azalması üzerine teslim oldular. Andrea Doria buraya 6000 muhafız yerleştirdi. Burayı geri almak isteyen Hersek sancağı beyi Bâli Bey'in gayretleri de bir netice vermedi. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Kastelnova'nın kurtarılma işini Barbaros Hayreddin Paşa'ya verdi. Hayreddin Paşa 150 parça gemi ile Kastelnova önüne vardığında Hüsrev Paşa da kuvvetleriyle ulaşmış bulunuyordu. Karadan ve denizden 20 gün müddetle muhasara edilen kale nihayet top ateşi ile açılan gediklerden askerin içeri dalmasıyla ele geçirildi (9 Rebiülahır 946/24 Ağustos 1539)[603]. Esir alınan kalenin İspanyol kumandanı Don Francesco Sarmiente zincire vurulup İstanbul'a sevkedildi[604]. Osmanlı donanması hemen ardından Kotor önlerine geldi, ahalisi itaat arzetti, üç gün burada kaldıktan sonra Avlonya iskelesine demir attı. Barbaros bir esirden Doria'nın 40 parça gemiyle Pulya tarafında olduğu haberini alınca derhal onun üzerine yürüdü. Doria'nın filosu geri çekildi. Barbaros ise gemileriyle Preveze limanına girdi. Bir ay burada kalıp Sultan Süleyman'a haberci yolladı, alınan izin üzerine de 946 Şabanı'nda (Aralık 1539) İstanbul'a döndü[605].

[602] Celalzâde, *Tabakat*, s. 447-452.

[603] Ayrıntılar: Celalzâde, *Tabakat*, s. 452-455; 457-459; Bostan Çelebi 6 Rebiülahır/21 Ağustos tarihini verir: *Süleymannâme* (Viyana), 306a.

[604] Zinkeisen, II, s. 566-567.

[605] Bostan Çelebi, *Süleymannâme* (Viyana), 307a.

Bu arada Venediklilerle olan mücadeleler bir anlaşma ile nihayetlenecek gibi görünüyordu. Venedikliler Osmanlıların Kastelnova'yı geri almak üzere teşebbüsleri sırasında sulh ve umumi bir mütareke yapmak üzere harekete geçtiler. Çünkü imparatorla mevcut olan ittifak, Venedik'in menfaatlerine uygun düşmüyordu. Ayrıca Venedik bu ittifaka dâhil olarak giriştiği harekâtlarda çok zarara uğramıştı: Ege adalarından pek çoğunu kaybettiği gibi Girit için de tehlikeli bir durum baş göstermişti. Bu vaziyet karşısında Venedik Senatosu, Türklerle anlaşmak yoluna gitti. Bu mevzuda padişah ve devlet erkânının niyetlerini öğrenmek ve bir anlaşma yapılıp-yapılmayacağını araştırmak üzere bir ajanı gizlice İstanbul'a gönderdi. Bunun müspet cevapla dönmesi üzerine, Venedikliler, resmen Tomaso Contarini'yi bu işle memur ettiler. Sultan Süleyman daha önceden de tanıdığı bu zatı iyi karşılamadı. Elçi Venedik'ten alınan yerlerin iadesini talep ediyordu. Fakat Venedik'in imparatorla olan anlaşması Osmanlı kurmaylarını çok kızdırmıştı, o kadar ki buraların iadesi yerine tam aksine İstanbul'dan Venedik'e kadar sahil kesimindeki bütün Venedik şehirlerini istemişlerdi. Savaş Venedik yüzünden çıktığı için tazminat talebi de bunu izlemişti. O sırada sadaret makamında olan Sadrazam Lütfi Paşa, elçiye anlaşma yapılmasının, geniş selâhiyete sahip olmakla mümkün olabileceğini söyleyerek Venedik'e dönmesini, şehzadelerin sünnet düğününde bulunmak üzere bilahire İstanbul'a gelmesini tavsiye etmişti[606].

Venedikliler ise V. Karl ile Fransa kralının bir müzakere akdi kararları ve Avrupa'nın siyasi vaziyeti karşısında, padişahla barışmanın tek çare olduğunu anlamışlardı ve ne pahasına olursa olsun barışı elde etme niyetindeydiler. Bunun için 1540'da Aloise/Luigi Badoero'yu padişah nezdinde müzakerelere devam etmek üzere İstanbul'a yolladılar. Senato, Badoero'ya her şeyin aradaki düşmanlığın başlamadan önceki duruma getirilmesini teklif etme selâhiyetini vermiş, ayrıca sefer masrafı olarak tazminat adıyla 300 bin duka altın ödemeyi kabule yetkili kılmıştı. Ancak elçi, Mora'daki iki kaleyi, yani Monemvasia/Benefşe ve Napoli di Romania/Anabolu'yu terke asla yanaşmayacaktı. Bununla birlikte Venedik'in Onlar Meclisi ise icabı hâlinde elçinin bundan daha fazla selâhiyete sahip bulunmasına taraftar olup hatta eğer bu iki kale barışa engel olursa, bunları terk etmeye yetkili olduğuna dair ona gizli bir de talimat vermişti. Bu talimat, bir süre Fransız kralının hizmetinde bulunmuş elçilik kâtibi

[606] Zinkeisen, II, s. 567-568.

tarafından (Agostino Abbondino, Giovanni Valier, Moffuo Lion ve Almoro Dolfin'in ortaklaşa düzenledikleri komplonun bir parçası olarak) Venedik'in Fransa elçisi Guillaume Pellicier'e (ö. 1568) bildirilmiş, o da aldığı bu bilgiyi vezirlere yetiştirmişti. Yani daha elçi İstanbul'a vusul bulmadan Osmanlı tarafı bu bilgiyle mücehhez durumdaydı. Bu sebeple vezirler, kabul sırasında, elçiyi iyice sıkıştırmışlar, elçi de aldığı bu son talimatı uygulamaya mecbur olmuştu.

Netice olarak 3 ay kadar süren müzakerelerden sonra 25 Cemaziyelevvel 947'de (27 Eylül 1540) barış akdi gerçekleşti, beş gün sonra da ahitnâme metni yazıya geçirildi[607]. Bu antlaşmaya göre: Mora'daki, Monemvasia ve Napoli di Romania Osmanlılara terk edilecekti. Osmanlılar, Dalmaçya sahillerindeki, Urana ile Nadin'i ve Barbaros'un ele geçirdiği Ege adalarından Patmos, Scyros (İşkiri), Stampalia (İstampolya), Egine, Nios (İos), Antiparos, Paros (Para) gibi adaları geri vermeyeceklerdi. Venedikliler harp masrafı olarak 300 bin altın vermeyi kabul ediyorlardı. Aslında Venedikliler Osmanlılarla barış uğruna büyük fedakârlıklarda bulunuyorlardı. Antlaşma gereği 21 ve 23 Kasımda Venedik Devletinin sivil memuru (Proveditore) Alessandro Contarini Anabolu ve Menevşe'yi Osmanlılara resmen teslim etmişti[608]. Antlaşma 1541'de iki taraf arasında resmen tasdik olundu. Bu durum Dalmaçya sınırlarındaki belirsizliklerden kaynaklanmıştı. 1540 antlaşması akd edilir edilmez savaş sebebiyle gözetim altında tutulan tüccarlar ile İstanbul, Şam, Trablus ve diğer yerlerdeki balyosların serbest bırakılma emri yollanmıştı[609].

Bu arada Sultan Süleyman, Veziriazam Ayas Paşa'nın vefatı üzerine bu makama kız kardeşiyle evli Lütfi Paşa'yı getirmişti (26 Safer 946/13 Temmuz 1539). Ayas Paşa binecek at bulunamayacak ölçüde hayli fazla kiloları ve geniş haremiyle tanınan iş bilir bir idareci idi. Vefatı aslında çok büyük kayıp olma-

[607] BA, A.RSK, nr. 1452/A, s. 11: Bu ruus kaydında Divânın akdedildiği 25 Cemaziyelevvel 947 Pazartesi günü kaydının altında: "Mîzân Eylülün ki Sebtoros derler 27. günüydü Venedikliyle ahd bugün mukarrer kılındı" ifadesi bulunur. Antlaşma maddelerini ihtiva eden ahitnâmenin tarihi ise 1 Cumadelahıre/3 Ekim 1540'tır. Ahitnâmede 2 Ohtoros olarak miladi takvime de atıf vardır, bu da bir gün öncesine denk düşer, hicri miladi çevirilerindeki bir günlük fark problemi burada da kendini gösterir.

[608] Zinkeisen, II, 572-574. Anlaşma metni için bk. T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", s. 121-128.

[609] BA, A. RSK, nr. 1452/A, s. 17. İstanbul'dan serbest bırakılan bezirgânlar: 3 Cumadelahır/5 Ekim tarihli kayıt: s. 23.

mıştı, Osmanlı Divânı'nda hâlâ çok bilgili, tecrübeli devlet adamları mevcuttu. Lütfi Paşa entelektüel birikimiyle bunlar arasında önde gelen bir vezir konumundaydı. Ayas Paşa'nın vefatından bir hafta önce İstanbul'da 3 Temmuz Perşembe gecesi[610] Yemiş Kapısı'nın dış yanında zindan dibindeki bir ziftçi dükkânında çıkan alevler, zindanı tamamen sararak içindeki 700 kadar mücrimin ölümüne yol açmış, yangın diğer zindana sıçamış, fakat kapılar açıldığı için içindekiler çıkabilmişler, ardından Tahtakale'ye ulaşmış, etrafında olan mahzenleri yakmış, Bitpazarı'na dayanmış; Tahtakale ardındaki demirciler dükkânlarına kadar her yeri tahrip etmişti.

Anonim bir yazar yangın vesilesiyle heyecan içinde: "Odun kapısını geçip demircileri, ol tarafta olan mahalleri yakıp ondan dönüp gelip yukarı Yeniçeri ağası canibinden olan mahalleri yakıp ondan inip Katırcılar kervansarayı ve Çıkrıkçıları ve yöresini ve Tahtelkala'yı ve Kazancıları ve yöresini, ondan gidip varıp Sırçacıları ve Alaca Hamamı ve yöresini, ondan geçip Güranî kervansarayından aşağı Şehzadeler validesi hamamına varıp ondan aşağı Cuhud iskelesi kapısıyla Balıkpazarı kapısı mâbeyninde hisara varınca ki İstanbul'un şimalî tarafıdır, bu zikr olunan sınır içinde olan cemî'i ne kadar mahaller ve çarşılar var ise ve cemî' Yahudistan mahalleri ki sık evlerdir, hususa Yay günleriydi ve kuraklık zamanı idi, her ağaç kibrite dönmüştü, ol kâfirî binâlar ki ömren od görmemişti, ne kesmek ile çâre oldu ve ne gayri ile tedbir ile nefse nefsi oldu. Paşalar ve yeniçeri ağası cemî' yeniçeriyle taraf taraf olup çalışıp def' edemediler, sabahleyin geri ikindiye dek yandı. Çok mal ve esbab zâyi' olup nicesi yanıp nicesi yağmaya gitti" dedikten sonra, şehrin ekser yiyeceklerinin depolandığı mahzenlerin bulunduğu yerlerin hep kül olduğunu yazıp, "hisardan taşra dahi Balık pazarından Odun iskelesine varınca yalıda olan mahzenler ve dükkânlar ile Ahi Çelebi Câmi'i ve gayrı küllî yandı" diyerek metnini sonlandırır[611].

Gerçekten de yangında birçok ev ve dükkân kül olmuştu[612]. Üstelik hemen sonra bu felakete bir de veba salgını eklenmişti. Sultan Süleyman tedbirler alınması için Veziriazam Ayas Paşa'yı bu işe memur etti. Ayas Paşa yan-

[610] K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 3, (Erzurum 1972), s. 73. Yangının 946 Saferinin 15. günü akşam namazı vaktinde çıktığı: *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 80 (98b).

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (F. Giese), s. 148; krş. *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 80 (98b-99a). Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 382; Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 283.

gından etkilendi, az sonra da veba salgını dolayısıyla vefat etti. *Şehnâme* yazarı Fethullah Ârifî dönemin kaynaklarında bulunmayan bir bilgiye yer vererek Ayas Paşa'nın, Mustafa Paşa'nın ve Kasım Paşa'nın yangının hemen ardından sâri hastalık (veba) sebebiyle hayatlarını birbirinin peşi sıra kaybettiklerini belirtir[613]. Sultan Süleyman'ın bu vesileyle endişeye kapıldığı ve zararların tazmini için emir verdiği düşünülebilir.

Boğdan seferinden dönüşünün ardından Sultan Süleyman kış mevsimlerini Edirne'de geçirmeye başladı, ayrıca İstanbul'da iken Kocaili'ne kadar uzanan sahada uzun süren avlar düzenledi. Bir ara muhtemelen veba hastalığının etkisi altındaki İstanbul'dan ayrılarak 28 Eylül 1539'da Bursa'ya gitti ve ecdadının türbelerini ziyaret etti. Lütfi Paşa Bursa'da padişahın karşılanışı sırasında halkın onu at üzerinde istikbal etmesinden rahatsızlık duyduğunu ve bundan sonra şehirliden kimsenin ata binmemesi emrini verdiğini yazar. Sultan Süleyman Bursa'da sekiz gün kaldı, oradan Gelibolu istikametine doğru yola çıktı ve avlanarak etrafı seyran ederek Çardak'a ulaştı. Ardından hisarların olduğu yere gelip gemiye bindi ve bu sırada hisarlardan toplar attırıp teftişte bulundu. Muhtemelen iki hisar arasında herhangi bir tehdide karşı topların tesir ve isabet derecelerini anlamaya çalışıyordu. Fakat gördüklerinden pek memnuniyet duymamış olmalı ki "bu hisarlar böyle gerekmez, bunlara yer yer Frengi kuleler bina etsinler" diye emir verdi. Oradan Gelibolu'ya geçti, yine avlanarak İstanbul'a döndü (12 Kasım 1539)[614]. Bu sırada Hint seferine çıkan Hadım Süleyman Paşa dönüşünde padişahtan aldığı davet üzerine İstanbul'a geldi, vezirliği üzerinde kaldı. Süleyman Paşa İstanbul'a ulaştığında yanında getirdiği 250.000 filoriyi iç hazineye teslim etmişti[615]. Böylece Divân'da Veziriazam Lütfi Paşa, kubbe vezirleri Mehmed ve Lütfi Paşa'dan boşalan vezirliğe getiri-

Şehname, s. 110 (408b-409a). Yapılan özet çeviride yanlış olarak bu paşaların yangında öldüğü gibi bir cümle mevcuttur. Yangında zindan mahallindeki 700'den fazla Hintli'den kurtulan olmadığı bilgisi de vardır. Bunların kim oldukları bilinmiyor. Gücerat'tan gelen elçi maiyyeti kastediliyor olması ise pek mümkün görünmez. Hinli tabirinin başka bir anlamda, mücrim, sefil şeklinde kullanımı söz konusu olabilir..

Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 283; Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman,* s. 383; Bostan Çelebi, *Süleymannâme* (Viyana), 316a-b. Filori defterinde Bursa'ya gidildiğinde yapılan harcamalarla alakalı kısa kayıtlar olmakla birlikte bunun tarihi 15 Kasım olarak gösterilmiş gibi görünürse de burada İstanbul'a döndükten sonraki harcama kayıtları söz konusu olabilir: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 123.

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 128.

len Rüstem Paşalara katılmış oldu. Rüstem Paşa'dan boşalan Anadolu beylerbeyliğine ise Bağdad'dan mazul diğer Süleyman Paşa tayin edilmişti[616]. Sultan Süleyman ayrıca yeni bir karar çıkararak Cum'a selamlığına çıkışta veya herhangi bir yere biniş söz konusu olduğunda, bölük halkının kılıçlarıyla ata binip kendisinin önünden silahlı olarak yürümeleri emrini vermişti[617].

Daha sonra Hürrem Sultan'dan olma oğulları Bayezid ile Cihangir'in sünnet düğünlerini yaptırdı, aynı zamanda kızı Mihrümah Sultan'ı Rüstem Paşa ile evlendirdi (25 Kasım-9 Aralık 1539)[618]. Venedik elçisi Navagero'nun 1553'te senatoya sunduğu raporuna göre: Rüstem Paşa Galata sarayında iken yavaş yavaş yükselmiş ve bir gün Sultan Süleyman'ın elinden düşen bir nesneyi pencereden atlayarak herkesten önce alıp getirdiği için dikkat çekmiş, mirahurluk yapmış ve sancakbeyliği, beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş. Sultan Süleyman'ın kızı için damat adayı arandığında Hürrem Sultan onu o sırada Mısır beylerbeyi olan yakışıklı bir paşayla evlendirmek istemiş. Rüstem Paşa hemen bu evliliğe engel olabilmek için paşanın frengi hastası olduğunu, sağlıklı biri olmadığını o sırada sarayın baş tabiplerinden Moşe Hamon'a söyletmiş. Veziriazam Süleyman Paşa'nın da desteklemesiyle Sultan Süleyman kızını onunla evlendirmeye karar vermiş[619]. Venedik elçisi bu bilgileri bizzat kendisine Rüstem Paşa'nın anlattığını yazarken onu ufak tefek ve kırmızı yüzlü, yüzünde lekeler (muhtemelen çiçek bozuğu) olan sağlıklı biri olarak tanıtır; çok akıllı ve mütevazı kişiliği olup asla şarap içmediğini, görevlerini yerine getirirken çok sabırla hareket ettiğini, fakat çok hırslı ve paraya düşkün bulunduğunu, Hristiyanlara elbette düşman olmakla beraber onlardan hediye almaktan çekinmediğini, barış taraftarı olduğunu ekler[620].

Bu düğün de çok şaşaalı oldu ve daha öncekileri aratmayacak derecede şenlikler icra edildi. Törenlerin ana mekânı yine Atmeydanı idi. Anadolu ve

Bostan, *Süleymanname* (Viyana), 308b, 310a. Bu iki Süleyman Paşa'nın makamları genellikle birbirine karıştırılmıştır.

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 384.

618 Tarih kayıtlarında Rüstem Paşa'nın evliliği için gerdeğe girildiği tarih olarak 26 Kasım 1539 verilir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 73.

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa, tr. P. Gökpar-E. Ercolino, İstanbul 2012, s. 58-59.

Venedik Elçi Raporları, s. 52-53.

Karaman beylerbeyileri davet edilerek gereken düzenlemeleri yapmakla vazifelendirildi. Her taraf süslendi otaklar kuruldu, seyir yerleri hazırlandı. Bizzat Sultan Süleyman hazırlıkları görmek üzere at üzerinde meydana geldiğinde vezirler onu yaya olarak karşıladılar. Ertesi gün Divân Atmeydanı'nda kuruldu, ziyafetler çekildi, Sultan Süleyman divânhaneden çıktığında veziriazam Lütfi Paşa, vezirler Süleyman Paşa, Mehmed Paşa ve Rüstem Paşa, Anadolu beylerbeyisi Süleyman Paşa, Karaman beylerbeyisi Ferhad Paşa, kadıaskerler ve diğer erkân el öpme merasimini icra etti. I. François'nın, I. Ferdinand'ın elçileri ve Venedik baylosu sultanı selamladı. Sonra acayib oyunlar, gösteriler seyredildi. Cuma günü ulema toplandı, Sultan Süleyman yine tahtında oturdu, sağ yanına hocasını, Rumeli kazaskerini, İstanbul ve Edirne kadılarını, sol yanına ise Anadolu kazaskeri ile Müftizade Molla Çelebi ve bazı ulemayı oturttu, karşılarında müderrisler sıralanmışlardı. Bu şekilde sohbetler oldu, ziyafetler icra edildi. Merasimler sırasında verilen ziyafetler ile ilgili kayıtlar dikkat çekicidir. Evlilik dolayısıyla kına gecesinde çekilen ziyafet için padişahın hazinesinde mahfuz (saklandığı yere atfen bodrum hazinesi olarak geçer) birer altın sini, el yıkama ibriği leğeni, küçük tepsi ve gümüşten yapılmış sahanlar tepsiler ibrik, şamdan, tas, maşrapa çıkarılmıştı. Ziyafet için fakirlere muhtelif imaretlerden pilav ve zerde dağıtıldığı gibi yeniçeriler için 600, kapıkulu bölükleri için yine 600, diğer saray mensuplarına keza 600, ayrıca ulemaya da 600 sofra yemek verilmişti. Paşa, ağa ve beylere 50 sofra, padişahın bizzat katıldığı ziyafete 15 sofra, kına gecesinde ise padişah, paşalar ve beyler için 20 sofra kurulmuştu. Padişahın katıldığı kına gecesi yemeğinde 53 çeşit tatlı ve şekerli kurabiyeler ikram edilmişti. Bundan başka yine devlet ricaline, hizmetlilere, ağalara ziyafetler çekilmişti. Her gün çıkan yemekler ile ilgili de kayıtlar tutulmuştu[621]. On üç gün boyunca 5485 sofra kurulmuş, 156.195 kişilik yemek hazırlanmış, padişahın katıldığı ziyafette, tatlılar, çorbalar yanında kuzu, tavus kuşu, ördek, güvercin, keklik, koyun kebapları, tavuk, kaz, ördek, kuzu, koyun yahnileri ve köfte ile sofra donanmıştı[622].

Ziyafette çıkan yemekler ve ziyafet ile ilgili olan defter yayımlanmıştır: S. Tezcan, *Bir Ziyafet Defteri*, İstanbul 1998.

Keza ziyafet ile ilgili bir başka neşir: Ali Haydar Bayat, "Kanûnî'nin Tertip Ettiği Şenliklerden 1539 Sûr-ı Hümâyûnu", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Kasım 1997, III (Ankara 2000), s. 111-134.

Bu arada Hadım Süleyman Paşa'nın adamları muhteşem bir cündilik oyunu sergilediler, at üzerinde yapılması zor türlü hareketlerle hünerlerini gösterdiler. Sonraki günde Sultan Süleyman at koşusu seyrine gitti, ardından Eskisaray'dan alınan şehzadelerin sünneti gerçekleştirildi ve törenler tamamlandı[623]. Celalzâde bu kadar ayrıntılı olarak anlattığı sünnet vesilesiyle Rüstem Paşa ile Mihrümah'ın nikâhlarının akdedildiğinden söz etmez. Fakat bu merasimler sırasında söz konusu nikâh akdinin de yapıldığı bilinmektedir[624]. Bugün elde bulunan nikâh akdi kaydı 23 Receb 946 (4 Aralık 1539) tarihini taşımaktadır. İlgili kayda göre kız tarafının nikâh vekili Harem ağaları olan Sünbül ve Bilal Ağa'nın şahitlikleriyle Selman Ağa; Rüstem Paşa'nın ise Mehmed b. Süleyman ile Mustafa b. Ömer şehadetleriyle Süleyman Paşa idi. Mihr ise 100.000 filori olarak belirlenmişti. Kısaca nikâh hukuka da uygun şekilde vekâlet usulüyle yapılmıştı[625]. Bunun benzeri muhtemelen daha önce Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın nikâhlarında da uygulanmış olmalıdır. Onların da standart mihri 100.000 filoriydi. Esasen Sultan Süleyman'ın nikâh meselesine umumen dikkat ettiği, şer'e uygun olarak bu gibi muamelatın kayıt altına alınmasında müessir olduğu düşünülebilir. Bunda vaktiyle İbrahim Paşa'nın da "şer'i hassasiyetinin" rolü olmuşa benzer. Nitekim nikâh için kadı izni alınmasına daha çok itina gösterildiği gerek İbn Kemal'in gerekse Ebussuud Efendi'nin fetvalarından istihraç edilebilir[626]. Sultan Süleyman'ın bu temayülde, cariye hukuku konusunda son derece dikkate değer bir eser kaleme almış olan amcası Korkud'un fikri etkisi altında da kalmış olma hali söz konusu olabilir. Nitekim ileri vadede saraydaki çıkmalarda azat belgelerinin kayda geçirilmekte olmasının bir anlamı olmalıdır. Üstelik Sultan Süleyman'ın de bizzat kölelerini azat edip mahkeme sicil defterlerinde tescil ettirdiği, bu-

Celalzâde, *Tabakat*, s. 460- 464. Bostan, Süleymannâme (Viyana), 316b-331a [Ezhâr-ı bâğ-ı saltanat ağsân-ı devha-i hilâfet şehzâdeler tâle bekâhümâ makarr-ı devlet olan Eskisarây'dan süvâr olup şevket-i uzmâ ve haşmet-i kübrâ ile ki südde-i sa'âdet ağaları ve sâyir eşrâf u a'yân ikbâl-i unvân rikâb-ı sa'âdet-intisâblarına hâzır olup önlerince revân olmışlardı: 328a].

Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, 67b. Bu evlilik için ayrıca: Z. Atçıl, "Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34, (2020), s. 1-26.

Sicil defterine işlenen bu kayıt için bk. M. A. Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akitleri", *OA*, S. 3,(1982), s. 5, not. 19.

M. A. Aydın, agm., s. 7-8.

nun diğer devlet adamlarına ve saray mensuplarına da sirayet ettiği dikkati çeker[627].

Düğün törenini nakleden şehnameci Lokman, sünnet eğlenceleri sürerken Sultan Süleyman'ın at yarışlarını izlemeye gittiğini, sonra İskender Çelebi bahçesinde dinlendiğini ve yanındaki vezirlerin İstanbul'a dönüp Rüstem Paşa'nın damatlığı işlerini tamamlamakla uğraştıklarını anlatır. Mihrümah Sultan Eskisaray'dan alınır ve bu sırada sarayın kapısı insanlarla doludur. Vezirler ikindi vakti gelirler ve kapıda dururlar. İçeriden minare gibi nahıllar eşyalar çıkar, gelin ve refakatçilerinin önüne paşalar düşer, çalgılar eşliğinde cibinlik içindeki gelin kafilesi Rüstem Paşa sarayına ulaştırılır. Harem kapısından girerler, vezirler dışarıda kalıp selamlarlar, sonra damadın önüne düşüp onu da dualar eşliğinde hareme sokarlar[628]. Bu sırada padişahın İstanbul'da olmadığı, Florya-Yeşilköy tarafındaki İskender Çelebi bahçesinde kaldığı anlaşılır. Böylece Sultan Süleyman'ın gözde vezirleri olarak Lütfi Paşa, Rüstem Paşa giderek öne çıkıyordu. O az sonra dikbaşlı eniştesi Lütfi Paşa yerine kendi damadı olan itaatkâr, söz dinleyen Rüstem'i tercih edecekti[629]. Tabii ki bu noktada Hürrem Sultan başroldeydi. Kızı ve damadıyla yeni bir üçlü oluşturmuştu. Artık bunların Sultan Süleyman nezdindeki itibarını kimse sarsabilecek durumda olamazdı. Aile bağları "çekirdek" hane olarak hayli sıkılaşmış görünüyordu.

Sultan Süleyman bu muhteşem törenlerin, eğlencelerin ardından elçileri kabul etmiş, aradaki mütarekeyi uzatmış, Dulkadır beylerbeyi Faik Paşa'yı görevden alıp yerine Hüdavendigâr sancakbeyi Mehmed Paşa'yı tayin etmiş; ayrıca Karaman beylerbeyi Ferhad Paşa ile Erzurum beylerbeyi Mehmed Han'ın eyaletlerini birbiriyle değiştirmiş, ardından donanma ile Aralık ayı ortasında İstanbul'a dönen Barbaros Hayreddin Paşa'yı kabul etmiş; o kış ayını payitahtında geçirme emrini vermişti[630]. Hemen sonra yanına veziriazamı Lütfi

1557-58 tarihine ait örnekler: İstanbul Kadı Sicilleri: Balat Mahkemesi. 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2019, s. 103, 107-108 ve birçok yer.

628 Lokman, *Hünernâme*, 137b-138b (Tez, s. 289-290).

629 Rüstem Paşa hakkında: Z. Atçıl, "Çağdaşlarının Gözünde Rüstem Paşa'nın Sadrazamlığı (1545-1553 ve 1555-1561)", *Halil İnalcık Armağanı*-IV, ed. A. Özcan, Ankara 2017, s. 73-90.

630 Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 331a-332a.

Paşa ile Rüstem Paşa'yı alarak 6 Şevval 946'da (14 Şubat 1540) yine Edirne'ye hareket etmişti. Burada iken Yanbolu civarında av şenlikleri tertip ettirdi. 8 Nisan'da Edirne'de idi ve dönüş hazırlıklarına başlamıştı. Fakat dönüş sırasında ilk ciddi rahatsızlığının emareleri ortaya çıktı. Ayağının parmakları şişmişti, bu yüzden ata binemeyip İstanbul kapısı önlerine kadar arabayla seyahat etti, yakın gelindiğinde ise tekrar arabadan çıkarak ata binip sarayına gitti (9 Zilhicce/16 Nisan)[631].

Ayaklarının şişmesi nikris veya gut hastalığının belirtisiydi. Muhtemelen ilk defa onu yürütmeyecek ölçüde rahatsız etmişti. İleride ağrıları daha da artacak, hayatı boyunca bunun ızdırabını çekecekti. Her şeye rağmen şehre araba içinde girmeyi tercih etmemişti. Hiçbir Osmanlı sultanı çok büyük, hayati bir durum olmadıkça arabaya binmezdi. O da bütün acısına rağmen sarayına giderken vakur bir şekilde atının üzerinde olmayı yeğlemişti. Bir süre sonra muhtemelen gördüğü tedavi sonrası kendini iyi hissedince[632], Batı'dan ve Doğu sınırlarından gelen haberlerle meşgul oldu. Önce hakkında şikâyetler gelen Karaman beylerbeyi Mehmed'i huzuruna davet etti. Onu Niğbolu sancağına gönderdi. Karaman eyaletini Rum beylerbeyi Hüseyin'e, Rum eyaletini Dulkadır beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, onun yerini de Bitlis sancakbeyi Ali Paşa'ya vermişti[633].

Ancak bu sırada Doğu'dan gelen haberler içacıcı değildi. Daha önce Osmanlılara iltica eden ve kendisine Luristan beylerbeyiliği verilen Gazi Han dört bin kişiyle tekrar Safevîlere sığınmıştı. Ona yine Acem'den gelip kendisine sancak verilen aralarında Şah Bey'in de olduğu on bey de katılmıştı. Bunun sebebi Bağdad beylerbeyisi Mehmed Paşa ile olan ihtilafı idi. İkisi arasındaki mesele Divân'a intikal edince Gazi Han İstanbul'a davet edilmiş, o da Bağdad beylerbeyisinin hilesinden çekinerek emre icabet etmeyip isyan bayrağını çekmişti[634]. Macaristan'dan ise Macar kralı Zapolya'nın öldüğü ha-

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 384. Filori defterinde 8 Zilhicce/ 15 Nisan'da Eskisaray kapıcısına verilen in'amdan söz edilmesi, Sultan Süleyman'ın dönüşünde öncelikle Eskisaray'a gittiğini gösterir: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 127-128.

632 22 Nisan kayıtlarında cerrahbaşına, Hekim Sinan'a 100'er ve hekimbaşının oğluna ise 150 filori verilmiş olması bu açıdan anlamlıdır: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 128.

Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 333a,b.

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 385; Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 334a-b.

berini alacaktı. Ayrıca Şah Tahmasb ile Ferdinand'ın gizlice haberleştiklerine dair istihbarat da gelmişti. Nitekim az sonra Ferdinand'ın Budin'i tazyik ettiği, Şah Tahmasb'ın da Şirvan'ı hedeflediği anlaşıldı[635]. Ona yeniden sefer yolları gözüküyordu, ama bunlar içinde Macar meselesi daha acil bir özellik taşıyordu.

Bu arada İstanbul'da bazı hadiseler meydana geldi. En önemlisi Eskisaray'ın yangın sonucu neredeyse tamamen tahribata uğramasıydı; yangın Kadir gecesi çıkmıştı[636]. Eskisaray hemen sonra yeniden yapılacaktı. Bu yangın vesilesiyle bir anonim yazar, baştanbaşa yanan Eskisaray'ın yeniden evvelkinden daha "a'lâ" yapıldığını yazarken ilginç bir tenkitte bulunur. Ona göre bu ana kadar "her kimin evi veyahut dükkânı yansa sahibi idam olunurdu, padişahın kendi sarayı yandığında hiç kimseye dokunulmamamıştı"[637]. Bu ince tenkit, sarayın sahibi olarak Sultan Süleyman'a da dolaylı bir gönderme biçiminde okunabilir. Hatta aynı bilgiyi tekrarlayan diğer anonim yazarlar bu cümlelere yer vermezler.

Aslında Sultan Süleyman o sırada İstanbul'da değildi, muhtemelen hastalığının biraz gerilediği sırada 1 Aralık 1540'ta yanında oğulları Şehzade Mehmed ve Selim ile gözde vezirleri Lütfi ile Rüstem Paşalar olduğu halde Edirne'ye gitmiş, olay 25 Ocak 1541'de vukubulmuştu[638]. Tamamen yanan saraydaki eşyalar da külliyen yok olmuştu. Sultan Süleyman haberi alınca, Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Vezir Mehmed Paşa'yı Budin'e yolladıktan hemen sonra 1541 Nisanı'nda İstanbul'a dönmüştü. Yangından sarayda kalan hanedan mensubu hanımların nasıl etkilendikleri bilinmiyor. Geçici süre bazıları artık Topkapı sarayında oluşan harem kısmında misafir edilmiş olabilirler. Hürrem Sultan da zaten Eskisaray'dan Topkapı sarayına sık sık gidiyor, belki de bir süre kalıyordu[639]. Sultan Süleyman'ı ilgilendiren bir başka olay ise

[635] Lütfi Paşa, *Tarih,* s. 292.

[636] Bu yangından kısaca Bassano da bahseder: *Kanuni Dönemi,* s. 48. Ayrıca Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 385.

"Amma ol deme değin her kimin evi veyahûd dükkânı yansaydı salb olunurdu, kendi sarayı yanıcak ayruk kimesnei incitmediler": *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 81 (100a).

[638] Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 384; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese), s. 148. Her iki kaynak da yangının gününü 27 Ramazan Kadir gecesi olarak gösterir.

[639] Bassano hanım sultanın sarayını sanki farklı bir yer imiş gibi anlatır: *Kanuni Dönemi*, s. 51. L. Peirce yeni saraya taşınma işinin kademe kademe olduğu kanaatindedir. Elçi raporlarına göre 1527-28'de Topkapı sarayında bazı yeni binalar yapılmış ve tamirden geçirilmişti, ayrı-

Yedikule'ye hırsız girmesi, Mısır'dan gelen ve padişahın bizatihi kullanımına sunulan hazineden bin altının çalınmasıydı. Edirne'den dönüşünden üç hafta sonra vuku bulan bu hadise dolayısıyla tahkikat yaptırmış, şüpheli 120 erkek, 7 kadın işkenceyle söyletilmeye çalışılmıştı[640].

Sultan Süleyman Edirne'den döndükten hemen sonra yakın çevresinde siyasi krize dönüşebilecek yeni bir meseleyle daha karşı karşıya kaldı. Görünüşte kızkardeşine kötü davranması sebebiyle, bazı yabancı misyonlara inanılacak olursa yeni bir Macar seferine çıkılmasına şiddetle karşı koyduğu gerekçesiyle Lütfi Paşa'yı sadaret makamından azl etti. Lütfi Paşa, hayli mutaassıp ve sert karaktere sahip bir idareciydi. Çok mağrurdu, şer'i bilgilerine azami ölçüde güveniyordu. Kendisi ayrıca bilahire bir Osmanlı Tarihi de kaleme alacaktı. Özellikle Sultan Süleyman'ın "halife" olduğunu ispat etmek isteyen bir de risale yazacaktı. Sultan Süleyman aslında onu çok takdir ediyor, devletin geçirdiği değişimde önemli rol oynayacağı inancında bulunuyordu. Fakat zina yaptığı gerekçesiyle bir kadını feci şekilde cezalandırması, bizzat padişahın kızkardeşi olan kendi eşiyle aralarında tartışma çıkmasına yol açmış; sert mizacı sebebiyle hanımına el kaldırınca hemen haremdeki hizmetliler yetişip kendisini egellemişlerdi[641]. I. Selim'in kızı ve Sultan Süleyman'ın da kızkardeşi olan hanımı durumu ağabeyine bildirince, Lütfi Paşa görevden alınıp yerine Hint seferiyle şöhret kazanmış olan Hadım Süleyman Paşa getirilmişti (Muharrem 948/ Nisan1541)[642]. Ondan boşalan vezarete ise Rumeli beylerbeyisi Hüsrev Paşa atanmıştı. Rumeli beylerbeyliği yeniçeri ağası (Kara) Ahmed Ağa/Paşa'ya tev-

---

ca burada bir de "duhteran" yani kızlar odası mevcuttu (BA, *MAD*, nr. 17884, s. 50-58; BA, KK, nr. 7097, s. 24). 1534'te kendi yokluğunda Hürrem Sultan'ın yeni sarayda oturmasını Sultan Süleyman istemişti (*Hürrem Sultan*, s. 143-144).

640 Hammer, V, s. 222. Lütfi Paşa 1000 altın derken Hammer'in kaynağında çalınan miktar 25.000 altın olarak kayıtlıdır.

Lütfi Paşa ile Şah Sultan boşanmış olup ilgili mihr borcu kaydı mevcuttur: TSMA, nr. E. 854/15 [7924/1-2].

Lütfi Paşa hakkında bk. M. İpşirli, "Lutfi Paşa", *DİA*, XXVII, s. 234-234; F. Köprülü, "Lütfi Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, I (1925), s. 118-150. Âlî, görevden alınma sebebini yukarıdaki gibi anlatır: *Künhü'l-ahbâr*, s. 710-711. 1532-1540 arasında İstanbul'da bulunmuş olan Luigi Bassano'nun aktardığı bir başka rivayet, hanımı tarafından "genç oğlanlarla uyurken" yakalanmış olmasıyla alakalıdır. Padişahın kızkardeşi olan hanımı onunla tartışınca, kızıp tokat atmış, bunu öğrenen sultan da onu azletmiştir: *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat*, trc. S. Cangi, İstanbul 2011, s. 61. Onun Sultan Süleyman'ı Macar seferinden vazgeçirmeye çalıştığı için azledildiği yönünde bir başka rivayet daha vardır.

cih edilecekti. Bu arada Bağdad beylerbeyisi Mehmed Paşa vefat edince yeri Üveys Paşa'ya bırakılmıştı.

Lütfi Paşa'nın azli hadisesi, padişahın ailesine olan bu düşkünlüğü hanedanın yapı itibariyle bundan sonraki vasfını da belirleyecektir. Nitekim tam da bu sırada büyük oğlu Mustafa'yı Saruhan sancağından daha uzak ve sınır hattında bulunan Amasya'ya 500.000 akçe terakkilerle yollamıştı. Bunda biraz da Doğu sınırlarındaki yeni gelişmeler etkili olmuşa benzemekteydi. Nitekim Lütfi Paşa'nın azlinden hemen önce ikinci vezir Süleyman Paşa yeniçeri, kapıkulu ve bazı eyalet askerleriyle Şark sınırının muhafazasına memur edilmişti. Veziriazam olunca da el öpüp bu görevi için yeniden Anadolu yakasına tevecc üh etmiş bulunuyordu[643]. Bu iki olayın üst üste gelmesi saraydaki iç rekabetin aynı zamanda bir yansıması gibi de okunabilir. Lütfi Paşa'nın tasfiyesi muhtemelen en çok Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan ekibinin işine yarayacaktı. Artık yeni oyunun perdeleri açılmış görünüyordu.

Lütfi Paşa veziriazamlığı sırasında özellikle ulak meselesinin çözümüyle uğraşmış ve bu yolda bazı yeni tedbirler almıştı. Kendi ifadesine göre bu ulak meselesi yüzünden ortaya çıkan zulüm ve fukaranın âhı, Sultan Süleyman'a bile tesir etmiş, Şehzade Cihangir'in çok sonraları Halep'te iken vefatı bile bundan dolayı olmuştu. Şüphe yok ki nekbete uğramış bir devlet adamı olarak Lütfi Paşa tenkidî uslupla kaleme aldığı tarihinde bu anlamda Rüstem Paşa'yı da suçlayacaktı. Yine bu ulak zulmü meselesinin beylerbeyi Osman Paşa'nın da akıbetini hazırladığını, aldığı zengin bir Acem hatunu tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü belirtiyordu. Bir hizip kurbanı olma ihtimalini ise hiçbir zaman dile getirmeyecekti. Belki de bunun pek farkında olamamıştı.

Şüphesiz Batı'daki yeni siyasi gelişmeler 1533'ten bu yana süren sessizliğin bozulması anlamını taşıyordu. Nitekim Macar Kralı Zapolya'nın ölümü (20 Temmuz 1540) birdenbire Macar meselesini yeniden gündeme getirdi. Çünkü Zapolya bundan iki yıl önce amansız rakibi Ferdinand ile gizli bir anlaşma yapmış, kendisini Macar kralı olarak tanıyan Ferdinand'a herhangi bir vâris bırakmaksızın ölümü halinde Macar tahtını bırakmıştı. Bu yüzden Ferdinand, Zapolya'nın ölümünden birkaç gün önce doğan oğluna rağmen bütün Macaristan'ın kendisine ait olduğu iddiasıyla harekete geçmişti. Buna

[643] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 344a-345b.

Sultan Süleyman'ın rıza göstermesi beklenemezdi. Zira Osmanlılar, tabii sınırlarının Tuna değil Budin'in batısı ve kuzeyi olması gerektiğini düşünüyorlardı. Ferdinand, Mayıs 1541'de Budin'i kuşatma altına alınca Sultan Süleyman yeniden Macar seferine (İstabur seferi) çıkma kararı aldı.

Macaristan Seferi ve Budin'in İlhakı (1541)

Macar Kralı olarak tanınan Zapolya 1534'de Gritti'nin öldürülmesinden sonra, bu olayın mesuliyetinin kendisi üzerinde kalacağını düşünerek Sultan Süleyman'ın bir intikam hareketinden korkmuş, ancak onun Viyana'ya göndermiş olduğu nâmeden, bu işden "Nemçe" kralının sorumlu tutulduğunu anlayarak rahatlamıştı. Aslında Sultan Süleyman Divân tercümanı Yunus Bey'i görevlendirerek olupbiteni incelemesini istemişti. Yunus Bey de Ferdinand'a meseleyi müzakere etme talebini iletti. Estergon'da eski tanıdığı Ferdidand'ın temsilcisi Nogarola Kontu Leonhard'la buluştu. Burada esas konuyu Zapolya oluşturdu. Osmanlı tarafının Zapolya'dan şüphe ettiği ortaya çıktı. Gritti'nin asıl katilinin Zapolya olduğu hususu konuşuldu, zira onun katlinden mesul olanlara Zapolya yeni görevler vermişti. Yunus Bey ustaca Ferdinand'ın danışmanlarını kendine inandırmış, onlara boş vaatlerde bulunmuştu.

Ferdinand'ın kulağına türlü dedikodular ulaşıyordu. İbrahim Paşa'nın katli durumu değiştirecek gibiydi. Hatta Gritti'nin Macar tacını hedeflerken İbrahim Paşa'nın sultan olmak istediği, Yunus Bey'in durumu Sultan Süleyman'a anlattığı ve İbrahim Paşa'nın idamının buna dayandığı gibi duyumlar ortada dolaşmıştı[644]. Ferdinand Yunus Bey'in sözlerinden etkilenerek yeni bir teşebbüse geçmiş, Johann Maria von Barzizi'yi elçilik göreviyle İstanbul'a yollamıştı. Barzizi kısa süre kalıp döndüğü İstanbul'da veziriazam Ayas Paşa ile görüşmüş ve bazı havadisler getirmiş, Gritti meselesinde Zapolya'nın suçlandığını, üstelik haracını ödemediğini rapor etmişti. Bir diğer Habsburg elçisi Sprinzentstein da 1537 Nisanı'nda geldiği İstanbul'da yaptığı görüşmelerde kralı lehine bir şey elde edememişti. Huzura kabulde sınırdaki hadiselerden ve yapılan akınlardan söz edip barışın ihlalinden bahis açınca Sultan Süleyman sinirlenerek: "Kralın barışı takviye için seni buraya gönderirken, aradaki ba-

[644] Bu bilgiler ve gizli komplo kurulduğu gibi imalar Zaralı Vespasian tarafından 12 Nisan 1536 tarihli mektupla Ferdinand'a bildirilmişti. Vespasian bunları Peşte'deki bazı Türklerden öğrendiğini yazıyordu: Zinkeisen, II, s. 589.

rışı ilk önce kendisi ihlal ettiğinin farkında değil mi? Macaristan'a yolladığı ordu ne anlama geliyor. Katzianer'in birlikleri sınırda ne yapıyor?" diye hitap etmişti[645]. Şüphesiz ki Sultan Süleyman bu konuşmasını tercümana dönerek yapmıştı; Venedik elçi raporlarına göre, daha önceleri kendisi diyecek bir şeyi olduğunda İbrahim Paşa'ya fısıldayarak bunu söylüyor, doğrudan elçilere hitap etmiyordu.

Gerçekten de gelişmeler Sultan Süleyman'ı haklı çıkarmış, daha önce yukarıda da bahsedildiği vechile Katzianer sınırı aşarak ilerleyince çatışma vuku bulmuş ve Habsburg birlikleri yenilerek kayba uğramış, Katzianer vatan haini ilan edilerek Viyana zindanına kapatılmıştı. Bu arada Zapolya biraz tereddütten sonra, Ferdinand ile anlaşma ihtiyacını hissetti. Her iki tarafın elçileri, Varad şehrinde bir araya geldi. Birçok safhalar geçirdikten ve uzun müzakerelerden sonra taraflar Şubat 1538'de bir anlaşma zemini bulabilmişlerdi. Buna göre Zapolya öldükten sonra çocuğu olsun veya olmasın bütün Macaristan'ın Ferdinand'a ait olduğu kabul edilmişti. Ayrıca Zapolya, Ferdinand ve imparatora karşı Sultan Süleyman ile anlaşma yapamayacağını taahhüt etmiş ve padişahın böyle bir akdi tasdiki düşünülemeyeceğinden bu muahedenin gizli kalması da kararlaştırılmıştı. Fakat bu antlaşmanın imzalanmasından henüz bir sene geçmeden Zapolya'nın Hasburglar aleyhdarı bir politika takip eden Leh kralının kızı İsabella ile evlenip Macaristan'ın kale ve şehirlerinden bir kısmını düğün hediyesi olarak vermesi, ileride tevarüs edeceği toprakların bir kısmının yaptığı antlaşma hilâfına başka bir ele geçmesine tahammül edemeyen Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği bir elçi ile bu gizli antlaşmayı Osmanlı tarafına ifşâsına sebep oldu. Ferdinand'ın bu elçisi daha önce Zapolya tarafında iken onunla arası bozulan Laczky'den başkası değildi.

Lehistanlı Hieronymus Laczky on yıl kadar önce Zapolya'nın menfaatlerini İstanbul'da korumaya çalışmıştı, ama şimdi 1538'den beri Ferdinand'a aynı amaçla hizmet etmekteydi. Güvenilmez bulduğu Zapolya ile araları bozulmuştu, hatta el altından İstanbul'daki bazı kişilerle de ilişki kurmuş olduğu söyleniyordu. Fakat o Ferdinand'a sunduğu bir raporda (1539), Kral Lajos'un ölümünden sonra Macaristan'ın Habsburglar gibi soylu bir aileye ait olması gerektiğinin vurgulanmasını önermişti. Zapolya ile Ferdinand arasındaki fark-

[645] Elçinin Ferdinand'a sunduğu 1 Ekim 1537 tarihli rapordan: Zinkeisen, II, s. 592.

lılık Sultan Süleyman nezdinde ortaya konulursa, bunu padişahın makul karşılayacağını düşünüyordu: *Türkün imparator ve Ferdinand'ın gücünden korkmaması için özellikle çaba sarfedilmelidir* diyerek bu hususta padişahın ikna edilmesi işini üstleneceğini ifade ediyordu. Ferdinand'ın elçisi olarak İstanbul'a geldiğinde Macaristan için Zapolya'nın verdiği haracı, Kastelnova'nın Osmanlılara iadesi ve imparatorun kayıtsız şartsız dostluğunu teklif etme talimatı yanındaydı. Görüşmelerde Varad anlaşmasını ifşa etti, Sultan Süleyman'ın da bunu kabul etmesi halinde talimatta belirtilen teklifleri sundu. Fakat altı aylık bir ateşkesten başka bir şey elde edemedi[646].

Öte yandan, ölümünden birkaç gün önce Budin sarayında bir oğlunun dünyaya geldiğini duyan Zapolya, Varad'da yaptığı antlaşmayı uygulamayarak oğlunun kendi yerine Macar kralı olmasını vasiyet etmiş; ayrıca, Ferdinand'ın muhtemel saldırısına karşı Sultan Süleyman'dan yardım alınabileceğini söylemişti. Onun ölümüyle dul kraliçe ve küçük prensin akıbeti hakkında Ferdinand'a yönelik milli bir hizip oluşmakta gecikmedi. Varad piskoposu Georg Martunizzi'nin bütün bu ve sonraki olaylarda sahne alacağı yeni bir devir başlıyordu. Martunizzi naib sıfatıyla hemen Pecs piskoposu ile önemli Macar beylerinden Verböczy'i (István Werbőczy) ve János Eszéki'yi İstanbul'a gönderdi. Zapolya'nın ölümünden haberdar olan Ferdinand da derhal İstanbul'a ikinci defa Laczky'yi yolladı. Elçi Ferdinand'ın istekleri doğrultusunda Arşidüklüğün menfaatlerinin korunması ve savunması hususunda hiçbir şeyi ihmal etmeyecekti. Bazı kaynaklar, bu sırada kulaktan kulağa nakledilmeye başlanan bir dedikodudan söz eder: buna göre, Zapolya'nin yeni doğan oğlu İsabella'dan olma değildi, başka bir kadınla münasebetinden dünyaya gelmişti. Bunun üzerine Sultan Süleyman meseleyi incelemek üzere Budin'e bir çavuş göndermiş; Kraliçe, çavuşun gözü önünde çocuğa süt verince, çavuş da elini çocuğun göğsüne koyarak ileride Macaristan'da hüküm süreceğine dair padişah namına yemin etmişti.

Boşta kalan ve iyice belirsizleşen Macar tahtı için başka adaylar da ortaya çıktı. Gritti'nin katlinde rol oynamış olan Macar beylerinden István Majláth, şansını denemek için Sultan Süleyman'a adamını yollayarak Macaristan'ın idaresine talip oldu. Majláth Erdel vilayeti kendisine verilirse hazineye 25.000

Elçinin raporundan: Zinkeisen II, s. 595-596.

filori ve vezirlere de 1000'er filori hediye vermeyi taahhüt etmişti. Osmanlı Divân'ı Lazar adlı adamının getirdiği bu mektubu aldığında ona açık şekilde fakat münasip bir lisanla teklifin kabul edilmediğini, Macar beylerinin Zapolya'nın oğlunu istediklerini, idarenin Kraloğlu János'a verileceğini bildiriyordu. Majláth ise yeni krala diğer Macar beyleri gibi destek vermeliydi[647].

Bu arada Zapolya'nın ölümü üzerine, Bohemya ve Macar tacını taşıyan Avusturya arşidükü Habsburglu Ferdinand bir taraftan İstanbul'a elçi gönderirken diğer taraftan askeri hazırlıklarla meşgul olmaktaydı. Ferdinand'a bağlı Macar asilzâdeleri, Budin'in henüz padişahın yardımı gelmeden önce işgalini arzu ediyorlardı. Bunların fikrini kabul eden Ferdinand da derhal bir orduyu Budin üzerine göndermişti. Leonhard Fels'in idaresinde harekete geçen Avusturya ordusu, Macar arazisine girmiş, Waltzen, Estergon, İstolni Belgrad ve Vişegrad ile Peşte'yi zabtetmiş, lâkin Budin'e girememişti. Bu arada Sultan Süleyman İstanbul'da Zapolya'nin elçisi Verbőczy'yi kabul etmiş ve ona, şimdiye dek kral Zapolya'ya terk edilen ve esâsen kılıç hakkıyla padişaha ait olan Macar memleketlerinin bundan sonra da şer'î cizye tediyesi şartıyla (25.000 filori/altın) Zapolya'nın oğlunda kalacağını bildiren bir "berât-ı hümâyûn" vermişti. Yeni kralı koruyacağını da elçilere söylemiş, Macar asilzadelerini ikaz ederek kendisine ve küçük krala inkıyat göstermedikleri takdirde cezalandırılacakları uyarısında bulunmuştu. Keza Lehistan kralına da yeni Macar kralını kollama çağrısı yapacaktı[648].

Ferdinand'ın elçisi Laczky ise, 7 Ekim 1540'da padişahın huzuruna kabul edilmiş; padişah, Macaristan'ın kendisine ait olduğunu söyleyerek onu azarlamış ve ileri sürdüğü mazeretler kabul edilmeyerek müzakereler kesilmişti. Elçinin raporuna göre, Sultan Süleyman: Şayet geçen yıl elçi olarak yanıma

[647] Cemaziyelevvel 947/13-29 Eylül 1540 tarihli hüküm: C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Vassalen, Militarbeamte, Beamte und Richter,* II, Wien 1986, s. 3-4.

[648] S. Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung*, Wien, 2003, s. 159-162. Erdel'in Osmanlılarca kendilerine ait bir vilayet/belde olarak görmeleri ve bunun karşısında Habsburgların miras hukukunu öne çıkarmaları: Teréz Oborni, "Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, ed. Lovro Kunčević-Gábor Kármán, Brill, Leiden-Boston 2013, s. 67-90.

geldiğinde efendine Macaristan'ın benim olduğunu bildirdiysen, o niçin benim ülkeme bir ordu yolluyor, sen niçin buradasın ve onurun nerede, kralın beni kandırmaya çalışmaktadır, yaz geçene kadar ateşkes yapmak istiyor ki bu aralıktan yararlanıp hazırlık yapsın ve Budin'e saldırsın, şimdi mevsim kış, ama yaz yine gelecektir diyerek öfkeyle elçiyi azarlamıştı. Hatta elçi huzurundan çıkarıldığında bile arkasından bağırarak yüksek sesle birçok söz sarfetmişti. Bunun sonucu Ferdinand'a karşı yeni bir harbin artık gerekli olduğuna inanan padişah, harp açılmasının münasip olup olmayacağı hususunda huzurunda yapılan üç saatlik bir müzakere neticesi yeni bir sefer yapılmasına karar verilmişti[649]. Laczky ise gözetim altına alınmıştı, Sultan Süleyman yeni seferine çıkarken ona eşlik edene kadar hapis hayatı bir süre daha devam etti.

Öyle anlaşılıyor ki, Zapolya'nın ölümü ile Macaristan hakkında Sultan Süleyman ve kurmaylarının görüşü, esaslı surette değişmişti. Sultan Süleyman artık Macar krallığının, Habsburg hanedanı karşısında eskiden olduğu gibi bağımsızlığını Osmanlı yardımı ile devam ettirebileceğinden emin değildi. O, Habsburgların Macaristan ile birleşerek aşağı Tuna'ya ve hatta Balkanlara kadar inebileceğini ve böylece, Osmanlı toprakları için mühim bir tehlike hâline gelebileceğini düşünüyordu. Muhtemelen Budin'in artık doğrudan Osmanlı eyaleti haline gelme zamanının geldiği fikri hâkim konumdaydı. Kısaca küçük kralın Budin merkezli bağımsız Macaristan'ı idare etmesi beklenemezdi, Ferdinand'ın baskıları açık şekilde burada artık Osmanlı gücünün kesin şekilde ikamesini mecburi kılıyordu. Sultan Süleyman ve kurmayları bu niyetlerini her iki tarafın elçilerine ustalıklı bir şekilde hissettirmemeyi başarmışlardı. Bunun bazı batılı yazarlarca "ikiyüzlü" siyaset olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığı ve politika oyunlarının "böylesine kelimelerle ucuz bir erdem gösterisine dönüştürülmesi" hayli manasız kalmaktadır. Belki Laczky farkındalıkla bir şeyler ima ediyordu ama bunda Ferdinand'ın ısrarlı taleplerinin rolünü unutuyordu[650]. Nihayetinde Sultan Süleyman Laczky ile görüşüp bu kabil fikirlere sahip olduğu bir sırada, Ferdinand da daha faal olma gereğini duyarak 1541 senesi Mayıs'ında Budin'i ikinci kez muhasara ettirmişti. Ferdinand'ın ordusu Budin önlerine vararak, büyük toplar yerleştirmiş ve surlar gece-gün-

[649] Laczky'nin günlüğünden zikreden Zinkeisen, II, s. 600.

[650] Siyasi argümanlar ve izahlar için: P. Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti", s. 47-55.

düz fasılasız dövülmeye başlanmıştı. General von Roggendorf ve Perényi Peter kumandasındaki Avusturya kuvvetlerine, başta piskopos Martinuzzi olduğu hâlde Zapolya'nın taraftarları aynı şiddetle karşı koymaktaydılar.

1541 baharında, Avusturya ordularının Budin'i muhasara ettiklerini haber alan Sultan Süleyman, üçüncü vezir Sofu Mehmed Paşa'yı maiyetinde Rumeli askeri bulunduğu halde, önden Budin'e gönderdi. Onun peşinden de 25 Safer 948'de (20 Haziran 1541) İstanbul'dan hareket etti. İstanbul'dan ayrıldığı gün Ferdinand'a resmi bir savaş ilanı gönderdi. Burada barış istediği halde davranışlarının bu sözlerine uymadığını, Macaristan'ın kendisine ait olduğunu, bunu bütün dünyanın bildiğini, buraya hangi hakla silahlı güçlerini gönderdiğini anlamadığını, Budin'e girerek Hristiyan bir ülkeyi yıkmaya çalıştığını, bu sebeple harekete geçtiğini, "vaktine hazır" olmasını bildirmişti[651]. Osmanlı tarihlerinde, "İstabur Seferi" olarak bahsedilen ve dördüncü Macaristan Seferi olan 1541 seferi, böylece başlamış oluyordu.

Sultan Süleyman sefer için ayrılmadan dört gün önce yukarıda temas edildiği üzere hanedanı için çok önemli olan yeni bir hamle daha yaptı. Ani bir kararla Manisa'da bulunan büyük oğlu Mustafa'yı oradan alıp Amasya sancağına naklettirdi (16 Haziran 1541). Bu durum şehzade hakkında daha o sıralarda padişahta beliren şüpheleri hatıra getirirse de aslında bu tayin tamamıyla Hürrem Sultan'ın etkisiyle yapılmış gibiydi. Kendi oğullarından birine taht yolunu açmak isteyen Hürrem Sultan bu vadide belki de en büyük engel gördüğü Mustafa ile ilgili ilk büyük karşıt adımını atmış bulunuyordu. Zira ondan boşalan Manisa'ya bir süre sonra kendisinin büyük oğlu Şehzade Mehmed'i hayli gösterişli bir maiyyetle birlikte tayin ettirecekti (13 Ekim 1542)[652] Mehmed'in maaşlı kapı halkı 552 kişiyi buluyordu. Hocası Sadi Efendi, nişancısı Ahmed Bey'di[653]. Diğer oğlu Selim ise Osmanlıların Fatih Sultan

Zinkeisen, II, s. 603.

F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 33. Şehzadelerin hizmetinde olan "oğlanlara" 240 filori verilmesine dair kayıt 21 Cemaziyelahır 949 (2 Ekim 1542); eşlik eden "ağalara" verilen in'am kaydı 28 Cemaziyelahır (9 Ekim) tarihlidir ve onlara 698 filori verilmiştir: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 147-148. Bir tarih kaydında Şehzade Mehmed'in 2 Receb/13 Ekim'de "leyle-i namaz-ı evvelde" İstanbul'dan çıktığı belirtilir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 75.

Mehmed'in maiyyetinde 30 divan görevlisi/katip; 6 hekim; 15 çaşnigir; silahdar, ulufeci, sipahi, gureba bölükleri olarak toplam 175 kişi; 10 solak; 27 kapıcı mevcuttu. Diğerleri ahır

Mehmed döneminde tam olarak hâkim olabildikleri, önce Selçukluların sonra da Karamanoğlu beyliğinin merkezi olan ünlü mutasavvıf Mevlâna Celaleddin Rumî'nin burada bulunmasıyla çok iyi tanınan Konya'ya yollanacaktı (21 Ekim 1542)[654]. Manisa sembolik olarak taht için en kuvvetli şehzadenin idarecilik yapmak üzere gönderildiği bir şehirdi. Bu iki kardeş belki son defa beraber babalarının yanında Macar seferine katılacaklardı. Öte yandan Şehzade Mustafa Amasya'ya nakledilmekle bir ölçüde İstanbul'a yakın bir yerde olmaktan uzaklaştırılmış oluyordu. Fakat ona önemli bir görev de verilmişti. Amasya yöresi Osmanlı-Safevî sınır hattına yakın stratejik önemi olan bir idari bölgeydi.

Şehzade Mustafa'nın Amasya'ya yollanmasına karşı muhtemel tepkisi belki de hanedan adına sınırları koruma gibi bir görev dolayısıyla zimnen yatıştırılmış oluyordu. Zira babası yanına aldığı iki oğluyla (Mehmed ve Selim) Macaristan üzerine yürürken, kendisine Safevîlerin herhangi bir hareketine karşı muhafaza görevi veriyordu. Fakat Mustafa artık yavaş yavaş babası tarafından gözden çıkarıldığının acı şekilde farkına varacaktı. Sultan Süleyman ayrıca yeni sadrazamını sefere götürmeyerek muhtemel bir Safevî saldırısına karşı onu Anadolu muhafazasına tayin etmişti. Yine yukarıda da temas edildiği üzere Veziriazam Hadım Süleyman Paşa, ayrıca Şehzade Mustafa'nın hareketlerini de kontrol edebilecek bir bölgeye gidecekti. 2500 yeniçeri, 700 sipahi, 600 ulufeciyle Tokat'ta Artukabad'a gönderilmişti ki burası Şehzade Mustafa'nın sancağının hemen yanı başındaydı[655].

Öte yandan Sultan Süleyman'dan çok önce hareket eden Vezir Mehmed Paşa, Budin önüne vararak burayı kuşatmış olan Ferdinand'ın kuvvetleriyle mücadeleye başlamıştı. Mehmed Paşa kuvvetleri ile Budin kalesi arasında bulunan Habsburg ordusu, her iki tarafla da çarpışmaya başladı, sayı üstünlüğü sebebiyle bunu rahatlıkla başarıyorlardı. Yanlarındaki toplar ve tüfenklerin çokluğu sebebiyle Mehmed Paşa kuvvetleri onların yanına sokulamıyordu. Zira Habsburg ordusu müstahkem ordugâhlarının etrafında hendekler kazmak, top, nakliye arabaları sıralamak suretiyle, "İstabur/Tabur" adı verilen dikdörtgen şeklinde tahkimatla hem kaleyi sıkıştırmayı ve hem de Osmanlı kuvvetlerine karşı etkili bir savunma yapmayı başarıyla sürdürmüştü. Ancak

ve mutfak hizmetlilerinden oluşuyordu: TSMA, nr. D. 9706.

F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, Ankara 2016, s. 16-17.

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 386; Hammer, V, s. 222.

Sultan Süleyman'ın büyük bir ordu ile yaklaşmakta olduğu duyulunca bu kuvvetler derhal geri çekilmek üzere hazırlıklara başlamışlardı. Tuna'daki gemilere asker bindirip karşıya geçiren Habsburg birliklerinin bu hareketlerinden haberdar olan Mehmed Paşa ise taarruza geçilmesi emrini vermişti. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri hücuma kalkarak onların tahkimâtını dağıtmış, pek çoğunu da kılıçtan geçirmişlerdi. Başkumandan von Roggendorf ise yaralı bir şekilde Schütt adasına kaçmaya muvaffak olduğu halde yolda aldığı yaraların tesiriyle ölmüş; daha onun gibi birçok kumandan da hayatlarını kaybetmişti. Bunlardan biri de Güns müdafaasını yapan kumandanın kardeşi Dalmaçyalı Jerôme idi (22 Ağustos). Perényi kaçmış, ince donanma kaptanı Kasım, Peşte şehrini zapt etmişti[656].

İstanbul'dan hareket eden Sultan Süleyman, Halkalı'ya geldiğinde yoğun yağmura yakalandı. Taşan dere ordunun yüklerinin bir bölümünü, çadırları ve askerlerin bazılarını denize sürükledi. Bu sebeple kayıpları telafi için burada beş gün kadar konaklamak mecburiyetinde kaldı[657]. Orada iken Erzurum beylerbeyi hakkında gelen şikâyetler üzerine onun yeri Rum beylerbeyi Musa Paşa'ya verilmiş, Rum eyaleti ise Dukakinoğlu Mehmed Paşa'ya ihsan olunmuştu. Edirne'ye gelindiğinde Divân tertibi yapıldı, kabuller gerçekleştirildi, hediyeler alındı ve dağıtıldı[658]. Sultan Süleyman ordusuyla Filibe'ye geldiğinde Hayreddin Paşa'ya emir gönderek Cezayir'e yardıma gitmesini istedi. Niş'de iken Floransa elçileri ordugâha geldi. Ordu son derece disiplinli şekilde ilerliyordu ve geçilen yerlerde halka zarar verilmemesi sıkı sıkı tembih ediliyordu. Öyle ki bir *Süleymannâme* yazarına göre bir değnek çalan bin değnek yeme cezasına çarptırılıyor-

Resim 36: Kraliçe İsabella ve çocuk kral Sultan Süleyman'ın huzurunda

Hammer, V, s. 225.

Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 293.

[658] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 347a-348b.

du[659]. Belgrad'da iken Niğbolu sancakbeyi Ahmed ve bağışlanan Boğdan voyvodası Rareş, yakaladıkları Macar beylerinden Gritti meselesinde de adı geçen Majláth'ı teslim ettiler. Biraz önce Erdel'in kendisine verilmesi için Divan'a başvuran Majláth oradan ömrünü tamamlayacağı Yedikule zindanına sevkedildi. Sultan Süleyman ayrıca burada bulunduğu sırada Budin'in muhasaradan kurtarıldığı haberini de almıştı. Fransız elçisi Rinçon'un ölümü haberi yine kendisine ulaştırılmıştı. Fransız elçisi Paulin, önceki elçi Rinçon'un İtalya'da katli haberini bildirecekti.

Habsburg birliklerinin mağlup edildiğini öğrenen Sultan Süleyman bulunduğu yerden hareketle meşakkatli bir yolculuktan sonra 25 Ağustos'ta Budin önlerine geldi, otağını da eski Budin denilen (Óbuda) yerde kurdurdu. Padişah daha sonra, Budin'de kraliçe İsabella ve küçük oğlu János Zsigismund'a (János Zsigmond István/Kral oğlu) kıymetli hediyeler gönderdi. Bunları Budin sarayına götüren Çavuşbaşı Ali Ağa aynı zamanda, İsabella ve küçük oğlunun otağa çağrıldığı tebligatında bulundu. Bunun üzerine korkuya kapılan İsabella, piskopos Martinuzzi'nin de dâhil bulunduğu 6 kişilik bir heyetle durumu müzâkere ettikten sonra oğlunu Sultan Süleyman'ın otağına göndermeye karar verdi. Ertesi günü bir yaşındaki küçük János, Osmanlı ordugâhına götürüldü. Padişah küçük kralzâdeyi ve müşavirleri gördükten sonra onlar için hazırlanmış bir çadıra alınmalarını emretti[660]. Bu arada Sultan Süleyman'ın küçük kralzâdeyi otağa kabul ederken çocuğun ağlamaya başlaması üzerine onun sütninesinin içeri çağrıldığı ve padişahın bu çocuğu bir müddet okşayıp sevmek lütfunda bulunduğu rivâyet edilir: "Vâfir pişkeşlerle oğlunu kal'adan çıkarıp birkaç yeniçerilerle Hudâvendigâra gönder-

Resim 37: Kraliçe İsabella ve kralzadenin huzura kabulüne dair diğer bir tasvir

Bostan, *Süleymannâme,* (Viyana) v. 350b.

[660] Peçuylu, *Tarih,* I, s. 230

dikde emr olunup cemî ağalar bölük halkıyla oğlana istikbâl edip şöhret ve ta'zîmle Divân'a getirdiler ve oğlanı padişaha koyduklarında Hudâvendigâr hazretleri dizine alıp ve okşayıp ki ancak üç-dört yaşında oğlandı..."[661].

Bu meyanda kurgu olduğu anlaşılan bir başka hikâye şehnameci Ârifî tarafından nakledilir. Ona göre güyâ altın kakmalı bir araba içinde gelen ve mücevherlerle süslü kıyafet giymiş olan kraliçe, kucağında çok güzel bir bebekle padişahın huzuruna girmek istedi. Bunun üzerine na-mahrem olanlar dışarı çıkarıldı. Edeb içinde yer öpen kraliçe: "Padişahım daima gönlün şen, memleketin âbâd olsun, kocam Yanoş Kral öldü ama bana pırlanta gibi bir erkek evlat bıraktı. Şimdi ben hem kendimi hem de onu sana emanet ediyorum, umarım vefâdar padişahımız bana evladıma merhamet gösterir şefkatli davranır" dedi. Sultan Süleyman bu konuşmadan gayet memnun kaldı, çocuğa da değer verdi onurlandırdı, fakat kraliçenin işveli tarzına hiç iltifat etmedi, iffetini koruyup gözetti. Ondan saygı gören kadın tekrar yer öpüp kendine tahsis edilen kasrına gitti[662].

Sultan Süleyman müşavirlerle Macaristan meselesi hususunda bir müddet müzakere yaptırttıktan sonra Macar heyetine artık Budin'in bir Osmanlı eyaleti hâline getirildiğini tebliğ ettirdi. Aslında Macaristan'ın durumunun bu toplantıda inceden inceye tartışıldığı anlaşılmaktadır. Kraliçe'nin kâtibinin raporuna göre Sultan Süleyman Macar beylerini yani Martinuzzi, Bálint Török, Péter Petrovics, Werbőczy ve Batthyány'yi yedi gün boyunca gözetim altında tutmuştu, alınan habere göre paşalarla durumu tartışmış ve bazı görüşler ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri kraliçenin oğluyla birlikte İstanbul'a götürülmesiydi. Diğeri onun yanındaki asilzadelerin boyunlarının vurulmasıydı ve temel konu bu idi. Üçüncüsü ise bazı banlar rehin olarak tutulurken kraliçenin oğluyla birlikte diğer banların refakatinde serbest bırakılıp bırakılmayacağıydı[663].

Peçuylu bu hususta paşaların görüşlerini ayrıntılı olarak aktarır. Ona göre paşalar önce Sultan Süleyman'ın ne yapmak istediğini anlamamışlardı. Gerçekten onun bu durumda ne düşündüğü tam da belli değildi, bir bakıma nasıl hareket edileceği konusunda paşalardan görüş almak istemişti. Vezir

Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 388; Hammer, V, s. 226-227.

Şehnâme, s. 116 (440a-441b).

İsabella'nın katibi Porembski'nin takririnden: P. Fodor, agm., s. 64-69.

Mehmed Paşa ve Ulama Paşa, kraliçenin oğluyla birlikte İstanbul'a götürülüp orada büyüyünceye kadar kalmasını sonra ne zaman gerekirse tekrar hizmete alınmasını teklif etti. Macarların amansız düşmanı olarak bilinen Yahyapaşaoğlu Mehmed Paşa ise kraliçe, oğlu ve bütün Macar büyüklerinin katledilmesini, kalelerinin yıkılmasını, çoluk çocuklarının esir edilmesini ileri sürdü. Bu iş çok uzamıştı, ikide bir padişahın bu kadar zahmete katlanmasına ne gerek var diyordu. Eğer kraliçe korunmak isteniyorsa Leh kralı olan babasına gönderilsin diyerek Budin'i kendisi için istiyordu. Rüstem Paşa ise teenniyle hareket edilmesi taraftarıydı, padişahın ahdinden dönemeyeceğini, krallığın yine oğluna verilmesini ve her zamanki gibi buranın görüp gözetilmesini teklif etmişti.

Anlaşılacağı üzere bütün bu konular uzun uzadıya masaya yatırılmış, sonunda Sultan Süleyman bir karara varmıştı. Nitekim Török dışında diğer beyler salıverildi[664]. Martinuzzi Rüstem Paşa'nın misafiri oldu, bir süre onunla görüştü. Sultan Süleyman'ın müsait durumda iken Martinuzzi ve diğer asilzadeleri bırakmasının, zabtı planlanan yerlere yönelik bir harekette bulunmamasının altında yatan sebepler açık değildir. Bu noktada yaptığı vaatlere uymak ve desteklediği Zapolya'nın hukukunu, en azından yeni bir formülle, yani Erdel kesimini onun oğluna bırakarak çözmek suretiyle koruma düşüncesinin ağır bastığını söyleyebiliriz. Nitekim Budin'deki sarayda oturan kraliçeye bir çavuş yollanıp Erdel ve Tisza'nın ardındaki yerlerin idaresinin bırakılma teklifi götürülmüş, ertesi gün bunun sadece Erdel olacağı bildirilmiş, 4 Eylül'de kaleye küçük kral için Erdel bayrağı taşıyan bir İtalyan tercüman gönderilmiş, Martinuzzi'nin küçük krala vasilik etmesi ve vergi tahsili işini üstlenmesi isteği iletilmişti[665]. Osmanlı kaynaklarının bazılarında nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'nin yanında tercüman olduğu halde kraliçeye berat vererek küçük kralzâde büyüdükten sonra kendisine Macar tahtının verileceği vaadinin yapıldığına dair bilgiler vardır. Fakat Peçuylu kraliçeye çavuş başı ile yollanan teklifi daha ayrıntılı yazar. Sultan Süleyman kraliçeye şu haberi iletmiştir[666]:

Matrakçı Nasuh, Török Balin'in adamlarının silahlarının alındığını, sonra bunların serbest bırakıldığını yazar. Kendisi ise bırakılmamış sonra Belgrad'da hapse atılmıştır: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 389, 390.

P. Fodor, agm., s. 66.

666 Peçuylu, *Tarih*, I, s. 245-250.

> Budin'e oğlun yiğit olunca ben Türk askeri korum, zirâ bigane Budin'i korumağa kadir değildir, düşmanı çokdur, gâhî biz iki üç aylık yolda bulunuruz, gelip erişmek kabil olmaz ana yiğit olunca Erdel memleketi yeter ve tuz madenleri ve altın gümüş madenleri kifâyet eder, babası mülküne dahi yakındır, bilâ-münâza' zabt eder ve Zenciyuş nam kaptan Budin'de kalsın ve cümle Macar kavmine ol hâkim olsun, bizim beylerbeyimiz Macar askerine karışmasın ve ana Budin'de beşer yüz akçe günde ulûfe ta'yîn ederim ve cümle kal'a kaptanları dahi yerli yerinde emin ve sâlim olsunlar ve kraliçeye kifayet mikdar araba verilir, Lipova'ya kendüyü ulaştırsınlar, ol kendi memleketidir, safa-yı hâtır ile gavgasız düşmansız kendi geçinsin.

Bu anlatılanlar yukarıda belirtilen kraliçenin kâtibinin bilgileriyle örtüşür, Peçuylu anlattıklarının kaynağını zaten Macar tarihleri olarak göstermiştir. Sonunda artık Sultan Süleyman'ın kararının kesinleştiği anlaşılır. Yeniçeriler Budin'in kapılarını tutmaya başlamış, Macar ahali silahlarını teslim etmiş ve askerleri iyi karşılamış, mal ve canlarının emniyet altına alındığı da dellallarla duyurulmuştur. Ardından Sultan Süleyman Zapolya'nın bu küçük oğlu János'u Erdel banlığı vazifesi ile annesi yanında bulunduğu halde Lipova kalesine göndermiştir. Bu arada Petrovics'e Temeşvar sancağının bayrağı verilmişti. Artık Budin'i tam anlamıyla bir Osmanlı şehri haline getirme zamanı gelmişti. Budin Osmanlı imparatorluğunun Orta Avrupa'daki en büyük üssü olarak 150 yıla yakın süre Osmanlı idaresi altında kalacaktı.

Sultan Süleyman kraliçenin ayrılış hazırlıklarını tamamladığı sıralarda 2 Eylül'de Budin'e girerek, camiye tahvil edilen şehrin en büyük kiliselerinden biri olan Meryem Ana kilisesinde Cuma namazını kıldı. Sonra bu yeni oluşturulan Budin eyaletinin beylerbeyliğini Süleyman Paşa'ya tevcih etti. Aslen Macar olup eski Bağdat valisi olan Süleyman Paşa bu vazifeye tayini sırasında vezir rütbesini haizdi. Sultan Süleyman'ın Sadrazam Hadım Süleyman Paşa'ya göndermiş olduğu fetihnâmede, olayların seyri tafsil edilirken Perényi'nin Budin'e kastettiği, sonra Mehmed Paşa'nın istimdada gittiği, kendisinin Budin'e girdiği, "asıl murad-ı hümâyûnum Budin tahtını dârü'l-islâm edip memâlik-i Üngürüs şimşir-i zafer-me'nusum ile zabt olunmak" olduğu, Macaristan'ın bütün kaleleri ve cümle tevâbii ile "memalik-i mahrûseye" eklendiği ve buralara kadılar, dizdarlar ve muhâfızlar atandığı, Budin'in hıfzının da bir miktar asker ile birlikte Anadolu beylerbeyisi iken vezirlik ihsan olunan Süleyman

Paşa'ya verildiği beyan ediliyordu[667]. Nitekim Süleyman Paşa beylerbeyliğe tayin olunurken, Hayreddin Efendi kadılığa, Halil Efendi de defterdarlığa getiriliyordu. Budin'in ilk arazisi tahriri de Ali Efendi tarafından yapıldı. Budin'in muhafazası için Süleyman Paşa'nın emrine 2000 yeniçeri, 1000 sipahi ve 10 bin martolos, 300 solak ve birkaç yüz yeniçeri bırakıldı ki, bunların mecmuunun 20.000'e baliğ olduğunu bir Osmanlı tarihçisi biraz da abartılı olarak nakleder. Bostan Çelebi, kaleye hesapsız tüfek, zahire, türlü savaş araç gereci, atlı ve yaya azep ve martolos kısmından 4000 adam konulduğunu, 2000 topçu yeniçeri, bölük halkından 1000 sipahi ile Bosna, Semendire, Pojega, İzvornik, Vidin ve Alacahisar beylerinin de Budin paşasının emrine verildiğini bildirir[668].

Budin beylerbeyliği sancaklara ayrıldı, Macaristan ise görünüşe göre üç kısma bölünmüş oluyordu. Merkezi Budin olan ve Osmanlıların bir eyâleti hâline gelmiş bulunan Orta Macaristan kısmı; Erdel banlığına/krallığına tahsis edilmiş olan kısım ve Avusturya'nın elinde kalmış bulunan kuzey ve kuzey batıdaki kısım. Osmanlılar hâkimiyetleri altında tuttukları Orta Macaristan'da kendi sistemlerini devreye sokmuşlar, vaz edilen kanunlarla, yerli ahalinin hukukunu da göz ardı etmemişlerdi. Zaten şimdi elde ettikleri yeni eyaletin ahalisi tamamen Macarlardan oluşuyordu, pratik olarak onların hukukuna riayet etmek zaten kaçınılmaz görünüyordu. Osmanlı sisteminin gereği yeni idari yapılanma ve tahrir işlemlerinin gerçekleştirildiği ve buranın ileri vadede Osmanlı ileri karakolu, üssü haline getirildiği bilinmektedir. Budin eyaleti tahrir defterlerinde ve bu defterlerin başında yer alan kanunnâmeler, yeni Osmanlı yapılanmasının mahiyetini anlamak bakımından son derece manidardır.

Sultan Süleyman henüz Budin'de iken Osmanlı ordularının üzerine yürüyeceğini zanneden Ferdinand, onun katına aralarında sanatkârane tarzda yapılmış sadece zamanı değil hareketleri de gösteren bir asma saatin de bulunduğu hediyelerle, Nicolas von Salm ile yaşlı bir soylu olan Sigismund von Herberstein adlı iki elçi göndererek diplomatik yollara başvurdu. Çünkü Viyana savunmasız vaziyetteydi, kendisinin de içinde bulunduğu şehir halkı büyük bir korku içindeydi. Bu elçiler Ferdinand'ın talebi üzerine Laczky ile buluşup

[667] Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 551-554.

[668] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 355a.

Sultan Süleyman'ın hangi şartlarla sulhe yanaşacağını vezirlerden öğreneceklerdi. Halbuki Laczky ordugâhta bulunuyordu, padişah Budin'e hareket ettiği sırada onu Belgrad'da bırakmıştı. Aldıkları talimata göre, Macaristan'ın tamamının Ferdinand'a bırakılmasını isteyecek olan elçiler, bu istek kabul olunduğu takdirde 100 bin filori vergi vermeyi taahhüd edeceklerdi. Ayrıca Zapolya'nın ölümü üzerine, Avusturyalılar tarafından zaptedilen yerler Ferdinand'a iade edilirse, yılda 40 bin filori ödenecekti[669].

7 Eylül'de Budin'e gelen elçiler önce Rüstem Paşa tarafından sonra da padişah tarafından kabul edildi. Padişah onlara çok nazik davrandı, elçiler getirdikleri saati sundular. Yanlarında nasıl kurulacağını gösteren bir de saatçi ustası vardı. Ayrıca bu konuyla ilgili bir kitap getirmişlerdi. Sultan Süleyman "ilm-i hey'ete" malik biri olarak bu hediyeleri dikkatle inceledi, kendisi bir gölgeliğin altında oturmuştu, yanında bir kalkan, bir gürz, yay ve oklar bulunuyordu. Rüstem ve Mehmed paşalar sağ yanında ayakta duruyorlardı. Diğer tarafta baş silahdar ve odabaşı yer alıyordu, elçileri huzura getirme işiyle vazifeli görevliler de hazır bekliyorlardı. İki elçi içeri girip padişahın elini öptüler, söze başladıkları sırada daha ilk cümlelerinde: "Ne diyorlar" diye Sultan Süleyman araya girdi. Rüstem Paşa bu sözleri tercüme etti. Kendisine ne dedilerse padişaha da söylemelerini istedi. Herberstein hediyelerini tanıtıp niye geldiklerini açıkladı. Sultan Süleyman konuşmanın bitmesi üzerine "Söyleyecek başka bir şeyiniz yok mu?" dedi. Elçi olmadığını söyleyince Vezirlere dönerek: "Başka diyecekleri yoksa bırakınız gitsinler!" dedi.

Elçiler dışarı çıktı ve sonra görüşmelerini ikinci vezirliğe getirilmiş olan Rüstem Paşa ile sürdürdüler. Osmanlı tarafı Ferdinand'ın zapt etmiş olduğu yerleri geri vermedikçe ve elinde bulunan yerler için de vergi taahhüt olunmadıkça sulhün gerçekleşmeyeceğini açık şekilde belirtti. Elçiler vergi işini konuşmaya izinli olmadıklarını söylediler ve mütareke akdini talep ettikleri gibi esirlerin mübadelesi teklifinde bulundular. Rüstem Paşa da bunun sulha bağlı olduğunu söyledi.

Müzakerelerin ertesi günü de Sultan Süleyman onlara iki kaftan, beş top ipekli kumaş, yüz duka veya 5000 akçe verdirdi. Ardından veda için tekrar

669 Z. İ. Aliyazıcıoğlu, "Avusturyalı Diplomat Sigismund von Herberstein ve Buda'da Osmanlı Elçiliğine Dair Anıları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 66, (2019), s. 611-631.

huzura kabul olundular. Yaşlı Herberstein, tam el öpecekken ansızın beline bir ağrı saplanınca çaresizce Rüstem Paşa'ya dönüp Slavca olarak ona : "Allah aşkına bana yardım et" diye yalvardı. Fakat Rüstem Paşa şaşırarak hareketsiz kaldı. Sultan Süleyman ise onun zor durumunu anlayarak hemen elini dizinden biraz kaydırıp ona doğru uzattı, böylece elçi de elini öpebildi. Saygı protokolünü yerine getirdiğini işaret ederek onu zor durumdan kurtardı. Sonra yine "Ne söyleyeceksiniz, ne istiyorsunuz?" diye sordu. Herberstein: "Efendimiz kralın taleplerine beklediği güzel cevaptan başka bir şey istemiyoruz" diye cevap verdi. Bunun üzerine padişah vezirlere hitaben: "Bırakınız gitsinler" diyerek onlara izin verdi. Daha sonra elçilere refakat eden Rüstem Paşa Slavca olarak Herberstein'a: "Ne gördün" diye sorunca o da "Büyük ve kudretli bir hükümdarın nihayetsiz gücünü gördüm" diye cevap vermişti. Ertesi günü elçilere padişahın iki mektubu verildi. Burada Sultan Süleyman Ferdinand'ın almış olduğu, Estergon, Tata, Vişegrad ve İstolni Belgrad şehirlerinin iâdesini barış için şart koşuyordu[670].

Osmanlı tarihçisi Peçuylu da söz konusu diplomatik girişim konusunda şunları yazar: "... Beç kralı Ferdinand Kral'dan bir mu'teber elçisi gelüp hayli hediye ve armağanlar getürdü ve Budin'i Yanoş Krala ihsân ettikleri üzere, haraç vermek şartiyle ricâ etti. Padişah-ı cem-cenâb, mezbûr elçiye bu vechile cevâb verdi ki - âkıbet Macar memleketinden el çeksün ve taht-ı yedinde olan Nemçe'den sâl be-sâl harâca mutazammın olsun, sulh edelim, gayri vechile sulh olmaz – deyü cevâb-ı ye's ile gitdi...."[671].

Ferdinand'ın elçileri bir başarı kazanamamakla birlikte, Macar meselesinin diplomatik çözümü, daima masada kalmayı sürdürecekti. Nitekim az sonra diplomasi sahnesi yine Osmanlı payitahtı olacaktı. Sonunda ağır diplomatik görüşmeler, Macar meselesi gibi müşkil bir konuya nihayet bulunan çözüm ile rahatladığı anlaşılan ama meselenin kapanmadığını da bilen Sultan Süleyman, 27 Eylül'de Budin'den ayrıldı, Ösek'e geldiğinde Drava suyunun taşkın vaziyeti karşısında kurulan köprüden geçmek zor olduğu için şehzadeleriyle birlikte gemiye girerek karşı yakaya ulaştı. Askerler köprüye girdilerse de bir kısmı

[670] Görüşmelerle ilgili raporlardan naklen: Hammer, V, s. 231-233. Keza bk. Z. İ. Aliyazıcıoğlu, "Avusturyalı Diplomat Sigismund von Herberstein", s. 620-625. Herberstein Prusya düküne yazdığı mektupta da Sultan Süleyman hakkında hayli olumlu intibalarını nakletmiştir.

[671] *Tarih*, I, s. 231-232.

suyu atıyla geçmeye çalıştı, deveden, katırdan ve askerden epeyi kayıp verildi. Lütfi Paşa bu vesileyle: "... leşker başına kıyamet kopup her kişinin başı kayusu olup çok kimesneler iki üç gün su içinde kalıp azab-ı elem çektiler; dört beş günden sonra köprüye ulaşıp selamet yakasına geçtiler" diye not düşer ve Sultan Süleyman'ın bundan dolayı vezirlere kızdığını ve "hayli bî-huzûr" olduğunu nakleder[672]. Belgrad'a gelindiğinde Divân oldu ve beylere hilatlar verildi, sonra kapı halkı ve şehzadeleriyle avlanarak yoluna devam eden Sultan Süleyman 8 Şaban 948'de (27 Kasım 1541) İstanbul'a vasıl oldu. Kendisinden yedi gün sonra da Doğu'da muhafazada bıraktığı Veziriazam Süleyman Paşa payitahta gelmişti. 1541'in Kasım ayı ortasında Gırnata (Endülüs) Müslümanları Sultan Süleyman'a başvurarak kendilerinin İspanyol zulmüne karşı Cezayir'e nakillerini rica ediyorlardı[673]. Mektubun zamanlaması dikkat çekiciydi, zira 23-24 Eylül 1541'de Habsburg İmparatoru V. Karl'ın Kuzey Afrika'da tutunmak için çıkarma yaptığı Cezayir'de uğradığı büyük yenilginin haberleri payitahta ulaşmış bulunuyordu.

İmparatorun Cezayir Hezimeti: 1541

Sultan Süleyman Macaristan seferine çıkarken, Barbaros'u da 70 gemiden müteşekkil bir donanmayla, Adriyatik sahillerinin muhafazasına memur etmişti. Zira Habsburg imparatorluğunun İspanyol kanadı ağırlığını Akdeniz'e kaydırmış ve Kuzey Afrika'da Tunus'tan sonra Cezayir'i de zaptetmeyi gündeme almıştı. Barbaros Hayreddin Paşa, Osmanlı donanması "kapudan-ı derya"sı olmakla birlikte, aynı zamanda Cezâyir-i Garb işlerini de uhdesinde muhafaza etmekteydi. Cezayir'de kendi yerine vekil olarak oğulluğu Hadım Hasan Ağa'yı bırakmıştı. Hadım Hasan Ağa da korsanlık faaliyetlerini sürdürerek, Sicilya'dan Cebelitarık'a kadar, Avrupa sahillerini her an tehdit ediyor, Yeni Dünya'dan taşınan kıymetli mallar bu korsanların saldırısına uğruyordu. V. Karl bu sebeple, Cezayir üstüne gitmeyi ve bu korsan yuvasını dağıtmayı kuvvetle arzu ediyordu. Belçika'da zuhur eden Protestan ayaklanmasının bastırılması üzerine Almanya'dan Tirol ve Lombardiya yoluyla 12.000 Alman piyade ile 1000 süvari celbettirerek bizzat kuvvetlerinin başında Cezayir'e gitmeyi

Tarih (Atik), s. 294.

673 TSMA, nr. E. 576-35 [3154/1]: Evail-i Şaban 948 (20-29 Kasım 1541) tarihli Arapça mektup.

kararlaştırmıştı. Hatta mevsimin ilerlemiş olduğu ve bu yüzden seferin ertelenmesi teklifinde bulunan Papa ve Andrea Doria'yı bile dinlemeyerek 40-50 gün gibi kısa bir sürede bu işi tamamlayacağını söylemekteydi.

Kuru, sert, uzun ve zayıf bir çehre; yüksek bir alın ve burun; ince dudaklar, vahşi gözler; çenesinden göğsüne kadar düşen bir kucak sakal; kalkık bıyıklar; halkalar ve demir levhalarla örtülmüş kemikler ve adeleler diye tarif edilen ve *denize, âdi bir klavuz kaptan gibi alışık olan* imparator V. Karl, 1541 Ağustos'unun başlarında Papa tarafından kutsanarak donanmasının beklemekte olduğu Spezia limanına hareket etti[674]. İmparator, Andrea Doria'nın idaresinde 36 gemiden müteşekkil filonun bulunduğu Porto Venere'ye geldi ve burada maiyetiyle birlikte ki, bunların arasında soylu kadınlar da bulunmaktaydı[675], Andrea Doria'nın gemisine bindi. Yol esnasında birkaç defa fırtınaya maruz kalan V. Karl, donanmanın asıl toplanma yeri olan Palma'ya geldi. Oradan da bir kısmı İbiza limanında beklemekte olan donanmaya mensup gemiler de dâhil olmak üzere, 65 parça kadırga, 400'e yakın nakliye ve yelkensiz gemiler ile Cezayir'e doğru hareket etti.

Resim 38: V. Karl

Seyr ü sefer mevsiminin sonu olan 20 Ekim 1541'de, Cezayir sahillerinde görülen imparatorluk gemileri 23 Ekim Pazar günü, amirallik gemisinde bulunan Karl'ın bizzat direktifleri ile karaya asker dökmeye başladı. Ertesi günü 6000 İtalyan, 6600 İspanyol, 12.000 Alman, 1000 süvari ve 400 Malta askeri olmak üzere toplam 25.000 kişilik bir kuvvetle Cezayir'e yürüdü. Bu sırada Cezayir'de Hasan Ağa idaresinde 600'ü Türk, 200'ü Arap olmak üzere, 2600 kişilik küçük bir kuvvet bulunmaktaydı. Fakat bu küçük kuvvet, hava şartlarının da yardımıyla bu büyük imparatorun kuvvetlerini başarısızlığa uğratacaktı. Hasan Ağa'ya teslim olmasını ve Hristiyanlığa dönmesini teklif eden[676] ve

Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, s. 326.

Hammer, V, s. 234.

E.S. Gürkan, "His Bailo's Kapudan: Conversion, Tangled Loyalties and Hasan Veneziano Between İstanbul and Venice (1588-1591)", *OA*, S. 48, (2016), s. 307. Hasan Ağa'ya yazdığı

müspet bir cevap alamayan V. Karl'ın kuvvetleri, daha Cezayir'e doğru ilerlerken zaman zaman Türk ve Arapların baskınına uğramaktaydı. Hatta V. Karl bu kısa mesafede 3000 kişiye yakın zayiat vermişti. İmparatorluk kuvvetlerinin Cezayir önlerine gelmesiyle şehrin kuşatılması emri çıktı. Büyük topların ve lüzumlu alet-edevatın acilen yetiştirilmesine dair nakliye gemileri kumandanlarına emirler gönderildi. İşte tam bu sırada gerek kara kuvvetlerini ve gerek denizi kuvvetlerini perişan eden şiddetli bir yağmur ve fırtına baş gösterdi. Çadırsız ve kaputsuz olarak karaya çıkan askerler, ıslak elbiseleri ile rüzgâr altında tirtir titriyorlardı. Onların bu perişan durumunu, Cezayir'den bir huruç hareketi yapan müdâfiler daha da ziyadeleştirdiler.

Şiddetle esen fırtınada kale kapılarını açtıran Hasan Ağa, sabahın erken saatlerinde ansızın dışarı çıkarak İtalyanların bulunduğu cihete saldırmış ve onları geri çekilmeye zorlamıştı. Bunun üzerine tepedeki İspanyol askerlerinin kumandanı, İtalyanların yanına gelmiş ve onları muharebe için cesaretlendirmeye çalışmıştı. Yeniden silahlarına sarılan İtalyanlar tüfenklerini barutun ıslanması sebebiyle ateşleyemediler, ellerindeki kılıç, mızrak ve oklarla Hasan Ağa'nın kuvvetlerine karşı koymaya çabaladılar. Bu durum karşısında Hasan Ağa'nın kuvvetleri geri geri çekilerek İtalyan ve Malta kuvvetlerini kale önlerine kadar çekip kale burçlarından gülle ve ok atmak suretiyle bunların çoğunu telef ettiler. Bozguna uğrayan İtalyanlar tekrar kaçtı, onların kaçtığını gören Hasan Ağa hemen kaleden çıkarak takibata girişti ve daha sonra geri dönüp kaleye kapandı, fakat bu defa da İspanyol askerleri onu takibe cesaret edemedi.

Hasan Ağa daha sonra çevreye hâkim noktalardan imparatorun kuvvetleri üzerine ok yağdırmaya başladı ve ileri sevkedilen Alman bölüğünü büyük zâyiâta uğrattı. Maneviyatları iyice bozulan Alman askerleri, kılıç ve mızraklarını atarak kaçtı. İmparator bu durumu görünce hiddetlendi; atına binerek elinde kılıç olduğu hâlde askeri teşyi etmek üzere ileri atıldı. Hasan Ağa bu durum karşısında tekrar geri çekildi. İmparator ve askerlerinin onları takiben açık araziye gelmeleriyle kaleden şiddetli top ateşi başladı, imparator geri çekilmek zorunda kaldı. Bu arada, imparatorluk donanmasına mensup gemiler şiddetli fırtına ve denizin karışması neticesi, top ve mühimmatı karaya çıkarmış; ayrıca gemilerden bir kısmı, demir tarayarak birbirine bindirdiği gibi bir

mektup Barbaros'un gazavatnamesinde, farklı bir dille aktarılır: *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, s. 232 vd.

kısmı da zincir kırarak karaya sürüklenmişti. Beş-altı saat içinde 150'ye yakın geminin battığı görüldü. Bunların büyük kısmı yelkenli gemilerdi. Bu arada bazı kürekli gemiler de karaya düşmüştü. Hatta bunların arasında Meksika fatihi olup iki oğlu ile sefere kendi hesabına donattığı bir gemi ile katılan ve zalimliği ile meşhur amiral Hernán Cortez de bulunuyordu. Cortez, kıyıya sürüklenince buradaki mızraklı Arapların hücumuna uğramış, canını güç-belâ kurtarabilmişti. İmparatorluk armadası bu felakette on iki bin askerini kaybetmişti. Bu tamamen geç denize açılmanın bir bedeliydi, V. Karl'ın mevsim konusundaki uyarılara kulak asmaması armadası için felaket olacaktı[677].

İmparator 27 Ekim'de harp meclisini topladı. Zira yağmurun kesilmesine rağmen yiyecek sıkıntısı çekilmekteydi ve muhasara için gerekli top ve mühimmat da yoktu. Bunların çoğu batan gemilerle birlikte denizin dibini boylamıştı. Mecliste Andrea Doria'nın ordunun sahili takip edip Matifo burnuna gidilmesi ve burada siper ve hendeklerle çevrili bir ordugâh kurularak, askerin gemilere bindirilmesi teklifi kabul edildi. Bunun üzerine 28 Ekim Cuma günü ric'at başladı. İmparatorun ric'at etmekte olduğunu gören Hasan Ağa, kale kapılarını açtırarak yerli Araplarla birlikte onları takibe girişti. Yağmur hafif hafif yağmaya devam ediyordu. Yol güzergâhı bataklık ve çamurlu bir hâle gelmişti. İmparatorluk askerleri yürüyüşte zorluk çekiyorlardı. Vadi el-Kemin suyu yüzülerek geçildi, ancak Vadi el-Haraş, sel suları ile hayli kabardığı için burayı geçmek ilki kadar kolay olmadı. Birçok asker sulara kapılarak boğuldu. En geride kalan İtalyanların çoğu ise, Hasan Ağa'nın askerleri tarafından kırıldı; bir kısmı da kendini sulara atarak boğulmayı göze aldı. Bunların pek azı karşıya geçebilmişti. Hasan Ağa da buradan daha fazla ileri gitmeyerek geri döndü. İspanyollar yiyeceklerini kaybettikleri için yokluk çekiyorlardı. Osmanlı kaynaklarından birinde V. Karl'ın yiyecek kalmadığı için üç gün sadece at eti yemek zorunda kaldığı dile getirilir[678].

V. Karl daha sonra 30 Ekim'de tekrar kurmaylarını toplayarak, harpte takib edilen ve bundan sonra hareket edilecek hususları müzakere ettirdi. Canını zor kurtarmış olan Hernán Cortez, kalenin tekrar muhasara edilmesini öne sürerken imparatorun geri dönüp kendilerinin daha serbest hareket etmele-

A. Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, s. 108-110.

[678] Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 391

ri gerektiğini iddia ediyordu. Fakat diğer kumandanlar bunun aleyhinde bulundular ve nihayet bizzat V. Karl'ınkiler de dâhil olmak üzere bütün askerin gemilere binip sefere son verilmesi kararı alındı. Askerin gemilere bindirilmesi de hayli müşkil oldu. Hatta askerin binebilmesi için nakliye gemilerindeki mühimmat, top ve sair harp levazımatı gibi ağırlıklar ile güzel sağlam atlar bacakları kesilerek denize atıldı. Ancak tam o sırada başlayan ikinci bir fırtına sonucu bazı nakliye gemileri içi askerle dolu olduğu hâlde karaya düştü. İmparator ise fırtınaya daha fazla dayanılamayacağını anladığından bunları karada bırakarak gemilerin yelken açmaları emrini vermek zorunda kaldı. Bu geride kalan İspanyollar esir alındı. İmparator ise kurtulabilen gemilerle birlikte zor bela İspanya'ya dönebilmişti[679].

Şehnameci Lokman bu başarısız sefer vesilesiyle, İspanyolların hezimete uğramasında bir "veli"nin duasının etkisinden söz ederek hadiseyi manevi bir atmosfere taşır: Cezayir halkı Veli Dede adlı bir meczubun yanına varıp dua ve himmet rica ederler, Veli Dede bir değnek ile sahile gidip üç defa suya değneği çarpıp "behey kudurası, ne durursun" diye seslenir ve büyük bir fırtına çıkar 40 gün gündüz ve gece hiç durmaz, İspanyol gemilerine aman vermez[680]. Böylece bu hezimet, İstanbul'a kadar uzanan ve uzun yıllar da hatıralarda iz bırakan "söylencelerini" oluşturmuş görünür.

Yeniden Macaristan Seferi ve Estergon'un Zaptı (1543)

Sultan Süleyman İstanbul'da iken aklı henüz yeni dönmüş olduğu Macaristan'da kalmıştı. Fakat daha önce İstanbul'da ulema arasında ortaya çıkan bir dini mesele ile ilgilenmesi gerekti. Lütfi Paşa'nın naklettiğine göre bu dini konu abdest alırken mest üzerine "mesh" yapma meselesinde birden gündeme gelmiş, bizzat Sultan Süleyman tartışmalara müdahil olmak durumunda kalmıştı. Kendisi de ulemadan olan Bostan Çelebi ulema arasında mesh konusunda ihtilaf çıktığını, kalın olmayan ve ayağa giyilen ince çorap üzerine mes-

[679] Olayın geniş anlatımı: Kurtoğlu, *age.*, s. 330-344. Hammer, V, s. 235-236. Bu hadise dönemin Osmanlı kaynaklarında tafsile girilmeksizin yer almıştır: En geniş bilgi Lütfi Paşa tarafından not edilmiştir: *Tarih* (Atik), s. 295-296; Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 390-391; Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 357b-359b; ayrıca Ârifî, *Şehnâme*, s. 117 (442b-444b); Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 95-96. Ayrıca V. Karl ve Kuzey Afrika siyaseti ve Cezayir seferi için bk. J. D. Tracy, *Emperor Charles V, Imperasario of War*, Cambridge 2002, s. 170-176. *Hünernâme*, II, 266a.

hin caiz olup olmadığı konusunda tartışmaların vuku bulduğunu belirtir[681]. O sırada Şeyhülislam olan Çivizâde Muhyiddin Efendi (ö.1547) mesh konusunda Hanefi mezhebinde sarih bir nakil olmadığını söylemiş, buna karşı çıkarak önceki fetvalara muhalif fetvalar vermiş, bu hususta ulema suskun kalınca, durumdan haberdar olan Sultan Süleyman: "Ulema cem' olup Çivioğlu mesh hususunda verdiği fetva görülsün tarik-ı hakda mıdır, yoksa tarik-ı bâtılda mıdır" diye emir vermiş; toplanan âlimler bu görüşün yanlış olduğunu bildirince de "mesh hususunda Çivioğlu'nun cehl ü inadı ve kizb ü butlanı zâhir olduğun imza eylen" demiş, bunun yerine getirilmesinin ardından yine mesh hususundaki uygulama sürdürülmüştü[682].

Lütfi Paşa şüphesiz yazdığı eserlerden de anlaşılacağı üzere kendisini büyük bir âlim olarak görüyordu, bu meselede de alışılmış tatbikatta "Hanefi" ulemasının sessiz kalmasını ancak padişahın devreye girişiyle harekete geçmelerini imalı yolla tenkit ediyordu[683]. Sultan Süleyman'ın ise ulema ile ters düşen özellikle Ebussuud Efendi'nin şiddetle görüşlerine karşı çıktığı Çivizade'yi az sonra görevden aldığı, yerine daha önce Anadolu kazaskerliğinden mazul olan Abdülkadir Efendi'nin getirildiği belirtilir. Çivizade'nin o vakte kadar siyasi atmosfer içinde pek fazla dikkat çekmeyen sufi gruplara karşı da sert tavrı söz konusu olmuştu. Özellikle katı bir Sünni bakışla sufilere karşı durduğu anlaşılan Çivizade, daha ilk göreve geldiğinde, Bayrami-Melami şeyhlerinden Ali el-Aksarayî'nin oğlu olup genç yaşta "posta oturan" İsmail-i Maşuki'nin dinden sapmış, mülhit/zındık olarak suçlanmasında idamı için fetva vermiş, Oğlan Şeyh diye bilinen bu sufi meşrep şahsın Atmeydanı'nda boynu vurulmuştu (1539)[684]. Halbuki az sonra Sultan Süleyman 1542'de sefere çıkmak için Edirne'ye gelip kışladığında kendisini karşılayan ve dualar eden gruplar içinde Bektaşiler, Baba Yusufîler, Cevlaki, Haydari, Edhemî, Kalenderi, Hacı Bayramlı, Nimetullahî, Câmiîler de vardı, bunlar "tuğlar, alemler" yani bayraklar kaldırarak sultanı teşyi etmişlerdi[685]. Bu "vasi mezheplerin" karşısına

Süleymannâme (Viyana), 346b-347a.

Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 295.

Lütfi Paşa'nın alim kimliği için bk. C. A. Köksal, "Bir İslâm Âlimi Olarak Lutfi Paşa", *OA*, S. 50 (İstanbul 2017), s. 29/72.

İ. Erünsal, "Zındıklar ve Mülhidler. XV.-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Bir Katkı", *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri: Şahıslardan Eserlere, Kurumlardan Kimliklere*, İstanbul 2019, s. 510-513.

[685] Celalzâde, *Tabakat*, s. 475; krş İ. Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihi*, s. 502.

çıkmasından Sultan Süleyman hiçbir rahatsızlık duymamıştı. Bu bakımdan konjonktürel sosyal gelişmeler karşısındaki arızi tavırlarla bu gibi gruplara karşı sistemli bir takibat olduğu kanaati çatışır ve doğru bir düzlemde gitmez. Çivizade'nin bu sert tavırlarının görevden alınmasında etkisi devlet anlayışı itibarıyla önemli görünür. Kısaca Sultan Süleyman'ın zihin dünyasında devlet ve şeriatın ters düşmemesi ve birbirinden beslenmesi esası hâkimdi, buna hizmet edecek ulemanın iş başında olması uygun olacaktı. Nitekim az sonra Ebussuud Efendi bütün dengeleri gözeten ideal bir müfti olarak sivrilecekti. Hatta ünlü mutasavvıf İbnü'l-Arabî üzerinden bir nevi tasavvuf ehlinin müdafaası da yapılacaktı. İbnü'l-Arabîci tavır, İbn Kemal'in de onu savunan fetvasının varlığı ve Sultan Süleyman'ın emri düşünüldüğünde, Osmanlı sistemi içinde adeta meşrulaştırılacaktı[686].

Sultan Süleyman İstanbul'a döndüğünde gündemine gelen bazı idari işlerle uğraştı. Diyarbekir'den gelen eyalet defterdarı İskender Bey'in şikâyeti üzerine beylerbeyi Bâli Paşa'yı azledip yerini Dulkadir beylerbeyisi olan Ali Paşa'ya, Dulkadir vilayetini içeriden çıkma ümeradan Ali Bey/Paşa'ya ihsan etmişti. Ardından Veziriazam Süleyman Paşa'nın takriri üzerine Hüseyin Paşa'yı görevden almış, ondan boşalan Karaman'ı Ramazanoğlu Pîrî Paşa'ya vermişti. Tam bu sırada Budin beylerbeyi olan Süleyman Paşa'nın hastalığı sebebiyle iş görecek durumda olmadığı haberi gelince bu önemli yere Rumeli beylerinden Yahyapaşaoğlu Küçük Bâli Paşa'yı atamıştı. Bâli Paşa henüz vilayetine dâhil olmadan da Süleyman Paşa'nın vefatı haberi ulaşmıştı[687].

Resim 39: Şehzade Mehmed'in sancağa gitmek üzere saraydan çıkışı

Sultan Süleyman ayrıca başka önemli işlere de imza attı. Bu cümleden olarak yanında sefere götürdüğü iki oğlunu sancağa

A.Y. Ocak, "Osmanlı Devleti ve İbn Arabîcilik", *Osmanlı Araştırmaları* (2022), yayımlanmak üzere; A. Tek, "İbn Arabî'yi Müdafaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvalar", *Tasavvuf*, S. 23 (Ankara 2009), s. 295-297.

[687] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 360a-b.

çıkardı. Yukarıda da belirtildiği üzere Hürrem Sultan'dan olma büyük oğlu Mehmed'e, artık yavaş yavaş "taht sancağı" haline gelecek olan Saruhan sancakbeyliğini verdi ve onu Şehzade Mustafa'nın boşalttığı Manisa'ya yolladı. Aynı zamanda diğer oğlu Selim'i de Konya'ya gönderdi. Şehnameci Ârifî, sefer sonrası Sultan Süleyman'ın büyük şehzadesini merasimle gemiye bindirdiğini, bir hafta sonra da diğerini huzuruna kabul edip el öptürdükten sonra uğurladığını; diğer iki şehzadesi Bayezid ve Cihangir'i yanına alıp giden şehzadelerin hasretini bir ölçüde azaltmak için Edirne ve Yanbolu'da ava çıktığını not eder[688]. Muhtemelen şehzadeler Edirne'den İstanbul'a dönüşünün akabinde sancaklarına gitmişlerdi. Bostan Çelebi, Sultan Süleyman'ın Edirne'den dönüşünden sonra Budin işlerini dikkatle takip ettiğini, destek için Anadolu beylerbeyisine emir yollandığını, teftişe uğrayıp yolsuzluğu tespit edilen Bağdad beylerbeyisi Üveys Paşa'nın azledilip yerine Ayas Paşa'nın getirildiğini belirtir ve ardından da şehzadelerin sancağa çıkarılışlarını anlatır. Şehzadeler maiyyetleri ve hizmetlileri belirlendikten sonra birbirinin peşi sıra yolcu edilmiştir[689].

Osmanlı geleneğine göre idarecilik yapmak üzere sancaklara gönderilen şehzadelerin annelerinin de yanlarında olması ve saraydan ayrılması gerekirdi. Mustafa Manisa'ya gönderilirken annesi Mahidevran onunla gitmek mecburiyetinde kalmıştı. Fakat şimdi Hürrem Sultan en büyük oğlu Mehmed ve ardından Selim merkezden ayrılıp görev yerlerine yolcu edildiklerinde gitmeyip sarayda kaldı. Bunun en büyük sebebi iki oğlunun da aynı anda sancağa gönderilmesi durumunda kimin yanında bulunacağı probleminden çok, Hürrem'in padişahın "sessiz bir törenle" nikâhlandığı hanımı olması yanında, bazıları daha küçük olan diğer çocuklarının sarayda bulunması olmalıdır. Özellikle küçük oğulları Bayezid ile Cihangir'i bu anlamda öne çıkarabiliriz.

Resim 40: Sultan Süleyman'ın eğlence meclisinde Şehzade Bayezid ve Cihangir

[688] *Şehnâme*, s. 118 (444b-446a). Ayrıca Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 297.

[689] Bostan, *Süleymannâme* (Viyana), 360b-363b.

Bu şekilde Hürrem Sultan ile yeni bir devir başlamış oluyordu. Onun oğluyla sancağa gitmemesi demek müstakbel Osmanlı hükümdarının oğullarından biri olacağını "hissettiriyordu". Hürrem Sultan, Sultan Süleyman'ın hareminin tek hâkimi olmuştu. Üstelik padişah gün geçtikçe ona daha çok bağlanacaktı.

Oğullarını sancaklarına yolcu eden Sultan Süleyman, Budin'in ilhakının siyasi anlamda çözümü konusunda yeni teşebbüslerin olabileceğini muhtemelen hesaplamıştı. Budin'in ilhakı ve beylerbeyliğin oluşturulmasına Habsburgların mukabil bir tepkisinin olacağını da biliyordu. Bu arada Portekiz elçisi Diogo de Mesquita İstanbul'a geldi; Portekiz kralına barış şartlarının bildirildiği 28 Mayıs 1542 tarihli mektupla Salih Reis eşliğinde Septe Boğazı'na kadar uğurlandı[690]. Yemen'den de iyi haberler geliyordu. Portekizlilerin Cidde'ye, Yemen'de Aden'e yönelik saldırıları önlenmişti. Fakat Ferdinand'ın Budin'den vazgeçmeyeceği, her an yeni gelişmeler olabileceği tahmin ediliyordu. Nitekim az sonra İmparatorluk ordularının başına geçen Brandenburg Prensi II. Joachim 20 Ağustos 1542'de Estergon'a, oradan Vişegrad yoluyla 28 Eylül'de Budin'in karşısındaki Peşte'ye geldi.

Aslında Ferdinand, Sultan Süleyman'a daha seferden İstanbul'a döndüğünde yeniden bir elçi göndererek eski isteklerinde ısrar etmişti. Gönderilen elçi, iki sene evvel İstanbul'a gelmiş bulunan Tranquillus Andronicus idi. 1542 senesi yaz sonunda İstanbul'a varan bu elçi, kendisine verilen 10 Temmuz tarihli talimatnâme uyarınca, Macaristan'ın tamamen Ferdinand'a terki karşılığında senede 50 bin, eğer bu kâfi gelmezse, 100 bin duka altın vergi verilmesi gibi eski teklifleri gündeme getirmekteydi. Osmanlı devlet erkânı bu teklifi ehemmiyetsiz bularak onu padişahın yanına çıkarmak lüzumunu bile duymadı. Hatta Sadrazam Hadım Süleyman Paşa elçiye, Avusturya'nın elindeki kaleleri geri vermedikçe bir barışın yapılmasının mümkün olamayacağını söylemiş, Ferdinand'ın eğer bu taleplerinden vazgeçmezse bütün hanedanıyla vaktiyle Alaüddevle'nin uğradığı akıbete düçâr olacağını bildirmiş ve o sırada ikinci vezir bulunan Rüstem Paşa ise: *İbrahim, Viyana'yı ancak parmağının ucuyla tutmuştur; ben iki elimle kavramak isterim. Metbûun bize karşı, Alman, İspanyol, İtalyan olan tebaasını değil bizim tebaamızı Macarları, Transilvanyalıları, Moldovyalıları tahrik etmektedir* diyerek biraz da "boş" bir tehditte bulunmuştu[691].

[690] Matrakçı Nasuh bu elçinin gelişini zikreder: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 391. Hammer, V, s. 241 (Elçinin 1542'deki sefaretine dair rapordan).

Böylece Tranquillus hiçbir şey elde edemeden, Ekim 1542'de memleketine geri dönme mecburiyetinde kaldı. Ferdinand ise yine eski taktiğini uygulayarak bir taraftan İstanbul'a elçi gönderirken diğer taraftan da geniş çaplı hazırlıklara girişiyordu. 1542 baharında Speyer'de toplanan imparatorluk meclisinde Alman prensleri işin ciddiyetini sonunda kavramışlar, yaz aylarında Nürnberg'deki toplantıda savaşın finansmanını kararlaştırmışlardı. Daha önce 1532'de Augsburg toplantısında kararlaştırılmış olan "sürekli Türk yardımı" bu defa açık şekilde icra edilecekti. "Türk Yardımı", Osmanlıların Orta Avrupa'ya yönelik saldırılarının püskürtülmesi için ordu kurulması ve bunun finansmanının sağlanması anlamına gelen ve o dönemde çok yaygın olarak dillendirilen bir kavram özelliği kazanmıştı. Bu çerçevede Papa'nın da desteği sağlanarak, muhtelif devletlerden teşekkül eden büyük bir ordu toplandı. Bu orduda Fransızların hâricinde, çeşitli milletlerden askerler bulunmakta olup idaresi de Protestan prensler ile imparator arasında oynadığı aracılık rolü sebebiyle II. Joachim von Brandenburg'a verilmişti. Kendisi vaktiyle 1532'deki Alaman seferi sırasında Kasım Voyvoda liderliğinde Linz'e kadar ilerleyen bir Osmanlı akıncı kolunun bir kısmını bozguna uğratmakla büyük şöhret kazanmıştı. Dönemin Alman vakanüvisleri onun bu başarısını hayli abartarak nakletmişlerdi. İşte bu savaştaki yararlılığı sebebiyle kendisine imparator tarafından şövalye unvanı verilen ve Osmanlı kaynaklarında "Kara Hersek" diye anılan II. Joachim'in emrine on askeri danışman da verilmişti, askerlerin parası "genel fenik" adıyla oluşturulan imparatorluk vergisinin getireceği hasılattan karşılanacaktı. Bu her seviyeden bütün imparatorluk sakinlerinin gelir ve serveti üzerinden toplanacaktı[692].

II. Joachim Budin'in bir Osmanlı eyaleti haline gelmesinden duyduğu endişeyi: *Eğer Türk talihinin peşinden koşmaya ve cüretine devam edecek, Macaristan, Moldovya (Maehren) ve Şilezya'da yeni topraklar alacak olursa o zaman sıra bize ve ülkemize gelebilir* şeklinde dile getiriyordu[693]. Macar askerlerinin başında ise yine Perényi bulunuyordu. Bu ordu Budin istikametinde harekete geçtiği sırada da bir donanma Tuna'dan Budin'e gidiyordu. Fransız elçisi vasıtasıyla

[692] V. Karl devri Türk Yardımı vergisi hakkında: W. Steglich, "Die Reichstürkenhilfe in der Zeit Karls V", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 11 (1972), s. 7-55.

K. Schwarz, "Berlin Brandenburg ve Türkler", *Tarih ve Toplum*, IX/50 (Şubat 1988), s. 35-40.

Ferdinand'ın bu büyük hareketi haber alınınca, Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa'ya hazırlık görmesi bildirildiği gibi Ulama Paşa, Dukakinzâde Mehmed Bey ve Arslan Bey'e de Budin'e yardıma koşmaları için emirler gönderildi. O sırada Budin beylerbeyi Süleyman Paşa'nın yerinde artık Yahyapaşaoğlu Küçük Bâli Paşa bulunuyordu. Habsburg ordusu Tuna'yı takiben Budin'in karşı yakasındaki Peşte önlerine kadar geldi. Osmanlı birlikleri kaleden çıkıp bunlarla bir müddet çarpıştıysa da sayılarının fazlalığı sebebiyle kaleye çekilip müdafaaya başladılar. Yusuf Ağa idaresindeki Osmanlı kuvveti, üç bini yeniçeri olmak üzere sekiz bin kişiden müteşekkildi. 4 Ekim'de Peşte'yi kuşatan müttefik ordusunun şiddetli top atışı, kalede hayli tahribata sebep oldu. Üç kule tamamen yıkılmıştı, buradaki muhafızlar geriye çekilmek zorunda kalmıştı. Hendekler ve metrisler kazarak düşmanlarına karşı mücadele eden müdafiler, ertesi günü yapılan disiplinsiz saldırıları kolayca önlediler. Hemen ardından Ahmed Paşa idaresinde birliklerin geldiği haberi ulaştı.[694] Bunun üzerine müttefikler arasında ihtilaf çıktı. Alman piyadeleri paralarını alamadıkları için kumandanlarıyla tartıştılar ve ödeme yapılamadığından da çekilip gittiler. Zaten son hücumda ağır darbe almış müttefik kuvvetler Osmanlı birliklerinin geliş haberi üzerine kuşatmayı kaldırma kararı aldılar[695]. Budin'in bir Osmanlı eyaleti oluşundan telaşa kapılarak Avrupa'da umumi bir heyecan yaratıp yardım toplayan Ferdinand'ın gönderdiği kuvvetler, 7 günlük bir muhasaradan sonra geri çekilmek zorunda kalıyor, hattâ geri çekilirken bile Osmanlı kuvvetlerinin ani baskınına uğrayarak büyük kayıplar veriyordu. Bu kuşatma Ferdinand için tam bir utanç vesilesi olmuştu. Savaşa katılmış olan ücretli askerler birliğinin komutanı Sebastian Schertlin von Burtenbach hatıratında bu konuda şunları yazıyordu:

> Viyana önlerinde uzunca süre yattılar, Türk bir türlü gelmek bilmiyordu, ancak sonbaharda yürüyüşe geçtiler, Peşte'yi kuşatıp kötü mevzilendiler, düzensiz şekilde hücum ettiler ve tüm Hristiyanlığın alay konusu olarak çekildiler. 15.000 iyisinden adam kaybettiler, parayı işe yaramaz şekilde ziyan ettiler.[696]

Peçuylu, sefer öncesi bu olayların dönemin kaynaklarında yer almadığını yazar ve kendisinin babası ve amcasından duyduklarını naklettiği gibi Macar tarihlerinden de ilgili bahisler hakkında bilgiler sunar: *Tarih*, I, s. 233-236.

Zinkeisen, II, s. 607-608.

[696] K. Schwarz, agm., s. 39.

Sultan Süleyman Peşte'nin muhasarasını duyunca Edirne'ye gelmişti. Peşte önündeki Habsburg kuvvetlerinin mağlubiyetini haber alınca da kışı Edirne'de geçirmeye karar vererek baharda sefere çıkmak üzere burada beklemeye başladı. Kışın çok sert geçmesi, halkın büyük sıkıntı çekmesine yol açmıştı[697]. Padişah Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa'ya Rumeli askerlerini toplaması için Nevrûz'da emirler göndermişti. Sofya'da bekleyen Ahmed Paşa'ya Budin'in imdadına yetişme emri verilirken ayrıca yeniçeri kethüdasına da 2000 yeniçeriyle gitmesi için hüküm yollanmıştı. Ancak yeniçeri kethüdası emre riayet etmeyeceğini bildirdi. Onun bu tavrı Sultan Süleyman'a bildirilince hemen katlini emretti, araya giren paşalar sayesinde yeniçerilerin sefer için hareket edeceği bilgisiyle padişah yatıştırıldı[698]. Aslında yeniçerilerin başındaki kethüda veya ağa, kanunları üzere padişah sefere çıktığında onun yanında bulunurdu. Muhtemelen yeniçeri kethüdası da padişaha eşlik etmek yerine kendilerinin bu şekilde gönderilmesinin "kanunlarına" ve mutat uygulamalara ters düştüğünü dillendirmişti. Ne de olsa onlar bizzat Sultanın gücüydü, ondan başka birinin emrine giremezlerdi, şayet aksi olursa bu durum aynı zamanda padişahın hukukuna halel getirirdi.

Ayrıca Sultan Süleyman ordudaki disipline ve zahire tedariki hususlarına çok büyük ihtimam göstermişti. Yine İstanbul'da donanmanın hazırlanma işiyle de ilgilenmiş ve denize açılması için emir vermişti. Bu vesileyle 6 Şubat 1543'te Hayreddin Paşa'ya 2000 filori ihsanda bulunmuştu, bir hafta kadar sonra da fakirlere evlilik için 200 filori vererek destek olmuştu[699]. Nihayet Edirne'de dört ay kadar kaldıktan sonra da yanında Şehzade Bayezid olduğu halde 18 Muharrem 950'de (23 Nisan 1543) muhteşem şekilde düzenlenmiş ordu tertibinin arasında sefer için harekete geçti[700]. 4 Haziran'da Belgrad'a

Celalzâde, padişahın Edirne'ye gelişi sırasında tabiatı tasvir ederken yine onun av merakını anlatır. Avcı kuşların, av köpeklerinin avlanmalarını seyrettiğini söyler. Derya kenarında oltalar atılıp ağlar saçılıp balık avlandığını da belirtir. Çırnık ve zevraklar ile levrek, yayın, uskumru, kefal tutulduğunu ifade eder. Böylece Sultan Süleyman'ın bu balıklara "düşkün" olduğu düşünülebilir. Bu güzel havayı tasvir edip Edirne'nin sert soğuklarına geçer: *Tabakat*, s. 476-477.

698 Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osmanı*, s. 392.

699 K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 154.

700 Sefere katılanlar ve dizilişler ile ilgili ayrıntılar: Hammer, V, s. 243-244; Ordu mevcudu katılanlar ve yapılan masraflarla alakalı ruznamçe defteri de mevcuttur. Mesela burada yeniçeri sayısı 10.000 kadardır, cebeci, topçu, top arabacı, altıbölük halkı, saray hizmetlileri, vezirler,

varan Sultan Süleyman, burada Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa ile birleşti. 7 Haziran'da Belgrad'da iken kendi hazinesinden dış hazineye iki kese filori (100.000 altın) aktartmıştı. Daha önce de yine Edirne'den ayrılmadan önce 100.000 filori destekte bulunmuştu. Bütün bunlar sefer masrafları için bizzat kendi hazinesinden yapılan tahsisatlardı[701]. Ayrıca Belgrad'dayken Anadolu beylerbeyi İbrahim Paşa da orduya iltihak etmişti. Padişah Edirne'den yeni hareket ettiği bir sırada Budin beylerbeyi Bâli ve Bosna beyi Ulama paşalar, ileri harekata girişmiş bulunuyorlardı. Ulama Paşa, Ösek sancakbeyi Murad ve Mohaç sancakbeyi Kasım beylerle, Pojega civarındaki Atyina kalesi ile bunun yakınındaki Szaplonca, Darnóc, Szentmiklós, Raholça gibi kaleleri ele geçirmişti[702]. Öte yandan, Bâli Paşa, Nana kalesini zaptetmişti. Bunun akabinden bu kalelerden daha müstahkem olan Valpo'nun üzerine gidildi. Osmanlı sınır beyleri tarafından muhasara edilen bu kale, tazyik edilirken Ahmed Paşa kuvvetleri de yetişip muhasaraya katılmış ve nihayet şiddetli top ateşi ile surların yıkılması, kale müdâfilerini teslim olmaya mecbur bırakmıştı. Bu kuşatmaya bizzat katıldığını yazan tarihçi Zaim Mehmed, kalenin hayli metin olduğunu içinde bulunan bir mürted Arap'ın canla başla açılan gediklerde mücadele ettiğini, nice askerin ölümüne yol açtığını, fetih sonrası bunun yakalanıp parça parça edildiğini anlatır. Ancak kalenin teslim alındığından söz etmez[703]. 22 Haziran'da Valpo kalesinin fethini müteakip derhal Şikloş kalesinin zaptına girişildi[704].

Ösek'e vasıl olunduktan sonra Valpo kalesinin teslim haberini alan Sultan Süleyman bu kalenin kumandanına Budin eyaleti civarından bir zeamet verilmesini, Budin beylerbeyine emretmiş, ayrıca kalenin Müslümanlar ile iskân olunmasını, mescide hatip, imam ve müezzin tayin edilmesini de ferman buyurmuştu. Esasen Sultan Süleyman bu seferi, bir Osmanlı eyaleti haline ge-

---

beylerbeyiler, sancakbeyleri, bürokratlar vs. ile alakalı verilen bahşiş, maaş gibi harcamalar, ordunun gün be gün nerede olduğunu gösteren tarih kayıtlarıyla defterde yer alır: BA, KK. nr. 1765'teki bu ruznamçenin özet olarak tanıtımı: M. İpçioğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543", *OA*, X (İstanbul 1990), s. 137-159.

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 165-166.

[702] S.Varga, "Miklós Zrínyi, Captain-General of Szigetvár (1561-1566)-His Organisational Activity and Death", The *Battle for Central Europa*, s. 379 ve 380'deki haritalar.

Câmiü't-tevârih, s. 368-369.

[704] Celalzâde, *Tabakat*, s. 486-487.

tirdiği Budin'in emniyeti için civar kalelerin zaptı ve eyalete ilhakı ile eyaletin etrafını genişletmek maksadıyla açmıştı. Bu şekilde siyasi ve stratejik gayeler yanında iktisadi menfaatler de amaçlanmış oluyordu. Nitekim Valpo'dan sonra Osmanlı kuvvetleri Şikloş şehrini kuşattıkları gibi aynı zamanda Pecs şehri üzerine de yürümüşlerdi. Drava nehri üzerinden kurulan köprüden geçilerek Pecs'e (Türklerin Peçuy, Almanların Fünfkirchen dedikleri kale) ulaşıldığında şehir muharebesiz olarak teslim oldu. Burası Osmanlı tarihçisi olup şehrin isminden galat olmak üzere "Peçevî" diye adlandırılan, ancak bu nisbetin "Peçuylu" veya "Peçuyî" olması lazım gelen İbrahim Efendi'nin doğum yeridir (1574-1650).

Buranın ele geçirilmesinin ardından muhasara altındaki Şikloş daha fazla tazyik edildi ve nihayet 8 Temmuz 1543'te zaptedildi. Kuşatma sırasında Şikloş surları muhtelif ebatta 11 top tarafından dövülmüştü. Bunların ikisi büyük tip toplardı; balyemez şaykası olarak adlandırılan topun attığı demir güllenin ağırlığı 55 okka (yaklaşık 66 kg) geliyordu. Diğer "Koçyan şaykası" topu ise 30 okka (yaklaşık 36 kg) gülle atıyordu. Geride kalan toplardan 6'sı bacaloşka (biri 26 okka/31 kg; beşi 16 okka/19 kg.), üçü kanon (11 okka/13 kg) tipi daha küçük çapta toplardı[705]. Padişah kalenin alınmasının akabinden şehre girmiş ve sonra Divân toplanarak kalenin fethinde hizmetleri görülen kimselere hediyeler ve mükâfatlar verilmesini kararlaştırmıştı[706]. Bunun için kendi hazinesinden 1500 filori almış, 4 Temmuz'da Şikloş yakınlarındayken kapı ağasına 800 filori verdiği gibi yaralanan yeniçerilere de bahşişler dağıtmıştı. Muhtemelen 9 Temmuz'da fethin hemen ardından kalenin zaptı

Resim 41: Estergon Kalesi'nin tasviri

[705] TSMA, nr. D. 7190. "Şikloş'u döven toplar" başlığı altında bu bilgiler defter kaydında yer alır.

[706] Celalzâde, *Tabakat*, s. 489.

dolayısıyla ezan okuyan müezzinlere ve imama yine in'amlar bağışlamıştı[707]. Şikloş'un zaptından sonra Sultan Süleyman Budin'e doğru ilerledi ve 11 Temmuz'da bu şehrin önlerine geldi. Birkaç gün burada istirahat edildikten sonra önce 40 büyük top ile 400 küçük top, Silistre beyinin emri altında Tuna'dan yukarı doğru sevkedildi[708]. Bu topçu kuvveti İstanbul'dan deniz yoluyla gönderilmiş, Tuna nehrinden yine gemilerle Budin'e getirilmişti. Daha sonra padişah Budin'den hareketle Esztergom/Estergon (Gran) önüne ulaşmıştı. Yolda gelirken Macar halkı tarafından kendisine küçük hediyeler takdim edildiği; kiraz, kavun getiren köylülere bahşiş verdiği dikkati çeker.

Tuna kenarında bulunan Estergon, daha önce de zikredildiği üzere barış görüşmelerinde Osmanlıların ön şartları arasında sürekli zikredilen Macarların tarihî ve mukaddes bir şehriydi. Zaim Mehmed, bir Osmanlı bakışı ile bu şehrin Macar krallarının "taç-hanesi" olduğunu, onlardan biri öldüğünde yerine kral olacak kimsenin ata bindirilip önce Vişegrad'a getirilip oradan bu taç-hanenin anahtarını aldığını, sonra Estergon'a yönelip taç-hanedeki korona denilen krallık tacını ele geçirdiğini, ardından İstolni Belgrad'a geldiğini, orada tacı başına taktığını, böylece orada krallığını resmen ilan etmiş olduğunu yazar. Bir bakıma niçin bu şehirlerin Osmanlılarca ana hedef haline getirilmiş olduğunu okuyucularına izah etmiş olur. Yani onun ima ettiği husus, Osmanlıların bu "taç" şehirlerini ele geçirmekle Macaristan'ın gerçek sahibi olma halleridir. Hatta kendi zamanında Ferdinand'ın oğlunun: "ruhbanların fetvasıyla korona başına komayıp henüz omuzunda getirir imiş" diyerek bu şehirlerin onların elinde olmaması sebebiyle hükümranlıklarının nasıl eksik kaldığını da ifade etmeye çalışır[709].

Birçok iç hisara ve büyük kiliselere sahip olan Estergon'un su ihtiyacı, konumu yüksekçe olduğu için Tuna'da kurulan su dolapları vasıtasıyla temin edilmekteydi. Daha önce bir müddet için Osmanlıların eline geçen şehir, sonra Habsburglar tarafından geri alınmıştı. Burası Budin'in emniyeti için ele geçiril-

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 169-170.

[708] Kuşatma için Semendire'de muhtelif tipte 18 adet top dökülerek Budin'e sevkedilmiş; ayrıca Budin'de bulunan 14 top da yine kuşatma için yollanmıştı. Bunların en büyükleri şayka tipi denen toplardı. Bunların birinin attığı taş gülle dört kantar ağırlığında idi (44 okka/yaklaşık 225 kg): TSMA, nr. D. 7190.

Câmiü't-tevârih, s. 370.

mesi gereken kalelerin başında gelmekteydi. Tuna'dan sevkedilen topların karaya çıkarılıp yerleştirilmesiyle 29 Temmuz'da şehrin muhasarası başladı. Şehir büyük bir kısmı Alman, İtalyan ve İspanyol askerlerinden oluşan bir kuvvet tarafından müdafaa edilmekteydi. Muhasaranın başladığı sıralarda bir kısım kuvvetler de Estergon civarındaki küçük kalelerin alınmasına ve mukavemet yuvalarının dağıtılmasına çalışıyordu. Mohaç sancakbeyi Kasım Bey bu mevkilerden Saz ve Manveri kalelerini almıştı. Ayrıca, Estergon ile İstolni Belgrad arasındaki sahanın da vurulması işi, Yahya Paşazâdelere, yani yeni Budin valisi Mehmed, Vulçitrin sancak beyi Arslan ve Segedin beyi Derviş'e verilmişti. Zira bir süre önce hadiselerin hayli nezaket kazandığı ve savaşın kızıştığı bir zamanda Budin beylerbeyi Bâli Paşa'nın vefatı vukubulmuş, Sultan Süleyman onun yerine aynı aileden Mehmed Paşa'yı getirmişti. Padişah kaleyi muhasara edince önce muhafızlara teslim teklifinde bulundu. Ancak kaledekiler İspanyol kumandanı Sancius Cotta'nın bir mikdar yardımcı kuvvet getirmiş olmasına güvenerek bu teklifi reddettiler. Bunun üzerine kale top ateşine tutuldu.

Kale muhafızları ise İtalyan birlikleri kumandanı Vitelli'nin topçu tabyasının müessir savunması sayesinde Osmanlı kuvvetlerine epeyi zayiat verdirdiler, fakat Osmanlıların surlara yaklaşmasına mani olamadılar. Açılan gediklerden içeri dalan Osmanlı piyadeleri şiddetli top ve tüfenk ateşi ile güçlükle püskürtülebildiler. Bu hücum sırasında Anadolu beylerinden Cündî Sinan Bey ile surları Tuna'dan top ateşine tutan donanmayı idare eden Zehrimar Mehmed Bey şehid oldular. Onun yerine kaptanlığa Yahyapaşaoğlu Ahmed Bey getirildi. Fakat bu başarısızlık Osmanlı ordusunu yıldırmadı. Kale eskisinden daha şiddetli top ateşine tutuldu. Sultan Süleyman 31 Temmuz'da kale önlerinde idi ve mücadeleyi takip ediyordu. Aynı gün top atışlarıyla kalenin nöbet kulesi yıkılmıştı. 4 Ağustos'ta da muhtemelen kuşatmanın geleceği hakkında fal baktırdığı remmale 200 filori ihsan etmişti. Kuşatma sürerken Macar köylüleri ona yemişler ve meyveler getirmeye devam ediyordu[710]. Kalenin surlarının harabe hâline gelmeye başlaması üzerine muhafızlar, bir heyet göndererek teslim olmak istediklerini padişaha bildirdiler. Bir yeniçeri 8 Ağustos'ta "Estergon alındı" diye müjde getirmiş ve kendisine padişah tarafından 20 filori verilmiş-

[710] K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 172-173. Burada geçen remmal, kum falı açan kâhin anlamına gelir. Adı belirtilmeyen bu şahsın tanınmış bir remmal olan Haydar olması muhtemeldir. Onun hakkında ileride metinde bilgi verilecektir.

ti[711]. Sultan Süleyman 10 Ağustos'da, muhafızların serbestçe kaleden çıkmasına izin vermesi karşılığı kalenin teslimini kabul etti. Böylece stratejik önemi çok büyük olan Estergon, Osmanlı hâkimiyetine alınmış bulunuyordu. Şehre giren padişah kaledekilerin bir kısmına şehri temizlettirdiği gibi Cuma namazını da şehrin ortasında bulunan ve camiye tahvil ettirdiği büyük kilisede kıldı[712]. Bir rivayete göre muhasara sırasında topçu ateşi ile bu kilisenin çan kulesinin üstündeki altın haç vurulunca Sultan Süleyman: *Artık şehri fethettik* demişti. Daha sonra şehre kadı ve dizdar tayin edildi. İstihkâmlar, vezirlere dahi görev taksim edilmek suretiyle kısa sürede tamir edildi. Ayrıca tertip edilen Divân sırasında Leh elçisini kabul eden padişah Leh kralının iyi niyet dileklerinden memnun kalarak elçiye ziyafet çekilip hediyeler verilmesini emretmiş, sonra da kaleden çıkan müdafilere izin vermiş, bunlar Tuna'dan diğer tarafa geçip kendi bölgelerine gitmişlerdi[713].

Resim 42: İstolni Belgrad Kuşatması

Estergon'un fethi akabinden diğer bir ehemmiyetli mevki olan İstolni Belgrad (Macarca Székesfehérvar veya Almanca Stuhlweissenburg) üzerine gidildi. Burası, Budin'in 58 km. güney batısında Budin ile Balaton gölü arasında bulunmaktaydı. Padişah Estergon'dan ayrıldıktan sonra, Tata kalesi önlerine geldi ve atlarını kaybetmiş olan 70 kapıkuluna 1100 filori bağışladı (17 Ağustos)[714]. Kale ise zahmetsizce ele geçirildi. Buradan sonra İstolni Belgrad kalesine gelip otağını kurdurdu. Bu kalenin içinde bir de iç kale olup dış surların önü dahi derin hendeklerle çevrilmişti. Ayrıca müdâfiler uzun menzilli toplara da sahiptiler. Sultan Süleyman muhasaranın başlayıp kaledekilerin uzun menzilli top-

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 174.

[712] Celalzâde, *Tabakat*, s. 495.
Celalzâde, *Tabakat*, s. 496.
K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 176.

larını ateşleyerek Osmanlı kuvvetlerini surlara yaklaştırmaması üzerine, surların metânetini de göz önünde bulundurarak uzun menzilli ve büyük çaplı toplar getirtmek için Anadolu beylerbeyi İbrahim Paşa'yı Budin'e gönderdi[715]. Bu esnada üçüncü vezir Mehmed Paşa ile yeniçeri ağası kalenin bir tarafında, dördüncü vezir Hüsrev Paşa ve Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa kalenin diğer taraflarında cephe almışlar ve siper kazarak tazyike başlamışlardı. Nihayet topların gelmesiyle kale top ateşine tutuldu. Bu arada Hüsrev Paşa'nın bir hücumu başarısız kaldı. Bunun akabinden daha şiddetli bir topçu ateşi başladı. Kale surlarında yeni gedikler açıldı. 2 Eylül'de genel bir hücuma karar verildi, "yağma" ilanı yapıldı. Hücumun yapılacağı üç nokta kesif topçu ateşine tutulduktan sonra askerler bu yerlere taarruza geçtiler. Varoş kısımında büyük bir mücadele oldu, burayı iç kaleye bağlayan köprü üzerinde çarpışmalar yoğunlaştı. Burası yığılan cesetlerle adeta dolmuştu. Bu vesileyle Celalzâde, kale feth olunduktan sonra bu mahal temizlenirken ilginç bir olay vuku bulduğunu, çarpışmalar sırasında gazilerden bir gencin yaralanıp düştüğünü ve üzerine birçok düşman askerinin cesedinin yığılmış olduğunu, bu yüzden kalkmağa mecalinin olmadığını, üç gün sonra cesedlerin altından sağ salim çıkarıldığını nakleder[716].

Varoş kısmında Osmanlı kontrolü bu şekilde sağlanmıştı. Zor durumda kalıp iç kaleye çekilen muhafızlar daha fazla dayanamayacaklarını anlayınca aman dilediler. Sultan Süleyman önceleri Zapolya'ya ait iken sonra bunların kendi istekleriyle Ferdinand'ın tarafına geçmesini unutamadığından aman talebini kabul etmedi. Fakat daha sonra şefkati galip geldi. Nihayet 4 Eylül 1543'te kale anahtarları teslim alındı[717]. Zaim Mehmed buranın kadim kralların mezar yeri olması sebebiyle kalelerine top attırmamak kavilleri olduğunu, top atılmasını caiz görmeyip teslim olmayı tercih ettiklerini belirtir[718]. Celalzâde Mustafa Çelebi, bu şehrin pek çok kiliseye, kadim bina ve mezarlara sahip bulunduğunu, bu mezarların Macar krallarına ait olup gayet büyük ve tezyinatlı olduğunu, ayrıca birçok heykelin de yer aldığını kaydeder. Hatta

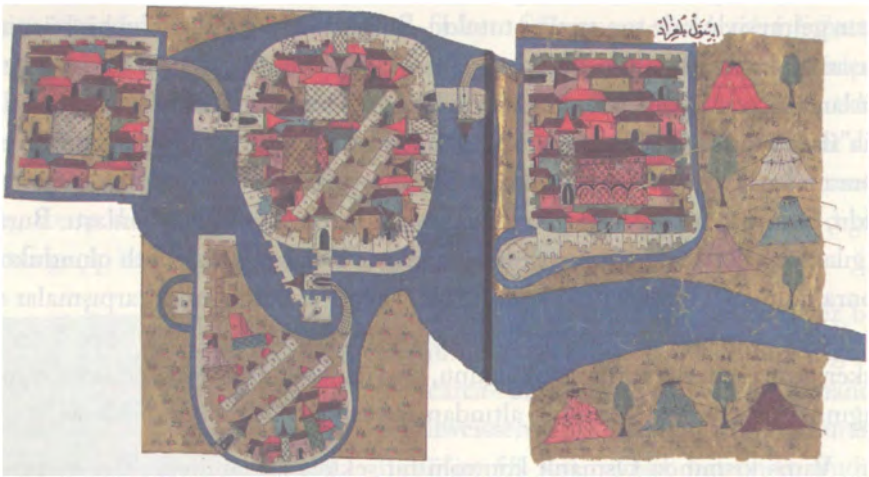
Celalzâde, *Tabakat*, s. 498.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 504.

Bu fütuhatın biri minyatürlerle süslü iki ayrı müstakil monografisi vardır: Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*, tıpkı basım İstanbul 1987; Muradî, *Kitab-ı Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstoni Belgrad*, Süleymaniye Ktb., Hakimoğlu Ali Paşa Ktb., nr.700.

Câmiü't-tevârih, s. 371-372.

Sultan Süleyman şehri gezmeye çıkıp bu eski Macar krallarının mezarlarını görmüş ve halktan sadakat yeminleri almıştı[719]. 12 Eylül'de İstolni Belgrad'da bizzat Sultan Süleyman tarafından yararlılıkları dolayısıyla kapıkulu ve yeniçeriye 250.000 filori gibi muazzam bir miktar para bahşiş olarak dağıtılmak üzere defterdar Lütfi Bey'e teslim olunmuştu[720].

Resim 43: Osmanlı gözünden İstolni Belgrad'ın planı

Bu önemli kalelerin fetihleri Sultan Süleyman için yeterli görüldü ve İstolni Belgrad'ın alınmasının ardından mevsimin ilerlemesi ile başka bir harekâta girişilmeme kararı alındı, geri dönüş hazırlıkları başlatıldı. Bu arada fethedilen üç kaleyi yani Estergon, İstolni Belgrad ve Şikloş'u tasvir eden ve ismi kaydedilmemekle birlikte Matrakçı Nasuh olması muhtemel bir silahdara 30 filori bahşiş de verilmişti[721]. İstolni Belgrad, Budin'e bağlı bir sancak hâline getirildi ve sancakbeyliği Budin beylerbeyinin kardeşi olup o sırada Estergon altında gemilerin idaresiyle meşgul olan kapudan Yahya Paşazâde

Tabakat, s. 506.

[720] K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 181.

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 182. 11 Receb/12 Eylül tarihli kayıt. Ayrıca şair Hayali'ye de muhtemelen fetih için tarih düşürmesi vesilesiyle in'am verilmiştir. Bu sırada hekim Hamonoğlu'na da zaman zaman para verildiği görülür. Bunun sebebi muhtemelen Sultan Süleyman'ın nikris hastalığını tedavi etmesi olmalıdır. Yine muhtemelen fetih müjdesi doğru çıkan remmal de 300 filori tutarında bahşişle ödüllendirilmiştir (s. 184).

Ahmed Bey'e tevcih edildi. Bu arada Budin beylerbeyliği, yine Mehmed Paşa üzerinde kaldı, Mohaç Kasım Bey'e, Pojega Bosna beyi iken vefat eden Hüsrev Bey'in kethüdası Murad Bey'e, Segedin ise Derviş Bey'e inayet olunmuştu[722]. Estergon'a sancak beyi ataması yapıldıktan sonra ayrıca kadı ve dizdar tayin edilip muhafazası için de 1000'i yeniçeri olmak üzere, 4000 asker bırakıldı. Bunların yanı sıra bütün Osmanlı eyaletlerine, Fransa kralına ve Venedik dojuna zafernâmeler gönderildi. Sultan Süleyman Budin'e dönüp Tuna'nın sol sahilini takiben Petervaradin'e oradan da Belgrad'a vasıl oldu. Sofya'da iken konakladığı hane sahibine 25 filori, yanında olan oğlu Bayezid'in ikamet ettiği hane sahibine ise 15 filori verilmişti (26 Eylül)[723]. Sultan Süleyman daha sonra askerleri kışlaklarına gönderip kapıkuluyla 19 Ekim'de Edirne'ye ulaştı ve oradan da İstanbul'a hareket etti[724].

Fakat tam bu sırada yoldayken Edirne'de sevgili oğlu Saruhan sancakbeyi Şehzade Mehmed'in Manisa'da öldüğü (7-8 Şaban 950/5-6 Kasım 1543) haberini aldı[725]. Bu haber onu çok sarstı, yine bir seferde iken oğlunu kaybetmişti. Bu üzüntüsü seferdeki başarıları neredeyse unutturdu. Şehzade Mehmed'in naaşının İstanbul'a getirilmesini emretti. Şehzadenin cenazesi lalası ve kapı halkı eşliğinde arabaya konulup İstanbul yakınına geldiğinde bütün vezirler ve devlet erkânı karşı tarafa geçip naaşı istikbal ettiler. Oradan İbrahim Ağa çiftliğine getirilen arabanın içinden çıkarılan naaş tabuta konuldu, büyük bir matem havası içinde gözyaşlarıyla Üsküdar'dan karşı tarafa geçirildi. Ulema ve meşayih, diğer din adamları orada hazır bekliyorlardı. Mezar yeri için Eskiodalar cihetinde bir yer ayrılmıştı. Bir gün önce İstanbul'a gelmiş olan Sultan Süleyman 16 Kasım 1543 Cuma günü Bayezid Camiinde, bütün İstanbul halkı ile birlikte cenaze namazını eda etti[726]. Padişah bizzat söylediği Şehzadeler güzîdesi Sultan Mehmed'im mısraı ile oğlunun ölümü için tarih düşürmüştü. *Şehnâme* yazarı Talikizâde'ye göre, her tarafta gıyabi cenaze

Zaim Mehmed, *Câmiü't-tevârih,* s. 372-373.

K. Doğan, *Filori Defteri,* s. 185.

Bu seferin ayrıntılı bir anlatımı: Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman,* s. 393-408.

Tarih kayıtlarına göre vefat tarihi 10 Şaban/8 Kasım'dır: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 75.

[726] Celalzâde, *Tabakat*, s. 511-513. *Anonim Tevarih-i Âl-i Osman*'da padişahın İstanbul'a girişinin ertesi günü cenazenin intikal ettiği kayıtlıdır: s. 150. K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 75.

namazları kılınmıştı, ayrıca memlekette üç gün boyunca da dükkânlar kapanmıştı. Sultan Süleyman hiç kimse için bu kadar büyük bir matem tutmamıştı. Adeta kederinden çılgına dönmüş gibiydi, tabutu mezara koymadan önce iki buçuk saat boyunca bitap oluncaya kadar sürekli gözyaşı dökmüştü. Ayrıca kırk gün boyunca da oğlunun mezarını her gün ziyaret etmiş, yoksullara paralar dağıttırmıştı[727].

Bu bilgiler abartılı da olsa Sultan Süleyman'ın büyük üzüntüsünü ve oğlu üzerindeki beklentilerini göstermek bakımından dikkat çekicidir. Muhtemelen Şehzade Mehmed'in ölümü Sultan Süleyman'dan da fazla Hürrem Sultan'ı sarsmıştı. Çünkü ileride babasının yerini alacak en kuvvetli aday olarak Şehzade Mehmed'i itina ile yetiştirmeye çalışmıştı. Şimdi bütün sevgisini başta Selim olmak üzere diğer oğulları üzerinde toplayacaktı. Artık Şehzade Mehmed'in ölümünden sonra taht için Selim'i düşünmeye başlayacaktı. Hürrem Sultan'ın da sıklıkla oğlunun türbesini ziyarete gittiği dolaylı bir kaynaktan öğrenilmektedir. Külliye binalarının inşası devam ederken oğlunun mezarını ziyarete gelen Haseki Sultan, inşaatta çalışan acemioğlanlarının baş açık yalın ayak toprak ve taş taşıdıklarını görünce, Sultan Süleyman'dan ricada bulunup maaşlarına beş akçe ekletmişti. Hatta bu tahsisatın devamı için de altınını, mücevherlerini ve incisini satıp hazineye destek amacıyla bedel olarak koymuştu[728]. Şehzade Mehmed'in cenazesi, padişahın arzusu ve emri üzerine yeniçerilere mahsus Eskiodalar içinde tayin ve tahliye olunan mahalle, yani bugünkü Şehzade camiinin yanındaki hazireye defnolundu.

Sultan Süleyman sevgili oğlu için hemen bir türbe, cami, medrese ve imaret yapılmasını emretti ve bu işi mimarbaşısı Sinan'a havale etti. Lütfi Paşa'nın yakın adamı olduğu anlaşılan ve Ağırnaslı bir devşirme olan Mimar Sinan mimarbaşı olduktan sonra (1539) hanedan ile alakalı olarak ilk önce Hürrem Sultan için cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve darüşşifadan oluşan bir kompleks inşa etmiş ve bir ölçüde kendisini göstermişti. Sonra 1542'de Üsküdar'da Sultan Süleyman'ın sevgili kızı Rüstem Paşa'nın hanımı Mihrümah için bir külliye binası siparişi almıştı[729]. Şimdi sıra Sultan

Şemâilname, TSMK, nr. A. 3592, 73a-b.

[728] *Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi*, fak. metin ve Rusça trc. Y. Petrosyan, Moskova 1987, metin 33b, s. 72

Koca Sinan'ın Mihrümah'a aşkla bağlandığı ve bunun eseri olarak onun adına iki cami yap-

Süleyman ve Hürrem Sultan'ın güzide oğulları "Mîr Mehmed"e gelmişti, ama bu defaki çok acı bir hayrat olarak anne ve babanın yüreğine nispeten de olsa "su serpecek" özellik taşıyacaktı. Mimar Sinan bu inşaatı büyük bir ustalık ve "deha" örneği sergileyerek tamamlayacak ve artık hanedanın vazgeçilmez mimarbaşısı olacaktı[730]. Emperyal dönemin mimarisini adeta şekillendirecek ve imparatorluğun görüntüsüne göze hitap eden büyük katkılar sağlayacaktı. İleride muhteşem Süleyman için planlayacağı büyük külliye, adeta İstanbul'un yedi tepesine yeni bir "tepe" daha ekleyecek ölçüde ihtişamlıydı[731]. Şehzade Mehmed'in vefatından sonra terekesinden çıkan altınlardan Saray'da "bahçe-i âmire" kârhanesinde altın sikke kesilmişti. 10.920 dirhem altında 8453 sikke darbedilerek hazineye konmuştu[732]. Ayrıca Sultan Süleyman oğlu namına cami, imaret ve medresesi için zengin vakıflar tahsis etmişti[733].

Sultan Süleyman 1543'ten itibaren çok sevdiği oğlunu da kaybetmiş olmanın derin hüznü içinde beş yıl müddetle yeni bir büyük sefere çıkmadı, uzun seferlerin ağırlığı giderek üzerine çökmeye başlamıştı, bu yüzden bir süre dinlenmeyi tercih etti. Zamanını daha çok Edirne'de sürek avlarına çıkarak geçirmeye başladı. Ailesine düşkünlüğü, oğlunun talihsiz ölümünden sonra daha da artmıştı. O kadar ki bir ara yanında Hürrem Sultan ve küçük oğlu Cihangir

---

tığı gibi bir fantezinin tarihen hiçbir kıymeti yoktur. Bu uydurma hikâye ortalıkta gerçek imiş gibi dolaşımda kalmıştır. Böyle bir şeyin olamayacağı üzerinde durmak bile "saçma" kaçar.

730 Ruznamçe kayıtlarında onun "müşahere" gurubu içinde zikredildiği ve günlük 55 akçe tahsisatı bulunduğu anlaşılır: "Mevâcib-i Sinan, ser-mimarân-ı hâssa der-müşâherehoran, vâcib-i şehr-i Zilhicce sene 955, fi yevm: 55, fî şehr: 1622 akçe": BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 17879, s. 10 (4 Muharrem 956/2 Şubat 1549).

Mimar Koca Sinan ve inşaat faaliyetleri için bk. G. Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür*, İstanbul 2013.

732 TSMA, nr. D. 9704: 17 Rebiülevvel 953/18 Mayıs 1543.

Sultan Süleyman'ın tuğrasını taşıyan orijinal vakfiye: TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 3003'te bulunur. Burada medresesi için hangi kitapların okunacağı şartı da dikkat çeker. Tasnifli olara verilen kitaplar tefsir, hadis, usul, füruğ, kelam, me'ani, lügat, sarf, nahiv, hikmet ve hey'et, mantık ilimleri olarak sıralanır (105a-109a). Vakfiyede adı "Şehzade merhum Sultan Emir Mehmed" diye geçer (ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde de benzeri bir vakfiye mevcuttur: S. Bayram, "Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in Şehzade Külliyesi Vakfiyesi ve Türk Sanatındaki Yeri", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Ankara 2000, s. 1017-1039). Şehzade Mehmed'in bazı kitaplarının yine saraya intikal ettiği anlaşılır. Mesela manzum Gazavat-ı Hayreddin Paşa adlı eser onun kütüphanesinden çıkmadır: TSMK, Revan, nr. 1291, kapaktaki kayıt.

olduğu halde Bursa'ya geçti. Burada taht adayı olma göstergesi haline gelen Saruhan sancak beyliğiyle Manisa'ya naklettiği oğlu Şehzade Selim'le buluştu. 19 Haziran 1544 tarihli kayda göre bu gezi için 50.000 filori ayrılmıştı. Temmuz ayında Bursa'da idi[734]. Burada iken kaplıcadan istifade etti, muhtemelen hastalığına iyi geldiğini düşünüyordu. 30 Temmuz'da ılıca hamamcısına beş filori vermiş olması bu hususla ilişkilidir[735]. Yine burada iken Şeyh İlahî Tekkesi'ni de tamir ettirmişti. Ayrıca buluştuğu oğlu Selim'e de 10.000 filori in'amda bulunmuştu[736] Tarih kayıtlarına göre 1544 Ağustosu'nun 23'ünde Edirne'ye av için gitmişti[737]. Muhtemelen artık Selim'i kendi yerine düşünüyordu. En büyük oğlu Mustafa'yı ise iyice göz ardı etmişti. İstanbul-Edirne arasında geçen bu beş yıl boyunca sınır boylarından gelen haberleri dikkatle takip etmeye çalıştı. İçeride damadı Rüstem Paşa'yı veziriazamlığa getirerek hanesine verdiği önemi bir kere daha gösterdi. Şimdi en yakın yardımcısı, aynı zamanda damadı oluyordu. Bu durum Hürrem Sultan için de memnuniyet verici bir gelişme olmuştu. Ne de olsa kendi ailesinin yönettiği bir imparatorluk ortaya çıkmıştı. Şehzade Mustafa'nın bu yeni oyunu bozma ve durumu kendi lehine çevirme şansı artık hiç bulunmuyor gibiydi.

Sultan Süleyman henüz oğlunun üzüntüsünü tam olarak üzerinden atamamışken ve kendisini ava vermişken merkezde yakın vezirleri arasındaki önemli bir krizle karşı karşıya kalacaktı. Bu hadise o sırada Veziriazam olan Süleyman Paşa ile Vezir Hüsrev Paşa arasında eski bir hesaplaşmanın tezahürü olarak Divân'daki tartışmalarıyla patlak vermiş, sonunda Sultan Süleyman, Süleyman Paşa'yı ve Hüsrev Paşa'yı azletmiş, damadı Rüstem Paşa'yı veziriazam yapmıştı (28 Ramazan 951/13 Aralık 1544). Divân'da kapışan iki paşanın kavga sebebi, her ikisi de halef selef olarak vaktiyle üstlendikleri Mısır valilikleri sırasındaki gelir paylaşımına dayanıyordu. Âlî'ye göre zaten aralarında soğukluk olan bu iki paşanın kavgasına, sadaret makamına göz koyan Rüstem Paşa sebep olmuştu. Deli lakabıyla anılan ve ne yapacağı kestirilemeyen Hüsrev Paşa'yı kışkırtarak vaktiyle valilikleri sırasındaki gelir anlaşmazlığını açtırıp vezirazam ile Divân'da tartışmalarına yol açmıştı. Münakaşa sertleşince Hüsrev Paşa ile

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 201-202.

735 K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 204.

736 K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 205.

K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 76.

Süleyman Paşa birbirlerinin üzerine yürüyüp yumruklaşmışlar, hatta Hüsrev Paşa hançerini çekmiş, olay araya girenlerce teskin edilmişti. Durumdan haberdar olan Sultan Süleyman ise hemen her ikisini azledip damadını sadaret makamına getirmişti[738].

Rüstem Paşa'nın makama geldikten sonraki ilk icraatını da muhtemelen Sultan Süleyman'ın direktifleri doğrultusunda bu iki paşa arasındaki dava oluşturdu. Yapılan soruşturmaların belgeleri Divân'da tutulan ve bugüne ulaşabilen ilk mühimme defterinde, daha doğrusu o dönemdeki adlandırmasıyla "mîrî ahkâm defterinde" yer alır. Hüsrev Paşa'nın Süleyman Paşa aleyhindeki ithamları ve Mısır'da her ikisinin birbirine yönelik suçlamalarıyla alakalı teftişin yapılmasına dair Mısır beylerbeyi Davud Paşa ve yine müfettiş atanan Halep kadısı Salih Çelebi (Celalzâde) görevlendirilmişti[739]. Bu arada daha önce de bahsi geçen Gücerat hâkimi Bahadır Han'ın Mekke'de bıraktığı ve Osmanlı idarecilerince el konan mallarıyla bağlantılı olarak da Hüsrev ve Süleyman Paşa'nın birbirlerini itham ettikleri görülür. Bunların yardım parası olduğu konusu rapor edilmişken Süleyman Paşa'nın beytülmala kaydettirmesi meselesi, bu arada alınan paylar bir başka soruşturmaya daha konu olmuştu[740].

Netice itibarıyla soruşturma, tam da bu sırada Hüsrev Paşa'nın vefatıyla birlikte kapanmış, Hüsrev Paşa'nın mallarının tespiti için aralarında kardeşi Çaşnigir Mehmed'in de bulunduğu üç kişilik bir heyet kurularak geride bıraktıklarına el konup Yedikule'de muhafazası emredilmiştir[741]. Lütfi Paşa, Hüsrev Paşa'nın vezaretten azlini kendisine yediremediğini, bir gün ata binmek için ayağını üzengiye attığında etrafına bakıp eski şaaşalı, süslü giysiler içindeki hizmetlileri yerine çok az kişinin bulunduğunu görünce: "Şimdi ben bu hal ile ata binmektense ölmek yeğdir, bari kimse beni bu halde görmesin" diyerek ayağını üzengiden çektiğini, o anda teessüründen hastalandığını, hekimler ilaç vermek istediklerinde "Siz bana kast edersiniz, bana zehir yedirmek istersiniz" diye gönlüne vesvese geldiğini, on yedi gün boyunca yemek yemeyip su içmedi-

Künhü'l-ahbâr, s. 719-720.

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E. 12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. H. Sahillioğlu, İstanbul 2002, s. 7-10. Her iki paşanın beylerbeylik dönemine ait yıllık gelir hesaplarının tadadı yapılmıştır. Salih Çelebi'nin görevlendirilmesi: Atâyî, *Hadâik*, I, s. 347.

740 *Mühimme Defteri*, s. 51-52, hük. 66.

Mühimme Defteri, s. 364, hük. 503-504 (25 Muharrem 952/8 Nisan 1545); s. 395, hük. 550.

ğini ve bu hal ile dünyasını değiştirdiğini ibretlik bir hadise olarak nakleder[742].

Sultan Süleyman Hüsrev Paşa'nın azli üzerine Rumeli beylerbeyisi Ahmed Paşa'yı üçüncü vezir, Anadolu beylerbeyi İbrahim Paşa'yı ise dördüncü vezir yapmıştı. Hemen ardından da soluğu yine av için Gümülcine taraflarında almış, Fransız elçisini kabul etmiş, Eflak voyvodasını görevden alıp haps ettirmiş, Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Paşa'ya Cezayir "sancağını" vermiş, yine bazı bürokratik değişikliklere imza atmış, 14 Mayıs 1545'te Edirne'den ayrılarak İstanbul'a dönmüş, 9 Haziran'da Hayreddin Paşaoğlu Hasan'ı, 20 kadırga ile Cezayir'e uğurlamış, 20 Şubat 1546'da Edirne'ye yine "sayd u şikâr" için hareket edene kadar İstanbul'da kalmıştı. İstanbul'da iken 27 Aralık 1545'te Galata'da büyük bir yangın çıkmıştı[743]. Sultan Süleyman bu sıralarda zamanını daha çok Yanbolu'da geçirmişti ve buradaki sarayda ikamet etmişti[744]. Yanında yine tedavisiyle meşgul hekimler bulunuyordu. Bunlardan biri daha sonra başhekimliğe kadar terfi edecek olan Kaysunîzâde idi. 8 Şubat 1546 tarihli kayıtta kendisine in'am verilmiş, padişah Yanbolu'da iken yine ona 100 filori ihsan olunmuştu. Ayrıca adı verilmeyen bir Yahudi hekim ile cerraha da aynı şekilde filori ihsanı yapılmıştı[745]. O yokken 26 Nisan'da İstanbul'da yine büyük bir yangın zuhur etmiş, on bin kadar dükkânı kül etmiş, büyük zarara yol açmıştı. Sultan Süleyman Edirne'den 8 Mayıs'da payitahtına dönmüş, Macar sınırındaki hareketlenmeler dolayısıyla Rumeli beylerbeyisi Ali Paşa'yı Sofya'ya yollamıştı. Kendisi yine mesire yerlerini dolaşarak avlanıyordu. 1546 yazında Sırapınar dolayındaydı ve burada bir kasır yapılması için 660 filori tahsis etmişti. Bu gezilerinde yanında Cihangir vardı ve onun bazı masraflarını da bu vesileyle karşılamıştı[746]. 28 Eylül'de oğlu Bayezid'i daha önce Şehzade Selim'in görev yaptığı Konya'ya göndermiş[747], ardından da bütün devlet erkânıyla kışlamak için 10 Ekim'de Edirne'nin yolunu tutmuştu[748].

Tarih (Atik), s. 300.

K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 76.

744 K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 246.

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 242, 247.

746 K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 258. Cihangir için ipek alınması ve atının üzengisinin yaldızlanması gibi işlerle ilgili masraflar da kaydedilmiştir.

K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 76.

748 Edirne'ye gidiş ile ilgili 60.000 filori bodrum hazinesinden çıkmıştı. İlgili kayıtlar ise 17 Ekim'den itibaren deftere işlenmeye başlanmıştı: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 265.

Edirne'de iken de sulh görüşmeleriyle ilgili trafik artmış, Ferdinand'ın elçisi 14 Aralık'ta huzura çıkarak el öpmüştü[749]. Bazı kaynaklarda onun bu sıralarda hastalığının sıkıntılarını yaşadığı ifade edilir, hatta bu yüzden elçilerle görüşmeleri gecikmişti[750].

Denizlerdeki Gelişmeler: "Françelü" ile İttifak

Bütün bu gelişmeler olurken Habsburglar ile olan mücadeleler denizlerde ve sınır boylarında kesilmeksizin devam ediyordu. Özellikle 1542 ve 1543 kara seferleri icra edilirken denizlerde de Barbaros Hayreddin Paşa'nın yeni stratejisiyle büyük çaplı donanma faaliyetleri yapılmış, hatta Fransızlar ile müşterek olarak Habsburgların İspanyol cephesine denizden darbeler indirilmeye çalışılmıştı. Yani mücadele hem karada ve hem de denizde neredeyse eş zamanlı olarak sürdürülmüştü. Sultan Süleyman kara seferinde iken Barbaros Hayreddin Paşa'nın askeri faaliyetleri hakkında devamlı bilgi sahibi olmuştu. Aslında İspanyol kanadına karşı girişilen deniz harekâtında Fransızlar ile olan ittifakın önemli bir payı vardı. Zira Sultan Süleyman'ın 1542 harekâtı sırasında imparator ile Fransa arasında savaş yeniden başlamış bulunuyordu. Perpignan'ı kuşatan Fransızlar bu mücadeleyi sürdüremeyerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı V. Karl ise İngiltere ile bir anlaşma zemini bularak (Şubat 1543) Fransa'yı yeniden sıkıştırmış durumdaydı. İşte bu sebeple Fransızlar, İtalyancaya aşina, dönemin renkli şahsiyetlerinden Garde Baronu Kaptan Paulin vasıtasıyla Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunmuşlardı. Önceki elçi Rinçon'un 1541 Temmuzu'nda İstanbul'dan dönüşü sırasında cinayete kurban gitmesinden sonra yerine seçilecek elçinin yetkinliği önem kazanıyordu. Paulin bunu layıkıyla yerine getirebilecek vasıfta görülmüştü. Neticede vaki talep üzerine de Osmanlı donanması ile Fransız donanmasının müşterek bir askeri harekât yapmaları kararı alınmıştı.

Bazı Osmanlı tarihlerinde Fransa elçisinin talebi karşısında Osmanlı devlet erkânının daha önce Fransa'nın tutumundan duydukları memnuniyetsizliği ifade ettikleri belirtilir. Özellikle 1529'daki Viyana kuşatması ardından Fransa'nın zaman zaman Türk karşıtı kurulan Hristiyan ittifakına girmeye mecbur kaldığını, menfaatleri çerçevesinde Osmanlılar ile olan ittifakını çoğu

Matrakçı, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 412.
Zinkeisen, II, s. 616-617.

defa Avrupa kamuoyundan gizleyip inkâr ettiklerini biliyorlardı. Fransızlar aslında Hristiyan kamuoyu nezdindeki durumlarını öne alırken Osmanlılar ile olan münasebetlerini bozma taraftarı değillerdi. İmparatorluğun baskısını ancak Osmanlı kozuyla hafifletebileceklerinin farkındaydılar. Sultan Süleyman'ın Fransa ile olan ilişkilere özel bir önem verdiğine de şüphe yoktu. İmparator aleyhine İngiltere ve Protestan prenslerle yeni bir birlik kurmalarını bile maddi yardımla desteklemişti. 1532'den beri de Fransa ile resmi ittifak görüşmelerinde epeyi mesafe alınmış bulunuyordu. 1535'te İstanbul'a gelen elçi La Forest Osmanlıların bir sonraki sene bütün kuvvetleriyle karadan ve denizden Habsburglara karşı saldırıya geçmesini ve Fransa kralına bir milyon düka altın para yardımı yapılmasını rica etmişti. Bu ittifak görüşmeleri birçok askeri planların ortaya çıkışına da yol açmıştı.

Bu arada daha önce de sözü edildiği gibi 1536'da Fransa'ya bazı ticari haklar tanıyan ilk ayrıcalıklar bu ortamda tanınmıştı. Habsburglara karşı seferin planı 1537-38'de uygulanmaya konulmuştu. İlk defa bu münasebetle Osmanlı-Fransız müşterek harekâtı gerçekleşmiş, Fransız donanması buna destek vermişti. Fakat durum 1538'de birden değişmişti. Fransa biraz da zoraki V. Karl ile 1538 Temmuzu'nda bir anlaşma yaparak Haçlı ittifakına dâhil olmuştu. Ancak Fransa ile imparatorluk arasında yeniden başlayan savaş Osmanlı kozunun devreye sokulmasına yol açacaktı[751].

Akdeniz'de Fransa ile müşterek harekât Sultan Süleyman'ın da çok işine yarayacak ve kara seferleri sırasında İmparatorluğun İspanyol kanadı böylece tehdit altında tutulup atıl bırakılacaktı. Bu arada Fransa'ya yardıma karar veren Osmanlılar, daha önce de olduğu gibi Venedik'e tercüman Yunus Bey'i göndererek, V. Karl aleyhine Fransa ile dostlukta bulunmasını istemiş, ancak Venedik doju iki devlet arasında bir tercihi arzulamadığı için hayli tereddütlü davranmıştı. Bununla beraber 1542 yılı ilkbaharında Venedik'e gelen Yunus Bey, Marano'da bulunan Fransız ordularına yiyecek takviyesi yapılmasını, V. Karl'a karşı da tavizkâr bir tutum takınılmamasını sağlamış görünmektedir. Hatta kendisine imparatorluk ordusu hakkında bilgi verildiği de bilinmektedir. Yunus Bey böylece hayli başarılı bir diplomatik görevi ifa etmiş oluyordu, bu İtalyan mühtedisinin son görevi olacak, birkaç sene sonra 22 Haziran

Genel olarak bk. De Lamar Jensen, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", *The Sixteenth Century Journal*, XIV/4 (1985), s. 451-470.

1551'de vefat edecekti. Öte yandan Fransız elçisi Paulin Osmanlıların yardım vaadini ve Barbaros'un donanma ile yakında sefere çıkacağını I. François'ya müjdeledi. Bunun akabinden ikinci defa İstanbul'a gönderildi. Bu kere yanında Venedik'te de görev yapan Guillaume Pellicier ikinci elçi olarak bulunmaktaydı. Bunlar huzura kabul edilip Rüstem Paşa'nın tesiriyle, François'ya hitaben yardım vaadini bildiren bir mektup almayı başardılar. Celalzâde Fransızların diplomatik teşebbüslerine temas ederken, Osmanlı bakışı ile mealen şunları belirtir: "Frenk nasara kavminden Fransa vilayetinin kralı Françesko, padişahın yüce dergâhına ihlas izharı için elçilerini gönderdi. İspanya kralı Karlo ile vaki olan husumetlerinin kendi lehlerine neticelenmesinin, gazilerin kılıcına bağlı olduğunu biliyordu, defaatle padişahtan yardım ricasında bulundu"[752]

İttifakın İlk Tezahürü: Nice Kuşatması (1543)

Fransa'ya yardım kararı alınınca, derhal Osmanlı donanmasının hazırlıkları başladı. Tersanedeki hummalı faaliyetler Barbaros Hayreddin Paşa'nın nezaretinde yürütülüyordu. Sultan Süleyman Divân toplantısında Barbaros'a hitap ederek onu, Fransızlara yardım etmek ve İspanya'ya sefer yapmak üzere serasker tayin ettiğini, bu vazifesinin ağır olduğunu, zira Akdeniz'de Fransa'dan başka kimin donanması varsa onlarla kapışılacağını, kendisine lüzumlu kuvvetin verileceğini söylemişti. Ayrıca Macaristan seferi için İstanbul'dan ayrılmadan önce Fransa kralına yazdığı mektupta Barbaros Hayreddin Paşa'ya gereken yardımın icrası ve talimatlarının dinlenmesi, düşmanlarının yok edilmesi için gerekeni yapmasını tembih ettiğini belirtip I. François'nın daha önce V. Karl ile anlaşmasını ima ederek: "Dikkat edin düşmanınız sizi tekrar aldatmasın, sizinle asla barışa yanaşmayacaktır, ona karşı kararlı şekilde hareket ettiğinizi bilmektedir" demişti[753].

Barbaros Hayreddin Paşa 1543 Nisanı ortalarında, 110 kadırga, 4 mavnadan oluşan donanma ile denize açıldı. Fransız elçisi Paulin de amiral gemisinde bulunmaktaydı. Modon'dan su ve erzak alan donanma, Yunan denizini geçip Messina boğazına geldi. Reggio önlerine ulaşıldığında şehir ahalisi korkularından dağlara çekildi, ancak kaledeki 60 muhafız gemilere ateş açarak birkaç as-

Tabakat, s. 473.

C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, trc. A. Ortaç, İstanbul 2015, s. 153.

keri vurup yaraladı. Bunun üzerine Barbaros karaya top çıkartarak surları ateşe tutup şehri ele geçirdi. Batı kaynaklarında, bu şehrin valisi Gaetano'nun kızı ve karısının da esir edildiği, Dona Maria adlı kızın Müslüman olarak Barbaros'un nikâhına girdiği ve ailesinin de böylece kurtulduğu kaydedilmektedir. Barbaros Hayreddin Paşa'nın daha sonra Tiber nehri mansabına gelip Ostia önlerinde görünmesi, Roma'da büyük bir telaşa yol açtı; asilzâdeler, papazlar, kadın, çoluk-çocuk, şehri terk edip Sabin vadisindeki Tivoli'nin öte taraflarına kaçtı.

Barbaros'un Roma'nın bu kadar yakınına gelip herhangi bir harekette bulunmaması, padişahtan bu yolda emir almamış olmasından ve seferin planı gereği hareket edilmesinden ileri gelmişti. Elçi Paulin, Barbaros Hayreddin Paşa'ya Papa'nın Fransa ile müttefik olduğunu ve bu sebeple onun topraklarının vurulmamasını söylemişti. Hatta İtalya sahili halkına bu yolda teminat vermiş ve böylece halkın korkusu izâle edilmişti. Fransız elçisinin bu teminatı üzerine korkusu azalan bir kısım ahalinin, gemilere yiyecek, içecek taşıdıkları dahi görülmüştü[754]. Bunda Barbaros Hayreddin Paşa'nın talep edilen erzakın parasını cömertçe ödemesi de etkili olmuştu. İtalyan yazar C. Tolomei'nin 30 Haziran 1543'te Roma'dan yazdığı bir mektupta Barbaros'un Civitavecchia'ya doğru yelken açtığı, orada herhangi bir talanda bulunmayacağının, şimdiye kadar geçtiği yerlerde yaptığı gibi erzak talebinde bulunduğunda bedelini dürüstçe ödeyeceğinin düşünüldüğü ifadeleri yer alıyordu[755].

Barbaros daha sonra Antibes limanına ulaştı, burada iken Fransız elçisi I. François'ya danışmak için ayrıldı, çünkü gereken hazırlıklar yapılmamıştı. Barbaros 20 Temmuz 1543'de Marsilya önlerine geldi[756]. Barbaros'un donanması Toulon karşısından geçerken buradaki Fransız filosu tarafından bayrak çekilmek suretiyle selamlandığı gibi Marsilya'ya gelişinde de gayet parlak bir merasim icra edildi. Osmanlı donanmasını Enghien dükü olup Fransız donanması amirali olan François de Bourbon emrindeki 30 gemilik Fransız filosu karşılamıştı. Hatta Batı'da efsanevi bir şöhret sahibi olan Barbaros

F. Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, s. 347-348.

C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak*, s. 154-155: Yazar burada mektubun bu kısmının batılı araştırmacılarca göz ardı edildiğini ve olayın alışıldık şekilde hep yağma ve talan yapılarak ilerlendiği şeklinde açıklandığını belirterek bu yaklaşımı eleştirir.

Matrakçı Nasuh, Barbaros'un bu seferinin serencamını ve menzillerini eserine derç etmiştir: *Tarih-i Feth-i Şikloş*, tıpkı basım, vr. 10b-36b. Ayrıca kısa bir özeti: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 410.

Hayreddin Paşa'yı görmek için bütün Fransız halkının Marsilya'ya akın ettiği devrin kaynaklarında kayıtlıdır. Fransız donanması Barbaros'u, direklere Türk sancakları çekmek ve top atışı yapmak suretiyle karşıladıktan sonra, Enghien dükü Barbaros'un yanına gelerek Fransız kralı adına kendisini selamlamıştı. Barbaros ise yapılan şenlik ve merasime hiç önem vermemiş, o sıralarda 23 yaşında bulunan Fransız donanması amiraline yapılması kararlaştırılan müşterek harekâtın planlarının ne olduğunu sormuştu. Hazırlıkların yetersiz olduğunu, harp planlarının da henüz yapılmadığını öğrenince çok kızmış ve etrafındakilere hayli söylenmiş, Fransız amirali ve elçisi onun hiddetini teskin için epeyi çaba harcamışlardı. Fransızlar ondan nasıl istifade edeceklerini inceden inceye düşünmüş değillerdi. Bir sonraki sene için bir şeyler yapmayı kararlaştırmışlardı. Fransız elçisi, I. François'nın yanından döndükten sonra durum netleşti. Bu sırada Barbaros Hayreddin Paşa Toulon'a dönerek Paulin'in dönüşünü beklemişti. I. François'nın mesajı Nice şehrine yapılacak saldırıda Fransız donanmasına yardım etmesi şeklindeydi. Burası V. Karl'ın müttefiki olan Savoi dükü Charles'ın elindeydi. Charles aynı zamanda Fransa kralının dayısı oluyordu. [757]

Resim 44: Osmanlı donmanması Nice önlerinde

[757] C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak,* s. 156-157.

Fransız donanması, 22 kadırga, 18 nakliye gemisinden ibaret olup 7000 askerden müteşekkildi. Bunlar Barbaros'un donanmasına katıldılar ve hep birlikte hareketle Nice önüne geldiler. Ville Franche limanı ele geçirildi, burada karaya asker çıkarıldı. Askerler tepeleri aşarak, Nice kalesini kuşattılar. Önce kalenin teslimi için bir mektup gönderildi; ancak bu mektuba ret cevabı verilince, muhasara başladı. Barbaros dağ tarafındaki cephede bulunuyordu. Gemiden çıkartmış olduğu toplarını ateşledi ve aradan birkaç saat geçmeden iki kule yıkıldı. Bu şiddetli taarruz üzerine Nice halkı teslim oldu (20 Ağustos 1543). Fakat evvelce Barbaros'un yanında esaret hayatı geçirmiş olan Malta şövalyesi Paulo Simeoni kumandasındaki muhafızlar Nice'in iç kalesine çekildiler ve mukavemetlerine devam ettiler. Barbaros Hayreddin Paşa, muhafızlara yardım gelmesi ihtimaline karşı, bir an evvel iç kaleye hücum edilmesini istedi. Lakin bu teklif Fransızlar tarafından gerekli ilgiyi görmedi. Bunun üzerine Fransızlardan iş çıkmayacağını anlayan Barbaros, karaya büyük çapta 8 top çıkartarak iç kaleyi bombardıman ettirdi. Tam bu sırada Fransızlar, barutlarının bittiğini söyleyerek ondan barut talebinde bulundular. Bu istek üzerine Barbaros çok sinirlenip Enghien düküne: *Ne güzel muhâribler, gemilerini şarap varilleri ile dolduruyorlar, barut fıçılarından başka bir şeyi unutmuyorlar* diye söylenmiş, ardından da elçi Paulin'e dönerek, İstanbul'dayken, hükümdarının büyük ölçüde harbe hazırlandığını bana bildirdiğiniz zaman eğleniyor muydun diye sormuştu. Elindeki büyük kuvvetlerle Nice'in iç kalesi önünde saplanıp kalmayı bir türlü hazmedemeyen Barbaros öfke ile: *Kabahati kendimden başkasında aramamalıyım. Fransızların yalancı, sebâtsız ve gayretsiz olduklarını evvelden bilmiyor muydum. Onlarla bir işe girişmeye asla teşebbüs etmemeliydim* diye bir müddet daha kendi kendine söylenmişti[758]. Bu hikâye doğru olmasa bile aslında bir bakıma iki donanmanın doku uyuşmazlığına delalet eder.

Barbaros'un bu öfkeli hâli, Enghien dükü tarafından güçlükle teskin edilebildi. Ancak bu sırada Andrea Doria ve yardım kuvvetlerinin hazırlığa girişip Nice istikametinde harekete geçtikleri duyuldu. Fakat bu yardım kuvveti, yolda fırtınaya yakalanarak Cannes açıklarında Sainte Marguerite adasında demirlemek zorunda kalmıştı. Bu arada İspanyolların Milan valisi Marques de Vasto, Nice muhafızları kumandanı Simeoni'ye mektup yollayarak imdat için yola çıktıklarını bildirmişti. Bu haberi getiren ulak, kaleye girmek üzere iken yaka-

[758] F. Kurtoğlu, *age.*, s. 350.

landı. Barbaros bunu haber alınca iki kuvvet arasında kalmayı ve Fransızların gevşek davranışları ve onların uğrunda askerinin kanını dökmeyi istemediği için muhasarayı kaldırdı. Elçi Paulin ise yeni bir teşebbüs için Barbaros'u iknaya çalıştı: Doria'nın yolda fırtınaya yakalandığını, gemilerinin hasara uğradığını söyleyerek, onlara hücûm edilmesi teklifinde bulundu. Ancak Barbaros, Fransızların davranışlarını iyice öğrendiği için bu teklife ehemmiyet vermemiş, hatta elçiye bir de latife yapmış: *Hayır, işin daha ilerisine gitmeyeceğim. Kardeşim Doria'nın Bone ve Prevezedeki nâzikâne muâmelelerini unutmaktan utanırım* demişti[759].

Resim 45: Osmanlı donanması Tulon limanında

Barbaros o kışı Toulon'da geçirdi. Bu sebeple şehrin boşaltılması talimatı verilmişti. Bu sırada Salih ve Hasan Reis kumandasındaki bir filoyu İspanya sahillerine gönderdi. Bunlar pek çok ganimet ve esirle döndüler. Ayrıca Sardunya'ya sevkedilen kuvvetler de birçok ganimet ile avdet etmişlerdi. Barbaros Toulon'da kışlamakta iken şehir meclisi üyeleri kendisine masrafları için 20.000 ekü toplanmasını kararlaştırmıştı, ancak bu ödeme işleminin pek intizamsız yapılması, onun hiddetlenmesine yol açtı. Sonunda I. François dö-

[759] F. Kurtoğlu, *age.*, s. 351. Ayrıca gecikmeler ve o sıradaki vaziyet hakkında: C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak*, s. 162-163.

nüş vakti geldiğinde sefer masrafı için yüklü miktarda altın ödedi[760]. Barbaros da Nisan 1544'de denize açıldı. Bu arada kaynaklara inanmak lazım gelirse yapılan en önemli iş, Turgudca'nın yani meşhur Turgud Reis'in esaretten kurtulmasıdır. Turgud Reis, 1540'ta, Andrea Doria'nın yeğeni Giannettino Doria (ö.1547) tarafından bir baskın sonucu esir düşmüş ve Cenova'ya getirilerek hapsedilmişti. Barbaros da ertesi yıl onun mahpus bulunduğu Cenova önlerine gelerek, *Turgud'u verin, aksi halde bütün köylerinizi yakarım* diye tehditte bulunmuştu. Bu sırada, bîtaraf kalmak isteyen Cenovalılarla yapılan bir antlaşma sonucu, Turgud'a karşı 3500 altın fidye verilmiş, ayrıca Cenovalılardan kürek, vesâir alet de temin edilmiştir.

Sultan Süleyman bütün bu gelişmeleri mümkün olduğunca takip etmişti, donanmanın kışlaması meselelerindeki diplomatik yazışmalara da dikkatini vermiş görünüyordu. Barbaros Hayreddin Paşa da onu sürekli bilgilendiriyordu. Ayrıca başka kaynaklardan da oradaki durumu öğrenmeye çalışmıştı. Sonunda Barbaros'un Fransızların maaşları ödememeleri üzerine yazdığı mektuba yazdığı cevapta o yaz donanmayla birlikte derhal dönmesi, ama aynı zamanda işbirliğini sürdürmesi emrini vermişti[761]. Öte yandan Barbaros'un Toulon'da kışlarken, İspanya, İtalya ve Sardunya'ya göndermiş olduğu donanma, V. Karl'ı çok zor durumda bırakmıştı. Gerek Barbaros'un Nice harekâtı ve gerekse, bu baskın faaliyetleri sonrasında V. Karl ile François, 18 Eylül 1544'te Crespy antlaşmasını imzalamışlardı. Sultan Süleyman bu anlaşmayı duyduğunda aşağıda da temas edileceği gibi aslında pek de şaşırmış değildi. Böyle bir şeyi muhtemelen bekliyordu. Her şeye rağmen böyle bir müttefik ile "kaypak" da olsa işbirliği imkânlarını elde tutmayı kendi menfaatleri açısından gerekli görüyordu. Bu arada da Macaristan sınır boylarındaki yeni hareketlenmeler üzerine 30 Ocak 1545'te seferberlik emri çıkmış ve bütün beylerbeyilerin Rumeli'ye geçip Belgrad'da toplanması için hazırlıklar yapılmasına dair hükümler yollanmıştı[762]. Ancak muhtemelen diplomatik girişimlerin bu sıralarda yoğunlaşması bu kararın ertelenmesine sebep olmuştu.

Barbaros, İstanbul'a dönüşünde, İtalya kıyılarını takip ediyor, bu civardaki

[760] Gemilerin Toulon'da kışlaması ve masraflar meselesindeki çabalar için bk. C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak*, s. 166-171.

C. Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak*, s. 170.

Mühimme Defteri, (H. Sahillioğlu), s. 150-159, hük.192-195.

birçok limanı yağmalayarak hayli esir ve ganimet ele geçiriyordu. Fransa'dan dönen Osmanlı donanması birkaç sene denize açılmadı. Hayreddin Paşa, hayatının son günlerini, rahat bir şekilde geçirdi. Bu seferden dönüşünün ikinci senesinde vefat etti (8 Cemaziyelevvel 953/7 Temmuz 1546)[763]. Beşiktaş'da iskele civarına inşa ettirdiği medrese yanındaki türbeye defnolundu. Sultan Süleyman'ın onun kaybından dolayı çok üzüldüğü kolayca tahmin edilebilir. Onun sayesinde Osmanlı deniz gücü Akdeniz'de karşı konulamaz bir vasıf kazanmıştı. Sultan Süleyman daha sonra donanmayı Sokullu Mehmed Paşa'nın emrine verdi. Onun az sonra Rumeli beylerbeyliğine tayin üzerine, bu kez Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa kaptanıderya oldu. Bu denizden yetişmeyen kimselerin donanmanın başına geçirilmesi, Barbaros'la çalışmış olan denizciler üzerinde nasıl bir etki yaptı bilinmez. Sinan Paşa'nın 1554'te vefatı üzerine kaptanıderya olan Piyale Paşa'nın zamanında Turgud, Uluç Ali, Hasan ve Salih reislerle birlikte Akdeniz'de Osmanlı donanmasının kudreti kendisini gösterecekti.

Habsburglar ile Uzun Mücadelenin Sonu: 1547 Anlaşması

Sultan Süleyman 1543 seferinden döndükten sonra, Budin'in emniyeti için ele geçirmeyi planladığı kalelerden biri olan Vişegrad'ı zaptetmek üzere Budin beylerbeyi ile Bosna sancakbeyini tayin etmişti. Bunlar 1544 baharında, kendi askerleri ile harekâta geçtiler. Hedef Vişegrad şehri idi. Burası İstolni Belgrad gibi meşhur bir mevkiiydi. Ayrıca Macar krallarının tacına da ev sahipliği yapıyordu. Zapolya'nın ölümü ile Avusturya'nın kontrolü altına girmiş bulunan Vişegrad, aynı zamanda Tuna kıyısında olması ve nakliyatı kontrol edebilecek bir mahalde bulunması sebebiyle ayrı bir öneme sahipti. Burası daha önce Mohaç seferi sırasında zapt edilmiş, bir süre sonra da elden çıkmıştı. Ayrıca Vişegrad Sultan Süleyman'ın Ferdinand'dan terkini istediği şehirlerden biri idi. Budin beylerbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Paşa, İstolni Belgrad sancakbeyi Ahmed Bey, Segedin sancakbeyi Derviş ve Pojega sancakbeyi Murad ve Mohaç sancakbeyi Kasım Beylerle birleşti. Daha sonra, Budin, Estergon ve İstolni Belgrad kalelerindeki yeniçerileri ikiye ayırıp yarısını kalede bırakıp diğer yarısını da sancakbeylerinin emrine verdi. Vişegrad kuşatıldı ve getirilen

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 412; Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, vr. 69a. Tarih kayıtlarında vefat tarihi 6 Cemaziyelevvel/5 Temmuz Pazar günü olarak gösterilir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 76.

muhasara topları ile kale dövülmeye başlandı. Bu şiddetli tazyik üzerine, on gün kadar dayanabilen kale muhafızları sonunda şehri teslimden başka bir çare göremediler. Vişegrad'ın zaptından sonra Mehmed Paşa, Tuna'yı geçip doğu istikametine ilerledi. Novigrad kalesi önlerine geldi. Burası mukavemetsiz ele geçirildikten sonra, Hatvan'a ilerlendi. Kale muhafızları şehri yakarak kaçmış olduklarından Hatvan da direniş göstermeksizin alındı. Kalenin imarına ve muhafazasına büyük önem veren Mehmed Paşa, burayı bir sancak merkezi yaptı ve Veli Bey'in sancakbeyi olarak tayin edilmesini sağladı. Ardından Dombavar, Dobrakoz, Şimontornia ve Ozara gibi yerler zabtedildi[764]. Bu arada, Şimontornia kuşatma altında iken[765], Mehmed Paşa, Bosna ve Hırvat taraflarında fütuhatta bulunan Ulama Paşa'ya yardım etme emrini aldığından bir kısım kuvvetleri oraya gönderdi. Ulama Paşa bu sırada Slovenya'da Velika kalesinin muhasarasıyla uğraşıyordu. Burayı almak için kuvvetlerin kâfi gelmediğini bildirerek yardım istemiş ve bunun üzerine padişah Mehmed Paşa'ya yardımda bulunması için emir göndermişti[766].

Velika'yı zapteden Ulama Paşa, Hırvatistan'daki İvoniça civarındaki Monoslo kalesini de ele geçirdi. Varadin civarındaki Sagorya'ya yürüdü. Burada Hırvat, Karintiya ve İstiryalılardan müteşekkil bir kuvveti mağlup etti. Ulama Paşa ve Mohaç sancakbeyi Malkoç Bey, bu başarılardan sonra, Dubiça ve Banyaluka'ya çekildiler. Böylece 1544 harekâtı ile Budin beylerbeyliği genişletilmiş oluyordu. Elde edilen yerlerle sancak sayısı on ikiye ulaştı. Osmanlı ordularının ve serhat beylerinin Avrupa içlerine doğru giriştikleri harekât, Ferdinand'ı telaşa düşürdü. Elindeki pek çok kalenin teker teker düşmesi üzerine yeniden diplomatik girişimleri başlattı. Ferdinand önce Yahya Paşazâde Mehmed Paşa'ya başvurarak, 1544 Haziran'ında bir aylık bir mütareke yapmaya muvaffak olmuştu. Bu arada da İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermiş

Ozara'yı kuşatan İstolni Belgrad sancakbeyi Ahmed, bütün birliklerini buraya getirince kendi şehrini boş bırakmış, bunun üzerine İstolni Belgrad varoşlarına Ferdinand'a bağlı bir bölük Macar girerek evleri yağmalayıp ateşe vermişti. Bu yüzden Ahmed Bey görevden azledilip yerine Segedin sancağı beyi Derviş getirilmişti (14 Zilkade 951/27 Ocak 1545: *Mühimme Defteri*, s. 141-146, hük. 186,187, 188, 189).

Şimontornia ve Ozara'nın fethi için Mohaç ve İstolni Belgrad sancakbeylerine emir gönderilmişse de elçinin gelme ihtimali üzerine durdurulmuştu (4 Nisan 1545: *Mühimme Defteri*, s. 399, nr.556).

766 Peçuylu, *Tarih*, I, s. 264-267.

bulunuyordu. Bu heyet Hieronymus Adurno ve İtalyan asıllı kâtibi Giovanni Maria Malvezzi'den müteşekkildi. Fakat Avusturya elçisinin Edirne'de padişahla görüşemeden ani ölümü vuku buldu[767].

Bu konu Sultan Süleyman'ın Ferdinand'a gönderdiği bir nâmede geçer. 23 Zilhicce 951 (8 Mayıs 1544) tarihli mektubunda, Yeronimo imlasıyla yazılı Avusturya elçisinin öldüğünü, ele geçen mektubun tercüme edildiğini, muhtevasında elçinin İstanbul'da olan Portekiz elçisiyle buluşacağı ve birlikte ahvalleri anlatacakları, ama ikisinden biri dahi mevcut olsa onun sözü ve cevabının itimada layık olduğunun belirtildiği, bununla beraber Portekiz elçisinin ayrıldığı ve dolayısıyla talep edilenin ne olduğunun anlaşılmadığı ifade edilmekteydi. Ardından da: "Tekrar adam göndermek maksudunuz ise benüm izzetlü dergâhım ebâ ve ecdâd-ı âlî-nihâdım zamanından berü dâimâ açıktur, eğer dostluk içindür ve eğer düşmanlık içindür, kimsenin gelmesine ve gitmesine men' yoktur" denilerek, Ferdinand'ın isteklerinin ne olduğu öğrenilmek istenmiş ve sulhe mütemayil olma hâli ima edilmişti[768]. Bunun üzerine Ferdinand ikinci bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyetin başı Nicola Secco adlı bir hukukçu idi. V. Karl bu Avusturya elçisinin yanına kendi namına müzâkerelerde bulunmak üzere Hollandalı Veltwick adında bir elçiyi de katmıştı. Ferdinand'ın elçisi Sicco ise aldığı talimat gereğince o sıralarda sınırlarını muhafaza ile hediye namı altında her yıl padişaha on bin sadrazama ise üç bin altın takdim edecekti[769].

Sultan Süleyman ise bu sırada İstanbul'a gelip memleketine dönen Fransız elçisi d'Aramon ile Fransa kralına, mevcut dostluğun muhafaza edildiğini bildirirken diğer taraftan da İran ile harp ihtimali belirdiğinden Habsburglara karşı düşmanca bir hareketi düşünmüyordu. Paulin'in vekili olarak zikredilen d'Aramon Sultan Süleyman'ın François'e yolladığı 9 Şubat 1545 tarihli mektuba göre onun V. Karl ile sulh yaptığını ve bunun hangi zaruretlerle gerçekleştiğini izah etmişti. Bunu bütün Hristiyan kralları ve beyleri bir olup her taraftan Fransa üzerine yürüyerek cenk etmek peşinde iken savaşı önlemek için barış yapmanın zaruri görüldüğü, bu zaruretten ötürü "müdara maslahatı" için razı gelindiği şeklinde açıklamıştı. Sultan Süleyman böyle bir "müdara"nın uygun

Zinkeisen, II, s. 614.

Mühimme Defteri, s.271, hük. 368.

Zinkeisen, II, s. 614.

karşılandığını, bunda bir beis olmadığını yazdıktan başka Paulin'in gecikme sebebi olarak izah edilen hususun da anlaşıldığını bildirmişti. Zira d'Aramon, Paulin'in toplanan ittifak meclisine gittiğini, oradaki fikirleri ve planlananları öğrenmek amacını taşıdığını, sonra aradaki dostluğa binaen bu bilgilerle onun yine İstanbul'a geleceğini söylemişti. Ayrıca elçinin yanında V. Karl'ın temsilcisini de getireceğini eklemişti. Sultan Süleyman bütün bu söylenenleri müsait karşıladığını yazarak anlayışlı bir dil kullanmıştı[770]. Burada açık şekilde yukarıda da temas edildiği üzere Fransa'nın imparatorla akdettiği Crespy barışı söz konusu edilmişti (18 Eylül 1544). Fransa kralının ayrıca imparatorla Sultan Süleyman'ın arasını bulmak için arabulucuk rolünü üstlenmiş olduğu da görünüyordu. Hatta Jean de Montluc'u olağanüstü misyonla İstanbul'a yollamıştı. Bu elçi Veltwick ile birlikte çalışacaktı. Ancak V. Karl I. François'ya asla güvenmiyordu. Elçiler 7 Eylül 1545'te İstanbul'a gelmişlerdi. V. Karl'ın ve Ferdinand'ın elçileri birer gün arayla huzura kabul edilecekler, herhangi bir hediye getirmemelerine rağmen kendilerine nakit yanında hilatler, kumaş ve bazı eşyalar takdim edilecekti (12 ve 13 Şaban 952/19-20 Ekim 1545)[771].

Sonunda Avusturya'nın isteği kabul olundu ve 10 Kasım 1545'te Edirne'de 18 aylık bir mütareke imzalandı[772]. Elçiler bu antlaşmanın imzasından sonra geri döndüler. Fakat bir müddet sonra V. Karl'ın elçisi Veltwick 1546 yazı sonlarında İstanbul'a geldi. Osmanlı vezirleri, imzalanacak bir sulhun daha sağlam bir zemine istinat edebilmesi için I. François'nın da buna dâhil olmasını elçiye bildirdiler. Bunu haber alan I. François derhal müzakerelerin tehir edilmesi için şifreli bir mektupla Michel de Codignac'ı, daha sonra da kalabalık bir heyetle d' Aramon'u gönderdi. Zira Crespy barışına bağladığı umutları sona eren I. François artık Sultan Süleyman'ın V. Karl ile anlaşma yapmasını kesinlikle istemiyordu. Ancak tam bu sırada I. François'nın ölümü (31 Mart 1547), Fransız heyetini güç duruma düşürmüştü. Fransız elçileri nasıl hareket edecekleri konusunda büyük belirsizlik yaşadılar. Herşeyden önce yeni kralın tavrı önemliydi. Nihayet II. Henri babası gibi Şark siyasetini sürdürme kararı almış olmalı ki elçisine gereken talimatı yolladı. Bunun üzerine hareket geçen d' Aramon yeni cazip tekliflerini sunmaya hazırlandı. Bir başka amacı da

Mühimme Defteri, s.179-180, hük.226.

Hazine Ruznamçe Defteri parçası: BA, AE, Kanuni, nr. 250, 3. parça, 7b-8a.

Zinkeisen, II, s. 616.

sultanı olabildiğince oyalamaktı. Yanında bulunan Jean Chesneau'nun aktardığına göre, elçi kralın ölüm haberi karşısında çok zor durumda kalmış, getirdiği hediyeleri de huzura çıkarak sunamamanın sıkıntısını çekmiş, bir kâtibin getirdiği II. Henri'nin mektubu eline geçince Sultan Süleyman'ın huzuruna nihayet çıkabilmişti. Getirdiği hediyeler içinde en çok dikkat çekeni Lyon'da yapılmış büyük bir duvar saatiydi. Büyük ve süslü olan bu saatin on iki su saati kadar yer tutan bir şadırvanı vardı[773]. Ayrıca çok değerli ağır kumaşlar da getirmişti. Hediyeler Sultan Süleyman tarafından çok beğenilmişti[774]. V. Karl'ın elçisi Veltwick'in raporu, onun niyetleri konusunda açıklayıcı görünür. Onun yazdığına göre d'Aramon Macaristan'ın Ferdinand'ın elinde kalan yerlerinin zabtını ve Osmanlı donanmasının tekrar Afrika sahillerine gönderilmesini talep ediyordu. Fransa'nın hareketlerinin değişkenliğinden artık memnun olmayan Sultan Süleyman onun bu ricalarını duymazdan geldi. Padişah Doğu sınırlarındaki yeni gelişmeler sebebiyle Tuna havzasının "sâkin kalmasını" ve Akdeniz'deki kazanımların korunmasını düşünüyordu. Habsburglarla şimdilik barışmanın veya ateşkesin imzalanmasının zamanı gelmiş görünüyordu.

Fransız elçisi d'Aramon Sultan Süleyman'ı ikna çabalarında yalnız değildi. Tıpkı kendisi gibi barışa karşı çıkan biri daha vardı. Bu şahıs, vaktiyle Budin'i muhasara eden General Roggendorf'un oğlu Christophe'dan başkası değildi. Kendisi Habsburgların hassa alay kumandanıydı ve V. Karl'ın yaptığı haksızlığa kızarak padişaha sığınmıştı, intikam almak için onu eski efendisine karşı savaşa kışkırtmaya çalışıyordu. Roggendorf Avusturya'nın hedeflenmesi halinde şatolarını, mâlikanelerini Sultan Süleyman'a tahsis edeceğini söylüyor, hatta Viyana'yı dahi ele geçirmelerini sağlayacağını iddia ediyordu. Ancak dengesiz hareketleri sebebiyle kendisine gösterilen alakayı giderek yitirmişti. Chesneau, onun bir sene kadar önce Osmanlılara sığındığını, V. Karl'dan intikam almak istediğini, fakat burada beklediği muameleyi görmediğini, paralarını harcayınca, imkânlardan yoksun kaldığını ve kendisine tahsis edilen günlük iki düka ile geçinmeye çalıştığını, ayrıca Müslüman olması için baskı yapıldığını, yükselmesinin buna bağlı olduğunun kendisine söylendiğini, fakat bu durumdan rahatsız olup kaçtığını, sonra yakalanarak getirilip Yedikule'de

Bu hediyeyi Matrakçı Nasuh, "murassa bir şadırvan" şeklinde açıklar: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 418.

J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi*, trc. I. Erverdi, İstanbul 2012, s. 17-18.

habse atıldığını belirtir. Fransız elçisinin yardımıyla hapisten çıkıp Fransa kralının hizmetine girdiğini de açıklar[775].

Elçi Veltwick ise padişahı takiben Edirne'ye gelmiş ve yukarıda da temas edildiği üzere 14 Aralık 1546'da resmen Sultan Süleyman tarafından kabul edilmişti. Veltwick, hediyelerini sunduktan sonra, görev ve yetkilerine dair bir teminat mektubu vermiş; padişah da elçiye, şayet müsait bir teklif ve cevapla gelmişse, bütün güçlüklerin ortadan kaldırılmaması için bir sebep kalmayacağını bildirmişti. Aylarca süren müzakereler sonunda, Rebiülahır 954'de (Haziran 1547) Osmanlıların lehinde 5 yıllık bir barış daha doğrusu mütareke yapılmıştı[776]. Bu mütarekeye V. Karl, Fransa ve Venedik de dâhil edilmişti. "İspanya kralı Karlos" hitabıyla yollanan Evail-i Cemaziyelevvel 954 (19-28 Haziran 1547) tarihli mektupta barış şartları yerine getirildiğinde, "Cezayir, Mağrib canibleri ve sair Müslüman memleketlerine karadan ve denizden herhangi bir taarruzda bulunulmaması", her iki tarafın da "emn ü emana" dikkat etmesi bildirilmişti[777]. Aynı tarihli olarak "Nemçe vilayetinin kralı" şeklinde hitap edilen Ferdinand'a da belirtilen antlaşma şartlarının kabulü için tasdikinin beklendiği, üç aylık bir zaman tanındığı konusunda bir anlaşma taslağı iletilmişti. Elçinin hem Ferdinand'ı hem de kardeşi Karl'ı temsil edeceği konusunda da mutabakat söz konusuydu[778]. Sunulan metinde Macaristan'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olan yerlerinin Osmanlı idaresinde kaldığı tescil edilmişti. Asıl konu Ferdinand'ın kontrolündeki Macar krallığı arazisiydi, burası için yılda 30 bin altın kesim (haraç) ödenmesi kararlaştırılmıştı.

[775] *D'Aramon Seyahatnamesi*, s. 20-21. Roggendorf'un Osmanlı ve Fransa günleri: Christine Isom-Verhaaren, "Shifting Identities: Foreign State Servants in France and the Ottoman Empire", *Journal of Early Modern History*, 8/1-2 (2004), s. 130-132.

Elçinin Divân'da kabulü ve ziyafet çekilmesi ile ilgili kayıt 29 Rebiülahır 954/18 Haziran 1547 tarihlidir: BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 131. Elçi yanındaki refakatçıları için de dilekte bulunmuş, bunun sonucu tercüman Mahmud'un ulufesine günlük üç, Çavuş Hayreddin'in timarına 2000 akçe zam yapılmıştı. Ayrıca Mehmed ve Mustafa adlı iki de yeniçerinin ulufeleri artırılmıştı.

A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V, Ferdinand I. und Maximilian II*, I, Wien 1983, s. 11-12.

A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V*, s. 14-16. Bu taslak metinlerin kabul edildiğini ve mührüyle tasdik edilen ahitnâme metninin elçiyle ulaştığını bildiren ve bunun üzerine de hem Ferdinand'a ham de Karlo'ya resmi ahitnâme metninin yazılıp elçiye verildiğini beyan eden mektup Evâhir-i Şaban 954/6-14 Ekim 1547 tarihlidir: A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V*, s. 18-19.

23 Şaban 954 (8 Ekim 1547) tarihli olarak verilen onaylanmış ahitnâmenin metninde bu husus şöyle belirtilir[779]:

> Vilâyet-i Üngürüs ki...şimşir-i zafer-te'sîr ile fetholunmuş bir memleket olup ol vilâyette şol kal'alar ve kasteller ki, bi'l-fi'il benim askerüm ve beylerüm tasarrufunda olup içine yarak ve âdem konulup zaptolunmuş ola; ol asıl kalelere ve kastellere tâbi olan köyler ve yerleri ve bağları ve bağçeleri ve re'âyâsıyla, bi'l-cümle, serhaddleri ve sınurlarıyle kemâkân ehl-i islâmın tasarrufunda ola ve kara cânibinden ve deryâ tarafından dahi benim Memâlik-i mahrûseme ve kal'alara ve yerlere ve re'âyâsına ve kalan halkına ve mağrib cânibinde olan ehl-i islâmın dahi memleket ve re'âyâsına yaşdan ve kurudan aslâ zarar u gezend erişdirmeyip hiçbir veçhile dahl u ta'arruz olunmaya.... ve Vilâyet-i Üngürüs'de dahi şol kal'alar ve kasteller ki re'âyâsı ehl-i islâmın tasarrufuna gelmemiş ola; anların mukabelesinde her yıl hızâne-i âmireme otuz bin altın sikke gelüp vâsıl ola beş yıla değin mâbeynimizde olan mu'âhede-i hümâyûnum mukarrer olup...

Ayrıca bu metnin hitap cümlesinde, Ferdinand ve V. Karl'dan, "Romanların ve ana tâbi' olanların kralı olan Ferenduş" ve "Ânın karındaşı vilâyet-i İspanya kralı Karlo" şeklinde bahsedilmesi, Ferdinand'ın "Macar kralı" olarak kabul edilmediğini gösterdiği gibi V. Karl'ın da "İmparator" unvanıyla tanınmadığını ortaya koyar[780]. Osmanlı kançileryası 1560'lara kadar her ikisine hitap ederken bu hususlara çok dikkat etmiş gözükür. V. Karl ve Ferdinand bu anlaşmayı 1 Ağustos 1547'de Augsburg'ta resmen onaylamıştı[781].

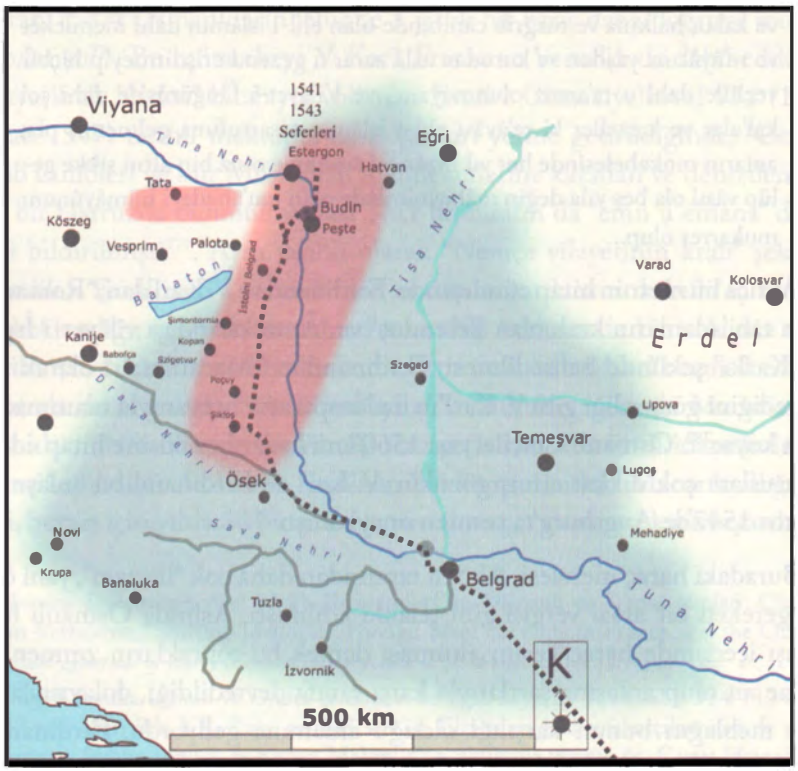
Buradaki haraç meselesi, Alman tarafından daha çok "iltizam", yani ödenmesi gereken bir arazi vergisi gibi telakki edilmişti. Aslında Osmanlı hukuk anlayışı içerisinde haraç/kesim alınması demek bu toprakların zımnen kendilerine ait olup anlaşma şartlarıyla karşı tarafa devredildiği, dolayısıyla ödenecek meblağın bunun karşılığı olduğu anlamına geliyordu. Ferdinand ise bunu kamuoyuna anlatabilmek için daha farklı olduğunu vurguluyordu. Bu bir yıllık kira, ücret gibiydi, hatta zamanla daha da yumuşatılıp hediye şekline

[779] Feridun Bey, *Münşeat*, II, s. 76-78.

[780] Ayrıca bk. Hammer, V, s. 265-267.

E. D. Petritsch, "Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547", *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 38 (1985), s. 49–80.

dönüşecekti[782]. Anlaşmanın Osmanlı tarafı için epeyidir girişilmesi mukadder Şark seferi dolayısıyla Batı tarafından emin olma halini öngördüğü açıktı. Ferdinand için bu barış ortamı, düşündüğü yeni yapılanmaya imkân tanıyacak süreyi kendisine bahşediyordu. Anlaşma gerçi beş yıllıktı ve sınır problemlerine kesin bir çözüm getirmemişti ama en azından yıpratıcı mücadeleyi bir süre için sona erdirmişti. Az sonra antlaşmanın mürekkebi bile kurumadan Erdel'de olaylar patlayacaktı. Üstelik denizlerde İspanyol kanadına yönelik savaş hali bütün hızıyla devam ediyordu.

Harita 2: 1541-1543 Macaristan harekât güzergahları

Ernst Dieter Petritsch, "Tribut oder Ehrengeschenk? Ein Beitrag zu den habsburgisch-osmanischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts", *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas*, ed. E. Springer-L. Kammerhofer, München 1993, s. 49-58.

Uzak Memleketlerden Haberler: Yemen ve Basra

Anlaşmanın akdedildiği sıralarda Yemen taraflarından da bazı haberler alınmıştı. Sultan Süleyman Hint seferinden beri bu yöredeki gelişmelere özel bir önem veriyordu. Nitekim Yemen'in Osmanlı kontrolüne girmesini sağlamış gibiydi. Burası mukaddes yerlerin korunmasında da hayli kritik bir hususiyet gösteriyordu. Yemen'in önemli şehirleri Zebid ve Aden'in ele geçirilmesi ile Osmanlılar, Yemen'deki hâkimiyetlerini genişletmeye başlamışlardı. Bu bölgede önce Bıyıklı Mehmed Paşa oğlu Mustafa Bey, daha sonra da başka bir Mustafa Bey sancak beyliği ve beylerbeylik yapmıştı. Mustafa Bey, Taiz taraflarına hâkim olmak istemişse de bunu başaramamış, fakat onun yerine geçen Üveys Paşa zamanında Taiz'in alınması gerçekleşmişti. Âlî'nin rivayetine nazaran Sultan Selim'in bir cariyeden olma oğlu olup doğumu gizli tutulmuş, sonra da çeşitli idarecilikerde bulunmuş Üveys Paşa, Zeydiye ailesi arasındaki ihtilaftan istifade ederek Emir Mutahhar'a yardım bahanesiyle Taiz'i ele geçirmişti (1545). Ancak Taiz'in zaptından kısa bir müddet sonra idareye talip olan Pehlivan Hasan ismindeki bir levendin tahrikiyle, meydana gelen bir isyan sırasında katledilmiş, bunun üzerine Yemen beylerbeyliği Ferhad Paşa'ya verilmişti[783]. Matrakçı Nasuh'a göre, Pehlivan Hasan'ın Üveys Paşa'yı katletmesi şöyle cereyan etmişti:

> Paşa dahi çadırında sabah namazını edâ edip evradına meşgul olmuş idi ki ol bed-ahterler gelip paşanın çadırı havlusunu kılıç ile iki şakk edip dahi Allah Allah deyip içeri girdiklerinde sada-yı pür-âşub paşanın gûş-ı huşuna irişicek can başına sıçrayıp kalkıp çadır kapısına gelip gördü ki bir alay atlı havludan içeri girmişler önlerince Kara Mustafa nâm pelid. Paşa bunları gördükte eyitti ki bre Kara Mustafa, niçin bu asıl bî-edeblik edip benim haremime girip küstahlık eylersin? Andan tarik-ı müdârâya sülük edip eyitti ki: Fikrim bu idi ki seni ileri getirem adam eyleyem. Sen bu asıl ef'al-i kabiha ve ahvâl-i fazîhaya mübâşeret eyledin. Kara Mustafa eyitti: Çünkü şimdiye değin adam olamadık, imden geri çare yoktur, olacak oldu dedi. Dahi paşanın üzerine kılıç havâle edip başına bir kılıç çaldı. Tülbentine rast gelip zarar edemeyicek paşa yanında olan kullarına: Bre ok yay deyüp eline kılıç verdiler. Kılıcı alıp Kara Mustafa'yı bir iki yerden çalıp kulların zahm-nâk edemeyicek, Çalık Ali

783 Hadisenin "Ahval-i Yemen" başlığıyla ayrıntılı anlatımı: Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 431-440; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 723-724.

> Bâli nam bir pelid dahi sünü urup etrafdan sünü üşürdüler, çün paşayı ol arada helak eylediler[784].

Ferhad Paşa, Aden'deki isyanı bastırdığı gibi, Yemen'in dağlık (Cebel) ve ovalık (Tihame) kısımlarında sükûneti tesis etti. Bu sırada Yemen'e gelmiş bulunan Özdemir Paşa'da San'a'yı ele geçirmişti (1547). Kendisi bu sırada sancakbeyi idi. Ferhad Paşa'nın, İstanbul'a çağrılması üzerine Yemen beylerbeyi oldu. Onun vekil olarak idareyi aldığı bazı kaynaklarda belirtilmişse de Osmanlı resmi kayıtları olarak ruus defterlerindeki bilgiler bunu doğrulamamaktadır. Özdemir Paşa Mısır Çerkez kölemenlerindendi. Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile genç yaşta Osmanlı hizmetine girmişti. Kısa zamanda Süleyman Paşa'nın dikkatini çekmişti. Hatta Âlî bu münasebetle şöyle bir hikâyeyi nakleder: Hint seferi için gönüllüler gemiye binerken, çok iyi binici olan ve muharipliği atlı olarak yapan Özdemir, Süleyman Paşa'ya "Fe-ammâ atımdan ayrılmazım ve semendimin gemide yerleşmesi mümkün ise ben de giderim" demiş, Süleyman Paşa bundan pek hoşlanarak, kimseye müsaade etmediği hâlde, onun atla gemiye binmesine izin vermiştir[785].

Özdemir Bey, sefer sırasında gösterdiği faaliyetler ile Süleyman Paşa'nın büyük teveccühünü kazanmıştı. Zira seferden dönüşte kul kethüdası, daha sonra da sancakbeyi olmuştu. Bundan az sonra da İbrim, Derr, Say gibi Mısır'ın güney ve Kızıldeniz sahillerine yakın yerlerdeki kaleleri ele geçirmiş, ayrıca Yemen'de de şeceatini göstermişti. 1547'de Yemen'de sancakbeyi olduğu sırada ismi ve şöhreti oldukça yayılmış, bu da San'a'yı ele geçirmekle olmuştu. Bundan az sonra Yemen'de Üveys Paşa'yı öldüren Pehlivan Hasan'ı da ortadan kaldırmıştı[786]. Onun bu başarıları üzerine kendisine Paşalık verilmişti. İleride görüleceği gibi Özdemir Paşa Yemen ve Habeş'te efsanevi bir şöhretin sahibi olacaktı[787].Yemen'deki bu fütuhat haberleri, geniş bir rapor halinde İkinci İran seferi hazırlıkları sırasında Sultan Süleyman'ın bilgisine sunulmuştu.

[784] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 439-440.
Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 724.

[786] Tafsilat için bk. Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 440-465.
Yemen'deki ilk Osmanlı faaliyetleri için bk. H. Yavuz, *Kabe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti, 1517-1571*, İstanbul 1984, s. 53-59; N. İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, trc. İ. Kemaloğlu-R. Abdieva, Ankara 2013, s. 122-127; F. Emecen, "Yemen'de İlk Osmanlı İdari Yapısı", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2018, s. 403-409.

Sultan Süleyman 23 Ocak 1547'de Edirne'de iken Basra taraflarından da bazı iyi haberler kendisine ulaştırılmıştı. Burası aslında Basra hâkimi Mir Raşid ibn Magamis'in Sultan Süleyman Bağdad'da iken elçi gönderip itaat etmesiyle Osmanlı nüfuzu altına alınmıştı. Karaboğdan seferi sırasında da Mir Raşid, oğlu Mani'yi, veziri Muhammed'i ve kadıaskeri makamındaki Ebulfazl'ı Sultan Süleyman'a yollamış, bunlar Edirne'de huzura çıkarak bazı kale ve şehirlerin anahtarlarını verip bağlılıklarını teyit etmişlerdi. Mir Raşid ölünce yerine geçen oğlu Mani, uygunsuz hareketleri gerekçe gösterilerek makamından indirilmiş ve Basra, Şeyh Yahya'ya verilmişti. Bu bölgedeki Zekiyye sancağı ise Müşaşaa Araplarından olup Osmanlılara itaat eden Seyyid Âmir'e bırakılmış, Zekiyye kalesinin korunması için ise Bağdad gönüllüleri kethüdası Hürrem Bey tayin olunmuştu. Fakat bir zaman sonra bu ikisi arasında anlaşmazlık çıkmış ve Seyyid Âmir isyan etmişti. İsyanı bastıran Bağdad beylerbeyisi Ayas Paşa'nın Sultan Süleyman'a yolladığı bu hususla ilgili raporunda olayın ayrıntıları şöyle anlatılmıştı:

Seyyid Âmir isyan edince Hürrem Bey'in bulunduğu iç hisara baskın düzenlemiş, Hürrem Bey kanlı bir savaş sonucu bunları uzaklaştırmayı başarmıştı. Haber Sultan Süleyman'a ulaşınca kendisine Zekiyye sancakbeyliği verilmişti. Seyyid Âmir bunun üzerine Müşaşaa vilayetinin bütün emirlerini yanında toplamış, kendisine Basra hâkimi Yahya da destek vermişti. Bunun üzerine Hürrem Bey durumu Ayas Paşa'ya bildirmiş, ona yardım kuvvetleri yollamış, bunlar Zekiyye'yi kuşatan Arapları uzaklaştırmışlardı. Ancak çarpışmalar sürmüş, Hürrem Bey ile yardım kuvvetlerinin başındaki Cevazir beyi Ali Bey'in oğlu Süleyman Bey hayatlarını kaybetmişlerdi. Ali Bey ise kaleye kapanarak direnişini sürdürmüştü. Basra hâkiminin isyana yardımcı olması karşısında ona hükümler yollanmış ve İstanbul'a davet olunmuş, ancak Yahya davete cevap vermeyerek isyan hâlini açığa çıkarmıştı. Bunun üzerine Ayas Paşa, Basra'nın yeniden Osmanlı idaresi altına alınması için görevlendirilmiş, Musul sancakbeyi Mahmud Bey'e de nehir gemileriyle hareket emri yollanmış, Mahmud Bey 120 gemiyle Zekiyye kalesi istikametine gelmiş, fakat taşkın zamanı olduğu için kale önlerinde hareketsiz kalmıştı. Bunu haber alan Ayas Paşa, onlara karadan destek için yeni birlikler sevketmiş, kendisi de topladığı kuvvetlerle 4 Ramazan (29 Ekim 1546)'da Bağdad'dan hareket etmişti.

Yolda asilere katılan çöl urbanından Muhammed Seyyale'yi yakalatıp

öldürtmüş, onun sancağını diğer kardeşine vermiş, bu arada donanma da Zekiyye'den Kurna'ya giderek asilere ait kaleleri yerle bir etmiş, Cezire denilen yerdeki Medine şehri hâkimi Ulyanoğlu Abdül Hüseyin adlı Arap şeyhi 1000 atlı 2000 piyade ile donanmayı kıyıdan takip eden Osmanlı askerlerine saldırmış, ancak başarısızlığa uğrayarak geri çekilmişti. Bu sırada asi Basra hâkiminin gönderdiği gemiler, Osmanlı gemilerine saldırmış, yine bir başarı elde edemeden çekilmişti. Ardından donanma Fırat ile Dicle'nin birleştiği mahaldeki Kurna kalesine ulaşabilmiş ve Ayas Paşa'yı beklemeye başlamıştı. Ayas Paşa, kendisine baskın yapan Ulyanoğlu'nu bir kere daha yenip Kurna'ya gelerek onlarla buluşmuş, oradan Basra'ya yürümüştü. Ayas Paşa önüne çıkan engelleri teker teker geçerek Basra kalesine gelmiş, donanma gemileri de muhtelif saldırıları püskürtüp buraya ulaşmış, içindekilerin Lahsa kalesine kaçıp boşalttıkları Basra kalesine girmişti (21 Şevval/15 Aralık). Böylece Basra ele geçirilerek buranın idaresine ve etrafın muhafazasına Bilal Mehmed Bey tayin edilmişti[788].

Ayas Paşa'nın geriye dönüşü sırasında Kurna'da iken yazdığı bu raporu okutan Sultan Süleyman durumdan şüphesiz memnuniyet duymuş olmalıdır. Nitekim Ayas Paşa'nın haslarına 200.000 akçe eklettiği gibi Bilal Mehmed'e Basra beylerbeyliğini bir milyon akçe haslarla tevcih etmişti. Sefere katılan sancakbeylerinin hasları 25.000'er akçe artırıldı, "yoldaşlık" eden Şam yeniçerilerine de terakkiler ihsan olundu[789]. Böylece Basra kesimindeki gevşek Osmanlı rejimi, böylece merkeze daha sıkı bağlarla bağlı hale dönüştürülüyordu. Bölgedeki Portekizlilere karşı daha güçlü bir askeri üs oluşturuluyor, Basra ticaretinde Osmanlıların da söz sahibi olabileceği yeni bir devir başlamış oluyordu. Fakat bu kesimdeki çalkantılar hiçbir zaman tam anlamıyla bitme-

[788] Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 412- 418. Başka bir Osmanlı kaynağında bulunmayan bu uzun anlatım tamamen ilgili rapora dayanmaktadır. Portekiz kaynakları da bu harekât hakkında bilgi verir. Burada Osmanlıların amacının Basra olduğu ve Sultan Süleyman'ın burasının kontrolünün sağlanması için Bağdad beylerbeyine emir gönderdiği belirtilir. Şeyh Yahya ve Ulyanoğlu'nun Hürmüz'de bulunan Portekizlilerle yazıştıkları ve onları durumdan haberdar ettikleri görülür. (Gelişmeler için ayrıca bk. S. Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, s. 148-150). Aslında hadise isyan meselesiyle sıkı sıkıya irtibatlı gözükür. Basra'ya giriş tarihi BA, KK, nr. 209, s. 71'e dayanılarak 25 Aralık olarak gösterilmiştir.

[789] Bağdad Beylerbeyi Ayas Paşa'nın arz defteri doğrultusunda sefere katılan sancaklar: Zengiabad, Cessan, Hille, Ane, Semavat, Nusaybin, A'zez, Kerkük, Musul, Harpurt, Malatya ve Ruha idi (BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 118: 25 Rebiülahır 954/14 Haziran 1547).

yecekti, bu yeni yapılanma beraberinde birçok meseleyi de getirecekti. Portekiz kaynaklarına göre Rüstem Paşa Basra gibi harabe bir yerin fethinin muzır bir iş olduğunu öne sürerek karşı çıkmıştı[790].

Edirne'de bu haberleri alan Sultan Süleyman 7 Şubat 1547'de yine avlanmak için Yanbolu'ya gitti, 10 Şubat'ta Saray'da idi. Oradan Ahyolu ılıcasına gitmeye karar verdi, 13 Şubat'ta ılıcaya gelip 18 Mart'a kadar burada kaldı[791]. Nevruzu Sasalar köyünde kutladı, 18 Mart'ta Edirne'ye döndü. Bu arada yeni tayinlere onay verdi, eski sadrazamlardan Süleyman Paşa'ya "oturak" yani emekli hakkı olarak 150.000 akçe tahsis etti. Ilıcada uzun süre kalmasının sebebi muhtemelen rahatsızlıklarına dayanıyordu ve yanında yine hekim Hamonoğlu Musa bulunuyordu[792]. Veziriazamı Rüstem Paşa da ona refakat ediyordu ama kayıtlardan anlaşıldığına göre onun otağı padişahın bulunduğu menzilde değil yakın bir başka konak mahallindeydi. Edirne'ye gelindiğinin ertesi günü "Divân-ı âlî" toplandı, biriken çeşitli meseleler görüşüldü, şikâyet arzları cevaplandırıldı, Lehistan'da malları yağmalananların zararlarının tazmini için Leh kralına bir name yazılması kararı alındı[793], ayrıca Dulkadıroğulları'na mensup Pehlivanoğlu Behram'ın dört oğlunun "ocak oğlu" olduğu ve dolayısıyla ruznamçeden ulufe tahsisi konusu görüşüldü, durumun tahkiki istendi[794]. Az sonra da Teke bölgesinden "Kızılbaş" tarafına kaçanların mallarının sahiplerine geri verilmesi meselesi ele alınarak iadesi kararlaştırıldı[795].

Sultan Süleyman ayrıca Bosna sancağından mazul olan Ulama Paşa'ya Pojega sancağını tevdi edip yukarıda da bahsi geçen Zagrep taraflarına akında bulunma emrini vermişti. Yine bahsi geçen Fransa elçisini kabul etti, Rumeli timar defterdarı Şeyh Ferhad Bey'e yolsuz hareketleri dolayısıyla çok kızdı, bunun sonucu emir vererek, "mezkûrun bir gözünü çıkarıp bir elin ve burnun kestirip" ağır şekilde cezalandırdı. 8 Mayıs'ta Gelibolu sancakbeyi Kapudan

790 S. Özbaran, *age.*, s. 151. Bunu Portekiz elçilerinin maddi desteklerine bağlama yorumu burada söz konusudur.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 1-9.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 42: Hamonoğlu'nun yardımcısının Eflak voyvodasından olan alacağı için voyvodaya bir hüküm yazılması kararı: 20 Safer/11 Nisan.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 29: 12 Safer 954/3 Nisan 1547.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 30.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 47: 25 Safer/16 Nisan.

Mehmed Bey'e (Sokollu) Cezayir beylerbeyliğini verdi ve onu Hayreddin Paşa'nın yerine tayin etti[796]. Ardından 16 Mayıs'ta Edirne'den ayrılıp İstanbul'a hareket etti[797]. Bu sırada bazı yeni sancakbeyi tayinlerinde bulundu. İstanbul'a yakın geldiğinde şehre girmedi, 22 Mayıs'ta Vize yakınlarında Apardos yaylasına çadır kurdu ve yine avlanmakla meşgul oldu[798]. Yaylaya giderken Rüstem Paşa ile at üzerinde bazı meseleleri konuşup Şam kadılığına Celalzade Salih Çelebi'nin atanması, onun boşalttığı Semaniye medresesindeki yerine ise Şam kadısı Saçlı Emir'in getirilmesi emrini verdi[799]. 27 Mayıs'ta yayladan geldi ve 2 Haziran'da İstanbul'a ulaştı[800]. Bu arada Edirne Çömlekçi sarayında yapılacak olan köşkün kerestelerini satın aldırdı, 21 Haziran'da ise oğlu adına yaptırttığı camiin kubbe kemerlerinin çatıldığı müjdesi geldi. Yanından ayırmadığı hekim Hamonoğlu'na da yüklü miktarda bağışta bulunmuştu[801]. Tam bu sırada da şahın kardeşi Elkas Mirza'nın sığınma talepleri kendisine ulaştı. Bu yeni bir Safevî seferi demek olacaktı.

[796] BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 76. 700.000 akçe haslarla tevcih edildi.
BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 86.

[798] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 419.

[799] BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 87: Padişah seher vakti Apardos yaylağına gitti, "paşa hazretleri bile gidip at üzerinde bunlar emr olunmuş, paşa hazretleri öğle vakti yine geldiler".

[800] BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 89.
K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 288-290.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SAFEVİLER'İ ORTADAN KALDIRMA ÜMİDİNİN SONU: İKİ BAŞARISIZ DOĞU SEFERİ VE ARASI

"Diyâr-ı Şark-ı fitne-garkın feth u teshîri husûsuna mâyil, enhâr-ı niyet-i hümâyûnları ol semte sâyil idi"[802].

Yeni Seferin Muharriki: Elkas Mirza'nın İlticası

Sultan Süleyman, Haziran 1547'de İstanbul'da yapılan barış antlaşmasından sonra, dikkatini yeniden Doğu'ya çevirdi. Zira Osmanlıların 12 yıl süreyle Avrupa ve Akdeniz meseleleriyle meşguliyeti, Şah Tahmasb'ın, İran'da yeniden dirlik-düzenliği tesis etmesine, Gürcistan ile Şirvan'a hâkim olmasına, Hindistan'a yardım sonucu onlardan Kandehar'ı bir şükran ifadesi olarak almasına ve Özbekleri geri püskürtmesine imkân sağlamıştı. Şah Tahmasb bu müddet zarfında Gence-Karabağ, Revan-Nahçıvan'da olduğu üzere, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de de babasının zamanındaki aşırı dini anlayışı, Şiiliğin ana safına çekip kökleştirmeye çalıştığı gibi Sünni Şirvanlılar üzerinde baskıyı da artırmıştı. Yine Anadolu'daki Türkmen aşiretlerine halifeler (=ajanlar) ve mektuplar göndererek, onların Erdebil ocağına bağlılığını sürdürmelerini temin için çaba sarfediyordu. Osmanlıların Batı'da meşgul oldukları sıralarda zaman zaman Bağdad civarına iniyor, buradaki Şiilerce mübarek yerlere ziyaret maksadıyla geliyor, bu durum sınır boylarındaki valilerce Sultan Süleyman'a bildiriliyor, dolayısıyla Tahmasb'a karşı tam bir güvensizlik ortaya çıkıyordu. Hattızatında Osmanlılarla Safevîler arasında Irakeyn seferi neticesi herhangi bir anlaşma zemini de doğmamıştı. Şah Tahmasb Osmanlı ordusunun dönüşünün hemen ardından, Van, Vastan, Erciş ve Bayezid gibi yerleri derhal geri almış ve hatta bu bölgelerin Sünni halkını iyice sindirmişti. Bütün bunlara rağmen İran'da

[802] Celalzâde, *Tarih*, s. 523.

zaman zaman birtakım karışıklıklar olmuyor değildi. Safevî hanedanı üyeleri arasındaki rekabet ve Safevîlerin dayandığı Türkmen gruplarının rabıtasızlığı, İran'ı içten içe sarsmaktaydı. Bir önceki sefer sırasında Ulama Han meselesi Tahmasb için unutulmayacak bir travma olmuştu, ama şimdi kendisini bundan da büyüğü bekliyordu. Bu ise Osmanlılara İran seferi için müsait zemini sağlayan, onlara yeni ümitler veren kardeşi Elkas Mirza'nın umulmadık bir anda Sultan Süleyman'a sığınmasıydı.

1538'de Şirvan'ın tamamiyle Safevîler eline geçmesinden sonra Şemahı'da Şirvan hâkimi olarak tayin edilen Elkas Mirza, bir müddet sonra, istiklal sevdasına düşerek 1546'da müstakilmiş gibi harekete başlamış, hatta kardeşi Şah Tahmasb'a vergi vermediği gibi asker de yollamamıştı. Ancak Şah Tahmasb'ın bunu soruşturmak üzere adamlar sevki üzerine henüz kendinde başkaldıracak kuvveti bulmadığı anlaşılan Elkas, annesini ve oğlu Ahmed Mirza'yı Tahmasb'ın katına göndererek onlar vasıtasıyla böyle bir şey olamayacağını ve işin yanlış aksettirildiğini bildirmişti. Bazı Osmanlı kaynaklarında bu hadiseler ve Elkas Mirza'nın annesinin arabulucuğuyla alakalı ilginç hikâyelere dahi yer verilmiştir[803]. Bu kaynaklarda Elkas Mirza'nın Şirvan'daki görevi sırasında Sünniliği benimsediği bilgisi yer alır ve kardeşinin sözlerine kulak asmadığı beyan edilir. Hatta Sultan Süleyman'a bağlılık için adam yolladığı, bunun şahın adamlarınca yakalandığı, durum ortaya çıkınca da ilişkilerinin iyice gerildiği, arayı düzeltmek için Tahmasb'a annesi ile oğlu Ahmed Mirza'yı yolladığı açıklanır.

Şah Tahmasb araya girenlerin etkisiyle kardeşini bağışlamış görünmesine rağmen önce Gürcistan üzerine gitmek ve bu meselenin hallinden sonra, kardeşini cezalandırmak üzere planlar yapmıştı. Nitekim Tahmasb ordusu ile 1546'da Tebriz'den çıkıp Gürcistan'a girerek, Ahılkelek'e kadar ilerlemiş ve pek çok esir ve ganimet almış, kış mevsimi dolayısıyla geri dönmek üzere iken Gürcistan meliklerinden Levend Han ile Başaçuk hâkimi, itaatlerini tekrarlayarak muhtemel bir saldırıdan kendilerini kurtarmışlardı. Bunun akabin-

Mesela Matrakçı Nasuh hayli uzun şekilde bu konuları tafsil eder: *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 419-423; Ayrıca Şah Tahmasb bu konuda uzun izahatta bulunur: *Tezkire*, s. 52-58; keza bk. J. R. Walsh, "The Revolt of Elkas Mirza", *WZKM*, 68 (1976), s.61-78. Elkas üzerinde 1548 seferi serencamı: W. Posch, *Osmanisch-safevidische Beziehungen 1545-1550: Der Fall Alkas Mirza*, I-II Viyana 2013. Ayrıca sefer ile ilgili bk. Selman, *Câmi'ü'l-Cevâhir*, haz. N. Yılmaz, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 1995.

den şah 1547 Ocak ayında, ansızın 5000 kişilik bir kuvveti Elkas'ın üstüne göndermişti. Bu kuvvetler Elkas'ı sıkıştırarak, üst üste mağlup etmişler, Elkas da Demirkapu'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Elkas Mirza'yı arkasından Şeki hâkimi Mehmed Han takip etmekte idi. Etrafında 40 kadar adamı kalan Elkas, "Dağıstan Şemhalı"na sığınarak önce Azak ve Kefe'ye oradan da İstanbul'a gidip Osmanlılara iltica etmişti[804]. Bu arada da bütün Şirvan tekrar şahın eline geçmiş, Tahmasb burayı oğlu (II.) İsmail Mirza'ya vermişti.

Bu arada 1538'deki Şirvan ülkesinin zaptı sırasında II. Halil'in oğlu olup buralara hâkim bulunan Sultan Burhan-ı Ali de kaçarak Kaytak Türkmenlerinin yanına gitmişti. Burhan-ı Ali daha sonra İstanbul'a gelerek Osmanlılardan aldığı yardım ile tekrar Dağıstan'a dönmüş, o sıralarda, Safevîlerin Şirvan hâkimi olarak bulunan Elkas Mirza'nın kuvvetleri önünde geri çekilmek zorunda kalmış ve yeniden İstanbul'a gelmişti. Böylece şimdi Elkas'ın da Osmanlılara sığınması, bu iki eski düşmanı aynı çatı altında bir araya getirerek için ilginç bir kader birliği ortaya çıkarmıştı. Osmanlılardan önce Şah İsmail'in kızının oğlu Burhan-ı Ali Sultan yardım talebinde bulunmuştu, şimdi ise Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza ülkesinin kurtarılması için Osmanlılara sığınıyordu. Elkas'ın kaçarak henüz Kefe'ye vardığı bir sırada, Osmanlı tarafı Burhan-ı Ali'yi Şirvan'a göndermiş, o da eski ata yurdundan Tahmasb'ın oğlu (II.) İsmail'i kovarak, ülkesine yeniden hâkim olmuştu[805].

Elkas Mirza ve yanındaki adamlarını taşıyan gemi Kefe'den İstanbul'a gelip Boğazhisarları mevkiinde demir atınca, Yeniçeri ağası Pertev Ağa durumu hemen Apardos'ta avlanmakta olan Sultan Süleyman'a bildirdi. Bunun üzerine padişah donanma kapudanı Mehmed Paşa ile Yeniçeri ağasını karşılamakla görevlendirdi. 26 Mayıs 1547'de Elkas Mirza oradan karaya çıkarılıp kendisine tahsis olunan Vefa'da Cafer Çelebi evlerine yerleştirildi. Sultan Süleyman da 2 Haziran Perşembe günü İstanbul'a döndü. Ertesi gün Elkas Mirza, Rüstem Paşa hanesine davet edildi ve orada kendisine ziyafet çekildi, durumu görüşüldü. Tekrar ikametgâhına dönen Elkas Mirza'ya Sultan Süleyman murassa kılıç, hançer, kotoz, kemer, kendisine tahsis edilen bir at, ayrıca yanındakilere üç tavla at ve birçok eşyayı hediye olarak gönderdi. Bunun dışında on

Matrakçı Nasuh Elkas'ın bu yolculuğunu ayrıntılı anlatır: *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 424.

F. Kırzıoğlu, *Kafkas Elleri*, s. 178.

kese akçe ve altın sikkeler de ihsan ederek görüşmek üzere sarayına çağırttı. Elkas Mirza 5 Haziran'da saraya gitti, bizzat Sultan Süleyman ve önde gelen devlet erkânı onu iç kapıda karşıladı. Atından inen Elkas Mirza hemen padişahın eteğini öptü ve bağlılık bildirdi. 26 Haziran'da da Rüstem Paşa ona mükellef bir ziyafet çekti, birçok hediyeler takdim etti. Bu sırada silahşörlük gösterileri yapılmış ve bunu Matrakçı Nasuh'un ekibi düzenlemişti. Bu vesileyle ona iki akçe terakki verilmiş, beş silahdar ile bir sipahi oğlanına da birer akçe takdir edilmişti[806]. Hürrem Sultan da Elkas'ın haremi için bezler, süslü elbiseler, döşek, yastık, kadınlara has sırma işlemeli, sırma püsküllü yorganlar çarşaflar yollamıştı. 4 Temmuz'da Sultan Süleyman bütün erkânıyla şehir gezisine çıktığında Elkas Mirza'yı yanına davet etti, bu sırada Şah Tahmasb'ın durumu, oradaki siyasi ortam gibi konularda onu dinledi, sorular sordu. Elkas Mirza: "Şah Tahmasb'ın ortadan kaldırılması hazret-i padişahın himmetlerine farz ve vacibdir, bizden nişanla haber beklenir, padişah hazretlerinden gönülden sefer etmek inayetini ümit ederiz" dediğinde, Sultan Süleyman: "İnşallah İslâm gayreti ile sünneti ihya için kalabalık askerimle bu sapmışların zararlı vücutlarını kahr ateşiyle ve parlak kılıcımla ortadan kaldırmak üzerimize vâcib olsun" diye karşılık verdi. Ardından Elkas Mirza'ya daha iyi bir mesken tahsis edilmesini emretti, onu İbrahim Paşa sarayına yerleştirtti[807].

Resim 46: Sultan Süleyman'ın huzurunda Elkas Mirza

Elkas Mirza'nın yanında vezir edindiği Şirvanlı Sünni ulemadan Seyyid Azizullah-ı Şirvanî ve Elkas'ın mirzaları da vardı. Bunların adları ilgili maaş kayıtlarına göre Aydoğmuş, Uğurlu Bey, Murad Bey, Şah Ali Bey, Şahverdi

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 138: 8 Cemaziyel 954/26 Haziran 1547.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 427. Elkas'a aylık 90.000, Veziri Mir Aziz'e ise 9.000 akçe tahsis edilmişti. Tahsisatlar hazine ruznamçesinde müşahere kısmına düzenli olarak işlenecektir: BA, *MAD*, nr. 162, 14b; BA, *MAD*, nr. 7118, s. 68).

Bey, Mehmed Bey diğer Mehmed Bey, Kayıtmaz Bey, Bediüzzaman Mirza ve Derviş Bey idi[808]. Onların huzura kabulü sırasındaki bazı intibalar hakkında Âlî'den aldığı anekdotları biraz da değiştirerek aktaran Peçuylu bir takım ilginç bilgiler verir. Ona göre Sultan Süleyman Edirne'den İstanbul'a geldiğinde, Elkas'ı da seyir için bir yere oturturlar. Şehre giriş alaylarını seyreden Elkas ihtişam karşısında büyük şaşkınlık yaşar, her gelen alayın padişaha ait olduğunu zanneder, sonunda padişahın gelişini gördüğünde adeta aklı başından gider: "Her geçüp giden üzengi ağasın, meselâ arabacı ve topçu ağaların, âyîn-i Osmanî üzere, neferâtiyle zîb ü ziynet ile gördükte, padişah bu mudur deyü ayağa kalkup ta'zîm ve tekrîm ederek inhinâ ile selâmlayup sonraki Yeniçeri ağası ve mirâhurlar ve der-akab vüzerâ-i izâm manzûru oldu, dehşet ve hayreti bir mertebeye irişdi ki, sa'âdetlü padişah-ı âlem-penâh hazretleri devletle güzer etdiklerinde mebhûtü lâ-yu'kal olmuşidi"[809]

Bundan sonra padişah tarafından kabul edilip kendisine görülmedik hediyeler verilen Elkas hakkında bu esnada bazı dedikoduların da zuhur ettiği yine tarihçilerce belirtilir ve halk arasında "Bu kadar mesârif-i bî-hûde neden îcâb eder, bu hod ehl-i sünnete rağbete gelmedi, belki başın tahlîse geldi, ma'a-hazâ, hamîr-i mâye-i rafz u ilhâddır, ehl-i islâm içre vücûdu zarar-ı mahzdır" gibi söylentiler çıktığı rivayet edilir. Bu dedikodular padişahın kulağına gittiğinde, onun: "Nâmus-ı saltanata düşeni biz etdik, bir hıyânet ederse, cezâsın dahi cenâb-ı Bârî te'âlâ'ya havâle etdik", dediği de eklenir[810].

Elkas İstanbul'a gelir-gelmez, padişahı yeni bir Şark seferi için tahrike başlamış ve ona İran sınırına varması ile Acem beylerinin ve sipahilerinin Tahmasb'ı yakalayacaklarını, padişahın yüzü suyuna kendisini beklediklerini söylemişti. Öyle anlaşılıyor ki, zaten doğuya bir sefer yapmak niyetinde olan padişah da Elkas'ı bir bahane olarak görmüş ve ondan istifade etmek istemişti. Böylece gerek Tahmasb'ın Sünnilere karşı baskıları ve gerekse Rüstem

[808] İlk tahsisatlar: Aydoğmuş'a günlük 150, Uğurlu'ya 100, dayısı oğluna 100 akçe ve katibi Derviş'e 40 akçe takdir olunmuştu: BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 149 (17 Cemaziyelevvel954/5 Temmuz 1547). Ayrıca BA, *MAD*, nr. 162, 14b: 4 Zilhicce 954/15 Ocak 1548. Bu grup 1548 seferi boyunca da müşahere kayıtlarında düzenli olarak yer alacaktır: BA, D.BRZ, d.20615 A, s. 90.

Tarih, I, s. 267-269: Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 628'de kısa ifadeler söz konusudur.

[810] Peçuylu, *Tarih*, I, s. 269.

Paşa'nın Gürcistan üzerine gidilmesi yolundaki telkinleri ve Özbeklerin yardım istekleri sebebiyle aslında mukadder olan Doğu seferi, Elkas'ın ilticası ile meşruiyet kazanıp kat'îleşmiş oluyordu. Sultan Süleyman, İran'daki karışıklıkları da hesaba katarak bu meseleye kesin bir çözüm bulma fırsatı yakaladığını düşünmekteydi. Şah Tahmasb'ın Şirvan'ı sıkıştırması, Sünni halkın müracaatları, Özbekler'in yardım istekleri[811] İslâm dünyasının koruyucusu olma, hilâfet anlayışının kuvvetlenmesi gibi sebeplerle birlikte padişahı ilerlemiş yaşına rağmen yeni bir doğu seferine çıkmaya adeta mecbur bırakıyordu. Bununla beraber dönemin belgelerinde ve kaynaklarında seferin adı "Van ve Elkas Seferi" diye anılarak zahirî sebepler bu başlık içinde mündemiç halde öne çıkarılacaktı.

İkinci İran Harekâtı: Tebriz yahut Van ve Elkas Seferi (1548)

Sefer hazırlıkları zihni açıdan da sürerken Sultan Süleyman kazaskerleri değiştirdi. Zira muhafazakâr görüşleriyle ulema arasında bazı problemlere yol açan Çivizade Efendi hastalanarak vefat etmişti[812], Anadolu kazaskeri Malul Efendi de rahatsızdı ve görevini yapacak durumda değildi. Onların yerlerini Bostan Efendi ile Sinan Çelebi Efendi'ye vermişti. Sultan Süleyman Elkas ile ilk görüşmelerinden sonra 16 Temmuz'da Sırapınar'a gitti, Rüstem Paşa da ortada görünmüyordu, zira 23 Temmuz'daki Divân toplantısına gelmemiş, vezir Mehmed Paşa ile İbrahim Paşa işleri görmüşlerdi. Bu durum 2 Ağustos'a kadar devam etmişti. Bunun sebebi muhtemelen Sultan Süleyman'ın bu sırada hasta olmasına dayanıyordu. Rüstem Paşa da padişahı yalnız bırakmamış görünüyordu. Padişahın hastalığı iyileşince dönüp Divân'da işleri devr almıştı. Bu durum ilgili kayıtlarda hekim Hamonoğlu Musa'nın günlük ulufesine yapılan 3 akçe zam ile kendisini belli eder. Hamonoğlu'nun tedavisi neticesi padişahın iyi olduğu anlaşılır. Zira terakki teklifinin kapı ağasının kapıcılar kethüdası tarafından gelen haber üzerine yapılmış olması bu hususu teyit eder[813]. Devrede ayrıca reis-i etıbba Kaysunizâde'nin de olduğu anlaşılmaktadır. O da Ahmed

Mesela Kanuni'nin Özbek hanı Abdüllatif Han'a yolladığı mektub: Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 606-608.

812 Çivizade Muhyiddin Mehmed'in vefatı 19 Eylül 1547'dir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 77.

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 183. 19 Cemaziyelahır 954/6 Ağustos 1547 tarihli kayıt: "Hamonoğluna üç akçe buyrula deyü kapı ağasından kapıcılar kethüdası haber getirdi"

adlı oğlu için Mısır'da cevali yani Mısır kesiminde gayrimüslimlerden alınan cizye gelirlerinden olan tahsisatının artırılması teklifinde bulunmuş, bu talep kabul edilmişti[814].

Kısa sürede tedavisi tamamlanan Sultan Süleyman 30 Ağustos'ta çıktığı bir şehir gezintisine yine Elkas'ı davet etmiş, sefer işlerini görüşmüş, saraya döndüğünde de eski veziriazamı Süleyman Paşa'nın vefatı haberi ulaşmış, hemen mallarına el konulmuştu. 8 Eylül günü Şah Tahmasb'ın yanından iki emir gelerek bağlılık bildirdi ve bunlar huzura kabul olundu. Bu sırada Sultan Süleyman, defterdar Bayram Çelebi'yi azledip yerine Abdi Çelebi'yi başdefterdar yaptı, hemen ardından 25 Kasım'da avlanmak için Gümülcine'ye hareket etti, yaklaşık bir ay kadar sonra avdan döndü. 2 Aralık'ta Budin beylerbeyi Mehmed Paşa'yı görevden alıp yerine Kasım Paşa'yı atadı. Kapıağası Haydar Ağa ise vezaretle taşra çıkarıldı. Kedisine Süleyman Paşa'nın evleri tahsis edildi. Az sonra ilginç bir hadise meydana geldi. Çerkes beylerinden biri huzura çıkıp Elkas Mirza'nın Osmanlı ülkesine gelmek için Şirvan'dan çıkıp Çerkes topraklarına geldiğinde rehin bıraktığı murassa kemer kuşağı ve bazı eşyaları iade için getirdiğini söylediği gibi aynı zamanda "Elkas Mirza'ya ba'zı hıyânet isnâd eyledi"[815].

Muhtemelen bu sonuncu ifade, Sultan Süleyman nezdinde Elkas hakkında bazı şüphelerin belirmesine yol açmıştı, ancak şimdilik ona güveniyordu, karar verdiği sefer için işine çok yarayacağını düşünüyordu. Ayrıca İran'da yeniden "doğru İslâmın" hâkim olacağına ve İslâm dünyasını tefrikaya sürükleyen bu mühim meseleye son vereceğine iyice inanmıştı. Fakat gelişen olaylar durumun hiç de böyle olmadığını gösterdi. Safevîlerin "kabullenilmesi" gerektiği gerçeği bu seferin en önemli dersi olacaktı.

Bu sırada Bosna sancakbeyi bulunan Ulama Paşa, İran ahvaline vukufu dolayısıyla İstanbul'a getirilerek Erzurum beylerbeyliği ile Elkas Mirza'ya lala tayin olundu. Elkas'a tuğ-bayrak ve davul verilerek, Tebriz ve Şirvan'ın sancağını haiz, "Acem Padişahı" gibi uğurlandı ve yanına bir miktar kapıkulu katıldı. Vilâyet-i Acem'e "Şah" olan Elkas Mirza, 21 Mart 1548'de Üsküdar'a geçerek,

BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 196: 26 Cemaziyelahır 954/13 Ağustos 1547. Cevali için: S. Muhammed es-Seyyid, "Cevali", *DİA*, VII, s. 436-437.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 427-428.

Doğu sınırına doğru hareket etti[816]. Giderken Sultan Süleyman tarafından kendisine 5000 altın in'am verilmişti[817]. Sultan Süleyman da 18 Safer 955'te (29 Mart 1548) Beşiktaş'tan gemilerle Üsküdar'a geçti. Yanında sağlığı pek iyi olmayan oğlu Şehzade Cihangir bulunuyordu. Hatta onun için özel iskemleler bile hazırlatmış, sefer boyunca oğlunun rahatını sağlamak için türlü tedbirler almıştı[818]. Muhtemelen Üsküdar'a geçişi sağalayan Rodos sancakbeyi Salih Bey'e, Galata müteferrika reislerine dahil edilen Turgut Reis'e ve yine Galata müteferrika reislerine katılan üç levent reise, birer kat elbise hediye edilmişti[819]. Turgudça Reis böylece doğrudan devlet hizmeti çerçevesinde resmî bir sıfat kazanmış oluyordu. Bu "müteferrika" reisler, donanmanın harekâtı sırasında kaptanıderyanın talepleri doğrultusunda filoya katılan bir nevi denizci "fideliği" vasfını taşıyordu. Kendi namlarına hareket etmekte iken şimdi bu şekilde resmi bir sıfat da onlara kazandırılmış oluyordu.

Saraydan merasimle ayrılan padişahı, sokaklara dökülen İstanbul halkı tekbirlerle uğurlamış, Üsküdar'a geçilirken de Tophane'den top atışı ile selamlanmıştı[820]. Üç gün Üsküdar'da kaldıktan sonra İznik'e ulaştığında, Yemen'den ulak gelip yukarıda anlatılan olaylar hakkında mektupları padişaha teslim etti. Sultan Süleyman sefere hareket etmeden az önce de kendi adına yapılmasını istediği cami için emirler verdi, tamamen kendi iç hazinesinden ve gaza malından 150.000 sikke altını "levazım ve mühimmatı" için tahsis etti. Yenişehir'e geldiğinde, Saruhan (Manisa) sancakbeyi olan Şehzade Selim ordugâha ulaşıp elini öptü ve hediyelerini sundu (9 Nisan 1548). Padişah onu Rumeli'nin muhafazası için Edirne'ye gönderdi[821]. Seyitgazi'ye gelince buradaki türbe-

816 Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 430.

K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 317.

818 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 33'te Hasan adlı iskemleciye onun için iskemle "gılafi" siparişi. Defterde Cihangir ile ilgili daha başka kayıtlarda bulunmaktadır.

819 BA, D.BRZ, d. 20615, s. 16.

820 Sefere çıkış tarihi bazı kayıtlarda bir gün sonrasında Cuma günü olarak gösterilir: K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", s. 77. Sefer ile ilgili hazine ruznamçe defteri de gelir-harcama kalemleri başlangıcı için aynı tarihi verir: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s.16.

Babasıyla görüşen Selim'in paşalara da hediyeler sunup karşılık olarak in'amlar alıp Gelibolu yoluyla 14 Mayıs'ta Edirne'ye vardığı görülür: BA, *MAD*, nr. 94, 25a vd. (Bu defter II. Selim'in Manisa'da şehzadelik dönemine ait hazine gelir gider defteridir).Şehzade Selim'in

ye 11.000 akçe sadakada bulundu, Sultan Şüca ve Uryan Baba zaviyelerine de yine bağış yaptı[822]. Matrakçı Nasuh'a göre dervişler sıra sıra dizilmişlerdi, bazıları acaip kılıklarıyla "edeb üzere" duruyordu, Caferî meşrep biri kendini "lengere vurmuştu"[823]. Ayrıca, Akşehir konağında iken 25 Nisan'da Karaman sancakbeyi Şehzade Bayezid orduya gelip el öpmüş ve muhtelif hediyeler takdim etmişti[824]. Sultan Süleyman da ona tıpkı oğlu Selim'e yaptığı gibi karşılık olarak in'amlar verecekti.

1 Mayıs'ta Konya'ya geldiğinde Mevlâna türbesi, Şems-i Tebrizî türbesi, Sadreddin-i Konevî türbesi, Ahmed Sultan türbesi ve Sultan Alaeddin türbesini ziyaret etti, bunlara bağışta bulundu ve kurbanlar kestirtti. Mevlâna için 20.000 nakit bağışlamış, 100 kurban kestirmişti[825]. Şehzade Bayezid, Çubuk menziline kadar babasına eşlik etmiş, 21 Mayıs'ta veda ederek Konya'ya dönmüştü. Amasya sancakbeyi Şehzade Mustafa ise babasını 27 Mayıs'ta Sivas'ta iken karşılayacak ve hediyelerini sunacaktı. Diğerlerinden farklı olarak babasına çeşitli avcı kuşlar (doğan, İspir çakırı, zağanos vs.) hediye etmişti. Sonra 30 Mayıs'ta Koçhisar çayırında aldığı in'amlarla babasından ayrılıp Amasya'ya dönmüştü[826]. Sultan Süleyman sefer dolayısıyla, hassas bölgelerde görev yapan bu iki oğlunu bulundukları yerlerin muhafazasıyla vazifelendirmişti. Ayrıca büyük oğlu Mustafa'ya bir "jest" yapmaktan da geri durmamıştı: Şehzade Mustafa vaktiyle Diyarbekir bölgesinden toplanan avarız vergi gelirlerinden başdefterdar İskender Bey vasıtasıyla 8000 altın borç almıştı. Şehzade Mustafa borcunu getirip hazineye teslim etmiş, ancak Sultan Süleyman oğlunun bor-

---

babasına takdim ettiği hediyelerin (pişkeş) dökümü sefer hazine ruznamçesinde ayrıntılı olarak kayıtlıdır: BA, D. BRZ, d.206015, s. 17. Selim'in lalası, defterdarı ve hocası da hediye sunmuştur. Hocası Şemseddin'in hediyesi bir Kur'an ve iki kitaptan (Hz. Ali ile ilgili kitap ve *Divan-ı Hüsrev-i Dihlevi*) ibarettir.

822 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 23: 8 Rebiülevvel/17 Nisan kaydı.

Sefer ile ilgili menzilnamelerin mukayeseli olarak işlendiği çalışmada Matrakçı'nın bilgileri de kullanılmıştır: S. Balta, *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 144.

Bayezid'in hocası Cafer Efendi'nin hediyeleri de yine kitaplardan oluşuyordu. Kitaplar içinde *Mesnevi*, *Hafız Divanı* ve *Fütuhat-ı Şam* da bulunuyordu: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 24.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 30.

826 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 48, 55. S. Balta, *agt.*, s. 149.

cunu bağışlayarak ödediği meblağı tekrar şehzadeye in'am olarak geri verdirmişti[827].

Şehnâme yazarı Ârifi, Sivas'a doğru giderken Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa ile buluşması konusunda bazı bilgiler verir. Ona göre Şehzade Mustafa büyük bir merasimle babasının otağına at üzerinde gelmiş, bütün asker hayranlıkla onu seyretmiş, baba oğul samimiyetle kucaklaşmış, ertesi günü yanlarına kimseyi almayarak at üzerinde kırda birlikte başbaşa dolaşmış, uzun uzadıya aralarında konuşmuş, bu manzarayı görenler hayranlıkla tezahürata başlamıştı[828]. Eğer bu yazılanlar doğruysa konuşma mevzuları içinde sadece Safevîler'in durumu değil aile içi meseleleler de gündeme gelmiş olabilir. Bu anlamda neler konuşulduğu tabii ki bilinmemekle birlikte onları dışarıdan gören devlet erkânı ve askerlerin Şehzade Mustafa'yı adeta gelecekteki sultanları gibi telakki ettikleri açıktır. En azından Sultan Süleyman oğlunun asker içindeki itibarını bu şekilde yakın olarak görmüş olabilir.

Bu arada Şah Tahmasb, serhat beylerinden aldığı haberlerden Elkas'ın ve Osmanlı padişahının üzerine geldiğini duymuş ve bu sebeple endişeye kapılmıştı. Fakat onun bu endişesi, Osmanlı korkusundan ziyade, kardeşi Elkas'ın sultanın yardımı ile kendi tahtını ele geçirmesi ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Sultan Süleyman'ın Elkas'ı İran tahtına geçirme düşüncesinde olduğu şeklinde istihbarat almıştı. Elkas'ın Safevîler'in Van hâkimi Şah Ali Sultan-ı Çekenî'ye yazdığı mektupta kendisinden: "Ben hünkâr oğluyum, hünkâr hazretleri beni oğul yerine koydu, babamın mülkünü tamamen bana verdi" şeklinde bahsettiğini de öğrenmiş bulunuyordu. Sultan Süleyman'ı daima büyük bir tazimle anan Şah Tahmasb, Elkas Mirza'ya verilen destek karşısında endişeye kapılarak Osmanlı ordusunun karşısına çıkmamayı kararlaştırmıştı. Kaleme aldığı *Tezkire*'sinde, *Hazret-i Hundkâr* diye andığı Sultan Süleyman'ın vezirleri ve kardeşi tarafından aldatılmış olduğunu öne sürüyordu[829].

Askerlerini toplayan Tahmasb'ın amacı bazı Safevî kaynaklarına göre Osmanlı ordusunun uğrak yerlerindeki yiyecek, yemlik ve içme sularını yok etmek, Anadolu'ya halifeler/ajanlar göndererek mezhepdaşları ayaklandırmak

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 15.
Şehnâme, s. 129-130 (479b-480a).
Tezkire, s. 56-57.

ve Osmanlı ordusunun gerisinde karışıklık çıkarmak, Osmanlı ordusu erzak sıkıntısı ve yol şartları yüzünden işgal ettiği yerlerde fazla kalamayıp geri döndüğünde de kuvvetleriyle arkadan Anadolu topraklarına saldırmaktı. Nitekim bir Safevî tarihçisi bunu şöyle anlatmaktadır: "Şah, Tebriz'den tâ Osmanlı sınırına kadar düşmanın güzergâhlarına adamlar gönderip bütün otları ve ekinleri yaktırdı. Tebriz halkı da bütün pınarları körleyip suyollarını kapadıkları için içecek su dahi kalmadı. Kendisi de Aşkanber yaylağına varıp orada beklemeye başladı. Bu arada ulu beyleri Merend'e göndermişti"[830].

Sultan Süleyman Sivas'dan Suşehri-Erzincan-Tercan yoluyla Erzurum'a vardı. Geçilen menzillerde gerek Gürcü beyleri gerekse Safevîlere bağlı iken kaçıp gelen beyler, bazı Kürt ümerası itaat arzetmek için ordugâha geliyor ve kendilerine çeşitli hediyeler veriliyordu. 19 Haziran'da Anadolu beylerbeyi Ali Paşa huzura çıkıp el öpmüş ve pişkeşini takdim etmişti. Matrakçı'ya göre o sırada Elkas Mirza da ordugâhtaydı ve paşalarla buluşup at üstünde görüşmüşlerdi. Şirvanşahlara mensup olup Trabzon sancakbeyi olarak görev yapan Mirza Mehmed Bey de hasta olmasına rağmen arabayla Hasankalesi'nde iken gelip hediyelerini sunmuş ve yine sancağına avdet etmişti. 8-9 Temmuz'da Elkas Mirza ileri harekâta sevkedilirken Ulama Paşa Van'a gitmekle vazifelendirilmişti[831].

Sultan Süleyman Erzurum'a geldiğinde Tahmasb'a cenge davet mektubu yazdı. Çobanköprüsü'ne ulaştığında, şah tarafından Anadolu'ya yollanmış dört Safevî casusu yakalandı ki, bunların elinde Amasya, Bozok, Sivas ve Tokat'daki Safevî yandaşlarına hitaben yazılmış, onları tahrik ve teşvik edici birçok mektup bulunmaktaydı. Casuslar derhal idam olundu, ayrıca Şehzade Mustafa'ya, kendi bölgesindeki hareketlenmelere karşı dikkatli olunmasına dair bir hüküm gönderildi. Sultan Süleyman önce Van'ı Safevîlerin elinden kurtarmak amacındaydı. Bunun için Hasankale-Erciş yoluyla Adilcevaz'a gelindiğinde, belirtildiği üzere Erzurum beylerbeyi Ulama Paşa ve Karaman beylerbeyi Ramazanoğlu Pîrî Paşa Van kalesi üzerine gönderildi. Bu arada Burhan-ı Ali Sultan Şirvan ülkesinde padişahın nâmesini gösterince, bütün memleketin

[830] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, trc. A. Genceli, Ankara 2019, I, s. 81.

S. Balta, *agt.*, s. 152-153, 155. Ali Paşa pişkeşi 19 Haziran tarihli kayıt: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 72-73, Trabzon sancakbeyi Mehmed Mirza pişkeşi: s. 77 (26 Haziran).

kendisine itaat ettiğini bildiren bir mektup yollamış ve bu da memnuniyetle karşılanmıştı. Sultan Süleyman Ulama ve Pîrî Paşa'yı takiben Van üzerine gitmek niyetiyle hareket ederken Elkas'ın telkinleri sonucu Tebriz üzerine yöneldi. Bu arada Erciş civarında Safevî askerinin Ziyadoğlu idaresinde "karavul"a çıktığı öğrenilmiş, bunların üzerine Elkas ve diğer Osmanlı kuvvetleri gönderilmiş, Merend çayırında meydana gelen küçük bir çarpışmada Safevîler dağa çekilmek, oradan da geri dönüp şaha iltihak etmek zorunda kalmışlardı[832].

Sultan Süleyman 21 Temmuz'da Hoy'a vardı, buradan 28 Temmuz'da Şenb-i Gazan mevkiine gelerek ordugâhını burada kurdu. Elkas Mirza onu Tebriz'e sevkederken şahın kaçtığını ve bütün Tebriz halkının kendisini bekle-

Resim 47: Matrakçı Nasuh'un kaleminden Tebriz

diğini söylemişti. Fakat Tebriz'e varıldığında padişahı hiçbir Tebrizli karşılamadığı gibi Elkas'ın yanındaki adamların bir kısmı dahi kaçıp şaha iltica etmekteydi. Seferde Fransız elçisiyle birlikte bulunan taraf sız bir gözlemci olarak Chesneau, ordunun Tebriz'e üç-dört mil mesafede yerleştiğini, bu sırada Tebriz'in fakir halkının ordugâha gelerek Sultan Süleyman'a bağlılık bildirip

[832] *Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, s. 81.

onu coşkuyla karşıladıklarını; Tebriz'e girildiğinde şehri metruk bulduklarını, gitme imkânı olanların eşya ve mallarıyla ayrılmış olduklarını, kalanların fakirler ve esnaf takımı olduğunu, hiçbir hoşnutsuzluk yaşanmadığını, kimsenin malına dokunulmadığını, parası ödenmedik bir yumurta bile alınmadığını yazar[833]. Sultan Süleyman boşaltılmış durumdaki Tebriz'e rahatça girdi. Elkas burada bazı Osmanlı tarihçilerine göre "Şah" olarak tahta oturtulmuş, bazılarına göre de kendisine Tebriz valiliği verilmişti. Celalzâde: "Elkas'ı taht-ı Tebriz'e koyup ekalim-i A'câm'ı zabt u tasarruf ettirile" diyerek durumu açıklar[834].

Padişah şehirde halka dokunulmaması için askere sıkı tenbihte bulundu. Osmanlı tarihçileri, Elkas'ın Tebriz'de bazı uygunsuz hareketlere teşebbüs ettiğini, şahın sarayını yağmalamaya, esnafı Osmanlı topraklarına sürmeye, vergileri ağırlaştırmaya ve hatta halkı katliama tabi tutmaya çalıştığını, bu tavırlarının padişah tarafından hoş karşılanmadığını yazarlar[835]. Nitekim Chesneau, içinde hiçbir şey bulunmayan tamamen boşaltılmış şahın sarayının camları, pencereleri ve bazı yerlerinin tahrip edilmesi karşısında Sultan Süleyman'ın çok öfkelendiğini, derhal adamlar yollayarak bu gibi davranışları engellediğini ve burada: "Düşmanın yahut tebaasının evini yıkmak için bulunmadığını, amacının düşmanı alt etmek ve eğer karşılaşabilirse de onun canını almak olduğunu" söylediğini açık şekilde belirtir[836].

Tebriz'de 5 gün kadar konaklayan Sultan Süleyman, tertip ettiği Divân'da paşaların da görüşünü alarak burada daha fazla kalmanın ve daha ileri gitmenin, yiyecek ve erzak sıkıntısı dolayısıyla bir felâkete olacağını bildiği için geri dönerek Tebriz'den Van'a doğru hareket etti. Nitekim Tebriz'de kaldığı süre içinde yemsizlikten doğan kırgınlıkta, ağaç kabuk ve yapraklarını yiyen at ve develerden beş bini telef olmuştu, binecek at dahi bulunamıyordu[837]. Böylece Sultan Süleyman bu ikinci büyük seferinde girdiği Tebriz'i tekrar boşaltmış oluyordu (23 Cumadelahıre 955/1 Ağustos 1548). Ancak Tebriz'e girilmekle de hedefine ulaşmış gibiydi. Hatta bunu büyük bir başarı olarak göstermiş ve

D'Aramon Seyahatnamesi, s. 54.

Tabakat, s. 531.

Tabakat, s. 531.

D'Aramon Seyahatnamesi, s. 55.

Âlem-Ârâ-yi Abbâsî, s. 82; *D'Aramon Seyahatnamesi*, s. 55'de binlerce hayvan kaybından söz edilir.

bütün askerlere bahşişler dağıttırmıştı. 30 Temmuz tarihli ruznamçe kayıtlarında Tebriz'de iken fiilen seferde bulunan 8009 yeniçeriye, 15'er altın sikkeden 120.135 sikke dağıtılması, altı bölük halkı süvariler grubu içinde 1800 sipahiye yine 15'er altından 27.000; 1800 silahdara 27.000; 698 sağ ulufeciye 10.740; 547 sol ulufeciye 8.205; 419 sağ gariblere 6.285; 398 sol gariplere 5.970 sikke verilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca bahiş alan bütün diğer hizmetli grupları da teker teker sayılmıştı. Istabl-ı amire (2677 kişi), matbah (241 kişi), bevvab (284 kişi), peyk (39 kişi), saka (18 kişi), alem mehterleri (150 kişi), çadır mehterleri (261 kişi), cebeci (460 kişi), topçu (424 kişi), top arabacı (494 kişi), çakırcı-doğancı-atmacacı (37 kişi), şahinci (27 kişi), ehl-i hiref (108 kişi), hayyat/terzi (105 kişi), Enderun gılmanı ve hazinedarlar (toplam 376 kişi), müteferrika (29 kişi) ve diğer bürokratlar ile müşahere grupları sıralanmıştı. Orduda görev yapan tabipler içinde 13 de Yahudi hekim grubu bulunuyordu, bunların başında Hamonoğlu Musa/Moşe vardı. Baştabip ise Kaysunîzâde Seydi/Seyyid Ali'ydi, ayrıca görevli hekimler içinde Mehmed Çelebi, Şedîdî, Mirek, Mehmed, kehhal/göz hekimi Ebulbaka'nın da adı geçer. Aynı tarihli bir başka kayıtta ise 8 tabip, dört kehhal, bir cerrah mevcuttur[838]. Çalgıcı ve eğlence takımı da in'am alanlara dâhildi. Çavuşlar, Enderun ağaları, önemli aileler mensup olup müteferrik grup içinde yer alanlar yine ismen yazılmıştı. Bu sonuncuları içinde Müslüman olup Mehmed adını alan Eflak voyvodası Mirçea'nın bir oğlu ile ikisi de aynı adı taşıyan (İvlad/Vlad) oğulları ve Boğdan voyvodasının yine Müslüman olan oğlu Mehmed bulunuyordu[839]. Sultan Süleyman 5 Nisan 1549'da Halep'te iken Eflak voyvodası Mirçea'nın da Müslüman olup Nasuh adıyla hazineden maaş alan müşahere grubuna dâhil edildiği kaydına rastlanır. İstanbul muhafazasındaki İbrahim Paşa'nın arzına göre, Konya'da iken Mirçea voyvodayı padişahın emri üzerine İstanbul'a götürmüş, burada Müslüman olup Nasuh adını alan voyvodanın "oturak" yani emekli aylığı 30 akçeye yükseltilmişti[840]. Yine padişahın yanında müşahere gurubu içinde aylığı olan Gürcü beylerinden Abdülfeth de Müslüman olarak Mehmed adını almıştı[841].

838 BA, *MAD*, nr. 7118, s. 73, 121-122.

839 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 61, 496-504.

840 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 263.

Baştan beri ruznamçe defterindeki maaşlılar listesinde adı geçen bu Gürcü prensinin Müslüman olma kaydı 14 Nisan 1549 tarihlidir: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 275.

14 Ağustos'ta Van'a gelen padişah, şehri kuşatmakta olan Ulama ve Pîrî paşalara, Sadrazam Rüstem Paşa kuvvetlerini de ilave etti. Van kalesi ağır toplarla döğülmeye başlandı. Mamafih kale şah tarafından tahkim edilmiş, top ve mühimmatla donatılmıştı. Azerbaycan'ın kilidi sayılan bu kalenin Safevîlerce, on iki imama mensup kişilerin elinde bulundukça düşmeyeceğine inanılmaktaydı. Kale Osmanlıların şiddetli top atışı ile sarsılmaya başladı. Kalede bulunan Safevîlerin başı, yahud "Kutvalı" yani muhafızı Çepni Şah Ali Sultan daha fazla dayanamayarak kalenin teslimi için iki gün mühlet istedi. Padişah bunların eman dileğini: "Bu emelin husûlü mukaddime-i sabr u himmete mebnidir" diyerek kabul etti, gelenlere hilat giydirip iki gün mühlet verdi. Ancak bu müddet zarfında kale müdafilerinin yıkılan burçları tamire ve dışarıdan su almaya başladıkları görülünce, Van kalesi yeniden tazyik edildi. Bunun üzerine kaleden iplerle sarkıp boyunlarında kefenleri bulunduğu halde Elkas'ın eteğine yapışan kale muhafızlarının elçileri, eman dileyip onun aracılığını talep ettiler. Sultan Süleyman da isteklerini makul karşıladı. Böylece kaledekiler şehri terkettiler ve Van kalesi 24 Ağustos'ta ele geçirilmiş oldu. Sultan Süleyman Van'ı müstakil beylerbeylik addederek defterdar Sarı İskender Çelebi'yi beylerbeyi tayin etti ve kendisine "10 kerre 100 bin" akçe has tahsisiyle 5000 gönüllü asker verildi[842]. Bunlar arasında süvari tüfekçileri de vardı[843]. Atlı tüfekçi grubu bu gibi serhat kalelerde istihdam ediliyorlardı, bunların zaman zaman Batı seferlerine de çağrıldıkları bilinmektedir. Fetih münasebetiyle vezirlere, diğer paşalara ve sancakbeylerine in'amlar bağışlandı[844].

Sultan Süleyman Van'da fazla kalmayarak kışlağa çekilmek üzere Diyarbekir'e hareket etti. Yolda iken 7 Eylül'de Karaman beylerbeyi Mehmed Paşa'yı Erzurum beylerbeyliğine getirirken Ulama Paşa'yı Karaman'a tayin etmişti. Karaköprü menzilinde bu iki beylerbeyliğin sancakbeylerine bahşişler

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, haz. A. Tokluca, Y. Lisans Tezi, s. 6-7; Celalzâde, *Tabakat*, s. 534-535.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 112. Atlı tüfekçilerin savaş tarihçilerince batıya hamledilmesi ve ilk defa orada bunlara dayalı taktiklerin geliştirilmiş olduğu paradigması, Osmanlı kaynakları temelli ciddi anlamda sarsılmaktadır. Ayrıca mesele ilgili çeşitli tartışmalar: F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2018.

844 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 104. Ayrıca hadiseler ile ilgili bk. Selman, *Câmi'ü'l-Cevâhir*, haz. N. Yılmaz, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 1995.

verilerek kışlaklarına gitmek üzere icazet verildi. Aynı durum 14 Eylül'de Muş kalesi konağına gelindiğinde bu defa Dulkadır beylerbeyi ve diğer bazı sancakbeyleri için tekrarlandı[845].

Resim 48: Van Kalesi'nin teslimi

Bu arada Osmanlı ordusunun Van'ı alıp kışlağa çekilmek üzere Diyarbekir'e hareket ettiğini öğrenen Şah Tahmasb, sür'atle hareket ederek Erciş, Ahlat, Adilcevaz taraflarına şiddetli akınlar yaptırttı. Bu arada Dulkadırlı Mehmed Han'ın kardeşi olup kendisine paşalık verilen Ali Bey ve kullar ağası Osman Çelebi idaresinde Kars kalesinin tamiriyle vazifelendirilen 3-5 bin kişilik bir Osmanlı kuvveti Safevîlerin hücumuna uğradı. Şahın büyük oğlu İsmail Mirza ve Kaçarlu Gökçe Sultan idaresindeki bu Safevî kuvveti, 25 Ağustos'ta bunlara ani bir baskın yaparak Amasya-Tokat-Sivas-Erzincan-Erzurum taraflarından toplanmış beş bine yakın ırgad ve yapı ustalarını korumakla görevli Osmanlı muhafızlarını bozguna uğrattı. Kaleye kapanan ve aman dileyen muhafızlar da kılıçtan geçirildi. Kars kalesi yakılıp-yıkıldı, neredeyse taş üstünde taş kalmadı. Ayrıca şahın bir kısım kuvvetleri de Pasin-Erzurum ve Bayburd'a akınlar düzenledi. Adilcevaz ve Muş havalisindeki köy ve kasabaları yakıp yıktıktan başka, Ahlat kasabasındaki halkı katlettiler. Osmanlı öncülerinin yetişmekte olduğu haberi üzerine de Erzincan ve Tercan taraflarına gelen Tahmasb, Erzincan'ı ateşe verdirerek yaktırdı. Burada ordugâh kurdu ve çevrede katil ve yağma hareketlerinde bulunmaya başladı. Bunun üzerine Sultan Süleyman Elkas Mirza'yı Kum ve Kâşân taraflarına akın yapmak üzere Bağdad'a gönderdiği gibi üçüncü vezir Ahmed Paşa'yı da Erzincan'da bulunan şahın üzerine yolladı.

Ahmed Paşa Malatya sancakbeyi Osman Bey'i 70 kadar askerle birlikte keşfe yollayarak kendisi de arkadan hareket etti[846]. Osman Bey Kemah'ı ge-

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 118-123.

[846] Chesneau Sultan Süleyman'ın hızlı hareket eden 30-40.000 kişilik birliklerini bu amaçla gönderdiğini, bunların çok az yük taşıdığını, çok seri olduklarını bildirir: *D'Aramon Seyahat-*

çip şahın konakladığı yere ani bir gece baskını yaptı. Kuyruklarına Kemah'tan tedarik ettiği bakır kapkacak ve kazanları bağlattığı atları, korkunç gürültü çıkarttırarak şahın ordusu üzerine saldı. Bu gürültü ve bağrışmalardan telaşa ve paniğe kapılan Safevîler birbirine düşüp kılıç çalmaya başladılar. Bu hengâmeye bu küçük Osmanlı müfrezesi de katıldı, bunlar birbirine düşen Safevî askerlerine saldırdı. Safevî askerleri o gece darmadağın oldu ve sabah ortalıkta kimse kalmadı. Ertesi günü Ahmed Paşa kuvvetleriyle yetiştiğinde ortada boş Safevî çadırlarından başka bir şey bulamadı. Gerçekten de Şah Tahmasb ve askerleri çıkan karışıklık sebebiyle padişahın ordusunun geldiğini zannederek süratle geri çekilmiş, Karadağ taraflarına gitmişlerdi. Ahmed Paşa da geriye dönerek şahtan eser kalmadığını, bu esnada Pertek'e gelmiş bulunan padişaha bildirdi[847].

Bu haber üzerine Sultan Süleyman Diyarbekir'e yöneldi. Ordunun kışlağa dağılması emrini verdi. 29 Eylül'de ulaştığı Diyarbekir'de, Elkas Mirza'nın askerlerinin ihtiyacı için 80.000 sikke tahsis etti (4 Ekim). Tam bu sırada daha önce Van kalesini teslim eden Dost/Çepni Ali adlı Safevî emirine de veziriazam tarafından kaftan ve kumaş hediye edilmişti[848]. İkinci vezir Mehmed Paşa 6 Kasım'da 1500 yeniçeri ve gureba bölükleriyle (361 sağ, 332 sol garipler) ile "mühim bir iş için" gönderilmişti. Masrafları karşılamak üzere de kendisine 25.000 altın verilmişti. Muhtemelen aşağıda da temas edileceği üzere Bağdad taraflara yönelik olarak Elkas Mirza'nın hareketlerinin takibi için böyle bir tedbir alınmıştı. Bir gün önce de Rumeli beylerbeyi Ali Paşa, Anadolu beylerbeyi Ali Paşa, Diyarbekir beylerbeyi Mehmed Paşa, Ramazanoğlu Pîrî Paşa ve bunların sancakbeylerine kışlamak için izin verilirken in'amlar da bağışlanmıştı[849]. Sultan Süleyman ise iki ay kaldığı Diyarbekir'den kışı geçirmek üzere Halep'e indi (22 Kasım 1548). Burada iken oğlu Bayezid de Halep'e gelmiş ve burada baba oğul, av partileri ile vakit geçirmeye başlamıştı[850]. Sultan Süleyman Halep'te kışlarken 26 Ocak 1549'da Hama'ya kadar gitti ve bütün

---

namesi, s. 59.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 537-541; F. Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 190-192.

848 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 141, 146.

849 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 168-169, 172.

850 Matrakçı Bayezid'in babasına mülaki oluşu için 25 Aralık 1548 tarihini verir: S. Balta, *agt.*, s. 249.

civarı dolaştı; Mart başında tekrar Halep'e döndü. Altı ay kadar burada kaldı[851]. Rüstem Paşa ile birlikte yeni bazı idari değişikliklere de imza atmayı ihmal etmedi. Rüstem Paşa'nın ricası üzerine Halep'i sancak olmaktan çıkarıp beylerbeylik haline getirdi ve Malatya sancakbeyi Osman Paşa'ya verdi. Osman Paşa bu münasebetle 16 Mart 1549'da padişaha pişkeş/hediyeler sunmuştu[852]. Anadolu beylerbeyisi Ali Paşa'yı, beylerbeylik hizmetinde yetersiz kaldığı gerekçesiyle azl edip onu Bosna sancağına nakletti. Anadolu beylerbeyliğine Şam beylerbeyi Sinan Paşa'yı; Şam beylerbeyliğine Adana sancakbeyi Pîrî Paşa'yı, Bağdad beylerbeyliğine Karaman beylerbeyi Ali Paşa'yı; Diyarbekir beylerbeyliğine Bağdad beylerbeyi Ayas Paşa'yı; Karaman beylerbeyliğine ise Diyarbekir beylerbeyi Dukakinzâde'yi tayin etmişti[853]. Ayrıca bazı sancakbeylerinin de yerlerini değiştirmişti. Bu aslında hayli köklü bir idari tasarruftu.

Halep'te iken Mekke şerifinden ve Asya'daki Sünni hanlıklardan elçiler gelip hediyeler takdim etmişlerdi. Ebu Nümey'in pişkeşini Medine kadısı Celal Efendi 13 Nisan'da getirmişti. Bu hediyeler altın işlemeli siyah atlas kumaştan "bâb-ı Mekke" perdesi, bir dişi kısrak, öd, amber, misk kokularıydı. Ebu Nümey'in oğlu Ahmed de yine 15 at, miyanbend, Hint peşkiri ve kumaşları yollamıştı[854]. Özellikle Semerkand hanı Abdüllatif, Taşkend hanı Nevruz Ahmed, Buhara hanı Abdülaziz ile Said Han, Muhammed Sultan gibi diğer hanlar bu seferi duyup Hoca Ahmed Yesevî neslinden Baba Şeyh'i yollamışlar, o da Kırım'da Kefe'den hareket ederek Halep'e vasıl olmuştu. Baba Şeyh, Sultan Süleyman tarafından iyi karşılanmış, görüşmeler sırasında Şeyh onun namının Deşt-i Kıpçak'ta ve bütün memleketlerde hayırla anıldığını, Safevîler'in yaptıkları zulümü ancak onun bertaraf edebileceğini, bu bakımdan Sultan Süleyman'ın Maveraünnehir taraflarına seferi halinde bunların tamamen ortadan kaldırılma fırsatı doğacağını, hem de hanların ona müzaharet edeceğini, Tahmasb'ın yolları kesmesi yüzünden Türkistan vilayetleri, Semerkand ve Belh'den kimsenin hacca gidemediklerini, onların ortadan kal-

Celalzâde, *Tabakat*, s. 541-542.

[852] BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 244.

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 25.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 275. Ebu Nümey'in hediyelerini getiren Kadı Celal 25 Mayıs'ta Sultan Süleyman'ın mukabil hediyeleriyle ayrılacaktır: s. 321. Ârifî de elçiden söz eder: *Şehnâme*, s. 138 (501b-504a).

dırılması gerektiğini, hanların da ona yardım edeceğini, böylece "Azerbaycan vilayeti yeni bir nizama kavuşup İslam'ın yıldızının, şeriatin güneşinin parlayacağını" söylemişti. Buna cevaben Sultan Süleyman yaptığı seferin encamını anlatmış, Halep'te kışlama sebebinin bu işi bitirmeye kesin niyetinin göstergesi olarak mütalaa edilmesi gerektiğini, hanların da Horasan taraflarından yürümesi halinde Safevîler'in "asl ü neseblerinin sahife-i rüzgârdan hekk olup gideceğini" ifade etmişti[855]. Ama bu tabii ki hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Sultan Süleyman 21 Nisan 1549'da elçiye 6000 nakit yanında kaftanlar hediye etmiş, yanındaki beş kişiye de yine 1000'er akçe ve elbise vermişti. Elçiye Ömer Çavuş refakat edecekti, elçiyle birlikte ayrıldığında ona 200 filori/altın sikke takdir edilmişti[856]. Ruznamçe defterindeki kayıtlara göre padişah dönüş yolunda iken 6 Eylül 1549'da Buhara hanı Abdülaziz Han'ın adamı refakatindeki iki adamıyla gelmiş ve onun ardından 21 Eylül'de de Ejderhan/Astarhan Hanı Yağmurca'nın elçisine in'am verilmişti[857]. Elçi "Ejder Han" zamanından beri padişah adına hutbe okuttuklarını, ama şimdi Kırım hanının (Sahib Giray) kendilerine düşmanlık gösterdiğini şikâyet ediyordu. Sultan Süleyman ona bu haksızlığı gidereceği teminatında bulunmuştu[858]. Daha önce 3 Mart'ta da Venedik'in Şam balyosu Françesko gelerek padişaha pişkeş sunmuş, 19 Nisan'da kendisine in'am verilerek dönme izni almıştı[859]. Bundan beş ay önce ise daha Adilcevaz civarındayken Leh kralının temsilcisi ordugâha gelmiş, herhangi bir hediye sunmamakla birlikte kendisine nakit ve kaftan verilmişti[860].

Bu arada isteği üzerine Isfahan taraflarına akın yapmasına izin verdiği

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 33-37. Daha sonra Buhara Hanı'ndan tekrar elçi ve mektup geldiği kaydedilir: s. 67-68. Ârifî de elçiden bahsederek elçinin getirdiği haberde, bütün Türk illerinin İran'a saldırmak için Sultan Süleyman'ın işaretini beklediklerini, Sultan Süleyman'ın ise onların Horasan'a saldırmalarını söylediğini yazar: *Şehnâme*, s. 143 (515a-515b).

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 284, 287.İlgili kayıtta elçinin adı yer almaz. İlgili başlık şöyledir: "Elçi-i Barak Han-ı Tatarân-ı Taşkend der vilâyet-i Semerkand"

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 395 (Abdülaziz Han'ın elçisine teşrif: 6000 filori nakit, mirahuri kaftan ve iki adıman keza kaftan), s. 406.

Ârifî, *Şehnâme*, s. 143 (515a-b). Daha önce de 1531-32'de Hacı Tarhan'dan gelen mektupta da "sizin atalarınızla bizim atalarımız arasında öteden beri sıkı ilişkiler ve bağlılıklar olduğu" belirtilmişti: TSMA, nr. E. 731-15 [5292/1].

859 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 221, 280.

860 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 113: 3 Eylül 1548.

Elkas Mirza, bu sırada 5000 atlı ile Hemedan'a varmıştı. Elkas burada kardeşi Behram Mirza ve Ustaclu Çerağ Sultan kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bunların hazine ve mallarını yağmaladı. Akınlarını Kum ve Kâşân'a kadar ilerletti. Afşarlu Mehmed Bey'i kaçırtarak Kum'u işgal etti. Isfahan'ı kuşattığı gibi Fars'ın merkezi Şiraz'a varıncaya kadar olan yerleri de yağma ve tahrip etti. Elkas daha sonra ele geçirdiği malların en değerlilerini, yanındaki Şirvanlı Seyyid Azizullah/Mir Aziz ile o sırada kışlakta bulunan padişaha göndermeyi de ihmâl etmedi. Elkas Mirza'nın göz kamaştırıcı hediyeleri 3 Rebiülevvel'de (1 Nisan) takdim edilmişti. Bunlar arasında, güzel yazılı musanna kitaplar, silahlar, miskler, halılar, mücevherat, at takımları, değerli taşlarla süslü yüzükler, öd, anber, kese kese firuzeler ile bir de padişaha hitaben mektup bulunmaktaydı[861]. Ruznamçe defterinde bütün bu hediyelerin ayrıntılı bir dökümü verilmiştir. Özellikle sanatkârane şekilde ciltlenmiş ve süslenmiş kitapların sayısı 15 cilt olup bunlar arasında *Mahzen-i esrâr* ile *Hüsrev-i Şirin* kitapları Hıtayî kâğıtla talik yazısıyla idi. Diğer kitaplar: *Divan-ı Şahî, Külliyat-ı Hoca Kirmanî, Gülistan-ı Şeyh Sa'dî, Bostan, Mecmua, Hamse-i Nevâî-i Hâşiye-i Şeyh Mevlâna Hacı, Leyla vü Mecnun-ı Şeyh Nizamî, Musavver Hamse-i Hâcu, Mir Hüseyin hattı* ile *Şems-i Tebrizî Divanı, Tuhfetü'l-ahrâr-ı Mevlâna Câmî*, cildi işlemeli ve musavver murakka hutut üstadân-ı katı'-ı varak Semerkandî, musavver *Şahnâme, Külliyât-ı Mevlâna Câmî*, Musavver *Divan-ı Kasım-ı Enver-i Haşiye-i Elvan*[862]. Sultan Süleyman da buna mukabil Mir Aziz'e Elkas için altın gem zinciri, bir armudi bozdoğan, bir mükemmel at ve kumaşlar vermiş; Mir Aziz'in kendisine 30.000 nakit ve yanındaki altı adamına da elbiseler yollamıştı[863].

Elkas padişaha gönderdiği mektupta, şahın Erzincan dolaylarında yaptığı tahribatın öcünü aldığını belirtmekte idi. Elkas'ın bu hareketleri üzerine, Şah Tahmasb, Karacabağ'daki kışlığından hareketle Kazvin'e gelerek onun akınlarına karşı Irak'ı korumaya çalıştı. Onun harekâtı karşısında Elkas Mirza Bağdad'a çekildi. Esasen Elkas Mirza her girdiği yerde şiddetle hareket ederek yakıp-yıkma ve tahribatta bulunuyordu. Elkas karşıtı Osmanlı kaynaklarında, padişah Tebriz'e girdiği zaman intizam ve disipline o kadar fazla riayet edip

Celalzâde, *Tabakat*, s. 543.

862 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 257-259.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 285, 292.

"Bir koca karının kaçan tavuğunu bile kovalayıp incitmemiş" olduğu halde, Elkas Mirza'nın Tebriz halkının katliam edilmesini isteyecek kadar ileri gitmekten çekinmediğine vurgular yapılıyordu.

Elkas Mirza Bağdad'a çekildiğinde Kerbela'ya inmiş ve Hz. Ali ile Hz. Hüseyn'in türbelerini ziyaret etmişti. Elkas'ın bu hareketi onun tekrar eski mezhebine döndüğüne hamledildi. Nitekim bu yüzden Osmanlıların gözünden düştü, Rüstem Paşa ile araları iyice açılmıştı. Lütfi Paşa'nın bahsettiği vechile kethüdasının bazı suç isnadıyla çengele vurulması, aslında Tebriz'de tahta geçirilmemesinden dolayı kırgın olan ve Bağdad'a Mehmed Paşa'nın gönderilmesi sebebiyle zaten telaşa kapılan Elkas'ı iyice sarsmıştı[864]. Elmalı konağında iken padişahın Elkas Mirza'ya mektup ve adam göndererek yanına gelmesi isteği üzerine de korkuya kapılıp birtakım özürler ileri sürerek bu davete icabet etmedi ve selameti, Şehrizor civarındaki Kürt beylerine sığınmakta buldu. Padişah Halep'ten ayrılıp 32 gün kalacağı Elmalı konağına geldiğinde, 13 Temmuz 1549 tarihli kayda göre, Elkas'a tahsis edilen in'am kalemini iptal ettirmişti[865]. 6 Ağustos'da nakit ve kaftanları Elkas'a götürecek olan Zahid Bey, bunları hazineye geri vermişti[866]. Bundan sonra bir daha defterde Elkas ve adamlarıyla ilgili kayıtlara rastlanmaz. Elkas, Erdelan Kürtlerinden Sürhab Bey'in hâkimiyetindeki Merivan kalesine sığınmış idi. Fakat kardeşi Behram Mirza tarafından burada olduğu haber alınınca Safevîler kaleyi kuşattılar. Elkas'ı ele geçiren Behram Mirza onu Kazvin'in doğusundaki meşhur Alamut (Kahkaha) kalesine kapattı. Birkaç gün sonra da Elkas, burçtan atılarak öldürüldü.

Elkas hakkında Osmanlı kaynakları genellikle menfi bir dil kullanırlar ve onun baştan beri kendi menfaati peşinde koşan ve hatta Sultan Süleyman'ı kendisine inandıran, böylesine büyük bir sefere çıkmasına vesile olan, gittiği yerlerde sert hareketler sergileyen biri olarak tanıtma eğilimindedirler. Yalnız Lütfi Paşa son kertede onun "hasetçilerin" kurbanı olduğu tezini işler. Ona göre Elkas aslında büyük başarılar kazanmıştır, Şah Tahmasb'ı zor duruma düşürmüştür, hatta Şah İsmail'den kalma olup Tahmasb'ın çok değer verdiği çadırı bile ele geçirip Sultan Süleyman'a yollamıştır. Sunduğu hediyeler kar-

Tarih (Atik), s. 305.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 354-355.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 376.

şısında Sultan Süleyman: "Bunun gibi tuhfeler yakın zamanlarda görülmüş ve ne hod işitilmiştir" diyerek ona in'amlar, ihsanlar bağışlamış, atlar ve kılıçlar hediye etmiştir. Sonunda adamının çengele vurulması karşısında, Sultan Süleyman'ın yanına gelmek üzere iken "dem-beste olup durduğu yerde ne yana gideceğin bilememiştir" Lütfi Paşa devamla: "Bunda böyle kıssa çokdur, bu muhtasar ana mütehammil değildir, yazarsaz söz uzar" diyerek bir ölçüde onun komploya kurban gittiğini ima eder[867].

Diğer Osmanlı tarihçileri Elkas'ın "irtidadı"ndan yani tekrar eski mezhebine döndüğünden söz ederken Lütfi Paşa böyle bir şeyden hiç bahsetmez[868]. Matrakçı Nasuh'da da daha tarafsız ifadeler söz konusudur. Tahmasb'ın izalesininde başarısız olduğu, bu yüzden Osmanlı askerinin de büyük zorluklar çektiğinin farkında bulunduğu, bunun faturasının kendisine ödetileceği endişesiyle Sultan Süleyman'ın davetine icabet etmediği ve kaçtığı belirtilir[869]. Olayları daha geniş anlattığı Süleymannâmesi'nde ise Elkas'dan müfsid ve mülhid diye söz eder. Sultan Süleyman ile Elkas arasında geçenleri mufassalan nakleder: Buna göre Elkas'a yollanan Ali Çavuş onun başarısızlığını Sultan Süleyman'a bildirdiği, bağışlanmak dilediği haberiyle gelir. Elkas bunca işleri başarıyla yaptığı halde Tahmasb'ı ele geçiremediğinden muzdarip olduğunu ve padişahın kendisini affetmesini istemektedir. Bu haber üzerine Sultan Süleyman onun hatırını gözetip 1000 sikke altın ile bazı vilayetleri ona bağışladığını bildirir, ordugâha gelmesi için tekrar Ali Çavuş'u tekrar gönderir. Bu sırada haber getiren bir casustan Elkas'a Şah Tahmasb tarafından bir mektup geldiği, onun tekrar kendi yanına dönmesini istediği, akıbetinden endişe duyan ve kararsız kalan Elkas'ın her şeye rağmen padişaha muti olduğunu söylediği istihbaratı alınır.

Elkas'ın yanından gelen Ali Çavuş ise onun şaşkın halde ne yapacağını bilmeksizin durduğu, tek ümidinin Kâbe'ye gitmek için sultandan izin almak olduğu, kendi yerine adamı Aydoğmuş'u yolladığı, eğer padişah tarafından özrünün kabul edildiği vaki olursa gelip eşiğine yüz süreceği haberini ulaştırır. Bunun üzerine Elkas'a yönelik iyi niyetler birden değişir, onun hilebaz biri olduğu, eski inancına döndüğü, Kızılbaşlarla yeniden birlikte olduğu ka-

Lütfi Paşa, *Tarih* (Atik), s. 305.

868 Celalzâde, *Tabakat*, s. 545'teki başlığını "Elkas'ın irtidâdı" şeklinde atmıştır. *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 466.

naati güçlenir. Adamı Aydoğmuş hapsedilir, kendisine sancak verilen kardeşi Behram'ın kethüdası Şah Nazar'ın (Siverek beyi) katli emri çıkarılır, Kürt beylerine hükümler gönderilip Elkas'ın yakalanması istenir, bunun için vezir Mehmed Paşa görevlendirilir, fakat çıkan bazı hadiseler üzerine Mehmed Paşa seferi tehir eder, bazı Ekrad beylerinden Elkas'a dair haber alınır, üzerine birlikler sevkedilir, sonunda onun eski memleketine kaçtığı öğrenilir[870].

Anonim Osmanlı tarihlerinde de Elkas olayı bir "komplo" olarak yer bulur. Elkas'ın Acem ülkesini silip süpürerek ne varsa alıp padişaha ilettiğini, ama askerin sefer ağırlığından şikayetçi olup bunun faturasını Elkas'a çıkardığı; beylerin de aciz kalınca intikamlarını Elkas'dan aldıkları; onun aleyhine padişaha türlü türlü haberler yollayıp hıyanetini yaydıkları, "tavşana kaç tazıya tut" dedikleri, Elkas'ın da bunların kendine komplo düzenlediklerini duyup korkusundan padişahın huzuruna gitmediği, başını alıp kaçtığı belirtilir[871].

Elkas'ın durumu hakkında çok daha farklı bir rivayeti kendisi de Acem'den gelme Fethullah Ârifî kaydeder. Ârifî, babası Derviş Mehmed'in Elkas'ı ikna için yollanan elçilerden biri olarak tanıttığı için hadisenin ayrıntılarına muhtemelen ondan öğrenmiştir. Ona göre Elkas tam bir komplonun kurbanı olmuştur. Bunu yapan da kendisinin en yakın adamıdır. "Ördek" diye söz ettiği bu adam, Elkas'ın bir isteğini yerine getirmemesi üzerine ona çok içerlenir. Bir plan düşünür, Elkas'ın kâtibini kandırarak Sultan Süleyman'ın ağzından Elkas'a bir mektup yazmasını ister. Bu mektubu alan adam Elkas'ın yanına gelir. Elkas ondan Sultan Süleyman ve vezirlerin durumu hakkında sorular sorar. O ise Elkas'ı bir tarafa çekerek gizlice ona: "Siz hediyeleri hazırlayıp kâtibinizle birlikte beni sultana yolladınız. Sultanın huzuruna girdik, Vezir Rüstem Paşa, içi fitne dolu olarak Sultan Süleyman'a onunla yalnız görüşmek isteğini, bazı gizli sözleri olduğunu söyledi. Senin hakkında Sultana dedi ki: o akılsız tahta layık biri değildir, cahilin tekidir, fitne peşindedir, babasının yolundadır. Sürekli Şah der, namaz kılmaz. Yanındakiler de öyledir, siz en iyisi onu yanınıza çağırın ve ortadan kaldırın. Padişah onu dinledikten sonra öyle ise onu kandır ve buraya davet et dedi". Elkas bu sözleri duyunca çok şaşı-

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 44- 55.

Anonim (Giese neşri), s. 151; *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 83 (103a-b).

rır. İnanmak istemez, ama söylentileri duyan adamları onu terkedip kaçmak ister, Elkas adamlarından ayrılamayacağı için çaresiz onlara katılır. Ârifî babası Derviş Mehmed ile çavuş Ali Siyah'ın Elkas'ı ikna çabalarının başarılı olduğunu, istediği af belgesinin (emannâme) verilmesinin Sultan Süleyman tarafından kabul edildiğini, fakat onun yerinde durmayıp Karçakay'a gittiğini öğrenince artık tamamen asi olduğuna kanaat getirdiğini, derhal yakalanması için Mehmed Paşa'ya emir yolladığını ekler[872].

Kısaca Osmanlı kaynaklarında Elkas Mirza, böylesine boş ve lüzumsuz bir seferin baş sorumlusu olarak itham edilip sonraki gelişmeler üzerinden onun hakkında olumsuz kanaatlerin oluştuğu anlaşılır. Muhtemelen Rüstem Paşa'nın da bunda rolü söz konusudur. Rüstem Paşa'nın baştan beri ondan hiç hoşlanmadığı, padişahın Elkas'a duyduğu sempatiden endişe ettiği ve aleyhine bazı tertiplere girişerek onu gözden düşürdüğü yorumu, özellikle Ârifî'nin, Anonim tarihlerin ve Lütfi Paşa'nın ifadeleriyle belli bir temel kazanır.

Öte yandan Sultan Süleyman Halep'te iken Şirvanşah Burhan-ı Ali Sultan'dan bir mektup almıştı. Bu mektupta Burhan-ı Ali Sultan, Gence-Karabağ-Mugan-Taliş gibi yerleri yakıp yıktığını bildiriyordu. Yine Sultan Süleyman ve bir kısım Osmanlı kuvvetleri kışlakta iken Van beylerbeyi olan İskender Paşa, Safevi topraklarına akınlarını sürdürmüştü: İskender Paşa kışın kuvvetleriyle harekete geçerek Çukur-ı Sa'd veya Revan vilayetine sarkmış ve Hoy'u basmış, evvelce Osmanlı hizmetinde iken Safevîlere katılan ve kalede bulunan Dünbüllü Hacı Bey'i dahi katletmiş, kaleyi de ele geçirmişti. Bu başarı padişahın memnuniyetini mucib olmuş-

Resim 49: Derviş Mehmed'in Elkas Mirza ile görişmesi

Şehnâme, s. 136-137 (499b-501b), s. 139-140 (505b-507a).

tu[873]. Hoy'un ele geçirilmesi kısa bir zamanda başarılmıştı, ancak Gürcistan seferi Osmanlıları epeyi meşgul etmişti.

Gürcistan'da bu esnada üç müstakil hükümet bulunmakta idi. Bunlardan biri atabeylik, diğerleri ise krallık şeklinde idare edilmekteydi. Doğudaki Kartli krallığının merkezi Tiflis, batıdaki İmereti krallığının merkezi Kutayis ve Çoruh boyundaki Atabeylik ülkesi veya Samisha/ Samtskhe'nin ise Ahısha idi. Bilhassa bu sonuncusu, Osmanlılarla daima çatışma halinde bulunmaktaydı. Osmanlılara tabi olan İmeret kralı III. Bagrat 1535 yazında Samtskhe topraklarına saldırarak atabeyi IV. Gorgora'yı (Kvarkvare) yenip esir almış, bu toprakları kendine bağlamıştı. Bunun üzerine Samtskhe tahtına çıkarılan küçük yaştaki II. Keyhüsrev (Kayhosro) Sultan Süleyman'dan yardım istemiş, Erzurum beylerbeyi Dulkadıroğlu Mehmed Paşa 1536 Temmuz'unda Gürcistan seferini icra ederek ertesi yıl bu kesimdeki pek çok yeri alıp bazı toprakları (Tav-ili) II. Keyhüsrev'e bırakmıştı. Sultan Süleyman 1541'de Budin seferinde iken III. Bagrat Osmanlı himayesinden çıkıp İmereti'ye tekrar saldırarak Keyhüsrev'i esir almış, Osmanlı idaresindeki Livane sancağına da girmişti. Ardından esaretten kurtulan Keyhüsrev, naibiyle birlikte İstanbul'a gelerek yardım talebinde bulunmuş, bunun üzerine Sultan Süleyman Erzurum beylerbeyi Musa Paşa'yı yeni bir Gürcistan seferiyle görevlendirmişti (1543 bahar). Kızılahmedlülerden yani İsfendiyaroğullarından olan Musa Paşa, Oltu kalesini on gün kadar kuşattıktan sonra Erzurum'a çekilmekte iken III. Bagrat ve Göril/Gürel dadyanı Rüstem'in (Rostom) daresindeki Gürcülerle Karadağ civarında yaptığı savaşta yenilerek başı kesilmiş, tam bu sırada yetişen Diyarbekir beylerbeyi Hadım Ali Paşa, Gürcüleri mağlup etmiş, ancak Musa Paşa'yı kurtaramamış, onun kesik başını alabilmişti[874].

Bunun ardından Erzurum beylerbeyi Temerrüd Ali Paşa, 1545'te yeni bir Gürcistan seferine çıkarak III. Bagrat'ı Kanlıçemen adlı yerde bozguna uğratıp bütün Samtskhe atabeyliği topraklarını ele geçirmiş ve idaresi ona yar-

Celalzâde, *Tabakat*, s. 543-545. 15 Haziran 1549 tarihli in'am kaydı muhtemelen bu harekatlarla alakalıdır. İskender Paşa'ya kaftan verilmesi: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 341. Daha sonra 19 Ekim'de İskender Paşa'ya 82.716 nakit filori yollanmış olması dikkat çekicidir: s. 430.

Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 173-174; S. M. Bilge, "Kanûnî Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Osmanlı-Gürcü İlişkileri", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi*, ed. M. F. Çalışlar vd., İstanbul 2020, s. 62-64.

dımcı olan II. Keyhüsrev'e verilmişti. 1547'da Batum ile Oltu yanında İspir ve Pasin de ise Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştı. Bu sırada Şah Tahmasb da Gürcistan üzerine yürüyerek Kahet ve Kartli'yi tekrar kendi hükmü altına alırken İmereti kralı Bagrat da ona itaat etmişti. Safevî etkisini kırmak isteyen Osmanlılar, bu bölgedeki gelişmeleri dikkatle takip ediyorlardı. 1548 Temmuzu'nda Erzurum beylerbeyi (Tekelü) Mehmed Paşa, düşmanca tutumlarına devam eden Safevî etkisindeki Atabeyler yurduna sefer emrini almıştı. Hem böylece, Osmanlılardan yüz çevirip Şah Tahmasb'a itaat arzeden ve Kızılahmedlü Musa Paşa'yı öldüren İmereti kralından intikam alınmış olacaktı. Mehmed Paşa, Gürcistan'a girerek 16 Ağustos 1548'de Barakan kalesini kuşattı. Gürcülerin bu sarp kayalıklardaki müstahkem kalesi, kanlı bir mücadele sonucu ele geçirildi. Ardından Kömike kalesi savaşla alındı. Yine Penek kalesi de muhasara edilerek fetholundu. Daha sonra, Parnak, Körmik Samagar ve Aha hisarları da kuşatılarak ele geçirildi. Kısa bir müddet sonra bu zapt edilen kalelerden bazıları meselâ Narman ve Penek bölgeleri Osmanlılar'dan yüz çeviren II. Keyhüsrev tarafından geri alınacak, hatta Livane (Pertekrek) sancağı dahi işgal edilecekti. Sultan Süleyman, Halep'ten ayrılıp yeniden Diyarbekir'e gitmekte iken Karacadağ yaylağında, Safevîlerden yardım gören bazı Gürcü beylerinin Osmanlılara karşı başkaldırdıklarını öğrenince üçüncü vezir Ahmed Paşa'yı Gürcistan harekâtına göndermişti[875].

Bu görevlendirme ile ilgili 23 Ağustos 1549 tarihli ruznamçe kaydında sefere çıkan Ahmed Paşa'ya 3000 nakit ve 2 elbise/kaftan verildiği belirtildikten sonra, onun bu görevinin padişahın seferde olması hasebiyle böyle bir in'amı almaya uygun bulunmadığı, ancak padişahın bizzat emriyle adet olmadığı halde bunların ona verildiği ifade edilmektedir. Ne de olsa seferin tek kumandanı bizzat Sultan Süleyman'dı, o varken böyle bir askeri harekât için "serasker" olarak görevlendirilen vezire bir şey vermek gerekmezdi, ancak başarı halinde in'amlar alabilirdi. Ruznamçe'yi tutan kâtip özellikle böyle farklı bir durumun adet haline gelmemesi için hassas davranarak bu konuyla alakalı verilen talimatı not olarak düşmüştü. Bu vesileyle yer alan ilginç kayıt aynen şöyledir[876]:

> Pâdişah-ı âlem-penâh hullide mülkehu hazretleri sa'âdetle kendüler seferde olmayıp tahtında olduğu zamanda vüzeradan biri serasker ta'yîn

Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 195-196, 198.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 382.

olunup bir canibe gönderilmeli oldukda akçe ve kaftan verilmek kanun olup sâbık rûznâmelerde mukayyeddir. Fe-emmâ pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri sa'âdetle kendüler seferde iken vüzerâdan biri serasker ta'yîn olunup bir canibe gönderilmeli olsa ol vakit akçe ve kaftan verilmeyip bu def'a verilen pâdişah-ı âlem-penâh hazretlerinin hassa in'amlarıdır, âdetten add olunmaya deyü fermân olundu.

Ahmed Paşa, yanında Erzurum, Karaman, Dulkadır, Rum beylerbeyleri ve sancakbeyleri olduğu halde hareket ederek 8 Eylül'de Erzurum'a geldi ve buradan hisar yıkıcı toplar aldı. Daha sonra, II. Keyhüsrev'in sağlamlığı dolayısıyla merkez yaptığı Tortum kalesi üzerine yürüdü. Tortum kuşatıldı, toplarla gece-gündüz dövülen kale duvarları yıkılmaya başlamıştı. Bu hal üzerine içerideki müdâfiler kaleyi teslim etmek zoruna kaldılar[877]. Tortum'a gerekli muhâfız konduktan sonra ileri harekâta devam edilerek, Nihak ve Emirahor feth olundu, arkasından Akçakale üzerine gelindi. Burası müthiş bir mücadele sonucu güçlükle de olsa ele geçirildi. Akçekale'nin düşmesinden sonra daha bazı kaleler de itaat arzettiler. Böylece Nihak'dan Zikhik kalesine varıncaya kadar bütün Tortum çayı boyu Osmanlılar tarafından zapt edilmiş oluyordu. Ahmed Paşa, Akçakale'den sonra, Kamhis, Penesgerd, Anzav ve diğer Akçakale'yi de ele geçirmişti. Ayrıca Oltu, Tortum, Yusufeli ve Ardanuç'u içine alan "Dav-ili" vilâyeti dahi tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştı. Bu fethedilen yerler 4 sancak itibar olundu ve Osmanlı idâri ünitesi içine dâhil edildi. Bunlar Tortum, Ağçakale, Livane-deresi ve Kamhis sancaklarıdır. Bu sancaklara ayrıca birer sancakbeyi de tayin olunmuştur[878].

Bu arada Sultan Süleyman Halep'ten hareket ederek İstanbul'a yönelmişti (10 Cumadelula 956/ 6 Haziran 1549). Ayrılmadan önce Halep fukarasına

Tortum'un fethi dolayısıyla in'amlar: 26 Şaban 956/19 Eylül 1549 tarihli kayıtta Ahmed Paşa'ya iki kaftan. Karaman beylerbeyi Mehmed Paşa, Rum beylerbeyi Hızır Paşa, Erzurum beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, Dulkadir beylerbeyi Mehmed Paşa'ya keza 2 kaftan irsali yanında onlara eşlik eden 25 sancakbeyine birer kaftan takdimi: BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 405.

Ârifî, *Şehnâme*, s. 142-143 (513a-514b); Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 199-202. 1549 yılı Eylül ve Ekim aylarına ait ilk tevcihatların yapıldığı anlaşılan bu dört sancak, ilgili sancak tevcih defterinde: Tortum, Livane, Kamhis, Kal'a-i Abdullah (Dünbili Zeynel Bey), şeklinde geçer, Ağcakale adı yer almaz. Bu sonuncusunun Kal'a Abdullah diye yazılmış olma ihtimali vardır: F. Emecen-İ. Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I", *Belgeler*, XIX/23 (1998), s. 80.

dağıtılmak üzere nakit 50.000 akçe ayırmıştı. Aynı gün beş aydır yanında bulunan ve günlerini birlikte geçirdiği oğlu Bayezid'i in'amlar vererek sancağına uğurladı. Küçük oğlu Cihangir'i ise yanından ayırmıyordu[879]. Halep'ten ayrılıp 19 Haziran'da Beştepe'ye geldiğinde vefat etmiş olan Mısır beylerbeyi Davud Paşa'nın muhallefatı hazineye intikal etmişti. Toplam nakti 530.223 altın sikkeyi buluyordu. Aynı gün Habsburg elçisine in'amda bulunuldu, elçi hamil olduğu haracı getirmiş ve İstanbul'da teslimatı yaptıktan sonra Sultan Süleyman'ın bulunduğu Halep'e gelmişti[880].

Sultan Süleyman Diyarbekir'e varmadan önce yolda bir rahatsızlık geçirdi. Bu sebeple bir müddet tedavi için istirahate çekildi. Hoş bir yaylak olan Elmalı adlı yerde bir aydan fazla kaldı. Muhtemelen Halep'te uzun süre kalmasının sebebi sadece Safevilerle ilgili problemler ve ertesi sene yapmayı düşündüğü yeni bir sefer değildi, bu sırada hastalığının yeniden ciddi emareleri belirmişti. Özellikle fazla protein almaktan kaynaklanan ve kanın kristalleşerek eklem yerlerinde birikmesiyle büyük bir acıya yol açan nikris hastalığı onu da pençesi altına almış bulunuyordu[881]. Bunun ilk emareleri daha 1540'da ortaya çıkmıştı. Zaman zaman da nüksetmişti, ama şimdi biraz daha ağırlaşmış gözüküyordu. Elmalı'da ikameti biraz da bu yüzdendi, sıcak hava geçici de olsa ona iyi geliyordu. Burada iken az zamanda iyileşti. 4 Temmuz-21 Ağustos arasında ikamet ettiği Elmalı'da "Mirimiran-ı Cezayir ve Kaptan" Mehmed Paşa (Sokollu), Rumeli beylerbeyi oldu. 30 Temmuz'da ona iki kaftan verildi. 21 Ağustos'ta Kızıltepe'de idi ve bu sırada Elkas'ın da adamlarından olup Siverek beyi bulunan Şah Nazar ordugâha gelir gelmez idam edildi. Mallarına el kondu. 23 Ağustos'ta yukarıda da belirtildiği gibi Ahmed Paşa'yı Gürcistan seferine yollayan Sultan Süleyman 19 Eylül'de Diyarbekir yakınında Cülek'te kondu[882]. 16 Ekim'de Şehzade Selim'in bir çocuğunun dünyaya geldiği müjdesini getiren haberciye oğluna yollanmak üzere hediyeler verdi[883]. Muhtemelen

879 Matrakçı Nasuh, *Süleymanname*, s. 43. BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 339

880 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 342-343.
M. Kunt, "Sultan Süleyman ve Nikris", *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 94-96.

882 BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 379-406.
BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 427. Bu çocuğun kim olduğu anlaşılmamaktadır. Şehzade Selim'in bu tarihte bir oğlu (Şehzade Murad) ve üç kızı bulunuyordu. Bu tarihten sonraki kayıtlarda da yine aynı durum söz konusuydu. Bu bakımdan bu çocuğun küçük yaşta vefat

kendisini iyileştiren Muslihiddin Efendi'ye "reis-i etibbalık" yani baş tabiplik vermiş; Ramazan ayının son günü de 10.000 akçe fitre dağıtmıştı[884]. Ayrıca burada, Ahmed Paşa'nın Gürcistan'dan dönüşünü de beklemişti. Ahmed Paşa'nın 24 Ekim 1549'da Gürcistan'dan vusulü ve kendisinin iyileşmesi ile Diyarbekir'den İstanbul'a doğru harekete geçmiş ve Antep'de seferin bittiğini nidâ ettirerek beylerbeyler, sancakbeylerine mıntıkalarına gitmeleri için izin vermişti. Kendisi de 27 Kasım'da Adana'ya ulaşmış, oradan 5 Aralık'ta Konya'ya gelmiş ve Mevlâna türbesinin tamiri ve ihtiyaçları için oğlu Bayezid'in lalası Mehmed Bey'e 50.000 akçe bırakmıştı. Bunun 20.000 akçesi muhtaçlara dağıtılacaktı. Yine buradaki türbeler için bağışlarda bulunmuştu. Oğlu Bayezid onu Akşehir'i geçtikten sonra Bayat köyü menziline kadar uğurlayarak ayrılmış, hem ona hem de diğer oğulları Selim ile Mustafa'ya da ayrıca nakit ve hediyeler yollamıştı[885]. Bütün bunlardan sonra da 1 Zilhicce 957'de (21 Aralık 1549) İstanbul'a ulaşacaktı.

Böylece Sultan Süleyman, ikinci İran seferi sonucu Hakkâri'yi de içine alan Van eyâletini kurmuş, ayrıca Atabekler Yurdu'nun Çoruh boyundaki yerlerini zaptederek, burayı 4 sancaklık yerler hâlinde Osmanlı idaresine bağlamıştı. Aynı zamanda Şirvan ülkesi Osmanlı yardımı ile bir müddet için dahi olsa istiklalini kazanmıştı. Nitekim bundan biraz sonra 1550'lerde Şirvan üzerine yürüyen Ustacalu Abdullah Han, Kür ırmağını geçtiği bir sırada, Şirvan hâkimi Burhan-ı Ali Sultan eceliyle vefat etmiş bulunuyordu. Onun yerine geçirilen Mihrab da Safevîler karşısında tutunamayarak, Hazar denizi üzerindeki bir adaya sığınacak, Abdullah Han ise Burhan'ın mezarını buldurarak, cesedin başını kesdirdikten sonra Şemahı üzerine yürüyecek ve Şirvan'ın yeniden Safevîlerin eline geçmesini sağlayacaktı.

İstanbul ve Edirne Günlüğü

İstanbul'a döndükten sonra Divân'ı toplayarak mevcut durumu vezirleriyle görüşen Sultan Süleyman 27 gün sonra Şehzade Cihangir'i yanına alarak

---

ettiği düşünülebilir. 7 Safer 955/ 18 Mart 1548 tarihinde Selim'in Murad adlı bir oğlu ile adı belirtilmeyen üç kızı listelenmişti. Maaş kayıtlarına göre Murad'ın annesi ile bu üç kızının anneleri farklıydı. Nitekim üç kızının da ayrı valideleri olduğu kayıtlıdır: BA, *MAD*, nr. 94, 9a. 1554-1561 yılı maaş kayıtlarında da yine Selim'in ailesi aynı şekilde belirtilmişti: BA, *MAD*, nr. 903, s.4. Burada kızlarının valideleri artık yer almamaktadır.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s. 436.

BA, D.BRZ, d. 20615 A, s.466-469.

Vezirazam Rüstem Paşa da bulunduğu halde avlanmak için Çorlu'ya gitmiş, Edirne'de muhafazada bıraktığı oğlu Selim ile de burada buluşmuştu. Onlarla birlikte avlanarak Çatalca'ya geldiğinde, Selim'in silahşörleri hünerlerini sergileyen bir gösteride bulundu. Bu sırada Hürrem Sultan da Halkalı'da beklemekteydi. İki şehzade annelerinin yanına gidip buluşmuşlar ve elini öpmüşlerdi[886]. Bu durum uzun sefer dönüşü ailenin kısmen de olsa yeniden bir araya gelişi anlamına geliyordu. Hürrem Sultan sevgili eşini yalnız bırakmamıştı, o avla meşgulken dahi yakınında olmayı tercih etmişti. Muhtemelen Rüstem Paşa'nın eşi Mihrümah da annesinin yanındaydı. Daha sonra Şehzade Selim'e hediyeler takdimiyle Edirne'ye gitmesine icazet verildi (3 Safer 957/21 Şubat 1550). Sultan Süleyman ise ailesini de yanına alarak tekrar sarayına avdet etti.

15 Safer'de (5 Mart) Divân'da Lehistan elçisi kabul edilmiş ve kendisine kaftan giydirilerek ziyafet çekilmişti. Ona sınır işleri ile ilgili meseleler için 5 ay kadar mühlet tanınmıştı[887]. 26 Rebiülevvel'de (14 Nisan) önemli idari değişiklikler gündeme geldi. Sultan Süleyman oğlu Şehzade Bayezid'e Kütahya sancağını vermiş, bunun üzerine Anadolu beylerbeyinin Kütahya'da değil Ankara'da ikamet etmesi kararlaştırılmıştı. Bunu Karahisar-ı Sahib (Afyon), Niğde, Konya, Kocaeli ve Hatvan sancaklarına yapılan tayinler izlemişti[888]. 12 Mayıs'ta Maveraünnehir'den gelen ve Sultan Süleyman'ın da değer verdiği Şeyh Hüseyin Harezmî'ye hac için üç katar deve tedarik edilip verilmesi için Şam beylerbeyine emir yollanmıştı. Şehnameci Lokman'a göre Maveraünnehir'den gelen Şeyh Hüseyin önemli bir mürşitti, müritleriyle Hac için gelmişti ve Ayasofya'da kendisine ev tahsis edilmişti. Sık sık Harezm coğrafyasına mensup diğer tanınmış bir şeyh olan Abdüllatif ile sohbet ederdi; Sultan Süleyman onların sohbetine katılır, sözlerini can kulağıyla dinler ve etkilenirdi. Hatta kendisinden sonra hangi oğlunun tahta çıkacağı konusunda Şeyh Hüseyin'in fikrini sormuş, onun cevabı çerçevesinde açılan fal ve yorumlar Sultan Selim'i göstermişti[889].

7 Haziran'da Elkas Mirza'nın adamlarından olup sefere çıkılmadan önce Kefe üzerinden Şirvan'a yollanan oradan dönüp Kırım hanı Sahib Giray'ın

Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi, s. 82-85.

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 5.

888 BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 15.

Hünernâme, II, 233a-235a.

yanına gelen Kayıtmaz, han tarafından İstanbul'a gönderilmiş ve günlük 40 akçe ulufe ile müteferrika sınıfına alınmıştı[890]. Sultan Süleyman ayrıca kızı Mihrümah Sultan'a Galata Lonca mahallesinde zindanlar yakınında üstübü mahzenlerini temlik etmiş, sınırnamesini de Divân'a kaydedilmek üzere ulaştırmıştı[891]. Bunların dışında Sultan Süleyman'ın en önemli işi, iki yıldır gereken malzemeleri temin edilen ve inşaat hazırlıkları yapılan kendi adını taşıyacak cami ve külliyenin temelini atmak oldu[892]. 26 Cemaziyelevvel (12 Haziran) Perşembe günü bizzat temel atma töreninde bulunmuş, temeli kendi eliyle atmış, Şeyhülislam Ebussuud Efendi de temel taşını koymuş, toplanan kalabalığa bahşişler dağıtılmış, kurbanlar kestirilmişti. 18 Haziran'da yine dışarı çıkarak inşaat mahalline gitmişti[893].

Bu inşaat 1557'de Mimar Sinan'ın nezaretinde tamamlanacaktı. Gerçekte inşaat hazırlıkları 1548'de başlatılmıştı, külliyenin bazı parçaları ise ancak 1559'da tamamlanabilecekti[894]. Sultan Süleyman planlamalarına kendisi için bir türbe yeri seçimiyle başlamıştı. Hayatta iken temelini attırdığı türbesinin nereye yapılacağını da tespit ettirmişti. Rivayete göre 1551 Haziranı'nda "ebedi istirahatgâhının" yerini bizzat görmek üzere maiyetiyle inşaat alanına gitmişti. Hiç kimse böyle bir yeri göstermeye cesaret edemeyince de: "Bana orayı gösterin gayet iyi biliyorum ki ölüm herkesin başına gelecek ve ben artık çok yaşlıyım" diyerek herkesi rahatlatmıştı. Şüphesiz hayattaki bir padişaha türbe yerini gösterecek kadar cesur bir kimse olamazdı[895]. Yeri önceden hazırlandığı anlaşılan türbenin inşaatı vefatından sonra bitirilecekti. Koca Sinan kendi mimari hünerini bu inşaat ile göstermişti. Sultan Süleyman başmimarıyla inşaatın durumunu sürekli konuşuyor, ondan bilgi alıyordu. İnşaatın uzaması ise türlü dedikoduların zuhuruna yol açmıştı.

[890] BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 60.

İlgili kayıtta adı verilmez ama bunun "küçük sultan" olduğunun belirtilir. Bu bakımdan Hürrem'i değil Mihrümah'ı kastettiği tahmin edilir. 25 Cemaziyelevvel 957/11 Haziran 1550: BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 62.

Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi, s. 86-88.

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 65.

G. Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 279.

G. Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 279-280.

Saî Çelebi tarafından kaleme alınan Mimar Sinan'ın otobiyografisinde, Sultan Süleyman ile aralarındaki bazı diyaloglara atıflar yapıldığı dikkati çeker. Bunlardan en bilineni, Mimar Sinan'ın temelin oturmasını beklediği sırada vuku bulmuştu. Arada Ferhad Paşa sarayının inşasını 1557'de tamamlayan Sinan için Sultan Süleyman'a çeşitli şikâyetlerde bulunulmuş: "binanın geç olması sadedinde erbâb-ı nifak" ile bazı görevli emin ve kâtipler "bu bina zamanında bina olunan haneler câm'i-i şerifin tetimmatındandır" demişler, ayrıca Sinan için de binayı iskelelerden çıkarmaya, kusuru görülecek diye tevessül etmediğini; "kubbenin durmasında şüphe vardır, mimar ağa kubbeye hayrandır bütün vaktini bununla geçirir bu yüzden neredeyse aklını yitirmek üzeredir" diye bildirmişlerdi. Buradaki kasıt Mimar Sinan'ın yapacağı büyük kubbeyi oturtma planları üzerinde derin şekilde düşündüğünden kinaye idi. Camiin bir an önce tamamlanması için acele eden ve muhtemelen hayatta iken açılışını görmek isteyen Sultan Süleyman, Mimar Sinan'ı minber ve mihrabın tasarımlarıyla uğraşırken gördüğünde öfkeyle ondan binaların durumunu sorar ve "Nedir bu benim câmiim ile mukayyed olmayıp gayr-i mühim olan nesneler ile ta'til-i evkat eylersin? Ceddim sultan Mehmed Han mi'mârı sana nümûne yetmez mi?" dedikten sonra: "Bana bu binâ ne zamanda tamam olur tiz haber ver, yoksa sen bilirsin" diye tehdit eder. Sinan iki ay içinde tamamlayacağını ifade ettiğinde Sultan Süleyman yine tehdit diliyle "Mimar hele iki ay olunca tamam olmaz ise seninle söyleşiriz!" der. Padişah, Mimar Sinan'ın korkuya kapılarak aklını daha da yitireceğinden endişelenip onu saraya çağırtır ve yine ondan aynı cevabı alır. Bir hafta sonra inşaat mahalline geldiğinde, hâlâ eski kararında durup durmadığını sorar, çünkü iki ayda fiziki olarak bitirilmesine imkân olmadığını görmüştür ve onun bu verdiği cevabı ancak aklını kaybetmiş veya çok korkmuş birinin verebileceğini düşünmektedir. Sinan sözünü tekrarlar ve gerçekten de büyük bir çalışmayla, fazla mesailerle sözünü tutmuş olur[896]. İnşaattaki bu hız, camiyle ilgili masraf defteri kayıtlarından da anlaşılır ve hadisenin tam böyle olmasa bile buna nispeten benzer tarzda cereyan etmiş olma ihtimalini güçlendirir[897].

Sultan Süleyman, Elkas olayı sebebiyle azlettiği Vezir Mehmed Paşa'ya hacca gitme izni verdikten, uzun süredir yanında bulunan Mübarek Giray oğlu

Bütün bu bahisle ilgili bk. G. Necipoğlu, *Sinan Çağı*, s. 193-194.

Ö. L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara 1972.

Devlet Giray'a Ejderhan vilayetlerini "sadaka" edip onu uğurladıktan sonra 15 Temmuz'da Sarıpınar'a giderek dinlenmeye çekildi[898]. Devlet Giray'ın Kırım tarafına geçmesi, bu kesimde yeni olayların zuhuruna yol açacak ve Sahib Giray'ın sonunu hazırlayacaktı. Muhtemelen bundan Osmanlı kurmaylarının da haberi vardı. Bu sırada Basra beylerbeyisi Kubad Paşa'dan bölgedeki durum ile ilgili haberler ulaştı, ayrıca Nogay Hanı'ndan ve Venedik'ten elçiler geldi (6 Ağustos 1550). Bundan 10 gün kadar sonra 17 Ağustos'ta İbrahim-i Gülşenî müritlerinden Şeyh Muhyiddin-i Karamani'nin zındıklıkla itham edilerek idamı vuku buldu. Safevîlere yönelik sefer sonrasına denk düşen bu hadise, yine hassasiyetlerin çok arttığı siyasi atmosferin bir neticesiydi. Matrakçı Nasuh, onun görüşlerini sıralayıp niçin zındıklıkla itham edildiğini açıklar. Bunlar aslında kamuoyunun zihnini ifsat edecek derecede yaygın hususlar olmayıp ulema arasında tepki gören meselelelerdi. Ebussuud Efendi'nin fetvası bu noktada dikkat çekicidir. Kendisinin görüşleri hakkındaki soruşturmayı ihtiva eden sicil kaydının yorumlarında da "materyalist bir vahdet-i vücut yorumcusu olduğu, Allah'ı tabiatla özdeş gördüğü" noktalarının altı çizilmişti. Ahret kavramını, cennet-cehennemi kabul etmediği, helal-haram ayırımını benimsediği de ileri sürülüyordu[899]. Bununla birlikte Matrakçı Nasuh'taki argümanların bunlarla pek alakası bulunmamaktadır.

Resim 50: Devlet Giray'ın huzura kabulü ve Ejderhan vilayetinin tevcihi

[898] "Bugünden bir mukaddem devletli padişah hazretleri Sırapınar'a buyurdular": BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 80: 1 Receb 957/16 Temmuz 1550.

A.Y. Ocak, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamani", *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2011, s. 51-61.

Orada "şeyhlik makamını ve onun şartlarını ve sıfatlarını Hak buyurduğu üzere bilmemesine" dayalı görüşlere temas edilir. Sonunda "Sultan Bayezid Cum'asında" teftiş olunup ata sürütülerek katl edilmişti[900]. Muhtemelen bu hadiselerle ilgili olarak bir kayıtta, İstanbul'da mehdilik davası eden bir kimseyi ihbar eden ve yakalanmasına vesile olan Mustafa adlı birine timar teklifinin kabul edilmiş olduğu dikkat çeker, ancak bunun padişahın Tebriz ve Van seferinde iken vuku bulduğu belirtilir[901].

Sultan Süleyman daha sonra 19 Şevval 957'de (31 Ekim 1550) yeniden Edirne'ye doğru yola çıktı. Gitmeden önce Hürrem Sultan için bazı temliklerde bulunmuş[902], ayrıca 26 Ekim'de Divân toplantısı sonrası inşaatı süren camiini devlet erkânıyla birlikte ziyaret etmişti. Ertesi gün de Mağrib/Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa'nın gönderdiği defterdeki teklifler görüşülmüş ve buradaki sancaklara yapılan tayinler onaylanmıştı. Ayrıca Cezayir beylerbeyinden mahpus durumdaki isimleri de kaydedilen yedi esirin salıverilmesi istenmişti[903].

Sultan Süleyman Edirne'ye giderken Çatalca'da yoğun yağmurlar yağdı, balçık hale gelen yollar sebebiyle iki gün beklendi, 10 Kasım'da Edirne'ye gelinebildi[904]. Burada iken ilk Divân toplantısı 16 Kasım'da yapıldı ve muhtelif sancaklara tayinler gerçekleştirildi. Ertesi günü de tabip Hamonoğlu'na Vize sancağında olan arpalık timarı mahsulünü dışarıya satma izni verildi. Bu aslında ihraç yasaklarına giren bir durumdu, fakat onun padişah nezdindeki ayrıcalığı kendi hububatını deniz yoluyla ihraç etmeye izin almasını sağlamış görünüyordu[905]. Yine Divân'da Erzurum beylerbeyi Mustafa Paşa'dan gelen Gürcistan kesiminde fethi kolay olan bölgeler, bunları içine alacak yeni bir

[900] *Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi*, s. 90-92. Ârifî, kısaca bahseder: *Şehnâme*, s. 144 (517b-519b). Keza İ. Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, s. 523.

[901] BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 77: 26 Cemaziyelahır 957/12 Temmuz 1550.

[902] BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 113: 9 Şevval 957/20 Ekim 1550. 91.656 akçe geliri olan köyler.

[903] BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 120, 122.

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 126.

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 128: " deryaya tereke bey' etmek buyruldu" dendikten sonra bunun sadece kendi mahsülü olabileceği dışarıdan satın alıp kendi mahsulüne katma gibi bir duruma izin verilmeyeceği ikazı yapılmıştı: "amma ahardan muvazaa ile tereke alıp kendi adına bey' etmeye deyü"

sancak kurulması ve bunun oğlu Rıdvan'a verilmesi teklifi değerlendirildi[906]. Diyarbekir beylerbeyi Ayas Paşa'dan gelen teklifler kabul edildi, Arap eşkıyası meselesine dair hususlarda bilgi edinildi[907]. Sultan Süleyman 4 Aralık'ta ata binerek gezinti yaptı. 17 Aralık'ta yedi nefer iç hizmetliye hür olduklarına dair ıtıkname ihsan etti[908]. 24 Aralık'ta sahte hüküm yazan iki kâtip yakalandı ve padişahın emriyle el kesme cezasıyla ağır şekilde cezalandırıldı. Devlet kayıtlarında sahtekârlık yapmak ibret için bu kabil cezaların verilmesine yol açıyordu. Bunların bir elleri kesildikten sonra iyileşmesi beklenmiş, sonra da öteki elleri kesilmişti![909].

Bu gibi işler dışında Sultan Süleyman her zaman olduğu gibi yine vaktini avla geçiriyordu. 28 Aralık'ta av için Edirne'den ayrılmıştı[910]. 1551 Martı'nda Rumeli'de Aydos taraflarına kadar uzanmıştı, burada iken kendisine Kıpçak vilayetine ulaşan Devlet Giray'ın, çeşitli meseleler çıkaran Deşti Kıpçak Hanı Ahmed Giray'ı ve Sahib Giray'ı öldürttüğü haberi gelmişti[911]. Daha sonra 27 Nisan 1551'de İstanbul'a dönen Sultan Süleyman Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa ile Fas hâkimi Şerif Muhammed'in oğlu Abdülkadir'in Telemsan'da çarpıştıklarını, Abdülkadir'in yakalanarak başının kesildiğini, Telemsan'ın ele geçirildiğini öğrendi. Ardından da Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptanıderya Sinan Paşa'ya donanma ile Trablusgarp ve Malta taraflarına sefere çıkma emrini verdi. 24 Mayıs'ta ise Müslüman olan Karaboğdan voyvodası İlya Divân'da kabul edildi, onların huzurunda da kelime-i şahadet getiren voyvoda için Sultan Süleyman: "âdet-i İlâhî ve sünnet-i Risâlet-penâhî muktezasınca sünnet olunsun" diye emir verdi. İbrahim Paşa sarayında onun için merasim düzenlendi, şenlikler yapıldı, ziyafetler verildi. İlya, Mehmed adını aldı ve 600.000 akçe haslarla Niğbolu sancağı kendisine verilirken, voyvodalığa kardeşi Stefan Rareş atandı[912]. Stefan'ın kısa süre sonra şüpheli şekilde öldürülmesinin ar-

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 129

BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 1130-131: 9 Zilkade 957/19 Kasım 1550. Ayrıca Ayas Paşa akrabası olan Kula'nın Müslüman olduğunu ve ona bir vazife verilmesini de istemişti.

908 BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 134.

909 BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 148: "Müzevver hüküm yazan iki neferin birer eli kesile dahi ilaç oluna iyi olduktan sonra birer dahi kesile deyü buyruldu".

910 BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 149.

Ârifî, *Şehnâme*, s. 145 (519b-521a).

912 İ. H. Uzunçarşılı, "Onaltıncı Yüzyılın Ortalarında İslamiyeti Kabul Etmiş Olan Bir Boğdan

dından buraya Alexandru Lapuşneanu tayin edilecekti (1552). Boğdan voyvodasının sünnet merasiminden az sonra 17 Ekim 1551'de Sultan Süleyman kendisine ulaşan yoğun şikâyetler üzerine İstanbul kadısını ve iki kazaskerini görevden aldı. Rumeli kazaskeri Bostan Mustafa Çelebi ile Anadolu kazaskeri Sinan Çelebi ve İstanbul kadısı Saçlı Emir Efendi (Muhyiddin Mehmed b. Abdülevvel Tebrizî) hakkında "davaları hak üzere görmedikleri" iddiasıyla gelen şikâyetler üzerine Sultan Süleyman öncelikle bunları azl edip davalarının görülmesi emrini verdi. Aslında mesele Sultan Süleyman'ın müdahelesini gerektirecek boyut kazanmış durumdaydı. Zira vaktiyle vezir Haydar Paşa ile Vezirazam Rüstem Paşa arasında tahıl satışı dolayısıyla problem başgöstermiş ve Rüstem Paşa tahılın yabancı tacirlere satılmasının iç piyasada yaratacağı sıkıntılar sebebiyle böyle bir temayülün giderek yaygınlaşmaya başladığını, bu şekilde yapılmaması gerektiğini Sultan Süleyman'a arz etmişti[913]. Aslında ihraç yasakları buğday gibi stratajik ürünler için izne tabi olarak gerçekleştirilebilirdi. Adil bir hükümdar olarak Sultan Süleyman'ın bu işi takip edeceği açıktı. Rüstem Paşa'nın kendisi de buna benzer ticari ilişkiler içindeydi, ama muhtemelen bunun için kendi güçlü bağlantılarını daha farklı biçimlerde kullanmayı beceriyordu. Bu şekilde başgösteren meseleler Haydar ve Rüstem paşalar arasındaki gerilimi giderek besledi.

Az sonra mevkufatcı Mehmed Bey'in Yalova taraflarındaki vakfıyla ilgili olarak zuhur eden yeni problem, kısa sürede bir hukuki tartışmaya doğru dönüştü. Yapılan vakfın sıhhatine Ebussuud Efendi kazaskerliği sırasında hüküm vermişken, Çivizade menkul cinsinden olan malların akara tabi olunmaksızın vakfedilmiş olma hali bulunması ve iki mezhebî görüşün birleştirilmesiyle kararın alınmış olduğu şeklindeki karşı çıkışıyla yapılan işin uygunsuzluğunu ileri sürmüştü. Mevkufatçı Mehmed'in vakfının satılması davalık olmuş, hatta bizzat Sultan Süleyman başka vakıfları da çok yakından alakadar eden konuya müdahale etme lüzumu hissetmişti. Mevcut uygulamaların aksine çıkacak bir kararın yol açacağı kaosu da düşünürek meselinin gerçekte ne olduğunu anlamak istemiş ve meşhur âlim Taşköprülüzade'ye emir vererek konu hakkında ondan rapor almıştı[914]. Bu mesele anlaşıldığına göre Çivizâde'nin her şeyi

Voyvodası", *Belleten*, XVIII/69, Ankara 1954, s. 84-85.

T. Gökbilgin, "Rüstem Paşa", s. 32-33.

[914] Taşköprülü'nün yazdığı ariza için bk. *Taşradan Merkeze: Taşköprülüzâdeler ve İsamüddin*

alt üst edecek ve büyük bir tartışmanın kapısını aralayacak kararından neş'et ediyordu. Taşköprülüzade konuyla ilgili meseleyi özetlerken ilk kararı veren hâkimin sıhhate, ikincisinin ise batıla hükmettiğini, bunun üzerine vakfedenin vasisinin vakfedileni başkasına sattığını, vereseden bazılarının ilk hükmün sahih olduğuna işaret ederek müdahil olduklarını, üçüncü hâkimin de ilki gibi sıhhate hükm ettiğini belirtmişti. Vakfın sahih olmaması hükmüne göre elden çıkarılan değirmeni satan alan vezir Haydar Paşa'ydı ve satılan mallarla Mevkufatçı'nın borcunu ödemesi mümkün olabilmişti. Ancak Mevkufatçı'nın ailesi vakfın sıhhati kararını veren hâkimin görüşüne dayanarak karara itiraz edip malların geri verilmesini istiyordu.

Böylece mesele uzadı, Sultan Süleyman konuyla bizzat ilgilendi kazaskerlerden görüş aldı. Vezirazam Rüstem Paşa da muhtemelen Haydar Paşa ile olan rekabete dayalı olarak müdahil olunca iş tekrar karıştı. Hem bu dava hem de iki kazasker hakkındaki bir takım şikâyetler yüzünden Sultan Süleyman Bostanzade ile Sinan Çelebi'yi ve ayrıca İstanbul kadısı Saçlı Emir'i azlettiği gibi haklarında soruşturma açtırdı[915]. Dönemin yazarlarına göre bütün bu gelişmelerde Rüstem Paşa hayli etkili rol oynamıştı. Ebussuud Efendi'nin sıhhati hükm eden hâkim görüşü doğrultusunda mesele halledildikten başka iki kazasker de görevden alınıp devletin/kamunun menfaati bir ölçüde "gözetilmişti". Bu meselede Ebussuud Efendi'nin vaktiyle hatalı karar verdiği sonra da bundan vazgeçmediği, ısrarcı olduğu yolundaki görüşü ve onun hatalı olduğu çıkarımı, dönemin iktisadi şartları ve vakıf müessesenin aldığı şekli, aksi kararların yol açacağı büyük kargaşayı kaale almayan sathi bir değerlendirmedir. Buna benzer tavırlar "para vakıfları" konusunda da geçerli olacaktır.

Bazı kaynaklarda "Değirmen vak'ası" olarak da geçen hadisede soruşturmalar, her üçüne ayrı ayrı atanan müfettişler tarafından gerçekleştirildi. Fatih Camiinde yapılan teftişlerde temize çıkmalarına rağmen iki kazasker ve İstanbul kadısı tekrar eski görevlerine getirilmedi. Soruşturma sırasında bazı uygunsuz durumlar da tespit edilmişti. Bunlar mülazemet sistemi dışında mansıblar verilmesi, yükselmelerde haksız uygulamaların yapılması, bazı önde

---

Ahmed Efendi, ed. M. Arıcı-M. Arıkan, İstanbul 2020, s. 115-116.

Bu dava hakkında bk. M. Gel, "Kanûnî Devrinde Vüzera Gölgesinde Vakfa İlave Mülkün Satışı Üzerine Hukukî Tartışma: Da'vâ-yı Âsiyâb", *Belleten*, LXXXVII/280 (Aralık 2013), s. 927-953.

gelen kişilerin iltimaslarına göre tayin veya yükseltmelerin gerçekleştirilmesi, bu yolda gönderilen ricaların haksız da olsa kabul edilmesi gibi konulardı. Soruşturmacılar bu gibi tespitlerini onlara sorduklarında aldıkları cevaplar, iddia edilen hususların göründüğü gibi olmadığı şeklindeydi. Zira hüccetler düzgünce kayıt edilmiyor ve karışıklık yüzünden hatalar yapılabiliyordu. Kadılıkların tevcihinde bazı hatırlı kişiler (mesela Kaptan Paşa ve Şehzade Mustafa arzları) devreye girdiği için bunlar zaruri olarak yerine getiriliyordu. Azillerde de yine bu gibi kimselerin arzları etkili olmaktaydı. Tutulan tayinilerleme kayıtlarında (ruznâme) yazım hataları vaki olabiliyordu, bunlarda özel bir kayırma aranmamalı idi. Bazen ilgili ruznâmelerde görevin "Şehzade" iltimasıyla, "Elkas Mirza" iltimasıyla diye yazılı olma hali söz konusuydu. Özellikle kadı ve müderrislerin görev alırken veya daha uygun yerlere atanmak isterken şehzadeler (Mustafa, Cihangir, Bayezid), defterdar, kapı ağası, beylerbeyi, sancakbeyi gibi yetkililerin iltiması, şefaati, mektupları, arzları, tavsiyeleri mecburen göz önüne alınıyordu, yani bu gibi icraatta yukarıdan ve hatırlı şahsiyetlerden gelen taleplere karşı durulamıyordu. Zaten genel teamüller de bu şekildeydi.

Bu cevaplar Sultan Süleyman'a ulaştırıldığında ilk işi bu gibi dağınıklığın önünü almak ve sistemi tekrar eski temeline oturtmaya çalışmak oldu. Soruşturmalarda alışılmış uygulamaları sürdürmekten başka açık bir hataları olmayan bu üç âlim, sonunda temize çıkacak ve aklanacaklardı. Fakat buna rağmen padişah tarafından tekrar eski görevlerine atanmayacaklardı. Böylece Sultan Süleyman bu gibi uygulamalara cevaz vermeyeceğini de göstermiş oluyordu[916]. Aslında mülazemet sisteminde kayırmacılık, nepotizmin etkileri hiçbir zaman engellenemeyecek, daima problem olmaya devam ettiği gibi bir çözüm de bulunamayacaktı. Bunun hemen ardında da Erdel'de ciddi bir problem çıktı, Sultan Süleyman bütün dikkatini Erdel meselesine teksif etti[917].

Anlaşılacağı üzere Sultan Süleyman İstanbul'da ve Edirne'de vakit geçirirken aynı zamanda devlet işlerini takipten de geri kalmıyordu. Ancak 1550'den

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 104-105. Bu davayla ilgili teftiş defteri mevcut olup değerlendirilmiştir: M. İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi", *İslam Tetkikleri Dergisi*, VIII/1/4 (1984), s. 205-218.

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 89- 98

itibaren artık iyice yaşlandığını hissettiği ve hastalıklarının arttığı hayatının belki de en sıkıntılı günleri başlıyordu. İkinci İran seferinin başarısızlığını bir ölçüde giderecek olan yeni bir hamleye ihtiyaç vardı. Fakat yaşı ve uzun süredir tahtta bulunmasının yol açtığı psikolojik ortam, oğulları arasındaki gizli çekişmeyi giderek daha da beslemeye başlamış, Hürrem Sultan, Rüstem Paşa ve etrafındakilerin padişah üzerindeki nüfuzları çok artmıştı. O da kendisinden sonra taht için Selim'i düşünüyordu, ancak dedesi II. Bayezid'in âkıbetine uğramak niyetinde değildi. Bu durumda aralıklı olmakla birlikte iki büyük seferi bizzat kumanda etmeye çalışacaktı. Bununla beraber hakkındaki haberler, sağlığının bozulduğu yolundaki bilgiler artık en uzak rakiplerine bile ulaşacak derecede yayılmıştı. Nitekim Katarolu Vicento Buchia, İspanya sarayına yolladığı bir mektupta padişahı hayli sinirli ve üzgün diye anlatmış, melankolik bir ruh hali içinde bulunduğunu belirtmiş, Hürrem Sultan'ın onu mutlu edip sakinleştirmek için afyonlu ilaçlar hazırladığını ifade etmişti[918].

Venedikli diplomat Navagero ise 1553 tarihli bir raporunda, vücudunun su toplaması ve nikris hastalığı yüzünden sultanın ızdırabının çok arttığını, saray hekimlerinin ağrıları dindirmeye çare bulamadıklarını, ancak bu hastalığın duyulmaması için de özel bir gayret sarfedildiğini beyan eder[919]. Aslında söz konusu hastalığın kesin bir tedavisi yoktu. Hekimlerin uyguladıkları tedavi ancak hastalığın verdiği acıları hafifletiyordu. Habsburg elçisi Busbecq de az sonra benzeri şekilde onun hastalıklı görünümünden söz edecekti. Üstelik ayağında muhtemelen diyabete bağlı tedavi edilemez bir yara da çıkmıştı, ona göre elçilere göründüğünde solgun yüzüne kırmızı pudra sürüyordu[920]. Sultan Süleyman hastalık dolayısıyla giderek kontrolünü kaybedecek ölçüde sinirli bir haleti ruhiye içine sürükleniyordu. Padişahın bu ruh halinin, Batı'daki gelişmeler yanında oğulları arasındaki rekabetin alenî hale gelişiyle yeniden sarsıldığı, ancak ironik olarak onu aynı zamanda yeniden canlılığa kavuşturduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1551 tarihli raporlarda padişahın Hürrem Sultan'ın devlet işlerine müdahalesine karışmadığı ve onun etkisiyle donanmayı damadı Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'ya emanet ettiği bilgileri yönetimin

[918] E. Sola, "Uyuyan Adamı Uyandırmak: İspanyol Haber Edebiyatında Süleyman'ın Son Yılları", *Muhteşem Süleyman*, s. 103.

Venedik Elçi Raporları, s. 37.

Türk Mektupları, s. 88.

durumu hakkında bir fikir verir[921]. Ancak Sultan Süleyman'ın kısa süre sonra iyileştiği ve bütün paşaları yanında toplayıp yeniden devlet işlerine sarıldığı da ifade edilir. Rapordaki ilginç bilgi, Hürrem Sultan'ın Sultan Süleyman'ın ölümü halinde, donanmayı elde tutabilmek için güvenilir adama ihtiyaç duyduğu, küçük oğlunun iktidarı ve ağabeyisinin ona saldırmasına karşı koymasının bu sayede mümkün olabileceği şeklindedir. Bu haberlerin doğru olup olmadığı konusu meşkûktür; fakat bilinen husus, Hürrem Sultan'ın yaşı 60'ı bulan ve hastalıklarla boğuşan padişahın vuku bulacak ölümü halinde tedbirler almaya çalıştığı, Şehzade Mustafa karşısında kendi oğullarının durumunu düşündüğü ve onların ikbali için şimdiden bazı çareler bulmaya yöneldiğidir.

Ara Varyant: Erdel Meselesi

Sultan Süleyman Budin beylerbeyliğinin emniyeti için Erdel/Transilvanya bölgesinin öneminin idraki içindeydi. Bu bakımdan Erdel'de olan gelişmelerin mahiyeti Macaristan siyaseti açısından hassas bir özellik taşıyordu. Bu sıralarda Erdel'de krallığını sürdüren János Zsigmond'un vasisi durumundaki Martinuzzi'nin (Fráter György, Türk kaynaklarında Barata) çeşitli entrikaları sonucu Ferdinand ile olan ilişkiler, 1547 barışını sarsacak ölçüde bozulma emareleri göstermeye başlamıştı. Budin'in emniyetini ön plana alan Osmanlı kuvvetleri sınır boyunda yeni bir harekâta girişmeye mecbur kalmıştı. Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi sırasında ilgili bahiste kaydedildiği vechile, Kraliçe İsabella ve oğlu küçük kral, Erdel banlığı ile Lipova (Lippa) şehrine gitmişlerdi. Erdel'in idaresinde söz sahibi olan ve burada toplanan Diyet, 1542'de Erdel Belgrad'ına (Alba Iulia-Erdélyifehérvár) taşındı. Böylece gizliden gizliye Erdel topraklarında Macaristan'ın istiklali hususunda tohumlar atılmaya başlanmış oluyordu. Bu hareketin başında da Rahip Martinuzzi bulunuyordu. Martinuzzi kendini aynı zamanda, küçük kralın naibi (Közbiro) olarak da seçtirmişti. Daha sonra Erdel'de yaşayan Macar, Sekel ve Sakson gibi üç milletin mümessillerinden müteşekkil 21 üyeli bir meclis ihdâs etti. Bu işleri yaparken aynı zamanda Erdel'i Osmanlı himâyesinden çıkarmak ve Habsburglara bağlamak maksadiyle faaliyetlere girişti. Bir yandan iyi niyetini ifade eden mektuplarla Osmanlıları oyalarken diğer taraftan da gerçek niyetlerinden Habsburglu Ferdinand'ı haberdar edip onunla münasebet kurmaktaydı.

[921] E. Solo, agm., s. 106.

Martinuzzi, Ferdinand'ın harekete geçip kraliçe ve oğlunu himaye altına almasını istiyordu. Sultan Süleyman 1548'de onu ikaz ederek kraliçenin iradesine boyun eğmesini ve kötülüklerden vaz geçmesini, aksi takdirde sevkedeceği güçle bunu sağlayabileceğini bildirmişti. Martunizzi ise görünüşte Osmanlılara boyun eğmişti, ama içten içe kendi emellerine ulaşabilme yolunda çalışmayı sürdürüyordu. Bu faaliyetler sonrasıdır ki, Martunizzi ile Ferdinand'ın adamları arasında 1549'da Eylül ayında, gizli görüşmeler başladı[922]. Konuşmalarda Erdel ile Tisza nehri boyundaki memleketlerin Osmanlıların himayesinden çıkarılarak Habsburglara verilmesi kararlaştırılmıştı.

Bu antlaşmanın hükümlerini gerçekleştirebileceğinden emin olan Martinuzzi, mesele açığa çıktığı takdirde bütün suçu, kraliçenin sadık adamlarından ve kendisinin siyasi rakibi Petrovics'e yüklemeyi planlamıştı. Zira Martinuzzi yavaş yavaş kraliçenin kendi faaliyetlerinden rahatsız olmaya başladığını sezmiş, oynadığı siyasi oyundaki başarısızlığını rakibinin üstüne yıkarak kendisini temize çıkarmak istemişti. Bu arada Avusturya ile hudut hadiseleri, senelik vergi ödenmesindeki gecikmeler sebebiyle yeni ihtilafların zuhuru, karşılıklı elçilerin gidip-gelmesine vesile olmaktaydı. Macaristan'da Gyöngös kasabasında yapılan toplantıdan bir netice alınmaması üzerine Viyana'ya gönderilen Mehmed Çavuş, Avusturya arşidükünün Erdel hakkındaki şüpheyi davet edici beyanlarını dönüşünde padişaha bildirmişti. Bu esnada Martinuzzi'nin desiselerinden rahatısız olan ve oğlunun hükümdarlığının tehlikeye girdiğini anlayan İsabella'nın Martinuzzi'den şikâyet edip oğlu için Sultan Süleyman'dan yardım isteği ulaştı. Bunun üzerine daha önce 1550 Haziranı'nda Erdel ile ilgili gönderdiği haberleri takdirle karşıladığını, Ferdinand'ın durumuna daima dikkat etmesi gerektiğini bir name ile kendisine bildirmiş olan Sultan Süleyman, şimdi Erdel'deki üç millet (Macar, Sekel, Sakson) asilzâdelerinin, Martinuzzi'yi iş başından uzaklaştırıp Osmanlılara teslim etmelerini ve kraliçe ile onun sadık adamı Petrovics'den başkasına itaat edilmemesini sert bir dille hatırlatıyordu[923]. Aslında 7 Haziran 1550'de Martunizzi'nin yolladığı mektuba da cevap verilmişti; ona gönderdiği haberlerin alındığı ve devamlı olarak durumu bildirmesi, Ferdinand'ın Erdel'e müdahalesinin kabul edilemeyece-

Zinkeisen, II, s. 623.

T. Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, İstanbul 2019, s.105; a.mlf, "Süleyman I", *İA*, XI, s. 133-134.

ği, Erdel'in Osmanlı memleketi olduğunun da unutulmaması yazılmıştı[924]. Muhtemelen bu mektup yukarıda belirtilen karardan az önce kaleme alınmış olup Martunizzi'yi yatıştırmaya yönelik bir hamleydi.

Martinuzzi ise Osmanlı Devleti'nin hışmını üzerine çekmemek için İstanbul'a mektuplar yazarak gerçeği tahrife çalışıyordu. Diğer taraftan İsabella'yı tazyik ederek oğlunun menfaatlerinin, Ferdinand ile anlaşmak suretiyle sağlanacağını söylüyordu. Nihayet İsabella'nın Osmanlılardan yüz çevirmesi üzerine Ferdinand ile 1551'de bir antlaşma daha imzalandı. Buna göre Ferdinand İsabella'ya haklarından feragat karşılığında 100 bin altın verecek, János Sigismund'u kızlarından biri ile Oppeln dükalığı ünvanını haiz olmak üzere nişanlayacaktı. İsabella bu andlaşmayı kabul ederek Macar sınırında bulunan Kassa şehrine çekildi. Martinuzzi ise hâlâ Sultan Süleyman'a Avusturyalıların memlekete girdiği konusundaki haberlerin asılsız olduğunu bildirmekteydi. Budin beylerbeyi ise durumdan sürekli olarak padişahı haberdar etmekteydi. Bunun üzerine, Sultan Süleyman Erdel halkına hitaben bir ferman gönderdi. 1 Temmuz 1551 tarihli bu fermanda durumu tetkik için Rumeli beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa'ya Eflak ve Boğdan kuvvetlerine Dobruca Tatarlarına ve Kırım hanına talimat verdiğini bildirmekteydi. Sultan Süleyman Erdel'in gizlice Habsburglara terk edildiği ve Habsburg kuvvetlerinin Erdel'e girdiği yolundaki bilgileri alınca anlaşmanın hilafına olan bu durum karşısında Habsburg elçisi Malvezzi'yi Divân'a davet ederek kendisinden izahat istedi, elçinin tatminkâr cevap vermemesi yüzünden onu hapse attırdı[925].

Bu arada daha önce de zikredildiği üzere Yahya Paşazâde Mehmed Paşa'nın vefatı ile yerine Budin'e tayin olunan Kasım Paşa, Habsburgların askeri hazırlıklarda bulunduklarını ve hudutta Solnok'da Osmanlı toprağı üzerinde bir kale inşa ettirmiş olduklarını da bildirmişti. Aslında iki taraf arasında 1549 Haziranı'ndan itibaren sınır problemleri giderek artma eğilimi göstermiş, bu mesele dolayısıyla 1550 Martı'nda Ferdinand'ın Osmanlı sınır beylerinden şikâyetleri merkeze intikal etmişti. Divân'dan sınır beylerine gereken tembihatlar yapılmış, iki taraf karşılıklı tecavüzleri soruşturmak için heyetler kurmuş, fakat davalar görülürken heyetler arasında ciddi anlaşmazlıklar

A. Schaendlinger, *Die Scheiben,* I, s. 19.

Zinkeisen, II, s. 624; Hammer, VI, s. 16.

zuhur etmişti. Özellikle Segedin beyi ile Budin kadısı nizalı yerlere vararak zarar ziyan tespiti için şahitlere başvurduklarında Budin kadısı gazaba gelerek Hristiyanların şahitliğinin geçerli olmadığını ifadeyle bunları dine davet edince görüşmeler kilitlenmişti. Bunun üzerine Budin beylerbeyi Kasım Paşa ile Segedin beyi ve Budin kadısına yeni talimatlar yollanmıştı. Mart 1551'de ise Ferdinand'a bu konuyla ilgili gönderilen mektupta, onun teftiş yapılırken "Alman ve Nemçe taifesinin şahitliği kabul edilsin" teklifine karşılık şer'-i şerife göre Hristiyanların şahitliğinin kabul görmediği, ama onların haklarının zayi olmaması için müfettişlere tembihatta bulunulduğu, kral tarafından mağdur olan varsa tarafların bir araya gelerek durumu konuşmaları, Müslümanların beyanları ve ortaya konulan delillere göre meselenin çözüleceği ifade edilmişti. Ayrıca Ferdinand'a Solnok'ta palanka yapılması meselesiyle, sınırdaki haramilerin durdurulması konusu hatırlatılmış, ahitnâmenin şartları öne sürülmüştü[926].

Sultan Süleyman söz konusu palanka/kalenin derhal yıktırılmasını ısrarla talep etti. Kendisine ait toprakları üzerinde bir askeri istihkâm inşa ettirilmesinin, aradaki sulhe mugayir olduğunu hatırlattı. Bu mektup üzerine Ferdinand da Rüstem Paşa'ya hitaben bir mektup göndermiş; Solnok ve Erdel hadiseleri sırasındaki hareketlerini mazur gösterip iki devlet arasındaki bir düşmanlığın yeniden tezahürünü istemediğini ifade etmiş, ayrıca elçisinin de serbest bırakılması ricasında bulunmuştu. Sultan Süleyman ise onun bu özür ve şikâyetlerine kulak asmadı, 12-21 Ekim 1551 tarihli mektubunda, "elçiler hapiste çünkü onlar ahitnâmenin itimadı ve itminanı için rehin mesabesindedirler. Siz Erdel'e asker yolladınız, haracı ise vaktiyle göndermediniz, elçiniz burada kefalet tarikıyla durur, bu yüzden arada olan ahitnâme fesh ü nesh olmuştur, bu bakımdan elçiniz habs edildi" diyordu[927]. Hemen ardından Solnok kalesinin yıkılması ile vazifelendirdiği Kasım Paşa'nın gevşek davranması üzerine onun yerine Diyarbekir beylerbeyi Hadım Ali Paşa'yı Budin'e tayin etmişti[928]. Artık sınır boyları yeniden askeri hareketliliğe hazırlanıyordu.

Sultan Süleyman Erdel'deki durumun nezaket kesbetmesi üzerine Rumeli

A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben,* I, s. 32-33, 36-38. Sınırdaki olaylarla ilgili şikâyetler: A.C. Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 14-17.

Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 40.

928 F.M. Emecen, "Hadım Ali Paşa", *DİA*, XV, s. 4.

beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'yı Erdel üzerine yürümekle vazifelendirdi. Sokullu Mehmed Paşa'ya ayrıca Semendire ve Niğbolu sancakbeyleri de katılacaktı. Vidin sancakbeyi, Eflak voyvodasının ve Niğbolu sancakbeyi de Boğdan voyvodasının kuvvetleriyle Dobruca taraflarını kontrol altına alacaklardı. Sokollu Mehmed Paşa 10 Temmuz 1551'de Sofya'dan harekete geçti. Martinuzzi ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere oyalama taktiğine devam ederek bir müddet idâre etmesini bilmiş, hatta Sokullu'nun hareketini bile geciktirmişti. Martinuzzi vakti gelen vergi borçlarının bir bölümünü göndermiyor, Erdel'deki karışıklıkları başkalarının çıkardığından dem vurmakla beraber onun bu davranışlarının bir oyalama taktiği olduğu anlaşılıyordu. Sokollu Mehmed Paşa Sirem ovasına geçip Slankamen'e geldiğinde, Vidin ve Niğbolu ve Semendire sancakbeylerinin kuvvetleri ile İstanbul'dan sevkedilen 2000 yeniçeri ve 150 top da kendisine vasıl oldu. Emrinde Budin beylerbeyi Hadım Ali Paşa, Bosna sancakbeyi Ulama Paşa ve Mihaloğlu Ali Bey'in akıncıları da bulunuyordu. 7 Eylül 1551'de Slankamen'den hareket edip Petervaradin yakınlarında Tuna'yı, Titel kalesi yakınlarından da Tissa'yı geçerek Erdel'e dâhil olan Sokollu Mehmed Paşa, önce Beçe (Beçse) kalesini kuşattı. Tuna'dan ağır muhasara toplarını da getirtmiş olduğundan muhasara nispeten kolayca sonuçlandırıldı. Kuşatmanın üçüncü günü Osmanlı kuvvetleri gediklerden içeri dalarak sokak-sokak çarpışıp şehri ele geçirmeye muvaffak oldular. Surları tamir ettirip kaleye muhafız koyan Sokollu Mehmed Paşa daha sonra Beçkerek üzerine yöneldi. Kale halkı mukavemetsiz teslim oldu. Beçkerek'den sonra Maroş nehri kıyısındaki Çanad'a yürüdü. Sırplar tarafından müdafaa edilen kalenin kumandanı Ferenc, kaleyi teslim etti. Aynı şekilde bu civardaki 12 kale daha Osmanlı hâkimiyetine girdi[929].

Sokollu Mehmed Paşa, bunun akabinden Lipova'ya yürüdü. Erdel'in en müstahkem kalelerinden biri olan Lipova'nın kumandanı Pethő János olup emrindeki kuvvetlerin sayısı hayli fazlaydı. Lipova'ya yaklaşılırken bir keşif kolu Osmanlı keşif kolları ile karşılaşarak çatışmış, bunlardan sağ kalabilenleri derhal kaleye kaçarak Osmanlı ordusunun büyüklüğünü kale kumandanına anlatmış; o da mukavemet etmenin manasız olduğuna hükmederek kuvvetleriyle Temeşvar'a (Timişora) çekilmişti. Bunun üzerine şehir halkı cizye vermek şartı ile kaleyi Osmanlı ordusuna teslim etmişlerdi. Mehmed Paşa buraya

[929] Celalzâde, *Tabakat*, s. 567-577.

Ulama Paşa komutasında 5000 sipahi ile 200 yeniçeri bırakmıştı. Lipova'nın kolaylıkla ele geçirilmesi üzerine Banat'ın merkezi olan Temeşvar şehri üzerine yürüdü. Burada Alman, İtalyan ve İspanyol subay ve tüfenkçileriyle takviye edilmiş mühim sayıda kuvvet bulunmaktaydı. Sokollu Mehmed Paşa şehrin önlerine gelince toplar yerleştirip kaleyi gülle yağmuruna tutturdu. Fakat sürekli yağan yağmur, etrafı su ile doldurdu. Osmanlı ordusu soğuk ve yağmurdan dolayı gereği gibi mücadele edememeye başladı. Nihayet muhasara kaldırıldı, baharda tekrar buraya gelmek niyetiyle Osmanlı birlikleri geri çekildi, durum da Sokollu tarafından Sultan Süleyman'a arzedildi. Padişahtan kendisine cevabi olarak gelen emir, Belgrad'da kalması yönündeydi.[930]

Osmanlı kuvvetleri, Temeşvar muhasarası ile meşgul bulunduğu bir sırada, kalabalık bir Habsburg ordusu Erdel'e girmiş ve Lipova kalesini muhasaraya başlamıştı (4 Ekim). Avusturya ordusu kumandanı Castaldo, Lipova'yı tazyik ederken Papaz Martinuzzi de onun yanında bulunmaktaydı. Martinuzzi Erdel'deki faaliyetleri neticesi kardinallik makamına getirilmişti. Alman, İspanyol, İtalyan ve Macarlardan mürekkep Habsburg ordusunun karşısında Ulama Paşa, müdafaa tertibi almaya çalıştı. Lipova'da şiddetli bir mücadele vukua geldi. Az sayıdaki Osmanlı kuvveti, kalabalık Avusturya ordusu karşısında fazla dayanamadı. 3500 asker hayatını kaybetti, Ulama Paşa yanındaki 1500 kişi ile Lipova kalesine kapandı. Avusturya ordusu, Lipova şehrini yağma etti, kaleyi de kuşattı. Esasen Osmanlılar burayı alırlarken bu kadar kısa süre içinde Habsburgların ilk hedefi olacağını tahmin edemedikleri için gerekli erzak ve malzeme bırakmayı düşünmemişlerdi. İşte bu yüzden kısa bir zaman içinde yiyecek sıkıntısı çekilmeye başlandı. Durumun kötüye gittiğini gören Ulama Paşa, 16 Ekim 1551'de Castaldo'ya 20 günlük bir mütareke teklifinde bulundu. Ulama Paşa'nın teklifinde bu 20 günlük mütareke akabinden askerleri kaleden çıkacak ve hiçbir kimseye dokunulmadan hududa kadar serbestçe gidecekti. Bu teklif ve şartlar kabul olunduğu takdirde kale teslim edilecekti. Habsburgların az sayıda olmalarına rağmen kale muhafızlarının bu teklifini kabul edişleri, Martinuzzi'nin sayesinde olmuştu. Martinuzzi Habsburglardan eyalet valiliğinden daha fazla bir vaad alamamıştı. Bu yüzden de bu nazik durumdan istifade etmeyi umarak tasavvurlarını bu defa Osmanlılarla anlaşmak suretiyle gerçekleştirmek istemişti.

[930] Celalzâde, *Tabakat*, s. 571-573.

Ulama Paşa ile gizlice haberleştiği anlaşılan Martinuzzi, böylece Osmanlı taraftarlığı ile Sultan Süleyman'ın affına mazhar olacağını tahmin etmekteydi. Ulama Paşa ve Türk kuvvetlerinin sağ-salim Lipova'dan çıkmaları, ona bu yolda gerekli avantajı da sağlayabilirdi. Nitekim Ulama Paşa'dan bu hususta vaat de almış bulunuyordu. Bunun üzerine Ulama Paşa yanındaki askerler ile 20 günlük mütarekeden sonra kaleden çıkarak 5 Aralık 1551'de Lipova'yı terk etmişti. Hatta Martinuzzi Ulama Paşa'ya, bir kısım Avusturya kuvvetinin kendilerine pusu kurduğunu dahi haber vermiş bulunuyordu. Bu haberi alan Ulama Paşa dikkatle yoluna devam ederken yapılan anlaşmaya aykırı olarak ve Martinuzzi'nin dediği gibi Tımış suyu kenarında Habsburg birliklerinin baskınına uğradı. İki taraf arasında meydana gelen çarpışmada, Ulama Paşa yaralı olduğu halde yanında kalan 300 kişi ile kurtulmaya muvaffak oldu[931].

Martinuzzi'nin faaliyetleri üzerine onun Ulama Paşa ile gizlice irtibat kurmasından şüphelenen Castaldo, durumu tahkik ettirdikten başka, Ferdinand'a da bu hususta haberler göndermekteydi. Castaldo yaptırdığı tahkikat sonucu Martinuzzi'nin Osmanlılarla olan muhaberatını haber aldı ve buna dair mektupları da ele geçirdi. Ferdinand'a durumu bildirerek bu adam yaşadıkça asla Erdel'e sahip olunamayacağını da yazdı. Ferdinand buna karşılık: "Durum böyle ise devletin iyiliği için neyi münasip görüyorsan onu yapsın" cevabını vermişti[932]. Böylece Martinuzzi'nin ortadan kaldırılmasına karar verildi. Nihayet 18 Aralık 1551'de Martinuzzi'nin çalışmakta olduğu Manastırın odasına bazı kâğıtları imzalatmak bahanesiyle girilmiş ve masası başında bıçaklanarak katledilmişti[933]. Osmanlı Divân'ı onun katil haberini bir ay kadar sonra haber alabilmişti. Bu arada sebep olduğu meseleler hâlâ Osmanlı Divânı'nın gündeminde kalmıştı. Neredeyse bir sene sonra bile onun yüzünden Erdel'de durumun sarsıldığı buraya giren Alman askerlerinin çıkarılması, Karaman beylerbeyi Osman Paşa'nın ve akıncıların Erdel'e girdiği, Tatar askerlerinin Boğdan'dan

Hammer, VI, s. 20-22. Ulama Paşa'nın faaliyetleri hakkında: Géza Dávid, "Ulama Bey, an Ottoman Office-Holder with Persian Connections on the Hungarian Borders", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. Éva M. Jeremiás, Piliscsaba, 2003, s. 33-40.

932 Zinkeisen, II, s. 625.

Martunizzi'yi, İspanyol askerlerinin işgali altındaki kendine ait Alvinz kalesinde Castaldo'nun sekreteri Antonio Ferrajo'nun ilk darbesinin ardından İtalyan komutan Sforza Pallavicini'nin kılıcını saplamasıyla yere düşürmüşler, İspanyol askerler de tüfeklerini onun cesedi üzerine boşaltmışlardı: Zinkeisen, II, s. 625.

geçtiği ve Erdel'e yöneldiği, Bosna beyi Mehmed Paşa'nın da Estergon'dan iskele kurup karşıya yürüyeceği, Hersek beyi Sinan'ın Zagrep'ten geçip hareket edeceği bildirilerek Erdel beylerine gözdağı verildiği dikkati çeker. Bütün fatura ise Martunizzi ile Petrovics'e çıkarılır[934].

Bu sıralarda Lipova'yı alan Castaldo'nun daha sonra Segedin üzerine yürüyüp bir baskınla burayı ele geçirmek istediği görüldü. 1552 senesi Şubat'ının 28'nci gecesi, içlerinde bazı subaylar ve Hayduk denilen milislerden mürekkep 10 bin kişilik bir kuvvet, başlarında eski Segedin muhafızı Tóth Mihály olduğu halde Segedin'e hücum etti. Şehrin dış varoşlarını bu ani baskınla ele geçirdi. Segedin sancakbeyi Mihalzâde Hızır Bey hemen kaleye çekildi ve Budin valisine haber göndererek yardım istedi. Bu arada Sokollu Mehmed Paşa'da durumu öğrenmiş, derhal harekete geçmiş, ayrıca Semendire sancakbeyi Kasım Paşa da sür'atle Segedin'e yollanmıştı. Ancak Segedin'in imdadına en erken Budin valisi Hadım Ali Paşa yetişti. Ani bir baskın sonucu şehri ele geçiren Tóth Mihály, kaleye de hücuma kalkışmış, Hızır Bey'in huruc hareketi ile de geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra karşısında Budin valisinin askerlerini görünce derhal askerini şehrin önlerinden çekerek karşılamaya hazırlandı. İki taraf Segedin önlerinde kanlı bir mücadeleye tutuştu. Ancak Tóth Mihály bozguna uğradı, askerlerinin 5000'ini savaş alanında bıraktığı gibi kendisi de canını zorlukla kurtardı ve Tissa nehrini yüzerek geçip uzaklaştı. Büyük bir başarı elde eden Ali Paşa, kazandığı bu zafer neticesi, Sultan Süleyman tarafından kılıç ve kaftan gönderilerek mükâfatlandırıldı[935].

Sokollu Mehmed Paşa'nın Belgrad'a dönmesinden sonra Sultan Süleyman Erdel meselesini halletmek üzere ikinci vezir Kara Ahmed Paşa'yı Macaristan serdarlığına getirdi. Ahmed Paşa, 22 Nisan 1552'de yanına bir

Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 19-27'de Barata meselesi dolayısıyla Macar/Erdel beylerine, Sekellere, Sakslara, Kendi Ferenc'e, Bistriça, Melichor Balassa, Nicola Crepović'e, Đorde Klinčić, Peter Božić'e, Erdel beylerinden Bank Pál'e 7-16 Şubat 1552 tarihli mektuplar. Ayrıca Ferdinand ve Martinuzzi müzakereleri ve İstanbul'un tavırları: S. Papp, "Diplomatische Bemühungen der habsburgischen Seite um Siebenbürgen in den Jahren 1551 und 1552", *WZKM*, S. 89 (1999), s. 109-133.

TSMK, nr. K. 888 (*Mühimme Defteri*), 108a-b, 115b: Bu defterdeki Macaristan ile ilgili gelişmeleri dair gönderilen hükümler bir araya getirilerek yayımlanmıştır: D. Géza-P.Fodor, *Az ország ügye mindenek elöt való: A Szultáni tanács Magyarországraz vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552)*, Budapest 2005.

mikdar top ve kapıkulu askeri alarak Edirne'den hareket etti. Bu arada İstolni Belgrad sancağına tayin olunan Hamza Bey, iki yüz süvari ile görev mahalline giderken, Vesprim muhafızlarının saldırısına uğramış ve esir düşmüştü. İstolni Belgrad'ın batısında bulunan Vesprim şehrinin büyük bir kısmı yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştu. Budin valisi Hadım Ali Paşa durumu öğrenince, 1 Nisan'da Vesprim şehri önlerine gelmiş ve on gün kadar topa tuttuğu şehrin bir kısım muhafızlarının kendi tarafına geçmesi üzerine kalede kalanlarla teslim görüşmeleri yapıldığı bir sırada, askerlerini şehre sokarak burayı ele geçirmişti. Vesprim muhafızlığını Cafer Bey'e vermiş ve Habsburg kumandanını da esir alarak yanında götürmüştü.

Bu hadiseleri haber alan Kara Ahmed Paşa, 15 Mayıs'da Belgrad'a gelmiş ve o sırada Belgrad'da kışlayan Sokollu Mehmed Paşa ile buluşmuş, onun kuvvetleri ile birlikte buradan hareketle 27 Haziran 1552'de Temeşvar önlerine vâsıl olmuştu. Kale önlerinde kuşatma için gerekli hazırlıkları yaptıktan uygun yerlere toplar yerleştirdikten sonra muhasarayı başlatmıştı. İyi tahkim edilmiş olan kaledeki muhafızlar Losonczy István kumandasında idiler. Şiddetli top atışlarıyla başlayan çarpışmalar sırasında kaledekiler top ve tüfekleriyle karşı koymaya çalışıyordu. Celalzâde'nin ifâdesine göre Osmanlı askerleri üzerine yağmur gibi top ve tüfenk mermileri yağdırıyorlardı. Ayrıca yıkılan yerler derhal inşa ve tahkim olunuyordu. Kuşatmanın gittikçe uzaması üzerine, askerin gayret ve şevkini canlı tutabilmek için Ahmed Paşa ve Sokollu Mehmed Paşa sık sık surların etrafını dolaşıyorlar ve muhasara tedbirlerini kontrol ediyorlardı. Celalzâde, bu kontroller sırasında bir top güllesinin isabetiyle atı vurulan Sokollu Mehmed Paşa'nın hiçbir telaş göstermeksizin başka ata binip topçu mevzilerini gezmeye devam ettiğini, bunun da askerin moralini artırdığını belirtir. Artık sürekli top atışları kale surlarında büyük gedikler aç-

Resim 51: Temeşvar kuşatması sırasında atı güle ile vurulan Sokullu Mehmed Paşa'nın tasviri

maya başlamıştı. Ahmed Paşa henüz vakti gelmediğini düşünerek hücum için acele etmeme kararı almıştı. Fakat bu durum sabırsızlık gösteren kumandanlar tarafından hoş karşılanmadı. Bunlar saldırıya geçtilerse de büyük bir bozguna uğradılar. İki bin kadar zayiat verildikten başka Niğbolu sancakbeyi Mustafa Bey de hayatını kaybetmişti. Bunun ardından Anadolu beylerbeyi Hasan Paşa'nın zahire ile orduya ulaşması, bozulan metaneti sağlamlaştırmış, askere büyük şevk vermişti. Hasan Paşa ise yolda saldırılara maruz kalmasına rağmen onları dağıtarak ordugâha vasıl olabilmişti. Buna mukabil Segedin muhafızı Tóth Mihály'in kale muhafızlarına erzak getirme teşebbüsü Osmanlılar tarafından boşa çıkartılmıştı. Tóth Mihály hem Osmanlı kuvvetlerin arkadan vurmak ve hem de kaledekilerin imdâdına yetişmek için Maroş suyuna kadar ilerlediği bir sırada Osmanlı kuvvetleri tarafından bozguna uğratılmış, kendisi güçlükle kaçabilmesine rağmen oğlu esir düşmüştü.[936]

25 Temmuz'da kaleye yapılan hücumların en şiddetlisi vuku buldu. Hücum, kalenin en müstahkem mevkii olup su kulesi diye anılan ve top atışlarıyla harabeye dönen kısıma yönelikti. Çok şiddetle cereyan eden bu genel taarruzda iki taraf da ağır kayıplara uğradı, Osmanlı askerleri şehre girmeyi başaramadı. Ancak ertesi günü yinelenen hücum, su kulesinin zaptı ile neticelendi. Bu istihkâmların zaptı kaledeki askerlerin maneviyatlarını sarsmıştı. Sonunda kale kumandanı Losonczy, askerlerinin de zoruyla teslim olmaya karar verdi ve içerideki muhafızların salimen bırakılması şartıyla kaleyi boşaltacaklarını bildirdi. Temeşvar müdafileri kaleden çıktıklarında, Rumeli beylerbeyi Sokollu ile Kasım Paşa, bunları askerin saldırısından korumak için ortalarına almışlar; ancak bir yeniçerinin Losonczy'nin bir iç oğlanı veya miğferi ile altın zırhını taşıyan bir hizmetkârına sataşması üzerine, Losonczy'nin bu yeniçeriye kılıç vurup durumu yatıştırmaya gelen beylerbeyi kethüdasının da başını yarması, ortalığın birdenbire karışmasına yol açmıştı. Ağır yaralı olarak Ahmed Paşa'nın huzuruna getirilen Losonczy, Ahmed Paşa'nın kendisinin hâinliğinden bahsetmesi üzerine ona: "Ne yapalım, beni kale ahalisi kendi hâlime bırakmadı, onlarla birlikte ölmeye yemin etmiş idim, yoksa siz Temeşvar'ı alıncaya kadar nice adamınız telef olurdu" demişti. Ahmed Paşa ise onun yaralarının iyileşmesine ihtimal vermeyerek başını kestirip Sultan Süleyman'a yollamıştı! Temeşvar'ın zaptı, birçok civar kalelerin de teslimine

[936] *Tabakat*, s. 575-577.

yol açtı. Bunlar arasında, Lipova kalesi vardı. Lugoş şehri de teslim olmuştu. Ayrıca daha bunlar gibi birçok irili-ufaklı kale Osmanlı hâkimiyetine girmiş, böylece Banat arazisi Osmanlıların eline geçmişti. Bu fethedilen yerler beylerbeylik ihdas olunmuş ve Temşvar beylerbeyliği ilk olarak Kasım Paşa'ya verilmişti[937]. Temeşvar'ın alınması üzerine Erdel beylerine yine içlerindeki Alman askerlerini çıkarmalarına, Temeşvar'ın alındığına, devlete itaat etmelerine dair hükümler yollanmıştı[938].

Kara Ahmed Paşa'nın harekâtı sürerken Budin valisi Hadım Ali Paşa, Drégely adlı yüksek bir tepede kurulu bir kaleyi tazyik etmekteydi. Kalede bulunan muhafızların kumandanı Szondy György saldırılara sonuna kadar dayandı. Kendisinin bir kurşun isabetiyle öldürülmesinden sonra şehir ele geçirildi. Hadım Ali Paşa, kaleyi canla-başla savunan bu adamın cesedini kalenin altına gömdürdü ve mezarının başına mızrak ve bayrak diktirerek onun cesaretine karşı olan takdirini belirtmiş oldu. Hadım Ali Paşa daha sonra Seçen (Szécsény)'i zahmetsizce zapt etti. Onunla birlikte harekete geçen İstolni Belgrad Beyi Yahya Paşazâde Arslan Bey ise emrindeki iki bin kişilik bir kuvvetle Salgó adlı bir kaleyi hile ile almıştı. Kale önlerine kalın ağaç kütüklerini top biçimine getirip yerleştirmiş, bunları büyük top zanneden kaledekiler korkarak sağ-salim çıkmak şartı ile kaleyi teslim etmişlerdi. Arslan Bey buradan sonra Ság, Hallokő, Gyarmat, Bujak gibi kaleleri dahi ele geçirmeye muvaffak olmuştu. Bu arada Hadım Ali Paşa, Palast ovasında 7000 kişilik bir Habsburg kuvvetiyle karşılaşmıştı. Ferdinand'ın komutanlarından Erasmus Teufel'in emrindeki bu kuvvetlerle 11 Ağustos 1552'de Fülek kalesi yakınlarında şiddetli bir çatışma cereyan etmiş ve Habsburglar büyük bir bozguna uğratılmıştı. Hadım Ali Paşa bu başarının ardından Fülek kalesini zaptetmiş; kale müdafileri Erasmus Teufel de içlerinde olduğu halde esir alınmıştı[939]. Bu esir alınan

Celalzâde, *Tabakat*, s. 577-578; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 638-640; Peçuylu, I, s. 291-293. Hadiselerin "naif" bir anlatımı: Ârifî, *Şehnâme*, s. 146-152 (524a-542a).

938 Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 28-30: 2-11 Ağustos 1552 tarihli mektuplarda yine Erdel beylerinin tamamına hitap etmekte olup Ahmed Paşa'nın fütuhatı anlatılarak gözdağı verilmekteydi. Temeşvar'ın durumu için: Pál Fodor, "Das Wilayet von Temeschvar zur Zeit der osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, 55 (1996), s. 25-45.

Fülek kalesiyle ilgili tartışma ve ayrıntılar: Markus Köhbach, *Die Eroberung von Fülek durch die Osmanen 1554: Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*, Wien 1994.

4000 kişi Budin'e getirildi. Teufel de İstanbul'a gönderildi. Hadım Ali Paşa bunun peşinden Solnok kalesi üzerine yürüdü. Kara Ahmed Paşa ile Solnok önlerinde birleşti. Zagiva nehri ile Tisza nehrinin kavuştuğu yerin yanında ve bu akarsuyun kenarında bulunan Solnok kalesi kuşatıldı[940]. İçinde 36 top, 3000 tüfekçi ve yeteri kadar mühimmat bulunan bu kale, Avusturyalılar tarafından iyi tahkim edilmişti. Kale kumandanı ise Laurent Nyary isimli birisi idi. Bu adam kale içindeki Alman, Bohemyalı ve Macar askerleri arasındaki geçimsizliği önleyemediği gibi mukavemete de cesaret edemedi. Şehrin muhafızları kısım kısım kaçarlarken kendine bir yol bulup savuşmak isteyen, fakat bunu da beceremeyen kale kumandanı yakalanıp Ahmed Paşa'nın huzuruna getirildi (4 Eylül 1552). Böylece Solnok kalesi de zaptedilmiş oldu. Solnok'un zaptı, Osmanlı kuvvetlerini Eğri kalesine yürümeye teşvik etmişti. Sınır hattında stratejik önemi büyük olan Eğri, Macarlar tarafından Eger, Latinler tarafından Agria ve Almanlar tarafından da Erlau olarak isimlendirilmekte olup Macar Devleti'nin kurucusu sayılan István, burada bir piskoposluk tesis etmiş bulunuyordu.

9 Eylül 1552'de kale önlerine gelen Ali Paşa, kuşatma hazırlıklarına başladı. Bu sırada Ahmed Paşa'nın kalenin teslimine dair Eğri kalesi kumandanı Dobo István'a göndermiş olduğu mektuba cevap verilmediği gibi mektubu getiren adam da hapsedildi. Bunun üzerine Hadım Ali Paşa'nın yanında bulunan İstolni Belgrad beyi Arslan Bey'in, şehrin varoşunda bulunan bir mevkiye yerleştirmiş olduğu dört topun ateşlenmesi ile Eğri muhasarası ve mücadelesi başlamış oluyordu. Tam da bu sırada Ahmed Paşa, Eğri önlerine geldi ve otağını Sokollu Mehmed Paşa ile birlikte Eger nehri vadisindeki Aegidius'a kurdu (11 Eylül 1552). Böylece Ahmed Paşa'nın getirdiği büyük topların şehre hâkim tepelere yerleştirilmesiyle, kuşatma da şiddetlenmiş oldu. Kale müdâfi Dobo István'ın emrinde 2000 kişiden ibaret Macar kuvveti, canla-başla kaleyi müdafaaya çalışıyorlardı. Ayrıca Eğri müdâfaasına şehir halkı da iştirak etmişti: Topların yıktığı duvarlar, derhal kum ve harç dolu fıçılar ve sair malzeme ile tahkim ediliyor, gedikler kapatılıyor ve erzak ambarları üzerine ıslak bezler ve deriler serilmek suretiyle dikkatlice korunuyordu.

[940] Hadım Ali Paşa'nın faaliyetleri: F. M. Emecen, "Paşanın Ölümü: Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın Ölümü Meselesi", *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 249-250; S. Imre, *A Török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az. 1551-52*, Budapeste 1977, s. 143-152.

Buna mukabil Osmanlı kuvvetleri, top ateşi ile iktifa etmeyerek, hendek dolduruyor ve lağım açma teşebbüsünde bulunuyordu. 29 Eylül'de yapılan geniş çaplı hücumlar dahi bir netice vermedi. Bu üç gün daha tekrarlandığı halde yine de bir muvaffakiyet sağlanamadığı gibi epeyi zayiat da verildi. Kale muhafızları barut depolarının top ateşi ile berhava olmasına ve böylece barut sıkıntısına düşülmesine rağmen gayretlerini eksiltmediler, surları aşmak üzere kaleye yaklaştırılan kuleleri yakmayı dahi başardılar. Uzayan muhasara sonucu Osmanlı kuvvetleri tabiat ve hava şartları ile mücadeleye başlamak zorunda kaldı. Zira mevsim ilerlemiş, kar ve yağmur yağmaya başlamıştı. Durumun kötüye gittiğini anlayan Ahmed Paşa, sonunda kuşatmayı kaldırmayı uygun gördü (19 Ekim 1552). Bu başarısızlığın ve kayıpların faturasını ise kendisini buraya sürüklediğini belirttiği Ali Paşa'ya yükledi[941].

Bu arada Eğri'nin yardımına gelmek üzere gönderilen Saksonya Prensi Maurice idaresindeki imdat kuvvetleri de durumu öğrenince geri dönmüştü. Başarısız Eğri kuşatması sebebiyle gözden düşen Hadım Ali Paşa ise bir süre sonra görevinden azledildi, yerine Toygun Paşa getirildi. Onun iki yıl kadar süren Budin beylerbeyliği oldukça hareketli geçti. Zira hudut bölgesinde karışıklıklar, karşılıklı saldırılar, küçük çaplı çatışmalar hiç eksik olmuyordu. Osmanlıların dikkatini Safevîlere çevirmesi Habsburg tarafı için sınır hattını tahkimde büyük fırsat telakki edilmişti. Bu arada Budin beylerbeyinin arzıyla 1555 Ocağında İstolni Belgrad beyi Arslan Bey'e Fülek ve Salgó kalelerinin fethi münasebetiyle 30.000 akçe terakki verildiği[942] gibi Fülek bir sancak olarak kurulmuş ve beyliği yine bu kalelerin alınmasında yararlılığı görülen Seçen sancakbeyi Hamza'ya tevcih edilmişti[943]. Bütün bunlar Habsburgların sınır harekâtlarına Osmanlı tarafının cevabı niteliği taşıyordu.

Karşılıklı çatışma hali bazı zamanlarda hayli tırmanıyor, ciddi siyasi mesele haline dönüşüyordu. Toygun Paşa, Budin beylerbeyliğine bağlı sancakbeyleriyle (İstolni Belgrad, Mohaç, Kopan, Seksar, Novigrad gibi) 1555 sonbaharının başlarında askeri harekâta girişmek durumunda kalmıştı. Habsburg birliklerinin eline düşmüş olan Babofça (Babócsa) kalesini Eylül ayı sonlarında geri aldığı gibi sancakbeyleri de sınır hatlarındaki saldırıları geri püskürt-

İbtihacü't-tevârih, s. 240, 241.

942 BA, *MD*, nr. I, s. 197/1133 (23 Safer 962/17 Ocak 1555).
BA, *MD*, nr I, s. 274/1559 (14 Safer 962/8 Ocak 1555).

müştü. Ayrıca harekâtın ilk safhasında da 1 Eylül'de Peçuy (Peçs) ile Kanije (Nagy Kanizsa) arasında bulunan Kaposvár, hemen sonra da Korotna kalesi zabtedilmişti[944]. Budin beylerbeyi bu fütuhatı gerçekleştiren sancakbeyleri için 20.000 akçe terakki teklifinde bulunmuş, bunun için İstolni Belgrad beyi Aslan, Mohaç sancakbeyi Derviş, Novigrad sancakbeyi Süleyman, Grijgal sancakbeyi Ahmed, Hatvan sancakbeyi Mehmed, Seksar sancakbeyi Sinan, Şimontornia sancakbeyi Mahmud, Kopan sancakbeyi Nasuh, Semendire sancakbeyi Rüstem, İzvornik sancakbeyi Bayram'ın adları verilmişti[945]. Ayrıca Fülek sancakbeyi Kara Hamza Bey'e de 25.000 akçe terakki tevcihi gerçekleşmişti[946].

Fülek beyi Hamza, Fülek ve Seçen serhattinde yer alan kalelerden Sopotika önünde cereyan eden bir olayı da merkeze arzetmişti. Buna göre Fülek voyvodası olan Kurd, Sopotika'da bulunan Habsburg kaptanı tarafından teke tek çarpışma davetini kabul ederek onunla karşılaşmış, kaptanı elindeki uzun mızrak (nize) ile vurup atından yıkmış ve mübarezeyi kazanmıştı. Hamza Bey şimdi bu kahraman voyvodası için terakki teklifinde bulunmuş, bunun üzerine de kendisinin 6000 akçelik timarı, zeamet düzeyine çıkarılarak ödüllendirilmişti[947]. Bu arizi küçük olaylar şüphe yok ki sınır hattındaki gelişmeler açısından gelecekte beliren daha geniş çaplı vukuatın habercisi gibiydi. Bu arada yeni alınan kalelerden Bobofça ve etrafta itaat eden yerler birer sancak haline getirilerek Grijgal sancakbeyi Ahmed'e tevcih edilmiş, onun yeri de Budin timar defterdarı Hüseyin Bey'e verilmişti[948]. Bunlar küçük kazanımlar gibi görünmekle birlikte sınır hatlarının müdafaası için son derece önemliydi. Ayrıca Sultan Süleyman dikkatini daha çok teksif ettiği Erdel meselesinin istenildiği gibi sonuçlanmasından memnun olmuştu, ama problemlerin süreceğinin de farkındaydı.

Temeşvar'ın alınmasının ardından kazanılan bazı başarılar, Erdel'deki beyleri tekrar Lehistan'a kaçmış olan İsabella ve oğlu tarafına çekme yolun-

944 Celalzâde, *Tabakat*, s. 697-702.

945 BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 5: 26 Zilhicce 962/11 Kasım 1555.

946 BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s.19: 1 Muharrem 963/16 Kasım 1555. Ancak 3 Aralık'ta Hüseyin Bey Akkirman'a, Akkirman sancakbeyi Paşa Yiğit ise Grijgal'e nakledilecekti: s. 31.

BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 2.

948 BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 4: 11 Kasım 1555.

da önemli bir koz gibi kullanıldı. Erdel beylerinin itaat bildirmeleri, "emn ü eman" için haraç vermeyi kabul etmeleri, içlerinden birini voyvoda seçmeleri ve böylece "Nemçe"yi aralarından çıkarmaları yolundaki tekliflere, Sultan Süleyman "şimdiye kadar olan oldu, tazarrularınız kabul edildi" diye karşılık vermişti. Devamında "Erdel'de Nemçeliden hiçbir ferd komayın, daha önce nasıl kulum iseniz şimdi de öylesiniz, iyilikler göresiniz, Üngürüs voyvodalığına kimi ihtiyar ederseniz benim dahi malûmum olup bilinmek gerekdir" diyordu. Erdel beylerinin bu teklifleri ve samimi olup olmadıkları meselesi belirsiz durumdaydı, Sultan Süleyman onları kendisine çekmek için mülayim bir dil kullanmayı tercih etmeye başlamış, hatta içlerinden birini voyvoda seçme taleplerine bile neredeyse müsait bir cevap vermişti[949]. 1552 yılı Aralık ayında artan mektuplaşmalarda Osmanlı Divân'ı bir taraftan da "Kral oğlu"nu yeniden devreye sokacak teşebbüslerde bulunmuştu. 27 ve 28 Aralık tarihli hükümlerde Leh kralına nâme-i hümayun yollanarak János'un tekrar Erdel'e gönderilmesi yolunda talepte bulunulduğu, ona "bu taraflarda yeniden krallık verilip kadimî ocağına irsal" edileceğinin bildirildiği, "Erdel vilayetine mezburu kral olarak bilmeleri" gerektiği duyuruluyordu[950]. Aynı zamanda da Erdel beylerine Peter Haller'i vekil edip Almanları Erdel'den çıkarmaları, kadimi adetleri üzerine kimi dilerlerse "beylemeleri" yazılıyordu.

Beylerin Erdel'e voyvoda yapmak istedikleri şahıs da belli olmuştu: Báthory András. Önemli olan Almanlara karşı harekete geçilmesiydi, bu takdirde onun voyvodalığı Divân nazarında makbuldü. Divan'ın kararı açıktı: "İtaat et, Nemçe'yi çıkar, haracını öde, o vakit ahitnâme ve voyvodalık beratı hazırdır"[951]. Sonra Divân'ın ne demek istediği Erdel tarafından anlaşıldı. Zibin beyi (Sibiu) Peter Haller, aslında Erdel vilayetinin vekili ve haracı gönderecek kimseydi[952]. Ardından da Osmanlı tarafının tavrı açık şekilde belli oldu. Erdel beylerine gönderilen 960 yılı Recep ayı sonlarına ait hükümde (3-12 Temmuz 1553), beylerin haraç göndermek üzere oldukları ama "Kral oğlu memlekete girmek üzeredir diye istima olunup eğer girecek olursa kudretimiz elimizden alır, Kral oğlu şimdilik girmemek rica olunur, bir mikdar memleket

[949] Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 39-40

[950] Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 41: 27 Aralık 1552. Zibin biro ve Erdel beylerine hitablı.

[951] Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 42-43: 28 Aralık 1552-6 Ocak 1553.

[952] Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 46: 25 Nisan-4 Mayıs 1553.

ıslah olunduktan sonra istediğiniz kimseye memleket iane edersiniz" dedikleri hatırlatıldıktan başka Kral oğlunun o civarlara geldiğinin işitilmediği, nerede olduğunun araştırılıp merkeze haber vermeleri kendilerine bildirilmişti. Hatta sanki onların isteklerine uygun davranıldığı izlenimi vermek üzere de hiçbir şeyden habersiz gibi "memleket kendini istemeyicek ne vechile gelir?" diye de sorulmuştu[953].

Tabii ki siyasetin doğası bu kabil işlere uygundu, Divân da bunu yapıyordu ve Kral oğlundan asla vazgeçilmiş değildi ama ona karşı Erdel'de ortaya çıkan tepkiler, Habsburgların müdahil olduğu bir ortam düşünüldüğünde, mutlaka dikkate alınması ve şimdilik "müdara" yoluyla idare edilmesi gereken bir yaklaşımı öngörüyordu. Erdel meselesi artık diplomatik girişimlerle yeni bir boyut kazanacak durumdaydı. Sultan Süleyman Nahçıvan seferi sırasında uzaktan da olsa durumu göz ardı etmeyerek dikkatle takip ettirmekteydi. Meselenin çözümü sefer dönüşüne talik edecekti. Tam bu sıralarda bir ölçüde onu memnun edecek ve hastalığını bir süre unutturacak bir başka haber Akdeniz'den gelecekti.

Akdeniz'de Turgut Reis'in Faaliyetleri ve Trablusgarp'ın Fethi (1551)

Bu sırada adı Barbaros'tan sonra Akdeniz'de hayli ünlenen Turgud Reis'ten gelen bir gemi, Osmanlı payitahtına Akdeniz'deki gelişmeler ve Mehdiye ile Cerbe adasındaki olaylar ve İspanyolların durumu hakkında haber getirmişti. Turgud Reis Veli adlı bir çiftçinin oğlu olup Muğla'nın (Bodrum) Serdaloz veya Seraloz köyünde doğmuş; daha sonra İzmir ve Menteşe yalıları ahalisinin techiz etmekte oldukları bir nevi deniz akıncıları olan "korsan" gemilerinden birine dâhil olmuş ve böylece denizciliğe başlamıştı. Dönemin çağdaş Osmanlı tarihçilerinden Âlî'nin verdiği bu bilgiye[954] karşılık Batılı tarihçiler onun Rum asıllı olduğunu kabul ederler. Venedik kaynaklarında onun İtalyan asıllı olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Yine İtalyan asıllı Uluç Ali'nin yanında onunla birlikte bulunduğuna (kâhyası olduğuna) dair kayıtlar vardır. Osmanlı kaynaklarına göre Turgud Reis, Ege ve Akdeniz'de epeyi korsanlık/akıncılık yaptıktan sonra, Barbaros'un Preveze muharebesine katılmıştı. 1539'da Barbaros'un Nova kalesini zaptedip İstanbul'a avdetinden sonra hareketlerinde serbest bıraktığı Türk korsanlarından biri olmuştu. Turgud Reis veya o

Schaendlinger, *Die Schreiben*, I, s. 49.

Künhü'l-ahbâr, s. 653.

zamanki meşhur adıyla Turgudca bir süre, Venedik sularında faaliyette bulunmuş, Osmanlı-Venedik sulhünden sonra bu kez Malta taraflarına geçmişti. Batı İtalya sahillerini dolaşıp Cenova kıyılarına gelen Turgud Reis, buradaki Cenova gemilerini teker teker zaptetmiş, onun bu faaliyetleri üzerine her taraftan yükselen şikâyetler ve feryatlar, Andrea Doria'yı denize çıkmaya mecbur etmişti. Donanmasını beş parçaya ayıran Doria onu aramak için bütün Afrika sahillerini dolaşmış, ancak bir iz bile bulamamıştı. Ayrıca Turgud Reis'i aramak üzere kardeşinin oğlu olan ve gençliğinden ötürü Türklerin "oğlan kaptan" adını verdikleri Giannettino Doria ile Berenguer de Requesens'i 21 kadırga ile Korsika ve Sardinya taraflarına yollamıştı. Bunlar Turgud Reis'in Korsika'da Girolata körfezinde demirlediğini haber alınca derhal oraya hareket edip 15 Haziran 1540'ta ani bir baskınla gemileri dağınık vaziyette iken onu yakalamışlardı. Neticede 11 parça gemi zabtedilmiş, karada bulunan Türk korsanlar canlarını kurtarabilmişler; ancak gemilerdekiler, dövüşerek bir kısmı maktul, bir kısmı da esir düşmüştü. Esir edilenler arasında Turgud Reis de bulunmaktaydı. Bu münasebetle şöyle bir olay rivayet edilmektedir:

Giannettino, Turgud Reis'i yakalamış olmaktan dolayı büyük sevinç ve gurura kapılmıştı. Zincirlerle bağlattığı Turgud'u yanında iki muhafız olduğu halde katına getirtti. Turgud Reis kendini esir edenin Andrea Doria değil de henüz bıyıkları bile terlememiş genç bir delikanlı olduğunu görünce: "Aman yarabbi, beni yeni hayız görmüş bir kızın eline mi düşürdün" diye teessürünü izhar etmiş, bu hitabı duyan Giannettino, çok hiddetlenmiş ve Turgud Reis'in üzerine yürüyerek ona vurmak için elini kaldırdığı sırada Turgud Reis elleri zincirli olduğu hâlde onun yakasına yapışmış ve kendisine vurmasına mani olmuştur. Bunun üzerine Giannettino kılıcını çekerek Turgud'u öldürmek istemişse de etraftaki zabit ve kumandanları buna engel olmuş ve onu diğer forsaların yanına küreğe çakmışlardı[955]. Hikâyenin doğru olup olmadığı bilin-

Ali Rıza Seyfi, *Turgud Reis*, İstanbul 1327, s. 49'da Batı tarihlerinden naklen verdiğinden söz ettiği bilgide, Turgud Reis'in böyle galiz bir tarzda değil "Ah demek ben böyle bir çocuğun esiri oldum" diye hayıflandığı belirtilirken, *Tuhfetü'l-Kibâr*'ın ikinci baskısına düşülen notta ifade metinde yazdığımız gibi daha hakaret-amiz şekilde yer almıştır: İstanbul 1329, s. 67, not. 1. Ayrıca İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 384, not. 3'te *Tuhfe*'deki daha aşağılayıcı notu aktararak tarih literatüründe yaygınlaşmasına yol açmıştır. F. Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri: Turgud Reis*, s. 357'de A.R. Seyfi'nin naklettiği ifadeyi tercih etmiştir. De Bourdeille de Brantome, *Collection universelle des mémoires particuliers relatifs à l'histoire de France*, C. 67 (Paris 1906), s. 94-95'te bundan bahsetmez.

memekteyse de Turgudca çileli bir forsalık hayatı geçirdi; daha önce bahsedildiği üzere Barbaros'un 1543'deki Fransa'ya gidişi esnasında esaret hayatı sona erdi[956]. Barbaros, onu tehdit ve "fidye-i necât" ile kurtarmış, yanına getirildiğinde büyük bir sevinçle karşılamış; ona hediyeler takdim ettiği gibi gönlünü de alarak etrafındakilere: "Turgudca benden yaradır" diye onu meth etmişti.

Esaretten kurtulduktan sonra, Cerbe adasını hareket üssü ittihaz eden Turgud Reis, 1547 tarihli Osmanlı resmi kayıtlarında "Akdeniz leventlerinin kaptanı" olarak tanınıyordu[957]. Sonra Sultan Süleyman İkinci İran seferine çıkarken onu Galata müteferrika reisleri arasına katmıştı[958]. Elinde bulunan 5 gemi ile İtalya ve Sicilya sahillerinde görülen Turgud'un üzerine salınan İspanyol gemileri onu bir türlü bulamıyorlardı. Turgud Reis Cerbe'yi üs olarak seçmesine rağmen seferlere arkasından emin olarak çıkmak için daha müsait bir toprak elde etmek ihtiyacını hissetmişti. Bu niyetle Tunus'ta bazı yerlere sahip olmak amacıyla harekete geçti ve Tunus hâkimi Sultan Hamid (Ahmed) ile anlaştı.

Buna göre Tunus hâkimi erzak, barut, gülle gibi mühimmat ve levazımat verecekti. Turgud da ona gerektiğinde yardımda bulunacaktı. Bu anlaşma sonrası Turgud Reis, Tunus hükümetine ait olduğu hâlde uzunca süredir İspanyolların ellerinde bulunan Susa, İsfaks ve Manastır kalelerini zabtederek içine muhafız koymuştu. Bu elde edilen kalelerden en mühimi ise Mehdiye kalesi olmuştu. Mehdiye kalesi ve şehri, Bone burnunda bulunmaktaydı. Çift surla çevrilmiş olan bu kale gayet müstahkemdi. Turgud Reis ilk defa 1549'da kale önlerinde görülmüş, noksanlarını tamamlamak üzere birkaç gün kadar mahallin valisinden izin alarak limanda kalmıştı. Bundan sonra birkaç kere daha bu şehre geldi ve ileri gelenlerden İbrahim adlı haris tabiatli bir adamla dost oldu. Turgud korsanlıktan kazandığı mallardan bu adama belirli bir hisse vermek üzere onunla anlaştı. Böylece sefer dönüşlerinde serbestçe Mehdiye'ye gelecek, mallarından da bu adama pay verecekti. İbrahim bunu sağlamak için uğraştı ise de şehir meclisi kabule yanaşmadı. Zira meclis İspanya ve Cenova'dan çekinerek böyle bir karar almıştı. Turgud bu kararı öğrenince derhal buradan ayrıldı, Susa ve Manastır'da gizlice hazırlık görüp karanlık bir

Setton, 1541'de esaretten kurtulduğunu not eder: *Papacy*, III, s. 532.

İ. Bostan, "Turgut Reis", *DİA*, XLI, s. 417.

[958] BA, D. BRZ, d.20615A, s.16: 30 Mart 1548.

gecede 5-6 gemi ile Mehdiye önlerine geldi; İbrahim sayesinde kaleye girerek mühim noktaları zabtetti. Kaleyi aldıktan sonra burayı kardeşinin oğlu Hızır'a bıraktı, kendisi de yeniden sefere çıktı[959].

Mehdiye kalesini alan Turgud Reis'e burası Mayıs 1550'de 500.000 akçe haslarla sancak olarak tevcih edildi. İlgili kayıtta, Mehdiye ve nahiyelerinin sancak tarikiyle verildiği, bundan başka fethettiği yerlerin de buna eklendiği, fakat barış zamanında denizde korsanlık yapmaya ruhsat verilmediği, sancağını muhafaza etmesi gerektiği, bunun dışında emir almaksızın bir hareket girişmemesi notu düşülmüştü[960]. Böylece bu korsan reisi resmen devletin bir sancakbeyi oluyordu ve bunun da elbette kanun-nizamlara uymak gibi bir bedeli vardı. Turgud Reis'in Mehdiye'yi alması ve üstelik buranın doğrudan Osmanlı ülkesinin bir parçası haline getirilişi, İspanyol ve İtalyanları büyük bir endişe içine düşürdü. Zira Barbaros'un tesis etmiş olduğu korsan "yuvası"na bir yenisi eklenmiş olacaktı. Böyle olunca da Akdeniz'de İspanyol ve Cenova gemilerinin dolaşması imkânsız olacak, ticaret filolarının seyrüseferi sekteye uğrayacaktı.

Bu sebeplerle V. Karl derhal sefer heyetini toplayarak, Mehdiye üzerine gitme kararı aldı. Andrea Doria İspanyol, Napoli, Papalık ve Sicilya gemilerinden müteşekkil 53 kadırga ile Mehdiye önlerine gelerek şehri kuşattı. Ancak bu kadar müstahkem bir kalenin alınması pek zordu. Hatta gemisini top menziline sokmak istemeyen Doria'nın amiral gemisi, kaleden yapılan top ateşinden isabet almış, 3-5 kişinin ölümüne yol açmıştı. Durumu yeniden gözden geçiren heyet, önce Manastır'ın alınmasına karar verdi. Doria karaya asker çıkararak şehri büyük bir mukavemet görmeden aldı. Fakat iç kale direniş gösterdi. Buradaki askerler İspanyollara epeyi zayiat verdirdiler. Bunun üzerine Andrea Doria, takviye almak üzere geri çekildi. Nihayet donanmanın idare tarzı hususunda bir münakaşa zuhur ettiyse de bu problemi halleden Doria, tekrar Mehdiye'yi kuşattı ve karaya asker çıkardı (1550 Haziran).

Turgud Reis kaleye gerekli zahireyi tedarik etti ve dışarıdan herhangi bir yardım olmayan kalenin sukutunun mukadder olacağını bildiği için de buradan donanma ile ayrılıp dışarıdan yardım temin etmeyi kararlaştırdı. Kale mü-

[959] F. Kurtoğlu, *age.*, s. 365-368.

[960] F. Emecen-İ. Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynakları", s. 97.

dafaasına bırakılan Hızır Reis ise kale muhafızlarının maneviyatlarını takviye ederek savunmaya hazırlandı. Kalede 1700 piyade, 600 süvari bulunmakta idi. Hızır Ağa bu az kuvvete rağmen kaleden bir çıkış hareketi yaparak İspanyollara ağır zayiat verdirdi. Bunun ardından İspanyolların kaleye yaptıkları hücum bir netice vermedi. Oldukça müşkil vaziyette kalan İspanyolların imdadına vaktiyle oğlu Hamid tarafından gözlerine mil çekilip tahttan uzaklaştırılan eski Tunus hâkimi Mevlay Hasan yetişti. Bunun askerleri, kendi soydaşlarına karşı İspanyollara katıldılar.

Turgud Reis ise İspanya ve İtalya sahillerini vurmuş, imdat kuvveti toplamak üzere de Tunus'a, Cerbe'ye ve sair şehirlere müracaat etmiş, hatta Kefalonya'ya kadar giderek padişahtan yardım istemişti. Ancak gerekli ilgiyi görmemiş ve zor bela toplayabildiği 3700 Mağribli ve 860 Türk askeri ile Mehdiye'ye imdada gitmişti. Karaya asker çıkaran Turgud Reis bu esnada 250 kişilik bir İspanyol müfrezesinin muhafazasında oradaki zeytin ağaçlarını kesmeye gelen Sicilyalı ameleleri görerek askerini pusuya yatırıp bunlara saldırmışsa da Malta ve Sicilya valisinin kuvvetlerinin yetişmesi ve yanında bulunan adamlarının zoru görünce kaçmaları üzerine geri çekilerek Cerbe'ye dönmüştü. Kaledeki Hızır Bey ve arkadaşları ise İspanyollara 2 ay kadar daha dayandılar. Son nefeslerine kadar da çarpıştılar. Sonunda İspanyollar şehre girmeye muvaffak oldu. Hızır Bey döğüşerek hayatını kaybedenler arasındaydı[961].

Mehdiye'nin düşmesi üzerine Sultan Süleyman V. Karl'a hitaben bir mektup göndererek aradaki sulhe rağmen şimdi kendi sancağı olan Mehdiye'ye saldırmalarının aradaki ahitnâmeye uymamak anlamına geldiğini bildirdi. Fakat V. Karl hükümdarlar arasında akdedilmiş barışa korsanların dâhil olmadığını ve Turgud Reis'in sultanın himayesinde bulunmadığını söyleyerek durumu kurtarmaya çalıştıysa da vaziyet hiç de böyle değildi. Sultan Süleyman buna bir ses çıkarmaz göründü ama unutmadı. Turgud Reis ise teessüründen bir müddet daha İtalya ve İspanya sahillerinde dolaştı, buraları kasıp-kavurdu. Andrea Doria tekrar onun peşine düşerek her yerde aramaya başladı. Nihayet onun Cerbe'de olduğunu öğrendi. Cerbe, Tunus'un doğusundaki Gabez körfezi önünde bulunmaktaydı. Bu ada ile sahildeki göl arasında son derece sığ bir saha vardı. Adanın güney burnuyla, karşı sahil arası 2 mil olup yüzmeksizin

[961] F. Kurtoğlu, *age.*, s. 370-375.

yürünebilir derecede sığdı. Boğazın ortasında 200 metre su çeken gemilerin geçebileceği dar bir kanal mevcuttu ve buraya El-Kantara adı verilmekteydi. Boğazın arka tarafındaki geniş göl gemilerin geçmesine elverişsizdi ve hiçbir gemi burayı dolaşıp Cerbe'nin batısına geçememişti.

1550 sonbaharında gemilerini bu boğaza çeken Turgud, gemilerinin bakım ve tamiratı ile meşgul olmaya başlamıştı. Tam bu sırada onu arayan Andrea Doria'nın filosu Cerbe'ye geldi. Turgud Reis Doria'nın bu muazzam filosuna karşı bir şey yapamayacağını anladığından kurtuluş için çok farklı bir yolu tercih etti. Önce İspanyol gemilerine karşı gereği gibi hazırlık yaparak yerleştirdiği toplarla, onları boğazdan içeri sokmadı. Doria buna karşılık karaya asker çıkarılmasını emretmiş, sığ denizde yüzebilen gemilerle, El-Kantara'nın derin noktalarına işaret kazıkları diktirmişti. Turgud Reis'in kıstırılmış olduğunu ve kurtulabilme imkânının hemen hemen hiç olmadığını düşünüyordu. Şimdilik herhangi bir harekete girişmeyip abluka uygulamayı tercih ederek İtalya'dan istediği yardımın gelmesini beklemeye başlamıştı. Fakat uzaktan görünen ve yardım getiren gemilerin verdiği haberler onu çok şaşırttı. St. Jean Şövalyeleri'ne mensup bir gemi kaptanı ona, Tripani'den iki kadırga ile hareket ettiğini, yolda gelinirken Turgud Reis'in üzerlerine hücum edip yanlarındaki çok büyük bir kadırga cinsi olan "kapudane"yi zabtettiğini; kendisinin ise güçlükle kurtulduğunu bildiriyordu. Bu haber üzerine şaşkınlığa düşen Doria derhal limana yaklaştı ve orada yerli Araplardan başka hiç kimseyi bulamadı. Turgud Reis onun abluka ile uğraştığı bir sırada Cerbe ahalisinden para ile tuttuğu ameleler vasıtasıyla yola kızaklar döşemiş; gemilerini bu kızaklar üzerinden yürütüp açık denize aşırmıştı. Bu Fatih Sultan Mehmed'in vaktiyle İstanbul kuşatmasındaa yaptığı cinsten bir hareketti. Doria limana girdiğinde o çoktan "Adalar-denizi"ne doğru yelken açmıştı[962].

Turgud Reis, Ege denizine gelip maiyetindeki gemilerden birini İstanbul'a yollayarak padişaha müracaatta bulunmuş, Mehdiye ve Cerbe vak'alarının nasıl olduğu hakkında ona bilgi vermişti. Onun bu müracaatı V. Karl'a karşı oynadığı oyunun aynısını oynamaya kararlı olan Sultan Süleyman'ı harekete geçirdi ve Turgud'a Eğriboz'da beklemesi emrini verdi. Bu sırada İstanbul'da donanma için büyük hazırlık yapılıyordu. Sultan Süleyman Tunus kıyılarındaki

[962] F. Kurtoğlu, *age.*, s. 375-377.

Hristiyan kalelerin ve bunların korsan yuvalarının dağıtılması gerektiğine iyice inanmış durumdaydı. 1551 baharında hazırlanan 90 kadırgaya 3500 yeniçeri olmak üzere 10 bin kişilik bir kuvvet bindirildi. Osmanlı donanması kaptanıderyası bulunan Veziriazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa, Eğriboz'da Turgud Reis ile buluştu ve birlikte Preveze cihetine hareket edildi. Bu arada İspanyollar, tersanelerdeki hazırlıklardan haberdar olmuşlardı. Ancak seferin hedefini tam olarak bilemedikleri için yapılması muhtemel bir hücuma karşılık kendilerince mühim bazı yerleri tahkime başlamışlardı. Bunların başında da Mehdiye şehri gelmekteydi.

Osmanlı donanması, Yunan denizini geçerek Messina boğazına geldi ve bir müddet bu sularda dolaştı. Birkaç kere karaya asker çıkarıldı; bazı yerler tahrip edildi. Daha sonra donanma, Malta'ya yöneldi. Vaktiyle Rodos adasını terk etmiş olan St. Jean Şövalyeleri'ne yeni bir yuva olan bu ada, V. Karl tarafından onlara verilmişti. Osmanlı donanması, 18 Temmuz 1551'de Malta önlerine geldi, kaptanıderya Sinan Paşa, karaya asker çıkarmasına rağmen kuşatma işine girişmeyerek demir aldı ve Trablusgarp'a doğru yelken açıldı. Trablusgarp, Emevi, Abbasi, Aglebi ve Fâtımiler tarafından idare olunduktan sonra bir ara, Sicilya Normanları'nın eline düşmüş; daha sonra Muvahhidin Devleti'ne geçmiş; ardından da Tunus hâkimi olan Benî Hafs hanedanının hâkimiyeti altına girmiş ve 1510 senesinde de İspanyollar tarafından alınıp 1530'da Malta'ya yerleşmiş bulunan St. Jean Şövalyeleri'ne verilmişti. Buranın Hristiyanların eline geçmesi, civardaki Müslümanları mücadeleye sevketmiş ve bunlar Trablusgarp'ın doğusundaki Tacura kalesini üs ittihaz etmişlerdi. Fakat bu iş için yeterli kuvvete sahip bulunmadıkları için Osmanlılara müracaat etmişler, Sultan Süleyman da Enderun ağalarından birini, Hadım Murad Ağa'yı buraya göndermişti. Murad Ağa buradaki Malta şövalyeleri ile mücadeleye başlamış, ancak pek başarılı olamayarak Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunmuştu.

Sinan Paşa Trablusgarp önlerine gelince Murad Ağa ile irtibat kurdu ve ayrıca Trablusgarp'ta bulunan şövalyelerin kumandanı Gaspard de Vallier'den şehrin teslim edilmesini istedi. Fakat şehrin müdafaasında kararlı olduklarını öğrenince de kuşatmayı başlattı. Kalede şövalyelerden başka Fransız, İtalyan, İspanyol, hatta Faslı Müslüman askerler de bulunmaktaydı. Sinan Paşa karaya 6000 asker ile 40 kadar top çıkartarak kaleyi top ateşi ile dövdü. Kalenin

zayıf surları tespit edilerek bu cihetlere yapılan atışlar yoğunlaştırıldı ve kale bedenlerinde büyük gedikler açıldı. Durumun kötüye gittiğini anlayan kaledekiler ahalinin mal ve canlarına dokunulmamak, Malta ve Sicilya'ya gidebilmek için gemi tedarik edilmek şartları ile teslim olacaklarını Sinan Paşa'ya bildirdiler. Kale böylece 12 Şaban 958'de (15 Ağustos 1551) teslim oldu, şehre giren Sinan Paşa, buranın idaresini Tacura Beyi Murad Ağa'ya verdi[963].

Bu tayin Malta kuşatmasından beri aralarının açık bulunduğu Turgud Reis'i pek şaşırtmadı. Sinan Paşa ile Turgud Reis Malta kuşatması kararı yüzünden münakaşa etmişler; Sinan Paşa kalenin müstahkemliği karşısında Turgud Reis'e dönerek: "Zaptı kolaydır dediğin kale bu mudur; hiçbir kartal yoktur ki, yuvasını yapmak için bundan daha sarp ve yüksek bir kaya seçmiş olsun" demiş, Turgud da ona: "Çiğnenmeden lokma yutulmaz. İspanyollar Mehdiye kalesine hücum ettikleri zaman ne yaptıklarını hatırlayınız" diye karşılık vermiş; Sinan Paşa'nın: "Ne yaptılar söyle bakalım" demesi üzerine de: "Ne mi yaptılar, savaştılar ve kaleyi zabtedinceye kadar birçoğu öldü" cevabıyla Sinan Paşa'yı susturmuştu. Bu konuşmalar belki tam olarak doğru olmasa da Turgud Reis'in cesaret ve şöhretinden çekinen Sinan Paşa'nın tasarrufu söz konusu tayin çerçevesinde bir anlam kazanır. Turgud Reis, Trablusgarp'ın Murad Ağa'ya verilmesinden dolayı gücenerek arkadaşlarıyla birlikte tekrar denize açıldı. Ancak bütün donanmanın peşinden geldiğini görünce onları geri çevirerek, Trablus'un fethi ile padişahın arzusunun yerine getirildiğini, artık kendisinin serbest olduğunu, donanmanın ise kaptanpaşanın emrinde bulunduğunu söyledi. Büyük ihtimalle Sinan Paşa ve diğer kaptanların ricasıyla sonunda donanmaya katılmaya razı olarak İstanbul'a dönmeyi kabul etti.[964] 1551'deki Trablusgarp'ın zaptından sonra Turgud Reis, 1552'de Fransızlara yapılan yardım seferinde donanmanın hizmetinde bulundu.

Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi, s. 106-107; Ârifî, *Şehnâme*, s. 146 (522a-524a). Cerbe kuşatması için ayrıca bk. Giulmartin, *Gunpowder*, 137-148.

964 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 654-655. Müellif Turgud Reis ile ilgili bilgileri onun bir akrabasının ağzından dinleyerek kaydettiğini ifade etmektedir. Peçuylu, *Tarih*, I, s. 346-348. Ayrıca bk. F. Kurtoğlu, *age.*, s. 377-383.

Tekrar Fransa ile Müşterek Deniz Harekâtı

Akdeniz'de giderek sular iyice ısınmaya başlamakta gecikmedi. Fransa kralı II. Henri, V. Karl ile yeniden baş gösteren ihtilaf üzerine, İstanbul'a haber göndererek, yardım isteğinde bulunmuştu. V. Karl Fransa'ya 28 Eylül 1551'de harp ilân etmiş bulunuyordu. Fakat Sultan Süleyman Barbaros'a yapılan muameleyi bildiği için önce bu teklifi ciddiye almamış, "Fransa Kralı taahhüdlerini asla yerine getirmez" diyerek teklifi reddetmişti. Bununla beraber Fransız elçisi vezirleri hediyeler takdimiyle elde etmiş ve nihayet padişah da müttefik donanması tarafından alınacak esirler, mallar ve ganimetlerin, gemilerin ve topların tamamen kendisine ait olması şartıyla yardıma karar vermişti. Kaynaklardaki bu bilgiye karşılık Sultan Süleyman'ın bu yardıma karar vermesinin ardında daha başka sebepler vardı. Padişah Erdel ve Budin etrafındaki sınır çatışmaları dolayısıyla Fransa'nın yeni bir cephe oluşturmasını planları için uygun görüyordu. Fransa kralına yolladığı 22 Haziran 1552 tarihli iki mektupta bu duruma açık şekilde işaret etmekteydi.

Mektupların ilkinde Ferdinand'ın daima hile ile davrandığını, artık kendisine itimat etmediğini, bu yüzden Ferdinand'dan gelen elçinin dikkate alınmadığını vurguluyordu. Diğerinde ise Fransızların Papa'ya ait memleketlerin vurulmaması yolundaki taleplerini kabul ettiğini, Fransa'ya dost olan yerlere saldırıda bulunulmayacağını, fakat İspanya'ya asla böyle davranılmayacağını ifade etmişti. Böylece Sultan Süleyman bir taraftan Fransa'ya yardım için donanma gönderip Fransa'nın o sırada dostu bulunan Papalık'a herhangi bir taarruz yapılmamasını, ama bunun İspanya'ya karşı olan harekâta da mani olmamasını bildirirken diğer taraftan da bu yardıma karşılık Fransa'nın Ferdinand'a karşı menfi bir tutum içine girmesini, hatta gelebilecek olan Habsburg elçilerinin dahi kabul edilmemesini istiyordu[965].

Haziran ayı ortalarında Fransa kralına bu mektuplar yollanırken Osmanlı donanması hazırlığına daha ilkbaharda başlamıştı; 22 Eylül 1551'de Karlıili sancakbeyi olan Turgud Reis'e, Sinan Paşa ile birleşerek Fransa'ya yapılacak yardım seferine katılması için emir gönderilmiş; daha sonra da 2 Mayıs 1552'de Cezayir beylerbeyi ve kaptanıderya Sinan Paşa'ya hitaben Fransa donanması

İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *Tarih Dergisi*, III/6 (1952-53), s. 86.

ile Osmanlı donanmasının buluşma yerinin Anabolu limanı olarak kararlaştırıldığı bildirilmişti[966]. Kaptanıderya Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması, 103 kadırga ile 1552 senesi baharının sonlarına doğru denize yelken açtı. Bu seferde Karlıili sancakbeyi Turgud Reis'in de gemileri bulunuyor, ayrıca Fransız elçisi Gabriel d'Aramon, sefere üç gemi ile iştirak ediyordu. Fransız elçisinin gemisine, barut verilmesine dair şehr eminine, 5 Haziran tarihli bir emir dahi gönderilmişti[967]. Temmuz'un ilk günlerinde, Reggio'ya gelip su alan Osmanlı donanmasına mensup gemilerin Turgud Reis idaresinde bulunan 12 kadarı, donanmadan ayrılarak Sicilya sahillerini vurdu.

Osmanlı donanması Anabolu limanında Fransız donanmasıyla buluşamadı. On iki gün kadar bekleyen Sinan Paşa, Fransız elçisine, Fransız donanmasının gecikme sebebini sorduğunda, Elçi d'Aramon "yolun Doria tarafından kesilmiş olabileceğini ve Fransız donanmasının belki de bu yüzden ilerleyemeyeceğini, eğer buradan hareket edilecek ve kuzey istikametinde ilerlenecek olunursa Fransız donanmasına rastlanılabileceğini" söylemişti. Bunun üzerine Osmanlı donanması İtalya sahillerini izleyerek kuzeye doğru ilerlemeye başladı. O sırada Andrea Doria'nın bu sulara geleceği öğrenildi. Sinan Paşa, Turgud Reis'e müracaatla ne gibi bir tedbir alınacağını sorduğunda Turgud Reis, Doria'nın Ponza adası (Küçük Malta) ile kıyı arasındaki bir yolu izleyeceğini söyleyerek bu adalarda pusu kurulmasını teklif etmişti. Onun tavsiye ve teklifleri üzerine hareket eden Osmanlı donanması Ponza adalarına gelmiş, burada bir taraftan gemilerin ikmal ve tamiriyle uğraşılırken diğer taraftan da Doria beklenmeye başlanmıştı.

İtalya kıyılarını takiben Napoli'ye gitmekte olan Doria, son derece ihtiyatlı hareket etmekte, ileriye öncüler çıkartarak etrafı kolaçan ettirmekteydi. Türk donanmasının Ponza adalarına doğru gittiğini de öğrenmişti. Doria harp meclisini toplayarak Ponza adasının uzağından dolaşmak kaydıyla yola devam kararı almıştı. Ponza adasına varıldığında ortada hiçbir Türk gemisi görünmemekteydi. Bu sebeple güvenle yoluna devam eden Doria, birden arkasından

[966] TSMK, nr. K. 888, 167a, 202b-207b. Bu defterdeki kayıtların değerlendirmesi ve siyasi teşebbüsler için: G. Veinstein, "Les préporatifs de la campaigne navale Franco-Turque de 1552 a travers les orders du divan Ottoman", *Revue de l'occident musulman et de Méditerranée*, XXXIX (1985), s. 35-67.

[967] TSMK, nr. K. 888, 221a.

Turgud Reis'in on iki gemisinin kendisini izlediğini gördü. Turgud Reis ile mücadeleyi göze alamayan Doria, gemilerini hızlandırarak takipten kurtulmak istedi. Turgud Reis gözden kaybolmaya çalışan Doria'nın gemilerinden arkada kalan yedisini zapt edebildi (5 Ağustos 1552)[968].

Sinan Paşa idaresindeki Osmanlı donanması bir müddet daha bu adalarda bekledikten sonra İstanbul'a dönmek üzere denize açıldı. O sırada Fransız donanması, bir kumanda değişikliği yüzünden gecikmiş bulunuyordu. Bu problemi halleden Fransızlar, Osmanlı donanması ile buluşmak üzere Messina boğazına gelmişler; ancak onların İstanbul'a dönmek için yola çıktığını öğrenmişlerdi. Bunun üzerine Fransız filosu hemen yelken açmış, Ayamavra adası yakınındaki bir adada bulunan ve sefer dönüşü gemilerin yağlanması ve tamiriyle uğraşan Osmanlı donanmasına yetişmişti. 24 parçadan mürekkep Fransız donanması kaptanı, mevsimin ilerlemesi sebebiyle geriye dönmeyerek, Sakız adasında kışlamak ve ayrıca Fransız elçisi ile İstanbul'a gelmek için izin istemişti. Bunun üzerine Sultan Süleyman Sinan Paşa vasıtasıyla haberdar olduğu bu isteği müsait karşılamış ve burada kışlamalarına müsaade ettiğini bildirmişti (26 Eylül 1552). Bu iznin verilmesi üzerine Fransız filosu kışı Sakız adasında geçirmişti[969]. Bu esnada Fransız murahhaslar alınan izin gereği İstanbul'a gelmişler, padişahla ve Vezirazam Rüstem Paşa ile görüşmüşler; bu görüşmeler sonucu Fransız donanması ile birlikte tekrar İtalya sahillerine sefer yapılması kararlaştırılmıştı.

Bu arada Sultan Süleyman, Sinan Paşa ile birlikte Fransa'ya yardım seferinden dönen Turgud Reis'e 6 Eylül 1552 tarihli bir emir göndererek Andrea Doria ile yaptığı harplerde görülen yararlılığının, Sinan Paşa vasıtasıyla kendisine bildirildiğini yazmış ve ona: "Nice defa gazâlarda bulunmuş, sene-i sâbıkda dahi envâ celâdet ve şehâmetin zâhir olmuş yarar kulumsun, yüzün ak olsun, umulan dahi bunun emsali hizmetlerde bulunmak ve gazâlarda yüz aklıkları hâsıl etmektir" diye hitap ederek kendisini 40-50 kadar gemi ile henüz

[968] Bu hadise sırasında esir düştüğünü belirten bir İspanyol gözlemci, 4 Ağustos'ta gece Türk donanmasının baskınına uğradıklarını, Doria'nın kaçtığını ve geride kalan içi mürettebat dolu yedi kadırganın Türklerin eline geçtiğini açık şekilde belirtir: *Türkiye Seyahati: Kanuni Sultan Süleyman Döneminde İstanbul*, trc. Y. Demirhan, İstanbul 2011, s. 45. Bu hatıratın sahibinin adı konusunda çeşitli iddialar söz konusudur.

[969] TSMK, nr. K. 888, 448b. Sinan Paşa'nın seferleri manzum bir esere konu oldu: Haydar Reis (Nigarî), *Dürer-i Deryâ*, haz. A. Ç. Başkurt, Harvard University, 2020.

sefer mevsimi kapanmadığı için o tarafların muhafazasıyla görevlendirdiğini, ayrıca bütün bu hizmetlerine karşılık gelirlerine 40.000 akçe daha eklediğini bildirmişti[970]. Bundan başka yine aynı tarihte 28 Ağustos'ta (7 Ramazan) seferden dönen ve Rumeli sahillerine gelip Ayamavra civarında donanmayı bakıma aldıran Sinan Paşa'ya da Turgud Reis'in derya muhafazasına bırakıldığına ve kendisinin derhal muhafaza için bırakılan gemilerin haricindeki bütün gemilerle İstanbul'a gelmesine dair emir gönderildi.

1553 senesi Nisan'ı sonlarında Sinan Paşa idaresindeki Osmanlı donanması, İstanbul'dan hareket etti. Eğriboz ve Modon'a uğrayarak Turgud Reis ile buluşulduktan sonra Messina boğazına doğru ilerlendi. Osmanlı donanması 20'si Fransız kadırgası olmak üzere 150 kıta çekdiriden ibaretti ve bunun 50'si de korsan kadırgası idi. Osmanlı ve Fransız müttefik donanması, Andrea Doria'yı arayarak Sicilya'ya, Katana'ya asker çıkardığı gibi İtalya sahillerini de vuruyordu. Nihayet Fransızların teklifi ile Korsika adasına hücuma karar verildi. Adanın merkezi olan Bastia kuşatma altına alındı. Şehrin imdadına gelen 4000 süvari ve 3000 piyadeden müteşekkil kuvvetler bozguna uğratıldıktan sonra, şehir teslim oldu (17 Ağustos 1553). Şehrin ileri gelenlerinden 40-50 kişiye aman verildi, diğerleri esir alındı ve şehirde mahpus bulunan çok sayıda Müslüman esir hürriyetlerine kavuşturuldu. Bunlar Osmanlı donanmasının dönüşü sırasında Avlonya'ya yerleştirilmişlerdi. Fakat Fransızlar burayı uzun süre ellerinde tutamayacaklardı[971]. Turgud Reis Korsika adası seferine katılan adamları için Divân'a gönderdiği defterde 44 topçuya ve diğer kalafatçı, neccar, demirci, kumbaracı gibi donanma mensuplarına terakki verilmesi teklifinde bulunmuş,

Resim 52: Osmanlı çizimi ile Korsika Adası

970 TSMK, nr. K. 888, 430a.
F. Kurtoğlu, *age.*, s. 390-393.

Divân'da görüşülen teklifler 1 Muharrem 961'de (7 Aralık 1553) karara bağlanmış ve listedekilere buçuk akçe terakki tayin edilmişti[972].

Yeniden Uzak Sularda: Hint Donanması Meselesi ve Pîrî Reis

Sultan Süleyman'ın İkinci İran seferinden dönüşünden sonra Akdeniz'deki bu olup bitenlere ek olarak Hint denizindeki donanma işiyle de ilgilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferinden sonra Osmanlı-Portekiz mücadelesi denizlerde devam etmiştir. Osmanlılar bu ilk Hint deniz seferinin ardından Kızıldeniz donanmasına daha fazla ehemmiyet verdiler. Bu sırada Mısır kaptanlarından iken Yemen beylerbeyliğine tayin olunan Ferhad Bey'den boşalan Hint kaptanlığına Pîrî Reis getirildi (1547). Adı Akdeniz sularında çok iyi bilinen denizcilerden Kemal Reis'in yeğeni olan Pîrî Reis, onunla birlikte birçok seferlere iştirak etmiş, Kemal Reis'in ölümünden sonra, Barbaros'un idaresi altında bir müddet vazife görmüş, Sultan Süleyman devrinde deniz yoluyla Mısır'a hareket eden Sadrazam İbrahim Paşa'nın filosunda kılavuzlukta bulunmuş, bu sırada denizciliğe dair meşhur eseri "*Kitâb-ı Bahriye*" yi önce ona göstermiş, sonra da bunu 932'de (1526) ve hazırladığı dünya haritasını 935'de (1528) padişaha sunmuştu. Özellikle dünya haritası Amerika kıt'asını da göstermesi bakımından son derece önemlidir. *Kitab-ı Bahriye* adlı eseri ise Ege ve Akdeniz kıyılarının haritalarını ihtiva etmekte, limanlarını göstermektedir. Pîrî Reis Süveyş kaptanlığına tayin edildiğinde yaşı bir hayli ilerlemiş durumdaydı[973].

Bu arada Portekizliler Aden'i ele geçirmişlerdi. Aden'in Osmanlıların elinden çıkması, stratejik bakımdan önemli bir yerin kaybedilmesi demekti. Portekizlilerin böylece Kızıldeniz'e çıkışı kontrol altına alabilmeleri mümkündü ki, bu da Osmanlı iktisadiyatı için kötü sonuçlar verebilirdi. Bu sebeple Pîrî Reis idaresindeki Osmanlı kuvvetleri derhal hareket geçmişler ve 12 Şubat 1549'da Aden kalesini tekrar ele geçirmişlerdi. Bundan başka Yemen'deki Osmanlı tahkimatı ve Basra ile Lahsa bölgelerinin Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Portekizlileri iyice telaşlandırmıştı. Zira Basra körfezine giriş-çıkışı kontrolleri altında bulundurmalarının yegâne dayanak noktası olan Hürmüz kalesi Osmanlı tehditi altındaydı. Keza 1550'den biraz önce Katif'in

BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 261: "Hâliyâ donanma-i hümâyunla Cezire-i Korsika'da feth olunan kal'alarda toplara hizmet eden ba'zı dergâh-ı mu'alla topçuları bunlardır..."

Pîrî Reis için bk. İ. Bostan, "Pîrî Reis", *DİA*, XXXIV, s. 283-285.

Osmanlılar tarafından zaptedilmesi onları bu uğurda iyice tedirgin etti. Bunun üzerine Kızıldeniz'de başarısız olan Portekizliler, bu defa Osmanlıları Basra Körfezinde durdurmak ve onları yerleşmiş oldukları sahil bölgelerinden atmak amacıyla harekete geçtiler. 1550'de Katif üstüne giden Portekizliler, buradaki 600 kadar Osmanlı muhafızı karşısında geçici bir başarı kazandılarsa da Basra üzerine yaptıkları sefer, tam bir fiyasko ile neticelendi. Portekizlilerin bu teşebbüslerine karşılık olarak Osmanlılar Hint okyanusuna açılmak için bir donanma hazırlığına başladılar.

Pîrî Reis Hint denizine sefer yapmak için hazırlık görürken Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın da 15 bin asker ve birçok gemi hazırlaması emredilmişti. Pîrî Reis'in hedefi büyük ihtimalle Hürmüz olacaktı. Pîrî Reis 1552 Mayısı'nda 24 kadırga, 4 kalyon yahut barça ve 850 kadar askerden müteşekkil donanma ile Süveyş limanından hareket etti. Cidde limanına uğradıktan sonra Babü'l-Mendeb boğazından çıkıp Aden'e geldi. Buradan sahili takiben Maskat limanına vâsıl oldu. Maskat, Arap yarımadasının güneydoğusundaki Umman bölgesinin en başta gelen şehri idi ve Basra körfezi mıntıkasından Doğu Afrika kıyılarına gidip-gelen gemilerin uğrak yeri olup bu sebeple de büyük önemi haizdi. Portekizliler evvelce burayı 40 gemilik bir filo ile kuşatıp ele geçirmişler ve Kızıldeniz'den inen Osmanlılara karşı iyice tahkim etmişlerdi. Pîrî Reis, Hindistan ile Basra körfezi arasındaki ulaşımı temin için Portekizlilerin bu mühim istinatgâhlarının zaptında büyük fayda mülahaza etmekteydi.

Osmanlı donanması derhal asker ve büyük muhasara toplarını çıkartarak, kaleyi gülle yağmuruna tuttu. Altı gün devamlı top ateşi altında kalan kale, ertesi günü ele geçirildi ve tahrip edildi, içindeki muhafızlar da esir alındı. Pîrî Reis daha sonra Basra Körfezi ağzına yönelerek esas hedefi olan Hürmüz'ü kuşattı (19 Eylül). Top ateşiyle Hürmüz kalesi hayli tahrip olmasına rağmen düşürülemedi, etrafı tahrip edildi. Ancak Portekiz Genel valisinin Goa'dan büyük bir donanma ile geldiği haberi alındı ve kuşatma kaldırıldı. Bu arada zenginliği ile meşhur Kişm adası ve civarındaki bazı yerler de zaptedilmişti. Peçuylu gibi bazı Osmanlı müellifleri, Hürmüz muhasarasının kaldırılması için Pîrî Reis'in rüşvet aldığı yolundaki söylentileri Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın garezkârlığına atfederler ve onun para mukabili muhasarayı kaldırması rivayetini şüphe ile karşılarlar[974]. Venedik kaynaklarında da onun bu tür

Seferle ilgili bk. Celalzâde, *Tabakat*, s. 665; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 657; *İbtihâcü't-tevârih*, s. 283-284; Peçuylu, *Tarih*, I, s. 351; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 97. Ayrıca: S. Özbaran,

suiistimaline dair duyumlar söz konusudur[975].

Pîrî Reis'in Hürmüz kuşatmasını kaldırıp Basra Körfezi'ne çekilmesi tam zamanında olmuştu. Zira herhangi bir gecikme, donanmanın üstün vasıflı Portekiz donanması tarafından kıstırılması ile çok feci bir duruma yol açabilirdi. Gerçekten de Portekiz donanması, Hürmüz'e yardıma gelmiş ancak son derece isabetli bir karar aldığı anlaşılan Pîrî Reis, Portekiz donanması bu sulara vardığında çoktan Basra yolunu tutmuştu. Basra'ya geldiğinde de Kubad Paşa'dan yardım istedi. Lâkin Kubad Paşa ona: *Sen Müslümanlara zulm etmişsin ve mallarını yağma etmişsin* diyerek yardım isteğini geri çevirdikten başka emrindeki gemileri ve malları almak istedi. Bu arada Pîrî Reis, Basra'da bulunduğu sırada Portekizlilerin Basra Körfezi'nin ağzını kapadıkları haberini almıştı. Gemilerinin bir kısmı ise tamire muhtaçtı. Ayrıca gemilerin kürekçileri dağılmış, askerler gemilere girmez olmuştu. Bunun üzerine Basra'da beklemektense yola çıkmayı daha uygun buldu ve üç gemi ile denize açıldı. Diğer gemileri Basra'da bırakmıştı.

Portekizlilerin ablukasını aşmayı başaran Pîrî Reis, bir gemisinin Bahreyn adaları civarında parçalanmasına rağmen elinde kalan iki gemi ile Mısır'a geldi. Fakat burada kendisini acı bir sürpriz bekliyordu. Zira Kubad Paşa'nın onun aleyhindeki söylentileri Kahire'ye ulaştırması, ayrıca donanmayı yüz üstü bırakıp kaçtığını bildirmesi üzerine o sıralarda Nahçıvan seferi dolayısıyla Halep'te bulunan ve onun bu hareketlerini Osmanlı siyaseti ile bağdaştırmadığı anlaşılan Sultan Süleyman, Pîrî Reis'in idamını emretmiş bulunuyordu. Mısır valisi Davud Paşa onu önce hapse attırdı daha sonra da aldığı emir uyarınca Mısır Divânı'nda boynunu vurdurdu; yüklü miktardaki malları ise müsadere olundu (960/1553 yılı sonları: Ekim-Kasım). Geride bıraktığı denizciliğe dair kıymetli eserleriyle ve bilhassa bugüne ulaşan ve Amerika kıt'asını da gösteren dünya haritası parçasıyla tanınan bu "âlim" denizci, görevindeki ihmalkârlığı, giriştiği işteki başarsızlığı, donanmayı zarara uğratması sonucu böyle bir ceza ile ortadan kaldırılıyordu ama bıraktıkları, Türk denizciliğinin ve haritacılığı-

---

"Two Letters of Dom Álvaro de Noronha from Hormuz: Turkish Activities along the Coast of Arabia, 1550-1552", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 241-292; S. Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *Tarih Dergisi*, S. 31, (1977), s. 120-128.

M. Pia Pedani, "Piri Reis in Venetian Documents", *Mediterranea ricerche storiche*, nr. 34 XII/ Agosto 2015, s. 324.

nın "şaheserleri" olarak asırlar boyu kullanılacaktı[976].

Pîrî Reis'in Basra'dan ayrılmasından sonra, Süveyş kaptanlığına, eski Katif sancakbeyi Murad Reis tayin olunmuştu. Kendisine Portekiz donanmasının Hint denizi ve Basra körfezi açıklarında faaliyette bulunması göz önüne alınarak bir müddet daha Basra'da kalması bildirildi. Basra'da mahsur kalmış olan donanmanın başına getirilen Murad Reis, bu arada bir fırsatını bularak elindeki 15 kadırga ve iki parçadan müteşekkil gemilerle 1553 Ağustosu'nda Süveyş'e hareket etmeye karar verdi. Ancak donanma Hürmüz açıklarına geldiğinde Portekiz donanmasına rast geldi. İki taraf arasında gece yarısına kadar şiddetli bir çatışma vuku buldu. Portekiz donanması karşısında tutunamayan Murad Reis çoğu top isabeti ile hasara uğramış gemileriyle gece karanlığından istifade edip Basra körfezine geri dönmeye muvaffak oldu. Bu mücadelede her iki taraf da ağır kayıp vermişti. Osmanlı donanması kaptanlarından Selman Reis ve Receb Reis adlı kişiler kayıplar arasında idi. Ayrıca bir gemi de Portekizlilerin eline düşmüştü. Murad Reis güç-bela Basra'ya vardığında, durum derhal İstanbul'a bildirildi ve Murad Reis azledildi[977]. Böylece Osmanlı donanması Basra'da mahsur kalıyordu. İdamdan kıl payı kurtulan Murad Reis[978] ise 1603'de eceli ile vefat etti ve bugün aynı adı taşıyan türbesi Rodos'tadır. Murad Reis'in Portekizliler karşısında mağlup olup geriye dönmesi ve azledilmesi üzerine Basra'da mahsur kalan Süveyş donanmasını buradan çıkaracak bir kaptan aranmaya başlandı. Bunun üzerine gerek pratik deniz bilgisi ve gerekse nazarî bilgisi bakımından en uygun şahıs olarak görülen Seydi Ali Reis, 2 Aralık 1553'te sözkonusu vazifeyi üstlenecekti.

[976] C. Orhonlu, "Hind Kaptanlığı ve Piri Reis", *Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254. Pîrî Reis'in idamıyla ilgili haberler, Venedik'te bulunan Papa'nın elçisi tarafından1553 Aralık ayında rapor edildi: M. Arıkan-P. Toleda, *Türk İspanyol İlişkileri*, s. 300. Ayrıca 1553 Temmuzu'ndaki haberde Kızıldeniz'deki Türk filosunun Portekizlilere yenilip 24 kadırgadan sadece ikisinin kurtulduğu haberi: s. 291. Venedik'e İstanbul'dan 15 Kasım'da yazılıp 16 Aralık'ta ulaşan mektupta idam bahsi yer alır: M.Pia Pedani, "Piri Reis in Venetian Documents", s. 324 (Ayrıca burada Venedik kaynaklarında Piri Reis ile ilgili haberler derlenmiştir: s. 319-324).

F. Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, s. 500-501.

[978] Mısır donanmasıyla Basra'ya gelen Murad'ın donanmayla Mısır'a irsali ve kendisine harçlık verilmesi ile ilgili kaydın onunla ilgili olup olmadığı belli değildir: 24 Rebiülevvel 961/27 Şubat 1554 (BA, A.RSK, nr. 1453/A).

Kuzey Ekseninde Yeni Bir Mesele: Kırım Hanlığı ve Sahib Giray Han

Öte yandan Sultan Süleyman üçüncü ve son İran seferine çıkmadan önce, Osmanlıların doğrudan değil Kırım hanları vasıtasıyla ilgilendikleri Karadeniz'in kuzeyinde Hazar denizine kadar olan kesimde, o sırada yavaş yavaş büyük bir güç olma yolunda giderek öne çıkmaya başlayan Moskova knezliğinin gelecekte önemli sonuçlar doğrucak yeni bir askeri harekâtı vuku bulmuştu. Ruslar 2 Ekim 1552'de Kazan hanlığına son vermişler ve Hazar denizine doğru inmeye başlamışlardı. Bu noktada Kırım hanlığının durumu kritik bir özellik göstermekteydi. Sultan Süleyman Kırım hanlığı konusuna aslında öteden beri önem veriyordu. Zira kendisi de şehzadelik yıllarında Kefe'de bulunduğu için bu yöredeki durumdan haberdardı, üstelik bölgeyi de tanımıştı. Tahta çıktıktan sonra Kırım'ı tamamen başına buyruk bırakmama siyasetini izlemesi ilginçtir. Zira babasının buradaki güçleri kullanarak taht iddiacısı haline gelmesi ve hatta saltanatı ele geçirmesi bu bölgeyi hayli hassas bir hale getiriyordu. Sultan Süleyman'dan Kırım hanlığını tam anlamıyla merkezin gücüne bağlama yolunda birtakım adımlar atmasını beklemek bu şartlar altında son derece tabii bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Aslında olaylar zinciri 1523'te Kırım hanı I. Mehmed Giray'ın katliyle başlamış görünmektedir. Bunu Nogay gruplarının Kırım kabile askerlerini kılıçtan geçirmeleri olayı izlemiştir. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Mengli Giray'ın oğullarından Saadet Giray'ı ateşli silahlarla mücehhez 500 yeniçeri ile birlikte Kırım'a han olarak yollamış, Saadet Giray, Kırım'da Osmanlı hâkimiyetine taraftar olan güçlü kabilelerden Şirinler tarafından desteklenmişti[979]. Ancak bu destek, Şirinler içinde bölünmeye yol açmış ve iki taraf arasında bir mücadele başlamıştı. Saadet Giray, Kırım'da sükûneti sağlamak istediyse de muhalif Şirinler eski han I. Mehmed Giray'ın oğlu İslâm Giray'ın etrâfında toplanıp onu hezimete uğratmışlardı. Bu mağlubiyet üzerine Saadet Giray 1532'de İstanbul'a iltica etmiş ve hanlıktan feragat ettiğini bildirmişti. Sultan Süleyman da muhtemelen şehzadelik yıllarında tanıdığı Saadet Giray'a Eyüb taraflarında bir konak, yıllık tahsisat ve haslar vermiş; Saadet Giray ölünceye kadar burada yaşamıştı. Saadet Giray'dan sonra 5 ay kadar İslâm Giray

[979] Şirinler Han sülalesinin nesiller boyu süren rükün yani ana kollarından gelen kabilelerden biridir. Barın, Argın ve Kıpçak diye anılan kabileler zamanla gerilemiş, fakat Şirinler varlıklarını ve güçlerini sürdürmüştür.

hüküm sürmüşse de Osmanlı Devleti'nin bunu tasvip etmemesi üzerine, İslâm Giray affını rica etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Saadet Giray'ın kardeşi ve Mengli Giray'ın üçüncü oğlu Sahib Giray'ı hanlığa atarken (939 Rebiülevvel/Ekim 1532) İslâm Giray'ı kalgaylığa getirmişti[980]. *Sahib Giray Han Tarihi*'ni kaleme alan Remmal Hoca'ya inanmak lazım gelirse, Sultan Süleyman o sırada İstanbul'da bulunan Sahib Giray'a çok yakınlık göstermiş, hatta onunla at üzerinde sohbet ederken yazarın dikkatini çekmişti. Remmal Hoca, Saadet Giray'ın hanlığını terkedip İstanbul'a geldiğini ve "padişahlığı/hanlığı" kendi isteğiyle Sahib Giray'a teslim ettiğini, Sultan Süleyman'ın da ona 1000 nefer kapıkulu, altın başlı sancak ve altın yaldızlı hat ile menşur/berat verip Kırım'a gönderdiğini belirtir[981].

Sahib Giray Kırım'a gidince, kendini ister-istemez mücadelenin içinde bulmuştu. Zira bağımsız Şirinlerin beyi bulunan ve bu haklarının muhafazasında ısrarlı olan İslâm Giray, Sahib Giray'ın Osmanlı desteğini sağlayarak otoritesini tesise çalışmasından dolayı rahatsız olmuştu. Er geç İslâm Giray ile bir mücadeleye gireceğini idrak eden Sahib Giray ise Şirinlere karşı Nogaylara yaklaşma ihtiyacını duydu. Zira Nogaylar, Kırım haricindeki bozkırlarda bulunuyorlardı. Bundan dolayı Or-kapısı berzahında bulunan ve gerektiğinde bozkırlara çekilen İslâm Giray'a karşı en kullanışlı müttefik olarak gözüküyorlardı. Kırım'da merkezi otoriteyi tesis etmek isteyen Sahib Giray, bir süre sonra İslâm Giray'ın, Mangıtların başında bulunan Bâki Bey tarafından öldürülmesiyle bu defa onu kendine rakip olarak görmeye başladı. Sahib Giray'ın aynı zamanda yeğeni olan Bâki, Kırım asilzâdeleri arasında şahsi cesareti ve cür'eti ile sivrilmiş ve 1541'de öldürülene kadar Sahib Giray'ın baş düşmanı olarak faaliyette bulunmuştur. Bu ikisi arasında başlayan mücadele bir müddet sonra anlaşma ile neticelendi, hatta bu iki rakip birlikte Moskova seferine girişti, fakat bu sefer dönüşü Bâki, Sahib Giray'ın baskınına uğrayarak öldürüldü. Böylece Kırım'da otoritesini kurmak ve merkezi idareyi tesis etmek isteyen Sahib Giray, bu rakibinin ortadan kalkmasıyla tasavvurlarını daha rahat bir

[980] TSMA, nr. E. 434/56 [1308/3]; V.D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, trc. A. Batur, İstanbul 2016, s. 249-253; H. İnalcık, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, XXXIV/135, İstanbul 1983, s. 51-73; M. Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989, s. 28-30. V. E. Sreockovsky, *Mehmed Geray Han ve Vasalleri*, trc. K. Ortaylı, Ankara 1978.

Tarih-i Sâhib Giray Han, nşr. Ö. Gökbilgin, Ankara 1973, s. 19-20.

şekilde gerçekleştirme imkânını bulmuştu. Nitekim evvelce Nogaylara yaklaşan Sahib Giray, Bâki olayında Şirinlerle birleşmiş, hatta bu başıboş, otorite tanımayan Nogaylara karşı müştereken harekete geçmişti. 1546-47'de Kırım tarihinde "Nogay kırgını" adı verilen olay cereyan etmiş, Sahib Giray'ın ateşli silahları önünde Nogaylar tam bir bozguna uğramışlardı.

Kırım'daki bu hanlık rekabeti Sultan Süleyman'ın dikkatinden asla kaçamazdı. Zira Kırım tahtında Giray hanedanından kendilerine bağlı, sadık bir hükümdar bulundurmak; Kara Boğdan, Macaristan ve İran'a yapılan Osmanlı seferlerinde, Kırım güçlerinden istifade etmek; Hanlığın Kırım'daki Osmanlı mülküne karşı bir tehdit hâline gelmesini önlemek gibi siyasi hedefler artık daha da öne çıkıyordu. Kırım hanlığının Altınorda'nın İdil boyundaki mirasını ele geçirmesi ve Nogaylarla birleşip bağımsız bir devlet kurma planlarından da endişe ediliyordu. Gerçekte Sahib Giray kabile aristokrasisine karşı, Kırım'da Osmanlı modeline göre mutlak hâkimiyet tesisine çalışıyordu. Ayrıca Sahib Giray'ın Kırım'da giriştiği teşebbüslerin başlıca hedefi, merkezî bir devlet olmanın ön şartı olan muntazam ve bol gelir kaynaklarına sahip bir hazinenin oluşturulması idi.

Kırım hanlığı, komşularından yani, Moskova, Litvanya, Lehistan, Kara Boğdan'dan yıllık haraç almaktaydı. Bunun yanı sıra Sahib Giray, yaptığı seferlerle muazzam bir serveti de hazinesine dâhil etmiş bulunuyordu. Hatta Astarhan ve Çerkezistan'a yönelik akınlarında, Orta Asya ve İran'dan gelen ticaret kervanlarının emniyetini amaçlamıştı. Ancak onun kudret ve ihtişamı, Sultan Süleyman'ın gözünde büyük teveccühe mazhar olan Han'ın aleyhine, Osmanlı vezirleri arasında bir faaliyet başlatmıştı. Sahib Giray da bu faaliyetlere ön verici hareketlerde bulunmuyor değildi. Hatta Astarhan'ı ele geçirip Nogaylara galebe çaldıktan sonra padişahın İran'a yaptığı sefere yardımcı kuvvet göndermeyi reddetmiş, bu da Osmanlı vezirlerinin hanı suçlayıp padişahın gözünden düşürmelerine vesile olmuştu.

Olayı hikâye eden Remmal Hoca, Sahib Giray'ın sefer için ileri sürdüğü bahaneleri, böyle bir büyük çaplı harekâtın ağır Osmanlı ordusuyla gerçekleştirilemeyeceği kanaatine dayandırır. Sahib Giray bunun yerine Safevîlerle onlar gibi "gerilla" taktiklerine dayalı bir mücadeleyi öngörüyor, kendi atlı birlikleriyle onlara ani baskınlar yaparak dağıtmayı teklif ediyor, eğer böyle olmaz ise: "yok yere hazineyi israf edip kuru zahmet çekersiniz, siz bilirsiniz" şek-

linde uyarıda bulunuyordu. Bu durum onu sevmeyen kubbe vezirlerince hoş karşılanmadı ve asiliğine, bağımsızlık için hareket ettiğine yoruldu. Padişah Safevîler üzerine yaptığı seferden döndüğünde ise Sahib Giray'a hak vermişti ve vezirlerine: "Gördünüz mü Sahib Giray Han'ın bana gamz edip emrinize muhalefet etti diye bildirdiniz. Eğer onun rey ve tedbiri üzere olaydık böyle nâ-murad dönmezdik" demiş ve ona bir fetihname yollayarak tazimde bulunmuş sefer ahvalini de anlatmıştı. Han ise: "Osmanlıda memleket tedbiri eden kimsenin olmadığını, divan ehlinin ve işbaşında olan vezirlerin dünyaya heves ederek mal yığmaktan başka hünerlerinin bulunmadığını" ifade etmişti. Daha sonra vezirler hasetlerinden hanın kuyusunu kazmak için Kırım'da Osmanlılara doğrudan bağlı olan Kefe sancağının beyine ve kadısına gizlice talimat yollayarak, onun "noksan bir işini" kollamalarını hıyanetine yorulacak bir hareketini de hemen bildirmelerini istemişler, sonunda gelen şikâyetleri bire bin katarak o sırada İkinci İran seferi için Halep'te olan Sultan Süleyman'a yetiştirmişlerdi. Onlara inanan Sultan Süleyman bu durum karşısında: "Ben ondan hıyanet ummazdım, çünkü öyledir o vakit tedarikini görmek gerekir, sakın bu sırrı aşikâr etmeyin, eğer duyarsa iş iyiye gitmez memleket haraba düçar olur, sabredip bir kolayını bulduğunuzda ele getirirsiniz" diye emir buyurmuştu[982].

Kısa süre sonra hakkında verilen karar yavaş yavaş Osmanlı merkezince devreye sokulmaya başlandı. Bu sıralarda Sahib Giray, Kazan hanı iken vefat eden Safa Giray'ın yerine İstanbul'da oturan Devlet Giray'ın Kazan Hanlığına tayinini istedi. Böylece muhtemel bir rakipten kurtulmuş olacaktı. Fakat bunu bir fırsat olarak ittihaz eden Osmanlı Divân'ı, Devlet Giray'ı Kırım hanı olarak tayin edip gönderdi. Zahiren Kazan Hanlığı'na atanmış olarak gösterilen Devlet Giray, Kırım'a vardığında, Kazan'a gidiyormuş gibi yaparak bu sırada Çerkez topraklarına sefere giden Sahib Giray'ı beklemek için Akkerman'a geldi. Nihayet yanındaki adamlarının ve maiyetindeki yeniçerilerin ayrılmasıyla yalnız kalan Sahib Giray, İstanbul'a gidip Sultan Süleyman'a itaat sunmak için yola çıktığı bir sırada yakalanarak öldürüldü. Aralık 1550 tarihli bir belgede, "sabıka han olan Sahib Giray" şeklindeki kayda rastlanması onun bu tarihte mazul olduğunu açık şekilde ortaya koyar, katlinin de bundan biraz sonra ol-

[982] Remmal Hoca, *Tarih-i Sahib Giray Han*, s. 113-118.

duğu düşünülebilir[983]. Bütün bu hadiselerin ileri vadede yeni yeni yükselmeye başlayan Rus knezliğinin işine yaradığına şüphe bulunmaz. Onlar en büyük düşmanlarının ortadan kaldırılmasından dolayı rahatlamış görünüyorlardı. Rus knezi/çarı IV. İvan, Kazan hanlığına 1551'de ikinci defa Şah Ali'yi geçirtmiş, ardından da Moskova üzerine yürüyen Devlet Giray'ın kuvvetlerini mağlup edip 2 Ekim 1552'de Kazan'ı zaptetmişti. Böylece kuzeyde Osmanlıların karşısında hiç ummadıkları yepyeni bir rakip doğuyordu[984].

Safevîler Üzerine Son Sefer: Katil, Savaş ve Barış

Sultan Süleyman İkinci İran seferinden döndüğünden beri hastalığının da etkisiyle uzun süreli olarak dinlenmeyi tercih etmiş, bazen İstanbul civarında ama çoğunlukla gittiği Edirne'de sürek avlarıyla vakit geçirmeye başlamış; bu arada yukarıda söz edilen olaylarla da yakından ilgilenmişti. Ancak uzun süredir sefere çıkmamış olması sebebiyle kulağına bazı dedikodular da geliyordu. Özellikle Amasya'da idarecilik yapan oğlu Mustafa'nın varlığından çok rahatsızlık duyan Hürrem Sultan ile damadı veziriazam Rüstem Paşa yeni bir takım faaliyetler planlamaya girişmişlerdi. Padişah ise ünlü mimar Koca Sinan Ağa'ya inşa ettirmekte olduğu büyük camiine sık sık gidiyor, bu arada da kendisini İslâmın koruyucusu olarak, Sünni anlayış dışındaki uygulama ve aykırı düşüncelerle de mücadele etmeye azimli bir "halife" olarak görüyordu. Safevîlerle yapılan mücadelelerden beri dini hassasiyeti çok artmıştı. Lütfi Paşa kaleme aldığı hilafet risalesinde onu asrın imamı ve halife unvanıyla anıyordu. Kemalpaşazade, Çivizade Mehmed ve Ebussuud Efendi'nin şeyhülislamlıkları döneminde gittikçe daha katı bir dini uygulamayı benimsedi. O

Katli için Ekim 1551 tarihi verilir. İlgili Ruus kaydında ise kendisinden eski han olarak bahsedilip 1550 yılında 200.000 terakki verilerek saliyanesinin 1 milyon akçeye çıkarıldığı, şimdi hanlığa getirilen Devlet Giray'a bu meblağın tahsis edildiği kaydedilir. Ayrıca Devlet Giray'ın yanında 150 yeniçeri de bulunuyordu. 29 Zilkade 957/10 Aralık 1550 tarihli kayıt: BA, *Ruus*, nr. 209, s. 142. Bu durumda idam tarihini 1550'ye çekmek daha uygun olacaktır. Ârifî onun Devlet Giray tarafından öldürüldüğü haberinin Sultan Süleyman'ın Edirne'ye yeni geldiği sırada ulaştığını yazar (*Şehnâme*, s. 145; 519b-521a). Sultan Süleyman daha önce de belirtildiği gibi Edirne'ye 28 Aralık'ta gelmişti.

984 Genel olarak bk. F. M. Emecen, "Sâhib Giray", *DİA*, XXXV, s. 519-520. Sâhib Giray'ın hayatı ve faaliyetleri yanında bulunan Remmal Hoca tarafından tafsilatlı olarak kaleme alınmıştır (*Tarih-i Sâhib Giray Han*). Bu dönem ile ilgili belgeler yayımlandı: A. Benningsen vd., *Le khanat de Crimée dans les archives du musée du palais de Topkapı*, Paris 1978, s. 121-128.

kadar ki Hanefilik devletin temel doktrini olarak adeta resmi bir nitelik kazanmaya bile başladı. Hazırlanan veya mevcut bulunan kanun derlemelerinde örfi uygulamalar şer'i zeminde izah edilmeye başlanmıştı. Özellikle Ebussuud Efendi devletin görünüşünü dini bir çerçeve içinde formüle etmeye çabalıyordu. Osmanlı devletinin öteden beri uygulanan örfi hukuk kaidelerini, şer'i zemin içinde yorumluyordu. Ulema arasında tartışmalar, vakıf oluşturma ve vakfın desteklenmesi için ayrılan nakit tahsisatların meşru olup olmadığı meselesinde yoğunlaşmış; Ebussuud Efendi orta yolu bulan açıklamalarla idarecileri rahatlatmıştı, fakat bu vaziyet tutucu çevreleri tatmin etmemişti[985].

Dini hassasiyetler, özellikle selefiyeci bir görüşü şiddetle savunan İmam Birgivi'nin (ö.981/1573) eserleri, Çivizade Mehmed Efendi'nin müessir-katı mezhebi görüşü aksettiren fetvaları, giderek Osmanlı entelektüel ve ulemasını alttan alta etkilemeye başlamıştı. Molla Kabız olayındaki gibi ilhatla suçlanan bazı kişiler padişahın bizzat devreye girişiyle idam edilmişti. Daha önce de belirtildiği gibi Kâşifî, İsmail Maşuki ve İkinci İran seferi dönüşünde suçlanan Şeyh Muhyiddin Karamanî gibi kimselerin idamları dikkat çekicidir. Bir ara durum neredeyse "cadı avına" dönüşmüştü. Ebussuud Efendi durumun farkına vararak daha itidalli davranmayı tercih etti. Hatta "ışık" taifesinden olduğu ve zekât, helal haram hakkında aykırı düşünceleri bulunduğu gerekçesiyle şikâyet edilerek teftişe uğrayan Şeyh Gazanfer Efendi olayında bu gibi müdellel olmayan suçlamalarla "katil" kararı verilmesini tenkit etti. Veziriazama yolladığı mektupta durumu uzun uzadıya açıkladı, onun Oğlan Şeyh makulesinden olduğuna dair hiçbir kanıtın olmadığını, acele karar vermenin şeriate yakışmayacağını; "şer' ile sâbit olmadan" verilen idam cezasının icrasının meşru olmayacağını açık şekilde belirtip serbest bırakılması gerektiğini ifade etti[986]. Bu gibi başka suçlamalar da muhtemelen giderek durulma eğilimi gösterecekti. Siyasi konjoktür her daim bu tarz hassasiyetleri körükleyebilirdi ama artık "makuliyetin" devreye girmesi ve durumun dengelenmesi gerekiyordu. Nahçıvan seferi arifesindeki "hava", bu gibi hadiselere müsait bir vasat sağlıyordu. Hatta az sonra Şehzade Mustafa'nın katli sonucu gelişmeler, daha da farklı bir şekle bürünmekte gecikmeyecekti.

Ebussuud Efendi'nin bu vadideki tutumu hakkında bk. C. Imber, *Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, trc. M. Bedir, İstanbul 2004; Ayrıca çeşitli meseleler için bk. M. A. Aydın, *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İstanbul 2020.

Ebussuud Efendi'nin Divân'a gönderdiği tahkikat mektubu: Atâî, *Hadaik*, I, s. 432-433.

Aslında bu sıralarda Amasya'daki büyük oğlu Mustafa lehine önemli gelişmeler olduğu, artık kendisinin oğlu lehine tahttan çekilmesi gerektiği yolundaki şayialar da ortaya çıkmıştı. Yaşı kırka yaklaşmış olan Mustafa, Hürrem Sultan'dan olma kardeşleri Şehzade Selim'in veya Bayezid'in öne çıkarılmasını kolay kolay kabullenecek gibi gözükmüyordu. Etrafındakilerin telkiniyle babasının bir süredir hasta olduğu ve devleti yönetebilecek durumda bulunmadığı, dolayısıyla daha önce dedesi Sultan Selim'in yaptığı üzere, babasının tahtı kendisine terketmesi gerektiği fikrindeydi. Bu durum Şehzade Mustafa'yı devre dışı bırakmak ve oğullarından birine taht yolunu açmak isteyen Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa ekibinin işine geliyordu. Bu şayialar hastalığının verdiği haleti ruhiye içinde Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa'yı artık tam manasıyla gözden çıkarmasına yol açacaktı. Çok sevilen Mustafa'nın katli olayının ortaya çıkaracağı tepkilerin dengelenmesi için büyük bir ihtimalle Safevîler üzerine üçüncü bir seferin yapılması planlanmıştı. Bu sefer ile padişah yaşına rağmen hâlâ güçlü bir şekilde tahtında bulunduğunu herkese göstermiş olacaktı.

Nahçıvan seferi sırasında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Trevisano 1554'te senatoda okuduğu raporunda padişah ve ailesi hakkında bazı dikkat çekici bilgiler verir. Ona göre Sultan Süleyman'ın hayattaki oğullarından en büyüğü olan Mustafa'nın annesi Çerkez asıllıdır. Hürrem Sultan ise padişahın resmi hanımıdır, gözü ondan başka hiç kimseyi görmemektedir. Ayrıca resmi nikâh kıydıktan sonra ondan başka bir hanımla da beraber olmamıştır[987]. Bu noktada ondan önceki Venedik elçisi Navagero, 1553'te okuduğu raporunda Hürrem ve Mahidevran arasındaki ilişkiye dair çok bilinen hadiseyi uzun uzadıya nakleder. Bunun tamamen dedikodu olduğu açıktır. Buna göre çok güzel bir kadın olan Mahidevran, Sultan Süleyman'ın kendisine sunulan Hürrem Sultan'a ilgisi karşısında kıskançlık krizine girerek onun yüzünü tırmalayıp saçlarını çekiştirmiş ve onu "satılık kadın benimle yarışabileceğini mi sanıyorsun" diye azarlamış. Birkaç gün sonra Sultan Süleyman Hürrem Sultan'ı davet edince, o da fırsatı kaçırmayıp yüzünü ve darmadağınık saçlarını göstererek sultanın huzuruna çıkamayacağını, hem zaten kendisinin satılık bir kadın gibi itham edildiğini söylemiş. Durumu öğrenen Sultan Süleyman sinirlenip Mahidevran'ı yanına çağırmış, anlatılanların doğru olup olmadığını sormuş. O da olayı doğrulayınca, bir daha kendisini görmek istemediğini

Venedik Elçi Raporları, s. 130.

söyleyen Sultan Süleyman, bütün ilgisini Hürrem Sultan üzerine yoğunlaştırmış[988]. Hadiseler tam da böyle olmasa bile Mahidevran ile Hürrem Sultan arasındaki rekabetin bir ölçüde söylentilerle nasıl bir şekil aldığını göstermesi bakımından dikkat çeker.

Öte yandan Trevisano, Sultan Süleyman'ın oğullarından söz ederek şu bilgileri verir: Selim iri bir vücuda sahip, içkiye ve kadına düşkün; Bayezid ise daha zayıf, edebiyat ile yakından ilgili bir şehzadedir. Fakat bunlar Mustafa gibi yeniçeri ve halkın teveccühünü kazanamamışlardır. Cihangir ise devlet işlerinde zayıf fakat hayli eğlencelidir, sağlık problemleri ve kambur oluşu kendisine ebeveynlerinin özel bir ilgi göstermesini sağlamıştır. Rüstem Paşa'nın hanımı olan kızını ise çok sever. Rüstem Paşa bu sayede yüksek mevkilere gelebilmiştir. Sultanın kendisi devlet işlerini asla aksatmaz, ancak belki de rahatsızlığı yüzünden önceleri Divân günlerinde divânhaneye gidip özel bir pencerenin ardından görülen davaları ve konuşulan devlet işlerini dinlerken, şimdi saray odasında kalarak veziriazamın kendisine ilgili hususları anlatmasını beklemeye başlamıştır. Bu işleri veziriazamı Rüstem Paşa yapmaktadır. Rüstem Paşa padişaha istediği şeyleri yaptırabilmektedir. Çünkü o aslında çok dikkatli davranır, bu ölçülü davranışıyla aynı zamanda kayınpederi olan Sultan Süleyman'ın takdirini kazanmıştır. Fakat Rüstem Paşa, padişaha İbrahim Paşa kadar yakın olmamıştır, hatta onun izni olmaksızın saraya girip çıkmamıştır. Sultan Süleyman bazen veziriazam ya da başkaları ile gizli görüşmeler yapmak istediğinde onunla birlikte at gezintisine çıkar, bu şekilde istediği kimselerle görüşür, lafın fazla uzatılmasını istemez, hemen meselenin kendisine anlatılmasını emreder. Bizzat bu gibi görüşmelerde ve ayakta yapılan toplantılarda çok önemli kararlar almıştır. Bunlar hemen hemen Rüstem Paşa'nın arzusu doğrultusunda yerine getirilir[989].

Elçi ayrıca sefer hareketinden önce Sultan Süleyman'ın huzuruna çıktığını, bu sırada onun her zaman yaptığı gibi bir kelime söylemek yerine Venedik Cumhuriyetine dostluğunu göstermek için birkaç cümle sarfettiğini, bunun ise hiç alışılmış bir şey olmadığı için herkesçe şaşkınlıkla karşılandığını yazar. Kendisiyle sık sık konuştuğunu belirttiği Rüstem Paşa da bunun elçi için büyük bir şeref olduğu kanaatindedir. Bütün bu anlatılanlar, elçinin duyumla-

[988] *Venedik Elçi Raporlar*, s. 39-40.
Venedik Elçi Raporları, s. 130-135.

rına dayansa da belli ölçüde saray ve sultanın çevresi hakkında bir fikir verir. Özellikle Rüstem Paşa-Mihrümah ve Hürrem Sultan üçlüsünün etkisinin çok açık şekilde artık herkesçe kabul olunduğunu da gösterir. Ayrıca elçi Nahçıvan seferine hareket eden Sultan Süleyman'ın ordu düzeni hakkında da bazı ilginç notlara yer vermiştir[990].

O sıralarda, Safevîler ile sınır boylarında bazı olaylar devam ediyordu, ama bunlar diplomatik açıdan halledilmeyecek kadar derin gözükmüyordu. Şah Tahmasb 1550 senesi başlarında Burhan-ı Ali Sultan'ın vefatı akabinde, Şirvan'ı tamamen ele geçirdiği gibi, yine bu senenin Mayısı'nda, Özbek hâkimi Abdüllatif Han ile şehzadesi Barak Han'ın Horosan'a akın ederek, Herat ve çevresini yağmalaması üzerine Özbekler üstüne yürümek için hazırlıklara başlamıştı. Ancak bu sırada Özbek hanlarının Buhara'ya dönmeleri ile rahatlamış, daha sonra da Şirvanlılara mensup Hasan Beyoğlu Derviş Mehmed üzerine yürümüştü. Gürcü Kaheti hâkimi Bagratlı Levend Han'ın katılmasiyle, Şeki ülkesine giren Tahmasb, Gelsengöresen kalesine sığınan Derviş Mehmed Han'ı muhasara altına almış, kaleyi de güç olmasına rağmen ele geçirmeye muvaffak olabilmişti. Kaleden kaçan Mehmed Bey ise yakalanarak öldürülmüş ve böylece Şeki ülkesi de tamamen şahın eline geçmiş, o da burayı Kaçarlu Toygun Bey'e vermişti. İşte Şah Tahmasb Şeki ülkesinde meşgulken, 1548'den beri Van beylerbeyliğinde bulunan İskender Paşa da boş durmamaktaydı. İskender Paşa daha Osmanlı ordusu İstanbul'a dönmeden önce kış vakti Hoy'u fethedip Dünbüllü Hacı Sultan'ı öldürmüş, Revan'a akınlar yaparak çarşısını yaktırmış ve şehrin Safevî valisini kaçırtmıştı. Şimdi de yani 1551 senesinde Van'dan Erzurum beylerbeyliğine nakledilen Paşa, Atabeklerin elinde kalan son yerleri ele geçirmek üzere harekete geçmişti. 1551 Mayısı'nın 13. Cuma günü, Ardanuç'u kuşatarak aldıktan sonra doğuya doğru yürüyerek Kür nehri boyunca Kinzo-Damol ile Ardahan arasındaki yerleri fethetmişti. Gürcü tarihlerinde onun Ardanuç'u alarak Arsıyan'a kadar bütün Parnak ülkesini ele geçirdiği, Artan yani bugünkü Ardahan-Göle-Hanak civarını baştanbaşa yaktığı kaydedilmektedir. Ardanuç'u fetheden İskender Paşa buradaki Akkoyunlular'dan kalan camiyi tamir ettirerek buna bir boyahane ile birçok dükkân vakfetmiş ve Ardanuç'u bir sancak merkezi yapmıştı[991].

[990] *Venedik Elçi Raporları*, s. 136-156.
İskender Paşa'nın faaliyetleri dönemin kroniklerinde tafsil edilir. Bunun için bk. F. Kırzıoğ-

İskender Paşa'nın Ardanuç'u kuşattığı haberi ve Gürcü meliki Gorgora oğlu II. Keyhüsrev'in de yardım isteğinde bulunması üzerine Tahmasb, Şeki'den ayrılarak İskender Paşa üstüne yürüdü. II. Keyhüsrev de ona tabi oldu. Tahmasb kendisine, Ahılkelek ve Tümük bölgelerini verdi. Böylece bu Gürcü atabeyinin elinde kalan son toprak parçalarına daha bazı bölgeler ilave etmek suretiyle Osmanlılar karşısında bir tampon bölge tesis etmiş oluyordu. Tahmasb daha sonra, Gürcü Kartli ülkesine girdi, kışın yaklaşması üzerine de Karabağ'a döndü. Bu esnada 1551 senesinde bir Portekiz elçisi İran şahının yanına gelerek hediyeler sunmuş ve büyük bir ihtimalle de Avrupa ahvali hakkında onu bilgilendirmişti. Yukarıda anlatıldığı üzere bu sırada Osmanlı-Habsburg münasebetleri yeniden bozulmuş, sınırda çarpışmalar vuku bulmuştu. Bu durum Şah Tahmasb için doğu sınırlarında daha rahat hareket etmek anlamına gelmekteydi.

Safevî kaynaklarında şahın Osmanlı topraklarına girmesi, bir mektup olayına dayandırılmaktadır: Bunlara göre, Tahmasb, Osmanlı payitahtına dostça bir mektup yazmış ve İskender Paşa'nın Hoy ve Revan'a yaptığı hücumlar ile Safevîlere karşı olan davranışlarından yakınarak onun bu hareketlerinin itidâl haddini aştığını bildirmişti. Osmanlı sultanının bu mektuba sert bir karşılık vererek Acem ülkesine geleceğini bildirmesi, güya Tahmasb'ın "gazab ateşini alevlendirmiş", bütün ordusunun toplanması emrini vermesine vesile olmuştu[992]. Askerlerini Akmangan yaylağında toplayan Tahmasb, Osmanlılardan önce harekete geçmeyi istemekte idi. Bu niyetle ordusunu dört kola ayırdı. Bunlardan Sâfili Mâsum Bey kumandasındaki kolu, Erciş ile Bargiri (Muradiye)'ye; Kaçarlu Şahverdi ve Rumlu Edhem Bey kolu, Pasin'e; Dulkadirlü İbrahim Bey kolu, Irak-ı Acem'e; Kaçarlu Bayram Bey ve Gürcü atabeki II. Keyhüsrev, Dav-ili, yani, Ardahan-Göle-Ardanuç-Livâne-Oltu ve Tortum gibi eski atabeylik yurduna akın için vazifelendirilmişlerdi. Böylece Tahmasb elinden çıkan bu toprakları yeniden Osmanlılardan geri almak amacındaydı, ancak bu işin zorluğunu da idrak ettiği için çevreyi yağmalamak ve tahrip etmek daha kolayına gelmekte idi.

Akmangan yaylağından kalkan Tahmasb 28 Ağustos 1552'de Eleşgird'e

lu, *Kafkas-Elleri*, s. 206-210.

[992] İskender Bey Münşi-i Türkmen, *Târih-i âlem-ârâ-yi Abbasî*, I, s. 86.

geldi. Bu arada Sâfili Masum Bey de Erciş civarını yağmalamış, ancak kaleyi ele geçirememiş, geri dönerek Eleşgird'deki şahın yanına varmış, durumu kendisine arzetmişti. Ayrıca bu birinci akıncı koluna mensup olup Ahlat ve Adilcevaz taraflarına gönderilenler de pek bir şey elde edemeyerek Eleşgird'e döndükleri gibi Pasin'e saldıran Kaçarlu ve Rumlu kolu Osmanlı sancakbeyi Murad'ın karşı koyması ile etrafı ateşe vererek yine şahın yanına gitmişti. Etrafında toplanan kuvvetlerle Eleşgird'den hareket eden Şah Tahmasb, Ahlat'a geldi ve 1553 Mart'ından Nisan'a kadar Van gölü çevresini yakıp-yıkmakla vakit geçirdi ve daha sonra da Erciş ve Van kalelerini kuşatma hazırlıklarıyla meşgul oldu. Ayrıca bu arada II. Keyhüsrev ve Şeki hâkimi Toygun Bey kuvvetlerinin İskender Paşa tarafından bozguna uğratıldığını haber alınca, oğlu İsmail Mirza'yı Safevî ileri gelenlerinden 13 kumandan, 1000 korçu (korucu) ve 600 Nahçıvan korçusu da dâhil olmak üzere büyük bir orduyla Erzurum üstüne gönderdi. II. Keyhüsrev kolunu mağlup eden İskender Paşa Erzurum kalesinde bulunmakta idi. Kışın yaklaşması sebebiyle Erzurum kalesinin fazla asker barındırabilecek kapasitede olmadığını bildiği için bir kısım askerine izin vermişti. Bu durumu haber aldıkları anlaşılan Safevîler, kale önüne bir öncü kuvvet göndererek asıl orduyu arkada gizlediler. İskender Paşa kurulan bu pusudan habersiz bu küçük öncü grubu karşılamak üzere kaleden çıkıp savaşa girişti. Bunlar geri geri çekilerek İskender Paşa'yı pusudaki asıl ordunun yakınına kadar çektiler. Birden bire pusudaki on binlerce Safevî askeri hep birden İskender Paşa'nın sayıca az kuvvetine saldırdı.

Sarışın olduğu için "Saru Yezîd" diye adlandırdığı İskender Paşa'yı ele geçirip yok etmek Şah Tahmasb tarafından iştiyakla arzulamaktaydı. İskender Paşa'nın hareketliliği ve sınır hattındaki baskıları yanısıra Safevîler'in birçok kalesini kontrol altına alması, sert akınlarla Safevî ülkesine dehşet salması, Tahmasb'ın onu en kavi düşman olarak görmesine yol açmıştı. Hatta Şah Tahmasb'ın onun hakkında: "Ah gazîler, Saru Yezîd elime girse, yüzbin parça edüp erlik tohumu için erenlere yedürsem" dediği söylenir[993]. İskender Paşa pusudaki Safevîlerin ani hücumuna uğramasına rağmen metanetini koruyarak onlarla müthiş ve kanlı bir mücadeleye girmekten çekinmedi. Kuvvetlerinin azlığı sebebiyle çarpışa çarpışa geri çekildi, yaralı olduğu halde Erzurum kalesine dönmeyi başardı. Bu çarpışmalarda İskender Paşa kuvvetleri, Safevîlere

[993] Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 214, not: 267.

ağır kayıplar verdirdiği gibi kendileri de epeyi zayiata uğramış bulunuyordu. Hatta Trabzon sancakbeyi Mustafa Bey, Malatya sancakbeyi Hayreddin, Bozok sancakbeyi Mahmud Beyler şehit, Biga sancakbeyi Mahmud Bey de esir düşmüştü. Sultan Süleyman bu mücadeleyi haber alınca, İskender Paşa'ya, bu kahramanlığı sebebiyle hediyeler yollamış, ayrıca "İskender! Berhudar ol. Nice gazalarda bulundun. Sen Şah oğlunun küfüvvü değil idin, onun askeri seninle olan askerden kat kat fazlaydı. Sana lazım olan gayret göstermekti onu da yaptın, zafer ve mağlubiyet Hakk'ın tecellisidir, sen o ümitle gittin" diye bir de mektup göndermiş, ayrıca vezirlerine de ona teselli yollu mektuplar irsal etmelerini ve gönlünü almalarını tenbih etmişti[994].

Bu arada Şah Tahmasb Ahlat'ı kuşatmakla uğraşıyordu. Kale müdâfilerinin direnmesi üzerine hileye başvuran Tahmasb, kaledekilere padişahın uzakta, paşaların da küffâr ile cenkte olduğunu, bunlardan kendilerine hiçbir yardım gelemeyeceğini, bu sebeple kaleyi teslim ederlerse, selamet bulacaklarını söyleyerek, aralarına ikilik sokmuş; kale muhafızları bu sözlere kanarak teslim olmuşlardı. Ancak Safevîler, kaleye girer-girmez, çoluk-çocuk ayırt etmeksizin halkı kılıçtan geçirdiler[995]. Tahmasb bu şekilde Ahlat'ı aldıktan sonra, Erciş'i kuşatan diğer kuvvetlerinin yanına gitti. Ayrıca, Yularkısdı Sinan Paşaoğlu Mustafa Bey'in muhafazasındaki Adilcevaz'ı kuşatan Safevî koluna da bir miktar askeri yardım için gönderdi. Erciş kalesi ise kalede bulunan İbrahim Bey'in savunması ile üç ay boyunca şiddetli topçu ateşine maruz kalmasına rağmen Safevîler tarafından bir türlü ele geçirilememişti. O sırada şah Erciş'de iken İsmail Mirza kuvvetleri de Erzurum'dan dönerek ona mülâki oldular. Erciş kalesi yine muhafızlar arasına nifak sokulması ve bu yüzden İbrahim Bey'in rakipleri tarafından öldürülmesi sonucu kuşatmanın dördüncü ayında Safevîlere teslim oldu. Sancakbeyi Bediüzzaman öldürüldü, kale de temellerine varıncaya kadar yıktırıldı. Tahmasb, Erciş'ten sonra Bargiri'ye yürüdü. Kale muhafızı Zâkiroğlu Mehmed Bey bir müddet dayandıysa da sonunda o da kaleyi teslime mecbur oldu. Tahmasb buraları aldıktan sonra 1553 baharında Nahçıvan'a döndü[996]. Safevîlerin bu 8 ay kadar süren Doğu Anadolu'daki

Celalzâde, *Tabakat*, s. 591-593; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 641-642; Peçuylu, I, s. 298-299; Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 214-215.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 590.

[996] *Âlem-ârâ-yı Abbâsî*, s. 88; Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 213-216.

tahrip, yağma ve katil hareketleri Osmanlı payitahtında tepkiye yol açtı. Hele İskender Paşa kuvvetlerinin Erzurum önlerindeki vaziyetleri duyulunca da artık Safevîlere karşı yeni bir savaşın açılmasının önünde bir engel kalmamış oldu.

Sultan Süleyman'ın Nahçıvan'a Yürüyüşü ve Şehzade Mustafa'nın Katli (1553)

Sultan Süleyman, Safevîlerin Doğu Anadolu'daki faaliyetlerine karşı Rumeli askerini Sokollu Mehmed Paşa emrinde Anadolu'ya sevketti. Anadolu'daki beylerbeyi ve sancakbeylerine emirler gönderilerek seferber olmaları bildirildi. İkinci vezir Ahmed Paşa'ya da Budin'de Avrupa taraflarının muhafazası emri verilmişti. Bu sırada, Anadolu'ya gönderilen askerin başına "hall u akd sâhibi bir serdâr-ı nâmdâr lâzımdır" diye bazı dedikodular cereyan ettiği için padişah Sadrazam Rüstem Paşa'ya yeniçeri ve bölük halkıyla Anadolu'ya gitmesi emrini verdi. Rüstem Paşa Üsküdar'a geçerek Konya istikametine hareket etti. Sultan Süleyman bu sırada 58 yaşında bulunmaktaydı ve yaptığı seferlerden çok hastalıkları onu yormuştu, ama devletin selametini ve tahtın tehlike altında olduğunu düşünerek hâlâ güçlü olduğunu ispatlamak istercesine yeni ve meşakkatli bir sefere çıkmayı gerekli gördü.

Önden gönderdiği Rüstem Paşa, bir müddet Ankara'da kaldıktan sonra, Konya-Aksaray'a geldi (Ekim 1552). Bu esnada, kış bastırmış, kardan yollar kapanmıştı. Yeniçeriler bu durum karşısında İstanbul'a dönmek istediler, Rüstem Paşa ise Sultan Süleyman'ın izni olmaksızın böyle bir emir veremeyeceğini onlara söyledi, hatta isterlerse orada kışlamalarını, kendisinin Halep'e gideceğini, kış geçene kadar onları orada bekleyeceğini dahi bildirdi. Rüstem Paşa bütün bu durumu askerin Şehzade Mustafa'yı beklediğine yordu ve bu şekilde mektuplar yolladı, sonra kendisi 18 Kasım'da Konya'ya dönüp İstanbul'dan gelen emirler uyarınca payitahta hareket etti. 27 Zilhicce 960'da (4 Aralık 1552) payitahta geldi[997]. Daha önceki mektubu sipâhiler ağası Şemsi Ağa-ki İsfendiyaroğlu Şemsi Ahmed Paşa'dır- ile gönderen Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa hakkında sürekli olarak Sultan Süleyman'a olumsuz mesajlar iletiyordu. Sultan Süleyman, Şemsi Ağa'nın getirdiği bir telhisindeki,

BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 2-50. Bu kısım Rüstem Paşa'nın riyasetindeki Divân'da gerçekleştirilen işlerle ilgili kayıtları ihtiva eder.

Şehzade Mustafa'ya yapılan telkinlere dair: *Vâlid-i mâcidin kocaldı, hareket-i sefere takat getirmekten kaldı. Anın için Rüstem Paşa'yı serdar edip Anadolu'ya saldı. Müşarünileyh paşa ise sana bed-hahtır. Bu fırsatta leşkere gelip başını kesersen husûl-i merama güvahtır seferden ve hareketden kaldı* şeklindeki haberleri okuyunca, inanmak istememiş ve güya: *Hâşâ, Mustafa Han'ım bu makule küstâhlığı irtikab ede ve benim zamân-ı hayâtımda sevdâ-yı mülke pâyını lihâfından taşra uzata. Nihâyet ba'zı müfsidînin peydâlarıdır. Kendilere mâil olduğu şehzadeye verâset-i mülk münhasır olsun deyü iftiralarıdır. Zinhâr bu makule mesâvîlere vücûd verilmesin, bu def'a tezekkür olunduğu gibi kerreten ba'de-uhrâ zikr olunmasın* diye tenbihatta bulunmuştu[998]. Bu hadisenin gerçekten böyle tezahür edip etmediğini tespit etmek ve padişahın da böyle ifadeler kullanıp kullanmadığını doğrulamak hayli güçtür. Dönemin Osmanlı tarihçileri, Şehzade Mustafa'nın katli olayını meşrulaştırmak için bunu bir senaryo şeklinde ortaya atmış olabilirler. Hatta bunlara göre, Rüstem Paşa aynı zamanda gönderdiği söz konusu arzında, askerin padişahı bizzat başlarında görmek istediğini de bildirmekteydi. Bunun üzerine Sultan Süleyman Rüstem Paşa'yı: "Bile olan asâkir-i zafermeâsire ve yeniçeriye destur verip kendiler dahi Âsitane-i sa'adete teveccüh eyleyeler" şeklindeki emriyle İstanbul'a çağırtmış ve ona sefere bizzat kendinin çıkacağını haber vermişti[999]. Şehnameci Lokman da Şehzade Mustafa'nın Şark seferi için bir veziriazamın serdar olmasını hazmedemediğini, bu anlamda birçok dedikodu çıktığını beyan ederek saltanat davası gütmesinin sebebini açıklamaya çalışır[1000].

Bu anlatılanlar, sefere çıkma niyeti olmayan Sultan Süleyman'ın sırf oğlunun bu gibi davranışlarından dolayı tahtını tehlikede görerek harekete geçmeye karar verdiği gibi bir kanaati çağrıştırır. Seferin sebebinin de aslında Şehzade Mustafa olduğunu düşündürür. Nitekim Venedik elçisi yukarıda sözü edilen

998 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 643'teki ifadeleri Peçuylu, *Tarih*, I, s. 300'de değiştirerek ve ekleme yaparak şöyle vermiştir: *Bi'z-zarûrî Vezir-i a'zamı serdar edüp sefere saldı. İhtiyârı ile sizi yerine istihlaf etmek maksûdları idüğünde hilâf yokdur, mâni' Rüstem Paşa'dır, varup başın kesseniz ve asker önüne düşseniz, cümle asker hod sizi ister ve diler, koca pâdişah dahi Dimatoka saraylarında bakıyye-i ömrün ta'ât ve ibâdete sarf eylesün, sizden emn hâsıl edicek, safa eder.* Görüldüğü gibi Âlî de olmayan babasına hitap eden ifadeleri ilave etmiştir. Literatürde de genellikle bu yaygınlık kazanmıştır.

Celalzâde, *Tabakat*, s. 595.

1000 *Hünernâme*, II, s. 167a.

raporunun bir yerinde "Savaşın asıl sebebinin şüphe uyandırmadan Şehzade Mustafa'nın ölümünü gerçekleştirmek olduğu anlaşıldı" demektedir[1001]. Âlî de "azîmet-i hümâyûnlarında şehzadenin ref'i musammem olmağla" şahın sulh teklifinin bile kabul görmediğini belirtir[1002]. Daha önce de belirttiğimiz gibi her şey aslında inceden inceye planlanmış bir oyunun son perdesiydi, Sultan Süleyman bu hastalıklı döneminde işin mahiyetini belki de tam olarak kavrayamamıştı.

Osmanlıların yeni bir sefere çıkacaklarını haber alan Tahmasb bu kere de diplomatik yola başvurdu. Erzurum yakınlarındaki mücadelede esir almış olduğu Biga sancakbeyi Mahmud Bey'i serbest bırakarak, barış dileğini ve elçi göndermek isteğini havi bir mektubu ile İstanbul'a gönderdi. Tahmasb'ın mektubundaki elçi gönderme isteği kabul olundu ve Mahmud Bey'in yanındaki adamlarından biri ile kendisine haber iletildi. Bunun üzerine şah, Şemseddin Dilcanî adlı bir elçiyi, özür mektubu ile İstanbul'a yolladı. Ancak bu elçi, İstanbul'da sefer hazırlıkları bitip ordu yola çıkacağı bir sırada geldiği için bir netice hâsıl olmadı[1003]. Padişah elçiyi yanında alıkoyup Halep'e gelindikte, kendisine bir cevap verebileceğini söyledi[1004]. Ancak 18 Ramazan 960'ta (28 Ağustos 1553) İstanbul'dan ayrıldığında en öncelikli hedefi, hiç şüphesiz oğlu Şehzade Mustafa'ydı.

Aslında Sultan Süleyman Aralık başında Rüstem Paşa'nın payitahta dönüşü üzerine hemen hareket etmemiş, sefer için uygun mevsimi beklemişti. Nitekim 3 Şubat 1553'te av için Çatalca'ya hareket ederek Halkalı sarayına gelmişti. Ancak fazla oyalanmayıp 16 Şubat'ta İstanbul'a döndü[1005] ve muhtemelen yeni çıkacağı sefer için hazırlıkları başlattı. 7 Haziran'daki Divân'da belki de bu hususta stratejiler konuşulmuştu. Yukarıda da belirtildiği gibi 28 Ağustos'ta sefer için Üsküdar yakasına geçmişti[1006].

1001 *Venedik Elçi Raporları*, s. 168.

1002 *Künhü'l-ahbâr*, s. 644.

1003 Celalzâde, *Tabakat*, s. 595-596.

1004 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 644.

1005 BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 81, 83.

1006 BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 226: "Bugün padişah hazretleri sefer-i hümâyûn niyetine deryadan ubûr edip kasaba-i Üsküdar civarına nüzul-i iclâl eylediler"

Şehzade Mustafa'nın Katli: Mutantan törenlerle, şenliklerle ve tüfek atışlarıyla uğurlanan Sultan Süleyman İstanbul'dan ayrılırken yanına Şehzade Cihangir'i de almıştı. Yenişehir geçildikten sonra Deliklitaş mevkiinde, Şehzade Bayezid huzura kabul edildi. Babasına hediyeler sundu, bunun karşılığı da çeşitli armağanlarla ödüllendirildi (20 Ramazan 960/30 Ağustos 1553)[1007]. Padişah onu Rumeli muhafazasına tayin ederek Edirne'ye gönderdi. Kütahya'ya ulaşıldığında da Lehistan elçisi Yazlowieski, padişahın otağına geldi. Sultan Süleyman ona efendisi kral hakkındaki iyi hislerini bildirdi ve Lehlilerin, Türk akıncılarının Lehistan'a yaptıkları akınları durdurmak ve eski ahitnâmeleri yenilemek gibi arzularını müsait karşıladı ve geri dönüş izni verdi.

Resim 53: Nahçıvan Seferi sırasında Şehzade Bayezid babasının huzurunda

Ordu 22 Eylül'de Bolvadin'e vardığında Saruhan sancakbeyi Şehzade Selim, babasının elini öpmeye geldi ve seferde beraber bulunmak müsadesini aldı[1008]. Bu arada padişah "âsi bir taht iddiacısı" olarak kendisine tanıtılan büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı yanına çağırmıştı. Yol esnasında sürekli şekilde Mustafa hakkında olumsuz söylentilerle adeta "dolduruluyordu" 28 Eylül'de Konya'ya ulaşmıştı[1009]. Şehzade Mustafa ise 4 Ekim'de Konya Ereğli'sine yakın Adalı Gölü mevkiine varmış olan babasına yetişebildi[1010]. Kendisini bekleyen akıbetten habersiz gibiydi, otağını babasının yakınına kurdurdu. Ertesi gün vezirler ve devlet erkânı âdet üzere gelerek el öptüler, hilatler aldılar. Ardından Şehzade Mustafa atına binerek

[1007] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 1-2.

[1008] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 6-7. Burada sunduğu hediyeler (pişkeş) ve buna karşılık babasından aldığı inam kayıtları (teşrif) işlenmiştir.

[1009] BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 244.

[1010] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 11-12. Burada Şehzadeye verilecek olan in'amlar ve hediyelerin üstü çizilmiştir. Yanında bulunan nakit paraları ve sunacağı hediyeleri hazineye intikal etmiştir.

babasının otağına geldi ve divânhâne çadırı önünde atından indi. Vezirler önce onu selamladılar ve padişah çadırına kadar refakat ettiler. Yeniçeriler de iki tarafa dizilmiş şekilde yüksek sesle şehzadeyi selamlamaya başladılar. Bazı minyatürlerde babasının huzuruna çıkmak için gelen Şehzade Mustafa'nın sakal uzatmış olduğu dikkati çeker. Aslında sakal uzatmak demek şehzadeler için özel olarak tahta çıktıktan sonraki bir merasimi gerektiren durumdu. Bu haliyle herkesi şaşırtmış, hakkındaki şüpheleri de iyice artırmıştı.

Öte yandan onun hakkında birçok dedikodu ortalıkta dolaşıyordu. Venedik'e bir adam gönderdiği ve bazı diplomatik teşebbüslerde bulunduğu da duyulmuştu. Bir Venedik raporunda gelen elçiyle ilgili bilgi verilirken Sultan Süleyman'ın bunu öğreneceğinden çok endişe edildiği yolunda ifadeye yer verilir. Hatta Venediklilerin bu yolda Mustafa'ya gönderdikleri mektupların da ele geçirildiği bildirilir. Buna göre Mustafa'nın elçisi Venedik'e gönderilme sebebini, babasının kendisine kötü davranışını gördükten sonra hayatının tehlikede olduğunu anlaması, Venedik ile arada olan barışın devamını arzu etmesi ve bunun da garantisini almak istemesi olarak açıklamıştı. Haber Venedik'te büyük bir endişeye yol açtı. Mustafa'nın yolladığı haberin sultan tarafından öğrenilmiş olmasından dolayı zor durumda kalacaklarını düşünmüşlerdi.

Bu durum Senato'da uzun uzadıya görüşülmüş, hem elçinin anlattıkları hem de Şehzade Mustafa'nın mektuplarından sultanın haberi olsa bile onun bundan rahatsızlık duymayabileceği konuşulmuştu. Nitekim Venedik'e gönderilen bu adam yakalandı ve Senatonun Şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektuplar ele geçirildi, İstanbul kaymakamına yollandı. O da bunları bizzat Sultan Süleyman'a iletti. Raporun anonim yazarı bu bilgiyi verdikten sonra, bazı görüşmeler için Divân'a gittiğinde, bu mektupların önce Rüstem Paşa'ya verildiğine, onun da bir telhis yazarak hepsini Sultan Süleyman'a ilettiğine bizzat şahit olduğunu ekler. Mektupları Divân tercümanı İbrahim'e okutan Sultan Süleyman, Venedik'e herhangi bir kızgınlık göstermemiş, aksine yazılanlardan memnun olmuştu [1011]. Öyle anlaşılıyor ki Şehzade Mustafa'nın Venedik ile haberleşme çabaları, Sultan Süleyman'ın oğlundan duyduğu şüpheleri tam an-

[1011] *Venedik Elçi Raporları*, s. 103-104. Bu tip bilgiler yanında Mustafa'nın kendisinden sonra idam edilen adamlarından birinin Venedikli Michiel ailesinden olması dikkat çeker. Onun sancağını taşıyan bu adam genç yaşta kadırgasında ele geçirilmiş (1538) ve Mustafa'nın en yakın hizmetlileri arasına girmişti: s. 84.

lamıyla takviye etmişti. Venedik'e kızmaması ise muhtemelen senatonun verdiği cevapların Mustafa'yı desteklememiş olmasıyla alakalıdır. Usta Venedik diplomasisi, şüphesiz gücün kimde olduğunun farkındaydı.

Şehzade Mustafa kendisinden son derece emin şekilde, muhtemelen hiçbir şeyden habersiz otağa girince, karşısında babasının yerine "dilsiz" denilen cellatları buldu. Bu cellatları görünce şaşırıp babasına seslenen Mustafa'nın üzerine bunlardan bir kaçı hep birden atıldı ve bir boğuşma başladı. Saray ağalarından ve o sıralarda padişahın en yakın hizmelilerden Silahdar Zal Ağa (Mahmud Ağa, sonra Paşa), Şehzadenin kollarından tutarak çabucak boğulmasını sağladı. Ona yine padişahın bir başka yakın hizmetlisi çukadar Mehmed Ağa da yardımcı olmuştu. Nitekim bu ikisi 24 Zilhicce 962 (9 Kasım 1555) tayinlerinde, yani olayın biraz soğumasının akabinde İstanbul'a dönüldüğünde daha yüksek görevlere tayin olunacak, Zal Ağa kapıcıbaşılığa, Mehmed Ağa ise mirahurluğa getirilecekti[1012].

Biçâre şehzadenin böylece hayatına son verilmiş oluyordu. İdamın akabinden, şehzadenin adamlarından olup çadırın dışında bulunan mirahuru ve bir ağasının da başı kesildi, şehzadenin çadırına gidilerek malları tespit olundu. Naaşı da kaldırılarak önce Ereğli'ye götürüldü ve cenaze namazı burada kılındı. Sonra Bursa'ya nakledilen naaşı Muradiye Camii haziresine defnedilecekti[1013]. Şehzade Mustafa'nın katli sırasında Sultan Süleyman'ın hemen çadır perdesi arkasında bulunduğu veya olay gerçekleşirken orada olduğu, hatta oğluyla konuşup onunla münakaşa ettiği gibi birtakım hikâyeler, özellikle Venedik elçi raporları vasıtasıyla yaygınlaşmış gözükmektedir. Yukarıda da bahsi geçen 1553 tarihli bir anonim raporun yazarı hadiseyi çok canlı olarak ayrıntılı şekilde anlatır:

> Padişahın çadırında dördüncü odaya girdiğinde babasını elinde ok ve yay ile oturur halde buldu. Mustafa babasının önünde saygıyla eğildi. Babası ise kendisine köpek herif sen hala ne cür'etle beni selamlıyorsun diye bağırdı. Sonra başını arkaya çevirdi. Bu Mustafa'yı öldürmekle görevlendirdiği adamları için bir işaretti. Kapıcılar kethudası hemen elle-

[1012] BA, A.RSK, nr. d. 1457/A, s. 61: İlgili kayıtta bu ikisinin padişaha yakınlığını şu ifadelerden anlıyoruz: "huzûr-ı şerîf-i mevfûrü'l-hubûrlarında silahdarlık hizmetinde"

[1013] Şehzade Mustafa olayı hakkında ilk ciddi bilgiler Ş. Turan'ın kitabında bulunur: *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961, s. 15-37.

rini Mustafa'nın boynuna doladı ve sakın hareket etme, sultanın emirlerini uyguluyorum dedi. Odadaki üç dilsiz de onun üzerine atıldı ve boğmak için boynuna yay ipi doladı, fakat bu ip birden koptu ve Mustafa oradakilerin elinden kurtulmayı başardı. Bazılarını yere savurdu ve kaçmaya çalıştı. Fakat üzerindeki giysinin eteklerine takıldı ve düştü. O anda kapıcılar kethudası onu ayağından yakaladı. Diğerleri de ellerine başka bir yay ipi alarak yine onun boynuna doladı. Mustafa ip ile boynu arasına elini sokmayı başardığı için ne kadar sıksalar da bu şekilde onu boğamadılar. Sultan Süleyman o zaman başındaki sarığı çıkarın yoksa öldüremeyeceksiniz dedi. Çünkü Türkler sarığın altına üzerinde yazılar olan bir takke takarlar, inançlarına göre bu yazılar onları korur. Kapıcılar kethudası bu başlığı alıp padişaha uzattı. O da alıp bir kenara koydu. Üçüncü yay ipi bir kez daha Mustafa'nın boynuna dolandı. Mustafa çenesini göğsüne indirerek kendisini korumaya çalıştı. Ancak oradakiler zorla başını kaldırtıp birçok kişi için umut olan ve Osmanlı hanedanının en cesur şehzadesini öldürmeyi başardı[1014].

Resim 54: Şehzade Mustafa ve iki adamının naaşları çadır önünde

Bu yazılanların ordu içindeki duyuma dayandığı ve muhtemelen yer yer abartılarla dolu olduğu söylenebilir. Gerçekte onun nasıl katledildiği konusunda bu bilgileri doğrudan teyit edebilecek bir başka kaynak yoktur. Rüstem Paşa ile çok yakın ilişki kuran Venedik elçisi Trevisano da bizzat Rüstem Paşa'nın olay hakkında anlattıklarına temas eder. Rüstem Paşa ona Mustafa'nın öldürülüşü sırasında odada bulunduğunu söyleyerek tahta çıkmak için hayli şüpheli

[1014] Anonim Rapor için bk. *Venedik Elçi Raporları*, s. 82-83.

işlerin içine girmiş olduğunu bizzat tespit ettiğini, bunları sultana ancak emin olduktan sonra anlattığını ifade etmiştir. Trevisano ayrıca bu idam dolayısıyla Hristiyan olsun Türk olsun herkesin derin bir üzüntüye kapıldığını, haberin yayılmasından sonra herkesin büyük bir isyan çıkacağından korktuğunu, Rüstem Paşa'ya duyulan nefretin hayli arttığını da yazmıştır. Elçi ayrıca raporunda Mustafa'nın annesi ve dostlarınca uyarıldığını, fakat babasından böyle bir hareket beklemediği için inanmak istemediğini, fakat bile bile babasının yanına gittiğini belirtir. İlginç bir şekilde de herkesin yaşlılığı sebebiyle Sultan Süleyman'ın vefatı durumunda oğulları arasında büyük olayların yaşanacağı beklentisi içinde olduğunu söyler. Mustafa yeniçeriler tarafından çok sevildiği için tahta çıkması mukadder olacaktır. Zira kimse ondan başkasının Sultan Süleyman'dan sonra padişah olacağını düşünememektedir. Bununla beraber Selim ve Bayezid'in de ellerinde güçlü kozları vardır. Selim annesi ve Rüstem Paşa sayesinde İstanbul'a kolayca hâkim olabilecek durumdadır. Bayezid'inde bazı teşebbüsleri beklenebilir. Fakat Selim'in tahta çıkması için her şeyin yapılacağı kesin gibidir. Şimdi Mustafa'nın katlinden sonra bu durum daha da açık bir hal almıştır. Sultan Süleyman bu sebeple oğlunun yanında bulunup savaşa katılmasını ve gösterdiği başarılarla yeniçeri ve askerin gönlünü kazanmasını ummaktadır. Yeniçeriler ve halk, Selim'i sevmemekte, bugüne kadar hiç bir kahramanlık göstermememiş ve iyi iş yapmamış olduğundan onu küçümseyerek "naif Sultan" diye anmaktadır[1015]. Şehzade Mustafa ile beraber miralemi ile mirahurbaşısı olan Şah Bey ile Rıdvan Bey de çadırın önünde katledilmişlerdi[1016].

Gerçekten de Şehzade Mustafa'nın katli, umumi efkâr ve askerlerin teessürüne sebep olmuştu. Oğlunun idamına şahit olan Sultan Süleyman'nın bundan dolayı çok üzüldüğü açıktır. Osmanlı saltanat geleneği, bir kere daha hanedanın kendi içinde bir hesaplaşmaya yol açmış görünüyordu. Osmanlı devlet anlayışı, temelde devletin ebediliğini ve mülkün bölünmezliğini esas almıştı, hanedanı da bunun ayrılmaz bir parçası gibi görüyordu. Sultan Süleyman vaktiyle babasının kardeşleriyle olan mücadelesine yakın şekilde şahit olmuştu. Hiç bir zaman dedesi II. Bayezid'in durumuna düşmek istemiyordu. Tahtta sultan olarak çıkan nihayetinde ancak ölümü halinde tahtını bırakabilirdi. Yaşlandığı doğruydu, hastalıklarla da boğuşuyordu ama kimse için tahtını ter-

[1015] *Venedik Elçi Raporları*, s. 170-174.

[1016] Lokman, *Hünername*, II, 168a.

ketmek gibi bir niyeti yoktu. Ayrıca biri lehine tahttan çekildiğinde de olacakları ve devletin ne gibi büyük bir gaile ile karşılaşacağını, bunun parçalanmaya kadar gidebileceğini gayet iyi biliyordu. Bu iyice yaşlandığı dönemde, devletine yeni bir kargaşa yaşatmak asla istemiyordu. Nihayet devlet yolunda bir kurban vermişti. Ancak halkın ve özellikle askerin hissiyatını yatıştırmak da gerekiyordu. Ortaya çıkan tepkiler sebebiyle öncelikle Veziriazam Rüstem Paşa'yı azletti ve yerine ikinci vezir Kara Ahmed Paşa'yı geçirdi. Üçüncü vezir Haydar Paşa'yı da görevden aldı, onları çadırlarına yolladı. Amacı devletin selameti yolunda kendisine çok yakın destek veren damadı Rüstem'i korumaktı. Bunu bütün şimşekleri kendisine çekmek suretiyle yapmıştı. Ama yeni bir İran seferi ile bu tepkileri dindirebileceği ümidini taşıyordu. Aslında Rüstem Paşa eli sıkı olması yüzünden asker ve idareciler tarafından zaten pek sevilen bir kişi değildi. Elçi Trevisano da onun padişah tarafından daha ağır bir cezayla cezalandırılmasını beklemediğini ifade etmiştir. Çünkü Rüstem Paşa padişahı çok iyi tanımaktadır, bu bakımdan dikkatlidir, düşmanlarına bu fırsatı verecek kadar tedbirsiz biri hiç değildir. Elçi onun bir daha veziriazam olup olamayacağını bilmediği halde, gücünün büyüklüğü sebebiyle onunla irtibatını hiç kesmeyerek, kendi devleti için hayli önemli bir diplomatik başarı elde edecektir.

Bununla beraber Rüstem Paşa'nın Şehzade Mustafa'nın katlinde parmağı olduğu yaygın bir görüş halinde daha zamanında ortalıkta dolaşmaktaydı. İlginç bir kayıt Sultan Süleyman'a hitaben Remmal Haydar tarafından yazıldığı anlaşılan bir arizada yer alır. Haydar, Sultan Süleyman için çeşitli şekillerde fallar açarak onun sorduğu hususlara dair geleceğe yönelik cevaplar vermekteydi. Şehzade Mustafa'nın katlinden hemen sonra gönderdiği arzında Rüstem Paşa'nın Şehzade Mustafa hakkında birtakım tertibler düzenlediğini anlatır, bir ölçüde Sultan Süleyman'ı zamanında niçin uyarmadığı konusunda kendisini de temize çıkarmaya çalışır. Remmal Haydar, vaktiyle Sultan Süleyman'ın şehzadeler hakkında fal açmasını istediğinde, Şehzade Mustafa hakkında zihninde tabii ki tahta geçmek olduğu, hıyanetinin zahir olabileceği, ama şimdi bunu asla izhar etmeyeceği, annesinin de devrede olduğu ve oğluna Sultan Süleyman lehine daima nasihatte bulunduğu, ama o sıralarda daha genç yaşta bulunduğu için kendisinden o an bir şey beklenemeyeceği bilgisini verdiğini söylemişti. Şimdi Mustafa'nın tahta göz dikmesi sebebiyle katledilmesi karşısında bu söylediklerinden dolayı töhmet altında tutulamayacağını, zaten her şehzade gibi içinde bu gibi beklenti olduğunu ifade ettiğini; ama vakti-

ni belirtmediğini, yakın zamanlarda kendisine düşmanlık yapmayacağını da eklediğini yazarak kendini savunmuştu. Üstelik şehzadenin katlinde Rüstem Paşa'nın hilelerinin rolü olup gizlice şehzadenin haberi yokken onun ağzından Şah Tahmasb'a muhabbet ve dostluk sunan mektup yazdığını da anlatmıştı.

Remmal Haydar, mektubu Tahmasb'a götürenlerin: "Bunu sana Sultan Mustafa göndermiştir" dediklerini, Tahmasb'ın da (daha önceki Elkas örneği) ümitlere kapılıp mukabil bir cevap mektubu yolladığını, mektubun Rüstem Paşa'ya verildiğini belirtmişti. Bu bilgiyi Halep'te iken öğrendiğini de eklemişti. Remmal Haydar, Mustafa için: "Sultan Mustafa eğerçi bazı hususlarda günahı varimiş, lâkin bir zaman fırsat gözetir imiş ki- ol gün olmaya ki-. Şehinşah-ı âlem be-gayet mecrûh ve zaif ve nahif ve hasta ve asker-keşliğe takat ve yarar olmadıkda, sâirlere bir hareket ede bâtınında dâima geçirir imiş" dedikten sonra onun asıl düşmanının Rüstem Paşa ve etrafındakiler olduğunu, onlara çok kin beslediğini, kendi şayet onları ortadan kaldıramaz ise gelip babasıyla buluştuğunda onlardan şikâyetler edip haklarından gelmesini isteyeceğini de belirtmişti[1017].

Bu karışık arizadan anlaşılan husus Şehzade Mustafa'nın asıl derdinin muhtemelen kendi aleyhine çalışan ve onu değil diğer kardeşlerinden birine taht yolunu açmak isteyen Rüstem Paşa olduğudur. Muhtemelen babasının yanına pek de çekinmeyerek gelmesinin altında yatan sebep kendini temize çıkarma ve bütün bunlarda Rüstem Paşa'nın dahli olduğunu bildirmekti. Ama babası onu çadıra girdiğinde konuşturmayacaktı. Bu arzın sahibi olan Remmal Haydar ise Acem'den gelip Sultan Süleyman'a kapılanan, birtakım kehanetler ve açtığı fallarla geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunan, Sultan Süleyman'ın kıyametin kopacağı hicri 1000 yılına kadar yaşayacağını söyleyen, onun için bir kehanet (Remil) kitabı hazırlayan ve sultanın yakın çevresinde yer alan Kara Haydar'dı ve sarayda çok etkili olmuş biriydi[1018]. Hatta Haydar Sultan

[1017] Bu önemli ve ayrıntılı ariza, T. Gökbilgin tarafından kime ait olduğu tespit edilemeksizin yayımlanmış ve kısaca yorumlanmıştır: "Rüstem Paşa ve Hakkında İthamlar", *Tarih Dergisi*, VIII/11-12 (İstanbul 1956), s. 38-43.

[1018] C. Fleischer, "Saraydaki Kâhin: Haydar-ı Remmal Kimdi?", *Filiz Çağman'a Armağan*, ed. M. A. Erdoğdu vd., İstanbul 2018, s. 285-289. Bu zatın daha önce de zikrettiğimiz gibi Sahib Giray'ın tarihini yazan Remmal Hoca ile aynı şahıs olmadığı belirtilmelidir. Remmal Hoca diye tanınan ve velut bir yazar, şair, tabip olan Nidai (ö. 1567?), 1532'de Sahib Giray'a kapılanmıştı ve 1550'de idam edildiğinde de Sahib Giray'ın yanındaydı. Metnin bir yerinde kendisini tanıtırken reml ilmindeki maharetinden söz ederek halk arasında Hoca Remmal

Süleyman'ın yanıbaşında yer almış ve ona adeta "mistik bir dünya"nın kapılarını açmıştı. Bu hizmetleri karşılığı kendisine yüklü timar tahsis edilmişti. 1547'de daha önce yaptığı hizmetlere karşı mevcut timarına 1000 akçe eklenmesiyle ilgili bir kararın mevcudiyeti dikkat çeker[1019]. 1550'de onun 144.330 akçelik geliri olduğu ve sefer için emredilen 1000 akçe terakkisinin hâlâ tahsis edilemediği, 14.000 akçelik bir "kılıç" yani "çekirdek timar" boşaldığında noksanı için verilmesinin buyrulduğuna dair hüküm çıkmıştı[1020]. Bu iş 1556'da ancak gerçekleşti ve Remmal sonunda 14.000 akçelik timara Mehmed Han oğlu Alaüddevle'nin ölümüyle boşalan haslarından yapılan tahsisatla ulaşabildi[1021]. Onun 1563'e kadar Sultan Süleyman'ın yakın hizmetinde bulunduğu, bu yılın sonbaharında artık hayatını kaybetmiş olduğu anlaşılır[1022].

Kara Haydar, kehanetleriyle son asır sultanı olarak Süleyman'ı "sahib-i zaman" olarak vasıflandırıyordu, aynı zamanda onu iki yıldızın birleştiği (kıran) kutlu bir dönemin hâkimi ve "seçilmiş şahsiyeti" olmakla da öne çıkarıyordu.

---

diye şöhret bulduğunu belirtir ve Sahib Giray'ın hizmetine girmesinin de hangi sebebe dayandığını izah etmiş olur. Ona göre Sahib Giray reml işine çok düşkündü ve sık sık fal açtırıyordu: *Tarih-i Sahib Giray Han*, s. 106-108. "Kitab-ı menâfi'ü'n-nâs" adlı eserinde başından geçenleri kısaca anlatan Nidaî dört kardeşten en küçüğü olduğunu, Sahib Giray'a kapılandığını, elçilikle Sultan Süleyman'ın yanına gönderildiğinde kendisi hakkında hanı şikâyet ettiği yolunda dedikodular çıktığını, bunun üzerine han tarafından hapse atıldığını yedi yıldan fazla zindanda kaldığını, bu sırada pek çok kitap okuyup kendini geliştirdiğini, hatta tıp ilminde de ilerlediğini belirtir: M. Diriöz, "Şaban Nidai", *Hekimbaşı Kaysunizade Mehmed Efendi ve Ankaralı Şair Hekim Nidai Kongresi, Bildiriler*, Kayseri 1990, s. 42-65. Onun Kaysunizade olarak zikri bir yerde geçerse de teyit bulmamaktadır.

[1019] 10 Rebiülevvel 954/30 Nisan 1547 tarihli Ruus kaydı: "Remmal Haydar Bey'e sâbıka 1000 akçe noksanı için tezkire verilip ol vakitten beri müyesser olmadığı..." (BA, KK, *Ruus*, nr. 208, s. 65).

[1020] 16 Cemaziyelevvel 957/2 Haziran 1550 tarihli kayıtta: "Remmal Haydar Bey'in bu def'a sefer-i hümâyunda emr olunan binde yüz akçe terakkisi müyesser olmayıp 144.330 akçelik zeameti varmış, 14.000 akçelik bir kılıç düşdükte veresin [deyü] hükm-i şerîf buyruldu. İki kılıç verilmeye heman bir kılıç verile" (BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 57).

[1021] BA, *MD*, nr. II, s. 12, hük. nr. 112 (13 Rebiülevvel 963/26 Ocak 1556).

[1022] Sultan Süleyman'ın Kapıcılar kethüdası, vefat etmiş olan Remmal Haydar'ın dört adamından ikisinin silahdarlığa ikisinin de sağ ulufecilere tayini için emir getirmişti. 4 Rebiülahır 971/21 Kasım 1563 tarihli kayıtta Remmal Haydar için müteveffa tabiri kullanılmıştır: BA, KK, Ruus, nr. 218, s. 83. Bu durum Sultan Süleyman'ın Remmal'e verdiği değerin bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Onun ölümünden sonra dahi adamlarının ortada kalmasını önlemiştir. Bundan bir gün öncesinde Remmal'in sevkettiği ve hapse atılan adamların ıtlakı kararı çıkmıştır: BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 81.

O Mehdî'den önce gelen son hükümdardı, "ebedi devleti" son kertede teslim edecek kişiydi. Ayrıca onun evliyalıkta yüksek bir derece olan "kutbü'l-aktab" olduğunu dahi yazmış, uzun bir ömür süreceğine atıf yapmıştı[1023]. Remmal Kara Haydar, lakabıyla da "müsemma" olduğu gibi "karanlık bir şahsiyetti", Veziriazam İbrahim Paşa'yla da asla yıldızları barışmamıştı. 1538'de kaleme alınan bir Venedik risalesinde Sultan Süleyman Belgrad ormanlarında zuhur eden hayalet orduları savaşıyla ilgili yorum istediğinde Haydar hemen öne çıkıp bunun Habsburg imparatoru V. Karl'ın mağlup edileceği anlamına geldiği ve sultanın onun üzerine yürümesi gerektiği çıkarımını yapmıştı. Buna karşılık akıllı bir odabaşı (muhtemelen İbrahim kastediliyor) bunun tam tersi yorumda bulunmuştu[1024]. Bu hikâyenin doğruluğu şüphesiz tartışmalı olabilir, ancak bütün bu karineler Remmal'in Sultan Süleyman üzerinde geleceğe yönelik birtakım tahminlerle etki kurmaya çalıştığını gösterir. Belirtilen şehzadeler ile ilgili mektup bunun tipik bir örneği olarak da okunabilir. Şehnameci Lokman, *Hünernâme*'sinde onu sultanın yakın çevresinde tanınmış şahsiyetleri teşkil eden ulufeli gruplardan olan "müteferrika" sınıfına mensup olarak anmış ve Sultan Süleyman ile olan bağı hakkında bazı anekdotlara yer vermiş, şairliğinden de söz etmiştir[1025].

Aslında Şehzade Mustafa'nın her şehzade gibi taht beklentisi içinde olmasında şaşılacak bir durum yoktu. Kendisi de bunu izhar etmekten çekinmiyordu, ama bunu babasının vefatından sonraki bir dönem için düşündüğünü ifade ediyordu. Nitekim Ayas Paşa'ya yazdığı ve tarihi olmayan bir mektupta, babasının ömrü için dua ediyor, ama mukadder akıbetin tecelli etmesi halinde "bize birkaç gün mühlet müyesser olmuş ise emr-i saltanata taleb-i hakk-ı şer'îden âtıl ve mühimm-i hilafette tedarik-i re'y-i mer'iden gafil olmamak" gerektiğini dile getiriyor ve "sair verâset davası edenlerle kendisinde olan kabi-

[1023] TSMA, nr. E. 304/78 [721/267]. Bu başı ve sonu eksik belgenin Remmal Haydar'a ait görüşleri ihtiva ettiği anlaşılıyor. Bunun bir parçası E. 1144/16'da kayıtlıdır. Burada da Tahmasb'ın izmihlali, padişahın oğullarının durumu konusunda ilginç kehanetler yer alır. Hatta Sultan Süleyman'ın oğullarından birinin elinden tutup tahta oturtacağı, iki kardeşin birbiriyle iyi geçineceği, aralarının bozulması vs. gibi birtakım kehanetlere de yer verilir. Tahmasb'ın duruuyla alakalı başka remiller: TSMA, nr. E. 757/77 [6471/1]; E. 364/27 [845/31].

[1024] İlgili ayrıntılar için bk. C. Fleischer, "aynı makale", s. 286-287.

[1025] *Hünernâme*, II, 159b-160a, 203b, 299a. Ayrıca bunlar için bk. Ek.

liyet ve istidadın" onun nezdinde bilindiğini ifade ederek desteğini bekliyordu. Ayrıca biraz daha tehlikeli bir ifadeye tevessül ederek dedesi I. Selim'i örnek gösteriyor, muavenet talebinde bulunuyordu. Ayas Paşa da verdiği cevapta desteğinin daima yanında olacağını bildiriyordu[1026]. Bu iki bağımsız kaynağın bilgileri Mustafa'nın tavırlarına karşı, en büyük travması dedesi II. Bayezid'e yapılanların kendi başına gelme ihtimali olan Sultan Süleyman'ın huzursuzluğuna ve niçin onun hayatına mal olacak bir karşılık verdiği sualinin cevabına dair yeterince açıklayıcıdır.

Şehzade Mustafa'nın idamına yönelik tepkiler ise dinmek bilmeyecekti. İdamın ardından çocukluk arkadaşı Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Sultan Süleyman'la konuşmadığına dair menakıpnâmelere konu olan bilgiler mevcuttur. Şairlerin "mersiye"leri halk arasında büyük rağbet bulacak, kulaktan kulağa, dilden dile yayılacaktır. Bu şairlerin en meşhuru da Yahya Bey'dir. Şehzade Mustafa adına kaleme aldığı mersiye[1027] çok sevilmiş, hatta Rüstem Paşa'yı suçlaması üzerine de takibata uğramıştı. Yahya Bey ile bizzat görüştüğünü yazan Âlî, ikinci sadareti sırasında Rüstem Paşa'nın onu bizzat sorguya çektiğini yazar. Yahya Bey kendisini kurtarmak için bazı te'villerde bulunduğunu Âlî'ye anlatmıştır[1028].

Şehzade Mustafa'nın idamı hakkında düşürülen tarihlerde de başlıca sorumlu olarak Rüstem Paşa gösterildiği gibi zaman zaman padişahı ve Hürrem Sultanı suçlayıcı ibarelere rastlanır[1029].

Rüstem Paşa hakkında:

Cihândan gitdi çün ol şâh-ı âlem
Anunçün oldı âlem halkı pür-gam
Geyüp iş bu musîbetçün karalar
Felekler de melekler tutdı mâtem

[1026] Dizfuli'nin Münşeat'ındaki bu mektup T. Gökbilgin tarafında değerlendirildi: "Rüstem Paşa", s. 22-23. Sonra bir değerlendirmeyle birlikte Ş. Turan tarafından yayımlandı: *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, s. 181-183.

[1027] A. Şentürk, *Taşlıcalı Yahya Beğ'in Şehzade Mustaaf Mersiyesi: Yahut Kanuni Hicviyesi*, İstanbul 2014.

[1028] Âlî, *Künhü'l-aḫbâr*, s. 840.

[1029] Bunlar için bk. M. Çavuşoğlu, "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (İstanbul 1982), s. 641-686.

O mazlûmu şehîd etdikleri dem
Didiler târihini mekr-i Rüstem

Sultan Süleyman hakkında:

Bu Sultan Mustafa ey padişahum
Sürûr-ı sînen idi nûr-ı çeşmün
Yolunda sâdık iken ol dilâver
Neden düştü ana târih hışmun

Bir diğeri:

Âl ile kıydın ana kanı hakıkat bu mıdur
Kavl-i düşman sana kâr etdi meveddet bu mıdur

Ayrıca bizzat Sultan Süleyman'ın mahlası olan Muhibbî lakabıyla bir şahsın dahi mersiyesi vardır. Devir şâirlerinden birinin onun mahlasını kullanarak padişaha acı bir tarizde bulunduğu düşünülebilir:

Ecel peymânesin bir demde çekdi
Muti'-i sâki olup dedi mestem
Bu günüm ey Süleyman oldu fâni
Baka içre bu gün bir mûr-ı hestem
Cuvanmerd Mustafa'nın fevti içün
Muhibbi dedi tarih Mekr-i Rüstem

Yine Nisayî adlı bir hanım şâire, Şehzade Mustafa'ya dair yazdığı mersiyesinde, padişahı ve Hürrem Sultanı açık şekilde tenkit eder:

Zulm edüp ol nev-cuvana eyledün cevr-i fezâ
Boynuna dakdun kemendi cânına kıldun ezâ
Şefkat îmândur bilürken kılmadun havf-i Hudâ
Merhametsüz şâh-ı âlem n'itdi Sultan Mustafa

Bir Urus cadusunun sözün kulaguna koyup
Mekr ü âle aldanuban ol acuzeye uyup
Bağ-ı ömrün hâsılı ol serv-i âzâda kıyup
Bî terrahum şâh-ı âlem n'itdi Sultan Mustafa

Sultan Süleyman İstanbul'a dönmeyerek seferi sürdürme kararı aldı, mevsimin geçmesine rağmen yola devam etti. Şehzade Mustafa'nın çadırlarına, otağına, koşumlarına, diğer mallarına ve hazinesine el koydu, yanında gelen adamlarına ise çeşitli yeni görevler verdi, timarlarını artırdı. Halep'te iken tutulan ve tayinleri gösteren bir Ruus Defteri'nde Şehzade Mustafa'nın yakın adamlarına bazı yeni vazifeler verildiği veya timarlar dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında çavuşbaşısı, kapıcıbaşısı, mehter görevlisi, terzisi gibi hizmetlileri de vardı[1030]. Şehzadenin entelektüel kimliğini ortaya koyan bir başka husus, el konulan sandıkları içinde muhtelif kitaplarının mevcut bulunmasıdır. Kendisinin 4 sandık kitabı çıkmış olup bunlar arasında tarihe ait olanları Hayreddin Paşa Gazavatnamesi, Bağdad Fetihnamesi, Gürcistan Cengi, Gürcü Gazavatnamesi, Farsça muhtelif tarihler, muhtelif gazavat kitapları, Taberi Tarihi, Türkçe tarihler ve en ilginci de dedesi Selim'in Divan'ı dikkat çeker. İskendername, Tıp kitabı, Kanunname, Nasihatname, Tazarruname gibi kitapları da not edilmişti[1031]. Bu durum şehzade Mustafa'nın kendisini bir "sultan" gibi hazırladığı, aynı zamanda dedesinin de "hayranı" olduğuna delalet edebilir.

Halep'e Varış: Sultan Süleyman şehzadesinin hizmetinden kalanlara uygun görevler vererek bir ölçüde orduda oluşan büyük "gürültü"nün de önünü almak istedi, yukarıda da belirtildiği gibi bu hadisede asıl "günah keçisi" damadı ve en güvendiği yakın adamı olan Rüstem Paşa oldu. Celalzâde, Şehzade Mustafa olayının yankıları hakkında bilgiler verdikten sonra Sultan Süleyman'ın nazarında başlıca meselenin "devletin selameti, nizamın korunması" olduğunu belirtip: "ahar ile ferzendin farkı olmayıp evlâd ile bî-ganenin yanlarında nisbeti beraber olduğuna şüphe bulunmaz" diyerek, yani ister oğlu olsun ister basit bir kimse olsun devlet işi olduğunda aralarında hiçbir fark gözetmediğini yazar ve birçok dedikoduya yol açan bu hadiseyle ilgili son noktayı koyar[1032]. Aslında Sultan Süleyman İstanbul'a döndüğünde Şehzade Mustafa

[1030] Örnekler için: BA, A.RSK, nr. d. 1453/A, s. 4-6, 17-20. Keza KK, *Ruus*, nr. 212 ve 213'te muhtelif tayin teklif kayıtları.

[1031] TSMA, nr. D. 11573.

[1032] *Tabakat*, s. 601. Bununla beraber Celalzâde, "Şehzade Mustafa'nın bir günahı olmayaydı böyle bir akıbet başa gelmezdi" derken, Allah'ın takdiriyle bir kimseye saltanat müyesser olduğunda, başta gelen vazifesinin halka adalet dağıtmak olduğunu, zulüm kapılarını kapatmanın ana vazifesi bulunduğunu, bununla birlikte Şehzade Mustafa'nın görev yeri olan

olayının çok daha büyük boyutlarda tepkiyle karşılanacağını hesap etmiş olmalıdır. Sefer ve savaş ahvali herkese şimdilik bu elim olayı unutturabilirdi. Kışın iyice hükmünü icra etmeye başlaması üzerine Halep'te kışlamayı uygun gördü. Burası daha önceki seferlerinde de gelip uzun süre kaldığı ve belki de hoşlandığı şehirlerden biriydi. Şehzade Selim'in birlikleri Maraş'ta, Rumeli askerleri ise Tokat'ta kışlayacaktı. Halep'e doğru giderken de şahın elçisine geri dönüş izni vermişti. Sonunda 6 Kasım 1553'te Halep'e vardı[1033]. Orduda tutulan resmi kayıtlarda onun orduyla birlikte Şehzade Mustafa'nın idam olayından sonra menzillerde oyalanmadan süratle hareket edip Halep'e ulaştığına işaret eder. O kadar ki yol boyunca herhangi bir idari işlem bile yapılmamıştı[1034].

Bu sırada yanında bulunan, zayıf ve çelimsiz, hafif kambur olan ve belki de bu hali yüzünden çok sevdiği en küçük oğlu Cihangir, yol yorgunluğu ve ağabeyisinin katli üzerine çok üzülmüş ve hastalanmıştı. Cihangir'in diğer ağabeyileri yanında taht için hiçbir şansı bulunmuyordu. Belki babasının en büyük ağabeyi Mustafa'yı gözden çıkarması karşısında, taht için hiçbir iddiası olmamasına karşın, kendisinin de ileride aynı akıbete uğrayacağı endişesiyle, psikolojik bakımdan hayli yıpranmış, hastalığı da bunun üzerine ağırlaşmıştı. 1553'te raporu Venedik senatosunda okunan elçi Bernardo Navagero, şehzade Cihangir hakkında şunları yazar:

> Hürrem Sultan'dan olan Cihangir biraz kambur ama çok akıllı biri. Kendisi sarayda babasının yanında ama aslında saraydan çıkma yaşı gelmiş bulunuyor. Onun Süleyman'ın en büyük eğlencesi olduğu söyleniyor. Bu doğru çünkü her ava gittiğinde ve sandalla dolaştığında Sultan onu yanında götürüyor. O babasına Beyim, Allah sana uzun ömür versin, ben padişah olma umudunu kaybetmedim, eğer böyle olmazsa kim sultan olursa olsun beni korumayacaktır. Babası da ona bir gün iç çekerek şöyle demiş, oğlum Sultan Mustafa hükümdar olacak ve bir gün sizlerin hepinizin canını alacak[1035].

Amasya'da mezalimin nihayeti olmadığını, bunu adamlarının yaptığını, kendisinin zahiren zulme rıza göstermediğini, fakat taşrada merhamet kuzularının boğazlandığını ve onların ceremesini şehzadenin çektiğini de yazmaktan geri durmaz.

[1033] BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 253.

[1034] Mesela hem *Ruus* (KK, *Ruus*, nr.210) hem de ruznamçe (KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766) defterinde bu tarihler arasında işlem görülmez.

[1035] *Venedik Elçi Raporları*, s. 41.

Şehzade Cihangir 27 Kasım'da vefat etti. Hastalığı dört gün sürmüştü, ölüm haberi duyulduğunda herkes yaşı dolayısıyla padişahın vefat ettiğini sanmış, hatta bazı askerler etrafı yağmaya bile girişmişlerdi. Sonra durum anlaşıldı ve bizzat padişah kaldığı yerin kapısına çıkarak elindeki bastona dayanıp durdu, herkes böylece padişahın hayatta olduğunu anladı, şehir kontrol altına alındı[1036]. Cihangir'in naaşı için özel olarak tabut örtüsü, terzibaşı İskender tarafından hazırlanmış ve teçhiz-tekfin işlemleri yapılarak harcamalar deftere işlenmişti (29 Kasım)[1037]. Ardından cenaze merasiminden sonra İstanbul'a yollandı[1038]. Taziye için 2 Aralık'ta vezirlere, bütün erkâna ve hizmetlilere hediyeler dağıtıldı[1039]. Bu sırada Habsburg elçilik heyetinde yer alan H. Dernschwam, Cihangir üzerinde dönen dedikoduları, İstanbul'a ulaşan haberleri naklederken Cihangir'in ölümünün şaibeli olduğuna temas eder: Bu dedikodulara göre, Rüstem Paşa, Cihangir'e, annesi Hürrem Sultan vasıtasıyla padişaha nüfuz ederek affedilmesini ve yeniden sadarete getirilmesine aracı olmasını isteyen bir mektup yazmış. Sultan Süleyman bunu haber alınca durumu araştırmış. Cihangir böyle bir mektup geldiğini inkâr etmiş, padişah da öfkelenerek onun karnına bir tekme vurmuş, o da bundan dolayı hayatını kaybetmiş[1040]. Bunları yazan Dernschwam, bu hususta başka birçok rivayetin ortada

Resim 55: Sultan Süleyman Halep'te oğlu Selim ile avda

[1036] *Venedik Elçi Raporları*, s. 100.

[1037] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 22.

[1038] Cenazeye refakat edenler terfi ettirildi. Mustafa yevmi 13 akçe ile silahdar, Sinan, 10 akçe ile ulufecilere katıldı. Beş yeniçeri ise solaklığa yükseltildi: BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 294: 1 Rebiülevvel 961/4 Şubat 1554.

[1039] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 23-24'teki liste.

[1040] H. Dernschwam, *İstanbul veya Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, trc. Y. Önen, Ankara 1987, s. 83.

döndüğünü ifade ederek bu anlatılanların da asılsız olduğunu bir ölçüde ortaya koymuş olur.

İki oğlunu birden kaybetmiş olan kederli Sultan Süleyman, çok sevdiği ve neredeyse yanından bir lahza ayırmadığı Cihangir'in tabutunun hemen arkasında devlet erkânıyla camiye kadar yürüdü. İstanbul'a yollanan Cihangir'in naaşı, Şehzade Mehmed adına yapılan camiin avlusuna ağabeyinin yanına defnedildi. Sonra da Şehzade Mehmed gibi onun namına da bir cami yapılması talimatı verildi. Hürrem Sultan'ın da girişimleriyle bu cami 1559-1560 civarında tamamlanmıştı, ama Şehzade Mehmed'in camiine göre çok daha mütevazı özellikler taşıyordu[1041]. Ayrıca Cihangir'e ait nakit altın ve akçelerin tespiti yapılmış ve bunlar Yenihisar su yolu inşaatı, Halkalı-İstanbul ve Halkalı-Çatalca arası kaldırım yapımı, Galata suyu levazımatı v.s için sarf edilmişti[1042]. Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa'nın idam haberini aldığında artık oğullarının taht için rakipsiz kaldıklarını anlamış ve tam anlamıyla hedefine ulaşmıştı. Ancak küçük oğlunun vefatının onu da çok sarsmış olduğu kolayca tahmin edilebilir. Belki de oğlunun kaybını, Mustafa'nın idamındaki rolünden dolayı ilahi bir adaletin tecellisi, suçlarının bir cezası gibi görüp kendisiyle iç hesaplaşmaya bile gitmiş olması mümkündür. Ancak o diğer oğullarıyla teselli bulacak bir durumdaydı. Mustafa'nın annesi Mahidevran'ın ise böyle bir şansı hiç yoktu, o da yaşlanmıştı, tek dayanağı oğlu ve yanındaki torunu öldürülünce çok zor duruma düştü, Bursa'da saraydan aldığı tahsisatla orada vefatına kadar sessizce yaşayacaktı[1043]. Sultan Süleyman Mustafa'nın idamından sonra onun Amasya'daki haremini, oğlunu ve Mahidevran'ı Bursa'ya yollatmıştı[1044].

Sultan Süleyman Halep'te bu iki oğlunun vefatının verdiği acıyı bir nebze olsun unutabilmek için vaktini avla geçiriyordu. 18 Aralık'ta hem üzerindeki ağır baskıyı azaltmak ve manevi yönden teselli bulmak için Kudüs'e gitmeye

[1041] G. Necipoğlu, *Mimar Sinan,* s. 274-275.

[1042] 25.064 altın sikke ve 250.000 akçe 965-968/1557-1561 aralığında sarf edilmiş: TSMA, nr. D.5648.

[1043] II. Selim zamanında zor durumda olduğunu bildirince, kendisine tahsisat ayrılmıştı. Ayrıca III. Murad tahta cülus edince de Mahidevran ona 1576 Ağustosu'nda bazı hediyeler yollamıştı: *Filori Defteri*, TSMA, nr. D. 34, 31a. Bundan az sonra da 1578'de vefatı vukubulacaktı.

[1044] H. Dernschwam, *Seyahat Günlüğü*, s. 82.

karar verdi[1045]. Yolda aynı zamanda avlanmakla da vakit geçirecekti. Bu maksatla Halep'ten Maarra taraflarına hareket etmişti. 20 Ocak 1554'e kadar da av mahallinde kalmış ve etrafı dolaşmıştı[1046]. Hatta bu amaçla oğlu Selim'i de yanına çağırtmıştı. Kudüs'e gitme isteği ise havaların muhalefeti sebebiyle gerçekleşmemişti. Bu arada 11 Ocak'ta Kırım hanı Devlet Giray'ın oğlu Adil Giray'a Kazan hanlığını tevcih etmiş bulunuyordu. Halep'e döndükten bir hafta kadar sonra da oğlu Selim'e ağır hediyeler verdi[1047].

Bu sırada Erdel'den gelen elçiyi kabul etti. Elçi, Kraliçe Isabella'nın yardım talebini iletmişti. Kraliçe Habsburgların ülkesini almak için yeni hareketlere tevessül ettiklerini bildiriyordu. Aşağıda da temas edileceği üzere 24 Şubat'ta Lugoş ve Şebeş'in sancak olarak kral oğluna verilmesi teklifiyle onun Erdel ve Macar kralı olarak tanınması konusundaki istekleri kabul etmişti. Bu münasebetle Vég Ossecki Márk ile beraberindeki Baky Pál'e getirdikleri hediyelere karşılık armağanlar verilmişti[1048]. Ayrıca kral oğlunun "lalası" olarak belirtilen Petrovics için de bir kaftan in'am olarak teslim edilmişti[1049]. Bundan başka, burada kaldığı süre içinde Halep'te mali islahatta bulundu, öşrün ve diğer vergilerin toplanması hususundaki suistimallerin önlenmesi emrini verdi, evkafı genişletmekle uğraştı. Bu faaliyetlerini Şam ve Kudüs'te de icra etti. Safevîler'den gelen haberleri dikkatle izliyordu. Van'dan gelen ulaklar Şahın hareketlerini ve Van'a tasallutlarını bildirmiş, iki Safevî esiri getirmişlerdi. Sultan Süleyman oğlu Selim'e izin verip Maraş taraflarına gönderdi, oradan Sivas'a geçerek orduya mülaki olmayı bekleyecekti. Bu sırada Kahire'den gelen Ali Paşa, Rüstem Paşa ile olan geçimsizliği yüzünden büyük korku atlatmış, idam edileceğini düşünmüştü. Sultan Süleyman onu vezirleri arasına aldı ve

[1045] Bu güne ait ruznamçe defterinin başlığında hem şikâra yani ava gitmek hem de Kudüs'ü ziyaret etmek için Halep'ten ayrıldığı kaydı vardır: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 31.

[1046] BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 276.

[1047] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 36: Adil Giray'a beylik göstergesi olarak "ser-alem" verilmesi, keza Şehzade Selim'e teşrif: s. 39.

[1048] BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 311. Marko ve Paki tarzında adları yazılan elçilerin pişkeş ve karşılık olarak in'am kayıtları: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 42 (6 Rebiülevvel 961/12 Şubat 1554), s. 46 (21 Rebiülevvel/24 Şubat). Bu adlar ile ilgili bilgilendirme için Sandor Papp'a müteşekkirim.

[1049] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 50 (1 Rebiülahır 961/6 Mart 1554).

"iyi bir kulu olduğunu, kendisini evlat gibi sevdiğini, sadakatini bildiğini" söyleyerek alnından öptü, sonra da harp meclisini toplayarak yapılacak seferin planlamasını onunla beraber yaptı[1050]. Hadım İbrahim Paşa'nın İstanbul'a yollanması sebebiyle ikinci vezirlik görevi artık onundu.

Sultan Süleyman Halep'te iken tutulan Ruus kayıtlarını havi defterdeki tarih başlıklarına göre 9 Nisan 1554 günü Halep'ten çıkıp yakınındaki Gökmeydan'a konmuş, sonra yeniden Halep'e dönmüş, 19 Nisan'da ise yine Gökmeydan'daki saraya gitmiş, bu arada da birçok bürokratik tayinlerde bulunmuştu. Bilhassa defterdarları değiştirmişti. Ardından 21 Nisan'da Halep'ten ayrılıp Sacur, Birecik, Beştepe, Pınarbaşı yoluyla 3 Mayıs'ta Urfa'ya, oradan vaktiyle uzun süre ikamet ettiği Elmalı'ya ve Karacadağ'a ulaşmıştı. Burada iken Luristan beylerbeyi Osman Paşa'ya 5000 altın vererek seferdeki hizmetlerini ödüllendirmiş, Van atlı tüfekçilerinin Aras suyu kenarında Han Mehmed ile birlikte başarılı harekâtları dolayısıyla bahşişler vermiş, "cenk sırasında yarar bir mülhidi atından yıkıp" başını kesen Hüseyin Çavuş'un kethudalık görevini onaylamıştı[1051]. 13 Mayıs'ta Diyarbekir'e ulaşmış, Çölek/Çevlik'de konaklamıştı. Aynı gün orduda bulunan Fransa elçisi Michel de Codignac ve kayıtlarda "Baron" şeklinde anılan, Fransa kralından haber ve mektup getirdiği belirtilen bir başka temsilciye Divân'da kabulden sonra kaftan verilmişti[1052].

Nahçıvan Harekatı: Çevlik'te iken ayağının tozuyla büyük bir Divân toplanmasını emreden Sultan Süleyman, alışılmışın hilafına, sadece Divân üyeleri değil, aynı zamanda ocak ağaları, yeniçeri kethüdası, yayabaşılar, bölükbaşılar, odabaşılar, vekilharçlar, solaklar, bölük ihtiyar neferlerinin de dâhil bulunduğu bir kalabalığa, her bir zümre karşısında durdukça hitap ederek onlara, seferin sebeplerini, yani şahın İslâm ülkelerine tecavüzünün, saltanatın namus ve şerefi gereği olarak bu seferin yapılmasını zorunlu kıldığını, şimdiye kadar yeniçeri gazilerinin din uğrunda ve ulu ataları yolunda pek çok çaba harcadıklarını; bundan sonra da kendilerinden daha fazlasını umduğunu, bahadırlık ve hiz-

[1050] *Venedik Elçi Raporları*, s. 100-102, 106: Celalzâde, *Tabakat*, s. 606-615.

[1051] BA, KK, *Ruus*, nr. 211, s. 35-91.

[1052] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 62. Kendilerine orduyla birlikte dönüş izni de verilmişti. Diyarbekir'e doğru giderken Karacadağ konağında "Franşe tarafından gelen elçiye sabıka gelen elçilere verildiği üzere yevmî 400 akçe nafaka ve adet üzere bargirlerine otluk ve arpa verilmek için" hüküm yazılmıştı: BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 15: 9 Mayıs 1554.

mette bulunanlara fevkalade riayet olunacağını vaat etmişti. Bu sözleri dinleyenler de mütessir olarak gözyaşı döküyorlar ve padişaha, "Hind'e, Sin'e hatta Kafdağı'na' bile gitse itaat edip asla geri dönmeyeceklerini, padişah uğrunda baş vermeyi dünya ve âhirette devlet bileceklerini ve her ne emredilirse uygulayacaklarını, hep bir ağızdan söylüyorlardı: "Cümle canımız, başımız, malımız hazret-i Hüdâvendigâr-ı sa'âdet-medâr yoluna fedâdır. Şarka ve garba her ne memlekete gidilirse tâbi ve mutiyiz, dönmeziz"[1053]. Böylece askerin gönlü hoş tutulmuş oldu ve girişilecek sefer öncesi asker teşyi edildiği gibi onlara bu şekilde moral da verilmişti.

Bu olayı o sırada Osmanlı ordusunda olan bir Venedikli de benzeri şekilde kayd ederek, Türk hükümdarlarının bu kabil bir konuşmayı çok nadir yaptıklarını, konuşmanın çok beğenildiğini ve ayrıca herkesi de şaşırttığını ifade etmekten kendini alamaz. Ona göre Sultan Süleyman bu hitabını yaparken çok büyük açık bir çadır kurdurmuş, paşaları yanına çağırmış, atlılardan, solaklardan yeniçerilerin ağalarını, kethüdalarını ve önemli şahsiyetlerini toplamıştı. Kendisi bir tahtın üzerinde yüksekçe bir yerde oturuyor, toplanan herkesi buradan rahatça görebiliyordu. Söylediği sözler arasında en ilginci, kendilerinin azılı düşmanı olan Tahmasb'ın topraklarına girerken amacının onun ülkesine hükmetmek olmadığıydı. Yaşlı ve hasta olduğunu, hiç mi hiç savaş istemediğini, esasen onun topraklarına da ihtiyacı olmadığını ifade ederek, "Tahmasb'ın Allah'a sürekli hakaret etmesine göz yumamam, hırsız gibi topraklarımıza girip yağmalamasına izin veremem. Evlerimizi tarlalarımızı yakıyor, halkımızı öldürüyor. Benim sultan olarak görevim sizleri kanınızı akıtmak isteyen düşmandan savunmak ve intikamınızı almaktır. Barış içinde yaşayacağım diye buna izin verip göz yumamayacağımdan bu savaşı yapmak zorundayım" diyor ve askerin kahramanlığını övüyor, bu savaş sonrası ulaşacakları nimetleri hatırlatıyor, onlara moral veriyordu[1054].

Celalzâde'nin tasviriyle büyük ölçüde benzerlik gösteren bu konuşma sonrası askerin şevkle onun yolunda ölmeyi göze aldıkları ve sultana minnettarlık hislerini gösterdikleri de yine anonim raporda belirtilmiştir. Böylece Sultan Süleyman biraz da askerin durumunu ve Şehzade Mustafa hadisesi

[1053] Celalzâde, *Tabakat*, s. 618.

[1054] *Venedik Elçi Raporları*, s. 109-111.

dolayısıyla onlar üzerindeki otoritesinin sarsılıp-sarsılmadığını öğrenmiş oluyordu. Zira onunla buluşmak üzere Amasya'ya giden Habsburg elçisi Busbecq, Mustafa'nın katli olayı sebebiyle geçtiği bütün yerlerde halkın büyük üzüntü içinde olduğunu görmüş, tepkileri dile getirmişti. Bu durumun asker arasında da görüldüğü biliniyordu. Hatta Busbecq'e göre yeniçeriler o gün şaşkın ve kızgın vaziyette hiçbir şey yemedikleri gibi Sultan Süleyman'dan "ihtiyar bunak" diye söz etmeye başlamışlardı[1055]. Sultan Süleyman askerin tansiyonunu düşürmek için bazı tedbirler almıştı ama şimdi savaş hali dolayısıyla onların moralini yeniden takviye etmek ve kendisi hakkındaki fikirlerini eski haline getirmek istiyordu.

Bu etkili hitap ile askerin sadakatini bir bakıma ölçmüş olan Sultan Süleyman daha sonra 17 Mayıs'ta bir Divân daha topladı. Van beylerbeyisinin gönderdiği bir arzda Van ve yakınındaki Arak adlı köyün Müslüman ve gayrimüslim halkının "kızılbaş taarruzundan çok çektikleri, işlerini yapamadıkları, bu yüzden bağ ve bahçelerinden harç alınmaması teklifini" hemen kabul etmişti[1056]. 18 Mayıs'ta buradan ayrılarak Çapakçur yoluyla Erzurum taraflarına hareket etti ve bütün Anadolu askerinin de bol erzakla Nevruz'da Erzurum çevresinde toplanmasını ferman buyurdu. Bu arada vezir Hadım İbrahim Paşa'yı da İstanbul'a göndererek gerekli malzemenin, mühimmatın teminiyle görevlendirmişti. İbrahim Paşa yolda Bursa'ya uğrayıp Mahidevran'ın yanında olan Şehzade Mustafa'nın küçük oğlunun hayatına son vermişti[1057]. Böylece Mustafa'nın erkek neslinin izi tamamen siliniyordu. Bu Mahidevran için ikinci büyük acıydı. Tutunacak başka bir dalı kalmamıştı, muhtemelen torunun annesinin de aralarında yer aldığı harem halkıyla Bursa'da münzevi bir hayat onu bekliyordu.

1554 yılı başlarında Nahçıvan'da bulunan Tahmasb'ın yanına gelen ve evvelce Osmanlılar tarafından geri dönmesine izin verilmiş olan elçi Şemseddin Dilcanî, padişahın mektubunu ona sundu. Tahmasb ise bu sırada yeniden bir akıncı kolu göndererek Van, Vastan, Erciş ve Adilcevaz'ı yağmalattığı gibi Hakkâri ve Gevar (Yüksekova) çevresini talan ettirdi. Yine eskiden olduğu gibi yollar üstündeki her şeyi yakıp-yıktırdı ve pasif savunmasını sürdürdü.

[1055] Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 48.

[1056] BA, KK, *Ruus*, nr. 211, s. 93.

[1057] *Venedik Elçi Raporları*, s. 114.

Padişah Tokat'ta kışlayan Rumeli askerinin başında bulunan Sokollu Mehmed Paşa'yı ve Anadolu, Karaman, Rum (Sivas), Şam ve Maraş beylerbeyleri ile Adana sancakbeyini de sefere memur etmişti. Ayrıca Halep'ten ayrılırken bir idari değişiklik yaparak, İskender Paşa'yı Diyarbekir; Dukakinoğlu Mehmed Paşa'yı Mısır muhafazasıyla görevlendirmiş bulunuyordu.

Diyarbekir'den itibaren kapıkulları, Şam ve Anadolu askeriyle ilerleyen Sultan Süleyman Çapakçur'a vardı. Murad suyunda gemiler üzerinde kurulan köprüden ordu karşıya geçti. Bu sırada Divân toplanmıştı ve padişah Erzincan kalesinin yapımı meselesine el atmıştı. Buradan hareket edildikten sonra, Diyarbekir beylerbeyi olan İskender Paşa, eyaleti askeriyle padişaha katıldı. 5 Haziran'da Suşehri'ne varıldığında da Sokollu Mehmed Paşa orduya yetişti. Ayrıca ordu burada iken Şehzade Selim, Anadolu beylerbeyi Ahmed Paşa, Karaman beylerbeyi Ali Paşa, Rum beylerbeyi Ali Paşa, Dulkadır beylerbeyi Haydar Paşa da orduya katıldılar (9 Haziran). Keza Gazi Kıranoğlu Mehmed Bey, Gürcü beylerinden Başıaçık beyi oğlu ile Saruhan Bey'e de çeşitli in'amlar verilmişti[1058]. Ordu 12 Haziran'da Pasin ovasına geldi. Burada 12 gün kadar erzakın gelmesi beklendi. Bu arada, askerler, manevra ve atış talimi yapmakta, hünerlerini ortaya koymakta idiler. Celalzâde'nin ifadesine nazaran, biniciler, at seğirdirken, geride atın ayak izlerini gözleyip nal izine ok atmakta, yine at üzerinde hızla giderken, atın sağına-soluna sağrısına yatmakta ve hedefe bu vaziyette ok isâbet ettirmekte, kılıçlar, kalkanlar oynatmakta idiler[1059].

Ordu, 5 Temmuz'da Kars ovası'na vardığında, Sultan Süleyman Şah Tahmasb'a "Tahmasb bahadır" diye başlayan ağır bir mektup gönderdi. Bu mektup vaktiyle babasının Şah İsmail'e göndermiş olduğu mektuba benzemekteydi: Tahmasb'ı harbe çağırıyor ve onu sapık mezhebinden vazgeçip İslâma dönmeye davet ediyordu. Ayrıca Osmanlı ulemasının verdiği fetvaları öne sürerek bu yaptıklarının dört mezhepçe de küfür ve sapıklık olduğunu; İslâm ulemasının, bu yolda gittikçe kanlarının heder olduğuna dair fetvalar verdiklerini; sapık mezhepte direnildiği takdirde, yararsız vücutlarının ortadan kaldırılacağını; kılıç kullanmadan önce tövbe edip İslâma dönmeleri için bu çağrıyı yapmasının bir sünnet olduğunu; hem erlik davası edip hem de korkak-

[1058] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 68.

[1059] *Tabakat*, s. 627-629. BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 120'de gösteriyi yapanlara verilen bahşişler kayıtlıdır.

lıkla kadın gibi meydandan kaçıp gizlenmenin uygun olmadığını söyleyerek, mealen şöyle devam etmekteydi:

> Arslan gibi intikam alan yiğitler çekildikten sonra, bir bölük yoldan çıkmışın önüne düşüp, alemlerin yaratıcısının emâneti olan âciz, fukara halkın mallarını, evlerini, yağmalamak, soy-soplarını kurutmaya çalışmak, ehl-i İslâma dâhil olup kıyâmet gününe inananlara yakışmaz. Eğer kalbinde iman ışığından bir zerre ve vicdânının bahçesinde akaid-i dîniyyeden bir tâze yaprak var ise, İslâma uy ve şimdiye değin rafz ve ilhâdına tövbe kıl... cihânda maksud ve muradım sünnet-i Nebeviyye'yi ihya etmektir, mala, mülke zerre denli iltifatım yoktur... şimdiye kadar benimle karşılaşmaya ikdam etmeyip sağda solda gizlendiğine, korku ve firârına bâis olan top ve tüfenk ise ol makule âletleri rafizî ve mülhidler için hazırlanmış değildir, ahvâlleri mâlum olan bir gurûh-ı mekrûhun def'ine kılıç yeterlidir[1060].

Padişahın bu mektubu Nahçıvan seferinin asli sebebini gayet iyi açıkladığı gibi, sefer sırasında Osmanlı ordusunun sert tutumunu da şimdiden Safevîlere bildirmekteydi.

Nitekim ordu yürüyüşüne devam ederek 10 Temmuz'da Şüregel bölgesine gelmiş ve buradan başlayarak Nahçıvan dönüşüne kadar çevredeki boş köy ve kasabaları yakıp-yıkmıştı. Bu arada Şah Tahmasb, bütün ordusunu toplamış, Nahçıvan'dan Pazarçayı yaylağına geçmiş ve Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri çöle çevirerek burada bir müsait fırsat yakalamak üzere beklemeye başlamıştı. Ancak padişahın mektubunu aldığı bir sırada da ülkesi yer yer tahribata uğramakta idi. Özbeklerden bir ses çıkmamasına rağmen, Şirvanlı Kasım Mirza, Safevîlerden Ustaclu Abdullah Han ile harbetmiş; Bağdad beylerbeyi Osman Paşa, Şehrizor'a kadar gelerek Erdelan Kürd beyi Sührab'ı yenip Dinever'e kaçırtmış; İmâdiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey, Urmiye gölü civarına varıp Meraga'ya kadar akınlarını sürdürmüş; Van beylerbeyi Ferhad Paşa da Eleşgird'e gelip oradan Aras boylarına uzanmıştı. Şirvan, Azerbaycan ve Erdelan bölgeleri Osmanlı ordusunun hareketi sırasında ağır şekilde tahribata uğramaktaydı[1061].

[1060] Celalzâde, *Tabakat*, s. 633-635. Ayrıca Rafizilik meselesi ve fetvalar konusu: A. Atçıl, "The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire during the 16th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 49/2 (2017), s. 295-314.

[1061] F. Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 224-225.

Padişah Şüregel'de Şaraphâne mevkiinde iken şahın öncüleri ile Osmanlılara tabi Dulkadırlı Mirza Ali idaresindeki Osmanlı öncüleri arasında bir çarpışma vuku bulmuş, Osmanlı kuvvetleri onları bozarak birkaçını esir alıp ordugâha getirmişlerdi. Bu esirlerden şahın ordusu ile kaçıp saklandığı öğrenilmişti. Kavakbeli aşıldıktan sonra, 18 Temmuz'da Revan'a varıldı. Burada şahın oğlunun ve ümerasının dinlenme yeri olan bağlık Bağ-ı Sultani denilen mevki ateşe verilip yakıldı. Ordu Aras kıyısına konduktan sonar 24 Temmuz'da Arpaçayı'na geçti. Bu arada Diyarbekir beylerbeyi İskender Paşa, bir Safevî fırkasına rast gelmiş ve onları geri çekilmeye zorlamıştı. Ordu Karahisar'a vardığında da etrafta karartılar görüldü ve bağlar içinde pusu kuran Safevîler dağıtılarak dağlara kaçırtılmıştı.

Osmanlı ordusu 29 Temmuz'da "Aras ötesi Nahçıvan mukabiline" konduğunda[1062] buranın âdeta boşaltılmış ve çöle dönmüş olduğu görüldü. Çevre yağmalanmaya başlandı ve şahın ve ümeranın sarayları, konakları işgal edildi. Böylece şahın Ahlat, Adilcevaz ve Erciş'te yaptığı tahribinde intikamı alınmış oluyordu. Bu sırada şah çekilerek Nahçıvan ile Gence arasındaki Eğerçeler adlı bir yaylağa gelmişti. Padişah şahın üzerine gitmeyi doğru bulmadı. Zira sarp dağlarda, binbir tehlikelerle karşılaşılması ve yol esnasında meşakkat çekilmesi muhtemeldi. Ayrıca etraf tahrip edilmiş, yollar çevresinde tek bir canlı kalmadığı gibi ot dahi bırakılmamıştı. Safevîlerden gerekli intikamın alındığına kani olan Sultan Süleyman bu sebepleri de göz önüne alarak geri dönme kararı aldı[1063].

Amasya'ya Dönüş ve Diplomasi: Osmanlı ordusu Nahçıvan'dan geriye dönmek üzere hareket ettiği bir sırada İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey de padişahtan aldığı emirle Tebriz civarındaki Meraga ve Sehend'e varmış, ayrıca Taht-ı Süleyman mevkiinde konaklayan ve içlerinde bazı mühim Safevî ümerasının da bulunduğu bir birliğin üzerine yürümüş, onları dağıtmış ve bunlardan aldığı tuğ, sancak ve nekkareleri padişaha ulaştırmıştı. Padişahın başında bulunduğu Osmanlı ordusu, 31 Temmuz'da Aras'ı geçerek, Kargalık dağına, 6 Ağustos'da da Bayezid kalesine vardı. Burada iken Şah Tahmasb tarafından veziriazama hitaben yazdırılan bir mektup geldi. Bu mektupta tarihçi

[1062] BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 73.

[1063] Celalzâde, *Tabakat*, s. 636-639.

Celalzâde'nin kaydına göre, kendilerinin padişaha mukabeleye gelmelerinde adem-i iktidarları olduğu, padişaha diyâr-ı şarka on sefer daha gelse karşı koymanın "mümteniât"dan bulunduğu yani karşısına çıkmanın mümkün olmayacağı gibi sözler yer almakta idi.

Tahmasb'ın kendi dini görüşlerini müdafaa ve Sünni karşıtı argümanları çok net bir şekilde dile getirdiği ağır ifadelerle dolu mektubu, konjonktürel olarak iki taraf arasındaki farklı görüşlerin adeta temeli gibiydi. Tahmasb bu mektubunda tıpkı Osmanlılar gibi kendilerinin de gazi olduklarını ifade edercesine "Hristiyan Gürcülere" karşı açtıkları seferden dem vuruyor, ardından Osmanlı iddialarına ve dini suçlamalarına cevap veriyordu: Osmanlı tarafı Hz. Hüseyin'i katledenleri rehber olarak alan itikatsız ve itaatsiz kimselerdi. Sultan Süleyman "İstanbul'daki puthanenin keşişi, din tüccarı, cahil" biriydi. Tahmasb ayrıca hilafet iddialarına karşı da Şii görüşü öne sürerek hilafet hakkının Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali'ye ait olduğunu, Sultan Süleyman'ın ise bu hususta hiçbir şey bilmediğini, çeşitli Şii ve hatta Sünni kaynaklara referans vererek açıklıyordu. Şia'nın Hz. Peygamber'den beri var olduğunu, Sünniliğin ise Muaviye ile ortaya çıktığını, Osmanlı tarafının kendileri için "Rafizi" ithamına karşı onların da Osmanlıları "Hâricî ve Yezîdî, Mervanî" olarak tanımladıklarını yazıyordu. Kendi soylarının üstünlüğüne de vurgu yaparken Sultan Süleyman'ı "soyu belli olmayan cahil bir ecdada" mensup olarak zikrediyordu. Kendilerinin aşağılanmasına karşılık o da Osmanlı tarafını "Emevi, Abbasi lanetlilerinden" sayıp her yerde onları lanetleyenleri ortalığa salacağını, Hristiyan ve Yahudilerin hayvanlarının nalları altına Sultan Süleyman'ın adını yazdıracağını bile belirtiyordu. Ayrıca aba altından sopa gösterircesine Osmanlıların çok hassas oldukları Timur'u hatırlatan ibarelere yer veriyordu. İslâm dünyasının gerçek temsilcisinin Sultan Süleyman değil kendileri olduğunu ima ediyor ve onu "küfür ve inaddan vaz geçip masum imamlardan şefaat bulmaya" davet ediyordu [1064].

Şah Tahmasb'ın bu sert ithamları, babasının değiştirdiği dini anlayışı yerine ikame ettirdiği orta yol Şii imami doktrinin temel görüşlerini açık biçimde aksettirmekteydi. "Doğru" Şiiliğin sert biçimde yerleştirilmesi 1530'dan itibaren hızlanmıştı ve muhafazakâr/tutucu bir anlayış hâkim kılınmıştı. Şarabın

[1064] Tahmasb'ın mektubu ve değerlendirmesi için bk. V. Genç, "16 Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ile Safeviler Arasında Yaşanan Dini ve Siyasi Polemikler", *OA*, LVII (2021), s. 1-50.

yasaklanması, müzik aletlerinin ortadan kaldırılması gibi uygulamalarla katılaşan anlayışların esintileri, ilginç şekilde Osmanlı tarafına bu defa ileride de zikredileceği gibi katı "sünnî" inançlar çerçevesinde yansıyacaktı. Bu mektuptaki ithamlara karşılık Osmanlı vezirlerinin cevabi mektuplarının şaha iletildiği de açıktır. Sultan Süleyman ise direkt kendisini hedef alan ithamlara hiç önem vermedi, sesizce geçiştirdi ve "kaale almadığını" göstermeye çalıştı. Muhatap olmayı istemediği için gereken cevapların verilme işini vezirlerine bırakmıştı.

Mektuplaşmalar sert tonlarla devam etti. Veziriazam Ahmed Paşa'nın gönderdiği mektupta ise padişahın göndermiş olduğu mektupta durumun belirtildiği kaydedilerek, harp meydanına gelmeleri, şâyet meydana gelinirse top ve tüfeğin bırakılıp kılıçla döğüşecekleri bildiriliyordu. Buna mukabil gelen Safevî mektubunda sulh ahvâlinin tezekkür ettiği belirtilmiş; Osmanlı cevabi mektubunda ise şayet barış isteniyorsa, kendi ülkelerinde rahat oturup fitne ve fesâda kalkışmamaları gerektiği, aksi halde serhatte kışlanarak tekrar üzerlerine gidileceği beyan edilmişti. Hatta Safevîlerin mukaddes ocağı olan Erdebil'in tahribi de söz konusu olmaktaydı. Aynı husus Erzurum beylerbeyi Ayas Paşa tarafından Safevîlere cevaben gönderilen bir nâmede de belirtiliyor ve kış geçince, Erdebil ve Tebriz'in hâlinin başka olacağı, şayet barış istenirse, padişahın kabul edebileceği bildiriliyordu.

Mektuplardaki dini vurgular her iki tarafın kendi mezhebi anlayışının bir nevi müdafaası ve karşı tarafın görüşlerinin yanlışlığı üzerine bina edilmiş görünüyordu. Tahmasb'ın sert mektubuna mukabil Osmanlı vezirlerince yollanan karşılıkta: "Ashaba küfür edersiniz, teberrailiğe ruhsat verip men etmezsiniz, bir memlekette şer'-i şerif icra olunmazsa, oralarda otururak küfre rıza verenler cümle kâfir olmaz mı? Ya kâfir kime derler? Kâfir, kilisesi olanlara derlerse, sizde kilise bile yoktur. İman ve İslâm ne olduğun bilmezsiz. Müslümanız demekle insan mümin mi olur? Kendinizi Müslüman ve mümin sayan ve size fetva veren ulemanız var ise bu tarafa yollayın, bizim âlimlerimizle gelip tartışsınlar, böylece itikatlarının fesat olduğu zahir olur. Din-i Muhammedi zuhur edeli 961. yıldır, sizin ihdas eylediğiniz ayin dahi elli yıldan tecavüz etmedi..." deniyordu[1065]. Mektup savaşlarının dini çekişmeler itibarıyla kazananı yoktu, ama bunlar aradaki gerginliği makul seviyeye doğru çekmeye başlıyor, barış temayüllerini destekliyordu.

[1065] Celalzâde, *Tabakat*, s. 645.

Hükümdarlar adına, iki taraf vezirleri arasında teati edilen mektupların gerilimi tırmandırması, Osmanlıların Erdebil ve Tebriz'i tahrip tehdidi[1066], Safevîleri endişeye düşürdü. Padişahın Amasya'da kışlaması da bu hususta onları telaşlandıracak ve Osmanlı tehdidinin boş olmadığı fikrine kapılmalarına yol açacaktı. Sultan Süleyman 9 Ağustos'ta Bayezid'e oradan da 11 Ağustos'ta Eleşgird çayırına kondu. Dölbendi adı verilen bu çayırda, bir yangın tehlikesi atlatıldı çadırlar tutuştu, yangın güçlükle söndürüldü. Bu sırada Sultan Süleyman ata binerek vezirleriyle ayak Divân'ı yapmıştı[1067]. 17 Ağustos'ta Hasan kalesine gelindi[1068]. Burada iken Şah Tahmasb'ın tahribatta bulunduğu Van gölü çevresinde, Adilcevaz sancakbeyi Mustafa Bey'in gelirine dâhil olan köyler, Ahlat şehri, Muş boyahanesi harabe hale geldiği için haslarında 71.300 akçelik yani üçte bir oranında azalma vuku bulmuştu. Sultan Süleyman bu zararının karşılanması için ona başka tahsisatlar tayini emrini verdi[1069]. Bu arada Tahmasb, Mühürdar Şah Kulu'nun başında bulunduğu bir Safevî akıncı kolunu, Osmanlı kontrolündeki Dav-ili'ni yağmaya göndermiş, Oltu civarında sancakbeyi Sinan Bey'in kuvvetleri ile vuruşan Safevîler, Osmanlı kuvvetlerinin çoğunu katl ve Sinan Bey'i de esir almışlardı. Bu akıncı kolu ayrıca Kamhis sancağını da vurarak geri döndü. Safevîler bu akınlarını Gürcistan'da bir müddet sürdürdüler. 2 Eylül'de Erzurum ovasına geldiğinde[1070], bunu haber alan padişah Veziriazam Ahmed Paşa'yı bir ordu ile buralara gönderdi[1071]. Ahmed Paşa Oltu'ya vararak bir müddet daha yürüyüşe devam etmişse de daha sonra geri dönerek padişaha mülâki olmuştu. Zaten Vezirazamın bu hareketi üzerine Tahmasb kuvvetlerini geri çekmişti.

[1066] Celalzâde mektuplarda belirtien bu tehditlere karşılık gelen cevaplarda da yumuşak ifadeler yer alınca Ayas Paşa'nın mektubunun yollanarak sulh meselesinin gündeme geldiğini ima eder: *Tabakat*, s. 646. Nahçıvan seferi sırasında ve sonrasında Sultan Süleyman'ın, vezirlerin gönderkileri mektuplar, gelen cevaplar toplanmıştır: *Münşeat Mecmuası*, Revan, nr. 1956, 1a-23b. Ayrıca Barak Han, Burhan Han, Hümayun Şah, Şahın oğlu Muhammed Hüdabende yanında Bayezid olayı için Tahmasb'a yazılan name de mevcuttur.

[1067] BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 80.

[1068] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1453, s. 6'da 17 Muharrem 962/16 Ağustos 1554'te Çobanköprüsü, 19 Ağustos'ta Hasankalesi'ne gelindiği kaydı vardır.

[1069] BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 83.

[1070] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1453, s. 4. Erzurum civarına konuldu.

[1071] 8 Şevval 961 (6 Eylül 1554): "Ahmed Paşa hazretleri bugün serdar olup Kızılbaş üzerine müteveccih oldular (BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1453, s. 12).

Aslında Şah Tahmasb da Sultan Süleyman'ın Erzurum'a gelmesi üzerine emirlerini toplayıp görüş alış-verişinde bulunmuş, bunlardan biri: "Hünkâr Erzurum'da kalıyor, biz Van kalesine gidelim ve Kürdistan'ı yağmalayarak orada oturalım, O bizim üzerimize gelirse oradan Bağdad cihetine gidelim. Eğer arkamızdan gelirse geri dönüp Diyarbekir'e varalım, Eğer olur da Diyarbekir'e gelirse biz Azerbaycan'a gidelim, vilayetleri tamamen tahrip edelim, bu halde Hünkâr üzerimize gelse ne yapabilir? Kuşkusuz aciz kalır" demişti. Bu durum Safevî taktiklerinin mahiyeti açısından son derece dikkat çekicidir. Şah Tahmasb ise istihareye yatarak işaret bekler, bu talep olumsuz çıkınca da barış için yattığı istiharenin olumlu çıkması üzerine, sulh teklifi için adam yolladığını bildirir[1072]. Bu sırada da Sultan Süleyman 25 Eylül'de beylerbeyiler ile sancakbeylerine şimdilik harekâtın tamamlandığı anlamına gelen kışlağa çekilme izni vermiş bulunuyordu[1073].

Padişah Eleşgird'de iken 28 Şevval 961'de (26 Eylül 1554) bir Safevî elçisi, Tahmasb'ın mektubunu hâmil olarak geldi. Bu elçi Şahkulu Ağa adlı bir Safevî korçusu idi. Elçinin yanında ayrıca evvelce esir düşmüş sancakbeyi Sinan Bey'de bulunmaktaydı. Huzura kabul edilen ve padişahın elini öpen elçi, daha sonra şahın mektubunu takdim etti. Barışın gerçekleştirilmesi ve aradaki düşmanlığın kaldırılmasını hedef alan bir mütarekenin kabulünü müsait karşılayan padişah ayrıca elçiye, şaha hitap eden bir mektup da vermişti[1074]. Venedikli anonim yazar, elçinin kabulü sırasındaki sahneyi çok canlı bir şekilde tasvir eder. Gelen adamın yaşlı ve saygın biri olduğunu, önce vezirlerin huzuruna çıkarılmak istendiğini, fakat onun doğrudan Sultan Süleyman ile görüşmek arzusunda bulunduğunu, kendisine izin verildiğini belirttikten sonra, Sultan Süleyman'ın huzurunda çok fasih bir Farsçayla konuştuğunu ve sultanın bunların hepsini çok iyi anladığını yazar. Elçi Osmanlı hanedanını övdükten sonra Müslümanların birbirine zarar vermemeleri gerektiğini, Kur'an'dan ayetler okuyarak belirtir; o kadar etkili konuşur ki Sultan Süleyman'ın gözü yaşarır, ağlamaya başlar. Elçi müessir konuşmasının sonunda barış yapılmasını talep

[1072] *Tezkire*, s. 81-82.

[1073] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 82-86. Rumeli, Anadolu, Karaman, Rum, Maraş, Şam, Erzurum beylerbeyilikleri ve bağlı sancakbeyilerin listeleri yer alır.

[1074] Celalzâde, *Tabakat*, s. 642-F. Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s.230-238. Gelen elçiye kabul sırasında 25.000 akçe nakit va çeşitli elbiseler verilmiş, yanındaki 9 adamına da yine kaftan hediye edilmişti: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 90.

eder. Sultan Süleyman da bunu uygun karşılar, yetkisi olup olmadığını sorar. Elçi buraya gelmeden önce Tahmasb'ın yanına uğradığını ona da aynı şeyleri söylediğini, Tahmasb'ın barışa yatkın ve istekli bulunduğunu anlatır. Böylece aradaki barış temayülleri ve istekliliği revaç bulmuştur. Elçi elindeki çok değerli kitabı Sultan Süleyman'a hediye eder, o da kitabın değerinin iki katı para verir[1075].

Bu arada, Şehrizor bölgesindeki İran'a tâbi, Zâlem, Havar, Paske, Kızılcakale gibi yerlerin alındığı, Bane beyi, Heveng ve Siyade beyi ile Avraman (Avroman/Havraman) beyinin de Osmanlı itaatine girdiğine dair, Bağdad beylerbeyi Mehmed Paşa'dan bir haber gelmiş bulunuyordu. Padişah Erzurum'da iken 23 Eylül'de Divân topladı ve Osmanlı beylerine rütbeler ve askerlere terakkiler verdi. Aynı gün Rumeli beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'yı vezarete getirdi, ondan boşalan Rumeli beylerbeyliğini ise Yeniçeri ağası Pertev Ağa'ya tevcih etti. Yeniçeri ağalığını kapıcıbaşı Ferhad Ağa'ya, Dulkadır beylerbeyliğine de İskender Ağa'ya vermişti[1076]. Hemen ardından Şam, Halep ve Bağdad kadılarını değiştirdi, Şebinkarahisar üzerinden 21 Ekim'de Tokat'a gelip üç gün kaldı ve ardından Turhal'da kapıkulu ocaklarına mensup bazı grupları terfi ettirdi, 30 Ekim'de de Amasya'ya ulaştı[1077].

Amasya Günleri. Sulh ve Diplomatik Trafik: Sultan Süleyman Amasya'daki günlerini, siyasi müzakereler ve idari meşguliyetler yanında avlanmakla da geçirmekte idi. 8 Aralık'ta Lehistan ve Erdel'den elen iki elçiyi kabul etti[1078]. 7 Ocak 1555'te ise Karlıili sancakbeyi Turgud Bey gelerek hediyelerini sundu, 13 Ocak'ta da "kapudan ve Gelibolu beyi" Piyale Bey ile birlikte ikisine geri dönüş izni verildi. Bu iki ünlü denizci Fransız elcisiyle yapılan görüşmeler sonucu varılan mutabakat uyarınca Akdeniz harekâtı ile ilgili planlar konusunda talimat almışlardı[1079]. Onlarla aynı zamanda Ferdinand'dan bir haberci gelerek bazı mesajlar iletmiş ve kendisine hediyeler verilmişti[1080]. Bu

[1075] *Venedik Elçi Raporları*, s. 119-120.

[1076] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1453, s. 16.

[1077] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1453, s. 25, 28, 30, 35.

[1078] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 99.

[1079] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 102, 104.

[1080] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 105 (12 Safer 962/6 Ocak 1555). Busbecq'in bulunduğu Habsburg elçilik heyeti Ocak 1555'te İstanbul'a gelmişti. Bunlar Mart başında

haberci muhtemelen İstanbul'daki Habsburg elçilik heyetinin gelişini bildiriyordu.

Resim 56: Sultan Süleyman'ın Safevi elçisi Ferruhzad'ı kabulü

Padişah Amasya'da iken çok durmayarak adeta "ayağının tozuyla" Kasım ayı ortasında Ladik, Sonisa, Hacılar, İnepazarı, Turhal taraflarını dolaşmaya çıkarak avlanmış, 6 Aralık'ta Amasya'ya dönmüş; hemen ardından 12 Aralık'ta bu defa Merzifon taraflarına av için hareket etmişti[1081]. Bu halini daha sonra da devam ettirdi. 24 Şubat'ta Amasya'dan çıkarak Uzunoba ve Çukurköy'e gidip bir süre buralarda kaldı, Nevruzu da orada kutladı, 18 Mart'ta Turhal'da idi, 26 Mart'ta ise Zile'ye geldi, ertesi gün Taşlıova'daydı ve bu sırada Zile kalesinin tamiri emrini de vermişti. 3 Nisan'da Terziköy ertesi günü Geldigelen ve iki gün sonra da Amasya'ya dönmüştü, bütün şehir halkı uzun bir av seferinden dönen padişahı törenlerle karşılamıştı[1082]. Bu arada oğlu Selim'i de bir süre ona eşlik ettikten sonra kışlağına yolladı. Amasya'yı tercihi aslında idam ettirdiği oğlu Mustafa'nın merkezi olduğundan ayrı bir sembolik anlam taşıyordu. Onun Amasya'da kışlaması, daha önce vezirler arasında teati edilen mektuplarda Osmanlılar tarafından bahis mevzu edildiği üzere, Erdebil ve Tebriz'in tahribi yolundaki tehdidin ciddî olduğunu Safevîlere göstermiş ve onları barış için harekete geçirmeye yetmişti. Zira Osmanlı ordusunun bu kararlı tutumu, Safevîlerin tek ocakları ve en ulu ziyâretgâhları sayılan, onların tabiriyle "Dârü'l-irşâd"ları olan Erdebil'in yakılıp yıkılması hususundaki korkuyu gün yüzüne çıkarmış ve Şah Tahmasb ile vezirleri barış yoluna girmişlerdi.

Tahmasb eşikağası olan Karabağlı Kemaleddin Ferruhzâd Bey'i gayet

Amasya'ya gitmek için yola çıkacaklardı.

[1081] BA, A.RSK, nr. 1454, s. 16-30, 43.

[1082] BA, KK, nr. 213, s. 42-82.

muhabbetâne ve dostluk izhar edici bir şekilde kaleme alınmış bir mektupla birlikte Amasya'ya gönderdi. 18 Mayıs 1555'te Amasya'ya gelen Ferruhzâd Bey, şehir dışında saray ağası ve vazifeli çavuşlar tarafından karşılandı. Kendisine atlar ve çeşitli ihsanlarda bulunuldu. Elçi padişaha sunulmak üzere gayet ince, zarif halılar, rengârenk işlemeli çadırlar, at takımları, süslü Şam kılıçları, güzel kalkanlar ve tezhipli bir Kur'an-ı kerim gibi hediyeler de getirmişti[1083]. Elçi Osmanlı vüzerâsı ile buluşup görüştükten sonra 21 Mayıs'ta, Divân'da kabul edildi. Burada şahı tarafından "arz-ı ihlâs ve niyâz" edip barış dileklerini beyan etti. Daha sonra elçilik heyeti padişahın huzuruna kabul edilerek hediyeleri ve şahın mektubunu padişaha takdim ettiler. Tahmasb bu 11 şiirle süslü ve gayet münşiyâne bir tarzda yazılmış mektubunda, günün sultanı ve gölgesinde dünyanın refah görmekte olduğu cihân hâkimi padişah hazretlerine hürmet sunduktan sonra, daha önce mütareke yapıldığı sırada padişahın Korçu Şah Kulu ile göndermiş olduğu mektubu Süleyman Nebî'den gelmişcesine aldığını ve saygı sunduğunu, barışın enine boyuna görüşülmesi dileğine uygun olarak Eşikağası Ferruhzâd'ı gönderdiğini belirtmekte ve padişahtan dileğinin şunlar olduğunu sıralamaktaydı:

> Bundan sonra haberleşme kapısı her zaman açık bulunsun ki, iki tarafın ihtiyâcı olan barış gerçekleşsin, halk arasında iyi münâsebetler kurulabilsin; Kâbeyi, Hz. Muhammed'in türbesini, Necef'deki Hz. Ali ve Kerbelâ'daki İmam Hüseyn türbelerini ziyâret edenlere müsâade buyrulsun ve bu lütfunuza karşılık o mübârek yerlerde herkes size duâya meşgul olsun.

Divân'dan ayrılırken elçilere ağır hediyeler verildi. Elçilere 1 Haziran'da tekrar Divân'a kabul edilerek geri dönüş için müsaade ile şaha hitaben barışın kabulüne dair muhtasar bir de mektup verilmişti. Padişahın Şah Tahmasb'a yazdığı ve Osmanlı-Safevî devletleri arasında barışı tasdik eden bu muhtasar mektupta arzu edilen "Sulh u salâh"ın ve istenilenlerin kabul olunduğu; arada dostluk kurulup şu üç maddenin de muvâfık görüldüğü belirtilmekteydi. Bu üç madde: a) İran'da ashab-ı güzîn ve Hulefâ-yi mehdiyyin'e sebbetmek olan teberrâîliğin men'i, yani taşkın Şiilerin, üç halife (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer,

[1083] Elçinin getirdiği hediyelerin listesi ruznamçe defterinde bulunur: 28 Cemaziyelahır 962/20 Mayıs 1555 tarihli pişkeş kaydı: BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 123. Bu kayıtlarda Ferruhzad Bey, "ser-bevvâbîn-i Şah Tahmasb" yani Şah Tahmasb'ın kapıcı başısı şeklinde tanımlanır.

Hz. Osman) ve Hz. Aişe'ye söğüp-saymalarının ve bunu bir merasim hâline getirilmesinin yasaklanması hususundaki elçinin verdiği teminatın vaki olmasının ümit edildiği; b) O taraftan herhangi bir fitne ve taarruz olmadıkça hudud ümerasının tecavüz ve taarruzdan men edileceği; c) Kızılbaş hacıların refah ve itminanla haccı eda etmelerine izin verildiği hususlarına dair idi[1084].

Elçiler işi bitirerek 3 Haziran'da yolcu edildiği sırada kendilerine, getirdiklerinden hiç de aşağı kalmayan ağır hediyeler verilmiş, nakit 100.000 akçe ve değerli kumaşlar, elbiseler, eşyalarla uğurlanmıştı[1085]. Aynı zamanda daha önce 7 Nisan'da Amasya'ya gelmiş bulunan Habsburg elçilik heyeti de geri dönüş hazırlığı içindeydi[1086].

Elçilerin gelişinin bir arka siyasi planı da vardı. Zira Avusturyalılar Erdel harekâtı akabinde, derhal diplomatik teşebbüse geçmişler; Ferdinand, Peçuy piskoposu Anton Wranczy ile Tuna donanması kumandanı Ferenc Zay'i İstanbul'a göndermişti. 25 Ağustos 1553'de İstanbul'a gelen Avusturya elçileri önce Sadrazam Rüstem Paşa tarafından kabul edilmiş, daha sonra da Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarılmıştı[1087]. Ferdinand'ın elçileri, padişaha sulh karşılığı asıl Macaristan topraklarının Ferdinand'a terki hâlinde 150.000; Yukarı Macaristan ile Erdel için ayrıca 40.000 altın duka vergi teklifinde bulunmuşlardı. Padişah ise elçilerle görüştükten sonra İran seferine gittiği için müzakerelere vezirlerle devam edilmişti. Osmanlı devlet erkânı Erdel'in terkinin söz konusu olamayacağını, ancak iki sene evvel hapsedilmiş bulunan Malvezzi'yi serbest bırakacaklarını söylemişlerdi. Padişahın İstanbul'dan hareketinin akabinden Rüstem Paşa tarafından kabul edilen Avusturya elçileri, Rüstem Paşa'ya elçinin hapsinin devletlerarası hukuka aykırı olduğunu söylemeleri, sadrazamın, padişahın cülusu sırasında gönderilen Osmanlı elçilerinin burun

[1084] Celalzâde, *Tabakat*, s. 678-686; F. Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 240-249. Z. Atçıl, "Warfare as a Tool of Diplomacy: Background of the First Ottoman-Safavid Treaty in 1555", *Turkish Historical Review*, 10/1 (2019), s. 3-24.

[1085] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 126 (7 Receb 962/28 Mayıs 1555). Ayrıca elçinin yanındaki 12 adamına da elbiseler verildi.

[1086] Busbecq, *Türk Mektubları*, trc. H. C. Yalçın, İstanbul 1939, s. 78.

[1087] Bundan biraz önce 20 Safer 960 (5 Şubat 1553) tarihinde Habsburg elçisinin ahitnâme yenilenmesi için geldiği, kendisine barış için gerekenin bildirildiği, yeni bir elçi gelene kadar 6 ay müddetle ateşkes yapıldığına dair 25 Şubat-6 Mart tarihli Ferdinand'a mektub: Schaendlinger, *Die Schreiben*, II, s. 44-45.

ve kulaklarının kesilmesi hadisesini hatırlatmasına vesile olmuştu. Şaşıran elçiler, bunun eski kralları II. Lajos zamanında olduğunu ve Ferdinand'ı bağlamadığını söylemişler; Rüstem Paşa da bu cevap karşısında atılarak: *İşte siz Macarlar, Belgrad'ı, kralınızı ve krallığınızı bu yüzden kaybettiniz. En son akdedilen 5 senelik mütârekeyi de bozdunuz, Erdel'e saldırdınız. Biz de Temeşvar'ı, Solnok'u, Lipova'yı ve Peçuy'u aldık* demişti.

Elçilerin dönüşü sırasında da huduttaki karışıklık bir süre daha devam etmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin İran mes'elesini halletmesi üzerine Ferdinand telaşa kapılarak muhtemel bir Osmanlı seferine karşı yine diplomatik yola teşebbüs etmişti. Bunda Fransa ile olan problemin önemli rolü vardı. Ayrıca padişah, İran seferi ile meşgulken, Erdel'in başına gelenlerin başlıca müsebbibinin Ferdinand olduğuna dair fermanlar dolaştırılmış; padişah da Halep'te iken 7 Nisan 1554'te böyle bir ferman göndermişti. Ferdinand'a da 3 Mart 1554'te bir nâme-i hümayun yollanarak barış hali ve elçilerin geliş gidiş trafiği dolayısıyla sınır beylerine gereken tenbihatın yapıldığı, zayıf bünyeli elçi yerine yeni birinin beklendiği ve kral oğluna destek verildiği bildirilmişti[1088]. Öte yandan Ferdinand'ın elçileri İstanbul'da bulundukları sırada, kraliçe ile Petrovics'in gönderdiği adamların padişah nezdindeki itibarını azaltmaya ve onların teşebbüslerini akim bırakmaya çalışmışlar, ancak bu bir netice vermemişti. Kraliçenin elçileri o esnada artık 14 yaşında bulunan Zapolya'nın oğlu János Sigismund'un padişah tarafından tekrar himaye altına alınıp kendisine Solymos ve Lippa (Lipova) ve diğer bazı kalelerin verilmesini istemişlerdi. Hatta 24 Şubat 1554 tarihli bir kayda göre Lugoş ve Şebeş sancakları, bu gibi talepler üzerine ona verilmiş, ayrıca kendisi için Erdel ile Macar kralı yazılması istenmişti. O bu sancağa gelene kadar da yerine Petrovics bakabilirdi. Eğer böyle yapılırsa bütün Macarlar Kral oğluna bağlılık gösterirlerdi, böylece Erdel'in fethi tamamlanırdı. Bu talepler Divân'da uygun bulunmuştu[1089].

İşte bu sebeplerin de tesiriyle, Ferdinand bir an önce harekete geçerek aradaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak –bir ölçüde şansını yeniden dene-

[1088] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 46-48.

[1089] "Kral oğlundan gelen adamlarının arzuhali mucebince zikr olunan sancak Kral oğluna inâyet olundu. Bunda verilen berat-ı şerifde Erdel ile Macar kralı deyü yazılmış, şimdi dahi Erdel ile Macar kralı deyü yazılıp Kral oğlu gelince Petrovik zabtında olursa cemî' Macar Kral oğluna muti' olup Erdel vilâyetinin fethine âsân olur bildirdikleri ecilden vech-i meşrûh üzere verilmek buyruldu": BA, KK, *Ruus*, nr. 210, s. 311: 21 Receb 961/24 Şubat 1554.

mek- üzere Sultan Süleyman'a geniş yetkileri haiz bir elçi heyeti göndermeye karar vermişti. Ferdinand 1555 senesi başlarında Busbecq, Anton Wranczy ve François Zay'ın da bulunduğu heyeti İstanbul'a sevketti. Aslen Belçikalı olup Avusturya elçilik heyetinin başında bulunan Busbecq, Ferdinand'ın bir mektubunu da hamil idi. Osmanlı ülkesinde gördüklerine dair Latince mektuplar kaleme alan Busbecq'ın bu mektupları, "Türk Mektupları" adı ile çeşitli dillere tercüme edilerek neşredilmiş olup bu eser ayrıca Osmanlıların o zamanki kudret ve zaafları hakkında kıymetli bilgileri hâvidir. Hatta Busbecq Ankara civarındaki Ogüst mabedini ilk keşfeden Batılı ünvanına sahip olarak tanımlanır[1090].

Amasya'da kabul töreni sırasında padişaha 10.000 duka altın ve altın yaldızlı musanna bir gümüş sofra takımı takdim eden Busbecq, Ferdinand'ın mektubunu sundu. Huzura girdiğinde padişah onu asık suratlı, fakat azametli bir duruşla karşıladı. Busbecq, anlattıklarını dinleyen padişahın yüzünde küçümseme belirtisi olduğunu ve ona sadece "güzel, güzel" demekle yetindiğini yazmıştır. Ferdinand bu mektubunda Erdel üzerindeki hukuku isbata çalışmakta ve hatta bu yolda padişahın yüce katına müracaat etmekte olduğunu bildirmekteydi. Bundan başka elçiler görüşmeler sırasında, sulhün bozulması mesuliyetinin Osmanlılara ait olduğunu da iddia; sulhün temini için padişaha 80.000, veziriazama 20.000, vezirlere 14.000 duka vermeyi vaat etmişler, ancak 6 aylık bir mütarekeye nail olabilmişlerdi. 962 Receb ayı başlarına ait (22-31 Mayıs 1555) Ferdinand'a hitaben yazılan ve elçilere verilen bu mektupta, Kral oğlunun vilayetinden kendi rızasıyla değil zaruretten gittiği, Erdel'in Osmanlılara ait olduğu, kraliçenin gelen mektubundan "Erdel vilayetinin istibdal olunup kendine ve oğluna krallık mertebesince mahsulleriyle iki herseklik yer verilerek Erdel'le değiş tokuş yapılmak istendiğinin" bildirildiği, bu durumun asla uygun olmadığı ifade edilmişti. Ayrıca bu işlerin halli ve görüşmeler için altı aylık ateşkese razı olunduğu da yazılmıştı[1091]. 27 Mayıs'ta ikinci defa vedalaşmak üzere Divan'a huzura çıkan Busbecq'e mukabil olarak 10.000 nakit, kadife kumaşlar, kaftan yanındaki beş adamına da yine kaftanlar ihsan

[1090] Busbecq'in diplomatik teşebbüsatı eserinde anlatılır: *Türk Mektubları*, s. 78-82, 86.

[1091] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 50-52.

edilmişti[1092]. Ferdinand'ın elçilik heyeti, 2 Haziran 1555'de Amasya'dan ayrılırken, Sultan Süleyman'ın bu mektubunu almış bulunuyorlardı[1093].

Sultan Süleyman Amasya'da iken burası tam bir "diplomasi merkezi" olmuş gibiydi. Habsburg, Safevi elçileri ile yapılan kritik görüşmeler tabii ki öne çıkmıştı, ama Fransız, Leh ve Venedik elçileriyle de bazı siyasi meseleler görüşülmüştü. Bunların bir kısmı Sultan Süleyman'ı tebrik için gelmişlerdi. Taşkend emiri Barak Han, Ejderhan'dan Yağmurca Sultan elçileri yine oradaydı ve onlar da hediyeler verilerek 9 Haziran'da uğurlanmışlardı[1094]. Kısaca Amasya o sırada âdeta yabancı elçi heyetleriyle dolup-taşmıştı. Busbecq daha sonra İstanbul'dan Avusturya'ya hareket etti. Fakat rakipleri Fransızlar da hiç boş durmamıştı. Yukarıda da belirtildiği üzere daha Diyarbekir'de iken Fransız elçisi Codignac, V. Karl'a karşı Korsika kıyılarında savaşmak üzere donanmanın yardımını talep etmiş; padişah bunu uygun görüp o sıralarda yanına gelen Turgut Reis'e gerekli talimatı vermişti. Fakat Sultan Süleyman asıl odaklandığı Safevî meselesini daha çok öne çıkarmış durumdaydı. Kendisini tam olarak tatmin etmemiş olsa da İslâm'ın içinde aykırı bir siyasi topluluk olarak gördüğü Safevîler ile zorlu mücadeleye geçici de olsa bir "sünger çekmiş"ti. Biraz da bunun verdiği kalp huzuruyla "mütmain" olarak artık payitahtına dönebilirdi. Az sonra gerekli hazırlıkları yaparak 21 Haziran 1555'te Amasya'dan hareketle İstanbul'a doğru yola çıktı[1095]. İki aya varmadan da payitahtına ulaşacaktı. Bu arada Amasya'dan ayrılmadan az önce 11 Haziran'da oğlu Selim'e bir milyon akçe (16.666 altın sikke 40 akçe) nakit tahsis etmiş, onu zengin hediyelere boğarak sancağına yollamıştı[1096].

Safevîlerle barış için varılan mutabakat, klasik bir anlaşma formu taşımaz. Ancak o dönemin diplomasisi karşılıklı mektupların kabulüyle arada bir

[1092] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 130. Bu "teşrif" kaydında, hediyeler ihsanıyla kendilerine icazet verildiği belirtilir

[1093] 1 Haziran 1555'te Habsburg elçisinin oturduğu evin sahibi Mahmud'a bu hizmetine karşılık bir tahsisat ayrılması için Amasya kadısına hüküm gönderilmişti: BA, KK, *Ruus*, nr. 212, s. 160.

[1094] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 130. Teşrif kaydında, Barak Han'ın elçisine 6000 nakit ve üç adamına came takdimi.

[1095] Celalzâde bu sırada Fransa ile Habsburglar arasındaki mücadeleyi uzun uzadıya tafsil eder: *Tabakat*, s. 661- 665.

[1096] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 131.

barışıklık halinin iki tarafça kabul edildiğini âmirdir. Bu bakımdan "Amasya Antlaşması" diye isimlendirilen bu mutabakat, iki tarafın hukukunda belirli bir dengeyi sağladığı gibi karşılıklı olarak bir birileriyle alakalı dini meselelere tam bir çözüm getirmiyordu. Antlaşma mevcut "halihazır durumun" tescili anlamını taşıyordu. Sınır hattındaki kazanımları da teyit ediyordu. Bu durumda Basra, Bağdat, Şehrizor, Van, Bitlis, Erzurum, Kars ve Atabeyler Yurdu üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti Safevîler tarafından tanınmış ve böylece Gürcistan'da iki taraf arasında nisbi de olsa nüfuz bölgeleri tesis edilmiş oluyordu. Bu antlaşma yine de Osmanlı-Safevi dini zıtlaşmasını makul bir seviyeye indirmişti. Tahmasb'ın vefatına ve İran'da karışıklıklar çıkana kadar aşağı yukarı 25 sene geçerliliği sürecek olan Amasya anlaşması, ileride yapılacak anlaşmaların da temelini oluşturacaktır.

Harita 3: 1534-1555 Doğuya yönelik askeri harekatlar

DOKUZUNCU BÖLÜM

SON YILLAR, SON İCRAATLAR VE SON SEFER

"Beni âhir vaktimde incitmeyin ve benim bedduamı almayın"[1097]

Payitahtta Yeni Hadiseler ve "Sahte" Yahut Düzme Mustafa

Sultan Süleyman Nahçıvan seferindeyken payitahttaki idari boşluğu veziriazamı Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptanıderya Sinan Paşa doldurmuştu. Sinan Paşa da Hürrem Sultan hizbinin bir temsilcisi konumundaydı. Padişah Amasya'da iken İstanbul'a gelen Habsburg elçilik heyetinden H. Dernschwam, Busbecq ile Amasya'ya hareket etmeden önce payitahtta şahit olduğu bazı önemli olayları aktarır. Bilhassa görevden azledilen Rüstem Paşa'nın İstanbul'a dönüşünü görmüştür. Keza Hadım İbrahim Paşa'nın İstanbul'un muhafazası için yollandığını da ifade etmiştir. Ancak Rüstem, Sinan ve İbrahim Paşa'nın bir arada uyum içinde çalıştıklarını belirtmekten geri durmamıştır. Ona göre azledilen Rüstem Paşa Halep'ten pek az hizmetkâr ile İstanbul'a gelip kendi evinde ikamet etmeye memur edilmişti[1098]. 23 Mayıs'ta (1554) ise Hadım İbrahim Paşa'nın payitahta gelişinin ertesi gün üç gün boyunca Divân akdedilmiş, İbrahim Paşa özel surette Divân'a Rüstem Paşa'yı ve yerine göreve geldiği Sinan Paşa'yı da çağırtmıştı. Bu ikisi mazeret beyan ederek gelemeyeceklerini ifade etmişti. Bu sırada Eskisaray'da ikamet eden Hürrem Sultan[1099] bu olay-

[1097] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman,* s. 475.

[1098] *Seyahat Günlüğü*, s. 83.

[1099] Dernschwam, onun ikametgâhının sultanın sarayından uzakta olduğunu söyleyip burayı tarif eder. Padişahın burayı yeniden imar ettirdiği; cami, kervansaray, hamam yaptırttığı, inşaatın halen devam ettiğini belirtir. Etrafının duvarla çevrili olduğunu, içinde kadınlara ait hücrelerin bulunduğunu yazar: *Yolculuk Günlüğü*, s. 188. Bu durumda geçirdiği yangının izlerinin halen sürdüğü, Eskisaray'ın inşaatının tamamlanmadığı anlaşılır.

dan birkaç hafta önce oğlu Bayezid'in yanına gitmiş, muhtemelen İbrahim Paşa'nın gelişi üzerine 28 Mayıs'ta dönmüştü.

Dernschwam, Şehzade Mustafa olayından dolayı ve desiselerinden ötürü zan altında olduğu için onun şehre dönüşünde hiçbir tören yapılmadığını da belirtir. Aslında böyle bir törenin yapılma âdetinin olmadığı açıktı, ama Dernschwam İstanbul'daki atmosferi bu ifadelerle okuyucularına aksettirmek istemişti. Nitekim ona göre İstanbul'a ordugâhtan türlü rivayetler dedikodular geliyordu, herkes bir isyan çıkacağı endişesindeydi. Sinan Paşa bu yüzden gece-gündüz şehri kolaçan ediyordu. Hatta bir ara Şehzade Bayezid'i payitahta çağırmıştı, ama Edirne muhafazasında bırakılmış olan şehzade muhtemelen gelen haberlerin yanlış olduğunu anlayınca yarı yoldan dönmüştü.[1100] Dernschwam açık yazmasa da bu haberler muhtemelen Sultan Süleyman ile ilgili vefat ettiği şeklindeki yanlış duyumlara dayanıyordu. İstanbul haberlerine devam eden Dernschwam, 11 Ağustos'ta şiddetli kasırganın İstanbul ve Galata'da yıkıma yol açtığını, 4 Aralık'ta sabaha karşı büyük bir yangın çıktığını, Ayasofya ve Tahtakale'ye yayıldığını, İbrahim Paşa'nın bu sebeple bazı yasaklar getirdiğini, akşam ezanından sonra sokağa çıkılmasını, ışık ve ateş yakılmasını yasakladığını, sokakta dolaşanlara dayak attırdığını, fakat 18 Ocak 1555'te bu defa Galata yakasında yeni bir yangının zuhur ettiğini belirtir[1101]. Anonim tarihlerde ise Baba Cafer zindanı yakınında bir bakkal dükkanından yayılan alevlerin Tahtakale'den Odunkapısına varıncaya kadar her tarafı yaktığı, 962 yılı Safer ayı sonuna, yani Busbecq'in de işaret ettiği gibi 1555 Ocak ayı bitimine kadar aralıklarla sürdüğü ve birbiri ardınca 14 kere yangın çıktığı kayıtlıdır[1102].

Sultan Süleyman sonunda 12 Ramazan 962'de (31 Temmuz 1555) İstanbul'a ulaştı; şimdi yeniden sarayındaydı ve muhtemelen kimsenin beklemediği bir enerjiyle geri dönmüştü. İstanbul'a vardığında yeni kurulan Habeş beylerbeyliğine atanmış Özdemir Paşa'ya ihtiyacı olan çeşitli malzemeler tahsis etmiş ve bunlar müteferrikalardan Çerkes Ahmed ile gönderilmişti[1103].

[1100] *Seyahat Günlüğü*, s. 85-86.

[1101] *Seyahat Günlüğü*, s. 127, 163-164.

[1102] *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 84 (104b).

[1103] Özdemir Paşa'ya irsaliye: 19 Ramazan 962/7 Ağustos 1555 (BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 136. Özdemir Paşa 5 Temmuz'da Habeş beylerbeyi olmuş ve buraya hareket etmişti:

Hindistan'dan Babürlü tahtını ele geçirme mücadelesi içindeki Hümayun'un kardeşi olup o sırada hac için geldiği anlaşılan Kâmrân Bey'e (Mirza) in'am yollanmış ve Cafer Şah ve adamına da kaftan verilmişti[1104]. Ayrıca İstanbul'a gelişi münasebetiyle Galata'daki Venedik balyosuyla Floransa balyosu hediyeler takdim edecekti[1105].

Sultan Süleyman artık herşeye rağmen tahtta daha sağlam bir vaziyette oturabilirdi. Bununla beraber nikris hastalığı gittikçe artmaya başlamıştı. Yine de çıkan siyasi meselelerle ilgilenmesi gerekiyordu. Tam da bu sırada Şehzade Mustafa'nın katli olayının ilk önemli tepkisi Rumeli yakasında "patlak" vermiş, Selânik taraflarında ortaya çıkan birisi kendisini Şehzade Mustafa olarak tanıtıp etrafına taraftar toplamaya başlamıştı. Sultan Süleyman İstanbul'a dönüş yolunda Bolu'da yaylakta iken Rumeli'nin muhafazasına bıraktığı oğlu Bayezid'den, Şehzade Mustafa'ya çok benzeyen birinin isyanını haber almıştı[1106]. Kimliği ve menşei hakkında kesin bir malumat bulunmayan bu şahıs, padişahın Aktepe'de öldürttüğü oğlu Şehzade Mustafa olduğunu iddia ederek Selânik ve Yenişehir taraflarından huruç etmişti. İlk önceleri etrafında bulunanlar tarafından Mustafa'ya çok benzediği söylendikçe: "Böyle demen benim râz-ı pinhânımı halka fâş etmen, her nesnenin zamanı, bürûz ve zuhurun âvânı vardır" diyordu; yani gelip bir tarafta gizlendiği, bunun halka duyurulma zamanının olmadığı cevabını veriyordu[1107]. Bir başka tarihçiye göre de "Aman beni ifşa etmeyin, başımı cellatların pençesinden güç kurtardım" diyordu[1108]. Böylece Şehzade Mustafa olduğuna kendisi de adeta inanmıştı! Giderek yanına birçok taraftar toplayan bu sahte Mustafa, artık alenen Şehzade Mustafa olduğunu yaymaya ve Aktepe mevkiinde cellatların "parayla tuttuğu kendisine çok benzeyen bir nalbantı" katlettiklerini[1109] söyleyerek saltanat iddiasında bulunmaya başlamıştı.

C. Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, s. 37.

[1104] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 138: 22 Ramazan 962/10 Ağustos 1555. Kâmran Mirza 1557'de Mekke'de vefat etmiştir (*DİA*, XXIV, s. 286-287).

[1105] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 139: 23 Ramazan 962/11 Ağustos 1555.

[1106] *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 84 (104b).

[1107] Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 668.

[1108] Peçuylu, *Tarih*, I, s. 341.

[1109] Ârifî, *Şehnâme*, s. 163 (608a-611b).

Tarihlerde kendisinden "Düzmece Mustafa" şeklinde de bahsedilen bu şahıs, ayrıca Silistre ve Niğbolu taraflarına kadar uzanmış ve buralardaki bazı sipahilerden[1110], Simavna softa ve dervişlerinden de epeyi yoldaş toplamıştı. Buralarda mahallin zenginlerine, devletin mültezim ve vergi memurlarına akçe salıp hazırlık yapan Düzmece Mustafa, saltanatını ilan ederek kendine akıncılardan Üveyl Tavıca adlı birini vezir tayin ettiği gibi, Simavna softalarından ikisini de kadıasker yapmıştı. Böylece bunlarla etrafındaki zenginlerin evlerini ve çiftliklerini basmaya, vergi toplamaya ve gasbettiği bu malları ve paraları fakirlere dağıtmaya başlamış; bu şekilde de topladığı taraftar sayısını 10.000'e kadar yükseltmişti. Osmanlı kaynaklarında "şahs-ı mechûli'n-neseb" ve "bed-asl u bed-haseb" şeklinde tanıtılan Düzmece Mustafa'nın çıkardığı isyan, etrafına toplananların zihniyet ve mahiyetleri bakımından bir taht iddiacısının ortaya çıkışından ziyade, Mehdici bir hareketin yansıması gibi görünmektedir. Zira isyanın bilhassa Dobruca'daki sufi temayüllü gruplarca desteklendiği dikkat çeker. Durumun gittikçe nezaket kesbetmesi üzerine babasına haber göndermek zorunda kalan Şehzade Bayezid, bir taraftan da bu asiler üzerine üzengi ağalarından birinin idaresinde mühimce bir kuvvet göndermişti. Ayrıca Niğbolu sancak beyi olup o taraflardaki eşkıyayı tediple görevli Dulkadırlı Mehmed Bey'in bunların üzerine yürümesini emretmişti.

Amasya dönüşü sırasında yolda Bolu civarında iken Rumeli'deki kadılardan ve beylerden aldığı arizalar ve Şehzade Bayezid'in gönderdiği haberlerden durumun ciddiyetini idrak eden padişah derhal Rumeli beylerbeyi iken vezirlik verilen Sokollu Mehmed Paşa'yı isyan mahalline gönderdi. Sokollu daha Trakya'ya yeni vardığında asilerin dağıtılıp elebaşlarının yakalandığı haberi ulaşmıştı. Zira bu sırada üzerlerine sevkedilen kuvvetlerin yaklaşmakta olduğunu haber alan asilerin kaçışması üzerine Niğbolu beyi Mehmed Bey, çeşitli vaatlerle Düzmece Mustafa'nın vezir olarak tayin ettiği adamı elde etmiş ve o da Düzmece Mustafa'yı yakalayıp Niğbolu beyine vermişti. Yakalanan Düzmece, önce Edirne'ye Bayezid'in katına, oradan da İstanbul'a yollanarak Divân'a getirilmiş, burada sorguya çekildikten sonra idam edilmiş, cesedi de çengele asılarak halka teşhir olunmuştu (18 Ağustos 1555)[1111]. İdamından önce

[1110] Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 105.

[1111] Hadisenin ayrıntıları: Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 668-8-670; Peçuylu, *Tarih*, I, s. 342. Anonim tarihlerde 962 yılının Ramazan ayı sonunda arife günü çengele vurulduğu açık şekilde yazı-

de muhtemelen o sırada Üsküdar sarayında bulunan Sultan Süleyman onu görmüştür. Ârifî'nin şehnâmesine göre Sultan Süleyman gerçekten oğlu olup olmadığını anlamak için Mustafa'nın hocasını onu tanıyan adamları da yanına katarak göndermiş, eğer gerçeği söylüyorsa kendisine bu müjdeli haberi yollamasını, yalancı ise yakalanıp getirmelerini istemiş. Gönderilenler onun yanına varınca bu adamın Mustafa olmadığını görmüş. Bunun üzerine yakalanan Düzmece Mustafa padişaha getirilmiş, o da ibret için idamı emrini vermiş[1112]. Bu anlatılanların tam olarak doğruluğu şüphelidir, ama Sultan Süleyman'ın bu adamı merak ederek görmüş olması pekâlâ mümkündür.

Bu hareket bazı kaynaklarda Melami-Bayrami tarikatine mensup Hamza Bâli olayıyla birleştirilmiş görünmektedir. Bosna'da yaşayan Hamza Bâli'nin ön ayak olduğu sufi hareketin taraftarları olan Hamzeviler, Rumeli yakasında uzun süre etkili olmuştu. Hatta Mustafa'ya atfedilen saltanat ilanı, belki de onun adamları arasında yer aldığı tahmin edilebilecek olan Hamzeviler sebebiyle Hamza Bâli'ye yüklenmişti. Aslında bu olay, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden dolayı halk arasında ve özellikle Sufi çevrelerde oluşan tepkilerin bir yansıması olmalıdır[1113]. Hamza Bâli Bayrami-Melami geleneğine mensup bir sufi olup bazı vezirlerin hizmetinde bulunmuş, özellikle Pertev Paşa'nın maiyyetinde çalışmış, devlet işlerine aşina birisiydi ve Bosna'ya gidip irşat faaliyetleriyle etrafına adamlar-müritler toplamıştı. Hatta kendisi Divân'a şikâyet edilince de Ebussuud Efendi fetva vererek, onun Oğlan Şeyh İsmail Maşuki yolunda ise katlinin caiz olduğunu bildirmişti[1114]. Muhtemelen bu hareket Rumeli'deki Şehzade Mustafa olayıyla örtüşmüş halde tarihlerde yerini almıştır.

Öte yandan bu hadisede Şehzade Bayezid'in de rol oynadığı konusunda Busbecq'in ifadeleri dikkat çekicidir. Ona göre bu olayı tertipleyen bizzat Şehzade Bayezid'dir, hatta onu paraca desteklemiştir. Bayezid'in adamları özellikle bu adamın Şehzade Mustafa olduğu haberini el altından herkese yaymaya başlamıştır. Mustafa'yı yakından tanıyan bazı kimseler bile onun sahtekâr biri

---

lıdır: *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 85 (104b); *Anonim* (Giese neşri), s. 153.

[1112] *Şehnâme*, s. 163 [608a-611b].

[1113] Hamzavilere ve takibatına dair Mühimme kayıtları mevcuttur: BA, *MD*, nr. 22'deki kayıtlar.

[1114] Bunun için bk. N. Azamat, "Hamza Bâli", *DİA*, XV, s. 503-505.

olduğunu bilmelerine rağmen korku ve kederden içleri sızladığı ve gözleri kararddığı için onun tarafında yer almışlardır. Düzmece de etrafa paralar saçarak bunları servetinden kalanlar olarak açıklamaktadır. Ancak gerçekte akçeleri ona Bayezid vermektedir. Öyle ki İstanbul'a getirilip sorgulandığında Sultan Süleyman işin içinde oğlu Bayezid'in olduğunu anlamıştır[1115].

Busbecq bunları belirttikten sonra Sultan Süleyman'ın oğlunu Hürrem Sultan'ın yalvarmalarıyla affettiğini de beyan eder. Hürrem Sultan ona: "Allah'ın bana verdiği evlattan biri sizin gazabınıza uğrar da ben ondan mahrum kalırsam, bu acıya nasıl katlanabilirim" diyerek hiddetini teskin etmeye çalışmıştı. Bayezid'in bundan sonra itaatten çıkmayacağını, hissettiği korkunun ona iyi bir ders olacağını, eğer oğlunun hayatını bağışlarsa gösterdiği bu lütuf ve merhametin onda büyük değişiklik sağlayacağını, babasının kendisini affettiğini hatırladıkça bir daha böyle bir serkeşliğe kalkışmaktan kendisini men edeceğini de eklemişti. Babasının daveti üzerine onunla buluşan Bayezid, nasihatlerini dinledikten sonra kabahatini inkara kalkışmamış, muti cevaplar vererek pişmanlığını arzetmişti. Sultan Süleyman başlangıçta hayli sert konuşarak onu azarlamış, ardından Osmanlı hanedanının selameti için bu kabil hareketlerin uygun olmayacağını, bu ileri yaşında kendisine üzüntü vermemesini, kardeşini bertaraf için böyle planlar ve tertipler içinde olmamasını, nihayetinde saltanatın Allah tarafından bahşedildiğini ifade etmişti[1116].

Bu belirtilenlerin belirli bir temeli olabilir, nitekim bir belgeden Bayezid'in adamlarının Düzmece'nin veziriazamı mesabesindeki Üveyl Tavıca'nın evinde üç gün durup onunla görüştükleri anlaşılır. Bunun söz konusu adamı ikna etmeye yönelik bir hareket gibi görülebileceği açıktır, ama aynı zamanda Bayezid hakkındaki şüphelerin de oluşmasında dikkat çekicidir. Bazı araştırmacılara göre şehzadenin Niğbolu'ya adam gönderdiğini haber alan Sultan Süleyman, bu durumdan şüphelenip tahkikini emretmişti[1117]. Daha sonraki bazı mektuplarında da Şehzade Bayezid'in hatalarını affetmesi için babasına yalvardığı tespit edilmektedir. Bu durumu Düzmece Mustafa isyanından Şehzade Bayezid'in nasıl kendisi için bir pay çıkaracağı veya fayda sağlayacağı suali

[1115] *Türk Mektupları*, s. 106-108.

[1116] Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 110-112.

[1117] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 41-42.

temeline oturtmanın yerinde olacağı aşikârdır[1118]. Bayezid'in muhtemelen amacı, alt yapısı oluşan bu isyan hareketini bastırmakta gösterdiği dirayetle babası nazarında öne çıkma isteğidir. Tertip ettirdiği isyanı yine arzu edildiği gibi önlemekle kazanacağı şöhretten kendi ikbali için bir fırsat ümit ettiğini düşünmek daha uygun olacaktır. Ama bütün bunlar onun ileride de görüleceği gibi taht yolunu kapatan ilk adımlarıdır.

Oğlunu affetmekle birlikte bu hareketlerini unutmayan Sultan Süleyman Edirne'den sancağına dönmek üzere ayrılan Şehzade Bayezid huzuruna çıkarak vedalaştığında onu diğer şehzadesi Selim'den ayırmayarak bir milyon akçe verdiği gibi muhtelif eşyalar ve kumaşlar hediye ederek uğurlayacaktı (2 Eylül 1555)[1119]. Rüstem Paşa'nın sadaret makamına geçtiği ikinci gün (30 Eylül) düzenlediği Divân'a, kapıcı başının yolladığı kapıcılar kethüdası Ali Ağa vasıtasıyla oğlu için haslarına 400.000 akçe terakki ihsan ettiğini bildirecekti[1120]. Bu arada 28 Eylül'de Yemen beylerbeyi Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine yerine eski Erzurum beylerbeyi ve şimdi Gazze sancakbeyi diğer Mustafa Paşa (Neşşar) tayin edilirken[1121], Macaristan hududunda İstolni Belgrad Hatvan sancağından mazul Veli Bey'e, Yanya İstolni Belgrad beyi Arslan'a Vesprim daha önceki beyi Mehmed'e inayet olunmuş Arslan Bey yedi gün sonra Silistre sancağına nakledilmiş, yerine Sinan Bey gönderilmişti[1122].

Veziriazam Ahmed Paşa'nın Katli Rüstem Paşa'nın Sadareti

Sultan Süleyman bu hadisenin ardından Rüstem Paşa'yı yeniden işbaşına getirmeye karar verdi. Düzmece Mustafa hadisesinin yatıştırılmasından sonra, 1555 yılının 29 Eylül günü, Veziriazam Ahmed Paşa'nın katli vuku buldu ve aynı gün Rüstem Paşa veziriazam oldu. O güne ait bir Divân'da tayin kayıtlarını tutan kâtip heyecanla şu bilgiyi not etmişti: "Yevmi'l-isneyn fî 13 Zilkade 962: Bugün Rüstem Paşa hazretleri veziriazam olup Ahmed Paşa içerüde bo-

[1118] Olay üzerinde duran Ş. Turan, "Bayezid'in veliahdliğini garantilemek üzere Düzme Mustafa vakasından faydalanarak ilk adımı atmış olduğu" kanaatindedir: *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 43.

[1119] BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1766, s. 154: 15 Şevval 962.

[1120] BA, KK, A.RSK, nr. 1455, s. 8.

[1121] BA, A.RSK, nr. 1455, s. 5.

[1122] 21 Zilkade 962/7 Ekim 1555: BA, A.RSK, nr.1455, s. 13 ve s. 23.

ğulup sâir paşalar çıkıp ba'de-zaman onun meyyitin çıkardılar, üç defterdar ve Çavuşbaşı evine varıp cümle espabın yazıp zabt ettiler"[1123]. Ertesi gün de Rüstem Paşa hemen işin başına geçerek Divân'a gelip makamına oturmuştu[1124].

Böylece Sultan Süleyman oğlundan sonra, ikinci defa bir veziriazamını daha idam ettirmiş oluyordu. Ahmed Paşa, padişah tarafından Şehzade Mustafa'nın katli akabinde, Rüstem Paşa'nın azledilmesi neticesi bu makama getirilmişti. Bazı tarihçilere göre Şehzade Mustafa taraftarı olduğu anlaşılan Ahmed Paşa önce bu vazifeyi kabul etmek istememiş, ancak azledilmeyeceğine dair bir teminat alınca, "mühr-i hümâyûn"u kabule mecbur olmuştu.

Ahmed Paşa'nın katil sebebi hakkında Osmanlı tarihlerinde sarih bir açıklama mevcut değildir. Onun kendisine rakip olarak gördüğü Semiz Ali Paşa'yı gözden düşürmek ve padişah üzerinde kendisinin eski sadrazam Rüstem Paşa'dan daha idareli olduğu ve hazineyi koruduğu intibaını vermek amacıyla birtakım hilelere başvurduğu rivayeti söz konusudur. Buna göre Semiz Ali Paşa, kendi yerine Mısır'a tayin ettirmiş olduğu Dukakinoğlu Mehmed Paşa'ya, Mısır'dan saraya her yıl gönderilen vergiyi (saliyâne) artırması talimatını vermiş. O da Mısır saliyanesini 150.000 duka daha fazla göndermiş. Bu fazlalık Sultan Süleyman'ın dikkatini çekerek o esnada Divân'da bulunan eski Mısır valisi Semiz Ali Paşa'ya bunun sebebini sormuş. Semiz Ali Paşa Mısır'da bulunduğu sırada memleketi eski kanunlara göre idare ettiğini ve yeni, ağır vergiler koyup halkı ezmediğini söyleyerek "zulüm yaparak ancak hazinenin artırılabileceğini" ima etmiş[1125]. Bununla beraber bu durumun Sultan Süleyman tarafından hoş karşılanmayıp idamının sebeplerinden biri gibi gösterilmiş olması hayli naif bir özellik taşır.

Dönemin tarihçilerinden Celalzâde Mustafa Çelebi, onun veziriazamlık yükünü kaldıramadığını, kanunları uygulamada gevşek davrandığını, Nahçıvan seferinde gayretsizlik gösterip Isfahan'a kadar bütün İran ülkesinin ele geçirilme fırsatının kaçırılmasına yol açtığını ifade eder. Ancak bunların da resmi

[1123] BA, A.RSK, nr. 1455, s. 7.

[1124] "Yevmü's-selâse, fi 14 Zilkade 962: Bugün Rüstem Paşa hazretleri Divân-ı hümâyûna gelip sadr-ı vezârete cülus edip mesâlihe şürû eylediler" (BA, A.RSK, nr. 1455, s. 7).

[1125] Hammer, VI, s. 58-59.

görüşü yansıttığı açıktır. Elçi Busbecq ise Şehzade Mustafa'ya çok bağlı olduğu, onun idamı üzerine el altından Düzmece Mustafa isyanını desteklediği ve Şehzade Bayezid'i taht için teşvik ettiği yolunda bilgiler aldığını belirtir. Şehnameci Lokman, "ahlak-ı hamide" sahibi olduğunu ama gaflet içinde bulunduğunu, önemli işlerin saklanması gerekirken musahipleriyle yaptığı sohbetlerde bunları paylaştığını, hatta Sultan Süleyman'ın da onu bu yolda uyardığını, saltanat sırlarını ifşa etmesinin yanlış olduğunu söylediğini, fakat Ahmed Paşa'nın eski huyunu sürdürdüğünü, bunun da padişahın gazabına yol açtığını yazar[1126]. Bununla beraber uzun yıllar Divân'da bulunmuş tecrübeli bir devlet adamı olarak bu şekilde hareket etmiş olması pek beklenmez. Bu zahirî sebebler yanında onun asıl ortadan kaldırılmasını sağlayan amil, Hürrem Sultan'ın damadı eski Sadrazam Rüstem Paşa'yı tekrar işbaşına geçirmek istemesidir. Öyle anlaşılıyor ki Ahmed Paşa, eşi padişahın kızkardeşi Fatma Sultan olduğu için saray içindeki dengeleri çok iyi biliyor ve muhtemelen de Mustafa taraftarı hizbi temsil ediyordu. Zaten Mustafa'nın idamından sonra Rüstem Paşa'nın yerine onun getirilmesi biraz da bu sebebe dayanıyordu. Muhtemelen Hürrem Sultan ve kızı Mihrümah Sultan yaşlı padişah üzerinde etkili olarak Rüstem Paşa için rakip bir hizbe mensup Ahmed Paşa'nın bertaraf edilmesinde rol oynamışlardır[1127].

Bizzat Hürrem Sultan'ın padişaha Nahçıvan seferine çıkılıp Halep'e gelindiğinde yazdığı mektupta Rüstem Paşa için şefaatte bulunmasının bir anlamı vardı. Hürrem Sultan görevden alınıp gözetim altında tutulan Rüstem Paşa için adeta yalvararak: "benim devletlim, iki gözüm, yoluna kurban olduğum sa'âdetim, bendeniz Rüstem Paşa bendenizdir, nazar-ı şerifiniz üzerinden diriğ etmeyesiz" diyordu Üstelik kızını hatırlatıyor ve Mihrümah'ın yüzü suyu hürmetine "aziz başınız için ben cariyen dahi hatırı için olsun" diye yazarak damadının herhangi bir şekilde feda edilme tehlikesini önlemeye çalışıyordu[1128]. Bunda başarılı da olmuş gözükmektedir. Nitekim Rüstem Paşa az sonra

[1126] *Hünernâme*, II, 174a-175b.

[1127] F.M. Emecen, "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, XXIV, s. 357-358.

[1128] Mektup için Ç. Uluçay, *Aşk Mektupları*, s. 42-42. Mektupta Mustafa'nın durumu hakkında en ufak bir ima bile yoktur. Rüstem Paşa'nın azli konusunda bilgi sonradan geldiği için mektubun yan boşluğuna bu ifadelerin alelacele yazılmış olma durumu söz konusu olabilir. Tarihi olmayan mektubun 1548 seferine ait olma ihtimali söz konusuysa da yazılanların konteksti 1553'e daha uygun düşer.

yeniden makama gelirken kendisine müdellel bir suç isnat edilmeksizin –biraz da Makbul İbrahim Paşa'nın akıbetine benzer şekilde- Sultan Süleyman'ın kızkardeşinin kocası cellatlara teslim edilecekti.

Tarihçi Âlî'nin nakline göre, İran şahı Tahmasb, Osmanlı elçisi Hasan Paşa'ya "...pâdişâhınızın makbûl olmayan fiillerinden biri, Sultan Mustafa gibi bir evlâdına kıyması, ikincisi ise, Ahmed Paşa gibi şîr-i cihâdı, karılar sözüyle katletmesidir" demesi, yine "mekr-i zenânla katl" olunduğunu yazması da dikkat çeker[1129]. Nihayet Ahmed Paşa, hiçbir şeyden habersiz Divân'a iştirak için geldiği bir sırada, arz odası önünde idam edilmiş, yerine Rüstem Paşa geçirilmiştir. Böylece Sultan Süleyman vaktiyle Ahmed Paşa'yı sadrazamlığa getirirken azletmeyeceğine dair vermiş olduğu sözü tutmuş[1130], onu azletmemiş, katlettirmişti.

Fransa'ya Yeni Bir Yardım Seferi ve Diplomasi

Ahmed Paşa'nın katli bir bakıma "bilindik" hizbin bir zaferi gibiydi. Devlet işlerinde yine Hürrem Sultan, Mihrümah Sultan ve Rüstem Paşa ekibi öne çıkmıştı. Onların en büyük beklentisi geride kalan iki şehzadeden hangisinin tahta çıkacağıydı ve daha çok Şehzade Bayezid üzerinde duruyorlardı. Sultan Süleyman Nahçıvan seferi dönüşü bir süre İstanbul'da kaldı. Yine zaman zaman avlanmak için civardaki avlaklara gidiyordu. 2 Aralık'ta "sâbık" Bağdad beylerbeyi Mehmed Paşa'ya "ıtıknâme" talebi üzerine böyle bir "azatlık belgesinin" verilmesini uygun bulmuştu[1131]. Bu aslında sarayda yetişip taşra görevlere çıkan devşirme statüsünü haiz idarecilerin kölelikten kurtulup hür olması ile alakalı vesika niteliği taşıyordu. Mehmed Paşa önemli görevler icra etmekle birlikte o vakte kadar "efendisi" Sultan Süleyman'dan "hürriyetini" kazanmış değildi, şimdi artık "ıtkname" alarak köle statüsünden tamamen çıkmış olacaktı. Bunun ardından Sultan Süleyman 6 Aralık'ta av için Çorlu taraflarına gitmek üzere payitahttan ayrıldı ve Halkalı'ya geldi. Yağmur sebebiyle yollar çamur olduğundan ikindi vakti Çatalca'ya ulaşıp orada çadırlarını kurdurdu. 10 gün burada kaldıktan sonra Çatalca'dan Silivri'ye gitti. Günlük ruus kayıtlarını tutan kâtib, Silivri kasabasına gelindikte: "hava latif idi. Seherîden kuşluk

[1129] Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 715.

[1130] Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 113-114.

[1131] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 29: 2 Aralık 1555.

zamanına değin duman oldu, ba'dehu zâil olup âfitab zuhur edip âlem yüzü rûşen oldu, padişah-ı âlem-penâh şikâra sapmayıp doğru yoldan müteveccih oldu" diye not düşmüştür.

Bu sırada padişah bazı önemli tayinlere de imza atmıştı. 4 Kasım 1555'te vezir İbrahim Paşa'yı azlederek yerine Rumeli beylerbeyi Pertev Paşa'yı atamış, Rumeli beylerbeyliği ise büyük mirahur Mustafa Ağa'ya (Kızılahmetli) tevcih edilmişti[1132]. Tam da bu sıralarda Akdeniz'de Fransa ile müşterek harekatta bulunan donanma pek de büyük bir başarı kazanmaksızın geri dönmüştü. Bu andan itibaren Akdeniz'de Fransa'ya yeni bir yardım seferberliği başlıyordu.

Daha önce Nahçıvan seferi sırasında Fransız elçisiyle vaki olan görüşme sonucu 24 Mart 1555'de verdiği emir üzerine Osmanlı filosu Fransa'ya yardım için hemen harekete geçmişti. Sinan Paşa'nın vefatıyla kaptanıderyalığa getirilen, Hırvat veya daha kuvvetli bir ihtimalle Macar asıllı olduğu belirtilen Piyale Bey, Sultan Süleyman'ın emri üzerine Turgud Reis ile birlikte hareket edip 60 parça geminin levazım ve kürekçilerini tedarikle, Kocaili ve Midilli beyleri de yanında bulunduğu halde Fransız kralının donanması ile buluşmak üzere yola çıkmıştı. Osmanlı donanması, İtalya'nın güney sahillerinde ilerleyerek, Pulya kıyılarını vurup, Reggio'yu muhasara edip ele geçirdi (26 Haziran). Etrafa asker gönderilerek, bazı yerler yağmalandı. Tam bu sırada Andrea Doria'nın Korsika civarında olduğu öğrenildi. Osmanlı donanması Korsika istikametine hareket etti; fakat onların geldiğini haber alan Doria bu bölgeden uzaklaştı.

Osmanlı kaynaklarına göre Fransa'ya yakın bir şehri kuşatan İspanyollar, burayı almakta zorlanmışlar, Turgud Reis'in gelişini haber alınca da muhasarayı kaldırmışlardı. Bunlar dönüş yolunda Osmanlı filosiyla karşı karşıya gelmişler, sayı üstünlüğü sebebiyle Osmanlı gemileri bunlara bir şey yapamamış, hatta mücadelede yeniçeri serdarı da şehit düşmüştü. Sonra donanma Elbe önelerine geldi, burası muhasara edilmedi. Fransa gemileri de o sırada Osmanlı donanmasına mülaki oldu, bunun üzerine 20 gün boyunca kale kuşatılıp surları toplarla dövüldüyse de bir sonuç alınamadı. İlgili kaynaklara göre bunda Fransızların gönülsüz savaşmaları etkili olmuştu, bunun üzerine muhasarayı kaldıran donanma İstanbul'a doğru yelken açtı[1133]. Aslında Osmanlı donan-

[1132] BA, KK, A.RSK, nr. 1453/A, s.52: 19 Zilhicce 962.

[1133] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 470-471; Celalzâde, *Tabakat*, s. 656-659; Lokman,

ması Fransızlarla imtizaç sağlayamadığı gibi önemli kayıplar da vermişti, bu harekâtta ciddi bir başarı elde edilememişti. Yine de bu durum merkezde fazla bir tepkiye yol açmadı. Çünkü ertesi sene aynı seferlerin tekrarlanacağı zaten belliydi. Üstelik karşı tarafı kendi sularında sıkıştırma siyasetinin yarattığı moral çöküntüsünü de muhtemelen hesaplamışlardı. Osmanlı donanmasının çekilmesi üzerine Andrea Doria'nın rahat bir nefes aldığı ve hemen Toskana'yı muhasara ettiği dikkati çeker. Bu sırada deniz hâkimiyetini iyice kaybeden Fransa ise Korsika'yı bir anlaşma ile V. Karl'a teslim edecek ve tekrar Osmanlı müttefiklerine başvuracaktı.

Sultan Süleyman donanmanın faaliyetleriyle alakalı bilgileri Edirne'ye hareket etmeden önce almış bulunuyordu. 16 Aralık'ta Umurca konağında iken Mısır beylerbeyliğini Dulkadır beylerbeyi İskender Paşa'ya, Dulkadır beylerbeyliğini Semendire sancakbeyi Rüstem Paşa'ya, Semendire'yi ise eski vezirlerden Haydar Paşa'ya vermişti. Ayrıca eski veziriazam Lütfi Paşa ile vezir İbrahim Paşa'nın maaşlarına 100.000 akçe ekleme yapıp ikisinin de "oturak" yani emekli maaşlarını 200.000 akçe şeklinde tespit etti[1134]. Her iki paşa da kendilerine tahsis olunmuş 100.000 akçelik haslarına şimdi resmen emekli olmak dolayısıyla 100.000 daha ilave edilerek bir bakıma takdir ediliyorlardı. Zaten Lütfi Paşa bu sıralarda Sultan Süleyman'ı yücelten yeni risalelerle iddialı bir "Cihanşümul Sultan, Halife" imajını takviye ediyordu. Sultan Süleyman ayrıca üst seviyedeki medreselerin müderrislerini de değiştirerek yeni atamalar yaptı, bu arada 18 Aralık'ta Çorlu'ya geldiğinde, Mısır kadılığından mazul tarihçi Celalzâde Salih Çelebi'nin "oturak" olarak maaşı 100.000 akçe yapıldı, artış miktarı 10 bin akçe dolayında kalmıştı[1135]. Çorlu'da iken Macar serhattinden ulaşan haberde, Lipova beyi olan Halil, Gyula adlı kaledeki Habsburg/Macar askerlerinden 400 atlının sancağı sınırları içine girerek yağmalama hareketinde bulunduğunu, ancak nahiye voyvodasının 50'şer beşli asker ile üzerlerine giderek bunları kaçırttığını, belli başlılardan Yanoş adlı birinin esir alınıp gönderildiğini bildirmişti[1136].

Sultan Süleyman 22 Aralık'ta Çorlu'dan Kemer taraflarına avlanmak üze-

---

Zübdetü't-tevârih, 73b.

[1134] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 34, 36, 38

[1135] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 38-39.

[1136] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 39.

re hareket etti. Bir taraftan avlanırken yine bazı önemli tayinlere imza attı. 26 Aralık'ta yukarıda sözü edilen Fransa'ya yardım seferinden İstanbul'a dönmüş olan Karlıili sancağı beyi Turgud Bey'e "Mağrib-Trablus" yani Trablusgarp beylerbeyliğini verirken Karlıili'ne Ayas Paşa oğlu Mahmud Bey'i, Biga'ya Midilli sancakbeyi Mehmed Bey'i, Midilli sancağına hassa reislerden Kara Mustafa'yı, Rodos sancağına ise Cafer Bey'i atamıştı[1137]. 29 Aralık'ta Çorlu'dan Umurca köyüne oradan da Çatalca'ya döndü 30 Ocak 1556'ya kadar burada kaldıktan sonra ertesi günü Halkalı sarayına geldi, o sırada vezirler buraya gelerek onu selamladılar, ardından "tenha giderek" yani sessizce İstanbul'a döndü[1138]. Muhtemelen bu şekilde davranması hastalığının nüksetmesiyle ilgiliydi. Seyahatları sırasında da kendisine artık bir araba eşlik ediyordu. At sırtında İstanbul'a giremeyeceği için adeta kimselere görünmeden araba içinde saraya ulaşmıştı.

Sultan Süleyman'ın İstanbul'da kalışı 24 Ekim 1556'ya kadar sürdü, muhtemelen bu uzun kalış süresince yapımı süren camiinin durumuyla alakadar olmuştu[1139]. Muhtemelen bu sıralarda yine sıhhati bozulmuştu. Nitekim 21 Nisan 1556'da iyileşerek tekrar av için saraydan çıktığında hassa tabiplerden İsak ve Yasef adlı Yahudi hekimlerin ulufelerine zam yapmıştı ve ilgili hattı da bu gibi taleplerini doğrudan Divân'a ulaştıran Kapıcı kethüdası Ali Ağa ile yollamıştı[1140]. 5 Mayıs'ta Rumeli beylerbeyini Sofya'ya törenle uğurladı, vezirler de ona bir süre eşlik etmişti, hatta bu yüzden o gün Divân toplantısı ertelenmişti[1141]. Ertesi gün ise Sultan Süleyman bu defa avlanmak için Tuzla tarafına gitmişti[1142]. Dönüşünde uzun süre Topkapı sarayında kalmıştı. Ancak bu sırada Anonim bir yazarın kaydına inanmak lazım gelirse 11 Mayıs'ta tan yeri ağırırken İstanbul'u sarsan büyük bir zelzele vuku bulmuştu. Bu zelzeleden "niçe minareler, hisar bedenleri, evler ve ocaklar" yıkılmış, hatta Fatih Camii de

[1137] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 40.

[1138] BA, KK, *Ruus*, nr. 214, s. 42.

[1139] Bu yıllara ait Mimar Sinan'ın bazı teklifleri: BA, *MD*, nr. II, hük. nr. 64, 936, 937. Bu defter ruus kayıtlarını havi tipik bir Ruus Defteri olup yanlışlıkla Mühimme Defterleri tasnifine idhal edilmiştir.

[1140] BA, *MD*, nr. II, s. 63, hük. nr. 567, 568 (10 Cemaziyelahır 963). Bu sırada Reis-i etıbba yani hassa başhekim Bedreddin Efendi idi: BA, *MD*, nr. II, s. 87.

[1141] BA, *MD*, nr. II, s. 71 (24 Cemaziyelahır 963).

[1142] BA, *MD*, nr. II, s. 71.

önemli ölçüde zarar görmüş ve derhal tamir edilmişti[1143]. Bu sıralarda Sultan Süleyman'ın durumu ve ne yaptığı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen sarsıntılara sarayda yakalanmıştı.

Aynı yıla (1566) ait kayıtlara göre 21 Ekim'de tercüman Yunus yerine Tercüman İbrahim Bey saray tercümanı pozisyonu kazanmış, onunla birlikte 23 sipahi ve silahdara azatlık belgesi olarak ıtıknameler verilip "kul"luktan çıkmışlardı[1144]. Sultan Süleyman ise 24 Ekim'de "kışlak için" Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmış, Halkalı'ya ulaşmıştı[1145]. Yolda giderken yine zaman zaman avlanmaktan geri durmuyordu, 30 Ekim'de Ulufeciler köyünde iken ava çıkmıştı[1146]. Bu arada yolda 26 Ekim'de nişancı Celalzâde Mustafa Efendi'yi muhtemelen Rüstem Paşa'nın tesiriyle emekli etmiş, onun yerine şıkk-ı sâni defterdarı Mehmed Çelebi'yi getirmişti[1147]. Önemli bir devlet adamı, bürokrat ve tarihçi olan Celalzade, ancak 1566'da tekrar eski görevine dönebilecekti.

Sultan Süleyman 2 Kasım'da Edirne'ye ulaştı[1148]. 7 Kasım'da da torunu olan Şehzade Selim'in oğlu Murad'a (III.) lala olarak oğlunun defterdarı olan Hüsam Bey'in tayin teklifini kabul etmişti. Bir hafta kadar sonra avlanmak için Edirne dışına çıkmıştı. 16 Ocak 1557'de yine avlanmak maksadıyla daha önce de sık sık gittiği Çölmek civarındaydı ve 19 Ocak'ta geri dönmüş, bu üç gün zarfında Divân toplantılarına ara verilmişti. Şubat ayı ortasında Yanbolu'ya gitmek için Çölmek'e gelmiş, fakat gece kar yağmış, soğuklar yüzünden tereddüt etmişse de Ahyolu'na kadar uzanmış, 3 Mart'ta buraya inmiş, oradan 8 Mart'ta Yanbolu'ya döndüğünde yoğun kar yağışı altında kalmış, soğuk hava ve yağışın kesilmesini beklemiş, ardından 21 Mart'ta Edirne'ye varabilmişti[1149]. Bu bir ayı geçen uzun soluklu kış avı muhtemelen bereketli geçmekle birlikte

[1143] *Anonim*, haz. A. Akgün, s. 85 (105b). 963 yılı Receb ayı başı: Anonim yazar, depremin Edincik'ten Hamitili (Isparta) havalisine kadar etkili olup birçok evin yıkıldığını, büyük kayıplar verildiğini ekler.

[1144] BA, *MD*, nr. II, s. 170.

[1145] BA, *MD*, nr. II, s. 173.

[1146] BA, *MD*, nr. II, s. 175.

[1147] BA, *MD*, nr. II, s. 175 (21 Zilhicce 963/26 Ekim 1556).

[1148] BA, *MD*, nr. II, s. 177; krş. BA, KK, *Ruus*, nr. 215, s. 135-138. Bu defterle *MD*, II'deki tarihler arasında bir gün fark söz konusudur. Edirne'ye varış tarihi Ruus 215'te 29 Zilhicce yani 3 Kasım gösterilmiş, İstanbul'dan ayrılış ise 17 Zilhicce/22 Ekim olarak kayd edilmiştir.

[1149] BA, *MD*, nr. II, s. 214-215, 218, 226-227, 229.

onu hayli yormuştu. Padişah 1557 yılı Mayıs ayında İstanbul'a döndüğünde Macaristan cephesinden Hadım Ali Paşa'nın başarısız Szigetvar kuşatması haberini aldı.

Bütün bu olaylar cereyan ederken Sultan Süleyman'ın en başta gelen rakibi V. Karl, yorucu iktidar günlerinin tesiriyle hastalandığı için tahtından feragat ederek, imparatorluğunu oğlu Felipe (II.) ile kardeşi Ferdinand arasında paylaştırmıştı (1555 ve 1556). Feragati ile ilgili beyannamesinde Türklere karşı Hristiyan âleminin güçlerini harekete geçirme tavsiyesinde bulunurken kendisinin bu yolda harcadığı çabalara değiniyor, ama bunu asla mütecaviz olarak değil saldırıya uğrayan biri olarak yaptığını yazıyor, büyük umutlarının olduğunu, bunların ancak birkaçını gerçekleştirebildiğini, bütün bu olup bitenlerin de kendisini aşırı derecede yorduğunu ve hasta olmasına yol açtığını bildiriyordu.

Anlaşılacağı üzere Karl'ın bu uzun mücadele dönemi ardından cihanşümul dünya hâkimiyeti siyaseti iflas etmiş oluyordu. Hayli kırgın şekilde inzivaya çekilerek oğlunun mücadelesini izlemeyi tercih etti. Kardeşi Roma-Germen imparatoru unvanını almıştı, ama İspanya bunun içine dâhil değildi. İspanya ve zengin deniz aşırı sömürgeleri oğluna devretmişti. Sultan Süleyman bir bakıma kendisine benzeyen en "dişli" rakibini kaybetmiş bulunuyordu. Sultan Süleyman'ın onun tahttan çekilmesini nasıl karşıladığı hakkında bilgi yoktur. Ama kendisinin tahtından feragat etmek gibi bir niyetinin hiç olmadığı yakın tarihteki Şehzade Mustafa olayında olduğu gibi açık şekilde anlaşılacaktı.

Resim 57: Tahttan feragat ettiği yıllarda V. Karl

Öte yandan böylesine bir durumdan pay çıkarmak isteyen Fransızlar için aslında tam bir fiyasko olan 1555 deniz seferinin bir benzerinin ertesi yıl tekrar edeceği açıktı. Vebadan hayatını kaybedecek olan Cezayir beylerbeyi Salih Paşa, İspanyolların Cezayir'i tehdit etmekte olduklarını İstanbul'a bildirdiği için Osmanlı donanması Piyale Bey'in emrinde yeniden denize açıldı (1556). Bazı Osmanlı kaynaklarında donanma reislerinden Ali Pörtük Bey'in Salih Paşa'nın talebi üzerine 40 gemiyle hareket ettiği, fakat Cezayir'e ulaştığında Salih Paşa'nın vefat ettiğini öğren-

diği, ardından önemli bir İspanyol üssü olan Vehran/Oran'a yöneldiği belirtilir. Daha önce de Cezayir'in önemli üslerinden olan Becaye ele geçirilmiş bulunuyordu[1150]. Vehran'ın alınması bu harekâtı bir ölçüde tamamlayacaktı. Ali Pörtük Reis, Salih Paşa'nın adamı Kaid Hasan'ı onun yerine geçirip karadan Vahran'a yolladı. Kendisi gemilerle buraya ulaştı. Şehir kuşatıldı ve surları üç gün boyunca toplarla dövüldü.

Vehran vaktiyle Barbaros tarafından zaptedilmişti. Ancak daha sonra İspanyollar yerli Arapların yardımı ile Telemsan'ın iskelesi mesabesinde olan kaleyi ele geçirmişlerdi. Vehran'ın İspanyolların elinde bulunması Cezayir için ciddi bir tehlike olarak telakki ediliyordu. Şiddetle kuşatılan kalenin her an düşmesi beklenirken Uluç Ali Bey bir kadırga ile gelip donanmanın İstanbul'a dönme emrini getirdi. Bunun üzerine Osmanlı gemileri kuşatmaya son verip geri dönmek zorunda kaldı[1151].

1557 Mayısı'nda Piyale Bey 60 kadırga ile tekrar denize açıldı. Tunus kıyılarındaki Bizerte (Benzert) limanını zabtetti. Burası da Oran gibi İspanyolların elinde bulunmakta olup stratejik bakımdan önemli bir mevkiide bulunmaktaydı. Piyale Bey Bizerte'yi zaptettikten sonra, Kuzey Afrika sahillerini taramış ve bilahire İstanbul'a dönmüştü. Gösterdiği başarılarla Gelibolu beyi ve kaptanı iken Cezayir-i Bahr-i Sefid beylerbeyi olacaktı (Kasım-Aralık 1557)[1152].

Bu hadiseler sırasında yukarıda da sözü edildiği üzere V. Karl'ın tahttan feragati ve oğlu II. Felipe'nin İspanya krallığı, kardeşi Ferdinand'ın ise imparatorluğun başına geçmesi, Fransa ile İspanya arasındaki mücadeleleri tekrar başlattı. Bu haberlerin Osmanlı sarayındaki yankısı ise tam olarak bilinmemektedir. Muhtemelen Sultan Süleyman kendisinin en büyük rakibinin tarih sahnesinden çekilmesiyle, tam da bu sıralarda bilinen dünyanın en büyük

[1150] Becaye'nin fethinde yararlılık gösterenlere terakkiler verilmesi teklifi: 9 Cemaziyelahır 963/20 Nisan 1556 (BA, *MD,* nr. II, s. 63, hüküm nr. 565, 566; Cezayir beylerbeyliği liva tevcihleri: Medaye, Kostantiniye, Becaye ve Tenes).

[1151] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 472; Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, 73b. Kâtib Çelebi, yanlış olarak Vehran'ın fethedildiğini yazar: *Tuhfetü'l-kibâr,* s. 102. Buna dayalı olarak modern araştırmalarda bu yanlış bilgi yer almış görünür. Aynı yanlışı muhtemelen Hammer'den nakille Zinkeisen de yaptı: II, s. 634. Bugünkü bazı çalışmalarda –kendim dahil- da aynı durum devam etti.

[1152] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 84 (Piyale Bey: 7 Kasım 1557), s. 93 (Piyale Paşa: 23 Aralık 1557).

hükümdarı olma hedefine erişmiş bulunuyordu. Bu bakımdan Avrupa'daki yeni gelişmeleri takip etmekten geri durmadı. İspanya kralı II. Felipe aynı zamanda İngiltere kraliçesi Mary Tudor ile evlendiği için iki devlet "nikâh yoluyla" birleşerek bütün güçlerini Fransa üzerine tevcih etmişlerdi. Felemenk/Hollanda da idaresine bırakılmış olan Felipe, Fransa'yı kıskaca almış, müttefikler müştereken Fransızlar üzerine yürüyerek onları Saint Quintin şehri önlerinde mağlup etmişlerdi (1557). Ardından Gravelines'de de mağlubiyete uğratmışlardı. Fransızlar kötü günler yaşamaktaydı. Bu durum karşısında yine Sultan Süleyman'a müracaat etmeye mecbur oldular. Fransız elçisinin padişaha sunmuş olduğu bir ariza söz konusu müracaata dair bilgiler verir[1153].

Bu arizada Fransız elçisi, padişaha duadan sonra, Fransa'nın harp durumunu, elden giden şehirlerini tafsil etmekte; çok kuvvete muhtaç bulunduklarını anlatmakta, bunun akabinde de Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğun bir tezahürü olarak, elçi de Jean la Vigne'in gönderildiğini; Fransa'nın 35 yıldır, İtalya, İspanya, Piyomente, İngiltere, İskoçya ve Korsika ile karada ve denizde mücadeleleri sonucu varını yoğunu kaybettiğini; Osmanlıların bundan evvel devamlı olarak Fransızlara yardım ettiklerini; şayet şimdi de yardım yapılacak olunursa, padişaha mal veya memleket ne isterse verileceğinin Fransa kralı tarafından vaat edildiğini ve nihayet maksada gelinerek donanmanın Batı Akdeniz'e gönderilmesinde sonsuz faydalar bulunduğunu belirtiyordu. Ayrıca Osmanlı donanmasının elçi de la Vigne'in göstereceği yere doğru ilerlemesine müsaade buyrulması istenmekte ve Fransız amiraline de bu yolda emir verildiği bildirilmekteydi. Bu sıralarda müşterek harekât planlamaları yapılırken yeni Fransız elçisiyle eski elçi arasında ihtilaf çıkmış, konu Osmanlı Divân'ına kadar aksetmişti. Olayın mahkemede görülmesi için Sultan Süleyman bir emir çıkarttırmış, eski gelen elçinin şikâyetleri dinlenmişti. Elçi yeni gelen elçinin kendi adamlarını ve şahsını çavuş vasıtasıyla tutuklamak istediğini bildirmiş, bunun üzerine kadıya bu şekilde müdahale edilmesinin men'i ve meselenin tahkikine dair hüküm yollanmıştı[1154]. Konunun bundan sonraki mahiyeti hakkında ise herhangi bir bilgi verilmemişti.

[1153] TSMA, nr. E. 4482; ayrıca TSMA, nr. E. 851/68 [7701/3].

[1154] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 124 (15 Cemaziyelevvel 965/5 Mart 1558). Bu elçilerden birinin Rüstem Paşa ile protokol krizi yaşayan Michel Codignac olması mümkündür. 1556'da onun yerine Jean de la Vigne gelmiştir. Codignac'ın 1558 Temmuzunda Batı'ya dönebildiği belirtilir.

Böylece Osmanlı donanması, 1558 senesi baharında denize açıldı. Fransa'ya yardım gayesi ön planda olduğu için 150 parça gemi ile İstanbul'dan hareket edilmiş, doğruca İspanya sularındaki Balear adalarına yönelinmişti. Piyale Paşa, önce Marsilya limanına geldi, fakat aşırı rüzgâr sebebiyle burayı geçip bazı yerleri yağmalattıktan sonra, Minorka adasına geçmişti. Buradaki Ciutadella (Osmanlı kaynaklarında Sevelya: Gözü/Güzeli çok anlamına geldiği de belirtiliyor) şehrini 9 Temmuz'da almıştı[1155]. Oradan Marsilya kalesi önüne uğranılıp Toulon'a geçilmiş, Santa Mandriere'de demir atılarak bayram burada kutlanmış, Fransız gemileriyle Nice'in üzerine gidilmiş, yirmi beş gün oralarda kalınmış, oradan Cenova istikametine doğru hareket edilmiş, Andrea Doria'nın gemileri aranmış, Osmanlı donanması bir müddet daha bu sularda gezdikten ve etrafa gözdağı verdikten sonra sonbaharda İstanbul'a dönülmüştü[1156]. Piyale Paşa'nın beraberindeki Fransız donanması da Sakız'da kışlamıştı[1157]. Ayrıca Piyale Paşa Eğriboz'a bağlı İşkapolos adası halkının kendi toprakları ziraate kabil olmadığı gerekçesiyle yakınlarındaki Çamlıca adasını iskâna açmalarına ve buna karşılık vergi vereceklerine dair taleplerini Divân'a iletmiş ve bu arz kabul görmüştü[1158].

1559 senesinde Piyale Paşa yeniden denize açıldı. Zira tam bu sırada Şehzade Bayezid hadisesi patlak vermiş; Bayezid'in deniz tarafından firarına mani olunmak amacıyla, 65 gemilik bir Osmanlı donanması, Ege ve Akdeniz sahillerini kontrole çıkmıştı. Bayezid'in İran'a ilticası üzerine de Piyale Paşa, Adriyatik denizine gitmiş, Modon açıklarında iken bir Malta ticaret gemisine rastlayarak onu ele geçirmişti. Gemi mürettebatından Fransa ile İspanya arasında sulh akdedildiğini, İspanyolların Messina'da 82 gemi topladıklarını, Fransızların da 40 gemi yollayacaklarını ve bunların Trablusgarp'a hücum edeceklerini öğrenmiş, bunun üzerine daha sıhhatli haber alınması için önden İtalya sahillerine bir keşif kolu gönderdiği gibi İstanbul'a da durumu bildire-

[1155] Minorka muharebesinde yararlılıkları görülenlere yapılan ulufe ve terakkiler ile ilgili kayıt 1 Safer 966/13 Kasım 1558 tarihlidir: BA, KK, *Ruus*, nr. 216, s. 23, 40. Bu harekât hakkında H. Kılıç, "Osmanlıların Minorka Adası'na Saldırısı ve Ciutadella'nın İşgali (1558)", *Mülkiye Dergisi*, 44/2 (2020), s. 219-238.

[1156] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 474.

[1157] BA, KK, *Ruus*, nr. 216, s. 27.

[1158] BA, KK, *Ruus*, nr 216, s. 32: 17 Safer 966/29 Kasım 1558. Çamlıca adasının iskâna açılışının bu vesileyle olduğu söylenebilir.

rek gemi talebinde bulunmuştu. Piyale Paşa, daha sonra Avlonya taraflarında bir müddet dolaştı. Bu sırada keşif için gönderdiği Yunus ve Ali Reislerin, Sicilya'daki İtalyan ve İspanyol askeri arasına nifak düştüğü için birbirine kılıç çaldıklarını, düşman donanmasının da dağıldığını bildirmeleri üzerine hazırlıklarını da tam manasıyla tamamlayamadığından kışın yaklaşması ile İstanbul'a dönmüştü[1159].

Bununla beraber giderek artık bazı şeyler değişmeye başlıyordu. Çünkü Fransa ile İspanya arasında 3 Nisan 1559'da Chateau-Cambresis'de yapılan anlaşma, Osmanlılar tarafından pek hoş karşılanmayacaktı. Aslında Sultan Süleyman buna yüksek sesle itiraz etmemiş görünüyordu. Daha önce de yaptığı sitemi tekrarlamıştı. II. Henri'ye eski dostların kolayca düşman olamayacaklarını, fakat eski düşmanların da aynı şekilde dost olamayacaklarını hatırlatmıştı. Bu barış hali Fransa ile olan ilişkileri zayflattı. II. Henri'nin 10 Temmuz 1559'da ölümü, yerine geçen II. François'in de 5 Aralık 1560'da hayatını kaybetmesi, ilişkilerin dalgalı bir seyir izlemesine yol açmıştı. Hatta de la Vigne, Divân'da isteklerin kabul görmemesi üzerine hayli sinirlenerek küstahça ifadelerle II. François'ya: "eğer size faydalıysa, bütün dünyayı kötülüğe boğan, dünyanın en kibirlileri olan ve temiz bir sopayı hak eden bu barbar itler" ile münasebetlerin tamamıyla kesilmesini yazmıştı. Böyle bir durumda Fransa'nın Hristiyan âlemini yanına çekeceğini, imparatorla Metz, Toul ve Verdun konusunda avantajlı bir anlaşma imkânı olabileceğini düşünüyordu. Fakat Acqs (Dax) piskoposu François de Noailles aradaki ilişkilerin koparılmaması tavsiyesinde bulunmuştu. Geleceğin getireceği kötülüklerin ne olacağı ve nereden geleceği bilinmezdi. Bu durum en çok Habsburg elçisi Busbecq'in işine yarıyordu. Divân tercümanı İbrahim Bey ile de iyi ilişkiler kurmuştu ve gelecekteki barışın temellerini de atacak avantajı yakalamış durumdaydı[1160].

Uzak Sulardan Bir Seda: Seydi Ali Reis'in Gelişi ve Habeşistan Eyaletinin Kuruluşu (1555)

Sultan Süleyman Piyale Paşa'nın 1556'da gerçekleşen Tunus bölgesindeki başarılarını haber aldıktan sonra yine sık sık gittiği Edirne'de bu defa Seydi Ali

[1159] Piyale Paşa'nın harekâtları hakkında: Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 102-103.

[1160] Zinkeisen, II, s. 638-640. F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, trc. M. A. Kılıçbay, İstanbul 1990, II, s. 202-207.

Reis'i huzuruna kabul etmişti. Seydi Ali Reis ona Hint sularında başından geçenleri anlattı, donanmanın durumu konusunda bilgi verdi. Sultan Süleyman muhtemelen bu macerayı dikkat ve ilgiyle dinledi, böylece uzak hedefleri hakkında da bilgi temin etmiş oldu. Seydi Ali Reis, İstanbul'da oturan denizci bir âilenin çocuğuydu. Baba ve dedesi tersane kethüdalıklarında bulunmuşlardı. Bu sebeple Ali Reis küçük yaşından beri deniz ve denizcilikle haşır neşir olmuştu. Galata'da doğup-büyüdüğü için de Galatalı lakabıyla anılan Seydi Ali Reis, ilk olarak Rodos seferine katılmış, daha sonra da birçok deniz seferlerinde bulunmuştu. İsmi özellikle Barbaros'un yanında bulunup Preveze savaşına katılmasından sonra duyulmaya başlanmıştı. Kaptanıderya Sinan Paşa zamanında Turgud Reis'in de büyük gayretleri sonucu ele geçirilen Trablusgarp'ın kuşatmasında yer aldı. Bundan sonra İstanbul'da babası ve dedesi gibi tersane hizmetinde bulunarak tersane kethüdası olmuştu. Hint donanması kaptanlığına tayini sırasında sipahi oğlanları zümresine mensup durumdaydı. Halep'te bulunduğu için derhal buradan hareketle Basra'ya gitti, ulufesi de 80 akçeye yükseltildi. Şubat 1554'te Basra'ya varan Ali Reis, ertesi günü Basra beylerbeyini ziyaret etti ve donanmaya tayin olduğuna dair emri ona gösterdi. O esnada Basra beylerbeyi olan Mustafa Paşa, kendisine 15 gemiden mürekkep Süveyş donanmasını teslim etti. Donanmanın hazırlık ve ikmaliyle uğraşan Seydi Ali Reis, beş ay kadar Basra'da bekledi. Deniz mevsimi yaklaştığında da donanmasını sefere çıkarmak için bilhassa Hürmüz taraflarına kılavuzlar göndererek, Portekiz donanmasının buralarda olup-olmadığını araştırdı. Kılavuz bir ay kadar buralarda dolaşıp dört parça Portekiz gemisinden başka bir gemi görmediğini, Basra'ya gelerek Ali Reis'e haber verdi. Bunun üzerine Seydi Ali Reis Süveyş'e hareket edilmesi emrini verdi.

2 Temmuz 1554'te Basra'dan hareket eden Seydi Ali Reis idaresindeki Süveyş donanması, Basra körfezine çıktıktan sonra İran sahillerini takiple Katif'e geldi. Burada Portekiz donanması hakkında malumat sorulduktan sonra Bahreyn adalarına uğranıldı, oradan da hareketle Hürmüz boğazına gelindi. Seydi Ali Reis hareketinin 40. günü Hürmüz boğazını aşıp 10 Ağustos 1554'te Umman sahillerindeki Horfekan şehrine yaklaştığı sırada birden karşısında Portekizlilerin Hindistan Genel valisi Alfonso de Noronha'nın oğlu Fernando'nun emrindeki 25 parça gemiden oluşan filoyu gördü. İki donanma harp vaziyeti aldı; karşılıklı başlayan top ve tüfek atışı gittikçe şiddetlendi ve bir Portekiz kalyonu top isabeti ile kontrolden çıkıp karaya vurdu ve battı.

Bunun üzerine Portekiz donanması Hürmüz yönüne çekildi. Bu ilk karşılaşmada zafer Seydi Ali Reis'indi. Ancak bu olaydan biraz sonra şiddetli bir fırtına çıktı, Seydi Ali Reis zorlukla Horfekan'a varabildi ve ikmali yapıp tekrar denize açıldı.

Umman ülkesinde Sohor'a uğranıldıktan sonra, 17 gün kadar denizde seyredildi ve 26 Ağustos 1554'te Maskat ve Kalhat civarına gelindi. Bu esnada D. Fernando'nun kumandasındaki 34 gemilik bir Portekiz donanmasına tesadüf edildi. Seydi Ali Reis, yelken açıp sür'atle üzerine gelen Portekizlilere karşı, denize dik olarak inen kayaların uzandığı kıyı ile Portekiz donanması arasında bir set oluşturdu. Böylece sahil sırtlarında rüzgârın kesilmesi sebebiyle, Portekiz donanması hareketsiz bırakılacaktı. Karşılıklı başlayan top ateşi gittikçe şiddetlendi. Gemiler birbirine rampa ederek göğüs göğse çarpışmalar vuku buldu. Bir Osmanlı kadırgası top ateşi ile tutuştu, fakat ona rampa etmiş olan Portekiz gemisi de bundan ateş alarak yanmaya başladı. Bu iki gemi yanarak, kısa sürede battı. Ayrıca, beş Osmanlı ve beş Portekiz gemisi rampa hâlinde kayalara vurarak parçalandılar. Bu mücadele iki tarafı da çok yormuştu, kürekçiler takatten kesilmişlerdi. Her iki taraf denize dökülen adamlarını toplamaya başladılar. Seydi Ali Reis denizden 200 kadar adamını kurtardı. Gece karanlığı bastırdığında iki taraf mecburen birbirinden ayrıldı.

Sahilden şiddetle fırtına esmesi üzerine Osmanlı donanması kıyıdan ayrıldı. Gerisin geriye İran'ın Kirman sahillerine geldi. Orada yanaşacak liman bulunmadığından Bender-Şehbar'a, oradan da Gevadir limanına demir atıldı. Seydi Ali Reis burada gemileri tamir ettirip kılavuz aldıktan sonra, Yemen istikametinde Hint Okyanusuna açıldı. Güney Arabistan'daki Şihr limanına kadar ilerlenmişken, Fil tufanı adı verilen mevsimlik fırtına başladı. Şiddetli yağmur ve büyük dalgalar, yelken açtırmıyordu; hatta gece ile gündüz bile ayırt edilemiyordu. Büyük dalgalardan gemiler su ile dolmuş olduğundan ağırlıklar atılarak hafifletilmeye çalışıldı. Ancak çaresizce hızla esen fırtınaya teslim olunuyordu. On gün bu şekilde mücadele edildikten sonra gemiler aksi istikamette Gücerat'a tabi Çeked veya Kuç körfezine sürüklendi. Körfezdeki tehlikeli girdaplara düşmekten zor bela kurtulunabildi. Sabah olunca rüzgâr kesildi ve yelken açılıp Sumnat'a varıldı. Diu kalesi önlerinden geçilirken endişe edildi; donanma açıktan geçirildi. Fakat yeniden fırtına patlak verdi ve büyük dalgalar, gemileri dövmeye başladı. Gemilerin bir başından öte başına gidilemiyordu.

Bir dümeni 4 kişi güç zaptediyordu. Nihayet bu tehlikeler içinde Hindistan'da Gücerat Sultanlığı sahillerine yaklaşıldı. Havanın müsait olması ile Demen kalesi önünde demir atıldı. Ancak burada gemilerin üçü kıyıya yakın demirledikleri için karaya vurdu. Bunlar kurtarılmaya çalışıldı ise de yüzdürülemedi. Gemilerdeki top ve diğer levazım çıkarıldı ve Gücerat hükümdarı Sultan Ahmed'in emirlerinden Demen hâkimi Melik Esed'e emanet olarak bırakıldı. Bu sırada, Kalküt hâkiminin her mevsim gelen gemileri, Osmanlı padişahına bağlılık arzettiler. Bu hükümdar, Portekizlilerle muharebe halindeydi. Seydi Ali Reis ona en yakın zamanda Mısır'dan bir donanma gönderileceğini vaat etti.

Bu esnada Demen hâkimi, Portekiz gemilerinin yaklaşmakta olduğunu bildirdi ve Surat'a gidilmesin tavsiye etti. Bu haberi işiten gemilerin bir kısım mürettebatı Demen'de kalıp Esed Han'ın hizmetine girdiler. Seydi Ali Reis de elindeki altı gemi ile her gemiye birer kılavuz almış olduğu hâlde denize açıldı, Surat'a geldi (Zilkade 961/ Eylül 1554). O sırada Gücerat'ta karışıklıklar hüküm sürmekteydi. Gücerat hâkimi Ahmed Han, Seydi Ali Reis'in adamlarından 200 kadar tüfekçi ve diğerlerini hizmetine istedi. Seydi Ali Reis ise Surat'a geldiğinin üçüncü günü, Goa, Diu ve Şaul üslerine bağlı 7 büyük kalyon ve 80 grabdan müteşekkil Portekiz donanmasının Surat limanı açığına geldiğini gördü. Gücerat hükümdarı askerleri ile birlikte sahile çıkan Seydi Ali Reis ve denizcileri, kıyıda sipere girip iki ay gece-gündüz savaş tedarikinde bulundular. Surat o sırada Gücerat hâkimi tarafından alınmış ve kumandanlığı Hüdavend'e verilmişti.

Osmanlı gemilerinde alet ve edevat kalmadığı için bunları tamir edebilmek imkânsızdı ve bu şekilde de Mısır'a denizden dönmeye kalkmak ihtimal dışındaydı. Ayrıca Seydi Ali Reis'in emrindeki adamların çoğu Gücerat hükümdarının hizmetine girdikleri için gemiler mürettebatsız kalmıştı. Seydi Ali Reis bu gemileri Hüdavend Han'a teslim edip satıldıktan sonra ücretlerinin İstanbul'a gönderilmesi hususunda onunla anlaşma yaptı. Kendisi de karadan İstanbul'a dönmek üzere, 50 kadar adamı ile 26 Kasım 1554'te Ahmedâbâd istikametine hareket etti. Seydi Ali Reis'in teslim edilmesi yolundaki Portekiz istekleri, Hüdavend Han tarafından reddedildi. Seydi Ali Reis Sultan Ahmed'in kendisine bir vilayetin (Bruc) idaresini verip kendi hizmetine geçmesi yolundaki teklifini reddederek, bir an önce ülkesine dönmek istediğini bildirdi. Ocak

1555'te karadan yola çıkarak Sind memleketine vardı. Burada Şah Hüseyin Argun'un, tarhanlardan İsa ile yaptığı mücadeleye katıldı. Oradan Multan'a geldi. Seydi Ali Reis geçtiği yerlerde maiyetinde top ve tüfenk kullanabilen asker bulunduğu ve kendisi de çok bilgili olduğu için devamlı olarak hizmete girme teklifleri ile karşılaşıyordu. Lahor'a geldiğinde oranın hâkimi Mirza Şah kendisine yol vermedi. Bunun üzerine Delhi'ye gitti ve Hümâyun Şah tarafından merasimle karşılandı.

Onun hizmete girme tekliflerini nazikâne reddeden Seydi Ali Reis, bir müddet sonra bu hükümdarın vefatına ve yerine Ekber Şah'ın geçmesine şahit oldu (28 Ocak 1556). Daha sonra, 13 Şubat 1556'da Lahor'a hareket etti. Oradan Kabil'e geçti. Semerkand'da oranın hükümdarı Barak Han ile görüştü, 13 Temmuz'da Buhara'ya geldi; oradan Horasan'da Meşhed'e vâsıl oldu. Safevîler onu Şah Tahmasb'a gönderdiler. Nihayet 1 Şubat 1557'de Bağdad'a vardı. 1557 Mayıs'ında da İstanbul'a vasıl oldu. Sultan Süleyman bu esnada Edirne'de bulunduğu için oraya giden Seydi Ali Reis, dolaştığı yerlerde gördüğü hükümdarlardan getirmiş olduğu 18 mektubu takdim edip başından geçenleri hikâye etti. Onun anlattıklarını dinleyen Sultan Süleyman ve Rüstem Paşa, kendisini iltifat ve ihsanlara boğdu. Başından bu kadar çok şey geçtiği için de "başına Seydi halları geldi" tabiri bir darb-ı mesel olarak, halk arasında yayılmaya başladı. "Başından geçenleri" *Mir'atü'l-Memâlik* isimli eserinde toplamıştır[1161].

Seydi Ali Reis'in donanmayı geri götürme çabaları devam ederken Yemen ve Mısır'ın aşağı kesimlerinde Osmanlılar Kızıldeniz'i tam olarak kontrol altına almaya yönelik bazı önemli faaliyetler içindeydi. Sultan Süleyman özellikle bu kesimdeki emniyetin sağlanmasına özel bir önem veriyordu. Hindistan'dan gelen ticaret yollarının eskisi gibi canlandırılması hayatiyet kazanmıştı. Bu açıdan Osmanlılar uzun süredir ağırlıklı bir politika ortaya koymaya çalışmışlardı. Bu meyanda Yemen'de Özdemir Paşa'nın faaliyetleri hayli memnuniyet verici olmuştu. Daha önce bahsedildiği gibi kendisine paşalık verilen Özdemir Paşa,

[1161] Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-Memâlik*, haz. M. Kiremitçi, Ankara 1999. Seydi Ali Reis ve faaliyetleri için ayrıca bk. C. Orhonlu, "Seydi Ali Reis", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, I (İstanbul 1970), s. 39-56. Dönemin hemen hemen bütün kronikleri onun bu maceralı seferini ve dönüş hikayesini uzun uzadıya anlatır. Hümayun Şah'ın ondan bahseden mektubu: *Münşeat Mecmuası*, TSMK, Revan, nr. 1956, 54a-58a.

7 Ocak 1550 tarihli bir vesikada Yemen beylerbeyi şeklinde zikredilir[1162]. Onun Yemen'e beylerbeyi tayininin, Ferhad Paşa'dan sonra 1548'de gerçekleştiği tahmin olunabilir. Özdemir Paşa, Yemen'de İmam Mutahhar'a karşı yaptığı savaşlarda sükûneti tesis etmiş, hatta bu sebeple kendisine 100 bin akçe terakki verilmişti. 1553'de Yemen beylerbeyi bulunan Özdemir Paşa 1554'te azledilmiş; oradan Mısır'a geçip bir süre sonra İstanbul'a gitmişti. Sultan Süleyman ile görüşüp ona Mısır ve Yemen ahvâli hakkında kıymetli bilgiler veren Özdemir Paşa, daha sonra Habeşistan'a gönderilmişti.

Özdemir Paşa Mısır'a gelir-gelmez büyük sıkıntı ve güçlükle de olsa asker toplamaya muvaffak olmuş, askeri harekâtı nehir ve kara yolundan yönetmeyi uygun bulmuştu. Sonunda 1555'te harekete geçebildi ve askerleri, karadan ve Nil nehrinden güneye doğru ilerlemeye başladı. Fakat bunlar Habeş topraklarının uzak olması, arazi ve tabiat şartlarının elverişli bulunmaması yüzünden Said vilayetinde Şallal adlı mevkiye kadar gelebildi. Askerler arasında huzursuzluk çıkması üzerine Özdemir Paşa, geri dönmeye mecbur oldu. Durumu da bir raporla Divân'a bildirdi. Bu işin zorluğu, başka bir yolun denenmesine sebep oldu. Bu kez Kızıldeniz sahillerinden Habeşistan'a yapılacak hareketin, hedefe daha kolay varılmasını sağlayacağı düşünüldü. Bundan önce zaten Sevakin limanı öne çıkmış durumdaydı. Hatta daha 1554 Nisan'ında burası sancak merkezi olarak Mısır'a bağlanmıştı. Özdemir Paşa da İstanbul ile bağlantı kurarak Habeş beylerbeyliği kurulması için Divân'ı ikna etmeye çalışıyordu. Bunun neticesi 5 Temmuz 1555'te resmen Habeş beylerbeyliği kuruldu. Beylerbeyliği Özdemir Paşa'ya verildi. Daha sonra da Özdemir Paşa, Mısır'da toplanan kuvvetlerle Sevakin'e gelmiş, oradan da Massava ve ona bağlı toprakların ele geçirilmesi için bir harekâta çıkmıştı. Massava 1557'de zaptedilmiş, bunu takiben de Habeş krallığının önemli bir limanı olan Arkiko da alınmıştı.

Osmanlılar, Habeşistan'ın deniz ile bağlantısını kestikten sonra, iç taraflara doğru ilerlemeye başladılar. Harekâtın bu ikinci safhası Tigre'ye yöneltildi. Habeş krallığının kalabalık fakat ibtidai silahlarla mücehhez ordusu, Özdemir Paşa'nın küçük fakat disiplinli, ateşli silahlarla donatılmış kuvvetleri önünde tutunamadı. 1557'de başlayan bu hareket neticesi, 1558'de Tigre ele geçirildi. Daha da içerilere giden Osmanlı birlikleri, Habeş krallığının kutsal manastı-

[1162] BA, KK, *Ruus*, nr. 209, s. 135.

rının bulunduğu Debradamo'yu tahrip ettiler. Debrava adlı bir yere gelinince Özdemir Paşa, burayı bir üs olarak tahkim ettirdi. Ayrıca burada iken pek çok yerli müttefike de sahip oldu. Daha sonra Sudan'ın kuzey doğusunda yaşayan Boja kabilelerinin bulunduğu yere bir harekât yaptı. Fakat mevsimin elverişsizliği yüzünden birçok asker güneş çarpmasından hastalandı. Hatta Özdemir Paşa'nın da rahatsızlanması üzerine, Osmanlı kuvvetleri geri döndü. Özdemir Paşa, Debrava'da vefat etti (1560)[1163].

Böylece bugünkü Eritre ile Habeşistan'ın kuzey-batı bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girmiş oluyordu. Ancak Osmanlı kuvvetleri sayıca az olmalarının, iklim şartlarının, arazinin geniş ve çetin olmasının sıkıntısını daima çekti ve büyük zorluklar yaşadı. Özdemir Paşa bütün bu zorluklara karşı bölgede efsanevi bir nüfuza sahip oldu, Habeşistan'ın iç mücadelelerden istifade ile beylerbeylik sınırlarını genişletti. Onun vefatı Osmanlılar arasında panik havası uyandırdıysa da, Osmanlılar, Massava, Arkiko ve bugünkü Eritre topraklarında tutunmayı başardı[1164].

Osmanlıların Sultan Süleyman'ın politikaları gereği güney ekseninde Hindistan ile ilgili görülen bütün bu faaliyetlerinin Akdeniz tarihi bakımından çok önemli sonuçları olmuştur. XVI. asrın ikinci yarısında bu uzak denizlerde gemilerini kaybetmelerine, türlü zorluklara rağmen ısrarla varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Zira 1555 Amasya antlaşması sonrası, ipek ticaretinde belirli bir artış olurken bu sularda da Osmanlı faaliyetleri neticesi baharat ticaretinde büyük bir canlanma olmuştur. Bu canlanma Osmanlıların Hint denizi, Kızıldeniz ve Basra körfezindeki mühim noktalara hâkim olmaya başladıkları tarihlerde, 1540'larda başlamıştır. 1543'te Marsilya gümrük kayıtlarındaki bilgilere göre, Kızıldeniz ve Basra'dan gelen baharatın, Lizbon'a gelen baharatla rekabete başladığı anlaşılmaktadır. Fransız tarihçisi Braudel, Basra ve Kızıldeniz'den gelen sayısız kervanların Akdeniz ticaretini canlandırdığını, baharat yolunun Avrupa'ya açılan kapıları olan Halep ve Trablusşam şehirleri ile Kahire ve İskenderiye limanlarının gittikçe geliştiğini belirtmektedir[1165]. Bu

[1163] Özdemir Paşa'dan uzun zamandır haber alınamadığı, padişahın onun durumunu merak ettiğine dair: bk. Ek. III/1.

[1164] Osmanlıların bütün bu faaliyetleri hakkında: C. Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 23-30.

[1165] Braudel, *Akdeniz*, I, s. 368-372.

durumdan pek tabii ki Portekizliler hiç de memnun değillerdi. Nitekim Genel vali Noranho, biber ticaretindeki bu durgunluğu Portekizlilerin Hindistan'daki eski temsilcilerine yüklemekte, ticaretin gelişmesi için Portekiz kralının Hindistan'a yeteri kadar para göndermemesinden yakınmaktaydı.

Bu arada Osmanlı geliri ise gittikçe artmaktaydı. Mesela Yemen'deki gümrük varidatı 1560'larda 2,5 milyondan ertesi yıl 4,5 milyona yükselmişti. Bilhassa Sumatra'daki Açe sultanlığından Kızıldeniz'e bol miktarda baharat gelmekteydi. Portekizlilerin 1554 ve 1559 yıllarında, Kızıldeniz açıklarında dolaşarak buna engel olma yolundaki tedbirleri bir fayda sağlamamış, baharat ve Çin porselenleri Kızıldeniz'e akmaya başlamıştı. Böylece Osmanlı devlet merkezine ve diğer bölgelere giden baharat dışında, Mısır ve Suriye limanlarında Avrupalı tüccarlara satılan mallardan yüklü miktarda gelir sağlanmaktaydı. Kızıldeniz limanlarına ulaşan baharat miktarı 1554-64 devresinde, 20 bin ilâ 40 bin kantar arasında değişmekteydi. Portekiz'in Papalık nezdinde elçisi olan L. Pires'in raporunda, 1560'larda İskenderiye'ye 40 bin kantar baharat geldiği belirtildikten sonra, devamla şöyle deniyordu: *Türklerin eline o kadar çok baharat geliyor ki, Lizbon'a bu kadar az gelişine şaşmamak lâzım.* Pires, bunu Portekizlilerin Hint okyanusunda bozuk bir idare tesis etmiş olmalarına ve hatta bizzat Portekiz Genel valilerinin Kızıldeniz'e baharat yollamasına bağlamaktaydı[1166]. Böylece Osmanlıların Kızıldeniz ve Basra'daki faaliyetleri, Portekiz ticaretine büyük darbe vurmuş ve eski baharat yolunun canlanmasına vesile olmuştu[1167].

Öte yandan bölgedeki stratejik dinamikleri hesap eden Osmanlılar sadece korumacı maksatlarla değil aynı zamanda ekonomik gerekçeleri de göz önüne alarak Afrika'nın Kızıldeniz sahillerinden içerilere doğru ilerlemeye çalışmışlardı. Bunun altın kaynaklarına ulaşma bakımından ne gibi bir zeminde oluştuğunu anlamak şu an için mümkün görünmez. Avrupa'ya akan altın ve gümüşe alternatif olarak Afrika'nın bu kesiminde bir arayış içinde olma hali söz

[1166] Braudel, *Akdeniz*, I, s. 370-371; S. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 177

[1167] Kızıldeniz ticaretinin canlanması hakkında: A. Reid, "Sixteenth-Century Turkish Influence in Western Indonesia", *Journal of Southeast Asian History*, 10/3 (1969), s. 395-414; G. Casale, "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 49/2 (2006), s. 170-198.

konusu olabilir. XV. yüzyılın ilk yarısından 1650 yıllarına kadar Amerika'dan Avrupa'ya 16 bin ton kıymetli maden taşınmıştı. Bu da Osmanlıları zaman içinde etkileyecekti. 1550'lerde fiyat hareketleri yanında altın sıkıntısı da belirmişti[1168]. Osmanlıların Sudan ve Habeşistan'ı hedef olarak seçmelerinin altında bu gibi bazı ekonomik gerekçelerin yattığı düşünülür. Buradan sağlanan altın, köle ve zirai ürünlerin Habeş beylerbeyliğinin başlıca varidatını teşkil ettiği, dolayısıyla önemli bir gelir kapısı olduğu ileri sürülür. Keza Osmanlıların Hint okyanusundaki şartlara göre değil de Akdeniz şartlarına göre hazırlanan kürekli gemilerden müteşekkil donanmasının Hint okyanusunda geniş çaplı bir harekette bulunmamasına ve başarısız kalmasına rağmen, Mısır'ı aldıktan sonra Kızıldeniz'e hâkim olup Güney Arabistan, Basra ve Habeşistan'da önemli yerleri ellerinde bulundurmaları ve Kızıldeniz ticaretini canlandırmaları, Portekizlilere siyasi ve ticari anlamda büyük bir darbe vurmuştur. Portekizliler böylece, Kızıldeniz'den ümitlerini kesmek zorunda kalmışlar, bir müddet sonra da Hint denizindeki hâkimiyeti İspanyollara kaptırmışlardır.

Habsburglarla Yeni Sınır Çatışmaları ve Diplomatik Teşebbüsler

Sultan Süleyman bir taraftan imparatorluğun uzak mahallerindeki bu gelişmelere dikkat ederken, aynı zamanda Habsburglarla Amasya'daki görüşmelerin bir neticesi olarak diplomatik faaliyetlerine hız kazandırmıştı. Ancak ondan önce Macaristan sınırlarındaki olaylar dolayısıyla teyakkuz halindeydi. Nitekim Habsburglar Hırvat başkumandanı Baron Ungnad, Osmanlılar ise Budin beylerbeyileri Toygun Paşa, Hadım Ali Paşa ve diğer serhat beyleri ile devamlı olarak gerek karşılıklı akınlar ve gerekse muhtelif çarpışmalar şeklinde sınır hattında faaliyet içindeydiler. Bu arada, Budin beylerbeyliğinin sınırlarını genişletme çabaları, bazı stratejik yerleri Osmanlıların hedefi haline getirmiş durumdaydı. Özellikle 1556 Şubat ayında ikinci defa Budin beylerbeyliğine getirilen Hadım Ali Paşa daha önceki Eğri hedefine şimdi "haydut yatağı"

[1168] Genel olarak Braudel, *Akdeniz*, I, s. 320. Ö. L. Barkan, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, 6/1 (1975), s. 3-28. Kıymetli maden bolluğu ve bunun ekonomiye etkileri meselesindeki kısa vadeli yaklaşımların aslında doğru bir temele dayanmadığı ve sonuçlarının uzun vadeli olarak düşünülmesi gerektiği fikrinin daha uygun olduğu açıktır. Osmanlı ekonomisinin Sultan Süleyman devrinde bu durumdan çok etkilendiği de söylenemez. Bunun için asrın sonlarını ve müteakip yüzyılı beklemek gerekecektir.

olan Szigetvar'ı eklemişti. Toygun Paşa'nın son harekâtında Szigetvar'a küçük bir gözdağı verilmişti. Hatta burayı kuşatmadığı veya üzerinde esaslı şekilde durmadığı için azledilmiş, Hadım Ali Paşa yeniden görevlendirilmişti. Bir başka ifadeyle Hadım Ali Paşa Szigetvar'ın alınması için Sultan Süleyman tarafından görevlendirildiğini söyleyip niçin Budin'e tekrar vali olduğunun gerekçelerini ima yollu izah dahi ediyordu. Ferdinand'a Türkçe olarak yolladığı mektup Szigetvar meselesi açısından son derece belirleyici olup bilahıre Sultan Süleyman'ın son seferinin gerekçeleri itibarıyla da manidardır.

Ali Paşa, "Devletli kral hazretlerinin huzur-ı şerîflerine i'lâm olunan budur ki" hitabıyla başlayan bu mektubunda, Sultan Süleyman'ın "emir"lerinin teslim edildiği ve bu karşılık cevapta sadece Szigetvar hisarı meselesiyle ilgili hususun kendisine bildirildiği belirtilip "amma varan emirler içün cevâbınız ve tedârikünüz ne veçhile olduğun bildirmemişsiz" diyerek sitem ettikten sonra tehditvârî şekilde daha önce Budin beylerbeyisi iken "Sigetvar, Kapoşvar, Korotina, Sen Yakab/Yakop (Szent Jakob), Bobofça" hisarlarında haydut toplanıp bunların bertarafı için haber yolladığını hatırlatıyordu. Bu haydutlar Toygun Paşa'nın beylerbeyliği sırasında da eşkıyalıklarını artırmışlar, Tuna üzerinde gemilere baskın yapmışlar, mallar yağmalayıp esir almışlardı. Osmanlı sınırları içinde kalan halkı incitip buralardan kaçırmışlardı. Bu yüzden Toygun Paşa bu zikredilen hisarları almıştı. Ali Paşa bu mesele dolayısıyla mektubunun devamında buraya yönelmesinin sebeplerini izah ediyordu:

> Sigetvar'ın üzerine top çekmek üzere iken Sigetvar kal'ası için kendü kal'amızdır dahl eylemeyesiz deyü mektublar gelmeğle Toygun Paşa Sigetvar hisarın almaktan vaz gelip içinde olan adamlarınıza mektub ile iki nefer adam ve sizin gönderdiğiniz mektubu aynıyle gönderip hisarınızda olan haydudu giderip bundan böyle fesâd eylemeye icazet vermeyesiz deyü bildirip hisarın içerisine gönderilen adamlardan, adamlarınız birinin başın kesip ve birin burnun ve kulağın kesip ve başın derisin yüzüp ol veçhile gönderdiklerin yüce padişahımıza arz olunmağla yüce padişahımız bu işe gayetle incinip ve Sigetvar'ın haydudu memlekette ve Tuna yüzünde fesâdların eksik etmedikleri için yüce padişahımız bizi gönderip şimdiki halde Sigetvar üzerine gelinmiştir.

Ali Paşa, kendisinin hisarı kuşatmasının bizzat padişahın emriyle olduğunu da yazıyordu. Zira Budin'e gitmek üzere hareket edip Belgrad kalesine ulaştığında Szigetvar haydudunun Tuna üzerinde önce on beş, sonra sekiz ge-

miyi basıp çok kimseyi öldürdüğü, bazılarını esir olarak kaleye ilettikleri, mallarını gasp ettikleri haberinin alındığını, hatta "otuz Müslüman avratların alıp tasarruf" ettiklerinin öğrenildiğini de yazıp "Toygun Paşa'nın Sigetvar hisârını alamadığı için ma'zûl" olduğunu bildirerek kararlılığını vurguluyordu. Kralın hem barış talebinde bulunup hem de bu gibi haydutları korumasına anlam veremediğini vaktiyle bunun gibi davranan Vesprim kalesindeki haydutlar üzerine yürüyüp kaleyi aldığını, çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle haydutlara ve aman verilmiş olmasına rağmen yine kale içindeki "Müslüman kadınlara olan sahiplenme" dolayısıyla askerlere, Osmanlı "gazilerinin" saldırdığını ve haydutları kılıçtan geçirdiğini, bütün bunların aradaki barışı bozmaması lazım geldiğini beyan ediyordu. Buradaki Müslüman olan kadınlar ifadesi, kalede bir şekilde esir düşüp içeride kalan ve kale muhafızlarının elinde bulunan, belki de onlarla evlenmiş olan veya hanelerinde hizmet edenleri kastediyordu. Kaleden çıkan muhafızlar kadınların artık kendilerine ait olduğu iddiasıyla onları bırakmaya yanaşmamıştı.

Ali Paşa'ya göre asıl mesele Erdel idi. Ferdinand'ı: "Sözümüz kabul ederseniz akıllı vezirleriniz ile meşveret edip Erdel vilâyetin yüce padişahımıza teslim edesiz... Erdel vilâyetinin çoğu padişahımıza mutî' olmuştur, ancak mutî' olmadık iki-üç pâre hisar kalmıştır, ol dahi mutî' olmak üzeredir" dedikten sonra eğer geri kalan kaleler kendilerine savaşsız olarak verilirse, sulh ve sükûnet olur, aksi takdirde: "yüce padişahımız sa'âdetle bu vilâyetlere geldiklerinde ahvâl nice olacağın Allah bilür, heman yüce padişahımızı yerinden kaldırmamağa cehd edesiz" diye uyarmaktan da geri durmuyordu. Segedin'de 1500'den ziyade adamlarının öldürülüp mallarının yağmalandığını ve kadınlarının esir alındığını hatırlatan Ferdinand'a hemen meseleyi tahkik ettiğini, bunda Osmanlı tarafının bir suçu olmadığını, ama eğer Erdel'den el çekilirse kendisinin bizzat devreye girerek barışı sağlayacağını, esir olan elçiyi kurtarıp göndereceğini, bütün bunların padişahın emirlerine vereceği olumlu cevaba bağlı olduğunu yazıp mektubunu sonlandırıyordu[1169].

Hadım Ali Paşa benzeri bilgileri Komárom kumandanına da bildirmiş-

[1169] Ferdinand'a yollanan mektub: HHStA, Turcica, 12/5; Keza künye için: E. D. Petritsch, *Regesen der Osmanischen Dokumente im* Österreichischen *Staatsarchiv*, I (1480-1574), Viyana 1991, s. 124, nr. 339. Kuşatma ile bağlantılı belgeler için ayrıca: *Történelmi Tár*, Budapest 1881, s. 268-282.

ti. Burayı hedef haline getirmelerinin sebebi olarak yine Szigetvar kalesindekilerin on dört gemiyi tahrip etmeleri ve otuzdan fazla kadını esir almaları; Budin'deki pahalılığın sebebinin de onların hareketleri olduğunu söylemişti. Bu haydutlar gemileri rahat bırakmıyor, yağmalıyorlardı[1170]. Maiyetindeki kuvvetlerle, 17 Mayıs 1556'da Budin'den hareket eden Hadım Ali Paşa, üç gün sonra, Szigetvar'dan bir mil mesafedeki Saint Laurent (Szent Lőrinc) kalesi önünde ordugâh kurdu. Hemen ardından Kaposvár'ın güneyinde Peçuy'un batısında bulunan ve müstahkem bir mevki olan Szigetvar'ı abluka altına alıp peşinden de şehrin muhasarasını başlattı (10 Haziran 1556). Kale civarındaki hendeklerin doldurulması ve diğer kuşatma ile ilgili işler uzunca bir zaman devam etti. Nitekim ilk hücuma muhasaranın birinci ayı dolarken kalkışıldı. Ancak bu hücum başarısız oldu, Osmanlılar üç yüz dolayında kayıp verdiler.

Hadım Ali Paşa, Szigetvar ile meşgulken, Macar kumandanı Nádasdy Tamás ve Hırvat banı Miklós Zrínyi maiyetlerindeki birlikleriyle Babofça (Babócsa) kalesini kuşatmıştı (18 Temmuz). Onun kaleyi tazyik altına alması, Hadım Ali Paşa'nın bir kısım kuvvetleriyle imdada koşmasına yol açtı. Ali Paşa onların Babofça'yı ele geçirmelerini önledi, Rinya ırmağı kıyısında vukubulan çarpışmada iki taraftan da kayıplar söz konusu oldu ama Habsburg birlikleri geri çekilmek zorunda bırakıldı (25 Temmuz 1556). Bazı batılı tarihlerde Ali Paşa'nın burada ağır bir hezimete uğradığından söz edilse de dönemin Macar kroniklerinde bile bunun böyle olmadığı sarahaten belirtilmektedir[1171]. Bunun üzerine Ali Paşa tekrar Szigetvar'ın muhasarası ile meşgul olmaya çalıştıysa da, kuvvetlerinin azlığı buna mani oldu. Temmuz sonunda da kuşatmayı kaldırdı. O sırada Pallavicini idaresindeki Avusturya kuvvetleri de Korotna'yı zaptetmişlerdi. Ali Paşa'nın Szigetvar harekâtı böylelikle sonuçsuz kalmış olu-

[1170] Ali Paşa'dan Komárom kumandanı Pasky'e 16 Haziran 1556 tarihli mektup: *Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları İlk Bölüm (1553-1578)*, haz. Y. Metin, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 48-49.

[1171] Mesela Forgách Ferenc (ö.1577) ayrıntılı olarak anlatır: *Humanista Történetírók*, Budapest 1977, s. 674-684. Daha sonra Babofça yakılarak terkedilmiştir. Ayrıca buradaki başarı dolayısıyla verilen terakki kayıtlarında açık şekilde "Babofça kalesi altında münhezim olan Nadajdi Tamaş" ifadesi mevcuttur: BA, *MD*, II, s. 153, hük. 1420, 1424 (23 Zilkade 963/18 Eylül 1556). Ayrıca hem Szigetvar kuşatması hem de Babofça'daki çarpışma dolayısıyla Semendire, Vulçıtrın, İstolni Belgrad, Sirem, Şimentornia, Mohaç, İzvornik, Novigrad, Estergon, Solnok, Grijgal, Hatvan, Kopan, Seçen, Segedin, Pojega sancaklarındaki birçok sipahi ve askere terakkiler teklifi: BA, *MD*, nr. II, s. 147-151 (10 Zilkade 963/15 Eylül 1556).

yordu[1172]. Bu arada Tata, Yanıkhisar taraflarında, Solnok'ta mücadeleler bazen çete savaşları şeklinde vuku buluyordu[1173]. Osmanlı taraftarı olarak Bebek Ferenc'e kendi kalelerinin sancak olarak verilmesi teklifi de kabul edilmişti. Fülek beyi Hamza'nın arzına göre ona yardım eden Mehmed Voyvoda'nın düşmanın temizlenmesinde büyük yararlılığı görülmüştü. Mehmed Voyvoda onları takip ederek 5 adet toplarını ele geçirmişti[1174].

Ali Paşa'nın bu sonuçsuz çabalarının ardından 1557 Mayıs'ında, İstolni Belgrad'dan Estergon'a atanmış olan sancak beyi Hamza Bey idaresindeki kuvvetler, Tata kalesi önlerine gelmiş, kale kumandanının hususi bir iş için kalede bulunmadığı bir sırada, geceleyin istihkâmlara merdivenler dayanarak, nöbetçiler ortadan kaldırıldıktan sonra şehre hâkim olmuşlardı. Hamza Bey daha sonra, Balaton gölü civarındaki bazı palankaları da ele geçirdi. Ayrıca Bosna beyi Malkoçoğlu Ali Bey de Krupa ve civarındaki kalelere karşı hareket geçmiş, Una ile Kulpa nehirleri arasındaki araziyi ve Kostaniça kalesini zaptetmişti[1175]. 1558'de 15 bin kişilik bir akıncı kuvveti, Carniyole arazisinden Mötling üzerine yürüyerek, pek çok ganimet ve esirlerle geri dönmüştü.

Resim 58: Osmanlı çizimi ile Tata Kalesi

Bu hadiseleri Sultan Süleyman'ın her zaman tekrarlanan küçük çaplı sınır çatışmaları şeklinde telakki ettiği açıktır. Zira Sultan Süleyman'ın bu senelere ait olup I. Ferdinand'a göndermiş olduğu üç mektupta da bu hadiselerin bahis mevzu edilme-

[1172] F.M. Emecen, "Hadım Ali Paşa", *DİA*, XV, s. 4. Ayrıca bk. *Remembering A Forgotten Siege: Szigetvár, 1556*, Budapest 2016, s. 103-176'da P. Kazsa ve J. B. Szabó'nun makaleleri. Ayrıca bu kitapta kale kumandanı Horváth'ın imparatora gönderdiği rapor da eklenmiştir: s. 149-155.

[1173] BA, *MD*, nr. II, s. 59-64: 8 Cemaziyelahır 963/19 Nisan 1556.

[1174] BA, *MD*, nr. II, s. 158: 27 Zilkade 963/1 Kasım 1556.

[1175] Hammer, VI, 73.

diği görülmektedir. Buna mukabil Ferdinand bu ihtilafları halletmek ve aynı zamanda Erdel'in kendilerine terkini istemek üzere devamlı olarak elçiler göndermekteydi. Sultan Süleyman ise onun bu gayretlerine karşılık, 1558'de Busbecq'in Avusturya'ya dönüşü akabinde bir elçiyi "nâme-i hümâyûn" ile birlikte Avusturya'ya göndermiş, Szigetvar'ın kendilerine terkini istemişti. Aynı şekilde Avusturya elçileri Wranczy ve Zay da söz konusu teklifle memleketlerine avdet etmişlerdi. Keza 13 Ağustos 1557 tarihli Sultan Süleyman'ın mektubu bu durumu vurguluyordu[1176]. Hatta barış için ön şart haydut yuvası Szigetvar kalesinin yıkılması olarak belirtilmişti. 21 Ocak 1558 tarihli mektupta da Ferdinand'ın elçilerinin eliyle mektubunun alındığı, ahitnâmenin yenilenmesi meselesinin konuşulduğu ve yedi ay süre verildiği beyan edilmişti[1177].

Bu arada, bölgedeki karışıklıklara son vermek isteyen Erdel Meclisi, o sıralarda Lehistan'a çekilmiş bulunan kraliçe ve oğlunu yeniden iktidarı devr almak üzere davet etmişlerdi (Szászsebes: 8 Mart 1556). Habsburg elçileri Osmanlılar nezdinde müzakerelerde bulunurken, Isabella ve Petrovics'i temsil eden Erdel heyeti de Osmanlı devlet adamlarını ziyarete gelmişti. Bu heyet János Sigismund namına padişahın himâyesini talep ile Lipova, Solimos, Çanad gibi yerlerin Osmanlı himayesindeki Erdel'e bağlanmasını istiyorlar, ayrıca Avusturya elçilerinin faaliyetlerini akim bırakmak için çalışıyorlar, Osmanlıları Avusturya üzerine yeni bir sefer açmaya teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine teklif uygun görülerek Divân tercümanlarından Alman asıllı Mahmud ve Macar asıllı Ferhad, Ali ve Durmuş Çavuş ile birlikte Erdel'e gönderilmiş, bunlar İsabella ve oğlunun Erdel'e yerleştirilmesi işiyle meşgul olmaya başlamışlardı[1178]. Boğdan voyvodasına hüküm yollanarak elinde bulunan Erdel'e ait köylerin de Kral oğluna teslim edilmesi tembihlenmişti[1179].

Nihayet padişahın emirleri ile Eflak ve Boğdan beyleri, daveti kabul eden ve Osmanlı tarafına itaatte bulunan İsabella ve oğlunu Lehistan'dan alarak Erdel Belgrad'ına getirmişlerdi. Erdel'in idaresi bu sıralarda 18 yaşında bulu-

[1176] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 55.

[1177] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 57-58.

[1178] Tercüman Mahmud'a terakki teklifi. Erdel kralı oğlunun yanında Erdel'e gelinceye kadar hizmeti mukabili: BA, *MD,* nr. II, s. 202: 24 Safer 964/27 Aralık 1556. Adı geçen çavuşlara da terakki teklifi vardır: s. 204.

[1179] BA, *MD,* nr. II, s. 204: 26 Safer 964/29 Aralık 1556.

nan János Sigismund'a bırakılmış, bu arada Feridun Bey Münşeatı'ndaki bir nâmeye göre de Fransız kralı dahi bu yolda padişaha müracaatta bulunmuştu. Böylece 1559'da Erdel'in idaresini alan János aynı yılın 15 Eylülü'nde annesinin 40 yaşında ölümünün ardından ara-sıra ikili bir siyaset izlese de 1571'de ölünceye dek Osmanlılara bağlı olarak hüküm sürecektir.

Bu arada elçilik temsilcilerinin Viyana'ya dönüşü sırasında, daha önce padişahın mektubunu Viyana'ya götürüp geri dönmüş bulunan Busbecq, İstanbul'da kalmış ve Viyana'dan aldığı talimat gereğince, imparatorun Szigetvar'ı terk etmeyeceğini bildirmiş, ancak yukarıda sözü edildiği gibi Edirne'de 7 aylık bir mütareke daha yapmaya muvaffak olabilmişti. Müzakereler bu mütarekenin 1559 senesinde sona ermesiyle kesiliverdi. Çünkü Busbecq'in Ferdinand'ın kendisine Augsburg'dan göndermiş olduğu 4 muhtelif ahitnâme taslağından en uygunu olarak gördüğü dördüncüsünün padişah tarafından reddi üzerine bütün ümitleri sükûta uğramıştı[1180]. Ancak ayrılmak için istediği izin kendisine verilmedi. Bir müddet sonra 8 Haziran'da Sultan Süleyman onu tekrar kabul etti.

Kabul sırasında Busbecq, sadece barışın tasdikini istedi ve Erdel'deki ihtilaflı mevkiler (Tisza nehrinin batısında Munkácz, Huszt, Tokaj) hakkında, Ferdinand'ın İsabella ile anlaşabileceğini, daha şimdiden bütün iddialarından vazgeçtiklerini bildirdi. Fakat Sultan Süleyman Szigetvar hakkındaki taleplerinde ısrar ediyordu ve bu Busbecq'in en son gayretini de neticesiz bırakmakta idi[1181]. Hatta Busbecq bir ara Çemberlitaş'daki Elçi Hanı'nda nezaret altında tutuldu. Bununla beraber 16 Haziran 1559 tarihli bir ahitnâme almayı başardı. İlginç şekilde bunun başlığında "Hristiyanların imparadoruyla emn ü eman vâki olmuştur" denilirken hitap kısmında "Hristiyan krallarının ve dukalarının ve beylerinin ve imparadoru olan" Ferdinand'a yine kral denmişti. Busbecq'in hamil olduğu metin de buydu. Bu ahitnâme metni beş yıllık önceki barış üzerine bina edilmişti, 9 Şubat 1559'dan itibaren yürürlüğe girecek olup sekiz yıllıktı. Önceki taahhütlerden arta kalan iki yıllık haraç meselesi şartlar içinde yer aldığı gibi Komarom civarındaki köylerin statüsü, Tata'daki Osmanlı'ya bağlı yerlerin halkıyla ilgili mesele, sınır tayini ahdi, kral oğlunun durumu da

[1180] Hammer, VI, s. 75.

[1181] Erdel'deki gelişmeler: T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, s. 139-140.

Osmanlı görüşüne uygun şekilde yer alıyordu[1182]. Artık her şey tamam gibiydi, fakat bu metin bazı görüş ayrılıkları sebebiyle tasdik edilmemişti[1183].

Bu esnada İstanbul'a Venedik, Fransa ve İspanya elçileri geldiği gibi Sultan Süleyman da Rus hükümdarına bir mektup göndermişti. Bu mektubunda onu ilk olarak "Çar" unvânı ile andığı dikkati çeker. Burada Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki dostça münasebetleri hatırlatarak kürk satın almak için Moskova'ya gönderilen Türk tacirleri için kolaylık istemişti[1184]. Ancak Ruslar 1556'da Astarhan'ı alarak Karadeniz'in kuzeyi ile Orta Asya arasındaki yolları kesmişlerdi. Osmanlılar bunun farkına hemen vardılar, fakat harekete geçmeleri biraz daha geç zamanda olacaktı.

Hürrem Sultan'ın Vefatı ve Şehzade Bayezid Olayı

Sultan Süleyman 7 Haziran 1557'de inşa ettirdiği camisi tamamlandığında sergilediği ihtişam karşısında bu durumdan hayli memnun kalmıştı, büyük tören düzenletti ve cuma namazını bu muhteşem camide kılarak açılışını yapmış oldu. Camiin mimarı Koca Sinan'ı takdir etti, onun eserleri Sultan Süleyman'ın ihtişamının sembolleriydi. Hiç şüphe yok ki Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yapılan mabetlere şimdi hayattaki muhteşem sultanı sembolize edebilecek ihtişamlı bir külliye ekenmiş oluyordu. Bunun Sultan Süleyman'ın gücünü perçinleyecek büyük bir anlamı vardı. Bu sırada Şah Tahmasb'ın elçisi gelmiş ve caminin açılışı münasebetiyle hediyeler getirmişti. Padişah aynı yılın Ekim ayında tekrar Edirne'ye dönmeden önce yine ortalığı karıştıran bir dini meseleye bizzat müdahil olmak zorunda kaldı.

Olay Bursa kadısı Mimarzâde Mustafa Efendi'nin bir hüccetini Rumeli kazaskeri Abdurrahman Efendi'nin tenkit etmekle kalmayıp doğrudan Sultan Süleyman'a arzetmesi, bunu hayli abartarak onun azlini sağlamasıyla küçük çaplı bir krize dönüştü. Anlatılanlara göre Abdurrahman Efendi huzuruna çıkarak hücceti gösterdiğinde Sultan Süleyman, bu gibi mühim meselelere böyle cahilane kararlar veren birinin niçin Bursa'ya tayinine cevaz verdiğini ve daha

[1182] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 59-62. Hitap kısmındaki "beylerinin ve imparadoru" ifadesi yanlış bir yazım eseri değilse, özellikle muğlak bırakılan bir anlam ifade eder.

[1183] Ayrıca konuyla ilgili: J. D. Tracy, "The Ambassador as Third Party: Busbecq's Summary Account for the Year 1559", *Acta Histriae*, Sayı 22/2, 2014, s. 195-206.

[1184] Hammer, VI, s. 77.

önce de yeni açılan medreseye müderris olmasına neden rıza gösterdiğini sordu. Şaşıran Abdurrahman Efendi aslında Mimarzâde'nin iyi bir âlim olduğunu ama her iyi âlimin kadılık gibi pratiklik isteyen bir işi layıkıyla yapmakta zorlanacağını, çünkü dava görmenin başka bir sanat olduğunu söyleyip kendine yönelen suçlamalardan kurtulmak istedi. Aslında Abdurrahman Efendi Rüstem Paşa'nın yakın adamı durumundaydı. Mimarzâde azlini hazmedemeyerek durumu Sultan Süleyman'a bildirdi ve kazaskerin veziriazamın hatırına riayet amacıyla böyle hareket ettiğini, kendi mansıbını kaybetmemek için yerine talip olduğunu sandığından kendisine iftira attığını, hüccetteki meseleyle ilgili yanlışlık yapmadığını arz etti. Konuyla ilgili açıklamasını sunduğu Sultan Süleyman ona haksızlık yapıldığına kani olup başka bir vazife verdi.

Abdurrahman Efendi'nin durumu padişahın nazarında sarsılmaya başladı. Rüstem Paşa da onun kendisine çok yakın olmasının getirdiği yüklerden kurtulmak istiyordu. Bunun üzerine Abdurrahman Efendi'nin hazırladığı bir vakıf belgesinde münşiane cümleler kurmak isterken kullandığı bir âyet onun küfrüne yoruldu. Rüstem Paşa hemen bunu Ebussuud Efendi'ye götürdü, bu ifadelerin küfre bais olduğuna dair fetva alıp Sultan Süleyman'a bunu iletti. İfadelerinde süslü cümleler kuracağım derken bu derece küfrü farketmeyen birinin kazaskerlik gibi bir makamda durmasının uygun olmadığını bildirdi. Sultan Süleyman da onu bu makamdan azletti (Şevval 964/Ağustos 1557). Böylece Abdurrahman Efendi'nin Mimarzâde için yaptığı cehalet töhmeti kendi başına gelmiş oldu. Mimarzâde bunu duyunca: "Bu hakire isnat eylediği töhmet-i cehilden lütf-ı Bârî zimmetimi ibrâ ve kendini isnâd-ı küfr ile mübtelâ eyledi" demişti[1185]. Bu hadise Sultan Süleyman'ın bir ölçüde dini meselelere ve ulemanın durumuna, vasfına olan hassasiyetinin göstergesiydi. Bu konulardaki hassasiyeti zaman içinde daha da artacaktı.

Bu arada İspanya'dan ticaret maksadıyla kaçıp Venedik'e gelen 100 kadar Müslümanın durumuyla ilgilenen Sultan Süleyman bunlara İspanyol elçisinin müdahalesinin önlenmesi için Venedik docuna mektup yolladı[1186]. Ayrıca 5 Ağustos'ta İstanbul'un asayişini ciddi şekilde sarsan pek çok evi soyup çeşit-

[1185] Atâî, *Hadâik*, I, s. 329-332. Burada vakfiyede Abdurrahman Efendi, "Ben Allah'ın kuluyum o bana kitabı verdi" (Meryem, 19/39) mealindeki ayeti kullanmıştı. Küfr içinde olduğuna ve durumu farketmediğine dair fikirler buradan kaynaklandı.

[1186] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 8 (7 Ramazan 964/14 Temmuz 1557).

li suçlar işleyen 7-8 kişilik hırsız çetesinin suçları mahkemece sabit olduktan sonra gönderildikleri Divân'da idamlarını emretti[1187]. 21 Ekim 1557'de Edirne'ye gitmek üzere Halkalı'ya geldi. Bu defa yollarda oyalanmadan 28 Ekim'de Edirne'ye ulaştı[1188]. Edirne'de iken bazı olaylara müdahil oldu. Hz. İsa'ya küfr eden bir Yahudinin mahkemesi tamamlandığında suçu sabit olduğu için zincire vurularak müebbeden hapsedilmek üzere kaptan paşaya gönderildi[1189]. Ayrıca İstanbul'daki Yahudilerin temsilcisi olarak David'in cemaat kethüdalığına tayinini onayladı[1190]. Edirne'de iki kadının boynuna ip dolayarak boğan katiller suçlarını itiraf ettikleri için hükümleri icra edilmek üzere Divân'a sevkedilip derhal boyunları vuruldu[1191].

Aslında padişahın Edirne'ye hareketi yabancı misyonlar tarafından şüpheyle karşılanmıştı. Habsburg elçisi Busbecq bunun amacını Macaristan'ı istila etme tehdidi olarak belirtir. Buranın iklimi daha müsait olduğu için hastalığına iyi geleceğini düşündüğünü, yine avla vakit geçirdiğini, hemen her yıl Edirne'ye gitmeyi âdet haline getirdiğini ifade eder[1192]. Fakat Hürrem Sultan'ın rahatsızlanması padişahın canını çok sıkmıştı. O sıralarda İstanbul'da bulunan Mekke şerifinin elçisi Kutbüddin el-Mekkî bu sebeple duyulan endişeyi ve Rüstem Paşa'nın telaşını çok iyi tasvir eder: Mekkî Sultan Süleyman'ın huzuruna çıktığında onu üzerinde yeşil bir elbiseyle görmüştü. Onun nurani bir ihtiyar olduğunu yüzünün parladığını ve zayıflamış bulunduğunu belirttikten sonra da ziyaret ettiği Rüstem Paşa'nın ona Hürrem Sultan'ın rahatsızlığını hissettirmediğini yazmıştı[1193].

Padişah Hürrem Sultan'ın hastalığının artması üzerine 17 Mart 1558'de Hasköy'den Edirne'ye, oradan da İstanbul'a hareket etti. 26 Mart'ta İstanbul'a ulaştı[1194]. Bu arada Remmal Haydar'a ait zeameti içindeki köylerin cizye ve ko-

[1187] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 24 (9 Şevval 964/5 Ağustos 1557).

[1188] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 69, 71, 72.

[1189] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 114 (25 Rebiülahır 965/15 Ocak 1558).

[1190] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 94 (4 Rebiülevvel 965/25 Aralık 1557).

[1191] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 125 (13 Cemaziyelevvel 965/3 Mart 1558).

[1192] *Türk Mektupları*, s.119-120.

[1193] "Gazzi ve Mekkî Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, s. 77.

[1194] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 131 (ayrılış: 26 Cemaziyelevvel 965), s. 133 (İstanbul'a varış: 6 Cemaziyelahır 965).

yun vergilerinin devlet adına toplanmasına dair hüküm çıkartmıştı[1195]. Böylece ona önemli bir ayrıcalık tanımış görünüyordu. Bu durum Hürrem Sultan'ın hastalığı sebebiyle onunla görüşmesinden ve akıbeti hakkındaki bazı çıkarımlarından memnun kalmasından kaynaklanmış olabilir. Fakat korktuğu başına geldi ve Nisan ayı ortasında çok sevdiği eşinin ölümüne tanık oldu. Mekkî onun uzun süredir hasta olduğunu, sıtma ve kulunçtan ıstırap çektiğini belirtir. 15 Nisan'da cenazesi vezirlerin omuzlarında Bayezid Camiine getirilmiş, Şeyhülislamın imameti ile namazı eda edilmiş ve yine onun eliyle mezara konulmuştu. Mekkî, İstanbul halkının çok üzüldüğünü ama asıl yıkılan ve yüreği parçalananın bizzat Sultan Süleyman olduğunu yazar[1196]. Bu derin üzüntü içinde tekrar Edirne'ye giderek yeni bir Macar seferi için hazırlıklar başlattıysa da iki oğlu arasındaki münasebetlerin iyice gerilmesi yüzünden bunu erteledi.

Hürrem Sultan'ın vefatı bir bakıma Şehzade Bayezid'in en güçlü hâmisini kaybetmesi anlamını taşıyordu. Ayrıca bu sıralarda özellikle 1550'li yıllardan itibaren taşrada bazı yeni hareketlenmeler olmuş, Batı Anadolu'daki medrese talebelerinin hareketi sosyal ve ekonomik baskıların bir sonucu olduğu kadar genç ve işsiz nüfustaki artıştan da âdeta beslenmişti. Bu durum aslında uzun vadede ortaya çıkacak olan sosyal krizin ilk belirtileriydi. Ayrıca padişahın uzun saltanatı giderek hem halk hem de devlet kademeleri arasında tekdüzelikten kaynaklanan, içten içe alevlenen, ancak henüz parlamayan bir bıkkınlığa yol açmıştı. Yeni bir başlangıç beklentisinin kamuoyu üzerinde etkili olduğu, Şehzade Mustafa'nın idamından sonra meydana gelen Düzmece Mustafa hadisesinde kendini göstermişti. Öte yandan tasavvufî çevrelerde merkeze karşı muhalefetin çeşitli sosyal ve ekonomik sebeplerle artmaya başlaması da ilginçtir. Bu dönemde yazılan bir risâlede toplumun bozuk yapısına, adaletsizlik, rüşvet ve zayıflamış dini inanca vurgu yapılır[1197]. Daha önce temas edildiği

[1195] BA, KK, *Ruus*, nr. 216/A, s. 132 (28 Cemaziyelevvel 965/19 Mart 1558).

[1196] "Gazzi ve Mekkî", s. 78.

[1197] "Kitabu mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn", *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, haz. Y. Yücel, Ankara 1988, s. 125. Bu eser Rüstem Paşa'nın ikinci vezaretinde kendisine sunulmuş bir ıslahat risalesi olabilir. Bu kısımda türlü olumsuzluklara dair bilgiler verilirken orduda dini temayüller itibarıyla mesela "çadırdan mescitler"in Sultan Selim zamanındaki gibi bulunmadığı ima olunmuş ama bu kısım muhtemelen sakıncalı olarak mütalaa edilip devam ettirilmemiştir.

gibi Birgivî'nin benzer görüşleri padişahın çevresini ve sarayı etkileyecek kadar etkili olmuş görünmektedir.

Nitekim daha katı bir Sünni anlayışın temsilcisi olarak kendini görmekte olan padişah da bu karışık yıllarda sert bir dini anlayışın takipçisi oldu. Busbecq onun dine riayet konusunda çok hassaslaştığını, etrafındaki eğlence takımını dağıttığını, çalgıları parçalattığını, altın ve gümüş tabakları ortadan kaldırttığını, genel olarak şarap üretme ve içme yasağı getirdiğini ifade eder[1198]. Beş vakit namazın cemaatle kılınması için çıkan bir ferman da bu hususta mevcut hassasiyetlerin teyidi bakımından belirleyicidir (953/1546). Beş vakit namazın mescitlerde edası esastır ve bu uygulamanın takibatına dair öteden beri kanunnâmelerde belirleyici hükümler mevcuttur. Bu defa da benzeri hassasiyetin söz konusu fermanla aleniyet kazandığı söylenebilir. Kayıtta şöyle denmektedir: "...Vâki ise târik-i salât olanlara tenbîh ü tehdîd edip evkat-ı hamsede edâ-i salât ettiresiz"[1199].

Küçük Nişancı diye tanınan döneminin bürokratlarından Mehmed Paşa, dindar ve perhizkâr olarak tanımladığı Sultan Süleyman'ın şer'e muhalif işleri yasakladığını, şarap yasağı koyduğunu, bütün eğlence aletlerini kırdırdığını, Kalenderi, Haydari gibi sufi zümreleri, mülhitleri sürdürdüğünü, ehl-i sünnete muhalif olanları külliyen dağıttığını yazarken Busbecq'in anlattıklarını hemen hemen aynı yıllarda teyit etmiş olur[1200]. Şehnameci Lokman onu: "şeriati cemî mühimmat-ı memleket ve saltanattan efdal" gören, her Cuma mutlaka bir büyük camiye giden ve bunu hiç ihmal etmeyen, cemaatle namaz kılmayı tercih eden[1201], meyhaneleri kaldırıp içkiyi yasaklayan, uymayanları ağır şekilde cezalandıran[1202] bir hükümdar olarak tanıtır, kendi zamanındaki hükümdarlara da âdeta örnek gösterir. Lokman'a göre Harezm bölgesinden gelen şeyhlerden de etkilenerek "cevahirli murassa saz ve söz alâtın bil-külliye Divân-ı hümâyûn'a

[1198] *Türk Mektupları*, s. 235-236.

[1199] A. Demir, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Terki Salat Edenlerle İlgili Fermanı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (1984), s. 46-53. Bu yolda kanunnamelerde de Fatih devrinden beri genel ibareler mevcuttur.

[1200] Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, s. 232-237.

[1201] *Hünernâme*, II, 156a.

[1202] *Hünername*, II, 241a-242b. Memlekette bütün meyhanelerin kaldırılmasından dolayı Divriği halkı da arz göndererek bunu kendi vilayetleri için de istemişlerdi: BA, İbnülmin, Dahiliye, nr. 19 (tarihsiz arz).

gönderip pare pare" ettirmişti ki bu bilgiler[1203] Busbecq'in anlattıklarıyla uyum içindedir.

Hususiyle bu uygulamaları ve perhizkârlığı hiç şüphe yok ki iyice yaşlılığını hissettiği, hastalıklarının arttığı son dönemlerinin eseridir. Hürrem Sultan'ın vefatı onu daha da içe kapanık hale getirmiş olmalıdır. Öte yandan bazı Osmanlı tarihçileri, onun Ehl-i sünnet mezhebini muzaffer kılıp ilhâd ehlini bertaraf etmesi sebebiyle hicri X (900 yılı: XVI.) asrın müceddidi olduğunu yazmıştır. Bu cümleden Celalzâde ona şöyle hitap etmişti: "Müceddid-i dîn-i peygamber-i âhirü'z-zemân u eşrefü'l-ümem, halîfetu'llâh-i beyne'l-Mağribeyn ve'l-maşrıkeyn bi-ulüvvi'l-himem, zıllu'llâh-i fi'l-ekâlîmi's-seb'ati'l-vesî'ati'l-vâsi'ati, hüccetu'llâh-i ale'l-halayiki'l-kâtı'ati fi'l-mieti't-tâsi'ati"[1204]. Ayrıca muhtelif vesilelerle onu "âhir zaman Mehdîsi" diye de anacaktı[1205].

Hürrem Sultan'ın vefatı aslında sarayda her şeyi birdenbire değiştirecek kadar önemli bir gelişme olmuştu. Padişah artık daha çok Rüstem Paşa ile evli olan kızı Mihrümah'ın etkisi altına girmiş bulunuyordu. Mihrümah Sultan, bir bakıma annesinin şefkatli boşluğunu doldurmaya çalışıyordu. Fakat aile içindeki kriz ansızın patlak verdi. Bu durum sarayın içinde değil dışarıdan taht için kendilerini kuvvetli aday olarak gören Hürrem Sultan'ın iki oğlu Selim ve Bayezid arasında cereyan edecekti. XVI. asrın ortalarından itibaren başladığı görülen iktisadî buhranlar ve bunun tesiriyle değişen iktisadî şartlar, bazı araştırmacılara göre, mevcut durumdan gayri memnun olan timarlı sipahileri, bir taraftan reaya (köylü ve şehirli halk) diğer taraftan da kapıkulları ile ihtilâfa sürüklemiş, bu ihtilaflar artık kendi menfaatlerini devletin menfaatlerinden daha fazla gözeten devlet adamları tarafından da körüklenmişti. Hatta bazı çevrelerde, padişahın kocaldığı ve tahttan indirilip yerine oğullarından birinin getirilmesi yönünde bir takım söylentiler ortaya çıkmış, bunlar daha çok Şehzade Mustafa'nın şahsında teraküm ve tebarüz etmiş, olgun yaşlara gelen şehzade gelecek için bir ümit kaynağı olarak görülmüştü. Fakat bazı araştırmacılar, onun katlinden sonra Anadolu timarlı sipahilerinin, kapıkullarının im-

[1203] *Hünernâme*, II, 233b-234a.

[1204] *Tabakat*, s. 183.

[1205] *Tabakat*, s. 180: "nigîn-i hâtem-i şâhî, mehdî-i âhirü'z-zemân, sulṭân-ı Rum u Arab"; s. 287'de: "Hân-ı âlem bâ'iû-i emn ü emân/Sâye-i Hakk mehdî-i âhir-zemân".

tiyazlı durumlarına ve saraylılara karşı bu defa Şehzade Bayezid'i destekleyip onun etrafında toplanmaya başladıklarını ifade ederler[1206].

Bununla birlikte vukua gelecek hadiselerin bu iç çekişme yahut tımarlı- kapıkulu hizipleşmesiyle doğrudan bir ilgisi olmadığı söylenebilir. Zira şehzadelerin hayli yaşlanan babalarının her an kaybına kendilerini hazırlamaları kadar tabii bir şey düşünülemez. Fatih'in vefatıyla ortaya çıkan rekabet, II. Bayezid'in son yıllarındaki şehzade kavgaları düşünülecek olursa, iktidar çekişmesinin tabii seyrini zümreler arasındaki rekabete dayandırmak hayli naif bir görüş olur. Aksine bu gibi grupların, zümre bilinciyle toplu olarak birine destek vermeleri söz konusu olmamıştır. Her iki şehzadenin destekleyicileri içinde bu zümrelere mensup unsurların bulunduğu bilinmektedir. Üstelik Şehzade Mustafa'nın en başta gelen taraftarlarının kapıkulları olduğundan daha önce söz edilmişti.

Şehzade Mustafa'nın katlinden sonra Şehzade Cihangir'in de ölümüyle, taht varisi şehzadelerin sayısı ikiye inmişti. Bunlar Hürrem Sultan'ın iki oğlu Selim ve Bayezid idi. Selim yaşça Bayezid'den daha büyüktü. Hürrem Sultan oğullarından Bayezid'i tercih ediyor, ancak diğer oğlu Selim'e karşı da herhangi bir harekete girişmiyordu. Büyük oğlu Selim'in, babası yanında Nahçıvan seferine iştiraki ve uysal tabiatiyle onun üzerinde müspet tesir bırakmasına karşılık, Hürrem Sultan da Bayezid'e kol kanat germiş, onun hakkındaki itimatsızlığı bertaraf ederek Bayezid'i Konya'dan daha iyi bir mevkie, Kütahya'ya naklettirmişti (1558). Bu durum İstanbul'a yakın olmak dolayısıyla Bayezid için çok avantajlı olmuş görünüyordu. Yazdığı mektupta hem vaktiyle yaptığı işler dolayısıyla bağışlanmasından dolayı memnuniyet arzederken, şimdi buraya tayininden duyduğu büyük sevincini paylaşıyor ve Sultan Süleyman'a: "Ben kulunuzu muradıma irgördünüz, Hak te'âlâ sultanımın cem'i murâd-ı şerîflerin müyesser eylesin...benim sultanım şol denli şâdım ki şâdiliğimden bilmem neyliyem" diyordu[1207]. Mutemelen beklentileri çok artmıştı, babasının halefi gibi kendisini görmeye hazırdı. Bayezid Kütahya'da iken Mekke emiri tarafından gönderilen Kutbüddin Mekkî'yi kabulü sırasında, Haremeyn'e

[1206] İktidar rekabetini buna bağlayan görüş: M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul 1975, s. 163. Keza ona parelel olarak: Ş. Turan, Şehzade Bayezid *Vak'ası*, s. 13-15.

[1207] TSMA, nr. E. 758/73 [6572/1-4]'den zikreden, Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 46.

gönderilmekte olan surre münasebetiyle ona şayet saltanat kendisine müyesser olacak olursa, gerçekleştirmek istediği bazı arzularından dahi bahsedecekti[1208].

Öyle anlaşılıyor ki Bayezid'i yaşayışı, şahsiyeti, kültürü bakımından taht varisi olarak görenler de pek çoktu. Selim'in Manisa'da nedimleri ile eğlenceye dalmasına karşılık onun Kütahya'da ilim ve irfan muhiti kurduğu belirtilir. Fakat Bayezid, annesi Hürrem Sultan'ın vefatı ile en büyük hâmisini kaybetmiş oluyordu. Hürrem Sultan'ın ölümü, iki şehzade arasındaki münakaşa ve taht iddialarının tam manasıyla su yüzüne çıkmasına vesile teşkil etmişti. Keza Lala Mustafa Paşa'nın hizmetinde bulunan Âlî'ye inanmak lazım gelirse, aradaki bu münâferet ve soğukluğu iyice artıran ve şehzadeleri alenen birbirine düşürenlerden birisi de Lala Mustafa Paşa'ydı. Ona göre Lala Mustafa Paşa, her iki şehzadenin de hizmetinde bulunduğundan, çevirdiği entrika ve tertipler sayesinde, iki şehzadeyi birbirine düşman etmeyi bilmişti[1209]. Öte yandan bazı tarihçilerce de Selim'in tarafını tutan Lala Mustafa Paşa'nın sanki Bayezid'i desteklermiş gibi mektuplar yazıp onu aldattığı, Bayezid'in de buna inanarak, Selim'i hakaret-âmiz sözlerle mücadeleye davet ettiği gibi ayrıca kadın elbisesi, süslü kadın başlığı (nezkeb) ve derviş külahı (arakiyye) gönderdiği, Selim'in de Lala Mustafa Paşa'nın tavsiyesi ile bunları padişaha yolladığı rivâyet olunmaktadır[1210].

Nihayet bütün bu anlaşmazlıkları endişe ile takip eden ve Selim'in mütemadi şikâyetleri ile bu endişesi daha da artan Sultan Süleyman, Bayezid'e yaptığı ihtar ve nasihatlerin bir fayda vermediğini görünce, oğulları arasındaki çatışmayı önlemek amacıyla, onların sancaklarını değiştirmeyi düşünmüştü. Bu niyetle Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezid'i ise, Kütahya'dan Amasya'ya nakletti ve her birine 300.000'er akçe terakki verdi (6 Eylül 1558). Bundan başka, Selim'in oğlu Murad'ı Akşehir'e, Bayezid'in büyük oğlu Orhan'ı Çorum'a gönderdi. Fakat Şehzade Bayezid, bu değişiklikten memnun kalmadı. Zira payitahttan uzak bir yere gönderilmesi onu tedirgin etmiş ve bu tayini bir hakaret olarak saymaya başlamıştı. Nitekim Bayezid bir mektubunda, Amasya'ya gönderilmesinde Selim'in parmağı olduğunu, bunun Selim'in kendisine tercih edilmesi anlamına geldiğini yazarak, "Heman Selim Han'ın sözü ileri vardığı-

"Gazzî-Mekkî", s. 40.

[1209] Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 898.

[1210] Peçuylu, *Tarih*, I, s. 389-390.

na gücenirim...Bu hakaretten ölmek yeğ idi" demek suretiyle hissiyatını belirtiyordu[1211].

Onun Kütahya'dan ayrılmak istememesi ve bu maksatla ileri sürdüğü bahaneler, babası tarafından hoş karşılanmamıştı. Hatta Bayezid'in Kütahya'nın imarı hususunda çok para harcadığını ve bu yüzden nakil için paraya ihtiyacı olduğunu bildirmesi üzerine ona Kütahya'dan hareketini bildirir-bildirmez derhal para göndereceğini haber vermişti. İleri sürdüğü bahane ve mazeretlerin kabul görmemesi, ayrıca babasının "Beher hal ya çıkıp sancağına azimet eyliyesin, ya başın tedarikin edesin" şeklindeki sert ihtarı üzerine Şehzade Bayezid, 28 Ekim 1558'de Kütahya'dan hareket etmek mecburiyetinde kalmıştı[1212]. Bayezid çok yavaş yol alıp konaklarda lüzumundan fazla durarak babasının vaatlerini yerine getirmesini beklerken, Şehzade Selim de onun Kütahya'daki hareketlerinden haberdar olarak babasının emirlerine tam bir itaat göstermiş, 27 Ekim'de sancağına gitmek üzere Manisa'dan hareket etmişti. Şehzade Selim, Bayezid'in herhangi bir hareketine karşı Bursa yoluyla Konya'ya gitmek için izin almış, hatta Bayezid'in Eskişehir'den ileri gitmek istememesi üzerine de bir müddet Bursa'da beklemişti.

Amasya'ya gitmek üzere yola çıkan Bayezid'in konaklarda gereğinden fazla durması, aynı zamanda daha başka sebeplere de dayanmakta idi. Zira oldukça kalabalık bir kafile ile yola çıkan Bayezid, konaklara geldikçe, pek çok kimseler gelip kendisine itaat arzetmekte ve böylece zaten kalabalık olan mevcudu daha da artmaktaydı. Bu hâl padişahın endişesini mucip olmuş ve padişah Bayezid'e sözünü geçirebilecek ve onu teskin ederek Amasya'ya bir an önce gitmesini sağlayacak birini, yanına gönderme lüzumunu hissetmişti. Ayrıca tarafsız davranmak için de Şehzade Selim'e başka birini göndermeyi kararlaştırmıştı. Ancak kendi emirlerine zaten uyan Selim'e yollanan şahıs, bir nasihatçi değil bir müşavir olarak vazife görecektir.

İşte Sultan Süleyman bu düşüncelerle, dördüncü vezir Pertev Paşa'yı Bayezid'in yanına; üçüncü vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı ise Selim'in yanına göndermişti. Pertev Paşa, Bayezid'e Ankara civarında bir konakta mülaki

[1211] Şehzade Bayezid'in mektuplarından: Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 53.

[1212] Cenabi Ahmed Paşa'nın arizasından naklen: Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 56; ayrıca Ek IV.

olarak ona padişahın Selim kadar kendisini de sevdiğini, aradaki anlaşmazlığın kaldırılması için bu nakillerin yapıldığını izah etmiş ve böylece şehzadeyi az-çok yatıştırmaya muvaffak olmuştu. Ayrıca şehzadenin Amasya'ya gitmek için ileri sürdüğü tekliflerinin de babasından olan isteklerinin de yerine getirileceğini taahhüt etmişti. Ancak buna rağmen Bayezid'in babası ile olan anlaşmazlığı ve kardeşi ile olan münaferet ve rekabeti devam etti. Sultan Süleyman Bayezid'in isteklerine karşı oyalayıcı bir yol takip ederken Bayezid, taleplerini daha da artırıp babasını itham edercesine sesini yükseltmeye başlamıştı. Hatta babasına "Sultanım bizi esirgemez, sevmez, istemezsiniz, bizi düşman bilürsüz, Ah Ah! Arada ahvâl vardur ki, cümle âlem acîb kalmışdur, ah bîkes kalduk şükür Hudâ'ya, her kişi şefkati atasından umar, ah sizde ise şefkat yokdur, acib musîbete uğradık" şeklinde mektuplar yazmıştı[1213].

Bayezid 21 Aralık'da Amasya'ya geldiğinde babasının vaatlerini yerine gelmediğini görünce, onu yalancılıkla itham etmeye başlamış ve ona bu mealde mektuplar yazmıştı. Bu mektupların birinde Bayezid: "Hemân bir garez hîlenüz vardur. Hem dirsiz, garez yok deyü. Mert olan yalan söylemez. Hâşâ ki Sultanumdan yalan gele. Eğer istedüklerümden eksük virirsenüz, beni murâdım üzre teselli etmezsenüz, Amasya'da durmazam, sonra günah bende olmaz. Siz her nesneyi bilmezlikten gelürsüz, ammâ ki elde söz çokdur" demekteydi. Bir diğer mektubunda ise: "Ben sultanumun sözüne i'timâd eyledüm, Engürü'den geldüm idi. Bilmez idim ki, böyle ahdinize yalan olacağınızı. Pâdişâh-ı âlemsiz, siz böyle yalan söyleyince, ya biz şimden-girü hangi sözünüze inanalım?" diyordu[1214].

Padişahın Bayezid'in mektuplarına oyalayıcı tarzda cevaplar vermesi üzerine, Bayezid'in rica ve yalvarmaları artık tehdit şekline dönüşmeye başlamıştı. Bayezid, Kütahya'ya naklini istiyor, şayet bu isteği yerine getirilmezse: "Varacak yeri bilürem, zapt edecek has dahi buluram" gibi tehditler savuruyordu. Hatta babasını acz içinde olmakla dahi suçluyordu: "Sizi aldatmışlar imiş, eğer Müslümanlığın sâir ahvâlinden dahi haberinüz böyle ise memleketin hâli haraptır, Allah saklasın" diye mektuplar yazıyordu. Bayezid ayrıca Sadrazam Rüstem Paşa'nın aracılığını temin maksadıyla ona da mektuplar göndermek-

[1213] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 65 (TSMA, nr. E. 657/43 [3924/7]'den).

[1214] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 69.

ten geri durmadı. Rüstem Paşa'ya gönderdiği mektuplarda dahi babasından şikâyette bulunmaktan da kendini alamamıştı. Bunların birinde: "...Ben bilürem, bu bana ezâ etmekten murâd, benden bir hâtâ sâdır olup bir bahâne ile ben ortadan gidüp ol biri (yani Selim) yalnız kala. Anı dahi ihtiyâr ederem, nihâyet sonunda rahat olasız, ammâ ol insân elinde değildir, Allah elindedir" diyor, bir diğer mektupta ise "...böyle bî-huzûr olup verem ile ölmekten ise, padişah hışmıyle gitmek yeğdür nihâyet şehâdet müyesser ola" diyerek, bu yola baş koyduğunu belirtiyordu[1215]. Fakat onun bu hezeyanları baba-oğul arasındaki iplerin tamamen kopması anlamını taşıyordu. Bu durumda Sultan Süleyman'ın nazarında artık tek oğlu kalmıştı: Şehzade Selim.

Öte yandan Lala Mustafa Paşa'nın Selim üzerindeki telkinleri ve bu yoldaki faaliyetleri de Bayezid aleyhindeki görüşlerin daha da serahat kazanmasına yol açmış olmalıdır. Sultan Süleyman'a gönderilen, Bayezid'in yevmlü namıyla biçok eşkıyayı yanında topladığı ve bu haydutları, kapıkulu, sekban ve tüfekçi yazdırıp 20.000'e bâliğ bir kuvvete malik bulunduğu yolundaki muhtemelen hayli abartılı haberler, padişahın büyük bir siyasi iç krizin patlayacağına yönelik endişelerini iyice artırmıştı. Muhtemelen bu devreye ait olan bir belgede padişah tarafından levent tedariki meselesi gündeme getirilmiş, Rüstem Paşa'ya hitaben "Şimdi bir işe mübâşeret eder mi? Yoksa zamanı mı gözler?" diye sorunca, o da bunun için hazîneye ihtiyaç duyulduğu, o kadar birikiminin olmadığı cevabını vermişti[1216]. Böylece iki taraf yavaş yavaş bir iç harbin hazırlığı için faaliyete başlamıştı.

İki Kardeş Savaşı: Konya Muharebesi

Şehzade Bayezid gerek saltanata sahip olmak ve gerekse nefsini müdafaa etmek maksadıyla olsun, etrafına kuvvet toplayıp bir ordu teşkil etmesi karşısında Şehzade Selim de askeri hazırlığa başlamış bulunuyordu. Yalnız Şehzade Bayezid tek başına mücadeleye hazırlanırken Selim, doğrudan doğruya babasının emir ve direktifleri dâhilinde hareket etmekteydi. Sultan Süleyman ise işin bu noktaya gelmesi üzerine, Selim'in tek başına Bayezid ile mücadele edemeyeceğini düşündüğü için ona Bayezid'in yanındakiler gibi başıbozuk siviller değil harp kabiliyeti çok fazla olup at kullanan, techizatını düzebilen

[1215] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 70-74.

[1216] TSMA, nr. E. 877-84 [8782/1].

kimselerden "yevmlü" yazmasını bildirmişti. Muhtemelen lüzumlu masraflarının karşılanması amacıyla da 600.000 akçelik terakki ihsan etmişti. Hem onun hem de torunu Murad'ın defterdarlarına da terakki vermişti[1217]. Fakat aradaki dengeyi yine de gözeterek benzeri şekilde oğlu Bayezid'e gelirlerine ek olarak 400.000 akçelik ekleme de yaparken torunları Orhan ve Osman'a 100.000 akçe terakkide bulunmuştu[1218]. Ancak bunun bir faydası olmayacaktı. Artık aradaki bağlar gerek ailevi gerekse resmi açıdan artık tamamen kopmuş durumdaydı.

Şehzade Selim'in Konya'da asker toplamakta güçlük çekmesi üzerine, Konya'ya yakın bulunan beylere, Selim'in hizmetine girmelerine dair emirler gönderildi. Bu şekilde Anadolu beylerbeyi Cenabî Ahmed Paşa, eyalet askerleriyle Afyon'a, Dulkadır beylerbeyi Ali Paşa Kayseri'ye gelecek, Karaman beylerbeyi Ferhad Paşa ile Adana beyi Ramazanoğlu Pîrî Paşa da Selim'in emri üzere hareket edecekti. Ayrıca daha bazı beylere gönderilen emirlerle, Bayezid âdeta bir çember içine alınmış oluyordu. Bayezid ise buna meydan vermemek için derhal harekete geçti (14 Nisan 1559). 15.000 kişilik olduğu söylenen kuvvetiyle Ankara istikametine doğru ilerledi, babasına bu defa yumuşak bir ifade ile bir de mektup yazmayı ihmal etmedi. Bu mektupta Ankara'ya "bir ay miktarı eğlenmek" üzere geldiğini ve "kötü bir niyeti" olmadığını bildirmekteydi[1219].

Sultan Süleyman bu haberi duyunca, derhal Sokollu Mehmed Paşa ile Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'yı iki bin yeniçeri, Rumeli askeri ve bir miktar sekbanla Konya'ya gönderdi. Selim'e de haber irsaliyle müdafaa muharebesini Konya tarafında yapmasını emretti. Ayrıca Şeyhülislâm Ebusuud Efendi'den de âdil bir padişahın evlatlarının birisinin itaatten ayrılıp bazı kaleleri istila etmesi, cebr ile halktan para alması ve asker toplaması hâlinde, cemiyetleri dağıtılana kadar kıtale cevaz verildiğine dair bir de fetva alındı. Bu fetva aynen şöyledir:

> Bir Sultân-ı âdilin ebnâsından biri, itâatten hurûç edüp, bazı kal'aya müstevlî olup ve bazı bilâdın ehline mâl salup, cebr ile alup ve asker cem'

[1217] BA, KK, *Ruus*, nr. 216, s. 60 (5 Rebiülahır 966/15 Ocak 1559).

[1218] BA, KK, *Ruus*, nr. 216, s. 62 (29 Rebiülevvel 966/9 Ocak 1559).

[1219] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 54-81.

> edüp gayri tarîkle ref' mümkin olmayup kıtâle mübâşeret eyleseler, sınup cem'iyyetleri dağılıncaya değin katilleri şer'an helâl olur mu? beyân buyrula. El-cevâb: Helâldir. Nâss-ı Kur'an-ı azîm ile sâbit olmuşdur, hükm-i şer'îdir ve icmâ'-i sahâbe-i kirâm dahi bunun üzerinedir. Kıtâle kadir olanlar kıtâl ile âciz olanlar kelâm-ı Hakk ile ve hayr du'a ile def'i fitne ve fesâda sa'y etmek vâcibdir[1220].

Sultan Süleyman daha sonra, Üsküdar'a geçerek otağını burada kurdurdu[1221]. Bu sırada Bayezid, babasının kendisini asi ilan ettiğini, dolayısıyla katline karar verdiğini öğrenince hemen Konya üzerine yürüdü. 21 Şaban 966'da (29 Mayıs 1559) Konya yakınlarına geldi. Nihayet ertesi gün iki kardeş karşı karşıya geldiler ve ilk çarpışmalar vuku buldu. İki taraf ilk gün çarpışmalarında birbirine üstünlük sağlayamadı. Hatta rivayete göre Şehzade Bayezid'in cengaver adamlarından biri olan Rumeli beylerinden Deli Mahmud ortaya çıkıp teke tek savaşmak için adam istemiş, bunun üzerine Şehzade Selim tarafından ümeradan Gözoğlu Mehmed Bey'in oğullarından Mustafa Bey karşısına çıkmış, ikisinin çarpışmasında Deli Mahmud galip gelmiş, Mustafa Bey'i atından yıkarak başını kesip Bayezid'e iletmiş, tekrar meydana geldiğinde karşısına çıkan Mustafa Bey'in üç kardeşini de aynı akıbete uğratmış, bunun üzerine Selim'in askerlerinden 20-30 kişi üzerine vararak Mahmud'u yakalayıp şehzadeye getirmişler ve orada boynunu vurmuşlardı.

Böylece mücadelenin gurup gurup bazen ikişerli bazen tek tek devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu gibi çarpışmaların ertesi gün de sürdüğü özellikle Şehzade Bayezid'in yakın adamı Aksak Seyfeddin'in büyük başarı gösterdiği, hatta 20-30 kişiyle mücadele ederek onlardan kendisini kurtarmayı bildiği rivayet edilir[1222]. Sonunda ikinci gün Lala Mustafa Paşa'nın tedbiriyle, Bayezid'in kuvvetleri bozuldu. Harbi kaybeden Bayezid yanındaki kuvvetlerin bir kısmını alarak Amasya'ya geri çekildi. Selim de kazandığı zaferi babasına müjdeledi. Sultan Süleyman bu haberi Üsküdar'da iken 29 Şaban 966 Cuma günü (6 Haziran

[1220] Ebussud Efendi'nin muhtelif fetvaları için bk. E. Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983, s. 191-192.

[1221] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 476.

[1222] Matrakçı Nasuh bu teke tek "mübareze"yi ayrıntılı anlatır: *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 478-479. Ayrıca muharebenin tarihini farklı olarak 7 Ramazan/13 Haziran şeklinde gösterir. Ârifî de bu hadiseye dair "Ceng-i Bayezid ba-Selim Han" başlıklı bir eser kaleme almıştır.

1559) almıştı[1223]. Amasya'ya çekilen Bayezid daha sonra yaptığı hareketlerden pişmanlık duyarak padişahtan affını rica etmiş ve bu maksatla Amasya müftüsünü İstanbul'a göndermişti[1224]. Lakin babası onu bağışlamadı. Padişah oğlunun katli için almış olduğu fetvayı tatbik etmek istediğini ve şer-i şerîfe göre onun affa lâyık olmadığını söylüyordu. Bununla da kalmayarak, Selim'den Bayezid'i ele geçirmesini talep ettiği gibi bu yolda hareket edeceklere dilediği mansıbın tevcihatını yapabilmesi için ona geniş yetkiler de veriyordu[1225].

Elkas Mirza'ya Bedel Hediye: İran'a Sığınan Şehzade ve Katli

Babasından aldığı emir üzerine yanında Sokollu Mehmed Paşa ve Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'nın da bulunduğu Şehzade Selim, kardeşi üzerine yürümeye hazırlandı. Bu arada padişah serhat beylerine de emirler göndererek, Bayezid'in Amasya'dan memleket dışına kaçmasının engellenmesini istemişti[1226]. Öte yandan Bayezid, babasının af isteğine menfi cevap vermesi üzerine çaresiz kalarak, yanında 4 oğlu (Orhan, Osman, Mahmud ve Abdullah) bulunduğu halde 7 Temmuz 1559'da İran sınırına doğru hareket etti. Şehzade Bayezid yanındaki mühim sayıda kuvvetlerle İran'a doğru hareket ederken arkadan da Selim'in adamları kendisini takip etmekteydi. Bayezid Hasan kalesi civarına geldiğinde, padişahın kat'i emrine rağmen Erzurum beylerbeyi Ayas Paşa'nın ona hüsn-i kabul göstererek atları için nal ve mıh verdiği, hatta suçunu affettirmek için teşebbüse geçtiği görüldü. Ancak Ayas Paşa'nın bu davranışı bilahire onun idamına sebep olmaktan başka bir işe yaramadı.

Mütemadiyen takip edilen Bayezid ise burada fazla kalmayarak ileri hareket etti. Kendisini izleyen kuvvetlerin bir kısmı Bayezid'in birliklerini Sa'd Çukuru mevkiinde yakalamaya muvaffak oldu. Ancak bu kuvvetler Bayezid tarafından mağlubiyete uğratıldı. Bu muharebe sonrası artık af umutlarını iyice yitiren Bayezid, İran tarafına geçmekten başka bir çare göremiyordu.

[1223] BA, KK, *Ruus*, nr. 216, s. 3

[1224] Müfti Cürcan Efendi ve vaiz Hayreddin Üsküdar'a gelince Sultan Süleyman, onlarla görüşmeyip "İstanbul'a geçüp varalar" diye emir vermiş, bunlar hapse atılıp gözetim altında tutulmuştu: Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 480.

[1225] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 112-115.

[1226] Şehzade Bayezid'in İran tarafına kaçmasını engellemek için muhtelif beylerbeyi ve sancak beylerine gönderilen hükümler için bk. BA, *MD*, nr. 3, Ankara 1993, indeks: s. 734.

Emrindeki askerlerle İran sınırını geçmeye muvaffak oldu. Bu arada da af arayışlarını sürdürüyordu. Rüstem Paşa'ya gönderdiği mektupta, babasına karşı ne bundan önce ne de bu olayda isyan hali ve memlekete zarar vermek kasdı içinde bulunmadığını, daha önce ve sonra nefsine yenilerek tehevvüre kapıldığını ve bu şekilde vaki olan hatasını ikrar ettiğini, şimdi can u gönülden tövbe edip af dilediğini, bu yolda defalarca mektuplar ve haberler yolladığını, af ümidini içinde hâlâ muhafaza ettiğini dile getiriyordu. Ayrıca kardeşi Selim Han ile de eskiden olduğu üzere iyi geçineceğini bildiriyordu[1227]. Fakat artık iş işten geçmiş, köprüler atılmıştı. Bunlar onun son çırpınışları olacaktı.

Safevîlere sığınan Bayezid, Revan hâkimi Nizâmüddin Şah Kulı tarafından tazimle kabul edildi. Bu adam daha sonra durumdan Şah Tahmasb'ı haberdar etti, Tahmasb ise bu ilticadan dolayı büyük memnuniyet duydu. Hatta bunu: "Bu bize Elkas'a ni'me'l-bedel cenâb-ı Bârî'den bir atiye-i azîmedür" diyerek ifade etmişti. Şehzade Bayezid, Tahmasb'ın bulunduğu Kazvin'e giderek 24 Kasım 1559'da şah tarafından büyük bir merasimle karşılandı. Tarihçi Âlî'ye göre ziyafet sırasında Bayezid'in yanında bulunan Osmanlı atlıları, hünerlerini göstererek Safevîlere parmak ısırtmışlardı. Hatta Bayezid'in adamlarından Kuduz Ferhad adlı biri, Bayezid'e bu harp oyunu sırasında: *Bu fırsatı fevt etmeyelüm, kıyâmete değin bir nâm alıkoyalım, izn-i şerîflerinizle Kızılbaşlara kılınç çalalım* diyerek izin istemiş; lâkin bunun çılgınca bir maceraya atılmak demek olacağını bildiği için Bayezid ona: *Bu kelâmı sakın min-ba'd lisâna getürmen, yoksa kendü elim ile söyleyeni katl iderüm* demişti[1228]. Bu olayın doğruluğu çok şüpheli de olsa söz konusu ifadeler, tarihçilerin onun karakterini nasıl göstermek istediklerinin anlaşılması bakımından mühimdir.

Şehzade Bayezid'in İran'a ilticası iki devlet arasında birçok mektup teatisine sebep olmuş, karşılıklı müzakereler yapılmıştır. Padişah Şah Tahmasb'a bu münasebetle göndermiş olduğu mektupta, Bayezid'in isyanından ve Konya savaşından bahsettikten başka, aradaki dostluğa binaen onun iade edilmesi gerektiğini, aksi hâlde Bayezid'i yakalamaya memur Osmanlı kuvvetlerinin İran toprağına gireceğini bildirmişti. Öyle anlaşılıyor ki, padişah Tahmasb'ın

[1227] TSMA, nr. E. 745/74 [5485/1]'teki bu mektubun metni için bk. Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 205, Ek. XI.

[1228] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 140-142.

Bayezid'e fiili bir yardımda bulunmasından endişelenmekteydi. Nitekim her ihtimale karşı hudut boylarında bir ordu bulundurulmasını emretmişti. Öte yandan Şehzade Selim de Tahmasb'a aynı mealde, yarı rica yarı tehdidi havi mektuplar göndermekteydi. Bunlara karşı Tahmasb, Bayezid için padişahtan şefaat rica ediyordu. Bu maksatla yolladığı elçi 14 Şubat 1560'da İstanbul'a geldi. O sırada Sultan Süleyman Çatalca taraflarında ava çıkmıştı. Haberi alınca hemen şehre döndü. Tertip edilen Divân'da elçi şahın mektubunu ve bazı sözlü talimatlarını iletti. Elçiye ziyafetler çekildi ve çok iyi ağırlandı, sonra da mukabil mektuplar verilerek dönmesine müsaade edildi (13 Nisan)[1229].

Elçinin gelişi meselesiyle ilgili olarak Rüstem Paşa'nın Sultan Süleyman'a yolladığı rapor, padişahın bu konudaki hassasiyeti açısından hayli ilginç bilgiler sunar. Sultan Süleyman Rüstem Paşa'ya "Elçiler gelir dersin gelmedi, gelse ne cevab getirir, ümizdir ki hayırlar müyesser ola, senin fikrin nedir, nice olmak münâsib anlarsın" diye sormuş, buna karşılık o da Kubad Paşa'dan gelen mektuba istinaden elçinin Erzurum'a ulaştığını, ancak o zamana kadar görülmemiş derecede aşırı kar yağdığı için beklemek zorunda kalmış olabileceğini, gecikmesinin bu sebebe dayandığını bildirmişti. Rüstem Paşa ayrıca bu hususta ki fikrini de padişaha aktarmıştı. Ona göre Şah Tahmasb o sıralarda çeşitli iç meselelerle boğuşuyordu, şehzade hususunda Osmanlı tarafına gönderdiği mektuplarında tutarsız cevaplar yazıyordu, onun sözlerine dikkat etmek tabii ki gerekiyordu, ama aradaki sulhün bozulmasını istemeyeceği aşikardı[1230].

Ayrıca Sultan Süleyman bu hassas dönemde Şah Tahmasb'ın Şehzade Bayezid'i kullanarak -tıpkı kendisinin Elkas Mirza ile birlikte yaptığı gibi- bir askeri harakata girişmesinden de endişeliydi. Rüstem Paşa'ya sorduğu soru bu hususu açıklığa kavuşturur. Padişah: "Eğer Tebrizli eğer gayrı Kızılbaşlar ne söylerler, öte taraftan Haleb'e bezirgân geldi mi? Yakında Yukarı taraftan taze haber aldın mı?" diye sorarken zihninde muhtemelen söz konusu endişeler yatıyordu. Rüstem Paşa onun bu endişelerine karşılık, kimsenin aradaki sul-

[1229] Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 484. Ş. Turan, "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22/3-4 (1964), s. 273-294.

[1230] TSMA, nr. E. 442/30 [1394/1]. Bk. Ek III/1. Tahmasb'ın bu münasebetle yolladığı mektupların bir kısmı TSMA'da mevcuttur. TSMA, nr. E. 755/8 [6199/1]; E. 758/37 [6537/1]; E. 747/65 [5650/1]. Bu mektuplarda Şehzade Bayezid ile ilgili şefaat dilekleri, yanında katli meselesi de yer alıyordu.

hün bozulmasını arzu etmediğini, hatta İran tarafından gelen tüccarların da Kızılbaş ahali gibi aynı kanaatte olduklarını, sulhün devamını istediklerini açık dille bildirmişti[1231].

Öte yandan Tahmasb'ın şefaat ricaları başlangıçta padişahın babalık hislerine dokunarak, onu biraz yumuşatmışsa da daha sonra meydana gelen olaylar, Bayezid'in hayatı üzerine pazarlık yapılması şekline dönüştü. Zira Bayezid'in maiyetinin İran'da bazı olaylara karışması, Tahmasb'ın Şehzade Bayezid'den şüphelenmesine sebep olmuştu. Bundan sonra Tahmasb taktik değiştirerek bu olaydan mümkün olduğu kadar istifade etmek yoluna gidecekti. Nitekim padişaha gönderdiği mektubunda, Bayezid'in büyük bir meblağ karşılığı Selim'in adamlarına teslim edilebileceğini bildiriyordu. Sultan Süleyman ise bu teklifi müsait karşıladı. Bayezid ve oğullarının teslimi karşılığı kendisinin 900.000 ve Selim'in ayrıca 300.000 altın ödeyeceğini; şayet şehzade mutemet adamlarla Erzurum'a kadar getirilecek olursa bu meblağın orada ödeneceğini, ayrıca şahın istediği Van kalesinin dahi verilebileceğini belirtti.

Bu vaatler bir bakıma Safevîler nezdinde Sultan Süleyman'ın "muhteşem görüntüsünü" hayli sarsmışa benzemektedir. Ancak Osmanlıların Van kalesini teslim etme gibi bir niyetleri hiç yoktu. Yalnızca para ve bazı hediyeler yollanmakla iktifa edilecekti. Para meselesi halledildikten ve Safevîlerle dost kalınacağına dair bir ahitnâme verildikten sonra Tahmasb, Bayezid ve oğullarını almak üzere gelen Osmanlı heyetine gerekli izni verdi. Nihayet 2 yıldan fazla bir zamandan beri mahpus olan Bayezid, sakalı kesilmiş, sırtında eski bir elbise ve başında yırtık bir imame olduğu hâlde perişan bir kılıkla Osmanlı heyetine teslim edildi. Bu talihsiz şehzade hemen oracıkta Selim'in mutemet adamlarından Ali Ağa tarafından boğulmuş, oğulları da aynı akıbete uğramıştır (15 Muharrem 969/25 Temmuz 1562). Bayezid ve oğullarının tahnit edilen cesetleri, Sivas'a getirilerek burada defn olunmuştur. Bundan başka Bayezid'in, İran'a ilticası sırasında henüz yeni doğduğu için yanına almadığı küçük oğlu da Amasya'da boğulduktan sonra Bursa'ya götürülmüştür[1232].

Şah Tahmasb kaleme almış olduğu hatıratında, bu olayı kendi açısından anlatırken Sultan Süleyman'ın davranışına hak veren bir tutum sergilemiştir.

[1231] TSMA, nr. E. 442/30 [1394/1]. Bk. Ek III/1.

[1232] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 148-157.

Burada iki şehzadenin henüz babaları tahtta iken iktidar için savaşmalarını anlayamadığını ifade ettikten sonra Bayezid'in kendisine yaptığı müracaattan söz eder. Bayezid ondan 1500 altın borç istemiş ve babasının yerini alınca da bunu bire on olarak ödeyeceğini söylemiştir. Tahmasb bu teklife iyi bakmamış ve Sultan Süleyman ile aralarındaki barışın bu hadise dolayısıyla bozulmasını istememiştir, fakat Bayezid'in kaçarak Tebriz yakınlarına gelmesi üzerine de onu kabul etmek zorunda kalmıştır. Tahmasb: "Bizim ülkemize geldiğine göre onun başka bir yere gitmesine izin vermemek gerekir, çünkü yarın Hünkâr bize kötü gözle bakacaktır" diye kanaatini belirttikten sonra Bayezid'e kendisini ve çocuklarını Sultan Süleyman'a vermeyeceğine dair yemin ettiğini de bildirmiştir. Ona göre Bayezid Tebriz'e geldiğinde, haber yollayarak kardeşi Selim'i bertaraf etmek üzere birlikte hareket edilmesini, Osmanlı askerlerinin çoğunun kendi tarafını tutuklarını, onu beklediklerini söylemiştir. Yine Tahmasb, Bayezid'in kendisini zehirlemek üzere bir komplo kurduğunu da kaydederek onu tutuklayıp Sultan Süleyman'a teslim etmesinin biraz da bu sebebe dayandığını ifade etmiştir. Ayrıca aradaki barışa rağmen Bayezid'i himaye etmesine dair şu özrü Sultan Süleyman'a ilettiğini de yazmıştır:

> İşte Sultan Bayezid'i dört oğluyla tutarak Hünkâr hazretlerinin ve Selim Han'ın hatırı için alıkoydum. Sultan Bayezid'i Hünkâra vermem deyişim, şu hususla ilgiliydi: Hünkâr'ın namesi ulaşıp Sultan Selim hazretlerinin gönderdiği adamlar gelince onları Sultan Selim'in gönderdiği adamlara teslim edeyim ki anlaşmaya aykırı davranmamış olayım. Hünkâr'ın gönderdiği adamlar gelince buyurdum ki paşa hazretleri ve Hasan Aga siz hoş geldiniz safa geldiniz, Hünkâr hazretleri ne buyurmuşsa öyle yaparım ve kendilerinin işaretinden dışarı çıkmam, ne hizmet buyururlarsa ben sabit-kademim. Ama bu tür bir külli hizmetin karşılığında Hünkâr hazretlerinden ve Selim Han'dan kendilerine layık caize ve hediye isterim ve dostluk âleminde Hünkâr'dan beklentim Sultan Bayezid'e ve çocuklarına eziyet edilmemesidir[1233].

Hatıratına bu cümlelerle son veren Tahmasb, olayın devamı hakkında bilgi vermez, ancak onun şehzadeler arasındaki çekişmeyi değil daha çok Osmanlılarla ilişkisini bozmama amacıyla hareket etmiş olduğu açıktır.

Bu hadiseden sonra memleketin muhtelif yerlerinde karışıklıklar çıkmış

[1233] Şah Tahmasb, *Tezkire*, s. 83-89.

ve bir müddet daha Şehzade Bayezid taraftarları ile mücadeleye devam edilmişti. Anadolu'da düzenin bozulması üzerine Sultan Süleyman bazı tedbirler de almış, genel bir yevmlü teftişi yapılmıştı. Ayrıca birtakım idari değişikliklerin icrası da gündeme gelmişti. Bundan sonra yeniçeriler muhafız olarak daha kesif bir şekilde Anadolu'nun her tarafına yayılmaya başlamıştı. Onların ocak düzenlerinin bu şekilde bozulduğuna dair görüşlerin ise doğru olmadığı söylenebilir. Aslında devletin maaşlı askerinin asayiş gerekçesiyle taşrada istihdamı eğilimi zaten söz konusuydu. Böylece giderek görev niteliklerin de nisbî bir farklılaşma husule gelmişti. Bunun yanı sıra, şehzadelerin saltanat davacısı olarak ortaya çıkmalarının önlenmesi için bunların sancağa çıkma usulünde değişiklikler yapıldığı şeklindeki görüşler, sonraki uygulamalara bakıldığında pek tutarlı değildir.

Anlaşıldığına göre Sultan Süleyman'ın zihnini meşgul eden en önemli konu, Tahmasb'ın Şehzade Bayezid'i kullanarak yeni bir askeri harekata yol açma niyetinde olup olmadığıydı. Elkas Mirza olayında kendi yaptığı ortadaydı, Tahmasb da bunun rövanşını almak isteyebilirdi. Muhtemelen gelecek askeri tehdidi önleyebilirdi ama onu düşündüren daha çok böyle bir durumda Anadolu'daki sipahilerin ve kendi denetimindeki yeniçerilerin tavrıydı. Nitekim Rüstem Paşa'ya "asker ve memleket ahvali nicedir?" diye sorması bu yüzdendi. O da buna karşılık kapıkullarının ulufelerini aldıklarını, küçük bir grubun "hamiyyetsiz" davranışına karşı onlara iyi niyet gösterildiğini ve sefere hazır hale getirildiklerini, bazılarına da "istimaletle" yani yumuşak davranılarak muhalif tavırlarının önlendiğini bildirmişti. Ayrıca yeniçeriler gibi Rumeli askerine de büyük önem verilmesi gerektiğini, harçlıkları konusundaki sıkıntının giderilmesinin yerinde olacağını da yazmıştı. Rumeli askeri yeniçerilerle birlikte "cümleden daha önde ve yarar" kullarıydı[1234].

Baba ile oğlu arasındaki bu dram, ikisi tarafından şiirlere konu yapılmıştır. Şahî mahlasını kullanan Bayezid, iyi bir şairdi ve babasına da affi için şiirler kaleme almıştı. Gönderdiği bir mektuptaki şiirde babasına şöyle sesleniyordu[1235]:

[1234] TSMA, nr. E. 442/30 [1394/1]. Bk. Ek III/1.

[1235] Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 208-210.

"Ey serâser âleme sultan Süleymanum baba
Tende canum canumun içinde cananum baba
Bayezidine kıyar mısın benüm canum baba
Bi günahum Hak bilür devletlü sultanım baba

Kim sana arzeyleye halim eyâ şâh-ı kerim
Anadan kardaşlarumdan ayrılıp kaldım yetim
Yok benim bir zerre isyanum sana Hak'dır âlim
Bi günahım Hak bilür devletlü sultanım baba

Hak Teâlâ kim cihanın şahı etmiştir seni
Öldürüp ben kulunu güldürme şahım düşmeni
Gözlerim nuru oğullarımdan ayırma beni
Bi günahım Hak bilür devletlü sultanım baba"

Buna karşılık kendisi de kuvvetli bir şair olan Sultan Süleyman oğluna şöyle cevap vermişti:

Ey demadem mazhar-ı tuğyan u ihsanum oğul
Takmıyam boynuna hergiz tavk-ı fermânım oğul
Ben kıyar mıydım sana ey Bayezid Hanım oğul
Bi günahım deme bari tevbe kıl canım oğul

Neş'et-i Hakdur übüvvet râm olan olur kerim
La tekul-üf kavlini inkâr eden kalur yetim
Ta'ate isyâna âlimdir Hüdâvend-i kerim
Bi günahım deme bari tevbe kıl canım oğul

Hak reâyâ-yı muti'e râi etmiştir beni
İsterim mağlub edem ağnama zib-i düşmeni
Hâşe lillah öldürürsem bi güneh nâgah seni
Bi günahım deme bari tevbe kıl canım oğul

Hiç şüphe yok ki tıpkı Şehzade Mustafa vak'asında olduğu gibi Sultan Süleyman "devlet-i ebed-müddet" için her zaman fedâkarlığa hazır bir davranış sergiliyordu. Hayli yaşlı bir çağında şimdi çok sevdiği hanımını kaybettikten sonra ondan olan kıymetli bir oğlunun idam fermanını kendi elleriyle vermiş bulunuyordu. Şehzade Bayezid'in Osmanlı dini anlayışının tam zıddı inançla siyasi emeller peşinde koşan ve büyük bir mücadele verilen Safevîlere

sığınmasını asla affedemezdi. Ama vaktiyle Elkas Mirza olayının rövanşını bu şekilde Şah Tahmasb'a vermiş oluyordu. Bu hadisenin onun yaşlı kalbinde estirdiği fırtınaları anlamak kolay değildir. Mustafa hadisesi iç dinamiklerle atlatılırken tepkiler büyük olmuştu, ona kıyasla Bayezid olayında dış dinamiklerin devreye girişi içerideki hareketleri dizginlemiş görünüyordu. Anadolu'da bu sıralarda görülen sosyal hareketlenmelerin bu durumla doğrudan alakası pek yoktu. Medreselilerin mahalli kalan ve asayişi sarsan faaliyetlerinin altında daha başka derin sosyal ve ekonomik sebepler yatıyordu. Aslında kimse asi şehzadenin akıbeti konusunda çok fazla üzülmemiş gibiydi. Birkaç yerde bu gibi tepkilere dair soruşturmaların yapıldığı hakkında bilgiler mevcuttur, Bunların birinde bu hadisenin "orta oyununa" konu olduğu ve durumun tahkikinin istendiği dikkati çeker[1236]. Aslında "ateş düştüğü yeri yakıyordu", Sultan Süleyman yaşlılık halinde bu büyük travmayı tutunacağı iki dalla atlatmaya çalışacaktı: Biri kızı Mihrümah, diğeri ise kendine ait bir hanesi olan oğlu Selim idi. Selim artık tahtın tek varisiydi, oğulları vardı ve veraseti onlara intikal edecekti.

Akdeniz'deki Yeni Gelişme: Cerbe Adası'nın Fethi (1560)

Şehzade Bayezid vak'ası sırasında Akdeniz'de yeniden bir mücadele alanı açılmıştı. Osmanlıların Akdeniz'deki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmaları ve Kuzey Afrika kıyılarından önemli mevkileri ellerinde tutmaları, Akdeniz'de kıyıları olan Batılı devletleri fazlasıyla alakadar ediyordu. Özellikle İmparatorluğun İspanya kanadı Kuzey Afrika meseleleri denince başta geliyordu. Şimdi babasının siyasetini bir süre için II. Felipe "dirayetle" sürdürmeye çalışacaktı. Bu arada durumlarının özellikle Trablusgarp'ın Turgud Reis'e askeri bir üs olması dolayısıyla gittikçe sarsıldığını gören küçük bir ada devletçiği vardı. Bunlar Osmanlıların eski tanıdıkları olan ve Rodos'tan çıktıktan sonra Malta'ya yerleşen St. Jean Şövalyeleriydi. Ellerinde tuttukları Trablusgarp'ın Turgud Reis tarafından zaptından dolayı endişeliydiler. Zira burası onların hem Afrika kıyılarındaki istinat noktası yok hem de mühim miktarda kâr getiren bir mevkide idi. Ayrıca sıranın Malta'ya gelmesinden de korkmaya başla-

[1236] Beyşehir'in "taze erişmiş şehirli oğullarından bir nice kimseler bahçelerde sohbet edip, birine Sultan Bayezid diye isim koyup birine Kuduz Ferhad ve birine Aksak Seyfeddin diye ad verip" bir nevi oyun sahnelemişler, sancakbeyi bunları haps edip tenbihatta bulunmuş, buna rağmen faaliyetlerini sürdüdükleri için bunların yakalanıp İstanbul'a sevkedilmesi istenmişti: BA, *MD,* nr. 6, Ankara 1995, II, s. 90, 104; krş. Ş. Turan, *Şehzade Bayezid Vak'ası*, s. 167.

mışlardı. Bu yüzden şövalyeler, Osmanlılara karşı bir ittifaka katılmaya hevesli görünüyorlardı.

Bu sırada, Akdeniz'deki Osmanlı donanmasının faaliyetlerine bir son vermek isteyen II. Felipe de Maltalıların teşebbüslerini desteklemekteydi. Nitekim Felipe, Malta şövalyeleri büyük reisi (üstad-ı azam) Fransız asıllı Jean Parisot de la Valette tarafından yeni bir Haçlı seferi için altı kadırga vereceğini bildiren teklifini kabul etmişti. Keza Felipe Sicilya valisine gönderdiği bir emirde de: "Akdeniz sahillerindeki vilayetlerimizin, emniyet ve asayişi için Trablusgarp'ın elde edilmesi lazımdır. Binaenaleyh her ne bahasına olursa olsun, buranın zaptı için çalışmamız gerekir" diyordu[1237]. II. Felipe'nin Osmanlılarla ateşkes görüşmelerine yönelik tavsiyeleri dinleyecek hali yoktu. Amacı "korsanları yok etmek"ti; dolayısıyla hedef, Turgud Reis'in Trablusgarp'ı idi. Ama bunun Sultan Süleyman'ı tahrik edeceğini pek düşünmüyor gibiydi. Papa IV. Pius'un bu yoldaki gayretleri ve müessir çalışmaları ile Hristiyan ittifakı gerçekleşmişti. Daha önce de zikredildiği üzere Cateau-Cambresis anlaşması bu yolda yeni avantajlar sağlıyordu. İspanya, Papa, Cenova, Floransa, Sicilya, Malta, Napoli ve Monaco bu ittifakın bünyesinde toplanmışlardı. Fransızlar ve Osmanlılarla bir antlaşma imzalamış olan Venedikliler, bu ittifaka fiili olarak girmemekle birlikte arka planda dolaylı bir destek verebilecek konumdaydı. İspanya kralı barış sonrası II. Henri'nin donanma faaliyetini sonlandırmasından dolayı rahatlamıştı, üstelik Türklerin deniz gücünün böyle bir harekâtta etkili bir destek vermesini beklemiyordu. Ne de olsa şehzadelerin savaşından dolayı Sultan Süleyman çok meşguldü, üstelik Fransız elçisi de la Vigne, 1559 Temmuzu'nda ortalığın karışık olduğunu, Selim'in galibiyetine rağmen olayların yatışmadığını, ayrıca meselenin dış boyut da kazandığını duyuruyordu. İspanya kralı Fransız donanmasının yardımı olmaksızın Türk donanmasının Batı sularında bir şey yapamayacağına inanmıştı[1238]. Bu sırada Sultan Süleyman Piyale Paşa vasıtasıyla durumdan haberdar olmuştu. Hatta Piyale Paşa hazırlıklarını Avlonya'da tamamlayacağını bildirdiğinden donanmanın eksikliklerinin giderilmesi için derhal İstanbul'a çağrılmıştı. İstanbul'da gemilerin sayısını artırmak ve levazımını görmek için hummalı bir faaliyete başlamıştı.

[1237] Felipe'nin durumu hakkında: F. Braudel, *Akdeniz*, s. 219.

[1238] F. Braudel, *Akdeniz*, s. 219-220.

Osmanlı donanmasının İstanbul'a dönmesi, müttefikleri heyecanlandırmış, bir an evvel harekete geçilmesi yolunda onları cesaretlendirmişti. Müttefikler kısa sürede, 47 kadırga, dört kalyete, üç kalyon olmak üzere, 54 gemi ve 36 nakliye gemisinden mürekkeb 90 gemi ile İspanyol, Alman, İtalyan milletlerine mensup 12.000'e yakın asker topladılar. Müttefik donanması Andrea Doria'nın yeğeni Giannittino'nun oğlu Gian Andrea (Giovanni) Doria (ö.1606) idaresinde idi ve ayrıca donanmada Sicilya valisi ve Medine-Celi dukası Giovanni Bellarbarba, Don Alverez ve Andrea Gonzaga gibi kumandanlar da bulunmaktaydı. Son toplantı yeri olan Malta'ya ulaşan müttefikler, diğer gemilerin gelmesiyle, hareket hazırlıklarına başladılar. Bu sırada hava muhalefetinin baş göstermesi, beklenen bazı nakliye gemilerinin gelmemesi yüzünden burada durmakta olmaları, onlara pahalıya mâl oluyordu. Zira hareket edilene kadar geçen 5 aylık bir süre zarfında, 2000'e yakın insan hastalıktan kırılmıştı. Ayrıca burada iken kumandanlar arasında bir anlaşmazlık da zuhur etmişti. Herkes tarafından kabul edilen ana hedef, Trablusgarp'ın fethi idi. Ancak birçok kumandan sefere katılan kuvvetlerin sağlık durumlarının kötü olmasından ve hareket üslerinin buranın uzağında bulunmasından dolayı Trablusgarp yerine Küçük Sirte körfezinin güney sahilindeki Cerbe adası üstüne gidilmesini arzu ediyordu. Bunlar Turgud Reis'in Trablusgarp'ta bulunması ihtimaline karşı daha emniyetli ve alınması kolay olan Cerbe'yi tercih edip bu fikirlerini hararetle savunuyorlardı. Sicilya Genel valisi ise Trablusgarp üzerine gidilmesinin gerekli olduğunu, hattâ İspanya kralının nezdinde bunun için şeref sözü verdiğini söylemekteydi. Sonunda Trablusgarp üzerine gidilirken hava şartlarının buranın rotasına muhalif olması yüzünden Sicilya valisi de Cerbe'ye yelken açılmasını kabullendi[1239].

Resim 59: Cerbe Adası'nın çizimi (yeşil renkle gösterilen)

[1239] F. Braudel, *Akdeniz*, s. 222-224.

Cerbe önlerine gelen müttefik donanmasına mensup gemiler, 2 Mart 1560'da Valgutenara burnuna demirledi. Daha sonra karaya asker çıkarıldı. Turgud Reis'e bağlı olarak adayı idare eden Arap şeyhi, müttefik donanması kumandanı ile anlaşarak, Cerbe'yi onlara teslim etti. Yapılan anlaşmaya göre şeyh, senede 6000 ekü, 4 deve kuşu, 4 ceylan, 4 aygır ve bir deveden oluşan vergisini ödemeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca Cerbe'den Turgud Reis'in bayrağı indirilmiş, yerine İspanyol bayrağı çekilmişti. Müttefikler şeyhin taahhüdü ile iktifâ etmediler, kaleyi yeni baştan tahkim edip istihkâm yaptılar, su kuyularını genişlettiler, iki senelik erzak ve mühimmat yığdılar. Muhtemel bir Osmanlı saldırısına karşı burayı elde tutmak için ne gerekiyorsa yapmaya kararlı idiler. Cerbe'yi bir üs olarak kullanmak niyetiyle kalenin mümkün olduğu kadar hızlıca tahkimine çalışıyorlardı. Bu sırada müttefiklerin Malta'da toplandıkları Turgud Reis tarafından İstanbul'a bildirildiği için Eğriboz, Midilli, Rodos sancakbeylerine, donanmaya ilhak için emirler gönderildi. Piyale Paşa da 74 parça gemi ile 4 Nisan'da hareket etti[1240]. Mora sularına geldiğinde, Uluç Ali Reis'i 4 gemi ile keşfe gönderdi. Uluç Ali Reis, sabaha kadar kürek çektirerek ileri hareket etmiş; o sırada bir gemiye rastlamış, 43 topu bulunan bu gemiyi hemen zaptetmişti[1241].

Piyale Paşa bu esnada Cerbe'nin düştüğünü duyunca derhal Modon'a hareket etti. Burada levazımını tamamladıktan sonra Malta istikametine yöneldi. Malta adasının yakınındaki Goza adasına asker çıkarttı ve burayı yağmalattı. Alınan esirlerden müttefiklerin hâlen Cerbe'de oldukları haberi alındı. Bu sırada Turgud Reis, hızlı giden bir gemi göndererek "düşmanın Cerbe'de olduğunu, oradan Trablusgarp üzerine gideceğini" bildirmekteydi. Piyale Paşa bu haberleri alınca hemen Cerbe üzerine hareket etti. Donanma 13 Mayıs 1560'ta Cerbe önlerine gelerek demir attı. Osmanlı donanmasının seri ve hızlı hareketi gerçekten şaşırtıcı olmuştu. İstanbul-Cerbe arası kısa sayılacak bir sürede kat edilmişti. Bunu kimse beklemiyordu. Donanmanın vusulünden önce bir Malta gemisi durumu müttefiklere bildirince hiç kimse savaşmayı göze alacak cesareti gösteremeyecekti. Bu şartlarda "güzel bir kaçış, cesur bir savaştan daha iyi" olacaktı. Fakat müttefikler yüklerini düşünerek geciktiler, kaçışın hiç de kolay olmayacağı belliydi.

[1240] Zekeriyazade, *Ferah (Cerbe) Savaşı*, sad. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1980, s. 35.

[1241] Zekeriyazade, *Ferah*, s. 44; F. Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, s. 400-402.

Müttefikler arasında büyük bir panik havası hâkimdi. Osmanlı donanmasının sefer mevsimi olmadığı için bu kadar erken gelemeyeceğini sanarak yanılmışlardı. Bu karışıklık, kumandanlara da sirâyet etti. Alınacak tedbirler hususunda hararetli münakaşalar oldu. Hatta bunlardan bazıları gecenin karanlığından yararlanarak kaçmayı yeğliyordu. Sonunda Osmanlı donanmasının karşılanması kararı alındı. 14 Mayıs'ta Osmanlı gemileri atış menziline girer girmez top ateşine başladı. Müttefikler sabahın erken saatlerinde gemilerin direklerini görünce ve hele bunlar top ateşine başlayınca iyice telaşlanıp bozguna uğramak üzereyken Gian Andrea Doria, gemilerine demir aldırtarak derhal denize açıldı. Hızlıca kaçabilmek için gemilerindeki balyaları, zeytinyağı fıçılarını, atları, ağırlık teşkil edebilen her şeyi denize atıyorlardı. Bir kısım kuvvetler ise geride bıraktıkları adamları için bekledi, sonra Alvarez ve Gonzaga idaresinde kaleye sığınmak için geri döndü[1242].

Piyale Paşa denize açılanlar üzerine giderek bunları top ateşine tuttu. Ayrıca Kurdoğlu Ahmed Bey'i de kale duvarları altına sığınanların üstüne gönderdi. Piyale Paşa denize açılmış olan müttefik gemilerini iyice hırpalamış ve bunlardan bazısını batırmıştı. Bu arada Genç Doria'nın gemisi ise karaya sürüklenmişti. Ancak Doria ve Sicilya valisi, bu hengâmeden canlarını kurtararak Sicilya'ya doğru kaçabildiler. Kale duvarları altına sığınan grup ise gemilerde bulunan askerleri karaya çıkarabildiler, bunların bazısı kaleye kapanmıştı. Bu çarpışma sonunda müttefikler ilk günde, 20 kadırga, 26 nakliye gemisi kaybetmişlerdi. Bilahıre kara savaşı sırasında 11 gemi daha zaptedilmiş ve böylece müttefiklerin toplam gemi kayıpları 60'a baliğ olmuştu. 17 gemi ise nisbeten sağlam olarak kaçabilmişti. Müttefiklerin bu müthiş bozgunu İspanya ve İtalya'da büyük teessüre yol açtı[1243]. Hatta Andrea Doria, bundan en ziyâdesiyle etkilenen kişi olmuş, ancak yeğeninin oğlunun kurtulduğunu öğrenince bir nebze olsun ferahlamış, fakat bir müddet sonra 90'ını geçmiş olduğu halde ölmüştü (25 Kasım).

Osmanlı kuvvetleri, kazanılan deniz zaferi akabinde, kalenin muhasarasına teşebbüs etti. Ancak oldukça müstahkem bir hale getirilmiş olan Cerbe'nin geri alınması hiç de kolay olmadı. Şiddetle bombardımana tutulan kale, her

[1242] F. Braudel, *Akdeniz*, s. 225.

[1243] F. Braudel, *Akdeniz*, s. 225-226.

iki tarafın da birçok zayiata uğramasına rağmen 80 gün kadar dayanabildi. Bu arada Turgud Reis de Cerbe'ye gelip kuşatmaya katılmıştı. Kale muhafızlarının birkaç kere yaptıkları huruç hareketi akim bırakıldı. Cerbe kalesi 7-8 bin asker tarafından kuşatılmış durumdaydı. Kalede bulunan Don Alvarez, son bir huruç hareketi yaptı. Bu da başarısız olunca artık kale müdafileri dayanamayacaklarını anladılar. Zaten Alvarez de yaptığı hücum sırasında bir kısım askerlerle birlikte denize atlayıp o sırada henüz ele geçirilmemiş olan limandaki gemilere doğru yüzerek kaçmıştı. Kale 8 Zilkade 967'de (31 Temmuz 1560) teslim edildi. Bu arada limandaki gemiler de zapt edildi. Gemilerden birinde bulunan Alvarez esir alındı. Cerbe'deki müttefik kayıpları hayli fazla olmuştu[1244]. Bu felaket II. Felipe için sarsıcı oldu ve onu Akdeniz işlerine daha fazla sevketti. Buradan çekilme zamanına daha çok vardı. Osmanlı gücü ise zirvedeydi, her zirvenin bir inişi olacaktı, az sonra Malta kuşatması bunun en büyük habercisi oldu.

Muzaffer donanmanın başındaki Piyale Paşa, 4 gün zarfında top ve ağırlıklarını gemilere aldırtıp Cerbe'nin muhafazasını Turgud Reis'e vererek, Ağustos başında Trablusgarp'a hareket etti. 11 Ağustos'ta da İstanbul'a yelken açtı. Preveze'ye uğradıktan sonra 27 Eylül'de Cuma günü büyük zafer alayları ile İstanbul önlerine geldi. Yanında esir ettiği 4000 kişi ve 19 kadırga ile bir de kalyon bulunuyordu. Sultan Süleyman bizzat gemilerin geçit resmini büyük bir gururla seyretti. Esir alınanlar içinde önemli şahsiyetler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında, Don Alvaro de Sandé, Napoli ve Sicilya kumandanlarından Don Juan de Cardona, Cenovalı kapudan Cıgala (Visconti di Cicala) ve 17 yaşındaki oğlu Scipione, General Sancho de Levya, General Don Berenguer, Medine Celi dükasının oğlu Gaston da vardı. Hatta Cenovalı kaptan Cıgala'nın oğlu Scipione, padişahın dikkatini çekerek iltifatlarına mazhar olmuş ve Enderuna alınmıştı. Yusuf Sinan adı verilen bu genç, ileride büyük bir devlet adamı olacak Cıgalazâde Sinan Paşa'dan başkası değildir. Bu şahsiyetlerden çoğu, Busbecq'in nüfuz ve tavassutu ile fidye ödenmesi şartıyla serbest bırakılmışlardı.

[1244] Cerbe çarpışmaları tafsili: F. Kurtoğlu, *age.*, s. 403-413. F. Braudel, *Akdeniz*, II, s. 227-228; Zekeriyazâde bu mücadeleleri ayrıntılı olarak anlatmıştır: *Ferah*, s. 50-110. Ayrıca, E. Önalp, "1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesinin Fethi", *OTAM*, S. 12, (Ankara 2001), s. 173-218; İ. Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, s. 245-254.

O sıralarda rahatsızlığının nüksettiği anlaşılan Sultan Süleyman "Saray bahçesinin hemen devamındaki iskele başında sütunlu mevkiye inmişti" Busbecq bu merasimde sultanın yüzünü görenlerin onda hiçbir gurur ve sevinç emaresine rastlamadıklarını not eder. Onu iki gün sonra Cumaya çıkarken bizzat gören elçi: "Yüzünün ifadesi hiç değişmemişti, halinde kızgınlık ve hüzün eseri vardı. O derecede ki bu zaferin kendisiyle hiç alakası yokmuş, beklenmedik hiçbir yeni hadise vukua gelmemiş zannedebilirdiniz. Talihin mukadderatını kabule bu ihtiyar adamın kalbi o kadar mükemmel surette alışmıştı ve hazırlanmıştı ki bütün alkışları hiç heyecansız olarak kabul eder suretteydi"[1245]. Tabii ki Sultan Süleyman'ın böyle bir zafer için aşırı sevinip gülücükler dağıtması beklenemezdi, vakur bir şekilde bunu zaferlere alışık bir sultan olarak karşılamış olması pekâlâ mümkündü. Nitekim durumun aslında tam da böyle olmadığını zaferle dönen Piyale Paşa'nın şahsında gösterecekti. Piyale Paşa padişahın büyük iltifatına mazhar olmuş, ancak kendisine beylerbeylik tevcih olunmasına rağmen kıdem azlığı sebebiyle vezirlik verilmemişti; ama aşağıda zikredileceği gibi müstakbel hükümdar Sultan Selim'in kızıyla nikâhlanarak saraya damat olacaktı.

Rüstem Paşa'nın Vefatı ve Sonrası: Bu arada icraatı ile çok tartışılan, hakkında içerideki çeşitli mahfillerde pek çok dedikodunun üretildiği, İstanbul'da yabancı misyon üzerinde müspet ve menfi derin tesirler bırakan Veziriazam Rüstem Paşa'nın vefatı vuku bulmuştu (12 Temmuz 1561). İbrahim Paşa'dan sonra, onun faaliyetlerinin tamamlayıcısı olarak görülen Rüstem Paşa'nın yerine sadarete, selefinin tam zıddı bir yapıda olup iyi kalpli, cömert, halk adamı, hepsinden önemlisi sulhsever karakteriyle tanınan Semiz Ali Paşa getirilmişti. Elçilerin raporlarına göre Rüstem Paşa'nın icraatları daha çok "sulh" üzerine kuruluydu. Savaş taraftarı biri olarak tanınmıyordu. Sultan Süleyman'ı bu yolda ikna etmesini de biliyordu. Aslında 1550'lerden itibaren sistemli olmamakla birlikte muhtemelen Sultan Süleyman'ın yaşlanmasına paralel olarak daha barışçı politikalar devreye sokulmuştu. Elçilerle yapılan görüşmelerde gelecek cevaplara göre hareket edilmesi için sınır hattındaki beylere yollanan hükümlerin dili bu anlamda önemlidir. Fakat bunun sistemli bir siyaset değişikliğini gündeme getirdiği görüşünü paylaşmak pek mümkün görünmez.

[1245] *Türk Mektupları*, s. 227-228.

Paşalar ister barış ister savaş isteklisi olsun bu dönem için hususuyla hükümdarın belirleyici rolü her zaman öne çıkmıştır. Hele Sultan Süleyman'ın ajandasına bakıldığında bu durum daha açık şekilde anlaşılır. Onun hastalıklarla boğuştuğu dönemlerdeki ruh halinin genel siyasette de etkileri olduğunu düşünmemek için bir sebep yoktur. 1553'den itibaren yaşadığı travmaların etkisi eski halinden çok daha farklı bir Süleyman'ı giderek öne çıkarmıştır. Bu anlamda Rüstem Paşa'nın dengeli siyaseti hâkim olmuş görünür. Sultan Süleyman özellikle 1558'den itibaren Şehzade Bayezid olayında da söz konusu edildiği veçhile ortaya çıkan iç kriz sebebiyle veziriazamının görüşlerine sık sık başvurmuştur. Ona gönderdiği memleket meseleleriyle ilgili suallerini ihtiva eden az sayıdaki belge bu ilişkilerin mahiyeti hakkında belirleyici özelliği haizdir. Muhtemelen stratejik olarak ehemmiyetli gördüğü uzak Osmanlı topraklarından gelecek haberlere dair Rüstem Paşa'ya sorduğu sorular dikkat çekicidir. Mesela bunlardan birinde "Mısır'dan haber aldın mı? Hazine ve kul çıkdılar mı ola?"[1246]; "Mısır'dan adam geldi habere vakıf oldun mu?" gibi soruları söz konusudur. Ayrıca Yemen ve Özdemir Paşa'nın ahvalini merak ettiği yine Rüstem Paşa'nın ona gönderdiği cevaplardan anlaşılmaktadır[1247]. Kısaca Rüstem Paşa ile olan idari bağlantıları, yüz yüze görüşerek memleket ahvalini konuşmak yanında böylesine kritik devrelerde ona yolladığı pusulalarla da sürdüğü; ileri vadede bu ikinci yolun tahttaki sultanlar tarafından daha çok benimseneceği söylenebilir. Böylece bürokratik gelenekte yeni bir açılımın daha ortaya çıkmış olma ihtimali söz konusudur.

Öte yandan Rüstem Paşa'nın vefatıyla kızı Mihrümah ile olan bağının daha çok arttığına şüphe bulunmaz. Üstelik 1562'de rahatsızlıkları hayli ciddileşmiş görünüyordu. Balyos sekreteri Marcantonio Donini, o yıl Sultan Süleyman'ın bedenen çok güçsüz olduğunu, neredeyse ölüm haline girdiğini, bacaklarının su topladığını, şiştiğini, yüzünün solduğunu, iştihanın kapandığını belirtir. Ona göre aynı yılın Martı'nda beş kere nöbet geçirip bayılmıştır, hatta bir seferinde nefes alamayacak duruma düşmüş, herkes öldüğünü sanmıştır, bu yüzden hekimlerin tedavisine rağmen herkes onun öleceği beklentisi içindedir[1248].

[1246] TSMA, nr. E. 442/30 [1394/1]. Bk. Ek III/ 1.

[1247] TSMA, nr. E. 642/24 [3525/1]. Bk. Ek III/ 3.

[1248] A. Fisher, "The Life and Family of Sultan Süleyman I", s. 3.

Bu durum şüphe yok ki Sultan Süleyman'ın yakın çevresi için endişe vericiydi. Ancak her şeye rağmen hareketli hayatı, güçlü bedeninin tedaviye cevap vermesini sağlamış gözükür. Bu dönemde sarayında âdeta hekimler ordusu vardı. Bütün çabaları sultanın acılarını dindirmek ve mümkünse hazırladıkları ilaçlarla tamamen iyileştirmekti. Hatta İran coğrafyasından gelen "Acem hekimler" dahi çare arıyorlardı. Bunlara ne derecede güvenilebileceği ayrı bir meseleydi, ama yine de reçeteleri ve tedavi teklifleri göz önüne alınmış görünüyordu. Sultanın tedavisine yönelik Farsça bir reçetede "yeme-içmeye dikkat" edilmesi, karaciğer ve mideyi güçlendirecek uygulamalara devam edilmesi belirtilip bir ilaç tavsiye ediliyor, ayakları için de tuzlu su ile yıkanması gerektiği üzerinde duruluyordu. İdrar tahlili de teklifler arasında idi, hekimler idrarın durumuna bakarak bir tedavi önerebilirdi. Sıcak havaların hastalığa iyi geleceği düşünülüyordu. Acem hekim kendine gelen bilgiye göre Sultan Süleyman'ın iki hastalıktan muzdarip olduğunu teşhis etmişti. Biri yiyeceklerden kaynaklanan gaz birikmesi, mide ve bağırsak şişkinliğiydi, diğeri ise nikristi. Tedavi mide ve ciğer üzerinde yoğunlaşmalıydı ve ölçülü yeme-içmek gerekirdi[1249]. İlginç şekilde bundan az evvel yukarıda da kendisinden söz edilen Venedik elçisi Navagero, onun yemek konusunda aşırıya kaçmadığını, az yediğini, eti azalttığını, şarabı terkle yalnızca su içtiğini belirtir[1250].

Burada bir parantez açarak yeri gelmişken Mihrümah dolayısıyla bazı bilgileri ekleyelim: Sultan Süleyman 1562'de Şehzadesi Selim'in üç kızından Gevherhan'ı Kaptanıderya Piyale Paşa ile İsmihan'ı ise Sokollu Mehmed Paşa ile Şah/Şahzade Sultan'ı ise Yeniçeri ağası Hasan ile evlendirmişti. Hasan Ağa Rumeli beylerbeyliğine getirilmişse de vefatı vuku bulmuş ve dul kalan hanımı da Budin beylerbeyi Zal Mahmud Paşa'ya verilmiş ve yeni damad Anadolu beylerbeyliğine terfi etmişti[1251]. Şehnameci Lokman, Sultan Süleyman'ın Şehzade Selim'in üç kızını İstanbul'a getirterek adı geçenlerle evlendirip ağır hediyeler ihsan ettiğini de ekler[1252].

Venedik elçisinin raporlarına göre bu işle artık dul olarak yaşayan Mihrümah ilgilenmişti. Bu vesileyle Mihrümah'ın Şehzade Bayezid'in kat-

[1249] İlgili reçetenin çevirisi ve konuyla ilgili araştırma: V. Genç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Nikris Hastalığına Atfedilen Farsça Bir Reçete", *Belleten*, LXXX/287 (Nisan 2016), s. 41-57.

[1250] *Venedik Elçi Raporları*, s. 37.

[1251] Lokman, *Zübde*, 76a-b.

[1252] Lokman, *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 293 (metin: 141a-b).

linden çok müteessir olduğu, Selim ile yıldızlarının barışmadığı belirtilir. Raporlara göre Mihrümah babasına gücenerek Eskisaray'a taşınmış, sonra ağabeyi Selim ile arasını düzeltmişti. Hatta Veziriazam Ali Paşa'yı da Malta seferi için teşvik eden, gemilerin donanımını karşılayacağı taahhüdünde bulunan da oydu. Sultan Süleyman ve Şehzade Selim ise yeni gelini kocasından ayırmamak için bu plana karşı çıkmışlardı. Ali Paşa da aslında Piyale Paşa'yı hiç sevmiyordu. Onun niyeti bu vazifeyi yeniçeri ağasına vermekti. Fakat Sultan Süleyman'ın Piyale Paşa'ya güveni tamdı. Piyale Paşa bunu bildiği için Ali Paşa'nın niyetlerine ehemmiyet vermiyordu[1253].

Şehzade Selim'in kızlarının evlilikleriyle ilgili bir kayıtta damatlardan Mehmed Paşa'ya 15.000, Hasan Ağa'ya yine 15.000 altın verilirken Piyale Paşa'ya 10.000 altın ihsan olunduğu yazılıdır. Sağdıçlardan biri Ferhad Paşa idi. Evlenen hanımlara ise bodrum hazinesinden kap kacak ve türlü eşyalar hediye edilmişti[1254]. Bu vesileyle Sultan Süleyman'ın yine Şehzade Mehmed'in kızı Hüma'nın ve kızı Mihrümah'tan olan torunu Ayşe Sultan'ın evliliklerine vesile olduğu da bu bahse eklenmelidir. Hüma'nın evlilik macerası hayli dikkat çekicidir. Zira onun için öncelikle yeniçeri ağası Ferhad Ağa düşünülmüş, fakat sonra garez sahipleri araya girerek onu Kastamonu sancakbeyliği ile saraydan uzaklaştırmış, bir gün Sultan Süleyman evlilik yaşı gelen torunun durumunu düşünürken yine aklına Ferhad Ağa gelince hemen onu çağırtıp vezirlik vererek Hüma Sultan ile nikâhlamıştır (962/1551-52)[1255]. Rüstem Paşa ile kızı Mihrümah'ın tek çocukları olan Ayşe Sultan'ı ise yeniçeri ağası olan Ahmed Ağa'ya vererek onu Rumeli beylerbeyliğine getirdiği kayd edilir (Evasıt-ı Rebiülevvel 969/19-29 Kasım 1561)[1256].

Tekrar konumuza dönersek, Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması ve bu problemin halli üzerine, Sultan Süleyman yeniden devlet işleriyle ilgilenmeyi sürdürdü, tekrar gözlerini Avrupa işlerine çevirdi. Semiz Ali Paşa'nın Avusturya elçilerine müsait davranması, müzakerelerin yeniden başlamasının önünü açmıştı. Busbecq ve Ali Paşa tarafından hazırlanan 8 yıllık antlaşma

[1253] Venedik elçi raporlarından: Hammer, VI, s. 100-101. Lokman üç kızdan söz eder, ancak kimin kızları olduğunu söylemez, birinci kız ikinci kız üçüncü kız diye bahseder: *Zübde*, 76a.

[1254] TSMA, nr. D. 7859/3, 4.

[1255] Lokman, *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 291-292 (139b-140a).

[1256] Lokman, *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 292 (140a-b).

metni, hükümdarın tasdikine sunuldu. Ferdinand'ın bunu 1 Haziran 1562'de tasdik etmesi ile sulh resmen yürürlüğü girmiş oluyordu.

Anlaşma 1559'da hazırlanan metin üzerinden tasdik edilmiş durumdaydı. Yine önceki ilk anlaşmanın şartlarını takip ediyordu. 1559 tarihli metindeki gibi anlaşmanın geçerliliği sekiz yıldı ve 1 Haziran 1562'den itibaren başlayacaktı. Haraç konusu yeniden baş gündem maddesiydi, Erdel probleminde Kral oğlunun sahip olduğu yerler için yeni açılımlar söz konusuydu. İlginç olan husus 1559'da olduğu gibi Ferdinand'ın "Rim halkının güzide ve hürmetlisi, Alman vilayetlerinin imparadoru, Çek, Sloven, Hırvat nice vilayetlerin kralı ve hâkimi" sıfatlarıyla anılmasıydı ki bu durum 1559'daki muğlaklığı gideriyordu. Bir ölçüde Ferdinand'ın 1558'de Roma imparatoru/Çasarı olarak taç giymesinin göz önüne alınmasıyla da irtibatlıydı. Ama aynı tacı taşıyan V. Karl için bu geçerli olmamıştı. Önceki mektuplarda Ferdinand'a daima Nemçe ve Beç kralı şeklinde hitap edilmişti. Şimdi onun unvanları itibarıyla ciddi bir değişim başgösteriyordu. Buna karşılık Sultan Süleyman kendisini Şark'tan ve Çin mülkünden Mağrib-zemine yani batıya kadar bütün yerleri kuşatan, Kayser'in kasrının sahibi İskender mülkünün maliki olarak çok yüksek bir konumda nitelendiriyordu[1257]. Rim halkı demekle kastedilenin Katolik dünyası olduğuna şüphe yoktu, Ferdinand Osmanlıların iddiasının bulunmadığı Alman ülkesinin "imparatoru"ydu ve unvanın bu anlamda kullanılmasında sakınca görülmemişti. Ancak Osmanlı iddiasının hedefi olabilecek Hırvat, Slovenya, Çek ve ayrıca özellikle önem verilen "Kayser/Çasar" unvanı için durum farklıydı, Ferdinand bu son ülkelerin kralıydı, bunda şüphe yoktu. Unvan meselesindeki hassasiyetler bu tarihten itibaren Osmanlı-Habsburg diplomasisinde giderek mühim bir yer kazanacaktı[1258].

Söz konusu antlaşmaya göre Ferdinand, Erdel üzerindeki iddialarından vazgeçmekte ve evvelce olduğu gibi yılda 30 bin düka altın vermeyi taahhüt etmekteydi. Buna karşılık Sultan Süleyman, Erdel kralı ile Ferdinand'a karşı bir ittifaka katılmayacak, onu düşmanca eylemlerden vaz geçirecekti. Her iki tarafın hudut beyleri ve kumandanları sulhe riayet edecekler, bunun aksini

[1257] Schaendlinger, *Die Schreiben*, II, s. 67-70: 2 Ağustos 1562.

[1258] M. Köhbach, "Çasar veya İmparator?: Jitvatorok Antlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserleri'nin Osmanlılar Tarafından Telakkubu Hakkında", trc. Y. A. Aydın, *Tarih Dergisi*, S. 37, (İstanbul 2002), s. 159-169.

yapanlar derhal cezalandırılacaktı. Tata kalesi Osmanlı tarafında kalacak, iki taraf sınır arazileri üzerinde tahkimat yapabileceklerdi. Buradaki Türk muhafızları yakın kesimdeki köyleri rahatsız etmeyeceklerdi. Sınır boylarında iki tarafa vergi ödemiş olanlar, aynı şekilde tediyeye devam edecekler; yalnız vergi miktarı iki tarafça arttırılmayacaktı. Sınırlarda haydutluk yapanlar cezalandırılacaktı. Padişah, Ferdinand'ın İstanbul'da elçi, maslahat güzar ve bunların yanında tercüman bulundurmalarına müsaade edecekti[1259].

Bu muahede Leh asıllı bir devşirme olup asıl adı Joachim Strasz olan tercüman İbrahim Bey'in refakati ile Busbecq tarafından imparatora götürülmüştü. Bundan önce Busbecq vedalaşmak üzere Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmışsa da kendisine mutat olan hediyeler verilmiş, ancak Divân'da bir "veda ziyafeti" düzenlenmemişti. Busbecq biraz muğlak ve çok kısa anlatmakla beraber muhtemelen huzurda kendisine Macar haydutlarının ve Szigetvar'daki muhafız birliklerinin tecavüzkârane hareketlerinden dolayı sitem edildiğini, sulhün ihlali şayet bu şekilde devam ederse bu ahitnâmenin hiçbir faydası olmayacağı da belirtilmişti. O da bunu imparatoruna aktaracağı cevabını vermişti[1260]. Bu durum aslında sulh meselesinin adeta "ölü doğmuş" bir mutabakattan öteye gitmeyeceği anlamına geliyordu. Nitekim gelişen olaylar bunu az sonra açık biçimde gösterecekti.

Busbecq'e eşlik eden Osmanlı elçilik heyeti imparator Ferdinand'ın, oğlu Maximilian'ın (II.) Alman kralı olarak taç giyme töreni dolayısıyla bulunduğu Frankfurt'a geldi. 53 kişilik maiyyeti bulunan elçi padişahın mektuplarını ve hediyelerini taşıyordu. Hediyeler arasında iki billur kâse, değerli taşlarla süslü altından koşum takımı ile müstesna bir Türk atı ve dört deve yer alıyordu. 27 Kasım 1562'de Ferdinand tarafından kabul edilen İbrahim Bey, kralın huzurunda "Slavonca" konuşmuş, Sultan Süleyman'ın dostluk ve barış temennilerini iletmiş, esirlerin salıverilmesi ricasında bulunmuş, gönderilen iki mektubu bizzat takdim etmişti[1261].

Sunulan mektuplardan biri barış ile ilgili itimatnâme idi. Huzurda iken İbrahim Bey Ferdinand'ın mantosunu Türk adetlerince öpmüştü, konuşması

[1259] Zinkeisen, II, s. 640.

[1260] *Türk Mektupları*, s. 285-287.

[1261] Zinkeisen, II, s. 640-641.

sırasında Sultan Süleyman ve Kayser'in isimlerini andığında temennada bulunmuştu. Hatta Ferdinand, Sultan Süleyman'ın adı geçtiğinde saygı ifadesi olarak hafifçe kalkar gibi hareketler yapmıştı. Ayrıca İbrahim Bey yeni kral yeni seçilen Maximilian'a iltifatta bulunarak "sadece böyle muhteşem bir babadan olduğu için değil aynı zamanda adından da anlaşılacağı üzere ileride karakter ve eylemleriyle onu geçeceğini" söylemişti. Buradaki atfı şüphe yok ki en büyük anlamındaki ismine (maximus) dayanıyordu. Bu ince sözler muhtemelen Ferdinand'ın da hoşuna gitmişti[1262].

Kararlaştırılan anlaşma metninin iki dilde bazı farklılıkları da mevcuttu. Habsburg metninde her iki hükümdar "kayser" olarak nitelendiği halde yukarıda temas edildiği üzere Türkçe metinde Ferdinand, Alman ülkelerinin imparatoru, Çek, Slovenya ve Hırvat kralı diye anılıyordu. Sultan Süleyman ise bundan daha yüksek bir şekilde Doğu'nun ve Batı'nın sultanlarının sultanı diye yâd edilmişti. Haraç olarak nitelendirilen 30.000 Macar dukası, Türkçe metindeki gibi haraç adıyla belirtilmiyordu. Ancak mutabakata varılan anlaşma 1565'teki yenileme çabaları ve haracın intikaline rağmen çok uzun bir süre yürürlükte kalamayacaktı[1263]. İbrahim Bey ise Frankfurt'ta 13 gün kalacaktı.

Malta Harekâtı ve Bozgun (1565)

Sultan Süleyman, 1560'tan itibaren yaşlılığı ve hastalığının etkisiyle daha sakin bir hayat tarzını benimsedi. Oğlunun katlinin ardından sükûnete kavuşacağını ümit etmişti. Vaktini daha çok İstanbul'da geçirmeye başladı. Hatta mutat harici kış için Edirne'ye gitmeyip İstanbul'da kalmıştı. Başşehirden etrafındaki av alanlarına yine sıkça gidiyordu. 1 Muharrem 971 (21 Ağustos 1563) tarihli bir kayda göre, Halkalı'da avlanırken yağan yağmur yüzünden sığındığı Yeşilköy civarındaki İskender Çelebi bahçesinde sel sularına kapılarak büyük bir tehlike atlattı. O kadar ki bir mahkeme sicilinin derkenarına, "sene-i mezbûre gayetinde azim seller olup padişah bahçede olup iki yüze

[1262] Thomas Conley, "The Speech of Ibrahim at the Coronation of Maximilian II", *Rhetorica*, 20/3 (2002), s. 263-273.

[1263] İbrahim Bey'in elçiliği: H. Rudolph, "Yeniçağ'ın Başlangıcında İmparatorlukta Türk Elçileri: 1562'de İbrahim Bey'in Elçiliği Örneğinde İktidarın Sergilenmesi, Yabancıyla Karşılaşma Tecrübesi ve Hatırlama Kültürü", trc. A. Kılıç, *Tarih Dergisi*, S. 63/1, (İstanbul 2016), s. 127-155.

yakın adamını sel aldı" şeklinde bu husus heyecanla kaydedilmişti[1264]. Sultan Süleyman'ı güçlü ve kuvvetli bir hizmetlisi sırtına alarak sulardan kurtarmıştı. Padişah hemen ardından İstanbul'daki su kemerlerinin tamirini emretti[1265]. 16 Eylül'de yine Haramideresi'nde av alanlarındaydı. 20 Eylül'de Divân toplanarak İran'dan gelen elçi Tebbet Ağa ve ondan üç dört gün önce İstanbul'a ulaşmış olan bir başka elçiye ziyafet verildi; ardından Çerkes tarafından gelen iki "emir" ile beraber bunlar padişahın huzuruna çıkarıldılar[1266]. "Çerkes ümerasından" olup bizzat gelerek pişkeş sunan beyler, Cana hâkimi Mustafa Bey ile Ada hâkimi Mehmed Bey idi ve kendi ülkeleri onlara sancak olarak tevcih edilecekti[1267]. Bu sırada yıllar öncesinin yakın dostluğunu hatırlatan bir kadirşinaslıkta bulunmuştu. İdam ettirdiği sevgili arkadaşı ve veziriazamı İbrahim Paşa'nın kardeşi Evranos'a Tırhala bölgesinden 26.000 akçe timar tevcihini tasdik etmekle kalmamış, hatt-ı hümayunuyla 3000 akçe daha artırmıştı[1268]. Bir başka kadir-şinaslığı ise çok değer verdiği hocası Hayreddin'in kızı Ayşe Hatun'a şehr emanetinden maaş bağlatarak yapacaktı[1269]. Daha önce Hoca Hayreddin zevcesinin de bir müracaatı olmuştu. Gönderdiği arzuhalinde, kendisini "padişahın 38 yıllık hocasının eşi" şeklinde tanıtarak gelir tahsis edilmesi ricasında bulunuyordu. Hoca Hayreddin'in ona daima kendi vefat ettiğinde bunca yıllık hocası olarak padişahın onu koruyup gözeteceğini söylediğini de eklemekteydi[1270]. Sultan Süleyman'ın bu arzuhali, hocasının bir vasiyeti şeklinde telakki ederek müspet cevap verdiğine şüphe bulunmaz.

Divân'ı 1564 Ocağında meşgul eden başlıca olay, Kuzey Irak'ta Şehrizol bölgesinde stratejik önemi haiz Gülanber kalesinin inşası işiydi. İnşaatta hizmeti geçenlere Divân'dan terakkiler ve görevler verilmişti. Hatta hizmette bu-

[1264] İstanbul Şeriyye Sicilleri: Balat Mahkemesi, nr. 2, s. 255 (70b).

[1265] Selânikî, *Tarih,* haz. M. İpşirli, Ankara 1999, I, s. 1.

[1266] BA, KK, Ruus, nr 218, s. 15, 18. Safevi elçilerine dönüş izni 9 Safer 971 (28 Eylül 1563): s. 49. Tebbet Ağa'ya 100.000 nakit ve kaftan, diğer elçi Şah Tahmasb'ın korçusu Şahkulu Sultan'a ve 12 adamına da kaftanlar hediye edilmiştir (BA, KK, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 34).

[1267] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 38, 45 (14 Safer 971/3 Ekim 1563 ve tevcihat: 23 Safer/12 Ekim).

[1268] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 42: 9 Şubat 1564.

[1269] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 71: 19 Rebiülevvel 971/6 Kasım 1563.

[1270] TSMA, nr. E. 316/5 [727/1].

lunan bazı aşiret reislerine kendi ülkelerinin sancak olarak tevcihi talebi dahi kabul görmüştü[1271]. Yaşlılığına rağmen Sultan Süleyman sarayda durmuyor, bazen Rumeli bahçesine, bazen de Üsküdar yakasına geçiyor, ona vezirler de eşlik ediyordu[1272]. 30 Ocak 1564'te Çatalca'ya avlanmak maksadıyla gitmişti. Şubat ayı başında da Karaboğdan meselesi için gönderilen Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa, vezirler ve erkân tarafından uğurlanmıştı[1273]. Padişah bu sırada Hac yolunda muhafaza amacıyla yeni kaleler yaptırıyordu. Kâbe yolunda Muğan Ağzı ve Han-ı Katran bunlar arasında yer almaktaydı[1274]. 21 Mart'ta Çatalca taraflarından İstanbul'a döndüğünde, büyük törenlerle karşılanmıştı. Ama sarayda fazla kalmayacaktı, 3 Nisan'da Yarımburgaz'a gidecek, aynı gün yedi sancakbeyinin görev yerlerini değiştirecek, 11 Nisan'da saraya avdet edecekti[1275]. 16 Nisan'da ise bu defa onbir sancağa yeni tayinler yapıldı[1276]. 24 Nisan'da Seyyid Bekir'i darp ederek bıçakla yaralayan Abdülvahid adlı bir Acem ile bundan önce Hz. Peygambere sövdüğü için katl olunan Nikola için: "bunlar seyyitlerden ve ilim ehlinden daha bilgili ve muteberdir" diyen ve bunu da mahkemede itiraf eden Dimitri'ye "siyaset" yani idam cezası uygulanmıştı[1277]. 17 Mayıs'ta Sumatra'da Açe hükümdarı Alaeddin'in yardım isteyen elçilerini Divân'da kabul eden Sultan Süleyman, her ne talep ederlerse yerine getireceği sözünü verdi. Elçiler ateşli silah talebinde bulununca onlara top verilmesi için talimat verdi. Padişaha hediyeler sunan elçilere ayrıca "cariye" satın alma izni de çıkmıştı[1278]. Ne de olsa elçiler memleketlerinden fersah fersah uzaktaydılar! Bunun ardından padişah Beykoz tarafına geçti ve bir süre burada kaldı, avlandı ve dinlendi[1279]. Artık onun için "yorgun yıllar" başlamıştı, fakat hareketliliğinden hiçbir zaman da feragat eder görünmüyordu. Az zaman son-

[1271] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 25-27.

[1272] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 23 (10 Ocak 1564); s. 30 (18 Ocak 1564).

[1273] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 38, 40.

[1274] Kalelerin tamamlanmasında hizmeti geçenlere terakki verilmesi: BA, KK, nr. 218, s. 42: 25 Cemaziyelahır 971/9 Şubat 1564. Keza başka listeler: s. 143-144.

[1275] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 120, 133, 139.

[1276] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 146: Köstendil, Alacahisar, Vuçıtrın, Çirmen. Vize, Kırkkilise, Karahisar-ı Şarki, Siverek, Hille, Hınıs, Karahisar-ı Sahib: 4 Ramazan 971/16 Nisan 1564.

[1277] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 152: 12 Ramazan 971/24 Nisan 1564.

[1278] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 166, 168 (5 Şevval 971)

[1279] BA, KK, *Ruus*, nr. 218, s. 175 (18 Şevval 971).

ra 1564 yılı Eylülü'nün 16'sında ise bedestende çıkan ve sabaha kadar sürerek çarşının tamamen yanmasına yol açan can sıkıcı yangının verdiği zarar giderilmeye çalışılmıştı[1280]. Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki rutin günleri, genelikle Akdeniz'deki harekâta ve Macaristan sınırlarındaki olaylara odaklanması sebebiyle zaman zaman değişiyor, padişah bizzat tersanedeki hazırlıkları takip ediyordu. Cerbe harekâtındaki başarı şüphe yok ki onu çok memnun etmişti, fakat Akdeniz'deki yeni karşı tepkilere cevap vermek gerekecekti. Turgud Reis, özellikle Cerbe'nin fethinden sonra Akdeniz'de hayli hareketli bir faaliyet icra ediyor, İspanyollara karşı onları taciz edici bir sinir harbini yürütüyordu.

Tam da bu dönemde Sultan Süleyman oğlu Selim'in hareketlerine daha fazla dikkat etmeye başlamıştı. Geride kalan tek veliahdi için hazırladığı tahta onun layık olmasını umuyordu. Kaybettiği hanımının ve yine ondan bir parça olan kızı Mihrümah'ın gözdesi olan oğlu Bayezid'i feda ettikten sonra Selim'in buna değer olup olmadığını anlamalıydı. Venedik raporlarına göre oğluna yazdığı bir mektupda onun sefih hayatına atıfla yaşantısına dikkat etmesini, içkiyi bırakmasını, Kur'an ahkâmına tam anlamıyla uymasını telkin ediyordu. Şehzade Selim buna çok kızdı ve mektubu getiren kendi adamını görevden azletti. Durumu öğrenen Sultan Süleyman da sinirlenerek oğlunun sefahat arkadaşı Murad (Durak olmalı) Çelebi'nin idamını emretti[1281]. Ayrıca iki kapıcıbaşı yollayarak torunu Şehzade Murad'ın hemen sancağına intikalini istedi. Babasının tavrı kaşısında Selim sakin kaldı, Şehzade Murad sancağına gitmek için eniştesi olan Piyale'den bir kadırga istediyse de ona bir çekdiri yollanmıştı[1282].

Bu anlatılanların çoğunun hayal mahsulü olma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte Şehnameci Talikizâde'nin naklettiği bir anekdotta: Durak Çelebi'nin katlinden sonra Sultan Süleyman'ın oğlunun kendisine karşı olan tavrını merak ettiği, ondan sert sözlerle dolu mektuplar beklediği, fakat gelen cevabın Mevlâna'nın bir deyişine benzer olarak Farsça bir beyit olduğu ve burada "Hüsrev'in yaptığı her iş tatlıdır" (Her kâr ki Hüsrev bo-koned şîrînist) gibi bir mutedil karşılık aldığı ve bundan çok memnun kalarak gelen mektubu

[1280] K. Özergin, "Tarih Kayıtları", s. 90.

[1281] Selim'in katledilen adamı Murad değil Durak Çelebi'dir: 1 Aralık 1562'de katli notu için K. Özergin, "Sultan Kanuni Süleyman Çağı'na Ait Tarih Kayıtları", s. 85.

[1282] Venedik raporlarından: Hammer, VI, s. 101-102.

Ebussuud Efendi'ye gönderip: "Molla hazretleri Selim Han'ın bize mutâva'at ve inkıyad ve mütâba'at ve ittihâdın görsünler" dediği belirtilir[1283]. Her ne olursa olsun Sultan Süleyman'ın oğlunun hareketlerini takip etmiş olduğuna şüphe bulunmaz. Mihrümah ile ise ilişkisi hiçbir zaman kopmamış olmalıdır.

Bu sırada İspanya kralı II. Felipe, Cerbe'deki başarısızlığın öcünü almak yerine, Osmanlılarla anlaşma zeminini aramaya başlamış, hatta Cerbe'den sonra İstanbul ile Madrid arasında karşılıklı elçiler gidip-gelmeye, mektuplar teati edilmeye başlanmıştı. Cerbe savaşının ardından ancak geçici bir ateşkes sağlanmış görünmekteydi, fakat beş yıl sonra Malta harekâtı bunun daimi bir durum olmadığını gösterecekti. Osmanlı devlet adamlarının ilgisi Malta adası üzerine yoğunlaşmış görünüyordu. Zira Malta'ya yerleşen şövalyeler, Osmanlılar aleyhindeki faaliyetlerine devam ediyorlar; Akdeniz'de kurulan siyasi ve askeri ittifaklara dâhil oldukları gibi bu işin öncülüğünü de yapıyorlardı. Ayrıca, ticaret ve korsanlıkla hayatlarını sürdüren, St. Jean Şövalyeleri, fırsat düştükçe Türk ticaret gemilerine saldırmaktan da geri kalmıyorlardı. Hatta padişahın sarayı için ticari eşya ve mal getiren bir gemi, Zenta ile Kefalonya arasında yedi Malta kadırgası tarafından zapt ve içindeki emtia gasp edilmişti. Yine Mısır ve Anadolu arasında gidip-gelen gemiler de bu saldırılardan nasiplerini alıyorlardı. Nitekim 30 Kasım 1564 tarihli bir hükümde Mısır beylerbeyine, Mısır'a varan gemilerin talan ve yağmasının mekân ve karargâhı olan kalelerin "kam'ı" yani ezilip yok edilmesi bildiriliyordu[1284]. Cerbe savaşından bu yana Malta kadırgalarının saldırısına uğrayan Osmanlı gemilerinin sayısı 50'ye ulaşmıştı.

Osmanlılar hâkimiyet sahalarının Kuzey Afrika'dan Batı Akdeniz'e ilerlemesi ile Malta'ya karşı öteden beri bir alaka duymaktaydılar. Daha Barbaros Hayreddin Paşa zamanında Cezayir yolu üzerinde bulunan bu korsan yatağının temizlenmesi ve böylece Avrupa kıyılarının daha rahat bir şekilde tehdit edilmesi için Malta'nın zaptının lüzumu zihinlerde yer etmişti. Ancak stratejik bakımdan çok mühim bir konuma sahip olan bu adaya yönelik daha ciddi bir harekat planlanmamıştı. Şimdi ise Cerbe muharebesinin kazandırdığı üstünlük neticesi, şövalyelerin tecavüzlerine son vermek ve ilgili emirde belirtildiği üzere: *Küffâr-ı bed-kerdârın kılâ-ı meşhûresinden Malta demekle meşhûr-ı âfâk*

[1283] *Şemâilnâme*, TSMK, nr. A. 3592, vr. 75a.

[1284] BA, *MD*, nr. VI, (Ankara 1995) I, s. 234, hüküm 430, 433.

olan kal'asının feth ü istihlâsı ve içinde mahsûr olan eşrâr-ı nâr-karârı şemşir-i âbdâr ile tathir edüp, deryâ yüzünden geşt eden ehâli-i islâmı şerr ü şûrlarından emîn kılmak gerekli hâle gelmiş görünüyordu[1285].

Bu esnada Doğu ve Batı sınırlarında durum sakinleşmiş haldeydi. Belirtildiği üzere Osmanlı-Habsburg antlaşması 1562'de sekiz yıllık olmak üzere imzalanmıştı. Anlaşma Malta ile alakalı olmadığı için sefer görünüşte İspanya'yı ilgilendirmiyordu, ama Sultan Süleyman vaktiyle İspanyollar'ın Tunus harekâtına giriştiklerinde ileri sürdükleri iddialarını unutmamıştı: Evet arada anlaşma vardı ama bu seferin amacı tıpkı daha önce İspanya kralının gerekçesi gibi korsanları ortadan kaldırmaktı. 1561-1564 arasında karşılıklı korsan avları sürüyordu, Osmanlı donanmasının durumu hakkında sık sık raporlar alınıyordu. 1563'te Cezayir birlikleri Oran ve Mersü'l-kebir'i hedef almışlardı, Haziran ayında ise geri çekilmişlerdi[1286]. Aden'deki huzursuzluk, Portekizlilerin elçi göndermesiyle durulmuştu. Fransa'nın da böyle bir hareket sırasında tarafsız kalacağı tahmin edilmişti. Osmanlılarla barış siyasetine sarılmış olan Venedikliler ise Akdeniz'deki bu harekâta ses çıkarabilecek durumda değillerdi. Bunlar tam aksine, korsanlıkları dolayısıyla, St. Jean Şövalyelerinden hoşlanmıyorlardı. Hatta Malta kuşatmasında zahire taşınması için Venedik'den gemi bile kiralanmış, Sultan Süleyman Venedik docundan o taraflardan alınan haberlerin kendisine iletilmesini dahi istemişti[1287].

Malta'ya sefer kararlaştırılınca, donanmanın Nevruz'dan evvel İstanbul'dan hareket edebilmesi için derhal hazırlıklara başlanıldı. Haber Avrupa'ya ulaşmıştı ama kimse Malta'yı hedef olarak beklemiyordu, donanmanın nereye müteveccih olacağı konusunda tahminler yapılıyordu. O kış boyunca birçok endişe verici haberler İspanya cihetinde dolaşıp durmuştu. Haliç, Gelibolu ve Sinop tersanelerinde yeni gemiler inşa olunup eskiler tamir görürken gönüllü reisler için Rodos'ta 18 adet oturaklı kalitenin yapımı sürüyordu. Ayrıca 1564 senesi Aralık ayında, Midilli sancakbeyi Mehmed Bey, Rodos sancakbeyi ile İskenderiye sancakbeyi Uluç Ali Bey'e, yanlarında bulunan "hassa kadırgaların"

[1285] BA, *MD*, nr. VI (Ankara 1995), II, s. 50-52, hüküm 902 (Mustafa Paşa'nın serdar tayini emri: 20 Şaban 972/23 Mart 1565); krş. Ş. Turan, "Malta Muhasarası", s. 114-116 (Burada tarih yanlışlığı yapılmıştır).

[1286] Braudel, *Akdeniz*, s. 230-237.

[1287] Ş. Turan, "Malta Muhasarası", s. 81; BA, *MD*, nr. VI (Ankara 1995), II, s. 337, hük. 1424.

tedarikini görüp sefere hazırlanmaları bildiriliyordu. Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa ile Trablusgarp beylerbeyi Turgud Paşa'ya da gemileriyle sefere katılmaları yolunda emirler gönderiliyordu. Bunların yanı sıra sefere katılacak kara kuv-

Resim 60: Malta Kuşatması'nın Osmanlılarca yapılan planı

vetlerinin temini için kapıkulları dışında, Rumeli'de, Mora, Karlıili, İnebahtı, Ağrıboz, Çirmen, Avlonya, İlbasan, Selânik; Anadolu'da, Menteşe, Hüdavendigâr, Teke, Karasi, Aydın, Biga, Kırşehir, Aksaray, Niğde, Hamid, Bolu, Kastamonu ve Sultanönü sancakbeylerine emirler yollanmıştı. Malta'nın fethi için hazırlanan donanma kaptanıderya Piyale Paşa'nın emrine verildi. Beşinci vezir Kızılahmedlü Mustafa Paşa ise serdar tayin olundu. Sultan Süleyman Turgud Paşa (Reis)'nın da onlara yardımcı olmasını istemişti. Turgud Paşa'ya hitaben gönderilen iki hükümden anlaşıldığına göre ona Osmanlı donanmasının emniyetini sağlamak; şövalyelere yardım gelmesini

önlemek için adayı abluka altına almak gibi vazifeler verilmişti[1288]. Seferin bütün sorumluluğu Mustafa Paşa'ya verilmekte, Piyale Paşa'nın ve diğer bütün askerin de onun emrinde olduğu bildirilmektedir ki, bu husus Mustafa Paşa'nın serdarlık emrinde açıkça belirtilmişti[1289]

Seferin en meşhur siması olup buradaki çarpışmalarda hayatını kaybedecek olan Turgud Reis'e Malta seferine katılması için gönderilen hükümde şunlar belirtilmişti[1290]:

> ...Vezirim Mustafa Paşa'yı kapudanlığa ta'yîn ve işbu sâl-i mübârek fâl-i huceste-âsârda vâki' olan nevrûzda niyyetü'l-gazâ, Malta kal'ası üzerine Donanma-yi hümayûn-ı nusret-karînimiz irsâl olunmak tedârik olunup senin dahi vüfûr-ı celâdet ve şehâmetin ve hüsn-i ferâsetine i'timâdım olmağın bu gazâ-yi zafer-âsârda bile olup Donanma-yi hümâyûnda olan asâkir-i fevz-me'âsirim kal'a muhâsarasında iken deryâ tarafı hâlî kalmayup donanma gemilerimin hıfzı ve kal'ada mahsûr olan küffâr-ı sakarr-mekîne i'ânet ve ittihâd içün deryâdan gelen melâ'în-i hâsirînin def'-i zararı içün hâzır olman lâzım olduğu ecilden mukaddem tenbîh ve âgâh kılınup ve hem bunca zamandan berü ol câniblerde olmanla behemehâl kal'a-i mezbûrenin feth ve istihlâsına müte'allik ahvâle vukuf ve şu'ûrun mülâhaza olunup fethi ne vechile müyesser idüğü arz olunmasın emr edüp buyurdum ki, hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'ım varıcak te'hîr eylemeyüp yanında olan kadırga ve kalyetelerin kalafat edüp ve sâir levazım ve mühimmâtı ne ise tedârik edüp ol havâlide olan gönüllü Levend reislerin gazâ-yi şerîfime tergîb etdirüp gereği gibi istimâlet verüp gemileriyle yanına cem' edüp dahi ta'yîn olunan vakte değin hâzır ve donanma-i hümâyûnum varmasına nâzır olup dahi kal'anın fethine ve cins yarağ lâzımdır ve ne vechile fethi müyesserdir, ol bâbda re'y-i isâbet-karînin neye müncer ve müncezim ise yazup bildiresin...

Yine Turgud Reis'e yollanan 29 Cumadelula 972 (28 Aralık 1564) tarihli hükümde de Mustafa Paşa'nın serdar olduğu, Cezayir-i Bahr-i Sefid beylerbeyisi Piyale Paşa'nın donanmayla görevlendirildiği, kendisinin ise donanmadaki asker muhasarada iken "derya tarafını boş bırakmaması", gemilerin korun-

[1288] BA, *MD*, nr. VI, (Ankara 1995) I, s. 233, hük. 429 (25 Rebiülahır 972/30 Kasım 1564); s. 307, hük. 562.

[1289] BA, *MD*, nr. VI (Ankara 1995), II, s. 50-52, hüküm 902.

[1290] BA, *MD*, nr. VI, (Ankara 1995) I, s. 233, hük. 429 (25 Rebiülahır 972/30 Kasım 1564).

ması, imdada gelebilecek gemilerin önlenmesi talimatı verilmişti[1291]. Şu hâlde Osmanlı kitabi kaynaklarında, Turgud Reis'in serdar ve kaptanıderyaya direktifler veren bir müşavirlik görevi yüklenmiş olduğuna ve Sultan Süleyman'ın Malta kuşatmasında Piyale ve Mustafa paşalara, onun kendilerine katılmadan harekete geçmemeleri hususunda tenbihatta bulunduğuna dair haberleri şüphe ile karşılamak gerekir.

Sultan Süleyman donanmanın İstanbul'dan çıkışını ümitvar gözlerle izlemişti, ama muhtemelen karışık duygular içindeydi. Bundan önce serdar Mustafa Paşa huzura kabul olunmuş, kendisine hilat giydirildikten sonra veziriazam ile gemiye binip Beşiktaş iskelesine gelmişti. O sırada Beşiktaş önlerinde donanma göz kamaştırıyordu, toplanan İstanbul halkı meraklı gözlerle gemileri seyrediyor: "Allah yavuz gözlerden saklasın, niyetlerini dürüst eylesin, şer işlerin hayra tebdil etsin" diye dualar ediyordu. Donanma o gün Beşiktaş'tan ayrılıp Sarayburnu açıklarına geldi ve selam/veda topları attı. Bu sırada padişahın onları sarayından izlemiş olduğu açıktır. Veziriazam Ali Paşa ise gemiden inmemiş, Yedikule açıklarına kadar donanmada kalmıştı. Tarihçi Âlî'ye göre nüktedan bir zat olan Semiz Ali Paşa, onlara veda edip döndüğünde vezirlerle buluşarak onlara: "İki ehl-i keyf zarîfi birer hokka berş ü macun ve birer ibrik kahve ile eyyâm-ı baharda kayıklara koyduk; etraf ve cevânibin seyr ü teferrücüne revâne kıldık" diyerek şaka yollu bu seferden paşaların bu halleri sebebiyle bir sonuç çıkmayacağını ifade etmişti. Ona göre Kızılahmedli Şemsi Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Paşa, afyon müptelasıydı, hatta Malta kuşatması sırasında keyif halinde uyuklarken rahatsız olmaması için top atışları durduruluyordu. Piyale Paşa ise kahve düşkünüydü[1292].

Seferin serdarı hakkındaki bu kanaatleri o sırada sarayda görevli olan tarihçi Selânikî de ileri sürmüştü. O dönemdeki olayları yazmakla eserine başlayan Selânikî, Veziriazam Semiz Ali Paşa'nın böyle bir seferin zorluklarını dile getirerek, "Bizim beng çeken paşalarımız Malta kalesini helvadan imal edilmiş kolay yenecek bir şekerleme gibi görürler, bunların tavırları ve tutumları gönlüme hoş gelmedi, kendilerine nasihatlerde bulundum ama anladım ki nasihatlerim kulaklarına girmedi, Allah sonunu hayr eyleye, perişanlıklarını

[1291] BA, *MD*, nr. VI, (Ankara 1995) I, s. 307, hük. 562. (Ş. Turan'ın verdiği tarihler hatalıdır: "Malta Muhasarası", s. 84)

[1292] Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 695.

yeter ki ben görmeyeyim" diyerek gözyaşları döktüğünü dile getirir[1293]. Tabii ki bu sözler olayları olup bitikten sonra yazan tarihçinin başarısızlık karşısındaki anakronik yaklaşımı olarak okunabilir. Şüphesiz başarısızlık olduğunda mutlaka bunun bir müsebbibi olacaktı ve bunlar da sevk ve idareden sorumlu paşalardan başkası değildi.

Yine Selânikî'nin renkli anlatımına göre serdar ve kaptan paşa sürekli şekilde akçe talep ettiklerinde Sultan Süleyman bunları reddetmemiş, Enderun hazinesinden yeni destekler vermişti. Bir gün mirahur Ferhad Ağa'ya: "Senin kayın-atan tekrar hazine istediğinde nefsim daralıp beşeriyet vasıtasıyla ağzımdan acib kelam sadır oldu, anlayamam ki işi rast gele. Sonra muhkem pişman oldum, ne fayda pişmanlık ısısı etmez, Ceddim Sultan Mehmed Han'a da ol söz vaki olmuştur, nice edelim, hele görelim" diye hitap etmişti. Selânikî padişahın bu sözünün ne olduğunu gizlediğini ve ne demek istediğinin anlaşılmadığını beyan eder[1294]. Aslında bu muhtemelen Sultan Süleyman'ın Fatih Sultan Mehmed'in başarısız Belgrad seferine yaptığı atıftır[1295]. İhtimal Sultan Süleyman seferin başarısızlığına yönelik sözlerinden sonra pişmanlık duymuş ve uğursuzluk getirdiğine inandığı için bunu bir daha tekrarlamamıştır.

26 Şaban 972'de (29 Mart 1565) İstanbul'dan hareket eden serdar Mustafa Paşa ve kaptanıderya Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının mevcudu hakkında da Osmanlı kaynakları ve Batı kaynaklarındaki bilgiler birbirini tutmamaktadır. Gemi sayısının 168 kadırga, 40 kalyete ve diğer muhtelif gemiler olmak üzere 240'a ulaştığı tahmin edilir. Ayrıca donanmanın insan gücü hakkındaki bilgilerde de kaynaklar arasında bir mutabakat yoktur. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin 4500'ü yeniçeri olmak üzere, 30 bin civarında olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı donanmasında bunlardan başka muhtelif büyüklükte 70 muhasara topu bulunmaktaydı. Bunların üçü büyük çaplı toplardı, biri 100 kg'lık gülle atacak kapasitedeydi. Hattâ öyle ki kuşatma sırasında bunların seslerinin Sicilya sahilleri ve Messina boğazından duyulduğu rivayet edilmektedir.

[1293] Selânikî, *Tarih*, I, s. 7.

[1294] Selânikî, *Tarih*, I, s. 7-8.

[1295] Fatih başarısız Belgrad seferi dolayısıyla: "Gerçi germiyetle kelâm-ı hâmı söyledim, amma sonra nedâmet ettim, mezkûr hitâbın ki bâdire-i bârideydi, hatâ-yı mahz idüğün bildim, cevab-ı sevâbın üç yıl sonra işittim.." diyerek Belgrad kuşatmasına çıkarken dua istimdadında bulunduğu dervişin bu sözlerini hatırlatması ve seferin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine "gururun şeâmeti geldi yetdi.." dediği beyanına atıf olmalı: İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ş. Turan, VII. Defter, Ankara 1957, s. 93- 94.

Osmanlı donanması, 19 Mayıs 1565'te Malta'nın güney doğusundaki Marsa Scirocco'ya (Mersaşolok) girdi, bir süre sonra karaya asker dökmeye başladı. Mustafa Paşa, karaya 20.000 asker ve 5 top çıkarttıktan sonra Malta şövalyeleri "Gran Maestrosu" Jean de la Valetta Parisot'ya mektup göndererek şehrin teslimini istemiş, ancak şövalyeler, teslim teklifini reddetmişler ve yalnızca "ölüm yolu"nu tanıdıklarını bildirmişlerdi. Bu cevap üzerine Mustafa Paşa'nın ısrarı ile harp meclisi toplanmış ve burada Marsa Muscetto ile Gran Porto arasındaki Saint Elmo burcunun veya kalesinin zaptına karar verilmiş ve 26 Mayıs'ta siperler kazılarak fiilen kuşatma başlamıştı. Buranın kuşatılması doğru bir planlamanın eseri değildi ve alınması Malta'nın düşmesinde hiçbir fayda sağlamayacaktı. Keza Turgud Paşa'nın bu yanlışlığa işaret etmesine rağmen bu kesim top ateşiyle şiddetli biçimde dövüldü. Ayrıca birbiri ardınca saldırılar yapıldı. Hücumlar devam ederken, St. Angelo kalesinden atılan bir top güllesi, Turgud Paşa'nın yanındaki kayaya çarpmış, buradan sıçrayan bir taş parçası başına isabet ederek onu ağır yaralamıştı. Yaralandığının beşinci günü yapılan tedavilerin neticesiz kalmasıyla bu büyük denizci şehadet şerbetini içti. Bu arada Turgud Reis'in hayatına mâl olan Saint Elmo da ele geçirilmiş bulunuyordu (23 Haziran). Osmanlılar'ın burada oyalanması diğer kalelerin tahkimatı için şövalyelere fırsat tanımıştı.

Bu kesimin alınmasından sonra Mustafa Paşa tekrar teslim teklifinde bulunduysa kale müdafilerinin bunu reddetmesi üzerine Malta'nın St. Angelo ve St. Michele kalelerinin alınmasını emretti. Bununla birlikte buralara yapılan şiddetli hücumlar bir netice vermedi. Hatta muhasaranın gittikçe uzaması üzerine Mustafa Paşa durumu izah eden bir arizayı, kuşatma planları da dâhil olmak üzere İstanbul'a gönderme lüzumunu hissetmişti. Bu arada Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa 27 kadırga ve 2200 asker ile Malta'ya gelmişti. Onun da hücuma katılmasiyle, Borgo/Birgu kalesi veyahut burcu 21 Ağustos'da ele geçirildi. Ancak yapılan hücumlar sırasında büyük zayiat verilmişti. Borgo'dan sonra St. Michele'ye yüklenildi ise de yapılan müteaddid hücumlar, buranın düşmesine kâfi gelmedi. Artık manasız bir şekilde süren kuşatma ve yapılan hücumların bir netice vermeyeceği anlaşıldı. Bu sırada Sicilya Genel valisi Don Garcia'nın adaya gelip yardım için karaya asker çıkartması üzerine de muhasara kaldırıldı[1296].

[1296] Ş. Turan, "Malta Muhasarası", s. 87-89; F. Braudel, *Akdeniz*, II, s. 249-250.

Büyük hazırlıklar sonunda başlatılan Malta kuşatmasında Osmanlı ordu ve donanmasının başarısızlığını bazı araştırmacılar şu şekilde sıralamayı tercih ederler: Öncelikle Malta adası Rodos'tan gelen şövalyeler tarafından iyi tahkim edilmiş bir kaleye sahipti. Malta adasının aynı zamanda Trablusgarp taraflarına bakan yüzü, tabii bir limandan mahrumdu. Doğu tarafında ise Marsa Scala ve Marsa Scirocco adlı iki liman bulunmakla birlikte bunlar rüzgâra açık bulunup gemilerin korunmasına müsait değillerdi. Buna karşılık kuzey sahilleri daha uygun limanlara sahipti ki, bunlar Marsa Muscetto ile Gran Porto idi. Denize yönelik faaliyette bulunan şövalyeler de adanın bir kısmına yerleşmişler ve üst tarafta Saint Elmo burcu, alt tarafta Gran Borgo ve uç kısımda ise Saint Angelo burcu (kalesi) inşa olunmuştu. Aynı şekilde daha ileride de St. Michele burcu yapılmıştı. Bu şekilde Malta kalesi çok müstahkemdi, ayrıca Osmanlı seferi haber alınınca daha aylar öncesinden mühimmat ve erzak stoku da yapılmaya çalışılmıştı. Öte yandan de la Valetta aldığı haberler üzerine müdafaanın en zayıf noktaları olan Borgo ve St. Angelo cephelerini, Değirmenler mevkiine kadar yeni istihkâmlar ile takviye etmişti. Ayrıca müdafaa kuvvetini arttırmak için 1000 kişilik mevcudu 7000'e kadar çıkarmıştı. Gran Maestro aldığı bu tedbirlerle de yetinmeyerek, Papa'ya ve II. Felipe'ye mektuplar yazmış ve yardım talebinde bulunmuştu. Nitekim Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesinde en büyük rolü, şövalyelere yardım için hazırlanan ve çoğu İspanya'ya ait yerlerden toplanmış olan askerlerin teşkil ettiği kuvvetlerin adaya çıkmaları oynamıştı.

Öte yandan Osmanlı tarafındaki planlamalar hatalıydı. Çünkü Malta'nın zaptına uygun coğrafi vaziyete göre bir plan tespit edilmemişti. Turgud Reis'e yazılan emirde de görüldüğü gibi ondan mütalaa istenmiş, ayrıca casuslar sevkedilerek, Malta istihkâmlarının durumu öğrenilmeye çalışılmıştı. Ancak muhasara sırasında birbirinden ayrı bir manzara arzeden istihkâmlara karşı toptan harekete geçileceği yerde burçların teker teker düşürülmesine teşebbüs edilmesi, netice alınabilecek bir planın önceden kararlaştırılmamış olduğuna işaret eder. Hatta donanma gemilerinden dahi gereği gibi istifade edilmemişti. Malta başarısızlığı, Osmanlı kaynaklarında belirtildiği üzere sadece Mustafa Paşa ile Piyale Paşa arasındaki anlaşmazlığa bağlı değildi.

Turgud Reis, Osmanlı kuvvetlerin Malta'ya çıkıp St. Elmo'yu kuşattıktan sonra adaya gelebilmişti. Onun gecikmesi, hazırlıklarını tamamlayamamasından veya ikinci plana atılmasından dolayı kırgın olmasına bağlanabilir

miydi? Bu hususta açık bir kayıt yoktur. Fakat ona padişah tarafından gönderilen emirde, derya yolunun muhafazası istenmişti. 23 Haziran'da şehit düşen Turgud Reis "deryâ yolunun hıfzı"ile meşgul olmamıştı. Bunda serdar Mustafa Paşa'nın direktifi dâhilinde harekete mecbur oluşunun rolü olabilir. Malta'nın abluka altına alınmasında gösterilen bu ihmal, şövalyelerin Sicilya ile irtibatlarının kesilmesine ve bunların Malta'ya takviye göndermelerine yol açmıştı. Sicilya Genel valisinin Siracusa'dan gönderdiği 600 asker ve yedi top ile çeşitli malzeme taşıyan gemiler karaya asker çıkarabilmişti (30 Haziran). Bu durum hem denizin hem de karanın boş bırakıldığı yönündeki fikirleri destekler[1297]. Turgud Reis'in şehit düşmesinden sonra padişah Piyale Paşa'ya emir göndererek ada etrafında karakol hizmetinde bulunmasını istemiş; ancak komutanlar arasındaki görüş ayrılıkları ve buna eklenen malzeme sıkıntısı yüzünden bu abluka bir türlü gerçekleştirilememişti.

Osmanlı kuvvetlerinin karşılaştığı başka bir problem, mühimmat ve erzak tedariki hususu idi. Sefer başladığında gerekli erzak için emirler gönderilmiş, böylece sağlanan mühimmat gemilere yükletilmişti ama bu 30-40 bine yaklaşan askerin ihtiyacını uzun müddet karşılayacak derecede değildi. Muhasaranın uzaması yiyecek ve mühimmat ihtiyacını da arttırmıştı. Fakat bunun temininde büyük zorluklar yaşanmıştı. Zira Malta ile olan uzaklık gönderilen haberlerin hayli gecikmesine sebep oluyordu. Hatta St. Elmo'nun zaptedildiği haberi İstanbul'a ancak bir ay sonra ulaşabilmişti. Bu yüzden ordunun erzak ve mühimmat sıkıntısı Temmuz sonlarında öğrenilebilmişti. Önceden Malta'ya yakın bulunan Trablusgarp ve Cezayir'e yığınak yapılmamış olduğundan erzak ve mühimmatın Anadolu veya Mora sahillerinden sevki gerekmişti. Mustafa Paşa'nın bu yoldaki talebi üzerine 27 Haziran'da, Hasan, Abdi, Sinan ve Pervane reisler komutasındaki 4 karamürsel tipi gemi yiyecek maddesi ile yola çıktığı gibi diğer 4 karamürsele de yine erzak yüklenilmesine başlanılmıştı. Eğriboz ve İnebahtı'da da peksimet hazırlatılmış, Venedik'ten kiralanan ve İstanbul'dan zahire alıp buraya uğrayan gemilere yüklenmişti. Ancak bütün bunlara rağmen bu "mesafeye karşı mücadele" pek başarılı olmamaktaydı[1298]. Ayrıca yükleme işi için gereken gemi tedarikinde de büyük güçlük çekiliyordu. Gemi bulunup mühimmat ve zahire yüklense dahi bunların birçoğu Osmanlı

[1297] F. Braudel, *Akdeniz*, II, s. 249.

[1298] F. Braudel, *Akdeniz*, II, s. 249.

donanmasının Malta çevresinde abluka kuramamasından dolayı düşman gemilerinin taarruzuna uğruyordu. İşte bu şekilde çarpışmalar uzadıkça zahire bakımından çekilen sıkıntı, muhasaranın kaldırılmasının bir diğer âmili olmuştu. Üstelik yiyecek sıkıntısı sebebiyle Osmanlı ordusunda hastalık baş göstermişti. Yaralılar için ordugâhta kurulan 3 seyyar hastane, askerin hastalanmaya başlaması ve bunun gittikçe yayılması sebebiyle ihtiyaca kâfi gelmemekteydi. Bu yüzden ölenlerin sayısında giderek artış olmuştu.

Abluka altına alınmayan Malta'ya dışarıdan rahatça yardım gelebiliyordu. Zira yapılacak yardıma mâni olunmasının tek yolu, Sicilya ve İtalya ile Malta'nın irtibatının kesilmesiydi. Fakat bu iş başarılamayınca Sicilya kadırgaları, adaya takviye kuvveti, yiyecek ve içecek taşıma imkânı bulmuşlardı. Papa IV. Pius da şövalyelere yardım etmek için faaliyet gösteriyordu. Papanın telkini ile Roma'da teçhiz edilen 600 asker ile İtalya'nın muhtelif yerlerinden gelen binlerce gönüllü, Gian Andrea Doria ve Savoi dukasının kadırgaları ile Napoli'den Messina'ya nakledilmeye başlanmıştı. Ancak yardım kuvvetlerini Malta'nın Marsa Muscetto limanında demirleyen Osmanlı kadırgaları korkutmaktaydı. Bunlar bir müddet tereddütten sonra Malta'ya hareket etmişler ve adanın önlerine gelip karaya asker ve mühimmat çıkarmışlardı. Önceleri küçük küçük parçalar hâlinde yapılan bu yardım, Malta şövalyelerinin istedikleri ölçüde değildi. Malta Üstad-ı azamı aslında Don Garcia'nın göndereceği büyük donanmayı beklemekteydi. 30 Ağustos'ta St. Michele'ye yöneltilen hücumun başarısız kalmasının akabinde, Sicilya'dan gelen bir ulak, Don Garcia'nın birkaç güne kadar yetişeceğini serdar Mustafa Paşa'ya haber vermişti. Gerçekten de Don Garcia Osmanlı donanması ile bir savaşa girmeye çekinerek, uzun müddet bekledikten sonra Malta'nın yardımına koşmak için 20 Ağustos'ta, 27 kadırga, 10 bin asker ile Siracusa'dan hareket edebilmişti. Onların 6 Eylül'de karaya çıkarma yaptığını duyan Mustafa Paşa da düşündüğü son hücumdan vazgeçerek asker ve malzemeleri gemilere yükletmiş ve 11-12 Eylül'de, müsait rüzgâr altında denize yelken açmıştı[1299].

[1299] Bütün bu sebepler silsilesi hakkında teferratlı bilgi için bk. Ş. Turan, "Malta Muhasarası", s. 89-102. Ayrıca Malta mücadelesiyle ilgili bazı çalışmalar: E. Bradford, *Turgud Reis'in Son Seferi: Malta Kuşatması*, trc. O. Öndeş, İstanbul 2011; Guilmartin, *Gunpowder*, s. 191-207; B.W. Allen, *The Great Siege of Malta: The Epic Battle Between the Ottoman Empire and the Knights of St. John*, New England 2017.

Kuşatmanın akıbeti ile ilgili haber ise Divân'a 10 Rebiülevvel/5 Ekim günü ulaştı. Aynı gün Sultan Süleyman durumdan haberdar edildi ve derhal Divân toplantısı yapıldı. Mustafa Paşa'ya, Piyale Paşa'ya, Rodos sancakbeyine ve seferdeki Yeniçeri ağasına talimatlar gönderildi. Öncelikle karşı saldırılara uğranma durumuna karşı 80 geminin Piyale Paşa emrine verilerek Preveze'de muhafaza hizmeti görmesi, Rodos beyinin de kendi gemileriyle Rodos muhafazasına gitmesi istendi[1300]. Yeniçeri ağası ise askerleriyle Piyale Paşa'nın yanında gemilerde kalacaklardı. Daha sonra 22 Ekim'de sefer mevsiminin geçmesi sebebiyle Mustafa Paşa'ya İstanbul'a dönmesi emri çıktı[1301].

Netice olarak 4 aya yakın süren Malta kuşatması, hazineye büyük bir yük olduğu gibi önemli sayıda askerin de kaybedilmesine mal oldu. Donanma İstanbul'a döndüğü vakit Mustafa Paşa suçlu görülerek azledildi. Sultan Süleyman bu başarısızlığı kolay kabullenemedi. Bunun intikamını almak için yeniden donanma hazırlanmasını emretti, Malta muhasarasında bulunan beylere, Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa'ya takdir ve tebrik hükümleri göndererek, bunların maneviyatlarını yüksek tutmaya çalıştı. Ayrıca hepsinden mühim olarak Gelibolu'da 18 gözlü yeni bir tersanenin kurulmasına karar verdi ve buranın inşasına süratli başlandı. Hazırlanan plana göre bu tersane yaz ve kış gemi inşa edebilmeye müsait olacaktı[1302]. Batıya ulaşan haberler pek iç açıcı değildi. Osmanlıların büyük bir intikam seferine hazırlandığı yönünde haberler sıklaşmıştı. Hatta yeni hedefler olarak Malta'nın yanısıra Sicilya ve Pulya'nın da belirlenmiş olacağı söyleniyordu. Söylentiler İspanya tarafından ciddiye alınmış ve yeni hazırlıklar dahi başlatılmıştı[1303].

Bununla beraber başarısız kuşatmanın İstanbul'daki akisleri epeyi ağır oldu. Sultan Süleyman Malta'nın alınamamasından dolayı büyük üzüntü duydu, ama bu durumu telafi edilebilir bulduğu da düşünülebilir. Zira buna bir

[1300] BA, *MD*, nr. V, hük. nr.320-322, 328; keza Mora sancakbeyi Osmanşah'a ve İnebahtı, Karlıili, Eğriboz, Yanya, Delvine sancakbeylerine gemilere cengci, kürekçi tedariki emri: nr. 329.

[1301] Vezir Mustafa Paşa, "deryanın zamanı geçip gemi ile harekete kabiliyet kalmadı" diye bildirmesi üzerine kendisinin ve Piyale Paşa'nın gemilerle İstanbul'a gelmesine dair hüküm: BA, *MD*, nr. V, hük. 413. Sefer ile ilgili Ruznamçe: BA, KK, nr. 7502; bundan istifade edilerek donanma rotası: İ. Bostan, "Malta", *DİA*, XXVII, s. 540-541; ayrıca *The 1565 Ottoman Malta Campaign*, ed. A. Cassola vd., Malta 1998.

[1302] Ş. Turan, "Malta Muhasarası", s. 106'da BA, *MAD*, nr. 2775'e atıf.

[1303] Braudel, *Akdeniz*, II, s. 251-252.

cevap verilmesi gerekiyordu ve seçilen yer ise o sırada Osmanlı idaresinde bulunmayan Sakız adası olacaktı. Malta'nın intikamını almak için hazırlıklara başlanmış, ancak padişahın bir kara seferine niyet etmesi, bu meseleyi ikinci plana atmıştı. Bu arada Sultan Süleyman, kaptanıderya Piyale Paşa'yı azletmeyerek, onu vazifesinde tutmayı uygun görmüştü. Szigetvar seferine çıkmadan önce de onu Osmanlı ülkelerini muhtemel bir tecavüze karşı korumakla görevlendirmiş ve Hristiyan donanmasının faaliyetlerini takip ederek gerektiğinde Messina, Malta ve Calabria sahillerine kadar uzanmasını emretmişti. Piyale Paşa'ya verdiği bu görev ile Sultan Süleyman Osmanlı donanmasının Orta Akdeniz'de söz sahibi olduğunu göstermek istiyordu. Akdeniz'e ilerlenmeden önce ise Sakız probleminin halli gerekiyordu.

İntikam veya Fırsat: Sakız'a El Konması

Cenova idaresi altındaki Sakız adası, Fatih Sultan Mehmed zamanından beri vergiye bağlanmış olmakla birlikte, doğrudan Osmanlı merkezi idaresinin hâkimiyeti altında değildi. Osmanlıların vasali konumundaki Sakız, "farklı bir dünyaya" ev sahipliği yapıyordu ve Cenova kolonisi olarak mevcut statüsüne pek dokunulmamıştı. Osmanlı hâkimiyetinin iyice perçinleştiği Ege'de, böyle bir yerin bulunması aynı zamanda Osmanlılar için de ticari menfaatler açısından bir mahzur teşkil etmiyordu[1304]. Ancak vergi ödemelerinde bazı aksaklıklar olabiliyordu. Osmanlılar bir ölçüde kısa vadede Malta başarısızlığının rövanşı için bir adım atma gerekliliğine karar vermiş durumdaydılar. Burası da ilk planda Sakız oldu. Ödemekle yükümlü oldukları senelik 10 bin düka altının üç seneden beri aksatılmış olması, bir bahane ittihaz edildi[1305]. Sakızlılar'ın da 1565 Malta seferi sırasında, St. Jean Şövalyelerine yardım ettikleri, hatta bazı Sakız ahalisinin Osmanlılara karşı onların yanında yer aldıkları söylentileri yayılmıştı[1306].

Bundan başka, İstanbul'dan kaçan bazı Hristiyan esirler de yine bu adada himaye görmekte idiler. Bütün bunlar, Sakızı idare eden ve "Maona" adı verilen hükümete karşı olan itimadı tamamen sarsmıştı. Bunun üzerine Osmanlı

[1304] Sakız'ın statüsü ve buradaki Cenova idaresinin mahiyeti hakkında bk. Ş. Turan, "Sakız'ın Türk Hakimiyetine Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6/7 (1966), s. 174-184.

[1305] BA, *MD*, nr. V, hük.1429 (4 Ramazan 973/24 Mart 1566)

[1306] Sakız'ın zaptını duyuran Piyale Paşa, Sakız beyzadelerinin muavenet için Malta'ya gidenler olduğunu beyan etmişti: BA, *MD*, nr. V, hük. 1490: 7 Şevval 973/27 Nisan 1566.

Divânı 1565 Nisan'ı başlarında, Sakızlılara bir emir göndererek, 3 yıldan beri ödenmeyen vergi borçlarını tamamen ödemelerini emretmişti. Bu emir üzerine, Sakız idaresi İstanbul'a bir adam göndererek vergilerine mahsuben 156.356 akçeyi teslim etmişler, geriye kalan 413.644 akçe için de 40 gün mühlet istemişlerdi. Bu mühlet kendilerine verildi, fakat aylar geçtiği halde vergi borcu ödenmedi. Vergi borcu meselesi için bu defa Dergâh-ı âlî çavuşlarından Hüseyin Çavuş Sakız'a yollandı. Ancak birikmiş vergi borcunu ödeyemeyecek durumda olan Sakız idaresi gerekli paranın toplanması için zamana ihtiyaç olduğunu söyleyip işi sürüncemede bıraktı. Sinan Çavuş, Sisam adasına geçerek, durumu İstanbul'a bildirdi ve verginin "bu tarîkle cem'înin mümkin olmadığını" da arzetti[1307]. Bunun üzerine Piyale Paşa'ya her ne yolla olursa olsun verginin tahsil edilmesi için emir gönderildi. O da Sultan Süleyman'dan seraskerlik beratını alarak 26 Mart 1566'da 70 kadırga ile İstanbul'dan hareket etti[1308].

Gelibolu'dan donanmaya katılan gemilerle birlikte 80 gemiye ulaşan Osmanlı donanması, 24 Ramazan 973'de (14 Nisan 1566) Sakız'ın doğusundaki Passaggio limanına demirledi. Osmanlı donanmasının Sakız kapılarına dayanmasına rağmen, Sakız Maonası şefi Vincenzo Giustiniani, Paskalya yortusunu bahane ederek Piyale Paşa'yı karşılamaya gelmedi; bu özrünü iki adamıyla birlikte kaptanıderyaya bildirdi ve onlar vasıtasıyla Osmanlı donanmasının Sakız limanına girmesini diledi. Bunun üzerine vergi tahsiliyle vazifeli Piyale Paşa, Napoli'ye gideceğini söyleyerek Giustiniani ve Sakız'ın 12 idarecisinin huzuruna gelmesini istedi. Vergi borçlarını ödeyemeyecek durumda bulunan Sakız beyleri istemeye istemeye Piyale Paşa'nın huzuruna çıkmaya mecbur oldu. Büyük bir ihtimalle Giustiniani ve diğer idareciler, vergi borçlarını uzun süre daha ödeyemeyeceklerini bildirdikleri için derhal tevkif olunarak zincire vuruldu. Bu arada harekete geçen yeniçeriler hiçbir mukavemetle karşılaşmadan şehir ve kaleyi kontrol altına aldı. Sakız'ı kansız bir şekilde ele geçiren Piyale Paşa, daha sonra şehre girerek, Sakız'daki büyük kiliseyi camiye çevirtti[1309]. Bu operasyon aslında doğrudan el koyma hareketiydi, zaten bir karşı koyuş hiç beklenmiyordu.

[1307] Ş. Turan, "Sakız'ın Türk Hakimiyetine Alınması", s. 185-186.

[1308] Piyale Paşa'nın seraskerlik beratı: BA, *MD*, nr. V, hük. 1310 (4 Ramazan 973/24 Mart 1566); Ş. Turan, agm., ek III [tarih yanlışıkla 3 Ramazan olarak verilmiş].

[1309] Ş. Turan, agm., s. 187-188. Lokman Sakız'ın "hud'a" ile alındığını yazar: *Zübde*, 76b-77a.

Böylece Ege'de Anadolu kıyılarına yakın bu son Ceneviz kolonisi de Osmanlı hâkimiyetine alınmış oluyordu. Adanın ele geçirilişinden sonra Piyale Paşa, Malta'ya muavenette bulunanların tahkikine girişti. Bu arada da Sakız'ın hâkimiyet altına alındığını İstanbul'a bildirmiş bulunuyordu. Son seferi olan Szigetvar seferine çıkmadan bir iki gün evvel bu haberi alan padişah: *Eyü tedârik olunmuş* diyerek adanın ele geçirilişinden dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etmiş; daha sonra da Piyale Paşa'nın gönderdiği bu arzı gereğince ona bir hüküm yollamıştı. Buna göre Sakız'ın bir sancak hâlinde Kaptanpaşa eyaletine (Cezayir-i Bahr-i Sefid) ilhakı uygun görülmüş ve buranın sancak beyliği Kırşehir beyi Gazanfer Bey'e, 50 bin akçe terakki ile tevcih olunmuştu. Ayrıca adaya bir kadı, imam, hatib, müezzin tayin olunmuş, bir miktar yeniçeri de muhafız olarak gönderilmişti. Piyale Paşa'ya gönderilen 7 Şevval 973 (27 Nisan 1566) tarihli bu hükümde ayrıca, Sakız'ın köy sayısının, şehirdeki ev miktarının, adanın yıllık gelirinin ve gümrük vâridatının, köylünün istihsâlinin belirlenmesi için tahrir yapılması; Sakız bey ve beyzâdelerinin mülklerinden ve nakitlerinden arta kalan 30.000 altun vergi borcunun tahsil edilmesi; Sakız'ın bey ve beyzâdelerinin Kavala kaptanı Hüseyin'in 2 parça gemisine bindirilip eş ve çocukları ile İstanbul'a gönderilmesi; Malta'ya yardımda bulunanların yakalanıp küreğe konulması gibi hususlar da belirtilmekteydi[1310].

Bu emirler uyarınca başta Maona üyeleri ve Maona başkanı Giustiniani olmak üzere Sakız beyleri İstanbul'a sevkedildi. Ayrıca saray için istenilen 12 yaşındaki çocuklar da İstanbul'a gönderilmiş ve bunların bir kısmı İbrahim Paşa sarayında eğitime alınmışlardı. Bazı küçük çocuklar ise San Giovanni Battista manastırına yerleştirilmişti. Sakız'dan gelen beyler Kırım'a nakledilmişler, ancak çok geçmeden Fransız elçisinin tavassutu ile bunların bir kısmının İstanbul'a gelip Galata'da oturmalarına, diğer bir kısmının ise Sakız'a veya Cenovaya dönmelerine izin verilmişti[1311]. Bu şekilde Sakız'ın ele geçirilişi, Sultan Süleyman'ın uzun saltanatının ve fetihlerinin son halkasını teşkil etmişti. Çünkü ihtiyar padişah, Szigetvar'ın alınmasını göremeden vefat ettiği gibi Piyale Paşa'nın daha sonra Malta istikametine yelken açtığını ve Puglia (Pulya) sahillerini vurduğunu da haber alamayacaktı.

[1310] BA, *MD*, nr. V, hük. 1490; Ş. Turan, agm., ek. IV.

[1311] Ş. Turan, agm., s. 189-190.

Harita 4: Sultan Süleyman dönemi Akdeniz ve Kuzey Afrika harekatları

ONUNCU BÖLÜM

SON SEFER: SZİGETVAR VE "BÜYÜK TÜRK"ÜN VEFATI

"Yoksa bu zamanın Süleyman'ının ölüm haberi miydi...
Sakın O Sultanın kesin öldüğünü sanma,
Çünkü O Kur'an'daki âyetin deliliyle diridir!"[1312].

Son Sefere Doğru

1565'te uğranılan Malta bozgunundan sonra padişahın herkesi şaşırtan yeni bir askeri harekât kararı almasında Mihrümah Sultan'ın ve 29 Zilkade 972'de (28 Haziran 1565) vefat eden Semiz Ali Paşa'nın yerine tayin ettiği son veziriazamı Sokollu Mehmed Paşa'nın rolü olduğu üzerinde durulur. Aslında Malta bozgunu Osmanlı imajını Batı'da çok sarsmıştı. Sultan Süleyman bunun kötü izlerini gidermek, ayrıca tebaaya hâlâ iktidarın ve gücün kendi elinde bulunduğunu göstermek istiyordu. Zira tebaası nazarında oğulları arasındaki mücadelenin olumsuz havası Malta bozgunu ile birleşince Sufi çevrelerin de etkilediği muhalif söylentiler giderek yayılmış, önemli ölçüde imaj zedelenmesine yol açmış görünüyordu. Bu sadece padişahın şahsını değil hanedanın kendisini hedef alabilecek bir boyut da kazanabilirdi. Habsburglar'la yapılan 1562 anlaşmasına rağmen sınır boylarındaki karışıklıklar bitecek gibi görünmüyordu. Ferdinand'ın iddia ettiği kendisine ait topraklar, Erdel kralının hükmü altına aldığı yerler meselesi daha uzun zaman baş ağrıtacaktı. Üstelik İmparatorluk tarafının "onur hediyesi", Osmanlı tarafının ise haraç olarak anladığı yıllık verginin ödenmesi geciktiriliyordu. 1564'te İmparator Ferdinand ölüp yerine II. Maximilian geçince Erdel olayları arttı, mücadele Tokaj ve Pankota kalesi üzerinde yoğunlaştı. Bunu takip eden bir dizi askeri ve siyasi

[1312] "Ebussud Efendi'nin Kanuni Sultan Süleyman'a Mersiyesi", trc. S. Bakırcı, *EKEV Akademi Dergisi*, 7/16 (2003), s. 202, 203.

olay Habsburglar'a yönelik yeni bir seferi öngörecek genişlik kazandı. Yaşlı padişah Sokollu Mehmed Paşa ile seferin planlamasını yaptı. Hedef Szigetvar veya Eğri kaleleri olacak, ayrıca imparatora gözdağı verilecekti. Savaşa yol açan gelişmeler şu şekilde cereyan etti:

Osmanlı sınır birlikleriyle yine hudut hattı boyunca savunma bölgeleri oluşturmuş bulunan Habsburg güçleri arasında sınırlarda düşük yoğunlukta bir mücadele zaten devam ediyordu. 1556-1565 arasında Hırvatistan'dan itibaren sınır kesiminde sırasıyla Hırvat, Slovenya, Szigetvar, Györ kaptanlıkları oluşturulmuştu. Bunları Maden Bölgesi kaptanlığı, Yukarı Macaristan kaptanlığı, Szatmár kaptanlığı ve Aşağı Macaristan (Gyula) kaptanlığı takip ediyordu[1313]. Bu son bölgeler Erdel'in içine doğru girmiş vaziyetteydi. Daha 1562'lerde sulhün hemen akabinde Avusturya hududunun Erdel'e uzanan bölümünde bazı olaylar cereyan etmişti. Samoş (Szamos) suyu kenarındaki şehirlerden Szatmár ile Németi şehri, Budin ve Temeşvar beylerbeylerinin hücumlarına uğramış, buraların kenar mahalleleri ateşe verilmişti. Bu şehirlerdeki Avusturya kumandanlarının kardeşi de 4000 piyade ve 1000 süvari ile Seçen üzerine yürümüştü. Kale beyi Mahmud, Szatmár muhasarasına iştirak etmek için şehirden ayrıldığından kale muhafızlığını Şehsuvar Bey'e bırakmıştı. Şehsuvar Bey, Seçen'e saldırılınca, Fülek beyine haber göndererek yardım istemişti. Fülek sancakbeyi Hasan Bey, yanındaki 810 süvari ile derhal Seçen'e yetişerek Avusturya kuvvetlerini dağıtıp kumandanlarını da esir almıştı (14 Temmuz 1562). Bu arada Macar kuvvetleriyle takviye edilmiş bulunan bir Avusturya kuvveti Balaton gölü bölgesindeki Hegyesd adlı küçük bir kaleyi ele geçirerek 80 askeri esir almış ve kaleyi de yıkmıştı. Yine aynı sene içinde, Drava bölgesinde bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Bir istihkâmın inşaatını (Monoszló/Moslavina) tetkik etmeye gelen Pojega sancakbeyi Yahya Paşazâde Arslan Bey, burada Szigetvar bölgesi kumandanı Zrínyi'nin hücumuna maruz kalmıştı. Ancak Arslan Bey savaşı göze almayarak buradan ayrılmıştı. Bundan bir müddet sonra da Budin'deki karışıklıkları önlemekle mükellef kılınan Arslan Bey, İskender Paşa'nın vebadan vefatı sebebiyle Budin beylerbeyliğine tayin olunacaktı.

Yine Fülek sancakbeyi Hasan Bey, hile ile bazı Avusturya kumandanlarını yakalayıp İstanbul'a göndermişti[1314]. Bunlar içinde Fülek kalesini ele ge-

[1313] Bunlar için bk. G. Pálffy, "Hungary, Vienna and Defence System Against the Ottomans in the Age of Süleyman", *The Battle for Central Europa*, s. 321-337.

[1314] Hammer, VI, s. 102.

çirmek için gizli tertipler yaparken Hasan Bey tarafından ele geçirilen György Bebek de vardı. Baskına uğrayan Bebek'in iyi teçhiz edilmiş askerleri büyük bir bozguna uğradığı gibi 400 Macar savaşçı da onunla birlikte esir düşmüştü. Bebek'in İstanbul'da veziriazam tarafından azarlandığı, ona ve diğer Macar beylerine: "Siz Macarlar ahdinizi böyle tutarsınız işte" dediği nakledilir. Bebek Erdel kralının aracılığıyla salıverildiğinde Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarılacak, kendisine mükemmel teçhizatlı bir binek atı, 10.000 akçe ve kaftan verilecek; Osmanlı taraftarı olarak Tokaj'da öldürülen Macarların intikamını almak üzere Erdel'e sevkedilecekti (1565 Mart ayı)[1315].

Olaylar 1563'te benzeri şekilde devam ediyordu. Bu defa Habsburg kumandanlarından Oesbergli Herbert, hududu aşarak Kostanoviç'e ilerlemiş ve birçok ganimetle geri dönmüş, ancak bu esnada Osmanlı kuvvetinin hücumuna maruz kalarak birkaç yüz kadar zayiat vermişti. Bu hadiseler üzerine Ferdinand, Busbecq'in ayrılışından sonra İstanbul'da "mukim" konumda kalan elçi kâtibi Albert von Wyss'i Osmanlı hükümeti nezdinde diplomatik teşebbüse memur kılmıştı. Osmanlı devlet erkânı daha sonra elçi tayin edilen bu şahsa, Ferdinand'ın vergi borcunu henüz göndermemiş olduğunu söyleyerek hudut hadiselerindeki kışkırtıcı rollerine temas etmişti. Nihayet Ferdinand, Papalık elçisi Paulus de Palina ile yıllık vergiyi 12 Ekim 1563'te teslim etti[1316]. Aynı gün gelen haraç ("cizye-i vilâyet-i Beç") 27.000 Macar altını ve 9385 kuruş (gümüş para) olarak hazine defterine irad kayd edildi. Palina aynı zamanda Wyss ile birlikte huzura çıktığında padişaha hediye de getirmişti. Bunlardan biri gümüş işlemeli bir saatti[1317]. Palina 1 Kasım'da Divân'da kabul edilerek dönüş izni aldı ve kendisine 3000 akçe ile bir kaftan, üç adamına da yine kaftan hediye edilmişti[1318]. O geri dönerken Albert von Wyss de elçi olarak tasdik olunmuş ve kendine bir talimatnâme verilmişti. Ona verilen talimatnâmede, İspanya kralı II. Felipe namına Osmanlılarla 8 yıllık bir muahede akdi, İstanbul'daki esir Macar ve Avusturya kumandanlarının teslimi gibi hususlar yer alıyordu.

[1315] S. Takats, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler*, trc. S. Karatay, İstanbul 1992, s. 54-59.

[1316] Elçinin gelişi ve ahitname meselesi, elçi Wyss'in yetkili olduğu konusunda Sultan Süleyman'ın Ferdinand'a Evâhir-i Rebiülevvel 971/8-17 Kasım 1563 tarihli mektubu: Schaendlinger, *Die Schreiben*, II, s. 78-79.

[1317] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 45.

[1318] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 73 (8 Rebiülahır 971).

Sulhçü yolla işlerin halline taraftar olan o sıradaki Veziriazam Semiz Ali Paşa Avusturya'nın geri kalan vergi borcunu ödemesi şartı ile Felipe'nin istediği muahedeyi görüşebileceğini bildirmişti[1319]. Ferdinand'ın elçileri haraçlarını sunarken Erdel kralının adamları da Erdel'in vergisini teslim etmişlerdi. 10.000 Macar altını olarak 18 Ekim'de bu meblağ hazine defterine irad kayd olunmuştu. Ayrıca kılıç ve şahin gibi bazı hediyeler de getirmişlerdi. Bornemisza Farkas ve Bánk Pál adlı temsilcilere dönüş izni 25 Kasım'da verilecek, ayrıca 3000 nakit ile kaftan ve yanlarındaki iki adama da yine kaftan hediye olunacaktı[1320].

Bu diplomatik trafiğe Boğdan'ın eski voyvodası Aleksandr'ın yeniden voyvoda oluşu da eklendi. Çeşitli eşyalardan oluşan hediyelerine karşılık kendisine nakit, kaftan, alem, üsküf verilmişti (7 Rebiülevvel 971/25 Ekim 1563)[1321]. Keza 7 Aralık'ta daha önce gelen Portekiz elçisi huzura çıkarak geri dönüş izni almış, kendisine 10.000 akçe, kaftan, üç adamına da kaftan, birine 1000 akçe ihsan edilmişti[1322]. Hediye getirmemiş olmasına rağmen Portekiz elçisine verilen armağanlar, siyasi anlamda bazı önemli konuların konuşulduğunu ortaya koyar. Nitekim Sultan Süleyman'ın biri 18-27 Kasım 1563, diğeri 7-16 Aralık 1563 tarihli iki mektubu bu meselelerin neler olduğunu açıklar. Söz konusu mektuplar o sırada biri Hindistan tarafından gelen iki Portekiz elçisine icazet verildiği gün teslim edilmiş olmalıdır. İlk mektupta gelen elçi Nikola Petro Koçinya'nın (Coctinno), kralı Dom Sebastio'dan Hindistan'daki ülkeler için barış ve dostluk temennilerini ihtiva eden mektubunun memnuniyet uyandırdığı bildirilmişti. Diğer mektup ise Hindistan'dan Irak yoluyla İstanbul'a gelen Tesseri Azevedo adlı elçinin hamil olduğu haberlerle ilgiliydi. Sultan Süleyman dostluk ve kalıcı bir barış arzu ediliyorsa Portekiz tarafından "yarar bir elçinin" yani tam yetkili bir elçinin yollanmasını istiyordu, böylece adı geçen memleketlerde sulhün sağlanabileceğini belirtiyordu[1323]. Fakat bu teşebbüsler bir sonuç vermeyecekti.

[1319] Hammer, VI, s. 106-107.

[1320] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 48, 73.

[1321] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 51.

[1322] BA, *Ruznamçe Defteri*, nr. 1866, s. 97 (20 Rebiülahır 973).

[1323] Elçiler ve iki mektubun metni için bk. S. Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar. Osmanlı ve Portekiz*, İstanbul 2013, s. 259-263.

Sefer Öncesi Diplomasi Trafiği

Sultan Süleyman, 25 Temmuz 1564'te Ferdinand'ın ölümü üzerine onun yerine geçen II. Maxmilian'a bir taziye mektubu göndermişti[1324]. Bu durum aradaki ilişkiler açısından yeni bir sayfa açmaya aday görünüyordu. Veziriazam Ali Paşa da elçi Albert Von Wyss'i çağırtarak hem arta kalan vergiyi istemiş, hem de antlaşmanın geri kalan 6 senelik müddetinin yenilenmesini talep etmişti. Yeni İmparator II. Maximilian ise para göndermeyi, antlaşmanın yenilenmesine tâlik etmeyi uygun görmüştü. Padişah da onun tahta çıkışını tebrik için Bâli Çavuş'u Viyana'ya gönderdiğinde imparatorun eski ahitnâmeyi yenilemek arzusunda olup olmadığını öğrenmek istemişti. Bu arada Erdel kralı ve Zapolya'nin oğlu János Sigismund, Habsburglarla ihtilaflı olduğu Szatmár bölgesine Eylül 1564'te müdahale etmişti. Zira Erdelliler onların burayı fuzuli olarak işgal altında bulundurduklarını iddia ediyorlardı. Bu gibi ihtilafların halli için eski Venedik tercümanı Michael Czernowicz (Černović) Ferdinand'ın ölümünden önce Temmuz ayı ortasında beraberindeki haraç ile Komárom'a gelmişti. Fakat o sırada Budin'deki karışıklık ve yeniçeri patırtısı yüzünden buraya geçememişti. Diğer Habsburg temsilcisi György Albany Budin'e ulaşmış, Sultan Süleyman Temmuz ayı sonlarında haraç meselesi çözüme ulaştırılıncaya kadar onun Budin'de tutulmasını emr etmişti.

Anlaşılacağı üzere Ferdinand'ın ölümü her şeyi karıştırmış, hükümdarların hayatta olduğu sürece geçerli olan ahitnâme böylece geçerliliğini yitirmişti. Yeni Habsburg hükümdarının bu konudaki tutumu beklenmeliydi. Bu gelişmeler esnasında Budin'deki olaylar karşısında buraya tayin olunan Van beylerbeyi İskender Paşa'nın gelişine kadar muhafaza hizmetiyle görevlendirilen Semendire beyi Arslan Bey, Macar mühtedisi tercüman Hidayet Ağa'yı II. Maximilian'ın yanına gönderdi[1325]. O sırada Sultan Süleyman tarafından yeni hükümdarı tebrik için yollanmış Bâli Çavuş da Viyana'dan henüz ayrılmamıştı. Arslan Bey, iki senelik vergi olan 60 bin filoriyi ve vezirlere verilmesi taah-

[1324] Arslan Bey'in bildirdiği üzere 16 Zilhicce'de (26 Temmuz) kralın öldüğü haberinin geldiği, aradaki dostluğun sürmesinin beklendiği ile ilgili Sultan Süleyman'ın 9-18 Ağustos tarihli mektubu: Schaendlinger, *Die Schreiben*, II, s. 84.

[1325] Bunun ve dönemin diplomatik faaliyetleri için bk. Ö. Kolçak, "Sınır Diplomasisinden Saltanat Elçiliğine: Bir 16. Yüzyıl Diplomasi Hikâyesi Yahut Marcus Scherer/Hidayet'in Esrarlı Sergüzeşti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIX/67 (Ankara 2020), s. 139-214.

hüt edilen hediyeleri hâmil olmayan hiçbir elçiye geçiş hakkı verilmeyeceğini bildirmiş görünüyordu. Bunun üzerine Arslan Bey'in kâtibi ve aynı zamanda elçisi sıfatını taşıyan Hidayet Ağa ve Bâli Çavuş, haracın yakında gönderileceği vaadi ve Szatmár hakkındaki isteklerden bahseden mektubu ile yanlarında Czernowicz, Csaby ve diğer imparatorluk murahhasları bulunduğu halde 1564 Kasım'ı başlarında Viyana'dan ayrıldı. 14 Kasım'da Budin'e ulaşan bu heyet, 22 Aralık 1564'de İstanbul'a vâsıl oldu.

Elçi heyeti geldiğinde Sultan Süleyman av dolayısıyla İstanbul dışında bulunuyordu. Elçilerin onun dönüşünü beklemesi gerekiyordu ama bu sırada Veziriazam Ali Paşa'yla sık sık görüşme imkânı hâsıl olmuştu. Hatta 13 Ocak'ta Czernowicz kıyafet değiştirerek gece Semiz Ali Paşa'nın konağına gidip Erdel konusunu müzakere etmişti. Ali Paşa barış taraftarı olarak János'un hareketlerinin gerilimi artırdığını anlıyordu, ama asıl mesele Sultan Süleyman'ın nasıl bir davranış göstereceğiydi. Üstelik Szatmár konusu dolayısıyla II. Maximilian meşhur kumandan Lazarus von Schwendi'yi, Aralık ayında Erdel'e yollayarak müdahalede bulunmuş ve bu da durumu iyice karıştırmıştı. Sonunda elçiler 4 Şubat 1565'te Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul olundular ve iki yıllık haraç ile vezirlere verilecek hediyeleri takdim ettiler[1326]. Elçiler bu görüşmeler sırasında Erdel hakkında şikâyette bulunmuşlardı. Zira Erdel beyi, bir sancakbeyi yardımı ile birçok kaleyi ele geçirmiş ve Boğdan beyi de bunlara yardım etmişti. Veziriazam Ali Paşa ise sulhün 8 sene uzatılmasına müsaade edileceğini, fakat Osmanlı Devleti'nin Erdel kesiminde Tisza nehri ötesinde ele geçirdiği yerlerden vazgeçebileceğini bildirmişti. Ancak bundan Kraliçe İsabella'nın çehizine dâhil olan memleketlerden Nagybánya'nın (Baia Mare) müstesnâ tutulacağını da ilâve etmişti[1327].

Bu teklifler tabii ki II. Maximilian'in kabul etmesiyle karar haline dönüşebilirdi, bu bakımdan Csaby'i İstanbul'da bırakan Czernowicz yanında Hidayet Ağa bulunduğu halde 22 Şubat 1565'te Viyana'ya hareket etti. Ellerinde 16

[1326] Bu takdim ile igili düzenlenen nişan kaydı: A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben, II,* s. 94-95: Nişan-ı hümayun, 20 Receb 972/21 Şubat 1565. Teslimat 16 Receb/17 Şubatta yapılmıştı. Toplam ödeme tutarı iki yıllık haraç olan 60.000 filori karşılığı 90.000 kuruş ve vezirlere 30.000 filori, 20.000 kuruştu. Toplam olarak hazineye 105.000 kuruş girmişti.

[1327] Hammer, VI, s. 131-132. Hammer'in eserinin Ata Bey tercümesindeki muğlak cümle yanlış anlaşılmaya müsaittir. Orijinal metin daha açık şekilde konuyu böyle vaz eder, zaten Osmanlı mühimme kayıtları da bunu doğrular.

Şubat 1565 tarihli ahitnâme vardı ve 1562 anlaşmasını yenilediği gibi aynı yılın 1 Haziranı'ndan itibaren geçerli olacağı kaydını ihtiva ediyordu[1328]. Fakat tam bu sırada, Maximilian'ın Schwendi kumandasındaki birliklerinin Tokaj'ı kuşattığı ve asker topladığı hakkında Budin beylerbeyi İskender Paşa'dan bir mektup geldi. Bunun üzerine henüz Çorlu'ya varmış bulunan Avusturya elçisi derhal geri çağrıldı. Sultan Süleyman bu olaydan pek fazla rahatsız olmuştu. Bu durum elçiye anlatıldıktan sonra bir adamını Viyana'ya göndererek Sultan Süleyman'ın sekiz yıllık ahitnâme ihsan etmiş olduğunu Maximilian'a bildirmesi istendi. Sulh için Alman birliklerinin çekilmesi şartı dile getirilmişti. Buna karşılık da Erdel'de János'un Nagybánya dışında el koyduğu yerlerin sahiplerine iadesi taahhüt edilmişti.

Ortalık hayli karışmıştı ve savaş hali sınır beylerine yollanan emirlerle iyice sıcak hale gelmişti. Barışı düşünen Semiz Ali Paşa'nın işi de hayli zorlaşmış gibiydi. Elçi bir adamı süratle yola çıkarırken kendisi bir süre Çorlu'da bekledi, Şubat ayında Hidayet Ağa ile birlikte İstanbul'da idiler[1329]. Ertesi gün de Czernowicz beraberinde Hidayet Ağa olduğu halde Viyana'ya hareket etmişti. Sultan Süleyman'ın talimatını ve ahitnâme taslağını elinde bulunduran Hidayet Ağa, 7 Nisan 1565'te Viyana'ya ulaştı. Ancak bu arada Tokaj'ın ardından Szerencs'in ve Szatmár'ın Schwendi tarafından ele geçirildiği anlaşıldı. Schwendi Erdőd ve Munkács'ı da tehdit etmeye başlamıştı. Hidayet Ağa'ya verilen talimatta, imparatorun Szatmár hakkındaki talebin cevabını beklemeden Tokaj'ı bu şekilde zapt etmesi şiddetle protesto ediliyordu[1330]. O da Maximilian tarafından kabulü sırasında şayet Tokaj ve Szerencs iade edilmezse, Budin ve Temeşvar beylerbeylerine, yedi sancakbeyi ile birlikte János Sigismund'un imdadına koşmaları için verilen emrin derhal tatbik edileceğini bildirmişti. Hidayet Ağa'nın Sultan Süleyman'a görüşmelerle ilgili gönderdiği

[1328] Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 87-90.

[1329] Hidayet Ağa'nın timar talebiyle ilgili kayıt: "Onun Budin'de timara mutasarrıf olduğu bu defa Habsburg elçisiyle İstanbul'a geldiği, elindeki timarının aldığı terakkilerle zeamet olması için 244 akçe noksanı kaldığı ve bunun tamamlanması için boşalan bir timar gelirinden tahsisin yapılmasına dair" Budin beylerbeyine hüküm: 14 Receb 972/15 Şubat 1565: BA, A.RSK, nr. 1458, s. 36.

[1330] Tokaj meselesi hakkında: J. D. Tracy, "Tokaj 1565:A Habsburg Prize of War, and an Ottoman Casus Belli", *The Battle for Central Europa,* ed. P. Fodor, Brill/Leiden 2019, s. 359-376.

arzı Viyana'daki söz konusu diplomatik girişimleri tafsil eder[1331]. Buna göre Hidayet Ağa, imparatorun Erdel'den gelecek haberlere göre hareket etme hali dolayısıyla beklemesi üzerine bir kere daha onun huzuruna çıkarak durumu anlatmıştı ve bu da artık Osmanlı birliklerinin buraya müdahalesinin gerekliliğini açık hale getirmekteydi. II. Maximilian ise aslında böyle davranmakla biraz zaman kazanmaya çalışıyordu.

İstanbul'dan ve Erdel'den gelen elçiler Viyana'da idiler. İmparator müzakerelerin kendi lehine çözülmesi ümidi içindeydi ama Sultan Süleyman'ın kendisine güvenmediği, dolayısıyla savaş halinin neredeyse kaçınılmaz olabileceğini de düşünüyordu. İşin ilginç ciheti ise bütün bu diplomatik teşebbüsler sırasında Schwendi ile János'un 13 Mart 1565'te Szatmár'da barış yapmalarıydı. Anlaşma János'un imparatorun kızkardeşi Johanna ile evlenmesini, Tokaj, Szatmár, Munkács kesiminin imparatora aidiyetini, kendisinin ise Erdel taraflarını elinde tutacağını öngörüyordu. Bütün bunlar da kararsızlık sergileyen imparatorda yeni beklentilere yol açmış görünüyordu. Habsburglar lehine önemli kazançlar getiren anlaşma Hidayet Ağa'nın gelişinden üç hafta öncesinde akdedilmişti ve bunun için Erdel'den gelecek János'un elçisinin getireceği cevaplar öncelikliydi. İmparator icabında buna göre Osmanlı tarafı ile daha belirli bir zeminde konuşabileceğini ümit ediyordu.

Maximilian, Erdel kralının temsilcisi István Báthory Nisan ayı ortalarında geldiğinde, Erdel meselesinin ümit edildiği gibi hemen Habsburglar lehine sonuçlanmayacağını anlamakta gecikmedi. Nitekim görüşmeler tekrar başlayıp uzama eğilimi gösteriyordu. Zira Erdel kralı, gönderdiği elçisine şimdi Szatmár anlaşmasının hilafına bazı yeni talimatlar vermişti. Üstelik Osmanlı tarafı da bu anlaşmayı öğrenmişti. Erdel kralına gönderilen hükümde bu durum açık şekilde belirtilmiş, kimin "memleketinde oturduğu" ona kibarca hatırlatılmış, anlaşma yetkisinin Sultan Süleyman'a ait olduğu bildirilmişti. Ne de olsa burayı ona babası da dâhil veren Sultan Süleyman'ın bizatihi kendisiydi[1332]. Sultan Süleyman II. Maximilian'a yolladığı mektupta daha açık ifadelere yer verdi. Erdel'in statüsünü ona hatırlattı. Kral oğlu sulh yapmaya yetkili de-

[1331] TSMA, nr. E. 657/29 [3911/1]'da 23 Nisan 1565 tarihli arz: zikreden Ö. Kolçak, agm., s. 173.

[1332] BA, *MD*, nr. VI, hük. 1009.

ğildi, eğer icra ederse de yaptığı anlaşma geçersiz olurdu, o yalnızca kendisine yollanan hükm-i hümayuna göre hareket edebilirdi[1333].

Bu arada İstanbul'dan emir almış bulunan sınır beyleri harekete geçmişti bile. Temeşvar beylerbeyi Mustafa Paşa ve Solnok beyi Hasan Erdel'e yardım için sevkedilmişti. Ama bir taraftan da sulh için vaki teşebbüslere açık kapı bırakılıyordu. Temeşvar beylerbeyi ile János'un birlikleri Pankota kalesini hedef almıştı. Burası kale müdafilerinin kaçmasıyla kolay şekilde ele geçirilmişti[1334]. Schwendi gerilemeye mecbur olmuştu. Bu olaylar üzerine Maximilian, Temeşvar muhafızı Losonczy'nin dul hanımının mülkiyetinde bulunan Pankota'nın iadesi ve Erdel beyine Szatmár hakkında ihtarda bulunulması için yeniden Czernowicz'i İstanbul'a yolladı; Hidayet Ağa da o dönünceye kadar rehin olarak Viyana'da kaldı[1335].

Czernowicz, İstanbul'a ulaştığında Osmanlı idaresinde bir değişiklik husule gelmiş, Semiz Ali Paşa vefat ettiğinden yerine veziriazam olarak Sokollu Mehmed Paşa getirilmişti (28 Haziran 1565). Sokollu Mehmed Paşa'nın tutum ve davranışı, hâliyle eski veziriazamdan daha başka olacaktı. Zira yeni vezirirazam sulhe meyyal görünmüyordu. 27 Haziran'da İstanbul'a ulaşan Habsburg elçisi, Sultan Süleyman'ı yaz için gittiği konakta buldu. Ertesi günü orada kabul edildi. Ama tanıdığı sulh taraftarı Semiz Ali Paşa'nın yokluğunu derinden hissedecekti. Elçi Divân'da kabul edildiği vakit kendisine, imparatorun Tokaj ve Szerencz'i iade etmesi ve Szatmár ahitnâmesi padişahın muvafakatı alınmadan yapıldığı için hükümlerinin yerine getirilmesinin mümkün olamayacağı açıklandı. Ayrıca veziriazam sert bir şekilde verginin ödenmesine kadar her türlü müzakerenin tatil edileceğini, sulhün yenilenmesinin buna bağlı bulunduğunu da belirtmişti. İmparatorluğun İstanbul'daki mukim elçisi Albert von Wyss ile Czernowicz, bu teklifleri kabule selahiyetdar olamadık-

[1333] A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben,* II, s. 96-97: Süleyman'dan Maximilian'a, evâil-i Muharrem 973/29 Temmuz–7 Ağustos 1565. Beç kralına name: 11 Şevval 972/12 Mayıs 1565: BA, *MD*, nr. VI, hük. 1150. Birbirinin benzeri mektupların tarihlerinin farklılığı söz konusudur. Elçilerin dönüşünde kendilerine verilen mektup aynı minvalde: BA, *MD*, VI, hük. 138: 10 Zilhicce/9 Temmuz.

[1334] P. Fodor, "Who Should Obtain the Castle of Pankota (1565)? Interest Groups and Self-promotion in the Mid-Sixteenth-Century Ottoman Political Establishment", *Turcica*, 31 (1999), s. 67-86.

[1335] Gelişmeler için bk. Ö. Kolçak, agm., s. 181-186.

larını bildirdiler. Czernowicz Osmanlı Divân'ının cevabını imparatora bildirmek üzere yola çıkmak için hazırlandığı bir sırada, Erdel'deki hareketlilik ve Habsburg birliklerinin yeniden faaliyeti haberleri üzerine İstanbul'da alıkonuldu. Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa Czernowicz'e, padişahın Szatmár muahedesini tanımadığını söyledi ve Nagybánya ile Tokaj kalelerini Erdel beyine teslim etmesi gibi teklifleri imparatora götürmek ve rehin bulunan Hidayet Ağa'nın serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla, elçiye dönüş iznini verdi. Zira bu sırada yeniden sulhe yönelik diplomatik beklentiler iki taraf arasında artmış gibiydi. Elçinin hareket edeceği sırada da Temeşvar beylerbeyi Mustafa Paşa Erdőd kalesini ele geçirmişti (2 Ağustos)[1336].

Sokollu'dan ziyade Erdel konusunda Sultan Süleyman'ın düşünceleri ağır basmış olmalıdır. Divân'dan gönderilen emirlerde barışa isteklilik halinde bu tarafın da aynı şekilde davranacağı, o ana kadar sınır beylerinin mütecaviz hareketlerinin durdurulacağı belirtiliyordu. Nitekim Czernowicz 8 Ağustos 1565'te Viyana'ya hareket etti. Uzun süredir rehin tutulan Achatius Csaby de Mehmed Çavuş ile beraber Budin'e sevkedildi. Czernowicz, 23 Ağustos'da Viyana'ya ulaştığının ertesi günü Maximilian ile görüştü. İstanbul'dan Erdel kralına güçlü bir destek olduğunu söyledi, ama olumlu beklentileri vardı. Her iki tarafın askerleri aynı anda çekilirse mesele kalmaz diyordu. Fakat Osmanlıların böyle davranmasının sebebinin Malta kuşatması meşguliyeti olduğu yolunda kuvvetli karineler ileri sürülüyor ve savaşa hazırlanılması için harekete geçilmesi de gündeme alınıyordu.

Bu arada 14 Ağustos'ta Erdel kralına yollanan mektupta, onun tarafından yapılan sulhün makbul olmadığı, askerlerin çekilmesi gerektiği, Nagybánya ve Tokaj kaleleri elinde kalmak üzere, her iki tarafça ele geçirilen diğer kalelerin sahiplerine geri verilmesi için Beç kralına mektup yollandığı, buradan askerini geri çekmesi halinde onun da Temeşvar beylerbeyi askeriyle yerine dönmesi, elçilerin haberlerinin beklenmesi bildirilmişti[1337]. Hemen ardından Temeşvar beylerbeyisinin 20 Haziran'da Szatmár önlerine geldiği, burada Erdel'e girmek için bekleyen Avusturya askerlerinin kale altında tabura girdiklerinin görüldüğü, buraya bir mil mesafedeki Osmanlı askerinin zahiresine zarar veren ve

[1336] P. Fodor, agm., 83.

[1337] BA, *MD*, nr. V, hük. 102.

azıkçılarını engelleyen Erdőd adlı kalenin de daha önce Erdel kralına tabi iken şimdi Avusturya askerinin elinde olduğu, bundan dolayı önce bu kalenin muhasara edildiği, Erdel kralının 1000 kadar tüfekli ve harbeli askerinin ancak olduğu, onların da günden güne eksildiği, buna mukabil düşman taburundaki asker sayısının ise arttığı yönündeki haberleri ulaşmıştı[1338]. Hemen ardından gelen ikinci bir haberde ise Erdőd'ün fethinin mümkün olduğu, ama buna karşılık Szatmár'dan buraya yönelik bir hareketin beklendiği bilgisi alınmıştı. Bunun üzerine Sultan Süleyman Temeşvar beylerbeyisine bir kılıç ve kaftan göndererek taltif etmiş, ayrıca kendisine yardımcı olmak üzere Rumeli sancakbeylerine gereken emirlerin verildiğini, hatta sol ve sağ bölük ulufecilerinin de ağalarıyla birlikte Semendire'ye varmak üzere olduklarını bildirmişti[1339]. Temeşvar beylerbeyinden aynı zamanda Gyula kalesi karşısında bir palanka inşası da istenmişti. Arada elçilerin temasları devam ettiği için şimdilik herhangi bir harekete geçilmemesi, gelecek haberlere göre hareket edilmesi ilgililere duyuruluyordu.

Hâlâ anlaşma için ümit vardı, Erdel'den Avusturya askerlerinin çekileceği teminatı söz konusuydu. Her iki taraf birbirinden aldıkları yerleri eski sahiplerine bırakacaklardı. Ancak II. Maximilian'ın Erdel'den asker çekme sözlerinin hile olduğu, tam tersi Habsburg birliklerinin Nagybánya'yı kuşatmaya kalkıştıkları ve hedeflerinin Kara Boğdan olduğu haberleri iletiliyordu. 1565 yılı Kasım ayında durum çok vahimdi. II. Maximilian Erdel'deki meselelerde Temeşvar beylerbeyi Mustafa Paşa'nın çekilme hususunda işi zora soktuğundan müştekiydi. Hatta Mayıs 1565 ortalarında İskender Paşa'nın yerine Budin beylerbeyi olan Arslan Paşa da Temeşvar beylerbeyinin tutumundan endişe ettiğini bu sıralarda Maximilian'a bildirmişti[1340]. Onun haracı getirecek elçisiyle elinde tuttuğu Hidayet Ağa'yı göndermemekte olmasının aradaki sulhü tam olarak bozacağını, kendisinin bu durumda yapacak bir şeyi kalmayacağını hatırlatmıştı[1341].

[1338] BA, *MD*, nr. V, hük. 108 (18 Muharrem 973/15 Ağustos 1565).

[1339] BA, *MD*, nr. V, hük. 154 (22 Ağustos 1565).

[1340] Arslan Paşa hakkında bk. C. Römer-N. Vatin, "The Lion that was Only a Cat: Some Notes on the Last Years and the Death of Arslan Pasha, Bey of Semendire and Beylerbeyi of Buda", Şerefe *Studies in Honour of Prof. Géza Dávid*, s. 159-182.

[1341] Maximilian'a yolladığı 20 Ekim ve 26 Ekim tarihli mektuplar: Y. Metin, *Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları*, s. 61-64.

Bu arada Divân'dan 22 Ekim'de Erdel kralına gönderilen mektupta, kendisinin İstanbul'a gelme talebinin sınır hattındaki kritik durum sebebiyle vakti olmadığı, ortalık durulduğunda gelmesinin daha münasip bulunduğu bildirildiği gibi her sene adet üzere Erdel'den yollanan 10.000 altının henüz ulaşmadığı da hatırlatılmıştı[1342]. Müteakip emirler artık sefer kararının yavaş yavaş kesinleşmesi anlamına geliyordu[1343]. Fakat halen diplomasinin önü tam olarak kesilmiş değildi. Arslan Paşa Maximilian'ın Hidayet Ağa'yı muteber bir elçisiyle yollamasını ve diplomasiyi sürdürmesini tekrar hatırlatmıştı[1344]. Osmanlı payitahtında savaş hali iyice artarken Sokollu Mehmed Paşa, Arslan Paşa'nın faaliyetlerinden dolayı ondan artık iyice şüphelenmeye başlamıştı. Aralık 1565 tarihli olup Arslan Paşa'ya yollanan hükümlerin ifadelerinden, onun azarlandığı, "düşmanın hilelerinden" gaflet içinde olduğu, hatta son birkaç hükümde ise açık şekilde suçlandığı dikkati çeker[1345].

Savaşa giden yolda dönemin Osmanlı tarihçilerinin anlatımı gelişmeleri tam olarak izahtan vareste gözükür. Sokollu Mehmed Paşa'nın kâtibi olan nişancı ve tarihçi Feridun Ahmed Bey, Szigetvar seferiyle ilgili olarak kaleme aldığı eserinde seferin sebeplerini anlatırken, İstanbul'daki elçi ve balyosların, padişah için: "gayetle pîr olmuştur, bir gün iyi, iki gün hastadır, sefere çıkmaya takati yoktur" dediklerini, Veziriazam Semiz Ali Paşa için de: "Aşırı şişmanlığı ve cesameti ile ata binmeye ve inmeye, hareket etmeye, sefere gitmeye mecali bulunmaz" diyerek krallarına haber yolladıklarını, böylece haracı göndermekte gevşek davranıp sınır boylarından Osmanlı topraklarına tecavüz etmeye başladıklarını belirtir. Ona göre bu durum sebebiyle her yıl göndermeleri gereken haracı: "Haraç tarikıyla göndermekten âr ve istikbâr edip pişkeş nâmıyla ve hediye ismiyle gönderir olmuşlardır". Sokollu'nun yakın adamı olarak Feridun Bey, aynı zamanda bu duruma yeteri kadar önem vermeyen Semiz Ali Paşa'yı da tenkit eder: Ali Paşa "adı ister haraç ister peşkeş olsun yeterki hazineye intikal etsin" diyor, bu durumu Sultan Süleyman'dan saklıyor ve durumu öğrenirse sefer kararı alacağından endişe ediyordu. Ancak durum vahimdi, Macar sınırlarında haydut denilen Habsburglara tabi birlikler Osmanlı topraklarına giri-

[1342] BA, *MD*, nr. V, hük. 436.

[1343] BA, *MD*, nr. V, hük. 491-494 (19 Rebiülahır 973/13 Kasım 1565).

[1344] Ö. Kolçak, agm., s. 193: 12 Kasım 1565 tarihli mektup.

[1345] BA, *MD*, nr. V, hük. 649 (13 Aralık 1565); nr. 668 (15 Aralık); nr. 766 (1 Ocak 1566).

yordu. Erdel'de bazı yerleri ele geçirmişlerdi. Aldıkları esirleri ise Szigetvar'a sevkediyorlardı.

Feridun Bey'in anlatımına nazaran bu durum Sokollu Mehmed Paşa'nın sadarete gelmesiyle değişmişti. Yeni veziriazam hemen elçileri çağırıp haraçlarını getirmelerini talep etmiş, Erdel'e müdahale edilmemesini, Budin yöresine yapılan saldırılardan vaz geçilmesini tembihlemişti. Bununla kalmayarak hemen durumu Sultan Süleyman'a bildirmişti. Hatta göreve geldikten sonra doğrudan padişaha yolladığı ilk tezkire de bu konuyla alakalıydı. Söz konusu tezkirede Sokollu, haraç ve saldırılardan söz ettikten sonra asıl iki taraf arasındaki ahitnâmeye meseleyi getirmiş, elçilerin elindeki ahitnâmenin bazı maddelerinin devletin zararına olduğunu, şanına halel getirdiğini, ayrıca bunların Divân'daki ilgili kayıtlarla uyuşmadığını yazmıştı. Bunun üzerine Sultan Süleyman veziriazamına mealen şöyle talimat vermişti: "Allaha hamdolsun vücudumuz kuvvet ve kudret, hastalığımız ise ifakat bulmuştur; hayli zamandır gazaya ve cihada çıkmak hatırımızdaydı, ümit ederiz ki âkıbet hayırlılığı ve hâtimet iyiliği ile müyesser olur. Şimdi krala sert bir mektup yazılsın, ihmal ettiği haracı tamamen mevsimiyle her yıl irsal eylesin, Erdel vilayetine ve Budin civarına dahl ve taaaruz etmesin, edenleri bulup haklarından gelsin; eğer böyle yapmaz ise vaktine hazır olsun ki üzerine varmak gerekdir"[1346].

Feridun Bey'in bu anlatımı şüphesiz kendi hizbi çerçevesinde meselenin nasıl algılandığına/anlaşıldığına dair naif ifadelerle mücehhezdir, ancak temelde belirli çerçeve içinde bazı gerçekleri barındırması mümkündür. Onun bu mektuba kralın verdiği cevabı ihtiva eden bilgileri de aynı üsluptadır. Habsburg kralı Osmanlı topraklarına saldıranların kendi "taht-ı tasarrufunda" olmadığını, hariçten kimseler olduğunu, onların hakkından gelmekte de aciz kaldığını belirterek hilesini ve yalanlarını sürdürmüştür. Sureta itaat arz etmiş, haraç bahsinde oyalayıcı özürler ileri sürmüş; bu cevaplar Sultan Süleyman tarafından hiç de makul karşılanmamıştır. Zira padişah bunu duyar duymaz: "Heman çıkmak gerektir" diyerek sefer emrini vermiştir[1347].

Feridun Bey, Sokollu'nun kâtibi olmak hasebiyle onun rolünü öne çıkarıp Semiz Ali Paşa'yı tenkit ederken belirli bir zihni arka plan sahibi olarak bunu

[1346] Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 88-92.

[1347] *Nüzhet*, s. 94.

yapmış olma ihtimali şüphesiz ortadadır. Bununla birlikte anlatımını "kronolojik bütünlük içinde olduğunu düşünerek izahlarını ona göre analiz etmek" hadiselerin arka planını çarpıttığı anlamına gelmez. Esasen Semiz Ali Paşa ve Sokollu Mehmed Paşa arasındaki yönetim farklılığına vurgu sadece ondan neş'et etmez. Yazdıklarının genel anlamda doğru bir zeminden yürüdüğü söylenebilir. Son görüşmeleri sürdürüp Malta seferinin baskısıyla dengeli davranması gayet normal görünür. Asıl "şahinliği"ni Sultan Süleyman'ın da kararlığını artık tam olarak anladığı anlarda ortaya koyacaktır. Hülasa bütün diplomatik teşebbüsler ve oyalamalarla geçen dönemin ardından İstanbul'da yeni bir seferin açılması yönünde hazırlıklar giderek ivme kazanacaktır. Hattızatında hem Semiz Ali hem de Sokollu'nun ilk yıllarında sınır hatlarındaki gelişmeler karşısında Rumeli kesimindeki beylere sıklıkla savaşa hazırlık emirleri yollanmıştır. Bunlar veziriazamın düşüncesi ne olursa olsun sınır boylarındaki gelişmelere bağlı olarak normal bir prosedürün yansımalarından başka bir şey değildir.

Öte yandan bu dönemlerde başka bir yönden Osmanlı baskıları da söz konusudur. Veziriazam Mehmed Paşa'nın amcazâdesi olan Bosna sancakbeyi Sokollu Mustafa Bey'in Hırvatistan cephesinden harekete geçtiği dikkati çeker. Mustafa Bey önce Zrínyi Miklós'a ait Krupa kalesini muhasara etti. Kale kumandanı Matyas Bakics, Mustafa Bey'in teslim teklifini reddetmiş ve aynı zamanda da etraftan yardım istemişti. Mustafa Bey ise şehri 16 gün sıkı bir şekilde kuşatıp toplarla dövdüğü hâlde bir netice alamamış, hattâ bütün mühimmat ve malzemesini de tüketmiş, arkadan yeni cephane ve silah getirtmişti. Bu esnada 7000 kişilik bir Habsburg birliği, kurtarma harekâtına girişmişse de Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğu yere yaklaşamamıştı. Bunlar Mustafa Bey'in şehri zabtına seyirci olmaktan başka bir şey yapamamıştı. Mustafa Bey Krupa'yı aldıktan sonra, civardaki Novi kalesini zapt ile Obreslo'ya kadar ilerlemiş ancak burada harekâtını durdurmuştu.

Vaziyetin gittikçe nezaket kazanması üzerine II. Maximilian'ın gönderdiği kimliği tam bilinmeyen, ancak bir haberci olması muhtemel olan ve 1 Ocak 1566'da gelen Ladislus Schirudi'nin "hamil olduğu" teklifler reddedilince, sulhü kurtarmak için son bir diplomatik teşebbüs daha vuku bulacaktı. İstanbul'daki elçi Wyss'ın savaş için yapılan hazırlıklara dair haberlerinin ardı arkası kesilmiyordu. İstanbul'a yetkili ve ehliyetli elçi gönderilmesi gerekiyor-

du. Yollanan elçilik heyetine Macar asıllı György Hosszútóthy rehberlik ediyordu. Elçilik heyetinin beraberinde hediyeler ve serbest bırakılan 20 kadar esir de bulunuyordu. Hatta bu esirler arasında, bir süre önce esir alınmış olan Mihrümah Sultan'ın adamı ihtiyar Kasım Çavuş da vardı. Elçi heyetinin gelişini Arslan Paşa merkeze haber vermişti, savaş hazırlıklarını ilerleten Osmanlı Divân'ı, her zamanki gibi barış için gelen herkese kapıların ardına kadar açık olduğunu bildirmişti. Macar elçilik temsilcisinin bıraktığı rapora göre bunlar Mart sonunda hâlâ Budin'de bulunuyorlardı. Üstelik elçinin yanında herhangi bir haraç da yoktu. Bu heyetin imparatorun talimatlarını havi olduğu halde İstanbul'a gelişiyle alakalı muğlaklık söz konusudur. Heyetin Belgrad'a gelişi halinde gerekli ihtiyaçlarının karşılanmasına ve burada gözetim altında tutulmasına dair 7 Mayıs tarihli hüküm bu hususta belirleyici gibidir[1348]. Ancak bütün bunlar için zaten vakit artık çok geçti, Sultan Süleyman yola çıkmıştı ve İstanbul'dan ayrılırken de bu gibi durumlarda olduğu üzere "kabak", mukim Habsburg elçisinin başında "patlamış" ve elçi göz hapsine alınıp Habsburglara karşı sefer ilân edilmişti bile[1349].

Szigetvar'a Hareket ve Kuşatma

Harp ilânında büyük ölçüde Sokollu Mehmed Paşa'nın rolü olmuştur denilebilir. Ancak Sokollu Mehmed Paşa'nın artık iyice yaşlanmış olan padişahın bizzat sefere çıkmasını arzu ediyor olması mantıklı görünmez. Her an vefatı beklenen padişahın çok kritik bir dönemde cephede hayatını kaybetmesinin ortaya çıkaracağı kaosu ve bozgunluk halini düşünmemiş olma ihtimali bulunmaz. Bunda büyük ihtimal Sultan Süleyman'ın son seferine çıkma kararlığıyla sergilediği "pirî inâdı" rol oynamış olabilir. Sultan Süleyman bizzat sefere iştirak etmeye karar verirken öncelikli olarak Erdel bölgesini takviye etmeyi, daha

[1348] BA, *MD*, V, hük.1559-1560: 17 Şevval 973/7 Mayıs 1566.

[1349] T. Gökbilgin, *Osmanlı-Macar İlişkileri*, s. 132-135. Macar elçisinin durumu ise belirsizdir. Onun kalabalık maiyetiyle İstanbul'a zor şartlarda ulaşıp büyük sıkıntılara düçar olduğu: Takats, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler*, s. 238-239. Burada onun ilk raporunu 7 Şubat'ta, ikincisini Budin'de iken 29 Mart'ta yolladığı bilgisi yer alır. Hosszútóthy'un 20 Nisan'da mektuplarla beraber İstanbul'a geldiği, gelir gelmez de elindeki şifreli mektuplara el konulduğu, Wyss'le beraber "hapsedilmiş" olduğu belirtilir. Wyss ve Hosszútóthy imzalı 30 Nisan 1566 tarihli İstanbul'dan yollanmış bir mektupta başlarına gelenleri anlattıklarıyla ilgili: Eduard Wertheimer, "Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566", *Archiv für* österreichische *Geschichte*, 53 (1875), s. 43-101, atıf. s. 76-77.

önceleri muhasarası başarısızlıkla neticelenen ve sınır hattının çok müstahkem kalelerinden olan Szigetvar veya Eğri'nin zaptı ile stratejik bir avantaj yakalamayı planlamış olabilir. Onun hayatının sonlarına doğru Yanıkkale (Győr) ve Komárom'u dahi ele geçirmeyi ve böylece Macaristan'daki fütûhat silsilesini şan ve şerefle bitirmeyi de arzu ettiği belirtilir.

Bütün bunlara rağmen bu yaşlılık halinde ve sık sık rahatsızlanmasının getirdiği bezdirici "hayat yükü"nün ağırlığı altında bizzat sefere çıkma kararlılığı içinde olması, kendi ruh halinden kaynaklandığı tahmin edilebilecek olan başka sebeplere dayansa gerektir. Sürekli ava çıkarak ileri yaşına rağmen hareketli hayatını sürdürmek istemesine istiyordu ama artık "kuvvetten düştüğünün" farkındaydı ve son on yıldan beri sefere çıkmamasının, içten içe birtakım dedikodulara yol açtığını da biliyordu. Üstelik vezirlerine emanet ettiği Malta seferindeki başarısızlık ortadaydı, büyük bir ihtimalle zaferlerle dolu hayatının böyle bir "muvaffakiyetsizliğin" izinde son bulmasını hiç arzulamıyordu. Bu bakımdan hem karadan hem de denizden yeni bir seferin başlatılmasını desteklerken, bizzat kendisinin ordunun başına geçmesi yönünde büyük bir kararlılık sergilediği düşünülebilir. Bu cümleden olarak Piyale Paşa'yı Akdeniz'e yollarken kendisinin bizzat karadan hareket etmesi, yeni seferin başlangıç itibarıyla iki cepheli olarak düşünülmüş olduğunu gösteriyordu.

Öte yandan Sultan Süleyman bu dönemlerde manevi dünyasında giderek içe kapanmış olma hali yanında sözlerine değer verdiği anlaşılan Şeyh Nureddinzâde'nin etkili yönlendirmelerine daha fazla "kulak kabartmaya" başlamıştı. Şeyh Nureddinzâde, bizzat cihat vazifesini yapmayan bir hükümdarın durumu hakkında bazı şeyler söylüyordu. Filibe'de Anbarlı köyünde doğan ve Nureddin Efendi adlı bir imamın oğlu olan daha ziyade Nureddinzâde diye meşhur Şeyh Muslihiddin, dini ilimlerdeki bilgisiyle Ebussuud Efendi'nin takdirini kazanmış ve Küçük Ayasofya Zaviyesinde tefsir ve hadis nakline başlamış, meclisindeki sohbetleri sayesinde çok tanınmış, pek çok mürit toplamış bir şahıstı. Sokollu Mehmed Paşa da ona büyük hürmet gösteriyordu. Ataî'nin bir halifesinden işittiğine göre, bir gün geceleyin saraya giden şeyh, Sultan Süleyman ile görüşmek arzusunu bildirir. Sultan Süleyman onu kabul eder, niçin geldiğini sorar. O da "bu gece Hz. Peygamber tarafından memur olduğunu, manevi âlemde kendisine göründüğünü ve *Süleyman'a bizden haber irsal et, küffara karşı cihat farzını niçin terketti, benim şefaatimden yardım ve*

rızamı murat ederse asker-i İslamı gazaya sevketsin, kılıcıyla hilafetinin hakkını icra etsin, puta tapan inatçılara macerayı ihtar etmekten geri durmasın dediğini" söyler. Bunu işiten Sultan Süleyman yerinden kalkıp gözyaşları dökerek Allah'a şükreder ve: "Efendi şimdi o büyük peygamber bu zayıf kuluna ismiyle hitap edip bu şekilde etkili sözler mi söyledi? Tekrar tekrar hamdolsun" diyerek gazaya bizzat çıkmaya niyet eder. Ertesi günü de sefer ilanı yapılır. Sefere Nureddinzâde de katılmıştır[1350]. Olayın farklı bir versiyonunu XVII. asır tarihçilerinden Karaçelebizâde de nakleder: Buna göre şeyh rüyasında Hz. Peygamberi görür, ona "Süleyman'a benden selam söyle cihat farizasın niçin terkeyledi" der. Bu haber de Sultan Süleyman'a iletilmiş, onun sefere çıkma arzusunu artırmıştır. Hekim Çelebi'nin (Şeyh Mehmed Efendi) tedavisi de sultanı iyileştirmiştir [1351].

Ayrıca Ataî'nin sonradan duyduğu bir rivayette ise padişahın "son seferine" çıktığı yolunda Sufi çevrelerde şeyhlerine hamledilen bir kehanet de söz konusuydu. Nitekim padişahın sefere çıkma kararı alması sırasında, Halveti şeyhlerinden Noktacı Ali halifeleriyle birlikteyken birden ortadan kaybolur. Herkes bir anda hayretler içinde kalır. Sonra ortaya çıktığında da nerede olduğunu soran müritlerine, Sultan Süleyman'ın vefatı sebebiyle namazını kılan evliya, enbiya ve meleklere katıldığını söyler. Şeyh, oğlu Mustafa'yı devletin nizamı açısından katlinin onun ruhi dünyasını çok sarstığını, yaşlı olmasına ve hasta bulunmasına rağmen şimdi bu halde sefere çıkmasının bir lütuf olduğunu, bir bakıma kefaretini ödemiş bulunduğunu da ima etmiştir[1352].

Anlatılanları genel anlamıyla, Sultan Süleyman'ın yaşlı halinde sefere çıkmasına karşı duyulan "şaşkınlığın" birer yansıması olarak da okumak mümkün olabilir. Bu yaşta böylesine uzun bir yolu göze alan, üstelik de hayatını cephede kaybeden bu "muhteşem, büyük" hükümdar için bu kabil rivayetlerin ortaya çıkışı ise hiç de garip değildir. Böyle söylentileri, doğru olup olmaması bir yana, Sultan Süleyman'ın çeşitli entelektüel çevrelerde beliren imajıyla alakalı olarak anlamak daha uygun olacaktır. Esasen Sultan Süleyman'ın bu yaşlı haliyle uzun soluklu bir sefere gitmek için kendisinde kuvvet bulmasının manevi dünyasıyla

[1350] Atâî, *Hadâik*, I, s. 705-706.

[1351] Karaçelebizâde, *Ravzatü'l-ebrar* haz. İ. Özgül, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 129.

[1352] Atâî, *Hadâik*, I, s. 452-453.

ilişkisini de göz ardı etmemek gerekir. Öte yandan bir dönem aralarının bozulduğu sevgili kızı Mihrümah Sultan'ın da aynı teşviki yaptığı; ayrıca hudut beyleri ve Erdel kralından gelen arizalar ve mektupların onu bu yolda harekete geçmeye zorladığı üzerinde durulur[1353]. Bununla beraber Mihrümah'ın yaşlı ve hasta babasının sefere çıkmasını istemesinin pek mümkün olmadığını not edebiliriz. Aksine onun bu uzun sefere dayanamayacağını tıpkı Sokollu Mehmed Paşa gibi çok iyi biliyor olmalıdır.

Kısaca belirtildiği üzere Sultan Süleyman'ın kendi iç hesaplaşmaları çerçevesinde bizzat sefere çıkma kararı alma gerekçeleriyle, seferin açılmasının siyasi sebeplerini birbirine karıştırmamak lazımdır. Seferin ayak sesleri epeyidir duyuluyordu, mutlaka askerî bir operasyona ihtiyaç vardı, ama bunun başına bizzat Sultan Süleyman'ın geçmesi gerekmeyebilirdi. İşte bu noktada Sultan Süleyman yukarıda bahsedilen kendi şahsıyla alakalı gelişmeler tahtında bir kararlılık sergilemişti[1354]. İstanbul'da olan Habsburg elçisi, askeri harekât hakkındaki duyumlarını aktarırken Sultan Süleyman'ın sefere katılımıyla alakalı bir iki hususa da işaret etmişti. Ama bunlar yanlış bilgilere dayanıyordu. Buna göre Sultan Süleyman Sofya ve Belgrad'a kadar gidecekti, ordunun bir parçası Şehzade Selim emrinde Buda'ya gidecek etrafı harap edecekti, diğer parçası Gyula ve Eger'i (Eğri) hedeflemişti. Üçüncü kısmı ise Szigetvar'a saldıracaktı. Bu sırada Süleyman Belgrad veya Sofya'da bekleyecekti[1355]. Sonraki raporlarda ise elçi, hedefi yine Gyula, Eğri ve Szigetvar olarak çiziyordu, ancak Sokollu'ya karşı olan hizipler, "sultanın sağlık durumuna rağmen onu sefere teşvik ederek vefatına yol açacağı, böyle davranmakla da niyetinin kolayca üzerinde nüfuz tesis edeceğini düşündüğü oğlu Selim'i bir an önce tahta çıkarmak olduğu" yolunda haberler yayıyorlardı. Gelen raporlardan aklının karıştığı anlaşılan II. Maximilian, hedefin Viyana olduğundan endişeleniyordu[1356]. Szigetvar bölgesi kaptanı Zrínyi de kendi kalesinin tehdit altında olduğundan emindi. Bütün bunlar akıllı bir vezir olarak Sokollu'nun sefer öncesi nasıl bir "dezenformas-

[1353] T. Gökbilgin, *Osmanlı-Macar İlişkileri*, s. 136.

[1354] Burada konuyu fazla dağıtacağı için adını veremeyeceğim türlü çalışmalarda, sebepler silsilesi, öteden beri bu iki durum nazarı dikkate alınmaksızın birbiriyle karıştırılarak tartışılmaktadır. Bunun da "boş yere" zorlama tenkidi yaklaşımlara yol açtığını düşünmekteyim. Yani bu mevzu başka bir spesifik incelemede ele alınabilecek özellik arz eder.

[1355] Sz. Varga, "Miklós Zrínyi, Captain-General of Szigetvár", s. 390.

[1356] Sz. Varga, agm., s. 391.

yon" yaydığının da bir göstergesi olarak okunabilir. İleride temas edileceği gibi Arslan Paşa'nın yanında çalışan ve karşı taraf adına casusluk yapan bir kâtibin mektubunda da Şehzade Selim ile ilgili yanlış haberlerin mevcut oluşu bu anlamda dikkate değer bir karine sağlar.

Nihayet padişah, kendisi bizzat çıkmadan biraz önce, ikinci vezir Pertev Paşa'yı serdar tayin ederek Erdel'e gönderdi. Pertev Paşa'ya Temeşvar hududunda bulunan Göle (Gyula) kalesinin zaptı vazifesi verildi. Bundan başka, harp planı da kararlaştırılmıştı. Buna göre hem Hırvatistan tarafından ve hem de Erdel cihetinden taarruzla bütün Tuna bölgesini zaptetmek ve Komárom üzerine yürünmek suretiyle Habsburg güçlerini Viyana'ya doğru çekilmeye zorlamak amaçlanmıştı. Böylece seferi Erdel tarafından Pertev Paşa açmış olacaktı. Temeşvar beylerbeyine emirler yollanarak Göle kalesinin muhasara işi tembih edilirken Pertev Paşa'nın 1500 yeniçeri ile İstanbul'dan hareket ettiği bildirildi[1357]. Gerçekten Pertev Paşa, Nisan ayı ortalarında yeniçeri, sol ulufeciyan bölüğü ve sağ garip yiğitlerden mürekkep kapıkuluyla hareket etmişti[1358]. Pertev Paşa'ya Temeşvar ve Belgrad beyleri de yardım edecekti. Rumeli beylerbeyine ve sancakbeylerine emirler yollanmış, Boğdan voyvodasına da yine Temeşvar beylerbeyine asker desteği vermesi istenmişti[1359].

Sultan Süleyman'ın bizzat sefere çıkışı 15 Ramazan 973 (5 Nisan 1566) Cuma günü için planlanmış, her tarafa da hazırlık için emirler yollanmıştı. Sultan Süleyman o gün büyük bir şaşaa içinde mutat üzere Eyüb'e gitti, orada hacet namazı kıldı, Kur'an okundu, ardından ecdadının cami ve türbelerini ziyaret için hareket edeceği sırada rahatsızlandı, hemen Saraya götürüldü. Yarım kalan töreni Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa tamamladı[1360]. Sefere çıkış tarihi de ertelendi, padişahın iyileşmesi beklenmeye başlandı. Sonunda kendini iyi hisseden Sultan Süleyman 9 Şevval'de (29 Nisan) İstanbul'dan hareket etme kararı aldı. Büyük törenlerle at üzerinde olduğu halde başşehirden ayrıldı[1361]. Seferin idaresi Sokollu Mehmed Paşa'ya verilmişti. İstanbul sokak-

[1357] BA, *MD*, V, hük. 1427 (17 Ramazan/7 Nisan).

[1358] BA, *MD*, V, hük. 1459 (Selh-i Ramazan/20 Nisan).

[1359] BA, *MD*, nr. V, s. 517'den itibaren (1566 Nisan ayı) gönderilen muhtelif hüküm kayıtları.

[1360] Feridun Bey, *Nüzhet*, 9a-b.

[1361] BA, *MD*, nr. V, s. 599, hük. 1550: gün başlığı padişahın sefer için çıktığı ve otağının Edirnekapısı dışında kurulduğu, diğer askerlerin Rüstem Çelebi çiftliğinde toplandığı kaydı.

larından ilerlerken önce yanına Sokollu'yu çağırıp bir süre onunla konuşup talimatlar vermiş, sonra Müfti Ebussuud Efendi'yi getirtmiş ve onunla bir süre konuşmuş, bazı mühim şeyler anlatmış, sur dışında Bağlarucu denilen mevkide kurulan otağına gelmişti. Rivayete göre Edirnekapı'dan çıkarken yaşlı bir zat: "Padişahım biz sizden razı idik, Hak Teâlâ da senden razı ola" deyince hüzünlenmiş ve o seferden geri dönmeyeceğini anlamıştı. Hatta Ebussuud Efendi'yi yolladığı bir dostluk ve iyi niyetlerini bildiren mektupta, onunla bir nevi vedalaşmış, "Halde haldaşım, tarik-i hakda yoldaşım, âhiret karındaşım Mevlânâ Ebussuud" diye hitap ederek helalleştikten sonra altına "bende-i Huda, Süleyman bî-riyâ" diye imza atmıştı[1362]. Bu tam anlamıyla bir veda mektubu gibiydi, uzun yıllar kendisine hizmet eden bu "âlim yoldaşına" son sözlerini yazdığının farkında gibiydi. Sonra Davutpaşa çayırı mevkiinde ata binmişken yine rahatsızlanınca, Sokullu Mehmed Paşa hemen yanına gelmiş, attan inen padişahın koluna girerek onu arabaya bindirmiş ve araba otağın içine kadar getirilmişti[1363]. Yaşlı padişah bundan sonra da sarsılıp yorgun düşmemesi için arabaya bindirilerek götürüldü. Şehir veya kasabalardan geçilirken ata biniyor; bunun dışında arabadan dışarı çıkmıyordu.

Resim 61: Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan çıkışı sırasında Sokullu Mehmed Paşa yardımı ile attan inişinin tasviri

İstanbul'dan ayrılırken bir de oğlu Selim'e hitaben bir vasiyetname kaleme aldığı bilinmektedir. Sefere çıkışıyla aynı tarihe denk düşen ve "benim canımdan sevgili iki gözümün nuru Selim Han'ım" diye başlayan bu vasiyetnâmesinde iki pazu-bent, bir mücevher al sandığını vakf ettiği, bunların satılıp Cidde'ye su getirilmesi işine harcanmasını istediği dikkati çeker. Ardından da Selim'e

[1362] Atâî, *Hadâik*, I, s. 452-453.

[1363] Feridun Bey, *Nüzhet*, s. 96-97.

"oğulluk edip bu vasiyeti yerine getirmesini" tembihler ve buna bütün kendi özel hizmetindekilerin şahit olduğunu, üstelik el yazısını tanıyacağını, dünyanın geçici olduğunu beyan eder. Sonra seferi gönül hoşluğuyla tamamlayıp geri dönme ümidini dile getirir: "...oğulluk edip bu vasiyeti yerine getiresiz ve cümle ağalar kim saraydadır ve cümle oda oğlanları şahittir; sen benim yazım bilirsin, bu esbap fahr-i âlemindir, benim değildir, göreyin nice yerine korsuz. Dünya kimseye pâyidâr değildir, ümiddir ki bahasıyla satasız. Hak te'âlâ bu seferi mübârek edip gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ede, Habîb-i ekremi hürmetine aliyhisselâm"[1364].

Bu belgenin orijinal olmaması yani bizzat Sultan Süleyman'ın el yazısıyla yazılmamış bulunması, suret olduğunun belirtilmesi, hakkında bazı şüpheleri doğurur; üstelik bir vasiyetnâme olmasına karşılık son ifadede geri dönme niyazını ifade eden cümlenin mevcudiyeti de ciddi bir tenakuz teşkil eder görünür. Yine de belgenin Sultan Süleyman'ın bizzat kendi el yazısıyla olan orijinali ortaya çıkana kadar kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bununla beraber ele geçen bu gibi belgeleri saklama problemi yüzünden kopyalarının hazırlanmış olma ihtimalini tamamen göz ardı etmemek de gerekir.

İstanbul'dan hareket eden padişahın maiyyetinde sefere katılanlar arasında Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa, üçüncü Vezir Ferhad Paşa, dördüncü Vezir Semiz Ahmed Paşa, beşinci Vezir Kızılahmedli Mustafa Paşa, Rumeli kadıaskeri Hamid Efendi, Anadolu kadıaskeri Perviz Efendi, Yeniçeri ağası Ali Ağa (Müezzinzâde Ali Paşa), Baş defterdar Murad Çelebi, nişancı Mehmed Çelebi de bulunuyordu. İstanbul muhafazası ise İskender Paşa'ya tevdi edilmişti[1365].

[1364] TSMA, nr. E. 750/67 [5888/1]. Burada kısaca bu ilginç belgenin hikayesini tafsil etmek isterim: Bu belge ilk defa Osman Ferid tarafından kendisine hediye edilen bir mecmuanın içinde görülerek yayımlanmıştır. Mecmuanın derleyeni Remzizâde Hafız Mehmed'dir. Osman Ferid bu mecmuanın XVII. yüzyılda oluşturulduğu kanaatindedir: "Mütenevvia: Süleyman Kanuni'nin Vasiyetnâmesi-Murad-ı Sâlisin Mührü", *TOEM*, IV/20 (1 Haziran 1329), İstanbul 1331, s. 1287-1288. Sonra bunun TSMA'daki belgesini İ. H. Uzunçarşılı yer numarası vererek *Osmanlı Tarihi*'ne eklemiş, fakat metnini küçük farklar olduğunu söylediği belgeden değil de *TOEM*'deki yayından iktibas etmiştir (II, 410). Bu yayından sonra da değişik yerlerde farklı şekillerde bu vasiyetnâme yaygın halde kullanılmıştır. En son G. Neciboğlu, bu belgeyi Topkapı Sarayı Arşivi'nde "yeniden keşfettiğini" belirterek makalesinin sonuna görüntüsünü, okunuşuyla beraber derç etmiştir: "The Aesthetic of Empire: Arts, Politics and Commerce in the Construction of Sultan Süleyman's Magnificence", *The Battle of Central Europe*, s. 149-150, 159.

[1365] *Merâhi'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı*, haz. H. A. Arslantürk-M. Kaçar, İstanbul 2012, s. 29-30.

Sultan Süleyman'ın başında bulunduğu Osmanlı ordusu Çatalca-Silivri yoluyla Edirne'ye hareket etti. 8 Mayıs'ta Karıştıran mevkiine gelindiğinde yaşlı padişah ata binerek hem askere kendini gösterdi hem de avlandı[1366]. Yolda sefer için Eflak voyvodasına Temeşvar beylerbeyi ile müşterek hareket etmesi için emir yollandı, ayrıca Budin beylerbeyi Arslan Paşa'ya hüküm yazılarak Fülek beyinin ele geçirdiği İtaşka kalesiyle ilgili talimat gönderildi[1367]. 12 Mayıs'ta Edirne'ye ulaşıldı ve burada 16 Mayıs'a kadar kalındı. Edirne muhafazası eski Bağdad beylerbeyisi Kara Mustafa Paşa'ya tevdi edildi. Otağın kurulduğu Edirne Sarayı önünde çayırda Divân akdedildi ve Boğdan'ın haracı hazineye intikal etti. Bununla ilgili kayıt aynen şöyledir:

> Yevmi's-selase fî 24 Şevvalü'l-mükerrem sene 973. Be-yurd-ı Musallayı Edirne: Bugün Divân olup otak-ı hümâyûn Saray-ı âmire önünde çayır içinde kurulmuştu. Vüzerâ-i izâm ve ahali-i Divân bi't-tamâm gelip âlî Divân olundu. Boğdan'ın harâcı gelip hızâne-i âmireye zabt olunup ve sâbıka Bağdad beylerbeyisi olan Kara Mustafa Paşa şeref-i dest-bûsu ile müşerref olup hedâyâsın arz eyledi[1368].

Ayrıca Eflak voyvodasının rahatsızlığı sebebiyle bizzat gelememesiyle alakalı özür mektubuna karşılık ona memleketinin muhafazasında olması, istenilen askerleri sevketmesi tembihlendi[1369]. Sonra Tatarpazarcığı'na gelindi. Burada iken veliaht Şehzade Selim'in oğlu olup Saruhan sancakbeyliği ile Manisa'da bulunan Murad'ın bir oğlu olduğu haberi geldiği rivayet edilir. Padişah bu habere pek sevinerek: *Ecdâd-ı kirâmımızda Murad oğlu Mehmed ola gelmiştir, nâm-ı şerifi Mehmed olsun* diyerek torununun oğluna ad vermişti[1370]. Ancak Mehmed'in doğum tarihi bundan biraz sonrasına denk düşer. Ayrıca Edirne'de yapılan Divân'da da seferin nereye tevcih edileceği konusunda mütalaada bulunulmuştur.

Sofya'da iken Sultan Süleyman'ın Eğri kalesi üzerine gidilmesi yönündeki niyetinin açığa çıktığına dair, seferin nereye müteveccih olacağı konusunda

[1366] BA, *MD*, nr. V, s. 568, hük. 1566.

[1367] BA, *MD*, nr. V, hük. 1584, 1708.

[1368] BA, *MD*, nr. V, s. 573, hük. 1595; Edirne muhafazası tembihi: hük. 1614.

[1369] BA, *MD*, nr. V, s. 589, hük.1625.

[1370] Selânikî, *Tarih*, I, s. 18.

ayrıntılı bilgi veren ve kendisi de seferde bulunan tarihçi ve şair Âgehî'nin naklettiği malumat dikkat çekicidir. Ona göre burada iken paşalar Eğri'ye gidilmesine sıcak bakmazlar ama padişaha da bir şey söyleyemezler. Bu anlamda padişahın fikirleriyle Sokollu'nun başını çektiği vezirlerin görüşleri arasındaki farklılık uzun süre devam edecektir. Âgehî, Sultan Süleyman'ın ısrarcı olmasında Erdel voyvodasının talebiyle, Arslan Paşa'dan gelen mektubun etkili olduğu üzerinde durur, bu hususu daha sonra ileride tekrar ayrıntılı olarak anlatır[1371]. Sultan Süleyman bu niyetle Üsküp'te bulunan Rumeli beylerbeyi ve birliklerinin hemen Belgrad istikametine hareket etmeleri emrini verir. Âgehî muhtemelen tam da bu sıralarda Szigetvar üzerine yürünmesiyle alakalı emirlerin verilmesi[1372] dolayısıyla Sultan Süleyman ve paşalar arasındaki meseleye yeniden dönüş yapmış görünür.

Ordu 22 Mayıs'ta Filibe'ye ulaştığında bir Venedik elçilik konvoyu orada bulunuyordu. Heyettekilerden biri tarafından kaleme alınan raporda padişahın şehre girişi tasvir edilir. Raporu kaleme alan kişi onun doru bir ata bindiğini, üstünde devetüyünden kırmızı bir kaftan olduğunu, başındaki küçük sarıkta siyah kısa tüy bulunduğunu, çok yaşlı olmasına rağmen zinde göründüğünü, yüzünün sarkık ve boynunun eğilmiş halde olduğunu, yanındaki üç kapıcı başı ile köprü inşaatından gelen yüzü solgun görünen Ferhad Ağa (mirahur) ile konuştuğunu ve at sürdüğünü belirtiyordu. Ferhad Ağa, ona sadrazamının hediyesiydi, duyumlarına göre bu zat Şibenik'ten bir gemi kaptanının oğluydu. Raporun yazarı ayrıca şehre girerken ata bindiğini ama onun dışında arabada seyahat ettiğini, bunun güçsüzlüğünden kaynaklandığını, yanında sürekli olarak Ferhad Paşa'nın bulunup ona eşlik ettiğini de ekliyordu. Araba Sultan Süleyman'a Fransa kralı Henri'nin hediyesiydi, üzeri gümüşten yaprakla işlemeli siyah kadife örtüyle kaplıydı ve iki farklı renkte at tarafından çekilmekteydi. Sultan Süleyman şehir içinde değil yanında kurdurduğu büyük otağında ikamet etmekteydi.

[1371] Âgehî, *Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar*, haz. K. Naç, FÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 140-142. Âgehî her ne kadar eserini Sokullu'ya takdim etmiş olsa da seferin yönü ile ilgili Sultan Süleyman'ın düşünceleri konusunda onun yazdıklarından çok da şüphe duymak yersizdir. Arslan Paşa'nın yönlendirmesi meselesindeki mektup konusu yalnız onun eserinde geçer, bundan dolayı güvenilmez bir bilgi olabilir. Bununla birlikte yine de olayların seyri kendi içinde mantıklıdır.

[1372] BA, *MD*, nr. V, hük. 1665: Nişanlı ferman Arslan Paşa'ya: Selh-i Şevval/19 Mayıs.

Venedik balyosunun Sokullu Mehmed Paşa'nın huzuruna kabulü ise ertesi gün gerçekleşmişti. Balyos Soranzo, görüşme sırasında ondan niçin bu seferin açıldığı konusunda bilgi aldı. Sultan Süleyman Filibe'den ayrılırken onları huzura kabul edecekti. Venedik temsilcileri 25 Mayıs'ta yaşlı sultanın bizzat şahinlerle avlanmasına da şahit oldular. Balyos 26 Mayıs'ta Filibe'den ayrılmak üzere olan Sultan Süleyman'ın yolunda ona "muntazır" vaziyetteydi. Tercüman İbrahim'in yardımıyla atından inen balyos, Ferhad ve Mehmed Paşaların kollarında yaşlı sultanın huzuruna götürüldü. Balyosun gelişini gören Sultan Süleyman durup onu bekledi. Sultan Süleyman'ın arkasında bir ok atışı mesafede yürüyen yaklaşık 2000 kişiden oluşan atlı birlikler duruyordu, askerler sultanın bütün alanı görebileceği şekilde hilal şeklini almışlardı. Balyos şapkasını çıkarıp padişahı selamladı ve elindeki mektubunu da ona sundu. Böylece kabul merasimi sona ermiş oldu. Kabul töreni sırasında elçilik temsilcilerinden birinin tasviri yine onun şehre girdiği tarzdaydı. Üzerinde kırmızı saten altın sırmalı elbise vardı, kırmızı şalvarı ve iki siyah tüylü sarığı, eğerde kırmızı kılıf içinde de mücevherli kılıcı görünüyordu. Bu defa gri renkli bir ata binmişti, eyeri ve koşumları altın işlemeliydi[1373]. Muhtemelen bunlar Sultan Süleyman'ı doğrudan görerek kayda geçiren son gözlemler olacaktır.

Filibe'den sonra Sofya'ya ulaşan Sultan Süleyman burada biraz dinlendi, Dubrovnik cizyesi de bu sırada hazineye intikal etmişti. Niş'e geldiğinde ılıcada konuldu ve Sultan Süleyman üç gün orada kaldı. Burada iken bazı hırsızlar çadırlara girerek çeşitli eşya ve silahlar çalmışlardı. Ortalık birden karışmış, kıyıda köşede duranlardan şüphelenen asker bunlara saldırmış, durumdan haberdar olan Sultan Süleyman hemen veziriazamı çağırtıp: "Elbette bulunmak gerekdir" diyerek hırsızların yakalanmasını istemiş, Belgrad'a doğru gidilirken de bunlar bulunup ortadan kaldırılmışlardı[1374]. 19 Haziran'da Belgrad'a gelindiği sırada, Tuna'nın kabarması sebebiyle Böğürdelen cihetinden Sava'dan geçilmek kararı alındı ve yolda çok zahmet çekildi. Sava üzerinde 93 geminin bağlanmasıyla köprü kuruldu[1375], böylece Sirem sahrasına geçilebildi. Kendisi

[1373] D. Roso-G. Pedrini, "Solimano il Magnificio a Filippopoli nel 1566", *Studia Veneziani*, XL (Pisa-Roma 2000), s. 207-233; rapor, s. 226-229 (Makaleyi temin eden G. Börekçi'ye ve İtalyanca metni çözen Özgür Oral'a müteşekkirim).

[1374] Selânikî, *Tarih*, I, s. 19. Rumeli beylerbeyisinin yakaladığı adamlar içinde sipahi, hisar eri, papuççu ve bunlara yardımcı olanların yakalanması: BA, *MD*, nr. V, s. 672, hük. 1889.

[1375] *Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı*, s. 41-42.

de sefere katılmış olan tarihçi Selânikî'nin ifâdesine göre bu sırada büyük bir resmigeçit ve tören icra olundu. Semendire beyi Bayram Bey için gelen şikâyetçiler ise dinlenmedi; Sultan Süleyman onlar için: "Şimdi hizmet teklif olundu, tabii ki beylerinden şükran ve rıza getirecek değiller, ormanı kessinler, yol açsınlar, köprü Böğürdelen önünden bağlansın" diyerek hazinenin, Yeniçeri ağasının, defterdarın, Rumeli, Anadolu ve Karaman askerinin gemilerle karşıya geçmelerini emretti. Kendisi kapısı halkıyla köprüden geçtiğinde onları orada hazır bulacaktı.

Bu sırada yağan yağmurlardan dolayı ordunun ağırlıklarının taşınması çok büyük sıkıntıya yol açıyordu. Bundan dolayı padişah karşıya geçtiğinde otağı henüz hazırlanmamıştı. O da veziriazamın hazırlanarak kurulmuş çadırına girdi. Ertesi günü hava açınca mirahur Ferhad Ağa'nın rakipleri bunu fırsat bilerek herkesin gelip çadırları kurulduğu halde sadece padişahın çadırının gelmemesine şaşırdıklarını söylediler. Padişah ise sinirlenerek böyle olmasını makul karşıladığını, zira kendi çadırlarının başka çadırlara benzemediğini söyleyip onları azarladı. Sonra Ferhad Ağa'yı çağırıp durumu sordu, o da develerden ancak 500'ünün kaldığını söyleyince, şükrederek telef olanların yabani hayvan ve kuşlara yem olduğu, gerisinin de kendilerine kaldığı için Allah'a hamd edip bunların kurban edilmesini istedi[1376].

Kurban Bayramı yaklaşırken 26 Haziran'da ordu Zemin (Semlin, Zimony)'e geldi ve bayramın burada kutlanması kararlaştırıldı. Bu arada sefere davet olunan Erdel kralı János Sigismund da kalabalık bir maiyetle Zemin'de orduya mülaki oldu. János padişahla buluşmak için hareket ettiğinde yanında Kristóf Báthory ve Gábor Majláth ile beraber, iki bin paralı asker ve üç bin de piyade bulunuyordu. 27 Haziran'da Sultan Süleyman ona kendi gemisini yollayarak nehri geçmesini, ağırlığını bırakmasını çünkü bütün ihtiyaçlarının karşılanacağını bildirmişti. O da 400 atlı ile Tuna'yı geçip ordugâha ulaşmış bulunuyordu. Ordugâha vardığında, Osmanlı topçularının top atışı ile selamlanan János için burada bir merasim icrâ olundu. Kendisine çavuşbaşı çadırı yanında kırmızı bir otak kuruldu. Bayram merasiminden sonra da padişahın huzuruna kabul edildi. Onun önünde ve arkasında merasim elbiseleri ile 50'şer çavuş gitmekte, yakınında da dört vezir, yeniçeri ağası bulunmaktaydı.

[1376] Selânikî, *Tarih*, I, s. 20.

János otağa vardığında, yeniçerilerin taşımakta olduğu hediyelerini padişaha sundu (29 Haziran). Sonra içeri kabul edilerek padişahın tahtına kadar ilerledi. Tahtın etrafında dört vezir bulunuyordu. Erdel beyi üç defa diz üstü çöktü, padişah ona her defasında ayağa kalkmasını emretti. Olaya şahit olan bir Macar gözlemciye göre János, dokuz beyi ile hükümdarın çadırına gitmiş, diz çöküp elini öpmesi için vezir tarafından yönlendirilmiş, fakat Sultan Süleyman ona sarılarak "aziz oğlum gelişin kutlu olsun" diyerek oturmasını söylemiş, prensin oturmak istememesi üzerine de "otur değerli evladım" diyerek ısrar etmişti. Ardından diğer ona eşlik eden dokuz kişi de çadıra alınmıştı. János padişaha durumu kısaca izah etti ve bu hususlarla ilgili bir rapor sundu. Sonra eğilerek şükranlarını arzedip selamladı. Sultan Süleyman ise onu ayağa kaldırıp: "Kalbin sükûnetle dolsun, Allah'ın, salih vasıtalarla yetimlerin, dulların ve terk edilmişlerin her daim yanında olduğumu tüm dünyaya gösteriyorum" dedi[1377]. Aynı sahne Osmanlı tarihçilerinin kaleminden ise şöyle anlatılır: János padişahın elini öptü, ardından da süslü bir sandalyeye oturtuldu. Sonra padişah huzurunda: "Kul oğlu kulum, fermân padişahım hazretlerinindir" dedi, padişah da: "İyilik üstüne olsun, iyilikler göresin" diye karşılık verdi. János, daha sonra huzurdan çıkınca, tercüman İbrahim Bey'e: "Mehâbeti beni bî-hoş edüp nutka takatim kalmadı" diyerek hislerini belirtti[1378].

Resim 62: Erdel Kralı Janoş'un huzura kabulü

Ertesi günü, János hediyelerine mukabil hediyeler aldı. Bunlar: değerli incilerle bezenmiş bir altın kemer; aynı şekilde süslü bir kılıç ve hançer; samur kürklü kaftanlara benzeyen iki adet altınlı elbise; sultanın elini öpenler için altından dokunmuş dokuz adet esvap; üçü saf altından ve inciden gemleri olan on iki tane Türk atı (ikisi üç bin altına daha yeni satın alınmış-

[1377] K. Altın, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, "Második János török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu Ziyareti", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34, (2020), s. 36-38.

[1378] Selânikî, *Tarih*, I, s. 21-22.

tı) idi. Bunların dışında sultanın hazinesinin kilerinden çeşit çeşit baharatlar, ilaçlar ve kıymetli kaplar da bahşedildi. Ayrıca bu sırada padişahın Erdel beyine bir de ziyafet vermek istediği, fakat Sokullu'nun, zayıf bir bünyeye sahip bulunan prensin, bu alışık olmadığı Türk yemeklerinden rahatsız olabileceği ve Macarların da bunu bir zehirlenmeye atfedebilecekleri mütalaası üzerine bundan vazgeçtiği rivayet edilir.

Macar gözlemciye göre olay şöyle gelişmişti: "Ertesi gün sultan, haşmetli prensi ağırlamak istedi ve her şey hazırlanırken veziriazam yüce sultana, böylesi küçük bir meseleden ötürü çok kötü bir şöhret edinmenizden korkarım diyerek bu işe girişmemesini önerdi. Prensin sıhhati iyi gözükmüyor ve Türk yemeklerine de alışık değil. Bu durumda prense bir şey olduğu takdirde tüm Hristiyanlar yüce sultanı prensi zehirlemekle itham edebilirler. Sultan bunu işitince ziyafet hazırlıklarını durdurarak prensi haberdar etti. Böylece hem prensin hem de Macarların gözünde lanetli bir zan altında kalmaktan kurtulmuş oldu [1379].

János'un Sultan Süleyman'a sunduğu arizada ise Tisza nehri (Körös) ile Erdel hududu arasındaki arazi istenmekteydi. Ayrıca Temeşvar, Lipova, Debrecen ve Solnok'un da kendisine verilmesini düşünüyordu ama buna pek cesaret edememişti. Macar gözlemciye göre Sultan Süleyman Debrecen ile Solnok arasındaki kesimi hiç karşı çıkmadan ona vermişti. János veda etmek için huzura kabul olunduğunda Sultan Süleyman: "Asker, barut, kurşun, para tedarikine çalış, eğer bir ihtiyacın olursa bize bildir ki çaresini görelim" diyerek onu samimi bir şekilde kucaklamıştı[1380]. Feridun Bey'e göre de: "Var imdi askerine mülâki ol, taht-ı tasarrufunda olan vilâyet-i Erdel ki memalik-i mahmiyyeme tâbi' vilâyettir, kemakân zabt ve tasarruf eyle" demişti[1381].

Âgehî ise başka hiçbir kaynakta yer almayan bazı bilgiler verir. Ona göre Erdel beyi ısrarla yapılacak seferin Eğri üzerine olmasını istemişti. Çünkü buradan Erdel topraklarına sürekli tacizler oluyordu, özellikle Habsburg kumandanı Lazarus von Schwendi'nin tecavüzleri öne çıkıyordu, birçok esir almıştı ve bu yöreye hâkim olarak Erdel topraklarını Habsburglara kazandırabilirdi.

[1379] K. Altın, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği", s. 39-41; krş. Hammer, VI, s. 140.

[1380] Hammer, VI, s. 141.

[1381] *Nüzhet*, s. 101.

Sultan Süleyman bu sözlere kulak verdi ve zaten aklında olan Eğri yönüne müteveccih olacak sefer için Varadin'de köprü kurulup harekete geçilmesi emrini verdi. Fakat başta Sokullu olmak üzere paşalar bundan pek memnun değillerdi, sonunda durumu padişaha usulünce anlatma kararı aldılar. Ona Eğri üzerine varmanın tabii ki yerinde olduğunu ama önceden de görüşüldüğü üzere Szigetvar cihetine gitmenin daha uygun olacağını, buradan gelen taarruz ve tecavüzlerin önlenmesinin aciliyet kazandığını, Vesprim adlı harabe hale yüz tutan kalenin muhafızlarının sebatsızlığı yüzünden buranın tıpkı Tata kalesi gibi Habsburgların eline düştüğünü, intikam için Eğri yerine Szigetvar üzerine gidilmesinin daha münasip bulunduğunu söylediler. Bu sözler üzerine Sultan Süleyman biraz durup düşündükten sonra: "Yarın görelim, bu gece dahi fikr edelim" diyerek meseleyi ertesi güne talik etmişti[1382].

Harita 5: 1566 Szigetvar Sefer güzergahı

[1382] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 151-152.

Erdel beyinin kabul olunduğunun ertesi günü ise bir Fransız elçilik heyeti huzura girdi. Bu elçi Fransız hükümet nâibesi Catherine de Medici'nin iki devlet arasında uzun bir zamandan beri kesilmiş olan münasebetleri yenilemek için gönderdiği M. de Grantree de Grandchamps idi. Bu elçinin aldığı ilk talimat ise Maximilian lehine çalışmaktı. Nitekim imparator Osmanlı ordusunun harekâtı üzerine bir taraftan asker tedarikine çalışırken diğer taraftan Papa ve İspanya kralı başta olmak üzere bütün Avrupa krallarından yardım talebinde bulunuyordu. Ancak bu talep Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal çalkantılar yüzünden boşuna olmuştu. Hatta II. Felipe bile bu Avusturyalı kuzenine, Akdeniz'deki meşguliyeti sebebiyle müessir bir yardımda bulunamamaktaydı. Fransa ise Osmanlılarla dostluk siyaseti içinde bulunmakla ve dini mücadelelerle çalkalanmakla beraber ancak diplomatik yolla bazı teşebbüslere girişmişti. Bu da her şeyden önce kendi menfaatinin sağlanmasından sonra düşünülebilecek bir şeydi. Nitekim huzura kabul olunan Fransız elçisi, münasebetleri yenilemeye muvaffak olduğu hâlde padişahı seferden vazgeçirememişti. Öyle anlaşılıyor ki, Fransızların bu teşebbüsü göstermelikten öte bir şey değildi. Hatta "en Hristiyan/Katolik kralın" elçisinin, Katolik mezhebini terk edip Lüteranist olan János'u tebrik bile ettiği söylenir: Macar gözlemciye nazaran: "Prensin İncil'i öğrenmesine ve bu bilgileri haiz olup Papalık'tan ayrılarak, mükemmelliğe işaret eden doğru yolu takip etmesine çok sevindiğini; duyduğu, gördüğü olayları haşmetli hükümdarına yazmak istediğini bildirdi"[1383].

Ordu henüz Zemin'de iken Karaman beylerbeyi Çerkes Süleyman Paşa, Budin muhafazasına gönderilmişti. Bu strateji padişahın Eğri seferi üzerine oluşturulmuştu, ama şimdi Sultan Süleyman'ın zihninde ciddi kararsızlıklar belirmiş bulunuyordu. Paşaların anlattıkları yanında tam bu sırada Budin beylerbeyi Arslan Paşa'dan gelen mektup Eğri'ye yürünmesinden vaz geçmesine sebep teşkil etmekte gecikmedi. Arslan Paşa, vaktiyle Sultan Süleyman'ı Erdel beyine benzer şekilde Eğri üzerine yürümesinin yerinde olacağına dair ikna etmeye çalışmıştı. Kendisinin Budin valisi olarak bölgesinin her türlü meselesini hallettiğini, gelecek tehlikeleri rahatlıkla önleyebileceğini, hatta Habsburg kralı bile gelse onlarla baş edebileceğini, padişahın Eğri değil Szigetvar'a yürümesi halinde bu kuvvetli kalenin alınacağını ve sınır hattında daha avantajlı bir

[1383] K. Altın, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği", s. 40; krş. Hammer, VI, s. 141.

konumun elde edileceğini bildirmişti[1384]. Şimdi ise yolladığı arzında Zilkade ayı ortasında (1566 yılı Haziran ayı başları) Budin askeriyle kralın kalelerinden Palota kalesini muhasara altına aldığını, fakat kalenin direnmesi ve takviye birliklerinin yetişmesi, Habsburg ordusunun da yaklaşması üzerine geri çekildiğini yazmıştı. Habsburg ordusu Tuna kenarına bir günlük mesafedeydi ve 100.000 kişiden mürekkepti. Burada "istabur" kurup beklemeye başlamışlardı. Kendisi bunlara mukavemet edemeyeceğini anladığı için İstolni Belgrad yakınlarında Şarviz'e çekilmişti ve burada padişahtan gelecek emirleri beklemeye başlamıştı. Bu arz Divân'da okunduğunda Sultan Süleyman şaşırdı ve bir saat kadar "tefekkür etti". Sonra da şu emri verdi: "Kralın istaburu canibine hareket edilsin, Eğri üzerine varmaktan feragat olunsun". Bunun üzerine Szigetvar üzerine yürümek ve kralın ordusu üzerine varmak için tedbirler konuşuldu[1385]. Arslan Paşa'nın başarısızlığa uğramasının ardından Avusturya kuvvetleri, hızla Tata ve Vesprim üstüne gitmişler, bu iki kaleyi ele geçirmişler ve burada büyük bir katliam yapmışlardı.

Sultan Süleyman'ın başlangıçta Eğri veya Szigetvar'dan hangisine meyyal olduğu noktasında bazı belgeler ve Arslan Paşa'nın yazdığı mektuplar Eğri'yi değil yukarıda da belirtildiği veçhile Szigetvar'ı işaret etmekteydi[1386]. Szigetvar veya Eğri tartışması muhtemelen seferin ilk planlanma aşamasında söz konusu olmuştu. Padişahın Eğri niyeti zaman zaman gündeme gelmiş ve paşalar da Szigetvar'a yönelme konusunda onu ikna etmeye çalışmışlardı. Mesela Pertev Paşa Gyula tarafına giderken yolladığı bir arizada Szigetvar ve Eğri istikametleri konusundaki belirsizliğe temas ederek karşı görüşleri kısaca tafsil eder. Eğri'ye yürünme taraftarı olanlar, aslında Szigetvar ve Eğri ile alakaları olmayan, sadece devlet için hayırlısını düşünen kesimdir. Buranın Erdel'in savunulmasındaki önemi büyüktür. Onlara göre Szigetvar sınır kenarında kalır,

[1384] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 142. Mektupla ilgili tereddütler varsa da bunun Eğri mi Szigetvar mı konusundaki tartışmalar çerçevesinde bir zemine oturduğu da muhakkaktır.

[1385] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 152-153. Aslında Arslan Paşa kuşatma sırasında takviye gelip gelmeyeceğini öğrenmek için yolladığı Tata alaybeyi Deli Lütfi'nin yanlış haberinin kurbanı olmuştu. 40 adamıyla ormanlık alanda pusuya yatıp takviye olarak geldiğini sandığı ama gerçekte ormandan odun kesmek için gelen 200 araba ve bunları muhafaza için herbirine dörder muhafız verilen grubu görünce onları Habsburg büyük ordusu sanmış ve hemen Arslan Paşa'ya haber vermişti.

[1386] Keza Lokman, Arslan Paşa'dan Szigetvar'a dair haber geldiğini belirtir: *Hünernâme*, II, 275b.

fethi elzem görünmez, ileride nasılsa bir şekilde fethi mümkün olabilir. Eğer Szigetvar'a gidilirse ve Eğri taraflarına varılmaz ise Erdel'de meseleler daha da büyür, çok daha büyük tehlikeler doğar. Pertev Paşa bu görüşleri özetledikten sonra Eğri yönüne gidilmesi yönündeki görüşlere de katılmış olur[1387].

Öte yandan Solnok beyi olduğu anlaşılan Hasan adlı bir sancakbeyinden gelen arizada "Siget harbî kal'a üzerine teveccüh ve azîmet buyrulmak tasmim buyurmaları istima' olunup" diyerek başlayan ifade, başlangıç itibarıyla Szigetvar'ın devrede olduğunu, ama zaman içinde Sultan Süleyman'ın da Eğri tarafına yürünmeye meyl ettiğini teyit etmektedir. Pertev Paşa'nın yolladığı ariza Drava'nın taşkın zamanı olması hasebiyle Szigetvar'a yürünmeden vaz geçilerek Varadin'den Eğri tarafına yönelme ile alakalı ferman üzerine kaleme alınmıştı. Şimdi Hasan Bey'in arizası da bu durumun bir yansımasıydı. Hasan Bey, Szigetvar'ın zayıf durumundan söz ederek kralın yardım etmediğini, esasen kaledekilerin bir avuç harami ve eşkıya olduğunu, "Zirin oğlu" dışındaki Macar beylerinin Erdel tarafında olan Habsburg taburunda toplandıklarını, yani ele geçirilmesinin zor olmadığını, fakat bir fayda sağlamayacağını; buna karşılık Eğri cihetinde maden işletmelerinin bulunup hazineye büyük gelir getireceğini, asker henüz "dinçken" buraya yapılacak saldırı neticesi içindekilerin kolayca teslim olacağını, böylelikle Erdel'de olan Habsburg birliklerine de ciddi bir gözdağı ve korku verileceğini bildirmişti[1388].

Padişahın aklındaki Eğri'ye karşılık Szigetvar konusu daha öne çıkmış görünüyordu. Yine yukarıda temas edildiği gibi Arslan Paşa'ya gönderdiği 19 Mayıs tarihli hükümde, Szigetvar muhasara olunduğunda toprak sürmek gerektiğinde tecrübeli adamların (cerehor) istihdamı ve top taleplerini bildirmişti. Fakat daha sonra sefer dolayısıyla yollanan hiçbir hükümde bir daha Szigetvar'dan söz edilmemişti. Arslan Paşa da ordunun Szigetvar üzerine yürüyeceği haberini aldığında maiyetindeki kâtip olarak hizmet gören casuslar (Kâtib Süleyman/Antal György ve Yahya/János Yazıcı) bunu Nisan ayı başlarında Habsburg tarafına hemen yetiştirmişlerdi[1389]. Fakat bütün bunların

[1387] TSMA, nr. E. 443/30 [1421/1]'deki bu bilgi için bk. T. Gökbilgin, *Osmanlı Macar İlişkileri*, s. 137-138.

[1388] TSMA, nr. E. 745/62 [5473/2].

[1389] Yahya Yazıcı'nın mektubunda uydurma bilgiler vardır. Mesela Süleyman'ın ve oğlu Selim ile torunu Murad'ın üç ordu halinde gelecekleri, padişahın Selim'e kızdığı, Selim'in babası

sefer arifesinde şaşırtma amaçlı istihbari bilgiler olması mümkündür. Arslan Paşa'nın ayrıca Erdel kralı ve Temeşvar beylerbeyi ile arası açıktı, izlemeye çalıştığı barış siyaseti, onun Habsburglar'dan rüşvet aldığına yorulmuştu. Kendisi de Komárom kumandanı János Pethő'ye yazdığı mektupta imparatorun adamı olmadığını ama Erdel kralının, Temeşvar beylerbeyi ve Solnok beyinin kendi aleyhine Sultan Süleyman'ın "kulağını doldurduklarından" yakınmıştı. Sokullu Mehmed Paşa'nın da ondan hiç hoşlanmadığı biliniyordu. Muhtemelen kendisini affettirmek için Palota kalesini kuşatma teşebbüsünde bulunmuş, bu başarıyla kendine isnat edilen töhmetlerden aklanacağını ümit etmiş, 10 gün kadar sıkıştırdığı kaleyi Habsburg birliklerinin yetiştiği şeklindeki yanlış istihbarat üzerine kaldırmak zorunda kalmıştı[1390]. Elbette sultandan habersiz işlerin bir karşılığı olacaktı. Divân kayıtlarında kendisine, ordu yoldayken ondan neredeyse bir aydır haber alınamadığı, vaziyetinin ne minvalde olduğu, derhal sınır hattında topladığı haberleri bildirmesi yönünde emir yollandığı görülür[1391].

Sultan Süleyman şimdi kararını değiştirmiş olmaktan dolayı rahatsızlık duyuyordu, ısrarla üzerinde durduğu ve savunduğu görüşünden vaz geçmek zorunda kalmış olmanın baskısı altındaydı, bunu bir bakıma "hükümdarlık gururu" meselesi yapmış gibiydi. Fakat ısrarcı olmanın faydasızlığını da alınan haberlerden "tehlikeli bir durumun belirmesi" üzerine anlayarak vezirlerinin fikrine tabi olmuştu.17 Zilhicce'de (5 Temmuz) akdedilen Divân'da Varadin'de yapılan köprünün bozulması ve Ösek yakınlarından Drava suyunun geçilmesi için yeni bir köprünün inşası kararlaştırılmıştı. Hatta bu sırada Szigetvar kumandanı Zrínyi Miklós'un Ösek kalesi civarında Drava nehrini geçmekte olan Tırhala sancakbeyi Mehmed'e bir baskın düzenlediği, oğlu ile birlikte onu

---

tarafından öldürülme korkusu yaşadığı, deniz yoluyla gelmek istemediği, Selim'in de ayrıca kendi yerine oğlunun veliahd yapılacağından çekindiği, arada barışın sağlanmasına çalışılması gerektiği, eğer bu olmazsa Arslan Paşa'nın savaş için harekete geçeceği, Eğri kalesini yakmak için sancakbeylerinin toplandığı, Sultan Süleyman'ın ilk hedefinin Szigetvar ikincisinin Komarom olduğu gibi yarı doğru yarı yanlış haberleri bildirdiği görülür. Bu aslında bir ölçüde Arslan Paşa'nın bilgisi dâhilinde yazılmış gibi görünür. Tam bir dezenformasyon niteliği taşır: Mektup için bk. Y. Altaylı, "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)", *OTAM*, S. 19, (2006), s. 42-43.

[1390] Arslan Paşa'nın durumu, mektupları ve Palota kalesi kuşatmasına dair bk. Y. Altaylı, "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa", s. 33-51.

[1391] BA, *MD*, nr. V, s. 668, hük. 1875: 13 Temmuz 1566.

öldürüp mallarını yağmaladığı haberi alınmıştı. Hudut beyleri de Zrínyi'nin bir an önce ele geçirilmesini istemekteydiler. Köprü yapımı için öncelikle Anadolu beylerbeyi Zal Mahmud Paşa ve Yeniçeri ağası Ali Ağa vazifelendirildi. Vukovar yakınında Tuna üzerinde kurulan köprüden bütün ordu karşıya geçti. Fakat bu kolay olmadı, zira kurulan köprü, suların yükselmesiyle yıkılmış, bunun üzerine Ösek civarında Drava nehri üzerine yeniden köprü kurulması emredilmişti. Bu köprü, 14 günde ve 118 geminin yan yana getirilmesi ile vücuda getirilmiş, hatta bizzat padişah da bu bağlanan köprüyü görmeye gitmişti[1392]. Nihayet 30 Temmuz'da ordu tamamen köprüden geçmiş bulunuyordu. Bu sırada Sultan Süleyman otağı bir menzil yakın yere kuran kapıcıbaşı Ali Ağa'ya çok kızmış ve "başı gelsin" diyerek idamını emretmişti. Fakat devreye Sokollu Mehmed Paşa girerek bu şekilde olmasında bir hayır olduğunu, çünkü onun elden ayaktan düştüğünü düşünen düşmanların böyle iki konağı bir edip otağının burada kurulması karşısında şaşırdıklarını, morallerinin çöktüğünü söylemesi üzerine fikrinden vazgeçerek idam emrini verdiği Ali Ağa'ya sancak tevcihini buyurmuştu[1393].

Âgehî ise Ali Ağa'nın padişahın emriyle sert bir şekilde cezalandırıldığını belirtirken bu sıralarda Sultan Süleyman'ın çok asabi ve kızgın olduğunu belirtmekten kendini alamaz. Hastalığının da rolüyle karşı karşıya geldiği olumsuz hareketlere artık tahammül edemiyor, bunlardan çok çabuk etkileniyordu. Öncelikle Arslan Paşa'nın durumundan dolayı kendisini çok rencide olmuş hissediyordu ve muhtemelen vaktiyle onun fikirlerine uymanın yol açtığı hatalı hareketinin ağırlığı altındaydı. Muhtemelen Arslan Paşa'ya güvenmişti, şimdi bütün güveni boşa çıkmıştı, onun yüzünden de eski kararından vazgeçmek zorunda kalmış, vezirleri ve kumandanları nezdinde "hatalı kararlar veren" yaşlı ve hasta bir sultan imajı çizmişti. Ayrıca Tuna üzerinden gelecek donanmanın gecikmesinden dolayı da canı çok sıkılmıştı. Olumsuz hadiselerin üst üste gelişinin iç dünyasında kopardığı fırtınaları, çok çabuk sinirlenerek göstermeye başlamıştı[1394]. Sonunda donanma Ali Pörtük idaresinde ulaşınca bir nebze ol-

[1392] Feridun Bey, *Nüzhet*, s. 105; *Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı*, s. 51.

[1393] Selânikî, *Tarih*, I, s. 22.

[1394] Âgehî, padişahın bu sıkıntısını çok açık şekilde belirterek bu sıralardaki kızgınlık hareketlerini bu olaylara bağlar: *Fetihnâme*, s. 154.

sun ferahlayacaktı[1395]. Ama hıncını tabii ki Arslan Paşa'dan çıkaracağı vakit de gelmişti.

Osmanlı ordusu Peçuy ile Şikloş arasındaki Harsány mevkiinde konakladı. Burada kendi başına başarısız askeri teşebbüslerde bulunan Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın idamı vuku buldu. Bunun padişahın kızgınlığından istifade eden Sokollu'nun tesiriyle olduğu rivâyet edilir. Sokollu'nun Arslan Paşa'ya sert bir şekilde hitabı da oluşan havayı açık şekilde yansıtır. Ancak burada asıl karar verici hiç şüphe yok ki Sultan Süleyman'dı. Şimdi kendisini böyle "hacil" duruma düşüren bu adamdan kurtulma zamanı gelmişti. Tabii ki Sokollu Mehmed Paşa'nın da Arslan Paşa'dan hiç hoşlanmadığı düşünülebilir. Budin gibi önemli bir yere kardeşi Mustafa'nın atanmasını temin etmesi de bu anlamda "hizipleşme" bakımından dikkat çekicidir.

Daha önce padişahtan emir almış olan Sokollu, Arslan Paşa'nın kendini savunmak üzere Sultan Süleyman'a ariza takdim etme isteğini engellediği gibi onu: "Ne haber, neye geldin, leşkeri kime ısmarladın, sözün nedir, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri sana beylerbeylik ihsân eyledi, hayf senin nâmına, bre, sen delü imişsin, sana padişah hazretleri siyâset buyurdu, tedbirsizlik ile ehl-i İslam kal'alarına kâfir üşürdün, bre mel'ûn" diyerek azarlamış ve derhal çavuşbaşıya tutulması için emir vermiş; biraz sonra da cellat Kasım bulunamayınca yardımcısı Tur Ali getirtilmiş ve idam hükmü icra olunmuştu. Olayın canlı şahidi olduğunu belirten Selânikî, Ayas Ağa adlı birinin Arslan Paşa'ya: "Dünya geçicidir paşa hazretleri, görmediğin nesne kalmadı, gel imdi tövbe et, ahırete gitme zamanıdır" deyince, biçare Arslan Paşa cellada: "Usta getürdüğün kabza aşkına tezce halâs eyle, serçe parmağın muhkem tut" diye tenbihatta bulunmuştu[1396]. Sokollu'nun yanında bulunan Feridun Bey ise konu hakkında ayrıntıya girmeksizin padişahın verdiği talimattan söz eder. Sokollu'ya gelen talimatta: "Arslan Paşa gelip sana bulaştığı gibi eman ve mecal vermeyip siyaset edip hakkından gelesin" deniyordu. Sokollu da huzuruna gelen Paşa'yı: "Niçin bu asıl muhanneslik eyledin ve askeri bırakıp geldin, padişah hazretleri sana siyaset buyurmuştur" diye azarlayarak cellatlara idamı için işaret vermişti[1397].

[1395] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 157.

[1396] Selânikî, *Tarih*, I, s. 25-26.

[1397] *Nüzhet*, s. 106.

Öte yandan Âgehî'ye göre karar değişikliği yüzünden önden Eğri istikametine yollanarak Gyula'nın fethiyle vazifelendirilen vezir Pertev Paşa zor durumda kalmıştı. Zira Habsburg kuvvetleri bu kesimde büyük bir hareketlilik içindeydi. Pertev Paşa'nın askerleri arasında birçok karışıklıklar çıkmış, bunlar paşayla da tartışmışlardı. Hatta askerler ona: "Kralın bu cânibe gelmesi mukarrer olucak padişaha mukabil olmağa padişah gerek" demişlerdi. Sonunda Pertev Paşa padişaha bir arz göndererek durumun ne olacağını sordu. Sultan Süleyman ise gönderdiği hükümle onun yerinde sebat etmesini, kale kuşatmasıyla meşgul olmasını, kendisine takviye birlikleri yolladığını, ayrıca Erdel beyi ile Eflak voyvodasına onu desteklemeleri için emirler irsal ettiğini, Tatar askerinin de yine yetişeceğini bildirmişti[1398]. Böylece kendisi fikrini değiştirmesine rağmen Eğri harekâtının en azından bir parçası olan Gyula kalesinin muhasarası ve fethi haberiyle nispeten teselli bulmuş olacaktı.

Sultan Süleyman'ın başında bulunduğu Osmanlı ordusu daha sonra Peçuy'a vardı ve burada padişah bütün alayları teftiş etti. Ardından 4 Ağustos'ta Rumeli askeri Szigetvar kalesi yakınındaki ormana kondu, Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa burada derhal bir müzakere akdederek, padişah otağının top tesirinden uzak olan ve sonradan Turbék olarak adlandırılacak Szemlőhegy/Szemlék/Szőlőhegy (Üzümlük Tepesi) tepesinde kurulması kararlaştırıldı. Kendisi ise ısrarlara rağmen top altında kalan mevkiinden ayrılmadı. Bazı geç tarihli kaynaklarda padişahın otağının önce top menzilinde doğu tarafta ormanlık alanda kurulduğu, ancak top isabeti sebebiyle daha geriye çekildiği bilgisi bulunur. Dönemin kaynaklarında ise çevrenin incelendiği ve padişahın otağı için kaleden uzak emin bir tepe arandığı, bu amaçla Selânik sancakbeyi Kara Ali ile Semendire sancakbeyi Tur Ali'nin münasip bir yer için araştırma yapmaya gönderildikleri belirtilir[1399]. Padişah at üzerinde Szigetvar'a ulaştığında 8 Ağustos'ta tamamlanan otağına yerleşmiştir. Şehnameci Lokman Sultan Süleyman'ın 22 Muharrem 974'te (9 Ağustos 1566) arabadan çıkarak ata binip Szigetvar mukabelesinde kurulan otak önüne ulaştığını, hemen atından inerek birkaç adım atıp içeri girdiğini anlatarak onun sağlık durumu hakkında bir fikir verir[1400].

[1398] İlgili hüküm kaydı aynen Âgehî'nin eserinde yer alır: *Fetihnâme*, s. 159.

[1399] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 165.

[1400] *Hünernâme*, II, 277a.

Ordu Szigetvar önlerinde toplandığında hemen birliklerin hangi bölgelerde surları tazyik edecekleri, meteris kazıp top bataryaları kuracakları konusunda planlar yapıldı. Üçüncü vezir Ferhad Paşa ve Anadolu beylerbeyi Zal Mahmud Paşa, beşinci vezir Kızıl Ahmedlü Mustafa Paşa ve kardeşi Rumeli beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa, Yeniçeri ağası Ali Ağa'nın duracakları mahaller belirlenmişti. Tuna ince donanması reisi Ali Pörtük'e bir yer gösterilmişti[1401]. Etrafı Almas nehri ile çevrili olup kale, yeni şehir ve eski şehir olmak üzere üç kısımdan oluşan Szigetvar çok müstahkem bir durumdaydı, kale kumandanı ise adı çok iyi bilinen Zrínyi Miklós'tu[1402]. Batı kaynaklarında onun emrinde kalede, 2300 asker (Macar, Hırvat, Alman) ile 60 kadar top bulunduğu, ayrıca 2000 sivilin iç kalede yer aldığı kaydedilmektedir. Ancak kale müdafilerinin sayısı bundan biraz daha fazla olmalıdır. Dayanma gücünü de bu durumun belirlediği düşünülebilir. Bir rivayete göre, Osmanlı birlikleri kale önlerine geldiklerinde, Elbasan alaybeyi Hüseyin, surlara doğru bağırarak kendisiyle teke tek savaşacak birini istemiş, karşılığını kaleden atılan tüfek kurşunu ile almıştı. Yaralanan Hüseyin Ağa, yere düşmüş, kaleden çıkanlar onu tutmaya çalışırken de Üsküp sancakbeyi Mahmud Bey, atını sürerek onu çekip kurtarmıştı. Âgehî daha kale muhasarası başlamadan önceki bu hadiseyi ilk vuruşma olarak gösterir[1403].

Osmanlı birliklerinin yerleşmesi ve top bataryalarının kurulması sonucu muhasara iki gün sonra top ateşi ile başlatıldı. Kaleden bir zarar gelmemesi için toplar geceleyin yerleştiriliyor meterisler hazırlanıyordu. O kadarki bütün bu hazırlıklar sırasında biri zaim beş kişi hayatını kaybetmiş, başka hiç kimse zarar görmemişti. 10 Ağustos'ta kesif bir şekilde top ateşi açıldı[1404]. Bu arada ilk başarı eski Szigetvar bölümünde elde edildi. Burası bir müddet tazyikten sonra kolayca ele geçirildi. Ardından buranın yüksek yerlerine bataryalar yerleştirildi ve kale duvarları dövülmeye başlandı. Ardından yeni şehrin de zaptına muvaffak olundu. Zrínyi ise bütün kuvvetleriyle iç kaleye çekilip burada

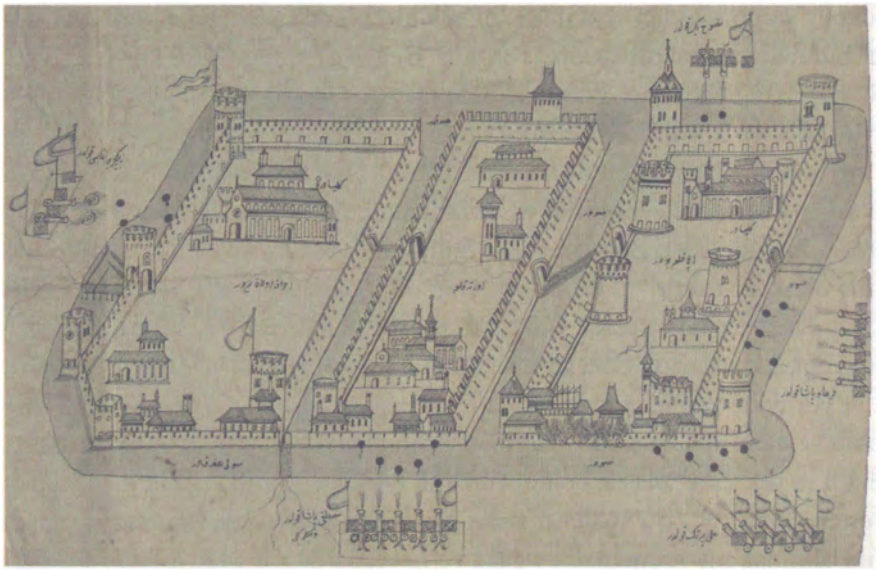
[1401] Muhasara planı: TSMA, nr. E. 12356.

[1402] Szigetvar sınır hattının bu şöhretli kumandanı/kaptanının durumu için bk. Szabolcs Varga, "Miklós Zrínyi: Captain-General of Szigetvár (1561-1566)-His Organisational Activity and Death", *The Battle of Central Europa*, s. 377-395; keza, J. Kelenik, "The Sieges of Szigetvár and Gyula, 1566", *The Battle of Central Europa*, s. 397-409.

[1403] *Fetihnâme*, s. 165.

[1404] Âgehî, *Fetihnâme*, s. 169-170.

müdafaaya başladı. Buna karşılık Osmanlılar kale müdâfilerinin maneviyatlarını bozmak için birtakım hareketlere tevessül ettiler. Ancak esir edilmiş olan Zrínyi'nin büyük oğlunun bayraktarı ve diğer kimselerin kale önüne getirilerek teşhir edilmeleri ve içeriye Hırvatça, Macarca ve Almanca mektuplar atılması bir netice vermedi. Zrínyi sonuna kadar müdafaayı sürdürmeye kararlıydı.

Resim 63: Osmanlılarca yapılan Szigetvar kuşatma planı

Sokollu Mehmed Paşa ise kalenin alınması için büyük çaba harcıyor; hatta kethüdası ile siperleri geziyor, askeri teşyi ediyordu. Bir defasında az kaldı canından dahi oluyordu, gayretle ileri gitmek isterken tam vaktinde sır kâtibi Feridun Bey tarafından kuşağından tutularak geri çekilmişti[1405]. Sokollu'nun bulunduğu yere bir top güllesi düşmüş, oradaki askerlerin bir kısmını helâk etmişti[1406]. Sokollu'nun bu büyük gayretine rağmen kale müdafileri canla başla savunmalarına devam ediyorlardı. Arka arkaya yapılan üç hücum dahi başarısız kalmış, birçok zayiat verilmişti. Âgehî ilk büyük çatışmalar sırasında 3000 askerin kaybedildiğini açıklar.

[1405] *Nüzhet*, s. 125-126.

[1406] Selânikî, *Tarih*, I, s. 30.

Bunlar içinde Ali Pörtük de vardır[1407]. Muhasara sonundaki toplam kayıpların bunun üç misline ancak ulaştığı açıktır. Bazı araştırmalarda Osmanlı ordusunun kaybının 20.000 gösterilmesinin hayli abartılı olduğunu söylemeye bile hacet yoktur[1408].

Yaşlı padişah Sokullu'nun ileri atılmasından dolayı endişe ediyordu. Sokollu'ya gönderdiği tezkirede bu şekilde hayatını tehlikeye atmasını doğru bulmadığını bildiriyordu. Feridun Bey, bu münasebetle bizzat Sultan Süleyman'ın kendi hatt-ı destiyle Sokollu'ya bir tezkire yazıp gönderdiğini ve: "Min ba'd sen kendin ol ma'rekeye varmayıp umûr-ı din ü devlet ve nizâm-ı adl u intizam-ı saltanat bâbında kaim ve dâim olasın. Nûr-ı dîdem Selim Han'ımı ve asker-i İslâm ile seni Hudâ'ya ısmarladım" diye adeta son veda mektubunu yazdığını ifade eder. Bundan sonra Sultan Süleyman'dan hiçbir yazılı tezkire/emir ulaşmayacaktır[1409]. Bu bilgiyi yine ordugâhta bulunan Selânikî de biraz farklı ifadelerle tekrar eder. Literatürde daha çok onun yorumuyla bu ifadeler yaygınlık kazanmıştır. Ona göre tezkirenin ifadesi şöyledir: "Zinhâr, meterislere ve yürüyüşe varmana rızâm yokdur, anda olan serdârların ve asâkir-i İslâmın lâzım ve mühim olan esbâb-ı darb ü harbın tedârük edüp hüsn-i re'y ü tedbîrle yekdîl ve yek-cihet olasız; benim yüreğim bu kal'a yakmıştır, dilerim Hakk'dan âteşlere yana" [1410]. Bu sözlerin farklı bir versiyonunda da "Şu ocağa yanacak dahi alınmaz mı ve memalik-i gazâ ve heycâda feth ü zafer kösleri çalınmaz mı?" şeklinde kendi hattıyla tezkire-i hümâyun yazdığı belirtilir[1411].

Bu arada Osmanlı ordusu yeni hazırlıklara teşebbüs etmiş ve Rumeli beylerbeyi kolundan kalenin etrafına odun yığılması istenmiş, bunun üzerine or-

[1407] *Fetihnâme,* s. 173'te başka önemli kumandanların adını da sayar. Ali Pörtük Bey hakkında bk. E. Kırca, "Kanuni Dönemi Denizcilerinden Ali Pertek (Pörtük) Bey'in Askerî Faaliyetleri", *Mavi Atlas,* 6 (I)/2018, s. 1-24.

[1408] S. Varga, "aynı makale", s. 395'te Malta kayıplarıyla buradaki Osmanlı kayıplarını mukayese ederek, 50.000 askerin kuşattığı Malta'da direnenlerin 9000 kişi olduğu, burada ise bütün bir Osmanlı ordusu karşısında çok daha az müdafiin bulunduğu, dolayısıyla oradaki 30.000 kayba karşılık buradaki 20.000 kaybın kaledeki direnişin mahiyeti hakkında fikir verdiği belirtilir. Bu kabil mukayeseler aslında doğru bir zeminde yürümez, kale muhasaralarında bir aylık süre asla çok uzun olmayıp kayıplar da yazıldığı ölçüde büyük değildir.

[1409] *Nüzhet*, s. 127.

[1410] *Tarih*, I, s. 30.

[1411] *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Heft-Meclis'i*, haz. C. Göçmen, Afyon Karahisar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2009, s. 66; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, s. 702.

manlardan odun kesilerek hendeklere yığılmış; ancak bunların üzerinden yapılan hücum da müdafilerin kesif top atışı yüzünden başarısız kalmıştı. Bunun hemen peşinden kale surlarına kazılan lağımlar patlatılmış, ayrıca kale bedenine yerleştirilen fitilli kumbaralar ateşlenmiş ve böylece surlarda büyük gedikler açılabilmişti. Buradan yapılan saldırılarla da kaleyi ele geçirmek mümkün olmuştu. Ardından iç kalenin tazyikine başlanmış, kalenin etrafı çalı-çırpı v.s yanacak malzeme ile çepeçevre kaplanmış ve bunlar ateşe verilmiş; iç kaledeki Zrínyi ve müdafileri bir anda ateşlerin ortasında kalmışlardı. Bunun üzerine elinde atalarından yadigâr kılıcıyla "kahramanca" bir huruç hareketine teşebbüs etmek zorunda kalan Zrínyi, 600 adamıyla kaleden dışarı çıkmış, ancak Osmanlı çemberini yarmaya muvaffak olamamış, köprü üzerindeki izdihamda tüfek kurşunu ile yaralanarak esir düşmüştü[1412]. Selânikî'ye göre de kısa bir süre sonra bir top (Koçyan topu) namlusu üstünde başı kesilmişti (7 Eylül 1566). Bu arada Sokollu Mehmed Paşa, bambaşka bir meselenin halliyle meşguldü. Kuşatmanın bu en kritik saatlerinde aldığı bir tezkireyle adeta "allak bullak" olmuştu. Tezkirede cihan padişahının sonsuzluk âlemine göçtüğü yazılıydı[1413].

Resim 64: Sultan Süleyman'ın ölüm haberini alan Sokullu Mehmed Paşa ve Nişancı Feridun Ahmed Bey

[1412] Bu hususta Macar tarihçilerinin çeşitli görüşleri: P. Fodor- Sz. Varga, "Zrínyi, Miklós és Szulejmán halála", *Történelmi Szemle*, S. 58/2, (2016), s. 181-201.

[1413] Szigetvar kuşatması ve gelişmeler yakın zamanlarda ayrıntılı bir monografiye konu olmuştur: bk. A. Önal, *Kanuni'nin Son Seferi, (Sigetvar 1566)*, İstanbul 2019; ayrıca H. Ş. Ç. Çapraz, "Vakadan Destana 1566 Szigetvar Kuşatması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 116/S. 228, (İstanbul 2017), s. 99-118.

Resim 65: Zigetvar kuşatması sırasındaki çarpışmalar

Sahib-i Zamanın Vefatı (1566)

Sefere çıkarken hasta ve yorgun olan Sultan Süleyman, uzun yol ve muhasara sırasında hayli yıprandığı gibi hastalığının da etkisiyle kalenin alınamamasından dolayı üzüntü içindeydi. Organları artık iflas etmişti, muhtemelen de kendisini kaybedecek ölçüde yatağa düşmüştü. Nikristen mütevellit rahatsızlığı zaten biliniyordu, ama muhtemelen buna başkaları da eklenmişti. Üstelik bu tür rahatsızlıkları yeni de değildi, epeyidir bunların etkisi altında hekimlerden medet umar durumdaydı. Muhasaranın sonlarına doğru vücudu artık dayanma gücünü neredeyse tamamen kaybetmişti. Nitekim iç kaleye yapılacak hücum hazırlıkları sürerken 6 Eylül'ü 7 Eylül'e bağlayan Cumartesi gecesi (Eski gün anlayışına nazaran Cumayı Cumartesi gününe bağlayan gece 9. saatte: 20-21 Safer 974) vefatı vuku buldu. Bunun üzerine durum hemen Sokollu'ya bildirildi, şaşıran veziriazam büyük üzüntü duymasına rağmen son derece soğukkanlılıkla vaziyeti idare etmeye çalıştı[1414].

Sokollu Mehmed Paşa, evvelâ muhasaranın başarı ile yürütülmesini sağlamak, bir karışıklığa meydan vermemek maksadiyle vefatın gizli tutulmasını, kimseye duyurulmamasını, herkesin sanki padişah hayatta imiş gibi davranmasını tenbih etti, ardından da silahdarlardan Cafer Ağa'ya gizlice bir tezkere gönderdi ve Kapıcılar kethüdasının otağa davet olunmasını istedi. Sadrazamın talimatı gereği Cafer Ağa, kapıcılar kethüdasına, "Padişahın sıhhati hamd olsun düzelmek üzeredir, ammâ kalenin bu kadar zahmet ve zâyiattan sonra, feth olunmaması sebebiyle bî-huzurdur, emr-i şerîfleri kalenin hemen bugün fethidir" demişti. Böylece ordu içinde muhtelif haberler salınarak padişahın vefâtı ustalıkla gizlenmiş, bundan vezirlerin bile haberi olmamıştı. Nihayet ertesi günü kaleye girilmeye muvaffak olunmuşsa da Sultan Süleyman artık bunu görebilecek durumda değildi.

Sokollu daha sonra sır kâtibi Feridun Ahmed Bey'e vaziyeti izah eden bir mektup yazdırıp Şehzade Selim'e göndertti. Mektubu götüren Hasan Çavuş bile böyle bir haber götürdüğünü bilmiyordu; Halep beylerbeyine müjdeci olarak gönderilmekte olduğunu sanıyordu. Yol üzerinde Kütahya civarında Sıçanlı sahrasında bir yaylakta bulunan şehzadenin yanından geçecek ve ona bir mektup verip tekrar yoluna devam edecekti. Hatta sadrazam ona, yol üstünde Kütahya'ya uğrayıp mektubu vermesini ve fethin haberini bildirmesi-

[1414] Vefat tarihi ve hangi güne denk düştüğüyle ilgili tartışma: H. G. Yurdaydın, "Sigetvarnameler", s. 132-136.

ni, padişahın alınan kaleyi muhkem hâle getirmeden oradan ayrılmayacağını Şehzade Selim'e söylemesini de tenbih etmişti. Hasan Çavuş yola koyulurken yazısı padişahın yazısına çok benzeyen Cafer Ağa'yı otağa oturtan Sokollu ona muhtelif hususlarda hatlar yazdırarak padişahın hayatta olduğundan kimsenin şüphesinin bulunmamasını sağlamıştı. Öte yandan padişahın naaşı otakta yıkanıp teçhiz ve tekfin edilmiş, iç organları çıkartılarak gömdürülmüştü. Bu işi o sırada Sultan Süleyman'ın başhekimi bulunan Kaysunîzâde gerçekleştirmişti. Atâî'nin kaydına göre "zevebân-ı rütûbâta tedbir ve ahşâ-yı bedeni tathîr eyleyip" yani bozulmasını önlemek için ahşasını çıkarıp yıkayarak temizlemişti.

Kaysunîzâde uzun süredir Sultan Süleyman'ın yanında bulunuyordu. Atai'ye göre Sultan Süleyman'ın nikris hastalığı artıp hassa tabiplerden olan Yahudi asıllı Hamonoğlu'nun (Moşe/Moses Hamon) ilaçları yeterli olmayınca Babüssaade ağası Cafer Ağa, devreye girerek Yahudi asıllı olmasına dayalı şekilde onun tabipliğinin zararlı olduğunu, Kaysunîzâde gibi mütedeyyin ve hazik bir hekimin hizmette olması gerektiğini, nabızlarını göstermek gerektiğinde bir gayrimüslimin elinin değmesinin "ihtiyarı düşman eline vermek" gibi olduğunu ifade edip besmeleyle ilaç hazırlayan bir Müslüman hekime gerek duyulduğunu bizzat Sultan Süleyman'a söylemişti. Sultan Süleyman ona "Yahudi ile müşterek hizmet etsinler" diye cevap vermiş, Hamonoğlu'ndan kolay vazgeçmeyeceğini göstermişti. Bunun üzerine Kaysunîzâde itiraz ederek Hamonoğlu'nun Yahudi olup ihanetinin beklenebileceğini, bunun için huzurda ikisi arasında kimin daha iyi hekim olduğu yolunda reisületibba olan Mehmed Efendi ve sair hassa tabipler huzurunda bir imtihan yapılmasını arz etmişti. Sonunda onun ilacının sultana iyi geldiği tespit edilmiş, kendisine İstanbul ve Edirne'de mülkler bağışlanmıştı. Hamonoğlu bu durumdan dolayı üzülerek az sonra hayatını kaybetmişti[1415]. Burada tarihsiz olarak anlatılan hadise Moşe Hamon'un 1554'de öldüğü bilindiğine göre, Nahçıvan seferi arifesine denk düşer.

[1415] Moşe Hamon'un babası Jozef Hamon da Sultan Selim'in hekimliğini yapmıştı.1525 civarında saray hekimleri arasında Musa b. Hamon adıyla ismi müşahere defterlerinde geçer. Ayrıca kardeşi İsak'ın da adına tabip olarak rastlanır: TSMA, D. 7843 (nşr. Barkan, *İFM*, XV/1-4, s. 322); keza hem kendi hem İsak'ın adı: TSMA, D. 7844, 5b. Ayrıca 1539'da ilaç için öd ağacı alımı dolayısıyla ona 320 filori verildiği: K. Doğan, *Filori Defteri*, s. 118. Hamon oğlunun vefat tarihi 1554'tür. Kaptanıderya Sinan Paşa'nın yanında hekimlik yaptığını belirten bir İspanyol esirin hatıratında ondan sıklıkla bahsedilir: *Türkiye Seyahati: Kanuni Sultan Süleyman Döneminde İstanbul*, s. 147; keza bk. U. Heyd, "Moses Hamon Chief Jewish Physician to Sultan Süleyman the Magnificent", Oriens, XVI (1963), s. 152-170. Ayrıca bk. N. Güleryüz "Topkapı Sarayı'nda Üç Kuşak Saray Hekimi: Hamon Ailesi", *Osmanlı İstanbulu*, ed. F. M. Emecen-A. Akyıldız-E. S. Gürkan, IV (İstanbul 2016), s. 797-806.

Ataî bu rivayeti sürdürerek Hamonoğlu'nun padişahı rahatlatan tedavisini de dolaylı şekilde belirtir. Rivayet olarak aktardığı tedavi şekline göre Hamonoğlu padişahın iki ayağını elleriyle sıvazlayarak ağrılarını azaltıyordu. Kaysunîzâde bunu görünce Sultan Süleyman'a "ellerini sabun ile iyice yıkayarak bu işi yapmasını" ihtar etmiş, sebebi sorulunca da "ellerine afyon sürüp acının geçmesini bu şekilde uyuşturmayla sağladığını" ifade etmiş, bunun bir tedavi olmadığını ileri sürmüş. Bilahıre Mehmed Çelebi'nin 970 başlarında (1562) vefatıyla da onun yerine Sultan Süleyman'ın baştabibi olmuş[1416]. Aslında ayakları içinde afyon müstahzarı da bulunan merhemlerle ovalama işi Hamonoğlu'na has bir tedavi şekli değildi. Yine Ataî'nin beyanına göre padişahın nikris ağrıları artınca Bursa'da tekke-nişin olan Nakşibendiye'den Şeyh Şemseddin'i çağırtıp ayaklarını ona ovdurur ve o sayede rahatlar, sonra da Şeyh'i geri gönderirmiş[1417].

Resim 66: Sultan Süleyman'ın yaşlılık dönemine dair bir tasvir

Böylece padişahın yaşlılık halindeki tedavisi Kaysunîzâde'nin başında bulunduğu bir tabip heyeti tarafından gerçekleştiriliyordu. 1546 ve 1548 tarihli kayıtlarda maaşlı tabipler arasında reis-i etibba (baştabip) olarak yer alan Kaysunîzâde Seyyid Ali'nin 1548'de vefatından sonra yerine Muhyiddin atanmış, sultanın son dönemlerinde ise aynı aileden Bedreddin[1418] ve Mehmed,

[1416] Aslen Mısır'dan gelen bu aile ve Mahmud Çelebi hakkında Ataî'nin verdiği bilgi ve fikralar: *Hadâik*, I, 670-674. Atâî Mahmud adını vermekle birlikte eserlerinde Mehmed adı yaygın olarak geçer, burada onun bir yanılgısı olduğu üzerinde durulur. Ayrıca bk. A. Özel, "Kaysûnîzâde", *DİA*, XXV, s. 105-107. Kaysun isminin "Kosun"a (Tarsus/Kosun nahiyesi) dayanma ihtimali de söz konusudur. Kosunlu Türkmenleri, İçil kesiminde vaktiyle Memlüklerin idaresi altındaki Çukurova kesiminde önemli bir boydu. Bunların Mısır ile de irtibatı vardı.

[1417] *Hadâik*, I, s. 402.

[1418] 5 Ramazan 962/24 Temmuz 1555 tarihli kayıtta baştabib olarak adı geçer: BA, KK, *Ruus*, nr. 213, s. 226.

Sultan Süleyman'ın hizmetinde bulunmuştur[1419]. Kaysunîzâde Mehmed, Sultan Süleyman'ın son anlarında da yanıbaşındaydı. Cesedin iç organlarının temizlenmesi işinde muhtemelen Mısır'dan gelme aileye mensup olması hasebiyle "tecrübesini" ortaya koyarak vücudun uzun zaman dayanacak şekilde tahnitini gerçekleştirmiş olmalıdır[1420]. Cenaze namazı da Kaysunîzâde, padişah imamı Derviş, rikabdar Mustafa da dâhil olmak üzere 12 kişilik bir cemaat tarafından kılınmıştı. Ceset ilaçlandıktan sonra misk ve amber kokuları ile muşambaya sarılıp bir tabuta konularak, otaktaki tahtının altına geçici olarak gömülmüştü. Bundan hiç kimsenin haberi yoktu. Sultan Süleyman'ı herkes otağında tahtında oturur biliyordu ama o tahtın üstünde değil artık "tahtında" yani altındaydı.

Sultan Süleyman'ın vefatını saklamaya çalışan Sokollu Mehmed Paşa, daha sonra, Szigetvar'ın fethi gerçekleşince, her yere zafernameler yazdırdı. Szigetvar'ın kilisesi camiye çevrilmiş ve padişahın bizzat Cuma namazına çıkacağı, Şeyh Nureddinzâde'nin vaaz ve nasihatta bulunacağı etrafa duyurulmuştu. Bir müddet sonra, padişahın nikris illetinden fazlaca ıstırap çektiği öne sürülerek Cuma namazını kılamayacağı söylenmişti. Ancak bu şüpheyi celbetti ve her yerde padişahın öldüğü hakkında söylentiler dolaşmaya başladı. Bunun üzerine Sokollu bir Divân kurulacağını ilan ederek padişahın hayatta olduğunu askere hissettirmek istedi. Zira Szigetvar alındıktan sonra padişahın ölümünün hâlâ saklanması, Fatih'in ölümü sonrası olduğu gibi yeniçerilerin ayaklanma çıkarabileceği endişesinden ileri geliyordu. Ertesi günü devlet erkânı Divân için on iki direkli büyük çadırda toplandı. Yeniçeri ağası Ali Ağa içeri girdi, hemen ardından da dışarı çıktı ve bu sırada kendilerine yemek ziyâfeti çekilen yeniçerilere: "Yoldaşlar, sa'adetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri buyurdular ki, ber-hurdar olup, yüzleri ağ olsun, gazâları kutlu ve mübârek ola, yoldaşlık-

[1419] Mesela 9 Ocak 1548'de 80 akçe günlük maaşı vardı: BA, *MAD*, nr. 162, 11a; keza BA, *MAD*, nr. 7118, s. 73: Mart 1548: "Etibba. Seyyid Ali, Kaysunîzâde reis-i etibbâ". Bunun üzerine düşülen kayıtta vefat ettiği belirtilmiş ve yerine ikinci sıradaki tabip olan Muhyiddin reisületibba olmuştur (s. 107).

[1420] Bu husus yakın zamanlarda tartışma konusu oldu. Ancak bu bilgi, Âlî'nin verdiği tahniti çağrıştıran bilgiyle de açık şekilde örtüşür. Organlarının çıkarılmadan gömülme işlemi yapıldığı yolundaki ısrar, bu anlamda yersiz görünür (N. Vatin, "On Süleyman the Magnificent's Death and Burials", *The Battle for Central Europa*, s. 435-439; krş. F.M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan'daki Türbesine Dair Görüşler", *Hilafet ve Saltanat*, s. 205-208).

ların temam idüp kal'ayı tekmil ediversinler, az kalmıştır, cümlesinin terakkileri ve bahşiş ü mertebeleri verilsün, makbûlümdür, hayr du'âmı alsınlar" deyip atlarını hazırlamalarını emretti. Bunun üzerine yeniçeriler: "Bahşişlerimiz nice olur" diyerek karşılıkta bulundular. Yeniçeri ağası ise: "Cümlesine ben kefîlim, baş üzerine heman padişahımızın dileği yerine gelsün, kal'aya yetişelüm" cevabıyla derhal atına atladığı gibi kaleye sürdü, onu gören yeniçeriler de itiraz etmeden onu takibe koyuldular[1421]. Böylece Sokollu'nun tedbiri sayesinde, kapıkulu askerleri hiçbir şeyden şüphe etmeyerek, kaleyi tamire başladı. Bu arada Rumeli beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa, Rumeli askeri ile Babofça kalesinin fethine gönderilmiş, kale hemen ele geçirilmişti. Bundan biraz önce de Erdel tarafına gönderilen ikinci vezir Pertev Paşa'nın Göle'yi (Gyula) zaptı müjdesi orduya gelmişti (1 Eylül). Pertev Paşa ayrıca Yanova ve diğer bazı kaleleri de ele geçirmişti[1422].

Sokollu Mehmed Paşa yeniçerileri meşgul ederken bu sırada orduda Şehzade Selim'in İstanbul'a giderek, padişah olduğu haberi yayıldı. Gerçekten de Selim, Kütahya'dan İstanbul'a gelmiş; oradan da Belgrad'a doğru hareket etmişti. Sokollu Mehmed Paşa bunun üzerine derhal bir arz yolladı. Bu arzda padişahın ölümünün gizlenmesi yolunda çaba harcandığı, buna rağmen cülusun vaki olduğunun İstanbul'dan gelenlerce askerlere ifşa edildiği; askerin zapt u rabtını ve maneviyatını sağlam tutmak ve düşman karşısında herhangi bir kötü vaziyete meydan vermemek için padişahın ölümünün gizli tutulduğu; kendisinin gelip orduya vasıl olmadan askerin hareket etmesinin uygun olmayacağı belirtilmişti. Selânikî'nin nakline göre Sokullu II. Selim'e şu şekilde bir haber yollamıştı[1423]:

> Padişahım, sa'âdet ve ikbâl ile asâkir-i mensûreye gelip mülakat olunursa kul tâifesi, ecdâd-ı izâmınızın kanûnu üzre in'âmların isterler, bunda ise kifâyet edecek mikdârı hazîne getirilmemiştir ve a'dâ-yi dîn içine gelüp yine dönüp gitmek münasip görülmeye. Sefer âhır olmuşdu, mevsim kalmayıp kışlamak dahi müteazzirdir, merhûm ve mağfûrün-lehün ibtidâ-i cülus-ı hümâyûnunda feth olunmuş mübârek şehr-i Belgrad sevâd-ı a'zam olmuşdur. İzzet ü sa'âdetle yine anda âsâyiş buyrulsa ve

[1421] Selânikî, I, s. 36-38.

[1422] A. Önal, *Kanuni'nin Son Seferi,* s. 312-319.

[1423] Selânikî, I, s. 44.

> eyyâm-ı sa'âdet-i hümâyûnda kal'a dahi istihkâm üzere itmâma yetiştirildi. Evâil-i şehr-i Rebîü'l-âhirede inşâallah ulûfe verilüp, heman üç günden göçdür deyü tenbîh olunup, iş bu birkaç günde pâye-i serîr-i âlem-measîre yüz sürülür.

Osmanlı ordusunun Belgrad'a hareketi esnasında dahi Sokollu, padişahın vefâtını gizlemeye devam etti. Ordu Szigetvar'dan ayrıldığında, padişahın ölümü üzerinden 44 gün geçmiş bulunuyordu. Sokullu yolda sanki Sultan Süleyman arabanın içinde imiş gibi birtakım tedbirler aldı. Arabaya ona çok benzeyen has oda hizmetlilerinden Bosnalı Hasan Ağa adlı birini oturttu. Bu adam ak yüzlü, doğan burunlu, köseç sakallı, hasta mîzaçlı, boynu sargılı olduğu hâlde arabanın içinden sağa sola selam vererek padişah imiş gibi hareket ediyordu[1424]. Zaman zaman Sokollu da arabaya yaklaşıyor ve emir alıyormuş gibi davranıyordu. Bu hâli gören askerin ise bütün şüpheleri zail olmuştu. Sonunda Sokollu Belgrad'a yaklaşılırken artık memlekete dahil olunduğunu söyleyerek padişahın vefatı haberini ilan etmeye karar verdi. Cenaze arabası ordudan ayrıldı ve hâfızlar sadrazamın emri ile arabaya yaklaşıp Yâsin ve Kehf sûresi ile Kur'an'dan her ne isterlerse okumaya başladılar. Böylece herkes Sultan Süleyman'ın vefat ettiğini anladı. Bu 6 hâfız arasında tarihçi Selânikî Mustafa da bulunuyordu. Onun ifadesine göre, herkes feryat ve figana başlamıştı. Selânikî, devamla olayı aynen şöyle tasvir eder[1425]:

Resim 67. Babasının cenaze arabası önünde dua eden Sultan Selim

> Hây Hây ile ağlaşup, inleşdiler. Şu mertebeye vardı ki, yörümeyip durdular: "hây Sultan Süleyman Hân" deyü feryâda başladılar, vüzerâ-i izâm bir yere gelip meyyiti izhâr eylediklerinde nâdim oldular. Evvelki hâl üzere gitmek evlâ imiş dediler, ahir-i kâr, Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa hazretleri gelüp: "Kardaşlar, yoldaşlar niçün yörümezsiz, yörüye-

[1424] Selânikî, I, s. 46.

[1425] Selânikî, I, s. 48; ayrıca geniş bilgi için Z. Tarım, *Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 116-132.

> lüm, bunca yıllık İslâm pâdişâhını, nice bir tevhîd ve Kur'an-ı azîm ile ta'zîm eylemeyelim, bu denlü gazalar edüp Üngürüs vilâyetin Dâr-ı islâm eyledi ve cümlemizi ni'met ü ihsâniyle besledi, ivazı bu mudur ki, mübârek cesedini başımızda getürmeyelüm. İşte oğlu Sultan Selim Han pâdişâhımız on yedi gündür ki, Belgrad'da size muntazırdır, merhûm Gazî padişah rahmetullahi aleyh cümle bahşiş ve terakkileriniz vasiyyet eylemişdir, bi't-tamâm ihrâc olunur, hep çalışıruz, hemân hâfızlar durman Kur'an-ı azîm okuyup, yörüyelüm" demekle yüründü. Derdimize dermân Kur'an'dır, dînimiz ve îmânımız Kur'an'dır, imân ile Kur'an ile gidelüm deyüp, sabah karîb idi ki, sahra-yı Sirem kenarına gelindi...

Osmanlı ordusu nihayet Belgrad'a vasıl oldu. Selim'in otağı önünde cenaze namazı kılındı. Tabut daha sonra İstanbul'a gönderildi ve burada üçüncü defa muhteşem bir kalabalıkla cenaze namazı Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin imametiyle tekrarlandı (15 Cumadelula 974/ 28 Kasım 1566). Naaşı yaptırttığı bu muhteşem camiinin yanındaki türbesine defn olundu. Bir süre sonra Szigetvar'da vefatının vuku bulduğu tepelik alanda iç organlarının defnedildiği yerde bir başka "sembolik" türbe daha inşa ettirilecekti. Böylece bir ölçüde bu muhteşem sultanın Batı'daki izi açık şekilde görünür hale gelecek, bu uzak sınırlara kadar uzanan Osmanlı gücünün timsali olacaktı. Zamanla burada etrafı surla çevrili yeni bir Osmanlı kasabası zuhur edecek, Osmanlıların bu topraklardan çekilmesine kadar da ayakta kalacaktı[1426]. Sultan Süleyman'a karşı halkın duyduğu sevgi ve saygının diğer bir tezahürü, İstanbul'da kılınan cenaze namazı sırasında görüldü. Bütün İstanbul halkı ve çevreden gelen halk müthiş bir kalabalık ile bu "muhteşem" padişaha karşı son vazifelerini yerine getirmişlerdi. O hem gazi hem de şehit idi. Bir Osmanlı tarihçisi XVII. yüzyıldaki kaos ortamı dolayısıyla halkın çektiği sıkıntıları dile getirirken onların aradan bir asra yakın bir zaman geçmesine rağmen şöyle dediklerini kaydeder:

> Re'âyâ fukarası başların açup, Hey Gâzî Sultan Süleyman, mübârek başını kaldır, senin memûr ve himâyet ve sıyânet ettiğin fukarânın hâlini gör...

[1426] *Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Hatırası*, ed. N. Pap, Pecs 2014; P. Fodor, *16. – 17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Kanuni'nin Sigetvar'daki Türbe Kasabası*, trc. E. Şalikoğlu, İstanbul 2021. İç organlarının çıkarılma işlemi yani tahnitin burada gerçekleştirilip gömüldüğü şeklindeki bilgilerin doğru olmaması için bir sebep yoktur. Kaysunîzâde'nin rolüne temas edilmişti.

Bu ifadeler Sultan Süleyman'ın şahsında, ilerleyen dönemlerin kriz anlarında kendilerini avutma vesilesi olacak yeni bir Osmanlı "asr-ı sa'adet"inin oluştuğu anlamına geliyordu!

SON SÖZ

Sultan Süleyman'ın Şahsiyeti ve Dönemi İçindeki Yerine Dair Çeşitlemeler

Şanına yakışır şekilde Szigetvar seferinde iken hayata gözlerini yuman Sultan Süleyman için dönemin meşhur şairi Bâki'nin meşhur mersiyesi aslında onun "uzun zamandır beklenen vefatına" duyulan hüznü, adeta kamuoyu nezdinde çok açık şekilde yansıtır. Kılıcına bütün Macaristan'ın baş eğidiği, kılıcını yine bütün Frenk dünyasının yakından tanıdığı, İskender taçlı, Dârâ askerli şah ölmüştü. O feleğin ayağı tozuna baş eğidiği, otağının toprağının ise dünyaya secdegâh olduğu, fakir kulu az, ihsanı çok, lütufkâr ve cömert bir padişahtı. O başa gelecek müsibetlere karşı güçlüydü ve sanki kaderi elinde tutuyordu ama nihayetinde Allah'ın hükmüne boyun eğmişti, zaten amacı da O'na yaklaşmaktı. Şimdi vefatına kuşlar seher vaktini ağlamalarla dolduruyordu, güller yolunuyor, bülbüller âh edip inliyordu. Bâki, onun gelmesine duyulan hasreti de şöyle ifade etmişti: "Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber/ Hakk-ı cenâb-ı südde-i devlet-me'âbından". Artık göç davulları çalınmaya başlanmıştı, o göç etti ve ilk durağı da Cennet bahçeleri oldu. Allah onu iki cihanda mutlu kılmıştı, yani bu büyük sultanı hem gazi hem de şehit etmişti[1427]. Yakın yoldaşı olan Ebussuud Efendi yine benzeri hislerini dile getirmişti ama o ulemaya yakışır şekilde mersiyesini Arapça kaleme almıştı. Burada padişahın vefat haberinin dehşetinden insanların aklının şaştığını, kiminin mecnuna kiminin şarhoşa döndüğünü belirten Ebussuud Efendi, "yoksa bu zamanın Süleymanı'nın ölüm haberi miydi, her emredilen hususta emirleri geçerli olan kişinin, heybeti bütün dünyayı dolduran, her zalim ve başkaldıranın köle olduğu bir kişinin mi ölümüydü? O dünya saltanatının medârı ve merkeziydi,

[1427] F. K. Timurtaş, "Bâkî'nin Kanunî Mersiyesi'nin Dil Bakımından İzahı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII (İstanbul 1962), s. 219-232; U. Gürsu, "Kanunî Sultan Süleyman Han için Yazılan İki Mersiyenin Karşılaştırılması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 192 (Haziran 2011), s. 161-194.

Allah'ın halifesi olarak her yerde tanınıyordu. Ey gözlerim artık durma ağla ve ebediyen gözyaşlarından ve uykusuzluktan ayrılma" diyordu[1428].

Gerçekte Sultan Süleyman yaşlılık dönemlerindeki yılları hariç bütün ömrünü neredeyse tamamen savaş alanlarında geçirmişti. Sefer olmadığı dönemlerde de "açığı", uzun sürek avları düzenlemekle kapatmış gibiydi. Çıktığı onüç büyük sefer-i hümayunu ile Osmanlı sultanları içinde ayrı bir yere sahip olmuştu. Bu uzun saltanatı sırasında, Osmanlı imparatorluğu üç kıt'ada, hem karada ve hem de denizde faaliyet gösteren -o dönemin şartları içinde- bir "dünya devletine" dönüşmüş, devletin sınırlarında çok büyük genişlemeler olduğu gibi aynı zamanda iktisadi, sosyal ve bürokratik müesseseleri bakımından da olgunluk çağına ulaşmış bulunuyordu. Kazanılan siyasi zaferler, ekonomik ve sosyal cihetlerden desteklenmiş, hukuk ve adalet prensibleri ön plana çıkmış; devlet, bütün müesseseleri ve ordunun intizamı, tekniği ve disiplini ile çağının en büyük gücü olarak görülmüştü. Sultan Süleyman bütün bunları temin eden bir hükümdardı ve Avrupalılarca "Muhteşem", "Büyük Türk" manasına gelen "Magnificent" veya "Grand Turc" diye anılmıştı.

Sultan Süleyman, miladi takvime göre kırk altı yıl, hicri takvime göre kırk sekiz yıl süren hükümdarlığıyla Osmanlı tarihinde tahtta en uzun süre kalan padişahtı. İcra ettiği on üç büyük sefere yakışır şekilde savaş meydanında ölümüyle sona eren bu saltanat yılları daha sonraki dönemlerde hiç unutulmamış, onun şahsında Osmanlıların en parlak zamanını yaşadığı kanaati daha torunu tahtta iken yaygınlaşmış ve daima ideal bir devir olarak kabul görmüştür. Bu düşünce ileriki yıllarda kriz dönemlerinde belirgin hale gelmiş, zamanla bunu nitelemek üzere modern zamanlarda "Altın Çağ" kavramı kullanılmıştır. XIX. yüzyılın tarihteki birtakım devreleri idealleştirme eğilimini Avrupa'daki nakilci meslektaşlarından öğrenen Osmanlı tarihçileri, bunalım zamanlarının ıslahat risaleleri yazarlarının da etkisinde kalarak Sultan Süleyman çağını bir "Asr-ı saâdet" dönemi gibi telakki etmişlerdir. "Kanûnî" sıfatı çerçevesinde oluşturulan mitin ortaya çıkışı, Sultan Süleyman devrini âdeta sarıp sarmalayarak serinkanlı yaklaşımları gölgede bırakmıştır. Aslında bu çağ gerçekten XVI. yüzyıla damgasını vurmuş, dini ve siyasi misyonların yerleşmesini sağlamıştır. Onun yoğun askeri ve siyasi faaliyetleriyle Osmanlılar, Avrupa'nın cihanşü-

[1428] S. Bakırcı, "Ebu's-Suud Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a Mersiyesi", *EKEV Akademi Dergisi*, VII/16 (2003), s. 197-210.

mul anlayışına sahip imparatorluğu haline gelmiştir. İmparatorluğun ideolojik alt yapısının temellerinin atıldığı bu yıllara duyulan hasretin ve "Altın Çağ" söylemlerinin gölgesinde kalan bu dönem, Avrupa'nın siyasi coğrafyasının derinden etkilenmiş olduğu bir süreci de oluşturur. Osmanlılar böylece Avrupa devletler muvazenesinde belirleyici bir rol üstlendiği gibi modern Avrupa'nın oluşumunda da pay sahibi olarak görülür.

Bu zaman diliminde Sultan Süleyman, sadece Doğu ve Batı'da kadim hasımlarına karşı düzenlediği askeri harekâtlarla değil imparatorluğun uç sınırlarında, kuzey-güney ekseninde izlediği etkili politikayla da öne çıkmıştır. Söz konusu siyaset devrin dünya meselelerine müdahaleyi de öngörmüş, en uzak sınırlara kadar uzanmıştır. Osmanlı etkisi bu unutulmuş sınırlarda, gözden ırak bozkır ve çöllerde, uzak denizlerde ağırlıklı biçimde bu dönemde başlamıştır denilebilir. Kuzey Afrika içlerinden Habeşistan'a, Yemen'e, Hindistan'a, kuzeyde Rus steplerine, Polonya'ya kadar uzanan bu etkiye Safevi karşıtı İslâm dünyasının ilgisini de eklemek gerekir. Babürlüler, Orta Asya hanlıkları, Hindistan'ın diğer müslüman sultanlıkları gözlerini batıda gazâ bayrağını temsil eden Sultan Süleyman'a çevirmiştir. İlginç şekilde Şah Tahmasb da "Hazret-i Hünkâr" diye andığı Sultan Süleyman'ın gaza faaliyetini hayranlıkla karşılamış, Hristiyan dünyasına karşı giriştiği mücadeleler sırasında dinin bir gereği olarak ona karşı herhangi bir düşmanlıkta bulunmadığını dahi belirtmiştir.

Cihanşümul bir devlet anlayışının benimsenmesi yanında bunu fiili olarak uygulamaya koyan bugün yaygın adıyla "Kanûnî" Sultan Süleyman'ın Batı'daki çağdaşları imparator V. Karl, Avusturya arşidükü ve sonra imparator I. Ferdinand, Fransa Kralı I. François ve II. Henri, İngiltere Kralı VIII. Henry, Rus Çarı Korkunç İvan gibi hükümdarlar ve krallar, Doğu'da ise Şah Tahmasb, Babürlü Hümâyun ve Ekber Şah gibi sultanlar içinde onlarla kıyaslanmayacak ölçüde önemli yer edindiği bir gerçektir. Ayrıca iç reformlar, bürokrasinin klasik şeklini alışı, özellikle kanunların yaygınlaştırılması iç politika itibariyle yeni atılımın beslendiği ana kaynakları oluşturmuştur. Divân bürokrasisinde, ilmiyede, askeri sistemde yeni bir müesseseleşmeye gidilmiş, klasik devlet yapısının temel birimi olan timar rejimine yönelik yeni uygulamalar getirilmiş, tahrir sistemi yaygınlaştırılmış, bununla ilgili bürokratik muamelat son şeklini almıştır.

Osmanlıların temel dayanağını oluşturan ilmiye sisteminde bu dönemdeki "müesseseleşme", güçlü şeyhülislamlık makamıyla yeni bir şekle bürünerek hiyerarşik düzen zapturapt altına alınmış, kadılık ve müderrislik, bunlara adaylık (mülazemet) konularında önceki dönemlerden daha farklı bürokratik icraatlar devreye sokulmuştur[1429]. Osmanlı ıslahat yazarlarının ve tarihçilerinin en çok tenkit ettiği ilmiye hiyerarşisindeki aksamalara, kayırmacılık, iltimas vs gibi hususlara tam olmasa bile bu dönemde biraz daha dikkat edildiğinin örnekleri mevcuttur. Divân'da tutulan Ruus defterlerine akseden müderris ve kadılık tayin kayıtlarının, ayrıca teftiş raporlarının bu noktada bir anlamı olmalıdır. Öte yandan bizzat Sultan Süleyman'ın ulemaya özel bir önem verdiği ve dikkatini çoğu kez konuyla alakalı gelişmelere teksif ettiği bilinmektedir. Onun bunun gibi devlet işlerine en küçük meseleye kadar ilgi duyarak müdahil olmuş hükümdar tipinin en önemli temsilcileri arasında yerini aldığına şüphe bulunmaz.

Yabancı gözlemciler saltanatının ortalarında dahi onun siyasi işler kadar diğer birçok meseleyle ilgilendiğini, Divân toplantılarını sürekli olarak takip ettiğini, yer yer müdahale etmekten kaçınmadığını, ancak hasta olduğu sıralarda Divân'a gidemediği zamanlarda yapılan görüşmelerle ilgili arz odasında yetkili adamlarından bilgi aldığını ifade ederler. Bunların genel hatlarıyla doğru bilgiye dayandığı açıktır; zira Divân kayıtlarının tutulduğu defterlerde daima çeşitli vesilelerle Sultan Süleyman'ın izlerinin görüldüğü tespit edilebilmektedir. Onun dönemindeki askeri faaliyetlerin "daimî savaş" çerçevesinde okunmaması da gerekir. "Harp ve sulh" hali her zaman devletlerin "menfaatleri" çerçevesine hapsolmuş bir özelliktedir. Belirli devrelere anlamlar yükleyerek ve iç dinamikler, sultanın şahsi durumu görmezden gelinerek bir barış siyasetinin hâkim olduğu yeni bir çağın kapılarının böylece aralandığını düşünmek fazla acelecilik olarak mütalaa edilebilir. Üstelik bu çatışma kültürünün sınır hatlarında "barış kültürüne" dönmediğinin örnekleri belgelerle açık şekilde sabittir. Hülasa bütün bunlar bir bakıma XVI. yüzyılı "Sultan Süleyman Çağı" haline getirmiştir denilebilir.

[1429] Genel olarak Osmanlı ilmiye sistemindeki hiyarerşik sistemin gelişim süreci için: A. Atçıl, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge 2017. Ayrıca şeyhülislamlık makamının bürokratik gelişimi: R. C. Rapp, *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986.

Bununla birlikte onun yarım asra yaklaşan hükümdarlık döneminde sosyal tansiyonun zaman zaman iktidarı zorlayacak dereceye ulaştığı, etkileri ileriki yıllara taşınacak olan türlü olumsuzlukların kaynağını teşkil ettiği de bilinmektedir. Sonraki tarihçilerin romantik bakış ve açıklamalarının gölgesinde kalan bu durum, padişahın bizzat kendisinin oğullarıyla olan münasebetleri ve aile bağlarıyla ilgili sıkıntıların halka yansıması kadar uzun seferlerin yol açtığı mali baskılar, zaman zaman siyasi olayların belirlediği dini katılaşma ve idareci zümrelerin tavırlarıyla da içten içe sosyal tepkiye yol açacak derecelerde kendini göstermiştir. 1560'lar civarında kaleme alındığı anlaşılan ve yanlış olarak XVII. yüzyılda yazıldığı sanılan anonim bir risalede temas edilen türlü aksaklıkların, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çoğalan ve ironik biçimde Sultan Süleyman dönemine duyulan hasreti dillendiren risalelerle olan konu benzerliği dikkat çekicidir. Lütfi Paşa'nın *Âsafnâmesi*'nde anlattıkları da -her ne kadar onun mazuliyeti sebebiyle inkisar hislerine mağlup bir devlet adamının abartılı yaklaşımları olarak yorumlanabilirse de- kurumlardaki aksamaların boyutları açısından fikir vericidir. Kısacası büyük askeri zaferlerin öne çıkarıldığı bu dönemin daha serinkanlı bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dönemin Osmanlı ve Batılı kaynakları Sultan Süleyman'ı genelde birbirine benzer ifadelerle tarif eder. Cülusundan itibaren faaliyetleri yerli ve yabancı gözlemciler tarafından yakından takip edildiği için fiziki yapısı çok iyi bilinmektedir. Gerek hayatının türlü safhalarını resimleyen minyatürlerde gerekse onu bizzat gören Batılılar'ın gravürlerinde resmedilen görünüşü birbiriyle neredeyse benzerlik gösterir. Gençlik çağında babası gibi sakalsız, fakat uzun bıyıklı iken daha sonra sakal bırakmıştır. Onunla ilgili minyatür albümlerinde bu süreci izlemek mümkündür. 1520'de tahta çıktığında Venedik elçisi onu uzun boylu, narin, fakat dayanıklı, ince ve kemikli yüzlü, zorlukla seçilebilen sakalı ve bıyığı olan, cana yakın ve iyi huylu bir genç şeklinde tarif ederek "ismiyle müsemma" olduğunu belirtmiştir. 1542'de onu gören bir Fransız uzun boylu, ince yapılı, kemikli, zayıf, esmer, geniş alınlı, iri siyah gözlü, biraz kemerli uzunca burunlu, kızıla çalan gür bıyıklı, ince sakallı diye tasvir etmiştir. 1553'te bir başka Venedik elçisi padişahın artık rahatsızlıkları yüzünden şaraptan uzak durduğunu, çok âdil olmakla şöhret bulup hiç kimseye haksızlık yapmadığını, dinine atalarından çok daha fazla bağlı olduğunu yazmıştır. Aynı tarihlerde Mekke şerifinin adamı Kutbüddin el-Mekkî ise huzuruna çıktığı padişahın zayıf, nurani yüzlü, yaşlı biri olduğunu aktarmıştır. Osmanlı kaynak-

larında ise geniş ve dolgun yüzlü, çatma kaşlı, elâ gözlü, koç burunlu, seyrek dişli, uzun boylu, saltanatının başında sakalı traşlı ve uzun bıyıklı olarak tanımlanır. Ârifî Fethullah Çelebi'nin *Süleymannâme* adlı eseriyle Seyyid Lokman'ın *Hünernâme*'sinde yer alan minyatürler padişahın hem fizikî yapısını hem faaliyetlerini resme dökülmüş bir halde sunar. *Hünernâme*'de özellikle çok iyi ok attığı, bir kılıç üstadı olduğu, av sırasında okla ve kılıçla ayı, su sığırı, yaban domuzu, kaplan gibi vahşi hayvanları öldürdüğü anlatılır. Sultan Süleyman'ın av düşkünlüğü ata binemeyecek duruma gelinceye kadar sürmüştür. Çağının diğer hükümdarları gibi avlanma vesilesiyle ihtişamını halka göstererek bunu bir meşruiyet aracı haline getirmiş olduğu bilinmektedir. Gerek bu vesileyle gerekse uzun seferleri dolayısıyla imparatorluğunun çeşitli bölgelerini tanımış, Doğu'da ve Batı'da pek çok yeri görmüş, şehir ve kasabaları dolaşmıştır. Bu bakımdan o, imparatorluğunu coğrafî temelde de en doğu ucundan en batı ucuna kadar bizzat gezerek tanımış son Osmanlı padişahı olacaktır[1430].

Sultan Süleyman adına yazılmış *Süleymannâme* ve *Şehnâme* adlı eserlerde onun askerî liderliği ön plana çıkarılmıştır. Padişah gazi sultan, âdil hükümdar, İslâm'ın koruyucusu ve savunucusu, edebiyat ve sanat hâmisi imajıyla övülmüştür. Bunun yanı sıra son derece cömert, zarif, mütevazı olup dervişmeşrep tavırlarıyla tanındığı, saf dinî inancı öne çıkardığı, gösterişe kaçmaksızın inandığı yolda yürüdüğü ve yaşı yetmişe yaklaşmışken bir velî mertebesine ulaştığı ifade edilmiştir. Bu durum, bilhassa yaşının ilerlediği dönemlerde kıyamet beklentilerinin odaklandığı hicrî 1000 yılının yaklaşmasıyla birlikte ortaya çıkan psikolojik ortamda onun mistik imajının yansıması şeklinde yorumlanabilir (sâhib-kıranlık/mehdîlik). 1543-1544'te kaleme alınan *Câmi'ü'l-meknûnât* adlı manzum eserde Sultan Süleyman'a yönelik kıyamet asrında "velâyet sahibi, Mehdî yahut onun seraskeri, sahib-kıran, velâyet sahibi sultanların serveri, kırkların yedilerin kendisine musahip olduğu zamanın kutbu" yakıştırmalarını bu minvalde okumak hayli aydınlatıcıdır[1431].

Gerçekte çağının diğer örnekleri gibi o da eskatolojik söylemlerden etkilenen, yanında müneccimlerinin bulunduğu bir lider, cihangir bir hükümdar konumundadır. Kendisini bu son asır içinde adeta dünyayı baştanbaşa fethetmiş bir ulu hükümdar gibi gördüğü veya yanındakilerin en azından ona bunu "ilka ettikleri" söylenebilir. İlgili maaş kayıtlarını havi defterlerde hazineden aylı-

[1430] F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, I, s. 137-140.

[1431] *Câmi'ü'l- Meknûnât*, haz. Ç. Erdoğan, beyt nr. 3084-3100.

ğı bulunan en az iki müneccîminin var olduğu dikkati çeker. Mesela 1548'de Sinan ve Ali b. Hasan adlı iki müneccimin maaş kayıtları mevcuttur[1432]. Üstelik baktırdığı fallarla geleceğe olan merakına adeta tercüman olan dikkat çekici bir başka şahıs Remmal lakabıyla tanınan Kara Haydar'dır. Bilhassa yaşının giderek ilerlediği dönemlerde oğullarıyla ilgili beklentilerine aradığı cevaplar içinde açtırdığı fallardan etkilenip etkilenmediği bilinmemekle beraber son yüzyılın kehanetlerinin bu gibi "geçmişi pek de temiz olamayan" bazı adamlar tarafından istismara açık hale gelme ihtimali yüksektir.

Bununla beraber zamanın ruhuna uygun olarak onun hem "sahib-i zaman" hem de "sahib-kıran" olarak vasıflandırılıp bu sıfatların içinin doldurulmaya çalışılması ve buna yönelik bazı işaretlerin ortaya konulması, önem verilmeyecek ve üzerinde durulmayacak hususlar olarak görülmemelidir. Sultan Süleyman bir taraftan dünyevi bir taraftan da ilahi anlamda gerçek bir "dünya hâkimi, seçilmiş bir lider, ebedi devleti oluşturup onu son saate ulaştıran sultan" imajını bu atmosfer içinde benimsemiş de olabilir. Hatta "halife" unvanının klasik çağrışımlarla mücehhez hale getirilme çabaları, ona biçilen dinî görevlere yönelik atıflar, giderek daha çok vurgulanan "adalet" mefhumu bile bunun bir parçası olarak mütalaa edilebilir. Kısaca bütün bu imajlar sadece birkaç yazarın onu "böyle görmek istemeleriyle" ve tanımlamalarıyla tezahür etmiş bir çerçeveye hapsedilmemelidir.

Döneminin muhtelif kaynaklarında "çizilen portreler", bir bakıma ideal padişah tipinin onun şahsında tecessüm etmiş olduğu anlayışını da gösterir. Dönemin tarihçilerinden Celalzâde Mustafa Çelebi, Sultan Süleyman'ı "*zübde-i Âl-i Osman*" olarak tanımlar ve bilhassa üç özelliğine vurgu yapar. Bunlardan ilki adalettir, ikincisi halkın koruyucusu, velinimeti olmasıdır, üçüncüsü cihanşümul bir fâtih vasfına sahip bulunmasıdır. Sultan Süleyman'ın büyük cihangirlik hülyalarıyla beslendiği veya onun böyle tanımlanmak istendiği bilinmektedir. Venedik'e İbrahim Paşa vasıtasıyla büyük bir fâtih olduğunu gösteren dört katlı bir miğfer şeklinde taç siparişi verdirmiş, 1532'de Edirne'ye ulaşan bu tacı yabancı elçilerin önünde giyerek papanın ve imparatorunkilerden daha muhteşem bu taç dolayısıyla onlardan üstün olduğunu göstermeye çalışmıştı. Fevrî bir tabiata sahip olmaması, kararlarını düşünüp vezirleriyle tartışarak, hatta geniş çaplı meşveret meclisleri düzenleyerek vermesi yine dönemin tarihçilerinin genel kanaatidir. Devletin menfaatini her şeyden üstün

[1432] BA, *MAD*, nr. 7118, s. 55.

tuttuğu, bu uğurda kendi ailesini bile feda etmekten çekinmediği dile getirilir. Şehzade Mustafa ve Bayezid olayları bunun örnekleri olarak gösterilir. Çok bilinen şiirinde belirttiği iki kavram, "sıhhat" ve "devlet" onun hayatının temel düsturları olmuştur:

"Âlem içre mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi"

Şehzadelik yıllarında iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça bildiği anlaşılan Sultan Süleyman'ın Kefe sancak beyliği sebebiyle Tatar lehçesiyle de konuşabildiği zikredilir. Bazı Venedik kaynaklarında Slav dillerine âşina olduğu belirtilirse de bu doğru olmamalıdır. Şehzadelik döneminde Manisa'da iken Merkez Efendi vasıtasıyla Halvetî (Sünbülî) etkisi altında kaldığı, Nureddinzâde ve Üftâde Efendi'den zikir aldığı ifade edilir. Şiire olan merakı da bilinmektedir. Kuvvetli bir şairdir. Bir Divânı olup "Muhibbî" mahlasını kullanmıştır. Bu lakap Allah'a derviş samimiyetiyle bağlı olduğunu, ayrıca halkına karşı ince bir sevgi yaklaşımı içinde bulunduğunu ifade eder. Şiirlerinde kendi ruhi dünyasını çok az aksettirir. Hürrem Sultan'a yönelik olarak yazdığı tahmin edilen mısralarında çoşkulu bir sevginin mahiyeti gözlenir. Divân'ındaki şiirlerin yaklaşık %10'unun bu tür mısralarla dolu olduğu tespit edilmiştir. 1554 tarihli Divân'ında ondan uzakta olmanın verdiği inkisar hisleri çok açık şekilde dillendirilmiş gözükür. Bir şiirinin son beytinde şöyle der:

"Zülf-i ruhunda destedür gönlüm ana peyvestedir
Çokdan Muhibbi hastedür rûh-ı revanım kandedür?"

Burada rahatsızlığını da öne sürerek hasretini belirtmiş olması dikkat çeker[1433]. Hissi yanları Hürrem Sultan şahsında kendisini gösterse de ruhi bunalımlarını ve kendi iç dünyasını genellikle açık şekilde yansıtmaz, şiirlerinin çoğu tabiat tasviri, kahramanlık, çeşitli şairlere nazireler, münacaat, na't ve bilinen kalıplar muvacehesinde devam edip gider. Yaptığı seferlerle ilgili olarak ilk şiirlerinde Mohaç ve Viyana (Beç) konulu olanları da dikkat çeker. Mohaç ile alakalı:

"Ruhlarunla zülfün gördüm iderler arbede

[1433] C. Czygan, "Depicting Imperial Love: Songs and Letters Between Sultan Süleyman (Muhibbi) and Hürrem", *Kanuni Sultan Süleyman ve Dönemi*, ed. S. Faroqhi-F. Çalışır, İstanbul 2020, s. 247-265. Hürrem Sultan için memleketleri saydığı meşhur şiirinin aslında Nesimî'nin şiirine nazire olduğunu hemen belirtelim: *Muhibbi Dîvânı*, haz. K. Yavuz-O. Yavuz, nr. 2317.

Görmeyen kılsın nazar bilsün nedir ceng-i Mohaç"[1434]
Viyana göndermeli olanlar:

"Muhibbî katıdır gönlü nigârın
Ol istihkâm yokdur şehr-i Beç'de
Katı gönlüne girilmek ne mümkün
Görülmedi bu sahtlık şehr-i Beç'de"[1435]

Şiirlerinin bir kısmında dönemin büyük şairi Baki'nin "düzeltmelerinin" rolü olup olmadığı tartışılır. Baki'nin bir tanıdığına yazdığı mektupta Sultan Süleyman'ın kendisine iki gazelini yolladığı, birine nazire yazabildiği ama diğerine yazmanın mümkün olmadığı belirtilir. Muhtemelen Baki sultanın da hoşuna gitmesi için "Eğrilik olsa aceb mi kâfirî mihrâbda" (Kilise mihrabında eğrilik olsa buna şaşılır mı?) mısraını okuyunca, buna asla nazire yazamadığını; ne Acem'de ne de Rum'da hiçbir şairin "mihraba" müteallik bu kabil sözleri hatırına gelmediğini beyan eder[1436]. Mektubu alan tabii ki hemen bunu Sultan Süleyman'a yetiştirmiştir!

Onun tebaasına karşı olan sevgisini desteklemek üzere bazı hikâyeler de ortaya çıkmıştır: Bir gün yakın adamlarıyla görüşürken onlara: *Âlemin velînimeti kimdir diye sorar. Onlar da hemen: Padişah hazretleridir diye cevap verirler. Bunun üzerine: Hayır, âlemin velînimeti köylüdür ki ziraat ve ekip biçme işinde uğraşıp ürettikleriyle bizleri nimete gark edip doyururlar* der. Bunlar onun adalet ve halkperver olduğunu sonraki dönemlerdeki haleflerine duyurmak üzere üretilmiş rivayetler olabilir, ancak onun şahsında oluşan "mit"in de mahiyetini belirler.

Şairlerin hâmisi sıfatına yakışır biçimde döneminin şairlerini caizelerle desteklemekten geri durmamıştır. Hâmilik sıfatıyla birlikte ona mistik bir imaj vermek isteyen bazı kaynaklarda hicri X. (XVI.) asrın on çocuk babası (adı bilinmeyen bir kızı dahil) olan bu onuncu Osmanlı padişahının, on büyük sadrazamı (Rüstem Paşa'nın iki sadaretiyle birlikte), on seçkin defterdar ve nişancısı yanında on büyük âlim ve on büyük şairinin bulunduğunun belirtil-

[1434] *Muhibbi Dîvânı*, haz. K. Yavuz-O. Yavuz, nr. 323/3.

[1435] *Muhibbi Dîvânı*, haz. K. Yavuz-O. Yavuz, nr. 2868/5; 2866/4.

[1436] Mektup TSMA, nr. E. 759/1 [6687/1]'de olup muhtelif defalar yayımlanmıştır. Ayrıca bk. F.M. Şen, "Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Baki", *OA*, S. 28, (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan – IV), İstanbul 2006, s. 183-193.

mesi, şüphesiz Hurufî mistisizminin zayıf bir yakıştırmasıdır. Kemalpaşazâde, Ebussuud Efendi, Celalzâde Mustafa ve Salih çelebiler, Taşköprizâde Ahmed Efendi, Kınalızâde Ali Efendi, *Mülteka'l-ebhur* müellifi İbrahim el-Halebî, Muhyiddin Muhammed Karabağî, Abdullah b. Şeyh İbrahim Şebüsterî, Birgivî gibi ilim adamları ve fakihler yanında Türk edebiyatının en tanınmış şairleri Bâki, Fuzulî, Zâti, Hayalî Bey, Taşlıcalı Yahya, Lâmi Çelebi bu dönemde yaşamış ve himaye görmüştür. Huzurunda çeşitli vesilelerle sık sık ilmi tartışmalar yaptırdığı ve bunun sonucunda katılanlara yüklü miktarda para verdiği bilinmektedir. Ayrıca adına pek çok eser telif ve tercüme edilmiş olması padişahın kültür dünyasının mahiyeti hakkında belirleyicidir. Onun için yazılan tarihler *Süleymannâme* adıyla özel bir seri oluşturur.

Sultan Süleyman'ın aile içi ilişkileri, ileride Osmanlı hanedanının klasik görünüşünün ilk örneklerini teşkil edecektir. Çocukları iki eşinden, Mâhidevran ve Hürrem Sultan'dan olmadır. Ayrıca başka cariyelerle ilişki kurduğu yolunda zayıf rivayetler mevcuttur. Tahta çıktığında adı bilinen üç oğlu hayattaydı ve bunlardan sadece Mustafa Mâhidevran'dan doğmuştu, diğerlerinin anneleri adları bilinmeyen farklı cariyelerdi. Kaynaklarda isimleri geçen oğulları dışında başka çocuklarının da bulunma ihtimali söz konusudur (Selim? ve adı bilinmeyen cariyeden olma kızı Şahzade/Şah Sultan). Ancak kaynaklara yansıdığı kadarıyla şehzadeliği vaktinde doğmuş Murad ve Mahmud 1521'de vefat etmiş, saltanatının ilk yılında hanedanı sürdürecek nitelikte sadece altı yaşındaki Mustafa kalmıştı. Hemen ertesi yıl Hürrem Sultan'dan olma çocukları dünyaya geldi. 1522-1531 yılları arasında hayatta kalan biri kız altı çocuğu vardı. Bunlar Mehmed, Mihrümah, küçük yaşta ölen Abdullah, Selim, Bayezid ve Cihangir idi. Böylece 1522'den itibaren Süleyman'ın Hürrem Sultan'a karşı bağlılığı artmış ve onu geleneklere aykırı şekilde resmi olarak nikâhına almıştı (1530 veya 1534?). Bir Venedik kaynağı bu durumun halka da duyurulduğunu, fakat bundan hoşnut kalınmadığını ve Hürrem Sultan'a karşı duyulan nefretin sebebinin bu olduğunu belirtir. Söz konusu vaziyet Osmanlı tarihinde cariye iken sultan eşi haline gelmenin ilk uygulaması idi. Saraydaki gizli çekişme giderek siyasi hizipleşmenin kaynağını da teşkil edecekti. Padişahın yeğenlerinden biri ile evli olan Veziriazam İbrahim Paşa ile Mâhidevran ve oğlu Şehzade Mustafa ilk yıllarda önemli iki hizbi oluşturmuştu. Fakat Hürrem Sultan'ın ortaya çıkışıyla bu iki hizbin ona karşı birleştiği ve padişahı çok rahatsız eden bir rekabetin yaşandığı ileri sürülür. İbrahim Paşa'nın katli olayının bu hiziple

ilgili olması mümkündür. Hürrem Sultan'ın Irakeyn Seferi dolayısıyla uzakta bulunan Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplar, ikisi arasındaki sevginin nasıl bir siyasî sonuca ulaşacağının bir işareti olma özelliğine sahiptir. Sultan Süleyman'ın ona cevabı yukarıda da sözü edildiği gibi hasret dolu şiirlerle olmuştur.

Şehzade Mustafa sancağa çıkarılınca (1533) mutat gelenek uyarınca annesi de beraberinde gitmiş, Hürrem Sultan âdeta tek güç haline gelmiştir. Padişahın annesi Hafsa Sultan'ın varlığı muhtemelen bir süre denge unsuru olmuş, ancak onun 1534'te vefatının ardından çekişme İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılmasıyla Hürrem Sultan'ın lehine sonuçlanmıştır. Hürrem Sultan, teamülün aksine ilk oğlu Mehmed ile sancağa gitmeyerek sarayda padişahın yanında kalmıştır. Resmi kaynaklar onu adıyla değil ya "Haseki Sultan" ya da "Şehzade Mehmed Validesi" şeklinde anarak bu anlayışı tebarüz ettirmişlerdir. İleride Hürrem Sultan kızı Mihrümah ve damadı Rüstem Paşa ile birlikte padişah üzerinde etkili bir siyasî hizip haline gelecek, Hürrem Sultan'ın ölümüyle yerini Mihrümah alacaktır. Osmanlı tarihçilerinin çoğu bu hizbin Şehzade Mustafa olayında önemli rol oynadığını belirtir. Sultan Süleyman da bu hizbin etkisinde kalmakla suçlanır. Ancak padişah atalarının aksine doğrudan "hanedanı" güçlendirmeyi esas almış olmalıdır. Bununla beraber damat sadrazamları sarayın alışılmış bir parçası ve özelliği haline getirmek sadece ona mahsus bir uygulama olmamıştır. II. Bayezid ve I. Selim örneğinin sürdürülmüş olma hali söz konusudur. Veziriazamları Lütfi ve Kara Ahmed paşalar kız kardeşleriyle (Şah Sultan, Fatma), Rüstem Paşa kızıyla, son iki sadrazamı Semiz Ali ve Sokollu Mehmed paşalar torunlarıyla (Hümâşah, İsmihan) evlidir. Yine oğlu Selim'in üç kızını, Mehmed'in bir kızını vezirlerle evlendirerek gelenekleri sürdürmüş gözükür. Fakat önceki dönemlerden en bariz farklılık bunların güçlerinin artmış ve harem halkıyla daha çok iç içe geçmiş olma halleridir. Daha sonra Koçi Bey tarafından çok eleştirilecek olan bu uygulamalar Osmanlı hanedanının damat vezirler, padişah hanımları ve valide sultanlar gibi toplu bir siyasi ağırlık oluşturma sürecini başlatmıştır denilebilir.

Sultan Süleyman'ın devletin adil bir sistem içinde işleri yürütmesi için mevcut kanunları genişletip yaygınlaştırmayı da ilke edindiği pek çok tarihçinin ortak görüşüdür. Onun adını taşıyan genel karakterli kanunnâmeler, daha sonraki dönemlerde sanki onun zamanında yazılmış gibi telakki edilecektir.

"Kanunî" sıfatı da bununla eş anlamlı olarak ortaya çıkmış gözükmektedir. Kütüphanelerde birçok nüshası bulunan kanunnâme mecmualarını yayınlayan Mehmet Arif Bey, bunların Sultan Süleyman devrinin ilk nişancısı Seydi Bey tarafından tanzim edildiği görüşündedir. Yazma kanun mecmualarının pek çoğunda Şeyhülislam Kemal Paşazâde ile Ebusuud Efendi ve Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'nin adlarına rastlanır. Bütün bunların yanı sıra kanunların vilâyetlere göre nasıl uygulanacağını, arazi tahriri dolayısıyla beşeri ve iktisadi sayımı ihtiva eden Tahrir Defterleri'nin başına derç edilen hükümlerden öğrenmek mümkündür. Gerçekten de önceki devirlerde olduğu gibi Sultan Süleyman döneminde de yeni fethedilen yerlerin örf ve âdetleri, buralara ait kanun hükümleri hazırlanırken ön plana alınır; bu memleketlerin eski nizam ve kanunları dahi hiç olmazsa bir müddet için yürürlükte kalırdı. Nitekim, fethedilen Macaristan'a tatbik edilen Osmanlı kanunnâmelerinde "*...kralları zamanından beri câri olan âdetleri*" veya "*...reâyâ taifesi hîn-i fetihte memlekette câri olagelen kral kanûnu üzre cümle ahvâllerin icrâ olunmak ricâ eyledikleri ecilden*" gibi ibarelere sık rastlanmaktadır.

Osmanlıların fethettikleri memleketlerin örf ve âdetleri ile halkın alışık bulundukları vergi şekillerine riayetkâr kalmalarının, uzun bir intibak devresi sonunda lüzum hâsıl oldukça, yavaş yavaş bu eski hükümlerin tadil ve ıslahı ile bütün memleketin müşterek bir nizama doğru yükselmesi düşüncesinin tezahürü olduğu yine rağbet bulan bir düşüncedir. Sultan Süleyman kanunnâmesi, genel anlamda şer'i boşlukların doldurulduğu ve sistematik devlet teşrifat ve uygulamalarını –şeri'atın alanı olmayan- düzene iblağ eden geçmiş kanunnâme anlayışının daha da geliştirilmiş son halkalarından biridir. Eldeki kanun mecmuası, bir "fıkıh kitabı" olmayıp cezai infazların ehl-i örfe bırakılan alanlarını tanzim eden, vergi kanunları, reaya ve askeri sınıfla ilgili devlet tatbikatını belirleyen yani "devletin bizatihi kendi sistemine" müteveccih özellikleri ortaya koyar. Burada timar ve zeamet erbabıyla halkın hukuki ve mali yükümlülüklerine dair hükümler bulunur. Dört fasıl hâlinde mütalaa edilebilecek olan bu kanunnâmede, birinci fasıl, zina suçuna, döğüş-kavga, katil vs. hadiselerine, şarap içmek, gasp ve hırsızlık gibi hususlara tahsis olunmuştur. İkinci ve üçüncü fasıllar, mali mevzuları ihtiva etmekte olup en geniş bölümlerdir. Bu fasıllarda, tımar erbabının tarifi, askeri ve mali mükellefiyetler, sipahiler, piyade-müsellemler, Yörükler, memleket arazisinden ve mahsulden alınan vergiler, gümrük resimleri, çayır, otlak, hayvan vergileri, bazı imtiyazlı eyaletlere has hususi hükümler vs. yer almaktadır.

Kısaca kanunâme genel özellikleriyle devlet sisteminin gereği olarak öteden beri ilerleyen süreç içinde ortaya konmuş ve kanun haline getirilmiş hükümleri bir araya getirmektedir. Keza mahalli özellikler ve uygulamalara dair sancak kanunnâmeleri bu genel kanunnâme mecmuasının yerel anlamdaki boşluklarını tafsilatlı şekilde dolduran özellik sağlar. Devletin yönetim mekanizmasının ve giderek büyüyen ve genişleyen yapının muhtaç olduğu bürokratik anlamda gelişmeleri ve yeni sistem yapılanmalarını, bu döneme ait Divan-ı hümayun defterleri, maliye uygulamalarını ihtiva eden hükümleri toplayan ahkâm kayıtları, hazine irad-masraf kayılarını havi ruznamçe defterleri, timar düzenini tespit eden tahrir defterleri, bunlara dayalı timar icmalleri vs. gibi hayli gelişmiş kayıtlar açık biçimde gösterir[1437].

Sultan Süleyman uzun saltanatı döneminde hayırseverliği, vakıfları ve hayratıyla da öne çıkmış, pek çok âbidevi eser yaptırmıştır. Özellikle Mimar Sinan'a inşa ettirdiği cami ve külliyeler başta gelir. İstanbul'da yaptırdığı eserlerle imparatorluk ihtişamını sergilemeyi ihmal etmemiştir. Süleymaniye Cami ve Külliyesi (İmaret) bunun tipik bir örneğidir. Buraya eklenen medrese ile eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca babası Selim adına başlattığı Sultan Selim camisini tamamlamıştır. Oğulları Mehmed ve Cihangir için yaptırdığı cami ve tesisler de bu hareketin önemli bir parçasıdır. Buna kızı Mihrümah Sultan'ın Edirnekapı ve Üsküdar camileri, Hürrem Sultan adına inşa ettirdiği Haseki Sultan Camii ve Külliyesi eklenebilir. İstanbul'un Kırkçeşme denilen suyolları onun eseridir. Mimar Sinan'a yaptırdığı Büyükçekmece Köprüsü bir mimari şaheser konumundadır. Bunun yanı sıra imparatorluğun değişik yerlerindeki imar hareketleri dikkati çeker. Bağdat'ta İmâm-ı Âzam Türbesi ve yanına inşa ettirdiği cami-imaret, yine burada Abdülkadir-i Geylânî türbesi ve camii, Konya Mevlânâ türbesi yanında iki minareli cami, semâhâne, imaret, Seyyidgazi'de büyük tekke, cami, Şam'da büyük bir cami ve imaret zikredilebilir. Ayrıca fethedilen şehirlerdeki pek çok kilise onun adına camiye çevrilmiştir. Yine Kudüs'te Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-sahre'yi ve Kâbe'yi tamir ettirdiği, Medine ve Mekke'de önemli imar hizmetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Şehir kurucu sultan vasfını Hac yolu üzerindeki yeni kale-şehir inşaatlarıyla da göstermiştir.

[1437] Geniş bilgiler için F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Devlet, Hanedan ve Toplum*, İstanbul 2018.

Nihayetinde son sözü, döneminin âlimlerinden *Süleymanname* yazarı Bostan Çelebi'nin onu misli görülmemiş bir hükümdar, talihi ilahi kudretle perçinlenmiş ve benzersiz bir sultan olarak tanımlayan ve onun adalet güneşinin karanlığı aydınlattığına, küfrü yok ettiğine, sabahın oluşuna benzer kılıcının görünmesiyle bütün kötülüklerin yok olduğuna dair şu ifadelerine bırakarak tamamlayalım:

> Bir pâdişâh-ı adîmü'l-misldür ki, dîde-i rûzgâr anun misillü bir şehriyâr ve gûş-ı gerdûn-gerdân bir anun gibi sâhib-kırân ilâ hâzâ'l-ân ne görmiş ve ne işitmişdür. Râyât-ı nusret-şi'ârı gûyiyâ âfitâbdur ki kaçan ki maşrık-ı te'yîd-i İlâhî'den tulû' göstere zulmet-i küfr ü tuğyân sâha-i rûzgârdan matrûd u gürîzân olup ve şimşîr-i zafer-nigârı sanki subh-ı sâdıkdur ki vaktâ ki ufk-ı niyâmdan baş kaldura sevâd-ı küffâr-ı zulmet-şi'âr aktâr-ı hıtta-i vücûddan firâr kılup zulmet-âbâd-ı milk-i ademe ulaşur[1438].

[1438] *Süleymannâme*, vr. 4b-5a.

EKLER

EK: I

Hayatın İçinde Bir Hükümdar: Hünernâme'de Sultan Süleyman

Sultan Süleyman'ın tahta çıkışıyla birlikte başlayan uzun saltanat döneminde *Şehnâme* türü eserler onun muhteşem imajını, olayları anlatarak değil aynı zamanda resimleyerek de görünür kılmışlardır. Özellikle ilk şehnameci olarak Fethullah Ârifî'nin Farsça süslü bir şiir diliyle aktardığı Sultan Süleyman hadiseleri neredeyse sahne sahne resimlenerek onun bu vasfı açık şekilde ortaya konmuş görünmektedir. Sonraki şehnameciler yine ilginç şekilde Osmanlı tarihini türlü şekillerde ele alırken aynı zamanda önceki Osmanlı sultanlarını ve bazı olayları resmetmek yanında Sultan Süleyman dönemine de özel bir önem vermişlerdir. Ârifî'nin son derece düzgün çizgilerle bezenmiş minyatürleri Sultan Süleyman'ı dönemi içinde daha çok askeri faaliyetleriyle anlamlandırırken onun vefatından sonra hakkında yazılanları resme dökmeye meraklı diğer şehnameciler farklı ilgilerle değişik yönleri vurgulamaya, bir ölçüde kendi dönemleri için de bir mesaj vermeye itina göstermiş gibidirler. Ârifî'nin *Süleymannâme*si şüphesiz hem yayımlanmış hem de minyatürleri çok bilinir ve görünür olmasıyla[1439] burada ihmal edilebilir durumdadır. Fakat Sultan Süleyman'ın sonraki imajını belirleyecek olan Lokman'ın *Hünernâme*si ve Talikizâde'nin eseri onun bir ölçüde menakıplarıyla şekillenmiş olmak bakımından ayrı bir önem kazanır. Talikizâde'nin *Şemailnâme*'si sultanların faziletleri bağlamı içinde ana konular arasında Sultan Süleyman dönemiyle alakalı bazı hususları örnekler olarak yansıtır; medhi, şecaati, İbrahim Paşa'nın haşmeti, oğullarının durumu, şairliği, Elkas'ın ilticası gibi seçme anekdotlar dikkati çeker[1440]. Osmanlı hilafetinin mahiyetine bile *Mir'atü'l-memâlik* adlı Seydi Ali Reis'in eserinden iktibasla ilginç bir bahis açar. Hint memleketinde Kurban bayramı namazı için okunacak hutbede kimin adı geçeceği konusundaki meselede çıkan tartışmanın çözümü "Kıble sâhibi kim ise hutbe onun namına okunsun" şeklindeki görüşle sonuçlanır, bundan hareketle Sultan Süleyman'ın hilafetinin Hint, Çin ve Asya'daki Müslümanlar nezdinde tanınmış olma iddiası yer alır[1441].

[1439] *Süleymanname: The Illustrated History of Suleyman the Magnificent*, ed. Esin Atıl, New York 1986.

[1440] *Şemâilnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3592.

[1441] *Şemâilnâme*, 23b-24a.

Lokman'ın *Hünernâme*'si ise standart olarak Sultan Süleyman'ın şahsını esas alır. Onu büyük bir hükümdar şeklinde menakıbıyla resmetmiş olması karşımıza farklı bir hükümdar portresi çıkarır[1442]. Bu ne ölçüde doğru bir tasvirdir, bilenmez. Ancak Süleyman sonrası çağ için çok önemli bir atıf olma hali, bu yazılan ve çizilenleri kendi atmosferi içinde şüphesiz ehemmiyetli kılar. Burada kısaca hem bu menakıblardan söz ederek hem de ilgili minyatürleri metne ekleyerek muhtemelen 1549 seferi sırasında bizzat Sultan Süleyman'ı gören ve sonra da onun döneminde resmi görevler alan Seyyid Lokman'ın[1443] onu nasıl tanıtmaya çalıştığını ele almaya çalışalım.

Öncelikle Seyyid Lokman'ın amcası vasıtasıyla Sultan Süleyman'ın İkinci Acem seferinden dönüşü sırasında Elmalı konağındayken onun huzurunda şiir söylediği ve mecliste tüccarlardan birinin daha fazla caize verilmesi gerektiği şeklindeki sözlerine karşı çıkarak takdir kazandığı konusundaki rivayetle konuya giriş yapalım. Burada yazarın kendisi hakkında eserinde yer alan rivayetin doğru olma ihtimalinin yüksek olduğunu da belirtelim. Buna göre Lokman Sultan Süleyman hakkında bir şiir kaleme alır, bunu amcası Sultan Süleyman'a gösterince padişah bundan memnun kalarak ona bahşiş gönderir ve meclisine gelip şiir söylemesine icazet verir. Kalabalık bir topluluk önünde öncelikle Muhibbî bir beyit okur, orada hazır bulunan şairler de bundan hareketle huzurda birer beyit söylerler. Muhibbî'nin açılış beyti: "Âhumla nâle galgalesin inleyen bilir/Çeng ü çeganei lülesin dinleyen bilür" şeklindedir. Hazır bulunan Şemsi Ahmed Paşa, Remmal Haydar, Hayalî, Sehabî, Bidarî ve Lokman buna birer nazire okurlar. Lokman'ın naziresi: "Eyyub kıssasın dime her inleyen bilür/Âşık gibi belâya düşüp dinleyen bilür" tarzındadır. Şiirleri beğenilir ve ken-

[1442] *Hünernâme*'nin Sultan Süleyman'ın şahsi faaliyetleriyle ilgili baş kısımları tez olarak hazırlanmıştır: *Şehnameci Lokman'ın Hüner-nâme'si* (2. Cilt-1-154. Varak), inceleme-metin sözlük, haz. Z. Eroğlu, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 1999.

[1443] Seyyid Lokman'ın babası Hüseyin Aşurî hakkında Hakkâri hâkimi Zeynel Bey'in bir arzında bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre Hüseyin Aşurî, Urmiye vilayetinde kadıydı, babası ise Karakoyunlu Cihanşah'ın veziriazamıydı. Bunlar aile olarak Sünni mezhebine mensuptu. Hüseyin Van'ın fethi sırasında 18 kişilik ailesiyle Osmanlı topraklarına gelip kendisine Diyarbekir evkafı zevayidinden tekaüt maaşı bağlanmıştı. Zeynel Bey, onun bu maaştan oğlu lehine feragat ettiğini bildirirken bir oğlunun da kendi yanında kâtip olarak hizmet ettiğini eklemişti ki bu zat büyük ihtimalle Lokman'dır: 17 Cemaziyelevvel 963/30 Mart 1556 tarihli kayıt: BA, *MD*, nr. II, s. 47.

disine Diyarbekir evkafı fazlalığından bir vazife/cihet tayin edilir[1444]. Bu resmi bir görev olmayıp oradan aldığı bir destek şeklindedir.

Lokman'ın Sultan Süleyman dönemi için Hünernâme adlı eserinde yer verdiği menakıblar, padişahı gören ve tanıyan birinin kaleminde şekillenmiş bir mahiyet arzeder. Böylelikle o kendi dönemindeki hükümdarlara da dolaylı şekilde bu büyük sultanı tanıtmış olur. Eserinin muhtelif yerlerinde amacını Sultan Süleyman'ın zengin hazinelere sahip sayısız askeri ile zaferden zafere koşan bir hükümdar olarak büyüklüğünü ve üstünlüğünü göstermek olarak vurgular. Lokman adaletiyle de öne çıkan fazilet sahibi Sultan Süleyman'ın hikâyelerini nakledecek, böylece onu gelecek nesillere örnek olarak gösterecektir.

Lokman'ın buradaki anlatım örgüsü, bizatihi Sultan Süleyman'ın kendisine odaklanmış olmakla tezahür eder. Hadisatın naklinden ziyade önemli mevzular çerçevesinde Sultan Süleyman'ın tavrını ortaya koymaya yönelerek yer yer bu olayları tahkiye eder bir edebi şekli tercih etmiştir. Onun fikrine göre misli olmayan sultanın ideal olarak gösterilmesi esastır: "Eyâ sultan-ı âlem çarh-ı gerdûn olmasın sensüz/ Ki mislün ne gelüptür ne gelür min ba'd devrâne"[1445].

Lokman eserinin ilk başlığını onun doğumuna ve cülusuna ayırmıştır. Burada girizgâh olarak tipik bir siyasetnâme metni vardır ve klasik olarak bu tür kitaplarda yer aldığı üzere sultana niçin ihtiyaç duyulduğu noktasında bilinen ifadelerin vaz'ı söz konusudur. Sultan Süleyman için dedesi Sultan Bayezid ile işe başlar; bu yaşlı sultan tahtının hangi oğluna nasip olacağını düşünmektedir, böyle bir düşünce deryası içindeyken Allah'ın mülkü dilediğine verdiği şeklindeki âyet (Âl-i İmran, 26) kulağına erişir. Nitekim Sultan Selim ile bu ortaya çıkar. Süleyman ise kutlu bir günde doğar. Çarşamba gecesi, güneş Arslan burcunda ve ay Akrep burcundadır. Şehzade Selim oğlunun doğumu haberine çok sevinir, caizeler dağıtır, ismi için ise Kur'an'dan fal açıldığında Neml sûresinin 30. âyeti denk düşer. Sayfanın başındaki âyet dolayısıyla ona kendi adının da tasgiri/küçültmesi olan Süleyman ismi verilir. O sırada Şehzade Cem'in vefatı haberi ulaşmıştır. Batı'da olduğu için Osmanlı devletine ciddi bir tehlike teş-

[1444] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 3.

[1445] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 18.

kil eden Cem Sultan'ın ölümü, bir bakıma Süleyman'ın uğuru olmuştur. "Bu haber-i behcet-eser" Sultan Süleyman'ın uğuruna işarettir, nitekim de dönemi öyle olacaktır.

Şehzade Süleyman'ın tahta geçene kadarki şehzadelik yıllarını yer yer hatalı bilgiler vererek aktaran Lokman, ikinci fasıl olarak onun cülusuna geçer ve burada bu merasimi aynı zamanda resimleyerek tasvir eder. Bunu yaparken yine tipik şekilde sultanın gerekliliği ve nasıl tanımlanacağı noktasında siyasetnâme metinlerinin argümanlarına başvurur. Sultan Süleyman bu makama Allah tarafından layık görülmüştür, "Hazret-i sâhib-kıran-ı nusret karîn, âlem-i bâlâdan bu mertebe-i ulyâya lâyık ve sezâvâr"dır. Bu bakımdan hilafet-i Osmaniyye'ye "bi'l-irs ve'l-istihkak" cülus etmiştir. Bu vurgular esas olarak klasik hilafet meselesinin Osmanlı algıları itibarıyla mahiyetinin açık birer ifadesidir[1446]. Lokman'ın tasvirinde Sultan Süleyman sakalsızdır ve babası gibi traşlıdır, görünüşü ise çok ciddidir. Onu ancak 1532'den itibaren tıpkı Ârifî gibi sakallı olarak tasvir edecektir[1447]. Ayrıca Lokman uzun uzadıya sarayı, cülus sırasındaki hizmetlileri tanımlar, cülusun nasıl gerçekleştiğini tasvir eder. Bu noktada çeşitli meseleleri anlatırken üzerinde durduğu esas konu adil bir idarenin var olduğudur. Diğer Osmanlı tarihçilerinin kendi dönemlerindeki hükümdarlara yaptıkları övgülere benzer şekilde adalet prensibini "kurt ve kuzu", "şahin ve güvercin" metaforuyla (*Kurd ile koyun yâran ve şahin ile dürrâc hem-âşiyân olmuş*) anlatıp Hz. Ömer devrindeki adaletle eş değer konumda izahlar yapar [1448].

Bu alışılmış kalıpların ardından ana bahis, Sultan Süleyman'ın ihsanının bolluğu ve iyiliğidir. Macaristan, Alaman'dan Bağdad ve İran ve Yemen ve Lahsa'dan Hemedan ve Mağrib ve Habeş'ten Frengistan ve Gürcistan'a dek dünyanın dört bir köşesini ele geçiren bu büyük sultan, saltanat davasında oğlu Mustafa'yı feda ettikten, Cihangir'i âhırete uğurladıktan sonra iki oğlunun

[1446] Bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, s. 49-55.

[1447] Bunu önemli bir değişimin habercisi olarak yorumlamak mümkün gibidir. Şahsi olarak sakal bırakma gereği hissetmesini, etrafındakilerin telkini kadar, oğullarını sünnet ettirmek ve birini sancağa çıkarma yaşına getirmek, ayrıca resmi evlilik yapmış olmak halleriyle de irtibatlandırmak ilk anda düşünülebilir. Ama bunların aşırı yorumlar olma durumu da söz konusudur!

[1448] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 22-23, 131 (metin: 30a).

kavgasına şahit olmuş, Selim galip gelince ortalık durulmuştur. Bu yüce sultan fakirlerin rızıklarını tedarike özen gösterir, zengin ve fakirin hakkını korur. Lokman eserindeki bazı sahife kayıpları sebebiyle kısa bir kesintiden sonra Sultan Süleyman hakkında bazı anekdotların anlatımına girişir.

Bunlardan birinde kurdun ağzını bağlayarak bir koçla birlikte ona götürürler. Bunu farkeden sultan ne olduğunu anlamak isteyince, koyunun sahibi durumu açıklayarak koyun sürüsü içindeki bir kurdun aradan hayli zaman geçmesine rağmen hiçbir koyuna dokunmadığını gördüğünde hayretler içinde kaldığını, bunun zamanın âdil hükümdarının sayesinde olduğunu, bu bakımdan yakalanan kurdun bağlanarak huzuruna getirildiğini söyler. Yanbolu civarında avla meşgul olan Sultan Süleyman bundan çok memnun olur, ona birkaç bin akçelik timar tevcih eder, sürüye bakan çobanlara da ihsanlar verir. Sıra kurda ne yapılması gerektiğine gelince de "kurdun eteği töhmet kanıyla bulanmamış, hayvan olduğu halde adaletimize aykırı hiçbir iş etmemişken kimseye dokunmamışken onu öldürmek makul değildir. Sekban Ali Bey'e teslim olunsun, her gün kasaphaneden kifayet kadar ciğer alınıp bu kurdun boğazına bağlansın" diye emreder. Bu halde kurt üç yıl daha yaşar, kurda bakan Ali Bey onun sayesinde başından her türlü afetin def olduğunu ifade eder. Lokman bütün bu hikâyeyi, sultanın ihsan ve keremine ilginç bir örnek olduğu için eserine derç ettiğini yazar[1449].

Dönemin önde gelen vezirlerinden Lala Mustafa Paşa'dan naklettiği bir başka hikâye ise şudur: Lala Mustafa Paşa Irakeyn seferinde sipahi ocağı mensuplarından olduğu için padişahın yakın hizmetindedir. Hemedan ve Dergüzin'e gelinip oradan Bağdad ele geçirildiğinde ortalık "Rafızilerden" temizlenmiş, harabeler yeniden ihya ve imar edilmiş. İmam-ı Azam türbesi üzerine kubbe yapılmış, imaret de eklenmiş. Şeyh Abdülkadir-i Geylanî'nin mezarı yine ihya edilmiş, türbe haline getirilmiş, zaviye yapılıp bunlara görevliler tayin edilmiş. Padişah bundan sonra etrafı gezerken, nice sarayların yıkıntılarını görmüş ve bundan kendince ders çıkarmış, ibret almış. Dolaşırken devamlı bolca ihsanlarda bulunmuş. Bir gün köyden geçerken yaşlı bir kadın kendine nar sunmuş, mevsimi olmadığı için şaşıran Sultan Süleyman bunların nasıl böyle taze olarak kaldığını sorunca kadın saklama tekniğini anlatmış.

[1449] Lokman bunu hem nesir hem de şiir diliyle anlatır: *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 138-141 (metin: 34a-b).

Gerçekten de sunduğu nar kesilince içinden suyu akmış, böylece taze kaldıkları anlaşılmış. Padişah da kadına her bir nar için bin akçe bahşiş vermiş. Geride bir oğlu kalmış olan bu dul kadının aldığı bahşişleri duyanlar onunla evlenmeye talip olmuşlar, o da bir baba kızı seçerek oğluna kızı almış kendisi de onun babasıyla evlenmiş[1450].

Bu vesileyle anlatılan bir başka fıkra, Sultan Süleyman'ın Kerbela, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin kabirlerini ziyareti ve oradaki imar hareketleri sırasındaki bir hadiseyle alakalıdır. Sultan Süleyman ziyaret için burada kaldığında Hz. Ali'nin türbesinde kılıç ve kemer kuşanmış, orada yaşayanlara yüklü bağışlarda bulunmuş. Hatta kendisine kılıç kuşatan Seyyid Hüseyin'in bütün ahfadına ve evladına şamil olarak temlikler yapmış, ellerine altınlı nişan yazdırıp vermiş. Yezidîler için Fırat'tan bir kanal açıp su getirtmiş, İmam Hüseyin cihetine akıtmış. Ayrıca Sultan Süleyman'ın emriyle bütün bir şehir toplanmış, fakat yaşlı ve kimsesiz kadınlar kalabalığa karışmayı istemeyerek uzaktan olup biteni seyretmek üzere geride durmuşlar. Onları farkeden sultan ihsanlarından esirgemeyerek bunlara da birkaç kese altın bağışlamış. Lokman bunun ardından el-kıssa diyerek: "ol fırkanın ekseri Aleviyye olmağla makam-ı ulvîden meyl-i dünyayı süflâ etmezler iken şimdi fakiri ve zengini beraber padişahın nimetlerini paylaşmışlar" yorumunu yapar. Ardından da hikâyeyi nakleder: Onu görmek için evlerinin damlarına çıkanlar yaşlı bir kadının evine zarar vermiş, evinin damının bir kısmı çökmüş, kadın çok iffetli biri olmakla asla dışarı adım atmamış; daha sonra evinin duvarını güç halle yaptırırken yıkıntılar arasında Sultan Süleyman'ın dağıttığı altınlardan birkaç tanesini bulup çok sevinmiş ve sultana dualar etmiş[1451].

Sultan Süleyman'ın sonsuz ihsanlarına örnekler veren Lokman bu olaya benzer şekilde yeni bir örneği daha anlatır. Kudüs'te yaşayan ve muazzez bir zat olan Hâfız Mağranî çıkan veba salgını sebebiyle ailesinin çoğunu kaybedince damadı ve birkaç torunuyla İstanbul'a göçer. Hafızların talebi üzerine de Cuma günleri onlarla beraber bazı zamanlar Kur'an tilavet eder. Sultan Süleyman Cuma namazı için Ayasofya'ya gittiğinde Mağranî Bakara suresinden sadakayla ilgili bazı âyetleri okur. Sultan Süleyman bundan çok hoşlanır,

[1450] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 141-143 (34b-37a).

[1451] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 145-147 (38b-39b).

âyetle ilgili tefsirleri alır, manevi bir ilhamla Hâfız'ın durumunun farkına vararak onu saraya çağırır ve tok gözlülüğü karşısında: "O azizin bizim ihsanımızda gönlü gani olup ihtiyaç izhar etmemiş, ama bizim onun gibi azizler duasına ihtiyacımız vardır" diyerek damadına ve çocuklarıyla kendisine bol ihsanlarda bulunur.[1452] Böylece Lokman, onun hem ihsanını hem de nasıl düşünceli ve halden anlayan bir sultan olduğunu göstermeye çalışır.

Lokman'ın eserindeki diğer bir bölüm Sultan Süleyman'ın avcılığı ve av hikâyelerine dairdir. Onun meclisindeki saz üstatlarından (çengî) Reşid'in anlattığına göre Halkalı civarında çok büyük, gergedana benzer bir su sığırı ortaya çıkmıştır. Bu azgın hayvan sahibinin elinden kaçar ve etrafa zarar verir, serbestçe dolaşmaya başlar. Boynuzlarının azametinden kimse yanına yanaşamaz. Sultan Süleyman bu su sığırının durumunu öğrenince onu avlamak için yola çıkar. Onun gelişini farkeden hayvan kızgınlıkla saldırır. Padişah da atını mahmuzlar ve hayvana doğru hızla at sürerken bir ok atar. Ok sığırın vücudunu deler geçer ve onu yaralar. Hayvan daha da kızar, ikinci oktan da etkilenmez, koşmaya devam eder. Sultanın atı ürker, buna rağmen o üçüncü bir okla hayvanı alnından vurur, ok oradan girip ta arkasından kuyruk kısmından çıkar, su sığırı olduğu yere çöker kalır. Bu durum onun avlanma ve her türlü silahı kullanmadaki hünerine örnek olarak anlatılmıştır; üstelik Lokman bu hikâyelerin doğruluğunu da daima teyit ettirdiğini sözlerine ekler[1453].

Okla ilgili anlattıklarına başka misaller de gösterir. 1541 seferi sırasında Filibe'de iken şehzadeleri Mehmed ve Selim'in ünlü ok atıcıları üzerine konuşmasına şahit olur. Onlar böyle şeylerin bu asırda olamayacağı kanaatindedir. Sultan Süleyman üç canavar (domuz) getirtir ve attığı oku bunların üçünden geçirip arkadaki ağaca yelek kısmına kadar saplar[1454]. Bunun yanısıra delinmesi mümkün görülmeyen bir zırhı da delmeyi başarır. Ok atmaktaki ustalığı büyüktür, önünde gösteri yapan bir okçunun hünerlerinin hepsini bizzat kendisi de gerçekleştirmiştir. Bir başka olayda da sarayın bahçesine getirtilen büyük bir ayıyı, aksi görüşlere rağmen "peykanı" yani demir ucu olan bir okla vurmanın kolay olduğunu, marifetin peykansız bir okla ayıyı vurabilmek olduğunu söyler.

[1452] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 157-150 (46b-47b).

[1453] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 166-168 (51a-54a)

[1454] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 170- 172 (54a-55b). Nitekim minyatürde üç domuz çizilmiş, ok da arkadaki ağaca saplanmış olarak gösterilmiştir.

Nitekim attığı peykansız oku ayıdan geçirip arkadaki ağaca yine neredeyse dibine kadar saplamayı başarmıştır. Bir başka sahnede ise av sırasında hayvanlara zarar veren bir ayıyı ok isabetiyle öldüremeyince kılıcını çekip yukarıdan aşağı indirdiği darbeyle ikiye parçalamıştır[1455].

Lokman bu maharetleri klasik okçuluk geleneği içinde Sultan Süleyman'ın şahsında naklederken avcılığıyla alakalı olarak bir meseleye dikkat çeker. Sultan Süleyman'ın ava düşkünlüğü malumdur ama o günlerini sadece av ile değil gaza ve cihatla geçiren, haftanın üç günü fakirlerin ve zayıfların işlerini gören, ancak boş vakit bulduğunda ava çıkan bir hükümdardır. Aslında avlanmak bir nevi "savaş idmanıdır". Böylece okuyucularına yanlış bir imaj vermekten bir ölçüde kaçınmaya çalışır. Zira bahsedeceği av merakı onun devlet işlerini ihmal ettiğine rahatlıkla yorulabilir. Bu endişeleri tarihten diğer sultanlara ait örneklerle açıklayıp avın faziletlerini anlatırken Sultan Süleyman'ın yaşının yetmişi geçkin olduğunu, ama güçlü bulunduğunu, Nuh gibi uzun yaşayacağını belirtir. Beykoz avlağı, İstanbul civarındaki diğer av alanlarından en meşhurudur ve burada diğer bahçelerde olduğu gibi bir saray/kasr vardır. Sultan Süleyman buradaki sarayın bir mil kadar ön tarafına hisar yaptırmıştır, iki taraftan da iki yüz zira yol açtırıp hayvanları bu çevirdiği büyük av alanı içine sürmüştür[1456].

Sultan Süleyman'ın av hikâyeleri yine Lokman'ın anekdotlarıyla devam eder. Bunlardan biri Irakeyn seferi sırasında Bağdad'dan Tebriz'e ikinci defaki yürüyüş sırasında vuku bulmuştur. Dakuk civarına Dilhoran'a gelindiğinde Sultan Süleyman ava çıkar, köylülere av hayvanı sürdürür, kendisi sonra oraya gelir avı başlatır. Uzaktan gördüğü iki kaplanın üstüne at sürer ve onları öldürür[1457]. Diğer olay veziriazam İbrahim Paşa'yı Mısır'a gönderdiğinde gittiği Edirne'de meydana gelir. Av hayvanlarının toplanması için şehir halkı üçgün ve üç gece uğraşıp avlağa hayvanları toplar. O kadar çok av hayvanı birikmiştir ki adeta toprak görünmez. Sultan Süleyman ata binip bunlar arasında avlanır, böylece sanki hayvanlarını dilini konuşan, onların hükümdarı olan Hz. Süleyman gibidir[1458]. Edirne gibi Bursa'da da avlandığında hayvanlara zarar veren büyük bir ayıyı görür, yine attığı oku isabet ettirmesine rağmen etkili

[1455] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 173-188 (56b- 68b).

[1456] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 191-197 (71a-76b).

[1457] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 199-200 (77a-78a).

[1458] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 202- 204 (78b-81a).

olmaz, iki oku daha etkili olmayınca kılıcıyla iki ayağı üzerine kalkan ayıyı ortadan biçer[1459]. Bu bahiste Lokman'ın son tasviri Eskisaray'da Süleymaniye Camisinin inşa olunduğu tepelik ve ağaçlık kısımda bir dağ sağanını okla vurmasına dairdir. Oğlu Cihangir ile bahçede dolaşan Sultan Süleyman, av sürüsünden kaçan bir çılgın dağ sağanıyla (sıgun/gevezn/ dağ keçisi, geyik) karşılaşır. Saray hizmetlilerinden Acem Ağa korkarak gayri ihtiyari: "Meded padişahım bunun gibi vahşi canavarı şehinşahlar bizzat şikâr etmek münasib değildir" diye feryad eder. Bunun üzerine Sultan Süleyman: "Behey Acem ona izin ver" diyerek hayvanı engellememesini tembihler ve koşarak üzerine gelen hayvanı hiç korkmaksızın sakince elindeki yayına yerleştirdiği okuyla alnının tam ortasından vurur. Sağan o kadar kudurmuştur ki o haldeyken bile yanına kimse yanaşamamıştır. Bu Sultan Süleyman'ın cesaretinin en güzel örneğidir[1460].

Lokman'ın diğer bir başka konu başlığı Sultan Süleyman dönemindeki büyük düğün törenleridir. Önce İbrahim Paşa'nın düğününü geniş şekilde tasvir eder. Gün gün neler yapıldığını sıralar, 20 gün süren şenlikler sırasında ulema meclisinden de bahis açar. İbn Kemal, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Muhyiddin ve Kadrî Efendiler ve diğer ulema toplanmıştır. Tartışma ise düğün sahibinin vaziyetine uygun olan Nisa suresinin "Allah İbrahim'i dost edinmişti" diye başlayan 125. âyetidir. Fakat konu başka hususlara da kayar, şiir atışmaları yapılır. Bilindiği üzere bu mecliste hilafet ile ilgili olan âyetin izahı uzun uzadıya tartışılmıştır, Lokman'ın bundan söz etmeyip İbrahim konusunu öne çıkarması, bir bakıma düğün atmosferine uygun bir anlatımı tercih etmesinden kaynaklanmıştır. Lokman'ın hilafet meselesini çağrıştıran tartışmayla alakalı olarak verdiği bilgi ise üç şehzadenin sünnet düğünü sırasındaki ulema meclisiyle bağlantılıdır. Burada ilgili âyetin bahsi geçer ve bu hususta hazırlanan risalelerin padişahın huzurunda tartışıldığı açıklanır. Bu sünnet düğününü de ayrıntılı anlatan Lokman, Bayezid ve Cihangir'in sünneti ile Rüstem Paşa'nın Mihrümah'la olan evliliğini genişçe tasvir eder. Bunu birbirinin peşi sıra, vakitsiz vefat eden oğlu Mehmed'in kızı Hüma Hatun'un ve torunu Ayşe Sultan'ın, Şehzade Selim'in üç kızının evlilik törenleri izler[1461].

[1459] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 204- 210 (81b-86a).

[1460] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 211-214 (86a-88b). İlgili minyatürde sığun veya sağan bir dağ keçisi irisi geyik şeklinde resmedilmiştir.

[1461] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 215- 294 (88b-141a).

Lokman bundan sonraki fasılda Sultan Süleyman'ın ahlakına, hasletlerine, müşfikliğine dair örneklerin anlatımına geçer. Bunlardan ilki Kubad Paşa'dan dinlediği bir hizmetçinin kazaen padişahın elbisesinin içindeki yakutla süslü hamayili düşürmesi sonucu yakutun ikiye ayrılmasıdır. Padişahın elbiselerinden mesul olan bu hizmetçi (camedar) korku içinde ne yapacağını bilemez ve hemen ikiye ayrılan yakutu mumla yapıştırır ve gizlice yerine takar. Fakat Sultan Süleyman hamayili yoklayınca bunun farkına varır, hiç kızmaz, böylesine yararlı bir kulun böylesine bir hizmetinin nice mücevherlerden daha kıymetli olduğunu vurgular: "Bunun gibi kemyâb yakutu sınduğunuz yetmez mi ki ittifakla üstadlık dahi eyleyüp mum ile bir hoşça yapıştırmışsız. Bu bâbda fikr-i bâtılınız günahdan efzûn iken mahallinde bir kulun hizmeti niçe bunun gibi kıymetlü taştan ziyade olmak ihtimalinden gayrı cevher bulunur"[1462]. Buna benzer şekilde Halep ve Diyarbekir'den getirtilen nadide bir nar fidanını kıran acemi oğlanını da bağışlamıştır. Sultan Süleyman bahçede gezerken bu fidanların yerinde olmadığının farkına varır, fidanlara ne olduğunu düşünür, sıcaktan veya soğuktan etkilendiklerini sanır, fakat az ileride kökleriyle yere atılmış olduğunu gördüğünde kızar. Olayın aslı anlaşılır, dışarıdan yardım için çağrılan bir acemi oğlanı temizlik yaparken ne olduğunu bilmediği fidanları söküp atmıştır. Sultan Süleyman bunun üzerine onu affeder, bundan böyle başka yerlerde olan görevlilerin kendi işleri dışında görevlendirilmemelerini buyurur ve şöyle der: "Bu oğlanların hod günahları olmadığı ma'lum oldu, lakin min ba'd bunun gibi kulluktan olanlar âhar hizmete varmayıp yerlerinde beklesinler, amma ol acemi oğlanı ne yerden idüğü tecessüs olunsun". Bu hizmetlinin Edirne yakınlarındaki yaylalarda doğup büyüdüğü anlaşılınca da: "ol diyarda enar fidanı olmamağla acib değildir, nâdanlığından bu hale uğramış, anı dahi afv edip min-ba'd her birin bu husus içün rencide ettirmeyesiz" der. Lokman bu iki hikâyeyi karşılaştırarak: "Bunun affi, yakutu ikiye bölene göre daha azdır, ancak bunun gibi hususları insaf ederek halletmek değme padişaha müyesser olmaz" yorumunda bulunur[1463].

Diğer bir hadiseyi ise Cığalazâde Sinan Paşa'dan dinleyerek aktarmıştır: Szigetvar seferi sırasında yemeklere tuz gerektiğinde, ilgili görevli gelip tuz getirir. Yemeğe konulduğunda Sultan Süleyman: "Herhalde bu tuz Mısır'dan

[1462] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 299-303 (145a-149b).

[1463] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 303-306 (149b-151a)

geldi" diye alaycı bir ifadede bulunur. Sonra anlaşılır ki yemeğe tuz yerine şeker konmuştur. İlgili görevli bunun kilercinin hatasından kaynaklandığını söyler, Sultan Süleyman ise "bunun gibi bir büyük seferin yükü ve karmaşası içinde böyle hatalı işler yapılabilir" diyerek kilercinin cezalandırılmasını istemez ve onu affeder[1464]. Yine Sultan Süleyman'ın karşı karşıya kaldığı ve merhamet gösterdiği bir başka hadise Üsküdar civarında Sarıpınar'da avlanırken vuku bulur. Olayı nakleden Şemsî Ahmed Paşa'dır. Padişah yolda giderken bir yaşlı Hristiyan kadın önüne çıkarak yerdeki kanlı bez içinde bir cenin gibi görünen nesneyi işaret ederek darba maruz kaldığı için kızının çocuk düşürdüğü intibaını verir. Durumu merak eden Sultan Süleyman hemen atından inip ağaç gölgesine oturarak olayı teftiş ettirir. Köylüler, bir mandıraya ait kaybolan sığırı arayan bir acemi oğlanının, bu yaşlı kadının damadının inekleri arasında sığırları bulduğunu, kadının damadına haber vermeden inekleri gece ile alıp gittiğini, bunu farkeden damadın kendine ait sığırları aldığı zannıyla koşarak gelip bu oğlanla kavga ettiğini, ama kendilerinin araya girip onları birbirinden ayırdıklarını söylerler. Bunun üzerine mandıranın kethüdası getirtilip durum bir de ondan sorulur. Kethüda, tenhaca köye gidip bu şekilde kavgaya uğradıkları için sonraki gün tekrar o iki inek kaybolduğunda bunların kadının çiftliğine gittiğini görüp bu defa yalnız varmayıp ikisi beraber o inekleri alıp getirirken bu yaşlı kadının ortaya çıkarak kendilerine bağırıp çağırdığını, şamata ettiğini söyler. Buna rağmen kendilerinin ona karşı herhangi bir ters hareket yapmadıklarını da ekler. Sultan Süleyman ise hemen acemi oğlanlarının cezalandırılmalarını buyurur. Fakat köyden hakikate vakıf bir kadın gelerek olayın böyle olmadığını acemi oğlanlarının günahının bulunmadığını, yaşlı kadının bir kurbağayı soyup yola bıraktığını, buna benzer şeyleri daha önce kızını döven damadı için de yaptığını belirtir. Amacı damadı ile acemi oğlanlarını karşı karşıya getirmek ve kızına zulüm yapan damadının evden uzaklaşmasını sağlamaktır. Sultan Süleyman bu beyan üzerine emin olabilmek için yoldaki düşük denilen cenin benzeri şeyi hazır bulunan cerrahbaşına göstertir. İnceleme sonucu bunun cenin olmadığı anlaşılır. Sultan Süleyman yaşlı kadının zor durumda kalması sebebiyle böyle hareket ettiğini var sayarak yine de yalan söylediği için kadına bir iki değnek vurulmasını, acemi oğlanların cezalandırılmasını, damadın çiftliğinin satılıp kendisinin Rodos'a sürülmesini, mandıranın da köyden

[1464] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 306-307 (151a-151b).

daha uzağa taşınmasını emreder. Böylece taraflar için son derece isabetli ve insaflı bir karar vermiştir. Yaşlı kadın tekrar yoluna çıkarak günahı olmadığını söylerse de iyi niyetle ancak bu kadarını yapabildiğini artık başka türlü davranamayacağını söylemiştir: "Hüsn-i hulkla bundan ziyade nasfet mümkün olmayıp herkes yok yere nâle ve efgan kılmasın ki bu halet ihsandan gayrıdır ve nasfet pazarının mu'amelesi başka seyrdür"[1465].

Bu ilginç hadisenin padişahın olay üzerinde bütün tarafları dinlemesine rağmen hepsinin bir şekilde suçlu olduğu kanaatine ulaşması ve faturayı bütün taraflara çıkarmasıyla sonuçlanması, bir ölçüde onun adil ve insaflı haline yorulmuştur. Biraz zorlama gibi dursa da bu hadiseye Sultan Süleyman'ın bu şekilde müdahil olması pek mümkün görünmez. Söz konusu bahisteki son fıkra, Sultan Süleyman'ı tıraş eden berberin usturasını kullanırken yüzünü kesmesidir. Berber bundan dolayı çok korkar, olduğu yerde adeta donup kalır, o sırada orada bulunan kapı ağası öfkeyle berbere cezalandırılacağına dair bir takım işeretler yapar, ama sultan orada olduğu için doğrudan bir şey söyleyemez. Sultan Süleyman ise kapı ağasına dönerek mahir bir hizmetlinin bazen terzi gibi eline iğneyi batırabileceğini, bunun kazaen olduğunu ve kendisini cezalandırmayacağını bildirir ve şöyle der: "Hüner pâk tıraşlıkta bir tane kıl alıkonulmamaktır ve illâ beherhal gâh olur terzi iğnesi ile kendi parmağını kanatır"[1466]. Hatta o zamanlar "hizmetkâr keskin olsa hatasın Allah onara" diye iç ağaların aralarında bir darb-ı mesel ortaya çıktığını, bunu duyan padişahın bu sözden hoşlanarak "keskin er yabanda kalmasa" diye karşılık verdiğini belirtir. Yine bir gün Harem'indeki dayelerden birinin küçük çocuğu vefat eder, validesinin ağlamaları bütün sarayı tutar hatta sultanın kulağına kadar da gelir. Padişah bundan rahatsızlık duymaz, aksine "zir-i fermanımızda olan avâmın gamını çekmek uhdemizde" diyerek kadını susturmaya çalışmalarına karşı çıkar, birkaç akçe ihsan edilmesini ve cehizinin görülerek bir çaşnigir ile everilmesini buyurur[1467].

Lokman, Sultan Süleyman'ın "reayaya mülazemet göstermeyi ecr-i cezîle" olarak gördüğünü, vücudunu "hil'at-ı İslamla müzeyyen" ettiğini, şeriatı daima öne çıkardığını, bir hafta bile Cuma namazını terketmediğini, bu amaçla sa-

Hüner-nâme (Eroğlu), s. 309-310 (152a-154a)

[1466] *Hüner-nâme* (Eroğlu), s. 311- 312 (154a-155a).

Hünernâme, TSMK, Hazine, nr. 1524, 155b.

raydan çıktığında da reayaya, fakirlere paralar dağıttığını ifade ettikten sonra, ahlakıyla ilgili bazı fıkraları anlatmayı sürdürür: Padişah nikristen ayakları şiştiği için çok rahatsızlık duymaktadır. Yakın hizmetkârlarından biri ise etrafta pervane gibi devamlı çalışmaktadır, bir gün yanlışlıkla padişahın ayağına basar, Sultan Süleyman acısından derin bir "âh" çeker ve bir saat miktarı acısından kendinden geçer. Hizmetkâr büyük bir korkuya kapılıp katlini bekler. Biraz zaman geçip iyileşme vuku bulunca padişah hizmetkâra merhamet ederek: "Ey bedbaht niçin mülahaza eylemedin ve bana bu cefayı reva eyledin, şimden gerü bana ıraktan hizmet eyle ki ben seni azat eyledim ancak ola ki benim dahi ayağım senin elinden azat ola" diye latife eder. Lokman da bu hikâyeyi onun "kemâl-i hulk" sahibi olmasına bağlar.

Diğer bir hadise fal bakan bir remmalle ilgilidir. Bu zat seyyid zümresinden olup reml ilminde vukuf sahibiydi, Kâbe civarından İstanbul'a gelmiştir. Padişahın adına bir fal açıp bunu bir kâğıda yazarak takdim eder. Burada padişahın devletle 120 yıl yaşayacağı, hiçbir taraftan kendisine bir zarar erişmeyeceği, düşmanlarından zeval olmayacağı, ama oğullarının telef olacağı belirtilmiştir. Sultan Süleyman bunu okuyunca öfkelenir ve yalan olduğunu söyleyip bu Seyyid Remmal'i 40 gün hapse attırır. Bu şekilde cehaletten kurtulacağını, akıllanıp gaibi Allah bilirden gafil olmayacağını ifade ederek " belî eğerce ilm-i remilde ba'zı nesneler zâhir olur amma takdir-i Hazret-i Bârî andan artukdur ki insan anın kudretine yetişe.." der. Sonra onu hapisten çıkarttırır. Remmal katlini beklerken padişah tarafından hapisten çıkarılıp Kâbe'ye gitmesine izin verilmesinden dolayı sevinir. Fakat padişahın evladı arasında öyle bir kavga olur ki reml ilmini hakikaten doğrular. Lokman'ın anlattığı bu hikâyenin meşhur Remmal Haydar ile alakası olup olmadığı bilinmemektedir. Ama ileride de görüleceği gibi Lokman, Remmal Haydar'ı bir şekilde tanımaktaydı ve ondan bazı fıkralara eserinde yer verecekti.

Padişahın ahlakı, merhameti ve reaya severliği ile ilgili anlatılan bu bahisten sonra Lokman, onun siyasetteki hünerlerine geçer ve yine bazı çarpıcı örnekleri sıralar. Onun devlet işlerinde ve din uğrunda iktiza eden ne ise yapmaktan çekinmediğini, bu anlamda evlatlarını dahi feda ettiğini ima ederek, "Siyaset olmasa olmaz riyâset/ki lâzımdır siyasete riyâset" dedikten sonra "riyâsetsiz nizâm-ı âlemin" olmayacağını belirtir. Onun gelen şikâyetleri yerinde tahkik ettirip hakikati anlaşıldıktan sonra hakkı icra ettiğini, memleket ve

halkı korumakta asla taviz vermediğini söyledikten sonra örnek vak'a olarak cülusu sırasında Cafer Ağa'nın katlini tafsil eder. Sonra İbrahim Paşa'nın durumuna temas ederek onun yükselişine ve idamına dair bilgiler aktarır. Cafer Ağa'nın katlinden sonra padişahın yakın hizmetinde olan İbrahim Ağa yapması muhtemel yanlış işler dolayısıyla akıbetinden endişelenir. Bu hale vakıf olan Sultan Süleyman: "İbrahim sen benden daima yüksek makamlar istersin ama dışarının ahvali böylesine zorludur, her an cezalandırılıp azarlanman mümkün olabilir, seni büyük işlerde kullanmak sıkıntı verici durumlara da yol açabilir" der. İbrahim ise "Padişahım kulun hatalarına karşı padişahların başlıca şiarı onları affetmektir" diyerek karşılık verir. Bu anekdotu nakleden Lokman, daha sonra taşraya çıkan İbrahim Paşa'nın akıbetinin padişahın dediği gibi çıktığını belirterek idamına yol açan sebepleri sıralar. "Serasker/ serasker-i/ Sultan İbrahim Paşa" unvanı üzerinde durur, padişah seferde iken bu unvanı kullanmasının büyük bir küstahlık olduğunu, Sultan Süleyman'ın bundan hiç hoşlanmadığını, gazaba geldiğini, sefer zamanı vakti değildir diye idamını ertelediğini, İstanbul'a dönülünce saraya çağırtıp katlettirdiğini yazar, "ehl-i hal kıssadan hisse alıp melik hizmetinde adaba dikkat etmeli" diyerek bu hadiseyi sona erdirir[1468]. Olayın minyatürüne de yer verir.

Bunun ardından Şehzade Mustafa olayına geçer. Şark seferi sırasında Rüstem Paşa önden gitmiştir. Diğer şehzadeler gibi Mustafa da babasına mülaki olmak için hazırlanmıştır. Fakat seferin serdarının veziriazam olduğunu öğrenince bundan rahatsızlık duyar ve türlü dedikodular çıkar. Sonra padişah bizzat sefer için hareket eder, Mustafa da Ereğli'de Sultan Süleyman'a yetişir, otakta el öpmek için gittiğinde şehit edilir. Lokman bunu Hz. İsmail vak'asına benzetir. Mustafa'nın asla itaatten ayrılmadığını, bile bile babasının otağına gittiğini, bir ölçüde kendisini kurban ettiğini ima eder. Cesedi otaktan çıkarılır, "ol gün giydiği ak kaftanları ile kefene sarılmış meyyit gibi uzatıp kodular" deyip hadisenin minyatürünü de bu bilgilere ekler. Sultan Süleyman iki adamı dışında şehzadenin maiyetine merhametli davranır[1469]. Ardından sahte Mustafa olayına temas eder, Sultan Süleyman onu tenhaca iç bahçede huzurunda konuşturmuş, sonra da dilini kestirip bir iki nefer yoldaşlarıyla Balıkpazarı'nda çengele vurdurmuştur.[1470]

[1468] *Hünernâme,* II, 162a-165a.

[1469] *Hünernâme,* II, 167a-170a.

[1470] *Hünernâme,* II, 172a.

Bu bahisteki bir başka temas ettiği konu vezirizamı Kara Ahmed Paşa'nın katli meselesiyle alakalıdır. Veziriazam Ahmed Paşa iyi ahlak sahibi birisi idi ve herkes ondan gayet memnundu. Fakat biraz "sade-dil" olup bunca senedir saltanat işleri için çalışmış olmasına rağmen yer yer gaflet içinde olan bir tavır sergilemekten geri kalmıyordu. Etrafındaki kimselerle sohbet esnasında devlet sırlarını fâş edebiliyor, bunu da sohbetin bir mevzusu haline getiriyordu. Rüstem Paşa'nın Üsküdar'da fırsat beklediğini hatırından çıkarıp Kızılahmetli Mustafa Paşa, Rumeli beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa ve onun tevabilerine aldanıp gizli işleri aşikâr ediyordu. Bir gün padişah onun bu durumunun farkına vardı, Cuma namazına giderken veziriazamı yanına çağırttı: "Ahmed esrâr-ı saltanat hıfzından ehemm mühimmatımız olmaz ve senin makamında olanlardan gayrıya keşf-i râz-ı hilâfet kılınmaz, eğer senin vâhime ve hatırına azl ve tard tahayyülatı helecan ederse ceddim ruhiyçün madem ki senden sırr-ı saltanat ifşâsı olmaya mansıbına sâbit kadem olduğun mukarrerdir" diye nasihatte bulundu. Padişah Cuma namazından döndü, Ahmed Paşa da kendi sarayına gitti. Hemen halvethanesine girdiği gibi mutadı üzere yâranı toplandı. Bunlar hemen: "sultanım bir beşaret haberiniz var mı ihsan eylen" diye yaltaklandılar. Paşa ise padişahın tembihatını unutup söylediklerini aynen onlara nakl etti. Ayrıca padişahın onun hakkındaki iyi niyetini ifade ederek "zarar ve gezend ihtimali mesdud oldu" dedi. Ancak bu söyledikleri her tarafta yayıldı, sonunda padişahın kulağına kadar gitti. Sultan Süleyman çok kızdı, Ebussuud Efendi'ye durumu anlatıp görüşüne başvurarak: "Zamanın halifesinin sırlarına haiz olanlar bunu açığa vurursa ne lazım gelir" diye sordu. Ebussuud Efendi de bu hususta Anuşirvan'ın bir kıssasını nakletti. Padişah da hemen veziriazamını celladın keskin kılıcına bıraktı[1471].

Buna benzer bir başka olay ise Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın idamı meselesi olup bu kısım ne yazık ki sayfaların kopması sebebiyle eksik kalmıştır[1472]. Ardından Sultan Süleyman'ın rüyaları, keşfi ve ilhamları bahsine geçerek bunlarla alakalı bazı kıssaları anlatmaya girişir. Padişahın atalarının evliya zümresiyle olan bağlarına dem vurur, sırasıyla onların bu anlamdaki irtibatlarını teker teker anlatıp Sultan Süleyman'a geçer. Bunlardan ilki Horasan vilayetinden 40 müridiyle İstanbul'a gelen Şeyh Abdüllatif ile alakalıdır. Sultan

[1471] *Hünernâme*, II, 174a-176a.

[1472] *Hünernâme*, II, 179a-b.

halkı korumakta asla taviz vermediğini söyledikten sonra örnek vak'a olarak cülusu sırasında Cafer Ağa'nın katlini tafsil eder. Sonra İbrahim Paşa'nın durumuna temas ederek onun yükselişine ve idamına dair bilgiler aktarır. Cafer Ağa'nın katlinden sonra padişahın yakın hizmetinde olan İbrahim Ağa yapması muhtemel yanlış işler dolayısıyla akıbetinden endişelenir. Bu hale vakıf olan Sultan Süleyman: "İbrahim sen benden daima yüksek makamlar istersin ama dışarının ahvali böylesine zorludur, her an cezalandırılıp azarlanman mümkün olabilir, seni büyük işlerde kullanmak sıkıntı verici durumlara da yol açabilir" der. İbrahim ise "Padişahım kulun hatalarına karşı padişahların başlıca şiarı onları affetmektir" diyerek karşılık verir. Bu anekdotu nakleden Lokman, daha sonra taşraya çıkan İbrahim Paşa'nın akıbetinin padişahın dediği gibi çıktığını belirterek idamına yol açan sebepleri sıralar. "Serasker/ serasker-i/ Sultan İbrahim Paşa" unvanı üzerinde durur, padişah seferde iken bu unvanı kullanmasının büyük bir küstahlık olduğunu, Sultan Süleyman'ın bundan hiç hoşlanmadığını, gazaba geldiğini, sefer zamanı vakti değildir diye idamını ertelediğini, İstanbul'a dönülünce saraya çağırtıp katlettirdiğini yazar, "ehl-i hal kıssadan hisse alıp melik hizmetinde adaba dikkat etmeli" diyerek bu hadiseyi sona erdirir[1468]. Olayın minyatürüne de yer verir.

Bunun ardından Şehzade Mustafa olayına geçer. Şark seferi sırasında Rüstem Paşa önden gitmiştir. Diğer şehzadeler gibi Mustafa da babasına mülaki olmak için hazırlanmıştır. Fakat seferin serdarının veziriazam olduğunu öğrenince bundan rahatsızlık duyar ve türlü dedikodular çıkar. Sonra padişah bizzat sefer için hareket eder, Mustafa da Ereğli'de Sultan Süleyman'a yetişir, otakta el öpmek için gittiğinde şehit edilir. Lokman bunu Hz. İsmail vak'asına benzetir. Mustafa'nın asla itaatten ayrılmadığını, bile bile babasının otağına gittiğini, bir ölçüde kendisini kurban ettiğini ima eder. Cesedi otaktan çıkarılır, "ol gün giydiği ak kaftanları ile kefene sarılmış meyyit gibi uzatıp kodular" deyip hadisenin minyatürünü de bu bilgilere ekler. Sultan Süleyman iki adamı dışında şehzadenin maiyetine merhametli davranır[1469]. Ardından sahte Mustafa olayına temas eder, Sultan Süleyman onu tenhaca iç bahçede huzurunda konuşturmuş, sonra da dilini kestirip bir iki nefer yoldaşlarıyla Balıkpazarı'nda çengele vurdurmuştur.[1470]

[1468] *Hünernâme,* II, 162a-165a.

[1469] *Hünernâme,* II, 167a-170a.

[1470] *Hünernâme,* II, 172a.

Bu bahisteki bir başka temas ettiği konu vezirizamı Kara Ahmed Paşa'nın katli meselesiyle alakalıdır. Veziriazam Ahmed Paşa iyi ahlak sahibi birisi idi ve herkes ondan gayet memnundu. Fakat biraz "sade-dil" olup bunca senedir saltanat işleri için çalışmış olmasına rağmen yer yer gaflet içinde olan bir tavır sergilemekten geri kalmıyordu. Etrafındaki kimselerle sohbet esnasında devlet sırlarını fâş edebiliyor, bunu da sohbetin bir mevzusu haline getiriyordu. Rüstem Paşa'nın Üsküdar'da fırsat beklediğini hatırından çıkarıp Kızılahmetli Mustafa Paşa, Rumeli beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa ve onun tevabilerine aldanıp gizli işleri aşikâr ediyordu. Bir gün padişah onun bu durumunun farkına vardı, Cuma namazına giderken veziriazamı yanına çağırttı: "Ahmed esrâr-ı saltanat hıfzından ehemm mühimmatımız olmaz ve senin makamında olanlardan gayrıya keşf-i râz-ı hilâfet kılınmaz, eğer senin vâhime ve hatırına azl ve tard tahayyülatı helecan ederse ceddim ruhiyçün madem ki senden sırr-ı saltanat ifşâsı olmaya mansıbına sâbit kadem olduğun mukarrerdir" diye nasihatte bulundu. Padişah Cuma namazından döndü, Ahmed Paşa da kendi sarayına gitti. Hemen halvethanesine girdiği gibi mutadı üzere yâranı toplandı. Bunlar hemen: "sultanım bir beşaret haberiniz var mı ihsan eylen" diye yaltaklandılar. Paşa ise padişahın tembihatını unutup söylediklerini aynen onlara nakl etti. Ayrıca padişahın onun hakkındaki iyi niyetini ifade ederek "zarar ve gezend ihtimali mesdud oldu" dedi. Ancak bu söyledikleri her tarafta yayıldı, sonunda padişahın kulağına kadar gitti. Sultan Süleyman çok kızdı, Ebussuud Efendi'ye durumu anlatıp görüşüne başvurarak: "Zamanın halifesinin sırlarına haiz olanlar bunu açığa vurursa ne lazım gelir" diye sordu. Ebussuud Efendi de bu hususta Anuşirvan'ın bir kıssasını nakletti. Padişah da hemen veziriazamını celladın keskin kılıcına bıraktı[1471].

Buna benzer bir başka olay ise Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın idamı meselesi olup bu kısım ne yazık ki sayfaların kopması sebebiyle eksik kalmıştır[1472]. Ardından Sultan Süleyman'ın rüyaları, keşfi ve ilhamları bahsine geçerek bunlarla alakalı bazı kıssaları anlatmaya girişir. Padişahın atalarının evliya zümresiyle olan bağlarına dem vurur, sırasıyla onların bu anlamdaki irtibatlarını teker teker anlatıp Sultan Süleyman'a geçer. Bunlardan ilki Horasan vilayetinden 40 müridiyle İstanbul'a gelen Şeyh Abdüllatif ile alakalıdır. Sultan

Hünernâme, II, 174a-176a.

[1472] *Hünernâme*, II, 179a-b.

Süleyman onun geldiğini duyunca velayeti hakkında onu teste tabi tutmak ister. Mahremlerine: "Her kimseye ki meşayihden ben kucak tutarım elbette çün şân-ı saltanat vardır, ol kimsede bir lerze peyda olur ve ol lerze bîm ve korkudandır ve bu mukarrerdir ki her kimesne ki Allah'tan korkar öz kimesneden bîmi yokdur her kimse ki Allah'tan korkmaz cümle âdemden korkar". Şeyh Abdüllatif'i huzura çağırır. Musafaha için ayağa kalkar ve onu kucaklar. Buna karşılık şeyhin istikametinde hiç bozulma olmaz, titreme gözükmez, herhangi bir heyecana kapılmaz. Padişah bu halinden gayet memnun olur, ona güveni artar, hatta bir saat kadar ağlar. Onunla sohbeti koyulaştırır, üç gün boyunca da bunu sürdürür[1473]. Bu onun gerçek evliyaya olan saygısının yansımasıdır.

Bunun ardından Remmal Haydar'ın anlattığı bir fıkraya yer verir. Remmal Haydar, Elkas seferi yani ikinci İran seferi sırasında geri dönülürken bir menzilde hummaya tutulur ve ateşten muzdarip olup canı karpuz ister. Ancak harçlığı yeterli olmadığı için getirtemeyeceğini düşünmektedir. Durumun anlatan bir arzuhal yazıp ilam etmek üzere iken hemen o saat bir kapıcı gelip ona padişahın in'amı olarak 1000 çil filori ile bir tane turfanda karpuz getirir. Haydar çok şaşırır, rahatlar, sevinir ve duygularını bir şiirle ifade eder[1474].

Buna benzer diğer olayları da sıralayan Lokman, yine onun "mükâşefatıyla" alakalı birkaç fıkrayı not eder. Boğdan seferi sırasında Koron kalesine saldırı haberini aldığında çok huzursuz olan Sultan Süleyman meseleyi Divân'da görüşürken: "Acib hal oldu ve ehl-i islama çok müzayaka bulundu ki kal'ada muzdarip oldular ola ki Allahu teâlâ ve tebâreke meded eyleye ki müslümanlar bu belâdan halas olalar, hey ne yaman oldu" diye üç kere söyler, vezirler bu hali görüp her biri hayrette kalır, meclisten ayrılıp bir uzak yere çekilirler, tam bu arada kalenin kurtarıldığı haberi ulaşır. Bu hadiseyle ilgili başka bir hususu ise o bölgede bulunan Hüseyin Bey anlatmıştır. Hüseyin Bey rüyasında padişahtan iki çavuş geldiğini görür. Bunlar kalenin durumundan ve çekilen mihnetlerden söz edip hemen yardım etmesini isterler. Hüseyin Bey uyanıp durumu anlatır ve padişahın velayetine şahit olur, kaleyi muhasaradan kurtarır.[1475]

Kilercibaşı Yusuf Ağa'nın anlattığı bir başka olay, mutfaktaki hizmetkârlarla

[1473] *Hünernâme*, II, 201a-203b.

[1474] *Hünernâme*, II, 203b.

[1475] *Hünernâme*, II, 205b-206a.

ilgilidir. İç oğlanlardan biri padişahın hizmetinde olup onun yiyeceğini getirir ve bu vesileyle de onun dikkatini çeker. Fakat bu hizmetkâr sonra firar edince durumdan padişahı haberdar edip: "filan aşçı hizmetkârı dimağında sevda-i ham tabh eyleyip hizmetten kaçmış, firar ihtiyar eylemiş" derler. Padişah kaçmasının sebebini sorar. Sonra: "Ne acib, ol zerre-i bî-edeb bizden ne yaman gördü ki hurşid-i cemilimiz görmesinden yüzünü döndürdü. Ümiddir ki haffâş misal kör olsun, didesi bî-nur kalsın" diye beddua eder. Bir iki hafta sonra saraya döndüğünde hizmetkârın iki gözünün kör olduğu görülür. Lokman bunu padişahın duasının ne kadar etkili olduğunu belirtmek için nakletmiştir[1476].

Buna bağlı olarak Sultan Süleyman'ın dualarının yerine geldiğine örnek olarak Şehzade Bayezid vak'asına geçer. Evladının isyankârlığı karşısında çok canı sıkılan ve adeta çöken yaşlı sultan secdeye kapanarak: "Yarab, yarab, benim duâmı kabul eyle" dedikten sonra başını kaldırıp "enva tazarru ile mükerreren" alnını seccadeden çekip toprağa sürerek ağlar. "İlahi, ilahi bu Sultan Bayezid, Han-zâde-i Âl-i Osman-ı zevî'l-ihtirama ki azim padişahlardır, anlara hakaret eyledi, sen kereminden onu hakir ü hor eyle ve dıraht-ı ömründe berhurdar eyleme" diye dua eder. Lokman sabah namazında yaptığı bu duanın hedefine ulaştığını ve Acem tarafından gelen bir habercinin şehzadenin evladlarıyla birlikte tutulup "emr-i hakkın" yerine getirildiğini bildirdiğini yazar[1477].

Hünernâme metninde Sultan Süleyman'a ait hikâyeler, onun şahsi hasletleri yanında rüyalarıyla da süslenerek sürdürülür. Lokman hususiyle Sultan Süleyman'ın gördüğü iki rüyayı anlatıp nasıl yorumlandığına temas eder. Bunlardan ilki 946 (1539-1540) yılına aittir. Lokman bizzat onun ağzından rüyayı anlatır: Sultan Süleyman rüyasında Hz. Peygamberi bir topluluk la beraber görür. Bunların hiçbirini tanımaz. Yanında oğlu Selim de vardır. Hz. Peygamber onlara doğru gelir, Selim'den hançer ister, fakat o vermekte nazlanır, bunun üzerine kendisi oraya gelir ve bu hale bir çözüm bulmak ister. Selim'in belinde başka bir murassa bıçak daha vardır, Hz. Peygamber altın kınlı bıçağı alır. Kendisi de bir sedef kaplı bıçak almıştır. İzaz ile ona sunar, fakat almaz sende dursun diye gülümser. Güle güle sür derken mübarek dişleri görülür. Hançer için "bu bize münasibdir" deyip aldığı bıçağı yine

[1476] *Hünernâme*, II, 208b-210a.
Hünernâme, II, 210b-212b.

Selim'e verir ve "sakın bunu aldığımdan incinmeye" der. Padişah cevap verir: "Ya Nebiyullah dünyada mal kimsede kalmaz, dünyaya ne itibar ve ömre ne medâr, zihî sa'adet bana ki cihan fahrine layık bir nesnem ola, neye incinirim ki bu hal bana iki âlemde, eğer bunda ve eğer anda dünyevi ve uhrevi iki faideye müştemildir ve bu bendeleri ağlayıp ve damen-i afvlarına dest urup derim ki Ya Rab bu sultanın şefâatinden beni mahrum etme". Bunları söyledikten sonra Hz. Peygamberin ayaklarında sarı mest gördüğünü, belinde ise zerrin kemer olduğunu belirtir ve uykudan uyandığını söyler. Ardından Lokman bu rüyayla ilgili tabirleri ard arda sıralar. Bu tabirlerde Selim'in aslında oğlu değil babası Sultan Selim olduğu ve ona oğlu şeklinde göründüğü, fesat çıkaran bir taifenin def'ine bais olduğu ve buna gayret göstermesi gerektiğinin kendisine hatırlatıldığı yazılmıştır ki bunda kastedilenin Safevîler olduğu açıktır[1478].

İkinci rüya yine Sultan Süleyman'ın ağzından nakledilir. Sultan Süleyman rüyasında büyük bir şehirde gezerken yanında bir kısım halk olduğu halde çarşıya uğrar. Bir dükkâna gelir ve orada durur. Hava açıkken birden rüzgâr çıkar ve kar yağmaya başlar. Bu mevsimde kar yağmayacağı için taaccüb eder. Orada olan halk ona bunun bir sihirbazın işi olduğunu anlatır. Hemen sonra bu adam da gelir. Sultan Süleyman buna bir çare bulun derse de kimsenin elinden bir şey gelemeyeceği cevabını alır. Belinde olan murassa bir kılıcı halka verir ve onlara ardında durmalarını, canının İslâm uğruna feda olduğunu, sihirbaza karşı duracağını söyler. Bu sırada validesini yanında görür, onu korumak ve durdurmak için gelmiştir. Halk birden kaçmaya başlar, görür ki artlarında ruhban şeklinde baştan ayağa siyahlar giymiş bir şahıs vardır, sağ tarafında bir kılıç durur, bunun "cadı" olduğu anlaşılır. Sultan Süleyman Allaha yalvarır, bu gibi durumlarda okuduğu bir duayı tekrarlar ve ona karşı varıp bir kılıç vurur, sinesine kadar kılıç vücudunu keser, bu ruhban suretindeki cadı ona bir kere daha kılıç çal der, azabla can vermeyeyim diye söyler. Sultan Süleyman da "sâhirlere bir çalarlar senin işin tamam oldu" der ve Allah'a hamd eder[1479].

Bu rüyayı Lokman sultanın kerametine yorar, tabirlerde ise Acem seferi öngörülür. Bunun ardından Şah Tahmasb'ın durumunu anlatır, oradan tekrar Şehzade Bayezid vak'asına döner. Kazvin'den dokuz günde gelen kapıcıbaşı

[1478] *Hünernâme*, II, 213a-215b.

[1479] *Hünernâme*, II, 217a-220b.

Hasan Ağa ile Sultan Süleyman Üsküdar sarayının bahçesinde görüşür ve İran tarafından haberler alır. Aradaki sulh meselesinden söz eder[1480]. Bu bahsin ardından olayla ilgili minyatüre yer verdikten sonra Sultan Süleyman'ın adaleti konusuna tekrar değinir. Bununla ilgili örnek olayları anlatmaya girişir, ilgili minyatürleri de vermeyi ihmal etmez.

İlk olarak tahta çıktıktan birkaç yıl sonra vuku bulan bir hadiseye temas eder. Bir gün birkaç oğluyla bir kadın gelip padişaha şükran hislerini belirtir ve mahsulün iyi olduğunu, nafakalarına kifayet ettiğini, bu yüzden kocasının başka bir rençberlik işi yapmadığını, tarlayı ekmeye lüzum görmediğini, bununla geçindiklerini, ama köylerinin sipahisinin kendilerinden çiftbozan resmi talep ettiğini, kudretleri olmadığından ihsan ricasına geldiğini bildirir. Padişah bunu duyunca durumu hemen anlar, tebessüm eder ve "Elhamdülillah şikâyeti zevci olan bî-kârdandır" diyerek gereken ihsanda bulunur bir iki kapıcıyı köye yollar ve çift bozan akçesini ödemelerini, geri kalanını da ziraat levazımına, nafakalarına ve ihtiyaçlarına sarf olunmasını buyurur. Sipahiye de bundan sonra bunun gibi kâr u kisbe mukayyed olmayanların kürekçi akçesi toplandığı zamanda küreğe göndermesi tembihlenir. Bundan sonra böyle çalışmayan kişiler azalır, vilayet mamur olur[1481].

Yine Irakeyn seferi dönüşü İstanbul ile Edirne arasında eşkıya türemiş, çeşitli köyleri ve nahiyeleri yağmaladıkları vaki olmuştu. İstanbul'da da iki güzel sesli hafız kardeş ortaya çıkmış, kısa sürede herkes tarafından tanınmış, hatta padişahın meclisine de davet edilmiş, hazin sesleriyle sultanın da iltifatına mazhar olmuşlardı. Hatta bizzat padişah onları çağırtarak tecvid ile aşir okutmuş, çok beğenerek birkaç yüz altın bahşetmişti. Bunlar bahşişleriyle evlerine gittiklerinde evin avlusunda odun kırmakta olan bir iki nefer Arnavut, onların validelerine bahşişlerini gösterdiklerini görüp yoldaşlarıyla geceleyin eve baskın yaparak paraları aldıkları gibi bunları katl etmişlerdi. Padişah durumdan haberdar olunca katilleri buldurup kısas etmekle kalmayıp ne kadar bunun gibi eşkıya varsa toplatıp katlettirmiş, böylece asayişi ve huzuru sağlamıştı[1482].

Padişah zaman zaman oğullarını düşünür, hangisinin kendisinden sonra

[1480] *Hünernâme*, II, 224b-225a.

Hünernâme, II, 229a-b.

[1482] *Hünernâme*, II, 229b-230a.

tahta layık olduğunu tefekkür ederdi. Bu sırada Mustafa Amasya'da, Selim Konya'da, Mehmed ise Manisa'da idi. Henüz aralarında bir fitne başgöstermemişti. Bu sırada her üçünden de bazı istekleri havi mektuplar geldi. Hepsi yerine getirildi ama bunlara bakarak mütalaada bulundu ki ortada olan daha hayırlıdır düsturu gereği, bu mektup gönderen şehzadelerin vasatındaki Mehmed saltanat için daha evladır. Ancak Mehmed vefat etti. O sıralarda meşhur meşayihten Şeyh Abdüllatif hac için İstanbul'a gelmişti. Sultan Süleyman ikinci İran seferi için Konya'da iken Şeyh Abdüllatif onun daveti üzerine Konya'ya vasıl oldu. Padişahın yanında bulundu, sefer dönüşü Üsküdar'da iken bir başka önemli tarikat ehlinden Şeyh Hüseyin İstanbul'a gelmişti. Şeyh Abdüllatif ile Şeyh Hüseyin buluşup sohbet eder ve onları dinlemeye pek çok kişi gelirdi. Padişah da onlardan feyz alıyordu. Hatta onları dinledikten sonra saraydaki saz takımını parçalatmış, bu işle geçinenleri ise maaştan mahrum koymamış, başka vazifeler vermişti. Bir gün hacet namazı kılarken şehzadelerden hangisinin saltanat için münasip olacağı tekrar aklına düştü. Besmele ile Kur'an'ı açtı ve buradaki evsatlıkla ilgili ayet uyarınca hatırına hemen "hayrü'l-umur evsatuha" rumuzu geldi. Şehzadelerini kıyas edip "vasatü's-sin" yani orta yaşta olan Şehzade Selim öne çıktı. Şeyh Hüseyin'e de bunu anlattı. Şeyh ise: "eğer fil-vâki ol şehzadenin adalet ü vekarda hısâl-i hamîdeleri dahi haddü'l-itidâlde ise mahasal-ı âmâl oldukları muhakkakdır" dedi. Sultan Süleyman birkaç kere daha imtihan ettiğinde yine Selim öne çıktı[1483]. Tabii ki Lokman bu noktada Sultan Süleyman dönemi sonrasına şahit olmuş bir şehnameci olarak Şehzade Selim lehine olayı kurgulayacaktı. Gerçekte Selim'in öne çıkması Şehzade Bayezid olayıyla yakından ilgiliydi. Fakat bu kıssayı Sultan Süleyman'ın kendisinden sonra varis seçme işindeki adaletini tebarüz etmek için yazmıştı.

Lokman bu meyanda bir başka adalet gösterisini, Diyarbekir kadısı da olmuş Kayserili Mahmud Efendi'nin davası vesilesiyle kayda geçirdi. Kadı aslında çok adil ve iş bilen birisiydi ama hemşehrileri tarafından şikâyet edilmişti. Dava Divân'a kadar gelmiş, kadı da kethüdasını kendisini savunmak için göndermişti. Hasımlar arasında Divân'da türlü iddialar ortaya atıldı, padişah da davayı adalet köşkünden takip ediyordu. Şikâyetçiler ağır basmışken kadı kethüdası suçlamalara makul cevaplar veriyor, bu durumda davayı görmekte olan kazaskerler karar vermekte hayli zorlanıyorlardı. Gelen şahitlerin baskı-

[1483] *Hünernâme*, II, 231a-235a.

sı karşısında kazaskerler öncelikle kadının azledilmesini ve başka bir göreve naklini uygun görmeye temayül ettiler, fakat şahitlerin sözleri bu şekilde geçiştirmeyi önleyecek derecedeydi ve şayet böyle davranırlarsa bu, şahitlerin söylediklerini kabul anlamına gelirdi ve karşılığı da katle giderdi. Şahitlerden ağzı söz yapar biri iddiasını kuvvetlendirmek için tarihini ve gününü de vererek kadının bahar ayında ve gül mevsiminde birkaç dilberle şehirden çıkıp bağdaki kasrında alenen eğlendiğini, bazı şehir imam ve hatiplerinin bu sırada kadıyı görmek için geldiklerini, kasrın karşısındaki büyük kavak ağacının gölgesinde oturup kadıyı beklediklerini ve bu sırada kadının yaptıklarına şahit olduklarını söyledi. Kazaskerler arza çıkıp kadının azli için ruhsat istediler. Olaylara vakıf olan Sultan Süleyman anlatılanlara atıfla: "Siz acaba Kayseriyye şehrine vardığınızda ol bahçe kasrının mukabelesinde olan kavak ağacını görmüş müsüz?" diye sorunca kazaskerler Kayseriye gittiklerini ama burayı görmediklerini söylediler. Padişah da burayı gayet iyi bildiğini, kasrın olduğu yerin söylenen kavak ağacının bulunduğu mevkiden görülmesinin mümkün olmadığını, bundan dolayı şahitlerin söylediklerinin iftira olduğunun anlaşıldığını, hemen haklarından gelinmesini, kadının ise başka bir kazaya tebdilini buyurdu. Sonra da bunun gibi ulemanın niza ve hasede yol açabileceği için kendi memleketinde kadı olmamasına dikkat edilmesi emrini verdi. Herkes bu kararından ötürü padişahın firasetine hayran kaldı[1484].

Bir başka hikâye, içkiyi yasaklaması ve böylece vuku bulan kötülükleri önlemesiyle alakalıdır. 968 (1560-61) yılında saraydan çıkıp Kasımpaşa'daki bahçeye giderken yol kenarında büyük bir kavgaya şahit oldu. Ne olduğunu sorduğunda bazı leventlerin gayrimüslimlerle beraber olup şarap içtiklerini ve aralarında birinin maktul bulunduğunu öğrendi. Derhal subaşı yollanarak gereken tahkikat yapıldı ve cürümleri sabit görülenler Divân'a getirtilip haklarından gelindi. Padişah bunun içki yüzünden vuku bulduğunu biliyordu. Bu sebeple "kefere dahi min-ba'd şer' hilafına bâde etmesünler" ve bağlardan "resm-i engür" alınıp sair "muharremat bil-külliye" yasaklansın diye buyurdu. Bunun üzerine sıkı bir tahkikat başlatıldı, bağcılık yapanlar soruşturuldu, zarar görecek bağcı dul kadınlar geçimleri için azap taifesiyle nikâhlandırıldı, "harabet" yerleri mescid ve tapınak (savami) haline getirildi. Meyhaneciler kârdan mahrum kaldı, leventler şaraba hasret gitti, üzüm suyu ve koruk suyuyla ye-

[1484] *Hünernâme*, II, 235a-237b.

tindiler. Korkudan sokaklarda sirke bile satılmaz oldu. İstanbul'daki yasakçılar bir gün gafletle bir sarhoşu yakaladı. Divân'a getirdi. Halk seyre gelip bunu divane sandılar ve tavırlarına bakıp eğlendiler. Sarhoş divaneyi zincire vurup Veziriazam Ali Paşa'ya ilettiler. O da padişaha arz etti. Hemen içkiyi nereden bulduğunun tahkikine girişildi, adam ayılınca nereden aldığını ifşa etti. Onun beyanı doğrultusunda denizde iki gemide şarap fıçıları tespit olundu. Sarhoşu bir şarap çanağıyla ibret için katlettiler, denizdeki gemileri de ateşe verdiler. Bu örnek de padişahın yine asayişe verdiği önemin bir belirtisi olarak Lokman tarafından anlatılmıştır[1485].

Adaletiyle ilgili bir başka hikâye, hazineye gelir getiren mukataaların işletilmesi için devlet görevlisi olanlardan faydalanılması mevzuuna yöneliktir. Emanet usulüyle bu gibi vergilerin tahsil edildiği ve defterlerinin ise tımarlılar ve ulufeleri ile geçinenlere tahsis edilip onlar vasıtasıyla gelirlerin toplandığı, bu işin de kendilerine bir "ek gelir" sağladığı, ancak padişahın emriyle bunun bir süre yasaklandığı ve kadılara bırakıldığı, sonra pekçok şikâyetin gelmesi üzerine yine emanet usulüyle verilmesi kararına dönüldüğüyle ilgilidir. Olay veziriazam Ali Paşa'nın koyun vergisiyle bağlantılı bir mukataanın defterini 100.000 akçeden fazlaya satmasıyla patlak vermiş, padişah durumu öğrenince tahkikat yaptırmış, hatta Ali Paşa'yı da azarlamıştı. Aslında uygulama cizye ve ağnam resmi gibi hazineye doğrudan intikal eden vergilerin tahsiliyle alakalıydı. Bunun için kapı halkı tayin olunur, bunlar daha önceden belirlenen kapasiteye göre vergiyi tahsil ederlerdi. Bu iş için emin statüsündekiler hizmetleri karşılığı cizyenin her neferinden bir akçe alırdı. Ağnamdan ise iki koyuna bir akçe alnıp kâtibe ve emine yine bundan pay düşerdi. Öylece kapıkulları maaşları dışında ek gelirlere kavuşurdu. Defterler kapıkullarına verilmeyip iltizam ile ihaleye verildiğinde, bunu alan kişi peşin verdiği parayı çıkarmak için ağır şartlarla vergiyi toplamaya çalışır ve halka zulüm ederdi. Ali Paşa iki defteri bu şekilde satmakla suçlanınca kendisini savunarak bunda yanlış bir şey olmadığını kullara takviye olsun diye böyle bir tedbir aldığını ifade etti. Padişah bunu işitince yeni bir karar aldı ve "Özrünüz makbul lakin min-ba'd harac-ı kefere ve âdet-i ağnam defterlerin kudat-ı bilâd cem eylesin" diye emr etti. Bununla birlikte memleketin birçok yerinden şikâyetler gelmeye başladı ve kadı naiblerinin zulmünden yakınıldı. Padişah zulüm yapanları azletti, sonra bunun böyle

[1485] *Hünernâme*, II, 239a-242b.

yürümeyeceğini anlayıp hizmeti tekrar kapıkullarına bıraktı[1486]. Bu dönemde böyle bir hadisenin varlığı konusunda kesin bilgilere rastlanmaz, bunun geçici bir karar olduğu söylenebilir; zira mukataa işletmelerinde gerek emanet gerekse iltizam usulünün birlikte tatbik edildiği bilinmektedir. Lokman burada muhtemelen kapıkulları lehine bir tercih içinde olmuş ve yine kendi dönemindeki bazı uygulamaları bu yolla tenkit etmiş olabilir.

Sultan Süleyman'ın adaletiyle alakalı bir başka gösterge Şehzade Bayezid vak'ası sonrası ona mensup olup sonradan sağa sola dağılmış ve geçinme sıkıntısı içinde olan adamlarına merhamet gösterilmesi ve vazifeler verilmesi bahsidir. Lokman bununla alakalı olarak Sekban Ali Bey'den nakille bazı olayları anlatır. Buna göre Şehzade Bayezid'in yanında bulunan ama "mevadd-ı ifsadda" doğrudan tahrik ve dahlleri olmayan kimseler sağa sola dağılmış ve böyle bir hadisenin içinde bulunduklarından dolayı günden güne pişmanlıkları ve üzüntüleri artmıştı. Özellikle Şehzade Bayezid sancağa çıktığında onun maiyetine verilen devşirme taifesi ve kullardan bazı önde gelenler, hayatlarını kurtardıktan sonra etrafa dağılmışlar ve geçim sıkıntısı içinde yardıma muhtaç hale gelmişlerdi. Sultan Süleyman bir gün bıldırcın avı niyetiyle Haramideresi'ndeki bahçeye gitti ve 40 gün kadar burada kaldı. Gündüz avlanır, etrafa caizeler dağıtır, gece vaktini dua ve niyazla geçirirdi. Pınarbaşı semtine gelindiğinde Sekban Ali Bey padişaha yanaşarak bu gibi kimseleri kastedip: "padişahım adalet ve ihsanda imtina caiz değildir, fakat sağda solda dolaşan ve karşınıza çıkanlara bu kadar ihsanda bulunmanız lazım olmaz, zira buradan bir sıkıntı ve küstahlık hasıl olabilir" dedi. Padişah yine gülümseyerek: "Bu insanlar ne derece nekbete uğramışlardır malumdur onları tekrar red etmek caiz olmaz, zira peygamberimizin bu hususta hadisi vardır, bu gibi serseri hale düşmüş olanları doyurmak, girişecekleri muhtemel fitneyi de önler, tabii ki inzibat yollayarak bunların tehdidi bertaraf edilebilir, ama etrafımızı şikâyetçiler alır, ortalık daha da karışabilir, çok şükür buralarda dolaştığımızda hiçbir şekilde böyle bir tehdidle ve karışık durumla karşılaşmadık, kulağımıza dahi bir hoşnutsuzluk sedası erişmedi, eğer olsaydı çekinmeksizin gelip yakınırlardı, ben de bilirdim" diye karşılık verdi ve "bî-mâr olan elbette anlar, hekim illeti nabzından anlar" dedi. Sekbanbaşı Ali Bey susup bir kenara çekildi. Dönüş yolunda iken otağın kurulduğu bahçeye bir hatun ile yetim oğlancığı geldi.

[1486] *Hünernâme*, II, 243a-245b.

Hatun, padişahın önünde durup bir ruk'a sundu. Padişah bu kâğıtları alıp otağına gitti. Bir zamandan sonra birkaç altın verilmesi ve ruk'ada yazanlara cevabı havi emir çıktı. Sekbanbaşı Ali Bey dilek sahiplerini çağırttı, sual ettiğinde, yetim oğlanın babasının Şehzade Bayezid'in maiyetindeki sekbanlardan biri olduğu anlaşıldı. Bu durumu bilen padişahın buyruğu şöyle idi: "Görülsün, sahih ise fodula verile". Tahkik kılındığında ruk'ada yazanların sıhhati de anlaşıldı. Bunun gibi birkaç kimse daha affa mazhar oldu ama bunun devam etmesi de arzu edilmedi, sebebi "evbaş ve kallaşa bu gibi fesad zamanında ruhsat gibi olmaya" düşüncesiydi. Bunlar "suret-i ihfada" yani gizlice gerçekleştirilmişti[1487].

Yine padişahın son zamanlarına denk düşen yıllarda 970'de (1562-63) bir başka olay daha vuku buldu. Sultan Süleyman kendisini iyi hissedince Haramideresi'ne avlanmaya ve seyre çıkmıştı. Yolda dönerken bir köprüye geldi, geçerken bir yaşlı kadın ellerine sarıldı, feryat ederek yardım istedi. Padişahın etrafındaki korumalar, kapıcılar kethüdası olan Gülabi Ağa ve adamları, kadına engel olmaya çalıştılarsa da asla onu durduramadılar, kadının sesini kesemediler. Padişah ne kadar ihsan ettiyse ve işi neyse görülsün dediyse de kadın ayrılmak bilmedi ve yalvarmalarını sürdürdü. Bunun üzerine padişah kadının arzuhalini bizzat okudu. Buna göre kadının mal sahibi bir kardeşi vefat edince geriye varisi olarak kendisi ve zevcesi kalmıştı. Ancak payını artırmak isteyen müteveffanın zevcesi bir yeni doğmuş çocuk peyda edip hamile olduğunu ve kocasının vefatından sonra çocuğu doğurduğunu söylemişti. Yaşlı kadının iddiasına göre kardeşinin zevcesi bu çocuğu bir muhtaç aileden bir kese akçeye satın almıştı ve kendi çocuğu gibi göstermeye çalışıyordu. Bunu okuyan padişah bu davanın mahkemede görülmesini buyurdu, fakat kadın bunu mahkemeye getirirse asla çözülmeyeceğini, eğer çözüleceğine inansaydı zaten padişahın karşısına böyle çıkamayacağını söyleyerek ısrarını sürdürdü ve şöyle dedi: "Saltanat ilmi zorlukları çözmekle mükelleftir, eğer benim bu davama bu köprüde mukayyet olunmaz ise yarın sırat köprüsünden Allah indinde azarlanmak mukarrerdir" Bu söz yaşlı padişahı çok sarstı ve hemen konuyla tekrar alakadar oldu. Sonunda ölen adamın zevcesinin çocuğu satın aldığı aile bulundu, kadının söylediklerinin doğru olduğu anlaşıldı. Adamın mirası zevcesi ve şikâyette bulunan kızkardeşi arasında şer'an paylaştırıldı. Hak yerini bulunca kadın tekrar padişahın otağının olduğu yere geldi ve "devletlü

Hünernâme, II, 248a-b

padişahım elhamdülillah eyyamınızda bir müşkil hallolup yadigâr kaldı ama bu irsle kabz ettiğim nükudumun bir akçesine ihtiyacım olmayıp hayrata vakf etmek maksudumdur" dedi ve dediği gibi de yaptı[1488].

Padişahın bu kabil adaleti için Lokman'ın sözünü ettiği bir başka olay 971'de (1563-64) Batı sınır hattındaki halkın durumuyla alakalıdır. Sınır harekâtları sırasında bazı bölgeler harap olmuştu. Buraların yeniden şenlendirilmesi, o yörenin yerli idarecilerinden birine tevdi edildi. Yörenin ihtiyar Hristiyan beyzadelerinden biri sancak verilerek tayin edildi. Fakat bu adam çok zulüm yaptı yerli halk şikâyetçi oldu, mazlumların feryadı göklere çıktı. Bunlar doğrudan Divân'a başvurdular. Padişah meseleyi teftiş ettirdi. O idareci zulmünü inkâr edince ağır şekilde sorguya çekildi ve sonunda yaptığını ikrar etti. Ardından da Müslüman oldu. Durum padişaha bildirildi, o da bundan memnun oldu, artık adaleti getireceğine kani bulundu[1489]. Açıktır ki burada Müslüman olma halinin gerçek anlamda adil bir idareyi sağlayacağı düşüncesi ve propagandası yapılmıştır. Lokman bu şekilde okuyucularına hem padişahın İslamlaşmaya verdiği önemi hem de bunun gayrimüslimler için adil bir yönetime yol açacağını göstermek istemiştir.

Bundan sonra Lokman'ın eserinde Sultan Süleyman dönemindeki seferler ve bizzat katıldığı askeri harekâtlar kısaca bazı anekdotlar eklenerek anlatılır. Bunlarla ilgili bazı minyatürler de yine eserin sahifelerinde yerini bulur. Sultan Süleyman'ın Szigetvar'daki vefatını da genel hatlarıyla anlatan Lokman, Sokollu Mehmed Paşa'nın aldığı tedbirleri tafsil eder[1490]. Kısaca bu bölüm olayların öz şekilde anlatıldığı bir vekayinameye dönüşür. Bu bahsin hemen ardından da onun hayratı ve yaptırttığı cami, mescit, imaret ve suyollarını izaha girişir. Bazıları için özel başlık atarak açıklamalarda bulunmuştur ki mesela Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yaptırttığı camiler, babası adına inşa ettirdiği cami ve imaret, kendi cami ve külliyesine ait binalar, türbeler yanında Şam ve Mısır hacılarının hac yollarında sıkıntı çekmelerini önlemeye yönelik derbent yerleri, havuzlar inşası bahisleri nispeten geniş şekilde yer alır. Bunlar içinde Bagras'ın bir kasaba haline getirilmesine ayrı bir bahis

[1488] *Hünernâme*, II, 249a-251b.

[1489] *Hünernâme*, II, 251a-252a.

[1490] Özet bir vekayi anlatımına dönen bu kısım: *Hünernâme*, II, 253a-278b arasındadır. Sokullu'nun tedbirleri: 292a-293b.

açıldığı görülür; yine Asi Hurma adlı yerdeki büyük bürke, Mısır hacıları için su kuyuları vs. binaların yapımı dikkati çeker. Bunların minyatürleri de eserde ayrıca verilerek durum göze hitap edecek derecelerde izah edilmiştir[1491].

Lokman eserinin son sahifelerini ise Sultan Süleymana ait bazı kısa şiir, nükte, latifelerle birlikte tavırlarına, nezaketine dair örneklere ayırmıştır. Bunlardan ilki bir bahçede saz ve söz ehliyle vakit geçirirken gözüne ilişen hoş renkli bir yaprakla ilgilidir. Bunu mecliste bulunan söz ehlinden Acem Hemdem'e takılmak için vesile ittihaz etmiştir. Bir diğerinde Bağdad'da kışladığında Mevlevi sohbetinde iken çalan neyin perdesiyle alakalı nüktesi verilmiştir. Neva makamında çalınan ney vesilesiyle bir hizmetkârı ırak makamında da çalınması ricasında bulununca bölgenin mezhebi özelliğine de vurgu yaparak şu latifeyi yapmıştır: "Bu diyarda çalınan sebb-i ney-i Iraki'dir"[1492]. Bir başka imalı latifesi ise Malta seferi serdarı olan Mustafa Paşa ile ilgilidir. Mustafa Paşa keyif ehli (afyonkeş) olduğu için bu sefer münasebetiyle dönemin tarihçilerince eleştirilmekteydi. Padişah seferden gelen Mustafa Paşa'ya: "ol kal'anın fethinin tehirine ne bais oldu" diye sorduğunda Mustafa Paşa, barut azlığını söylemek için "ot erişmedi" demiş, padişah da hemen hazır cevaplılıkla, onun afyon düşkünlüğünden kinaye: "hangi ot" demişti[1493]. Bunların yanında Sultan Süleyman'ın bu kabil bazı hadiselere karşı söylediği Farsça ve Türkçe şiirlerinden de örnekler verilmiştir. Bunlardan biri bir avı kaçıran Sekban Kara Ali, diğeri ise Gubari adlı bir danişmentin Şam mahfili kazasına talip olmasıyla alakalıdır. Bunların dışında karşılıklı konuşma yani muhavere başlığı altında da birkaç hadiseyi zikretmiştir.

Bunlardan ilki, Irakeyn seferi sırasında Kasrışirin yakınlarında bir vadide köprü yapımı için çok gayret sarfeden silahdar kethüdası Haydar Bey ile alakalıdır. Veziriazam İbrahim Paşa onu takdir ederek: "zamanın Ferhad'ı imişsin sana bir bölük ağalığı mahal olmuştur" deyince Haydar Bey bunun bir gönül aldatma işi olduğunu, kendisinin padişahın kullarıyla bu işi gördüğünü söylemiş. İbrahim Paşa bunun üzerine: "Haydar'ın tiğ-i zebanıyla görün erliği" demiş, padişah da onu ömür boyu makamında tutmuştur[1494].

Hünernâme, II, 280a-291a.

[1492] *Hünernâme*, II, 296b-297a.

Hünernâme, II, 297b.

[1494] *Hünernâme*, II, 298b.

İkinci hikâyede Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferi sırasında Nevruz gecesi takvimi inceleyerek zayice ahkâmıyla meşgul olduğu sırada yanında tuttuğu ve çok değer verdiği anlaşılan maiyyetindeki dilsizlerden Rara Ağa'nın[1495] kendisinin de bu işten anladığını padişaha işaret dili kullanarak iletmesiyle alakalı bahis anlatılır. Rara Ağa bu ilmin tahkikinin yıldızların sayısını bilmeye dayandığını fikrederek sabaha kadar bu işle uğraşır, sabahleyin mutfaktan bir ibrişim elek alıp yüzüne tutarak gelir. O sırada Remmal Haydar da bir yıllık fal tespitini getirmiş ve beklerken Hayali Bey ile sohbet etmektedir. Vuku bulan olaya vakıf olduklarında Rara'nın bu eleği özür yahut utandığı için yüzüne tuttuğunu sanırlar. Hemen Remmal Haydar : "Rara geldi yüzüne tutmuş eleği" diye hitap eder, buna Hayali Bey, "Geçür rayiha elekten dileği" diye karşılık verir ve bunu pusulaya yazıp Rara'ya teslim eder. Padişah musahip Şemsi Ağa ile sohbet ederken Rara gelir ve eleği öpüp yere koyar, elindeki kâğıdı sunar. Padişah onun özrünü kabul eder, Rara tekrar işaret diliyle birşeyler anlatmaya çalışır. Şemsi Ağa: "Dilsizin gayri cevabı var ancak" deyince padişah ilgilenir. Rara da ima ile şu anlama gelen ifadelerde bulunur: "Eğer bu eleğin delikleri sağışın yerde müneccimler bilirlerse gökteki nücumun tadadına yol bulmuşlardır ve illa bu kullarına kusur-ı akl isnâdı reva görülmeye". Bunun üzerine Şemsi Ağa şiir diliyle: "Yıldızı saymaya da geçmiş eleği" deyince padişah: "Fark eder gîti-i felekten keleği" deyip ona bol ihsanda bulunur[1496].

Bu mealde son hikâye ise Başkapıcıbaşı Ferhad Ağa'nın öten bir keklik ile ilgili sözleridir. Kahkaha şeklinde ses çıkarıp öten kekliği duyan padişah: "acaba bu keklik ne söyler" deyince Ferhad Ağa padişahın Hz. Süleyman ismini taşımasından kinaye, bunu ancak sultanın bileceğine işaret ederek suali şöyle cevaplar: "Bir kuş dilidir anı Süleyman bilir ancak"[1497].

Zamanın Süleyman'ı diye de anılan Sultan Süleyman elbette kuş diline vakıf değildi ama Lokman'ın ona kazandırdığı imaj, daha öncesinde rastlanmayan derecelerde farklı bir sultan portresi "yaratma" ameliyesinin bir yansıma-

[1495] Bu şahıs özellikle 1550'lerden itibaren kayıtlarda görülür. Mesela Sultan Süleyman ona 400 akçe geliri olan bir dalyanı mülk olarak bağışlamıştır: BA, *MD*, II, hük. nr. 400 (14 Rebiülahır 963/ Şubat 1556). Ayrıca akrabası için ibtidadan istediği timar teklifi de kabul edilmişti: BA, KK, Ruus, nr. 218 (6 Rebiülahır 971/23 Kasım 1563).

[1496] *Hünernâme*, II, 299a-b.

Hünernâme, II, 299b.

sıydı. Belki de Lokman, doğrudan Sultan Süleyman'ı kazandığı askeri ve siyasi zaferler değil yeni bir yaklaşımla onu "hayatın içinde" gösteren bir arayış içine girmişti. Nitekim kendisinden sonraki bazı tarihçiler benzeri şekilde Osmanlı sultanlarının bu insani yanlarını tabii ki zamanlarının anlayışları çerçevesinde hevesle ortaya koyan eserlere imza atacaklardı. Bu vadide I. Ahmed'in şahsi hasletlerine bir cilt hasreden Mustafa Safi'nin eseri hemen hatırlanabilir. Bununla beraber Lokman'ın kaleminden şekillenenen Sultan Süleyman tipolojisi, mesela babası I. Selim ile karşılaştırıldığında daha sönük kalmıştır denilebilir. Bu durum biraz da Sultan Selim'in "renkli kişiliğinden" kaynaklanmış olmalıdır. Sultan Süleyman'ın ise ciddi, soğuk duruşlu, daha "ketum" bir yapısı vardır. Yine de onun vefatından sonraki tarihçiler Sultan Süleyman'ı bu anlamda destekleyecek bilgileri derlemeye çalışmışlardır. Ama halefleri için bütün zikredilen bu kabil hikâyelerin bir anlamı olsa gerektir. Lokman'ın da daha sonra kaleme aldığı ve her bir olayı minyatürle süslediği Sultan Süleyman'ın hasletleri, ahlakı, adaleti, iyiliği, avcılığı gibi hünerleri özellikle ileri vadede beliren muhteşem Süleyman imajı üzerinde babasına benzer şekilde çok etkili bir birikime yol açmamış görünür. Babası Selim'in menkıbeleri ile kıyas edildiğinde bu anlatılanların ileride menkıbe tarzında edebi çevrelerde veya çeşitli mahfillerde tekrarlandığına dair işaretler neredeyse bulunmaz. Her şeye rağmen *Hünernâme*, resimlerle süslenmiş olarak, Ârifi'nin siyasi ve askeri manzaralarına nispetle, hayatın içinde olan bir Sultan Süleyman portresi kazandırır.

Resim 69: Sultan Süleyman'ın cülus töreni

Resim 70: Yanbolu avlağına giderken kurt ve koyun hikayesinin tasviri

Resim 71: Bağdad'ta avda iken bir kadının nar sunması

Resim 72: Bağdad'ta İmam Hüseyin türbesini ziyareti

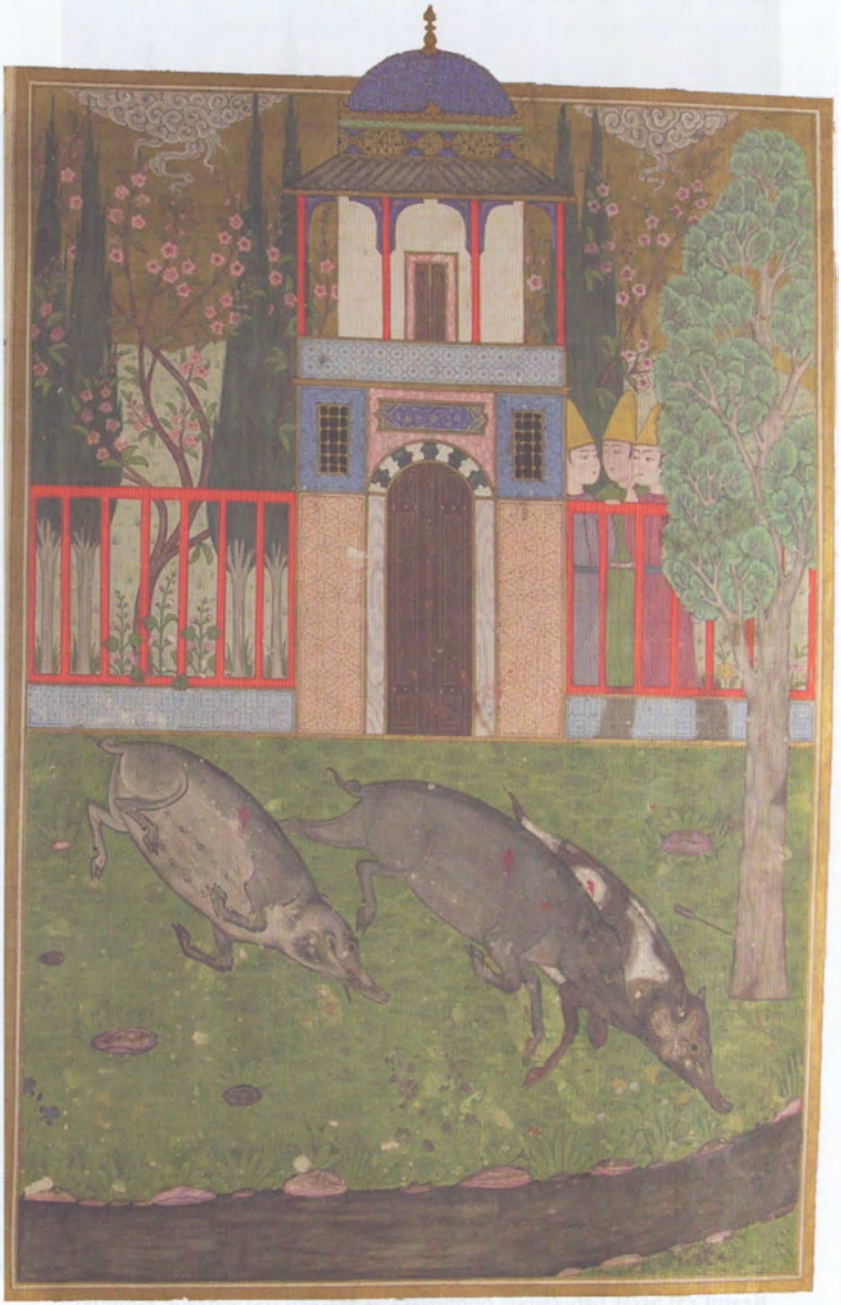
Resim 73: Ok ile su sığırını vurma sahnesi

Resim 74: Su sığırı avının devamı, yeniçeriler tüfekle avlanırken

Resim 75: Saray bahçesinde domuzlara ok atarken (iki şehzade yanında)

Resim 76: Resmin devamında domuzların vurulma sahnesi

Resim 77: Av sırasında bir geyiği okla vurma sahnesi

Resim 78: Av sırasında bir ayıyı kılıçla ikiye biçme tasviri

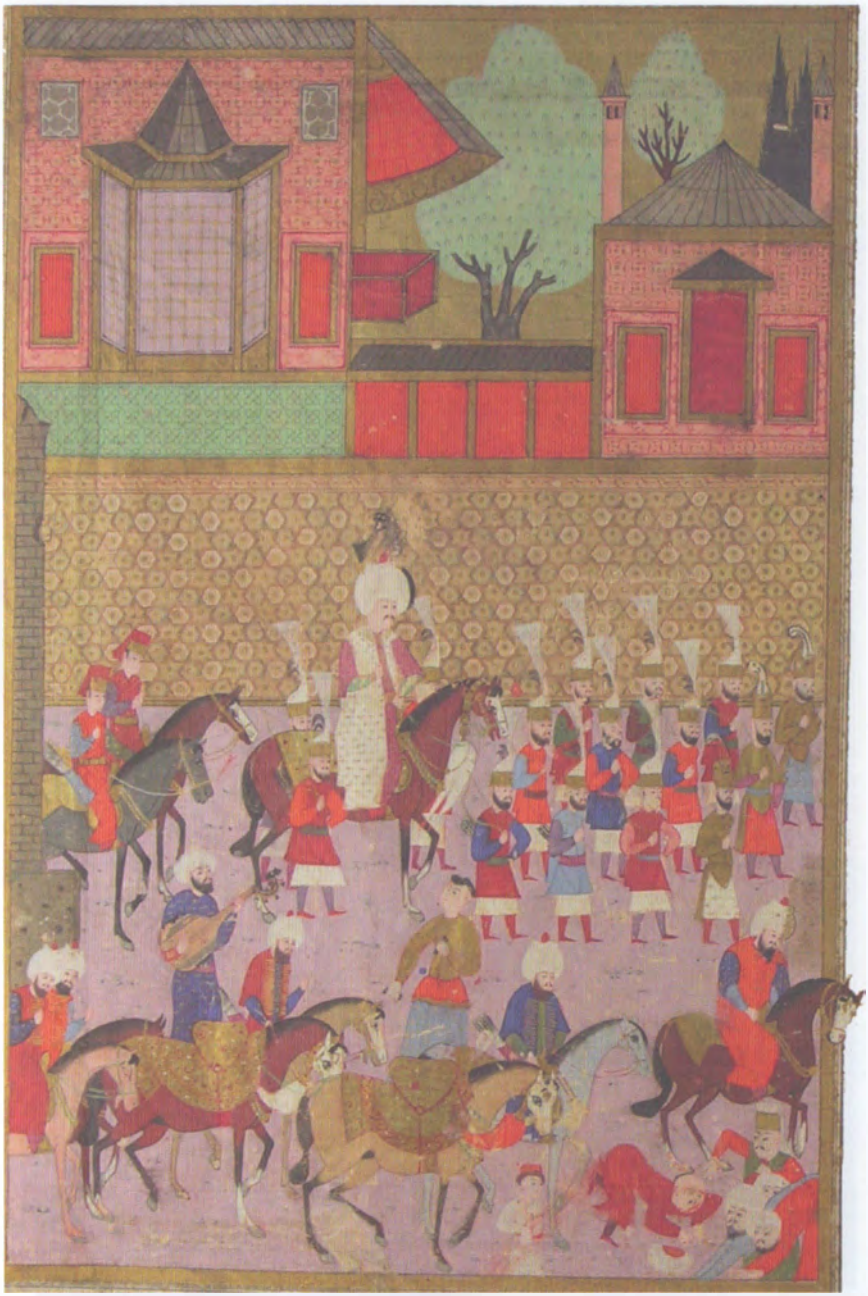
Resim 79: Şehrizol dağlarında kılıçla kaplan avı tasviri

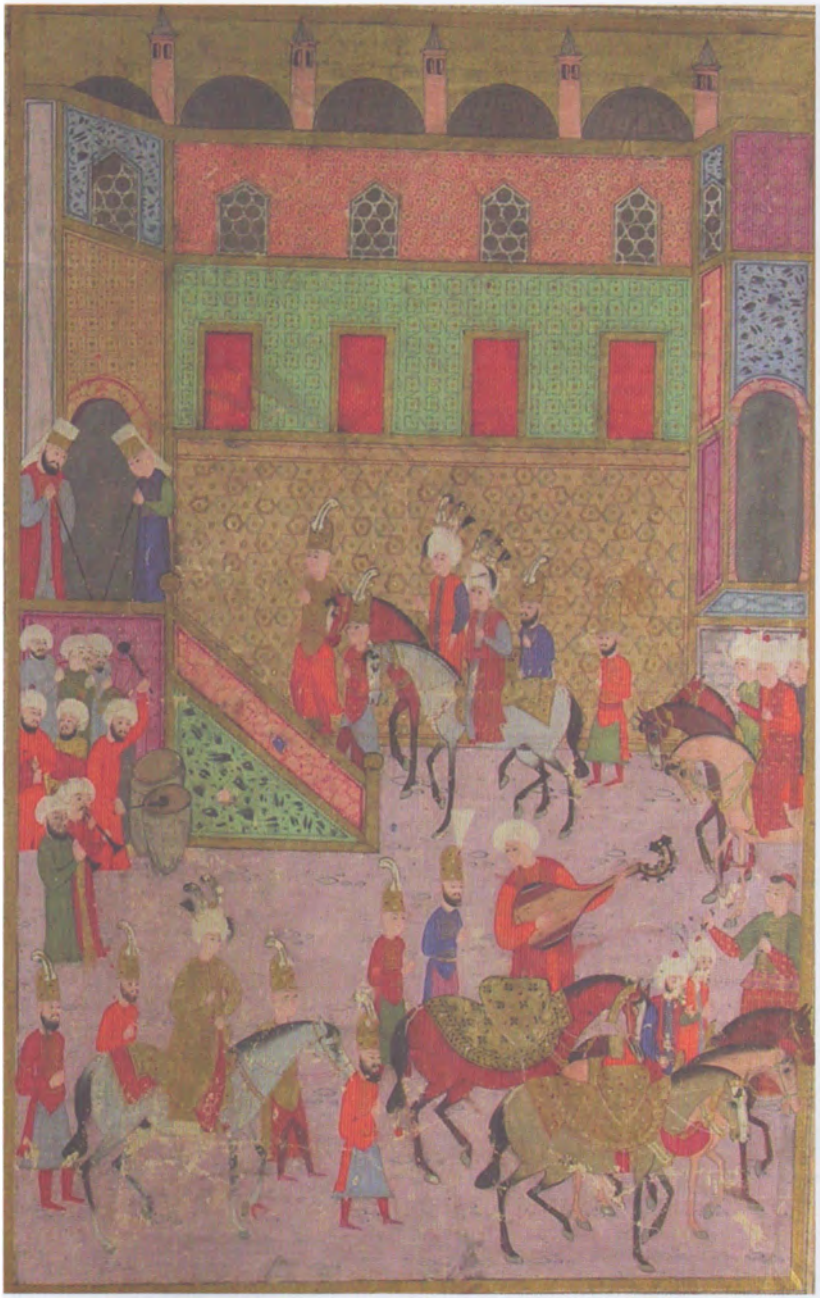
Resim 80: Edirne'de büyük sürek avı sahnesi

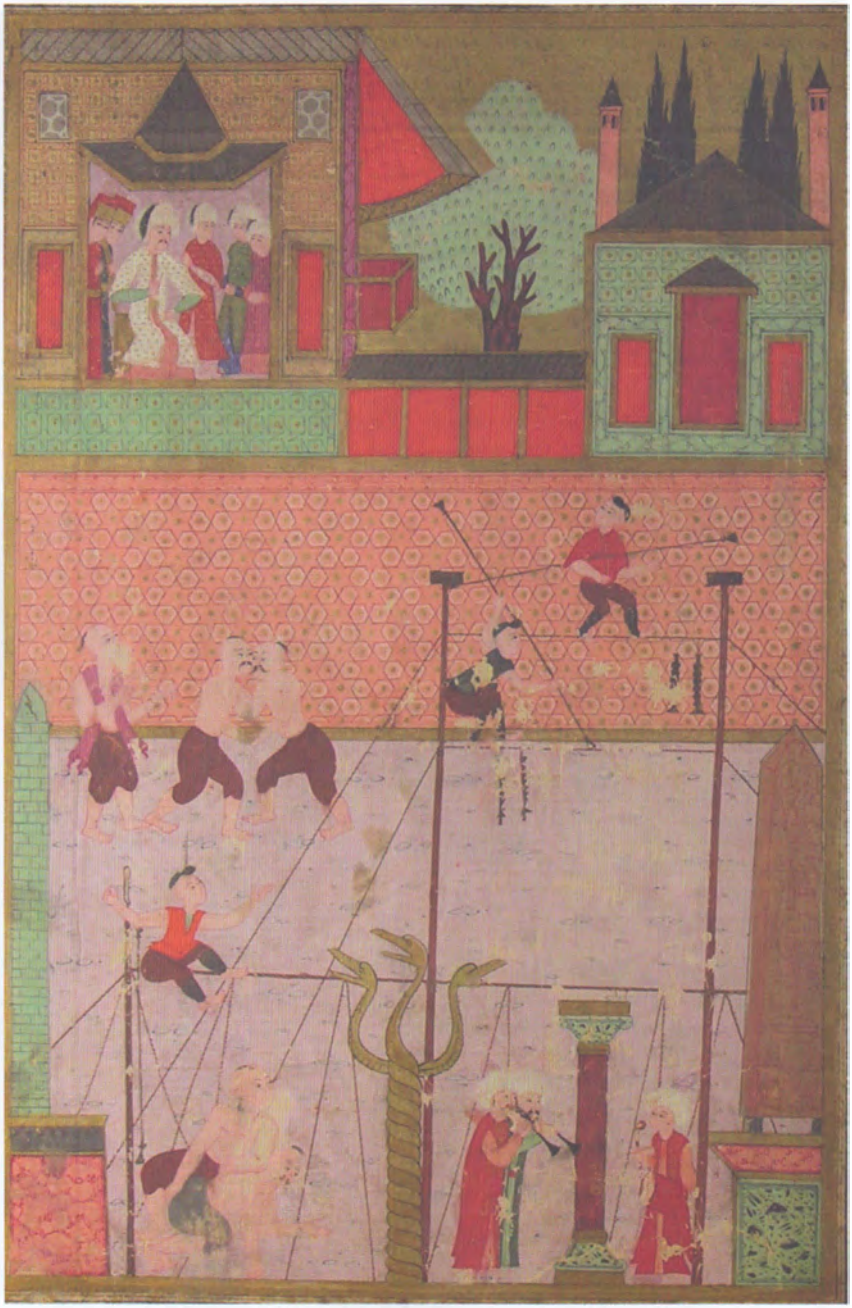
Resim 81: Avda ağaca kaçan ayıyı kılıç darbesi ile öldürmesi

Resim 82: Şehzade Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğününde At Meydanına gelmesi

Resim 83: Sünnet düğününde şehzadeler at üzerinde

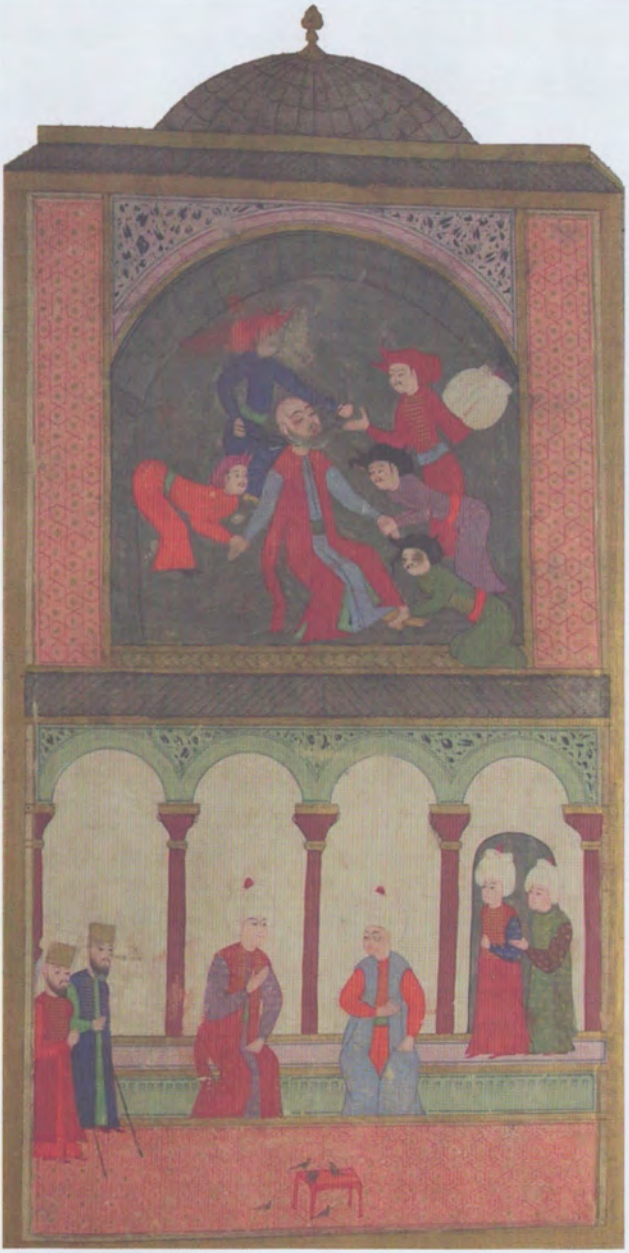
Resim 84: Sünnet töreni sırasındaki gösterileri seyrederken

Resim 85: Üsküdar'da bir kadının şikayetini dinlemesi

Resim 86: Düzmece Mustafa ve iki adamının çengele asılarak idamı sahnesi

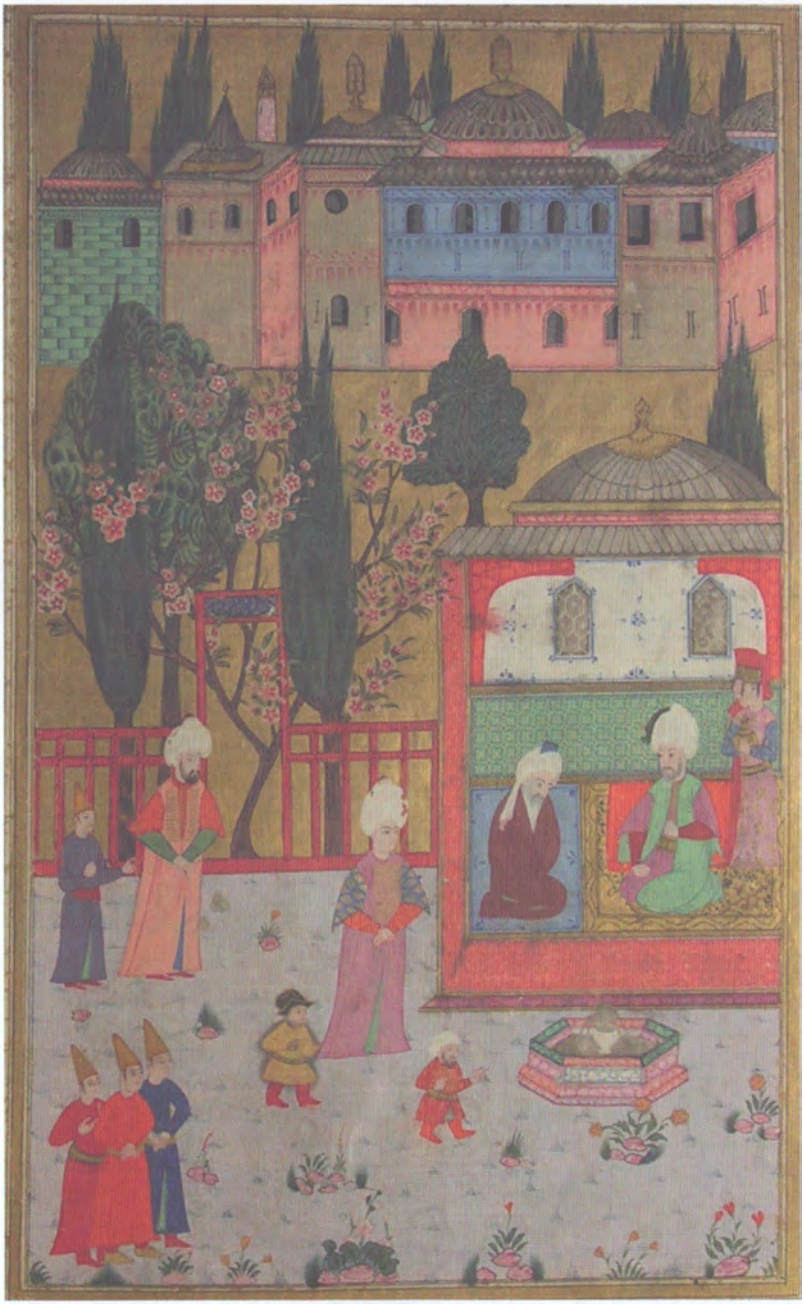
Resim 87: Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın boğularak idamı sahnesi

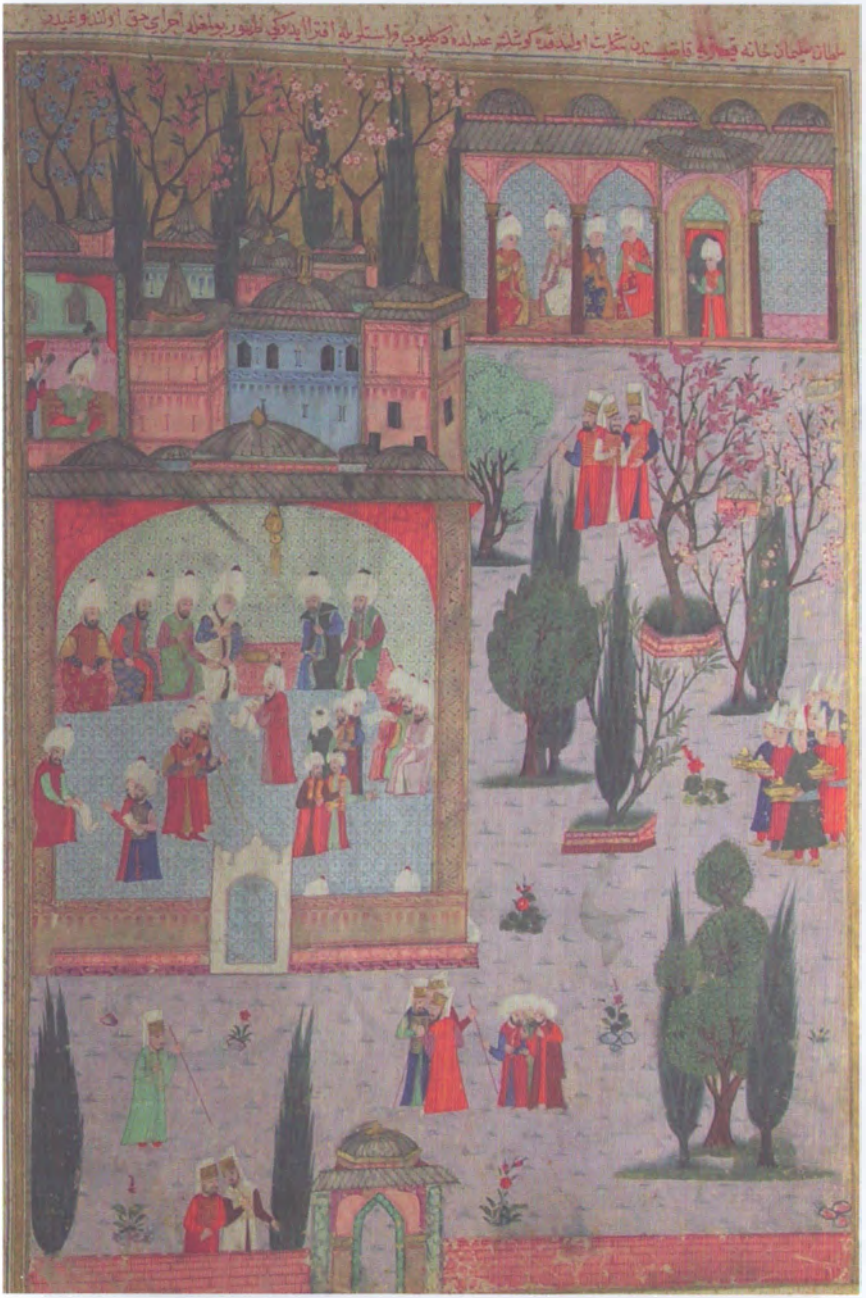
Resim 88: Szigetvar'a giderken Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'nın idam edilmesi

Resim 89: Şehzade Bayezid hakkında beddu ederken

Resim 90: İstanbul'a gelen Şeyh Abdüllatif ile buluşmaları

Resim 91: Kayseri kadısı hakkındaki şikayetleri dinlerken

Resim 92: Sadrazam Ali Paşa'yı koyun defteri için azarlarken

Resim 93: Şehzade Bayezid hadisesinden sonra bir kadının arzuhal sunması

EK II

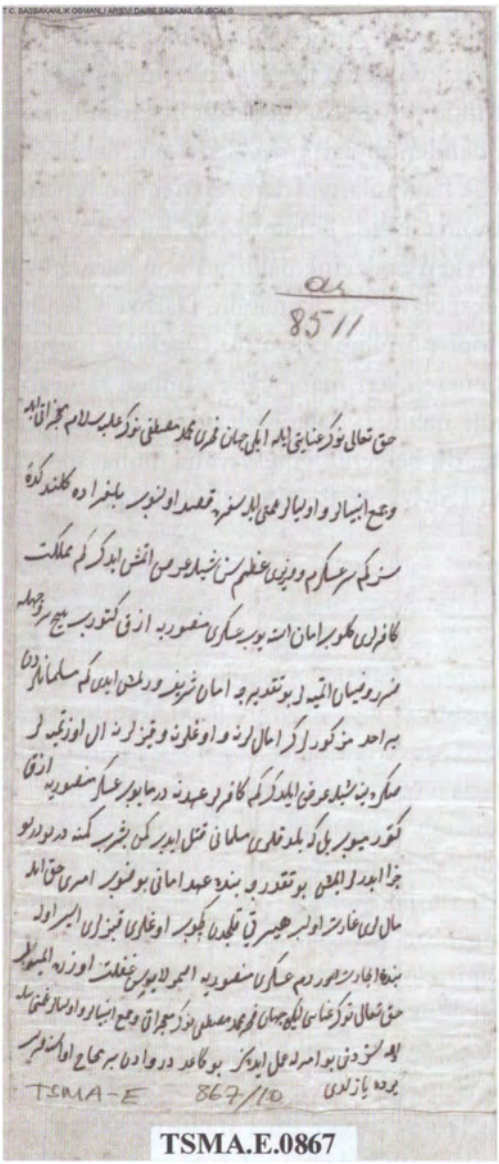
Sultan Süleyman'ın Kendi El Yazısıyla Emirleri

Sultan Süleyman'a ait doğrudan onun tarafından yazılmış mektup veya emirname örneklerine çok az tesadüf edilmektedir. Kendi özel hayatıyla alakalı olarak Hürrem Sultan'ın mektuplarına vermiş olduğu cevaplara maalesef rastlanamamaktadır. Bunlar içinde Hürrem Sultan'a atfedilen ama hitap itibarıyla Sultan Süleyman'a ait olma ihtimali az da olsa mümkün olan bir mektuptaki kaligrafi, ne yazık ki yazı şekli itibarıyla onun diğer iki mektubundaki hattıyla tam bir benzerlik taşımamaktadır. Mektubun katalog kaydında belirtildiği üzere Hürrem Sultan'a ait olması ise mümkün değildir. Zira gerek ifade tarzı gerekse diğer mektup örnekleri, bunu çok açık şekilde ortaya koyar. Tarihsiz olan bu mektubun Sultan Süleyman' ile ilgisi olmaması da muhtemeldir (TSMA, nr. E. 302/49 [74/22]).

Sultan Süleyman'a ait oldukları kesin olan diğer iki belge ise sefer sırasında alınacak bazı tedbirlerle ilgili emirlerini ihtiva etmektedir. Veziriazamına yazdığı bu hatt-ı hümayunlarından birinin veziriazam İbrahim Paşa'ya yazıldığı anlaşılmaktadır. Tarihsiz olan bu belge Sultan Süleyman'ın Belgrad'a geldiğinde İbrahim Paşa'ya verdiği talimatlarla alakalıdır. Hitapta İbrahim Paşa'nın adı geçmemekle birlikte ondan "seraskerim ve veziriazamım" diye bahsedilmesi, bu iki unvanı açık şekilde kullandığı anlaşılan İbrahim Paşa ile alakasını ortaya koyar. Bilindiği üzere İbrahim Paşa serasker unvanını Viyana kuşatmasıyla sonuçlanacak olan Macaristan seferi sırasında 1529'da almıştı. Sultan Süleyman'ın bu hattı da o sıralarda unvan verildikten ve bütün askere ilan edildikten sonra, kendisi Mohaç ovasına vardığında kaleme alınmıştır. Sultan Süleyman hatt-ı hümayununda İbrahim Paşa'ya Macaristan topraklarına girildiğinde aman isteyen ve orduya azık getirenlere hiçbir şekilde dokunulmaması gerektiği, bunların mallarının yağmalanmasına ve ailelerinin esir alınmasına asla rızası olmadığı, kendilerine amanname verdiği belirtiliyordu. Bunun dışında düşmanlık gösterenlere karşı da sert davranılmasına müsaade ettiği bildiriliyordu. Bu gibilere, yani amannameyi bozanlara, düşmanlık yapanlara karşı, askere katil, yağma ve esir alma yolunda icazet verdiğini aktaran bu hatt-ı hümayun, bir ölçüde Osmanlı ordusunun sefer sırasındaki tutumunu da açık şekilde göstermekteydi. (TSMA, nr. E 867/10 [8511/1]; Bu belge İ.H. Uzunçarşılı tarafından da *Osmanlı Tarihi*'nin ekine aynen faksimile olarak numarasız şekilde verilmiştir: II, resim 13).

Sultan Süleyman'a ait ikinci belge ise yine stil itibarıyla İbrahim Paşa'ya yollanan emirle aynı özelliklere sahip olup burada muhtemelen bir muhasara ile ilgili topların nakli hususundaki durumun sorulduğu görülür. Bu iki belgenin mahiyet ve yazı şekli itibarıyla bakıldığında aynı tarihli olduğu da ileri sürülebilir. Sultan Süleyman bu hattında top arabası tedariki hususunda talimat vermekte, küçük çaplı darbzen denilen topların develerle getirilebileceği ama arabaların mutlaka at ve başka yük hayvanlarıyla darbzen denilen topların konağa yetiştirilmesi gerektiği konusunda ikazda bulunuyordu. Bu belge onun sefer sırasında ordunun ikmali ve gereken malzeme nakliyatı konularına özel hassasiyet gösterdiğinin tipik bir ifadesi olarak da okunabilir. Darbzen denilen toplar aslında küçük çaplı sahra tipi toplar özelliği taşıyordu. Özellikle meydan savaşlarında da top arabalarına yüklenerek seri manevralara imkân tanıyabilen bir hususiyeti haizdi. Gerektiğinde nakilleri daha hızlı olabildiği için kale muhasaralarına da yetiştirilebiliyordu. Bu belgenin yine Viyana muhasarasıyla alakalı olma ihtimali söz konusudur (TSMA, nr. E. 750/22[5849/1]).

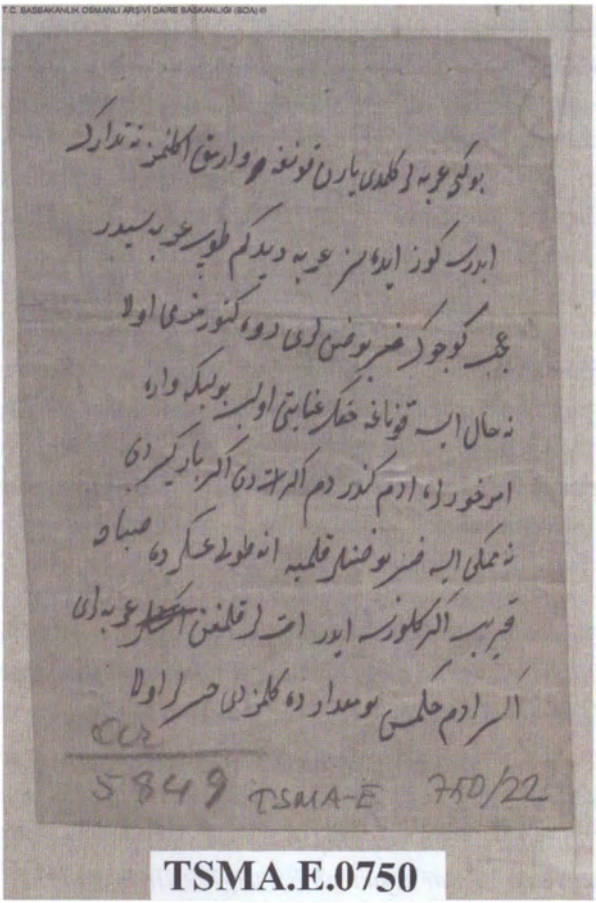
1

Hak te'âlânın inâyeti ile iki cihân fahri Muhammed Mustafa'nın aleyhis-selâm mu'cizâtı ile ve cemî' enbiyâlar ve evliyâlar himmeti ile sefere kasd olunup Belgrad'a gelindikde siz kim seraskerim ve veziri-azamımsız şöyle arz etmiş idik kim memleket kâfirleri gelip emân isteyip asker-i mansûreye azık getirip hiç-bir veçhile zarar u ziyân etmeyeler bu takdirce emân-ı şerîf verilmiş idi kim Müslümanlardan bir ahad mezkûrların iyâllerine ve oğullarına ve kızlarına el uzatmayalar, sonra yine şöyle arz eyledik kim kâfirler ahdine durmayıp asker-i mansûreye azık getirmeyip belki buldukları Müslümanı katl edip kimin bişirip kimine dürlü dürlü cezâ ederler imiş, bu takdirce ben de ahd u emânı bozup emr-i Hak ile malları gāret olup hoyratı kılıçdan geçip oğulları ve kızları esir ola, benden icâzet veririm, asker-i mansûreye ısmarlayasın gaflet üzere olmayalar, Hak te'âlânın inâyeti iki cihânı fahri Muhammed Mustafa'nın mu'cizâtı ve cemî' enbiyâlar ve evliyâlar himmeti bile ola, siz dahi bu emirle amel edesiz. Bu kâğıd Drava'dan ber(i) Mohaç ovasına karîb yerde yazıldı.

2

Bu gece arabalar gelmedi yarın konağa varmak eğlenmez, ne tedârik ederseniz edesiz, araba dediğim top arabasıdır aceb küçük darbuzenleri deve getirmez mi ola, ne hâl ise konağa Hakk'ın inâyeti olup bolay ki vara, emirahurlara adam gönderip eğer attan eğer bargirden ne mümkün ise darbuzenler kalmaya, Anadolu asker(i) de sabaha karîb eğer gelirse eyidir, atlar kalmağın arabaları ekser adam çekmiş bu mikdârda gelmezdi haberler ola.

EK III

Rüstem Paşa ile Yazışmaları

Sultan Süleyman'ın fiili olarak devlet işlerine doğrudan müdahil olduğuna dair hayli bilgi vardır. Genellikle Divân toplantılarını takip etmeye itina gösterdiği, bazen ele alınan meseleleri huzurunda tartıştırdığı, bilhassa gezileri ve çıktığı seferler sırasında da Divân toplantılarını ihmal etmediği anlaşılmaktadır. Bizzat arza kabullerde veziriazamıyla meseleleri görüşmüş olma hali rutin şekilde söz konusudur. Fakat kendi mutlak vekiline bazı meseleleri soran kendi hattıyla yazılı pusulalara veya emirlere arşivlerde çok az rastlanır. Yukarıda emirleriyle ilgili beyaz üzerine yazdığı hattlarından tesbit edilebilen iki örneğe yer verilmişti. Burada ise bizzat veziriazamına sorduğu hususlarla ilgili olarak ondan gelen cevapları ihtiva eden belgelere dair birkaç örnek ele alınacaktır. Bunlar metinde de işlendiği üzere bilhassa Şehzade Bayezid olayı vesilesiyle Rüstem Paşa'ya yönelik olarak sorulmuş ve onun tarafından topluca cevap verilmiş bir nevi rapor vasfını taşır. Osmanlı diplomatikasında vezirizamdan padişaha iletilen arzların üstüne onun kendi yazısıyla hattını ihtiva eden türden belgelere telhis adı verilmektedir. Ancak burada bazıları birkaç sualin cevabı şeklinde hazırlanan raporlar aynı kategoriye pek uymamaktadır. Bunlarda padişahın doğrudan kendi yazısı olmayıp vezirazamın kendisine sorulan hususları padişaha atfen girişte belirtmesi ve hemen altında da uzun veya kısa cevaplarını yazması tarzı görülmektedir.

1

*Arz-ı bende-i bî-vücûd oldur ki, Cemâziyelevvelin sekizinci günü kapıcılar yedinden fermân-ı âlişân nâzil olup fehvâ-yı hümâyûnunda "**Asker ve memleket ahvâli nicedir**" deyü ferman olunmuş.*

Hak sübhane ve te'âlâ sa'adetlü pâdişah zıllullah hazretlerine çok yıllar ömürler ve sa'adetler müyesser ede, âmin ya Rabbe'l-âlemîn. Bu bende yanında olan kapıkulunun mevcuduna ulûfesi verilmişdir ve her birine ihtimâm ve istimâlet ile sefer-i hümâyuna hazır olalar deyü tenbih ü tergib ettirilmekten hâli değilüz ve bî-hamiyyetlik edip gidenler dahi nâdim olup gelmekdedir. Her gelen kışladan geliriz deyüp yoklanıp ulûfesi verildikde anlara dahi kezâlik hüsn-i istimâlet ile tenbih olunur.

Ve Rumili askerinin harçlığa muzâyakaları olduğu ve her ahvâlleri mukaddemâ arz

olunmuşidi. Sa'adetlü pâdişâh -ı zıllullah hazretlerinin dergâh-ı âlem-penâhında olan asker-i mansûreden yeniçeri kullarıyla Rumili kulları uğur-ı hümâyûnda cümleden mücidd ü mukaddem olup yeniçeri taifesine olan hüsn-i mudârâ ve istimâlet mezkûr Rumili kullarına dahi olmak lâzım iken müte'ellim olmaları câiz görülmeyüp belki bu zamânda nüvâziş ile hüsn-i istimâletle istihdâm olunmaları lâzım kullarıdır. Bil-fi'il olan beylerbeyi ve kethüda ve defterdar kulları hakka ki sa'adetlü padişahımın tamâm müstakim kullarıdır. Lâkin kethüda ve defterdar kulları tarikleriyle ri'âyet olunup yerlerine Rumili kulların hüsn-i istimâlet ve müdârâ ve nüvâziş ile istihdâm edinür birer müşfik ve halûk yarar kulları kethüda ve defterdar olup beylerbeyi kullarından ta'cîz dahi olsa eğer mezkûrân kethüda ve defterdar kullarından tesellilerin almağla beylerbeyi kullarına dahi istihdamları ahsen ve âsân olurdu.

Ve memleket ahvâli dahi lillâhi'l-hamd ve'l-minne zıll-ı hümâyûnda nizâm ve intizâm üzeredir. Hazret-i dergâh-ı Rabbi'l-izzetden tazarru' olunur ki sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin zıll-ı hümâyûnları âmme-i nâs üzerinden hâli olmayıp ebed-memdûd ve muhalled ola bi-mennihi ve keremihi ve ihsânihi.

Ve ***"Elçi gelür dersin gelmedi gelse ne cevâb getirir ümizdir ki hayırlar müyesser ola, senin fikrün nedir niçe olmak münâsib anlarsın"*** *deyü fermân olunmuş ve anda habere mutavakkıf olan çavuş Kubad Paşa kullarından mektûb getirdi aynıyla südde-i sa'âdete irsâl olundu. Mektûbundan anlanan budur ki dediği târihde elçi Erzurum'a çıkmışdır ve gelen çavuş anda bir mertebe kar yağmışdır feth-i hakanîden berü yağdığı ma'lûm değildir deyü haber verdi. Kubad Paşa kulları mektubunda zikr ettiği târihde Erzurum (a) çıkmadılar ise ekser ihtimal şiddet-i şitâdan çıkmamışlar ve elçinin haberi dergâh-ı Hakk'a ma'lûmdur deyü bu kullarının bu diyâr-ı celîlü'l-i'tibârda fikrim ve zikrim Hak sübhâne ve te'âlâ hazretine dâyimdir ki? sa'âdetlü pâdişâhın murâd-ı hümâyûnu ki ehl-i İslâmın istirâhatine bâisdir hayr ile itmâma erişdire leylen ve nehâren sulehâ ve meşâyihe husûl-i murâd-ı hümâyûn için hayır du'âlar etdirmekde mal ve nefsim ile sa'y u ictihâd üzereyim. Hazret-i Hâlik te'âlâ şânehu dergâhından ümizdir ki habîbi Sultânü'l-enbiyâ hazretlerinin yüzü suyuna an-karîb pâdişâh-ı ehl-i İslâm hazretine mu'în ve zahîr olup a'dâ-yı devletine belâ-yı azîm vere inşallahu te'âlâ şöyle ki Hak te'âlâ hazretleri Tahmasb'a belâ-i rûzi kılmış ise oğlunun havâsıyla ratb ü yâbis cevâb yazar. Bir dahi bu ki sa'âdetlü pâdişâh-ı İslâm-penâh hazretleriyle istediği sulhün bünyânın dilerse pâdişâh-ı zıllullahın fermân-ı hümâyûnuna tevfîz eder. Üçüncü*

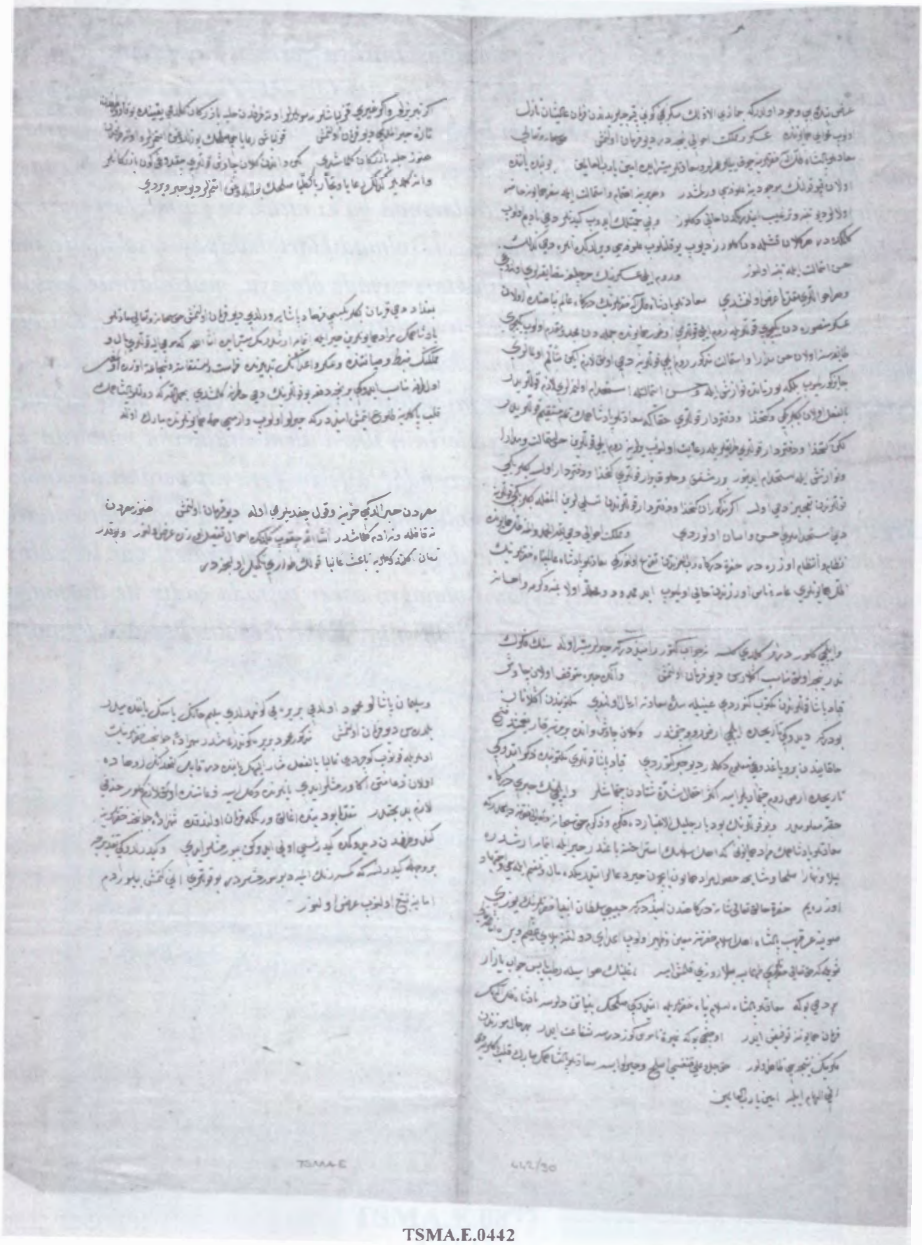
bu ki gayret-i nâmus gözedirse şefâ'at eder beher hâl sözünden mekrinin netîcesi zâhir olur. Hak cell ü alâ kangısı aslah ve hayırlu ise sa'âdetlü pâdişâhın mübârek kalb-i pâklerine dahi anı ilhâm eyleye, âmin yâ Rabbü'l-âlemîn.

*"**Eğer Tebrizlü ve eğer gayri Kızılbaşlar ne söylerler, öte tarafdan Haleb'e bâzergân geldi mi yakında yukarı tarafdan taze haber almadın mı**" deyü fermân olunmuş. Kızılbaş re'âyâsı sulhün bozulduğun istemezler ve öte tarafdan henüz Haleb'e bâzergân gelmemişdi. Lâkin andan gelen çavuş kulları çıkdığı gün bâzergânlar ve Van' geldiler, kezâlik re'âyâ ve tüccâr bi'l-külliye sulhün bozulduğun istemezler deyü haber verdi.*

*"**Bağdad dahi Karaman beylerbeyisi Ferhad Paşa'ya verildi**" deyü fermân olunmuş. Hak sübhâne ve te'âlâ sa'âdetlü pâdişâhımın murâd-ı hümâyûnların hayr ile itmâma erişdirmek müyesser ede. İnşâllah ki mûmâileyh kulları mal ve memleketin zabt u sıyânetinde ve asker ve a'dânın tedbirinde firâset ve istikamete ve şecâ'at üzere olmağın ol tarafa münâsib idüğü bir nice def'a bu kullarının dahi hatırına gelmişidi. Bi-hamdillah ki devletlü pâdişâhımın kalb-i pâklerine tulû' etmiş, ümizdir ki hayırlu olup varmayı himmet-i hümâyûnlarında mübârek ola*

*"**Mısır'dan haber aldın mı hazîne ve kul çıkdılar mı ola**" deyü fermân olunmuş. Henüz Mısır'dan ne kafile ve ne adam gelmemişdir, inşâllahu çıkup geldikde ahvâl tafsil üzere arz olunur ve bu kadar zamân eglendüklerine bâis galibâ kulun davarı tekmîl oluncadır.*

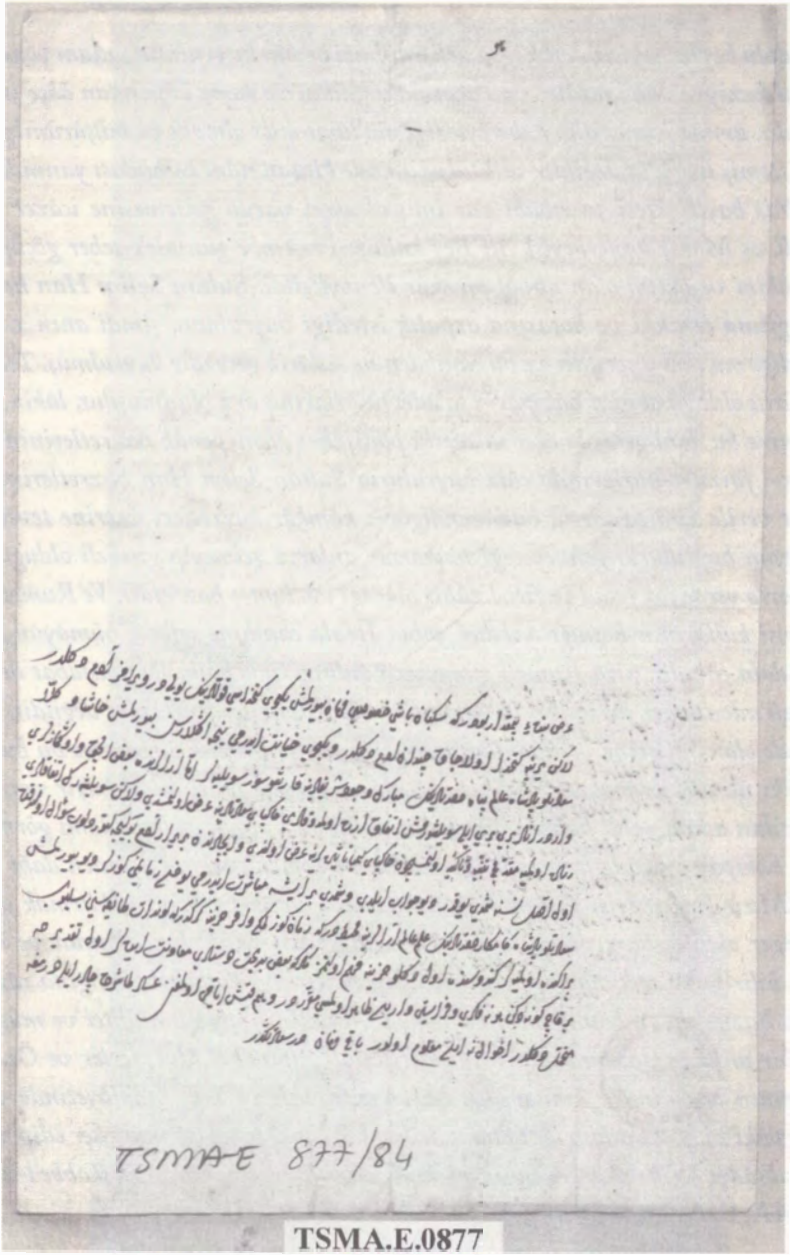
*"**Ve Süleyman Paşalu Mahmud öldü mü bir yere mi gönderildi, Selim Han'ın başının yanında mıdır bildiresin**" deyü fermân olunmuş. Mezkûr Mahmud bir yere gönderilmemişdir, şehzâde-i civân-baht hazretlerinin adamlarıyla konup göçerdi, galibâ bi'l-fiil müşârünileyhin yanındadır. Kabil kethüdanın Ruha'da olan ze'âmetin ana vermişler idi. Yanlarında değil ise ze'âmetinde olmak lâzım gelir, hazfı lâzım bedbahtdır. Mukaddemâ Budin'de ağalık verilmek fermân olundukda şehzâde-i civân-baht hazretlerine kendü tarafımdan dediğimde giderilmesi evlâ idüğün buyurmuşlar idi ve giderildüğü takdirce bir veçhile giderilse ki kimesne renk almaya deyü buyurmuşlardı. Bu kulları anı gitmiş bilür idim amma yine tetebbu' olunup arz olunur* (TSMA, nr. E. 442/30 [1394/1]).

TSMA.E.0442

2

*Arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki "**sekbanbaşı husûsu**" fermân buyrulmuş, yeniçeri kethüdası kullarının yoludur ve yaramaz adam değildir lâkin yerine kethüda olacak çendân adam değildir ve "**yeniçeri hıyânet eder mi nice anlarsız**" diye buyrulmuş. Hâşâ ve kellâ sa'âdetlü pâdişah-ı âlem-penâh hazretlerinin mübârek vücûd-ı şerîflerine karşu söz söyleyeler, ammâ aralarında ba'zı alçak ve onmazları vardır, anlar biri biri ile söyleşirmiş, ittifâk üzere olmadıkları hâkipây-ı sa'âdetlerine arz olunmuşdu ve lâkin söyleşerek ittifâkları ziyâde olmaya, mukaddemce tenbîh ü te'kîd olunmasıyçün hâkipây-ı kimyâ-te'sîrelerine arz olundu ve içlerinden bir yarar adam bu gece getirdilip suâl olundukda ol asıl nesne şimdi yokdur deyü cevâb eyledi ve "**şimdi bir işe mübâşeret eder mi yohsa zamânı mı gözler**" deyü buyrulmuş. Sa'âdetlü pâdişâh-ı kâmkâr hazretlerinin ilm-i âlem-ârâlarına muhîtdir ki zamân gözlemeği vâfir hazîne gerekdir, levendât tâifesini besleyüp perâkende olmayalar, kendüsünde ol denlü hazîne fehm olunmaz, meğer ki ba'zı bed-bahtdostları mu'âvenet edeler ol takdirce birkaç güne değin her ne fikri ve firâseti var ise zâhir olması mukarrerdir ve hem kış eyyâmı olmağın asker taşrada çadır ile durmağa mütehammil değildir ahvâl ne ise ma'lûm olur. Bâki fermân der-sa'âdetindir.* (TSMA, E. 877/84 [8782/1]).

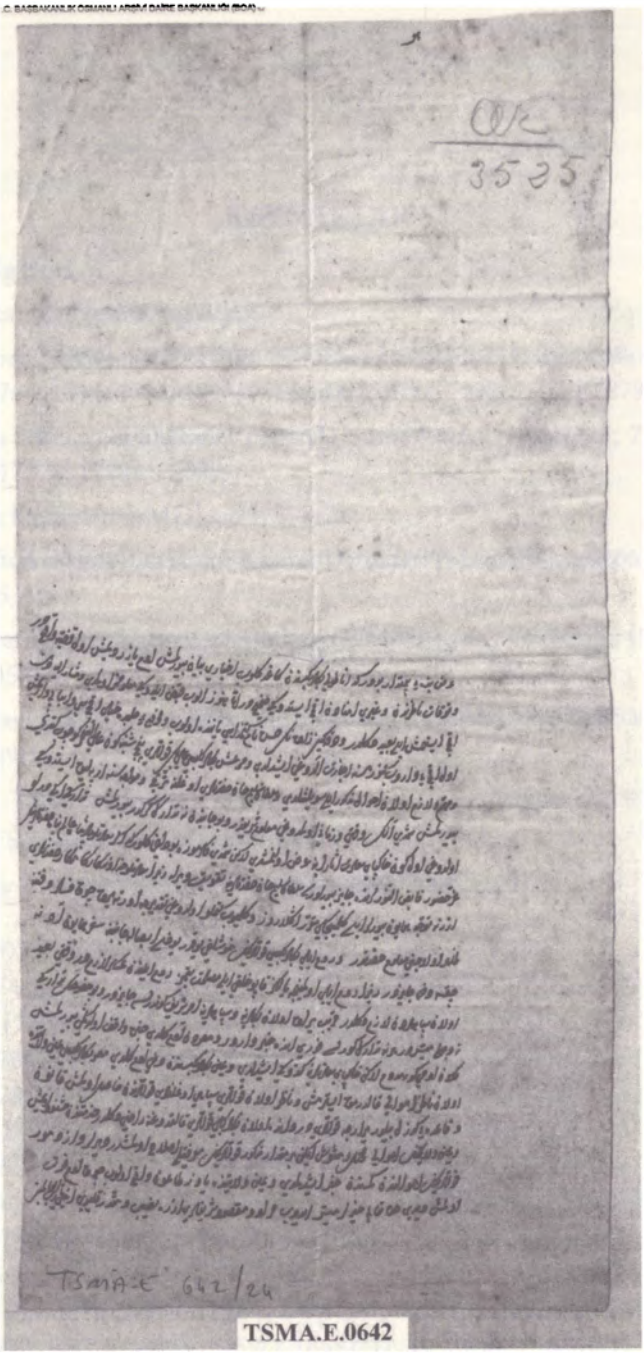

TSMAE 877/84

TSMA.E.0877

3

*"**Anadolu beylerbeyisinden kâğıd gelip ahbârı beyân buyrulmuş, adam yazar demiş, ol kaziyye vâki'i midir**" ve Tokat nâzırından ve gayrı ümeradan akçe istediği sahîhdir, ammâ henüz alıp kabz eylediği ma'lûmumuz olmadı ve müşârünileyhden akçe istemiş ise ba'id değildir ve Dukakinzâde Hasan nâm kethüdası yanında olup Haleb'de hayli akçesi ve esbabı var imiş ol akçei varup getirmesine icâzet aldığı işitildi ve Maraş beylerbeyisi Ali Bey kulları Perşembe gün ale's-seher göçüp gitti ve mühim ve lâzım olan ahvâl mezkûr ile söyleşildi. **Sultan Selim Han hazretleri oğluna terakki ve hocasına arpalık istediği** buyrulmuş, şimdi anın zamânı olmadığı ma'lûm-ı şerîfdir ve bu cânibden ne tedârik gerekdir buyrulmuş. Tedâriki iki dürlü olduğu ol gün hâkipây-ı sa'âdet-âsârlarına arz olunmuşdur, lâkin şimdi fikrimize bu dahi geldi ki eğer sa'adetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin izz-i huzur-ı fâizü'n-nûrlarında câiz buyrulursa Sultan Selim Han hazretlerine takviyyet verile zirâ sa'âdetlü hudâvendigâr-ı kâmkâr hazretleri üzerine teveccüh-i hümâyûn buyrulursa gelmeyeceği mukarrer anlarız gelmeyip gitmeli olduğu takdirce orta yerde çok fesâd ve fitne zâhir olacağı ma'lûm-ı hazretdir. Ve Rumeli beylerbeyisi kullarının hoşluğu yokdur, yohsa İpsala canibine sefer-i hümâyûn adına çıksa dahi câizdir, zirâ Rumeli olmayınca yalnız kapı halkı ile maslahat bitmez, Rumeli'nden asker lâzımdır ve katı ba'id olan sipahilerden lâzım değildir, karîb yerlerde olan beylerine ve sipahilerine emr-i şerîf gönderilse câizdir ve bu husûsun tedâriki ne veçhile müyesserdir her ne tedârik görülse fevri anda hayır vardır ve **Mısır'dan adam geldi habere vâkıf oldun mu** buyrulmuş, gelen adamı görmedim lâkin hâkipây-ı sa'âdetlerine gittiği işidildi ve Yemen beylerbeyisinden dahi adam geldi Mısır beylerbeyisi Yemen vilâyetinde olan nâzır-ı emvâli kaldırmak istemiş ve nâzır olan kulları sipahi oğlanları kullarından hâsıl olmuş kanun ve kaidei güzel bilir yararca kullarıdır ve anda olan beylerbeyi kulları kalkdığına râzı değildir, hizmetinden hoşnut imiş ve Yemen vilâyetinin ahvâli muhtel ve müşevveş iken bir mikdâr mezkûr kullarının ma'rifetiyle ıslah olmuşdur derler ve Özdemir kullarının ahvâlinden kimesneden haber işitilmedi ve Yemen vilâyetinde yavuz ta'un vâki' olup çok adam fevt olmuş dedi. Hak te'âlâ hayırlar müyesser edip murâd ve maksûd-ı şerîfleri üzere nasîb ve mukadder kılavere, âmin yâ Rabbe'l-âlemîn* (TSMA, E. 642/24 [3525/1]).

3525
TSMA-E 642/24
TSMA.E.0642

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

a. Kamil Kepeci [=KK], nr. 208; 209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 216/A; 218; 1453; 1764; 1765; 1766; 1863; 1866; 7092; 7097; 7098; 7502; 17879

b. Maliyeden Müdevver Defterler [=MAD], nr. 94; 162; 903; 2775; 7118; 17837; 17839; 17878; 17884; 22082

c. Mühimme Defterleri [=MD], nr. 1, 2, 5, 22

d. Bab-ı Defteri Büyük Ruznamçe Kalemi Defterleri [=D. BRZ], nr. 20611; d.20615; d. 20615 A

e. Bab-ı Asafi Ruus Kalemi Defterleri [=A.RSK], nr. 1452/A; 1453/A; 1454; 1455;1457/A; 1458

f. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği Defterleri [=D. BŞM, MHF. d.], nr. 12349/L

e. İbnülemin, Dahiliye, nr. 19

g. Ali Emiri, Süleyman I, nr. 46, [2-46]; nr. 250

h. Defterhane-i Amire Timar ve Zeamet Tevcih Defteri, nr. 1

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [=TSMA]

E. 302/49 [74/22]; E. 304/78 [721/267]; E. 316/5 [727/1]; E. 364/27 [845/31]; E. 434/56 [1308/3]; E. 442/30 [1394/1]; E. 443/30 [1421/1]; E. 576-35 [3154/1]; E. 581/70 [3219/1]; E. 640/56 [3466/1]; E. 642/24 [3525/1]; E. 648/18 [4256/1]; E. 657/29 [3911/1]; E. 657/43 [3924/7]; E. 657/45 [3926/1]; E. 0672/5 [4085/1]; E. 731-15[5292/1]; E. 745/9 [5426/1]; E. 745/22 [5438/1]; E. 745/54 [5467/1]; E. 745/62 [5473/2]; E. 745/74 [5485/1]; E. 745/80 [5496/1]; E. 746/42 [5532/1]; E. 747/65 [5650/1]; E. 748/7 [5681/1]; E. 750/22[5849/1]; E. 750/35 [5860/1-11]; E 750/53 [5878/1]; E. 750/67 [5888/1]; E. 753/36 [6056/1]; E. 754/101 [6185/16]; E. 754/103 [6185/19-20]; E. 755/8 [6199/1]; E. 755/28 [6214/1]; E. 756/99 [6371/1]; E. 757/77 [6471/1]; E. 758/26 [6526/1]; E. 758/37 [6537/1]; E. 758/73 [6572/1-4]; E. 759/1 [6687/1]; E. 759/89 [6667/1]; E. 759/127

[6691/7]; E. 760/19 [6704/1]; E. 813/13 [7097/1]; E. 851/68 [7701/3]; E. 854/15 [7924/1-2]; E. 867/10 [8511/1]; E. 877/84 [8782/1]; E. 1144/16; E. 4482; E.5662; E.5869/5; E. 9663; E. 10704; E. 11793; E.12181; E. 12316

D. 34 [Filori Defteri]; D.0543; D. 0544; D. 743; D. 1084; D.4056; D. 5648; D.5831; D. 5927; D. 7190; D. 7843; D. 7844; D. 7859/3, 7859/4; D. 8030; D. 9704; D. 9706; D. 10023; D. 10052; D. 11573

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Mühimme Defteri, K. 888

Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları [=MC], Hazine Ruznamçe Defteri, O.71

II. Yayımlanmış Belgeler ve Kaynak Eserler

"Hicrî Onuncu -Miladî On Altıncı- Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi- Mekki Seyahatnamesi", trc. Ekrem Kamil, *Tarih Semineri Dergisi*, I/2 (1937), s. 64-80.

"Kitabu mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn", Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, haz. Y. Yücel, Ankara 1988.

16 Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, çeviri ve metin 1373-1512, haz. Ş. Baştav, Ankara 1973.

3 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1993.

6 Numaralı Mühimme Defteri, I-II, Ankara 1995.

Âgehî, *Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar*, haz. K. Naç, FÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Alberi, E., *Relazioni degli ambasciatori veneziani al Senato*, seri 3, III/1, III/3, Frienze 1840-1855.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, F. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992.

Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, TSMK, Revan, nr. 1286; Viyana Nationelbibliothek, H.O, nr. 42a; Ayasofya, nr. 3317.

Busbecq, *Türk Mektupları*, trc. H. C. Yalçın, İstanbul 1939.

Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981; F. Demirtaş, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.

Celalzâde Salih Çelebi, *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*, haz. F. Kaymaz, İstanbul 2016.

Celalzâde Salih Çelebi'nin Târih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri, haz. S. A. Topal, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008.

Celalzâde'nin Rodos Fetihnamesi, haz. M. Yıldız, İstanbul 2013.

Cenabî Mustafa Efendi, *Tarih*, trc. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3097.

Chalcocondyle, *Histoire de la Decedance de l'Empire Grec, et Establissement de Celuy des Turcs*, ed. B. de Vigenere, Zeyl Kısmı, Rouen 1660. (*Halkokondylas Zeyli*, trc. T. Tunçdoğan-Mustafa Daş, II. Cilt, TTK'da yayımlanmak üzere).

Charriere, E., *Negacations de la France dans le Levant 1515-1580*, c.I, Paris 1848.

Chesneau, J., *D'Aramon Seyahatnamesi*, I. trc. Erverdi, İstanbul 2012.

Coğrafya, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 1.

De Bourdeille de Brantome, "Mémoirs", *Collection universelle des mémoires particuliers relatifs à l'histoire de France*, c. 67, Paris 1906.

Dernschwam, H., *İstanbul veya Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, trc. Y. Önen, Ankara 1987.

Diyarbekrî, *Nevâdirü't-tevârih*, Millet Ktb. Ali Emiri T. Nr. 596.

Documents inédits relatifs à l'historie de la Gréce au Moyen Age, ed. C. N. Sathas, IX, Paris, 1890.

Düzdağ, E., *Seyyid Muradi, Akdeniz Bizimdi: Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, İstanbul 1990.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. I, haz. R. Dankoff ve S.A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 2006; c. 8, İstanbul 2003.

Eyyübi, *Menakıb-ı Sultan Süleyman: Risâle-i Padişahnâme*, haz. M. Akkuş, Ankara 1991.

Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtîn*, I-II, İstanbul 1274-1275.

_____, *Belgrad Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 500-507.

_____, *Rodos Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 529-540.

_____, *Mohaç Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 554-566.

_____, *Viyana Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 570.

_____, *Alaman Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 577- 584.

_____, *Irakeyn Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 584- 598.

_____, *Pulya Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 599-600.

_____, *Kara Boğdan Seferi Rûznâmesi* (*Münşeat* içinde), I, s. 602-603.

_____, *Nüzhet-i Esrârü'l-ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, nşr. A. Arslan ve G. Börekçi, İstanbul 2012.

Fethullah Ârifî Çelebi, *Şahnâme-i Âl-i Osman*, TSMK, Hazine, nr. 1517; *Fethullah Ârifî*

Çelebi'nin Şahname-i Âl-i Osman'ından Süleymannâme, haz. A. F. Çelik, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

Forgách Ferenc, *Humanista Történetírók*, Budapest 1977.

Gallotta, A., "Seyyid Murâd'ın 'Gazavât-ı Hayreddin Paşa' Adlı Eseri", çev. M. H. Şakiroğlu, *Erdem*, 4/10 (1981), s. 127-163.

Gazavat-ı Hayreddin Paşa, TSMK, Revan, nr. 1291.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, haz. A. Çavuşoğlu, Ankara 2019.

_____, *Mevâidün-nefâis fî Kavâidü'l-mecâlis*, haz. M. Şeker, Ankara 1997.

Gelibolulu Mustafa Âli'nin Heft-Meclis'i, haz. C. Göçmen, Afyon Karahisar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2009.

Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. IV, trc. M. Ata, İstanbul 1330.

Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512), nşr. R. Kreutel, trc. N. Öztürk, İstanbul 1997

Harirî Abdülcelil Efendi'nin Ferahat-nâmesi, haz. M. Akgün, Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2008.

Haydar Reis (Nigarî), *Dürer-i Deryâ*, haz. A. Ç. Başkurt, Harvard University, 2020.

Hayrullah Efendi, *Tarih*, C. XI, İstanbul 1283.

Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i, haz. A. Akgün, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995.

I Diarrii di Marino Sanuto, c. XII, Bologna 1969.

İbn Iyas, *Bedâyiü'z-zühûr fî Vekayi'i'd-duhûr: Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, trc. R. Şeşen, İstanbul 2016.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ş. Turan, VII. Defter, Ankara, 1957; haz. A. Uğur, VIII. Defter, Ankara 1997; X. Defter, nşr. Ş. Severcan, Ankara 1996.

İdris-i Bidlisi, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye, nr. 3209; Vural Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlîsî'nin hayatı, tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid kısmı (1481–1512)*, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Doktora Tezi, İstanbul 2014.

İlyas b. Îsâ-yı Saruhanî'nin Rumûzü'l-Künûz Adlı Eseri, haz. A. Özgül, Kırıkkale Üniv. Y. Lisans Tezi, Kırıkkale 2004.

İshak Çelebi, *Selim-nâme*, haz. B. Keskin, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I; trc. A. Genceli, Ankara 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri: Balat Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 964-965 / M.1557-1558), ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri: Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970-971 / M. 1563), haz. M. Akman, İstanbul 2011.

Kantemir, D., *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, C. I, tr. Ö. Çobanoğlu, İstanbul 1998.

Kanunnâme-i Sultan Süleyman, Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Ktb. nr. 1969.

Karaçelebizâde, *Ravzatü'l-ebrar*, haz. İ. Özgül, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, haz. İ. Bostan, Ankara 2008.

Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, İstanbul, 1329.

Kenzü'l-cevâhiri's-seniyye fî futûhati's-Süleymaniyye, haz. A. Gül Fidan, Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale-Ankara 2020.

Le khanat de Crimée dans les archives du musée du palais de Topkapı, ed. A. Benningsen vd., Paris 1978.

Lütfi Paşa, *Târih*, İstanbul 1341; nşr. K. Atik, Ankara 2001.

Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. H. G.Yurdaydın, Ankara 1976.

_____, *Fetihname-i Karaboğdan*, TSMK, Revan, nr. 1284/2.

_____, *Süleymannâme*, İstanbul Arkeoloji Ktb, nr. 379; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1286; *Matrakçı Nasuh'un Süleymanâmesi (1520-1537)*, haz. D. Erkan, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2005; *Matrakçı Nasuh Süleymanname (1a-95b): (eserin transkripsiyonu ve değerlendirmesi)*, haz. S. Çukuryurt, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2003; *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (beşinci bölüm/Arkeoloji Müzeleri KTP. nr. 379, vr. 96a-185b) (değerlendirme ve transkripsiyon)*, haz. A. Toklucu, İstanbul 2010.

_____, *Tarih-i Âl-i Osman*, haz. G. İnan, İstanbul 2019.

Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi, fak. metin ve Rusça trc. Y. Petrosyan, Moskova 1987.

Mecdî, *Hadaiku'ş-Şakaik*, C. I, haz. A. Özcan, İstanbul 1989.

Mehmed b. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Tarih-i Âl-i Osmanı, haz. A. Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı, haz. H. A. Arslantürk ve M. Kaçar, İstanbul 2012.

Mevlâna İsa, *Câmi'ü'l- Meknûnât*, haz. Ç. Erdoğan, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Y. Lisans Tezi, 2019.

Muhibbi Divânı, haz. Coşkun Ak, Ankara 1987.

Muhibbî Dîvânı. Bütün Şiirleri. Kanunî Sultan Süleyman, haz. Kemal Yavuz-Orhan Yavuz, İstanbul 2016.

Muhyi-i Gülşeni, *Menakıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, haz. M. Koç-E. Tanrıverdi, İstanbul 2014.

Muradî, *Kitab-ı Feth-i Şikloş ve Estergon ve İstoni Belgrad*, Süleymaniye Ktb., Hakimoğlu Ali Paşa Ktb., nr.700.

Münşeat Mecmuası, TSMK, Revan, nr. 1956.

Nev'izade Atayi, *Hadâiku'l-Hakaik Fi Tekmileti'ş-Şakaik*, C. I, haz. S. Donuk, İstanbul 2017.

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, İstanbul 1279.

Özkan, N., *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, Ankara 2004.

Peçuylu, *Tarih*, İstanbul 1283.

Piri Reis'ten Önce ve Sonra: Topkapı Sarayı'nda Haritalar Kataloğu, İ. Bostan vd., Ankara 2013.

Relazioni di ambasciatori veneti al Senato: Constantinopoli relazioni inedite, 1512-1789, C. XIV, ed. M. Pia Pedani, Podava 1996.

Remmal Hoca, *Tarih-i Sahib Giray Han*, nşr. Ö.Gökbilgin, Ankara 1973.

Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi*, trc. C. Cevan, Ankara 2004.

Rıdvanpaşazade Abdullah Çelebi, *Târih-i Mısr*, TBMM Ktp, nr. 728, HK.1157; *Târih-i Mısr, (inceleme ve Metin)*, haz. S. Tınas, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Sa'd b. Abdülmüteal, *Selimnâme*, TSMK, Revan, nr. 1277.

Schaendlinger, A. C., *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V, Ferdinand I. und Maximilian II*, I, Wien 1983.

Selânikî Mustafa, *Tarih-i Selâniki*, C. I, haz. M. İpşirli, Ankara 1999.

Selman, *Câmi'ü'l-Cevâhir*, haz. N. Yılmaz, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Senâyî'nin Manzum Süleymannamesi, haz. M. Bayram-A.Akgül, Konya 2018.

Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-Memâlik*, haz. M. Kiremitçi, Ankara 1999.

Seyyid Lokman, *Hünername*, TSMK, Hazine, nr. 1524; *Şehnameci Lokman'ın Hünernâmesi, 2.cilt, 1-154 varak*, haz. Z. Eroğlu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi. İstanbul 1998.

_____, *Zübdetü't-tevârih*, Türk İslam Eserleri Müzesi Ktb., nr. 1973.

Seyyid Murad, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, ed. M. Yıldız, Aachen 1993.

Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstolni Belgrad*; tıpkı basım İstanbul 1987.

Sivasî, *Süleymannâme*, TSMK, Hazine nr.1340.

Solakzâde, *Tarih*, I, İstanbul 1298.

Sulaiman des gesetzgebers (Kanūni) tagebuch auf seinem feldzuge nach Wein im jahre 93 D.H.j. 1529 n. Chr. zum ersten male im türkischen originaltexte, nşr.W.F.A. Behrnauer, Wien, 1858.

Süleymanname: The Illustrated History of Suleyman the Magnificent, ed. Esin Atıl, New York 1986.

Şah Tahmasb-ı Safevi, *Tezkire*, trc. H. Kırlangıç, İstanbul 2001.

Şehzade Divânı Defterleri, haz. F. M. Emecen-Z. Mete-A. Bilgin, Ankara 2017.

Şeref Han, *Şerefnâme*, C. I, nşr. V. Velyaminov-Zernov, Saint Petersburg 1860; trc. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul 1971.

Talikizade, *Şemâilnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3592.

Taşlıcalı Yahya Beğ'in Şehzade Mustafa Mersiyesi: Yahut Kanuni Hicviyesi, haz. A. Şentürk, İstanbul 2014.

Tevârih-i Âl-i Osman, haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Tevârih-i Âl-i Osman, TSMK, Revan, nr. 1100; *(Anonim) Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A. Akgün, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E. 12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. H. Sahillioğlu, İstanbul 2002.

Történelmi Tár, Budapest 1881.

Türkiye Seyahati: Kanuni Sultan Süleyman Döneminde İstanbul, trc. Y. Demirhan, İstanbul 2011.

Vakfiye, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 3003.

XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri, haz. M. Arıkan ve P. Toledo, Ankara 1995.

Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa, trc. P. Gökpınar-E. Ercolini, ed. E. Afyoncu, İstanbul 2012.

Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Şehzade Mustafa, trc. P.Gökpar-E. Ercolino, ed. E.Afyoncu, İstanbul 2012.

Zaim Mehmed, *Câmiü't-tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin), I. Cilt*, haz. A. Nur Sır, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Zekeriyazâde, *Ferah (Cerbe) Savaşı*, sad. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1980.

Zinkeisen, J.W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, trc. N. Epçeli, ed. K. Beydilli, İstanbul 2011.

Araştırmalar- İncelemeler

"Ebussud Efendi'nin Kanuni Sultan Süleyman'a Mersiyesi", trc. S. Bakırcı, *EKEV Akademi Dergisi*, 7/16 (2003), s. 197-210.

Abu Nahel, O.M., "The Mamluk Jan Bardi el-Ghazali and the Ottoman Sultanete: A New Historical Outlook", *Journal of Islamic Research*, 31/2 (2020), 394-415.

Akdağ, M., *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul 1975.

Ali Rıza Seyfi, *Turgud Reis*, İstanbul, 1327.

Aliyazıcıoğlu, Z. İ., "Avusturyalı Diplomat Sigismund von Herberstein ve Buda'da Osmanlı Elçiliğine Dair Anıları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66 (2019), s. 611-631.

Allen, B.W., *The Great Siege of Malta: The Epic Battle Between the Ottoman Empire and the Knights of St. John*, New England 2017.

Altaylı, Y., "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)", *OTAM*, S. 19 (2006), s. 33-51.

Altın, K., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, "Második János ... török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu Ziyareti", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34 (2020), s. 27-44.

Arıkan, M. ve Toledo, P., "Venedik'deki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", *OTAM*, IV (1993), s. 375- 437.

Atçıl, A., "Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adlî Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 38 (2017), s. 89-121.

_____, "The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire during the 16th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 49/2 (2017), s. 295-314.

_____, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge 2017.

Atçıl, Z., "Çağdaşlarının Gözünde Rüstem Paşa'nın Sadrazamlığı (1545-1553 ve 1555-1561)", *Halil İnalcık Armağanı-IV*, ed. A. Özcan, Ankara 2017, s. 73-90.

_____, "Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 34 (2020), s. 1-26.

Aydın, B., "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri," *Osmanlı Araştırmaları*, 29 (2007), s. 41-86.

Aydın, M. A., "Osmanlı Hukukunda Nikah Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 3 (1982), s. 1-12.

_____, *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İstanbul 2020.

Azamat, N., "Hamza Bâlî", *DİA*, XV, s. 503-505.

_____, "İbrahim Gülşenî", *DİA*, XXI, s. 301-304.

Bacqué Grammont, J.L., "1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayımlanmamış Bir Rapor", *Belleten*, LI/199 (1987), s. 109-117.

_____, "Kanunî Sultan Süleyman'ın I. François'ya İki Mektubu", trc. R. Yinanç, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII/14-23 (1970-1974), s. 89-98.

_____, "Neuf letters de Ferhad Paşa (1515-1521)", *Osmanlı Araştırmaları*, X (1990), s. 69-97.

_____, "Şah İsmail ve Canberdi Gazali İsyanı", trc. M. Şakiroğlu, *Erdem*, V/13 (1989), s. 227-237.

_____, "Trois lettres de Ferhad Paşa sur la fin de Şehsuvaroğlu Ali Bey, Beylerbey de Zu'l-kadriyye (1522)", *Varia Turcica*, XIX (1991), s. 241-256.

_____, "Une lettre d'Ibrahim Paşa a Charles-Quint", *CIEPO*, VI, Leiden 1987, s. 65-88.

_____, "Une mission diplomatique Safavide de aupres de la Porte Ottomane 1522", I. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, İstanbul 1979, s. 23-37.

Bakırcı, S., "Ebu's-Suud Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a Mersiyesi", *EKEV Akademi Dergisi*, VII/16 (2003), s. 197-210.

Balta, S., *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Barkan, Ö. L., "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV/S. 1-4, (1953-1954), s. 251-329.

_____, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, 6/1 (1975), s. 3-28.

_____, *Kanunlar*, İstanbul 1943.

_____, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara 1972.

Barta, G., "Gritti Ludovicus'un Macar Valiliği (1531-1534)", trc. V. Yıldırım, *Belleten*, LXXII/263 (2008), s. 251-293.

Bassano, L., *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat*, trc. S. Cangi, İstanbul 2011.

Bayat, A. H., "Kanûnî'nin Tertip Ettiği Şenliklerden 1539 Sûr-ı Hümâyûnu", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım 1997*, III (2000), s. 111-134.

Bayram, S. "Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in Şehzade Külliyesi Vakfiyesi ve Türk Sanatındaki Yeri", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Ankara 2000, s. 1017-1039.

Berthier, A., "Kanuni Süleyman'ın I. François'ya Mektubu", *Toplumsal Tarih*, S. 17 (Mayıs 1995), s. 43-45.

Bilge, S. M., "Kanûnî Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Osmanlı-Gürcü İlişkileri", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi*, ed. M. F. Çalışlar vdğ., İstanbul 2020, s. 59-77.

Boom, H., *Büyük Türk: Muhteşem Süleyman'ın İzinden*, 1494-1566, trc. L. M. Briet ve G.Özlen, İstanbul 2012.

Bostan, İ., "Malta", *DİA*, XXVII, s. 540-541.

_____, "Pîrî Reis", *DİA*, XXXIV, s. 283-285.

_____, "Selman Reis", *DİA*, XXXVI, s. 444-446.

_____, "Turgut Reis", *DİA*, XLI, s. 417-418.

_____, *Osmanlı Akdeniz'i*, İstanbul 2017.

Boxer, C.R., *The Portuquese Seaborne Empire 1415-1825*, London 1969.

Bozok, E., "1520'lerde Venedik'ten İstanbul'a, İstanbul'dan Venedik'e Yansıyanlar: Elçi Marco Minio", *Osmanlı İstanbul'u*, V, İstanbul 2018, s. 191-212.

Bradford, E., *Turgud Reis'in Son Seferi: Malta Kuşatması*, trc. O. Öndeş, İstanbul 2011.

Braudel, F., *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, II, trc. M. A. Kılıçbay, İstanbul 1990.

Büyüktuğrul, A., "Preveze Muharebesine İlişkin Belgeler", *Belleten*, XLII/168 (1978), s. 629-665.

_____, "Preveze Deniz Muharebesine İlişkin Gerçekler", *Belleten*, XXXVII/145 (1973), s. 51-85.

Casale, G., "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 49/2 (2006), s. 170-198.

Cevrioğlu, M. H., "Janos Hoberdanecz's Embassy to Constantinople", *CIEPO 22. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi*, ed. K. İnan-M. Tosun-D. Çolak, 2018, II, s. 403-414.

Clot, A., *Soliman la magnifique*, Paris 1983.

Conley, T., "The Speech of Ibrahim at the Coronation of Maximilian II", Rhetorica, 20/3 (2002), s. 263-273.

Cristea, O., "Diplomacy and Gifts in Constantinople: The Book of Accounts of Bailo Piero Bragadin (1524-1526)", *Revista Istorica*, XXIX/1-2 (2018), s. 15-31.

Cuerva, R. G., "Infidel Friends: Charles V, Mulay Hassan and the Theatre of Majesty", *Mediterranea-ricerche storiche*, XVII (2020), s. 445-468.

Czygan, C., "Depicting Imperial Love: Songs and Letters Between Sultan Süleyman (Muhibbi) and Hürrem", *Kanuni Sultan Süleyman ve Dönemi*, ed. S. Faroqhi ve F. Çalışır, İstanbul 2020, s. 247-265.

Çapraz, H. Ş. Ç., "Vakadan Destana 1566 Szigetvar Kuşatması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy 116/228 (2017), s. 99-118.

Çavuşoğlu, M., "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1982), s. 641-686.

Dávid, G. ve Fodor, P., *Az ország* ügye *mindenek elöt való: A Szultáni tanács Magyarországraz vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552)*, Budapest 2005.

Dávid, G., "Ulama Bey, an Ottoman Office-Holder with Persian Connections on the Hungarian Borders", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. Éva M. Jeremiás, Piliscsaba, 2003, s. 33-40.

Delhoume, D., *le Turc et le Chevalier*, Limoges 2004.

Demir, A., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Terki Salat Edenlerle İlgili Fermanı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (1984), s. 46-53.

Diriöz, M., "Şaban Nidai", *Hekimbaşı Kaysunizade Mehmed Efendi ve Ankaralı Şair Hekim Nidai Kongresi, Bildiriler*, Kayseri 1990, s. 42-65.

Downey, F., *Kanuni Sultan Süleyman*, trc. E. B. Koryürek, İstanbul 1975.

Düzdağ, E., *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983.

Emecen, F. M., - Afyoncu E., *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, ed. C. Yılmaz, C. I- II, İstanbul 2018.

Emecen, F. M. Şahin, İ., "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I", *Belgeler*, XIX/23, (1998), s. 53-121.

Emecen, F. M., "Büyük Türk"e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç 1526", *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 45-92.

_____, "Canbirdi Gazâlî", *DİA*, VII, s. 141-143.

_____, "Gondolatok Törvenyhozo Nagy Szülejmán szultán "elveszett" türbéjéről/ Kanuni Sultan Süleyman'ın 'Kayıp' Türbesi Üzerine Notlar", *Szülejmán szultán*

emlékezete Szigetváron/ Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Hatırası, ed. Norbert Pap, Pecs 2014, s.129-135

_____, "Hadım Ali Paşa", *DİA*, XV, s. 4.

_____, "İbrahim Paşa, Makbul", *DİA*, XXI, s. 533-535.

_____, "İhtişam Çağının Başlangıcında Bir Osmanlı Devlet Adamı: Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Veziri Mustafa Paşa" *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri = International Symposium on Çoban Mustafa Paşa and History-Culture of Koceali IV Proceedings*, I. cilt, Kocaeli 2018, s. 25-37.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X, İstanbul 1989, s. 313-382.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed. H. Reindl Kiel ve S. Kenan, EB-Verlag/Berlin 2013, s. 342-357.

_____, "Kanunî ve Kanunnâmeleri: Bir Mit'in Doğuşu [Cihan Devleti'nde Hukuk]", *Tarih ve Medeniyet*, XIV (Nisan 1995), s. 42-45.

_____, "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, XXIV, s. 357-358.

_____, "Ottoman Politics in the Reign of Sultan Süleyman: Internal Politics and Imperial Expansion", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 7-20.

_____, "Sâhib Giray", *DİA*, XXXV, s. 519-520.

_____, "XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi: Sirem Sürgünleri", *Osmanlı Araştırmaları*, X, (1990), s. 161-179.

_____, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler, IX*, Ankara 2002, s. 501-520.

_____, "Sultan Süleyman ve Cihanşümul Siyaset Telakkisi", *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, ed. B. Kurt, Bursa 2019, s. 54-76.

_____, "Süleyman I", *DİA*, XXXVIII, s. 62-74.

_____, "The Ottoman Legal System in the Reign of Sultan Suleyman the Magnificent", The Ottoman Empire in the Reign of Suleyman the Magnificent, I, İstanbul 1988, s. 111-126.

_____, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları, I*, İstanbul 2011.

_____, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları, II*, Ankara 2016.

_____, *Osmanlı Klasik Çağında Devlet, Hanedan ve Toplum*, İstanbul 2018.

_____, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, İstanbul 2020.

_____, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2018.

_____, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

_____, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016.

Emre, S., "Anatomy of a Rebellion in Sixteenth-Century Egypt: A Case Study of Ahmed Pasha's Governorship, Revolt, Sultanate, an Critique of Ottoman Imperial Enterprise", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 46 (2015), s. 77-129.

Erdoğan, K., *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde On Yıl: Bir Filori Defteri Işığında Harcamalar ve Rumeli Güzergâhı, İstanbul Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Erdoğru, M. A., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 19, (2004), s. 55-71.

Erünsal, İ., "II. Bâyezîd Dönemi Vüzerâsından Cezerî Kasım Paşa ve Yeni Bulunan Divânı", *XIV. Türk Tarih Kongresi: Ankara 9-13 Eylül 2002: Kongreye Sunulan Bildiriler, II - II Kısım*, Ankara 2005, s. 1211-1215.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'amat Defteri", *Osmanlı Araştırmaları*, IV (1994), s. 1-17.

_____, "Zındıklar ve Mülhidler. XV.-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Bir Katkı", *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri: Şahıslardan Eserlere, Kurumlardan Kimliklere*, İstanbul 2019, s. 497-534.

es-Seyyid, S. Muhammed, "Cevali", *DİA*, VII, s. 436-437.

Finlay, R., "I am the Servant of the Turkish Sultan", *Venice Besieged. Politics and Diplomacy in the Italian Wars*, 1494-1534, 10. Bölüm, Ashgate 2008.

_____, "Prophecy and Politics in Istanbul: Charles V, Sultan Süleyman, and The Habsburg Embassy of 1533-1534", *Journal of Early Modern History*, 2/1 (Leiden 1998), s. 1-31.

_____, "Venedik, Baharat Ticareti, Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Hint Okyanusu", *Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2009, s. 1-11.

Fisher, A., "The Life and Family of Süleyman I", *Süleyman the Second and His Time*, ed. H. İnalcık ve C. Kafadar, İstanbul 1993, s. 1-21.

Fisher-Galati, S., *Ottoman Imperialism and German Protestantism 1511-1555*, Cambridge 1959.

Fleischer, C. H., "Saraydaki Kâhin: Haydar-ı Remmal Kimdi?", *Filiz Çağman'a Armağan*, ed. M. A. Erdoğdu v.d., İstanbul 2018, s. 285-289.

Fodor, P., "Das Wilayet von Temeschvar zur Zeit der osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, 55 (1996), s. 25-45.

_____,"Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", trc. Ö. Kolçak, *Tarih Dergisi*, S. 40, (2004), s. 11- 85.

_____, "Ottoman Policy Towards Hungary 1520-1541", *Acta Orientalia*, 45/2-3 (1981), s. 271-345.

_____,"Who Should Obtain the Castle of Pankota (1565)? Interest Groups and Self-promotion in the Mid-Sixteenth-Century Ottoman Political Establishment", *Turcica*, 31 (1999), s. 67-86.

_____, "Wolf on the Border: Yahyapaşaoğlu Bali Bey (?-1527). Expansion and Provincial Elite in the European Confines of the Ottoman Empire in the Earlyı Sixteenth Century", *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on his Seventieth Birthday*, ed. P. Fodor v.d. Budapest 2019, s. 57-88.

_____, *16.-17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Kanuni'nin Sigetvar'daki Türbe Kasabası*, trc. E. Şalikoğlu, İstanbul 2021.

Fodor, P., ve Varga, Sz., "Zrínyi, Miklós és Szulejmán halála", *Történelmi Szemle*, S. 58/2 (2016), s.181-201.

Francisco, A. S., *Martin Luther and Islam. A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics*, Leiden 2007.

Gel, M., "Kanûnî Devrinde Müfti ile Rumeli Kazaskeri Arasında Bir Hüccet-i Şer'iyye İhtilafı Yahut Kemalpaşazâde-Fenârîzâde Hesaplaşması", *Osmanlı Araştırmaları*, XLII (2013), s. 53-91.

_____, "Kanûnî Devrinde Vüzera Gölgesinde Vakfa İlave Mülkün Satışı Üzerine Hukukî Tartışma: Da'vâ-yı Âsiyâb", *Belleten*, LXXXVII/280 (2013), s. 927-953.

Genç, V., "16 Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ile Safeviler Arasında Yaşanan Dini ve Siyasi Polemikler", *Osmanlı Araştırmaları*, LVII (2021), s. 1-50.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Nikris Hastalığına Atfedilen Farsça Bir Reçete", *Belleten*, LXXX/287 (Nisan 2016), 41-57.

Gökbilgin, T., "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı", *Belleten*, XXI/83 (1957), s. 449- 482.

_____, "İbrahim Paşa", *İA*, V/2, s. 908-915

_____, "Rüstem Paşa ve Hakkında İthamlar", *Tarih Dergisi*, VIII/11-12 (1956), s. 11-50.

_____, "Süleyman I", *İA*, XI, s. 99-155.

_____, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, II (1965), s.119-220.

_____, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, İstanbul 2019.

Guboğlu, M., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538M. 945H.)", *Belleten*, L/198 (1986), s. 748-762.

Guilmartin, J. F., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Cambridge 2003.

Güleryüz, N., "Topkapı Sarayı'nda Üç Kuşak Saray Hekimi: Hamon Ailesi", *Osmanlı İstanbul'u*, C. IV, ed. F. M. Emecen-A. Akyıldız-E.S. Gürkan, (2016), s. 797-806.

Gür, B., *Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziri Mustafa Paşa: Hayatı ve Mısır Beylerbeyliği*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Gürkan, E.S., "His Bailo's Kapudan: Conversion, Tangled Loyalties and Hasan Veneziano Between İstanbul and Venice (1588-1591)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 48 (2016), s. 277-319.

_____, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, İstanbul 2018.

Gürsu, U., "Kanuni Sultan Süleyman Han için Yazılan İki Mersiyenin Karşılaştırılması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 192 (Haziran 2011), s. 161-194.

Hammer, *Wien's erste aufgehobene türkische Belagerung*, Pest 1829.

Hess, A., *Unutulmuş Sınırlar. 16. Yy. Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Ö. Kolçak, İstanbul 2010.

Heyd, U., "Moses Hamon Chief Jewish Physician to Sultan Süleyman the Magnificent", *Oriens*, XVI (1963), s. 152-170.

Imber, C., *Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, trc. M. Bedir, İstanbul 2004.

Imre, S., A *Török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az. 1551-52*, Budapeste 1977.

Isom-Verhaaren, C., "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestant Challenge to the Power of Charles V", *Turcica*, XXVIII (1996), s. 299-318.

_____, "Shifting Identities: Foreign State Servants in France and the Ottoman Empire", *Journal of Early Modern History*, 8/1-2 (2004), s. 109–134.

_____, *Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, trc. A. Ortaç, İstanbul 2015.

İnalcık, H., "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, XXXIV/135, İstanbul 1983, s. 51-73.

_____, "İmtiyazat", *DİA*, XXII, s. 245-252.

İpçioğlu, M., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543", *Osmanlı Araştırmaları*, X (1990), s. 137-159.

İpşirli, M., "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi", *İslam tetkikleri Dergisi*, VIII/1/4 (1984), s. 205-218.

_____, "Lutfi Paşa", *DİA*, XXVII, s. 234-236.

İvanov, N., *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, trc. İ. Kemaloğlu ve R. Abdieva, Ankara 2013.

Jenkins, H.D., *Pargalı İbrahim Paşa*, trc.N. Epçeli, İstanbul 2011.

Jensen, D. L., "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", *The Sixteenth Century Journal*, XIV/4 (1985), s. 451-470.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa, ed. B. Kurt, Bursa 2019.

Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi, ed. F. Çalışlar vdğ., İstanbul 2020.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Hatırası, ed. N. Pap, Pecs 2014.

Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası, ed. Metin Kunt ve C. Woodhead, trc. Sermet Yalçın, İstanbul 2002.

Kazsa, P., "Remembering a Forgotten Siege: Szigetvár, 1556", *Remembering A Forgotten Siege: Szigetvár, 1556,* Budapest 2016, s. 103-121.

Kelenik, J., "The Sieges of Szigetvár and Gyula, 1566", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 397-411.

Kılıç, H., "Osmanlıların Minorka Adası'na Saldırısı ve Ciutadella'nın İşgali (1558)", *Mülkiye Dergisi*, 44/2 (2020), s. 219-238.

Kırca, E., "Kanuni Dönemi Denizcilerinden Ali Pertek (Pörtük) Bey'in Askerî Faaliyetleri", *Mavi Atlas*, 6 (I)/2018, s. 1-24.

Kırzıoğlu, F., *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi*, Ankara 1993.

Kolçak, Ö., "Sınır Diplomasisinden Saltanat Elçiliğine: Bir 16. Yüzyıl Diplomasi Hikâyesi Yahut Marcus Scherer/Hidayet'in Esrarlı Sergüzeşti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIX/67 (2020), s. 139-214.

Kollias, E., *The Knights of Rhodes: The Palace and the City,* Athens 1996.

Köhbach, M., "Çasar veya İmparator?: Jitvatorok Antlaşmasından (1606) Sonra Roma Kayserleri'nin Osmanlılar Tarafından Telakkubu Hakkında", trc. Y.A. Aydın, *Tarih Dergisi*, S. 37, (2002), s. 159-169.

_____, *Die Eroberung von Fülek durch die Osmanen 1554: Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*, Wien 1994.

Köksal, C.A., "Bir İslam Alimi Olarak Lutfi Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 50, (2017), s. 29-72.

Köprülü, F., "Lütfi Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, I (1925), s. 118-150.

Kubinyi, A., "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolaszi (1523). The Ottoman Advance and Hungarian Defence on the eve of Mohács", *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europa. The Military Confines en the Era of Ottoman Conquest*, ed. G. Dávid ve P. Fodor, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 71-115.

Kumrular, Ö., "İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi", *Tarih ve Toplum*, XXXVI/216 (Aralık 2001), s. 27-31.

_____, "İspanyol Kaynakları Işığında V. Karl'ın 1535 Tunus Seferi", *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, İstanbul 2011, s. 203-214.

_____, "İspanyol ve İtalyan Arşivi Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros'un 1534 Seferi", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 187-201.

Kunt, M., "Sultan Süleyman ve Nikris", *Muhteşem Süleyman*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 93-101.

Kurdoğlu, F., *Türklerin Deniz Muharebeleri*, II, İstanbul 1932.

Kurtoğlu, F., "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektubları ve Belgrad'ın Muhasara Planı", *Belleten*, IV/13 (1940), s. 60-70.

_____, *Barbaros Hayreddin Paşa*, İstanbul 1935.

Kurz, O., "A Gold Helmet Made in Venice for Sultan Suleyman the Magnificent," *Gazette des Beaux-Arts*, 74 (1969), s. 249–258.

Küçükdağ, Y., *Veziriazam Piri Mehmed Paşa*, Konya 1994.

Lamb, H., *Suleiman the Magnificient*, New York 1951.

Lybyer, A.H., *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, trc. S. Cılızoğlu, İstanbul 1987.

Matuz, J., "Die Pfortendolmetscher zur Herrschaft Süleymāns des Prächtigen", *Südost-Forschungen*, S. 34 (1975), s. 26-60.

Merriman, R.B.M., *Suleiman the Magnuficient: 1520-1566*, Cambridge Mass 1944.

Metin, Y., *Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları İlk Bölüm (1553-1578)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Ankara 2004.

Miller, B., *Beyond the Sublime Porte*, Oxford 1931.

Mughul, Y., *Kanuni Devri*, Ankara 1987.

Muhteşem Süleyman, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007.

Neciboğlu, G., "Suburban Landscape of Sixteenth Century Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture", *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires*, ed. A. Petruccioli, Leiden 1997, s. 32-71.

_____, "The Aesthetic of Empire: Arts, Politics and Commerce in the Construction of Sultan Süleyman's Magnificence", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 115-161.

_____, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı. Mimari, Tören ve İktidar*, tr. R. Sezer, İstanbul 2007.

_____, "Süleyman the Magnificent and Representation of Power in Contex of Ottoman-Habsburg-Papal Rivalry", *Süleyman the Second and His Time*, ed. H. İnalcık ve C. Kafadar, İstanbul 1993, s. 195-216.

_____, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür*, İstanbul 2013.

Oborni, T., "Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, ed. Lovro Kunčević-Gábor Kármán*, Leiden-Boston 2013, s. 67-90.

Ocak, A.Y., "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamani", *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2011, s. 51-62.

_____, "Osmanlı Devleti ve İbn Arabîcilik", *Osmanlı Araştırmaları* (2022), yayımlanmak üzere.

Orhonlu, C., "Hind Kaptanlığı ve Piri Reis", *Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254.

_____, "Seydi Ali Reis", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, I (1970), s. 39-56.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun güney siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974.

Osman Ferid, "Mütenevvia: Süleyman Kanunî'nin Vasiyetnâmesi-Murad-ı Sâlisin Mührü", *TOEM*, IV/20 (1329), İstanbul 1331, s. 1287-1288.

Osman, E., *The Role of Alvise Gritti within the Ottoman politics in the context of the "Hungarian question" (1526-1534)*, Bilkent Üniversitesi, Y. Lisans Tezi, Ankara 2009.

Otman, E., *The Crescent, the Lion and the Eagle: Re-Analyzing the Ottoman Apulian Campaign and Attack On Corfu (1537) in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry*, Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 2018.

Önal, A., *Kanunî'nin Son Seferi*, (Sigetvar 1566), İstanbul 2019.

Önalp, E., "1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesinin Fethi", *OTAM*, S. 12 (2001), s. 173-218.

_____, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", *OTAM*, 23 (2008), s. 195-239.

Özbaran, S., "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: Onaltıncı Yüzyılda Ticâret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri", *Tarih Dergisi*, S. 31, (1977), s. 65-146.

_____, "Two Letters of Dom Álvaro de Noronha from Hormuz: Turkish Activities along the Coast of Arabia, 1550-1552", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 241-292.

_____, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar: Osmanlı ve Portekiz*, İstanbul 2013.

_____, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004.

Özcan, A., "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 2006, s. 113-154.

Özel, A., "Kaysûnîzâde", DİA, XXV, s.105-107.

Özergin, K., "Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 3, (1972), 61-130.

Pálffy, G., "Hungary, Vienna and Defence System Against the Ottomans in the Age of Süleyman", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 321-337.

Papo, A., ve Papo G. N., *Ludovico Gritti un principe-mercante del rinascimento tra Venezia i Turchi e la corona d'Ungheria*, Edizioni della Laguna, 2002.

Papp, S., "Diplomatische Bemühungen der habsburgischen Seite um Siebenbürgen in den Jahren 1551 und 1552", *WZKM*, S. 89 (1999), s.109-133.

_____,"Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginning to 1540)", *Fight Against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, ed. I. Zombori, Budapest, 2004, s. 37-90.

_____, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung*, Wien, 2003.

Pedani, M. P., "Piri Reis in Venetian Documents", *Mediterranea ricerche storiche*, nr. 34,

XII/Agosto (2015), s. 319-324.

_____, *Osmanlı Padişahının Adına. İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, çev. E. Yıldırım, Ankara 2011.

Peirce, L., *Harem-i Hümayun*, trc. A. Berktay, İstanbul 1996.

_____, *Hürrem Sultan*, trc. R. Akman, İstanbul 2019.

Petritsch, E. D., "Abenteurer oder Diplomaten? Ein Beitrag zu den diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. mit den Osmanen", *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*, hrsg. Martina Fuchs, Teréz Oborni, Gábor Ujváry, Münster 2005, s. 249-261

_____, "Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547", Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, 38 (1985), s. 49–80.

_____, *Regesen der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv*, C. I (1480-1574), Viyana 1991

_____, "Tribut oder Ehrengeschenk? Ein Beitrag zu den habsburgisch-osmanischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts", *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas*, ed. E. Springer-L. Kammerhofer, München 1993, s. 49-58.

Posch, W., *Osmanisch-safevidische Beziehungen 1545-1550: Der Fall Alkas Mirza*, I-II Viyana 2013.

Pulido-Rull, A., "A Pronouncement of Alliance: An Anonymous Illuminated Venetian Manuscript for Sultan Süleyman", *Muqarnas*, 29 (2012), s. 101-150.

Rapp, R. C., *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986.

Reid, A., "Sixteenth-Century Turkish Influence in Western Indonesia", *Journal of Southeast Asian History*, 10/3 (1969), s. 395-414.

Reston, J., *Kanuni ve Şarlken: Avrupa Uğruna Savaş 1520-1536*, trc. D. Arslan, İstanbul 2011.

Roso, D., ve Pedrini, G., "Solimano il Magnificio a Filippopoli nel 1566", *Studia Veneziani*, XL (2000), s. 207-233

Römer, C. ve Vatin, N., "The Lion that was Only a Cat: Some Notes on the Last Years and the Death of Arslan Pasha, Bey of Semendire and Beylerbeyi of Buda", *Şerefe Studies in Honour of Prof. Géza Dávid*, s. 159-182.

Rudolph, H., "Yeniçağ'ın Başlangıcında İmparatorlukta Türk Elçileri: 1562'de İbrahim Bey'in Elçiliği Örneğinde İktidarın Sergilenmesi, Yabancıyla Karşılaşma Tecrübesi ve Hatırlama Kültürü", trc. A. Kılıç, *Tarih Dergisi*, S. 63/1 (2016), s. 127-155.

Salis, R.S., *Muhteşem Süleyman*, trc. Ş. Turan, Ankara 1963.

Schaendlinger, C., *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Vassalen, Militarbeamte, Beamte und Richter*, II, Wien 1986.

Schwarz, K. "XV ve XVI. Asırlarda Berlin, Brandenburg ve Türkler", *Tarih ve Toplum*, IX/50, (1988), s. 35-40.

_____, "Berlin Brandenburg ve Türkler", *Tarih ve Toplum*, IX/50 (1988), s. 35-40.

Setton, K., *The Papacy and the Levant*, III, Philedelphia 1984.

Smirnov, D., *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, trc. A. Batur, İstanbul 2016.

Sola, E., "Uyuyan Adamı Uyandırmak: İspanyol Haber Edebiyatında Süleyman'ın Son Yılları", *Muhteşem Süleyman*, ed. Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s. 101- 126.

Soliman le magnefique et son temps, ed. G. Veinstein, Paris 1993.

Soysal, İsmail, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *Tarih Dergisi*, III/5-6 (1953), s. 63-94.

Spandunis, T., *Osmanlı Sultanları*, haz. D. Nicol, trc. N. Balta, İstanbul 2015.

Sreockovsky, V. E., *Mehmed Geray Han ve Vasalleri*, trc. K. Ortaylı, Ankara 1978.

Steglich, W., "Die Reichstürkenhilfe in der Zeit Karls V", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 11 (1972), s. 7-55.

Subrahmanyam, S., *The Portuquese Empire in Asia 1500-1700*, London 1993.

Suzuki, T., "Kanuni'nin Vüzerasından Koca Kasım Paşa'ya Dair", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1998), s. 311-318

Süleymân the Second and his Time ed. Halil İnalcık ve Cemal Kafadar, İstanbul 1993.

Sümer, F., "Kasım Paşa, Güzelce", *DİA*, XXIV, s. 547.

Szabó, J.B., "An Example for Some – A Lessonfor Others. The first Ottoman siege of Szigetvár and the military campaigns of 1555–1556 in the Southern Transdanubia", *Remembering A Forgotten Siege: Szigetvár, 1556*, Budapest 2016, s. 121-148.

Szakály, F., *Lodovico Gritti in Hungary, 1529-1534*, Budapest 1995.

_____, "Nandorfehervar 1521: The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian-Ottoman Military and diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, ed. G. David ve P. Fodor, Budapest 1994, s. 48-76.

Şahin, K., "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance", *The American American Historical Review*, 123/2 (2018), s. 463-492.

_____, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzâde Mustafa ve 16.Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, trc. A.T. Şen, İstanbul 2014.

Şakiroğlu, M., "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Anlaşmasının Aslî Metni", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12 (1982), 387-404.

Şen, F. M., "Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Baki", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 28 (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan – IV), (2006), s. 183-193.

_____, "Nidai ve Kırım Tatarları Hakkında Yeni Bir Eseri: Nusret-i Gaza-yı Sahib Giray Han Hikâyet-i Boğdan", *Türkiyat Mecması*, S. 23 (2013), s. 146-169.

Şenödeyici, Ö., "Ehl-i Beyt'in Gizemli Mirası Cifir ve Türkçe Cifir Metinlerinden Örnekler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 87 (Güz 2018), s. 219-236.

Takats, S., *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler*, trc. S. Karatay, İstanbul 1992.

Tarım, Z., "Süleymânî Bezmler Şâhâne Meclisler: Minyatürde Sultan Süleyman'ın Musikili Meclisleri", *Dârülelhan Mecmuası*, S. VIII (Bahar 2017), s. 2-12.

_____, *Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999.

Taşradan Merkeze: Taşköprülüzâdeler ve İsamüddin Ahmed Efendi, ed. M. Arıcı ve M. Arıkan, İstanbul 2020.

Tek, Abdurrezzak, "İbn Arabî'yi Müdafaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvalar", *Tasavvuf*, S. 23 (Ankara 2009), s. 281-301.

Tekindağ, Ş., "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 9 (1968), s. 77-80.

The 1565 Ottoman Malta Campaign, ed. A. Cassola v.d., Malta 1998.

The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent, I-II, Ankara 1988.

Timurtaş, F.K., "Bâkî'nin Kanunî Mersiyesi'nin Dil Bakımından İzahı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII (1962), s. 219-232.

Tracy, J. D., "The Ambassador as Third Party: Busbecq's Summary Account for the Year 1559", *Acta Histriae*, S. 22/2, 2014, s. 195-206.

_____, "Tokaj 1565: A Habsburg Prize of War, and an Ottoman Casus Belli", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 359-376.

_____, *Balkan Wars. Habsburg Crotia, Ottoman Bosnia and Venetian Dalmatia, 1499-1617*, Lanham: Rowman & Littlefield 2016.

_____, *Emperor Charles V, Imperasario of War*, Cambridge 2002.

Turan, E., "The Marriage of İbrahim Pasha (Ca. 1495-1536)", *Turcica*, S. 41 (2009), s. 3-36;

_____, *The Sultan's Favorite: İbrahim Pasha and the Making of Ottoman Universal Sovereignty*, Doktora Tezi, University of Chicago 2007.

Turan, Ş., "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22/3-4 (1964), s. 273-294.

_____, "Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*, V, s.65-67.

_____, "Rodos'un Zabtından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 47-117.

_____, "Sakız'ın Türk Hakimiyetine Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6/7 (1966), s. 174-184.

_____, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961.

Türkçelik, E., "Osmanlı Donanmasının Batı Akdeniz'deki İlk Resmî Seferinin Güzergâhı", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi, Sempozyum Bildirileri*, haz. G. Yıldız ve S. Osmanlıoğlu, İstanbul 2020, s. 51-62.

Uluçay, Ç., "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970.

_____, *Haremden Mektuplar*, İstanbul 2011.

_____, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektubları*, İstanbul 1950.

_____, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.

_____, *Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar*, haz. S. Koz ve H. Şahin, İstanbul 2012.

Usta, V., "Şehzade Süleyman'ın (Kanunî) Trabzon'da Doğduğu Ev Meselesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26 (2019), s. 397-414.

Uzunçarşılı, İ.H., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Makbul ve Maktul İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", *Belleten*, XXIX/114 (1965), s. 355-361.

_____,"Onaltıncı Yüzyılın Ortalarında İslamiyeti Kabul Etmiş Olan Bir Boğdan Voyvodası", *Belleten*, XVIII/69, (1954), s. 83-87.

_____, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1975.

Ürekli, M., *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989.

Üzüm, İ., "Molla Kabız", *DİA*, XXX, s. 254-255.

Varga, Sz., "Miklós Zrínyi, Captain-General of Szigetvár (1561-1566)-His Organisational Activity and Death", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s. 377- 397.

Vatin, N., "Comment êtes-vous apparus, toi et ton frère? Note sur les origins des frères

Barberousse", *Studia Islamica, new series*, I (2011), s. 103-131.

_____, "Comment Hayred-dîn Barberousse fut reçu à Istanbul en 1533", *Turcica*, 49 (2018), 119-151.

_____, "On Süleyman the Magnificent's Death and Burials", *The Battle for Central Europa: The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnifijicent and Nicholas Zrínyi (1566)*, ed. P. Fodor, Leiden 2019, s.425-445.

_____, "Sur les objectifs de la primière campagne navale menée par Hayreddîn Barberosse pour le compte de Soliman le Magnifique (1534)", *Archivum Ottomanicum*, S. 35 (2018), s. 173-191.

_____, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, trc. T. Altınova, İstanbul 2000.

Veinstein, G., "Les préporatifs de la campaigne navale Franco-Turque de 1552 a travers les orders du divan Ottoman", *Revue de l'occident musulman et de Méditerranée*, XXXIX (1985), s. 35-67.

Walsh, J. R., "The Revolt of Elkas Mirza", *WZKM*, 68 (1976), s. 61-78.

Wertheimer, E. "Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566", *Archiv für österreichische Geschichte*, 53 (1875), s. 43-101.

Yalman, S. A., *The Life of Alvise Gritti (1480/1534) in the Ottoman Empire*, Doktora Tezi, Harvard University, 1999.

Yavuz, H., "Sadrıazam Lutfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110.

_____, *Kabe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti, 1517-1571*, İstanbul 1984.

Yavuz, S. S., "Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in Efdaliyyetu Muhammed Risalesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/1 (2005), s. 147-184.

Yelce, N. Z., *The Making of Sultan Süleyman: A Study of Process/es of Image- making and Reputation Management*, Sabancı Universitesi, Doktora Tezi, 2009.

_____, "Evaluating Three Imperial Festivals 1524, 1530 and 1539", *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*, ed. S. Faroqhi-A. Öztürkmen, Calcutta 2014, s. 71-109.

_____, "Sanuto'nun Günlüklerinde Osmanlı Sefer Haberleri ve Söylentileri: 1532 Alaman Seferi", *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, ed. M.Y. Ertaş ve H. Kılıçaslan, İstanbul 2017, s. 191-203.

_____, "Venedikli Gözüyle Osmanlı-Macar Çatışması", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, III/1, Nisan 2017, s. 75-90.

Yıldız, M., "Osmanlı Hasbahçelerinin Sultanı: Sultaniye Hasbahçesi", *Belleten*, LXXVIII/282 (Ağustos 2014), s. 571-576.

Yılmaz, H., *The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Süleyman the Lawgiver: 1520-1566*, Harvard University, Doktora Tezi, 2005.

Yılmaz, M. Ş., "Crime and Punishment in the Imperial Historiography of Süleyman the Magnificent: An Evaluation of Nişancı Celālzāde's View", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60/4 (2007), s. 427-445.

Young, G., *Constantinople depuis les origins jasqu'a nos jours*, Paris 1934.

Yurdaydın, H. G., "Sigetvarnameler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II-III (1952), s. 124-136.

_____, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961.

DİZİN

A

Abbasi 51, 449, 496
Abdi Çelebi, Başdefterdar 395
Abdullah, Şehzade, Kanuni'nin oğlu, 69, 147, 555, 650
Abdullah b. Şeyh İbrahim Şebüsterî 650
Abdurrahman Efendi, Rumeli kazaskeri, 542, 543
Abdülaziz Han, Buhara hanı, 406,407
Abdülkadir Efendi, Anadolu Kazaskeri, 283, 347
Abdüsselam Efendi, Defterdar 122
Acem 107, 215, 224, 240, 248, 393, 395, 411, 468, 570, 576, 673
Acem Seferi 9, 658, 674
François de Noailles, Acqs (Dax) piskoposu 527
Açe 534, 576
Adalet Köşkü 160
Adana 150, 151, 156, 292, 417
Aden 118, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 350, 383, 384, 455, 456, 579
Adilcevaz 223, 399, 404, 407, 469, 470, 492, 495, 498
Adil Giray, Kırım hanı, 489
Adriyatik 267, 275, 277, 279, 342, 526
Afrika 1, 2, 3, 71, 208, 233, 270, 304, 342, 346, 379, 444, 456, 524, 534, 562, 578, 592, 643
Afrikalı Leo 307
Afşarlu, 220
Afşarlu Elvend Han, Safevi hanı, 242
Afşarlu Mehmed Bey, Safevi hanı, 408
Afyon 553
Âgehî, tarihçi, şair, 615, 619, 625, 627, 628, 629
Agria, 439
Ağırnas, 362
Ahılkelek 390, 468
Ahısha 413
Ahi Çelebi Câmi 317
Ahitnâme 71, 77, 85, 86, 131, 263, 275, 316, 381, 431, 442, 447, 474, 540, 541, 558, 573, 597, 599, 601, 605
Ahlat 221, 223, 255, 404, 469, 470, 495, 498
Ahmed I., Osmanlı Sultanı 38, 684
Ahmedâbâd 530
Ahmed Ağa/Paşa, Kara, veziriazam 325, 352, 353, 404, 405, 414, 415, 416, 417, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 479, 493, 498, 515, 516, 517, 518, 703
Ahmed Bey, Donanma kaptanı 192
Ahmed Bey, Yahyapaşazâde, İstolni Belgrad sancakbeyi 357, 360, 375
Ahmed Giray, Deşti Kıpçak hanı 423
Ahmed Mirza, Elkas Mirza'nın oğlu, 390
Ahmed Paşa, Avlonya sancakbeyi 222
Ahmed Paşa, Cenabi, Anadolu beylerbeyi 553
Ahmed Paşa, (Hain), vezir 24, 47, 52, 62, 63, 73, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 92, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104,

105, 106, 120, 249, 306
Ahmed Paşa, Semiz, veziriazam 250
Ahyolu 387, 522
Akçakale 415
Akçakoyunlu 152, 154
Akdeniz 58, 71, 74, 75, 77, 118, 130, 207, 230, 231, 232, 235, 237, 267, 270, 288, 296, 297, 304, 305, 307, 309, 342, 368, 369, 375, 379, 389, 443, 445, 446, 451, 455, 500, 519, 525, 526, 533, 535, 562, 563, 567, 577, 578, 579, 589, 592, 608, 621
İlyas-ı Saruhanî Akhisarlı, mutasavvıf 35
Akkirman 289, 295
Akkoyunlular 186, 226, 467
Aksaray 153, 471, 580
Akşehir 239, 397, 417, 549
Alacahisar 62, 283, 285, 339
Alaiyye 281
Alamut (Kahkaha) 409
Alarcon 302
Alaüddevle, Dulkadiroğlu 79, 350, 481
Albert von Wyss, Avusturya elçisi 595, 597, 601, 606, 607
Alessandro Contarini (Proveditore), Venedikli 316
Alexandra Lisowska bkz. Hürrem Sultan
Alexandru Lapuşneanu, Boğdan voyvodası 424
Alfanso Spagnuolo, Venedikli 85
Alfenso d'Albuquerque, Portekiz valisi 304
Âlî, Gelibolulu, tarihçi 9, 13, 110, 249, 117, 158, 162, 234, 249, 250, 260, 261, 364, 383, 384, 393, 443, 473, 483, 518, 549, 556, 582, 636
Ali Ağa, Müezzinzâde, Yeniçeri ağası 613, 625, 628, 636
Ali Bey, Bostancı 57
Ali Bey, Cevazir sancakbeyi 385
Ali Çelebi, Şehzade Süleyman'ın defterdarı 30, 280
Ali Çelebi, Tersane kethüdası 280
Ali el-Aksarayî, Melami şeyhi 347
Ali Paşa, Anadolu beylerbeyi 399, 405,
Ali Paşa, Bitlis sancakbeyi 323
Ali Paşa, Dulkadir beylerbeyi 553
Ali Paşa, Semiz,veziriazam 366, 405, 489, 516, 568, 571, 582,5 94, 596, 597,5 98,5 99, 601, 604, 605, 606, 678
Ali Paşa, Temerrüd 406, 413
Ali Pörtük, Donanma reisi 523, 625, 628, 630
Alfonso de Noronha, Hindistan Genel valisi 528
Alman 81, 82, 83, 127, 128, 132, 174, 195, 201, 205, 207, 208, 232, 271, 274, 342, 343, 344, 350, 351, 352, 357, 381, 431, 433, 434, 438, 439, 540, 564, 572, 573, 574, 599, 628
Alman/ Alaman Seferi 192, 195, 196, 206, 207, 221, 351
Almanya 112, 127, 181, 182, 342
Almas nehri 628
Aloise/Luigi Badoero, Venedik elçisi 315
Altınorda 461
Alvise Gritti, Beyoğlu 165, 170, 186, 289, 290, 291
Amasya 14, 20, 28, 29, 73, 119, 120, 326, 332, 333, 397, 399, 404, 463, 465, 488, 492, 495, 498, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 509, 512, 535, 549, 550, 551, 554, 555, 558, 676

Amasya Antlaşması 507, 533
Amboise kapısı, Rodos'da 81, 82
Âmid 224, 256
Amr bin Davud, Tahirî, Aden hakimi 309
Amr İbnü'l-As 115
Anabolu 284, 315, 316, 452
Anabolu (Napoli) 131
Anadolu 1, 18, 27, 30, 41, 57, 58, 60, 62, 74, 75, 78, 87, 88, 106, 112, 119, 130, 136, 141, 147, 148, 152, 154, 155, 156, 157, 176, 186, 216, 218, 224, 230, 231, 239, 243, 255, 277, 278, 288, 292, 305, 309, 319, 326, 333, 389, 398, 399, 421, 470, 471, 472, 487, 493, 499, 545, 547, 557, 560, 562, 578, 580, 586, 591, 617, 665, 725, 731, 740, 744
Andelot Gentili, Rodos müdafii 82
Andrea Doria Gonzaga, İspanyol komutan 564, 566
Andrea Doria 207, 209, 230, 231, 232, 268, 271, 272, 275, 280, 286, 287, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 314, 343, 345, 372, 373, 374, 444, 446, 447, 448, 452, 453, 454, 519, 520, 526, 564, 566, 587
Andrea Gritti, Venedik docu 165
Andrea Priuli, Venedikli 74
Andros 287
Aneze Aşireti 58
Angouléme 128
Ankara 418, 471, 505, 550, 553
Antakya 256
Antalya 114
Antibes 370
Antiparos 284, 316
Anton Wranczy, Pecs piskoposu 503, 504, 540
Antonio de Sylveira, Portekizli muhafız 310
Antonio Groleo, Rodos şövalyesi 85
Apokoran 288
Arab 56, 130, 248, 304, 305, 343, 354, 386, 423, 456, 565
Aras Suyu 490
Ardahan 467, 468
Ârifî Fethullah, şehnameci 5, 12, 45, 53, 54, 97, 174, 318, 336, 349, 398, 411, 412, 513, 646, 657, 660, 684
Arnavut 207, 229, 279, 281, 675
Arslan Bey/Paşa, Yahyapaşazâde, Budin beylerbeyi 285, 352, 438, 515, 594, 597, 598, 604, 607, 611, 615, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 671, 704
Arta Körfezi 299
Artukabad 150, 333
Artukova 80
Astarhan 407, 461, 542
Atabeyler, Gürcü prensliği 414, 417, 507
Ataî, Nev'izâde, âlim, müellif 187, 266, 608, 609, 634, 635
Atlantik 307
Atmeydanı 107, 145, 184, 185, 188, 229, 234, 319, 320, 347
Augsburg 351, 381, 541
Avlonya 148, 222, 279, 280, 281, 282, 283, 314, 454, 527, 563, 580
Avrupa 1, 2, 31, 58, 59, 77, 78, 84, 85, 86, 125, 126, 128, 129, 132, 134, 138, 164, 165, 170, 176, 181, 182, 183, 192, 196, 197, 270, 297, 305, 315, 321, 338, 342, 351, 352, 368, 376, 389, 429, 468, 471, 525, 533, 534, 535, 571, 578, 579, 618, 621, 642, 643, 730, 737, 742, 743
Avusturya 127, 132, 135, 164, 166, 168, 169, 172, 175, 176, 177, 178, 179,

181, 193, 194, 208, 209, 210, 211, 274, 286, 330, 332, 339, 350, 375, 377, 378, 379, 429, 433, 434, 503, 505, 506, 538, 540, 571, 594, 595, 596, 599, 602, 603, 622
Ayamavra/ Aya Mavra 109, 300, 453, 454
Ayasofya 106, 160, 211, 418, 510, 608, 662
Ayas Paşa, Veziriazam 52, 58, 60, 73, 81, 82, 84, 105, 106, 122, 166, 172, 185, 186, 228, 260, 275, 277, 278, 279, 281, 282, 316, 317, 318, 327
Ayas Paşa, Beylerbeyi 349, 385, 386, 406, 423, 482, 483, 497, 498, 555
Aydın 28, 33, 79, 88, 242, 292, 580
Aydın Reis 232
Aydos 87, 423
Ayrılıkçeşmesi 48
Ayşe Sultan, Mihrümah Sultan kızı 571, 665
Azerbaycan 130, 219, 220, 222, 224, 225, 240, 250, 389, 403, 407, 494, 499
Azimiyye 246

B

Baba Yusufîler 347
Baba Zünnûn 149, 150, 151
Bâb-ı Züveyle 100
Babofça (Babócsa) 201, 440, 441, 536, 538
Bâbü'l-Mendeb 306
Babürlü 511, 643
Baç (Bacs, Becsne) 145
Badoero 315
Bagratlı Levend Han, Gürcü prensi 467
Bagrat III., Gürcü Prensi 413
Bağdad 1, 153, 216, 218, 219, 224, 238, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 256, 258, 259, 282, 291, 308, 319, 385, 389, 404, 405, 408, 409, 499, 531, 660, 661, 664, 682, 687, 688
Bahadır Han, Gücerat Hakimi 308, 310, 365
Bahreyn 247, 457, 528
Bâki, Şair 461, 641, 650, 718
Bâki Bey, Mangıt Beyi 460
Baky Pál, Erdel temsilcisi 489
Balaton gölü 358, 539, 594
Bâli Bey, Yahyapaşazâde, akıncı ve sancakbeyi 27, 60, 63, 65, 135, 139, 148, 176
Bâli Bey, İskenderiye sancakbeyi 160
Bâli Bey, Hersek sancakbeyi 314
Bâli Paşa, Küçük, Yahyapaşazâde 139, 279, 348, 352, 354, 357
Bálint Török, Macar beylerinden 336
Balyos 68, 71, 93, 125, 569, 616
Banat 433, 438
Banyaluka 376
Barak Han, Taşkend emiri 467, 498, 506, 531
Barbaros Hayreddin Paşa 211, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 252, 262, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 309, 314, 316, 322, 334, 342, 344, 353, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 388, 443, 445, 446, 451, 455, 485, 524, 528, 578
Barbon (Bourbon), İspanya'ya bağlı kumandan 131
Baron Ungnad, Hırvat başkomutanı 535
Bartholemeu Dias, Portekizli kaşif 304

Basra 245, 247, 292, 304, 305, 383, 385, 386, 387, 455, 456, 457, 458, 507, 528, 533, 534, 535
Báthory András, Erdel beylerinden 442
Batthányi, Macar komutan 141
Batum 414
Bavyera 176, 181
Bayburd 242, 404
Bayezid II. 11, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 43, 52, 61, 65, 77, 85, 101, 130, 136, 207, 289, 305, 427, 478, 483, 548, 651, 726
Bayezid Camii 361, 545
Bayram Çelebi, Defterdar 395
Bayrami-Melami 347, 513
Bayrami-Tennuri 35
Bebek Çelebi Bahçesi 96
Beç bk. Viyana
Beçkerek 432
Bedevi 114
Behram Çavuş, elçi 60
Behram Mirza, Safevi şehzadesi 242, 255, 408, 409
Behram Paşa, Kaptanıderya, beylerbeyi 84, 92, 100, 136, 155, 176, 183, 186, 196, 226
Bektaşi 347
Bélavár 195
Belçika 342
Beledi'l-Unâb 273
Belgrad 4, 28, 30, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 73, 74, 76, 80, 81, 101, 126, 128, 135, 136, 137, 146, 148, 164, 169, 172, 198, 200, 203, 205, 206, 216, 217, 311, 330, 335, 337, 340, 341, 342, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 374, 375, 376, 428, 433, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 482, 504, 515, 536, 538, 539, 540, 583, 607, 610, 611, 615, 616, 622, 637, 638, 639, 710
Belgrad köyü 64
Belgrad Seferi 30, 60, 67, 70, 73, 74, 101, 216, 583
Belh 223, 406
Belovar (Belvar) 201
Bender 1, 295, 529
Bender-Şehbar 529
Bendimahî 242
Benedetto Pesaro, Venedik amirali 280
Beni Bakar 104
Benî Hafs 234, 269, 449
Berenger de Lionsel, Rodos müdafii 82
Berenguer de Requesens, Donanma kaptanı 444
Berzeneze (Berzence) 201
Besarabya 295
Beşiktaş 14, 282, 375, 396, 582
Beyhan Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 17, 57, 119, 120, 121
Beykoz 95, 96, 106, 122, 161, 196, 576, 664
Beyrut 56, 307
Bıyıklı Mehmed Paşa, Diyarbekir beylerbeyi 72, 216, 217, 312
Bicâye/Becaye (Bougie) 273
Biga 470, 473, 521, 580
Bilal Ağa, Kapıkulu ağası 154
Bilal Ağa, Harem ağası 321
Bilal Ağa, Kapı ağası 24
Bilal Mehmed, Basra beylerbeyi 386
Birecik 153, 490
Birgivî, Mehmed Efendi, âlim 546, 650
Bitlis 218, 220, 221, 222, 223, 507
Bitpazarı 317
Bizans 1, 14, 145
Bizerte (Benzert) 268, 524
Bodrum 75, 87, 443

Boğaz 163, 191, 222
Boğdan 52, 284, 289, 291, 293, 294, 295, 313, 434, 596, 614
Boğdan seferi 286, 288, 289, 296, 298, 303, 304, 309, 318, 672
Boğdan voyvodası 30, 291, 296, 335, 402, 424, 432, 540, 611
Bohemya 164, 181, 284, 330
Bohemyalı 209, 286, 439
Bologna 184, 199
Bolu 20, 21, 33, 511, 512, 580
Bone 273, 373, 445
Bosna 65, 97, 124, 137, 139, 162, 163, 169, 194, 201, 274, 283, 284, 285, 313, 339, 354, 361, 375, 376, 387, 395, 406, 432, 435, 513, 539, 606
Bostancıbaşı 37, 38
Bostan Çelebi, Kazasker, tarihçi 98, 153, 160, 239, 248, 273, 278, 282, 283, 302, 303, 308, 318, 339, 346, 349, 424, 654
Botşan 294
Bourbon, Francois de, Fransız kaptan 370
Bozok 149, 150, 152, 399, 470
Bozoklu 152, 154
Bozoklu Türkmenler 149
Böğürdelen 28, 61, 62, 63, 169, 616, 617
Bragadino, Venedik elçisi 93, 94, 120
Brandenburg 201, 204, 205, 350, 351
Bratislava 164
Bucak 295
Budin 61, 62, 63, 135, 137, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 149, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 184, 185, 190, 191, 192, 193, 194, 198, 206, 209, 324, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 375, 379, 413, 428, 430, 431, 439, 451, 471, 536, 538, 594, 597, 598, 599, 602, 605, 607, 621, 622, 626, 716
Budin eyaleti 338, 339, 354
Burhan-ı Ali, Şirvanşah 391, 399, 412, 417, 467
Bursa 17, 18, 25, 61, 136, 190, 191, 235, 239, 318, 364, 476, 488, 492, 542, 550, 558, 635, 664
Busbecq, Habsburg elçisi 167, 241, 242, 246, 265, 427, 492, 500, 503, 505, 506, 509, 510, 512, 513, 514, 517, 518, 527, 540, 541, 542, 544, 546, 547, 567, 568, 571, 573, 595
Büyükdere 64

C

Cafer Ağa, Silahdar 633, 634, 670
Cafer Bey, Kapudan 50
Cafer Bey, İbrahim Paşa'nın babalığı, müteferrika 203, 283, 285
Cafer Bey, Rodos muhafızı 521
Cafer Çelebi, Vefa'da evleri olan 391
Caferî 397
Calabria 589
Canbirdi Gazalî, Şam valisi 54, 55, 56, 57, 58, 76, 80, 98, 99, 100, 121, 216
Capello 300, 301
Cape Voudhi (Öküz-limanı) 79
Carlos bk. Karl V.
Catherine de Medici, Fransa kraliçesi, nâibe 621
Cebelitarık 232, 342
Cebel Lübnan 56
Celalî 119
Celalzâde Mustafa Çelebi, Nişancı, tarihçi 5, 54, 74, 81, 102, 103, 108,

110, 111, 113, 114, 115, 122, 123, 134, 146, 149, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 171, 185, 187, 196, 197, 200, 202, 210, 225, 227, 235, 237, 240, 246, 247, 248, 249, 251, 254, 259, 279, 292, 293, 296, 297, 299, 313, 321, 337, 359, 369, 401, 436, 485, 491, 493, 496, 516, 547, 647, 652
Celalzade Salih Çelebi, Kadı, tarihçi 133, 365, 388, 520, 650
Cem Sultan, II. Bayezid'in oğlu 52, 77, 87,659, 660
Cem Sultan bahçesi 88
Cengiz Han 22
Cenova/ Ceneviz 21, 188, 268, 271, 374, 444, 445, 446, 526, 563, 589, 591
Cerbe 74, 443, 445, 447, 448, 562, 564, 565, 566, 567, 577, 578
Ceuta 232
Cezayir 230, 231, 232, 233, 234, 237, 272, 273, 298, 302, 334, 342, 343, 344, 346, 366, 523, 524, 578, 579, 586
Cezayir-i Bahr-i Sefid 234, 524, 581, 591
Cezayir-i Garb 233
Cezire 247, 386, 455
Charles, Savoi dükü 371
Charles-Quint bk. Karl V.
Chateau-Cambresis 527
Chavelier du Mesnil, Rodos müdafii 82
Cıgalazâde Sinan Paşa bk. Sinan Paşa, Cıgalazâde
Cidde 104, 137, 305, 306, 350, 456, 612
Ciutadella 526
Civitavecchia 370
Civitavecchia limanı 89
Codignac, Michel de, Fransız elçisi 378, 490, 506, 525
Cornelius Schepper, Habsburg elçisi 133, 208, 209, 210, 211
Crespy barışı 378
Csaby, Habsburg temsilcisi 598, 602
Cündî Sinan Bey, Anadolu beylerinden 357
Michael Czernowicz, Venedik tercümanı, elçi 597, 598, 599, 601, 602

Ç

Çaldıran 27, 39, 41, 77, 79, 199, 215, 216, 223, 244
Çanad 432, 540
Çankırı 281
Çardak 318
Çatalca 172, 292, 418, 422, 473, 488, 518, 521, 557, 576, 614
Çek 201, 572, 574
Çelebi Mehmed, Osmanlı Sultanı 27
Çengelköy 96
Çepni Şah Ali Sultan, Safevilerin Van muhafızı 403
Çerigo 284
Çerkes 55, 99, 311, 384, 395, 462, 465, 510, 575, 621
Çerkezistan 461
Çiçekli 152
Çin 534, 572, 657
Çine 79
Çirmen 281, 576, 580
Çivizâde Muhyiddin Mehmed, 266, 347, 348, 394, 424, 463, 464
Çobanköprüsü 399, 498
Çorlu 23, 45, 101, 418, 518, 520, 521, 599
Çoruh 413, 417
Çölmek 522

Çömlekçi sarayı 388
Çubuk 397
Çubuklu 96
Çuha Sultan, Safevi başveziri 219
Çuha Sultanoğlu Kubad, Safevi emiri 220
Çukur-ı Sa'd 412
Çukurova 152, 635

D

Dağıstan 391
Dakuk 247, 664
Dalmaçya 79, 284, 314, 316
Dalmaçyalı Jerôme, Habsburg kumandanı 334
Daniello de Ludovisi, Venedik elçisi 42, 167, 188, 229
Danişmend Reis 60
d'Aramon, Gabriel, Fransız elçisi 377, 378, 379, 452
Davud Paşa, Mısır valisi 286, 365, 416, 457
Debrecen 619
de la Valetta, Jean, Malta beyi 563, 584, 585
de la Vigne, Jean, Fransız elçisi 525, 527, 563
Delhi 531
Deli Birader, şair 147
Deli Mahmud, Rumeli beylerinden 554
Demirkapu 391
Denizli 113
Dergüzin 254, 661
Dernschwam, Hans, seyahatname yazarı 487, 509, 510
Derviş Bey, Segedin sancakbeyi 357
Derviş Mehmed, Şehnameci Ârifi'nin babası 412
Derviş Mehmed, Hasanbeyoğlu 467
Derviş Mehmed Han , Safevi hanı 467
Devlet Giray, Kırım hanı 421, 423, 462, 463, 489
Dimatoka 283, 472
Diu 309, 310, 311, 529, 530
Divân 4, 24, 25, 32, 49, 56, 61, 62, 74, 75, 77, 78, 83, 87, 91, 98, 101, 103, 106, 122, 123, 126, 132, 137, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 167, 168, 171, 172, 173, 180, 186, 196, 205, 206, 208, 220, 241, 242, 246, 250, 251, 253, 259, 265, 275, 280, 290, 292, 318, 320, 323, 327, 330, 334, 336, 342, 355, 358, 364, 365, 369, 380, 387, 394, 401, 417, 418, 419, 422, 423, 430, 434, 442, 443, 454, 455, 462, 464, 466, 471, 473, 475, 490, 492, 493, 498, 500, 502, 504, 509, 512, 513, 515, 516, 517, 518, 521, 522, 525, 526, 527, 532, 540, 544, 546, 557, 573, 575, 576, 588, 595, 601, 602, 604, 605, 607, 614, 622, 624, 636, 643, 644, 648, 653, 672, 676, 677, 678, 681, 714
Diyarbekir 130, 149, 151, 216, 221, 222, 224, 226, 239, 240, 252, 278, 286, 292, 296, 348, 397, 403, 404, 405, 414, 416, 417, 490, 493, 499, 506, 659, 666
Diyarbekrî, tarihçi 100, 102, 104
Dniester nehri 295
Dobiyo (Dubois) Delamarke, Fransız beylerinden 131
Dobo István, Eğri kalesi komutanı 439
Dobruca 300, 430, 432, 512
Dobruca Tatarları 430
Dombavar 376
Dom Sebastio, Portekiz kralı 596
Don Alvaro de Sandé, İspanyol

kumandan 567
Don Fernando Gonzaga, İspanyol kumandan 297, 302
Don Francesco Sarmiente, İspanyol kumandan 314
Don Garcia, Sicilya Genel valisi 584, 587
Don Juan de Barbara, Rodos müdafii 82
Don Juan de Cardona, Sicilyalı komutan 567
Draç 52
Drava 127, 137, 138, 204, 284, 341, 355, 594, 623, 624, 625, 712
Dubrovnik 70, 616
Dukakinoğlu Mehmed Paşa, Beylerbeyi 334, 406, 493, 516
Dukakinzâde Mehmed Bey, Osmanlı beylerinden 352
Dulkadır 79, 80, 153, 154, 155, 191, 220, 221, 222, 224, 278, 292, 415
Dulkadırlı Latif Bey 186
Dulkadırlı Mehmed Bey, Sancakbeyi 512
Dulkadırlı İbrahim Bey, 468, 470
Dulkadırlı Mehmed Han/Paşa, Beylerbeyi 243, 255, 291, 322, 403, 404, 413
Dulkadırlı Türkmenler 150
Dulkadıroğulları 387
Durak Çelebi, 577
Durmuş Han, Safevi hanı 244
Dünbüllü Hacı Bey, Osmanlı sancakbeyi 255, 412
Dürziler 56
Düzmece Mustafa 512, 513, 514, 515, 517, 545, 702

E

Ebher 243, 244
Ebu'l-Vefa 136
Ebu Nümey, Mekke Şerifi 406
Ebussuud Efendi, Şeyhülislam 238, 266, 321, 347, 348, 419, 421, 424, 425, 463, 464, 513, 543, 554, 578, 608, 612, 639, 641, 650, 671
Edirne 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 38, 44, 45, 47, 61, 66, 120, 121, 122, 136, 146, 172, 195, 197, 265, 279, 283, 291, 292, 293, 296, 297, 302, 303, 318, 320, 323, 324, 325, 334, 347, 349, 353, 354, 361, 363, 364, 366, 367, 377, 378, 380, 385, 387, 388, 393, 396, 417, 418, 422, 423, 426, 436, 463, 474, 510, 512, 515, 520, 522, 527, 531, 541, 542, 544, 545, 574, 614, 634, 647, 664, 666, 675, 696
Edirnekapı 49, 292, 612, 653
Edirne Sarayı 614
Eflak 126, 138, 291, 294, 366, 387, 402, 430, 432, 540, 614, 627
Ege 71, 230, 286, 287, 297, 443, 448, 455, 526, 589, 591
Ege adaları 76, 297, 315, 316
Egerszeg (Erşak) 201
Egina körfezi 284
Eğri 439, 440, 535, 608, 610, 614, 615, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 627
Eğriboz 75, 76, 265, 287, 448, 449, 454, 526, 565, 586
ehl-i sünnet 159, 240
Ekber Şah, Babürlü 531, 643
Elbasan 174, 628
Elbistan 153
Elçi Hanı 541
Eleşgird 468, 469, 494, 498, 499
El-Kantara 448
Elkas Mirza, Safevi şehzadesi 242, 243,

388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 398, 399, 400, 401, 404, 405, 408, 409, 410, 411, 412, 416, 418, 420, 426, 480, 555, 556, 557, 560, 562, 657, 672, 746
Elmalı 409, 416, 490, 658
Emery d'Amboise, Rodos üstadıazamı 77
Emir Bey Mahmudî, Siyavan kalesi hakimi 223, 225
Enderun 17, 172, 226, 228, 402, 449, 583
Erasmus Teufel, Habsburg kumandanı 438, 439
Erciş 223, 241, 242, 255, 256, 389, 399, 400, 404, 468, 469, 470, 492, 495
Erdebil 225, 389, 497, 498, 501
Erdel 28, 126, 135, 138, 164, 166, 169, 173, 175, 249, 289, 290, 291, 294, 329, 330, 335, 337, 338, 339, 382, 426, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 441, 442, 443, 451, 489, 500, 503, 504, 505, 537, 540, 541, 572, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 607, 610, 611, 615, 617, 618, 619, 621, 622, 623, 624, 627, 637
Erdel Belgradı (Alba Iulia-Erdélyifehérvár) 428
Erdőd 599, 602, 603
Eritre 533
Erlau 439
Erzincan 15, 240, 399, 404, 408, 493
Erzurum 240, 255, 399, 404, 413, 415, 469, 470, 471, 473, 492, 498, 499, 500, 507, 557, 558, 715
Eski Rodos 88
Eskisaray 14, 43, 95, 229, 321, 322, 323, 324, 509, 571, 665
Esseg/ Eszék 137
Estergon/ (Esztergom/Gran) 175, 180, 198, 208, 209, 327, 330, 341, 346, 350, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 375, 435, 538, 539
Etfihiyye 99
Evliya Çelebi, Seyyah 37, 38, 39
Evranos Bey, İbrahim Paşa kardeşi 575
Eyalet-i Rum 120
Eyüb 136, 162, 186, 459, 611
Eyüb Sultan 61
Eyyübî 5
Eyyübîler 221

F

Fabrizio de Caretto Rodos üstadıazamı, 55, 77
Faik Bey 216
Faik Paşa, Dulkadır Beylerbeyi 278, 322
Falçın (Falçı) 294
Fars 220, 408
Fâtih Camii 49
Fatih Sultan Mehmed 11, 14, 18, 21, 22, 27, 52, 61, 64, 65, 75, 76, 133, 161, 171, 185, 275, 279, 332, 448, 583, 589
Fatma Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 17, 110, 651
Fatma Hatun, İskender Paşa torunu 109, 110
Felemenk/Hollanda 525
Felipe II., İspanya Kralı 523, 524, 525, 562, 563, 567, 578, 585, 595, 596, 621
Fenarîzâde Muhyiddin Çelebi, Kazasker 97, 117, 187, 265, 266
Fener 96, 289
Feodosia 21
Ferdinand I., Avusturya arşidükü,

imparator 129, 131, 132, 134, 135, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 261, 284, 291, 297, 313, 320, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 339, 340, 341, 350, 351, 352, 356, 359, 367, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 428, 429, 430, 431, 434, 435, 438, 451, 500, 503, 504, 505, 506, 523, 524, 536, 537, 539, 540, 541, 572, 573, 574, 593, 595, 596, 597, 643
Ferecik 283
Ferenc Zay, Habsburg elçisi 503, 505, 540
Ferendoş bk. Ferdinand I.
Ferhad Ağa, Kilercibaşı 24, 31, 32
Ferhad Ağa, Kapıcıbaşı 683
Ferhad Ağa, Mirahur 583, 615, 617
Ferhad Ağa/Paşa, Yeniçeri ağası 500, 571, 613, 615, 628
Ferhad Paşa, Vezir 29, 46, 47, 48, 49, 57, 58, 60, 65, 71, 79, 80, 92, 96, 97, 119, 120, 121, 122, 123, 216
Ferhad Paşa, Şam beylerbeyi 73, 82
Ferhad Paşa, Karaman beylerbeyi 296, 320, 322, 383, 384, 494, 532, 553, 571, 716
Ferhad Paşa sarayı, 420
Feridun Ahmed Bey, Nişancı 7, 217, 541, 604, 605, 619, 626, 629, 630, 631, 633
Fernando II. İspanya kralı 127
Ferruh Çavuş 241
Ferruhşad Bey, Akkoyunlu 186
Ferruhzâd Bey, Safevi elçisi 501, 502
Fırat 56, 247, 386, 662
Figânî, şair 145
Filibe 61, 95, 172, 206, 265, 279, 334, 608, 615, 616, 663
Filip I., Avusturya arşidükü 127
Filistin 56
Firenze, bk. Floransa
Fiyandır (Flanders) 131
Floransa 131, 163, 292, 334, 511, 563
Florya 322
Fondi 268
Fontana 87
Földvár 144
Francisko de Carreras, Rodos müdafii 82
François I., Fransa kralı 59, 77, 89, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 199, 253, 257, 273, 275, 276, 277, 281, 282, 297, 320, 369, 370, 371, 373, 378, 643
François II., Fransa kralı 527
Françesko bk. François I.
François de Bourbon, Enghien dükü 370, 371, 372
Frangipani, Jean, Macar asilzade 129, 130
Frankfurt 573, 574
Fransa 59, 78, 89, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 169, 183, 193, 195, 198, 199, 212, 231, 232, 252, 263, 264, 267, 271, 274, 275, 277, 282, 297, 315, 316, 361, 367, 368, 369, 370, 371, 375, 377, 378, 379, 380, 387, 445, 451, 453, 490, 504, 506, 518, 519, 520, 521, 524, 525, 526, 527, 542, 579, 615, 621
Fransız 82, 89, 129, 131, 133, 134, 199, 232, 252, 253, 263, 264, 271, 274, 277, 282, 315, 335, 351, 366, 367,

368, 369, 370, 371, 372, 377, 378, 379, 380, 400, 449, 451, 452, 453, 454, 500, 506, 519, 525, 526, 533, 541, 563, 591, 621, 645, 738, 743
Fransuva Mandoza, İspanyol kumandan 207
Frenk 1, 55, 74, 79, 207, 231, 263, 369, 641
Frenk Mustafa, Osmanlı casusu 74
Fuzulî, şair 248, 650
Fülek 438, 440, 441, 539, 594, 614
Fünfkirchen bk. Peçuy/Pecs

G

Gábor Majláth, Erdel beylerinden 617
Gabriele Martinengo, Venedikli mühendis 82, 83
Galata 73, 186, 264, 265, 319, 366, 396, 419, 445, 488, 510, 511, 528, 591
Galata sarayı 319
Garbiyye 99
Gaspard de Vallier, Şövalye kumandanı 449
Gazi Han, Luristan beyi 251, 323
Gazi Kıranoğlu Mehmed Bey 493
Gazze 56, 58, 312, 515
Gazzî, Arap seyyahı 191
Gelibolu 26, 49, 50, 58, 65, 71, 73, 75, 78, 113, 136, 148, 192, 237, 267, 280, 287, 291, 292, 293, 318, 387, 396, 500, 524, 579, 588, 590
Gence 389, 412, 495
Georg Martunizzi 329
Gevaş 255
Gevherhan Sultan, II. Selim'in kızı 570
Gırnata (Endülüs) 342
Gian Andrea Doria, İspanya donanma kaptanı 564, 566, 587
Giannettino Doria, Andrea Doria'nın yeğeni, kaptan 374, 444
Gilân 217, 226
Giorgio Emara, Rodos müdafii 82
Giovanni, İstanköy hakimi 85, 88
Giovanni Bellarbarba, Sicilya valisi 564
Giresun 20
Girit 78, 276, 286, 287, 288, 297, 315
Giulia Gonzaga, Fondi düşesi 268
Giyarus 284
Gnido 78
Goa 304, 456, 530
Gokala 309
Göde Ahmed Bey, Akkaoyunlu beyi, Fatih'in torunu 65
Gökçe Sultan, Kaçarlı 404
Göksu 96
Gözoğlu Mehmed, Şehzade Selim'in adamı 555
Gradişka 314
Gran Maestro 77, 85, 87, 585
Gran Porto 584, 585
Gravelines 525
Grijgal 441, 538
Grispo, Nakşa hakimi 284
Guillaume Pellicier, Venedik'in Fransa elçisi 316, 369
Guinea 304
Gücerat 307, 308, 309, 310, 318, 365, 529, 530
Gülbahar Hatun, Yavuz Sultan Selim'in annesi 14, 18
Gülfem Hatun, Harem kadınlarından 69
Gümülcine 366, 395
Güns bk. Köszeg
Gürcistan 216, 389, 390, 394, 413, 414, 416, 417, 422, 485, 498, 507, 660
Gürcü 15, 217, 399, 402, 414, 467, 468, 485, 493

Güzelce Kasım Bey/Paşa 15, 30, 100, 104, 136, 172
Güzelce Mehmed Reis, donanma reisi 299
Győr 177, 594
György Albany, Habsburg temsilcisi 567
György Bebek, Macar beyi 595
György Hosszútóthy, Habsburg elçisi 607
Gyula 520, 594, 603, 610, 611, 622, 627, 628, 637

H

Habeş/Habeşistan 163, 306, 312, 384, 510, 511, 527, 532, 533, 535, 643, 660
Habeş beylerbeyliği 532
Habib Efendi sülalesi 152
Habsburg 59, 127, 134, 132, 135, 138, 163, 164, 165,168, 171, 183, 184, 191, 192, 196, 200, 207, 208, 212, 213, 222, 272, 277, 284, 285, 290, 313, 327, 328, 331, 333, 334, 335, 342, 352, 353, 356, 367, 375, 416, 427, 430, 433, 434, 436, 438, 440, 441, 451, 468, 482, 487, 492, 500, 501, 503, 506, 509, 520, 527, 535, 538, 540, 544, 572, 574, 579, 593, 594, 595, 597, 599, 600, 601, 602, 603, 605, 606, 607, 610, 611, 619, 621, 622, 623, 624, 627
Hacı Bektaş 152, 155
Haçlı 59, 75, 125, 182, 304, 368, 563
Haçlı seferi 182, 563
Hadım Ali Paşa, Budin beylerbeyi 406, 413, 431, 432, 435, 436, 438, 439, 440, 493, 523, 535, 536, 537, 538, 539
Hadım Hasan Ağa/Paşa, Barbaros'un oğulluğu, 233, 299, 303, 342, 343, 344, 345, 366, 422, 423, 580, 584, 588
Hafsa Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 17, 110
Hafsa Hatun, İskender Paşa kızı 35, 49, 68, 69, 109, 110
Hafsa Sultan, Kanuni'nin annesi 11, 18, 19, 25, 26, 35, 49, 68, 69, 94, 101, 110, 120, 121, 188, 189, 227, 229, 249, 651
Hakkâri 417, 492, 658
Halep 15, 54, 56, 57, 60, 102, 103, 114, 130, 149, 160, 222, 223, 224, 225, 234, 235, 236, 239, 249, 256, 267, 326, 365, 402, 405, 406, 407, 409, 412, 414, 415, 416, 457, 462, 471, 473, 480, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 500, 504, 509, 517, 528, 533, 633, 666
Halhal 243
Haliç 96, 226, 579
Halil Efendi, Budin defterdarı 339
Halil II., Şirvan şahı 226, 391
Halkalı 96, 334, 418, 473, 488, 518, 521, 522, 544, 574, 663
Halkalı sarayı 473, 521
Halkapınar 172
Halkulvâd'a (Goulette) 230, 271, 272
Halvetî (Sünbülî) 648
Hama 15, 57, 160, 405
Hamid 447, 580
Hamid Efendi, Kazasker 613
Hamidili 281, 291
Hamza, Kosovalı, Foça dizdarı 33
Hamza Bâli, Mutasavvıf 513
Hamza Bey, Seçen sancakbeyi 436, 440, 441, 539

Hamza Bey, Ulufeci 24
Hamzeviler 513
Hanefi 347
Hanefilik 464
Han-ı Katran 576
Hanım Hatun, Kanuni'nin kız kardeşi 17
Hanım/Şahzade Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 108
Hanya 288
Haramidere 96
Harem 67, 68, 258, 322, 668
Haremeyn 1, 51, 112, 191, 308, 384, 548
Harezm 418, 546
Harsány 626
Haruniye 247
Hasan Ağa/Paşa, Beylerbeyi 570, 571, 576
Hasan Ağa, Bosnalı 638
Hasan Ağa, Kapıcıbaşı 559, 675
Hasan Bey, Fülek sancakbeyi 594, 595, 623
Hasan Bey, Ömerbeyoğlu 62
Hasan Bey, sancakbeyi 295
Hasan Çavuş, ulak 633, 634
Hasan Paşa, Anadolu beylerbeyi 437, 518
Hasan kalesi 498, 555
Haseki Sultan bk. Hürrem Sultan
Hasköy 30, 544
Hatice Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 17, 108
Hatvan 376, 418, 441, 515, 538
Hayalî Bey, şair 650
Haydar Ağa, Kapıağası 395
Haydar Çelebi, Reisülküttap 4, 41, 123
Haydari 347, 546
Haydarpaşa 96
Haydar Paşa, Vezir 424, 425, 479, 493, 520
Hayduk 435
Hayır Bey, Mısır valisi 15, 50, 52, 54, 55, 56, 81, 96, 98, 99, 101, 112, 115
Hayreddin Ağa, Ulufeciler ağası 113
Hayreddin Efendi, Kanuni' nin hocası 15, 24, 26, 28, 110, 187, 228, 339, 575
Hayreddin Reis bk. Barbaros Hayreddin Paşa
Hazar denizi 417, 459
Hekim Çelebi bk. Şeyh Mehmed Efendi
Hemedan 226, 245, 246, 254, 408, 660, 661
Henry VIII., İngiltere kralı 89, 199, 643
Henri II., Fransa kralı 378, 379, 451, 527, 563, 615, 643
Herat 467
Herberstein, Sigismund von, elçi 339, 340, 341
Herke 87
Hernán Cortez, Meksika fatihi 345
Hernandez Soller, Rodos müdafii 82
Hersek 302, 314
Hersekzade Ahmed Paşa, Veziriazam 26, 149
Hınıs 221, 576
Hristiyan 1, 30, 66, 72, 74, 87, 102, 125, 128, 165, 166, 169, 183, 206, 215, 230, 233, 268, 271, 272, 273, 282, 285, 288, 298, 303, 307, 332, 367, 368, 377, 449, 478, 496, 523, 527, 541, 563, 589, 621, 643, 667, 681
Hırvat 119, 129, 192, 284, 376, 519, 535, 572, 574, 594, 628
Hırvatistan 284, 286, 376, 594, 606, 611
Hızır Ağa, Mısır kulu 99, 447
Hızır Ağa, Bostancıbaşı 30
Hızır Bey, Cerbe muhafızı 447

Hicaz 112
Hidayet Ağa, tercüman 597
Hieronymus Adurno, Habsburg elçisi 377
Hieronymus von Zara, Habsburg elçisi 133, 208
Hilafet 6, 20, 36, 51, 106, 111, 165, 212, 215, 257, 394, 439, 636, 660
Hille 248, 386, 576
Hind/Hindistan 116, 118, 192, 286, 288, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 389, 456, 458, 457, 491, 511, 530, 531, 533, 534, 596, 643
Hint Denizi 306, 458, 533
Hint Okyanusu 3, 170, 307, 456, 529, 534, 535
Hint seferi 286, 311, 312, 384
Hizan 223
Hoberdanecz János, Habsburg elçisi 168, 169
Hoca Ahmed Yesevî 406
Hoca Çelebi bk. Ebussuud Efendi
Hoca Sadeddin Efendi 102
Hoca Sefer, Selman Reis'in adamı 310
Horasan 217, 220, 222, 224, 251, 256, 407, 531, 671
Hospitaller tarikatı 74, 85
Hoy 255, 400, 412, 413, 467, 468
Höyüklü 151
Hums 57
Hüdavendigâr 144, 580
Hüma Sultan, Kanuni'nin torunu 571, 651, 665
Hümâşah, II. Bayezid'in kızı 65
Hümâyun Şah, Babürlü 511, 531
Hünkartepesi 140
Hürmüz 304, 305, **386,** 455, 456, 457, 458, **528, 529**
Hürrem Ağa, **Küçük Mirahur** 227
Hürrem Paşa, İskender Paşaoğlu, beylerbeyi 69, 92, 114, 122, 124, 150, 152
Hürrem Sultan 9, 41, 43, 66, 67, 68, 69, 70, 88, 92, 94, 95, 107, 108, 147, 185, 187, 188, 189, 190, 221, 227, 228, 229, 258, 262, 266, 279, 319, 321, 322, 324, 325, 326, 332, 348, 349, 350, 362, 363, 364, 392, 418, 422, 427, 428, 463, 465, 466, 467, 483, 484, 486, 487, 488, 509, 514, 517, 518, 542, 544, 545, 547, 548, 549, 648, 650, 651, 653, 710
Hüseyin Bey, Tarsus sancakeyi 150
Hüseyin Bey, Grijgal sancakbeyi 441
Hüseyin Bey, Sancakbeyi 672
Hüseyin Bey, Mirahur 294, 297
Hüseyin Bey, Cidde sancakbeyi 305, 306, 311
Hüseyin Paşa, Rum beylerbeyi 124, 150, 151
Hüseyin Paşa, Beylerbeyi 286, 348
Hüsrev Bey, Gazi, Bosna sancakbeyi 63, 65, 74, 127, 139, 141, 176, 194, 201, 284, 361
Hüsrev Paşa, Beylerbeyi 56, 57, 58, 72, 151, 192, 218, 222, 226
Hüsrev Paşa, Vezir 225, 226, 239, 248, 278, 279, 286, 293, 308, 314, 324, 325, 359, 364, 365, 366
Hz. Ali 247, 397, 409, 496, 502, 662
Hz. Hüseyin 247, 496, 662
Hz. Muhammed 98, 157, 502
Hz. Süleyman 12, 664, 683

I

Iacopo Fontana, tarihçi 87
Imre Czibak, Varad piskoposu 290
Irak 1, 219, 220, 240, 408, 596

Irakeyn Seferi 188, 238, 256, 258, 260, 262, 263, 267, 270, 273, 275, 276, 277, 308, 389, 651, 661, 664, 675, 682
Irak-ı Acem 226, 243, 256, 389, 468
Irak-ı Arab 256
Isfahan 219, 407, 408, 516
Istavroz/Beylerbeyi 96
István Báthory, Erdel temsilcisi 600
István Werbőczy, Macar beylerinden 329
Gorgora IV., Gürcü atabeyi 413

İ

İbiza 343
İbn Iyas, tarihçi 15, 50, 51, 56, 305
İbn İsa, İlyâs-ı Saruhanî 35
İbn Kemal, Şeyhülislam 5, 23, 36, 37, 39, 40, 45, 58, 60, 66, 80, 81, 84, 110, 117, 118, 145, 149, 150, 158, 159, 187, 238, 239, 266, 321, 583, 650, 652, 665
İbrahim Ağa Tekkesi/Çiftliği 48, 361
İbrahim Bey, Divan tercümanı 522, 527, 573, 574, 618
İbrahim el-Halebî, fıkıh alimi 650
İbrahim-i Gülşeni, mutasavvıf 102, 117, 421, 728
İbrahim Paşa, Pargalı, Veziriazam 3, 8, 20, 26, 27, 32, 34, 52, 54, 84, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 142, 144, 145, 152, 153, 154, 155, 158, 161, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 273, 277, 278, 290, 291, 306, 307, 321, 327, 328, 455, 466, 482, 518, 568, 575, 647, 650, 651, 657, 664, 665, 670, 682, 710, 711
İbrahim Paşa, Hadım, Vezir 354, 359, 366, 394, 402, 490, 492, 509, 510, 519, 520
İbrahimpaşa bahçesi (Paşabahçe) 96
İbrahim Paşa sarayı 145, 209, 392, 423, 591
İbrim 312, 384
İçel 150, 155, 292
İdil 461
İdris-i Bitlisî, tarihçi 19, 52, 221
İlbasan/Elbasan 279, 580
İlhanlı 1, 225
İlirya 60
İlok (Uyluk-Ujluk) 137
İlya, Boğdan voyvodası 423
İlyaki 87
İlyas Paşa, Dulkadır beylerbeyi 278, 296
İmâm-ı azam Ebu Hanife Numan bin Sabit 246, 247
İmam Musa Kâzım 247
İmam Şerefüddin, Yemen Zeydî imamı 309
İmeret 413
İncirli 87
İnebahtı 52, 207, 300, 580, 586, 588
İngiliz 82, 84

İngiltere 131, 138, 199, 367, 368, 525, 643
İran 14, 22, 50, 58, 60, 80, 119, 153, 157, 215, 217, 218, 219, 220, 377, 384, 389, 390, 393, 394, 395, 398, 417, 427, 445, 455, 459, 461, 462, 463, 464, 479, 500, 502, 503, 504, 507, 516, 518, 526, 528, 529, 555, 556, 558, 570, 571, 575, 660, 672, 675, 676, 683
İsabella, Kraliçe, Zapolya'nın eşi 328, 329, 334, 335, 336, 428, 429, 430, 441, 540, 541, 598
İsakçı 293
İsa Paşa, Beylerbeyi 163, 191, 222, 239, 278, 286
İsfendiyaroğulları 413
İshak Bey, Kapıcıbaşı 24
İshak, Barbaros'un kardeşi, 230
İskaradin (Skardin/Scardona) 79
İskender Bey, silahdarbaşı, 24
İskender Bey, Eğriboz sancakbeyi 20
İskender Çelebi, Defterdar 102, 103, 113, 224, 225, 239, 240, 245, 249, 250, 251, 260, 261, 322, 403, 574
İskender Çelebi bahçesi 322, 574
İskender Kethüda, Mısır beyi 105
İskender Paşa, Trabzonlu, beylerbeyi 100, 186, 191, 192
İskender Paşa, Sarı, beylerbeyi 412, 413, 467, 468, 469, 470, 471, 493, 495
İskender Paşa, Mısır beylerbeyi 520, 613
İskender Paşa, Budin beylerbeyi 594, 597, 599, 603
İskender Paşa, Şehzade Sultan'ın eşi 92, 93, 100, 108, 109, 110
İslam 1, 2, 6, 9, 45, 64, 125, 215, 288, 302, 304, 307, 407, 609, 626, 668, 672, 681
İslâm Giray, Kırım hanı 459, 460
İsmail Maşuki, Şeyh 347, 464, 513
İsmail Mirza, Tahmasb'ın oğlu 391, 404, 469, 470
İsmihan Sultan, II. Selim'in kızı 570, 651
İspanya 74, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 193, 196, 197, 198, 203, 205, 212, 233, 237, 271, 273, 346, 369, 373, 374, 380, 381, 427, 445, 447, 451, 523, 524, 525, 526, 527, 542, 543, 562, 563, 564, 566, 578, 579, 585, 588, 595, 621
İspanyol 1, 82, 84, 127, 207, 231, 232, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 280, 314, 342, 344, 346, 357, 367, 368, 382, 427, 433, 434, 445, 446, 447, 448, 453, 458, 524, 527, 543, 565, 634
İspir 397, 414
İstabur seferi 327, 332
İstanköy adası 78, 85, 288, 298
İstirya 192, 284
İstolni Belgrad 164, 330, 341, 356, 357, 358, 359, 360, 375, 376, 436, 438, 439, 440, 441, 515, 538, 539, 622
İşkatoz 287
İtalya 127, 128, 130, 131, 193, 198, 232, 234, 267, 268, 273, 275, 277, 279, 282, 283, 298, 335, 370, 374, 444, 445, 447, 448, 452, 453, 454, 519, 525, 526, 566, 587
İtalyan 17, 18, 68, 82, 84, 184, 201, 271, 285, 297, 302, 337, 343, 344, 350, 357, 368, 377, 433, 434, 443, 449, 527, 564
İvan IV., Rus çarı 463
İzmir 25, 27, 75, 443
İznik 196, 396

İzvornik 246, 274, 283, 285, 339, 441, 538

J

Jagellon, Leh hanedanı 135
János Dóczy, Macar soylusu 290
János Eszéki, Macar beylerinden 329
János Pethő, Komárom kumandanı 624
János Zsigismund/ János Zsigmond István, Kral oğlu 330, 335, 338, 428, 430, 442, 504, 540, 541, 597, 598, 599, 600, 601, 617, 618, 619, 621, 624
Jean Chesneau, Fransız seyyah 379
Jean de la Forest, Fransız elçisi 252, 263
Jean de Montluc, Fransız elçisi 378
Joachim de St-Simon, Rodos müdafii 82
Joachim Strasz bk. İbrahim Bey, tercüman
Joachim II., Brandenburg Prensi 350, 351
Johann Katzianer (Kaçiyaner/Koçyan) 201, 284
Johann Maria von Barzizi, Habsburg elçisi 327
Johanna, Ferdinand'ın kız kardeşi 600
Joseph von Lamberg, İstirya şövalyesi 192
Juana I., İspanya kraliçesi 127

K

Kâbe 410, 576, 653, 669
Kabil 531
Kabil Kethüda, Zaim 716
Kaçarlu Bayram Bey, Safevi beyi 468
Kaçarlu Şahverdi, Safevi beyi 468
Kaçarlu Toygun Bey, Şeki hakimi 467
Kadı Muslihiddin, tahrir memuru 149
Kadızâde Mehmed Bey, Mısır beylerinden 104, 105
Kadiri Efendi, Anadolu kazaskeri 117, 157, 187
Kafkasya 11
Kağıthâne 122
Kaheti 467
Kahire 50, 51, 53, 57, 74, 99, 100, 101, 102, 103, 114, 115, 118, 307, 457, 489, 533
Kalender Çelebi, Bektaşi postnişini 152, 153, 154, 155
Kalenderi 347, 546
Kaliküt 308
Kalimnos 87
Kalocsa 138
Kamerşah Sultan, I. Selim'in kızı 14
Kâmrân Bey, Babürlü 511
Kanber Şah, Merv hakimi 22
Kandehar 389
Kandilli 37
Kandiye 86, 87, 287
Kanlı Cafer bk. Cafer Bey, kaptan
Kansav, imrahor 52
Kansav Gavri, Memlük sultanı 99, 115, 185, 305
kanun-ı Osmanî 102
kanunnâme 51, 53, 92, 652, 653
kanunnâme-i Osmanî 53
kapıkulu 57, 72, 99, 136, 153, 154, 283, 320, 326, 358, 360, 361, 395, 436, 460, 500, 548, 552, 611, 637, 714
Kapolna 201
Kapornak (Kabarnak) 201
Kaposvár 441, 538
Kaptanpaşa eyaleti 591
Karabağ 389, 412, 468
Karaboğdan/Kara Boğdan 4, 52, 293, 295, 385, 423, 461, 576, 603, 727

Karaca Ahmed Paşa, Halep beylerbeyi 57
Karaca Foça 33
Karadeniz 11, 14, 21, 60, 130, 295, 459, 542
Kara Haydar bk. Remmal Hoca
Kara Hersek bk. Joachim II.
Karahisar-ı Sahib (Afyon) 418
Karahisar-ı şarki 22
Karaman 56, 57, 58, 60, 69, 73, 78, 92, 100, 124, 130, 148, 149, 150, 152, 153, 155, 163, 192, 224, 227, 239, 243, 278, 292, 296, 320, 322, 323, 348, 397, 399, 403, 406, 415, 434, 493, 499, 553, 617, 621
Kara Musa, Mısır ümerasından 102, 103
Kara Mustafa Paşa, İstanbul muhafızı 614
Kara Mustafa Paşa, I. Selim'in veziri 37
Karesi 88
Kargasekmez 79
Karintiya 284, 376
Karl V., Karlos, İmparator 59, 77, 89, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 138, 182, 183, 184, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 230, 231, 232, 252, 261, 268, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 297, 298, 302, 315, 342, 343, 344, 345, 346, 351, 367, 368, 369, 371, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 446, 447, 448, 449, 451, 482, 506, 520, 523, 524, 572, 643
Karlo, Carlos bk. Karl V.
Karniyol 284
Kars 156, 404, 493, 507
Kars kalesi 404
Kartli 413, 414, 468
Kasımpaşa 162, 677
Kasım Bey, akıncı beyi 204, 205
Kasım Bey, Mohaç beyi 354, 357, 361, 375
Kasım Bey, Mora beyi 283, 284
Kasım Bey, sipahioğlanları kethüdası, 47
Kasım Bey/Paşa, Lala 26, 28, 30, 31, 73
Kasım Paşa, beylerbeyi 395, 403, 431, 437, 438
Kasım Paşa, Güzelce, Vezir 15, 83, 88, 100, 105, 112, 114, 124, 136, 148, 172, 185, 186, 194, 228, 241, 278, 318
Kasım Voyvoda 351
Kastamonu 571, 580
Kastelnova (Nova kalesi) 314, 315, 329
Kastilya 127, 273
Kâşân 226, 404, 408
Kaşot 288
Katana 454
Katif 247, 455, 456, 458, 528
Katolik 128, 182, 572, 621
Kavala 79, 591
Kayıtbay 54, 115
Kayrevan 269, 270
Kayseri 5, 60, 119, 150, 481, 553
Kaysunîzâde Mehmed/Mahmud 639, 634, 635, 636
Kaysunîzâde Seyyid Ali 366, 394, 402, 635
Kazan 199, 459, 462, 463, 489
Kazan Hanlığı 462
Kazvin 58, 219, 242, 408, 409, 556, 674
Kefalonya 283, 303, 447, 578
Kefe 11, 21, 22, 23, 24, 26, 35, 36, 43, 44, 238, 391, 406, 418, 459, 462, 648
Kelhur 218

Kemah 242, 404, 405
Kemalpaşazâde bk. İbn Kemal
Kemal Reis, II. Bayezid dönemi Osmanlı denizcisi 230, 455
Kemankeş Ahmed Bey, Kaptanıderya 207, 234
Kerbelâ 247, 502
Kerkük 247, 252, 386
Kerpe 287, 288
Kethuda Süleyman Ağa, haberci 45
Keyhüsrev II. (Kayhosro), Gürcü prensi 413
Kıbrıs 71
Kınalızâde Ali Efendi, Osmanlı alimi 650
Kıpçak 406, 423, 459
Kırım 11, 14, 21, 23, 31, 43, 70, 104, 406, 421, 459, 460, 461, 462, 591
Kızılada 113
kızılbaş 15, 149, 156, 219, 220, 222, 240, 241, 387, 498, 503, 558, 716
Kızıldeniz 118, 137, 288, 304, 306, 307, 308, 312, 384, 455, 456, 458, 531, 532, 533, 534, 535
kızıl elma 146
Kızıl Özen 243
Kiklad takımadaları 284, 287
Kili 289, 295
Kirman 529
Kişm adası 456
Klis 274, 284, 285, 314
Kocaili 291, 318, 519
Koçi Bey, ıslahat yazarı 153, 651
Koçyan topu 285, 631
Komárom 175, 537, 538, 597, 608, 611, 624
Komnenoslar 14
Kont Ludwig/Ludovica Lodron, İtalyan kumandan 285
Konya 5, 24, 97, 222, 223, 239, 256, 333, 349, 366, 397, 402, 417, 418, 471, 474, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 556, 653, 676, 728, 739
Konya Ereğlisi 474
Konya muharebesi 552
Kopan 440, 441, 538
Korfu 171, 237, 266, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 284, 292, 297, 298, 300, 302, 313
Korkunç İvan bk. İvan IV.
Koron 52, 207, 208, 209, 210, 234, 267, 275, 298, 672
Kosova 33
Kostaniça kalesi 539
Koyunluca (Seriphos) 287
Kömike kalesi 414
Köszeg 192, 201, 202, 203, 204, 220, 285
Kral oğlu bk. János Zsigismund
Kristóf Báthory, Erdel asilzadesi 617
Kristóf, Frangipan Kontu 127
Krupa 539, 606
Kubad Paşa, Basra beylerbeyi 421, 456, 457, 557, 666, 715
Kudüs 58, 130, 212, 488, 489, 653, 662
Kule bahçesi 37, 38
Kuleli 37
Kulpa 539
kul taifesi 38, 47, 236
Kum 226, 404, 408
Kur'an 12, 110, 157, 158, 259, 397, 499, 502, 554, 577, 593, 611, 638, 639, 659, 662, 676
Kurdoğlu Ahmed Bey, donanma reisi 566
Kurdoğlu Muslihiddin Reis 74, 77, 78
Kureyşilik 112
Kurna 386

Kurşunlubeli 150
Kutbüddin el-Mekkî, Arap seyyah 544, 545, 548, 645
Küçük Sirte 564
Kürdistan 130, 221, 499
Kürt 52, 220, 223, 225, 399, 409, 411
Kütahya 79, 239, 418, 474, 548, 549, 550, 551, 633, 637
Kvarkvare, Gürcü beyi 413

L

Laczky, Hieronymus, Zapolya'nın elçisi 164, 165, 166, 168, 173, 186, 328, 329, 330, 331, 339, 340
Ladik 501
Ladislus Schirudi, Habsburg elçisi 606
Lagowitz 205
Lahor 531
Lahsa 386, 455, 660
Lajos II., Macar kralı 59, 133, 135, 138, 141, 164, 209, 504
Lala Mustafa Paşa, II. Selim'in lalası 260, 261, 549, 552, 554, 661
Lâmi Çelebi, şair 650
Latin 14, 85, 439
Lazarus von Schwendi, Habsburg generali 598, 599, 600, 601, 619
Lâzikiye 113
Leh 163, 164, 191, 195, 226, 328, 337, 358, 387, 407, 442, 506, 573
Lehistan 43, 126, 127, 135, 169, 182, 206, 295, 330, 387, 418, 441, 461, 474, 500, 540
Leonhard von Fels, Habsburg generali 330
Leonhard, Nagarola kontu 327
Leros 87
Lewan Han, Gürcü prensi 217
Limonsa 87
Linz 204, 351
Lipova (Lippa) 338, 428, 432, 433, 434, 435, 438, 504, 520, 540, 619
Litvanya 461
Livane 413, 414, 415
Lizbon 533, 534
Lokman, Seyyid, şehnâmeci 12, 13, 106, 107, 111, 186, 262, 322, 346, 418, 472, 482, 517, 546, 570, 571, 622, 627, 646, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 669, 670, 672, 673, 674, 676, 678, 679, 681, 682, 684
Lombardiya 342
Losonczy István, Temeşvar muhafızı 436, 437, 601
Louise de Savoie, I. François'in annesi 128
Lugoş 438, 489, 504
Luristan 248, 323, 490
Lütfi Ağa, odabaşı 24
Lütfi Bey, defterdar 360
Lütfi Paşa, beylerbeyi 100, 124, 163, 192, 222, 227
Lütfi Paşa, veziriazam 39, 40, 111, 112, 174, 177, 237, 278, 280, 281, 283, 286, 294, 302, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 342, 346, 347, 362, 365, 409, 410, 412, 463, 520, 645
Lviv 43, 295

M

Macar/Macarlar 27, 28, 30, 59, 60, 62, 65, 74, 121, 126, 127, 129, 132, 133, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 163, 164, 165, 166, 172, 174, 175, 179, 180, 184, 186, 192, 194, 195, 197, 198, 200, 201,

203, 206, 209, 210, 211, 212, 264, 265, 290, 291, 313, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 333, 335, 336, 337, 338, 341, 351, 352, 356, 357, 359, 360, 366, 375, 376, 380, 381, 428, 429, 430, 435, 439, 489, 504, 519, 520, 538, 540, 545, 573, 574, 594, 595, 596, 597, 604, 607, 610, 618, 619, 621, 623, 628, 631
Macaristan 1, 60, 61, 62, 64, 112, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 142, 146, 147, 150, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 180, 181, 183, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 218, 219, 248, 276, 289, 290, 313, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 338, 339, 340, 342, 346, 350, 351, 356, 369, 374, 379, 380, 382, 428, 429, 435, 461, 503, 515, 523, 535, 544, 577, 594, 595, 607, 608, 636, 641, 652, 660
Madrid 128, 131, 578
Madrid Antlaşması 131
Magamizoğlu Emir Râşid, Basra hakimi 292
Mağrib 1, 112, 164, 235, 237, 380, 422, 521, 572, 660
Mahidevran, Şehzade Mustafa'nın annesi 26, 42, 66, 67, 68, 69, 70, 108, 188, 189, 227, 228, 229, 349, 465, 466, 488, 492
Mahmud, Süleymanpaşalı 716
Mahmud, tercüman 380, 540
Mahmud Ağa/Paşa, Zal, beylerbeyi 476, 625, 628
Mahmud Bey, Ayas Paşa oğlu, Biga sancakbeyi 521
Mahmud Bey, Biga sancakbeyi 470, 473
Mahmud Bey, Bozok sancakbeyi 470
Mahmud Bey, Musul sancakbeyi 385
Mahmud Bey, Seçen sancakbeyi 594
Mahmud Bey, Şimontorya sancakbeyi 441
Mahmud Bey, Üsküp sancakbeyi 628
Mahmud Çelebi, defterdar 290
Mahmud Efendi, Kayserili, kadı 676
Mahmud Paşa, Karaman beylerbeyi 148, 150, 152, 153, 163
Mahmud Reis, doananma reisi 88
Mahmud Şah, Gücerat hükümdarı 309, 310
Mahon 273
Majláth István, Erdel beylerinden 291, 329, 330, 335
Malatya 150, 151, 386, 404, 406, 470
Malkaralı Mehmed Çelebi, musikişinas 162
Malkoç Bey, Mohaç sancakbeyi 376
Malkoçoğlu Ali Bey, Bosna beyi 539
Malta 86, 89, 102, 270, 271, 299, 343, 344, 372, 423, 444, 447, 449, 450, 452, 526, 562, 563, 564, 565, 567, 571, 574, 578, 579, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 593, 602, 606, 608, 630, 682
Malta kuşatması 450, 567, 582, 588, 602
Malta şövalyeleri 449, 563, 584
Malvasia 283, 284
Malvezzi, Giovanni Maria, Habsburg elçisi 377, 430, 503
Manastır 283, 445, 446
Mangıtlar 460
Mani 292, 385
Manisa 14, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 49, 67, 93, 95, 227, 229, 332, 333, 349, 361, 364,

396, 549, 550, 614, 648, 676
Manisa Sarayı 33
Marano 368
Maraş 119, 148, 150, 152, 156, 486, 489, 493, 499
Marburg (Maribor) 204
Marcantonio Donini, Venedik elçi sekreteri 569
Marco Grimani, Papalık donanma amirali 298
Maria, II. Lajos'un karısı, kraliçe 135, 209, 210, 211, 370, 377
Marmaris 79, 81, 86, 88, 113
Maroş nehri 432
Marsa Muscetto 584, 585, 587
Marsa Scirocco (Mersaşolok) 584
Marsilya 232, 370, 371, 526, 533
Martin Luther 128, 182, 183
Martunizzi, Fráter György, Barata 329, 428, 429, 430, 434, 435
Mary Tudor, İngiltere kraliçesi 525
Masatlı 152
Maskat V, 11, 456, 508, 529
Massava 532, 533
Mastaba 58
Mathias Corven, Macar kralı 144
Matifo 345
Matrakçı Nasuh, tarihçi, silahdar 177, 200, 248, 257, 282, 360, 383, 390, 392, 397, 410, 421
Maurice, Saksonya prensi 440
Maveraünnehir 406, 418
Maximilian I., Habsburg İmparatoru 127, 135
Maximilian II., Habsburg İmpratoru 573, 593, 597, 598, 600, 603, 606, 610
Mayorka 232, 268, 273
Grandchamps, M. de Grantree de, Fransız temsilci 621
Medine 130, 190, 386, 406, 564, 567, 653
Mehdi/mehdilik 13, 422, 4482, 512, 547, 646
Mehdiye 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450
Mehmed II. bk. Fatih Sultan Mehmed
Mehmed III., Osmanlı Sultanı 614
Mehmed Ağa, silahdar ağası, 56, 72
Mehmed Bey, Ada hakimi 575
Mehmed Bey, Elkas Mirza'nın adamı 393
Mehmed Bey, İçil beyi, Piri Paşaoğlu 155
Mehmed Bey, mevkufatçı 424
Mehmed Bey, Midilli beyi 521, 579
Mehmed Bey, Niğbolu beyi 512
Mehmed Bey, sancakbeyi 26
Mehmed Bey, Sorani 186
Mehmed Bey, Şehzade Mehmed'in lalası 417
Mehmed Bey, Tekeli, Safevi beyi 219
Mehmed Bey, Zakiroğlu, Bargiri muhafızı 470
Mehmed Çelebi, defterdar 522
Mehmed Çelebi, Dizdarzâde 88
Mehmed Çelebi, hekim 402, 635
Mehmed Çelebi, Teyze Hatun torunu 69
Mehmed Efendi, defterdar 112, 114
Mehmed Efendi, hekim 634
Mehmed Giray, Kırım hanı 52, 70, 459
Mehmed Paşa, Rum beylerbeyi 192, 239
Mehmed Paşa, Rum beylerbeyi 279
Mehmed Paşa, Karaman beylerbeyi 323
Mehmed Paşa, Bağdad beylerbeyi 326
Mehmed Paşa, Bağdad beylerbeyi 500, 518

Mehmed Paşa, Dulkadır beylerbeyi 278, 296, 323
Mehmed Paşa, Diyarbekir beylerbeyi 405
Mehmed Paşa, Hüdavendigar sancakbeyi 322, 323
Mehmed Paşa, Karaman beylerbeyi 415
Mehmed Paşa, Sofu, vezir 255, 256, 278, 286, 320, 324, 332, 333, 359, 394, 405, 409, 411, 412, 420
Mehmed Paşa, Tekeli 403, 414, 415
Mehmed Paşa, Yahyapaşazâde, Budin beylerbeyi 194, 201, 202, 208, 283, 285, 337, 357, 361, 375, 376, 395, 430
Mekke 52, 130, 147, 190, 305, 308, 312, 365, 406, 511, 544, 548, 645, 653
Mekke emiri 52, 305, 548
Melik Muzaffer 217
Memlük/Memlükler 1, 11, 52, 54, 55, 56, 98, 99, 102, 111, 115, 118, 185, 186, 304, 305, 306, 307, 309, 730
Menemen 18, 32
Mengli Giray Han, Kırım hanı 11, 12, 21, 23, 206, 459, 460
Menteşe 88, 296, 443, 580
Meraga 225, 253, 494, 495
Mercidabık 52, 185
Merivan 409
Merkez Efendi, Halveti-Sünbüli şeyhi 648
Merv 22
Merzifon 501
Mescid-i Aksâ 653
Mesih Bey, Vidin sancakbeyi 30
Mesih Paşa, veziriazam 75
Messina 233, 234, 267, 369, 449, 453, 454, 526, 583, 587, 589
Meşhed-i Ali 247
Metz 527
Mevlâna Celaleddin Rumî 118, 239, 333, 397, 417, 577, 653
Mevlay Hasan, Tunus hakimi 234, 269, 270, 271, 272, 447
Mısır 37, 39, 40, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 75, 76, 81, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 149, 170, 190, 192, 230, 246, 248, 278, 286, 305, 306, 307, 308, 311, 312, 325, 364, 365, 384, 395, 455, 457, 458, 493, 516, 520, 530, 531, 532, 534, 535, 569, 578, 635, 636, 664, 666, 681, 682, 716
Mısırbay, Hayır Bey'in hazinedarı 99
Mısır seferi 29, 30
Midilli 73, 88, 230, 519, 521, 565, 579
Mihaloğlu Ali Bey 432
Mihaloğlu Ferhad Bey 127
Mihaloğlu Hızır Bey, Segedin sancakbeyi 293, 435
Mihaloğlu Mehmed Bey 62
Mihrümah Sultan, Kanuni'nin kızı 69, 70, 147, 229, 319, 321, 322, 362, 418, 419, 467, 517, 518, 547, 562, 569, 570, 571, 577, 578, 593, 607, 610, 650, 651, 653, 665
Milan 131, 372
Milapotama 288
Mimar Sinan 294, 362, 363, 419, 420, 463, 488, 521, 653
Mimarzâde Mustafa Efendi, Bursa kadısı 542, 543
Minio, Marko, Venedik balyosu 42, 67, 71, 72, 73, 125, 167
Minorka 273, 526
Mirçea, Eflak voyvodası 402

Mîr/Emir Mehmed bk. Şehzade Mehmed
Mir Raşid ibn Magamis, Basra hakimi 385
Mirza Bey 104
Mirza Hüseyin, Şirvanşah Şeki hakimi 216, 217
Mirza Mehmed Bey, Trabzon beyi 399
Miskin 225
Modon 52, 206, 267, 369, 454, 526, 565
Moğol 1
Mohaç 4, 126, 133, 134, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 152, 162, 164, 173, 180, 194, 198, 216, 218, 354, 357, 361, 375, 376, 440, 441, 538, 648, 649
Mohaç Meydan Savaşı 134, 143
Mohaç seferi 126, 147, 164, 194, 216, 375
Moldavya/Moldova 1, 284, 289, 293, 295, 351
Molla Kabız, sufi 156, 157, 159, 464
Monaco 563
Monemvasia/Benefşe 283, 315
Monoslo kalesi 376
Mora 206, 207, 208, 232, 267, 283, 284, 315, 316, 565, 580, 586, 588
Moskova 362, 459, 460, 461, 463, 542
Moşe Hamon, Hamonoğlu, hekim 387, 388, 394, 402, 422
Mugan/Muğan 412, 576
Muhammed Mirza, Şirvanşah oğlu 242
Muhibbî, Kanuni'nin mahlası 218, 484, 648, 649, 658, 727
Muhsine Hatun, İbrahim Paşa hanımı 108, 109, 110, 246, 254, 265
Muhyî Gülşeni 117
Muhyiddin-i Karamani, şeyh 421, 464, 740
Muhyiddin Muhammed Karabağî, alim 650
Muhyiddin Reis, denizci 230
Mukaddes Yerler 1, 9, 304, 307, 383
Multan 531
Munkácz 541
Murad II., Osmanlı Sultanı 27
Murad III., Osmanlı Sultanı 5, 111, 416, 549, 553, 577, 614, 488
Murad, Şehzade Ahmed oğlu, 21, 119
Murad, Cem Sultan oğlu 77, 87, 88
Murad Ağa, donanma reisi 299
Murad Ağa, hadım, donanma reisi 449, 450
Murad Bey, Bayındırlı 186, 226, 240
Murad Bey, Elkas Mirza adamı 392
Murad Bey, Hüsrev bey kethüdası 361, 375
Murad Bey, Klis sancakbeyi 285, 354
Murad Bey, Pasin sancakbeyi 469
Murad Çelebi, başdefterdar 613
Murad Reis, Katif sancakbeyi 458
Mur nehri 204
Murad suyu 493
Musa Paşa, Kızılahmedli 334, 413, 414
Muslihiddin Efendi, hekim, reisületıbba 417
Mustafa Ağa, Yeniçeri ağası 123
Mustafa Bey, akıncı 60
Mustafa Bey, Birecik sancakbeyi 153
Mustafa Bey/Paşa, Bıyıklı Mehmed Paşa oğlu 242, 312, 383, 422, 515
Mustafa Bey, Cana hakimi 575
Mustafa Bey, Hersekzâdeoğlu 149
Mustafa Bey, Gözoğlu Mehmed'in oğlu 554
Mustafa Bey, Niğbolu sancakbeyi 437
Mustafa Bey, Selman Reis adamı 310
Mustafa Bey, Sis sancakbeyi 150

Mustafa Bey, Trabzon sancakbeyi 470
Mustafa Bey, Yularkısdı oğlu 470, 498
Mustafa Efendi, kâtip 24
Mustafa Paşa, Çoban, ikinci vezir 49, 52, 63, 64, 71, 73, 77, 78, 81, 82, 83, 92, 96, 99, 100, 101, 103, 109, 122, 123, 165, 172, 261, 292
Mustafa Paşa, Palak, 73, 84, 148, 183, 191, 192, 239, 252
Mustafa Paşa, ikinci vezir 278, 281, 286, 318
Mustafa Paşa, beylerbeyi, Neşşar 515, 528
Mustafa Paşa, Kızılahmedli 553, 555, 579, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 587, 588, 613, 628, 671
Mustafa Paşa, Temeşvar beylerbeyi 601, 602, 603
Muş 221, 404, 498
Mübarek Giray, Kırım hanı 420
Müeyyedzade Abdurrahman, alim 238
Müftizade Molla Çelebi, alim 320
Müşaşaa 247, 385
Mütevekkil-Alellah, son Abbasi halifesi 51

N

Nádasdy Tamás, Macar kumandan 538
Nadin 314, 316
Nagybánya 598, 599, 602, 603
Nagykanisza (Kanije) 201
Nahçıvan 216, 225, 389, 469, 470, 471, 490, 492, 494, 495
Nahçıvan Seferi 6, 443, 457, 464, 465, 467, 494, 498, 509, 516, 517, 518, 519, 548, 634
Nâhuda Ahmed, Zebid hakimi 311, 312
Nakşa (Naksos) 284
Nándor István, Macar başkomutan 138
Napoli 74, 131, 231, 268, 270, 271, 274, 277, 283, 297, 315, 316, 446, 452, 563, 567, 587, 590
Napoli di Romania/Anabolu 315
Narda körfezi 298
Navagero, Bernando, Venedik elçisi 3, 319, 427, 465, 486, 570
Navarin 234
Necef 247, 251, 502
Nemçe 327, 341, 380, 431, 442, 572
Németi 594
Nev'izâde Atâî bk. Atâî
nevruz 406, 492, 579, 683
Nevruz Ahmed, Taşkend hanı 406
Nice 158, 369, 371, 372, 374, 453, 470, 526
Nicholas Huzy, Rodos müdafii 82
Nicolas de Salm, Viyana muhafızı 176
Nicolas Jurischitz, Güns kumandanı 192, 202
Niğbolu 264, 265, 291, 323, 335, 423, 432, 437, 512, 514
Niğde 418, 580
Nikola Petro Koçinya, Portekiz elçisi 596
Nil nehri 118, 532
Nios (İne) 284
Nisayî, şaire 484
Niş 66, 136, 146, 172, 197, 334, 616
Nişancı Mehmed Paşa, tarihçi 12, 237, 280, 546, 613
Nişancı Seydi Bey 245
Nizâmüddin Şah Kulı, Revan hakimi 556
Nogay 421, 459, 461
Nova kalesi 314
Novigrad 169, 376, 440, 441, 538

O

Odun kapısı 317
Oesbergli Herbert, Habsburg kumandanı 595
Ogüst mabedi 505
Oğlan Şeyh bk. İsmail-i Maşuki
Oltu 413, 414, 415, 468, 498
Oran bk. Vahran
Orbán Batthyány, Macar soylu 290
Ordea (Varad) 290
Or-kapısı 460
Orta Hisar 14
Ortodokslar 85
Oruç Reis, korsan denizci 230
Osman Paşa, Bağdad beylerbeyi 490, 494
Osman Bey, İskender Paşa oğlu 228, 404
Osman Paşa, Halep beylerbeyi 326, 406, 434
Osmanşah Camii 37
Osseg bk. Ösek
Ostrova 283
Otranto 274, 275, 279, 280
Overniye 82

Ö

Öküz-limanı 79
Ömer Bey, ser zevakkin 24
Ösek(Osseg, Esseg veya Eszék) 137, 138, 183, 205, 285, 341, 354, 624, 625
Özbek 240, 256, 394, 467
Özbekler 217, 223, 394, 467
Özdemir Paşa, Habeş beylerbeyi 312, 384, 510, 531, 532, 533, 569

P

Pál Bakiç, Habsburg kumandanı 285
Pallavicini, Sforza, İtalyan kumandan 434, 538
Palma 273, 343
Pál Tomori, papaz, Macar hudut kumandanı 127, 137, 138, 142
Pankota kalesi 593
Papa 59, 74, 78, 89, 102, 128, 131, 184, 199, 209, 264, 265, 272, 277, 279, 289, 297, 299, 301, 343, 351, 370, 451, 458, 563, 585, 587, 621
Papa III. Paul 277, 297
Papa IV. Pius 563, 587
Papa X. Leo 59
Papalık 77, 89, 126, 127, 138, 169, 231, 284, 298, 446, 451, 534, 595, 621, 730
Papas Korusu 37
Para (Paros) 284
Pasin 404, 414, 468, 469, 493
Passaggio Limanı 590
Paşabahçe 95, 96
Patmos 284, 316
Patras (Balyabadra) 207
Paulin, Garde baronu, elçi 335, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 377, 378
Paulus de Palina, Papalık elçisi 595
Pavi muharebesi 129
Peçuy/Pecs 8, 329, 355, 441, 503, 504, 538, 626, 627, 639, 734, 738
Peçuylu İbrahim, tarihçi 63, 179, 200, 203, 204, 205, 285, 335, 336, 337, 338, 341, 355, 393, 456, 4
Penek kalesi 414
Penon 230, 231
Pera 109, 170
Perényi Péter, Macar soylu 141, 180, 195, 200, 332, 334, 338, 351

Perpignan 367
Perviz Efendi, Anadolu kazaskeri 613
Pertev Ağa/Paşa, yeniçeri ağası, Rumeli beylerbeyi, vezir 391, 500, 513, 550, 611, 622, 623, 627, 637
Peşte 144, 327, 330, 334, 350, 352, 353
Peter Berislo, İlirya valisi 60
Peter Haller, Erdel beyi 442
Péter Petrovics, Macar soylusu 336, 338, 429, 435, 489, 504, 540
Pétervárad/Petervaradin 136, 137, 146, 152, 169, 361, 432
Petru Rareş, Eflak voyvodası 289, 293
Piciotta 268
Pierre d'Aubusson, Rodos üstadıazamı 85
Pietro Zen, Vendik elçisi 93, 109, 110, 167, 186
Pires, Portekiz elçisi 534
Pîrî Bey/Paşa, Ramazanoğlu 57, 150, 151, 155, 156, 348, 399, 400, 403, 405, 406, 553
Pîrî Mehmed Paşa, Veziriazam 45, 47, 49, 52, 61, 62, 63, 71, 78, 77, 83, 87, 88, 92, 96, 97, 101, 155, 186
Pîrî Reis, Hint kaptanı 455, 456, 457, 458, 732
Piyale Paşa, kaptanıderya 375, 524, 526, 500, 519, 523, 524, 527, 563, 565, 566, 567, 568, 570, 571, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 588, 589, 590, 591, 608
Podgogonce 204
Pojega 339, 354, 361, 375, 387, 538, 594
Polonya 643
Ponza adası (Küçük Malta) 452
Portekiz, Portekizliler 1, 82, 226, 271, 278, 288, 299, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 350, 377, 386, 387, 455, 456, 457, 458, 468, 528, 529, 530, 534, 535, 579, 596
Porto Venere 343
Pölöske (Bloşker) 201
Preste Joao, efsanevi Hristiyan kral 304
Preveze 234, 280, 296, 298, 299, 300, 302, 309, 314, 373, 443, 449, 528, 567, 588, 732
Preveze savaşı 296, 302, 528
Prizren 50
Procida 268
Protestan 128, 135, 182, 183, 201, 342, 351, 368
Provens 82, 83
Prut nehri 294
Puglia (Pulya) 4, 131, 274, 275, 277, 278, 280, 314, 519, 588, 591
Pulya Seferi 274, 275, 278

R

Radu, Eflak prensi 126
Ragusa (Dubrovnik) 70
Rasa (Artois) 131
Raskay 141
Ratisbonn 181
Raymond de Picard, Rodos müdafii 82
Raymond Roger, Rodos müdafii 82
Receb Çelebi, reisülküttap 246
Reformcular 77
Regensburg 181
Reggio(Riçyo) 267, 369, 452, 519
Remmal Haydar, Kanuni'nin kâhini, remil üstadı 479, 480, 481, 482, 544, 646, 658, 669, 672, 683
Remmal Hoca, Sahib Giray'ın tarihçisi 460, 461, 462, 463, 480
Resmo 288
Reşid 234
Revan 389, 412, 467, 468, 495, 556

Rey (Tahran) 226, 242
Rıdvanpaşazâde Abdullah, tarihçi 39, 262
Ridaniye 100
Rim bk. Roma
Rinçon, Fransız elçisi 199, 275, 335, 367
Rize 255
Roberto Perusio, Rodos barış temsilcisi 85
Rodos 4, 40, 52, 55, 57, 58, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 113, 120, 160, 216, 217, 270, 288, 396, 449, 458, 521, 528, 562, 565, 579, 585, 588, 667
Rogatin 43
Roma 1, 171, 195, 199, 267, 272, 273, 275, 277, 279, 370, 587
Roxelana bk. Hürrem Sultan
Rum 14, 15, 19, 30, 57, 60, 73, 92, 100, 106, 120, 124, 148, 149, 150, 155, 183, 191, 208, 216, 224, 239, 247, 255, 278, 279, 286, 287, 292, 323, 334, 415, 443, 493, 499, 547, 649
Rumeli 37, 60, 61, 65, 78, 79, 120, 126, 130, 136, 139, 141, 170, 243, 293, 332, 374, 396, 423, 454, 474, 511, 512, 513, 553, 560, 576, 580, 606, 617,
Rûmîler 99
Rumlu 220, 469
Rumlu Div Ali Sultan, Safevi hanı 216, 217
Rus 68, 70, 188, 229, **463, 542,** 643
Rusya 3, 542
Rutenya 43
ruus defterleri **384, 644**
ruznamçe defteri **147, 162, 185,** 353, 396, 402, **407, 408, 489, 502**
Rüstem Paşa, veziriazam 5, 39, 229, 278, 286, 296, 319, 320, 321, 322, 323, 326, 337, 340, 341, 350, 362, 364, 365, 369, 375, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 403, 406, 409, 411, 412, 418, 423, 424, 425, 427, 431, 449, 453, 463, 465, 466, 467, 471, 472, 473, 475, 477, 478, 479, 480, 483, 485, 487, 489, 503, 504, 509, 515, 516, 517, 518, 520, 522, 525, 531, 543, 544, 545, 547, 551, 552, 556, 557, 560, 568, 569, 571, 649, 651, 665, 670, 671

S

Saadet Giray, Kırım hanı 135, 227, 459, 460
Sabacz (Böğürdelen) 61
Sadî Çelebi, İstanbul kadısı 158, 159
Sa'd Çukuru 217, 555
Sadreddin-i Konevî 397
Safa Giray, Kazan hanı 462
Safed 58
Safevi/Safevîler 9, 22, 27, 147, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 240, 252, 255, 256, 257, 389, 390, 398, 400, 405, 406, 407, 409, 412, 416, 417, 462, 463, 465, 467, 469, 470, 489, 495, 496, 506, 507, 531, 558, 575, 643, 674
Sahib Giray, Kırım hanı 199, 206, 294, 295, 407, 418, 421, 423, 459, 460, 461, 462, 480, 481, 728, 738, 744
Saî Çelebi, şair 420
Saint Elmo 584, 585
Saint Quintin 525
Sakız 73, 88, 113, 229, 282, 453, 526, 589, 590, 591
Sakson 428, 429

Saksonya 201, 440
Saksonyalı Gotthárd Kun, Habsburg kumandanı 291
Salankamen 63, 148, 169
Salif 311
Salih, şehzade, I. Selim'in oğlu 14
Salih Reis/Paşa, Cezayir beylerbeyi, donanma reisi 282, 286, 287, 300, 350, 375, 523
Samakov 279
Samisha/ Samtskhe 413
Sam Mirza, Tahmasb'ın kardeşi 252, 254
Samoş (Szamos) suyu 594
San'a 384
San Angelo 281
Sancius Cotta, İspanyol kumandan 357
Sandıklı 79, 96
San Giorgio Kulesi 81
San Giovanni kilisesi 88
Santo Lucca (San Lucido) 267
Santurluoğlu Bahçesi 88
Saraç Bâli, Manisa kalesi dizdarı 32
Saraybosna 65
Saray-ı atik bk. Eskisaray
Sardunya 233, 253, 373, 374
Saruhan 26, 28, 31, 88, 239, 292, 326, 348, 361, 364, 396, 474, 493, 614
Saruhanoğulları 27
Sátorhely 140
Sava 62, 127, 616
Savoi 371, 587
Say kalesi 312, 384
Scarpanto (Kerpe) 287
Sciatos adası 287
Scipione 567
Sebastian Schertlin von Burtenbach, Habsburg kumandanı 352
Sebte 232
Seçen (Szécsény) 438
sefer ruznâmesi 140, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 198
Segedin 145, 361, 435, 437, 537
sekbanbaşı 174, 679, 680
Sekel 428, 429
Seksar 440, 441
Selânik 75, 144, 265, 274, 283, 511, 627
Selânikî Mustafa, tarihçi 582, 583, 617, 626, 630, 631, 637, 638
Selçuklu 1, 333
Selim I., Osmanlı Sultanı 4, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 65, 66, 69, 74, 75, 76, 79, 80, 95, 97, 98, 100, 101, 104, 108, 111, 112, 123, 130, 148, 185, 215, 216, 221, 230, 231, 262, 305, 306, 311, 325, 483, 485, 651, 659, 661, 674, 684
Selimşah Çelebi, Kanuni'nin şehzadeliği sırasında doğan oğlu 40, 41, 42, 650
Selman Reis 104, 118, 136, 137, 305, 306, 310, 458
Semâniye medresesi 110
Semendire 27, 28, 62, 65, 339, 356, 432, 520, 538, 603
Semerkand 217, 406, 407, 531
Semiz Ali Paşa, Veziriazam 489, 516, 568, 571, 582, 593, 596, 598, 599, 601, 604, 605, 606, 678
Septe Boğazı 350
Serav 225
Serez 283
Sevakin 312, 532
Sevilla 232
Seydi Ali Reis 300, 458, 527, 528, 529,

530, 531, 657, 728, 740
Seyfüddinoğlu Tekelü Mehmed Bey 219
Seyyid Âmir 385
Seyyid Gazi 293
Seyyid Muradî, tarihçi 232, 236
Sırp 163
Sicco 377
Sicilya 233, 253, 268, 271, 342, 445, 446, 447, 449, 450, 452, 454, 527, 563, 564, 566, 567, 583, 584, 586, 587, 588
Sigetvar bk. Szigetvar
Sigismund, Lehistan kralı 182
Sigismund Weichselberger 168
Siklos (Şikloş) 201
Silistre 183, 264, 265, 356, 512, 515
Silivri 28, 113, 265, 518, 614
Silivri kapısı 28
Sinan Bey, kapı kethüdası 24
Sinan Bey, Karlıoğlu, sancakbeyi 199
Sinan Bey, çavuşbaşı 24
Sinan Bey, Hersek sancakbeyi 435
Sinan Çelebi, Kefe emini 293
Sinan Çelebi, şehzade defterdarı 28
Sinan Çelebi Efendi 394, 424
Sinan Paşa, Lala, beylerbeyi 30, 73, 92, 106, 124
Sinan Paşa, kaptanıderya 375, 406, 423, 427, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 509, 510, 519,528
Sinan Paşa, Cıgalazade 567, 666
Sind 531
Sinop 579
Siracusa 586, 587
Sirem 63, 65, 127, **133, 137, 148,** 163, 169, 183, 199, **200, 432, 538,** 616, 639, 734
Sisam 590
Sitraro (Cetraro) 268
Sivas 57, 73, 80, 120, 150, 151, 240, 397, 398, 399, 404, 489, 493, 558
Siverek 411, 416, 576
Siyavan (Ortanca) 225
Sıdki Efendi, İmam 24
Skardin/Scardon 79
Skyros (İşkiri) 287
Slankamen 432
Slav 54, 648
Sloven 201, 284, 572
Slovenya 204, 205, 284, 376, 572, 574, 594
Sofya 61, 62, 135, 136, 146, 172, 353, 361, 366, 432, 521, 610, 614, 616
Sokollu Mehmed Paşa, Veziriazam 375, 388, 391, 416, 430, 432, 433, 435, 436, 437, 439, 471, 493, 500, 512, 550, 553, 555, 570, 571, 593, 594, 601, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 613, 615, 616, 624, 625, 626, 629, 630, 631, 633, 634, 636, 637, 638, 651, 681
Sokullu Mustafa Paşa, 606
Solin kalesi 274
Solnok 430, 431, 439, 504, 538, 539, 601, 619, 623, 624
sol ulufeciler 57
sol ulufeciler ağası 57
Soranzo, Venedik elçisi 616
Sopron (Şopron) 204
Sömbeki 87
Spandunis 79, 108, 184, 743
Sperlonga 268
Spezia 268, 343
Split kalesi 274
Sprinzentstein 327
Sremska Mitrovica 127
Stampalya (İstanpulya) 284

St. Angelo kalesi 584
St. Cosme et St. Damien 83
Stefan Cel Mare, Boğdan voyvodası 289
Stefan Lacusta, Boğdan voyvodası 295
Stefan Rareş, Boğdan voyvodası 423
St. Jean Şövalyeleri 74, 75, 87, 270, 448, 449, 562, 578, 579, 589
St. Michele Kalesi 584, 585, 587
Stuhlweissenburg bk. İstolni Belgrad
Suceava 294
Sudan 533, 535
Sukatra (Socotra) 304
Sultan Ahmed, Gücerat hakimi 530
Sultan Hamid (Ahmed), Tunus hâkimi 445
Sultan Hüseyin Bey, İmadiye hakimi 494, 495
Sultaniye 33, 95, 96, 161, 242, 243, 244, 245, 253, 746
Sultanönü 20, 580
Sultan Selim Camii 227
Sultan Selim Sarayı 14
Sultan Şüca 397
Sumatra 306, 534, 576
Surat limanı 530
Suriye 56, 75, 119, 170, 230, 305, 534
Süleymaniye Cami 6, 653, 665
Süleyman Paşa, Çerkes 621
Süleyman Paşa, Beylerbeyi 191, 222, 238, 252, 296, 338, 339, 348, 352
Süleyman Paşa, Hadım, Veziriazam 100, 116, 118, 122, 124, 248, 278, 286, 288, 296, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 318, 319, 320, 321, 325, 326, 333, 338, 339, 342, 348, 350, 364, 365, 384, 387, 395, 455
Sünni 2, 215, 217, 218, 255, 257, 347, 389, 392, 394, 406, 463, 496, 546, 658
Süveyş 104, 118, 137, 192, 286, 288, 305, 306, 307, 308, 455, 456, 458, 528, 744
Süveyş iskelesi 118
Syra (Şira) 284
Szapolyai János bk. Zapolya
Szatmár 594, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603
Szávaszentdemeter 127
Székesfehérvar bk. İstolni Belgrad
Szemlőhegy/Szemlék/Szőlőhegy (Üzümlük Tepesi) 627
Szigetvar 6,194, 523, 536, 537, 538, 540, 541, 573, 589, 591, 594, 604, 605, 607, 608, 610, 615, 620, 621, 622, 623, 624, 627, 628, 629, 631, 636, 638, 639, 641, 666, 681

Ş

Şabaş 63
Şaban Bey, Semendire sancakbeyi 63
Şâdi Paşa, Beylerbeyi 58, 73, 92
Şah Ali, Safevi valisi 55, 392, 398, 403, 463
Şah Ali Sultan-ı Çekenî, Safevi ümerasından 398
Şah İsmail, Safevi şahı 22, 27, 39, 52, 55, 57, 58, 76, 77, 103, 106, 153, 216, 217, 218, 219, 243, 244, 391, 409, 493
Şahkulu Baba Tekeli, tekke şeyhi, 153, 219
Şah Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 17, 650, 651
Şah/Şahzade Sultan, II. Selim'in kızı 570
Şah Tahmasb 219, 220, 221, 222, 223, 243, 244, 245, 246, 251, 252, 253, 254, 255, 261, 282, 324, 389, 390,

392, 394, 395, 398, 404, 405, 408, 409, 410, 414, 467, 468, 469, 470, 480, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 501, 502, 531, 542, 556, 557, 558, 559, 562, 575, 643, 674, 729
Şahzade Sultan, Kanuni'nin kız kardeşi 20, 63, 93, 108, 109
Şam 30, 56, 57, 58, 73, 92, 114, 115, 118, 120, 130, 149, 151, 163, 190, 191, 222, 239, 249, 276, 316, 386, 489, 493, 500, 653, 681
Şamlu 219, 242, 251
Şamlu Hüseyin Bey, Safevi hanı 219, 220, 251
Şarkıyye 99, 104
şark meselesi 215
Şaul 530
Şav (Şahve) 226
Şebeş 489, 504
Şehriban 247
Şehriyar 226
Şehrizol/Şehrizor 409, 494, 500, 507, 575, 695
Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadır beyi 57, 79, 80, 81, 119, 149, 150 154
Şehzade Ahmed, II. Bayezid'in oğlu 20, 24, 25, 52, 119
Şehzade Bayezid, Kanuni'nin oğlu 70, 147, 319, 349, 353, 361, 366, 397, 405, 416, 417, 418, 426, 465, 466, 476, 478, 498, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 518, 526, **547, 548**, 549, 550, 551, 552, 553, **554, 555**, 556, 557, 558, 559, 560, **561, 562**, 569, 570, 571, 577, **647, 650, 665**, 673, 674, 676, 679, 680, **705, 709**, 714
Şehzade Cihangir, **Kanuni'nin oğlu** 190, 319, **326, 349, 363, 366**, 396, 416,**417, 426, 466, 474, 486, 487**, 542, 548, 650, 653, 660, 665, 681
Şehzade Korkud II. Bayezid'in oğlu 25, 26, 321
Şehzade Mahmud, Kanuni'nin oğlu 24, 41, 42, 43, 49, 66, 650
Şehzade Mehmed 13, 23, 42, 43, 324, 332, 348, 361, 362, 363, 488, 542, 571, 651, 681
Şehzade Murad, Kanuni'nin oğlu 40, 41, 42, 43, 49, 66, 87, 88, 233, 549, 553, 577, 614, 650
Şehzade Mustafa, Kanuni'nin oğlu 3, 26, 40, 42, 66, 69, 93, 94, 111, 220, 227, 229, 239, 261, 292, 319, 333, 349, 364, 397, 398, 399, 426, 428, 464, 465, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 491, 492, 510, 511, 513, 516, 517, 523, 545, 547, 548, 561, 647, 650, 651, 670, 698
Şehzade Selim, Selim II. 32, 69, 107, 111, 147, 183, 185, 279, 306, 324, 332, 333, 349, 362, 364, 383, 396, 397, 416, 417, 418, 427, 465, 466, 474, 478, 485, 486, 489, 493, 501, 506, 515, 522, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 562, 563, 568, 570, 571, 577, 578, 610, 611, 612, 614, 624, 630, 633, 634, 637, 639, 650, 651, 663, 665, 673, 674, 676, 684, 698, 716
Şehzade Şehinşah, II. Bayezid'in oğlu 24, 480
Şeki 216, 217, 391, 467, 468, 469
Şemahı 216, 390, 417
Şemseddin Bey, Bitlis beyi 223, 224
Şemseddin Dilcanî, Safevi elçisi 473, 492

Şemseddin III., Şeref Han oğlu 223
Şemsi Ahmed Paşa 471, 582, 628, 637, 658, 671, 683
Şenb-i Gazan 240, 251, 400
Şeref Han, Bitlis hakimi 192, 219, 220, 221, 222, 223
Şerefüddinoğlu Muhammed Han, Tekelü, Safevilerin Bağdad valisi 245, 251
Şerif Muhammed, Fas hakimi 423
Şerşel 231
Şeyh Abdülkadir Gilânî 247
Şeyh Gazanfer Efendi 464
Şeyh Hüseyin Harezmî 418
Şeyh İlahî 364
Şeyh Mehmed Efendi, Hekim Çelebi 609
Şeyh Muslihiddin, Nureddinzâde 608, 609, 636, 648
Şihr 310, 311, 529
şii 15, 496
Şikloş 200, 201, 354, 355, 356, 359, 360, 370, 626, 728, 729
Şilezya 351
Şimontornia 376, 441
Şiran 20, 22
Şiraz 245, 408
Şirinler 459
Şirvanlı Kasım Mirza 494
Şirvanşah 216, 217, 227, 240, 242, 412
Şirvanşah Hüseyin Bey 217
Şirvanşah II. İbrahim 216

T

Taclu Han, Safevi elçisi 253
Tâhirîler 309
Tahmasb I., Safevi Şahı 148, 154, 217, 218, 219, 242, 243, 244, 251, 254, 389, 390, 391, 393, 398, 399, 404, 406, 409, 410, 467, 468, 469, 470, 473, 480, 491, 492, 493, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 556, 557, 558, 559, 560, 715
Tahran 242
tahrir defterleri 339, 652, 653
Tahtakale 317, 510
Tahtalı 87
Taif 118
Taiz 383
Talikizâde Mehmed, şehnameci 42, 361, 577, 657
Tarhaniyat (Menemen) 32
Tarsus 150, 151, 635
Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, tabakat yazarı, alim 424, 425, 650
Taşlıcalı Yahya, şair 190, 483, 650, 729
Tata Kalesi 60, 175, 341, 358, 539, 541, 573, 620, 622
Tatar/Tatarlar 43, 166, 199294, 434, 627, 648
Tatarpazarcığı 614
Tatik 223
Tebbet Ağa, Safevi elçisi 575
Tebriz 27, 50, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 225, 226, 238, 239, 240, 241, 242, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 261, 390, 394, 395, 397, 399, 400, 401, 402, 408, 409, 422, 495, 497, 498, 501, 559, 664
Teke 219, 281, 291, 387, 580
Tekelü Burun Sultanoğlu Hüseyin Sultan, Safevi emiri 243
Tekelü Türkmenleri 219, 220, 247, 251
Tekfur Çayırı 14
Telemsan 423, 524
Temeşvar 338, 432, 433, 436, 437, 438, 441, 504, 594, 599, 601, 602, 603,

611, 614, 619, 624
Tenos (İstendil) 284
Terkos 122
Terracina 268
Tersane bahçesi 96
Tesseri Azevedo, Portekiz temsilcisi 596
Teyze Hatun, Harem halkından 69
Tımış suyu 434
Tırhala 37, 38, 265, 575, 624
Tiber nehri 370
Tighina (Bender) 295
Tigre 532
Timur 75, 257, 496
Timur, Manisa dizdarı 32,
Tinos (İstendil) 287
Tirol 284, 285, 342
Tisza nehri 145, 286, 337, 429, 432, 439, 541, 598, 619
Titel 145, 432
Tokaj 286, 541, 593, 595, 599, 600, 601, 602, 744
Tokat 73, 80, 120, 150, 333, 399, 404, 486, 493, 500
Tolmei, Claudio, İtalyan yazar 370
Tolna 138
Tomanbay 54
Tomaso Contarini, Venedik elçisi 226, 315
Tomaso Mocenigo, Venedik elçisi 186, 276
Topkapı sarayı 25, 48, 95, 106, 160, 163, 191, 192, 222, 229, **324, 521**
Tortum çayı 415
Torul 22
Toskana 520
Tóth Mihály, Segedin **muhafızı** 435, 437
Toul 527
Toulon/Tulon **232, 370, 371, 373,** 374, 526
Toygun Paşa, Budin beylerbeyi 440, 535, 536, 537
Trablusgarp 270, 423, 443, 449, 450, 521, 526, 528, 562, 563, 564, 565, 567, 580, 585, 586
Trablusşam/Trablus 57, 73, 92, 191, 305, 316, 450, 521, 533
Trabzon 11, 14, 15, 16, 21, 22, 24, 31, 32, 35, 36, 44, 52, 101, 106, 250, 255
Trabzon Rum Prensliği 14
Traetto 268
Trakya 29, 512
Tranquillus Andronicus, Habsburg elçisi 350, 351
Trevisano, Venedik elçisi 3, 465, 466, 477, 478, 479
Tumanbay, Memlük sultanı 117
Tuna 27, 60, 127, 136, 137, 144, 145, 174, 176, 177, 291, 293, 327, 331, 334, 351, 352, 356, 357, 358, 361, 375, 376, 379, 432, 503, 536, 611, 616, 617, 622, 625, 628
Tunus 74, 230, 231, 234, 235, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 277, 302, 342, 445, 447, 448, 449, 524, 527, 579, 739
Turbék 627
Turgud Reis/Paşa 298, 299, 374, 396, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 519, 528, 562, 563, 564, 565, 567, 577, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 587, 730, 732
Turhal 500, 501
Turnay (Tournai) 131
Türkistan 261, 406
Türkmen 1, 27, 119, 148, 150, 151, 152,

154, 218, 242, 389, 390

U

Uğraş (Çorlu) 23
Ulama Paşa, Tekeli, beylerbeyi 192, 221, 223, 224, 225, 245, 251, 252, 255, 337, 352, 354, 376, 387, 395, 399, 403, 432, 433, 434
Uluç Ali Reis, Osmanlı denizcisi 375, 443, 524, 565, 579
Uludağ 190
Ulukışla 256
Umman 112, 305, 456, 528, 529, 596, 741
Una 539
Urana 316
Urbino 297
Urmiye gölü 494
Uryan Baba zaviyesi 397
Ustacalu aşireti 220
Ustaclu Abdullah Han, Safevi emiri 494
Ustaclu Çerağ Sultan, Safevi emiri 408, 417

Ü

Üftâde Efendi, şeyh 648
Ümit burnu 304, 307
Üngürüs 58, 134, 140, 146, 165, 200, 249, 313, 338, 381, 442, 639
Üsküdar 46, 48, 78, 79, 96, 186, 217, 222, 226, 239, 361, 362, 395, 396, 471, 473, 513, 554, 555, 576, 653, 667, 671, 675, 676, 701
Üsküp 279, 615, 628
Üveys Bey, Ahmed Paşa'nın babası 101
Üveys Bey, şehremini 228
Üveys Paşa, Bağdad ve Yemen beylerbeyi 326, 349, 383, 384

V

Vadi el-Haraş 345
Vadi el-Kemin 345
Vahran bk. Vehran/Oran
Valpo 285, 354, 355
Van 220, 223, 224, 239, 251, 252, 255, 256, 258, 389, 394, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 412, 417, 422, 467, 469, 489, 490, 492, 494, 498, 499, 507, 558, 597, 658
Van ve Elkas seferi 394
Varadin 376, 620, 623, 624
Vasco da Gama, Portekizli amiral 304
Vég Ossecki Márk, Erdel soylusu 489
Vehran/Oran 524, 579
Veli Halife, celali 151
Velika 376
Venedik/Venedikli 11, 27, 28, 67, 70, 71, 74, 75, 76, 77,85, 93, 95, 132, 138, 163, 169, 170, 182, 199, 206, 229, 249, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 280, 282, 283, 284, 287, 288, 297, 299, 301, 302, 313, 315, 316, 368, 369, 380, 407, 421, 444, 458, 475, 476, 542, 543, 563, 579, 586, 647
Venedik docu/doju 65, 205, 361, 368
Venedik Senatosu 71, 277, 315
Verdun 527
Verona 74
Vertizo 285, 286
Vesprim(Veszprém) 60, 195, 436, 515, 537, 620, 622
Vidin 30, 148, 339, 432
Vidin beyi Mesih Bey 30
Vidos 96
Vilâyet-i Acem 395
Vilâyet-i Üngürüs 381
Villanuova 78
Ville Franche 372

Vincenzo Giustiniani, Sakız Cenova maonası başı 590
Vişegrad(Visegrád) 175, 180, 197, 330, 341, 350, 356, 375, 376
Vitelli, İtalyan kumandan 357
Viyana 164, 170, 171, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 183, 190, 193, 195, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 219, 249, 289, 327, 328, 339, 341, 350, 352, 367, 379, 429, 541, 572, 595, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 610, 611, 648, 649, 710, 711
Vize 26, 388, 422, 576
Vladislav II., Macar Kralı 135
Vukovar 285, 625

W

Waldner, Rodos muhafızı 82
Waltzen, Rodos muhafızı 330
Wilhelm von Roggendorf, Habsburg generali 194, 332, 334, 379
William Whatson, Rodos müdafii 82
Wutuseh (Vutuş) 201

Y

Yağmurca Han, Astarhan hanı
Yahudi 73, 122, 366, 402, 521, 634
Yahya Efendi, Beşiktaşlı, Trabzon kadısı oğlu 14, 15, 483
Yahya/János Yazıcı 623
Yahya Paşa evleri 28, 63, 65
Yakub Ağa, tavaşi 24, 69
Yakub Ağa 109
Yakub Bey 6
Yakup Paşa, Fil 148, 183, 186, 192, 222, 223, 228, 238
Yalova 196, 424
Yanbolu 296, 303, 323, 349, 366, 387, 522, 661, 686
Yanıkhisar 539
Yanıkkale (Győr) 608
Yanova 637
Yanya 74, 281, 298, 515, 588
Yarımburgaz 576
Yaş 293, 294
Yavuz Sultan Selim bk. Selim I.
Yayça/Yayçe 60, 127, 163
Yazlowieski, Lehistan elçisi 474
Yedikule 144, 169, 193, 325, 335, 365, 379, 582
Yemen 72, 104, 112, 118, 130, 306, 309, 311, 350, 383, 384, 386, 396, 455, 515, 529, 531, 532, 534, 569, 643, 660
Yemiş Kapısı 317
yeniçeri ağası 48, 103, 106, 317, 325, 359, 571, 617
Yeni Foça 32
Yergöğü kalesi 30
Yeşilbaş 240
Yeşilköy 322, 574
Yıldırım Bayezid 27
Yörük 88
Yunan 314, 369, 449
Yunanistan 303
Yunus Bey, divan tercümanı 205, 206, 210, 275, 276, 280, 327, 368
Yusufeli 415

Z

Zadar 313, 314
Zagreb 204
zağarcı 172
zağarcıbaşı 85
Zapolya(Szapolyai János), Macar kralı 135, 138, 164, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 180, 181, 182, 186, 193, 194, 195, 196, 197, 198,

200, 201, 204, 210, 290, 291, 295, 313, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 337, 338, 340, 359, 375, 504, 597
Zâti, şair 650
Zea adası 284
Zebid 311, 312, 383
Zehrimar Mehmed Bey, donanma reisi 357
Zekiyye 385, 386
Zemin(Semlin, Zimony) 63, 64, 617, 621
Zencan 242, 243, 254
Zenta 71, 578
Zeydî 309
Zeynel Bey, Hakkari hakimi 658
Zeynel Paşa, vezir 186
Zile 501
Zinkeisen, tarihçi 39, 59, 86, 133, 167, 170, 194, 198, 203, 206, 209, 269, 276, 284, 288, 289, 290, 291, 297, 300, 314, 315, 316, 327, 328, 329, 331, 332, 352, 367, 377, 378, 429, 430, 434, 524, 527, 573
Zirin oğlu 623
Zrínyi Miklós, Hırvat banı, Szigetvar muhafızı 354, 538, 594, 606, 624, 628,629, 631
Zülfikar Han, Nohud Ali Sultan oğlu 218

Bu kitap Osmanlı tarihinde 46 yıl süren saltanatıyla seçkin bir yer edinen, çok sonraları ortaya çıkan "Kanunî" unvanıyla bilinen, döneminde Batılı tarihçiler tarafından "Büyük Türk", "Muhteşem Süleyman" şeklinde anılan Sultan Süleyman'ın, olaylarla iç içe geçmiş "şahsî tarihini" biyografik çerçeve içinde ele almaktadır.

"Altın Çağ", "İhtişam Çağı" gibi adlandırmalarla tanımlanan saltanatı devri hakkındaki genel kanaatler, yer yer övgülerle yüceltilen yer yer de şahsi hayatı temelinde tenkit edilen bir özellik gösterir.

Ancak üç kıt'aya yayılan büyük bir imparatorluğun teşekkülünde önemli bir yere sahip olduğu, bu anlamda kalıcı nitelikte miras bıraktığı, dünya tarihinde seçkin bir mevki kazandığı konusunda mutabakat da söz konusudur.

Bu dönem ile ilgili çok sayıda belirli konulara odaklanmış akademik incelemeler olmakla birlikte doğrudan onu mihvere alan ve şahsi hayatıyla iç içe geçmiş hadiseler temelinde yaklaşım sergileyen ayrıntılı monografik bir çalışma mevcut değildir.

Bunun en önemli sebebi yerli-yabancı kaynak ve arşiv malzemesinin korkutucu ve bir ölçüde cesaret kırıcı derecede bolluğudur. Bu durum akademik anlamda geniş çaplı müstakil bir çalışma açısından yıldırıcı etki yapmış görünmektedir. Bundan dolayı oluşan boşluk, Türkiye dışında yazılmış popüler yanları daha ağır basan eserlerin tercümesiyle bir ölçüde kapatılmaya çalışılmıştır.

Elinizdeki kitap işte bu söz konusu eksikliği, nispeten de olsa giderme düşüncesinin bir ürünüdür ve tahta cülusunun 500. yıldönümünü de vesile kılarak hazırlanmış bulunmaktadır.

Bu monografide Sultan Süleyman'ın hayli uzun süren saltanatı dönemi, onun şahsi dünyası ve etrafındaki adamları, muhiti, nasıl bir siyasi yönelime sahip bulunduğu konularıyla iç içe olacak şekilde planlanmıştır.

ISBN: 978-975-17-5009-9

Fiyatı: 175,00 TL